

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Doktora Tezi

CEVHERETÜ'L-BİDÂYE ve DÜRRETÜ'N-NİHÂYE
(İnceleme-Metin-Sözlük)

Cilt I -II

Zübeyde Özer

2502080301

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Murat Ali Karavelioğlu

İstanbul 2015

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Zübeyde ÖZER Numarası : 2502080301

Anabilim/Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Danışman Öğretim Üyesi : Doç. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU
Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Tez Savunma Tarihi : 27.01.2015 Tez Savunma Saati : 11.00

Tez Başlığı : Cevheretü'l Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye (Metin-İnceleme-Sözlük)

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. M. Nur DOĞAN		Kabul
2- Prof. Dr. Azmi BİLGİN		Kabul
3- Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER		Kabul
4- Doç. Dr. Murat Ali KARAVELİOĞLU		Kabulü
5- Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU		Kabulü

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN		
2- Prof. Dr. Ömer ZÜLFE		

Zübeyde ÖZER

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye (Metin-İnceleme-Sözlük)

ÖZ

Sarı Abdullah Efendi klasik Türk edebiyatının en verimli dönemlerinden olan XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın birinci yarısında yaşamış bir şâir ve nâsirdir. **Semerâtü'l-Fuâd fî Mebde' ve'l-Meâd, Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, Düstûru'l-İnşâ** gibi eserleri bulunan Sarı Abdullah Efendi'nin önemli eserinden biri de **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'dir. Sarı Abdullah Efendi bu eseri IV. Murad'ın Bağdâd seferinin ardından fethi tebrik maksadıyla yazıp, sultana sunmuştur. Eserdeki belli başlı konularını kısaca; bazı tasavvufî kavramların izâhı, Hz. Âdem'in yaratılışı, Hz. Havva ile Hz. Âdem'in izdivâc ve cennetten çıkarılmaları, Hz. Peygamber'in doğumu ve mucizeleri, dört büyük halife, on iki imâm, Nakşibendî, Halvetî ve Bayrâmî-Melâmî büyüklerinin hayatları şeklinde sıralayabiliriz. Nesir olarak kaleme alınan eserde, ara ara nazma da yer verilmiştir. Çeşitli kütüphanelerde pek çok nüshası bulunmaktadır.

Bu tezde **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** Latin harflerine çevrilerek muhteva bakımından incelenmiş, böylece klasik Türk edebiyatına kaynak niteliğinde olan bir eser gün yüzüne çıkarılarak araştırmacıların ve okuyucuların istifâdesine sunulmuştur.

Zübeyde ÖZER

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye (Text -Analysis -Dictionary)

ABSTRACT

Sarı Abdullah Efendi was a poet and a writer who lived in the last half of 16th century and the first half of 17th century when classical Turkish literature was one of the most productive period. Though Sarı Abdullah's work also includes **Semerâtü'l-Fuâd fî Mebde' ve'l-Meâd**, **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî**, **Düstûru'l-İnşâ**, his important text is **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**. Sarı Abdullah Efendi wrote this text after the conquest of Baghdad, in order to congratulate, offered to Sultan Murad IV. In this text's major subjects are some explanations about sufizm, creation of Prophet Adam, the marriage of with Prophet Adam and Eve and the removal of them from paradise, the birth of Prophet Muhammed and his miracles, biographies of four great caliphs, twelve imams, Naqshbandî, Halvetî and Bayramî-Melamî sheikhs. This text was written the form of prose and some poems were added it. There are many copies worldwide.

In this thesis, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** have been translated into the Latin alphabet and analyzed for contents. Consequently, a work which is a source for classical Turkish literature, was appeared for the benefit of researches and readers.

ÖNSÖZ

Bu tezin amacı, XVI. yüzyılın ikinci yarısı ve XVII. yüzyılın birinci yarısında yaşamış, Osmanlı bürokrasisinde reisülküttaplık görevine kadar yükselmiş, daha çok **Mesnevî** şârihi olarak bilinen Sarı Abdullah Efendi'nin dinî-tasavvufî içerikli **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** adlı eserinin Latin harflere aktarılarak incelenmesidir.

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye, 1049/1639'daki Bağdat fethini tebrik için Sultan IV. Murad'a ithâfen yazılmış nesir bir eserdir. Eserde Bağdat'ın fethi, çeşitli kelâmî ve tasavvufî bahislerle birlikte, Nakşibendî, Halvetî ve Bayramî Melâmî silsilelerinde bulunan bâzı zevâtın hal tercemelerine yer verilmiştir. Nesir türünün tek düzeliğinden okuyucu kurtarmak için gerek işlenen konu ile alakalı gerekse bağımsız olmak üzere, tasavvufî neşve ile söylenmiş Arapça ve Farsça manzumelere sıkça vardır. Bu manzumeler çoğunlukla Attar, Senâî, Şebusterî, Mevlânâ ve Mağribî gibi mutasavvıf şâirlerin şiirleri olduğu gibi kendisi de şâir olan Sarı Abdullah Efendi'ye de aittir.

Tezimizde öncelikli amacımız XVII. yüzyıl Türk edebiyatı nesrinin süslü ve ağdalı üslûbuna örnek teşkil eden **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'yi doğru okumak ve anlamak olmuştur. Gerek kullanılan üslûbun süslü ve ağdalı olması gerekse konu edinilen tasavvufî, kelâmî ve tarihî konuların zamanının belli bir medrese eğitimi görmüş, yüksek zümre ve aydın kesimine hitap ediyor olması metni okunma ve anlamada bizi zorlayan husus olmuştur. Bu sebeple elimizde müellif nüshası olmasına rağmen metni doğru okumak amacıyla diğer nüshalardan da istifade edilmiştir. Yine metni doğru anlamak amacıyla müellifimizin diğer eserleri incelenmiş, aynı dönemde yazılmış tasavvufî nesir eserlerle karşılaştırılmış ve ele alınan mevzûlarla alakalı olarak gerek Sarı Abdullah Efendi'nin etkisinde kaldığı İbn Arabî felsefesi, gerekse diğer tasavvufî konular ile ilgili okumalar yapılmıştır. Anlaşılmayan hususlarda İlahiyat Fakültelerinin Tasavvuf Bölümü öğretim görevlileri ile çeşitli istişârelerde bulunulmuştur.

Giriş bölümünde; eserin yazıldığı XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyılın ilk yarısına ait Osmanlı Devleti siyâsî gelişmeleri, sosyal olayları ve ekonomik durumuna değinilmiştir. Böylece eserin hangi toplumsal şartlar altında yazıldığının

anlaşılması hedeflenmiştir. Ardından Sarı Abdullah Efendi'nin müntesibi olduğu Melâmilik tarîkâtı ve özelde Bayrâmî Melâmîlik kolu ele alınmıştır. Edebî ve tasavvufî portresinin oluşmasında belirleyici unsur olması hasebiyle, yaşadığı dönem içerisinde, Bayrâmî Melâmî tarîkâtının devletle olan ilişkileri ve intisâp ettiği şeyhlerin hâl tercemleri verilmiştir.

Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî şahsiyeti incelendi. İkinci bölüm **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'ye ayrıldı. Eserin yazılış sebebi, yazılış tarihi verildi. Nüsha tavsifi yapıldı ve metnin kurulmasında takip edilen yol anlatıldı. Ardından eserin tertibi hakkında bilgiler verildi ve eser muhtevâ açısından incelemeye tâbi tutuldu. Bu incelemede ana konulardan uzaklaşmama ve dağınık olarak metne yayılmış birbirine yakın konuları aynı başlık altında toplama esas alındı. Daha sonra eserde kullanılan dil ve üslup özellikleri hakkında değerlendirmelerde bulunuldu. Üçüncü bölümde **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'nin okunup incelenmesinin klasik Türk edebiyatı araştırmalarına nasıl bir katkı sağlayacağı üzerinde duruldu. Klasik Türk edebiyatı araştırmalarına fikrî ve estetik açıdan kaynak olabilecek nitelikte olduğu, verilen örneklerle açıklandı. Dördüncü bölüm **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'nin transkripsiyonlu metnine ayrıldı. Metin bölümünün sonuna, metinde yer alan bazı kelimelerin anlamlarını içeren seçme sözlük ve özel isimler, yer isimleri, eser isimleri indeksi eklendi.

Bu tezin her aşmasında benden yardım ve ilgisini esirgemeyen saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Murat Ali Karavelioğlu'na, metindeki Arapça ve Farsça kısımları çevirmemde yardımcı olan Simurg Tercüme Bürosu nezdinde Yard. Doç. Dr. Hüseyin Aslan'a, tasavvufî konularda fikirlerine başvurduğum Prof. Dr. Necdet Tosun'a, tezimde geçen çeviride zorlandığımız Farsça ibareler için yardımına başvurduğum Prof. Dr. Mustafa Çiçekler'e, maddi manevi desteğini her zaman hissettiğim eşim Muharrem Özer'e ve aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	viii
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xix
KISALTMALAR LİSTESİ	xx
GİRİŞ	1
Eserin Yazıldığı Döneme Genel Bakış	1
Melâmîlik ve Sarı Abdullah Efendi'nin Döneminde Bayrâmî Melâmîlerin Durumu.....	8
BİRİNCİ BÖLÜM	21
1 SARI ABDULLAH EFENDİ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ	21
1.1 HAYATI	21
1.1.1 ADI VE LAKABI	21
1.1.2 MAHLASI	22
1.1.3 DOĞUM TARİHİ, YERİ VE AİLESİ	22
1.1.4 EĞİTİMİ	23
1.1.5 RESMÎ VAZİFELERİ	24
1.1.6 VEFATI VE KABRİ	27
1.1.7 SARI ABDULLAH EFENDİ'DEN FEYZ ALANLAR	30

1.1.7.1 MUSTAFA RESMÎ EFENDÎ	30
1.1.7.2 LA'LÎ MEHMED EFENDÎ	31
1.1.7.3 LA'LÎZÂDE ABDÜLBÂKÎ EFENDÎ	31
1.1.7.4 CEVRÎ İBRAHİM ÇELEBÎ	35
1.1.7.5 NEŞÂTÎ AHMED DEDE	40
1.1.7.5 HALVETÎ HÜSEYİN EFENDÎ	43
1.2 ESERLERİ	43
1.2.1 SEMERÂTÜ'L-FUÂD Fİ'L-MEBDE' VE'L-MEÂD	43
1.2.2 CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ	46
1.2.3 CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE	53
1.2.4 DÜSTÜRÜ'L-İNŞÂ	54
1.2.5 NASÎHATÜ'L-MÜLÜK TERĞİBEN Lİ-HÜSNİ'S-SÜLÛK	57
1.2.6 MİR'ÂTÜ'L-ASFİYÂ Fİ-SIFÂTİ MELÂMİYYETİ'L-AHFİYÂ VE ULÜVVİ ŞÂNİ'L-EVLİYÂ	61
1.2.7 MESLEKÜ'L-'UŞŞÂK	62
1.2.8 SARI ABDULLAH EFENDÎ'YE İSNÂT EDİLEN ESERLER.....	63
1.2.8.1 GÜLŞEN-İ RÂZ	63
1.2.8.2 VÂRİDÂT-I SARI ABDULLAH EFENDÎ	65
1.2.8.3 DİVÂN	65
1.2.8.4 CEVÂHİRÜ'L-BİDÂYE	66
1.2.8.5 ESRÂRÜ'L-ÂRİFÎN	66
1.2.8.6 GURRE	66

1.3	TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ	66
1.3.1	TASAVVUF KÜLTÜRÜYLE TANIŞMASI	66
1.3.2	BAYRÂMÎ-MELÂMÎLİĞİ	66
1.3.3	CELVETÎĞİ	71
1.3.4	MEVLÂNÂ'YA RÛHÂNÎ BAĞLILIĞI.....	71
	İKİNCİ BÖLÜM	72
2	CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE	72
2.1	ESERİN TANITILMASI	72
2.1.1	ADI	72
2.1.2	YAZILIŞ SEBEBİ	72
2.1.3	YAZILIŞ TARİHİ	73
2.1.4	VARAK SAYISI	74
2.1.5	ESERİN NÜSHALARI	74
	2.1.5.1 METNE ESAS ALINAN VE YARARLANILAN NÜSHALAR	74
	2.1.5.2 DİĞER NÜSHALAR	78
2.1.6	METNİN KURULUŞUNA DAİR AÇIKLAMALAR	79
2.2	ESERİN MUHTEVÂ BAKIMINDAN İNCELENMESİ.....	81
2.2.1	TERTİBİ	81
2.2.2	ESERDE YER ALAN BELLİ BAŞLI KONULARIN İNCELENMESİ.....	85
2.2.2.1	IV. MURAD'IN BAĞDAT FETHİ	86
2.2.2.2	VÜCÛD MERTEBELERİ	88
	2.2.2.2.1 Hazret-i Gayb-ı Mutlak	89
	2.2.2.2.2 Hazret-i Ervâh-ı Ceberûtiyye	91
	2.2.2.2.3 Hazret-i Misâl-i Mutlak	92

2.2.2.2.4	Hazret-i Misâl-i Mukayyed	93
2.2.2.2.5	Hazret-i His ve Şahâdet.....	95
2.2.2.3	LETÂİF VE ETVÂR-I SEB’A	97
2.2.2.3.1	Tavr-ı Kâlebî	98
2.2.2.3.2	Tavr-ı Nefsî	99
2.2.2.3.3	Tavr-ı Kalbî	99
2.2.2.3.4	Tavr-ı Sırrî	100
2.2.2.3.5	Tavr-ı Rûhî	101
2.2.2.3.6	Tavr-ı Hafî	102
2.2.2.3.7	Tavr-ı Ahfâ	103
2.2.2.4	VELÎ-NEBÎ-RESÛL-VELÂYET-NÜBÜVVET-RİSÂLET	103
2.2.2.5	RİCÂLÜ’L-GAYB.....	107
2.2.2.5.1	Abdâl.....	108
2.2.2.5.2	İmâmân	110
2.2.2.5.3	Evtâd	110
2.2.2.5.4	Ebdâl	111
2.2.2.5.5	Nücebâ	111
2.2.2.5.6	Nukabâ	111
2.2.2.5.7	Zehâirullah	114
2.2.2.5.8	Zanâinullah	112
2.2.2.5.9	Recebiyyûn	113
2.2.2.5.10	Ümenâullah	113
2.2.2.6	ABDÂL ZÜMRESİNE DÂHİL OLMANIN ŞARTLARI (ERKÂN-I ERBAA)	114

2.2.2.6.1 Samt (Susma)	114
2.2.2.6.2 Uzlet (Yalnız Kalma).....	115
2.2.2.6.3 Cu' (Açlık)	117
2.2.2.6.4 Seher (Gece İbadeti)	118
2.2.2.7 SEYR Ü SÜLÛK	119
2.2.2.8 KELİME-İ TEVHİD ZİKİRİ VE NAKŞİBENDİYYE, HALVETİYYE, BAYRAMİYYE TARİKATLERİNDE ZİKİR TELKİN USÛLÜ	120
2.2.2.9 PEYGAMBERLER	124
2.2.2.9.1 HZ. ÂDEM	124
2.2.2.9.1.1 Hz. Âdem'in Yaratılması	124
2.2.2.9.1.2 Hz. Âdem'e İsimlerin Öğretilmesi	127
2.2.2.9.1.3 Meleklerin Hz. Âdem'e Secde Etmesi	128
2.2.2.9.1.4 Hz. Havva'nın Yaratılması ve Hz. Âdem ile İzdivâcı...129	
2.2.2.9.1.5 Hz. Âdem ile Havva'nın Cennetten Çıkarılması.....	131
2.2.2.9.2 HZ. MUHAMMED	133
2.2.2.9.2.1 Hz. Muhammed'in Yaratılması	133
2.2.2.9.2.2 Hz. Muhammed'in Nûrunun Temiz Bir Nesepten Zuhûr Etmesi	134
2.2.2.9.2.3 Abdullah ile Âmine'nin İzdivâcı ve Hz.Muahmmed'in Doğumu	136
2.2.2.9.2.4 Şakk-ı Sadr Hâdisesi	138
2.2.2.9.2.5 Hz. Muhammed'in Anne ve Babasının Ateşte Olduğunu İddia Etmenin Men Edilmesi	139
2.2.2.9.2.6 Hz. Muhammed'in Mirâc'a Yükselmesi	140

2.2.2.10 ÜMMET-İ MUHAMMED'İN YETMİŞ ÜÇ FIRKAYA AYRILMASI	141
2.2.2.11 DÖRT BÜYÜK HALİFE (ÇİHÂR-YÂR-I GÜZÎN)	144
2.2.2.11.1 Hz. Ebû Bekir	144
2.2.2.11.2 Hz. Ömer	145
2.2.2.11.3 Hz. Osman	145
2.2.2.11.4 Hz. Ali	146
2.2.2.12 ÜVEYS-İ KARÂNÎ	147
2.2.2.13 ON İKİ İMÂM (EİMME-İ İSNÂ 'AŞER)	147
2.2.2.13.1 İmâm Hasan bin Ali	148
2.2.2.13.2 İmâm Hüseyin bin Ali	148
2.2.2.13.3 İmâm Zeyne'l-âbidîn	149
2.2.2.13.4 İmâm Muhammed Bâkır	149
2.2.2.13.5 İmâm Câfer-i Sâdık	150
2.2.2.13.6 İmâm Mûsâ Kâzım	151
2.2.2.13.7 İmâm Ali Rızâ	151
2.2.2.13.8 İmâm Muhammed Nakî	151
2.2.2.13.9 İmâm Ali el-Hâdî	152
2.2.2.13.10 İmâm Hasan Askerî Zekî	152
2.2.2.13.11 İmâm Muhammed Mehdî	152
2.2.2.14 DÖRT BÜYÜK MEZHEP İMAMI (EİMME-İ ERBA'A)	152
2.2.2.14.1 İmâm-ı Âzâm Ebû Hanife	152
2.2.2.14.2 İmâm Mâlik bin Enes bin Mâlik	153

2.2.2.14.3	İmâm Muhammed bin İdrîs eş-Şâfi	154
2.2.2.14.4	İmâm Ahmed bin Hanbel	154
2.2.2.15	NAKŞİBENDİYYE SİLSİLESİ.....	155
2.2.2.15.1	Ebû Bekir Sıddîk	155
2.2.2.15.2	Selmân-ı Fârisî	155
2.2.2.15.3	Kasım bin Muhammed	156
2.2.2.15.4	Câfer-i Sâdık	156
2.2.2.15.5	Ebû Yezîd Bestâmî	156
2.2.2.15.6	Ebû'l-Hasan Harakânî	156
2.2.2.15.7	Ebû Ali Fârmedî	157
2.2.2.15.8	HâceYûsuf Hemedânî	157
2.2.2.15.9	Hâce Abdü'l-hâlık Gücdüvânî	157
2.2.2.15.10	Hâce Ârif Rivgerî	157
2.2.2.15.11	Hâce Mahmûd İncir Fağnevî	157
2.2.2.15.12	Hâce Ali Râmitenî	158
2.2.2.15.13	Muhammed Baba Semmâsî	158
2.2.2.15.14	Seyyid Emir Külâl	158
2.2.2.15.15	Bahâüddîn Nakşibend	158
2.2.2.15.16	Hâce Alâüddîn Attar	159
2.2.2.15.17	Muhammed Parsâ	159
2.2.2.15.18	Yakûb-ı Çerhî	159
2.2.2.15.19	Ubeydullah Ahrâr	159
2.2.2.15.20	Abdullah-ı İlâhî	160
2.2.2.15.21	Emîr Ahmed Buhârî	160

2.2.2.15.22	Şeyh Mahmud Paşa	160
2.2.2.15.23	Şâbân Efendi.....	160
2.2.2.15.24	Fazlullah Efendi	160
2.2.2.16	HALVETİYYE SİLSİLESİ	161
2.2.2.16.1	Hz. Ali	161
2.2.2.16.2	Hasan-ı Basrî	161
2.2.2.16.3	Habîb-i Acemî	162
2.2.2.16.4	Dâvûd-ı Tâî	162
2.2.2.16.5	Ma'rûf-ı Kerhî	162
2.2.2.16.6	Seriyy bin el-Müflis es-Sakatî	162
2.2.2.16.7	Cüneyd-i Bağdâdî	163
2.2.2.16.8	Mimşâd Dîyneverî.....	164
2.2.2.16.9	Ahmed Dîyneverî	164
2.2.2.16.10	Muhammed el-Bekrî	166
2.2.2.16.11	Ebu'n-necîb Sühreverdi	164
2.2.2.16.12	Kutbuddîn Ebherî	165
2.2.2.16.13	Rükniddün Mahmûd Sücâsî	165
2.2.2.16.14	Şehâbüddîn Tebrîzî	165
2.2.2.16.15	Cemâleddîn Tebrîzî	165
2.2.2.16.16	İbrâhim Zâhid-i Geylânî	165
2.2.2.16.17	Safiyüddîn Erdebîlî	166
2.2.2.16.18	Sadreddîn Erdebîlî	166
2.2.2.16.19	Hâce Alâüddîn Erdebîlî	166
2.2.2.16.20	Hamîdüddîn Aksarayî	166

2.2.2.16.21	Hacı Bâyrâm-ı Ankaravî (Bayrâmiyye)	167
2.2.2.16.22	Emîr Sikkînî (Melâmiyye-i Bayrâmiyye)	169
2.2.2.16.23	Bünyamin Ayâşî	170
2.2.2.16.24	Pir Ali Aksarâyî	171
2.2.2.16.25	Şeyh Ahmed Sarban	171
2.2.2.16.26	Hüsâmeddîn Ankaravî	171
2.2.2.16.27	Şeyh Hasan Kabâdûz	172
2.2.2.16.28	İdris-i Muhtefî (Hacı Âli Bey)	172
2.2.2.16.29	Hacı Kâbâyî Efendi	172
2.2.2.17	İLİM, İLM-İ ZÂHİR İLM-İ BÂTİN	173
2.2	ESERDE KULLANILAN DİL VE ÜSLÛB	175
	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	191
3	CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE'NİN KLASİK TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINA KATKISI	191
3.1	CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE'NİN KLASİK TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINA FİKRİ AÇIDAN KAYNAKLIK ETMESİ.....	191
3.2	CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE'NİN KLASİK TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINA ESTETİK AÇIDAN KAYNAKLIK ETMESİ	195
3.2.1	CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE'DE SECİ' KULLANIMI	196
	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	199
4	METİN	199

BEŞİNCİ BÖLÜM	536
5 SÖZLÜK	536
ALTINCI BÖLÜM	585
6 DİZİN	585
SONUÇ	591
KAYNAKLAR	594
ÖZGEÇMİŞ	606

ا (آ)	a, e, ı, i, u, ü	ش	ş
ا (أ)	a, ā	ص	ş
ء	'	ض	z
ب	b	ط	ţ
پ	p	ع	'
ت	t	غ	ğ
ث	s	ف	f
ج	c	ق	k
چ	ç	ك	k, g, ñ
ح	h	ل	l
خ	h	م	m
د	d	ن	n
ذ	z	و	v (o, ö, u, ü)
ر	r	ه	h (a, e)
ز	j	ى	y (ı, i, î)
س	s	لا	lā

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale / Adı geçen madde
a.m	: Aynı makale / Aynı madde
a. mlf.	: Aynı müellif
(a.s)	: Aleyhisselâm
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
a.y	: Aynı yer
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım / Baskı
BÜSBE	: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DBİA	: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DEÜSBE	: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
GÜSBE	: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazret-i
İA	: İstanbul Ansiklopedisi
İEA	: İstanbul Evliyalar Ansiklopedisi
İ.Ü	: İstanbul Üniversitesi
KSiÜSBE	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

MÜSBE	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
MÜTAE	: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
MEBİA	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
No.	: Numara
PÜSBE	: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
RTET	: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SGAD	: Sahabeden Günümüze Allah Dostları
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TA	: Türk Ansiklopedisi
TÜSBE	: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TY	: Türkçe Yazmalar
vd.	: Ve diğerleri
vr.	: Varak
YYOA	: Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi

GİRİŞ

Eserin Yazıldığı Döneme Genel Bakış

Sarı Abdullah Efendi 992-1584/1071-1661 tarihleri arasında yaşamıştır. Bu dönem XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısını içine almaktadır. Abdullah Efendi'nin yaşadığı dönemin siyâsî, ekonomik ve sosyal durumu hakkında genel bir değerlendirme yapmayı ve mensûbu bulunduğu Bayrâmî Melâmî ekolünün halk ve devlet ile olan ilişkisine kısaca değinmeyi gerekli gördük. Böylece tezimize konu olan eseri ve eserin müellifini daha doğru değerlendirebileceğimiz kanâatindeyiz.

Sarı Abdullah Efendi'nin yaşadığı süre içerisinde dokuz Osmanlı padişâhı tahta geçmiştir. Bunlar: III. Murad (982-1004/1574-1595), III. Mehmed (1004-1012/1595-1603), I. Ahmed (1012-1026/1603-1617), I. Mustafa (1026-1028/1617-1618), II. Osman (1028-1032/1618-1622), II. Mustafa (1032-1033/1622-0623), IV. Murad (1033-1050), I. İbrahim (1050-1058/1640-1648) ve IV. Mehmed (1058-1099/1648-1687)'tir.

III. Murad döneminde 1590'da imzalanan Ferhat Paşa anlaşması ile Osmanlı Devleti doğuda en geniş sınırlarına ulaşmıştı. Ancak bundan sonra Osmanlı tarihinde başta sosyal, iktisâdî, siyâsî ve askerî alan olmak üzere pek çok alanda büyük değişiklikler görülmüştür. Kazanılan topraklar yavaş yavaş kaybedilmeye başlanmış ve Osmanlı'nın Avrupa ve dünya siyâsetindeki üstünlüğü giderek azalmıştır. Önceki asırlardaki başarıların görülmediği bu dönemde devlet “duraklama dönemi”ne girmiştir.

On altıncı yüzyılın ikinci yarısından sonra ve on yedinci yüzyıl başlarında gelmiş olan üç Osmanlı hükümdârı (III. Murad, III. Mehmed, I. Ahmed) zamanında devlet idâresi valide sultanlarla pâdişah kadınları, kapı ağası, kızlar ağası, kadın erkek musâhipler ve diğer bir kısım nüfuzlu şahısların müdâheleleriyle bozuluyordu.

Muharebelerin uzaması pek muntazam olan askerî teşkilâtı bozmuş ve ihtiyaç üzerine ocaklara devşirme kanununa aykırı olarak kanun hârici asker alınmış, tımarlı sipâhi ihmâl edilmiş, bu suretle askerî teşkilât ve disiplin bozulmuştur.¹

¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.III/I, 4. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.119.

Artık Osmanlı pâdişahları bizzat ordusunun başında cephelerde uğraşan bir başkumandan değil, saraya kapanmış, memleket ahvâlinden, hakîkî durumlardan habersiz şahsiyetlerdi. Bunlar sarayda câriye ve dalkavukların, nedim ve musâhiplerin terbiyesiyle yetişmişler ve bilfiil hâriçe temas edemedikleri için muhitin tesiri ile iş görür olmuşlardır.²

Devlet merkezindeki otorite zaafa uğrayınca eyâletlerdeki beylerbeyi ve sancak beylerinin kanunsuz hareketleri baş göstermiştir.³

Sultan III. Mehmed tahta geçtiğinde Avusturya cephesindeki savaşlar iki yıldır devam ediyordu. Padişah Haziran 1596'da İstanbul'dan hareket etti. Kendisi Kanûnî'den beri ordunun başına geçen ilk pâdişahı. Edirne-Filpe-Belgrad yolu ile Macaristan'a hareket eden pâdişah, Salankamen denilen yerde yaptığı harp meclisi sonunda, Eğri üzerine yürüme kararı aldı. Padişahın başında bulunması sayesinde moral ve disiplini artan ordu, Eğri Kalesi'ni fethetmeyi başardı. Bu yüzden II. Mehmet'e "Eğri Fâtihî" ünvânı verildi.

Bu derece önemli bir kalenin kaybedilmesi Avusturya'yı harekete geçirdi. Arşidük Maximilian ve Erdel Voyvodası Bathory'nin komuta ettiği bir ordu, Haçova denilen yerde Osmanlı ordusu ile karşılaştı. Padişahın sebatla ordunun merkezinde orduyu cesaretlendirmesi sayesinde büyük bir zafer kazanıldı. Haçova, Osmanlıların batıdaki silah ve ordu düzenindeki gelişmeler hakkında ilerisi için önemli gözlemler yaptıkları önemli bir meydan muharebesidir. Avusturyalıların 1598'de tekrar savaş başlatmaları üzerine ordu tekrar batıya yöneldi ve 23/23 Ekim 1600'de Kaniye Kalesi fethedildi.⁴

Osmanlı ordusu Avusturya ile meşgul olduğu sırada Anadolu'da çıkan Celâlî isyanları ciddi bir tehlike arz etmekteydi. Başlangıçta Osmanlı idâresinden memnûn olmayan zümrelerin ve Şîî eğilimli Türkmen gruplarının Safevîler'in de tahrikiyle devlete baş kaldırması şeklinde ortaya çıkmış; XVI. yüzyılın sonlarından itibaren büyük bir mesele hâline gelmiştir. İsyanı reislik edenler genelde azledilmiş veya gadre uğramış hükümet mensupları idi. III. Mehmet döneminde etkisini arttıran isyanlar I. Ahmed döneminde Anadolu'da tam bir terör havası estirmeye başladı. Celâlî isyanlarının ortaya çıkmasındaki etkenlerden biri Osmanlı iktisâdî hayatındaki

² İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.120.

³ İ. Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.121.

⁴ "III. Mehmed", **Osmanlı**, ed: Güler Eren, c.XII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.132–133.

bozulmalardır. Çarşı ve pazarın ayarı düşük para ile dolması, reâyanın bir kısmının zirâatı terk etmesi kıtlık tehlikesini beraberinde getirmiştir. Öte yandan devlet görevlilerinin baskıları devlet düzeninde bozulmaya sebep olan bir başka husustur. Taşradaki idarecilerin çoğu, görevleri para karşılığında satın alıyorlar, bunların büyük bir kısmı da kısa bir süre için çeşitli “salgunlar” salarak fazla mal ve vergi toplamaya çalışıyorlardı.⁵

Bir taraftan idârecilerin zulmüne, diğer taraftan eşkıyâ saldırılarına göğüs germek zorunda kalan ahâlinin çoğu ya yurt ve köylerini terk ederek daha emin yerlere gidiyor veya Celâlî gruplarına katılıyordu. Celâlîlere karşı gönderilen eyâlet kuvvetleri başarılı olamadığı için I. Ahmet, Celâlî reislerine sancak beyliği, beylerbeyliği gibi pâyeler vermek zorunda kaldı. Buna rağmen halk sükûnete kavuşmadı. Bunun üzerine Veziriâzam Kuyucu Murad Paşa Anadolu’ya gönderildi. Kuyucu Murat Paşa’nın sert ve kanlı tedbirleri ile isyan tesirini kaybetti. Binlerce Celâlî’nin ortadan kaldırılmasıyla sükûnet sağlandı.⁶ On üç on dört sene süren bu şekâvet dolayısı ile Suriye, Irak ve Anadolu âdetâ elden çıkmış denecek vaziyete gelmiş, asayiş kalmamış, ticâret durmuş ve iktisâdî durum çok fenâlaşmıştı.⁷

I. Ahmed tahta geçtiğinde henüz on dört yaşında idi. On dört sene padişahlık yaparak yirmi sekiz yaşında ölmüştür.⁸ Tahta geçtiği sırada devlet hem İran hem de Avusturya ile savaş halindeydi. Sultan Ahmed doğu cephesine Ciğalazâde Sinan Paşa’yı, batı cephesine de Malkoç Yavuz Ali Paşa’yı göndererek sükûneti sağlamaya çalışmıştır. Şah I. Abbas’ın, Revan’ı kuşatma sonucu Sinan Paşa Erzurum’a kadar gelmiş, askerlerin gönülsüz olması yüzünden Van’da kışlağa çekilmiştir. 1605’te tekrar harekete geçen ordu, hedef olarak Tebriz’i seçmiş ancak hezimete uğramıştır. Bu hezimet üzerine Diyarbakır’a kadar geri çekilmek zorunda kalan Sinan Paşa, burada, bir vesikaya göre üzüntüsünden ölmüştür. Gence, Şirvan ve Semah kaybedilmiştir. Nasuh Paşa, Şah Abbas’ın barış önerisini kabul etmiş ve 1612’de yapılan antlaşmaya göre Osmanlı kaybettikleri yerler üzerinden İran hâkimiyetini tanıyacak, buna karşılık senede iki yüz yük ipek verecekti. 1615 yılına kadar süren barış süreci Şah Abbas’ın anlaşmayı bozması ile sona erdi. Halil Paşa İran üzerine

⁵ Müctebâ İlgürel, “Celâlî İsyanları”, *DİA*, c.VII, İstanbul 1993, s. 252–253.

⁶ Müctebâ İlgürel, *a.g.m.*, s. 254.

⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.III/I, s.112.

⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.116.

gönderildi. Ne var ki sefer yarıda kaldı I. Ahmed'in ölümüne kadar bir sonuç alınamadı.⁹

Batı cephesinde süren Avusturya savaşları ise 1606'da imzalan Zıtvatoruk Antlaşması'yla sona ermiştir. Antlaşmaya göre Eğri, Estergon ve Kaniye kaleleri Osmanlı'da kalmış ancak protokolde Avusturya İmparatoru pâdişah ile eşitlenmiştir. Osmanlı'nın Avusturya karşısındaki üstünlüğü sona ermiştir.

Yirmi sekiz yaşında vefat eden I. Ahmed'in yetişkin evlâdı olmadığından ekberiyet ve erşediyyet kâidesi gereği kardeşi I. Mustafa hükümdâr olmuş. Fakat I. Mustafa'nın aklî dengesi yerinde olmadığı gerekçesi ile tahtan indirililip yerine I. Ahmed'in oğlu II. Osman getirilmiştir.

II. Osman tahta çıkışının ilk aylarında İran ile Nasuh Paşa vasıtası ile barış imzalamıştı. Bu antlaşma, Osmanlılara az bir zararla İran meselesini çözme fırsatı vermiş böylece ordunun Anadolu'da bozulan iç düzenin tesisi için kullanılması mümkün olmuştur.¹⁰

Ancak 1617 yılından itibaren çeşitli nedenlerle bozulan Osmanlı-Lehistan ilişkileri sebebiyle pâdişah bizzât Lehistan üzerine sefere çıktı. Bu seferde tecrübesiz bir komutan olarak isteksiz askerler ile sefere çıkmanın zorluklarını yaşadı. 1621 yılının Eylül başlarında Hotin kalesini kuşattı. Yeniçeriler sefer bahşişleri ödenmediği bahanesiyle gönülsüz savaştılar. Ordu içindeki huzursuzluk yüzünden 35 gün geçtiği halde bir sonuç alınamadı. Fakat düşmana ağır zayiâtlar verilmesi neticesinde Lehlerin barış isteğini kabûl ederek anlaşma sağlandı. Yeniçerileri kaldırılıp yerine Anadolu, Suriye ve Mısır; Türk ve Türkmenlerinden teşekkül edecek yeni bir ordu kurmayı planlayan II. Osman, bu isteğinin yeniçeriler tarafından öğrenilmesiyle bir grup yeniçeri tarafından önce Orta Cami'ye sonra Yedikule'ye götürülerek bin bir ezâ ile feci şekilde öldürülmüştür.¹¹

II. Osman'ın öldürülmesinden sonra yerine I. Mustafa yeniden tahta geçmiştir. 1 yıl, 3 ay, 21 gün süren ikinci saltanı sonucu hal' edilmiş yerine, 1623'te I. Ahmed'in 11 yaşındaki oğlu IV. Murad geçmiştir.¹²

⁹ "I. Ahmed", **Osmanlı**, ed: Güler Eren, c.XII, s. 137-138.

¹⁰ "II.Osman", **Osmanlılar**, ed: Güler Eren, c.XII, s.144.

¹¹ "II.Osman", **Osmanlılar**, ed: Güler Eren, c.XII. s.144-147.

¹² Yılmaz Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi**, c.I, Ankara,Türk Tarih Kurumu Yay.,1998, s.331-334.

IV. Murad, pâdişah olduğunda yaşı küçük olduğundan, Mayıs 1632 yılına kadar annesi Kösem Sultan'ın vesâyeti altında bulunmuş, bu tarihten sonra devlet işlerini bilfiil ele almıştır. Bu sırada sadarete olan Kemankuş Ali Paşa, padişâhın çocuk yaşta olması ve vâlideye yakınlığından yararlanarak, memuriyetleri açık arttırmayla tevcih etmiş, rüşvetsiz iş görmemeye başlamıştı. Rakiplerini de bir komplo ile bertaraf ederek gücünü arttırmıştı. Ancak 3 Nisan 1624'te Bağdat'ın İranlılar tarafından işgalini pâdişahın gizlemesi azl ve idâmına sebep olmuştur.¹³

Bu yıllarda devleti iki olay tehdit etmekteydi. Bunlar; dışarıda İran'ın Bağdat'ı işgâl etmesi; içerde ise II. Osman'ın öldürülmesini bahane ederek Anadolu'nun büyük bir kısmını kontrol eden Abaza Mehmed Paşa isyanı idi. İlk isyanında anlaşma sağlandı ve Abaza Mehmed Paşa, Erzurum beylerbeyi olarak tayin edildi. Fakat kısa bir süre sonra isyan ederek tekrar saldırıya geçti. Bunun üzerine Vezirâzam Halil Paşa Ahıska seferinde vazgeçerek Abaza üzerine yürüdü. Bu sefere kitabımızın müellifi Sarı Abdullah Efendi de Halil Paşa ile birlikte reisü'l-küttap olarak iştirak etmiştir. Halil Paşa fazla oyalanınca kuşatmayı gerçekleştiremeden döndü. Bu hem onun hem de Sarı Abdullah Efendi'nin azline sebep oldu. Yerine Hüsrev Paşa geçti. Abaza, Hüsrev Paşa'nın 40 gün süren kuşatmasına dayanamayarak emân diledi.¹⁴

İçerideki tehditlerden kurtulup iktidarı elen alan IV. Murad, Bağdat'ı geri almak için bizzat sefere çıktı. 1635'te Revan'ı kuşatmış ve burayı alarak İstanbul'a dönmüştür. Kısa bir süre sonra Revan'ın tekrar İranlıların eline geçmesi sonucu büyük bir ordu ile Bağdat'a tekrar sefere çıkmış uzun ve çetin çatışmalardan sonra Bağdat ele geçirilmiştir. 1639'da imzalanan Kasr-ı Şirin Antlaşması ile İran ile bugünkü sınırlarımız çizilmiştir.¹⁵

Bağdat'ın fethinden sonra IV. Murad yirmi dokuz yaşında iken 1640'ta vefat etmiş yerine kardeşi İbrahim geçmiştir. Sultan IV. Murad dönemi Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminde toparlandığı istikrârlı bir dönemdir. Bu istikrâr ölümü ile bozulmuş, Köprülüler döneminde tekrar sağlanmıştır. Reformcu bir yapıya

¹³ "IV.Murad", **Osmanlı**, ed: Güler Eren, c. XII, s. 146.

¹⁴ "IV.Murad", **Osmanlı**, ed: Güler Eren, c. XII, s. 149: Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.III/I, s.163-167.

¹⁵ "IV.Murad", **a.g.m**, s. 150-151.

sahip olan IV. Murad devletin gerilediğini kabul ederek ıslahat çalışmaları başlatmış; Koçi Bey ve Kâtip Çelebi'ye yazdırdığı risâlelerle çözüm yolları aramıştır.

I. İbrahim'in sekiz yıl süren saltanatı sırasında gerek dış, gerekse iç olaylar bakımından bir öncekine göre nisbeten daha sakin bir dönem yaşanmıştır. Özellikle ilk dört yıl IV. Murad'ın atadığı Veziriâzâm Kemankeş Mustafa Paşa sayesinde oldukça istikrârlı ve huzurlu geçti. Pâdişahın tahta çıktığında doğrudan doğruya idâreyi kendi tasarrufuna alma meyli içindeydi fakat artan rûhî sıkıntıları, iç dünyasındaki çalkantıları dışa vurması sebebiyle bunu gerçekleştirememiştir. Bu dönemde 1645'te Girit Adası alındı. 1648'de aralarında Kösem Sultan'ın da olduğu ulemâ ve devlet adamlarından oluşan bir heyet I. İbrahim'in tahttan indirilmesine karar vermiştir. Yerine yedi yaşındaki oğlu IV. Mehmed geçmiştir.¹⁶

Padişahın yedi yaşında bir çocuk olması sebebiyle devlet işlerini Veziriâzâm Sofu Mehmed Paşa yürütüyordu. Ancak gerek devlet işlerine müdahale eden ağalar gerekse Kösem Sultan yüzünden otorite tesis edilemiyordu. Devlette rüşvet her kademedede yaygınlaştığından kimse kendi menfaatinden taviz vermiyordu. Mimar Kasım Ağa'nın tavsiyesi üzerine 1656'da Köprülü Mehmet Paşa vezirliğe getirildi. Böylece tarihe "Köprülüler Dönemi" diye geçen bir devre başlamış oldu. Köprülü kısa sürede rakiplerini bertaraf etmeyi, Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasını kaldırmayı, Bozcaada ve Limni'yi işgalden kurtarmayı ve Yalova'yı fethetmeyi başardı. Köprülü Mehmet Paşa göreve getirildiği vakit ilerlemiş bir yaşta idi ve öldü. IV. Mehmed, Köprülü zamanında devlet işlerinin yoluna girdiğini gördüğü için yerine oğlu Fazıl Ahmet Paşa'yı getirdi.

Fazıl Ahmet Paşa babası gibi hem içerde hem de dışarıda başarılı olmuş fakat 41 yaşında vefat etmiştir. Yerine onun küçüklüğünden beri yetiştirdiği Merzifonlu Kara Mustafa Paşa geçmiştir. Kara Mustafa Paşa zamanında, devlet tekrar fetih çağına girdi, ta ki Viyana'nın ikinci kez kuşatılması sırasında alınan ve veziriâzâmın canına mal olan yenilgiye kadar. Köprülülerden sonra Anadolu'daki huzur ortamı son bulmuştur. Mali problemler yüzünden çıkan karışıklıklar isyanlara sebep olmuş bu durum IV. Mehmed'in hal'ini hazırlayan bir etken olmuştur.¹⁷

¹⁶ Feridun Emecen, "I.İbrahim", **DİA**, c.XXI, İstanbul 2000, s. 274–281.

¹⁷ "IV. Mehmed", **Osmanlılar**, ed: Güler Eren, c. XII, s. 161–162.

XVII. yüzyıl Osmanlı için sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Coğrafi keşifler sonucu Osmanlı toprakları üzerinden geçen ticâret yollarının okyanuslara kaymasıyla Osmanlı önemli bir gelir kaynağından mahrum kalmıştır. Amerika'dan kıymetli mâdenlerin Avrupa'ya oradan da Osmanlı İmparatorluğu'na akışı devletin mâli politikâsını altüst etmiştir. Bunun sonucunda Osmanlı'nın ihraç malları ucuzlamış, büyük gelir kaybına yol açmıştır. Bu arada Avrupa mallarının rekâbeti Osmanlı yerli sanayisinin çöküşünü hazırlamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da gelişmiş silah teknolojisinin büyük miktarlarda para ödeyerek satın alması hazineye önemli ölçüde yük getirmiştir.

Bu olumsuzluklar karşısında Osmanlı hazinesi bir taraftan günden güne erirken diğer taraftan tabiî sınırlarına dayanmış ve toprakları genişlemiş olan Osmanlı Devleti, miktarı günden güne artan bürokrasisine maaş ödenmesi ve yenilgilerin başlamasıyla da fazlalaşan düzenli ordu bulundurma zarûretinin ortaya çıkması devlet hazinesine altından kalkamayacağı bir yük getirmiştir. Bu sıkıntı ve masrafları karşılamak için devletin vergileri arttırmak, paranın değerini düşürmek ve memurlara az maaş vermekten başka alacağı fazla bir tedbir de bulunmuyordu. Bu tedbirler de halkı, askerleri, ulemâyı, bürokratları tedirgin ediyor ve memnuniyetsizlikleri arttırıyordu.¹⁸

Sonuç olarak; Sarı Abdullah Efendi'nin yaşadığı dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nin siyâsî, ekonomik ve sosyal durumunun pek parlak olmadığı söylenebilir. Duraklama ve gerileme dönemine giren devletin yaşadığı sorunlar birçok alana yansımıştır.

¹⁸ Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2007, No: 16, s. 13.

Melâmilik ve Sarı Abdullah Efendi'nin Döneminde Bayrâmî Melâmîlerin

Durumu

Arapça م, و, ل kökünden türetilmiş bir kelime olan melâmet kelimesi sözlükte “azarlama, kınama, itâb etmek, ayıplama, yerme, serzeniş”,¹⁹ “rüsveylik”²⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Melâmetî ve melâmî ise kınanmaya konu olan demektir. Tasavvûfî bir terim olarak ise “Kınayanların kınamasından çekinmeden doğru yolda yürümek,”²¹ “yaptığı iyilikleri (gösteriş olur endişesiyle) gizlemek, işlediği kötülükleri (nefsiyle mücâhede için) açığa vurmak”²² anlamında kullanılmaktadır.

Melâmetin terim olarak kullanımı kökü olan “levm” kelimesinin geçtiği iki âyete dayandırılmaktadır. Bunlar: “Ey imân edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah, sevdiği ve kendisini seven, müminlere karşı alçak gönüllü kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. Bunlar Allah yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu Allah'ın bir lutfudur, onu dilediğine verir. Allah'ın lütfu geniştir. O her şeyi en iyi bilendir.”²³ ve “Kendini kınayan nefse yemin ederim.”²⁴ âyetleridir. Bu âyetler ışığında melâmet ve melâmetî terimlerinin kavramsal çerçevesi Allah tarafından sevmek, Allah'ı sevmek, O'nun yolunda nefisle mücâhede etmek ve bu mücâhede sırasında kendisini kınayanların kınamasından korkmamak şeklinde belirlenmiş olmaktadır.²⁵

III. (IX.) yüzyıldan itibaren Bağdat, Şâm, Mısır ve Nişabur gibi şehirlerde zâhidlerin faaliyetleri bölgesel nitelik kazanmaya başlamıştır. Tasavvuf müessesesinin kuruluş aşamasını oluşturan bu dönemde Bağdat merkez olmak üzere Irak'ta, İran'ın Horasan bölgesinde ve bu bölgenin merkezi Nişabur'da gelişen iki zühd akımı dikkati çekmektedir. IV. (X.) yüzyılda Nişabur'da gelişen akıma Sûfiyye,

¹⁹ İlhan Ayverdi, **Kubbealtı Lûgatı Misallî Büyük Türkçe Sözlük**, 3.bs, İstanbul, Kubbealtı İktisâdî İşletmesi, 2008, s.2017; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.II, 2.bs, İstanbul, MEB Yayınları.,1983, s.468; Muallim Nâcî, **Lûgât-ı Nâcî**, 5.bs, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2006, s.830.

²⁰ Mustafa b. Şemsettin el-Ahterî, **Ahterî-i Kebîr**, c. II, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1289, s. 346.

²¹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1991, s.324.

²² Osman Türer, “Melâmiliğe Dâir”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Aralık 1985, No: 39, s.27.

²³ el-Mâide 5/54.

²⁴ el-Kıyâmet 75/2.

²⁵ Nihât Azamat, “Melâmet”, **DİA**, c. XXIX, İstanbul 2004, s.24.

Horasanlı zâhidlerin takip ettikleri yola ise Melâmetiyye (Melâmetîlik, Melâmîlik) denilmiştir.²⁶

Melâmet hareketinin tarihsel gelişimi üç kategoride ele alınmış ve yapılan bu tasnif daha sonra genel kabûl görmüştür. Buna göre;

1. Melâmiyye-i Kassâriyye, İlk Devre Melâmîleri veya Tarîkât-ı Âliye-i Sıddikiyye: Hicrî III. asırda Nişabur'da Ebû Hafs Haddâd (ö. 270/884), Hamdun Kassâr (271/884) ve Ebû Osman el-Hîrî (ö.298/910) tarafından ortaya konmuş bir harekettir.

2. Melâmiyye-i Bayrâmiyye, Orta Devre Melâmîleri veya Tarîkât-ı Âliye-i Bayrâmiyye: IX. hicrî asırda Ömer Sikkînî'nin (ö. 880/1475) önderliğinde kurulmuş olup, bu harekete Bayrâmiyye Melâmîliği adı verilmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu grup içinde yer almaktadır.

3. Melâmiyye-i Nûriyye, Son Devre Melâmîleri veya Tarîkât-ı Âliye-i Nakşibendiyye: 1228/1813'te Kâhire'de doğan Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'ye (ö.1304/1887) nisbet edilen tarikattır.²⁷

İlk devre Melâmîliğine Kassâriyye, mensub ve bağlılarına Kassâriyân adı verilmiştir. Çünkü bu Melâmîlik, ilk devrin büyüklerinden Hamdun Kassâr'a nisbet edilmiştir.²⁸ İlk dönem sûfî müelliflerinden olan Sülemî, Melâmîlerin özellikleri arasında şunları saymaktadır: Kendilerine lütuf olarak verilen şeyi kabul etmeyip nefsi aşağılamak için onu zillet içinde talep etmek, başkalarının haklarını vermek fakat hak peşinde koşmamak, kendilerinden kaynaklanan itaat ve amelleri küçük görmek, nefsinde bir varlık görmemek, bir iddiada bulunmamak, ilim hakkında konuşmayı, ilimle övünmeyi ve ehli olmayana Allah'ın sırlarını açıklamayı terk etmek; halktan farklı giyinmemek, hizmet ve hürmet edilmeyi hor görmek; kerâmetleri gizlemek; sema, zikir ve zikir meclislerinde ağlamayı terk etmek, ancak hüznü elden bırakmamak; insanlardan yardım istememek.

²⁶ “Melâmetiyye”, **DİA**, c.XXIX, İstanbul 2004, s. 25.

²⁷ Sâdık Vîcdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileleri)**, yay. haz. İrfan Gündüz, İstanbul, Enderun Yayınevi, 1995, s. 19; Ali Bolat, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s. 19.

²⁸ Vîcdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**, s.19.

Bu ilkelere bakarak ilk dönem Melâmîlerin temel ilkesinin riyâ, kendini beğenme ve şöhret düşkünlüğü gibi nefsin tezâhürlerine karşı nefsi kınama (levm) yöntemi ile mücâdele etmek ve ihlâsı gerçekleştirmek olduğu söylenebilir.²⁹

Klasik anlamda bir tarîkât yapılanmasına dayanmayan, daha çok bir düşünce oluşumu hâlinde varlığını sürdüren Melâmetîlik, Anadolu'nun fethinden sonra özellikle heterodoks nitelikli Kalenderî dervişlerinin faaliyetleriyle kırsal kesimde, Kübrevîlik aracılığıyla yerleşik bir şehir tarîkâtı olan Mevlevîlik bünyesinde ve fütüvvet teşkilâtı ile de esnaf tabakası arasında etkisini göstermiştir.

İstanbul'un mistik hayatı üzerindeki ağırlığı 16. yüzyıldan itibaren hissedilmeye başlayan Melâmîliğin, Türk Tasavvuf kültürü içindeki asıl oluşum dönemi 15. yüzyıl boyunca Bayrâmîliğin hâkim bulunduğu Orta ve Batı Anadolu'da gerçekleşir. Horasan kökenli Halvetîlik ve Nakşibendîliğin fütüvvet teşkilâtına dayalı Ahî gelenekleriyle kaynaşmasından meydana gelen Bayrâmîlik bu dönemde ikinci devre Melâmîliğini şekillendiren bir mistik kurum olarak dikkati çekmektedir.³⁰

Bayrâmî Melâmîliğinin diğer bir ifâde ile orta devre Melâmîliğinin kuruluşu Hacı Bayram-ı Velî'nin önde gelen müridlerinden aşk ve cezbisi gâlip Ömer Dede Sikkînî ile ilim, zühd ve takvâ sahibi Akşemsüddin arasında geçtiği rivâyet edilen ve Emir Sikkînî'nin tarîkât tâc ve hırkasını terk edip melâmet neşvesini izhâr etmesiyle sonuçlanan olaya dayandırılmaktadır. Buna göre Emîr Sikkînî'nin zikir meclislerine katılmayıp mescidin bir köşesinde oturmayı tercih etmesi Hacı Bayram'ın vefâtının ardından posta oturan Akşemsüddin'i rahatsız etmiş ve zikre katılmadığı takdirde taç ve hırkasını alacağını söyleyince Emîr Sikkînî onları cumâ namazından sonra teslim edeceğini bildirmiş, namazın ardından yaktırdığı büyük bir ateşin içine girmiş, tâc ve hırka yanmış ancak vücûduna bir şey olmamıştır. Nakledilen bir diğer hadise de Hacı Bayram'ın vefât edeceği sırada müridlerinden su istemesi, çeşitli kimselerin getirdiği suyu reddetmesi Emî Sikkînî'nin verdiği suyu içmesidir.³¹ Sarı Abdullah Efendi **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de bu iki olaydan da bahsetmektedir.³²

Nakledilen bu olaylar bir bakıma Melâmî adap ve erkânını şekillendiren temel bir kuralı da gözler önüne sermektedir. Bu kural, dünya malına düşkünlük ve

²⁹ "Melâmetiyye", **DİA**, c.XXIX, s. 26-27.

³⁰ Ekrem Işın, "Melâmîlik", **DBİA**, c.V, İstanbul 1994, s. 380.

³¹ "Melâmetiyye", **DİA**, c.XXIX, s. 29.

³² Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, İ.Ü Ktp, TY. No. 3792, vr. 278-280b.

kendini halktan soyutlayacak her türlü ayrıcalıktan uzak durma gerçeğini dile getirir. Böylece Melâmîler, benlik duygusunu arttıran ve kendilerini halktan ayıran özel giysi ve sembollere itibar etmemişler, klasik tarîkât organizasyonları oluşturmamışlar, görkemli âyinler düzenlememişlerdir.³³

Bayrâmî Melâmîliği, Bayrâmiyye'den doğan bir kol olarak kabûl edilmekle birlikte tarîkât mensupları kendilerini bu tarîkâtın bir kolu değil tabîî bir devâmı olarak görmüşlerdir. Bayrâmî nisbesinin dışında kendilerini herhangi bir sıfatla nitelendirmemişlerdir.³⁴

Bayrâmî Melâmîliğinin kurucusu Ömer Dede'nin (ö. 880/1475) vefâtının ardından posta geçen şeyhleri şöyle sıralamak mümkündür:

Bünyamin Ayâşî (ö.926/1520), Pir Ali Aksarâyî (ö. 945/1538), İsmâil Mâşûkî (ö. 945/1539), Ahmed Sarbân (ö. 952/1545), Hüsâmeddîn Ankarâvî (ö. 964/1557), Hamza Bâlî Bosnevî (ö. 969/1561), Hasan Kabadûz (ö. 1010/1601), İdris-i Muhtefî (ö. 1024/1615), Hacı Kabâyî Efendi (ö. 1037/1627), Sütçü Beşir Ağa (ö. 1073/1662), Seyyid Muhammed Hâşim (ö. 1088/1677), Paşmakçızâde Seyyid Ali (ö. 1124/1712), Şehit Ali Paşa (ö. 1128/1716), Seyyid Reşâd (ö. 1292/1875), Abdülkâdir Belhî (ö. 1923) Ahmet Muhtar (ö.1933).³⁵

Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de Bayrâmî Melâmîliği, ilk halkası Hz. Ali'ye dayanan Halvetîliğin tabîî bir devâmı şeklinde görmüştür. Bayrâmî Melâmî silsilesini önce Halvetîlikle sonra Safiyüddin Erdebilî'nin kurduğu Safeviyye tarîkâtı ile birleştirmiştir. Bunu Safeviyye şeyhlerinden olan Hacı Alâüddin Erdebilî'nin halifesi olarak Hamidüddin Aksarayî'yi göstererek gerçekleştirmiştir. Hamidüddin Aksarâyî'nin ardından silsilede Hacı Bayrâm-ı Velî; Hacı Bayrâm-ı Velî'den sonra Ömer Sikkînî gelmektedir. Sarı Abdullah Efendi'ye göre Bayrâmî Melâmîliği; Halvetîlik, Safevîlik ve Bayrâmîlik temeline dayanmaktadır. Bu sebeple **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de Bayrâmî Melâmî silsilesi ilgili bölümün başlığı; "Der zikr-i silsile-i Halvetiyye kuddise ervâh-ı ashâbihâ"³⁶ şeklindedir. Sarı Abdullah Efendi Bayrâmî

³³ Işın, "Melâmîlik", **DBİA**, c.V, s.381.

³⁴ "Melâmetiyye", **DİA**, c.XXIX, s.30.

³⁵ Bolat, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik**, s. 21-22.

³⁶ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 259b.

Melâmî silsilesinin hâl tercemlerine, kendisinin de biât ettiği Sütçü Beşir Ağa'ya kadar yer vermiştir ancak Sütçü Beşir Ağa'dan bahsetmemiştir.

Tasavvufun şekle ait düzenlemelerini reddeden fakat idârî açıdan kurumlaşmaya başlayan Melâmîliği, 15. yüzyıldan itibaren kendi yönetim mekânizmasını şekillendirmiş bir tarîkât olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak bu yönetim mekânizması hiçbir zaman diğer tarîkâtlardaki gibi ayrıntılı görev dağılımını esas alan kadrolaşmaya izin vermemiştir. Buna göre Melâmîliğin yönetim piramidi, başta tarîkatı temsil eden bir “kutup” ve onun çevresindeki “kalbe bakıcı” ya da “rehber” denilen görevlilerden meydana gelir. Bu yapılanmanın içinde, tekke organizasyonunu esas alan geleneksel tarîkâtlardaki şeyhlik kurumu yoktur. Genellikle Melâmî şeyhi denilen mutasavvıflar ise, aslen Melâmî olmakla birlikte kendilerini başka bir tarîkâttan gösteren ve bu tarîkâtlara ait tekkelerde postnişînlik yapan kişilerdir. Fakat bu anlayış da zamanla değişmiş, 19. yüzyılda üçüncü devre Melâmîliği ile birlikte “şeyh” kavramı tarîkâta girmiştir.³⁷

Ömer Sikkînî'nin vefâtından sonra yerine Bünyamin Ayâşi geçmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin **Semerâtü'l-Fuâd**'da naklettiği bir menkıbeye göre Bünyamin Ayâşi, bazı isnâd ile Kütahya kalesine hapsolünmüş idi. Kânûnî Sultan Süleyman yedi ay Rodos kalesini kuşatmış fakat alamamıştı. Bünyamin Ayâşi'nin ahbablarından olan ve pâdişahın çuhadarlık hizmetini gören bir zât kalenin fethinin Bünyamin Ayâşi'nin mahbus olması nedeniyle gerçekleşmediğini Sultan Süleyman'a arz eder. Bunun üzerine Bünyamin Ayâşi serbest bırakılır. Bünyamin Ayâşi'nin hapisten çıktığı gün Rodos kalesi fethedilmiş ve Sultan Süleyman, bu hadiseden sonra Bünyamin Ayâşi'ye hüsn-i itikâd ve muhabbet üzere olmuştur.³⁸ Yaşının ilerlemiş olması hasebiyle halife olduktan kısa bir üsre sonra vefât eden Bünyamin Ayâşi'nin yerine Pîr Ali Aksarâyî geçmiştir.

Melâmî kaynaklarda adı “Alâeddin Ali” olarak geçen Pîr Ali Aksarâyî, Anadolu Melâmîliğinin başlıca temsilcilerindendir. Mehdîlik iddiası ile ortaya çıktığı ve bu yüzden faaliyetlerinin saray tarafından sürekli izlendiği bilinmektedir. Dönemin padişâhı Kanûnî Sultan Süleyman hakkında araştırma yaptırmış, Irakeyn Seferi'ne giderken Aksaray'a uğrayıp Pîr Ali'yi ziyâret etmiş ve kendisine isnâd

³⁷ Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s.381.

³⁸ Sarı Abdullah Efendi, **Semerâtü'l-Fuâd fî Mebde ve'l-Meâd**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1288, s.245-246.

edilen “Cennetin dört ırmağı bendedir” sözünün ne manaya geldiğini ve mehdîlik iddiasını sormuştur. Pîr Ali de “ Zâhiren Mehdî sizsiniz, cennetin dört ırmağı ilim, mârifet, aşk ve hakîkâttir” cevâbını vermiştir. Bunun üzerine padişâh “sohbetinizle müşerref oldum” diyerek hürmet göstermiştir.³⁹ Ancak Pîr Ali Aksarayî’nin eceli ile mi öldüğü yoksa mehdîlik iddiası nedeniyle mi öldürüldüğü hususunda ihtilaf vardır. Abdülbâkî Gölpınarlı **Melâmîlik ve Melâmîler** isimli eserinde şeyhin Aksaray’daki türbesinde bulunan 935/1528 tarihli mezar kitâbesinde geçen “es-sâid, eş-şehîd” ibâresine dayanarak, mehdîlik iddiası nedeniyle öldürülmüş olabileceğini söylemiştir.⁴⁰

Pîr Ali Aksarayî’nin ölümünden sonra kutupluk makamına oğlu İsmâil Ma’sûkî geçmiştir. Halk arasında yaşının genç oluşu sebebiyle “Oğlan Şeyh” ismiyle de anılan İsmâil Ma’sûkî’yi, Pîr Ali dervişlerin talebi üzerine İstanbul’a ilim tahsili için göndermiştir ve kesinlikle şeyhlik yapmaması hususunda uyarmıştır. Ancak o, İstanbul’da şeyhlik yapmaya başlayınca bazı şathiyeleri sebebiyle fitne çıkmış, hakkında çıkarılan “zındıklık” ve “mülhidlik” suçlamaları dikkate alınarak 25 Ağustos 1529’da sorguya çekilmiştir. Ebussuud Efendi’nin de katıldığı bu sorgulama sonunda Şeyhülislam İbn Kemâl’in verdiği fetva üzerine At Meydanı’nda 12 müridiyle birlikte idâm edilmiştir.⁴¹ Henüz 21 yaşında iken katledilen İsmâil Ma’sûkî’nin İstanbul’da sürdürdüğü faaliyetler kısa bir dönemi kapsamaktadır. Önce Ayasofya ve Bâyezid camilerinde verdiği vaazlarla dikkati çekmiş, ardından Edirne’ye giderek bir süre burada kalmıştır. İsmâil Ma’sûkî aracılığıyla yürütülen bu faaliyetlerin sonucunda Melâmîliğin orta ve üst tabaka arasında taraftar bulduğu, özellikle İstanbul’un esnaf kesimine fütüvvet ahlâkını ön plana çıkaran bir kültürel zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır.⁴²

İstanbul’da ilk Melâmî tekkesi İsmâil Ma’sûkî’nin idamının ardından Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmış, meşihâtını da Pîr Ali Aksarayî’nin halifelerinden Yakub Helvâî üstlenmiştir. İlk şeyhinden dolayı burası Helvâî Tekkesi olarak bilinmektedir. İsmâil Ma’sûkî’nin 1529’da idamından Helvâî Tekkesi’nin

³⁹ Sarı Abdullah Efendi, **Semerâtü’l-Fuâd**, s.247-248: “Melâmetiyye”, **DİA**, c.XXIX, s.30: Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s.381.

⁴⁰ Abdülbâkî Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931, s. 44-45.

⁴¹ “Melâmetiyye”, **DİA**, c.XXIX, s.31: Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, s. 48; Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s.381-382.

⁴² Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s. 382.

1548'te faaliyete başlamasına kadar geçen süre Bayrâmî Melâmîliğinin İstanbul'da karşılaştığı dinî-siyâsî muhalefet nedeniyle kendi içine kapandığı ve örgütlenme faaliyetlerini şehir dışına kaydırıldığı bir zaman kesiti olarak değerlendirilebilir.

İsmâil Ma'sûkî'den sonra kutbiyyet makamına Pîr Ali Aksarayî'nin mensuplarından Hayrabolulu Sârbân Ahmed geçmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi'nde padişâhın maiyetinde sârbânbaşı olarak görev yapan ve bu sefer sırasında Pîr Ali'ye intisap eden Sârbân Ahmed faaliyetlerini Hayrabolu'da sürdürmüş ve 952/1545'te orada vefât etmiştir. Sârbân Ahmed yetiştirdiği halifeleri aracılığı ile İstanbul'un mistik kültürünü derinden etkilemiştir. Aynı zamanda iyi bir şâir olan ve şiirleriyle Hz. Ali'yi övüp on iki imâmı tebcîl eden Sârbân Ahmed'in şiirleri Bektâşîler arasında yaygın bir üne kavuşmuştur. Onun şiirleri Bektâşî edebiyatının en seçkin örneklerinden sayılmıştır. Sârbân Ahmed'in mensupları arasında Hüsâmeddin Ankaravî, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi'nin dedesi Taptap Ali Şah ve Kaygusuz Vizeli Alâeddin'in adı geçmektedir.⁴³

Ahmed Sârbân'dan sonra yerine kutup olarak Hüsâmeddin Ankaravî geçer. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Ankara'da yaşamış, Kutluhan'da düzenlediği sohbet meclisleri nedeniyle saray tarafından sürekli izlenmiş ve sonunda hapsedildiği Ankara Kalesi'nde vefât etmiştir. Kendisinin yerine geçen Hamza Bâlî ise, Melâmîlik tarihinde özel bir öneme sahiptir. Hüsâmeddin Ankaravî'nin halifelerinden olan Hamza Bâlî, mürşidinin vefâtından sonra kutup ilân edilmiş ve tarîkât faaliyetlerini memleketi Bosna'da sürdürmüştür. Aşırı vahdet-i vücûdçu fikirlerinden dolayı Bosna kadısı tarafından saraya yapılan şikâyet üzerine yakalanıp İstanbul'a getirilen Hamza Bâlî, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin verdiği fetvâ gereğince Süleymâniye'deki Deveoğlu Yokuşu'nda müridleri ile birlikte idam edilmiştir. Hamza Bâlî'nin katlinden sonra Melâmîlik, onun tarîkât içindeki nüfûzu nedeniyle adına izâfeten "Hamzavîlik" olarak tanınmıştır.⁴⁴ Ancak Sâdık Vîcdânî **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye** adlı eserinde Bayrâmî Melâmîliğinde "Hamzaviyye" diye bir şûbenin olmadığını söyler.⁴⁵

⁴³ "Melâmetiyye", **DİA**, c.XXIX, s.31: Işın, "Melâmîlik", **DBİA**, c.V, s. 382: Vîcdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**, s.38-39.

⁴⁴ Işın, "Melâmîlik", **DBİA**, c.V, s. 382.

⁴⁵ Vîcdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**, s. 41.

17. yüzyıl başında Melâmîliği temsil eden bir diğer kutup, Bursalı Hasan Kabâdûz'dur. Terzilik mesleğini icrâ ettiği için “Kabâdûz” lakabıyla tanınmıştır. Hamza Bâlî'nin katlinden sonra meydana gelen karmaşık siyâsî ortam nedeniyle kendini ve Melâmîliği gizleyen bir politika yürütmüş, daha çok yetiştirdiği halifeler aracılığıyla İstanbul'un tasavvuf hayatı üzerinde etkili olmuştur. Hasan Kabâdûz'un iki önemli halifesi vardır. Bunlardan Abdullah Bosnevî (ö.1644), “Fusûs şârihi” olarak da tanınır. Dönemin tanınmış Halvetî şeyhlerinden Abdülmecid Sivâsî'ye de intisâbı bulunan Abdullah Bosnevî'nin Melâmîlik adına yürüttüğü faaliyetleri daha çok İstanbul dışında gerçekleşmiştir. İkinci halifesi Hüseyin Lâmekânî (ö. 1624) ise İstanbul'un mistik hayatında derin bir iz bırakmıştır. Melâmîliği toplumun üst tabakasında yaygınlaştırması onun nüfuzlu bir şeyh olduğunun ispatıdır. III. Mehmed'in sadrazamlarından Ferhat Paşa, Lâmekânî'ye intisâb etmiş, aralarında dönemin ünlü şâirlerinin de bulunduğu seçkin bir çevre oluşmuştur.⁴⁶

17. yüzyıl başında vefât eden Hasan Kabâdûz'un ardından “İdris-i Muhtefî” (ö.1615) namıyla anılan Hacı Âli Bey kutup olarak anılmıştır. Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Tırhala'da doğan İdris-i Muhtefî, fakir bir ailenin çocuğu olduğundan Vezir-i âzâm Rüstem Paşa'nın terzibaşısı olan amcasının himâyesinde terzilik mesleğini öğrenmiştir. 955/1548'de Nahcıvan seferine giderken Ankara civârındaki Kutluhan köyüne uğrayarak Hüsâmeddin Ankaravî ile görüşmüş ve müridliğe kabûl edilmiştir. Hüsâmeddin Ankaravî, Âli Bey'i yanında alıkoyup terbiyesini üstlenmiş ve terziliğine telmihen kendisine “İdris” ismini vermiştir. Uzun müddet şeyhinin hizmetinde bulunup “kesb-i kemâl” eyledikten sonra İstanbul'a gelmiş ve irşâd hizmetine başlamıştır.⁴⁷

İstanbul'da ticâretle uğraşan İdris-i Muhtefî, bu amaçla Filibe, Sofya, Belgrad gibi Rumeli şehirlerine, birkaç defa hacca ve Yemen bölgesine gitmiş daha sonra İstanbul'un Fatih Çarşamba semtinde aldığı bir konağa yerleşmiştir. Müstakimzâde'nin tarifine göre bu konak küçük bir mahalle teşkil edecek derecede her isteyene açık ve geniştir. Dervişleri, komşuları, mahalleli kendisini asıl ismiyle yani Hacı Âli Bey olarak tanırdı. 46 sene irşâd faaliyetleri ile meşgul olmuş, hemen

⁴⁶ Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s. 382: Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, s.78-79-80.

⁴⁷ Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin, **Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye**, İ.Ü Ktp, TY., No. 3357, vr.42b-43a: Sarı Abdullah Efendi, **Semerâtü'l-Fuâd**, s.258: Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, s. 122.

hemen her gün konakta 50–60 kadar mürid ve ziyaretçi bulunduğu halde, hüviyetini gizlemeye muvaffak olmuş ve vefatından sonra (İdris-i Muhtefi) kim olduğu anlaşılmıştır. Hakkında “zındık” ve “mülhid” olduğu söylentileri çıkmasında bu gizliliğin etkisi olmuştur.⁴⁸

İdris-i Muhtefi’nin Kırkçeşme’de Peştemalcılar Hanı’nda dokumacılık yaparak hayatını kazanan müridlerinin varlığı bilinmektedir. Tezimize konu olan eserin müellifi Sarı Abdullah Efendi’nin İdris-i Muhtefi ile tanışması burada olmuştur. İdris-i Muhtefi’nin müridlerinden olan Sarı Abdullah Efendi’nin üvey babası Hacı Hüseyin Ağa, Sarı Abdullah Efendi’yi on beş, on altı yaşlarındayken bahsi geçen Peştemalcılar Hanı’na götürerek “kalbe bakıcı”ya kalbine baktırmış ve böylece Bayrâmî Melâmîliğe dâir ilk tarîkât telkinini burada almıştır. Bir müddet sonra yine üvey babası vasıtası ile bir Cuma namazı çıkışı Ayasofya Câmii avlusunda İdris-i Muhtefi ile karşılaşmış ve ona intisâp etmiştir. Bu olay hakkında detaylı bilgi bir sonraki bölümde “Sarı Abdullah Efendi’nin Tasavvufi Şahsiyeti” başlığında verilecektir. Sarı Abdullah Efendi Melâmî kutbu olmadığı halde çevresinde farklı tasavvufî neşvelerden pek çok ünlü şâir ve mutasavvıfı toplamış bu kişiler aracılığıyla diğer tarîkâtler üzerinde Melâmîliğin etkisi görülmüştür. Bu kişiler arasında Edirne Mevlevîhânesi Postnişini Neşâtî Ahmed ve Cevrî İbrahim Çelebi gibi Mevlevî-meşrep kişilerle, Lâ’lîzâde Abdülbâkî gibi Nakşî zâtları sayabiliriz.

İdris-i Muhtefi’nin konağında gerçekleştirilen ve Melâmîliğin ruhuna uygun örgütlenme anlayışı, Kırkçeşme’deki Peştemalcılar Hanı’nda esnaf kesmini kuşatan geniş bir zümreyi de içine alarak tarîkâtın şehir hayatına köklü bir şekilde nüfûz etmesini kolaylaştırmıştır. İdris-i Muhtefi’nin başlattığı bu örgütlenme çalışması sonunda Melâmîlik ile esnaf ideolojisi tam anlamıyla kaynaşmış ve vakıf gelirleriyle geçinen geleneksel şeyh tipinin yerine belli bir zanaât koluna mensup mutasavvıf tipi İstanbul hayatında yerini almıştır.⁴⁹ Sarı Abdullah Efendi’den başka İdris-i Muhtefi’nin müntesipleri arasında dönemin âlim, şâir ve devlet adamlarından birçok kişi vardır. Bezciîzâde Mehmed Muhyiddin, Şeyhülislâm Ebu’l-Meyâmîn Mustafa

⁴⁸ Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr. 43b-45a: Vîcdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**, s. 42.

⁴⁹ Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s. 384.

Efendi, IV. Murad dönemi sadrazamlarından Halil Paşa, şâir Tıflî Ahmed Çelebi, İznikli Fâzıl Ali Efendi bunların arasında sayılabilir.

İdris-i Muhtefî'nin altmış yıl gibi uzun bir süre irşâd faaliyetlerinin ardından kutbiyyet makâmına Hacı Kabâyî (ö.1626) geçmiştir. Aslen Gürcüdür. Topkapı'daki Takiyyeci Câmiî'ni inşâ ettiren İbrahim Çavuş'un azatlı kölesidir. Kapalı Çarşı'da Sandal Bedesteni'nde elbisecilik yaptığı için Melâmî dervişleri arasında “Kabâyî” diye anılmıştır. Kaynaklarda adı “Hacı Bayram” yahut “Hacı Keyvan” şeklinde geçmektedir. On bir yıl süren kutupluk döneminde İdris-i Muhtefî gibi gizlilik ve içe kapanma ilkesine titizlikle uyduğu için bağluları devletle bir sorun yaşamamıştır.⁵⁰

Hacı Kabâyî döneminde özellikle Kapalıçarşı esnafı arasında Melâmîliğin örgütlendiği bilinmektedir. Hacı Kabâyî, Beyazıd merkez olmak üzere Unkapanı ve Eminönü'nü kapsayan ticâret bölgesinde esnaf zümreyi büyük ölçüde kendine bağlayabilmiş dolayısıyla iktisâdî ahlâk üzerinde şekillendirici rol oynamıştır.⁵¹ Sarı Abdullah Efendi'nin İdris-i Muhtefîden sonra Hacı Kabâyî'ye intisâp ettiği bilinmektedir. Ancak Hacı Kabâyî ile aralarında geçen herhangi bir görüşme ile ilgili kaynaklarda bilgi yoktur.

Hacı Kabâyî'den sonra kutbiyyet makâmına Sütçü Beşir Ağa geçmiştir. Arnavutluk'un Koniça kasabasında doğmuş, gençliğinde İstanbul'a gelerek Bostancı Ocağı hademelerinden olmuştur. İlk olarak İdris-i Muhtefî'ye intisâb etmiş, Bostancı Ocağı'ndan emekli olduktan sonra Hacı Kabâyî'ye biât etmiştir. Silivri yakınlarında bir çiftlik satın alıp kışın İstanbul'da yazın burada kalmış ve beslediği ineklerin sütünü satarak geçimini sağladığı için “Sütçü” yahut “Lebenî” lakaplarıyla anılmıştır. Beşir Ağa döneminde Melâmîlik ilk defa Topkapı Sarayı halkı arasında bir yönetici tarafından temsil edilmiştir. 17. yüzyılın sonundaki bu gelişme 18. yüzyılın başlarında daha da hızlanacak ve saray görevlileri içinde Melâmîliğe bağlı çekirdek bir zümre oluşacaktır. Sütçü Beşir Ağa da İdris-i Muhtefî'nin izinden giderek gizlenme ve içe kapanma ilkesine titizlikle uymuş ve tarîkât mensupları devletle bir sorun yaşamamıştır. Otuz yıl kutbiyyet makamında kalan Sütçü Beşir Ağa'nın son dönemlerine doğru hakkında zındık ve mülhid olduğuna dâir şâyialar çıkması üzerine

⁵⁰ Osmanzâde Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, yay. haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, c.II, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006, s.529: Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, s. 156: “Melâmetiyye”, **DBİA**, c.XXIX, s.32.

⁵¹ Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s. 384.

Sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmet Paşa'nın emriyle başlatılan tahkîkât neticesinde Şeyhülislâm Sun'izâde Mehmed Efendi'nin fetvâsıyla Fenerbahçe koyunda 40 müridi ile birlikte boğdurularak cesedi denize atılmıştır.⁵²

Abdullah Efendi Hacı Kabâyî'nin vefâtından sonra Beşir Ağa'ya biât etmiştir. Hacı Kabâyî'nin vefâtında Sadrazam Halil Paşa ile birlikte seferde idi. Seferde Paşa ile birlikte padişâhın gazabına uğramışlardı. Gizlice İstanbul'a gelen Halil Paşa Aziz Mahmûd Hüdâî tekkesine sığınmış ve Aziz Mahmûd Hüdâî'nin şefaâtî ile padişah tarafından affedilmiş, Sarı Abdullah Efendi'yi ise Koca Mustafa Paşa şeyhi affettirmişti. Sarı Abdullah Efendi bu hadiseden sonra Beşir Ağa'ya biât etmiştir. Müstakimzâde, Sarı Abdullah Efendi'nin torunu La'lî Mehmet Çelebi'nin el yazısından naklen, Mehmet Efendi de Abdullah Efendi'den bizzat dinlediği bu intisâb olayına **Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye** isimli eserinde genişçe yer vermiştir.⁵³

Sarı Abdullah Efendi **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de Bayrâmî Melâmî silsilesindeki kutupların hal tercemelerini verirken en son isim olarak Hacı Kabâyî'nin ismini zikretmiş ve Sütçü Beşir Ağa'dan bahsetmemiştir.

Beşir Ağa'nın ardından kutbiyyet makamına geçen Bursalı Seyyid Hâşim Efendi'nin (ö.1677) gizliliğe son derece riâyet ettiği, kendisini tarîkât mensuplarından bile gizlediği kaydedilmektedir. Aynı gizlilik Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'nin (ö.1712) otuz beş yıl süren kutbiyyet döneminde de devam etmiş, bu devrin ardından Paşmakçızâde Ali Efendi'nin irşâd ettiği Sadrazam Şehid Ali Paşa kutbiyyet makâmına ulaşmıştır. Onun Petro Varadin Savaşı'nda (1128/1716) şehit düşmesinden sonra bu çizgi Seyyid Reşâd (ö.1875), Abdülkâdir Belhî (ö.1923) Ahmet Muhtar (ö.1933) ile de devam etmiştir.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin Bayrâmî Melâmîlere baskısının sebebi olarak 16. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen Kızılbaş isyanlarının arkasında Safevî Devleti'nin bulunması dolayısıyla, silsilesi Safeviyye tarîkâtına ulaşan Bayrâmî Melâmîlerinin Safevîlere eğilim göstermeye başlamış olmaları kaydedilmişse de Melâmîlerin Safevîlere eğilim gösterdiklerine dâir bir delil ortaya konulamamıştır.

⁵² Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr. 82a-82b: Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, s. 158–159–160: “Melâmetiyye”, **DİA**, c.XXIX, s.32: Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s. 384.

⁵³ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.65a-67a.

⁵⁴ “Melâmetiyye”, **DİA**, c.XXIX, s.32: Bolat, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik**, s. 21–22.

Âdâb-erkân, tekke-vakıf örgütlenmesi, şeyh, dede, baba, halîfe ve icâzet sistemiyle klasik bir tarîkât özelliği gösteren ve II. Mahmud tarafından kapatılıncaya kadar devlet himâyesinde resmî bir tarîkât olarak faaliyette bulunan Bektâşîlik ile Bayrâmî Melâmîliği arasında ehl-i beyt muhabbetine yaptıkları vurgu dışında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır.⁵⁵

19. yüzyılın ikinci yarısında Rumeli'nin çeşitli vilâyetinde yaygın şekilde bulunan Nakşibendîler arasında Seyyid Muhammed Nûr tarafından sistemleştirilen farklı bir Melâmîlik anlayışı yaygınlaşmaya başlar. Daha sonra üçüncü devre Melâmîliği olarak anılan bu tasavvuf hareketine kurucusundan dolayı Melâmiyye-i Nûriyye de denilmiştir. Arap Hoca, Noktacı Hoca veya Seyyid Hoca diye bilinen Muhammed Nûr (ö. 1304), Usturumca, Kâhire doğumludur. Esas itibâriyle Nakşîliğe intisâp eden Muhammed Nûr, şeyhi tarafından Anadolu'ya gönderilmiş, ancak burada fazla kalmayarak Rûmeli'ye geçmiş, Selânik ve Serez'deki Nakşî zümrelerine katılmıştır. 1839–1870 dönemi, Muhammed Nûr'un Rumeli Nakşîliği ile Melâmîlik arasında bir tasavvuf sistemi kurmaya çalıştığı dönemdir. Bu süre zarfında Rumeli'nin çeşitli şehirlerinde görev yapan Osmanlı asker-sivil bürokratlarını kendi etrafına toplamayı başaramış ve bu zümre, üçüncü devre Melâmîliğinin çekirdeğini meydana getirmiştir. Bu dönemin bir diğer özelliği İstanbul'a yaptığı kısa ziyâretler ve bunların sonucunda şehrin gündelik hayatında kendi tasavvuf anlayışını yaygınlaştırmasıdır.⁵⁶

Muhammed Nûr İstanbul'a gelişinde, Bayrâmî Melâmî şeyhi Abdülkâdir Belhî'yi de (ö.1923) kendisine bağlayarak Melâmîliğin tek temsilcisi olmayı arzulamışsa da buna muvaffak olamamıştır. Bundan dolayı, 1880'den itibaren İstanbul'da iki ayrı Melâmî zümresinin faaliyetlerine tanık olunmaktadır. Şu var ki, ikinci devre Melâmîliği daha çok esnaf tabaka arasında güçlü iken, üçüncü devre Melâmîliği “Nûrilik” adıyla aydın çevrelerde rağbet görmüştür. Bu devrenin önde gelen temsilcileri arasında Harîrizâde Mehmed Kemâleddîn Efendi (ö.1882), Bursalı Mehmed Tâhir (ö.1344/1925), Babanzâde Ahmed Nâim (ö. 1353/1934), Ahmed Avni Konuk (ö. 1357/1938), İsmail Saib Sencer (ö.1358/1940), Abdülaziz Mecdî

⁵⁵ “Melâmetiyye”, **DİA**, c.XXIX, s.32

⁵⁶ **a.g.m**, s.34: Işın, “Melâmîlik”, **DBİA**, c.V, s. 386: Bolat, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik**, s. 23.

Tolun (ö.1360/1941), İsmâil Fennî Ertuğrul (ö. 1365/1946), Mahmud Saadettin Bilginer (ö. 1403/1983) sayılabilir.⁵⁷

Genellikle Rumeli ve İstanbul'da taraftar bulan üçüncü devre Melâmîliğinde tam anlamıyla, bu hareketin kurucusu olan Muhammed Nûru'l-Arabî'nin fikirleri hâkim olmuştur. Muhammed Nûr, İbn Arabî'nin oldukça tesirinde kalmış, eserlerinde vahdet-i vücûd felsefesini işlemiş ve düşünce sistemini de bu felsefe üzerine binâ etmiştir. Yine bu tarîkât Bayrâmî Melâmîleri tarafından tenkit edilmiş ve müntesipleri "Mütelâmiyye" yani sahte Melâmîler, Melâmîlik taslayanlar şeklinde adlandırılmıştır. Bu devreye kadar bir yaşama biçimi, bir tarz, üslup ve meşrep olan Melâmîlik, Muhammed Nûr ile tamamen müstakil bir tarîkât haline gelmiştir. Bununla birlikte Şîî, Bâtınî, Hurûfî ve İbâhî tavırların oldukça dikkat çektiği üçüncü devre Melâmîliği bundan dolayı eleştirilmiş ve de tepki görmüştür.⁵⁸

⁵⁷ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, **Hız. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri**, 2.bs., İzmir, Tibyan Yayınları, 2001, 42-46: Bolat, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmîlik**, s. 23.

⁵⁸ Bolat, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmîlik**, s. 23: Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, s.250-298.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 SARI ABDULLAH EFENDİ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

1.1 HAYATI

1.1.1. ADI VE LAKABI

Adı Abdullah’tır. Eserlerinde künyesini dâimâ Abdullah bin es-Seyyid (veya eş-Şerîf) Muhammed bin Abdullah olarak kaydetmektedir. Lâkâbı “Sarı”dır. Bu lakabı alma sebebi Hüseyin Vassâf’a göre sarışın olması¹, Tomris Ölmez’e göre² zerrin yetiştirmede olan mahareti sebebi iledir. Kaynaklarda “Sarı Abdullah” ismini taşıyan başka şahıslar da vardır. Bunlar:

1031/1621’ de Manisa kazaskerliği yapan Sarı Abdullah,³

1044/1634’ de vefât eden sahn müderrisliği yapmış Sarı Abdullah,⁴

1071/1660’ da vefât eden Hâkâniye-i Vefâ müderrisliği yapmış Sarı Abdullah,⁵

1071/1661’ de (zilhicce) vefât eden müderris ve Mevlevî Sarı Abdullah.⁶ Bazı kaynaklarda her iki Sarı Abdullah birbirine karıştırılmıştır. Şârih-i Mesnevî olan Sarı Abdullah müderrislik yapmamıştır. Karışıklığa sebep ise Nâilî’nin yazdığı Mevlevî Sarı Abdullah Efendi’nin vefâtına düşülen târihtir. Her iki Sarı Abdullah’ın da aynı yıl vefât etmesi buna sebebiyet vermiştir.

¹ Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c.II, s.524.

² Tomris Ölmez, “Mesnevî Şârihi Sarı Abdullah Efendi Hayatı ve Eserleri”, **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, No.111, İstanbul1940, s.4.

³ Nev’izâde Atâyî, **Hadâikü’l-Hakâyık fî Tekmileti’ş-Şakâyık**, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, s.720.

⁴ Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyü’l-Fudalâ**, haz. Abdülkâdir Özcan, c.I, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989, s. 617.

⁵ Şeyhî, **a.g.e**, c.I, s. 277.

⁶ Uşşâkizâde Seyyid İbrahim, **Zeyl-i Şakâyık**, haz. Otto Harransowitz, Wiesbaden, 1965, s. 174.

1072/1661’de vefat eden Şeyh Abdurrahman Efendi’nin oğlu, Süleymâniye medresesi müderrisi ve iki defa Bursa kadılığı yapmış Sarı Abdullah,⁷

Pek çok kaynakta Abdullah Efendi’nin “Sarı” dan başka lakabı, Mevlânâ’nın **Mesnevî**’sini şerh etmesinden dolayı “Şarihü’l-Mesnevî” olarak geçmektedir.

1.1.2 MAHLASI

Sarı Abdullah Efendi manzum eserlerinde “Abdî” mahlasını kullanmıştır. Kaynaklarda bu mahlası kullanan yirmi beş kadar şâir mevcuttur.⁸

1.1.3 DOĞUM TARİHİ, YERİ VE AİLESİ

Sarı Abdullah Efendi’nin doğumu hakkında mevcut kaynaklar târih vermemesine rağmen Müstakimzâde, **Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şuttâriyye**’sinde⁹ 992/1584 târihini verirken; Sahih Ahmed Dede bu târihi gününe varıncaya kadar tespit etmektedir. Buna göre 29 Safer 991/13 Mart 1584’te doğmuştur.¹⁰ Hüseyin Vassaf ise 992/1584¹¹ târihini zikretmiştir.

Babasının ismi Muhammed’dir. Ancak babasının ismi bazı kaynaklarda Abdullah bin Muhammed¹² bin İbrahim¹³ olarak bazılarında ise Mahmud¹⁴ olarak gösterilmesi doğru değildir. Kendisinin seyyid ve şerif olarak zikretmesi babasının şerifler sülalesine mensûb olduğunu göstermektedir.¹⁵ Babası Mağrib şehzâdelerindendir. Ömer Faruk Akün’e göre Mağrib’den kast edilen Tunus ve Cezayir’dir.¹⁶ Babası Seyyid Muhammed, şehzâde iken İstanbul’a hicret etmiştir.¹⁷

⁷ Şeyhî, **Vekâyiü’l-Fudalâ**, c.I, s. 290.

⁸ Bu mahlası kullanan şâirleri ile ilgili bilgiler için bkz: Bünyamin Ayçiçeği, “Sarı Abdullah’ın Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Râz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, MÜTAE, İstanbul 2001, s. 7.

⁹ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.52b.

¹⁰ Sahih Ahmed Dede, **Mecmuatü’t-Tevârih-i Mevlevîyye, (Mevlevîlerin Tarihi)**, yay. haz. Doç. Dr. Cem Zorlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003, s.275.

¹¹ Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c.II, s.522.

¹² Vassâf, **a.g.e.**, c.II, s.521, Şeyhî, **Vekâyiü’l-Fudalâ**, c.III, s.280: İbrahim Nâilî, **Hadîktü’r-Rüesâ**, Süleymaniye Ktp. (Esad Efendi), No. 22444, vr.6a: Hüseyin Ayvansarâyî, **Hadikatü’l-Cevâmî**, c.II, İstanbul, Matbaa-i Âmire,1865, s.202: Resmî Ahmed Efendi, **Halîfetü’r-Rüesâ**, haz. Müctebâ İlgürel, Recep Ahiskalı, İstanbul 1992, s. 32.

¹³ Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, **Tuhfe-i Hattatîn**, İstanbul 1928, s.280: Hacı Tevfik, **Mecmuatü’t-Terâcim**, İ.Ü Ktp, TY, No. 192, vr. 47a.

¹⁴ Mehmed Süreyyâ, **Sicill-i Osmânî**, c.III, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1311, s.367.

¹⁵ Ülker Aytekin, “Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi”, **Doktora Tezi**, MÜSBE, İstanbul 2002, s.51.

¹⁶ Ömer Fâruk Akün, “Sarı Abdullah”, **MEBİA**, c.X, İstanbul 1998, s.216.

Gördüğü saygı üzerine, burada ikâmet etmeye karar vermiştir.¹⁸ Kaynaklarda hicretin târihi ve sebebi konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak III. Murad (1457–1595) devrinde doğan Sarı Abdullah Efendi'nin babasının, I. Ahmed (1603–1617) döneminde İstanbul'a geldiği bilgisini veren Abdülbaki Gölpınarlı,¹⁹ Sâdettin Nüzhet,²⁰ Şemseddin Sâmî²¹ ve Tomris Ölmez²² târih hatasına düşmüşlerdir. Seyyid Muhammed İstanbul'da devlet tarafından bir göreve atanmış²³ ve kendisine uygun bir miktar maaş tahsis edilmiştir.²⁴ Daha sonra I. Ahmed devri Sadrâzamı Halil Paşa'nın kardeşi Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın kızı ile evlenmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu evlilikten dünyaya gelmiştir.²⁵ Sarı Abdullah Efendi'nin doğum yeri hakkında kesin bir bilgi yoksa da İstanbul'da doğduğu anlaşılmaktadır.²⁶

1.1.4 EĞİTİMİ

Sarı Abdullah, babasını küçük yaşta kaybetmiştir.²⁷ Dedesinin kardeşi olan Sadrâzam Halil Paşa, Sarı Abdullah'ı biraz büyüyünce kendi dâiresine alarak, tahsil ve terbiyesi ile alâkalanmıştır.²⁸ Az bir zaman zarfında akranları arasında mümtâz biri olmasına sebep olmuştur.²⁹ Kaynaklarda hangi hocalarda hangi ilimleri aldığı kesin olarak bilinmezken iyi bir eğitim gördüğü bilgisi kaydedilmiştir.³⁰

¹⁸ Şeyhî, **Vekâyiü'l-Fudalâ**, c.III, s. 280: Ayvansarâyî, **Hadikatü'l-Cevâmî**, c.II, s.202: Resmî, **Halîfetü'r-Rüesâ**, s.32.

¹⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, "Terâcim-i Ahvâl: Sarı Abdullah Efendi", **Sırât-ı Müstakîm**, c. VI, No:154, s.375: Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, c.I, İstanbul, Matbaa-i Âmire,1333, s.100.

²⁰ Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s.137.

²¹ Sadeddin Nüzhet Ergun, "Abdî (Sarı Abdullah)", **Türk Şâirleri**, c.I, İstanbul 1946, s. 94.

²² Şemseddin Sâmî, **Kâmûsü'l-A'lâm**, c. IV, İstanbul, Mihran Matbaası, 1306, s.2916.

²³ Ölmez, "Mesnevî Şâiri Sarı Abdullah Efendi Hayatı ve Eserleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, s.2.

²⁴ Ayvansarâyî, **Hadikatü'l-Cevâmî**, c.II, s.202: Şeyhî, **Vekâyiü'l-Fudalâ**, c.III, s.280: Resmî, **Halîfetü'r-Rüesâ**, s.32.

²⁵ Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c.II, s.521.

²⁶ Şeyhî, **Vekâyiü'l-Fudalâ**, c.III, s. 280: Müstakîmzâde, **Risâle-i Bayramiyye**, vr.52b: a. mlf., **Tuhfe-i Hattatîn**, s.280: a. mlf., **Hülâsatü'l-Hediyye**, vr. 64a: Ayvansarâyî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, s.202: Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, c.I, s.100: Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c.II, s.522: Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s.137.

²⁷ Aytakin, "Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi", **Doktora Tezi**, s.53.

²⁸ Nihat Azamat, "Sarı Abdullah Efendi", **DİA**, c.XXXVI, İstanbul 2009, s. 145.

²⁹ Murat Ali Karavelioğlu, "Abdullah Efendi (Sarı)", **YYOA**, c.I, İstanbul, 1999, s.15: Akün "Sarı Abdullah", **MEBİA**, c. X, s.216.

³⁰ Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, c.II, s.522.

³¹ Bursalı, "Terâcim-i Ahvâl: Sarı Abdullah Efendi", **Sırât-ı Müstakîm**, c. VI, No:154, s. 375: Hasan Kâmil Yılmaz, "Sarı Abdullah Efendi", **SGAD**, c.VIII, İstanbul 1995, s.255: Ekrem Işın, "Abdullah (Sarı)", **DBİA**, c.I, İstanbul 1993, s.13: Abdülkâdir Karahan, "Sarı Abdullah", **TA**, c.XXVIII, İstanbul 1980, s.156.

Müstakîmzâde **Risâle**'sinde "vâsıl-ı sinn-i temyîz oldukda vezîr-i Aristo-tedbîr bunların levh-i cebînlerinde hads ü zekâ müşâhede itmekle hizmetlerinde istihdâm ve terbiyeler kıyâm buyurup ulemâ-i 'asrdan tekâmîl-i ulûm ile meyân-ı erbâb-ı isti'dâdda kesb-i ünvân-ı imtiyâz ile tahsîl-i nâm u şân itmişlerdi"³¹ ifadeleri ile Halil Paşa'nın kendisinde zekâ ve yetenek müşâhede ettiği Abdullah Efendi'nin zamanın ilim erbâbından istifâde ederek eğitim almasına ön ayak olduğunu ifâde etmiştir. Yalnız hüsn-i hat eğitimini Hâlid Efendi'den aldığı bilgisini Müstakîmzâde **Tuhfe-i Hattâtîn**'de vermiştir.³² Yine Müstakîmzâde, Şeyh Sivâsî Abdülmecid Efendi'nin zâviyeleri evkâfından birinin vakfiyesi yazılması gereken bir durumda Sarı Abdullah Efendi'nin vakfiyeyi teberrûken yazdığını müşâhede ettiğini de aktarmıştır.³³ Eserlerinden ve torunu olan Lâlizâde Abdülbâki Efendi'nin yaptığı nakillerden, onun erken yaştan itibaren muhtelif tarîkat erbâbı ile temâsa geçtiği ve esaslı bir tasavvuf terbiyesi içinde yetiştiği öğrenilmektedir.³⁴ Tasavvuf eğilimi ve dini ilimler kendisini olgunlaştırmıştır.³⁵

1.1.5 RESMÎ VAZİFELERİ

Sarı Abdullah Efendi tahsilini tamamladıktan sonra devlet kademelerindeki ilk resmî hizmetine yirmi beş yaşlarında Halil Paşa'nın divitdârı olarak başladı ve onunla birlikte çeşitli şehirlerde bulundu.³⁶ Halil Paşa'nın ilk sadrazamlık dönemi olan 1024–1028/1616–1619 yılları arasında Abdullah Efendi, Paşa'nın mâiyeti ile birlikte İran sınırındaki şehirlerde bulundu. 1024/1616'da Paşa ile birlikte İstanbul'a döndü. Bu târihten Halil Paşa'nın ikinci defa sadrazamlık makamına getirildiği 1035/1626 yılına kadar muhtemelen Paşa'nın hizmetinde bulunmayı sürdürdü.³⁷ Bu arada eser telif etmeye başladı. Tanınmış eserlerinden **Semerâtü'l-Fuâd**'ı 1033/1624'te iki ay içerisinde tamamladı.³⁸ İki yıl sonra 1035/1626'da tamamlanması

³¹ Müstakîmzâde, **Risâle-i Bayramiyye**, vr.52b.

³² Müstakîmzâde, **Tuhfe-i Hattâtîn**, Ankara, Türk Tarih Encümeni, 1928, s.280.

³³ Müstakîmzâde, **a.g.e.**, s.280.

³⁴ Akün, "Sarı Abdullah", **MEBİA**, c.X, s.216.

³⁵ Karahan, "Sarı Abdullah", **TA**, c.XXVIII, s.156.

³⁶ Vassâf, **Sefîne-i Evliya**, c.II, s.522: Azamat, "Sarı Abdullah Efendi", **DİA**, c.XXXVI, s.146.

³⁷ Akün, "Sarı Abdullah", **MEBİA**, c.X, s. 217: Azamat, **a.g.m.**, s.146.

³⁸ Sarı Abdullah Efendi, **Semerâtü'l Fuad (Gönül Meyveleri)**, yay. haz. Yakup Kenan Necefzâde, İstanbul, Neşriyat Yurdu, 1967, s.3.

altı yıl sürecek olan **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî** adlı Mevlânâ'nın **Mesnevî-i Ma'nevî** eserine şerh yazmaya başladı.³⁹

Halil Paşa'nın IV. Murad tarafından ikinci kez sadrazamlığa getirildiği 1036/1037-1626-1628 yılları arasında memuriyet hayatında terâkkiler kaydetti ve Divân-ı Hümâyûn tezkirecisi oldu. 1036/1626'da isyan hâlinde olan Abaza Paşa'yı itâat altına almak ve İran ile sürmekte olan savaşı barışla sonuçlandırmak amacıyla tezkireci olarak Halil Paşa ile birlikte sefere iştirâk etti. 1037/1627 saferinde kışı geçirmek için çekildikleri Tokat'ta reisü'l-küttâb⁴⁰ Mehmet Efendi vefât edince yerine tayin edildi.⁴¹ Abaza Paşa ile yapılan müzakerelerden bir sonuç alınmaması ve Ahıska'nın Safevîler'in eline geçmesi üzerine aynı yılın Ramazan ayında Halil Paşa ile birlikte görevinden azledildi. Halil Paşa'nın yerine sadrazamlığa Yeniçeriağası Hüsrev Paşa ve Abdullah Efendi yerine reisü'l-küttâblığa Musallî Efendi getirildi.⁴²

Halil Paşa ve Sarı Abdullah Efendi ehemmiyetsiz sebeplerden dolayı adam öldürmekten çekinmeyen ve lakâbı "Kul Kıran" olan yeni vezirin şöhretinden korkarak tebdîl-i kıyâfet gizlice İstanbul'a döndüler.⁴³ Bazı kaynaklar İstanbul'a dönüşte Sarı Abdullah Efendi ile Halil Paşa'nın birlikte Aziz Mahmud Hüdâî dergâhına sığındıkları ve bir müddet sonra Hz. Hüdâî'nin şefaâtî ile affolunduğu bilgisini vermektedir.⁴⁴ Ancak Sarı Abdullah'ın torunu olan Lalizâde Şeyh Mehmed Efendi'nin Sarı Abdullah'tan rivâyet ettiği bilgiye göre Halil Paşa Aziz Mahmud Hüdâî dergâhında, Sarı Abdullah da kendi evinde gizlenmiştir. Birkaç gün geçtikten sonra da Halil Paşa Hüdâî hazretlerinin, kendisini ise Koca Mustafa Paşa dergâhı şeyhinin şefaâtleri ile affedildikleri aktarılmaktadır.⁴⁵

³⁹ Sahih Ahmed Dede, **Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye**, s.296.

⁴⁰ **Reisü'l-küttâb**: Kâtiplerin reisi mânasına gelen reisü'l-küttâb Sultan II. Mahmud'un saltanatının hemen hemen sonlarına kadar Divân-ı Hümâyûn kâtiplerinin âmiri olup hariciye nâzırlığı yerine de kullanılmış bir tâbirdir. Reis Efendi de denilen ve "Menasib-ı sitte"den sayılan reisü'l-küttâblık Osmanlı Devletinin eski mansıplarındandır. "Fâtih Kanunnamesi"nde yazılı oluşu eskiliğini gösterir. (Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. III, s. 25.)

⁴¹ Resmî, **Halîfetü'r-Rüesâ**, s.33; Bursalı, "Terâcim-i Ahvâl: Sarı Abdullah Efendi", **Sırât-ı Müstakîm**, c. VI, No:154, s. 375; Akün, "Sarı Abdullah", **MEBİA**, c.X, s.217; Karavelioğlu, "Abdullah Efendi (Sarı)", **YYOA**, c.I, s.15; Azamat, "Sarı Abdullah Efendi", **DİA**, c.XXXVI, s.146.

⁴² Resmî, **Halîfetü'r-Rüesâ**, s.33; Şeyhî, **Vekâiyü'l-Fudâla**, c. III, s.381; Ayvansarayî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, c.II, s.203.

⁴³ Aytekin, "Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi", **Doktora Tezi**, s.56; Reşad Ekrem Koçu, "Abdullah Efendi (Sarı)", **İA**, c.I, İstanbul, 1953, s.44.

⁴⁴ Şeyhî, **Vekâiyü'l-Fudâla**, c. III, s. 281; Ayvansarayî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, c.II, s.203; Resmî, **Halîfetü'r-Rüesâ**, s.33; Bursalı, "Terâcim-i Ahvâl: Sarı Abdullah Efendi", **Sırât-ı Müstakîm**, c. VI, No:154, s. 375s.

⁴⁵ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.65b.

1040/1630 senesinde Halil Paşa'nın vefâtı ile Sarı Abdullah en önemli hâmisini kaybetmiştir. On yıla yakın bir süre uzlete çekilerek resmî bir hizmet almamıştır. Bu süre zarfında eser te'lifi ile meşgul olmuştur.⁴⁶ 1041/1631'de Mesnevî şerhi olan **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî** adlı eserini tamamladı.⁴⁷ Şevvâl 1049/1639'da rikâb-ı hümayun reisü'l-küttâb kaymakamlığına getirildi. IV. Murad ile Bağdat seferine iştirâk etti ve sefer esnasında şehid olan İsmâil Efendi'nin yerine tekrar reisü'l-küttâb tayin edildi.⁴⁸ Ancak dönüşte ordu Diyarbakir'e geldiğinde görevinden azledilerek yerine Hüseyin Efendi geçti. 1049/1639 senesinin Şabanında tekrar reisü'l-küttâb kaymakamlığına getirildi. Aynı yıl içerisinde tezimize konu olan **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** isimli eseri tamamlayarak IV. Murad'a sunmuştur.

7 Cemâziyelâhir 1050/24 Eylül 1640'da Anadolu muhâsebeciliğine⁴⁹ naklolundu. Bir ay sonra da cizye muhâsebeciliğine⁵⁰ getirildi.⁵¹

1053/1643 senesinde devlete ait yazışmaları içeren koleksiyon niteliğindeki **Düstûru'l-İnşâ** eserini telif etti. 1059/1640'ta **Nasihâtü'l-Mülûk** isimli kitabını yazıp IV. Mehmed'e takdim etti.

1060/1650 yılının sonlarında piyâde muhâsebeciliğine⁵², 1065 Muharreminde mensuh mukâtaacılığına⁵³ getirildi. Yerine Süleyman Ağazâde Mehmed Efendi getirildi.⁵⁴ Mensuh mukâtaacılığı Abdullah Efendi'nin son resmî vazifesidir.

⁴⁶ Şemsettin Sâmî, **Kâmûsü'l-A'lâm**, c.I, s. 2916.

⁴⁷ Sahih Ahmed Dede, **Mecmuatü't-Tevârih-i Mevlevîyye**, s.300.

⁴⁸ Şeyhi, **Vekâyü'l-Fudâla**, c. III, s. 281: Resmî, **Halîfetü'r-Rüesâ**, 33: Ayvânsarayî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, c.II, s.203.

⁴⁹ **Anadolu muhasebeciliği**: Anadolu'da bulunan pâdişahlara ve vezirlere ait vakıf ve tevliyet hesaplarını tetkik ederdi. Mîr-i mîran beratlarının tezkirelerini (tumar tezkirelerini) tetkik ve ihraç eder ve Erzurum'dan maâda Anadolu kalelerinin maaş ve beratları bu muhasebede görülürdü. Tayin ve ibkaları padişah tarafından kabul olunan Divân-ı Hümayun hocalarındandır. Divân-ı Hümayun'da defterdârların arkasında ikinci kubbe altında büyük ve küçük rûznâmeciler ile ve baş muhasebeci ile birlikte bulunurlardı. (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984, s.19-69-337.

⁵⁰ **Cizye muhasebeciliği**: Osmanlı memleketlerindeki gayr-i müslimlerin baş vergilerinin cizye evrakları ve bu hususa taalluk eden muamelelerin kaydını tutan kimse. (Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 348.)

⁵¹ Şeyhi, **a.g.e.**, s. 281: Resmî, **a.g.e.**, 33: Ayvânsarayî, **a.g.e.**, c.II, s.203.

⁵² **Piyâde muhasebecisi**: Tımarların hâsılâtına göre, birlikte muhârib getirmeye mecbur olan tımar sahiplerine ait tımar ve zâimlerin hesabını tutardı. (Pakalın, **Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. III, s. 45.)

⁵³ **Mensuh mukâtaacılığı**: Anadolu yaya ve müselleme teşkilâtının lağvı üzerine buralara tahsis edilmiş olan yerler ayrı bir dâirenin idâresi altına verilmek suretiyle maliyece mukataâ usûlüyle idâre edilmiştir. (Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. III, s. 564.)

⁵⁴ Şeyhi, **a.g.e.**, c. III, s. 281: Resmî, **a.g.e.**, 33: Ayvânsarayî, **a.g.e.**, c.II, s.203.

1.1.6 VEFATI VE KABRİ

İlerlemiş bir yaşa gelen Sarı Abdullah resmî hayattan çekildikten sonra, Koca Mustafa Paşa dergâhı yakınındaki evinde ibâdet ve te'lifât ile son yıllarını geçirdi.⁵⁵ Evi bir dergâh gibi meşhur oldu.⁵⁶ Son eseri **Mirâtü'l-Asfiyâ**'yı 1069/1658'de Arapça olarak kaleme aldı.⁵⁷

Sarı Abdullah son yıllarında ilmî çalışmalarının yanında bahçecilik ve çiçekçilikle de uğraşmıştır. Çalışmaları neticesinde yedi çeşit zerrin lâle yetiştirmiş, bu zerrinlerden üç tanesine kendi ismi verilmiştir.⁵⁸ Yine tohumdan elde ettiği rûmî lâlelerden biri de devrinin çiçekçileri tarafından pek beğenilmiş ve "Yamalı Kabak" ismiyle hayli nam salmıştır.⁵⁹ Çiçekçilikteki maharet ve şöhretinden dolayı 1051/1641 yılında I. İbrahim zamanında, hükümdâr tarafından verilen bir berât ile ser-şukûfeci ilân edilmiştir.⁶⁰ Zamanın reisü'l-küttâbı Küçük Çelebi Efendi hattıyla yazılmış bu berâtı Müstakîmzâde, Sarı Abdullah'ın torunlarından görerek **Risale-i Melâmiyye-i Şuttâriye**'sine aktarmıştır:

“ Binâen ‘alâ zâlik istişâm-ı bûy-ı gülîstân-ı merâhim-i şâhânem edip ceyb ü dâmân-ı âmâli, mîvehâ-yı âbdâr-ı mekârim-i mülûkânem ile mâlî olmağa sezâvâr olup sadr-nişîn-i bâlâ-hâne-i ilm ü irfân ve ‘âli-kadr-i halvet-serâ-yı ilm-i ins ü can olan işbu dârende-i menşûr-ı le‘âli-i sultânî ve nümâyende-i misâl-i bî misâl-i vâcibü'l-ımtisâl-i hüsvânî iftîhâr-i erbâbü'l-mecdi ve'l-yakîn, muhtâr-ashâbü'l-‘izz ve't-temkîn, zü'l-kadri'l-etemm ve'l-fahri'l-esemm, el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-ilâh, sâbikan tuğra-yı gara-yı ‘âlişânem hizmetinde müstahdem olan **Abdullah** dâme ‘uluvvühü ve mecdühü ‘andelib-i nağme-senc-i gülzâr-ı fazl ü kemâl ve tûti-i güyâ-yı riyâz-ı ilm-i Hüdâ-yı Mûte‘al ser-levhâ-i mecmûa-i fazilet ve ser-çeşme-i cûybâr-ı marifet, şârih-i esrâr-ı **Mesnevî**'yi Hazret-i Celâleddin mazhar-ı füyûzât-ı Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn, âlim-i ulûm-ı isnâ ‘aşer, vâsıl-ı esrâr-ı Hazret-i Seyyidü'l-Beşer olup bostân-ı ilm ü irfânda bülbül-âsâ terennüm-sâz gülçîn-i dimâğ-ı cânı bûy-ı kemâl-i ma'rifet ile mânend-i misk-i Rûmî, ‘anber-âgîn-i şeref ü ma'arif ile buhûr-ı Meryem gibi külahdâr ve ser-efrâz, renk ü rû-yı izzet ü saâdet ile gonca gül gibi beyne'l-akrân müselleme ve mümtâaz tahte-i sînesinde sümbül-i bûyâ-yı ma'ârif-i nâbit ve destâr-ı iştihârında ezhâr-ı gûnâ-gûn-ı letâif sâbit olduğundan ğayrı tebyin ve tahsis-i ilâc-ı mizâc-ı hadâyık-ı gülzârda tâyin ve tasrîh-i tabakât-ı ezhâr-ı ibret-âsâda müselleme-i âlem ve ‘allame-i müşkil-tırâzân-ı zaman ve fehnâme-i hakâyık-ı dakâyık-ı eşcâr u ezhâr olup keşf-i müşkilât-ı ‘âlem-i azhârda fâiku'l-akrân ve hall-i

⁵⁵ Resmî, **a.g.e.**, 33.

⁵⁶ Müstakîmzâde, **Tuhfe-i Hattatîn**, s.281.

⁵⁷ Aytekin, “Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi”, **Doktora Tezi**, s. 60.

⁵⁸ Ölmez, “Mesnevî Şârihi Sarı Abdullah Efendi Hayatı ve Eserleri”, **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, s. 4.

⁵⁹ Koçu, “Abdullah Efendi (Sarı), **İA**, c.I, s.44.

⁶⁰ Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.56a.

mufassal-ı fenn-i eşcârda bahr-ı bî-pâyân fûnûn-ı bağbânîde gonca-i zanbak gibi müşârun bi'l-benân ve ol tılsım-ı acîbe-i bünyâdın fethinde Arisyo-yı devrân olmağın hakkında âfitâb-ı alem-tâb-ı padişâhanem perver-efken ve deryâ-yı bî-pâyânı mülûkânem mevc-zen olup mahruse-i İstanbul Galata ve Eyub ve Üsküdar ve sâir kalem-rev ve hükm-i hümâyunum olan memâlikde vâki bilâd ü emsârda terbiye-i riyâz-ı ezhâr ve tenmiye-i hadayık-ı eşcar ile mukayyed olan hünner-merdân-ı şükûfe-dârâna mümeyyiz ve başbuğ ve mihr-i ikbâlini pertev-i nazar-ı iclâliyle pür-füruğ edip bu nişân-ı meserret-ünvân-ı belâgat-reânımı verdim.⁶¹

Vefâtı mezar taşında yazıldığına göre Safer 1071/1660 olan Sarı Abdullah Efendi'nin ölüm târihi hakkında farklı kayıtlar mevcuttur. Sahih Ahmed Dede'nin kaydına göre bu târih 1071/1660 yılında Saferi'l-hayrın 23. günü iken, Vassaf'a göre aynı yılın 22 Safer'idir.⁶² Şeyhî ve onu nakleden müellifler Safer değil 1071 Receb/1660 Martını gösterirken⁶³, Müstakîmzâde ve Mehmed Ali Aynî de 1072/1661 târihini vererek târih hatasına düşmüşlerdir.⁶⁴ 1072'de vefât eden Sarı Abdullah isimli başka kişidir. Abdullah Efendi'nin Resmî mahlasını taşıyan Mustafa adında bir oğlu olup, dergâh-ı âlî cebeciler kâtibi iken, 1066 (1655/1656)'da Girid'de vefât etmiştir.⁶⁵ İstiskâ (ödem) hastalığı sebebiyle vefat etmiştir. Ölümüyle ilgili pek çok târih düşülmüştür.

Nisârî Hüseyin Efendi:

Yazık ser-şîşe-i bezm-i bahâristân-ı âlemden
Yine kaldırdı bir zerrîn-kadeh rind-i ecel nâ-gâh

Ki a'nî bağbân-ı vahdet Abdullah Efendi kim
Dimâğ-ı tab'ına olmuşdı bû-yı ma'rifet dil-hâh

Beşîr olup sabâ-yı subh-gâh-ı “ircîî” nâ-gâh
Meşâm-ı rûhunu pür-feyz-i tebşîr eyleye Allah

⁶¹ Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.57a-57b.

⁶² Sahih Ahmed Dede, **Mecmuatü't-Tevârih-i Mevlevîyye**, s.312: Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, c.II, s.203.

⁶³ Şeyhî, **Vakâyiü'l-Fudala**, c.II, s.281.

⁶⁴ Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.55a.

⁶⁵ Akün, “Sarı Abdullah”, **MEBİA**, c.X, s.218.

Makâmı bağ-ı cennetde “tesurru’n-nâzirîn”⁶⁶ olsun
Varınca kurb-ı Hakk’a ravza-i î mân ola hem-râh

Nisârî fevti için bağbân-ı dil didi târih
Gül-ü Nesrîn Adn ola, ilâhî Sarı Abdullah = 1071/1661⁶⁷

Nâilî-i Kadîm:

Gitti ol râst-rev-i cadde-i her dü serâ
Ki yanında yok idi farkı şâh ile gedânın⁶⁸

Fukarâ melcei bir pîr idi dünyâda dahi
Dâr-ı ukbâda da makbûlü olan dergâhın

Hak bu kim zîver-i ser-nâme-i a’ mâli idi
Mansıb-ı ahret ol hâce-i âlî-câhın

Vakt-i rihletde didim *Nâliyâ* târihin
Zâir-i Adn ola rûhu Sarı Abdullah’ın⁶⁹

Müstakimzâde vefâtı için “Şeyh-i devrân” terkîbini 1171/1757 târihinin ebced hesâbında karşılık olarak söylemiştir⁷⁰ fakat bu târih yanlışır.

Mezartaşı Hamzavîlere mahsûs taşlardandır. Bu mezar taşları baş, kol ve ayaksız bir gövde şeklindedir. Bu, Melâmilerin dünyâ ve âhireti terk ettiklerine, Hakk’a tamamiyle teslim olduklarından dünyadan vaz geçtiklerine işârettir. Kitâbesi tâlik yazı ile, “*Merd-i ma‘nevî, şârih-i Mesnevî, sâbikan reîsü’l-küttâb Abdullah*

⁶⁶ el-Bakara 2/69: Bakanlar memnun olurlar.

⁶⁷ Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, c.II, s.317: Şeyhî, *Vakayîü’l-Fudalâ*, c.III, s.281: Ayvansarâyî, *Hadîkatü’l-Cevâmî*, c.II, s.203: “Abdî (Sarı Abdullah)”, *Türk Şâirleri*, c.I, s.196: Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmiler*, s.139.

⁶⁸ Ergun, “Abdî (Sarı Abdullah)”, *Türk Şâirleri*, c.I, s.196.

⁶⁹ Şeyhî, *a.g.e.*, s.c.III, s.281: Vassaf, *a.g.e.*, c.II, s.317.

⁷⁰ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtin*, s.281.

Efendi bin es-Seyyid Muhammed rûh-ı şerifleriçün ”⁷¹ şeklindedir. Ayak taşında ta’lik ile “*cemî ehl-i îmân, ervâhıçün rızâyullâh içün el-Fâtihâ*”⁷² yazmaktadır.

Sarı Abdullah’ın mezarı Topkapı’dan Maltepe’ye giden yolun sol tarafında müstakil bir sofadadır. Sarı Abdullah Efendi’nin adıyla anılan bu sofanın⁷³ civârında pek çok melâmînin mezarı vardır. La’lizâdelerden Seyyid Abdullah (ö.1139), Anadolu kadılarından Lâ’lizâde Şeyh Mehmed Efendi’nin damat ve imâmı Hıfzı Mehmed Abdülbâki (ö.1165), Melâmî ricâlinden ve Seyyid Muhammed Nur’un halifelerinden Mirefteli Abdullah Hulûsi Efendi (ö.1302), A’yandan Arif Efendi (ö.1295) ve Seyyid Muhammed Nur’un halifelerinden Hacı Maksud Efendi (ö.1347) bunlardandır.⁷⁴ Ayrıca mezar taşında “Fatihâ”dan sonra “fenâ”ya alâmet ve “lâ mevcûd illâ hû” ya işaret olmak üzere “” bulunmaktadır.

1.1.7 SARI ABDULLAH EFENDİ’DEN FEYZ ALANLAR

1.1.7.1 MUSTAFA RESMÎ EFENDİ (ö. 1066/665) :

Sarı Abdullah Efendi’nin oğludur. İlim tahsil ettikten sonra Cebeciler kâtibi olmuştur. 1060/1650’de memur olarak Mora’ya tayin edilmiştir. Müstakimzâde ve Mehmed Süreyya, Mora’ya tayininden bir ay sonra Mora’nın bir kazası olan Anabolu’ya gittiğini, orada vefat ettiğini ve mezarının Anabolu’da bulunduğunu yazar.⁷⁵ Şeyhî ve Safâyî tezkirelerinde ise Mora’da vefat ettiği bilgisi yer almaktadır.⁷⁶ Vassaf’a göre ise memuren Mora’ya oradan Gelibolu’ya gidip orada vefât etmiştir.⁷⁷

Abdullah Efendi reisü’l-küttâb iken Mustafa Efendi Hâcegân sınıfına girmiştir. “Resmî” mahlası ile şiirler yazan Mustafa Resmî Efendi’nin müretteb bir **Divân**’ı da vardır.⁷⁸

⁷¹ Vassaf, **a.g.e.**, c.II, s.317: Bursalı, **Osmanlı Müellifleri**, c.I, s.100.

⁷² Gölpınarlı, **a.g.e.**, s.138.

⁷³ Işın, “Abdullah (Sarı)”, **DBİA**, c.I, s.13.

⁷⁴ Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s.138.

⁷⁵ Mustakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr. 70b-71a: Mehmed Süreyyâ, **Sicilli Osmânî**, c.III, s.368.

⁷⁶ Mustafa Safâyî, **Tezkiretü’ş-Şuarâ**, Süleymâniye Ktp. (Esad Efendi), No. 2549, vr.515.

⁷⁷ Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, c.II, s. 527.

⁷⁸ Mustafa Safâyî, **a.g.e.**, vr. 515.

1.1.7.2 LA'Lİ MEHMED EFENDİ (ö. 1119/1707):

Lâ'li Mehmed Efendi, Abdullah Efendi'nin kerîmezâdesi yani kızının oğludur. Babası La'lizâde İbrahim Efendi, Bağdat valisi Deli Hüseyin Paşa'nın divân efendisi idi. 1054/1644'te Bağdat'tan dönerken Diyâle nehrinde boğularak ölmüştür.⁷⁹ La'li Mehmed Efendi 1050/1640'da doğmuş ve devrin ileri gelen müderrislerinden ilim tahsil etmiştir. Önce müderris sonra kadılık vazifelerinde bulunmuştur. 1099/1687'de Süleymâniye Dârü'l-hadîsi'nde müderrislik, 1109/1697'de Medine kadısı ve 1113/1701 senesi Eylül ayında İstanbul kadısı olmuştur. Müstakîmzâde'nin ifadesine göre bâzı kötü niyetli kimselerin iftirâsına uğrayarak bir yıl sonra İstanbul kadılığından azledilerek, Kıbrıs'ta Magosa Kalesi'ne sürülmüş ve 1119/1707 senesinin Rebûlâhîrinde burada vefat etmiştir.⁸⁰

Mehmed Efendi Mekke'de bulunduğu sırada Nakşî şeyhi Ahmed Yekdest Cüryânî'nin sohbetlerine katılmıştır. Mekke'den ayrılıp Şam'a gittiğinde ise Meyân-ı Ma'sûm'un halifesi Seyyid Şeyh Murad ile görüşmüştür. La'li Mehmed Efendi burada on gün kalmış ve İstanbul'a dönmüştür.

Tasavvufî hayatında Melâmi kutbu Seyyid Hâşim Efendi de etkili olmuştur. La'li Mehmed Efendi dayısı Sarı Abdullah Efendi sayesinde Bayrâmîliğe intisab etmiş; sonrasında ise Seyyid Hâşim Efendi vasıtası ile Bayrâmîliğe bağlılığı kuvvetlenmiştir. Mehmed Efendi'nin teyzesi, Seyyid Hâşim Efendi'nin eşi idi. Aralarında kuvvetli bir muhabbet vardı. Seyyid Hâşim Efendi vefat edeceği akşam kendisini ziyarete gelen Mehmet Efendi'ye aynı gece vefât edeceğini işaret etmiş. Vefâtından sonra cenâze hizmetlerinde bulunmuş ve kırk gün boyunca Lâlezâr'dan Edirnekapı dışında kalan Emir Buhârî Mezarlığı'nda başucunda Kur'ân-ı Kerîm hatmetmiştir.⁸¹

1.1.7.3 LA'LİZÂDE ABDÜ'LBÂKÎ EFENDİ (ö.1159/1745):

La'li Şeyh Mehmed Efendi'nin iki oğlundan birisidir.⁸² Lâ'lizâde Abdü'l bâkî **Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye** adlı eserini 1586/1743'te kaleme aldığında

⁷⁹ Mehmed Sirâceddin, **Mecmâ'-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ**, haz. Mehmed Aslan, Sivas, Dilek Matbaası, 1994, s.77-78.

⁸⁰ Mehmed Sirâceddin, **a.g.e**, s.77-78: Mustakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.71a.

⁸¹ Müstakimzâde, **a.g.e**, vr. 72a.

⁸² Ramazan Muslu, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVIII. yy)**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004, s. 520.

altmış altı yaşında olduğunu ifâde ettiğine göre doğum târihi 1090/1679 olmalıdır.⁸³ İstanbul’da doğmuştur.⁸⁴ Abdü’lbâki Efendi’nin adı, Müstakimzâde’nin ifadesine göre Seyyid Hâşim Efendi tarafından konulmuştur. Mehmed Efendi hanımının hâmile olduğunu öğrenince Seyyid Hâşim Efendi’ye gelerek erkek olması için duâ istemiş, bunun üzerine murâkabeye dalan Hâşim Efendi, Mehmed Efendi’ye doğacak çocuğunun erkek olacağını söylemiş ve adının Abdü’lbâki konulmasını istemiştir.⁸⁵ “Âlim-i rabbânî, âmil-i hakkânî, vâsıl-ı esrâr-ı rûhânî ve mürşidim” dediği babası Lâ’lî Mehmed Efendi tarafından küçük yaşta kendisine dinî ve tasavvufî ilimlerin öğretildiğini ifâde eden Lâ’lizâde, ömrünü ilim öğrenmekle geçirmiştir. Müsbet ilimleri de tahsil etmiş ve babasından Mevlânâ’nın **Mesnevî**’sini, İbn Fârız **Divân**’ını, Dâvûd-ı Kayserî’nin **Fusûsu’l-Hikem Şerhi**’nin mukaddimesini ve Molla Fenâri şerhiyle **Miftâhu’l-Gayb**’ı okumuştur. Yirmi sekiz yaşına kadar ilim tahsilini sürdürdüğünü ifade etmiştir.⁸⁶

La’lizâde Abdü’lbâkî’nin, 1117/1706 yılının Ramazan ayında Hobyar mahallesindeki Kâtip Mustafa Efendi Medresesi müderrisliğinden azledildiği bilinmektedir. O halde La’lizâde Abdü’lbâkî müderrisliğe 1117/1706’da başlamış olmalıdır.⁸⁷ La’lizâde’nin tasavvufla olan ilişkisi çok küçük yaşta başlamıştır. Babası Mehmed Efendi, La’lizâde’yi daha dokuz aylık iken Melâmî sohbetlerine getirir, dizinde oturtur ve sohbetleri dinletirmiş. Abdü’lbâki Efendi sohbetlere küçük yaşta katılmasını ifade ederken: “Dokuz aylık süt emer bir çocuk idim, fakat (Seyyid Hâşim Efendi’nin) sûret ve şemâli tam olarak aklımda kaldı. Ancak bu, onun kerâmetidir.”⁸⁸ demiştir. La’lizâde Abdü’lbâkî Bayrâmîliğinin yanı sıra 1120/1708’de İstanbul’a gelen Nakşibendî Müceddidî şeyhi Murâd Buhârî’ye intisâb ederek aynı zamanda Nakşibendî tarîkatı müntesibi olmuştur.⁸⁹ Murad Buhârî ile ilk

⁸³ Lâ’lizâde Abdü’lbâkî, **Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye**, Süleymaniye Ktp, (Hacı Mahmud Efendi), No. 2482, vr.49a.

⁸⁴ Nihat Azamat, “Lâ’lizâde Abdü’lbâkî”, **DİA**, c. XXVII, İstanbul 2003, s.90.

⁸⁵ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr. 72a.

⁸⁶ Lâ’lizâde Abdü’lbâkî, **Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye**, Süleymaniye Ktp, (Hacı Mahmud Efendi), No. 2482, vr. 48b.

⁸⁷ Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyikü’l-Fudalâ**, haz. Abdülkâdir Özcan, İstanbul 1989, c. IV, s.628: Azamat, “Lâ’lizâde Abdü’lbâkî”, **DİA**, c.XXVII, s.90.

⁸⁸ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr. 72a.

⁸⁹ La’lizâde Abdü’lbâkî, **Mebde’ ve Meâd**, Süleymaniye Ktp, (Pertev Paşa), No. 636, vr.99a-99b: Müstakimzâde, **a.g.e.**, vr. 73b: Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmîler**, s.153: Ekrem Işın, “La’lizâde Abdü’lbâkî”, **DBİA**, c.I, İstanbul 1993, s.28: Azamat, “La’lizâde Abdü’lbâkî”, **DİA**, c.XXXVII, s.90:

olarak 1109/1698'de babası Mekke'de kadı iken tanıştıklarını ifade etmiştir.⁹⁰ La'lizâde, hem Melâmiliği hem de Nakşîliği benimsemiş olmasını her iki tarîkin birbirine benzemesine bağlasa da,⁹¹ Nakşibendîliğe yönelik bu yakınlığın Melâmilerin devlet tâkibinde olmasının da etkili olduğuna dâir görüşler vardır.⁹² Bu dönemde III. Ahmed'in kızı ile nişanlanıp damat ünvanını alan, ilerde Melâmî kutbu olacak Sadrazam Dâmat Ali Paşa'nın muallimliğini yapmıştır.⁹³ 1123/1711'de Câfer Çelebi Medresesi müderrisi iken Hoca Hayreddin Medresesi'ne nakledilmiştir. Sadrâzam Dâmat Ali Paşa'nın mâiyetinde Mora Seferine katılmıştır. Sefer dönüşü 1127/1714 târihinde Şeyhülslâm Zekeriyâ Efendi Medresesi müderrisi olmuştur. Sadrâzam Dâmat Ali Paşa ile birlikte Petro Varadin Seferi'ne katılan La'lizâde Abdü'l bâkî Sadrâzam'ın 1128/1716'da şehid düşmesinin ardından kâhinlik yapmakla suçlanmış ve Belgrad Kalesi'ne hapsedilmiştir.⁹⁴

Daha önceden Dâmat Ali Paşa'nın emriyle Kudüs kadılığına tâyin edilmiş olduğu halde bu görevden azledilip Limni adasına sürgüne gönderilmiştir.⁹⁵ Devlet nezdinde büyük itibârı olan şeyhi Murâd Buhârî, La'lizâde'nin affedilip Bursa'ya kendi yanına gönderilmesini ricâ ettiyse de kendisi de bu sırada İstanbul'a dâvet edildiğinden serbest bırakılması gecikti. On sekiz ay Limni'de sürgünde kaldıktan sonra İstanbul'a döndüğünde şeyhinin vefât ettiğini öğrenmiştir.⁹⁶ Murâd Buhârî 1720'de vefât ettiğine göre La'lizâde İstanbul'a 1720'den sonra gelmiş olmalıdır.

1137/1725'te Kudüs kadılığına gönderilmiş fakat bilinmeyen bir sebepten dolayı göreve başlamadan azledilmiştir. 1143/1730'da Mısır Mollası, ertesi yıl Mekke pâyelisi oldu. 1149/1736'da İstanbul kadısı olmuş, daha sonra kendisine Anadolu pâyesi verilmiştir.⁹⁷

1153/1740'da devlet hizmetlerinden ayrılan La'lizâde, Eyüp'te Kalenderhâne olarak anılan tekkesine çekilerek burasını İstanbul'un önde gelen Melâmî/Nakşî

Hâşim Şâhin, "Mutasavvıf Bir Osmanlı Bürokratı: La'lizâde Abdü'l bâkî Efendi", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 18/Güz, İstanbul 2005, s.109.

⁹⁰ La'lizâde Abdü'l bâkî, **Mebde' ve Meâd**, Süleymâniye Ktp, (Pertev Paşa), No. 636, vr.100b.

⁹¹ La'lizâde Abdü'l bâkî, **a.g.e.**, vr.99b.

⁹² Şâhin, "Mutasavvıf Bir Osmanlı Bürokratı: La'lizâde Abdü'l bâkî Efendi", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, 18/Güz, s.110.

⁹³ Müstakimzâde, **a.g.e.**, vr. 73b: Gölpınarlı **Melâmilik ve Melâmiler**, s.153.

⁹⁴ Azamat, "La'lizâde Abdü'l bâkî", **DİA**, c.XXXVII, s.90.

⁹⁵ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr. 73b: Hâşim Şâhin, **a.g.m.**, s.113.

⁹⁶ La'lizâde Abdü'l bâkî, **Mebde' ve Meâd**, vr. 100a-100b: Azamat, "La'lizâde Abdü'l bâkî", **DİA**, c.XXXVII, s.90-91.

⁹⁷ Nihat Azamat, **a.g.m.**, s.91.

merkezlerinden birisi konumuna getirmiştir. La’lizâde, kurduğu tekkeyi “kutup” ya da “şeyh” sıfatıyla yönetmemiş, düzenlettiği vakfiyede idaresini mücerret (bekâr) olmak kaydıyla Melâmî meşrep Nakşî şeyhlerine bırakmıştır.⁹⁸ La’lizâde Abdü’lbâkî 1159/1746’da vefât etmiştir⁹⁹ ve Eyüp’te inşâ ettirdiği kalenderhânenin bahçesine defn edilmiştir. Ölümüne:

“Gülşen-i cennete gülbin ola La’lizâde”

mısraı düşülmüştür.¹⁰⁰

Eserleri:

Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye: La’lizâde Abdü’lbâkî’nin Bayrâmî Melâmî ricâlinden bahsettiği Bayrâmî Melâmiliğinin târihi ve yapısı hakkında bilgi veren bir eserdir. Sarı Abdullah Efendi’nin **Semerâtü’l-Fuâd**’ındaki bazı kısımları dışında Bayrâmî Melâmîlerin târih ve geleneklerine dâir yazılan ilk eserdir denilebilir.¹⁰¹ **Sergüzeşt** adıyla da bilinmektedir. Ayrıca eserde “Meslekü’l-Uşşâk” başlığı altında Sarı Abdullah Efendi’nin “Meslekü’l-Uşşâk” isimli manzumesine yer verilmiş daha sonra ise bu manzûmeye kırk yedi beyitlik bir zeyl yazmıştır.¹⁰²

Eserin tamamını Abdürrezzak Tek, **Bâyramî Melâmîliğe Dâir Melâmet Risâleleri**’nde yayınlamıştır.¹⁰³ Tâhir Hâfızoğlu ise eseri **Sergüzeşt, Aşka ve Âşıklara Dâir** adıyla sadeleştirerek yayınlamıştır.¹⁰⁴ Eserle ilgili 1998’de bir yüksek lisans tezi de hazırlanmıştır.¹⁰⁵

Mebde ve Me’ad: La’lizâde’nin cebr ve ihtiyar, ezel, ebed, ân-ı dâim, insanın zuhûru, insân-ı kâmil, hazerât-ı hamse v.b tasavvufî konuları ele aldığı bir eserdir. Eser hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹⁰⁶

⁹⁸ Işın, “Abdü’lbâkî (La’lizâde)”, **DBİA**, c.I, s.28.

⁹⁹ Müstakimzâde, **Risâle-i**, vr. 74a: Nihat Azamat, Nihat Azamat, “La’lizâde Abdü’lbâkî”, **DİA**, c.XXXVII, s.92: Abdü’lbâkî Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s. 153.

¹⁰⁰ Müstakimzâde, **a.g.e**, vr.74.

¹⁰¹ Nihat Azamat, **a.g.m**, s.91.

¹⁰² La’lizâde Abdü’lbâkî, **Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye (Sergüzeşt)**, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. (Emânet Hazinesi), No. 1274 vr. 134b-135a.

¹⁰³ Abdürrezzak Tek, **Bâyramî Melâmîliğe Dâir Melâmet Risâleleri**, Bursa, Emin Yayınları, 2007.

¹⁰⁴ La’lizâde Abdü’lbâkî, **Sergüzeşt, Aşka ve Âşıklara Dâir**, yay.haz. Tahir Hâfızoğlu, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001.

¹⁰⁵ Ayşe Yücel, “La’lizâde Abdü’lbâkî Efendi’nin Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyyesi”, **Yüksek Lisans Tezi**, GÜSBE, Ankara, 1998.

¹⁰⁶ Büşra Çakmaktaş, “La’lizâde Abdü’lbâkî’nin Mebde’ ve Meâd Adlı Eseri (İnceleme-Metin), **Yüksek Lisans Tezi**, MÜSBE, İstanbul 2010.

Zeyl-i Meslekü'l-Uşşâk: La'lizâde'nin Sarı Abdullah Efendi'nin “Meslekü'l-Uşşâk” adlı kasîdesine yazdığı kırk yedi beyitlik zeyildir. Zeyilde Melâmîlikte Hz. Peygâmbere'den Şehit Ali Paşa'ya kadar gelen kutupların isimleri zikredilmiştir. Bu zeyl Abdürrezzak Tek'in **Bayrâmî Melâmîliğe Dâir Melâmet Risâleleri**'nde¹⁰⁷ ve Tâhir Hâfızoğlu'nun hazırladığı **Sergüzeşt, Aşka ve Âşıklara Dâir** isimi eserde yayımlanmıştır.¹⁰⁸

Hediyyetü'l-Müştâk fî Meslekü'l-Uşşâk: La'lizâde'nin Sarı Abdullah Efendi'nin Meslekü'l-Uşşâk adlı kasîdesine yazdığı şerhtir. Eserde; hamd ve çeşitleri, tevhid, salavât, hakikat-i Muhâmmediye, a'yân-ı sâbite, seyr ü sülûk şartları, sohbet-halvet, kurbiyyet v.b tasavvufî konular işlenmiştir. Eser hakkında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹⁰⁹

Diğer Eserleri: Gıdâ-yı Rûh, Hasbihâl, Külliyyât-ı La'lizâde, Resâil-i La'lizâde, Mecmûa, Risâle fî Hakkı'l-Bayrâmiyye.

Tercümeleri: Risâle-i Murâdiyye fî Tarîkatî'n-Nakşibendiyye, Tercüme-i Risâle-i Ünsiyye, Tercüme-i Silsiletü'l-Ârifîn ve Tezkiretü's-Sâdıkîn, Metâlibü'l-Vusûl fî Hulâsati Nevâdirü'l-Usûl, Tercüme-i İnsân-ı Kâmil, Tercüme-i Hakikatü'l-Yakîn ve Zülfetü't-Temkîn, Tercüme-i Kimyâ-yı Saâdet, Tercüme-i Nemûd ve Bûd.¹¹⁰

1.1.7.4 CEVRÎ İBRAHİM ÇELEBİ (ö. 1065/1655) :

Cevrî, Cevrî Çelebi, Cevrî Dede gibi isimlerle anılmaktadır. Asıl ismi İbrahim'dir. 1004–1009/1595–1600 yılları arasında doğduğu tahmin edilmektedir. Gençliğinde iyi bir tahsil gören Cevrî, Galata Mevlevihânesi şeyhi İsmâil Ankaravî'nin sohbetlerine katıldı, ayrıca Beşiktaş ve Yenikapı Mevlevihânelerine devâm etti. Derviş Abdî-i Mevlevî isimli hattattan yazı dersleri aldı. Günümüze ulaşan yazılarından usta bir ta'lik kırmacı hattatı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda iyi bir şâir olan Cevrî bir süre Dîvân kâtipliği yaptı, daha sonra istifâ ederek

¹⁰⁷ Abdürrezzak Tek, **Bayrâmî Melâmîliğe Dâir Melâmet Risâleleri**, s. 189–199.

¹⁰⁸ La'lizâde Abdü'l-bâkî, **Sergüzeşt, Aşka ve Âşıklara Dâir**, s.119-152.

¹⁰⁹ Zeynep Akkaya, “La'lizâde'nin Hediyyetü'l-Müştâk İsimli Eseri”, **Yüksek Lisans Tezi**, MÜSBE, İstanbul 2009.

¹¹⁰ Eserler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Büşra Çakmaktaş, “La'lizâde Abdü'l-bâkî Mebde' ve Meâd Adlı Eseri (İnceleme-Metin)”, **Yüksek Lisans Tezi**, MÜSBE, İstanbul 2010, s. 12–16.

devlet ricâli için istinsah ettiği eserlerin gelirleriyle geçimini sağladı. **Mesnevî**'yi yirmi iki defa istinsah ettiği kaydedilmektedir.¹¹¹

Müstakîmzâde **Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye**'sinde Cevrî'nin Bayrâmî-Melâmiliğinden feyz alıp, Sarı Abdullah Efendi'nin bendelerinden biri olduğunu ve onun **Dürre**, **Cevhere**,¹¹² **Semerâtü'l-Fuâd** isimli eserlerini defalarca yazarak çoğalttığını ifade etmiştir.¹¹³ Abdullah Efendi reisü'l-küttâb iken yazışmalarından oluşan **Düstûrü'l-İnşâ** adlı eserinin çoğunu Cevrî kaleme almış ve Abdullah Efendi'nin **Mesnevî** şerhine ve **Düstûrü'l-İnşâ**'sına târîh düşmüştür.¹¹⁴

Cevrî 1065/1655 târihinde vefât etmiştir. Vefâtından iki üç gün önce rahatsızlığını Sarı Abdullah Efendi'ye haber vermiştir. Rivâyete göre vefâtından sonra cenâzesine mahalle efradından ketm-i meslek etmesinden dolayı kimse gelmemiş, ailesi ıstırapta iken Sarı Abdullah Efendi yirmi otuz kadar ihvânı ile gelip cenâzesini bizzât kendi yıkayıp, cenâze namazını kıldırmış ve Eğrikapı Savaklar'daki Cemâleddin Uşşâkî Tekkesi civârına defn etmiş, mezarını düzenleyerek baş ve ayak ucuna birer selvi diktirmiştir. Mezarı gizli olup sadece ihvân tarafından bilindiği aktarılmaktadır.¹¹⁵ Ölümüne:

“Eyle yâ Râb Cevrî'ye Firdevs-i a'lâda mekân”

(Râî)

“Cevrî'yi memnûn-ı lutf ede Cenâb-ı Kirdigâr”

(Nisârî)

mısraları târîh düşülmüştür.

Cevrî hattıyla yazılan eserler devlet ileri gelenleri arasında çok tutulmuş ve hediye olarak başkalarına takdîm edilmiştir. Şeyh Gâlib, kendisine Cevrî hattı bir **Mesnevî** nüshâsı hediye eden III. Selim'e teşekkür için yazdığı bir kasîdede,

“Aceb bir **Mesnevî**-i pür bahâ kim Cevrî hattıyla

Dil-i uşşâk-ı zâra cevri-i gerdûn amân verdi”

¹¹¹ Hüseyin Ayan, “Cevrî İbrâhim Çelebi”, **DİA**, c.VII, İstanbul 1993, s.460.

¹¹² Biz de tezimiz olan “Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye” yi okurken müellif nüshasının yanında kontrol nüshası olarak Cevrî'nin istinsah ettiği Süleymaniye Kütüphânesi'nde Hâlet Efendi Bölümü 213 numarada kayıtlı nüshayı kullandık.

¹¹³ Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.67b.

¹¹⁴ Cevrî, **Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni**, haz. Hüseyin Ayan, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981, s. 319–320.

¹¹⁵ Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye** vr.68a: Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s.137: Ayan, “Cevrî İbrâhim Çelebi”, **DİA**, c.VII, s.460.

diyerek Cevrî hattıyla olmasının eserin değerini daha da arttırdığına işaret etmiştir.¹¹⁶

Eserleri:

Dîvân: Divân ve tekke şiirine hakkıyla vâkıf olan Cevrî İbrâhim Çelebi zengin bir şiir mirâsı bırakmıştır. Otuz sekiz nüshası tespit edilen bu hacimli **Divân**'ının biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, diğeri Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde olmak üzere iki müellif nüshası vardır. **Divân**, hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında bir girişle Hüseyin Ayan tarafından yayınlanmıştır.¹¹⁷ **Divân**'ında Sarı Abdullah Efendi'nin tavsifini içeren on dokuz beyitlik "Kıt'a der medh-i Abdullah Efendi Şârih-i Mesnevî" isimli şiiri mevcuttur:

Ey ki endîşe-i irfân u kemâlünde hîred
Eylemez rûh-ı Mesîh-i suhani mahrem-i râz

Cevher-i zâtunı Hâk üzre beyân eylemege
Nâtika zemzeme-i 'aciz ile eyler âgâz

Dir idi gevher ki cevher-i âyîne-i cân
'Aklun idrâkine göstersen eger rûy-ı cevâz

Câme-i dânişüne lâyiha-i kudsi zeyl
Dâmen-i fitnatuna sâniha-i râz-tırâz

Şuabât-ı dem-i ihlâsuna takvâ âhenk
Negamât-ı ney-i 'irfânuna ma'nâ dem-sâz

Tühâf-ı 'âlem-i hikmet gibi tab'un makbûl
Şeref-i 'ilm-i ilâhî gibi zâtun mümtâz

Âsumân sâyir-i endîşene cây-ı cevelân

¹¹⁶ Ayan, **a.g.m.**, s. 460.

¹¹⁷ Cevrî, **Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni**, haz. Hüseyin Ayan, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981.

Lâ mekân tâyir-i idrâküne evc-i pervâz

Şerm-sâr-ı hünerün ‘akl-ı me’âsir-pirâ
Dâğ-dâr-ı eserün nefis-i nevâdir-perdâz

Kalemün mâşîta-ı çehre-i vahy ü ilhâm
Sühânün râbîta-i nüsha-i sihr ü i’câz

Sûret-i hulk-ı melek-sîret-i mahmûdunda
Görinür câzibe-i hüsn-i dil-ârâ-yı Ayâz

Tarh ider kâr-geh-i ‘atîfet ü cûdunda
Himmatün olsa nesîc-i emele nakş-endâz

Sâyesi gülşen-i maksûda virür neşv-i husûl
Perveriş bulsa nem-i lutfun ile nahl-i niyâz

İremez menzil-i tahkikuna olsa ne kadar
‘Akl-ı çapûk-hareket râh-ı neverd-i tek ü tâz

Tab’um evsâfuna sa’y eyler idi olsa eger
Nükte-pîrâ-yı hakikat suhân-ârâ-yı mecâz

Nakş-ı medhün ne kadar muhtasar olursa yine
Gösterür ma’ni-i itnâb ile sûret i’câz

Demidür pûşîş-i ihsânun ile dûş-ı recâ
Eylese elbise-i lutfuna ger dûnun nûz

Demidür gonce-i ser-beste-i va’d-i keremi
Gül gibi açsa eger feyz-i nesîm-i i’câz

Tâ ki dest-i dil-i merdân-ı kavî-himmet ile
Kufl gencîne-i esrâr-ı ilâhî ola bâz

Bâb-ı âmâlünü itsün yed-i tevfiğ küşâd
Rûy-ı bed-hâhuna olsun der-i ümmîd firâz¹¹⁸

Cevrî Divânı'nın tahlili doktora tezi olarak hazırlanmıştır.¹¹⁹ **Divân**'daki târihi ve efsânevi unsurların tespiti ve işlenişi hakkında yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹²⁰

Selimnâme: Şükri-i Bitlisî'nin Koçi Bey'in takrirleri çerçevesinde 930/1523'te yazdığı aynı adlı mesnevînin yeniden telif edilmiş şeklidir. Eserde Yavuz Sultan Selim'in menkıbeleşmiş şahsiyeti ve kahramanlıkları anlatılmaktadır. Selimnâme 1037/1627'de kaleme alınan mesnevînin bilinen tek nüshası Millet Kütüphânesi 1310 numarada kayıtlıdır.¹²¹

Hilye-i Çihâr-ı Yâr-i Güzîn: Hulefâ-yı Râşidîn'in hilyelerinin bulunduğu yüz kırk beş beyitten oluşan küçük bir mesnevîdir. Cevrî'nin en meşhûr eserlerinden biridir. Pek çok yazma nüshası vardır. Hâkânî Mehmet Bey'in **Hilye**'sinden ilham alınarak 1040/1630'da kaleme alınmıştır.¹²² 1293/1876 ve 1309/1891 yıllarında basılmıştır. Eser hakkında bitirme tezi hazırlanmıştır.¹²³

Hall-i Tahkîkât: Dört yüz on beş beyitlik Türkçe bir terkiib-i benddir. 1057/1647'de kaleme alınan eserin adı ebced hesâbı ile telif târihini verir. Pek çok yazma nüshası bulunan eser, Sofu Mehmet Paşa'ya sunulmuştur. Mevlâna'nın **Mesnevî**'sinin ilk on sekiz beyti ile yine **Mesnevî**'den seçilen kırk beytin her birine beşer beyit eklenmesiyle meydana gelmiştir. **Aynü'l-Füyûz** ile birlikte 1269'da basılmıştır.¹²⁴

¹¹⁸ Cevrî, **a.g.e.**, s. 144–145: Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s. 149-150.

¹¹⁹ Haluk Aydın, “Cevrî Divânı'nın Tahlili”, **Doktora Tezi**, BÜSBE, Balıkesir 2010.

¹²⁰ Ömer İnce, “Cevrî Divânı'ndaki Tarihî ve Efsânevi Unsurların Tespiti ve İşlenişi”, **Yüksek Lisans Tezi**, DEÜSBE, İzmir 1991.

¹²¹ Ayan, “Cevrî İbrâhim Çelebi”, **DİA**, c.VII, s.460.

¹²² Ayan, **a.g.m.**, s.460.

¹²³ Sâdık Erdem, “İbrâhim Çelebi'nin Hayatı, Eserleri, Hilye-i Çihâr-ı Yâr-i Güzîn'i (Edisyon Kritik)”, **Bitirme Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980.

¹²⁴ Ayan, **a.g.m.**, s.460.

Aynü'l-Füyûz: Yusuf Sîneçâk'ın **Cezîre-i Mesnevî**'sinin şerhidir. Cevrî bu eserini de Sofu Mehmet Paşa'ya sunmuştur. Eserin ismi ebced hesabı ile yazılış târihi olan 1057/1647 rakamını verir. Hakkında iki yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹²⁵

Melhâme: Cevrî'nin tanınmış eserlerinden biri olan bu mesnevî, Yazıcı Salih'in 811/1408 yılında yazdığı Şemsiyye'nin 1044/1635'te yeniden meydâna getirilmesidir. Eserin pek çok yazma nüshâsı vardır. Eser 1272, 1294, 1306 târihlerinde basılmıştır.¹²⁶

Nazm-ı Niyâz: Ayların özelliklerinden bahseden bu mesnevî yaklaşık iki yüz beyitten meydâna gelmiştir. Eserin adı ebced hesabı ile yazılış târihi olan 1058/1648 rakamını vermektedir. Tek yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar, 714 numarada 98a-100a varakları arasındadır.¹²⁷

1.1.7.5 NEŞÂTÎ AHMED DEDE (ö.1085/1674):

17. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Edirneli olup adı Ahmed'dir. Kaynaklarda asil bir aileye mensup olup genç yaşta çeşitli ilimleri öğrendiği ve aynı zamanda şeyhi olan Gelibolu Mevlevîhânesi postnişini Ağazâde Mehmed Dede'den çok istifâde ettiği kaydedilmektedir. Neşâtî şeyhinin vefâtından sonra seyahâte çıkarak bir müddet Konya ve İstanbul'da kalıp tekrar Edirne'ye döndü. 1081/1670'te Edirne Mevlevîhânesi şeyhliğine tâyin edildi.¹²⁸

Oldu yümn (i)le Neşâtî Mevlevî'ye rehber

mısraı ebced hesabı ile bu târihi göstermektedir. Neşâtî'nin Edirne şeyhliği, çok tanınmış, sevilmiş ve hürmete lâıyk şahsiyeti dolayısıyla, muhîtinde büyük sevinç uyandırmıştır. Mevlevî dervişleri, yeni şeyhlerini evinden alıp dergâha getirirlerken, yol boyunca ilâhiler okumuşlar hem semâ edip hem de yürüyerek neş'elerini ifâde etmişlerdir. Neşâtî, Edirne şeyhliğinde ancak dört yıl kalmış ve 1674'te vefât

¹²⁵ Selehattin Hidâyetoğlu, "Aynü'l-Füyûz Cezîre-i Mesnevî'nin Manzum Şerhi, Cevrî İbrâhim Çelebi", **Yüksek Lisans Tezi**, SÜSBE, Konya 1986; Mahmud Aslantürk, "Şerh-i Cezîre-i Mesnevî (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-İndeks)", **Yüksek Lisans Tezi**, KSİÜSBE, Kahramanmaraş, 1996.

¹²⁶ Ayan, "Cevrî İbrâhim Çelebi", **DİA**, c.VII, s.460.

¹²⁷ Ayan, **a.g.m.**, s.460.

¹²⁸ Bayram Ali Kaya, "Neşâtî", **DİA**, c. XXXIII, İstanbul 2007, s.18.

etmiştir. Murâdiye Câmîi kabristanına gömülmüştür.¹²⁹ Vefâtına düşülen pek çok târihten biri:

Bezmgâh-ı âlemin hâlen Neşâtî gitti âh

mısraıdır. Şâir Nâbî de “Neşâtî gitti devrânın” mısrasını düşerek hem vefât târihini hem de neş’e ve şevk şâiri olduğunu ifade etmiştir.¹³⁰

Başlangıçta şiirlerini mahlassız yazdığı yahut “Semendî” mahlasını kullandığı söylenir. “Neşâtî” mahlasını, Mevlânâ’ya yazdığı bir kasîdeyi beğenen şeyhi Ağazâde Mehmed Efendi vermiştir.¹³¹

Neşâtî dervişlikten evvel Sarı Abdullah Efendi reisü’lküttâb iken kesedârlığı hizmetinde bulunmuştur. Bu sûretle Melâmet neşvesini Sarı Abdullah’tan almıştır. Müstakîmzâde, Neşâtî’yi Sarı Abdullah mensupları arasında göstermektedir.¹³²

Esrar Dede **Tezkîre**’sinde “üstâd-ı üstâdâne-i Rûm” diye vasıflandırılan Neşâtî, Nazîm, Fehim ve Nâil-i Kadîm gibi şâirlerin üstâdıdır. Neşâtî yetiştirici bir hoca vazifesi görmüş, birçok şâire şiir sanatı hakkında bilgiler vermiş, eski şiirimizin şifâhî nazariyeler üstâdlarından biri olmuştur.¹³³ Ayrıca “Sebk-i Hindî” akımının önemli temsilcilerinden biri olmakla birlikte bu üslûbun bütün şiirlerine hâkim olduğunu söylemek mümkün değildir. Nazîre yazmayı âdeta alışkanlık haline getirdiğini söyleyen şâirin manzûmelerinin önemli bir kısmını nazîreleri oluşturur.¹³⁴

Eserleri:

Dîvân: Neşâtî’nin kasîde, gazel, rubâî ve târihlerinden oluşan **Divân**’ının müellif nüshâsı Millet Kütüphânesi 519 numarada kayıtlıdır. Divân’ın kütüphânelerde birçok yazma nüshâsı bulunmaktadır. **Divân**’ı ilk olarak Sadettin Nüzhet Ergun tarafından 1933’te yayınlanmıştır. Mahmut Kaplan tarafından tenkitli metni hazırlanmıştır.¹³⁵ Ömer Savran tarafından da **Divân**’ın tahlili doktora tezi olarak hazırlanmıştır.¹³⁶

¹²⁹ Nihat Sâmî Banarlı, “Edirne Şeyhi Neşâtî”, **RTET**, c.II, İstanbul, MEB Yayınları, 2004, s.666.

¹³⁰ Banarlı, “Edirne Şeyhi Neşâtî”, **RTET**, c.II, s. 666.

¹³¹ Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s. 143; Banarlı, **a.g.e.**, s.666.

¹³² Gölpınarlı, **a.g.e.**, s.145.

¹³³ Banarlı, **a.g.m.**, s.666.

¹³⁴ Kaya, “Neşâtî”, **DİA**, c. XXXIII, s.18.

¹³⁵ Mahmut Kaplan, “Neşâtî Divânı” **Yüksek Lisans Tezi**, AÜSBE, Ankara 1981.

¹³⁶ Ömer Savran, “Neşâtî Divânı’nın Tahlili”, **Doktora Tezi**, PÜSBE, Pamukkale 2003.

Hilye-i Enbiyâ: 187 beyitlik küçük bir mesnevîdir. Hz. Peygamber’e yazılan na’t dışında on dört peygamberle ilgili hilyelerin yer aldığı eser üzerine Bayram Ali Kaya yüksek lisans tezi hazırlamıştır.¹³⁷

Edirne Şehrengizi: Eksik olduğu izlenimi veren 144 beyitlik bir mesnevîdir. Mahmut Kaplan tarafından yayınlanan divânın sonunda bazı nüshaları mevcuttur.¹³⁸

Şerh-i Müşkilât-ı Örfi: Sebki-hindî üslûbunun güçlü temsilcilerinden olan Örfi-i Şirâzî’nin bazı güç beyitlerini açıklamak üzere kaleme alınan bir eserdir. Turgut Karabey ve Mehmet Atalay tarafından yayınlanmıştır.¹³⁹

Kavâid-i Deriye, Kavâid-i Fûrs: Sarf hakkında yazılmış bir eser olup Sîdi, Hâfız ve Nev’î’nin beyitlerinden örnekler içerir.

Tuhfetü’l-Uşşâk: İlk kez Mahmut Kaplan tarafından tanıtılan Farsça bir eserdir. Sultan Veled’in yetmiş beytini beşer beyitle mesnevî biçiminde şerhinden ibârettir.

Sarı Abdullah Efendi, gerek **Mesnevî** şerhi ile gerekse Cevrî, Neşâtî gibi müridleri vâsıtası ile Mevlevîliğe te’sir etmiştir. Bu te’sir kendisinden bir yüzyıl sonra Yenikapı Mevlevîhânesi postnîşînlerinden Peçevî Ahmed Dede (ö.1141/1724) ve Ebû Bekir Dede’de (ö. 1189/1775) açık bir şekilde görülecektir. 19. yüzyılda ise Beşiktaş, Bahâriye ve Galata Mevlevîhânesi’nde kapsamlı bir tasavvuf ekolü haline gelecektir. Daha sonraki asırlarda Abdü’lkâdir Belhî (ö.1341/1923) de Sarı Abdullah’ın başlattığı Melâmî-Nakşî-Mevlevî çizgide temâyüz etmiştir. Yenikapı Mevlevîhânesi postnîşîni Mevlâna Celâleddin Dede (ö.1326/1908), Abdü’lhalîm Çelebi (ö.1344/1925), Abdü’lbâkî Dede (ö.1354/1935) Galata Mevlevîhânesi postnîşîni Ahmet Celâleddin Dede (ö.1366/1946) Bahâriye Mevlevîhânesi postnîşîni Hüseyin Fahreddin Dede gibi son dönem Mevlevî şeyhleri Belhî’ye intisâb etmişlerdir.¹⁴⁰

1.1.7.5 HALVETÎ HÜSEYİN EFENDİ

Sarı Abdullah Efendi’den feyz alanlardan birisi de Koca Mustafa Paşa tekkesinde hücrenişîn olan Hüseyin Efendi’dir. İhvân arasında “Işık Hüseyin Dede”

¹³⁷ Bayram Ali Kaya, “XVII. Asır Şâirlerinden Neşâtî: Hayatı Edebî Kişiliği ve Hilye-i Enbiyâsı”, **Yüksek Lisans Tezi**, TÜSBE, Edirne 1991.

¹³⁸ Kaya, “Neşâtî”, **DİA**, c. XXXIII, s.19.

¹³⁹ Kaya, **a.g.m.**, s.19.

¹⁴⁰ Ülker Aytekin, “Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi”, **Doktora Tezi**, s.92–93.

ismiyle meşhûrdur. Koca Mustafa Paşa şeyhi Nûreddin Efendi'nin babası Seyyid Alâeddin Hazretlerinin sağlığında iken oğlunu terbiye etmiş, Alâeddin Efendi, oğlunun nerede olduğunu sorduğunda “Hüseyin Dede'nin odasındadır” cevâbını alınca; “Bu tekkeden seyr ü sülûk ve usûl-i esmâ gitti, gayrı aşk ve muhabbet dadandı” buyurmuştur.¹⁴¹

Müstakîmzâde'nin La'lizâde Abdü'l bâki'den naklen anlattığına göre, Hüseyin Efendi'nin Melâmîlik ile alakası Abdullah Efendi'nin terbiyesinde iken Sütçü Beşir Ağa ile tanışması sonrasında başlamıştır. Sütçü Beşir Ağa'nın Abdullah Efendi'yi ziyârete geleceğini işiten Hüseyin Dede, ziyâret niyeti ile Sütçü Beşir Ağa'nın huzûruna varınca daha sohbet başlar başlamaz, “mazhar-ı tecellî-i Zât” olup, kendinden geçerek yere yığılmış ve sohbet bitip Sütçü Beşir Ağa sesleninceye kadar kendine gelememiştir. Ancâk Hüseyin Efendi'nin hayret hâli kırk gün boyunca devam etmiştir. Hüseyin Dede ile birlikte Halvetîlik içinde Melâmî neşvesi yaygınlaşmıştır.¹⁴²

1.2 ESERLERİ

1.2.1 SEMERÂTÜ'L-FUÂD Fİ'L-MEBDE' VE'L-MEÂD

İsmiini Türkçeye “Başlangıç ve Sonda Kalp (Gönül) Meyveleri” şeklinde tercüme edebileceğimiz eser, Mesnevî şârihi İsmâil Ankaravî ile Bayrâmîliğe taalluk eden bir sohbet üzerine, bâzı karışık tasavvufî konuları îzâh etmek maksadıyla yazılmıştır. Yazılış hikâyesini eserin sonunda anlatmıştır. Buna göre; Sarı Abdullah Efendi bir gün bazı ahlâbî ile Tophane'de Mevlevîler fakirleri için İskender Paşa'nın binâ ettirdiği hankâhda Mesnevî'nin inceliklerini anlamak üzere Şeyh İsmail Ankaravî'yi ziyarete gider ve sohbetine katılır. Mesnevî'nin üçüncü cildindeki Dakûkî kıssasında geçen bir beytin öncesi sonrasını tahkik ve tetkik eden Ankaravî, daha sonra Mesnevî'den teberrûken bir beyit açarak şerh etmeye başlar ve vahdet deryasındaki sedeflerden türlü inciler çıkarır. Mukabele esnâsında dinleyenler aşk şarabıyla sarhoş olup şaşkın oldular. Mukabeleden sonra Sarı Abdullah İsmail Ankaravî ile yalnız görüşür. Görüşme esnasında Bayrâmî tarîkati de zikr edilip

¹⁴¹ Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.77b-78a.

¹⁴² Müstakîmzâde, **a.g.e**, vr. 78a.

“Birisinde olur” anlamına gelen “der yeki başed” kaydı hakkında bazı müzakerelerde bulunurlar. Bu sohbetten bir zaman sonra Sarı Abdullah Efendi’de konuşulan konular hakkında bir risâle yazma isteği doğar. Ruh-ı Mevlânâdan ve sır-ı Hacı Bayrâm-ı Velî’den yardım isteyerek pek çok işaret ve yardım ile risâleyi yazdığını belirtmiştir.¹⁴³

Sarı Abdullah’ın kaydına göre eser 1033/1624 Şevvâlinin on sekizinci günü yevmü’l-ehadde (pazar günü) başlanıp aynı yılın Zilhiccesinin ikinci günü olan yevmü’l-isneynde (pazartesi günü) tamamlanmıştır. Eser yaklaşık bir buçuk ay içerisinde yazılmıştır. 1288/1871’de Matbaa-i Âmire tarafından taş baskısı yapılan eseri, Neşriyat Yurdu 1967’de Yakub Kenan Necefzâde’nin sadeleştirmesiyle “**Gönül Meyveleri**” ismiyle yayınlamıştır. Fakat bu yayında çevirideki özensizlik dikkat çekmektedir.

Eserin bölümleri:

Birinci Bab:

Birinci Fasıl: Âdem aleyhisselâmın hilâfeti

İkinci Fasıl: Etvâr-ı menâzil-i hilkât-i ‘adem

Üçüncü Fasıl: İnsanın üç nev’ müştemil olduğu

İkinci Bab:

Birinci Fasıl: Hubb-i aslî ve cilâ-yı kalb

İkinci Fasıl: Vâhid-i zaman ve gavs-ı a‘zam ve keyfiyyet-i taleb-i insan

Üçüncü Fasıl: Cezbe ve aşk

Üçüncü Bab:

Birinci Fasıl : Erbâb-ı sülûkun aksâmı

İkinci Fasıl : Meczûb-ı sâlikin sâlik-i meczûbdan rüchânı

Üçüncü Fasıl: Meczûb-ı gayr-ı sâlik sâlik-i gayr-ı meczubdan evvel olması

Dördüncü Fasıl: Talibin iki kısım olduğu

Beşinci Fasıl: Tarîkin iki olması

¹⁴³ Sarı Abdullah Efendi, **Semerâtü’l-Fuâd fi Mebde’ ve’l-Meâd**, İstanbul 1288, s. 306–307.

Altıncı Fasıl: Tarîk ne demektir?

Dördüncü Bâb: Dünyadan terhib ve tarîk-i hakka terğib ve müteferriâtı

Beşinci Bâb: Tarîk-i aliyyenin silsileleri

Der beyân-ı esâmi-i ‘aşere-i mübeşşere ve menâkıb-ı îşân, Üveysü’l-Karâni Hazretleri, Hirem bin Hıyan, Zikr-i ehl-i beyt en-nebi ve evlâdü’l-bestin ve eimme-i isnâ aşer, Der zikr-i silsile-i tarîka-i Nakşibendiyye, Nükte-i der zikr-i ‘ibâret-i Nakşibendiyye ve Halvetiyye, Der zikr-i silsile-i tarîka-i Halvetiyye, Menâkıb-ı Hasan Basrî, Der zikr-i Habîb Acemi, Menâkıb-ı İbrahim Edhem, Zikr-i Menâkıb-ı Zünnûn-ı Mısri, Zikr-i Menâkıb-ı Davud-ı Tai, Zikr-i Menâkıb-ı Maruf-ı Kerhi, Menâkıb-ı Seriyi-yi Sakati, Menâkıb-ı Cüneyd-i Bağdadi, Menâkıb-ı Hüseyin b. Mansurü’l-Hallâc, Aynülkudât Hemedânî, Şeyh Mecdüddin Bağdâdî, Şeyh Şemsüddin Tebrîzî, Seyyid İmâmüddin Nesîmî, Mîmşâd Dineverî, Muhammed Dineverî, Şeyh Ziyâüddin Sühreverdi, Şeyh Ebu Hamîd Aksarayî, Hacı Bayrâm-ı Velî, Emir Sikkînî ile Akşemseddin, Bünyamin Ayâşî, Pir Ali Sultan Aksarâyî, Şeyh Ahmed Sarban, Hüsâmeddin Ankaravî, Şeyh Bâlî, Şeyh Hasan Kabâduz, Hacı Ali Rûmî.

Mev‘ iza-i Mahsûsa

Hâtimetü’l-Kitâb

Der beyân-ı Rûh-ı A’zâm ve Nefs-i Külliye-i İnsâniyye

Der beyân-ı Sebeb-i Te’lif

Bu eser için Sarı Abdullah Efendi’nin eserleri arasında **Mesnevi Şerhi**’den sonra en çok bilineni diyebiliriz. Nakşibendiyye, Halvetiyye, Mevleviyye, Bayrâmiyye, Kübreviyye, ve Kâdiriyye tarikatları silsileleri ile sûfî ricâlinin, Hacı Bayrâm ve Emir Sikkînî’den itibâren İdris-i Muhtefî’de dâhil olmak üzere Melâmî kutuplarının hâl tercümelerini ihtivâ eder. Aynı zamanda işledikleri konular itibari ile tezimize konu olan **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye** adlı eserle de paralellik arz etmektedir.

Kütüphânelerde esere ait, biri yurt dışında olmak üzere toplam 21 yazma nüshası tespit edilmiştir. Bunlar:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 14621.
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 1619.
3. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 1758.
4. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 345.
5. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 15023.
6. Süleymâniye Kütüphânesi (Yahyâ Efendi), No. 2546.
7. Süleymâniye Kütüphânesi (Yahyâ Efendi), No. 2472.
8. Süleymâniye Kütüphânesi (Uşşâki), No. 2.
9. Süleymâniye Kütüphânesi (Uşşâki), No. 47.
10. Süleymâniye Kütüphânesi (Mihrişâh Sultan), No. 180.
11. Süleymâniye Kütüphânesi (Tâhir Ağa), No. 365.
12. Süleymâniye Kütüphânesi (Hâlet Efendi), No. 233.
13. Beyazıt Kütüphânesi (Velîyüddin Efendi), No. 1662.
14. Millet Kütüphânesi (Ali Emiri Efendi), No. 1070.
15. Nuruosmâniye Kütüphânesi, No. 2352.
16. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar (Revân Köşkü), No. 464.
17. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar (Revân Köşkü), No. 479.
18. Konya Mevlâna Müzesi Kütüphânesi, No. 1654.
19. Viyana Milli Kütüphânesi (Şark Yazmaları), No. 470.
20. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphânesi, No. 784.
21. Manisa İl Halk Kütüphânesi (Akhisar Zeynelzâde), No. 199/1.

1.2.2 CEVÂHİR-İ BEVÂHİR-İ MESNEVÎ

“Şerh-i Mesnevî” olarak da anılır. Sarı Abdullah Efendi’nin en tanınmış eseridir ve isminin “Şârih-i Mesnevî” olarak anılmasına sebep olmuştur. Mevlânâ’nın **Mesnevî**’sinin birinci cildinin şerhi olan eser, 1035/1625’te yazılmaya başlanmış ve 1041/1631’de bitirilerek altı senede

tamamlanmış ve IV. Murad’a takdim edilmiştir. Sadece bir şerhten ibâret kalmayıp, çok geniş bir tasavvuf ansiklopedisi mâhiyetini almıştır. 1287-1288/1870-1871 yıllarında İstanbul Tasvir-i Efkâr ve Matbaa-i Âmire’de beş cilt, toplam 2600 sayfa hâlinde basılmıştır. **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî** yalnız birinci cildine tahsis edilmiş olmakla **Mesnevî**’ye yapılmış şerhlerin en genişini teşkil etmektedir. Cevrî tarafından istinsâh edilmiş tezhibli bir nüshası Köprülü Kütüphâmesi’ndedir.¹⁴⁴

Kitabın ismi olan **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî** ebced hesâbı ile telife başlama ve “hâtîme” kelimesi de bitirme târihini vermektedir. Cevrî bu bilgiyi kullanarak eserle ilgili yirmi dokuz beyitten oluşan aşağıdaki târihi yazmıştır. Târihin yirmi yedinci beytinde geçen “hatîme” kelimesi eserin bitiş târihi olan 1041/1631 târihini vermektedir.

DER TA‘RÎF-İ ŞERH-İ ‘ABDULLAH EFENDİ BE-MESNEVÎ-İ MEVLÂNÂ KUDDİSE SİRRUHÛ MA‘A TÂRİH

Kitâb-ı Mesnevî kim nüsha-i ‘ilm-i hakîkatdür
O kim ma‘nâsını idrâk ider sâhib-i kerâmetdür

Ser-â-pâ şerh-i remz-i nükte-i ma‘nâ-yı Kur’andur
Beyân eyler usûl-i dîni her beyti bir âyetdür

Bilinmez mantık u hey’etle bu ‘ilmün işârâtı
Buna idrâki yetmez ‘akl ü fehmün özge hikmetdür

Degüldür nakl-i ahkâm-ı nücûm-ı âsumân ammâ
Yine ammâ kitâb-ı âsumânîden hikâyetdür

Kitâb-ı âsumânînin budur ma‘nâ-yı mazmûnı

¹⁴⁴ Akün, “Sarı Abdullah”, **MEBİA**, c.X, s.218; Ergun, “Abdî (Sarı Abdullah)”, **Türk Şâirleri**, c.I, s. 197; Karahan, “Sarı Abdullah”, **TA.**, c.XXVIII, s.156; Azamat, “Sarı Abdullah Efendi” **DİA**, c.XXXVI, s.147.

Ki her bir nüktesi bir vahy-i münzelden kinâyetdür

Zebân-ı hâlden sâdır kelâmu'llahı nâtıkdur
Bunun tefsîri hakkâ hâric-i lafz u 'ibâretdür

Ne Kâşânî bilür te'vîl ü ma'nâsın ne Cürcânî
Egerçü anlaruñ her biri bi sâhibi fazîletdür

Meger feyz irişe Mollâ Celâlüddîn-i Rûmîden
Ki zîrâ ol edîb-i 'âlim-i gayb-ı hüviyyetdür

Ol ustâd-ı mu'allim-hâne-i 'ilm-i ledünnî kim
Melâyık ders-gâhında ser-ender ceyb-ı hayretdür

Ol keşâf-ı rumûz-ı müşkilât-ı râz-ı ma'nî kim
Nikât-ı dil-keşi burka'-küşâ-yı sırr-ı sûretdür

Olanlar lutf-ı Hakla mazhar-ı feyzi ol üstâdun
Bakılsa her biri mecmû'a-i esrâr-ı kudretdür

O feyzunmazharından biri 'Abdullah Efendidür
Ki isti'dâd ile ustâd-ı eshâb-ı tarîkatdür

Bu söze şâhidümdür **Mesnevî**'ye yazduğı şerhi
Ne şâhid müdde'âmı sıdk ile isbâta hüccetdür

Ki ol metn-i metîni böyle tahkîk üzre şerh itmek
Ne makdûr-ıbeşer ne hadd-i mikdâr-ı tabî'atdur

Bu feyz-i neşve-i sahbâ-yı ilhâm-ı ilâhîdür
Ki bir kem şûriş-i fezâ-yı 'akl u fikretdür

Bu şevk-i cezbe-i envâr-ı ‘ışk-ı lâ-yezâlidür
Ki ednâ zerresi sûzende-i fehm ü kıyâsetdür

Bu feyzun şevkı mihr-efrûz-ı ‘uşşâk-ı hakîkîdür
Bu şevkun feyzi hestî-i sûz-ı erbâb-ı hâkikâtdür

Muhassal olmayınca mazharı bu feyz u bû şevkun
Bu kâra cür’et itmek hâric-i nîrû-yı himmetdür

Bu şerhun vasfını tafsîle hâcet yok bilür ehli
Ki her bir nüktesinde kutf-ı ma‘nâ

Olunmuş müstetir her lafzınun tahtında bin ma‘nî
Anı idrâk idenler nüktedân-ı sırr-ı vahdetdür

Fünûn-ı ma‘rifetde bir mükemmel nüshadur hakka
Ki ecnâs-ı fevâyid yoklasan bî-hadd ü gayetdür

Husûsâ tarz-ı inşâ vü ‘ibârât-ı dil-ârâsı
Beyân-ı müşkilât-ı fenn-i i‘câz-ı belâgatdür

Edâ-yı sâf ü pâki selsebîl-i Kevser-i bâkî
Sevâd-ı hatt-ı müşk-efşânı sünbül-zâr-ı cennetdür

Zihî sûret-nümâ-yı ma‘nevî kim tab‘-ı feyyâzı
Bu gûne cevher-i mir’at-ı hüsn-i kâbiliyyetdür

‘Ulüvv-ı şer‘ u tahkîka bu denlû dest-res bulmak
Safâ-yı zâhir ü bâtından âsâr-ı ‘alâmetdür

Tasavvuf âlemin merdâne teshîr etmek böyle
‘Aceb kuvvetdür el-hak sa‘y ile olmaz velâyetdür

Faziletle bu şerhun gayriden beş artıkdur
Olursa “hatme” târih-i itmâmı isâbetdür = 1041/1631

Degül haddüm bu şerhün vasfı ammâ cür’ete bâi’s
Lisâna nutk-ı şârihden iren âsâr-ı kuvvettür

Sülûk ehli ‘aceb mi olsa pey-rev ana ey Cevrî
Cenâb-ı zâtı hakkâ rehber-i râh-ı mahabbettür ¹⁴⁵

Türkçeye “**Mesnevî**’nin parlak cevherleri” olarak tercüme edebileceğimiz eserin telif sebebi hakkında gerekli açıklamaları Sarı Abdullah Efendi birinci ciltte “Der beyân-ı sebab-i te’lif ve tesmiyetü’l-kitâb” başlığında anlatmıştır. Buna göre Sarı Abdullah Efendi Hazret-i Mevlânâ’nın **Mesnevî**’sini mütalaa ettikçe ondaki sonsuz mânâ hazinelerini, hakikatlerle dolu mazmunları, âriflerin akıllarına hayret veren latîf sûretleri görmüş ve aşk ateşi ile kalbi kıvılcımlarla dolu yolunu şaşırmış hayran bir âşık hâline gelmiştir. Bir zaman sonra hatırına **Mesnevî**’nin bu engin deryâsına dalıp isti’dâdı nisbetinde, kırık bir dil ile hakikat incilerini ve incelik cevherlerini çıkarmak maksadıyla lisân-ı Türkîde şerh ve tercüme yazma fikri gelmiştir. Bir gece istişâre ve istihâre ile Mevlânâ’nın mukaddes rûhundan meded ve himmet, Allah’ın fazlından yardım ve tevîk istemiştir. Rüyasında Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî’den eserin şerhi için izin ve işaret müjdesi almıştır. Sonra rüyada olan işâreti ta’bir ve izin müjdesinin tekrarı için tefe’ül yolu ile **Mesnevî**’den “Yazmak için sana doğru bir işaret verdim” meâlindeki beyite rast gelince şerhi yazmaya başlamıştır.¹⁴⁶

Eserde şerhe geçmeden önce tevhîd, na’t, dört halîfeye övgü, evliyâ-i kümmelin vasıfları ve ahvâli, sebab-i te’lif ve kitabın isimlendirilmesi, Fâtihâ sûresinin tefsiri, merâtib-i aşere ile mürşid-i kâmile teslim olmanın gerekliliği, hazerât-ı hamse, etvâr-ı seb’a, âlem-i lâhûtî, kalbin yedi tavrı v.b konular işlendikten sonra Hazret-i Mevlânâ’nın menkıbевî hayatı anlatılmıştır. Ardından; Bahaeddin

¹⁴⁵ Cevrî, **Dîvânının Tenkidli Metni**, haz. Hüseyin Ayan, s. 319.

¹⁴⁶ Sarı Abdullah Efendi, **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî**, c.I, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1288, s.8–9.

Veled'in menkîbeleri, Hazret-i Mevlânâ'nın doğumu, Seyyid Burhaneddin'e intisâbı, Şems-i Tebrizî'ye intisâbı, Şems'in bazı kerâmetleri, Mevlânâ'nın seyr ü sülûku, Şems'in Şam'a hicreti ve tekrar Konya'ya dönmesi, Şems'in şehâdeti, Mevlânâ'nın vefâtı, Çelebi Hüsâmeddin ve Sultan Veled'in hilâfetleri konuları sırayla anlatılmıştır. Yaklaşık yüz sayfa süren bu mukaddime kısmından sonra **Mesnevî** şerhine başlanmıştır.

Sarı Abdullah Efendi **Mesnevî**'yi şerh ederken beyitleri önce üçerli yahut dörderli gruplar halinde ele almıştır. Sonra her bir mısırâyı tercüme etmiş ve en sonunda da söz konusu beyitleri toplu olarak açıklama yoluna gitmiştir. Yaptığı açıklamalarda **Cevhere**'de izlediği yolun aynısı izleyerek önce konu ile ilgili âyet ve tefsirlere, sonra hadis-i kutsi ve hadislere, sonra da Mevlânâ, İbn-i Arabî, Mahmud-ı Şebusterî, Cüneyd-i Bağdâdî gibi mutasavvıfların görüş ve yorumlarına yer vererek konuya ilişkin geniş bir atıf yelpazesi sunmuştur. Zaman zaman konu ile alâkalı olarak Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler ekleyerek üç dile olan hâkimiyetini hissettirmiştir. Bu hâli ile eser, bir tasavvuf ansiklopedisi mahiyetindedir.

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî, bir şerh kitabı olmasının yanında Melâmîlik ile ilgili ıstılahların birinci ağızdan açıklandığı bir eser olma hüviyetine de sahiptir. Melâmîlikte gizliliğin esas kabul edilmesi ve o dönemde Melâmîler aleyhindeki olumsuz anlayışın yaygın olması sebebiyle; Melâmîlik ve Melâmî büyükleri hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Bu açıdan da bakıldığında kendisini Bayrâmî-Melâmî olarak tanıtan Sarı Abdullah Efendi'nin verdiği bilgiler ayrı bir önem taşımaktadır. Şerhte açıklanan bazı ıstılahlar: Melâmet, tarîkate girişte tâkip edilen usul ve merâsim, kutb-ı zaman, efrâd veya rehber, nazar ve sohbet, zikir, ketm-i meslek, gönül gözü, gönül beklemek, bî- ser ü pâ, istimdâd, atıyyedir.¹⁴⁷

Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî üzerine bir yüksek lisans ve bir doktora tezi yapılmıştır. Selahattin Durgun tarafından 1993'te Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Sarı Abdullah ve Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)" isimli bir yüksek lisans tezi ve Ülker Aytekin tarafından da 2002'de

¹⁴⁷ Aytekin, **a.g.e.**, s. 200-215.

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi" ismiyle bir doktora tezi hazırlanmıştır. Aytekin, tezde metin neşri yapmamış eser üzerinde inceleme niteliğinde bir tez hazırlamıştır. Dört yüz yetmiş dört sayfalık tezin ilk yüz yirmi sayfasında Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı eserleri, şahsiyeti ve menkıbevî hayatı hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra kalan kısımda eserde kullanılan kaynaklar, Melâmiliğe ait bazı tasavvufî ıstılahlar, **Mesnevî**'de anlatılan hikâyelerdeki ve **Mesnevî**'nin ilk on sekiz beytindeki semboller ve bu sembollerin şerhi üzerinde durulmuştur.

Kütüphânelerde esere ait, 21 yazma nüshası tespit edilmiştir.

1. Köprülü Kütüphânesi, No. 740.
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 602.
3. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 2090-2091.
4. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 668.
5. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 2083.
6. Süleymâniye Kütüphânesi (Hamîdiye), No. 668.
7. Süleymâniye Kütüphânesi (Hâlet Efendi), No. 175.
8. Süleymâniye Kütüphânesi (Hacı Selim Ağa), No. 515.
9. Süleymâniye Kütüphânesi (Pertev Paşa), No. 305 .
10. Süleymâniye Kütüphânesi (Şehit Ali Paşa), No. 1266.
11. Süleymâniye Kütüphânesi (Mihrişâh), No. 233.
12. Süleymâniye Kütüphânesi (Damat İbrâhim Paşa), No. 743-4-5-6.
13. Süleymâniye Kütüphânesi (Pertev Paşa), No. 303.
14. Süleymâniye Kütüphânesi (Gelibolulu Tâhir), No. 22.
15. Süleymâniye Kütüphânesi (Hacı Mahmut), No. 2199.
16. Süleymâniye Kütüphânesi (Esad Efendi), No. 3430.
17. Beyazıt Kütüphânesi (Velîyüddin Efendi), No.67.
18. Beyazıt Kütüphânesi (Velîyüddin Efendi), No. 3612.
19. Atıf Efendi Kütüphânesi, No. 1452-3-4.
20. Murat Molla Kütüphânesi, No. 1262.
21. Kayseri Râşid Efendi Kütüphânesi, No. 1089.

1.2.3 CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE

Tezimize konu olan bu eseri Sarı Abdullah Efendi 1049/1639'da Bağdad'ın fethini tebrik maksadıyla Sultan IV. Murad'a ithâfen yazıp sunmuştur. Tarîkatin toplumsal târihini ilgilendiren bu eser, Bayrâmî Melâmiliğinin kökeni ve gelişimi üzerinde duran temel bir kaynak olmasının yanında Bayrâmî şeyhlerine ait anlatılan menkıbelerle de zenginleşmiştir.

Eserde bahsi geçen belli başlı konular şunlardır: Allah'ın yeryüzünde bir halife yaratmasının gerekliliği; Allah'ın esmâ ve sıfatları; asr, devr, zaman kavramlarının izâhı; insanın kısımları, kalbin hastalıkları; İslâm, imân, ihsân kavramların izâhı; Hz. Âdem'in yaratılışı, Hz. Muhammed'in yaratılıştaki önceliği, hazerât-ı hamse, meleklerin sınıflandırılması, "Muhakkak ki ben yeryüzümde bir halife yaratacağım" (el-Bakara 2/30) âyet-i kerîmesinin izâhı; meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi; Hz. Muhammed'in doğumu; şakk-ı sadr hadisesi; Hz. Muhammed'in anne ve babasının vefâtı; ümmet-i Muhammed'in yetmiş iki fırkaya bölünmesi ve bir fırkanın "fırka-ı nâciye" olması; rasûl ve nebî arasındaki fark; ricâlullah ve büdelânın sınıflandırılması; abdalların özellikleri; oruç, uzlet, açlık, şehirlerde uyanıklığın izâhı; Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatlerinin zikir usûllerinin izâhı; dört büyük halîfenin ve Üveys-i Karânî'nin hayatı hakkında izâhât; on iki imâmın hayatları hakkında izâhât; Halvetiyye, Nakşibendiyye, Celvetiyye silsileleri ve Melâmiyye kutuplarının menkıbeleri; zâhirî ve bâtinî ilmin izâhı; Fâtihâ sûresinin tefsiri; münâcaât ve Sultan IV. Murad'a duâ.

Kitap dört bölüme ayrılmıştır. Bunlar: "Cevheretü'l-Bidâye", "Cevheretü'l-Cevâhir", "Dürretü'l-Fevâhir", "Dürretü'l-Ferâid ve Yetîmetü'l-Fevâid" dir. Bu bölümleri kaleme alınırken üst başlıklara "Cevhere", alt başlıklara "Dürre" denmiştir. Dürretü'l-Ferâid ü Yetîmetü'l-Fevâid bölümünde ise alt başlıklara "Cevhere" ve "Dürre" yerine "Ferîde" denmiştir.

Sarı Abdullah Efendi'nin konuları anlatış tarzı **Semerâtü'l-Fuâd** adlı eseriyle benzerlik göstermektedir. **Cevhere**'de önce konu ile ilgili ayet-i kerîme ve hadîs-i şerifler kaynak gösterilmiş, ardından **Gülşen-i Râz** ve **Mesnevî** gibi eserlerden Farsça nakiller yapılmış, ihtiyaç duyuldukça tasavvufî, fikhî eserlerden siyer kitaplarından istifade edilmiştir. Kullanılan dil ağır olmakla birlikte uzun Farsça tamlamalar ve

Arapça, Türkçe, Farsça karışık ibâreler bir arada kullanılmıştır. Zaman zaman da Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe çekim ekleri getirilerek Türkçeleştirme yoluna gidilmiştir. Eseri anlamak için her üç dil hakkında belli seviyede bilgi sahibi ve kullanılan kavramlara da âşinâ olmak gerekir. Eser hakkında daha ayrıntılı bilgiler tezimizin “İnceleme” kısmında verilecektir.

Eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi TY. No. 3792’de yazarın kendi el yazısı ile bir nüshası mevcuttur. Üzerinde kızı tarafından torunu olan La’lizâde Mehmed Efendi’nin istinsâh kaydı ve mühür vardır. Saadettin Nüzhet müellif nüshasının numarasını yanlışlıkla 175 olarak vermiştir.¹⁴⁸ Kütüphânelerde esere âit toplam 36 tane nüsha tespit edilmiştir. Ancak gerek müellif nüshası gerekse diğer nüshalar hakkında bilgiler metin kısmının giriş kısmında “Nüsha Özellikleri” kısmında verilecektir.

1.2.4 DÜSTÛRÜ’L-İNŞÂ

Feridûn Bey (?-1583)’in **Münşeâtü’s-Selâtin**¹⁴⁹ isimli mecmuâsından sonra, Osmanlı siyâsî târihi için kıymetli bir kaynak olarak zikredilen münşeât mecmûası olup II. Beyazıd devrinden başlayarak, IV. Murad devri dâhil olmak üzere Türkçe, Arapça ve Farsça yüz yetmiş vesîka ihtivâ etmektedir. Bu vesîkalar arasında II. Bâyezid’in Hüseyin Baykara ile mürselâtı, Osmanlı Devleti’nin İran, Hind ve Mâveraünnehir hükümdarları ile siyâsî münâsebetlerini gösteren parçalar da vardır.¹⁵⁰ Eserde mevcûd nâme ve vesîkaların bir kısmı reisü’l-küttablığı sırasında bizzat Abdullah Efendi tarafından kaleme alınmıştır, bir kısmı da Cevrî tarafından yazılmıştır. Ayrıca, muhtelif Osmanlı devlet adamlarına ait mülk-nâmeler¹⁵¹ de kitapta yer almıştır. Eser 1053/1643’te tertip edilmiştir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphânesi TY. No. 1252 ve 3110’daki nüshaları, muhtevâsı en zengin

¹⁴⁸ S. Nüzhet Ergun, , “Abdî (Sarı Abdullah)”, **Türk Şâirleri**, c.I, s.197.

¹⁴⁹ Sokullu Mehmet Paşa zamanında divân katipliği, reisülküttablık ve nişancılık yapmış Feridun Ahmed Bey (?-1583)’in, Osmanlı Devletinin kuruluşundan Sultan III. Murad zamanına kadar, hükümdarlar ve tarihe ait topladığı vesîkaları bir araya getirdiği bir derlemedir. Kitapta 1880 vesîka vardır. (Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı**, c.I, s. 621.)

¹⁵⁰ Aytekin, “Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi”, **Doktora Tezi**, s.92–93.

¹⁵¹ Mülk-nâme: Pâdişah tarafından, bir arazi parçasının tasarrufuna bırakıldığına dâir verilen berât. “Mülknâme-i hümayun” da denilmiştir.

olanlardandır.¹⁵² Adnan Sadık Erzi “Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar” isimli makalesinde Süleymâniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 3333 numaralı nüshasının geniş biçimde tavsifini yapmıştır.¹⁵³ **Sefîne-i Evliyâ**’da, **Osmanlı Müellifleri**’nde ve **Türk Şâirleri**’nde eserin ismi “Tevkîât-ı Salâtîn-i Osmaniyye” şeklinde geçmektedir.¹⁵⁴ Şâir Cevrî eser ile ilgili bir târih kaleme almıştır. Son beyindeki “Bu zîbâ nüshaya Düstûru’l-İnşâ” mısrası ebced hesabı ile eserin yazıldığı târih olan 1053 târihini vermektedir:

TÂRİH-İ NÜVİŞTEN-İ MECMÛ’A-İ İNŞÂ Lİ-‘ABDULLAH EFENDİ

Hezârân âferîn ey kilik-i Cevrî
Yine hüsn-i kemâlün oldu peydâ

Yine bir nüsha tahrîr eyledün kim
Pesend eyler görüp a‘lâ ve ednâ

Çıkarup bir tuhfe mecmû‘a beyâza
Sevâdundan göründi nûr-ı beyzâ

Ne hüsnâ bahr-ı zehhâr-ı cevâhir
Ne mecmû‘a yem-i lûlû-yı âlâ

Ne nüsha münşe’ât-ı pür ma‘âni
Ne mecmû‘a mekâtib-i dil-ârâ

O tuhfe-nâmeler kim pâdişâhân
Yazup bir birine itmişler ihdâ

¹⁵² Akün, “Sarı Abdullah”, **MEBİA**, c. X, s. 218.

¹⁵³ Adnan Sadık Erzi, “Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar”, **TTK Belleten**, c. XIV, No. 56, Ekim1950, s. 631-647.

¹⁵⁴ Vassaf, **Sefîne-i Evliya**, c.III, s.525: Ergun, “Abdî (Sarı Abdullah)”, **Türk Şâirleri**, c.I, s. 197.

Ne nâme her biri bir dürc-i gevher
Ne nâme her biri bir bahr-ı ma'nâ

Yazıldı mu'teber mecmû'alardan
Hem itdi intihâb üstâd-ı dâna

'Utârid-hâme 'Abdullah Efendi
Ki bu fende odur bî-misl ü hemtâ

Re'îs-i cümle-i küttâb-ı dîvân
Güzîn-i zümre-i eshâb-ı imlâ

Odur inşâda 'Abdullahı Sâni
Kelâm-ı pâki mevârif-i ebhâ

Hakikatda bu nüsha münşiyâne
Revâdur bir nûmûne olsa zîrâ

Ki inşâda kavânîn ü kavâ'id
Ne denlû var ise olmışdur icrâ

Budur bâ'is ki oldı nâm u târih
Bu zîbâ nüshaya Düstûru'l-İnşâ (=1053)¹⁵⁵

Eserin nüshaları aşağıdaki gibidir:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No.1252.
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 3110.
3. Süleymâniye Kütüphânesi (Esad Efendi), No. 3332.
4. Süleymâniye Kütüphânesi (Esad Efendi), No. 3333.
5. Nuruosmâniye Kütüphânesi, No. 4304
6. Beyazıt Kütüphânesi, No. 5880.

¹⁵⁵ Ayan, *Cevrî Divânının Tenkitli Metni*, s. 320.

1.2.5 NASÎHATÜ'L-MÜLÛK TERĞİBEN Lİ-HÛSNİ'S-SÛLÛK

Sultan IV. Mehmed'e cûlûsunun ilk yılında takdim edilmek üzere 1059/1649'da yazılmıştır. Sarı Abdullah Efendi'nin devlet adamlarını zulûm ve hatâdan korumak gâyesi ile te'lif ettiğini söylediği bu eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım bir siyâset-nâme örneğidir. Dünyâda düzenin sağlanması için bir halîfenin gerekliliği üzerinde durulduktan sonra, Hz. Âdem'in yeryüzünde halîfe olarak yaratılmasından, hükümdâr olan peygamberlerden olan Hz. Süleyman, Hz. Yusuf, Hz. Dâvûd'dan bahsedildikten sonra dört büyük halîfe zikredilmiştir. İkinci kısım ise daha çok ölüm ve âhiret ile ilgilidir. Ölüm, ruhlar âlemi, Azrâil'in ruhları kabz edişi, kıyâmet saâti, sûra üflenmesi, haşr, Arasat, cehennem ve cennet konuları üzerinde durulmuştur. Sarı Abdullah'ın **Mesnevî**'den beyitlerle süslediği eserinin müellif nüshası Süleymânîye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa bölümünde 679 numarada kayıtlıdır.¹⁵⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, Kütahya'da Vahid Paşa Kütüphanesi'nde yazarın kendi el yazısı ile yazılmış bir nüshasını gördüğünü ifâde etse de; bahsi geçen kütüphanede bu numarada kayıtlı bir eser yoktur.¹⁵⁷

Osmanzâde Tâib tarafından **Telhîsü'n-Nesâyi**h adıyla bir özeti yapılarak Sultan III. Ahmed'e sunulan bu eser 1283/1866'da¹⁵⁸ İstanbul'da Cerîde-i Havâdis matbaasında yetmiş beş sayfa olarak basılmıştır.¹⁵⁹

Sarı Abdullah Efendi'den feyz alan kişilerin arasında bulunan şâir Cevrî **Nasîhatü'l-Mülûk**'a bir târih manzûmesi yazmıştır. Cevrî **Divân**'ında olan bu manzûmenin son beyti ebced hesabı ile eserin yazımının bitiş târihi olan 1059/1649 târihini vermektedir:

¹⁵⁶ Akün, "Sarı Abdullah", **MEBİA**, c. X, s. 219: Azamat, "Sarı Abdullah Efendi", **DİA**, c.XXXVI, s.147.

¹⁵⁷ Bursalı, **Osmanlı Müellifleri**, c. I, s.101: Karahan, "Sarı Abdullah", **TA**, c.XXVIII, s.156.

¹⁵⁸ Karahan, **a.g.m.**, s.156.

¹⁵⁹ Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s.142.

TÂRİH-İ NASÂYİHU'L-MÜLÜK Lİ- HÜSNİ'S-SÜLÛK Lİ- 'ABDİLLAH
EFENDİ

Zihî te'lif-i makbûl ü müselleme
Nasîhat-nâme-i şâhân-ı 'âlem

'Aceb mecmû'adur hakka bu te'lif
Revâdur her ne yüzden olsa tavsîf

Ki bunda mündericdür çok fevâid
Bulur her ne tâyife andan 'avâyid

Umûr-ı ahret ahvâl-i dünyâ
Rumûz-ı sûret ü esrâr-ı ma'nâ

Usûl-i dîn ü ahkâm-ı şerî'at
Vusûl-i 'âlem-i emr-i hakikat

Havâsa nüktesi ser-mâye-i cân
'Avâma lafz-ı pertev-pâş-ı îmân

Husûsâ i'tikâd-ı ehl-i sünnet
Olur muhkem okundukça bu huccet

Sülûk ehli görür cümle makâmı
Alur cûyâ-yı ma'nî feyz-i kâmı

Fütûhât u Fusûs oldıysa mümtâz
Bu dahi buldı çok hâletle i'zâz

Bunun her yazdugı kavl-i şerî'ât

Olur merbût-ı ma'nâ-yı hakikat

Bunun cûy-ı revân-ı kıl ü kâli
Açar sâliklere vâdî-i hâli

Olunsa lafz u ma'nâsı tecessüs
Mutâbık görünür âfâk ü enfüs

Egerçi var nice böyle mü'ellif
Derî vü Türkî vü Tâzî musannif

Velîkin yokdur anlarda bu üslûb
Bu semt-i Ahsen ü bu sûk-ı mergûb

Zihî üstâd-ı dânâ merd-i kâmil
K'ola bu rütbeye te'lîfî vâsıl

Ne dânâ çeşme-sâr-ı 'akl-ı feyyâz
Ne kâmil cevher-i bî-gerd-i a'âz

Gürûh-ı ehl-i Hakkun dil-pesendi
Vâhidü'd-dehr 'Abdullah Efendi

Ki her te'lîf her tasnîfî anun
Olupdur nüshası feyz-i Hudânun

Husûsâ Mesnevîye yazduğı şerh
İder çok müdde'înün şahidin cerh

Müzeyyen dürresinde tâc-ı ma'nî
Derûnı kulzüm-i mevvâc-ı ma'nî

Müsellem tab‘ına üslûb-ı inşâ
Müsahhar kilkinê kânûn-ı imlâ

Fünûn-ı zâhire-i bir bâğ-ı pür-gül
Zebân-ı nükte-senci anda bülbül

‘Ulûm-ı bâtına bir ravza-i cân
Nikât-ı pâki anda verd ü reyhân

Olup semt-i sülûke şer’ü tahkîk
Refîk olmuş ana bu yolda tevfîk

Bulup ser-çeşme-i tevhîd-i zâtı
‘Aceb nûş eylemiş âb-ı hayâtı

Derûnı nûr-ı cezbeyle münevver
Sözünde nükte-i tevhîd muzmer

Safâ-yı bâtını ola ziyâde
Vücûd-ı zâhiri hıfz-ı Hudâda

Bu te’lîf-i latîf ü pâk-takrîr
Çün oldı hâme-ı himmetle

Beyân-ı sâl-i itmâmında fevrî
Didi hâtîf zihi tahrîr-i Cevrî (= 1059)¹⁶⁰

Eserin nüshaları aşağıdaki gibidir:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 2215.
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 1570.
3. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 1219.

¹⁶⁰ Ayan, **Cevrî Divân’ının Tenkitli Metni**, s. 331–332.

- 4.İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. N o. 2216.
5. Süleymâniye Kütüphânesi (Hekimoğlu), No. 679.
6. Süleymâniye Kütüphânesi (Hâlet Efendi), No. 299.
7. Süleymâniye Kütüphânesi (Pertev Paşa), No. 339.
8. Süleymâniye Kütüphânesi (Hâlet Efendi), No. 1910.
9. Nuruosmâniye Kütüphânesi, No. 2628.
- 10.Nuruosmâniye Kütüphânesi, No.4342.
11. Nuruosmâniye Kütüphânesi, No. 4343.
12. Beyazıt Kütüphânesi, (Veliyyüddin Efendi), No. 1977.
13. Beyazıt Kütüphânesi, No. 3901.
14. Koca Ragıp Paşa Kütüphânesi, No. 970.

1.2.6. MİR'ÂTÜ'L-ASFIYÂ Fİ-SIFÂTİ MELÂMİYYETİ'L-AHFIYÂ VE ULÜVVİ ŞÂNİ'L-EVLİYÂ

Sarı Abdullah Efendi'nin Arapça kaleme aldığı bir eser olup Muhyiddîn-i Arabî'nin **Futuhât-ı Mekkiye** isimli eserinde Melâmîlik ile ilgili bölümlerin îzâhı ve Muhyiddîn-i Arabî'nin menkîbelerini ihtivâ eder. Sarı Abdullah Efendi'nin bilinen son eserlerinden olup 1070/1660'da tamamlanmıştır. Eser makâle, tekmile, hâtîme ve hatmü'l-hâtîme olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Melâmîlik, Melâmîlikte “kutup” anlayışı, Mehdî'nin ortaya çıkması ve Hz. İsâ'nın nüzûlü gibi konular işlenmiş ardından Muhyiddîn-i Arabî'nin menkîbelerine yer verilmiştir.¹⁶¹

Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**'da eserin müellif nüshasının Şehzâde Câmîi civârındaki Şehîd Ali Paşa Kütüphânesinde 1401 numarada kayıtlı olduğunu ve bu nüshayı ziyaret ettiğini kaydetmektedir. Bu nüshada Lâ'lizâde Abdülbâki Efendi'nin üzerinde imzâ makamında mührü olduğunu kaydettikten sonra La'lizâde'nin yazdığı aşağıdaki notu nakletmiştir:

“Bu zayıf, fânî kul Abdülbâkî el-Hüseyin b. Eş-Şeyh Muhammed La'lizâde, o kitaba mâlik olmakla şereflendi. O, istediğine nâil oldu. Ona ve ecdâdına Allah

¹⁶¹ Vîcdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**, s.12: Akün, “Sarı Abdullah”, **MEBİA**, c. X, s. 219: Azamat, “Sarı Abdullah Efendi”, **DİA**, c.XXXVI, s.147: Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, s.142.

rahmet etsin.”¹⁶² Zikredilen müellif nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali Paşa Bölümünde 1401’de kayıtlıdır. Ortalama 115–130 varak olan eserin nüshaları şunlardır:

1. Süleymâniye Kütüphânesi (Şehid Ali Paşa), No. 1401.
2. Süleymâniye Kütüphânesi (Lala İsmail Paşa), No. 209.
3. Süleymâniye Kütüphânesi (Hâlet Efendi), No. 296.
4. Süleymâniye Kütüphânesi (Yahya Efendi), No. 2294.
5. Süleymâniye Kütüphânesi (Hâşim Efendi), No. 24.
6. Süleymâniye Kütüphânesi (Hâşim Paşa), No. 32.
7. Kayseri Râşit Efendi Kütüphânesi (Hâlet Efendi), No. 461.
8. Beyazıt Kütüphânesi, (Veliyyüddin Efendi), No. 1778.

1.2.7 MESLEKÜ’L-‘UŞŞÂK

Sarı Abdullah Efendi’nin 1062/1652’de kaleme aldığı 105 beyitlik uzunca bir kasidedir. Seyr ü sülûka dâir bilgi ve öğütlerin verildiği manzûmenin müellif nüshasının Nûruosmâniye Kütüphânesi’nde 2400 numarada kayıtlı olduğunu ve bu nüshayı mütalaâ ettiğini Hüseyin Vassaf **Sefîne**’sinde aktarmaktadır.¹⁶³ Nurûosmâniye’de bu kayıt mevcuttur.¹⁶⁴ **Meslekü’l-‘Uşşâk** özellikle Bayrâmî Melâmîler tarafında ilgi ve kabul görmüş bir eserdir. Sarı Abdullah Efendi’nin torunlarından La’lîzâde Abdülbâkî, Melâmîlik ve Melâmîlere dâir kaleme aldığı **Sergüzeşt** adlı eserinin sonuna **Meslekü’l-‘Uşşâk**’ı ilâve etmiş ve “Zeylû Meslekü’l-‘Uşşâk li’l-Müellifi’l-Kitâb” başlığıyla kendi zeylini yazmıştır.¹⁶⁵ Ayrıca La’lîzâde bu kasîdeye müstakil bir eser olarak şerh de yazmıştır.¹⁶⁶ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriye**’sinde Sarı Abdullah Efendi’nin hal tercemesini anlattıktan sonra şiirlerinden birkaç örnek vermiş ve **Meslekü’l-‘Uşşâk**’ı da ilâve etmiştir.¹⁶⁷

Kasîdenin ilk beyti:

¹⁶² Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, c. II, s. 525.

¹⁶³ Vassaf, **a.g.e.**, c.II, s. 525.

¹⁶⁴ Sarı Abdullah Efendi, **Meslekü’l-‘Uşşâk**, Nuruosmâniye Ktp. No.2400.

¹⁶⁵ La’lîzâde Abdülbâkî, **Sergüzeşt**, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. (Emânet Hazinesi), No. 1274. 157a-160a.

¹⁶⁶ La’lîzâde Abdülbâkî, **Şerh-i Kasîde-i Meslekü’l-‘Uşşâk**, Süleymâniye Ktp. (Pertev Paşa), No. 636.

¹⁶⁷ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.59b-65b.

Hudâ'ya hamd-i bî-gâye ki, lütfu bî-nihâyetdür

Salât olsun Resûlüne ki, ol hatm-i risâletdür

şeklinde, son beyti:

Ayırma kulların Yâ Rab, sırât-ı müstakîmden

Habîbin aşkına olsun ki, kân-ı şefâatdür

Muhtevâ bakımından zengin olan kasîdede; hayır ve şerrin kaderde olduğu ancak insanda da akıl ve ihtiyârın olduğu, kâl (söz) ehlinin mârifet ve hakikatlerden zevk almaktan uzak olduğu, halkın gösterdiği rağbetten sakınmanın gerekliliği, bu yolun (seyr ü sulûk'un) ilk şartının nefsin hevâsını terk etmek olduğu, amelsiz ilmin faydasız olduğu gibi konular zikredilirken vahdet, kesret, nevâfil v.b kavramlar hakkında çeşitli tanımlar yapılmıştır.

Nüshaları:

1. Süleymâniye Kütüphânesi (Esad Efendi), No. 3430.
2. Süleymâniye Kütüphânesi (Hacı Mahmud Efendi), No. 3064.
3. Süleymâniye Kütüphânesi (Aşir Efendi), No. 1401.
4. Nuruosmâniye Kütüphânesi, No. 2400.
5. Beyazıt Kütüphânesi, (Veliyyüddin Efendi), No. 3222.
6. Millet Kütüphânesi (Ali Emiri Efendi), No. 11332.

1.2.8 SARI ABDULLAH EFENDİ'YE İSNAT EDİLEN ESERLER

1.2.8.1 GÜLŞEN-İ RÂZ

Türkçe manzum bir eser olup tam ismi **Gülşen-i Râz-ı Ârifân fî Beyân-ı Usûl-i Râh-ı 'İrfan**'dır. 1012 beyitten oluşan bu eserin Sarı Abdullah Efendi'ye ait olduğuna dair ilk kayıt Müstakimzâde'nin **Tuhfe-i Hattatîn**'inde mevcuttur.¹⁶⁸ Müstakimzâde'nin ardından Reşat Ekrem Koçu ve Saadeddin Nüzhet Ergun da eseri Sarı Abdullah Efendi'ye ait göstermektedir.¹⁶⁹ Fakat Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**'sinde ve Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**'nde eserin **Fusûsu'l-**

¹⁶⁸ Müstakimzâde, **Tuhfe-i Hattatîn**, s. 281.

¹⁶⁹ Koçu, "Abdullah Efendi (Sarı), **İA**, c.I, s. 44: Ergun, "Abdî (Sarı Abdullah)", **Türk Şâirleri**, c. I, s.197.

Hikem şârihi Abdullah Bosnevî'ye (ö.1054/1644) ait olduğunu kaydetmişlerdir.¹⁷⁰ Ömer Faruk Akün ise eserin Abdî mahlaslı başka bir şâire ait olma ihtimâli üzerinde durur.¹⁷¹ Şebusterî'nin (ö.720/1320) **Gülşen-i Râz**'ının Avni Konuk tarafından yapılan tercümesini yayınlayan Turgut Kocabey ise, Konya Mevlânâ Müzesi Kütüphânesi'nde 2467 numarada kayıtlı mecmuâdaki XI. risâlede kayıtlı **Gülşen-i Râz-ı Ârifân** adlı eserin Abdullah-ı Bosnevî'ye ait olduğunu ifade etmiştir.¹⁷²

Eser hakkında 2001 yılında Bünyamin Ayçiçeği tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.¹⁷³ Tezde eserin Sarı Abdullah Efendi'ye ait olduğu öne sürülmüş, kanıt olarak iki farklı nüshada eserin Sarı Abdullah'a ait olduğunu bildiren ifadeler gösterilmiştir. Bunlardan ilki Süleymaniye Kütüphânesi Mihrişah Sultan Bölümü 199 numarada kayıtlı yazmanın istinsah kaydıdır. Bu kayıt: “**Harrere hâze'l-kitâb Gülşen-i Râz-ı 'Ârifân Fî Beyân-ı Usûl-i Râh-ı 'İrfân ve gavsu'l-vâşilîn Şarı Abdullah kâddese sırrahû'l-azîz el-Ğânî fî sene eḥade ve erba'în ve mieteyn ve elf 'an yed-i ez'afu'l-âbid Muhammed 'Aṭâullah ṭarîkat-i Nakşibendî el-med'uv beyne etrâbehû kîsedâr-ı kâlem-i muḳâbele-i Suvârî ğafarallahu zunûbehû ve settir 'uyûbehû ve li men nazara âmin yâ Mu'în ve şallallahu 'alâ Muhammed ve şahbihi ecma'în.**”¹⁷⁴ şeklindedir. Diğer bir nüsha ise Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Bölümü 1100 numarada kayıtlıdır. Bu yazmanın baş kısmında eserin Sarı Abdullah'a ait olduğu yazılmış ve kırmızı mürekkeple Sarı Abdullah'ın vefât târihini veren “Gül-i nesrîn-i 'Adn ola ilâhî Şarı Abdullah” mısraı not düşülmüştür.¹⁷⁵

Tasavvufî konuların işlendiği eserde Allah'ın bilinmekliği istemesi, Allah'ın zâtî ve subûtî sıfatları, her şeyden önce Hz. Muhammed'in rûhunun yaratılması, Hz. Muhammed'in sıfatları, insanın yaratılış devreleri, kesrette vahdetin vahdette de kesretin görülmesi, Allah'a yakınlaşmanın gerekliliği, âlemin birliğe delâlet etmesi, yaratılanların yaratıcının sanatına birer delil olması, insanın âlemin bir nüshası, namazın da ibâdetlerin bir nüshası olması v.b üzerinde durulmuştur.

Esere ait nüshalar:

Nüshalar:

¹⁷⁰ Mustakimzâde, **Risâle-i Bayramiyye**, vr. 35a. : Bursalı, **Osmanlı Müellifleri**, c.I, s.100.

¹⁷¹ Akün, “Sarı Abdullah”, **MEBİA**, c.X, s. 219.

¹⁷² Turgut Kocabey, **Gülşen-i Râz**, Erzurum, Fenomen Yayınları, 2007, s. 58.

¹⁷³ Bünyamin Ayçiçeği, “Sarı Abdullah'ın Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Râz adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, MÜTAE, İstanbul 2001.

¹⁷⁴ Sarı Abdullah Efendi, **Gülşen-i Râz**, Süleymânîye Ktp. (Mihrişah Sultan), No. 199, vr. 42a.

¹⁷⁵ Sarı Abdullah Efendi, **Gülşen-i Râz**, Atatürk Kitaplığı (Osman Ergin), No. 1100.

- 1.Süleymânîye Kütüphânesi (Dârü'l-mesnevî), No. 232.
- 2.Süleymânîye Kütüphânesi (Hacı Mahmud Efendi), No. 3385.
- 3.Süleymânîye Kütüphânesi (Halet Efendi), No. 70.
- 4.Süleymânîye Kütüphânesi (Hâşim Paşa), No. 43.
- 5.Süleymânîye Kütüphânesi (Mihrişah Sultan), No. 199.
- 6.Atatürk Kitaplığı (Osman Ergin), No. 1100.
7. Nuruosmânîye Kütüphânesi, No. 4335/55-4899.

1.2.8.2 VÂRİDÂT-I SARI ABDULLAH EFENDİ

Süleymânîye Kütüphânesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü 3637 numarada Sarı Abdullah Efendi'ye kayıtlı bir eser mevcuttur. Eser iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda Sarı Abdullah Efendi'ye ait şiirlerden ve ilâhilerden örnekler mevcuttur ve başında “Dîvân-ı Sarı Abdullah Efendi” yazmaktadır. “Vâridât-ı Sarı Abdullah Efendi” başlığıyla kayıtlı ikinci kısımda ise Hz. Ali'ye ait olan “İlim bir nokta idi onu cahiller çoğalttı” sözünden hareketle “nokta”nın tasavvuftaki sembolü yirmi iki bab altında, ayet ve hadislerden yola çıkılarak incelenmiştir. Sayfanın hâmişlerinde ise tasavvufî rüyâ yorumları niteliğinde başka bir eser mevcuttur.

1.2.8.3 DÎVÂN

Kaynaklarda Sarı Abdullah Efendi'ye ait **Divân**'ın olduğuna dair bir bilgi yoktur. Ancak “Abdî” mahlasıyla yazdığı ilâhi ve şiirlerinin olduğundan Ayvansarayî bahsetmektedir.¹⁷⁶

1.2.8.4 CEVÂHİRÜ'L-BİDÂYE

Sadece Ali Kırboğa'ya ait **Kâmûsü'l-Kütüb ve Mevzûâtı'l-Müellifât** adlı eserde bahsi geçen bir eserdir.¹⁷⁷ Hakkında başka bir kayıt veya bilgi bulunamamıştır.

1.2.8.5 ESRÂRÜ'L-ÂRİFÎN

¹⁷⁶ Ayvansarayî, **Hadîkatü'l-Cevâmî**, c.II, s.203.

¹⁷⁷ M. Ali Kırboğa, **Kâmûsü'l-Kütüb ve Mevzûâtı'l-Müellifât**, Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1974, s. 271.

Müstakimzâde'nin **Tuhfe-i Hattatîn**'inde¹⁷⁸ ve Reşat Ekrem Koçu'nun **İstanbul Ansiklopedisi**'ndeki ilgili maddesinde¹⁷⁹ ismi geçen bir eserdir.

1.2.8.6 GURRE

Sadece Koçu'nun maddesinde bahsi geçmektedir.¹⁸⁰

1.3 TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

1.3.1 TASAVVUF KÜLTÜRÜ İLE TANIŞMASI

Sarı Abdullah Efendi'nin babası İstanbul'a hicret etmiş, aslen seyyid olan, Mağrib şehzâdelerinden Seyyid Muhammed idi. Babasını küçük yaşta kaybeden Sarı Abdullah'ın tahsil ve terbiyesi ile anne tarafından dedesinin kardeşi Sadrazam Halil Paşa yakînen ilgilenmiştir. Zamanın ileri gelen ulemâsından tahsil gören Sarı Abdullah'ın eserlerinden ve La'lizâde Abdü'l bâkî'nin kendisinden yaptığı nakillerden, onun erken yaştan itibâren muhtelif tarîkat erbabı ile temâsa geçtiği ve esaslı bir tasavvuf terbiyesi içinde yetiştiği anlaşılmaktadır. O kendini **Nasîhatü'l-Mülûk** adı eserinde “aslen Bayrâmî ve tarîkaten Celvetî ve terbiyeten ve bürûziyyeten fî-rûhâniyyet-i Mevlevî” olarak tanıtmaktadır.

1.3.2 BAYRÂMÎ -MELÂMÎLİĞİ

Sarı Abdullah Efendi'nin Melâmîliğe intisâbı babalığı Hacı Hüseyin Ağa vâsıtası ile olmuştur. Buradaki Melâmîlikten kasıt Bayrâmî Melâmîliğidir. Bayrâmîliğin diğer kollarından olan Celvetîliğe sonradan intisâb etmiştir. Henüz bulûğa ermeden on beş, on altı yaşlarında dönemin Melâmî kutbu İdris-i Muhtefî (Hacı Ali el-Rûmî)'ye Kırkçeşme'de Peştemâlcılar Hanı'nda intisâp etmiştir. Bu olayı La'lizâde **Sergüzeşt** adlı eserinde Abdullah Efendi'nin kendi ağzından şöyle nakletmektedir:

“Cedd-i merhûmun babalığı Hacı Hüseyin Ağa merhûm, ceddîm henüz mürâhik ve nâ-bâliğ oldukları zamanda bir gün demişler ki: “Oğul pîr oldum. Ölmezden mukaddem seni hakkânî ahhâbım olanlar ile görüştüreyim ol meclis-i

¹⁷⁸ Müstakimzâde, **Tuhfe-i Hattatîn**, s. 281.

¹⁷⁹ Koçu, “Abdullah Efendi (Sarı), **İA**, c.I, s. 44.

¹⁸⁰ Koçu, **a.g.m**, s.44.

şerîfe dâhil olduktan sonra sana suâl ederler ki, bize gelmekten murâdın nedir, ne taleb edersin? Cevâp ver ki maksûd ve matlûbüm Allah'tır, taleb-i Hakk'a geldim. “ diye ta'lîm eyledi. “Tecdîd-i vuzû eyle hemen gidelim” buyurdukda ceddîm dahi abdest alıp hemen ikisi yalnızca bilâ-hizmetkâr rû-be-râh olmuşlar. Kırkçeşme'de vâkî peştemâl-bâfân odalarına varıp bir hücreye dâhil olduktan bir pîr-i nûrânî destgâhda peştemâl dokumakla meşgûl, Hacı Hüseyin selâm verip takbîl-i yed eyledikten sonra cedd-i merhûm dest-bûs ederken Hacı Hüseyin “Bizim çelebidir, kalbine bakmaya getirdim” diye ta'rîf eylemiş. Pîr dahi “Efendimizden mezûn musun?” dedikte, “Zâhîr izinsiz ne mümkün imiş” demiş. Ol pîr-i münîr hücrenin tahta duvârına dâkk eyledikte sâir ustalar cemîyet ile gelip pîrin odasında on iki âdem hâzır oldukda bir dâire olup ceddî ortaya alıp mezbûru îrâd edip ceddîm dahi minvâl-i muharrer üzre cevâp verdikte pîr-i mürşîd “Eger Allah talebine geldin ise Allah ‘azîmü’ş-şândan gayrıyı gönlünden giderip Allah'a müteveccih ol. Bakalım efendimiz ne himmet buyururlar, nasîbine ne zuhûr eder?” deyip cümlesi teveccüh ve murâkabe etmişler. Cedd-i merhûm buyururlar imiş ki “Vaktâ ki Hazret-i Pîr, Allah'tan gayrıyı gönlünden gider diye emreyledi, mâsivâullah kalbimden çıkıp, Hazret-i Hakk'a teveccüh hâsıl oldu, müteveccih ilallâh oldum. Bir zaman mürûr edip ba'dehû gözüm açıp azîzlerin rûylarını mânend-i bedr bûdûr-ı pür-nûr görecek, bu fakîrden nâra-künân lafzatullah sudûr edip kalbimde dahi nûr-ı muhabbetullah zuhûr ettikte bî-şuûr olup asla idrâk kalmadı. Bir saat mikdârı bî-hod ve fenâdan sonra gözüm açtım mecliste olanlar dağılmışlar, pîr-i münîr kârına meşgûl olmuş. Hacı Hüseyin “Oğul gidelim” dedi, ammâ kalbimdeki nûr leme'ân etmekte kalkıp pîrin elini takbîl edip giderken nûru setr sadedinde olup siyâbımı kavuşturmaya başladım. Pîr tebessüm-künân “Oğlum onu kimesne görmez, ibkâsına cehd eyle” buyurdu.”¹⁸¹

Sarı Abdullah Efendi'nin başından geçen bu hâdise bize, Melâmî tarikâtına girişteki usûl ve erkân hakkında birinci ağızdan bilgi vermesi bakımından da önemlidir. Sarı Abdullah Kırkçeşme'de karşılaştığı “Efendimiz” denilen zâtın kimliğini merak etse de babalığı Hacı Hüseyin Efendi'ye kim olduğunu sormaktan çekinmiş ve gün geçtikçe bu zâta olan muhabbet ve iştiyâkı artmıştır. Sarı Abdullah

¹⁸¹ La'lizâde Abdûlbâkî, **Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye (Sergüzeşt)**, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. (Emânet Hazinesi), No. 1274 vr. 134b-135a.

Efendi'nin İdris-i Muhtefî ile asıl tanışması Ayasofya Camii'inde olur. Bu tanışmayı Abdullah Efendi'nin ağzından La'lizâde şu şekilde anlatır:

“Bir Cuma günü Hacı Hüseyin “Oğul bugün salât-ı cumâyı seninle Ayasofya Camii-i şerifinde edâ edelim” deyip Ayasofya’ya gittik. Ba’de edâ-yı salât taşra çıkıp Hacı Hüseyin bir kere ardına bakıp âdâb üzre selâma müterakkıb oldu. Fakîr dahi âyâ kime bakar dedim, gördüm ki, câmi-i şerif kapısından beri bir pîr geliyor, yanımızdan mürûr ederken selâm verip “Hacı oğlun bu mudur?” buyurup nazar-endâz olduklarında fakîr müncezip olup “Allah” diye düşüp bî-şuûr oldum. Halk başıma üşüşüp Hacı Hüseyin, “Oğlumdur, masru’dur” diyerek bir hamala tahmîl edip hânemize geldikten sonra dahi bir saat mikdârı lâ ya’kil olduktan sonra aklım başıma geldikte Hacı Hüseyin Ağa’ya “Ol zât-ı şerif kimdir?” diye suâl ettiğimde “Ey oğul cümlemizin efendisi İdris Ali Efendi’dir. Kutb-ı zaman sâkî-i cezbe-i Rahman olan ol sultândır. Kırkçeşme odalarında gördüğün ihvân cümlesi, ol zıll-i Yezdân’ın mürîdân-ı hâlisânı ve kulûb-ı tâlibân-ı Hakk’a nazar-endâzdır” dedikte hâtırım zâil, murâdım hâsıl oldu.”¹⁸²

Sarı Abdullah’ın Edirne’nin Kırkçeşme odalarına tekrar gitmesi kendisine had cezâsını uygulatmak sebebiyle olmuştur. Müstakimzâde’nin **Risâle-i Melâmiyyesi**’nde Sarı Abdullah Efendi’den naklen anlatıldığına göre Sarı Abdullah’ın İdris-i Muhtefî’ye intisâbından bir müddet sonra mahallesinde ikâmet eden bir kadın Sarı Abdullah Efendi’ye mübtelâ olur. Bir gün kapısının önünden geçerken türlü hile ve oyun ile Sarı Abdullah Efendi’yi kandırarak evine alır. Bu olaydan sonra Abdullah Efendi iç dünyasında zuhûr eden zevki ve kalbindeki nûru müşahede edemez. Gün geçtikçe hâli daha da kötüye gider. Günleri üzüntü, sıkıntı ve huzursuzluk içince geçer. Her gören onu hasta sanmaktadır. Durumu fark eden babalığı Hacı Hüseyin Efendi “Oğul, sana ne hâl oldu? Seni muzdarip ve perişân halde görmekteyim. Acaba senden bir günâh-ı kebire mi zâhir oldu?” diye sorar. Sarı Abdullah cevâp vermeye cesaret edemeyince “Oğul sana had lâzım olmuş, bu vakte kadar neden haber vermedin?” der, Sarı Abdullah’ı yanına alarak Kırkçeşme’deki peştemâlcılar odasına gider, Pîrin huzuruna vararak vaziyeti anlatır. Daha önce olduğu gibi ihvân bir araya toplanırlar. Falaka ve değnek getirilir. İhvânın huzurunda hadd-i zinâ “tamamen ve kâmilin” Sarı Abdullah’a uygulanır. Sarı Abdullah “Her

¹⁸² La’lizâde, **a.g.e.**, vr.135a-135b.

bir darbede bir zevk-i derûn hâsıl olarak itmamında ke'l-evvel zevkim yerine gelip lâkin min ba'd mukaddemen baş gözümle gördüğüm nûr-ı merşûsı görmek mukadder olmadı” diyerek kendine uygulanan had cezası esnasında zevk aldığını ancak daha önce müşâhede ettiği nûru kaybettiğini ifade etmiştir.¹⁸³

Sarı Abdullah Efendi İdris-i Muhtefî'den irşâda mezûn olup birçok kimseyi Melâmet neşvesiyle yetiştirmiştir.¹⁸⁴ İdris-i Muhtefî 1024/1616'te vefât edince yerine Hacı Kabâyî geçti. Sarı Abdullah da Hacı Kabâyî'ye biât etti.¹⁸⁵ Ancak Hacı Kabâyî ile Abdullah Efendi arasında geçen herhangi bir hâdisе veya ilişki hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hacı Kabâyî vefât ettiğinde Sarı Abdullah Efendi Sardâzam Halil Paşa ile birlikte seferde idi. Bu seferin sonunda Paşa ile beraber padişâhın gazabına uğramışlardı. 1037/1627'de gizlice İstanbul'a dönerlerken Hacı Kabâyî'nin vefât haberini almış ve Beşir Ağa'ya biât etmiştir. Müstakimzâde, La'li Şeyh Mehmed Efendi'nin hattından naklen Sarı Abdullah Efendi'nin ağzından bu olayı **Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye**'de kısaca şöyle anlatmaktadır.

“Pâdişâhın gazabından korkarak bir köyde kaldığı akşam, yatmadan önce mabeyn kapısına bir uşâk gelerek bir hanımın benimle görüşmek istediğini ifade etti. Bizzarûre râzı oldum. Fakat ev sahibesinin ahlaksız bir kadın yahut tanınmış olmaklığım ihtimâli ile bî-huzur idim. O sırada hanım mâbeyn kapısına gelip, kapı aralığında durarak bana: “Abdullah Efendi, ben yabancı değilim. Sizi birkaç kere Efendimizin huzurunda gördüm. Bir şey soracağım. Efendimiz intikâl ettiklerinde kendilerindeki emâneti kime teslim ettiler?” dedi. Ben, Kabâyî Efendi'nin vefâtlarını henüz bilmiyordum. Dedim ki: “Vefâtlarından bile haberim yok. Yerlerine kimin kâim olduğu nerden bileyim.” İkimiz de Allah'tan hidâyet dileyip ağlaştık.

Bundan sonra herçend ki sâhib-i zamânı bulmak için teveccüh ederdim, ancak hiç kimseye rabt edemezdim. Ahbâb dahi benden ketmederlerdi. İstanbul'a gelip affedildikten sonra sâhib-i zamânı aramaya başladım. Bir gün müteessirâne Hacı Kabâyî Hazretlerinin meşhed-i mutahharaları ziyâret kasdı ile mezarlarına geldiğimde Beşir Ağa'yı birkaç kişi ile oturularken buldum. Yüzüne bakınca nazarından cezbelendim ve Gavs olduğunu kalben tasdik ettim. Derhal gidip elini

¹⁸³ Müstakimzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.54a-54b.

¹⁸⁴ Gölpınarlı, **Melâmilik ve Melâmiler**, s.137.

¹⁸⁵ Gölpınarlı, **a.g.e**, s.140.

öptüm. Yanında bulunan zâtlardan biri: “Pek geç geldin ey Abdullah Efendi. Böyle geç gelmek sana düşmezdi.” Ben de Hamdolsın, geç geldimse taş, ağaca secde ederek gelmedim. Hakikâtlerine müteveccih ve kabullerine müterakkip idim” dedim. Yine o zât: “Fakat bu kadar gecikmek sana yakışmazdı” diyince Beşir Ağa: “Sen sus, bu zevk işidir” diyerek beni kabûl ettiler.”¹⁸⁶

Rivâyetten anlaşıldığı kadarıyla Hacı Kabâyî’nin vefâtından sonra kutbun kendisine bildirilmemesi Melâmîlerle arasında bazı sorunlar olduğu izlenimini vermektedir.¹⁸⁷

Ancak o dönemde Melâmîlere karşı devam eden menfî tutumdan Sarı Abdullah Efendi de kurtulamamış olacak ki Safâyî, **Tezkîre**’sinde onun Beşir Ağa ile komşu olmaları hasebiyle çok görüşmelerinden dolayı bazı kimselerin Melâmî (Hamzâvî) mezhepten zannettiklerini, böyle bir zât-ı kâmilin “hilâfda” bulunmasını ise uzak bir ihtimâl olarak değerlendirmiş. Onun “tarîk-i hilâfa” gitmeyeceğine de yazdığı eserlerin delil olduğu ifade ederek, onu müdafa eder tarzda açıklama yapma gereği duymuştur.¹⁸⁸

İdris-i Muhtefî’nin en şiddetli hasımlarından Abdü’lmeccid Sivâsî’nin halifesi Mehmed Nazmî Efendi’nin **Hediyyetü’l-İhvân** adlı eserinde Sarı Abdullah’tan bahsederken “gözü yaşlı, ciğeri başlı, müteşerri’ ve müteheccid, efrâddan bir pîr-i kâmil” gibi takdîrîkâr ifadelerle kullanması dikkat çeken bir durumdur.¹⁸⁹

Sarı Abdullah Efendi’nin, İdrîs-i Muhtefî, Hacı Kabâyî ve Beşir Ağa’dan başka diğer bazı Melâmîlerle de görüştüğü eserlerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Pîr Ali Aksarâyî’nin müridlerinden olan Pîr Ahmed’dir. Eyüp’te Zal Paşa Camiî’nin deniz tarafındaki türbede kabri bulunan Pîr Ahmed ile gençlik yıllarında görüşüp hayır duâsını aldığını Sarı Abdullah Efendi **Cevhere**’de nakletmektedir.¹⁹⁰

Sarı Abdullah Efendi **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**’de Bayrâmî Melâmî silsilesindeki kutupların hal tercemelerini verirken en son isim olarak Hacı Kabâyî’nin ismini zikretmiş ve Sütçü Beşir Ağa’dan bahsetmemiştir.

¹⁸⁶ Müstakîmzâde, **Risâle-i Melâmiyye**, vr.65a-67a: Gölpinarlı, **Melâmilik ve Melâmîler**, s.141.

¹⁸⁷ Azamat, “Sarı Abdullah Efendi”, **DİA**, c.XXXVI, s. 144.

¹⁸⁸ Ergun, “Abdî (Sarı Abdullah)”, **Türk Şâirleri**, c.I, s. 197: Muslu, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVIII. yy)**, s. 520.

¹⁸⁹ Mehmed Nazmî Efendi, **Hediyyetü’l-İhvân (Osmanlılarda Tasavvûfî Hayat-Halvetîlik Örneği)**, yay. haz. Osman Türer, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004, s.455.

¹⁹⁰ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, İ.Ü Ktp. , TY, No.3792, vr. 281a.

1.3.3 CELVETÎLİĞİ

Kendisini tarîkaten Celvetî olarak tanıtan Sarı Abdullah Efendi, Aziz Mahmud Hüdâî'den feyz aldığını ve biât ettiğini **Cevheretü'l-Bidâye**'de zikretmektedir.¹⁹¹ İntisâp ettiği târihe ilişkin elimizden kesin bir kayıt yoktur ancak Halil Paşa'nın himâyesine girdikten sonra, 1037/1626'de İran seferi dönüşünde Halil Paşa ile padişâhın gazabından korkarak Azîz Mahmud Hüdâî'ye ilticâ ettiği sırada intisâp etmiş olabileceği tahmin edilmektedir.

Sarı Abdullah Efendi'nin Azîz Mahmud Hüdâî'ye intisap etmesi onun Melâmîlik ile alakasını kestiği anlamına gelmez.

1.3.4 MEVLÂNÂ'YA RÛHÂNÎ BAĞLILIĞI

Sarı Abdullah Efendi Mevlevîlikle olan ilişkisini “terbiyeten ve bürûziyyeten fî ruhâniyyet-i Mevlevî” şeklinde ifade etmiştir. Kaynaklarda Mevlevîliğe intisâbına veya çile çıkardığına dâir herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Onun Mevlânâ'ya bağlılığı kendisinin de ifade ettiği gibi ruhânîdir. **Mesnevî**'nin birinci cildine yazdığı beş ciltlik **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî** isimli şerhi ile “Şârih-i Mesnevî” olarak şöhret bulması ondaki Mevlânâ etkisinin en açık delilidir.

Abdullah Efendi'nin Mevlevîlik ile ilgisi Mevlevî şeyhi İsmâil Ankaravî'nin sohbet halkasında bulunmasında da görülmektedir. İsmâil Ankaravî'de Abdullah Efendi gibi Bayrâmîyye tarîkatına girmiş, hatta bu tarîkatta şeyhlik makamına kadar yükselmiştir.¹⁹²

Abdullah Efendi'den feyz alan kişiler arasında Mevlevî olarak bilinen Cevrî ve Neşâtî Dede'nin yer alması Mevlevîlikle ilgisini göstermesi bakımından önemlidir.

¹⁹¹ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 277b.

¹⁹² Erhan Yetik, **İsmâil Ankaravî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1992, s. 53.

İKİNCİ BÖLÜM

2 CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE

2.1 ESERİN TANITILMASI

2.1.1 ADI

Eserin ismi bizzat Sarı Abdullah Efendi tarafından **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** olarak belirlenmiştir.¹ Günümüz Türkçesiyle “başlangıç cevherleri ve bitiş incileri” olarak ifade edebileceğimiz bu ismi seçmesinin sebebi olarak Sarı Abdullah Efendi “gizli kalmış seçkin fikirleri, üzeri örtülmüş mazmunları açığa çıkarmak; hakikatin süslü yüzündeki esrar ve perdeyi kaldırıp iştiyâk sahibi âşıklara göstermek için”² bu ismi seçtiğini ifade etmiştir. Anlatılan her bir meselenin cevher kadar değerli, açığa kavuşturulan her bir mazmunun inci kadar müstesna olduğunu okuyucuya hatırlatmak amacıyla bu isimde karar kılınmıştır.

Eserin ismi başka kaynaklarda kısaca “Cevhere” yahut “Cevhere ve Dürre” şeklinde de geçmektedir.

2.1.2 YAZILIŞ SEBEBİ

Sarı Abdullah Efendi eseri IV. Murad’a ithâfen Bağdat’ın fethini tebrik için kaleme almıştır. Eserin başında kısa bir tevhid bölümünden sonra kendisinin de bizzat katıldığı Bağdat fethini süslü bir nesirle anlatmıştır.³ Anlatımını ara ara fethi anlatan ve Sultan IV. Murad’ı öven nazm, mesnevî ve mısralar ile de renklendirmiştir. Dikkat çeken diğer bir husus da şair Cevri’nin Bağdat’ın fethi için kaleme aldığı târihten bir beyti nakletmesidir.⁴ Daha sonra eseri kaleme alma sebebini izâh eden şu ifâdelere yer vermiştir:

¹ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, İ.Ü Ktp. , TY, No.3792, vr.16a.

² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 16a.

³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 9b-16b.

⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 13b.

“zāt-ı sūtüde şıfâtlarının vaşf-ı cemilleri mir‘at-ı cemâl-nümâ-yı âfitâb mişalleri olmağıçün bi-‘tariki’l-icmâl feth-i Bağdâdı imlâ ve dergâh-ı mu‘allâlarına du‘â vü şenâ ile ecille-i muhâkiğinün ‘ayn-ı yakîn müşâhedelerinden feyezân ve mecârî-i mükâşefe ve mu‘ayenelerinden tereşşuh u cereyân iden kelimât-ı kudsiyye ve ‘ibârât-ı ünsiyyenin ittihâd-ı âzâl ü âbâd irtibât-ı mebde ü me‘âdda olan haqâyık-i me‘ânîsinden dest-avîz-i nazar u isti‘dâd olan dürrer-i ferâ‘ id u keşîretü’l-fevâ‘ id intihâb olunup ‘atabe-i ‘âliyye-i sermed-i üstüvâr-ı şehriyârîye nişâr ve esmâ’-ı eşvâk-ı hullân-ı ebrâra âvîze-i dürr-i şehvâr olmak için zebân-ı Türkî ile beyâna tercümân olup serâ-perde-i ızmârda sitâre-güzîn-i efkâr olan setîre-i mazâmînün çehre-i zibâ-yı haqâyık-şî‘ârından kınâ‘-girân-ı bahâ-yı nikât u esrârı ref‘ ile ‘uyûn-ı iştîyâk-ı ‘üşşâkâ izhâr *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye* ile tesmiye ihtiyâr olundu. Tâ ki şevk-i rü‘yet-i didâr ile nişâr-ı nakd-ı efkâr ve nazar be tekrâr idüp esrâr u mebde u me‘adde vaşıl ve fenâ-i aşlîlerine nâil olduğça ol memdûh-ı cihân ve shehensâh-ı zamânın du‘â u hayrlarına müştâğil olalar”⁵

Abdullah Efendi’nin ifâdesinden anlaşıldığı üzere Bağdat’ın fethinden aldığı feyzle Sultan Murad’a sunmak için Türk dilinde bir eser yazmaya karar vermiş, bu eseri padişahın yüksek huzurlarına duâ ve senâ ile sunmuştur.

2.1.3 YAZILIŞ TARİHİ

Sarı Abdullah Efendi eserin bitiş târihini hâtîme bölümünde 1049/1639 olarak vermiştir. Bunu tarih-i te’lif başlığında aşağıdaki şekilde ifâde etmiştir: ⁶

Târih-i te’lif: ve kad ittfağa’l-ferâğu min tenmîkihi bi ‘avnillah ve tevfiğihi fi râbi‘ yevmi şüleâi min şehri recebi’l-mürecceb li sene tis‘a ve erba‘îne ve elf mine’l-hicreti’n-nebevviyyeti ‘ala şâhibihâ ekmelü’t-tahîyye ve ene’l-fakîr ‘Abdullah bin eş-Şerîf Muhammed bin ‘Abdullah el-‘Kostantîniyyi mevliden ve mevtenen el-Bayrâmî tarîka-i gaferallah lehü velivâlideyye velâ sûtâde gufrânen ‘azîmen ve feteħa ‘aleyhi ebvâbü’l-ma‘ârif ve’l-haqâyık fetħan mübînâ.⁷

Sarı Abdullah Efendi, IV. Murad’ın 1047/1637’deki Bağdat seferine reisü’l-küttâb kaymakamı olarak katılmış, fetih sırasında görevinden alındıysa da 1049/1639

⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 15b-16a.

⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 304b.

⁷ Tel’if tarihi: Allah’ın yardımı ve tevfiğiyle Recebü’l-mücerrebîn dördüncü Salı günü Hicri 1049 tarihinde eserin yazımı tamamlandı. En mükemmel selamlamalar onun sahibine olsun. Ben fakîr Abdullah b. eş-Şerîf Muhammed b. Abdullah mevliden ve mevtenen Kostantiniyyeli ve Bayrâmî tarîkâtının müntesibi. Allah onu, anne babasını ve hocalarını bağışlasın. Ona mârifet ve hakîkât kapılarını açsın.

târihinde tekrar reisü'lküttâb kaymakamlığına getirilmiştir.⁸ Buna göre Sarı Abdullah Efendi reisü'lküttâb kaymakamlığında iken **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'yi telif ederek IV. Murad'a sunmuştur.

2.1.4 VARAK SAYISI

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü 3792 numarada kayıtlı müellif nüshâsına göre eser 307 varaktır. Ancak sayfalara numaralar verilirken sehven 31. ve 208. varaklara numaralar iki kez verilmiştir. Biz de metni kurarken ikinci kez aynı rakam yazılan varaklara 31/2a, 31/2b ve 208/2a, 208/2b vererek bu karışıklığı gidermeye çalıştık.

2.1.5 ESERİN NÜSHALARI

2.1.5.1 METNE ESAS ALINAN VE YARARLANILAN NÜSHALAR

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye okunurken İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde TY. 3792 no'lu müellif nüshâsı esas alınmıştır. Bu nüshânın yanında Süleymâniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Koleksiyonundaki 213 numaralı nüshâdan da büyük ölçüde istifâde edilmiştir. Bu nüshânın tercih nedeni müstensihinin iyi hattatlığı ile meşhur Cevrî İbrahim Çelebi olması ve Cevrî Çelebi'nin Abdullah Efendi'den bizzat feyz alan ve yakın çevresinde bulunan bir kişilik olması sebebiyledir. Metin oluşturulurken bu iki nüshanın yanında gerekli görüldüğünde diğer nüshâlardan da faydalanılmıştır. Nüshalar tanıtırken en çok üzerinde durduğumuz üçü ayrıntılı tanıtılırken diğer nüshaların yerlerini ve numaralarını vermek yeterli görülmüştür.

Buna göre eserin nüshaları ve tavsifleri şöyledir:

⁸ Şeyhî, **Vekâyiü'l-Fudalâ**, c. III, s.281.

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 3792.

Orta ebatta ebrûlu kâğıt kaplı miklepli meşin ciltlidir. Ta'lik hatlıdır. Serlevha yoktur. 304 varaktır. Sayfalar 15 satırdır. Müellif nüshasıdır. Bunu 3a yaprağının en üst kısmında “Kitâb-ı Dürre ve Cevhere li Şarî ‘Abdullah Efendi bi hatt-ı müellifü” yazmasından anlıyoruz. H.1165 (M.1751/1752) senesine âit La’lizâde Abdülbâki’nin temellük kaydı vardır. Bu kayıt 3a yaprağının en üst kısmında “Kitâb-ı Dürre ve Cevhere li Şarî ‘Abdullah Efendi bi hatt-ı müellifü”, sayfanın orta kısmında “Allahu Hayyu ve Mevlâhü kad şa‘d u teşerrûf bi temellük hazîhi’l-nüşhâtü’l-meymûne? El-Mübâreke bi tevfiķullah ‘izz ü te‘âlâ şānehü La‘lizāde es-Seyyid Muhammed Ma‘şüm hafidü’l-müellif hāze’l-kitābü’l-müsteṭāb medresen fi’d-devleti’l-Mahmûdiyye dām-ı fi hıfzu’r-rabbāniyye .. lehümā” şeklindedir

Sayfa kenarlarında bolca derkenar ve çoğu yerde karalamalar vardır. Başlıklar ve çerçeveler sürhdür. Bazı sayfalarda çürümeye yakın yıpranmalar ve küçük delikler mevcuttur.

1b-2a yaprağında yazarın daha çok tasavvufi görüşlerini özetleyen düşünceleri yazmaktadır.

Eserin son sayfası olan 304b’de telif tarihi düşülmüştür.

304b de eserin hatimesinden sonra belli bir miktar boşluk bırakıldıktan sonra şu ifader yer almaktadır:

“İş bu nüsha-i şerîfeyi min evveli ilâ ahirihi müṭāla‘a ve kıraat eyledik yevm-i ḥamsin fi muntaşafî şehri ramazani’l mübarek li-sene ḥams ve sittin ve mie ve elf min hicretin nebî aleyhisselam.”

305a’da not sayabileceğimiz şu ifadeler yazılıdır:

“El bey’ ve el (mebi’ İki dahi satmak manasınadır el mubâyaa bazar etmek ve beyat etmek manasına dahi gelir ve beyat bir zikat olan kimesneye tabaiyyet ve iktidaya kavl ü karar vermedir. “

306a’da da:

“Şaḥîhînden bir buçuk bardak kaynar şû içine işleyerek ve aḥşamdan şabaḥa kadar tereyleyerek süzüp beyaz tuzdan bir kağıt karıştırıp ve üçe taḥsîm idip şubḥ ile aḥşama alınacaktır. Ḥaseb iki saatte bir add ve alınacaktır. “ ifadeleri yazmaktadır.

306b’de

“Biz sizden önce nice kavimleri yok ettik zulmettiklerinden dolayı onları apaçık peygamber delilleriyle gelmesine rağmen onlar iman edecek de değillerdir. Biz işte mücrim olan topluluğu böyle cezalandırırız. Sonra sizi yeryüzünde onların yerine halife kılarız sizin nasıl iş işlediğinizi gözleriz.” manasında âyet yazmaktadır.

Başlangıcı: Bismillairrahmānirrahīm Rabbenā lā tüzīg ḵulūbenā ba‘de iz hedeytenā veheb lenā min ledünke raḥmeh cevāhir-i....

Sonu: ehl-i ṭā‘atike fî berrike ve baḥrike ecma‘în..

2. Süleymāniye Kütüphānesi (Hâlet Efendi), No. 213.

Ebatları 242x122, 175x77 mm. İpek kumaş kaplı, mukavva zarf muhafaza içinde miklepli şirazeli, zencerek ve şemseli koyu kahverengi meşin cilt. Kalın âharlı kağıt. Tâlik hat. Serlevha müzeyyen müzehheb çift altın cedvel. Bâzı ibarelerin üstü kalın çizgi ile belirtilmiş. Başlıklar hem sürh hem de çift altın cedvel içindedir. 23 satır 152 varaktır. 1090’da Cevrî tarafından tahrir edilmiş. 147a’dan itibaren Rubâiyyât-ı Mevlânâ Câmî’nin şerhinden bir parça mevcuttur. Gerek imlâ gerek hat bakımından kusursuz sayılabilecek bir nüshadır. Cevrî Çelebi, Abdullah Efendi’nin derkenar olarak sayfa kenarlarına yazdığı okunması zor olan ifadeleri nüshaya uygun şekilde yerleştirerek eserin okunmasında kolaylık sağlamıştır.

1a’da:

“Cevheretü’l-Bidāye ve Dürretü’n-Nihāye li Şarî ‘Abdullah Efendi raḥmetullah. Bâ ḥaṭṭ-ı üstād merḥûm Cevrî “

yazmaktadır. Yine 1a’da iki adet mühür bulunmaktadır. İlki Halet Efendiye ait mühürdür. Mühürde

“İlāhi cem‘ ketebe girde-i ehl-i vaḥdet i hazā be dest-i Kitāb-ı Hālet 1236”

yazmaktadır. Aynı mühür eserin son varağı olan 151b’de de vardır. Diğer mühürde ise

“... min Muḥammed Sa‘īd ...lehu” yazmaktadır.

Başlangıcı: Bismillairraḥmānirraḥīm Rabbenā lā tüzīg ḳulūbenā ba‘de iz hedeytenā veheb lenā min ledünke raḥmeh cevāhir-i....

Sonu: ehl-i ṭā‘atike fī berrike ve baḥrike ecma‘in.

Cevrî Çelebi bu nüshada müellif nüshasından naklen “tarih-i te’lif” kısmını aynen almış ardından kendi yazdığı nüshayı 1090’da bitirdiğini yazmıştır.

3. Süleymāniye Kütüphānesi (Hālet Efendi), No. 254.

Ebatları 200x127 mm’dir. Tezhipli, meşin ciltli. Kalın âharlı kağıt. Nesih hat. Serlevha müzeyyen müzehheb çift altın cedvel. Başlıklar hem sürh dikkat çekmesi istenen yerlerin üstü çizilmiştir. 26 satır 152 varaktır. Hicri 1185 yılında Derviş Muhammed tarafından istinsah edilmiştir. Sonunda:

“Temettü’l-kitāb bi ‘avnillah ve tevfiḳatü min şehri Şa‘bānū’l-muazzama li sene ḥamsün ve şemāniyn ve mie ve elf ve ene müellif Derviş Muhammed” yazmaktadır.

Başlangıcı: Bismillairraḥmānirraḥīm Rabbenā lā tüzīg ḳulūbenā ba‘de iz hedeytenā veheb lenā min ledünke raḥmeh cevāhir-i....

Sonu: ehl-i ṭā‘atike fī berrike ve baḥrike ecma‘in..

2.1.5.2 DİĞER NÜSHALAR

Tezin yazımında faydalanmadığımız nüshalardan tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 476.
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No.1768.
3. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 1823.
4. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No. 175.
5. İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. No.3728.
6. Süleymânîye Kütüphânesi (Hâlet Efendi), No.214.
7. Süleymânîye Kütüphânesi (Pertev Paşa), No. 558.
8. Süleymânîye Kütüphânesi (Ayasofya), No. 1784.
9. Süleymânîye Kütüphânesi (Esad Efendi), No. 1408.
10. Süleymânîye Kütüphânesi (Lala İsmail), No. 137.
11. Süleymânîye Kütüphânesi (Laleli), No. 1516.
12. Süleymânîye Kütüphânesi (Mihrişah Sultan), No. 183/1.
13. Süleymânîye Kütüphânesi (Mihrişah Sultan), No. 233.
14. Süleymânîye Kütüphânesi (Reisü'l-küttâb), No.455.
15. Beyâzıt Kütüphânesi (Veliyüddin Efendi), No.1677.
16. Beyâzıt Kütüphânesi (Veliyüddin Efendi), No. 1678.
17. Millet Kütüphânesi (Türkçe Yazmalar), No. 858.
18. Süleymânîye Kütüphânesi (Muğla Hoca Efendi) No.40.
19. Süleymânîye Kütüphânesi (Uşşaki Tekkesi), No. 362-001.
20. Süleymânîye Kütüphânesi (Âsım Efendi), No. 244.

21. Avusturya Milli Kütüphânesi (Türkçe Yazmalar), N.F. 353..
22. Tire Necip Paşa Kütüphânesi, No. 332.
23. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, No. 579.
24. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar (Hazîne), No. 179.
25. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar (Emânet Hazînesi), 179.
26. Kayseri Râşid Efendi Kütüphânesi, No. 1094.
27. Manisa İl Halk Kütüphânesi (Manisa Akhisar Zeynelzâde Koleksiyonu), No. 45, (Ak Ze 186)
28. Konya Mevlâna Müzesi Kütüphânesi (Türkçe Yazmalar), No. 1656.
29. Vatikan Kütüphânesi (Türkçe Yazmalar), Vat. Turco: 177.
30. Vatikan Kütüphânesi (Türkçe Yazmalar), Vat. Turco. 273.
31. Kâhire Hidiv Kütüphânesi (Türkçe Yazmalar), No.8949.
32. Kâhire Mısır Milli Kütüphânesi (Türkçe Yazmalar), (Tasavvufî Türkî Talat) No. 101.
33. Almanya Milli Kütüphânesi (Türkçe Yazmalar), Ms. Or. Oct. 2667.

Sonuç olarak **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'nin toplamda 36 tane nüshasını tespit edebildik. Bu durum, eserin sevildiğinin ve bu sebeple çokça istinsah edildiğinin göstergesidir. Bizim tespit ettiğimiz nüshaların dışında, yurt içinde ve yurt dışında katologlarına ulaşamadığımız kütüphânelerde ve şahsî kitaplıklarda eserin farklı nüshalarının bulunabileceğini belirtmemiz gerekir.

2.1.6 METNİN KURULUŞUNA DAİR AÇIKLAMALAR

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'nin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 3792 numaraya kayıtlı müellif nüshası bulunmaktadır. Tezimizde metni kurarken bu nüshayı esas aldık. Bu nüsha ile diğer nüshaları edisyon kritik yapmadık. Klasik

Türk Edebiyatı araştırmalarında metin neşri yapılırken amaç müellif nüshasına en yakın nüshayı kurabilmektir. Müellif nüshası elimizde olduğu için diğer nüshalarla birlikte kurulacak tenkitli bir metne gerek görülmemiştir. Ancak bir önceki bölümde ifâde edildiği gibi metni doğru okuyabilmek maksadıyla diğer nüshalardan da istifade edilmiştir. Sayfa kenarlarına yazılan haşiyeleri ve derkenarları okumada diğer nüshaların büyük ölçüde yararı olmuştur. Özellikle Sarı Abdullah Efendi'den feyz alan ve şâir ve hattat Cevrî'nin istinsah ettiği Süleymâniye Kütüphânesi Hâlet Efendi Bölümü'nde 213 numaraya kayıtlı nüsha bu manada kolaylık sağlamıştır.

Sarı Abdullah Efendi aldığı iyi eğitim bir neticesi olarak Farsça ve Arapçaya hâkimdir. Bu hâkimiyeti yazdığı bütün eserlerde ve tabii olarak **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de kendini kuvvetli şekilde hissettirir. Manzum mensur karışık olarak yazılan eserde, hemen hemen her mevzû ile alakalı âyet ve hadislerden iktibaslar yapılmış, yine hemen hemen her konu ile ilgili şiirlere yer verilmiştir. Tezimizde Türkçe dışında yazılan Arapça ve Farsça ibarelerin tümü transkripsiyon alfabetiyle Latin harfleriyle yazılmış; bitiminde dipnotta Türkçe karşılığı verilmiştir. Şiirler ise hem italik hem de kalın harflerle yazılmış her beytin Türkçe karşılığı yine dipnotta verilmiştir.

Oluşturduğumuz metnin sonuna, eserde geçen özel isimler, yer isimleri ve kitap isimlerinin bulunduğu bir dizin ve az bilinen kelimelerden oluşan seçme bir sözlük eklenmiştir.

2.2 ESERİN MUHTEVA BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.2.1 TERTİBİ

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'de konular belirli bir kronoloji gözetilerek işlenmediği gibi konular arası geçişte de belirli bir düzen yoktur. Özellikle tasavvufî konuların işlendiği bölümlerde paragraflar arasında bile bağlantı kurmakta zorlanılmıştır. Bazı nüshalarda ve müellif nüshasında kişi isimleri ve konu başlığı sürh ile yazılmıştır. Zaman zaman da varak kenarlarına konuyu hatırlatıcı kısa notlar düşülmüştür.

Kitap dört bölüme ayrılmıştır. Bunlar: “Cevheretü'l-Bidâye”, “Cevheretü'l-Cevâhir”, “Dürretü'l-Fevâhir”, “Dürretü'l-Ferâid ve Yetîmetü'l-Fevâid” dir. Her bir bölümde ana başlıklara “Cevhere” , alt başlıklara “Dürre” isimleri verilmiştir. Sadece son bölümde bazı alt başlıklara “Ferîde” ve bir başlığa da “Fevâid-i Cemîle” ismi verilmiştir.

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Bölümü 1408 numarada kayıtlı nüshasının başında esere ait Farsça bir fihrist bulunmaktadır. Bu fihriste göre konu başlıkları kabaca şöyledir.

- ❖ Sebeb-i te'lif
- ❖ Cenâb-ı Hakkın halife yaratmasının gerekliliği
- ❖ Cenâb-ı Hakka övgü

Cevheretü'l-Bidaye

- ❖ Hz. Allah'ın birliğinin delili olan esmâ ve sıfatlarının zuhûru
- ❖ Ezel ve ebedin birleşmesi ve esmânın tenezzülü
- ❖ Sekiz Mertebe
- ❖ Lâhûtiyye
- ❖ Ceberûtiyye
- ❖ Melekûtiyye
- ❖ Şehâdetiyye
- ❖ Zaman
- ❖ ‘Asr

- ❖ Dehr
- ❖ Ba'z tahkikat

Cevhere

- ❖ Yaratılmış her varlığın Cenab-ı Hakkın esmâsına muhtaç olması
- ❖ İnsanın kısımları
- ❖ Kalbin hastalıkları

Dürre

- ❖ Ruhun Allah'ın emrine muhatab olması
- ❖ İman, İslâm, ihsân kavramlarının tahkiki
- ❖ Bedenin makamı

Cevhere

- ❖ “Adem’in hamurunu kırk sabah yoğurdum” hadis-i kutsîsinin şerhi
- ❖ Cehennemde on dokuz zebâninin olması
- ❖ Mevt-i iradi
- ❖ Ba'z tahkikat

Dürre

- ❖ Keşif-i kıdem kapısının açılmasının Hz. Muhammed sayesinde olması
- ❖ Rûh-ı azam
- ❖ Nefs-i külliye

Cevhere

- ❖ Hazerat-ı hamse
- ❖ Melekler ve meleklerin sınıflandırılması
- ❖ “Fatır’-s-semavat ve’l-arz” ayetinin tefsiri

Cevhere

- ❖ Levh-i mahfûz
- ❖ Nefs-i külliye

- ❖ Tertib-i icâd-ı âsâr ve kemâl-i zuhûr ve izhar
- ❖ İhtiyâc-ı vücûd-ı eşya
- ❖ Bilâd-ı selâsenin zuhuru
- ❖ “İnni câilûn fi’l-arzı halife” ayetinin tefsiri

Dürre

- ❖ Hz. Âdem’in yaratılışı
- ❖ İsimlerin kısımları
- ❖ Meleklerin Hz. Âdem’e secde etmesi

Cevhere

- ❖ Hz. Havva’nın yaratılışı
- ❖ Hz. Âdem ile Havva’nın evlenmesi
- ❖ Hz. Âdem ve Havva’nın şeytanın vesvesesi ile cennetten çıkarılması

Dürre

- ❖ Hz. Âdem’in dünyaya intikalinden sonra bazı milletlerin zuhuru

Cevheretü’l-Cevâhir

- ❖ Hz. Peygamber’in nûrunun temiz bir nesepten zuhur etmesi

Dürretü’l-Fevâhir

- ❖ Hz. Peygamberin şakk-ı sadr hadisesi
- ❖ Hz. Amine’nin vefâtı
- ❖ Hz. Peygamber anne babasının ateşte olduğunu iddia etmenin men edilmesi.

Dürre

- ❖ Ümmet-i Muhammed’in 72 fırkaya ayrılması ve iki fırka
- ❖ Ehl-i sünnet akâidesi
- ❖ Fırka-i nâciye
- ❖ Fırka-i hâlike

Dürre

- ❖ Rasûl, nebi, velî kavramlarının tarifi
- ❖ Ricalullahın sınıflandırılması
- ❖ Ümmetin bûdelası

Dürre

- ❖ Hilyetü'l-Abdal adlı eserden bir bölüm
- ❖ Açlık, uzlet, susmak ve seher vaktinin fazileti hakkında malûmat

Cevhere

- ❖ Seyr anillah, meallah, fillah.
- ❖ Halvetî ve Nakşibendî tarikatında zikir telkini usulü

Dürretü'l-Ferâid ve Yetîmetü'l-Fevâid

- ❖ Dört büyük halife
- ❖ Üveys-i Karani
- ❖ Hz. Ali'nin evlatları
- ❖ 12 İmâm
- ❖ 4 İmâm (Mezhep İmâmları)
- ❖ Nakşibendiyye Silsilesi
- ❖ Halvetiyye Silsilesi

Fevâid-i Cemîle

Dürretü'n-Nihâye

- ❖ İlm-i zâhir ve ilm-i bâtın

Hâtime

- ❖ Fâtiha sûresinin tefsiri
- ❖ Münâcat
- ❖ Padişah hazretlerine duâ.

2.2.2 ESERDE YER ALAN BELLİ BAŞLI KONULARIN İNCELENMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde incelediğimiz **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** isimli eserde Sarı Abdullah Efendi'nin temâs ettiği belli başlı konular hakkında müellif nüshası esas alınarak, işleniş sırasına göre bilgiler verilecektir. Bir önceki bölümde verilen konu başlıklarının hepsi teker teker ele alınmamış bunun yerine birbiri ile alakalı konular aynı başlık altında toplanarak incelenmiştir. Bizi buna iten sebep, müellifin bir konudan diğerine geçerken belli bir tasnif ya da konu bütünlüğü gözetmemesidir. Ancak son kısımda dört büyük halife, on iki imam, dört mezhep imamı, Nakşibendî, Halvetî, Melâmî silsilelerdeki zevâtın hal tercümleri eserdeki tasnif şekliyle ele alınmıştır.

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye konu çeşitliliği bakımından oldukça zengindir. Tasavvufun akâide, astronomiden mezhepler târihine, felsefeden siyere kadar pek çok ilim dalı hakkında malûmât vardır. Hz. Âdem'in yaratılışı, isimlerin kendisine öğretilmesi, Hz. Havva ile evliliği, cennetten çıkarılması konularının işlenmesi ile peygamberler târihi, Hz. Muhammed'in nesebinin temizliği, doğumu, göğsünün yarılması hadisesi, anne babasının hanif din üzere ölmeleri konularından bahsedilmesi sebebiyle siyer, bazı ayetlerin işâri tefsiri yapılması ve eserin sonunda Fâtiha sûresinin tefsirine yer verilmesi tefsir, Nakşibendiyye, Halvetiyye, Bayrâmîyye tarikat silsilelerindeki zevâtın hâl tercümelerini yer vermesi sebebiyle biyografi gibi pek çok ilim dalı, eserin muhtevasını oluşturduğu için eser bir “kırkambar” niteliğindedir.

Sarı Abdullah Efendi, meseleler hakkında kendi görüşlerinin yanı sıra ehl-i tasavvufun görüşlerine de yer vermiştir. Özellikle İbn Arabî, Ferîdüddin Attâr, Sadreddîn Konevî, Mahmûd-ı Şebusterî ve Mevlânâ gibi sûfilerin sözlerinden ve şiirlerinden nakiller yaparak kendi düşüncelerini desteklemiştir. Hemen hemen her mesele ile ilgili Arapça ve Farsça beyitler nakletmiştir. Naklederken bâzen sahiplerini ve eser adlarını belirtmiş bâzen de bir isim veya eser adı belirtmeksizin “ehl-i keşf” yahut “erbâb-ı tahkîk buyurmuştur ki” şeklinde ifâdeler kullanmakla yetinmiştir. Bir meseleyi ele alırken konuyla ilgili âyet ve hadisler nakletmiş ve çoğu zaman bunları tasavvufî bakış açısı ile yorumlamıştır.

Varlık görüşü olarak vahdet-i vücûdu benimseyen Sarı Abdullah, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de temâs ettiği meselelerde genellikle vücûd mertebelerine ya da kişinin seyr ü sülûk sırasında kat ettiği mertebelere atıfta bulunmuştur. Eserin tamamında İbn-i Ârâbî'nin vahdet-i vücûd anlayışının etkisi gözlemlenmiştir. Zaman zaman **Fütuhât-ı Mekkîyye** ve **Fusûsul-Hikem**'den alıntılar yapılmış, zaman zaman da kaynak belirtmeksizin “Şeyh-i Ekber şöyle buyurmuştur” diyerek İbn Ârâbî'nin görüşlerini referans olarak alınmıştır.

Bayramî Melâmî, Halvetî ve Nakşîbendî tarîkâtı ve bu tarîkât silsilelerindeki şeyhler hakkında bilgiler verilen eserde, Sarı Abdullah'ın bağlı bulunduğu Bayrâmî Melâmî silsilesi hakkında birinci ağızdan verdiği bilgilerin olması daha önce bu silsile hakkında bilinmeyenlere bir kaynak olma özelliği bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu bilgiler her ne kadar **Semerâtü'l-Fuâd**'da bulunsada bu eserde daha ayrıntılıdır. Sarı Abdullah eserde tarîkâta giriş, seyr u sülûk, nefis mertebeleri, zikir usulleri hakkında bilgiler verse de bu bilgileri bir başlık altında toplamak yerine yeri geldikçe zikretmeyi uygun görmüştür.

Eser incelenirken, konular arası geçişin herhangi bir kayda bağlı olmaması ve kullanılan dilin hayli ağır olması, konu başlıklarını belirlemede bizi hayli zorlamıştır. Özellikle vahdet-i vücûd, etvâr-ı seb'a, ilâhî esmânin tecellisi v.b tasavvufî konular ile ilgili mâlûmat bulunan bölümlerde hem meselelerin anlaşılmasındaki zorluk hem de sınıflandırmadaki çeşitlilik bizi zorlayan kısımlardan bir diğeri olmuştur. Ancak biz çok detay konulara girmeden ancak meslenin özünü de kaçırmadan konuları gruplamaya ve incelemeye gayret ettik.

2.2.2.1 IV. MURAD'IN BAĞDAT FETHİ

Sultan IV. Murad 1623–1639 Osmanlı–İran savaşı başında 1624'te İranlıların eline geçen Bağdat'ın geri alınması amacıyla 1638–1639 yılları arasında Bağdat üzerine bir sefer düzenledi. 8 Mayıs 1638/23 Zilhicce 1047 târihinde Üsküdar'dan hareket edildi. Ordu yüz doksan dört gün sonra Bağdat'a vardı. Kuşatmanın kırkinci gününde Bağdat fethedildi.⁹ Sarı Abdullah Efendi Şevval 1047/1637'de bu sefer için

⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c.III, s. 199-205.

düzenlenen Rikâb-ı Hümâyunda¹⁰ reisü'l-küttâb kaymakamlığı görevine getirildi ve sefere iştirak etti.¹¹ Ancak ordu Diyarbakır'a geldiğinde Hüseyin Efendi reis oldu. 1049/1639 Şabanında Abdullah Efendi tekrar reisü'l-küttâb kaymakamlığına getirildi ve aynı yıl **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'yi te'lif ederek IV. Murad'a ithâf etti.¹²

Eserin “sebeb-i telif” kısmında anlatılan Bağdat'ın fethine geçmeden önce Sarı Abdullah Efendi, Sultan IV. Murad'a ithâfen methiye niteliğindeki birçok ifâde kullanmıştır. Bunlardan bâzıları: “*nûr-ı hadeğa-i hilâfet, nevr-i hadikâ-i salţanat, semere-i bâkûre-i devha-i handân-i 'Osmânî, nüķâve-i sülâle-i dūdmân-ı Süleymânî, şehri-i yâr-ı 'Arab u Rūm u 'Acem, şehsuvâr-ı şahib-kırân-ı 'âlem, vâsıtâ-ı 'ıķd-ı nāmdārî, fâtiḥâ-i 'uķad-ı kāmkarî, temîme-i vişāḥ-ı cihāndārî, yetîme-i kılāde-i bahtiyārî, Hudāvend-i zemîn ü zamān, şāhinşāh-ı cihān penāh-ı şehinşāhān*”¹³ şeklindedir. Eserin tamamında görülen ağır nesre padişâh methedilirken de yer verilmiştir.

Sarı Abdullah'ın nakline göre: Bağdat daha evvel Osmanlı'ya ait bir şehir iken Rafizîlerin bir ayaklanmayı fırsat bilmesiyle kaybedilmişti. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın inâyeti, Muhammed Mustafa'nın mûcizelerinin bereketi ve dört büyük halifenin azîz rûhlarının istimdâdı ile hicrî 1047 senesinin Zilhicce ayının yirmi üçüncü günü olan Salı gününde Üsküdar'dan Bağdat'a hareket edildi.¹⁴ Şat, Dicle ve Fırat nehirleri geçilip Bağdat kalesine ulaşıldı.¹⁵ Muhâsaranın kırkıncı günü Bağdat fethedildi.¹⁶ Fethin ardından Sultan IV. Murad Hanefî mezhebinin kurucusu İmâm Âzâm Ebû Hanife'nin mezarını ziyaret etti. Bakımsız olan türbenin bütün kafes şebekesini ve kapısını som gümüşten yaptırdı. Bu olay ile ilgili olarak zamanın şeyhü'l-islâmı aşağıdaki beyti düşmüştür:

Hem bâb u hem şibākını sîm eyledi Sulţān Murad

¹⁰ Padişahın bir yere gidişi sırasında maiyetinde bulunma yerinde kullanılan bir deyimdir. (bkz. Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c.III, s.45.

¹¹ Şeyhî, **Vekâyiü'l-Fudalâ**, c.III, s.281: Nâilî, **Hadîktü'r-Rüesâ**, Süleymaniye Ktp. (Esad Efendi), No. 22444, vr.7.

¹² Aytekin, “Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi”, **Doktora Tezi**, s.57.

¹³ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 9b.

¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.11b.

¹⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.12a.

¹⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.13b.

Padişâh, adına hutbe okutturup, yeni fethedilen toprakların yönetimi ile ilgili gerekli tanzimleri yaptıktan sonra hicri 1049 senesinin Safer ayının onuncu günü olan Pazar günü İstanbul'a döndü.¹⁷ Sefer dönüşü o dönemin âlimleri, salihleri, şâir ve edipleri Bağdat'ın fethini kutlamak için târih ve kasideler inşa, makale ve risâleler imlâ edip padişahın yüce eşiğine sunmuşlardır.¹⁸ Bu eserlerden biri de tezimize konu olan **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** 'dir.

2.2.2.2 VÜCÛD MERTEBELERİ

Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi Sarı Abdullah Efendi varlık görüşü olarak “vahdet-i vücûd” anlayışını benimsemiştir. Allah'tan gayrısına “âlem” denilmekle birlikte, İbn Arabî ve onun düşüncesini takip eden mutasavvıflar varlığın yaratılışını, vahdet-i vücûd nazariyesine uygun bir biçimde vücûdun mertebe mertebe tenezzülünü esas alarak açıklamışlardır.

Allah'ın isim, fiil, sıfat ve tecellîleri sonsuz olduğu gibi bunların mazhârları olan kâinat da sonsuzdur. Allah her an zuhûr ve tecellî hâlinde olduğundan bu zuhûr ve tecellîler tekerrür etmemektedir. Kâinat her an yeni bir tecellî ve yeni bir yaratılış durumundadır. “O, her gün bir iştedir”¹⁹ meâlindeki âyeti, “O, her an yeni tecellîlerle ve sürekli olarak zuhûr etmektedir” şeklinde yorumlanmıştır.²⁰ Vahdet-i vücûda göre vücûd birdir. O da Hakk'ın vücûdudur. Vücûdun her bir mertebesinde bâtın, zâhir ve sârî olan da Hakk'ın vücûdudur.²¹

Ehl-i tasavvufa hakikâtte “bir” olan vücûdun tenezzülünü, daha iyi anlayabilmek için 2'li, 3'lü, 4'lü, 5'li, 6'lı, 7'li, 40'lı ve 100'lü tasnîflere göre incelenmiştir.²² “Âvâlim-i külliye” ve “hazarât-ı icmâliyye” denilen ve tamâm-ı vücûd-ı Hak kabûl edilen bu mertebeleri karşılamak için mutasavvıflar çok sayıda ve

¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.14b.

¹⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 15a.

¹⁹ er-Rahman 55/29.

²⁰ Süleyman Ateş, “Hazerât-ı Hams”, **DİA**, c. XVII, İstanbul, 2009, s.115-116.

²¹ Mustafa Tahralı, “**Varlık Mertebeleri (Merâtib-i Vücûd)**”, **Ahmed Avni Konuk, Fusûsu'l Hikem Tercüme ve Şerhi**, yay. haz. Mustafa Tahralı- Selçuk Eraydın, İstanbul, Dergah Yayınları, c.I, s.44.

²² Mahmut Erol Kılıç, “Muhyiddin İbnü'l Arabî'de Varlık ve Mertebeleri”, **Doktora Tezi**, MÜSBE, İstanbul1995, s. 200.

çeşitlilikte ıstılâh kullanmışlardır. Ancak bu mertebelerin sırası hakkında mutasavvıflar arasında kesin bir ittifak yoktur.²³

Dörtlü tasnife göre vücûdun mertebeleri: 1. Lâhût, zât; 2. Ceberût, sıfatlar ve ilâhî isimler; 3. Melekût, rûhlar ve misâl; 4. Nâsût ve şehâdet âlemlerine ayrılmıştır.

“Hazarât-ı hamse” denilen beşli tasnifte ise yukarıdaki tasniften biraz farklı olarak Melekût âlemi iki mertebe olarak kabul edilmiştir. Böylece vücûd 1. Zât-ı sırf, lâ-taayyün, ahadiyyet; 2. Vâhidiyyet; 3. Ervâh; 4. Misâl; 5. Şehâdet ve insân-ı kâmil mertebelerine ayrılmıştır.

Yedili tasnifte ise, hazarât-ı hamsenin ikinci mertebesi olan “vâhidiyyet” mertebesi “vahdet” ve “vâhidiyyet” diye iki ayrı mertebe; beşinci hazret de yine “şehâdet” ve “insân-ı kâmil” diye iki ayrı mertebe olarak îtibâr edilmiştir. 1.Lâ-taayyün, ahadiyyet, zât-ı sırf; 2.Vahdet, hakikat-ı Muhammediyye; 3.Vâhidiyyet, hakikat-ı insâniyye, a’yân-ı sâbite; 4.Rûhlar; 5.Misâl; 6.Şehâdet âlemi; 7.İnsân-ı kâmil.²⁴

Sarı Abdullah Efendi mertebeler ile ilgili değerlendirmelerde bulunurken Cenâb-ı Hakk’ın zâtî ve subûtî sıfatlarını hareket noktası olarak almış ve görüşlerini bir başlık altında toplamak yerine eserin tamamında yeri geldikçe izâhlarda bulunmuştur. Buna göre Sarı **Cevheretü’l-Bidâye**’de zikredilen vücûd mertebeleri şunlardır:

2.2.2.2.1 Hazret-i Gayb-ı Mutlak

Sarı Abdullah Efendi’ye göre gayb-ı mutlak mertebesi; mertebe-i vahdet, mutlak-ı vücûd, zât-ı baht, ‘amâ, kenz-i hafî, lâ-ta’ayyün, gayb-ı guyûb, gayb-ı hüviyyet, zât-ı ehadiyyet isimleri ile anılır ve bu mertebeye fenâfillah ta’bir ederler ki fenâ-i fenâ dedikleri fenâ-i mutlaktır.²⁵

Mutasavvıflar ayrıca bu mertebeye hazret-i evvel, âlem-i lâhut, âlem-i ıtlâk, amâ-yı mutlak, vücûd-ı mahz, vücûd-ı mahz, vücûd-ı baht, zât-ı mutlâk, zât-ı sırf, ümmü’l-kitâb, beyâz-ı mutlâk, nokta-i basîta, hazretü’l-hazerât, gaybü’l-amâ, sırr-ı lâhût, sırru’s-sırr, sırru’l-ezel, hazret-i cem’u’l-cem, hazretü’l-ahadiyyet, aklu’l-ikâl,

²³ Ağâh Sırrı Levend, **Divân Edebiyatı**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1984, s.20.

²⁴ Tahralı, **“Varlık Mertebeleri (Merâtib-i Vücûd)”**, c.I, s.45.

²⁵ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr. 17b.

menbe’u’l-feyz-i ve’l-esrâr, cevherü’l-evvel, cevheru’l-heyûlâ, vahdetü’z-zât, künhü’z-zât, mâhiyyetü’l-mâhiyyât, mertebe-i vahdet, zât-ı ahadiyyet, aynü’l-cem’, mâkâm-ı ev ednâ, gâyetü’l-gâyât nihâyetü’n-nihâyât, ta’ayyün-i evvel-i feyyâzî gibi isimler de verilmiştir. Bu mertebede bütün eşya, çekirdeğin içindeki ağaç gibi mücmel ve basittir demişlerdir.²⁶

Sarı Abdullah Efendi’ye göre bu mertebede, mutlak vücûdun hiçbir ta’ayyünü yoktur. Zât bilgisi hakkında henüz zihnen, hâricen, aklen, vehmen, hakîkten, mecâzen birçokluk ve ayrılık olmayıp Hak, her türlü vasıf ve na’ttan, isim ve resimden, târif ve ta’yinden, ıtlâk ve takyîdden, tebşîr ve ta’tilden ve cümle ibârâtlardan mukaddes ve münezzehtir. Vahdetü’l-hakîkât ile ilgili olarak ulemâ-yı âferîdeden hiçbir ferd müdrik ve meşhûd değildir.²⁷ Bu mertebede bütün ta’ayyünât-ı vehmiyye ve takayyüdât-ı ‘ademiyye hatta şuûr ve şuûrsuzluktan bile fânî ve mütelâşî olan meczûb-ı Hak yani sâlik, cilâ-i aslî ile kendinin fenâ-i zât-ı evveliyyesine dönse, ilâhî isim ve sıfatların i’tibârları dahi yoktur.²⁸

Bu makamsızlık makâmını “fenâ fillah” olarak kabûl eden Sarı Abdullah Efendi, fenânın yüksek derecelerine yükselen ârife “merd-i hürr ve âzâd” der ve bu kimse fenâ denizinden bekâ-yı zâtî ile çıkarak na’t-ı Vahdet-i Hak ve ma’nâ-yı Vücûd-ı Mutlak ile ittisâfa ‘urûc eder. Kendi kendini Hakk’ın aynası olan âyine-i zâtında müşâhede eder ve “Benim Allah ile beraber olduğum öyle bir vaktim var ki, ne bir melek-i mukarreb ne de bir nebi-yi mürsel ona âgâh olur.” Hadîs-i şerifinin sırrına mahrem olur.²⁹

Bu hazrette Allah mutlak kemâl ve mutlak gayb hâlinde olup henüz isim ve sıfat dâiresine inmediğinden isim, sıfat, tecellî ve ta’ayyün söz konusu değildir. İnsan bilgisinin hiç bir şekilde ulaşamadığı hazretinde Allah’ın zâtını ancak yine Allah bilir.³⁰

²⁶ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, **Tasavvuf Sözlüğü- Istılâhât-ı İnsân-ı Kâmil**, yay. haz. İhsan Kara, İstanbul, İnsan Yayınları, 2008, s.410.

²⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.16b.

²⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.17b.

²⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 17b-18a.

³⁰ Ateş, “Hazerât-ı Hams”, **DİA**, c. XVII, s.116.

2.2.2.2.2 Hazret-i Ervâh-ı Ceberûtiyye

Sarı Abdullah Efendi bu mertebeye mertebe-i vâhidiyyet, hakikat-i Muhammediyye, ta'ayyün-i evvel, tecellî-i evvel, kalem-i a'lâ, dürretü'l-beyzâ, rûh-ı a'zam, mebdü'l-mebâdî, hakikatü'l-hakâyık, rabbü'l-erbâb, âlem-i ceberût, hazret-i ilmiyye, berzah'ul-berâzih, ehâdiyyetü'l-cem, makâm-ı kabe kavseyn ve sıbgatullah isimlerini verir.³¹

Mutasavvıflar bu mertebeyi isimlendirirken hazret-i sâniye, âlem-i ceberût, akl-ı evvel, berzâh-ı evvel, cevher-i evvel, hakikat-ı Muhammediyye, nûr-ı Muhammediyye, kitâb-ı mübîn, âlem-i esmâ, âlem-i a'yân-ı sâbite, rûh-ı evvel, levh-ı a'zam, hazretü'l-cem, zât-ı mukayyed, amâ-yı mukayyed, zuhûru'l-mezâhir, kenzü'l-künûz, aynü'l-etvâr, cevherü'l-heyûlâ, tecelliyâtü'l-külliyeye, künhü's-sıfât, zuhûrüt-tecellî-i'l-ulûhiyye, rûh-ı a'zâm, rûh-ı akdem, rûh-ı âhir, akl-ı küllî, nefsü'l-külliyeye, muhîtü'l-a'yân-ı sâbite, kâbiliyyetü'l-ülâ, kâbiliyyetü'l-mutlaka, vahde, berzahu'l-câmi, haddü'l-fâsıl, aslû'l-usûl, berzahu'l-evvel, berzahu'l-ekber, berzahu'l-a'zam, mebdü'l-mebâdî, ahadiyyetü'l-cem, sıbgatullah, âlem-i esmâ, âlem-i a'yân-ı sâbite, âlem-i mücerredât, âlem-i mâhiyyât, berzahıyye-i kübrâ demişlerdir.³²

Sarı Abdullah'a göre Cenâb-ı Hakkın bilinme isteği ile tecellî etmeye başladığı hakikat-i Muhammediyye mertebesinde bu tecellînin iki şuûru gizlidir. Bunlar “kemâl-i zâtî” ve “kemâl-i esmâî”dir. Bu mertebede zât şuûr itibâriyle kemâl-i esmâî ve sıfât-ı seb'-i zâtıyye ile müte'ayyen olup bu mertebede zâta “ism-i vâhid”, “Hakk”, “ilâh” isimleri verilmiştir. Bu yedi sıfat ise Hayat, İlim, Kudret, İrâdet, Semi', Basar ve Kelâm'dır. Bu sıfatlar zâtta zâtın zâtından hâsıladır.³³

Sarı Abdullah Efendi bu mertebeye ayrıca “âlem-i ilm, âlem-i ukûl-i mücerrede, âlem-i imkân ve hazret-i irtisâm” isimlerini verir. Ona göre ehadiyyet mertebesi ile bu mertebede olan tegâyür itibâridir hakikât değildir. Böylece a'yân-ı sâbite zât ile itibâr olunsa a'yanın her birinden zâtta bir isim lâzım gelip bir ta'ayyün-i âher ortaya çıkar ve hepsinin vechi cenâb-ı zâta olur. Böylece vahdâniyyet-i zât zâhir olur.³⁴ Bu mertebe mücerred ruhlar ve akıllar âlemidir.³⁵

³¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.18a.

³² Mustafa Râsim, **Tasavvuf Sözlüğü**, s.410–411.

³³ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr.18a-18b.

³⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.18b-19a.

³⁵ Ateş, “Hazerât-ı Hams”, **DİA**, c. XVII, s.116.

2.2.2.2.3 Hazret-i Misâl-i Mutlak

Sarı Abdullah Efendi bu mertebeyi, “âlem-i melekût”, “âlem-i emr”, “âlem-i ef’âl” diye isimlendirmiştir.³⁶

Tasavvuf ehli bu mertebeye hazret-i sâlise, âlem-i melekût, âlemü’l-ervâh, âlemü’l-gayb, âlemü’l-emr, âlemü’l-bâtın, nefsü’l-küllîyye, ervâh, arş, kürsî, levhü’l-kazâ ve’l-kader, levhu’l-mahfûz, âlem-i misâl, sidretü’l-müntehâ, berzahîyyet-i suğrâ, âlem-i tafsîl, mertebe-i ulûhiyye-i nefsiyye, âlem-i rûhânî, nefsi nâtika demişlerdir.³⁷

Sarı Abdullah Efendi’ye göre bu mertebeye suver-i ilmiye ve izâfattan âyîne-i sıfâtta cilveger olan âlem-i melekûtün a’yânı; kudsî cevherler ve nefsi, rûhî kemâlât ve feleklerin müvekkili olan emlak olup Vâhidiyyet mertebesinin toplamıdır. Zirâ âlem-i mülk mahsûsât ancak âlem-i melekût gayrı mahsûsadır.³⁸

Sarı Abdullah Efendi “tahkîk ehlinin önderi ve derin dalgalı derya” diye methettiği İbn Ârabî’nin bu mertebe ile ilgili görüşlerine de yer vermiştir. İbni Arabî’ye göre âlem-i melekût hakkında iki görüş vardır. Birisi “tecerrüd” diğeri “taâlluk”tur.

Tecerrüd i’tibâriyle olan a’yân u cevâhire; “ukûl-i mücerrede”, “envâr-ı kâhire, “kelimât-ı tâmme”, “cevâhir-i mefârika”, melâike-i müheyyeme” denilir. Zikredilen a’yan ve cevherler ceberûtiyye olur. Cenâb-ı Hakk’ın “Müheymîn” esmâsı ile bâislerdir ve onların hiçbir şekilde cisimler âleminde tasarrufları yoktur. Âlem ve âlemiyândan kesinlikle bilgi ve şûurları yoktur. Hz. Âdem’e secde etmekle emr olunan melâike zümresi bunlar değillerdir.³⁹

Taâlluk itibarı ile olan a’yan ve cevâhire; “nüfûs-ı nâtika”, “melâike-i müdebbire”, “hamele-i arş-ı kerrûbiyyûn” denilir. Kerrûbiyyûnlar âlem-i ecsâma iltifat etmezler. Bu zümrenin seyyidi ve reisi “rûh-ı a’zâm”dır. Mele-i a’lâda ondan a’zâm rûh yoktur. Rûh-ı a’zâma “kalem” ve “akl-ı evvel” denir.⁴⁰

Bu mertebede hem yaratılış ve varlık, hem de âsâr-ı esmâ mevcûd bulunduğundan Cenâb-ı Hakk ezeli ilmi ile nasıl ki her şeyi kendiliğinden bilici ise

³⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 74b.

³⁷ Mustafa Râsim, **Tasavvuf Sözlüğü**, s.144.

³⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 74b-75a.

³⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 74b-75a.

⁴⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.76b.

öylece dilediğinde ve ne şekilde irâde eylediyse hemen (o anda) yarattığında, mevcûdât ve mümkînât olmaları gerektiği sûrette görünüyordiler.⁴¹

2.2.2.2.4 Hazret-i Misâl-i Mukayyed

Sarı Abdullah Efendi bu mertebeye “âlem-i berzâh”, “âlem-i misâl u hayâl”, “âlem-i eşbâh u suver” isimlerini vermektedir ve bu mertebe ile alâkalı olan cevherelere “ervâh-ı âmile”, “nüfûs-ı muntabi’a”, “müdebbire-i semâviyye”, “müdebbire-i semâviyye” denilmektedir ve bu mertebede heyâkil-i nûriyye ve hey’et-i şebhiyye ile zuhûr eden niseb-i akliye ve suver-i ilmiyye ise “eşbâh-ı berzâhiyye, erbâb-ı nev’iyye, suver-i misâliyye ve hayâliyye” demektir. Ehl-i tahkîk bu sûretlere “mezâhir-i suver-i akliye ve mecâlî-i ervâh-ı kudsiyye”; cevherlere ise “mezâhir ve tefâsil-i suver-i ‘ilmiyye” demektir.⁴²

Bu mertebede olan ervâh-ı kudsiyye iki kısımdır. Bir kısmı cisimler âleminin tedbîrine ta’alluk etmez bir kısmı ise eder ki bunlara “rûhâniyân” denir. Rûhâniyân iki kısımdır. Birincisi, semâviyyâtta tasarruf eden ervâhtır ki onlara “ehl-i melekût-ı a’lâ” denir. İkincisi ise yeryüzünde tasarruf eden ervâhtır ki onlara “melekût-ı esfel” derler. Bunlardan yüz bini insanlar üzerinde; yüz bini ise madenler, bitkiler, hayvanlar ve bütün mevcûdât üzerinde müvekkeldirler. Selef-i enbiyânın büyüklerinden “Her şey için bir melek vardır.” sözü nakledilmiştir. Ayrıca bir hâdis-i şerifte “Her katre ile birlikte bir melek iner” buyrulmuştur. Keşf ve yâkîn ehli zevâtın meşhûduna göre; her bir ağacın yaprak ve meyvesinin icâdında ve olgunlaşmasında yedişer melek vekil tayin edilmiştir. Başka bir hadîs-i şerifte ise “dağ meleği”, “rüzgâr meleği”, “gök gürültüsü meleği” ve “şimşek meleği”nin varlığından bahsedilmektedir.⁴³

“O gün Rabbinin Arş’ını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı melek taşır.”⁴⁴ âyet-i kerîmesi mûcibince meleklerin bir sınıfı arşı taşımaktadır. Diğer bir sınıfı ise meleklerin büyükleridir. Bunlar vahiy sahibi Cebrâil, rızık ve gıda sahibi Mikâil, sûr sâhibi İsrâfîl ve ölüm meleği Azrâil’dir. Başka bir sınıf melek ise cennette ve cennet kapılarında görevli olan meleklerdir. Buna delil olarak “Melekler de her bir kapıdan

⁴¹ Ömür Ceylan, *Tasavvûfî Şiir Şerhleri*, İstanbul, Kapı Yayınları, 2007, s.212.

⁴² Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye*, vr.77a.

⁴³ Sarı Abdullah Efendi, *a.g.e.*, vr. 77b-78a.

⁴⁴ el-Hakka 69/17.

yanlarına girerler” (er-Ra’d 23/23) âyeti gösterilir. Bir sınıfı ise sayıları on dokuz olan zebânî melekleri ve ateş melekleridir.⁴⁵

Meleklerin sınıflandırılması ve sayıları hakkında pek çok görüş mevcuttur. Bu tasnifle ilgili olarak, Sarı Abdullah Efendi, Hz. Ali’den rivâyet edilen şu sözleri eserinde nakletmiştir: “Onlardan bir kısmı secde ederler rükû etmezler. Bir kısmı rükûda kalıp doğrulmayanlardır ve bir kısmı sürekli saf bağlar vaziyettedirler. Bir kısmı da göze gelen uykunun kendilerini kaplamadığı tesbih edicilerdir. Akılları dalgınlığa götüren şeylerden uzaktırlar. Bedeni fetrete götüren şeylerden de uzaktırlar. Unutma gafletinden de uzaktırlar. Bunlardan bir kısmı O’nun vahyi üzerine emin olanlardır ve Resûlünün sünnetini eminlikte tutanlardır. Kaza ve emriyle çeşit çeşittirler. Bunlardan bir kısmı kulları koruyucudurlar. Bunlardan bir kısmı da cehennem kapısının bekçileridir. Bunların bir kısmı da alt yerlerde ayakları sabit olanlardır. Bir kısmı da yüce göklerde boyunlarını çıkarmışlardır. Bölgelerden de rükunlarını çıkarırlar. Arştaki kâîmeler için omuzlarını yaymışlardır. Kanatlarıyla arşın altını kuşatırlar. Onlarla Rableri arasında izzet perdeleri vardır. Kudret astarları vardır. Rablerini tasvir ederek vehme düşmezler. Gerçekte olmayan şeyleri ona atfetmezler. O’nu mekânlarla sınırlandırmazlar. Bakışlarla ona işaret etmezler.”⁴⁶

Meleklerin kanatları ikişer, üçer, dörder adetle sınırlı değildir. Tenevvü’at-ı te’sirât hasebiyle çok sayıda kanat yaratılmıştır. “O yaratmada dilediğini arttırır.”⁴⁷ âyeti muktezâsınca Cenâb-ı Hak kanat sayısını dilediğince arttırır. Fakat kanatta aslanan ikidir. Zirâ iki kanat iki el menzilesinde olup üç, dört ve fazlası asıldan olur. Kanatlar fazlalaştıkça yükseliş ve alçalışta kuvvet artar. Bazı muhakkiklerin bazı kitaplardan aktararak söylediğine göre kimi meleklerin altı kanadı vardır. İki kanatlarıyla bedenlerini sararlar, iki kanatlarıyla Allah’ın emirlerinden bir emri yerine getirmek için uçarlar ve iki kanatları ile Allah’tan hayâ ettikleri için yüzlerini örterler. Rasulullah’tan rivayet edildiğine göre miraçta Cebrail altı yüz kanatlı olarak görülmüştür. Yine rivâyet edildiğine göre İsrâfil’in on iki bin kanadı vardır. Birisi doğuda birisi batıdadır ve arş onun omuzları üzerindedir. Allah’ın azametinden dolayı serçe gibi olana kadar inleyerek zayıflar.⁴⁸

⁴⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.78b-79a.

⁴⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.79a-79b.

⁴⁷ el-Fâtır 35/1.

⁴⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 80b-81a.

Sarı Abdullah Efendi kanatlar ile başka yorumlarda da bulunmaktadır. Buna göre; Allah’a hamd eden ve Allah’ın da kendilerini övdüğü ârif kimseler beşeriyetten halâs olup melekiyet mertebesine ulaşabilmek için kimi mârifet kanadı ile göğe yükselir, kimi tevhîd kanadı ile felek-i vahdet-i zâta irtikâ eder, kimi muhabbet kanadı ile üns-i müşâhedâtta cevelân eder, kimi şevk kanadı ile kâbe kavseyn yakınlığında tayarân eder.⁴⁹ Bundan başka, Câfer-i Sâdık’tan nakledildiğine göre: “Müminin dört kanadı vardır: Tevhîd kanadı, iman kanadı, marifet kanadı ve İslâm kanadı. Muvâhhid tevhîd kanadıyla ceberûta uçar. Mü’min imân kanadıyla müşâhedeye uçar. Ârif mârifet kanadıyla melekûta uçar ve müslim İslam kanadıyla cennete uçar.”⁵⁰

Sarı Abdullah Efendi’ye göre mertebe-i berzâhiyye evsa’-ı hazerât-ı ilâhiyyedir. Zîrâ âlem-i ilm, ukûl ve âlem-i ervâhta olan cevâhir ve levâzımdan her ne varsa mertebe-i berzâhiye denilen bu âlemde her birinin suver ve misâli vardır. Enbiyâ-i ‘izâm ve evliyâ-i kirâmdan her ne mucize ve kerâmet izhâr olursa, âhiret ahvâli, elemelerle lezzetler, kabir azabı, mîzan, hesap, sırat ve bunun emsâli ibârâtdan her ne tahkîk ederse “Onların arkasında, tekrar diriltilecekleri güne kadar, bir perde vardır”⁵¹ âyeti mucibince berzah âleminin acâib ve gârâibindendir. Hatta hâller ile makamlar, müşâhedelerle mükâşefeler, rüyâ yorumlarıyla vâkıa tabirleri gibi meselelerde mucâhede erbâbına her ne münkeşif olursa bu berzâh âleminin esrârına vâkıf oldukları kadardır. Mülk ve şehâdet âleminde olan eflâk, anâsır, mevâlid-i selâse, haller, cinsler, çeşitler, hareketler, keyfiyetler, kemmiyetler, sâir mahlûkât ve âlem-i insandan zuhûra gelen haller, fiiller ve sözler berzah âleminin tafsilat ve mezâhirleridir.⁵²

2.2.2.2.5 Hazret-i His ve Şahâdet

Sarı Abdullah Efendi bu beşinci mertebeye “âlem-i mülk”, “âlem-i kevn ve fesâd”, “âlem-i halk, şehâdet, dünyâ, hâric, tecellî-i sâlis” adlarını vermektedir.⁵³ Sarı Abdullah Efendi’ye göre, şehâdet âlemi arşdan ferşe tecelliler aynasının akislerinden ibârettir ve âlem-i nâsut insanlık âlemidir. Bu âlem bütün mertebelerin hey’et-i

⁴⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 81b.

⁵⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 82a.

⁵¹ el-Mü’minûn 23/100.

⁵² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 82b-83a.

⁵³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 83b.

cem’iyyesinden ibârettir. Rûhânî ve cismânî âlemden mürekkebdır. Melekûtun sırrı ve mevcûdâtın ekmelidir. Mevcûdâtın ekmelinden kast edilen hakikat-i Muhammediyyedir. Hakikat-i Muhammediyyeyi tarif ederken Hz. Dâvûd’dan nakledilen bir vahy-i ilâhîye yer vermiştir. Bu vahiy: “Ey Dâvud Muhammed’i kendim için yarattım. Âdemoğlunu Muhammed için yarattım. Yarattığım şeyleri ise Âdemoğlu için yarattım. İşte kim benimle meşgul olursa, kendim için yarattıklarımı ona sevk ederim. Kim de yarattıklarımla meşgul olursa benden perdelenir” şeklindedir. Bu mertebe ceberût, melekût ve mülk âlemini içine alır.⁵⁴

Ehl-i tasavvuf bu mertebeye âlemü’l-mülk ve’ş-şehâde, âlemü’l-âsâr ve’l-eccâm, âlemü’ş-şehâde ve âlemü’l-hiss, âlemü’z-zâhir, hazret-i nâsûtiyye, âlem-i nâsût, âlemü’l-kesif, âlem-i halk ve âlem-i dünyâ, âlem-i süflâ, âlem-i kevn ü fesâd, âlem-i sûret demiştir.⁵⁵

Mutasavvıflar bu dört hazreti dört denize benzetmişlerdir. Birinci denizin (gayb-ı mutlak) dalgalanmasından ceberût âlemi, onun dalgalanmasından melekût âlemi (hazret-i misâl), bu âlemin dalgalanmasından da mülk âlemi (şehâdet-i mutlak) meydana gelmiştir. Beşinci mertebe, ilk dört hazreti kendinde toplayan “hazret-i camia” mertebesidir. Buna “âlem-i insan” da denir. İnsan önceki bütün âlemleri de içine alır. Nitekim kutsî hadis olduğu rivayet edilen bir sözde Allah, “Yere göğe sığmadım, ancak mümin kululumun kalbine sığdım” buyurmuştur. Kâinatta bulunan her şeyin insanda bir örneği vardır. Kâinat Allah’ın isim ve sıfatlarının toplamı olduğu gibi kâinatın küçük bir örneği olan insan da Allah’ın isim ve sıfatlarının toplamı olduğundan Hz. Peygamber, “Allah Âdem’i kendi suretinde yarattı” demiştir⁵⁶

Allah bu hazretlerin her birinde çeşitli şekillerde tecellî eder. Son hazret olan insan, yüксеle yüксеle bütün hazretlerin kendisine görüneceği bir hâle geldiği zaman insân-ı kâmil mertebesine ulaşmış olur.⁵⁷ Mutasavvıflar, beşinci mertebede olan insanı, kendisinden önceki mertebeleri içine alan “hazret-i câmia” olarak kabul etmiş ve bazıları da insân-ı kâmil altıncı mertebe olarak kabul etmişlerdir. Sarı Abdullah Efendi de aynı görüştedir.

⁵⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 83b-84a.

⁵⁵ Seyyid Mustafa Râsim Efendi, **Tasavvuf Sözlüğü**, s.411–412.

⁵⁶ Ateş, “Hazerât-ı Hams”, **DİA** c. XVII, s.116.

⁵⁷ Ateş, **a.g.m**, s.116.

2.2.2.3 LETÂİF VE ETVÂR-I SEB'A

Latîfe kelimesi sözlükte “güldürecek tuhaf ve güzel söz, hikâye, şaka”⁵⁸, “kalp hallerine âit ince ve hoş mânâ, kelimelerle açıkça anlatılamayan, ancak rumuzlu olarak ehline sezdirilen ince anlam”⁵⁹ anlamlarına gelir.

Tasavvûfî terim olarak ise latîfe “hâl inceliklerine sahip kalbe işâret eden bir kelime olup, zihinde parlayan, anlayışla zuhûr eden mânâsındaki incelik sebebiyle anlatılamayan bir işâret”⁶⁰ “son derece ince bir mânâ ifâde eden, kelimelerle açıkça anlatılamayan, işâret yoluyla ehline söylenebilen, tadılarak ve yaşanarak öğrenilen bilgiler”⁶¹ anlamlarında kullanılır.

Tasavvuf ehli letâiflerin gerek tasnîfi gerekse insan vücûdundaki yerleri husûsunda farklı tasnif ve görüşlere yer vermişlerdir.

Sûfiler, insanı insan yapan ve onun hakikatini oluşturan ruhanî cevhere “latîfe-i rabbâniyye” veya “rûh-i menfûh”, bu ilâhî latîfenin nefse en yakın mertebesine de “latîfe-i insâniyye” adını vermişlerdir. Latîfe-i insâniyyeye “kalb, nefis-i nâtika, hakikat-i insan” da denmektedir.

Sûfilere göre insan, “anâsır-ı erbaa” denilen dört unsurla (toprak, su, hava ve ateş) ve altı latîfeden meydana gelmiştir. Bu altı latîfeden biri halk âlemine, diğerleri ise emir âlemine aittir. Halk âlemine ait olan latifeye “nefs-i hayvânî” (nefs-i şehvânî) adı verilir. Emir âlemine ait olan latîfeler kalb, ruh, sır, hafî ve ahfâdır. Emir âlemine ait olan latîfelerin makâmı arşın üzerinde olduğundan bunlara “âlî latifeler”, halk âlemine ait olan nefis-i hayvânî ile dört unsurun makamı arşın altında olduğu için bunlara da “süflî latifeler”denmektedir.⁶²

Sûfiler insanın nefsine âit kötü sıfat ve özelliklerden kurtulup güzel bir rûh durumuna gelmesi için yapılan seyr ü sülûkte, aşağıdan yukarıya doğru gidildikçe mükemmellik kazanan nefsin yedi şekli ve tavrı olduğunu kabul etmişlerdir.⁶³ Buna “etvâr-ı seb’a” adı verilmiştir. “Nefis mertebeleri” denilen bu mertebeler: Nefis-i

⁵⁸ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, İstanbul, Aydın Kitabevi, 2007, s.649.

⁵⁹ Ayverdi, **Kubbealtı Lûgatı**, s.1851.

⁶⁰ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s.395.

⁶¹ Osman Türer, “Letâif-i Hamse”, **DİA**, c. XVII, İstanbul 2009, s.143.

⁶² Türer, **a.g.m.**, s.143.

⁶³ Ahmet Ögke, **Kur'an'da Nefs Kavramı**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997, s.83.

emmâre, levvâme, mülhime, mutmaine, râziyye, marziyye, kâmile şeklindedir.⁶⁴

Sarı Abdullah Efendi etvâr-ı seb'a ile ilgili görüşlerini açıklamadan önce insanın varlık sahasına çıkmadan önce kırk mertebeden geçtiğini ifâde etmiş ve bu mertebeleri “sıfât-ı seb'i zâtiyye”, “ukûl-i 'aşere”, “eflâk-ı tis'a”, “kevâkib-i seb'a”, “anâsır-ı erbaa”, “mevâlid-i selâse” olarak sıralamıştır. Bu mertebelerin tamamlanma aşamasına gelinceye kadar dairevî bir şekilde zuhûr ettiklerini en sonunda “nokta-i vahdet” dediği başlangıç noktasında birleştiğini “hareket-i vücûdun devri tavr-ı seyri kürevî olduğu cihetten hareket u rucu' cânib-i mebde' olur.”⁶⁵ ifâdeleriyle açıklamıştır.

Literâtürde “letâif-i hamse” şeklinde ifade edilen ve genellikle kalb, rûh, sır, hafî ve ahfâ⁶⁶ şeklinde sıralanan beşli letâif tasnifinden farklı olarak **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de yedili bir letâif sistemi kullanılmıştır. Sarı Abdullah Efendi'nin etvâr-ı seb'a tarifine göre; insan kalbi, Allah'ın yedi zâti sıfatından vücûd-pezîrdir ve her bir sıfat kalpte bir hâcet iktizâ eder. Böylece kalpte yedi farklı hâl ve tavrı bedidâr olur ve bu zuhûrâta “etvâr-ı seb'a-i kalbiyye” denir.⁶⁷ Bu tariften neden yedili bir tasnif yaptığı anlaşılmaktadır. Sarı Abdullah Efendi'ye göre etvâr-ı seb'a sırayla: kâlibî, nefsi, kalbî, sırrî, rûhî hafî ve ahfâ latîfelerinden meydana gelir.⁶⁸

2.2.2.3.1 Tavr-ı Kâlebî

Sarı Abdullah Efendi'ye göre bir kimse yemeyi içmeyi azaltır, uykuyu terk eder ve halktan uzlet ederek mâlâyânîyi terk ederse; o kimsede şüphesiz inkişâf-ı sûrî zâhir olur. İnsanların hallerine vâkıf olmakla birlikte; insanlara bâzı söz ve fiillerden haber verir.

Bu mertebede olan sâlikin görüşü, düşüncüsü, gidişi ve seyri; toprak, su, rüzgâr ve ateşte vâkî' olur. Bazı sırlara vâkıf olduğu için felek-i Kamere erişir. Burada cin tâifesi ile ülfet edip diğer feleklere çıkamaz. Eğer bu halde ölürse haşırde

⁶⁴ Mustafa Râsim, **Tasavvuf Sözlüğü**, s.1129–1133: Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1991, s.368–369: Cebecioğlu **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 472–475: Seyyid Cafer Seccâdî, **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü**, çev. Hakkı Uğur, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007, s.357.

⁶⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 85a.

⁶⁶ Türer, “Letâif-i Hamse”, **DİA**, c.XVII, s.143.

⁶⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 85a.

⁶⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 85a-89b.

cin tâifesi ile musâvî olur.⁶⁹

Sâlikte bu mertebede keşfe müte'allik bazı olağanüstülükler görülebilir. Avâmın gösterdiği rağbet hoşuna gider ve seyr ü sülûkunu tamamlamaya gayret etmezse Hakktan mahcûb olur. Mürşid-i kâmiller bu mertebede kalmayı uygun görmezler. Bu mertebeye erişmek için bir mürşidin terbiyesine, imân ve İslâma vukufuyet gerekmez. Uzlet ve riyâzete devâm eden bazı rahipler dahi bu mertebeye nâil olurlar.⁷⁰

2.2.2.3.2 Tavr-ı Nefsî

Nefis sözlükte “bir kimsenin öz varlığı”, “can”, “rûh”, “hayat”, “asıl”, “bir şeyin içi, merkezi, kendisi” anlamlarına gelir.⁷¹

Tasavvufî bir terim olarak ise “kendisinde irâdî hareket, his ve hayat kuvveti bulunan latîf buharlı bir cevher”⁷², “kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latîfe, cism-i latîf”⁷³ anlamlarında kullanılmıştır.

Sarı Abdullah’a göre bu mertebede nefsi tezkiye etmek için mücâhede ve riyâzât ile kalbi tasfiye etmek gerekir. Tasfiye-i kalb husûle geldikten sonra sâlik, füyûzât-ı melekûtiyye ile feyizlenip rûhânî nurlardan istifâde eder ve erbâb-ı miknetten olup arştan ferşe kadar vâkî olan acâib-i melekûtiyyenin inkişâfiyla çeşitli kerâmetler kendisinde zuhûr eder. Namazını hudû ve huşû içinde kılar, havf ve recâ hâlini muhâfaza eder. Ancak yine de televvünden tam olarak kurtulmuş sayılmaz.⁷⁴

Sarı Abdullah’a göre bu mertebede bir önceki mertebede olduğu gibi bir mürşidsiz müyesser olunabilir. Mürebbi olarak şeri’at-ı mutahhara yeterlidir.⁷⁵

2.2.2.3.3 Tavr-ı Kalbî

Kalb kelimesi sözlükte “yürek”, “merkez”, “gönül”, “sevgi”, “her şeyin ortası”, “değiştirme, çevirme”⁷⁶ anlamlarında kullanılmaktadır.

⁶⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 86a.

⁷⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 86a.

⁷¹ Ayverdi, **Kubbealtı Lûgatı**, s.2353: Şemsettin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, s.1466.

⁷² Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s.472.

⁷³ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.368.

⁷⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 86a, 86b.

⁷⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 86b.

⁷⁶ Şemsettin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, s.1087: Ayverdi, **Kubbealtı Lûgatı**, s.1558: Parlatur, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s.824.

Tasavvûfî manada kalb, “insanın mahiyeti, madde ile mânânın birleştiği yer, akıl, rûh, Allah’ın tecellî ettiği mahal, ilâhî latîfe”, “sol memenin tahtında sanavberî şeklinde olan et parçası”,⁷⁷ anlamlarına gelir.

Sûfilere göre kalp, rûh ve bedenin izdivâcından doğmuş asil bir çocuktur ki akl-ı kutsî onun yardımcısıdır ve bu doğum sebebiyle mahlûktur. Nefs-i nâtika ve hakikât-i insâniyye ona tabîdir. İnsanların bütün âzâlarından daha yüce bir makama sahiptir. İnsan kalbi melekelerin ve organların arasındadır. Bir yüzü âlem-i mülk ve diğer yüzü âlem-i melekûta nâzırdır. Binâenaleyh mülk ve melekût âlemlerinin sıhhati temin edilmedikçe kalb de (mânevî) hastalıklardan kurtulmaz.⁷⁸

Sülûk mertebelerinin üçüncüsü sayılan kalb, gerçekten de Cenâb-ı Hakk’ın sınırsız sayıdaki şaşılacak sırlarının ve tecellîlerinin mahzeni sayılmaya lâyıktır. Zîrâ insanlığa ait bütün heyetlerde kalbin üzerinde bulunmayı hak etmiş bir mevki yaratılmamıştır.⁷⁹

Sarı Abdullah Efendi’ye göre tavr-ı kalbî bir çeşit ilm-i yakîndir. Sâlik bu mertebede nazarî akıl vasıtası ve nûrânî hakikatlerin inkişâfı ile birtakım gaybî sırlara vâkıf olur. Bu mertebede bulunanlar namazlarını huzur ve murâkabe ile kırlarlar. Faydasız işlerden ve gafletten uzak olurlar. Bu mertebeye ulaşmak ancak bir mürşid terbiyesi ile olur. Çünkü sâlikin nefsi bir mürşidin terbiyesi ile mutmainne olur ve kuvâ-yı tabîiyyesi kuvâ-yı kalbiyyesine muvâfık olur. “Gönül ehli” vasfını kazanmaya hak kazanan sâlik bu mertebede semâ ile münâsebet kurar ve kalbine gaybî ilhamlar gelir. Zümre-i ebrârdan olur.⁸⁰

2.2.2.3.4 Tavr-ı Sırrî

Sır kelimesi sözlükte “bilinmesi, duyulması, açığa vurulması istenmeyen, gizli tutulan şey”, “gizlilik”, “anlamakta ve açıklamakta aklın âciz kaldığı şey”, “esrâr”⁸¹ anlamlarına gelir.

Tasavvûfî bir terim olarak sır, “kalb-i insanda ibdâ’ olunmuş bir latîfe”⁸²,

⁷⁷ Mustafa Râsim, *Tasavvuf Sözlüğü*, s.739.

⁷⁸ Ceylan, *Tasavvûfî Şiir Şerhleri*, s.231-232.

⁷⁹ Ceylan, *a.g.e.*, s.233.

⁸⁰ Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye*, vr. 86b-87a.

⁸¹ Ayverdi, *Kubbealtı Lûgatı*, s.2815: Şemsettin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, s.713.

⁸² Mustafa Râsim, *Tasavvuf Sözlüğü*, s.616.

“kalpte bulunan rabbânî bir latîfe müşâhede mahallî”⁸³ şeklinde açıklanmaktadır.

Kalp, rûh ve sır sıralamasında sır rûhtan sonra gelir ve ondan daha latîftir. Kalp marifet, ruh muhabbet, sır temâşa mahallidir. Bu anlamda sır rûhun rûhudur.⁸⁴ İlâhî cezbe de denilen sır bazen sülûktan önce, bazense sülûktan sonra bulunur.⁸⁵ Sırrın yeri bazılarına göre göğsün sol tarafı ile ortası arasında, bazılarına göre ise sol memenin iki parmak üzerindedir.⁸⁶

Sarı Abdullah Efendi’nin etvâr-ı seb’a tasnîfine göre sır dördüncü sıradadır. Ona göre, bu latîfe müşâhede makamıdır. İlme’l-yakîn mertebesinin sonu ayne’l-yakîn mertebesinin başıdır. Sâlik mürşîd-i kâmilin ta’yin ettiği mücâhede ve riyâzâtla cehrî ve kalbî zikre devam eder. Böylece kuvâ-yı kalbiyye tahsîl edip “sırrî” olur. Melekût-ı a’lâ ile münâsebet ederek melekûtîlerle müttehid olur. Esmâ ve sıfatların nurlarını kendinde müşâhede eder. Gaybet hâlindeyken kendini nûrânî görür. Dâimâ uzlet, münâcât halindedir. Duâsı makbûl kişilerden olup çeşitli kerâmetler gösterir. Sâlik bu mertebede evtâd zümresine dâhil olur. Ancak bu mertebeden yükselip bir üst mertebeye geçmesi gerekir.⁸⁷

2.2.2.3.5 Tavr-ı Rûhî

Rûh kelimesi sözlükte “insanda ve hayvandaki hayatın özü, can, nefes”, “nefis”, “cevher”, “Cibrîl” anlamlarına gelir.⁸⁸

Tasavvûfî terim olarak rûh, “mücerred insan latîfesi”, “insanda bilen ve idrâk eden latîfe”⁸⁹ anlamlarına gelir.

Tasavvuf ehlinin çoğu rûhun mâhiyetinin ve hakîkatinin Allah’tan başka kimse tarafından bilinemeyeceğine vurgu yaparak onu latîf bir varlık olarak tanımlamışlardır.⁹⁰ Üstünlükler sâhibi olan rûh, Rabbânî bir nefes ve nûrânî bir lâtîfedir. Gönül tahtında vücûd iklimlerinin hükümdârı ve şuhûd âlemlerini fâtihî olan rûh-ı sultânî, dört unsurun imtizâc ettiği beden tahtında Hak Teâlânın emâneti

⁸³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.569.

⁸⁴ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.469.

⁸⁵ Nurettin Bayburtluğil, “İstîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No:3, 1985, s.348.

⁸⁶ Necdet Tosun, “Sır”, *DİA*, c.XXXVII, İstanbul, 2009, s.115.

⁸⁷ Sarı Abdullah Efendi, *a.g.e.*, vr. 87a-87b.

⁸⁸ Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.1419; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.139.

⁸⁹ Uludağ, *a.g.e.*, s. 439.

⁹⁰ Şihâbüddîn Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif (Tasavvufun Esasları)*, Çev. H.Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul, Vefâ Yayıncılık, 1990, s.556.

ve halîfesidir.⁹¹

Sarı Abdullah Efendi'ye göre etvâr-ı seb'anın beşinci tavrı olan rûh, ledünnî zevk ilmidir. Bu mertebedeki sâlik tuğyandan uzak durur, ilâhî tecellîleri müşâhede eder, esmâ ve sıfatların sırrına vâkıf olur. Bu mertebede olan sâlik tam bir teslimiyetle mürşidine tâbî olduğundan cezbe-i rahmâniyye kalpten mâsîvâyı uzaklaştırır. Böylece rûhu mücellâ olur. Cennet arzusu ve cehennem korkusundan kurtularak muhabbetullahtan gayrisi gönlünde yer etmez. Sâlik, rûh-ı tecellîde bu mertebeye gelince nihâyet-i melekût olan bidâyet ceberûta irtikâ eder.⁹²

Bu mertebede sâlik gâh gayriyyet perdesinin kalkmasıyla mest ve medhûş olur, gâh sekr halinde evliyâ ve enbiyânın rûhâniyyetleri ile hem sohbet olur. Bu mertebede rûha cilveger olan cemâlî sıfatların tecellî etmesiyle, sâlikin aklından her ne geçerse sûret haline gelip kerâmet zuhûr eder, her kiminle sohbet etse onun kemâlatından etkilenir. Hastalalar şifâ bulur. Bu mertebeye Hızır mertebesi ve bu mertebe ashâbına “efrâd” denir. Her kim bu zümreye muhabbet beslerse makbûl-i havâs olur.⁹³

2.2.2.3.6 Tavr-ı Hafî

Sözlükte “gizli şey”, “sır” , “örtü”⁹⁴ anlamlarına gelen hafî, tasavvûfî terim olarak “ruhda rabbânî vâridâtın galebesi ile ortaya çıkan ve Cenâb-ı Hakk ile rûh arasında rubûbiyyet tecellîlerini aksettiren, bu tecellîleri kabulde vâsita olan, rûhâ bir kuvvet olarak tevdî edilen Rabbânî latîfe”⁹⁵ anlamına gelmektedir. Hafînin yeri sağ memenin dört parmak üzerindedir. ⁹⁶

Sarı Abdullah Efendi'ye göre bu latîfe icmâlî bir ilimdir. Cemâlî tecellî hediyeilerine kavuşma vesilesi, esrâr-ı muhabbet vâsıtası ile fikrî sûretler, ilmî nakışlar ve aklî neseblerden tefrîd-i bâtına mütealliktir. Bu mertebe sâir mertebelerin bitişi ve vâsılânın ise başlangıcıdır. Önceki mertebelerde de vusûl vardır. Ancak hepsi sıfatların tecellîleri ve hazret-i zâtiyyenin vusûlüne başlangıç mahiyetindedir.

⁹¹ Ceylan, **Tasavvûfî Şiir Şerhleri**, s.268.

⁹² Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 87b-88a.

⁹³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 88a-88b.

⁹⁴ Ayverdi, **Kubbealtı Lügatı** s,1157: Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s.554.

⁹⁵ İrfan Gündüz, **Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı**, İstanbul, Sehâ Neşriyat, 1984, s.198.

⁹⁶ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s.241.

Bu mertebe ceberut mertebesidir. Mertebe-i vahidiyettir; ikilik kabûl etmez. Bu mertebeye fenâfillah mertebesi ve mertebe-i aktab da denir.⁹⁷

2.2.2.3.7 Tavr-ı Ahfâ

Sözlükte “çok gizli”⁹⁸ anlamına gelen ahfâ kelimesi tasavvûfî bir terim olarak, “bedende Hakk’ın tecellî noktalarından biri olup, göğsün tam ortasında, şehvet, cüret, şecâat ve hırs merkezi” anlamında kullanılmıştır.⁹⁹

Sarı Abdullah Efendi’ye göre ahfâ mertebesi gaybû’l-guyûbdur. Fenâfillah ve bekâbillahtan ibârettir. Bu mertebede sâlik-i meczûb bir hadde varır ki fenâ ve halâdan bile fânî olur. Kendinin adem-i aslîsine rücû edip mahv-ı mutlak olup şuûr ve şuûrsuzluktan berîdir. Fenâ denizinden sıfat-ı bekâbillaha ulaşır. Bu müşâhedenin sahibi bütün kemâlât ile vasıflanır, bütün ilâhî sıfatlar ile muttasıf olur. Zâtî muhabbetin temiz şarabı ile şarhoş olup “Ben gizli bir hazîne idim, bilinmeyi istedim” kadehinden nûş eder.¹⁰⁰

Mutasavvıflara göre her latîfenin farklı renkte bir nûru vardır. Buna göre kalbin nûru sarı, rûhun nûru kırmızı, sırrın nûru beyaz, hafninin nûru siyah ve ahfânın nûru yeşildir ve yine her bir lâtîfe farklı bir peygamberin kademine işâret eder. Kalp latîfesinin zikrini tamamlayan sâlikin Hz. Âdem’in kademi üzere olduğu, ruh latîfesinde Hz. Nûh ve İbrahim’in, sır latîfesinde Hz. Musa’nın, hafî latîfesinde Hz. İsa’nın, latîfelerin en latîfi olan ahfâda ise Hz. Peygamber’in kademi üzere bulunduğu, yani onların velâyet makamına ulaştığı kabul edilir.¹⁰¹

2.2.2.4 VELÎ-NEBÎ-RASÛL-VELÂYET-NÜBÜVVET RİSÂLET

Sarı Abdullah Efendi **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**’de velî, nebî ve rasûl kimdir? Velâyet, nübüvvet ve risâlet nedir? sorularına (aşağıdaki sırayı izleyerek) cevap vermiştir. Kavramlar hakkında tanım ve açıklamaları yaptıktan sonra bunları birbiri ile karşılaştırmış, farklarını ve ortak yönlerini izâh etmiştir.

⁹⁷ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr. 88b, 89a.

⁹⁸ Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s.54.

⁹⁹ İrfan Gündüz, **Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı**, s.199.

¹⁰⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 89a- 89b.

¹⁰¹ Osman Türer, “Letâif-i Hamse”, **DİA**, c. XVII, İstanbul 2009, s.143: Râsim Efendi, **Tasavvuf Sözlüğü**, s.962.

Böyle bir açıklama yapmaya ve mâlûmat vermeye onu iten sebebini ise; velâyet makamını nübüvvet ve risâletten üstün gören yanlış zihniyete cevap verme gerekliliği olarak ifâde etmiştir.¹⁰²

Velî

Velî, lügâtte düşmanın zıttıdır. Allah’a dost veyâ Allah için dost olan kimse mânâsına gelir. Kurbiyyet (yakınlık) tarzında da kullanılmıştır. Tasavvufta velînin iki mânâyâ geldiği belirtilmiştir. Birinci anlamı “Allah teâlânın gözetdiği, koruduğu ve bir an bile kendi nefsiyle başbaşa bırakmadığı kimse”, ikinci anlamı ise “Allah’a ibâdet ve tâat işini uhdesine alan kimse”dir.¹⁰³

Velî, karîb manasına gelmektedir. Allah Teâlâ’ya kurbiyyet, mekânî bir yakınlık değildir. Bundan murâd ma’rifetullahda istiğrâk, Onun kudretine, azametine tam imân, zikr-i dâim ve kulluktur.¹⁰⁴

Sarı Abdullah Efendi’ye göre velî; Allah’ın işini üstlendiği, zâhiren ve bâtinen isyandan muhafaza ettiği, nefsine zelillik ile hâlel getirmediği ve kemâlatta yetiştirdiği kişidir. “Allah’ın öyle kulları vardır ki ne ticaret ne de alışveriş onları Allah’ı anmaktan alıkoymaz”¹⁰⁵ ve “Öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdık kalırlar”¹⁰⁶ ayetleri velîlere işâret etmektedir.¹⁰⁷

Sarı Abdullah Efendi velîliği iki kısma ayırmıştır. Ona göre velî, meczûb-ı sâlik ve sâlik-i meczûba şâmildir. Yâni velî gâh talep eden ve seven; gâh talep edilen ve sevilendir. Eğer velî sevilen makamda olursa velâyeti vehbiyye-i ilâhî tarafından kesbî olmayıp bağışlanmıştır. Eğer velî seven makamında olursa riyâzât ve mücâhedât lazımdır. Böylece, Hakk’ın sıfatları ile sıfatlansın ve ahlâk-ı ilâhî ile ahlaklansın ki velîliği sahîh olsun.¹⁰⁸

¹⁰² Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr. 199b.

¹⁰³ Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 5.bs., 1997, s. 90.

¹⁰⁴ Eraydın, **a.g.e.**, s.90.

¹⁰⁵ en-Nûr 24/37.

¹⁰⁶ el-Ahzâb 33/23.

¹⁰⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 197a.

¹⁰⁸ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr.197a.

Nebî

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'de Sarı Abdullah Efendi nebîyi, halkı karanlık ve cehâletten kurtarmak için ve Hakka davet etmek üzere Allah tarafından gönderilmiş olan insan-ı kâmil olarak tanımlamıştır. Kur'ân-ı Kerim'deki “Andolsun ki, Allah mü'minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitap ve hikmeti öğeten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufda bulunmuştur.”¹⁰⁹ âyeti nebîlere işâret etmektedir. Eğer Hak subhânehû ve teâlâ fazl ve rahmetiyle peygamberler gönderip, kitaplar indirmeseydi hiç kimse dünyevî ve uhrevî, cehâlet ve dalâletten kurtulup temiz ve hâlis olamazdı.¹¹⁰

Rasûl

Sarı Abdullah Efendi'ye göre resûl, nübüvvet velâyetden olan mertebelerin tümü ile ilm ve mârifetden nübüvvet ve velâyete müteallik olanları kendinde toplayan insân-ı kâmilidir.¹¹¹

Nübüvvet

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'de aktarıldığına göre bazı muhakkîklere göre nübüvvet sıfaten, ismen ve fiilen ilâhî hakikatler ve sayısız Rabbânî bilgilerden ibârettir. Nübüvvet iki kısımdır. Birincisi nübüvvet-i ta'rifîdir. Cenâb-ı Hakk'ın fiillerinden, zâtından, esmâ ve sıfatlarından haber vermektir. İkincisi nübüvvet-i teşrîdir. Dinin ahkâmını tebliğ ve ahlâkını ta'lim edip, hikmetle halkı yönetmektir.¹¹²

Velâyet

Sarı Abdullah Efendi'ye göre velâyet; kulun Cenâb-ı Hak ile kıyâmından, onun ahlâkı ile ahlâklanıp, onun sıfatları ile muttasıf olmasından ibârettir. Yâni Rasûlullah'ın sünnetlerine tam bir kemâlat ile ittibâyâ müyesser olmalıdır. “ Ben onun işiten kulağı, gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli ve konuşan diliyim.” Hadis-i

¹⁰⁹ el-Âl-i İmrân 3/164.

¹¹⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.197b.

¹¹¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.197b-198a.

¹¹² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.197b-198a.

kutsîsi vefkince velînin ilmi, ilm-i Hak'tır. Kudreti, pertev-i nûr-ı kudret-i Hak'tır. Söz ve fiili hak olmalıdır.¹¹³

Keşf erbâbı olan bazı muhakkiklere göre nübüvvet, nefs-i kudsiyyenin akl-ı küll cevherinden mâlûmat ve ma'kûlâtın hakikatlerini kabul etmesinden ibârettir. Risâlet ise bu mâlûmât ve ma'kûlâtı mü'min ve mü'minelere kâbiliyeti nisbetinde tebliğ etmesidir. Bu sebeple Benî İsrâîl peygamberleri ve önceki enbiyâlar özürleri veya herhangi bir sebep dolayısıyla risâleti tebliğ etmekle memûr olunmamışlar, mücerret nübüvvet ile kalmışlardır. Sonuç olarak; enbiyânın sayısı çok, rasûllerin sayısı az, ulu'l-^cazm peygamberlerinin sayısı ise çok azdır.¹¹⁴

Velâyet halk içinde Hakk ile bir vech ile tasarrufta bulunmaktır. Velîler nefis ve vücûdlarından fânî ve vücûd-ı Hakk ile bâkî olmuşlardır.¹¹⁵

Sarı Abdullah Efendi, resûl ve nebî halk arasında bilinir ve tasarrufları zâhirdir fakat velînin tasarrufu zâhir değil bâtındır, der. Sonra İbn-i Arabî'nin bu konudaki şu sözlerine yer verir. “Velî, nebîden daha üstün olmasa da velâyet nübüvvetden daha büyüktür. Çünkü velâyet iç dünya ile meşgûl olmaktır. Nübüvvet ise dış dünya ile meşgûl olmaktır. Nübüvvet zâhirde tasavvur etmektir. Her ne kadar nebî velâyet sahibi ise de ancak fiiliyatta öyle değildir. Bilakis kuvvede kendisi için hâsıl olan mânâ itibarı iledir. Rasullullah şöyle buyurmuştur: “Benim Allah ile bir vaktim vardır ki o vakitte ne bir melek, ne de bir nebî beni kuşatamaz.” Çünkü bu hâl velâyet makamındandır.”¹¹⁶ Ardından İbn Arâbî'nin açıklamalarından velî nebîden ve nebî resûlden daha üstündür anlamı çıkarılmaması gerektiğini ifâde eder. Burada kast edilen velâyeti, nübüvveti ve risâleti nefis-i kudsiyye-i vâhidede toplamak itibâriyledir. Meselâ peygamberlerin büyüklerinden Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. İsâ evliyâ ve enbiyâların sultanı Hz. Muhammed'in kendi velâyetleri nübüvvetlerinden ve bu nübüvvetleri risâletlerinden eşreftir demektir, der.¹¹⁷

Yâni velî olmadıkça nübüvvete ve nebî olmadıkça risâlete müstâid olmaz. Her bir nebî velî olur. Ama her bir velî nebî olamaz. Her bir rasûl nebî olur. Ama her nebî rasûl olmaz Nübüvvetde olan velâyetin nübüvvetden daha büyük olduğuna delil, nebînin velâyeti nübüvvetine sebkât ve belki illet olması sebebiyledir. Özetle velî,

¹¹³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.198a-198b.

¹¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.198b.

¹¹⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.199a.

¹¹⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.199a-199b.

¹¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.199b-200a.

rasûl ve nebîye tâbîdir. Nebî ise dâimâ resûle tâbîdir. Her kim “el-velâyetü'l-a'zâm mine'n-nübüvveti ve'r-risâle” mefhûmunu velî, nebîden ve rasûlden üstündür manasına haml ederse o kişi hata ve fâhiş bir yanlış yapmış olur, eğer itikâdından dönmezse küfrüne hükm olunur.¹¹⁸

2.2.2.5 RİCÂLÜ'L-GAYB

Ricâlü'l-gayb lügât mânâsı olarak görünmeyen bilinmeyen kişiler demek olup tasavvufî bir terim olarak “Allah'ın emirlerine göre insanları yönlendiren ve gözle görünmeyen kutsal kimseler”¹¹⁹ anlamında kullanılmıştır.

Tasavvufî mânâda ise, Allah, dünyanın cismanî düzenini sağlamaları için bazı insanların çeşitli görevler üstlenmesini takdir ettiği gibi, âlemdeki manevî ve ruhanî düzenin korunması, hayırların temini, kötülüklerin giderilmesi için de sevdiği bazı kullarını görevlendirmiştir. Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakikatlere, sırlara vâkıf olan kişilere ricâlü'l-gayb denir.¹²⁰

Bu anlayış önceki devirlerde abdâl, evtâd, ferd isimleriyle tasavvufî çevrelerde kâmil ve ârif kimseler için kullanılmaya başlanmış, Hakim et-Tirmizî ile gündeme girmiş, daha sonra İbn Arabî ile yeni bir çehre kazanıp daha geniş bir çerçevede işlenmiştir.¹²¹

Bunların arasında erkekler olduğu gibi, kadın olanlar da vardır. Ancak çoğunluk erkeklerden oluştuğu için bunlara ricâlullah, ricâlü'l-gayb gibi isimler verilmiştir. Ancak İsmail Hakkı Bursevî, buradaki ricâlden (erler) murâdın insân-ı kâmil olduğunu, diğer insanların ise insân-ı kâmile göre kadın mesâbesinde olduğunu bildirmektedir. Bu sebeple kemâle eren kadınlar da “er” sınıfına dâhildirler. Zîrâ hakikatte erkeklik, yalnızca sûretle/görüntüyle değil, mânâ/mâneviyât ile olur. Nitekim ebdâlden olan bâzı kadınlar vardır. Öyleyse istidâdı varsa kadın “er”, olabilir.¹²²

Zamanla tasavvuf düşüncesinde ricâlü'l-gaybın, kâinâtın işleyişinde nüfûz sahibi olduğu fikri yerleşerek kozmik anlayış içerisinde mütâlâa edilmeye

¹¹⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.200a-200b.

¹¹⁹ Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, s.1411.

¹²⁰ Süleyman Uludağ, “Abdâl”, **DİA**, c.I, İstanbul 1988, s.59.

¹²¹ İbn Arabî'nin Ricâlü'l-gayb hakkındaki görüşleri için bkz: Ahmet Ögke, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb –İbn Arabî'nin Görüşleri”-, **Tasavvuf (İlim ve Akademik Araştırma Dergisi)**, No: 5, s.161–201.

¹²² Ahmet Ögke, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb –İbn Arabî'nin Görüşleri”-, **Tasavvuf (İlim ve Akademik Araştırma Dergisi)** No: 5, s.169.

başlanmıştır. Kendilerine metafizik bir hüviyet verilen bu kimseler, diledikleri anda diledikleri yerde bulunabildikleri gibi, bol yağmur yağması, bereketin artması, zâlimlerin cezâlandırılması, belâların def’ edilmesi gibi hususlarda da Allah’tan her istedikleri kabûl olunur.¹²³

Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakikat ve sırlara vâkıf oldukları için ricâlû’l-gayb adı verilen bu seçkin kişilerin arasında bir mânevî disiplin ve hiyerarşi vardır. Ancak her mertebedeki ricâlû’l-gaybın adları ve hiyerarşideki yerleri çeşitli kaynaklarda farklı gösterilmiştir.¹²⁴

Sarı Abdullah Efendi’ye göre ricâlû’l-gayb, velâyet erbâbı kimselerdir ve kemâlâtının derecesine göre farklı makamlarda bulunurlar. Mukîm olunan her makam için farklı isimlerle anılırlar. Muhakkikler arasında onunla tarif olunurlar.¹²⁵

Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye’de bahsi geçen ricâlû’l-gayb tasnifi ve sırası aşağıdaki gibidir.

2.2.2.5.1 Abdâl

Abdâl kelimesi Arapça’da, ikisi de “karşılık, birinin yerine geçen” mânâlarına gelen bedel ve bedîl kelimelerinin çoğulu olmakla birlikte, zamanla Farsça ve Türkçede tekil mânâsında kullanılmış ve Farsça’da “abdâlân”, Türkçede “abdallar” şeklinde çoğul yapılmış; ayrıca tasavvuf terminolojisinde abdâlla birlikte, aynı mânâda olmak üzere “budelâ” kelimesi de kullanılmıştır.¹²⁶

Tasavvûfî kaynaklara göre abdâllar bütün insanlara karşı iyi niyetli, kendilerine kötülük edenleri bağışlayan, ellerindekini başkalarıyla paylaşan, kaza ve kadere gönül hoşluğuyla boyun eğen, haramlardan titizlikle kaçınan, ibadetlerde ihlâs ve samimiyete önem veren, sevgi, şefkat ve iyi niyet gibi ahlâkî faziletlerle donanmış kişilerdir.¹²⁷

Sarı Abdullah Efendi’ye göre abdâl ümmetin sâlihlerinden melek hasletli bir topluluktur. Dünya onlardan bir an boş olmaz. İçlerinden birisi âhirete intikâl etse

¹²³ Uludağ, “Abdal”, **DİA**, c.I, s.59.

¹²⁴ Uludağ, **a.g.m.**, s.264.

¹²⁵ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr.201b.

¹²⁶ Uludağ, **a.g.m.**, s.59.

¹²⁷ Uludağ, **a.g.m.**, s.59.

onun yerine birisi görevlendirilir ve ona bedel olur.¹²⁸ Eserde hakikat erbâbının tanımına da yer verilmiştir. Buna göre abdâl; Allah adamlarından yedi adamdır. Bunların içleri Allah'a yönelmiştir. Nasihat ve mev'ize ile Müslümanları ıslâh etmeye yönelmişlerdir. Bunların daveti Allah'adır. Sallallahu aleyhi vesellem şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin abdâlları namaz ve oruçları ile cennete girmezler. Onlar kalp selâmeti, nefis cömertliği ve Müslümanlara nasihat etmekten dolayı cennete girerler."¹²⁹

Sarı Abdullah Efendi'ye göre buradaki sayının yedi olması bûdelânın sayısının bu kadarla sınırlı olduğu anlamını taşımaz. Buna delil olarak da hadis-i şerif olarak naklettiği aşağıdaki sözlere yer vermiştir:

"Ümmetimin abdâlları kırk kişidir. Bunlardan yirmi iki tanesi Şam'dadır. On sekizi de Irak'tadır."

"Ümmetimin abdâlları kırk kişidir. Bunlarda on sekizi kadındır. Yirmi ikisi erkektir."

"Ümmetimin hayırlıları her asırda beş yüz kişidir. Bunlardan kırkı abdâldır. Ne beş yüzden eksilme olur ne kırktan. Bu adamlardan her biri öldüğünde Azîz ve Celîl olan Allah, beş yüzden onun yerine birini koyar ve kırktan birini onların yerine dâhil eder. Kendilerine zulmedenleri affederler. Kötülük yapanlara iyilik yaparlar. Allah'ın kendilerine verdiğinden tavsiyede bulunurlar."¹³⁰

Sarı Abdullah Efendi İbn Mesûd'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerife de yer verir. Buna göre her abdâl gücünü her biri semâda bulunan peygamberlerden ve dört büyük melekten alır. Hakikatler abdâlin kalbine böylelikle indirilir. Bu hadîs-i şerif:

"Allah için olan üç yüz nefis (can) vardır. Onların kalbi Hz. Âdem'in kalbi üzeredir. Allah için yine kırk nefis vardır. Onların kalbi Hz. Mûsa'nın kalbi üzeredir. Yine Allah için yedi nefis vardır. Onların kalbi Hz. İbrahim'in kalbi üzeredir. Allah için beş nefis vardır. Onların kalbi Cebrâîl'in kalbi üzeredir. Yine Allah için üç nefis vardır. Onların kalbi Mikâîl'in kalbi üzeredir. Yine Allah için bir nefis vardır. Onların kalbi İsrâîl'in kalbi üzeredir. Her ne zaman ki onlardan biri öldüğünde Allah o ölenin yerine üçten birini tebdîl eder, yerleştirir. Her ne zaman üçünden biri öldüğünde (Mikail'in kalbi üzerine olan) Allah onun yerini beş kişiden biri ile

¹²⁸ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr.201a.

¹²⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 201a-202b.

¹³⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 202a-202b.

doldurur. Her ne zaman ki o beşten biri ölürse Allah onun yerini yediden biri ile doldurur. Her ne zaman yediden biri ölürse Allah kırktan birini onun yerine yerleştirir. Her ne zaman ki kırk kişiden biri ölürse Allah onun yerine üç yüzden birini yerleştirir. Her ne zaman o üç yüzden biri ölürse Allah onun yerine halktan birini getirir. Belâ bu sayılan kişiler sayesinde ümmetten kovulur, uzaklaştırılır.” şeklindedir. Bu hadîs-i şerifleri naklettikten sonra İbn-i Arabî'nin bu hadis ile ilgili değerlendirmesine değinir.¹³¹

2.2.2.5.2 İmâmân

Sarı Abdullah Efendi'ye göre gavsın yanında imâmân (iki imâm) vardır. Birisi gavsın sağında olup, nazarı âlem-i mülkûn bâtını olan âlem-i melekûtadır. Bu imâm “Abdu'r-rab” diye isimlendirilir. Diğer imâm ise gavsın solundadır. Nazarı, âlem-i mülkedir ve “Abdü'l-melik” diye isimlendirilir. Âlem-i mülkte, âlem-i melekût mündemic olduğu için bu imâm, mertebede Abdu'r-rab'dan efdâldir. Bu açıklamadan sonra İbn Ârabî **Tefsîr-i Ekber** adlı eserinde “**ķul e'ūzu bi Rabbın nās. Melikin nās. İlāhin nās**”¹³² ayetlerini izâh ederken bu mânâya işâret ettiğini nakleder.¹³³

2.2.2.5.3 Evtâd

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'de bahsedilen ricâlü'l-gayb taifesinden birisi de evtâddır. Evtâd; kuzey, güney, doğu, batı olmak üzere dört yönde sabit bulunan temiz yaratılışlı, iyi hasletli dört kişidir. Bu yönlerin muhâfazası konusunda bunlara Cenâb-ı Hak tecellî eder. Doğuda görevli olanın ismi “Abdü'l-hayy”, batıdaki ismi “Abdü'l-alîm”, kuzeydeki ismi “Abdü'l-mürîd”, güneydeki ismi “Abdü'l-kâdir”dir.¹³⁴

¹³¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 202b.

¹³² en-Nâs 114/1-2-3: De ki, sığınırım ben insânların Rabbine, insanların Melikine (mutlak sahip ve hakimine), insanların İlâhına.

¹³³ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr . 204a.

¹³⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 204a.

2.2.2.5.4 Ebdâl

Sarı Abdullah Efendi, ebdâlın yedi kişiden ibâret olduğunu ancak bu yedi kişinin kutb, imâmân ve evtâdın toplamı sonucu elde edilen kişiler olup olmadığı konusunda ihtilaf olduğunu söylemekle yetinir.¹³⁵

İbn Arâbî'ye göre ebdâl yedi kişiden fazla veya az olmayıp, Allâhü Teâlâ bunlara yedi iklimin tasarrufunu vermiştir. Her bir iklimde bir peygamberin kademi üzerinde bulunurlar. Bunlar Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. Hârun, Hz. İdris, Hz. Yusuf, Hz. İsâ ve Hz. Âdem'dir. Yedi yıldızdaki (kevâkib-i seb'a) esrâra vâkıf olan bu kişilerin her birine bir yıldız musahhar kılınmıştır. Bunların dördünün adı evtâdın isimleriyle uygun olup üçününki farklıdır. Bunlar: “Abdü'l-hayy”, “Abdü'l-alîm”, “Abdü'l-mürîd”, “Abdü'l-kâdir”, “Abdü's-şekûr”, “Abdü's-semî”, ve “Abdü'l-bâsir”dir.¹³⁶

2.2.2.5.5 Nücebâ

Son derece şefkatli ve yaratılıştan merhametli olduklarından, taşıyamadıkları yükümlülükler konusunda halka yardımcı olan nücebâ, insanların işlerini ve durumlarını düzeltmekle görevli ermiş kimselerdir.¹³⁷ Cenâb-ı Hak'tan başkasına bakmazlar. Kabir ehlinin bütün halleri bunlara bildirilmiştir. Nücebâ, kürsi makamında olup yıldızların seyirleri hakkında yüksek ilimleri vardır.¹³⁸

Sarı Abdullah Efendi'ye göre nücebâ sekiz kişidir. Bazı keşf ehlinin görüşüne göre kırk kişidir. İnsanların sıkıntılarını taşır, ıslâhıyla meşgul olurlar. Halkın hukukunda tasarrufları vardır.¹³⁹

2.2.2.5.6 Nukabâ

Nukabâ kelimesi sözlükte, “nakibler”, “denetçiler”, “gözetleyenler” anlamlarına gelmektedir. Tasavvufî mânâda bu kişiler, “Allah'ın Bâtın ismi ile

¹³⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 204a.

¹³⁶ Ögke, “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü'l-Gayb –İbn Arabî'nin Görüşleri”, **Tasavvuf (İlim ve Akademik Araştırma Dergisi)**, No: 5, s.177.

¹³⁷ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s. 416.

¹³⁸ Ögke, **a.g.m**, s. 178–179.

¹³⁹ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 204b.

tahakkuk edip bu ismin mazharı olduklarından halkın içlerine bakıp oradaki en gizli hususları ortaya çıkaran üç yüzler”dir.¹⁴⁰

Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye’deki tanıma göre nukebâ sayıları on iki olan takvâ sahibi kişilerdir. Onlara “gizli olanları gören” anlamında ”müşrifü’z-zamâir” de denir. Bazı keşf ehline göre sayıları üç yüzdür. Cenâb-ı Hakk’ın Bâtın ismi şerîfi ile mütehakkık olup insanların üzerini örttükleri sırları görürler.¹⁴¹

2.2.2.5.7 Zehâirullah

Zehâirullah kelimesi sözlükte “Allah’ın zâhireleri” anlamına gelir. Tasavvufi anlamda ise “Hakk erenlerinden bir zümre olup, Allah nasıl zahîre ile yoksulluğu (açlığı) def ediyorsa, onlarla da kullarından belâyı defeder.”¹⁴²

Sarı Abdullah Efendi zehâirullah hakkında; “öyle bir tâifedir ki Cenâb-ı Hak onlar ile kulları üzerinden belâları defeder”, ifâdelerini kullanmıştır.¹⁴³

2.2.2.5.8 Zanâinullah

Danâin ya da zanâin kelimesi sözlükte “bir kimseye tahsis edilen şey” demektir. Tasavvufî mânâda ise “Allahü Teâlâ ile özel münâsebet kurmuş olan Allah dostlarından, havas tabakasına ulaşmış kişiler” e denir. Hadislere göre Allah, bunlara parlak nurlu elbiseler giydirir. Onları âfiyet içinde yaşatır, yine âfiyet içinde canlarını alır.¹⁴⁴

Sarı Abdullah Efendi’ye göre zanâinullah evliyâ-i kirâmın seçkinlerinden, ihtirâm gösterilmeye lâyık bir tâifedir. Öyle ki zâhir ve bâtınlarının kemâl-i nûrâniyette ve Hakka kullukta özel husûsiyetleri olması sebebiyle bu zümreye “zanâinullah” denir. Zîrâ “zanâin” kelimesinin “keyfiyetler, nitelikler” anlamına geldiğini söyler ve “Allah için halkın içerisinde özel kimseler (dânâin) vardır. Onlara keskin nûrdan elbise giydirmiştir. Onları afiyet içinde öldürür ve diriltir” hadîs-i şerifinde bu zümreye işâret olunduğunu söyler.¹⁴⁵

¹⁴⁰ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, s.416.

¹⁴¹ Sarı Abdullah Efendi **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr. 204b.

¹⁴² Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s.724.

¹⁴³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, s. 204b.

¹⁴⁴ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, s. 150.

¹⁴⁵ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr. 204b.

2.2.2.5.9 Recebiyyûn

Recebiyyûn sözlükte “receb ayına mensûb olanlar” anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Mutasavvıflara göre, “Allah’ın izni ile gaybı bilen, pek çok kerâmetler göstererek receb ayında kendilerinde olağanüstü bir durum sezen ve her yüzyılda bir sayıları kırk olan evliyâullahtır.”¹⁴⁶

Sarı Abdullah Efendi’ye göre recebiyyûn nûr sûretli kırk kişidir. Receb ayında bunlara acâib hâller zuhûr eder. Bu zâtlara Receb ayının girmesiyle vücûtlarına bir ağırlık gelir. Yerlerinden hareket edecek mecâlleri kalmaz. Sonra bu hâl yavaş yavaş kalkar, normale dönerler. Şaban ayında ağırlıktan eser kalmaz.¹⁴⁷

İbn Arâbî’ye göre recebiyyûn Yemen, Şam ve Diyarbakır gibi çeşitli şehirlere dağılmış vaziyette bulunurlar. Bunlardan birini Diyarbakır’ın Dinyesir ilçesinde gören İbn Arâbî, bu zâtın, Şiâ’dan olan Rafizîleri, kalabalıklar arasında bulunsalar bile domuz sûretinde görerek kolaylıkla tanıyabildiklerini nakleder.

2.2.2.5.10 Ümenâullah

Ümenâ sözlükte “güvenilir kimseler” anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Tasavvufî bir terim olarak “içlerine tevdi edilen ilâhî sırrı ve hakîkatî, ehlerinden başkasına ifşâ etmeyen kişiler” anlamına gelir.¹⁴⁹

Sarı Abdullah Efendi ümenâullahı “Melâmiyye ile ma’rûf olan bir zümre-i aliyye-i mukerrebân dergâhtır” diye târif eder. Onlar zâhiren ve bâtinen cihân halkının hallerinden haberdâr olmasını istemezler. Onların sûretlerine nazar edenler inkâr ve adâvet ile gıybetlerini edip, eziyet ederler. Velâyet ashâbının efdali bunlardır.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.1394.

¹⁴⁷ Sarı Abdullah Efendi, *a.g.e.*, vr. 205a.

¹⁴⁸ Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, s.1764.

¹⁴⁹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.547.

¹⁵⁰ Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye*, vr. 205a.

2.2.2.6 ABDÂL ZÜMRESİNE DAHİL OLMANIN ŞARTLARI (ERKÂN-I ERBAA)

Sarı Abdullah Efendi ricâlû'l-gayb hakkında bilgiler verdikten sonra İbn Arabî'nin **Hilyetü'l-Abdâl** isimli risâlesinde geçen bir kıssayı nakleder. Bu kıssa şöyledir:

Endülüs'ün Merşânetü'z-Zeytûn isimli bölgesinde Abdullah bin Seleme isimli muallim, hâfızu'l-Kur'an, fakîh, fazîlet sâhibi, vera' ehli bir zât var idi. Bu zât bir gece hücresinde zikir, tefekkür ve ibâdet hâlinde iken bir şahıs evine girip seccâdesini altından çekmiş ve yerine hurma lifinden yapılmış hasır bir seccâde koyarak “namazı bunun üzerinde kıl” demiş. Kapısının kilitli olduğunu hatırlayıp bu işe şaşıran Abdullah bin Seleme'ye bu zât “Hak ile ünsiyeti olan kişi şaşırmaz. Her hâlinde Allah'tan kork” cevâbını vermiş. Abdullah bin Selem'e bu zâta “Ey şerefli kişi, kullar ne ile amel ederlerse âbdâl zümresinden olurlar?” diye sorunca o zât; “Ebû Tâlib Mekkî'nin **Kûtu'l-Kulûb** adlı eserinde beyân ettiği dört şey ile abdâldan olunur. Bunlar: Samt, uzlet, cu' ve seherdir” der. Nakledildiğine göre bu zâtın ismi Muâz bin Eşres idi.¹⁵¹

Kıssanın naklinden sonra Sarı Abdullah Efendi bu dört hasletin gerçek tarikatlerin dört ana esâsı olduğunu her kim bu dört erkân ile amel etmezse doğru yolda olmayacağını ve abdâl zümresine dâhil olamayacağını söyler.¹⁵² Sonra sırayla bu dört esasa değinir.

2.2.2.6.1 Samt (Susma)

Sarı Abdullah Efendi'ye göre susma iki kısma ayrılır. Birincisi “samt-ı lisân”dır. Yani Hakk'tan gayrı şeyleri konuşmaktan dilini muhafaza etmektir. İkincisi ise “samt-ı kalb”dir. Dış dünyadan, insanın kendi nefsinden veya havâtırdan bir hâtıra akla gelirse ondan kalbi korumaktır.

Dilini susturup kalbini susturamayan kişi hafif günahkâr olur. Ama hem dili hem kalbi susan sâlikin sırrı zâhir olur ve Rabbi ona tecellî eder. Kalbi susup dili konuşsa, konuşması “hikmet” olur. Lisânı ve kalbi susmayan kişinin ise vücûdu şeytanın mülkü ve kendisi de şeytanın maskarası olur. Lisânı susturmak bütün

¹⁵¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 206a- 206b.

¹⁵² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 206b- 207a.

sâliklerin yapabileceği bir iştir fakat kalbi susturmak mukarrabîn ve müşâhedât ashâbının yapabileceği bir iştir. Sâlikin samtı âfetlerden kurtulmak, mukarrabînin samtı ise Hak ile ünsiyete muhâtab olmak içindir.¹⁵³

Bu açıklamaların ardından Sarı Abdullah Efendi eğer bir kimse bütün hâllerinde susmayı tercih etse, onun için Rabbinden başkasıyla bir söz bâkî kalmayacağını söyler. Çünkü insan nefsinin tam olarak susması mümkün değildir. Eğer sâlik başkalarının sözlerinden Rabbinin sözlerine intikâl edebilirse; ne konuşursa Hak'tan konuşmuş olur. Bu duruma delil şu âyet gösterir. “O nefis arzusu ile konuşmaz. Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.”¹⁵⁴ Ona göre Allah'ın kelâmı dışındaki sözler hatâdır, Allah düşünölmeksizin söylenen sözler ise şerdir. Bu fikrine delil olarak da “Sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı emreden hâriç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur”¹⁵⁵ âyetini gösterir.¹⁵⁶

Sûfiler susmanın önemine dâir pek çok söz söylemişlerdir. Ebû Bekir el-Verrâk “Hz. Âdem'den günümüze kadar fitnelerin ortaya çıkması ihtilâttan, insanların başkalarıyla haşır neşir olmasından kaynaklanmıştır. Ancak bu ihtilâttan selâmet on şeydedir. Bunun dokuzu sükût ve suskunlukta, biri de uzlette bulunur. Halvet asıl ve dâimî, ihtilât ise geçici ve ârizîdir. Sen asıl ve devamlı olanı seç”¹⁵⁷ demştir.

Sûfilere göre kişilerim makamlarına göre susmaları farklı mânâlara gelir. Buna göre “Avâmın sukûtu dil ile âriflerin sukûtu kalp ile âşıkların sukûtu sırra âit hâtıraları korumak ile olur.”¹⁵⁸

2.2.2.6.2 Uzlet (Yalnız Kalma)

Abdâl zümresine dâhil olmanın ikinci şartı olan uzlet, Sarı Abdullah Efendi'ye göre sükût etmeye bağlıdır. Çünkü bir kimse insanlardan uzlet etse konuşacak kimse bulamayacağından şüphesiz uzlet, dilin susmasına sebep olur.¹⁵⁹

¹⁵³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 207a- 207b.

¹⁵⁴ en-Necm 53/3-4.

¹⁵⁵ en-Nisâ 4/114.

¹⁵⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 208a.

¹⁵⁷ Sühreverdî, **Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları)**, s.530.

¹⁵⁸ Abdülkerim Kuşeyri, **Kuşeyrî Risâlesi**, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999, s.215.

¹⁵⁹ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 208a.

Sarı Abdullah Efendi uzleti iki kısma ayırır. Birincisi “uzlet-i mürîdîn”dir. Mürîdin vücûdu ile kendini dış dünyaya karışmaktan alıkoymasındır. İkincisi “uzlet-i muhakkikîn”dir. Muhakkik ehli olan zevâtın, dünyadan kalp ile uzlet etmesidir. Zirâ muhakkikînin kalbi ilmullahtan başka şeyle ilgilenmez.¹⁶⁰

Sarı Abdullah Efendi uzlet erbâbının niyetlerinin üç mertebe üzerine olduğundan bahseder. İlk iki mertebeyi açıklar ancak üçüncüsüne yer vermez. Buna göre birinci niyet; insanların şerlerinden uzak kalmak için uzlete çekilmektir. İkincisi; mürîdin kendi nefsinin başkalarına zarar vermesinden korktuğu için uzlete çekilmesidir ki bu niyet öncekinden daha üstündür. Çünkü birinci niyette başkalarının nefsine sû-i zan vardır, ikinci niyette kişinin kendi nefsine sû-i zannı vardır. Kendi nefsine sû-i zan etmek başkalarının nefsi hakkında kötü düşünmekten evlâdır.¹⁶¹

Sarı Abdullah Efendi’ye göre insanların en üstünü kendi nefsinden uzlet edip Rabbi ile sohbet etmeyi ihtiyâr edendir. Gerçekten uzleti tercih eden kimse Rabbini başkalarına tercih etmiş olur. Rabbini tercih eden kula ise Allah o kadar ihsân ve bağışta bulunur ki kadrini Cenâb-ı Hakk’tan başkası bilemez.¹⁶² Ona göre, uzlete devâm eden kişi ilâhî vahdâniyet sırlarına vâkıf olur. Uzlet hâlinin en üst hâli “halvet”tir. Halveti ise uzlet içindeki uzlet olarak tanımlar. Hatta uzlet eden kişi Hakk ile yakîn sahibi olmazsa, uzlethânesinde Hakk’tan gayrısı ile âlâka kurar ve yakîn elde edemezse, ölü geçen uzlet zamanını iâde etmesi gerektiğini söyler. Böylece uzlet zamanında Hakk’tan ona vâki olan tecelli ile yâkînin daha kuvvetli olacağını söyler.¹⁶³

Uzlet kavramı tasavvuf erbâbı arasında çokça görüş bildirilen bir meseledir. Tarikâtlerin ekserisi uzleti tavsiye ederken Nakşibendiyye gibi tarikâtlerde “halvet der encümen” yani halk içinde Hakk ile birlikte olma prensibini benimsemişlerdir.

Mutasavvıfların büyüklerinden Cüneyd-i Bağdâdî, “uzletin sıkıntısına katlanmak, ihtilât (esnasında halk)a müdâra etmekten daha kolaydır” derken Ebû Ya’kûb Sûsî “Tek başına yaşamaya (halvete), güçlü olanlardan başkasının tâkati

¹⁶⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 208a.

¹⁶¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 208a- 208b.

¹⁶² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 208b.

¹⁶³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 208/2a.

yetmez. Bizim gibiler için halk ile berâber bulunmak daha iyi ve daha faydalıdır. Çünkü halk birbirinden iyi şeyler görerek ona göre amel eder ¹⁶⁴ demiştir.

2.2.2.6.3 Cû' (Açlık)

Sarı Abdullah Efendi açlığı tarikat erkânının üçüncü rûknü olarak tanımlar. Ona göre, nasıl ki uzlet için sükût gerekli ise açlıktan tam netice alabilmek için de dördüncü rûkn olan seher gereklidir. Açlığı iki kısımda inceler. Birincisi “cû’-i ihtiyârî” yani isteğe bağlı açlıktır. Bu açlık sülûk ehlinin açlığıdır. İkinci açlık çeşidi ise “cû-i muhakkikîn” yani muhakkiklerin açlığıdır ve zorunludur. Çünkü muhakkik nefsinin isteklerini yerine getirmez. Muhakkik üns makâmında ise yemesi az, heybet makâmında ise yemesi çoktur. Muhakkikin yemesinin çok olması azametullahı müşâhede ettikleri hâlde kalplerinin hakikât nûrlarının tecellisine mazhâr olduğuna delâlet eder. Fakat sâlikin yemesinin çok olması Hakk’tan uzak olduğuna, ilâhî kapıdan tard edildiğine, nefsinin rûhunu galebe ederek cismânî lezzetler ve behemî şehvetlerle kalbini istilâ ettiğine dalâlet eder.¹⁶⁵

Sarı Abdullah Efendi, mürîdin şeyhinden izin almadıkça açlık rûknüne başlamasının câiz olmayacağı görüşündedir. Çünkü açlık için hâl ve makam vardır.

Açlığın hâlinde kast olunan; huzû, huşû, meskenet, zillet, iftikâr, adem-i fuzûl, sükûn-ı cevârih ve adem-i havâtır-ı rediyyedir. Bu hâller, sâliklerdeki açlığın hâlidir. Fakat muhakkikînin açlığının hâli; vakt ile safâ, müvâneset, izzet-i ilâhî ve beşerî sıfatlardan tenezzühtür.

Açlığın makâmı “makâm-ı samedânî”dir ve o kadar yüce bir makâmdır ki, sâhibi tecellîler ve türlü esrârlarından feyizlenir. Açlığın bu vech ile olan faydası himmet erbâbına hastır. Yoksa halkın açlığı değildir. Çünkü halkın açlığı mizâcın ıslâhı için değildir. Böyle bir açlık şeytânın hilelerini açığa çıkarır.¹⁶⁶

Tasavvuf erbâbı da Sarı Abdullah Efendi gibi kişinin mânevî mertebesine göre açlığın farklı mânâlara geldiği görüşünü benimsemiştir. Yahyâ bin Muâz, “çok tevbe edenlere (tevvâbîn) aç kalmaları, bir tecrübedir. Zâhitlerin aç kalmaları,

¹⁶⁴ Uludağ, *Kuşeyrî Risâlesi*, s.199.

¹⁶⁵ Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye* vr. 208/2a- 208/2b.

¹⁶⁶ Sarı Abdullah Efendi, *a.g.e.*, vr. 209a.

nefislerine tatbîk ettikleri bir siyâsettir. Sıddîk olanların aç kalmaları, kendilerine göre ikrâm ve ziyâfettir”¹⁶⁷ demiştir.

Sûfîler, açlık sonucu olarak çeşitli kazanımlar elde edeceklerini umarlar. Muzaffer Kirmisîni bunu ifâde sadedinde “açlığa kanâat yardımcı olursa; açlık düşünce tarlası, hikmet kaynağı, zekânın hayatı ve kalbin kandîli hâline gelir”¹⁶⁸ demiştir.

2.2.2.6.4 Seher (Gece İbâdeti)

Sarı Abdullah Efendi’ye göre gece ibâdeti açlığın neticesidir. Bunu “mide ta’amdan tahliye olursa nevm zâil olur” ifâdeleri ile dile getirir.

Seheri iki kısma ayırır. Biri “seher-i ‘ayn” diğeri “seher-i kalb”dir. Seher-i kalb; kalbin gafletten uyanışıdır, seher-i ‘ayn ise kalbin içindeki gözün himmet makâmına râğbetidir. Eğer göz uyanık olup da kalb uyanık olmazsa, gözün uykusu ile ameli bâtıl olur.¹⁶⁹

Sarı Abdullah Efendi’ye göre gece ibâdetinin faydası, sâlikin kalb amellerinin sürekliliğini sağlaması ve onu Allah indinde gizli olan, en şerefli menzillere yükseltebilmesidir. Seherin de açlık gibi hâli vardır. Bu hâl, sâlik ve muhakkîk için vaktin imâr edilip değerlendirilmesidir. Ancak muhakkîk gece ibâdet hâlinde iken Rabbanî ahlak ile daha ziyâde ahlâklanır. Bunu sâlik bilemez. Çünkü muhakkîklerin makâmı makâm-ı kayyûmiyyettir.¹⁷⁰

Riyâzât ve mücâhede ehli geceleri ibâdet ile geçirip uyumamayı kendilerine bir görev olarak ta’yin etmişlerdir. Allah’ın Hz. Dâvûd’a vahyettiğine inanılan “Beni sevdiğini iddia edip de gece karanlık bastığı zaman beni bir tarafa bırakarak uyuyan dâvasında yalancıdır” sözü dayanak noktası kabûl edilmiş ve gece uyku hâlinin galebe çalması için göze sürme çekmek gibi çeşitli yollara başvurulmuştur.¹⁷¹

Uykunun gerekli olduğuna inanan sûfîler de vardır. Bu sûfîler, uykuda bazı mâna ve meziyetler olduğunu ve bunların uyanık iken bulunamayacağını, bunlardan

¹⁶⁷ Uludağ, **Kuşeyrî Risâlesi**, s. 111.

¹⁶⁸ Uludağ, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁶⁹ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr. 209a-209b.

¹⁷⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 209a-209b.

¹⁷¹ Uludağ, **Kuşeyrî Risâlesi**, s. 468.

birinin de Hz. Peygamber'i, sahâbeyi ve eski ulemâyı rüyâda görmek olduğunu söylerler.¹⁷²

2.2.2.7 SEYR Ü SÜLÛK

Seyr, tarîkatlerde, “tarîkat prensiplerinin yerine getirilmesi neticesi, mânevî yükselme” yerine kullanılan bir ıstılahtır. Seyr lügâtte “yürümek”, “bakmak” mânâlarına gelir.¹⁷³

Sözlükte “yola girmek”, “yolda yürümek”, “başka bir şeyin içine nüfûz etmek”, “katılmak”, “întikâl etmek” anlamlarına gelen sülûk kelimesi tasavvufta “insanı Hakk’a ulaştıran tavır, amel, ibâdet, fiil, hareket, davranış tarzları” mânâsında kullanılmıştır.¹⁷⁴ Tasavvufî ıstılahda seyr ü sülûk beraber kullanılmıştır.

Tasavvuf ehline göre sülûk, Allah Teâlâ’ya ulaşmaya (vusûl) kâbiliyet kazanmak için güzel ahlâk sâhibi olmaya çalışmaktan ibârettir. Kâşânî sülûku “Allah Teâlâ’nın cemâlinin tecellîsi kalb evini ağyârdan temizlemek” olarak târif eder. Sülûk cehâletten ilme, fenâ huylardan güzel ahlâka, kendi vücûdundan Hakk’ın vücûduna harekettir.¹⁷⁵

Tasavvuf yoluna girmek yâni sülûk yapmak isteyen “tâlib”, yolun başlangıcında olana “mübtedî”, bu yolda mesâfe kat edene “sâlik”, yolun sonuna ulaşana “müntehî” denir. Sâlik mübtedî ve müntehî arasındaki mertebededir.¹⁷⁶

Mutasavvıflar seyri aşamalardan oluşan bir süreç olarak ele almışlardır. Sâlik, bu mertebelerden tedricî olarak yükselir. Bir makâm tam olarak tekâmül edilmeden diğer makâma geçilemez. Aksi takdirde bu makâmdaki eksiklik daha sonraki makâmlarda da devâm eder. Sona ulaşana kadar sülûku olumsuz yönde etkiler.

Tasavvuf yolunu tutmak, yolda ilerlemek, yolun sonuna varmak ve ardından yolun başına geri dönmek şeklinde kavis çizen sülûkun Allah’a (seyr ila’llah), Allah için (seyr li’llah), Allah üzere (seyr ala’llah), Allah ile birlikte (seyr maa’llah), Allah’ta (seyr fi’llah), Allah’la (seyr bi’llah) ve Allah’tan (seyr ani’llah) olmak üzere çeşitli seyirleri vardır.¹⁷⁷

¹⁷² Uludağ, **a.g.e**, s.469.

¹⁷³ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarîkatlar**, s.317.

¹⁷⁴ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, **DİA**, c.XXXVIII, İstanbul 2010, s.127.

¹⁷⁵ Eraydın, **Tasavvuf ve Tarîkatlar**, s.317.

¹⁷⁶ Uludağ, “Sülûk”, **DİA**, c.XXXVIII, s.127.

¹⁷⁷ Uludağ, **a.g.m**, s.128.

Sarı Abdullah Efendi **Cevherü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de bu seyirlerin sadece dördünden bahsetmiştir. Bunlar: seyr ila'llah, seyr bi'llah, seyr maa'llah ve seyr fi'llahtır.¹⁷⁸ Bahsettiği seyirleri tek tek açıklamak yerine hepsi hakkında toplu değerlendirmede bulunmayı tercih etmiştir. Bu değerlendirmeleri vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde yapmıştır.

Sarı Abdullah Efendi'ye göre sonra gelen seyr önce gelenin aksi olur. Yani dünyanın mevcûdâtı seyr ani'llah ettiklerinde, nüzûlun nihâyeti ve seyr ila'llahın başlangıcı olan mertebe-i insâniyyeyi âşiyân ettikleri sebepten önceki seyr halkın umûmuna vâki olmuştur. Bunun bidâyeti onun nihâyeti ve bunun nihâyeti bunun bidâyeti olur.

Ona göre, sâlik-i meczûb ve meczûb-ı sâlik en son mertebeye irtikâ ettikten sonra merâtib-i tenezzül ile Hakkı bütün mertebelerde müşâhede eylerler. Bütün mertebeleri Hakk ile seyredip seyr maa'llah ne mânâdır bilirler. Hakkı halk ile ve halkı Hakk ile, vahdeti kesret ve kesreti vahdet ile müşâhede ederler buna seyr fi'llah denir. Seyr fi'llahta nihâyet ve gâyet olmaz. Buna binâen ilâhî tecellîlerin çeşitliliğine herhangi bir sınırlama getirilemez. Birinci seyir şecere, ikinci seyir semeredir ve neticesi “lâ ilâhe illallah” kelimesidir.¹⁷⁹

2.2.2.8 KELİME-İ TEVHİD ZİKİRİ VE NAKŞİBENDİYYE, NÛRBAHŞİYYE, HALVETİYYE, BAYRÂMİYYE TARİKATLERİNDE ZİKİR TELKİN USÛLÜ

Sarı Abdullah Efendi kendini **Nasîhatü'l-Mülûk** adı eserinde “aslen Bayrâmî, tarîkaten Celvetî ve terbiyeten ve Bürûziyyeten fî-rûhâniyyet-i Mevlevî” olarak tanıtmaktadır. **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de ise Celvetiyye-i Bayrâmiyye'den bahseder. Ona göre Celvetiyye-i Bayrâmiyye, Nakşibendiyye ve Halvetiyyenin birleşiminden teşekkül etmiş bir tarîkattir.¹⁸⁰

Nakşibendiyye, Halvetiyye, Nûrbahşîyye, Bayrâmiyye, Celvetiyye tarîkatlerin seyr ü sülûk metotları hakkında hayli mâlûmatı bulunan Sarı Abdullah

¹⁷⁸ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 214a.

¹⁷⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 214b.

¹⁸⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 215b.

Efendi **Cevhertü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de zaman zaman bu metotlar hakkında okuyucusuna bilgiler vermektedir. Fakat bu bilgiler belli bir sisteme ve sıraya bağlı olmayıp konular arasına serpiştirilmiş vaziyettedir ve yeri geldikçe zikredilmiştir. Kelîme-i tevhîd zikrinin mâhiyetini anlatırken bu konu hakkında nisbeten daha derli toplu açıklamalarda bulunmuştur. Biz de fikirlerini bu konu çerçevesinde aktarmayı uygun gördük.

Sarı Abdullah Efendi fenânın husûlü ve bekânın tahakkukuna şart olarak, evvelâ kesreti kendi nefsinden sonra sâir mümkinâttan atmak olarak gösterir. Bu hâlete erişmek ancak nefy ü isbâtı cem eden kelime-i tevhid ile mümkündür. Lâ ilâhe illallah kelimesi Hz. Peygamber'in Hira mağarasında Hz. Ebu Bekir'e gizli olarak, Hz. Ali'ye ise açık olarak telkin ettiği zikirdir. Halvetî ve Nakşibendî meşâyih bu zikri an'ane olarak kabûl etmelerine sebep olarak "Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle zikret" ¹⁸¹ âyetini ve "Kul bana nafilelerle o kadar yaklaşır ki ben onu severim. Onu sevdiğimde de onun işiten kulağı ve gören gözü olurum" hadîs-i kutsîsini gösterirler. ¹⁸²

Hakîkât yolunun yolcusu olan sâlik, Nakşibendiyye, Nûrbahşîyye veya Halvetiyye ve Nakşibendiyyeyi bünyesinde toplayan Celvetiyye-i Bayrâmiyyeden olursa, kalp letâifinin parlatmasının kâidesi şudur: Sâlikin gözü kapalı, nefesi tutulmuş, ağzı ve dili bağlanmış bir şekilde oturur. Gizli bir şekilde zikir ve tefekkürle iştigâl eder. Kelime-i tevhidin mânâsını düşünerek, iki yayın birleşmesiyle oluşan bir dâire hayal eder. Başında ve sonunda merkez kalb olmalı. Birinci yaya "kavs-ı terâkkî-i kalbî", ikinci yaya "kavs-i tenezzül-i âfâkî" denir. Kavs-ı terâkkî-i âfâkînin bitişi nokta-i vahdet ve ehâdiyyetü'l-cem'dir. Nihâyeti ise gönüldeki "süveydâ" denilen noktadır. ¹⁸³

Sâlik kelime-i tevhid zikrini bu izâhları düşünerek defaâtle tekrar ettikçe yaratılıştaki marifet sûretleri ve ezelî idrâkinde olan, nûr-ı yakîn sâlikin gönlünde sâbit olur. Nûr-ı yakîn kalpte parlamaya, Cenâb-ı Hakkın tecellî nurlarının ışıltılarını müşâhede etmeye başlar. Şevk-i kâmil ve zevk-i şâmil sahibi olur. Hz. Ali'nin "ben görmediğim Rabbe ibâdet etmem" sözünün ne mânâyâ geldiğini muâyene eder. Bu netîcenin zikr-i hafîye mahsus olduğunu ve "Onları ne ticâret ne de alışveriş Allah'ı

¹⁸¹ el-A'râf 7/205.

¹⁸² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 215a-215b.

¹⁸³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 216a-216b.

anmaktan alıkoymaz” âyetiyle kast edilenin bu tâife olduğunu tahkîk edip şüphesi kalmaz.¹⁸⁴

Sarı Abdullah Efendi burada bir bilgi aktarmaktadır. Buna göre; bazı Bayrâmî şeyhleri, terbiyenin başlangıç aşamasında sâlike Türkçe olarak “kalbden mâsivâyı çıkar, diz çöküp ellerini namazda durur gibi bağlayıp, gözünü yum ve kalbine teveccüh et” derlermiş.¹⁸⁵

Bu bilgilerden sonra Halvetî tarikatının zikir usûlüne geçer. Buna göre Halvetî tarikatından olan bir sâlik, uzlet köşesinde iki dizinin üzerinde oturduğu ve vahdet zâviyesinde halvette olduğu sırada kelime-i tevhîdin mânâsını mülâhaza ve tahkîk eder. Kalbi ve dili ile “lâ ilâhe illallah” zikrini tekrar ederek bu zikrin kalbinde sâbit kalmasına gayret eder. Bu zikir vahdet feleğine ve tevhid göğüne ulaşır. Kalbden nefsânî kelimeleri izale edip gönlünden masivâyı çıkararak öyle bir zikreder ki zikir deryâsında müstağrâk olur. Böylece dili zikirden ayrı kalsa, kalbi zikirden bir nefes ayrılmaz. “Güzel bir söz, kökü sağlam dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir.”¹⁸⁶ âyetinin sırrına erer. Çünkü kelime-i tevhîd dilde tekrarlanıp gönülde sâbit olunca, zikirden kalbde mânevî bir cevher peydâ ve ışıltısından bir nûr-ı yakîn hüveydâ olur. Kelimenin sûreti dilde zâil olsa nûru kalbden asla kaybolmaz.¹⁸⁷

Gerek sesli, gerek sessiz olarak sâlikin kalbinde tam bir ziyâ ve safâ hâli hâsıl olursa, “lâ ilâhe” kelimesiyle zâkir kâbe kavseyn makâmına vâsıl, “sonra yaklaştı ve böylece indi”¹⁸⁸ âyetindeki kavs-ı tenezzüle nâil olur. Bütün mertebelerin ezâsında ilâhî esrârları muayene ve Cenâb-ı Hakk’ın vahdet na’tını müşâhede eder. “İllallah” diyerek kemâl dâiresini tamamlar.¹⁸⁹

Daha sonraki aşamada sâlikteki bu hâl devamlı olup onun zikri “Allah Allah” ve “Hû Hû” olur. Her bir zikirde fenâ ile bekâ hakikatlerinin cilveleri ona âyân olur.¹⁹⁰

Sarı Abdullah Efendi bu bilgilerin yanında Nakşîbendi ve Halvetî tarikatlarında tarikat isimlerindeki her bir harfin bir mânâyâ işâret ettiğini ifâde

¹⁸⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr..216b.

¹⁸⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.216b.

¹⁸⁶ İbrâhim 14/24-25.

¹⁸⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 217a-217b.

¹⁸⁸ en-Necm53/8.

¹⁸⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 217b-218a.

¹⁹⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 218a-218b.

etmiştir. Her bir harfin işâret ettiği bir kavram o tarîkatın temel esaslarından biridir. Buna göre “Nakşibend” kelimesindeki “nûn” harfî “nefy-i mâsivâ”ya, “kâf” harfî “kadem-i râsih-i fi’l-fenâ”ya, “şın” harfî “şuâ-yı nûr-ı cemâl”e ikinci “nun” harfî “nûr-ı tecellî-i zât”a, “be” harfî “bekâbillah”a, “dâl” harfî de “devâm-ı ba’de’l-fenâ”ya işâret etmektedir.

Halvetiyye tarîkâtindeki “halvet” kelimesindeki “hâ” harfî “halvetten huluvv-i kalb”e, “lâm” harfî “lezzet-i zikr”e, “vav” harfî “vefâ bi’l-ahd”e, “ta” ise, “temkîn-i ba’de’l-telvîn”e işâret etmektedir.¹⁹¹

¹⁹¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 257b-258a.

2.2.2.9 PEYGAMBERLER

2.2.2.9.1. HZ. ÂDEM

2.2.2.9.1.1 Hz. Âdem'in Yaratılması

Hz. Âdem, İslâmî kaynaklarda insanlığın atası olması sebebiyle “ebu’l-beşer”, Kurân-ı Kerîm’de Allah’ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmış olduğundan “safıyyullah” ünvanlarıyla anılmaktadır.¹⁹²

Âdem kelimesinin hangi dilden geldiği ve hangi kökten türemiş olduğu konusu tartışmalıdır. Kelimenin Sümer dilindeki “adamu” (babam), Âsur-Bâbil dilindeki “adamu” (meydâna getirilmiş genç; çocuk) ve Sâbiî dilindeki “adam” (kul) kelimesinden geldiği ileri sürülmüştür. Bâzı dilciler de Âdem kelimesinin Arapça asıllı olduğunu “esmerlik” anlamına gelen “el-üdme” yahut “insicam, ülfet” anlamına gelen “el-üdm” veya “el-üdme”den türetilmiş olabileceğini söylemişlerdir.¹⁹³

İlk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem ile ilgili **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**’de oldukça tafsilatlı bilgiler bulunmaktadır. Sarı Abdullah Efendi Hz. Âdem ile ilgili konuları âyetleri temel çıkış noktası olarak, hadîs-i şerifler, tefsir kitapları ve mutasavvıfların yorumlarıyla destekleyerek okuyucusuna aktarmıştır. Olaylar ile ilgili açıklamalar daha çok tasavvufî yorum niteliğindedir.

Buna göre Cenâb-ı Hâkk insânı yaratmak istediği vakit, eczâ ve kuvâ-yı yedeyn mesâbesinde olan melâikeyi ta’zîm, Hz. Âdem’i tekrîm ve tefhîm, her bir mes’elede işe başlamadan önce müşâvere etmek gerektiğini kullarına göstermek için meleklerle “şüphesiz ki ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım”¹⁹⁴ dedi. Melekler de neş’et-i Âdem’e nazar ettiklerinde gazab ile kahır, ma’siyet ve şerri barındıran kuvve-i gazabıyye ve şehevıyyeyi gâlib gördüler.¹⁹⁵

Neş’et-i Âdem’in hâlîfe olarak yaratılmasındaki gizli hikmeti bilmek, hil’at-ı halîfeye kemâl-i teveccüh ile mübâşeret etmek için cürêt ederek “orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?”¹⁹⁶ dediler.

¹⁹² Süleyman Hayri Bolay, “Âdem”, **DİA**, c. I, İstanbul 1988, s.358.

¹⁹³ Bolay, **a.g.m.**, s. 358.

¹⁹⁴ el-Bakara 2/30.

¹⁹⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 99a-99b.

¹⁹⁶ el-Bakara 2/30.

Melekler, Cenâb-ı Hakk’a “İnsanoğlu kuvve-i şehviyyesi ile yeryüzünde fesâd çıkaracak ve kuvve-i gazabiyyesi ile kan dökecektir. Oysa bizim a’yânımızı nûr-ı vücûd ve feyz-i cûdunla nûrlandırdın o nûr ve temizlik sâyesinde biz seni zikrediyoruz, sana hamd ediyoruz, seni tesbîh ve tenzîh ediyoruz” mânâsındaki “Oysa biz seni överek yüceltiyor ve seni devamlı takdis ediyoruz”¹⁹⁷ âyetini söylediler. Cenâb-ı Hakk meleklere “Ben sizin bilmedikleriniz bilirim”¹⁹⁸ diye cevap verdi. Böyle demekle: “Gâyet-i kemâl cemiyettedir. Cemiyet ise sûret-i unsûriyye-i Âdem’dedir. Ey melâike, siz varlığınız ve mertebeleriniz cihetiyle böyle olduğunu bilmezsiniz” dedi.¹⁹⁹

Cenâb-ı Hakk Âdem’in terkîb maddesini icâda ta’alluk edince toprağa yönelip “ben senden bir halk yaratacağım. Onlardan bir kısmı bana itaât edecek bir kısmı ise isyân edecek. Bana itaât edeni cennete yerleştiririm, isyân edeni ise ateşe atarım” hadis-i kutsîsini söylediği rivâyet edilir. Toprak ise “Ey Rabbim bu miskîn ve fakîri isyân ile ateşe düşmekten koru” diye ilticâda bulundu. Zemîn bu halde inleyip ağlarken, Cenâb-ı Hak Hz. Cebrâîl’den yeryüzünün en latîf ve yüksek yerinden Hz. Âdem’in kalıbının yoğrulması için bir avuç toprak getimesini istedi. Hz. Cebrâîl fermân-ı celîl üze yeryüzüne nâzil olup bir avuç toprak almaya yönelince yeryüzü ağlayıp inleyerek Cebrâîl’e “beni hâlîme terk eyle” diyerek toprak alınmasına müsâde etmedi. Allahu Teâlâ sonra sırayla Hz. Mikâîl ve Hz. İsrâîl’i gönderdi fakat onlar da yeryüzünden toprak alamadı. Daha sonra emrin icrâsına Hz. Azrâîl me’mûr edildi. Hz. Azrâîl yeryüzüne inince, yeryüzü ona da ağlayıp yakarmaya başladı. Fakat Hz. Azrâîl “Ey zemîn, benim katımda ağlayıp inlemenin bir kadri ve itibârı yoktur. Ben emr-i Hak ile geldim. Senden bir avuç toprak almayınca gitmem” diyip yeryüzünün en latîf yerinden kırk arş miktârı toprak alıp Mekke ile Tâif arasına götürdü ve emr-i Hüdâyı yerine getirdi.²⁰⁰

Sarı Abdullah Efendi bu bilgileri verdikten sonra Hz. Adem’in yaratılışı ile ilgili çeşitli tefsîr kitaplarındaki bilgilere yer vermiştir. Bunlardan biri **Tefsîr-i Kurtûbî**’de Abdullah bin Selâm’dan rivâyet edilmiştir. Buna göre Hz. Âdem’in yüzü Ka’be toprağından, göğsü ve sırtı Beytü’l-Makdis’ten, baldırları Yemen’den,

¹⁹⁷ el-Bakara 3/30.

¹⁹⁸ el-Yâsîn 12/96.

¹⁹⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 100b-101a.

²⁰⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 102a-104a.

bacakları Mısır, ayakları Hicaz'dan, sağ eli doğu toprağından, sol eli batı toprağından yaratılmıştır.²⁰¹

Tefsîr-i Münîr'de İbn Abbas'tan rivâyet edilen başka bir rivâyete göre; Hz. Âdem'in başı Beytü'l-Makdis'ten, cilt ve kılları Behişt toprağından, kirpik ve kaşları Havz-ı Kevser'in en temiz toprağından yaratılmıştır. Yine **Cevâhirü't-Tefsîr**'e göre Hz. Âdem'in ciğeri Musul toprağından, dalağı Hicaz toprağından, cildi Tâif'ten, yüzü Ken'an'dan, avreti Bâbil toprağından, iç organları ve bağırsakları Cezâyir toprağından, kemikleri dağlardan terkîb olunmuştur.²⁰²

Sarı Abdullah Efendi daha sonra “ben Âdem'in hamurunu kırk sabah elimle yoğurdum” hadîs-i kutsîsinin izâhına geçerek, emr-i ilâhî üzerine yetmişer bin meleğin selsebîl ve rahîk çeşmesinden, zencebîl ve tesnîm sularının kaynaklarından rahmet sularını getirip, kerem ve lütûf bulutlarıyla, fazilet ve inâyet yağmurları yağdırıp Allahu Teâlâ'nın Hz. Âdem'in toprağını muhabbet suyu ile kırk sabah (ki kırk bin seneden ibâret olduğunu söyler) yoğurmuştur.²⁰³

Daha sonra insanoğlunun rakam-ı tesviyesi itmâma erişince “ona şekil verdiğim ve ona rûhumdan üflediğim zaman” (el-Hicr 15/29) âyeti fehvâsınca, Hazret-i Feyyâz-ı Mutlâk olan Cenâb-ı Hak bilâ vâsıta kendi rûhundan üfleyip, Hz. Âdem'i ilâhî ve kevnî hakîkatlerin toplamı, ulûhiyet hazretinin aynası, rubûbiyet cenâbının sûreti eyleyip, halîfesi olarak ta'yîn etti.²⁰⁴

Tahkîk erbâbından nakledildiğine göre insanın beden evi önceleri görünür halde değildi, karanlıktı. Rûh-ı nûrânînin bedene girmesinden sonra Allahu Teâlâ, Hz. Muhammed'in nûrunun mumunu, Hz. Âdem'in cebhesinin kandiline yerleştirdi. O nûrun pertev-i şûlesiyle Hz. Âdem nûrlandı. Sonra rûh, o nûrun şevkiyle fûrûzân, Hz. Âdem'in başına revân, derûn-ı bedenine devân oldu. Bütün dimâğı rûhun te'siriyle zevklendi ve oradan Hz. Âdem'in gözüne ilerleyip göz bebeklerine eser etti. Hz. Âdem'in gözü görmeye başlayıp, arşa bakınca “La ilâhe illallah Muhammedün Rasûlullah” kelimesini gördü. Sonra Allah'ın izni ile kendisine konuşma yetisi verildi ve “Elhamdülilâhi Rabbi'l-âlemîn” virdini iltizâm etti.²⁰⁵

²⁰¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 104a-104b.

²⁰² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.104b.

²⁰³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.105a,105b.

²⁰⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.107a.

²⁰⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.107b.

2.2.2.9.1.2 Hz. Âdem'e İsimlerin Öğretilmesi

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'de Hz. Âdem'e isimlerin öğretilmesi bahsi şu şekilde aktarılmıştır: “Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti”²⁰⁶ âyeti fehvâsınca Allahu Teâlâ Hz. Âdem'e kendi indinde gizli olan esmâ-i külliyesinin hakîkât ve mânâsını öğretti. Sadece öğretmekle kalmayıp her şeyin renk ve sûretini, çeşit ve lezzetini, yumuşaklık ve sertliğini bildirip kaza ve kader levhini, mahv ve isbat levhini, rûhlar ve kişilerde olan bütün hakikat ve letâifleri Hz. Âdem'e ta'lîm olunan esmâ ile idrâk ve müşâhede ettirip Hz. Âdem'in kendi sûretinin, kevnî ve ilâhî hakikatlerin cümlesini barındırdığından haberdâr etti.

“Sonra onları meleklerle gösterdi.”²⁰⁷ âyeti fehvâsınca isimleri keyfiyetleri ve nitelikleriyle Cenâb-ı Hakk meleklerle gösterdi ve meleklerle hitâben “eğer sâdıklardan iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin”²⁰⁸ dedi. Meleklerin “Biz seni hamd ederek dâimâ tesbîh ediyoruz”²⁰⁹ ifâdelerinden hareketle “biz hilâfete daha hak sahibiyiz” iddialarını ispât için esmâ hakkında ihbârları mutâlebe olununca melekler “Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzîh ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz âlim ve hâkim olan sensin.”²¹⁰ diyerek kendi acziyetlerini idrâk ve Hz. Âdem'in yaratılışının üstün olduğunu itirâf ettiler. Bunun üzerine Allahu Teâlâ Hz. Âdem'e “Ey Âdem onlara bunların isimlerini söyle”²¹¹ buyurdu. Hz. Âdem Rabbü'l-âlemînin fermânı üzre “onların isimlerini bildirince”²¹² âyeti mucibince Hz. Âdem meleklerin her birine kendilerinin kadr-i kâbilliyât ve mertebe-i isti'dâdları olan esmâdan haber verince, melâikeye Allah tarafından “size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim. Yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?”²¹³ hitâbı erişti. Her biri o hitâptan utanç şarabından içerek medhûş oldular.²¹⁴

²⁰⁶ el-Bakara 2/31.

²⁰⁷ el-Bakara 2/31.

²⁰⁸ el-Bakara 2/31.

²⁰⁹ el-Bakara 2/30.

²¹⁰ el-Bakara 2/32.

²¹¹ el-Bakara 2/33.

²¹² el-Bakara 2/33.

²¹³ el-Bakara 2/33.

²¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.108b-110a.

2.2.2.9.1.3 Meleklerin Hz. Âdem'e Secde Etmesi

Sarı Abdullah Efendi meleklerin Hz. Âdem'e secde etmekle emr olunması konusuna da değinmiştir. Buna göre Hz. Âdem'in bâtını esmâ-i ilâhiyyenin toplamı olarak, zâhiri ise kevnî hakikâtleri içine alacak biçimde yaratılmıştı. Melek ise, sûret-i melek ile musevver olup kalbi, Allah'ın zâtının nurlarının toplandığı mahal, sûreti cemâl sıfâtlarının toplandığı mahal, rûhu muhabbet nûrlarının süsü, sırrı ma'rifet nûrlarının matla'ı idi. Bu sebeple melekler zât ve sıfat tecellîlerinin kıblesi, cemâl tecellîlerinin nûru olan, Hz. Âdem'in yüzü tecellî aynasından aksedince "secde edin"²¹⁵ emri ile derhal vech-i Âdem'den işti'al eden nûr-ı âfitâb-ı cemâle secde ettiler.²¹⁶

Rivâyete göre önce Cebrâil, sonra Mikâil, sonra İsrâfîl, sonra Azrâil secde etti. Yahut önce İsrâfîl sonra diğer melekler secdeye kapandılar. Çünkü bu melekler Hakk'a itaât konusunda diğerlerinden önce gelmektedir. Melekler bir rivâyete göre yüz yıl diğer bir rivâyete göre beş yüz yıl secdede kaldılar. Başlarını kaldırdıklarında ise İblis'in Hz. Âdem'e secde etmediğini bilip, ilâhî rahmet kapısından kovulduğunu idrâk ettiler. Böyle bir itaatsizlikten Allah'ın inâyeti ve tevfiği ile korunduklarını anladılar. Bu hâllerinin şükrünü edâ etmek için bir kez daha secdeye kapandılar.²¹⁷

Hakk celle ve âlâ hazretleri melekler ve şeytan arasında geçen bu hâdiseyi Hz. Muhammed'e şu âyetle bildirmektedir. "Ve o vakit melâikeye: "Âdem'e secde edin" demiştik. İblis hariç hepsi secde etti. Yalnız İblis dayattı, kibrine yediremedi. Zaten kâfirlerden idi."²¹⁸ Şeytan ateş ve hevâdan mürekkebi olup asıl ve sûret itibârı ile cin tâifesinden idi. Hz. Âdem'in sûretindeki su ve toprağa nazar ederek kendini ondan daha üstün ve latîf gördü. Cehl ve gafletle secdeden imtinâ edip "Ve elbette ceza gününe kadar lâ'netim senin üzerindedir"²¹⁹ tardiyle redd-i bâb-ı hazret oldu.²²⁰

Cenâb-ı Hak İblis'e "sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?"²²¹ diye itâb edince İblis "ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten

²¹⁵ el-Kehf 18/50.

²¹⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 112a.

²¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 112a-112b.

²¹⁸ el-Bakara 2/34.

²¹⁹ es-Sâd 38/78.

²²⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 112b- 113a.

²²¹ el-A'râf 7/12.

yarattın. Onu ise çamurdan yarattın”²²² diyerek cevap verdi. İblis, akılsızca yaptığı kıyas ve istidlâl sonucu büyük bir hata yaptı. Ateş ulvî ve nûrânî; toprak ise süflî ve zulmânî olmakla ateş topraktan daha üstündür. Ancak toprak mânâ itibarı ile ateşten daha üstün ve efdâldir. Bu sebeptendir ki ateşin tabiâtı hiddet ve temkinsizlik; toprağın tabiâtı sükûnet ve ağırbaşlılıktır. Toprağa her ne konulursa emânet edilen şeyi aslına uygun olarak muhafaza eder; ancak ateşe ne konulursa telef edip kendine dönderir. ²²³

Hiz. Âdem’in secde edilmekle olan fazl ve şerefi sadece bu özelliği dolayısıyla değildir. “Kudret elimle yarattığıma, ne mâni oldu da secde etmedin?”²²⁴ âyetinden de anlaşılacağı üzere Cenâb-ı Hakk’ın insanı bilâ-vâsita cemâl ve celâl eliyle bizzat yaratması sebebiyledir. İnsanın melâike üzerine olan faziletinin sebebi “ona rûhumdan üfledim”²²⁵ âyeti fehvâsınca Cenâb-ı Hakk’ın rûhundan üflemesi ve zâtî ve sıfâtî tecellilerini Hiz. Âdem’e tahsis kılması neticesidir.²²⁶

2.2.2.9.1.4 Hiz. Havva’nın Yaratılması ve Hiz. Âdem ile İzdivâcî

Cenâb-ı Hak, Hiz. Âdem’e kendi cinsinden bir arkadaş ve mahrem vücûdâ getirmek için uyku hâli verip, sol kaburga kemiğinden melek sûretli bir varlık halk etti. “Hayy” isminin cüz’ünden yarattığı için “Havva” diye isimlendirdi. Âdem ile Havva’nın can ve gönüllerini karşılıklı aşk silsilesi ile bend etti. Böylece Hiz. Âdem’in yalnızlığı zâil oldu ve aralarında kemâl-i ülfet hâsıl oldu.²²⁷ Sarı Abdullah Efendi Hiz. Havva’nın yaratılışı ile ilgili olarak kendisi bu bilgileri verdikten sonra İbn Abbas ve İbn Mes’ûd’dan rivâyet edilen ifâdelere yer vermiştir. Buna göre;

Allah Teâlâ İblis’i cennetten çıkarıp Hiz. Âdem’i tek başına cennete yerleştirdiğinde kendisi ile beraber, onunla ünsiyet kuracağı kimse yoktu. Bunun üzerine Allah ona uyku hali verdi. Sonra sol yanında bulunan kaburga kemiklerinden birini aldı. Onun yerine bir et parçası koydu ve bu kaburga kemiğinden Havva’yı yarattı. Uyandığında başucunda bir kadın gördü. “Sen kimsin?” diye sordu. Kadın dedi ki: “Bir kadın” dedi. Âdem: “Niçin yaratıldın?” diye sorunca, dedi ki: “Benimle sükûn bulasın diye yaratıldım.” Melekler ilmini sınamak amacıyla Âdem’e: “Kadının

²²² el-A’râf 7/12.

²²³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.114a,114b.

²²⁴ es-Sâd 38/75.

²²⁵ el-Hicr 15/29.

²²⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.115a.

²²⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.116b.

ismi nedir?“ diye sordular. Âdem: “Havva” dedi. Melekler: “Neden Havva ismi verildi?” diye sorunca. Âdem: “Çünkü o, daha önce diri olan bir şeyden yaratıldı.” dedi.

Âdem onu dilediğinde ona elini uzattı. Melekler ona engel oldular. Ona: “Onun mehrini öde” dediler. Âdem aleyhisselam: “Onun mehri nedir?” diye sordu. Melekler ise: “Muhammed aleyhisselam’a salât getirmendir.” dediler. Hz. Âdem: “Muhammed kimdir?” diye sordu. Melekler: “Senin evladlarından peygamberlerin sonuncusudur. Eğer o olmasaydı. Sen yaratılmazdın” dediler.

Bir başka rivayetde ise, Âdem ve Havva’yı -altın bir tahtın üzerinde- meleklerden bir asker grubu taşıdılar. Melikleri taşırmış gibi. Âdem ile Havva’nın elbiseleri nûrdandı. Üzerlerinde altından bir taç vardı. Bu taç yakut ve inci ile süslü idi. Âdem’in üzerinde inci ve yâkut ile süslenmiş bir bölge vardı. Nihayetinde cennete girdiler.²²⁸

Cennette meleklerin münâdîsi şöyle nidâ etti: “Âdem ile Havva’nın izdivâcları istihkâm bulup muâşeretleri için halvet-hâne-i cennetin tezyîni husûsunda ihtimâm oluna.” Melekler de bu sözü işitip Âdem ile Havva’nın rûkn-i devletleri için dest-i münâcâtı dergâh-ı refîû’d-derecâta yükselttiler. Yedi yüz bin meleğin sağ eli ve yedi yüz bin meleğin sol eli üzerinde taşıdığı mücevherlerle süslü geniş bir taht getirip Havva ile Âdem’i bu tahta yerleştirdiler. Yedi yüz bin kerrûbiyyûn ise tahiyyât ve salavâtın nurlarını Âdem ile Havva’nın başları üzerine saçtılar. Gök katındaki her bir yıldız düğünde farklı bir görev üstlenerek, süsleme ve aydınlatma görevi üstlendiler. Ay ise Hz. Âdem’in pak kademini rikâbı olmak için kâh hilâl şeklinde ortaya çıktı, kâh Hz. Havva’nın cemâline âyîne olmak için dolunay hâli ile zuhûr edip parıltılar saçtı.²²⁹

Mukaddes melekler, Hz. Âdem’in nakışlarla bezenmiş tahtını omuzlarına alıp cennetin kapısına getirdiler. Kapıdaki melek “Ey Âdem seninle bir ahit ve anlaşma yapalım sonra cennete gir” dedi. Hz. Âdem “Fermân Allah’tandır. Ahdi beyan buyur” dedi. Sonra şöyle bir hitâb vârid oldu: “Ey Âdem cennetin bütün nimetlerini sana mübâh kıldım. Ancak şu cennet ağacından yemeyi yasakladım. Sakın şeytanın aldatmacası ile ağaca yaklaşmayasın.”Hz. Âdem de bu buyruğu kabûl etti. Daha

²²⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.116b, 117a.

²²⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.118a-119a.

sonra Âdem ile Havva cennete girdiler cennetteki nimet ve devlete nâil oldular. Hz. Havva ile izdivâcında fermân-ı cemîl üzere Cibrîl hatîb, melâike şâhid, Hakk subhânehû ve Teâlâ velî olup salavât-ı şerîfe ile akd-i nikâh ettiler. Bir rivâyete göre hutbe-i nikâhı Cenâb-ı Hak lisân kudretiyle kırâat etmiştir.²³⁰

Vehb bin Münebbi'den yapılan bir rivâyete göre Cenâb-ı Hakk Havva'yı Âdem'in sûreti, rengi, boyu, güzelliği üzeri ve cemâli üzere yarattı. Havva'nın yakûtlarla süslü yedi yüz saç örgüsü vardı. Sarı misk saçı üzerine serpilmesi ondan daha güzeldi. O bu haliyle Âdem'in suretinde idi. Şu var ki ondan daha nazik ciltli idi. Rengi ondan daha saf idi. Gözü ondan daha siyahtı. Burnu ondan daha hoştu. Yaşca ondan küçüktü. Dişleri onunkinden daha latîfti. Avuçları ondan daha nazikti. Elleri ondan daha yumuşak ve ince idi. Havva cennete yürüdüğünde cennet ve cennette bulunanlar karşısında eğildiler.²³¹

2.2.2.9.1.5 Hz. Âdem ile Havva'nın Cennetten Çıkarılması

Hz. Âdem ile Havva'nın şeytanın hilesi ile cennetten çıkarılması konusuna **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de değinilmiştir. Buna göre; Hz. Âdem ile Havva dünya senesinden beş yüz yıl zevk ve sefâ ile Me'vâ cennetinde oturdular. İblis Hz. Âdem ile Havva'ya buğday yemenin yasak olduğundan haberdâr olunca onları kandırmak amacıyla cennetin kapısına geldi. Üç yüz yıl fırsat kolladı. En sonunda tâvus kuşunun cennetten çıktığı bir sırada yanına gidip “Ey mükerrerrem tâvus, ben mukarreb bir meleşim, bir saat Hakk'a ibâdetten gâfil değilim. Aklıma geldi ki cennete gideyim, Hak celle ve âlânın ibâd-ı asfîyâsına nasıl bir misafirhâne tertîb ettiğini mülâhaza kılayım. O şevk ile taât meydânına koşup taât erbâbının eteklerine kapanayım. Ey tâvus, benim cennete girmeme yardım eder misin? Bunun mukâbilinde ben de sana bir duâ tâlim ederim. Bu duâ sayesinde asla yaşlı ve hasta olmazsın. Cennette dâimâ payîdâr kalırsın” dedi. Tâvûs, İblis'in söylediklerine inandı. Ona “Ey melek, benim senin cennete ulaştıracak kudretim yoktur. Ancak Hayye isimli bir kardeşim vardır. Durumunu ona haber vereyim” dedi. Hayye'nin yanına gidip başından geçenleri ona hikâyeye etti. Hayye ise görevli meleklerin izni olmadıkça onu cennete sokamayacağını söylese de şeytan, ağzının içinde gizlenerek

²³⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.119b-120b.

²³¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.120b-121a.

cennete girmeyi teklif etti. Hayye bu teklifi kabûl etti. Böylece İblis Hayye isimli yılanın ağzında gizlice cennete girmeyi başardı.²³²

İblis, cennet bahçelerinde gezip dolaşırken Hz. Âdem ile Havva'yı gördü. Hemen ağlayıp inlemeye başladı. Hz. Âdem ona niçin ağladığını sorunca “sizin ahvâlinize ağlıyorum. Sonunuz acaba iyi mi olacak kötü mü? Bu süslü meskende sonsuz yaşama fikri varken ölüm ile bundan uzak kalmak münâsib değildir” dedi. Hz. Âdem sonsuzluk fikrini işittiğinde tûl-i emel fikri zihnine yerleşti. Böylece onun derûnuna nâzil olan ilk belâ tûl-i emel oldu. Kendi kendine, içinde yaşadığı bu devletli ve parlak günlerin devamlı olması için ne gerekir? diye sormaya başladı. Tam bu sırada şeytan Hz. Âdem'e görünüp “Sana sonsuzluk ağacını ve çökmesi olmayan bir saltanatı göstereyim mi?”²³³ diyerek Hz. Âdem'i yasak olan ağacın yanına yaklaştırdı. Âdem terddüt ile Havva'nın yanına geldi. Şeytanın “Rabbinizin sizi bu ağaçtan menetmesi melek olmanız veya burada temelli kalmanızı önlemek içindir”²³⁴ sözünü Havva'ya nakletti. İblis Havva'ya yaklaşıp fırsatı ganîmet bildi ve “Ey Havva, benim murâdım size müşfikâne nasihatte bulunmaktır. Zirâ bu süslü ve güzel mekânda bâkî kalmanız şek ve şüphesiz bu ağacın meyvesinden yemenize bağlıdır. Yazık değil mi ki ölüm ile hayat binânızı yıkıp, güzellik ve letâfetinizi yok edip bunun gibi güzel nimetten mahrûm kalasınız” dedi. Havva bu efsûnlu sözleri işittikten sonra huzuru kaçtı. Yasak olan ağaçtan yedi aded buğday başağı alıp birini yedi, birini yanında sakladı ve beş tanesini Hz. Âdem'e getirdi. Âdem önce imtinâ etti. Havva ile bir müddet konuştuktan sonra Havva'ya bir zarar isâbet etmediğini görüp “Andolsun Âdem'e ahd verdik, fakat o unuttu.”²³⁵ ve “Şeytan ikisinin ayağını kaydırıp içinde bulundukları yerden onları çıkarttı”²³⁶ âyetleri fevhâsınca birkaç tâne yedi. “O ikisine mahrem yerleri göründü”²³⁷ âyetinde buyrulduğu üzere mahrem yerleri açıldı.²³⁸

Burada Sarı Abdullah Efendi, Hz. Âdem yasak olan meyveden yemeden önce (Hz. Havva'nın yemesiyle) herhangi bir mahrûmiyet ve cezânın erişmemesi meselesi ile ilgili bir izâhta bulunmaktadır. Hz. Havva füru' ve cüz, Hz. Âdem asıl ve muktedâ

²³² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.121a-122b.

²³³ et-Tâhâ 20/120.

²³⁴ el-A'râf 7/20.

²³⁵ et-Tâhâ 20/15.

²³⁶ el-Bakara 2/36.

²³⁷ et-Tâhâ 20/121.

²³⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.122b-124a.

olduğu için, Hz. Âdem yemeye başlamadıkça Hz. Havva'ya kahr ve cezâ isâbet etmedi. Yönetilenler her ne kadar fesâd ile iştigâl etseler de yöneticiler sâlih kimselerse halka bu fesat eser etmez. Bu durum “Eğer önderler doğruya yöneltici olursa; tâbî olanlar zulm edici de olsa Allah bu riayeti helâk etmez” hadîs-i şerifi ile de açıklanmıştır.²³⁹

Daha sonra “Biz onlara dedik ki “bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak ininiz, yeryüzünde bir müddet için geçinip yerleşeceksiniz.”²⁴⁰ âyeti mûcibince Âdem ile Havva cennetten çıkıp yeryüzüne indi. Üç yüz yıl boyunca “Rabbimiz, kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmez isen biz kaybedenlerden oluruz.”²⁴¹ diyerek nefsine zulm ettiklerini itirâf edip Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın merhametine istinât ettiler. Âdem Rabbinden emirler aldı; onları yerine getirdi. Rabbi de bunun üzerine tevbesini kabul etti. Şüphesiz o tevbeleri dâimâ kabul edendir, merhametli olandır.”²⁴² âyetinin müjdesiyle mesrûr olup, tevbeleri makbûl oldu. İblis Hz. Âdem cennetten çıkarılınca “hasmımı zelîl ve hor etdim” dediğinde kendisine “Ey mel'ûn, bu zelle Âdem'e zillet olmayıp belki sebep-i ikbâl ve devlet olmuştur” hitâbı erişti.²⁴³

2.2.2.9.2 HZ. MUHAMMED

2.2.2.9.2.1 Hz. Muhammed'in Yaratılması

Sarı Abdullah Efendi, Hz. Muhammed aleyhisselam'ın yaratılması ile ilgili olarak çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre; Cenâb-ı Hak ilâhî esmâsının eserlerinin zuhûrunu ve ulûhî tecellîlerin bilinmesini irâde buyurmakla önce bizzat nûr-ı Muhammedî'yi sûret-i cem'iyye-i ilâhiye ile ibrâz etti. Hâtem-i sûret-i nev'iyye-i kevniyye olan Âdem'e gelince onu, nûr-ı Ahmedî'den icâd etmiştir.²⁴⁴ İbn Abbas'tan rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte “Hz. Âdem yaratılmadan önce ben Allah'ın elleri arasında bir nûr idim ve melekler beni tesbih ediyorlardı.” buyrulmuştur. Yaratılmış olanların arasındaki yeri ile ilgili olarak başka bir hadis-i

²³⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.122b-124a.

²⁴⁰ el-Bakara 2/36.

²⁴¹ el-A'râf 7/23.

²⁴² el-Bakara 2/37.

²⁴³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.124b.

²⁴⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.145a.

şerifte “Ben kıyâmet gününde Âdem aleyhisselâmın evlatlarının en şereflişi olacağım. Âdem ve onun dışındakiler benim sancağımın altındadır” buyrulmuştur.²⁴⁵

Sarı Abdullah Efendi bu beyandan sonra Ka’bü’l-Ahbâr’dan rivâyet edilen şu ifâdelere yer vermiştir: Allah Muhammed aleyhisselâmı yaratmak istediğinde Cebrâîl’e emretti. Nebî aleyhisselâmın kabrinin olduğu yerden kabza-i beyzâ ile toprak getirtti. Bunu tesnîm yani cennet suyu ile yoğurdu. Sonra cennet nehirlerine daldırdı. Sonra ona yerleri ve gökleri tavâf ettirdi. Melekler Âdem’den önce Muhammed aleyhisselâmı tanıdılar. Sonra Âdem’in alnının perçemimde Muhammed aleyhisselâmın nûru zuhûr etti. Âdem’e şöyle denildi: “Bu senin soyundan gelen resullerin efendisidir.” Havva, Şit’e hâmile kaldığında bu nûr Âdem’den Havva’ya geçti. O her doğumda ikiz doğuruyordu. Ancak Şit mütesnâ. Çünkü Havva onu tek olarak doğurdu. Bu da Muhammed aleyhisselâmın bir kerâmetidir. Sonra Muhammed aleyhisselâm doğana kadar birinden temiz biçimde intikâl ederek O’na kadar geldi.²⁴⁶

2.2.2.9.2.2 Hz. Muhammed’in Nûrunun Temiz Bir Nesepten Zuhûr Etmesi

Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye*’de Hz. Âdem aleyhisselâmdan başlayarak Muhammed aleyhisselâmın babası Abdullah’a gelinceye kadar, Hz. Muhammed’in şeceresini sıralamıştır. Peygamber alehisselâmın soyunun pâk ve temiz olarak nesilden nesile aktarıldığını ve bunun Cenâb-ı Hakk’ın dilemesi ile gerçekleştiğine vurgu yapmıştır.

Hz.Âdem, oğlu Şit aleyhisselâma (Hz. Cebrâîl’in işâreti ile) nûr-ı Muhammedî’nin kendine intikâlinden haber verdi ve temiz kadınlarla evlenmesi hususunda ahd-i misâk ile vasiyette bulundu. Şit aleyhisselâm’dan nûr-ı Muhammedî hangi oğluna geçerse ona da aynı vasiyette bulunup söz almasını istedi.²⁴⁷

Şit aleyhisselâm oğlu Anûş’a o da oğlu Kinâne’ye, o da oğlu Mevâhil’e, o da oğlu Berdâ’ya vasiyet edip Ahnûh yani İdris aleyhisselâm sulb-i Berdâ’dan rahm-i Buzûre’ye ve ondan dünyaya sefer edip nûr-ı Muhammedî cebhe-i İdrîs alehisselâmda parladı. İdris aleyhisselâmın Perûha isimli zevce-i tâhiresinden nûr-ı

²⁴⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.145a-145b.

²⁴⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.146a.

²⁴⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.146b.

Muhammedî ile Müteveşlih dünyaya geldi. Zikr olunan ahd ü peymânın riâyeti ile Müteveşlih'ten Lemek vücûda gelip nûr-ı Muhammedî cebhe-i Lemek'de dırâhşân oldu. Lemek Kaynus isimli eşine emâneti vaz eyleyince ondan Nûh aleyhisselâm vücûda geldi. O da nûru temiz bir kadına ilkâ edince Sâm o nûr ile arz-ı cemâl eyledi. Ondan Efrâhşed'e intikâl etti. Efrâhşed Mercâne isimli temiz bir hanımla nikâhlandı. Gâbir isimli bir evlatları oldu ki bu Hûd aleyhisselâm idi. Hûd'dan Fâlig, ondan Şaleh, ondan Üşrû' ve ondan Ergû ve ondan Nâhûr ondan da Târeh dünyaya geldi. Her biri nûr-ı Muhammedî ile bürûz edip Târeh, Ednâ binti Nemr isimli hanımla evlenince İbrâhim aleyhisselâm ondan vücûda geldi.²⁴⁸

İbrahim aleyhisselâmın oğlu Hz.İsmâil de Halîlullah'a verdiği söz gereği amel edip Kayzer isimli bir oğlu vücûda gelince nûr-ı garrâ-yı Muhammedî cebhe-i Kayzer'de nümâyân olunca Hz. İsmâil, Hz. İbrahim'in tavsiyesi üzerine hak dini ona tâlim etti. O nûru temiz kadınlara vedi'at kılmasını tefhîm buyurdu. Kayzer'in Gazîre isimli hanımından Haml isimli bir çocuk dünyaya geldi. Haml'den Nebet, ondan Hümeysâ, ondan Üded, ondan Üdd, Üdden Adnân, ondan Ma'ad ondan Nizâr ve Nizârdan Mudarr, ondan İlyâs, ondan Müdrike, ondan Hüzeyme, ondan Kinâne ondan da Nizâr vücûda geldi. Cenâb-ı Hakk bu kavme Kureyş ismini verdi. Nizârın neslinden olmayana Kureyşî denmedi. Nûr-ı Muhammedî Nizâr'dan Mâlik isimli evlada intikâl etti. Mâlik'ten Fihri, ondan Gâlib, ondan Lüey, ondan Ka'b, ondan Mürreh ondan Kilâb, ondan Kusay ondan da nûr-ı Muhammedî ile mükerrerem bir veled-i muhterem vücûda gelip kavmin en şerefliisi oldu. Ona Abdi Menâf denildi.²⁴⁹

Ka'benin anahtarı Abdi Menâf'ın elinde idi. Etraf ve civardaki Arap kavimleri sanki bir melik gibi ona ikrâm ve ihtirâm ederlerdi. Cenâb-ı Hakk Abdi Menâf'a beş erkek yedi kız evlat nasîb etti. Birinci evlâdının ismi Hâşim idi ki ismi Ömer olup nûr-ı Muhammedî cebhe-i Ömer'de göründü. Muhammedî nûr hanımı Selma'ya irtihâl ve böylece oğlu Abdü'l-muttalib'e intikâl etti. Kavmi arasında Abdü'l-muttalib'e "Şeybetü'l-harem" denilirdi. Abdü'l-Muttalib Kayle binti Âmir, Su'da binti Habâbe, Hâle binti Vüheybe ve Fâtıma binti Âmr isimli hanımlarla evlenmiştir. Nûr-ı Muhammedî Fâtıma binti Âmr vasıtası ile Abdullah'a geçmiştir. Abdullah dünyaya geldiği vakit alnında kudret kalemi ile "Abdullah, ahitlerle Allah

²⁴⁸ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr.148a-148b.

²⁴⁹ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr.151b-152b.

ve meleklerin emânı ile Muhammed aleyhisselâmın nûru beline emânet edilmiş kişi.” yazmaktaydı. Bu sebepten Abdü’l-muttalib oğluna Abdullah ismini vermiştir. Bu evlâdına, nûr-ı Muhammedî alnından parladığını gördüğünden diğer evlatlarından daha fazla muhabbet beslemiştir.²⁵⁰

Hiz. Muhammed aleyhisselâm Taberânî Ebû Naym ve Asâkir’de olan bir rivayette kendi nesebinin temiz olması husunda şöyle buyurmuştur. “Ben Âdem’den annem babamın beni doğurduğu ana kadar hep nikâhlı bir soydan çıkarıldım. Benim soyumda zinakâr biri olmadı. Cahiliyyenin sefâhetinden herhangi bir şey bana bulaşmadı. İbni Merdivey İbni Enes’ten rivayet ettiğine göre Rasûlullah sallallahu ‘aleyhi vesellem şunu okudu ”Andolsun ki; size içinizden, bir peygamber gelmiştir.”²⁵¹ Ben neseb, akrabalık bağı (sıhriyet) ve neseb olarak en temiz olanınızım. Âdem’den bu yana babalarım içerisinde zinâ işlemiş kimse yoktur. Hepimiz nikâhla evlenmişizdir.”²⁵²

2.2.2.9.2.3 Abdullah ile Âmine’nin İzdivâcî ve Hiz. Muahmmmed’in Doğumu

Sarı Abdullah Efendi Hiz. Muhammed doğmadan evvel anne ve babasının başından geçen bazı mucizevî hallerden bahsetmiştir. Bunlardan biri babası Abdullah’ın başından geçenlerdir. Abdullah yaklaşık olarak yirmi beş otuz yaşlarında iken Hiz. Muhammed’in risâlet nûrunun yıldızının gökyüzünde doğmaya başladığını fark eden Şam tarafından sayıları yetmiş bulan bir Yahûdî topluluğu Abdullah’ı öldürmek kasdıyla Mekke’ye geldiler. Bir gün Abdullah avlanmak kasdı ile atına binip vâdide dolaşırken Yahudiler fırsatı ganîmet bildiler. Kılıçlarını çekip saldıracakları sırada gökten bir tâife inerek Abdullah’ı kurtardı. Bu olayı oradan geçmekte olan Vehb bin Abdi Menâf-ı Zehrâ gördü. Hiz. Abdullah’ın nübüvvet nûrunu taşıdığını idrâk etti. Kızı Âmine’yi Abdullah’la nikâhlamayı niyetine aldı. Eve gelip durumu karısı Berre Hâtun ile istişâre etti. Berre Hâtun yanına birkaç kişi alarak Abdü’l-muttalib’in evine geldi. “Ey Şeybetü’l-harem bizim temiz yaratılışlı, ismet ve iffet sıfâtlı bir kızımız vardır” diyerek isteğini Abdü’l-muttalib’e ilettil. Abdü’l-muttalib bu istekten oldukça memnûn oldu. Çünkü Abdü’l-muttalib Yemen’e

²⁵⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.150b-151b.

²⁵¹ et-Tevbe 9/128.

²⁵² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.171-172a.

gittiği bir vakitte Yahûdîlerden Hibr-i Yemenî isimli bir zât Abdullah'ı görünce Abdü'l-muttalib'e "Ey merd-i pâk-nihâd hangi kabiledensin?" diye sordu. "Evlâd-ı Hâşim'denim" cevâbını alınca vücûdunda bazı bakılması câiz olan yerlerine bakmak istediğini söyledi. Abdü'l-muttalib bakmasına müsâde edince "Ey Abdü'l-muttalib, senin avuç içinin birine mülk ve saltanat, diğerine ise nübüvvet nûru emânet edilmiştir. Bu iki devlet iki Menâf'da zuhûr edecektir. Biri Abdi Menâf bin Kusay diğeri Abdi Menâf bin Zehrâ'dır. Ey merd-i pâk-güher, sana vasiyetim budur ki Mekke'ye gidince akd-i nikâhına Benî Zühre kabîlesinden bir kız kayd edesin" demişti.²⁵³

Abdü'l-muttalib Beni Zühre kabîlesinden seyyidü'sş-şühedâ Hz. Hamza'nın annesi Hâle binti Vehb'i nikâhına almış idi ki Âmine Hâtun'un amcasının kızı idi. Nûr-ı Muhammedî Abdullah'a intikâl ettikten sonra Hibr-i Yemenî'nin vasiyeti aklına geldikçe eşi Hâle, Abdü'l-muttalib'e Âmine Hâtun'un letâfet ile nezâketini, hüsnü ile melâhatini, tahâret ve nezâhetini ta'rif ederdi. Âmine binti Vehb de Benî Zühre'den olması dolayısıyla Abdü'l-muttalib tereddüd ve tevakkuf etmeyip Amine'yi Abdullah ile evlendirdi.²⁵⁴

Nakl olunduğuna göre Abdullah ile Âmine'nin evlendiği günün gecesinde Benî Mahzûm, Abdi Şems ve Abdi Menâf kabîlesinden yirmi kadar kız kıskançlık ve üzüntülerinden birer derde mübtelâ olmuşlar, ömürlerinin sonuna kadar başka biri ile evlenmeyi nefslarına men etmişlerdir.²⁵⁵

İbn-i Abbas'dan rivâyet edildiğine göre nutfe-i Muhammediye'nin rahm-ı Âmine'ye intikalinden Arap kâhinlerinin tümü haberdâr olup, vakıâyı birbirlerine haber verdiler. Rub'-ı meskûnda olan putlar kırıldı, kistrâlar ve zorba hükümdarların tahtları baş aşağı oldu, nutuk ve lisânları tutuldu. Yeryüzündeki vahşi hayvanlar, kuşlar ve sâir varlıklar: "Âhir zaman nebîsinin nûrunun gökyüzünü aydınlatması, küfür zulmü ile kederli olan cihânın yüzünün tevhid nûruna gark olması yakındır" diyerek birbirlerine müjde verdiler.²⁵⁶

Âmine Hâtun, Hz. Peygamber'e yedi aylık hamile iken babası Abdullah Şam'a ticâret maksadıyla gititi. Geri dönüş yolunda Medine'ye dönerken Dârü'n-

²⁵³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.154b-156a.

²⁵⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.156a.

²⁵⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.156a.

²⁵⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.158b-159a.

Nâbîga denilen mevkiye gelince hastalanıp hayata vedâ etti. Enbiyâların sultânı Muhammed aleyhisselâm Nuşîrevân'ın hükümdarlığından iki yıl altı ay, Hz. İsmâ'nın peygamberliğinden altı yüzyıl, İskender'in vefâtından sekiz yüz altmış iki sene, ahd-i Dâvûd'dan bin sekiz yüz sene, Hz. Mûsâ'dan iki bin üç yüz sene, Hz. İbrâhim'den üç bin yedi yüz sene, Hz. Nûh'tan dört bin dört yüz dokuz sene, Hz. Âdem'in ahdinden altı bin yedi yüz sene, Fil Vakıası'ndan kırk ya da elli gün sonra dünyaya gelmiştir.²⁵⁷

Muhaddislerlerin hepsinin ortak görüşüne göre Hz. Muhammed aleyhisselâm rebîü'l-evvel ayının on ikinci gecesini pazartesi günü dünyaya gelmiştir. Sarı Abdullah Efendi bu târihte gökyüzündeki burçların konumlarından ve doğum sonrası görülen mucizelerden bahsetmiştir.²⁵⁸ Ayrıca doğum esnasında ve doğumdan sonra Âmine Hatun'un ve Abdü'l-muttalib'in başından geçtiği rivâyet edilen bazı fevkalâdeliklere de yer vermiştir.²⁵⁹ Ardından Hz. Peygamber'in sûtanneye verilmesi, sûtanesi Halime Hâtun'un evinde yaşanan mucizevî hallere ve Âmine Hâtun'un vefâtı konu edinilmiştir.²⁶⁰

2.2.2.9.2.4 Şakk-ı Sadr Hâdisesi

Sözlükte “yarmak” anlamına gelen şakk ile göğüs mânâsına gelen “sadr” kelimelerinden meydana gelen terkip “göğüs yarılması” demektir”. Kaynaklarda şerh (açmak) kelimesiyle oluşan şerh-i sadr da geçer. Biyolojik hayatın merkezi olan kalp dinî terminolojide kişinin hem zihin hem de duygu hayatı ile ilişkilendirilir. Şakk-ı Sadr da Hz. Peygamber'in beşerî arzularının yok edilip üstün niteliklerle bezenmesi için Cebrâil tarafından bir ameliyâta tâbî tutulmasıdır.²⁶¹

Sarı Abdullah Efendi, şakk-ı sadr hâdisesine eserinde yer vermiştir. Buna göre şakk-ı sadr, Hz. Muhammed üç yaşında iken Halime Hâtun'un evinde olduğu sırada gerçekleşmiştir. Bir gün Hz. Muhammed'in sütkardeşi olan Hamza anne babasının yanına telaşlı bir şekilde koşarak gelmiş, “Ey anne, kardeşimin yanına uzun boylu, beyaz giysili iki adam geldi ve pâk sînesini elmas renkli bir bıçak ile yardılar” dedi. Halime Hâtun ve zevcesi Hâris hemen Hz. Peygamber'in yanına koşular. Onu odada oturur gördüler. Kardeşi anlatmaya devâm etti “İki ay yüzü

²⁵⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.160a-161a.

²⁵⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.162b-163b.

²⁵⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.164a-167b.

²⁶⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.167b-170b.

²⁶¹ Erdinç Ahatlı, “Şakk-ı Sadr”, **DİA**, c.XXXVIII, İstanbul 2010, s.309.

adamın birinin elinde gümüş bir ibrik, diğerrinin elinde zümrütle bezenmiş parıltılı bir leğen vardı. Kardeşimin yanına gelip onu uyuttular. Kıl kadar ince olan şeffaf bir hançer ile kardeşimin saf ve pâk sinisini yarıp çıkardılar ve temizlediler.” dedi. Halîme Hâtun ve eşi Hâris bu durumu hayretle karşıladılar.²⁶²

2.2.2.9.2.5 Hz. Muhammed’in Anne ve Babasının Ateşte Olduğunu İddia Etmenin Men Edilmesi

Resûl-i Ekrem’in anne ve babası İslâmın zuhûrundan önce öldükleri için onların kabirdeki ve ahiretteki durumu ile ilgili olarak pek çok görüş bildirilmiştir. Sarı Abdullah Efendi konu ile ilgili rivâyet ediken hadis-i şeriflerden, sahâbe-i kirâmın, mezhep imâmıların, İslâm âlimlerinin sözlerinden alıntılar yaparak konuyu izâha çalışmıştır.

Buna göre, Hz.Muahmmmed’in anne babası cahiliye döneminde Hanif idiler ve Hz. İbrâhim aleyhisselâmın dini ile dinlenip şirki terk etmişler idi.²⁶³ İbni Cerir’in tefsirinde, İbni Abbas’dan rivâyetle anlatıldığına göre Allahu teâlânın “Şüphesiz Rabbin sana verecek sen de hoşnut olacaksın”²⁶⁴ kelâmı ile ilgili İbni Abbas “Muhammed aleyhisselâmın hoşnutluğundan maksat ehl-i beytinden kimsenin cehenneme sokulmamasıdır” demiştir. Taberî **Zehâirü’l-Ukbâ** adlı eserinde “Ben Rabbinden ehl-i beytimden kimseyi cehenneme koymamasını diledim. Bunu bana verdi.” hadîs-i şerifine yer vermiştir.²⁶⁵ Sarı Abdullah Efendi ölüler hakkında kötü söz söylemenin yanlışlığına işâret ederek “Ölülere kötü söz söyleyerek dirileri incitmeyiniz.” hadîsine yer vermiştir. Mâlikî imâmılarından biri olan Kadı Ebû Bekir el-Arabî’ye “Peygamberin ebeveyni ateştedir.” diyen bir adam hakkında ne buyurduğunu sordular. Buna cevap olarak Kadı Ebu Bekir şöyle dedi: “Bunu söyleyen kimse mel’undur. Çünkü yüce Allah “Şüphesiz Allah ve Resulünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lanet etmiştir.” (el-Ahzab 33/57) buyurmuştur. Ebu Bekir el-Arabî şöyle “Anne babasının cehennemde olduğunu söylenmesiyle Hz. Peygambere daha büyük eziyet olamaz” demiştir. Bazı Hanbelîler kesin olarak şöyle

²⁶² Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr.169b-170b.

²⁶³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.172a.

²⁶⁴ ed-Duha 93/5.

²⁶⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.172a-172b.

demişler “Peygamberin annesine kötü söz söyleyen, ister Müslüman ister kâfir olsun, öldürülür.”²⁶⁶

Konu ile ilgili başka bir görüşe de şöyledir: Allâme Nasreddin İbnü’l Mürîd **el-Maliki el-Müktefâ fi Şerefi’l-Mustafa** adlı kitabında Hz. Muhammed’in de İsâ aleyhisselam gibi ölüleri dirilttiğini söylemiş, devamında: “Nebi aleyhisselam kâfirler için istiğfardan men edilince Allah’tan anne babasını kendisi için diritmesini diledi ve Allah onları diriltti. Her ikisi, ona imân etiler ve onu tasdik ettiler. Mü’minler olarak vefât ettiler.”²⁶⁷ Bu durumla ilgili olarak Hz.Âişe’den nakladilen sözler de delil olarak kullanılmaktadır. Hz. Âişe “Rasulullah bizimle birlikte haccetti. Akabe Tepesi’ne benimle birlikte geldi. İnsanlar haccediyorlardı. O kederli ve hüznü idi. Onun ağlamasından dolayı ben de ağladım. Sonra o Akabe’den indi ve şöyle dedi: “Ya Hümeýra beni tut.” Ben bir bineğin yanına dayandım. Durdu, bekledi. Sonra döndü. Sonra benden daha uzun süre durdu ve bana döndüğünde gülyüzlü ve sevinçli idi. Bana şöyle dedi: “Annemin kabrine gittim ve Allah’tan onu benim için diriltmesini istedim ve annemi bana diriltti. Bu esnada annem imân etti ve Allah onu eski haline dönüştürüp vefât ettirdi” demiştir.²⁶⁸

2.2.2.9.2.6 Hz. Muhammed’in Mirâc’a Yükselmesi

Sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamlarındaki “urûc” kökünden türetilmiş bir ism-i âlet olan mirâc kelimesi “yukarı çıkma, vâsıta merdiven” demektir. Terim olarak Hz. Peygamber’in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifâde eder.²⁶⁹

Hz. Peygamberin mûcizelerinden biri olan mirâc, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**’de ele alınmıştır. Sarı Abdullah Efendi mirâcî “şeb-i hârikâ-i isrâda Hakk celle ve âlâ kendü ile habîbi beyinde câri olan bir emr-i azîmü’ş-şân”²⁷⁰ diye tarif eder.

Hz. Peygamber Burak adlı ata binerek Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya gitti, oradan da gökyüzüne yükseldi, “Göz gördüğünden şaşmadı ve kaymadı”²⁷¹

²⁶⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.174a.

²⁶⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.174b.

²⁶⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.175a-175b.

²⁶⁹ Salih Sabri Yavuz, “Mirâc”, **DİA**, c.XXX, İstanbul 2005, s.132.

²⁷⁰ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**, vr.178b.

²⁷¹ en-Necm 53/17.

âyeti fehvâsınca gördüklerinin hiç birine iltifat etmeyip sidretü'l-müntehâya uçtu. O mekânda da kalmayıp Refref adlı ata binerek, Cebrâil'in dahi geçemediği sidreden öteye geçti. İki yay arası mesâfe olarak tâbir edilen “kâbe kavseyn” yakınlığına ulaştı. Mekânsızlık olan “ev ednâ” sırrına erdi.²⁷²

2.2.2.9.10 ÜMMET-İ MUHAMMED'İN YETMİŞ ÜÇ FIRKAYA AYRILMASI

Sarı Abdullah Efendi, Hz. Muhammed'in vefâtından sonra ümmet-i Muhammed'in ahvâl ve ef'âlde birlikte hareket edemeyip önceki ümmetler gibi çeşitli fırkalara ayrılacağını önceden hadis-i şerifte bildirdiğini ifâde etmiştir. Bu hadis-i şerif “Mecûsiler yetmiş fırkaya ayrıldılar. Yahûdiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Nasranîler de yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Ümmet-i Muhammed de yetmiş üç fırkaya ayrılacak. Onlardan bir tanesi fırka-i nâciyedir. Onlardan geriye kalanlar helâk olacaklar.” Bir rivayete göre de birisi hariç hepsi ateşte olacaktır. “O hangisidir ya Rasulallah?” diye soruldu. Rasulullah'ın “Benim ve ashabımın üzerinde olduğu yoldur.” şeklindedir.²⁷³

Sarı Abdullah Efendi bundan sonra Mutezîle mezhebinin ortaya çıkışı hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre, Hasan-ı Basrî'nin öğrencilerinden olan Vâsıl bin Atâ büyük günah işleyen kimseleri küfür ile imân arasında bir mertebede gördüğü için Hasan-ı Basrî'den görüş olarak ayrılmış ve ders halkasından uzaklaşmıştır. Hasan-ı Basrî'nin, Vâsıl bin Atâ'nın kendilerinden uzaklaştığını (i'tizâl) söylemiş ve bundan sonra Vâsıl ve arkadaşları mutezîle olarak anılmıştır.²⁷⁴

Mutezile mensupları, kaderi tartışmaya açıp inkâr ettikleri ve kulun kendi fiillerini yaratmaya kâdir olduğunu söyledikleri için Kaderiyye olarak da isimlendirilmişlerdir.²⁷⁵ Bu konu ile ilgili olarak **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de, Hz. Hasan ile Hasan-ı Basrî arasında geçen kader mevzûsu ile ilgili mektuplaşmalara yer verilmiştir.²⁷⁶

²⁷² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.178b-180b.

²⁷³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.182a.

²⁷⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.182b-183a.

²⁷⁵ İlyas Çelebi, “Mutezile”, **DİA**, c.XXXI, İstanbul 2006, s.391.

²⁷⁶ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 183a-183b.

Mutezile mensuplarının büyük günah işleyen kimseleri kâfir olarak görmesi hususuna Sarı Abdullah Efendi cevap niteliğinde açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre, İslâm dini cebr ve kader arasındadır, İslâmda büyük günah işleyen kimselerin ehl-i sünnet ve'l-cemaât indinde imânı yok olmaz ancak ifrât ve ısrâr edildiği takdirde akîdenin ifsâdına sebebiyet vereceğinden kişiyi âhireti inkâra sürükleyebilme ihtimâli vardır. Mutezile tâifesinin “Ameller, imândan bir cüzdür.” sözleriyle ameli küfür ve imân arasında vâsıta tutarak “Zîna işleyen kimse zîna esnasında mü'min olarak zîna işlemez. Hırsız da hırsızlık yaptığı anda mü'min değildir.” hadîs-i şerifinin zâhirine isnâd ederler ve büyük günah işleyenleri imânsız olarak görürler. Ancak “Benim şefâatim ümmetimden büyük günâhı olanlar içindir.” Hadîs-i şerifine itimâd etmezler.²⁷⁷

Eserde diğer fırkalarla ilgili olarak Muhammed Şehristânî'nin **Milel ve Nihâl** adlı eserinden “Mûtezile tevhid konusunda çeşitli taşkınlık yaptılar. Allah'ın sıfatlarını yok sayıp, reddettiler. Müşebbihe ise kusurlu davrandı. Öyle ki Allah'ı cisimlerin sıfatlarıyla nitelediler. Râfîzîler liderlikte aşırıya gittiler. Nihayetinde “hulûl” düşüncesine vardılar. (Reerkarnasyon bir çeşidi. Allah'ın ruhunun on iki kişiye geçtiği inancı.) Haricîler de kusur işlediler. Ricâlin hakemlik yapmasını reddettiler. “ ifâdelerine yer verilmiştir.”²⁷⁸

Bu açıklamalardan sonra Sarı Abdullah Efendi hadîs-i şerifte bahsi geçen yetmiş üç fırkayı sıralamıştır. Bu fırkalardan biri nâciye diğer yetmiş ikisi hâlîkedir. Hâlîke olan yetmiş iki fırka şunlardır: Mu‘tezile, Müşebbihe, Kerrâmiyye, İmâmiyye, Vâsıliyye, Hüzeyliyye, Nizzâmiyye, Haitiyiye, Beşeriyye, Mu‘ammeriyye, Murdâriyye, Semâmiyye, Hişâmiyye, Câhiziyye, Hayyâtıyye, Cübbâiyye, Cühemiyye, Neccâriyye, Zırâriyye, Muhkemmiyye, Uzârîka, Behzât, Yehûşiyye, ‘Ucâre, Saltıyye, Meymûniyye, Hamziyye, Halfiyye, Etrâfiyye, Sâfâiyye, Şu‘aybiyye, Hazimiyye, Se‘alibiyye, Ahnesiyye, Ma‘bediyye, Reşîdiyye, Sinâniyye, Mûkerremiye, Ma‘lûmiyye, Abâziyye, Harisiyye, Hâfşiyye, Yezîdiyye, Eşferiyye, Yunûsiyye, ‘Ubudiyye, Gassâniyye, Sevbâniyye, Yümniyye, Sâlihiyye, Keysâniyye, Zeydiyye, Nu‘mâniyye, Gâliyye, İsmâ‘iliyye, Muhtâriyye, Hâşimiyye, Razmiyye, Binâniyye, Cârudiyye, Süelymâniyye, Hasaniyye, Bakıriyye, Nâvesiyye, Eftâhiyye,

²⁷⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.184a-184b.

²⁷⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.184b.

Şemaytiyye, Keyyâliyye, Mûsevîyye, Sebâiyye, Kâmiliyye, Gulyâniyye, Magribiyye.²⁷⁹

Nâciye olan fırka ise ehl-i sünnet ve'l-cemaattir. İtikatta şeyhleri Ebû Mansûr Mâturîdî, Ebu'l-Hasan Eş'ârî ve dört mezhep imâmı olan İmâm-ı Azâm Ebû Hanife Numân bin Sâbit, Mâlik bin Enes bin Mâlik, İmâm Muhammed Şâfiî, Ahmed bin Muhammed bin Hanbel'dir. Sarı Abdullah Efendi bu dört imâm hakkında kısa bilgiler vermiştir.²⁸⁰

Sarı Abdullah Efendi ümmet-i Muhammed'in yetmiş üç fırkaya ayrılmasının ardında gizli bir hikmet olduğunu ve bundan daha önce İmâm Gazâlî'nin bahsettiğini söyler. Buna göre insanları üçe ayırır. Birinci kısım insanlar halîfeler ve meliklerdir. Yâni yönetici kademesinde bulunan kişilerdir. İkinci kısım insanlar, ulemâ ve urefâdır. Toplumdaki irfan ve erdem sahibi kişilerdir. Üçüncü kısım insanlar ise avâm yani halktır. Bunlardan her birinin yaratılışındaki meyiller dört şeye müteâlliktir. Birisi riyâset, yani baş olma isteği, birisi mahmedet yani methedilip övülme isteği, birisi lezzet ve birisi şöhrat ve servet sahibi olma isteğidir. Bu üç kısım insanı yaratılışındaki dört istekle çarpınca on iki sayısı elde edilir. Bu on ikinin her birinin isteğine kavuşması üç şey ile elde edilir. Birisi resm ve sünnet, birisi kahr ve galebe ve birisi mekr ve hadî'adır. Bu üç kısmı on iki ile çarpınca otuz altı sayısı elde edilir. Bunlardan her biri ikiden hâlî değildir. Yâni itikâd olunan şeyde itikâd eden ya mücâhir yahut müdâcîdir. Otuz altı da iki ile çarpılınca yetmiş iki sayısı elde edilir. Bu, fırkâ-ı hâlîkenin sayısını verir. Fırkâ-i nâciye ise tekdir. Bunlar havâs-ı ibâdullahtan olan ulemâ-i billâh ve evliyâ-i agâhtır. Dünvevi alâkâlardan ve isimlerden arınmışlardır.²⁸¹ Bunun benzeri olarak âlemlerin toplam sayısını yetmiş üç kabûl ederek de bir tasnif de yapmıştır.²⁸²

²⁷⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.185a.

²⁸⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.185b-187b.

²⁸¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.191b-192a.

²⁸² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.192a-192b.

2.2.2.9.11 DÖRT BÜYÜK HALİFE

Sarı Abdullah Efendi, *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye*'de “Dürretü'l-Ferâid Yetîmetü'l-Fevâid” adlı bir başlık açarak bu başlık altında dört büyük halife, Veysel Karânî, on iki imâm, dört büyük mezhep imâmı, Nakşibendiyye ve Halvetiyye tarîkatının silsileleri hakkında mâlûmât vermiştir.

2.2.2.9.11.1 Hz. Ebû Bekir

Muhâcir ve ensarın efdâl ve evlâsı, Habîb-i Hüdâ'nın ilk halîfesi olan Ebû Bekir Sıddık'ın ismi Abdullah İbni Ebû Kuhâfe'dir. Ebû Kuhâfe'nin ismi Osman bin Âmir bin Ka'b bin Sa'd bin Temîm bin Mürre bin Ka'b bin Lüey'dir. Temiz nesebleri Hz. Peygamber ile Mürre bin Ka'b'da birleşir. Şerefli akrabâlıkları altıncı karında nübüvvete vâsıl olur. Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir ile alâkalı olarak pek çok hadisi rivâyet edilmiştir. Bunlardan bir kaç: “Kim cehennemden âzâd edilmiş birine bakmak isterse Ebû Bekir'e baksın.” “Ey Ebû Bekir, müjde! Allah bütün insanlara birlikte tecellî etti. Ama sana özel olarak tecellîde bulundu” şeklindedir.²⁸³ İslâmı ilk kabûl eden, Mirâc-ı Resûlî ilk tasdîk eden, nefsin Resûle ilk fedâ eden, ashâbdan cennete ilk girecek olan, hâlifelik makamına ilk getirilen Hz. Ebû Bekir'dir. Rahmet ve re'fette sıfat olarak Mikâil ve İbrâhim-i Halîl aleyhisselâm'a teşbih edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'de yetmiş iki tane fazilet toplanmıştır. Bu fazilet onun dışında hiçbir ashâbda toplanmamıştır. Kur'an-ı Kerim'deki “İşte onlar Allah'ın kendilerine nimet ihsân ettiği nebîler ve siddîklardır.”²⁸⁴ âyetinin işâret ettiği kişilerin arasındadır. Hz. Ebû Bekir namaz esnâsında kırâati hazîn ve kısık bir sesle, Hz. Ömer ise yüksek bir sesle tilâvet ederdi. Resûl-i Ekrem her birinin sahih bir niyet taşıdığını söylemiştir. Hz. Ebû Bekir'in “Münâcaatta bulunduğumuz zât bizi işitiyor.” derken Ömerü'l-Fâruk ise “Putâ tapanları uyarıyorum, şeytanı kovuyorum.” demiştir. Birisi mücâhedesini beyân ve biri müşâhedesini ayân etmiştir. Mücâhede makâmı, müşâhede mertebesinin yanında denizde katre, güneşte zerre mesâbesindedir.²⁸⁵

Hz. Ebû Bekir'in halife olmasına sahâbe biât ettikleri vakit minbere çıkarak şu sözleri söylediği rivâyet edilir. “Allah'a yemin ederim ki, kesinlikle gece ve

²⁸³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.221b.

²⁸⁴ en-Nisâ 4/69

²⁸⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr.22a-222b.

gündüz olsun yöneticiliğe hırslı olmadım. Ona istekli de değildim. Gizli veya açık Allah'tan da istemedim ve emirlikte bana rahat da yoktur.”²⁸⁶

2.2.2.9.11.2 Hz. Ömer

Ashâbın en seçkinlerinden olan Hz. Ömer'in kadr-i âlîlerinin yüksekliği şu olaydan anlaşılabilir ki, İslâm dinine dâhil olacağını Cibrîl-i Emin gelip Hz. Peygambere müjdelemiştir. Hz. Peygamber “Allah'ım iki Ömer'den biriyle bu dîni kuvvetlendir.” diyerek münâcâatta bulunmuştu. Hz. Ömer'in İslâmı kabûl etmesiyle ashâb-ı kirâmın sayısı kırk olup dîn-i mübîn kuvvet kazanmıştı.²⁸⁷

Hz. Peygamber, Hz. Ömer hakkında “Eğer benden sonra peygamber gelseydi, Hattab oğlu Ömer olurdu” buyurmuştur. “Uzlet, kötülöklere karışmaktan daha rahattır. “sözünün ona ait olduğu rivâyet edilir.”²⁸⁸

2.2.2.9.11.3 Hz. Osman

Hayâ ve imân hazinesi, Resûl-i Ekrem'in damâdı, Kur'ân âyetlerini tertipleme şerefine ermiş, mü'minlerin emiri olan Hz.Osman'ın faziletlerinin ve menkıbelerinin sonu yoktur. Bunlardan bir kaçını zikretmek gerekirse:

Ashabdan Sümâme'nin Osman bin Affan'dan rivâyet etitğine göre Hz. Osman şöyle buyurmuştur “Nebi aleyhisselâmın yanında Ebû Bekir, Ömer ve ben olduğum halde Mekke'deki Sebir dağının üzerinde idik. Bu esnâda dağ hareketlendi ve taşları yuvarlanarak yere düştü. Bunun üzerine Hz. Peygamber ayağı ile Sebir dağına vurdu ve şöyle dedi: “Sakinleş ey Sebir, zirâ üzerinde bir nebî bir sıddîk ve iki de şehit var.” Hz. Ayşe'den rivâyetle gelen bir hadis-i şerif şöyledir: “Ey Osman, Allah'ın sana bir gömlek giydireceğini umuyorum. Eğer bazı kimseler bunu çıkarmanı isterlerse, onlar istedi diye onu çıkarma.” Yine Ebû Sehle'den gelen bir rivâyette de Ebû Sehle şöyle diyor: “Osman evde mahsur kaldığı gün bana şunu söyledi “Allah Rasulü benden bir ahit aldı ve ben o ahdim üzerine sabrediyorum”²⁸⁹

²⁸⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.22a-222b.

²⁸⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 223a-224b.

²⁸⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 224b.

²⁸⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 225a.

Hiz. Osman şehit olmasına sebep olan olaylar zuhûr ettiğinde rizâ, hayâ ve teslimiyeti elden bırakmayarak bezl, cûd ve sehâ timsâli olmuş böylece sermedi derecelere nâil olmuştur.²⁹⁰

2.2.2.9.11.4 Hiz. Ali

Hiz. Peygamber'in "Ben ilmin şehriyim Ali ise kapısıdır." sözüne mazhâr olan, Hiz. Fâtîma'nın zevci, Rasûlullah'ın amcasının oğlu, muhârebelerde hüneler gösteren dörüncü halife Hiz. Ali, sekiz yaşında iken imân ile şereflenmiştir. Hakîkât ve tarîkat yolunda onun vâsil olduğu rütbe ve dereceye kimse nâil olamamıştır. Hatta eyliyeler "Şüphesiz, usûlde belâlara katlanmada Hiz. Ali bizim şeyhimizdir." demişlerdir.

Ashabdan İkrime, o da İbn Abbas'tan rivâyet ettiğine göre Hiz. Ali için şöyle denmiştir: "Dört haslet ondan başkasında bulunmaz: O Arap ve Acemin arasında Allah Rasûlü ile birlikte namaz kılanların ilkidir. Yine o, her türlü sıkıntılı anda O'nunla birlikte olandır ve yine o herkesin O'ndan kaçtığı gün O'nunla birlikte olandır ve yine O'nu yıkayan ve O'nunla birlikte kabre inendir." İbni Abbas'tan gelen rivâyete göre Rasûlullah, Hiz. Ali ile ilgili şöyle buyurmuştur: "Benden sonra her mü'minin velîsisin." Yine rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlu Hiz. Ali için "Seni ancak mümin olan kişi sever ve senden anacak münâfık olan kişi nefret eder" buyurmuştur. Allah Rasûlu Hiz. Ali için: "Hiz. İsâ hususunda İsrailoğullarının ayrılığa düştükleri gibi senin hakkında ümmetim ayrılığa düşecektir." demiştir.²⁹¹

Bu ifâdelerden sonra Sarı Abdullah Efendi okuyucusuna şu uyarıcı ifâdeleri kullanmıştır. "Zinhâr ve zinhâr Ali'ye davâ-yı mahabbet ile taraf-ı âhire ru'ûnet ve Râfizi cibilliyet olmayasın ve yahud Yezîdî-sıfat olup 'Aliye bugz u 'adâvet itmeyesün ve mezheb-i ehl-i sünnet ve cemâ'atdan olup rahnegir-i tertîb hulefâ-i râşidîn olmagıla ehl-i bid'atden olmayasın. Ashâb-ı güzînin her biri mukarreb-i bârgâh-ı rubûbiyyet olduğına i'tikâd-ı tâm eylesin."²⁹²

Sarı Abdullah Efendi, çihâr-yâr-ı güzîn hakkında bu malûmatı verdikten sonra Cenâb-ı Hakk'tan, Hiz. Ebû Bekir'in sıdkını, Hiz. Ömer'in adaletini, Hiz. Osman'ın hayâsını ve Hiz. Ali'nin velâyet nûrunu istemiş, okuyucusunun bu kişilerin

²⁹⁰ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 226b.

²⁹¹ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 227a-227b.

²⁹² Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 227b.

hakikat-i Muhammediyye deryâsının nurlu incileri, risâlet-i Ahmediyye göğünün parlak yıldızları olduğunu müşâhede etmesini istemiştir.²⁹³

2.2.2.9.12 ÜVEYS-İ KARÂNÎ

Üveys-i Karânî, Hz. Peygamber ile aynı dönemde yaşamış; lâkin Resûl-i Ekrem'i zâhiren görmesi mümkün olmamış bir zât idi. Mülâkâtın zuhûruna engel olan zâhîrî sebep anne hakkı veyahut vecd hâlinin gâlebe çalması ile şuûrdan bî-haber olması olarak nakledilmiştir. Fakat Hz. Peygamber “Üveys-i Karânî isimli bir merd-i efdâl ve ferd-i ekmel vardır ki ümmetimden Mudar ve Rabia kabîleleri adedince kişi şefâatine mazhar olacaktır” buyurmuştur. Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin Veysel Karânî'yi göreceklerine işâret ederek “Benden selâm söyleyin ve ümmetim için şefâat isteyin” buyurmuştur.²⁹⁴

Hz. Peygamberin vefâtından sonra Hz. Ömer ve Hz. Ali Mekke-i Mükerreme'ye giderek Necid ehlinde olan kimselere Üveys isimli birini tanıyıp tanımadıklarını sordular. Onlar da “Evet, Üveys isimli biri vardır. Fakat dîvânedir. Halkın arasına katılmaz, kimse ile sohbet etmez. Halk-ı âlem handân olsa o nâlân ve onlar giryân olsa handân olur.” dediler. Hz. Ömer ve Hz. Ali bu söylenenleri Veysî'nin nişânı bilip sahraya giderek Üveys'i buldular. Selâm verip Hz. Peygamber'in emâneti teslim ederek ümmet-i Muhammed için duâ istediler.²⁹⁵

2.2.2.9.13 ON İKİ İMÂM (EİMME-İ İSNÂ 'AŞER)

On iki imâm, Hz. Ali, oğulları Hasan ve Hüseyin ile birlikte Hz. Hüseyin'in neslinden gelen ve imâm kabûl edilen dokuz kişiye verilen isimdir. Sarı Abdullah Efendi bu isimlerin terceme-i hallerini “Yetîme” adını verdiği alt bir başlık altında “der zikr-i evlâd-ı Ali ve eimme-i isnâ 'aşer” ismiyle vermiştir.²⁹⁶

²⁹³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 228b.

²⁹⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 229a- 229b.

²⁹⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 229b.

²⁹⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 230b.

2.2.2.9.13.1 İmâm Hasan bin Ali

Haz. Ali'nin en büyük evlâdı, on iki imâmın ikincisidir. Lâkab-ı şerîfleri “Müctebâ”dır. Doğumu hicretin üçüncü yılında ve şehâdeti hicretin elinci yılında Safer ayının yirmi dokuzunda cumartesi gecesi vukû bulmuştur. Ömrü kırk altı yıl ve beş buçuk aydır. Evlatlarının ismi Zeyd, Hasan-ı Müsennâ, Talhâ, İsmâil, Abdullah, Hamza, Yakub, Abdurrahman, Ömer ve Kâsım'dır. Abdullah ile Kâsım amcaları Haz. Hasan ile birlikte şehâdet şerbetini içmişlerdir. “Sırları korumak sizin görevinizdir. Zirâ Allah kalplerde gizli olanlardan haberdârdır” sözü belâgatlı sözlerinden biridir.²⁹⁷

Rivâyet edildiğine göre arap bedevînin biri gelip Haz. Hasan'a ve Haz. Ali'ye kötü sözler söyleyip düşmanlık etti. Haz. Hasan ona “Ey bedevî aç ve susuz görünüyorsun” diyerek eline bir miktar para verip “Eğer bundan başka bir şeyimiz olsaydı verirdik” diye ilâve etti. Bunun üzerine bedevî “Ben senin Allah Rasûlünün oğlu olduğuna şehâdet ederim. Ey zamanın seyyidi, can yaramın merhemi, ben senin huyunu ve yaratılışını, hilm ve keremini denemek istedim” diyerek özür beyân etti.²⁹⁸

2.2.2.9.13.2 İmâm Hüseyin bin Ali

Künyesi “Ebu'l-hasan”, lâkabları “Seyyidü's-şühedâ”dır. On iki imâmın üçüncüsü ve bundan sonraki imâmların babasıdır. İmâm Hasan'ın doğumundan elli gün sonra sulb-i pederden sefer ve rahm-i madei makarr edip hicretin dördüncü senesinde dünyaya gelmiştir. İmâm Hüseyin'in dört erkek ve iki kız olmak üzere altı tane evladı vardı. Oğulları: Ali Ekber, Ali Evsat ki Zeyne'l-âbidîn'dir, Ali Asfar ve Abdullah'tır. Bir rivâyette altı oğlu olup birisi Muhammed diğeri Cafer'dir.²⁹⁹

Rivâyet edilir ki, Haz. Peygamber onu kucağında taşır, namaz kılarken sırtına bindiği zaman düşmesin diye dizleri üzerinde hareket ederdi. Bu durumu gören birisi “Deven ne güzel bir devedir” diyince Rasûl-i Ekrem “O, ne güzel bir binicidir.” buyurmuştur.³⁰⁰

²⁹⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.** vr. 231a-231b.

²⁹⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.** vr. 231b.

²⁹⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.** vr. 232b.

³⁰⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.** vr. 233a.

2.2.2.9.13.3 İmâm Zeyne'l-âbidîn

On iki imâmın dördüncüsüdür. Künyeleri “Ebû Muhammed” lâkabları “Zeyne'l-âbidîn”dir. Doğumları hicretin otuz altısında, vefâtları yetmiş beş târihinde vâkî olmuştur. Dokuz erkek ve dokuz kız çocuğu vardır. Erkek çocuklarından altısı vefâtından sonra yaşamıştır. İsimleri: İmâm Muhammed Bâkır, Abdullah, Zeyd-i Şehîd, Ömer Eşref, Hüseyin Asgar, Ali Asgar’dır. Rivâyet edilir ki Kerbelâ’da Rasûlullah’ın torunlarının hepsi şehit olup, İmâm Zeyne'l-âbidîn ve ehl-i beytten birkaç mü'mine anneden başka hayatta kimse kalmamış idi. İmâm Zeyne'l-âbidîn Yezîd'in huzuruna getirildiği esnâda orda hazır bulunanlardan biri “Ya Ali ve ehl-i beyt, nasıl sabahladınız?” diye sordu. İmâm Zeyne'l-âbidîn “Biz kavmimizle Mûsâ (a.s)’ın kavminin Firavun ailesi karşısındaki durumuna benzer bir şekilde sabahladık. Firavun’un taraftarları İsrâiloğullarının çocuklarını öldürüp, kadınlarını kendileri için alıkoyuyorlardı.” diye cevap verdi.³⁰¹

İmâm Zeyne'l-âbidîn’e “Dünya ve ahirette mutlu kimse kimdir?” diye soruldu. Cevâben “ Kendisinden râzı olunan kimse bu râzı olunmayı bâtıla çekmezse ve yine o kişi kızdığında bu kızgınlığı onu Hak’tan saptırmazsa o kişi mutlu kimsedir” demiştir.³⁰²

2.2.2.9.13.4 İmâm Muhammed Bâkır

On iki imâmın beşincisidir. Künyeleri “Ebû Câfer”, lâkabları “Bâkır”dır. Velâdetleri Medîne-i Münevvere’de, hicretin elli yedisinde, Safer ayının üçünde cuma günü vuku’a gelmiştir. Vefâtları hicretin yüz on dördüncü senesindedir. İlim ve irfan incilerinin sedefi olan pâk cesedi Bâkî mezarlığına defn olunmuştur. Vâlideleri Abdullah Fâtıma bintü'l-Hasan bin Ali olup sâdât-ı Hüseyinî’den velâdet-i Hasan ve Hüseyin cem olanın evvelkisi Muhammed Bâkır’dır. Câfer-i Sâdık, Abdullah, İbrâhim ve Ali isminde dört erkek evlâdı vardır. Kendisine “Bâkır” ismini verilmesinin sebebi bütün ilimlerde kemâl-i vüs’at ile zâhir olması sebebiyledir.³⁰³

Rivâyet edilir ki, İmâm Muhammed Bâkır bir gün ashâb-ı kirâmdan Hz. Câbir bin Abdullah’ın yanına gitti. Hz. Câbir’in gözleri kapalı idi. Selâmını aldıktan sonra, “Sen kimsin?” diye sordu. O da, “Ben Muhammed bin Ali bin el-Hüseyin bin

³⁰¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 234a.-234b.

³⁰² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 234b.

³⁰³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 235a.

Ali bin Ebi Tâlib'im" dedi. Hz. Câbir: "Ey Rasûlullah'ın torunu mübârek elini bana ver" diyerek yanına çağırdı ve musâfaha yaptıktan sonra Rasûlullah'ın ona "Ey Câbir! Sen benim oğullarımdan birini görüp konuşuncaya kadar yaşarsın. Oğlumun adı Muhammed bin Ali bin Hüseyin'dir. Allah onu kemâl-i hikmet ve nûr-ı hikmet ile behreyâb etmiştir. Ona benden selam söyle" buyurduğunu söyledi. Hz. Câbir, emânet olan Rasûlullah'ın selâmını sahibine ulaştırdıktan bir müddet sonra vefât etti.³⁰⁴

2.2.2.9.13.5 İmâm Câfer-i Sâdık

On iki imâmın altıncısıdır. Künyeleri "Ebû Abdullah" ve "Ebû Muhammed" lâkablari "Sâdık"tır. Doğumu hicretin sekseninci senesinde Rebiü'l-evvel ayının on yedisi, pazartesi günü Medîne-i Münevvere'de, vefâtları yine Medîne-i Münevvere'de hicretin yüz kırk sekizinci yılında Receb ayının on beşi pazartesi günü vâkî olmuştur. İmâm Câfer-i Sâdık'ın Mûsâ Kâzım, İsmâil, Abdullah, İshâk Mü'min, Muhammed Me'mun, Abbas ve Ali Ârız isimli yedi tane oğlu vardır.³⁰⁵

İmâm-ı Ca'fer ile Ebû Hanife'nin velâdeti aynı senede vâkî olmuştur. Rivâyet edildiğine göre bir gün Ca'fer-i Sâdık, Ebû Hanife'ye "Âkîl kimdir?" diye sordu. Ebû Hanife de "Âkil, hayır ve şer arasındakiini fark edendir." buyurdu. Ca'fer-i Sâdık da "Ey Ebû Hanife, tahkîk ehline göre âkil, hayırlı olanın hayrını ve şerli olanın şerrini ayıran ve hayırlının hayrını isteyip, şerlinin şerrinden kaçandır." buyurdu.³⁰⁶

Ca'fer-i Sâdık kendisinden nasihat istendiğinde "Beş kimsenin sohbetinden, yani beş kimse ile berâber bulunmaktan sakın. Birincisi yalan söyleyen ki ona dâimâ aldanırsın. İkincisi ahmaktan ki, sana fayda verdiğini sandığı halde zarar verir. Üçüncüsü cimriden ki, zarûret anında senden yüz çevirir. Dördüncüsü kötü yaratılışlı kimseden ki ihtiyaç anında seni zâyî kılar. Beşincisi fâsıktan ki, seni bir lokmadan daha az bir değere satar. "Ey imâm, bir lokmadan daha az nedir?" dediklerinde "O lokmaya tamah etmektir" buyurmuştur. Yine "Dünyada da cennet ve cehennem vardır. Afiyet cennet ve afiyetin yokluğu ise cehennemdir. Afiyetten kasıt her işinde

³⁰⁴ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 235b-236b.

³⁰⁵ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 237a-237b.

³⁰⁶ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 237b.

Hakk'ı vekil kılmaktır. Afiyetin yokluğu ise Hakk'ın murâdını bırakıp nefsin murâdınca gitmektir. ³⁰⁷ buyurmuştur.

2.2.2.9.13.6 İmâm Mûsâ Kâzım

On iki imamın yedincisidir. Künyeleri “Ebû İbrâhîm”, lâkabları “Kâzım”dır. Öfkesini yuttuğu ve halîm bir nefis sahibi olduğu için “Kâzım” lâkabını almıştır. Velâdetleri Mekke ile Medine arasındaki Ebvâ denilen yerde, yüz yirmi sekiz târihinde Safer ayının yedisinde, pazar günü vukûa gelip, hicretin yüz seksen altıncı senesinde Receb ayının beşinde cumâ günü Hârûn Reşîd'in hapsinde zehirlenerek şehit edilmiştir. Mübârek kabirleri Bağdat'tadır. Onların temiz sulbünden altmış dört erkek, otuz altı kız dünyaya gelmiştir. İmâm Mûsâ Kâzımdan sonra sırr-ı imâmet veled-i mükerrerleri Ali Rızâ'da cilve-nümâ olmuştur. Kerâmetleri sayısız, menâkıb-ı aliyyeleri mûteber kitaplarda sonsuzdur.³⁰⁸

2.2.2.9.13.7 İmâm Ali Rızâ

On iki imamın sekizincisidir. Künyeleri “Ebû'l-hasan”dır. Lâkabları “Rızâ”dır. Doğumları Medîne-i Münevvere'de hicretin yüz elli üç târihinde Rebiü'l-evvel ayının on yedisinde, perşembe günü Tus beldesinde, şeref-i şehâdetleri iki yüz on sekiz yılında Ramazan ayından bir gün önce vâkî olmuştur. Yerine oğlu Muhammed Nâkî geçmiştir. Menâkıb ve fazîletleri çoktur.³⁰⁹

2.2.2.9.13.8 İmâm Muhammed Nakî

On iki imamın dokuzuncusudur. Künyeleri Ebû Ca'fer, lâkabları “Nakî”, “Cevâd” ve “Kânî”dir. Doğumu hicretin yüz doksan beş senesinde, vefâtları iki yüz yirmi Zilhiccesinin altısı salı günü Mu'tasım Billâh'ın hilâfeti döneminde vukû'a gelip bazı rivâyete göre zehirlenerek şehit edilmiştir.³¹⁰

³⁰⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 237b-238a.

³⁰⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 238b-239a.

³⁰⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 239a-239b.

³¹⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 239b-240a.

2.2.2.9.13.9 İmâm Ali el-Hâdî

On iki imâmın onuncusudur. Künyeleri “Ebu’l-hasan”dır. “Ebu’l-hasan-ı rabi” de denir. Zirâ Ebu’l-hasan-ı evvel Aliyyü’l-Murtazâ, ikincisi Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin, üçüncüsü Ali bin Mûsâ er-Rızâ’dır. Lâkabları “Hâdî” ve “Tâkî”dir. Velâdetleri Medîne-i Münevvere’de hicretin iki yüz on tarihinde, Recebin on üçüncü gününde, vefâtları Halîfe Muntasır zamanında Samarra şehrinde, hicretin iki yüz elli üç târihinde, Cemâziye’l-âhir ayının son pazartesi günü vâkî olmuştur. Hasan, Hüseyin ve Ca’fer isminde üç tane oğlu vardır.³¹¹

2.2.2.9.13.10 İmâm Hasan Askerî Zekî

On iki imâmın on birincisidir. Künyeleri “Ebû Muhammed” lâkabları “Zekî”, “Hâris”, “Sirâc” ve “Askerî”dir. Velâdetleri Medine-i Münevvere’de hicretin iki yüz otuz bir târihinde, vefâtları hicretin iki yüz altmış bir senesinde vâkî olup kabr-i şerîfleri Samarra şehrinde, vâlid-i mâcidlerinin yanındadır.³¹²

2.2.2.9.13.11 İmâm Muhammed Mehdî

On iki imâmın on ikincisidir. Künyeleri “Ebu’l-kâsım”, lâkabları “Huccet”, “Kâim”, “Mehdî”, “Muntazar” ve “Sâhibü’l-Zaman”dır. Velâdetleri Samarra şehrinde hicretin iki yüz elli sekiz târihinde Ramazanın yirmi üçünde vâkî olmuştur ve iki yüz altmış bir tarihinde üç yaşında iken bîgâne ve âşinâlık yolunda fâni olup ne keyfiyyet ile gizlendiği bilinmemekle kendini gizlemiştir.³¹³

2.2.2.9.14 DÖRT BÜYÜK MEZHEP İMAMI (EİMME-İ ERBA’A)

2.2.2.9.14.1 İmâm-ı Âzâm Ebû Hanîfe

Dört büyük imamın ilkidir. Asıl adı Nu’mân bin Sâbit’tir. Hicretin sekseninci senesinde dünyâyâ gelmiştir. Kendisine teklîf edilen kadılık görevini kabûl

³¹¹ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 240a-240b.

³¹² Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 240b.

³¹³ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 240b-241a.

etmemiştir. Abbâsî halîfelerinden Mansur Devânîkî'nin hapsinde Bağdat'ta hicretin yüz ellinci târihinde vefât etti.³¹⁴

Ebû Hanife mücâhede ve ibâdetle ve usûl-i tarîkate kadem-i dürüst idi. Bidâyet-i hâlde uzlete azîmet ve halktan ınkıta'a azimet edip riyâsetten beri ve şöhetten ârî idi. İbrâhim Ethem, Dâvûd-ı Tâî, Bişr-i Hafî, İmam Ebû Yusuf, İmâm Muhammed ve bunun misâli pek çok meşâyih-ı kirâm ve fukahâ-yı izâmın imâmı olup, ilim ve amelde ümmetin kandili, ehl-i sünnet ve cemaatin önderi olmuştur.³¹⁵

Rivâyet edildiğine göre Dâvûd-ı Tâî yirmi yıl Ebû Hanife'den tahsîl-i ilm-i dîn ve sadr-ı fukahâ-yı güzîn olduktan sonra bir gün Ebû Hanife'ye "Ey üstâdü'l-ulemâ ve imâdü'l-fukahâ, bundan sonra ne iş ile iştigâl edeyim?" diye sordu. İmâm Ebû Hanife "Ey oğulcağızım, amelde bulun. Zîrâ amelsiz ilim, ruhsuz ceset gibidir." buyurdu.³¹⁶

2.2.2.9.14.2 İmâm-ı Mâlik bin Enes bin Mâlik

Dört büyük imâmın ikincisidir. İmâm-ı Mâlik hicretin doksan beşinci senesinde doğup yüz yetmiş dokuz senesinde Medîne'de vefât etmiştir.³¹⁷ Hisâl-i hamîde ve ef'âl-i cemîle ile muhallâ ve envâr-ı şeriât ve sünnet ile mücellâ idi. İmâm Gazâlî'nin **İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn** adlı eserinde naklettiğine göre İmâm-ı Mâlik'e "Ey İmâm ilim talebi ile ilgili ne buyurursun?" diye sorulduğu vakit "Güzeldir, iyidir; ancak sana lâzım olana bak. Sabahlayıp akşamladığında (bir günlük) sana lâzım olan şeyi talep et, ona yapış" buyurmuştur. Atabe-i ibâdetle mülâzemet ve kalbi mâsivâdan tahliye bâbında müdâvemet kemâl-i matlûbdur.

Yine İmâm-ı Mâlik "İlim bir nûrdur. Allah onu dilediğinde var eder. Rivâyet çokluğu ile değil" buyurmuştur. İmâm-ı Mâlik'in ta'zîm-i ilm-i dînde ihtimâmları öyle bir mertebede idi ki bir hadîs-i şerif rivâyet edeceği zaman güzelce abdest alıp, sakalını tarayıp ve güzel kokular sürerek metânet ile iki dizinin üzerine oturduğu rivâyet edilir. Halife Mehdî İmâm'a "Eviniz var mıdır?" diye sordu. İmâm: "Yoktur

³¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.185b.

³¹⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr.242a-242b.

³¹⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 242b.

³¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 186a.

fakat Rebi' bin Abdullah'tan duyduğum bir hadise göre kişinin nesebi evidir” buyurdu. Bu sözü onun kemâl-i zühdüne delâlet eder.³¹⁸

2.2.2.9.14.3 İmâm-ı Muhammed bin İdrîs eş-Şâfiî

Dört büyük mezheb imâmının üçüncüsüdür. İmâm Şâfiî'nin neseb-i şerifleri Muhammed bin İdrîs bin Abbas bin Osman bin Şâfiî bin Sâib bin Abidîn Yezîd bin Hâşim bin Abdü'l-muttalib olup Hz. Peygamber'e ulaşmıştır. Dedesi küçükken Hz. Peygamber'i görmüştür. Hicrî iki yüz dört senesinin Receb ayında Mısır'da dâr-ı bekâya rihlet buyurmuşlardır.³¹⁹

Zamânesinin kibârından olup ulûm ve funûnun çeşitli konularında âlim, zühd, verâ ve takvâda imâm ve halkın önderi idi. Medîne-i Münevvere'de İmâm-ı Mâlik'ten ilim tahsîl edip, İrak'a gelince İmâm Muhammed ile bazı meselelerde ihtilâfa düştüler. İmâm-ı Şâfiî'nin menâkıbları ve faziletleri sonsuzdur. Tabiâtında uzlet gâlib, şeriâtın esrâr ve hakîkâtine tâlip, ilm-i ledünnîye râgıb idi. Önceleri sûfiyye tâifesi hakkında olumsuz fikirleri vardysa da Şeybân-ı Râî ile muhabbet hâsıl olduktan sonra hakîkât deryâsının seyyâhı olmuştur.³²⁰

İmâm-ı Şâfiî'ye “Riyâ nedir?” diye soruldu. “Riyâ fitnedir. Hevâ onu ulemânın kalplerinin basiret ipi ile düğümlemiştir. Ona nefislerin kötü tercihi olarak bakarlar. Onların amelleri boşa çıkmıştır.” buyurmuştur.³²¹

2.2.2.9.14.4 İmâm Ahmed bin Hanbel

Dört büyük mezheb imâmının dördüncüsüdür. Hicri yüz altmış dört tarihinde Bağdat'ta doğdu ve iki yüz kırk bir senesinde yine Bağdat'ta vefât etti. İmâm Şâfiî'nin öğrencisidir.³²²

Nebevî hadislerin âmili, şeriât amellerinin âlimi olup Hanefî ve Şâfiî olanlar onu mübârek tutmuştur. Tarîkat meşâyihî ile ülfet, Bîşr-i Hafî ve Seriyî-i Sakâtî ile sohbet etmiştir. Mutezile fırkasına mensûb olanlar Kur'ân-ı Kerîm'e mahlûk

³¹⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 244b-245b.

³¹⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 186a-186b.

³²⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 246a-246b.

³²¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 247a.

³²² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 186b.

demediği içi İmâm Ahmed bin Muhammed bin Hanbel’e hücum ederek onu hapse attılar ve türlü işkencelere mârûz bıraktılar. Gördüğü işkencede aldığı bir yara sonucu vefât etmiştir. Kendisine “Ey muktedâ-yı ümmet, sizi darb eden bî-merhametler hakkında ne buyurursunuz?” diye soruldu. O da “Ne desem gerektir. Onlar, kendilerini hak ve bizi bâtil zannıyla Hakk üzere vurduklarını düşünüyorlar. Bana olan eziyet için kıyâmet günü onlara husûmet etmem.” buyurmuştur.³²³

Rivâyet edildiğine göre kendisine muâmelât ile ilgili bir şey sorulunca cevap verir, hakîkât ile ilgili bir şey sorulduğunda Bîşr-i Hafî’ye delâlet ederdi. “İhlâs nedir?” sorusuna “İhlâs amelin âfetlerinden kurtuluştur.” Tevekkül nedir? sorusuna “Allah’a güvenmek ve işleri O’na teslîm etmektir.” cevâbını vermiştir.³²⁴

2.2.2.9.15 NAKŞİBENDİYYE SİLSİLESİ

Sarı Abdullah Efendi Nakşibendî silsilesinde bulunan zevât ile ilgili bilgileri “Der zikr-i silsile-i tarîka-i Nakşibendiyye kuddise sırrahû ervâh-ı ashâbihâ” başlığı altında vermiştir.³²⁵

2.2.2.9.15.1 Ebû Bekir Sıddîk

Sarı Abdullah Efendi Nakşibendî tarîkatinin temelinde olan zikr-i hafîyi yani gizli zikri, Hz. Peygamber’in Hz. Ebû Bekir ile birlikte Medîne-i Münevvere’ye hicret ettikleri zaman Sevr mağarasında iki dizinin üzerinde oturur vaziyette ve gözleri kapalı iken üç kere telkin ettiğini ifâde etmiştir. Bu sebeple silsilenin ilk halkası Hz. Muhammed’den sonra Hz. Ebû Bekir’dir. Daha önceden Hz. Ebû Bekir hakkında mâlûmat verildiği için bu bilgi ile iktifâ edilmiştir.³²⁶

2.2.2.9.15.2 Selmân-ı Fârisî

Hz. Ebû Bekir zikr-i hafîyi ashâb-ı kirâmın büyüklerinden Selmân-ı Fârisî’ye öğretmiştir. Hz. Selmân İsfahan’daki İrem-i Hürmüz isimli karyedendir. Allahu

³²³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 248a-249a.

³²⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 249a.

³²⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 249b.

³²⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 250a.

Teâlâ Hz. Selmân'a uzun ömür nasîb etmiş ve Hz. Osman zamanında vefât etmiştir.³²⁷

2.2.2.9.15.3 Kâsım bin Muhammed

Tabînin büyüklerindendir. Medine'de yetişen ve kendilerine “fukahâ-i seb'a” adı verilen yedi büyük âlimden biridir. Hz. Ebû Bekir'in torunudur.³²⁸

2.2.2.9.15.4 Câfer-i Sâdık

Câfer-i Sâdık, zikr-i hafî telkinini Kasım bin Muhammed'den almıştır. Kâsım bin Muhammed'in torunudur. Muhammed Bâkır'ın oğludur.³²⁹

2.2.2.9.15.5 Ebû Yezîd Bestâmî

Câfer-i Sâdık'ın rûhâniyetinden terbiye olmuştur. Künyesi “Ebû Yezîd” lakabı “Sultânü'l-Ârifîn”dir. İsm-i şerîfleri Tayfur bin İsâ bin Sürûşân olup Bistam'lıdır. Bistam, Horasan vilâyetinin Irak cânibindedir. Mübârek kabirleri Bistam'dadır. İmâm Câfer'in vefâtından sonra dünyaya gelmiştir. Bazıları Bâyezîd için küçüklüğünde Câfer-i Sâdık'a yetiştiğini söylese de doğru değildir. Zîrâ Bâyezîd'in vefât tarihinde ihtilâf vardır. Bazıları hicrî iki yüz doksan dört tarihinde bazıları hicrî iki yüz altmış bir tarihinde vefât etti demişlerdir.³³⁰

2.2.2.9.15.6 Ebû'l-hasan Harakânî

İsm-i şerifleri Ali bin Câfer'dir. Vefâtı hicrî dört yüz yirmi beş aşûresinin üçüncü günündedir. Bâyezîd-i Bestâmî ve Hasan Harakânî'nin vefâtları arasında yüz doksan bir sene geçmiştir. Bu durumda Hasan Harakânî, Bâyezîd-i Bestâmî'nin rûhâniyetinden mânevî terbiye almıştır. Yani esrâr-ı rûhâniyyet-i Bâyezîd, derûn-ı Ebû'l-hasan Harakânî'de pertev-endâz-ı envâr-ı velâyet olup ulvî derecelere nâil olarak kemâlât kazanmıştır.³³¹

³²⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 250b.

³²⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 250b.

³²⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 250b-251a.

³³⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 251a.

³³¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 251b.

2.2.2.9.15.7 Ebû Ali Fârmedî

Ebu'l-hasan Harakânî'den Ebû Ali Fârmedî muhtedî olup onun tarîkate intisâbı iki tarafadır. Birisi Ebu'l-hasan Harakânî diğeri Ebu'l-Kasım Gürgânî silsilesinden Cüneyd-i Bağdâdî'ye yakındır.³³²

2.2.2.9.15.8 Hâce Yûsuf Hemedânî

Hâce Hasan Endâkî, Hâce Abdullah Berkî, Hâce Ahmed Yesevî Yûsuf Hemedânî'nin halifeleridir. Ahmed Yesevî Yûsuf Hemedânî'nin üçüncü halîfesidir. Mansûr Atâ, Abdü'l-melik Atâ ve Selman Atâ, Tâc Hâce, Saîd Atâ ve Hakîm Atâ, Hâce Ahmed Yesevî'den olup Zengî Atâ ve diğeri atalar an'ane ile Ahmed Yesevî'ye müntesiblerdir.³³³

2.2.2.9.15.9 Hâce Abdü'l-hâlık Gücdüvânî

Yûsuf Hemdânî'nin dördüncü halifesidir. Hâcegân tabakasının başıdır. Hızır aleyhisselâma müntesibtir. Hâce Ahmed Sıddık, Hâce Evliyâ Kebîr, Hâce Süleymân Germînî, Hâce Ârif Rivgerî ve Hâce Habbâz Abdü'l-hâlık Gücdüvânî'nin halîfeleridir ve her biri nice halîfeler yetiştirmiştir.³³⁴

2.2.2.9.15.10 Hâce Ârif Rivgerî

Nakşibendî silsilesinin onuncu halkası olan Arif Rivgerî, Abdü'l-hâlık Gücdüvânî'nin yıllarca hizmetinde bulunmuş halîfelerinden biridir.³³⁵

2.2.2.9.15.11 Hâce Mahmûd İncir Fağnevî

Arif Rivgerî'nin halifelerindendir. Hâce Mahmud, Nakşibendî silsilesinde ilk kez cehrî zikir edendir. Emir Külâl ve Ahmed Hurd Vabkînevî Hâce Mahmud'un halîfesi olup her birinden birçok halîfe yetişmiştir.³³⁶

³³² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 254a.

³³³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 254a-254b.

³³⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 254b.

³³⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 254b.

³³⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 254b.

2.2.2.9.15.12 Hâce Ali Râmitenî

Ârif Rivgerî'nin halifelerindendir. Bu zâta müntesib olanlara “hâcegân-ı azîzân” denilmiştir. Hâce-i Hurd, Hâce İbrâhim, Hâce Muhammed Külâh, Hâce Muhammed Hallâc halifelerindendir.³³⁷

2.2.2.9.15.13 Hâce Muhammed Baba Semmâsî

Hâce Ali Râmitenî'nin halifelerindendir. Hâce Mahmûd Semmâsî, Hâce Sûfî-yi Suhârî, Mevlânâ Dânişmend, Seyyid Emir Külâl Hâce Muhammed Baba Semmâsî'nin halifeleridir.³³⁸

2.2.2.9.15.14 Emir Külâl

Emîr Hamza, Emîr Şah, Emîr ‘Ömer, Emîr Bürhan, Mevlânâ Ârif Dikgerânî, Şeyh Yâdigâr, Şeyh Cemâleddin Dihestânî ve Emîr Gilân-ı vâşî, Şeyh Şemseddin Külâl ve Mevlânâ ‘Alâaddîn Künsürünî, Şeyh Muhammed Halîfe, Şeyh Emîn Germinî, Hâce Muhammed Âbkînî, Hâce Dirazûnî ve Mevlâna Bahaddin Tavaysî ve Baba Mübârek Germinî ve Mevlânâ Celâl Keşî ve Şeyh Bedreddin Meydânî ve Hâce Süleymân Germinî Seyyid Emîr Külâl'in halifeleridir. Her birinden birçok halîfe münteşir olmuştur.³³⁹

2.2.2.9.15.15 Bahâüddîn Nakşibend

Tarîkatteki pîri Seyyid Emîr Külâl'dir. Küçükken Muhammed Baba Semmâsî'nin nazarlarını almıştır. Hakîkatte üveysî olup Abdü'l-hâlık Gücdüvânî'nin rûhâniyetinden terbiye olmuştur. Türk pek çok meşâyih ile sohbet edip “Hâce-i Büzürg” ve “Hâce-i Nakşibendiyye” lakâbları ile anılmıştır.³⁴⁰

Pek çok halîfe yetiştirmiştir. Hâce Alâüddin Gücdüvânî, Hâce Efdâl Hâlidî, Hâce Misâfir Horezmî, Şeyh Hüsrev, Mevlânâ Muhammed Figanzî, Mevlânâ Seyfeddin Menârî, Mevlânâ Seyfeddin Buhârî, Şeyh Sirâceddin Külâl Yermestî, Şeyh Şâdî, Dervîş Nikrûz, Şeyh Abdullah Hocendi, Mevlânâ Abdü'l-azîz, Hâce Ali

³³⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 255a.

³³⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 255a.

³³⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 255a-255b.

³⁴⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 255b.

Dâmâd, Mevlânâ Aziz Buhârî, Şeyh Derzî Tavâsî, Ebû Bekir Efsâhî, Hâce Muhammed Kasr-ı Mugânî, Şeyh Kutbüddîn, Mevlânâ Lutfullah bunlardandır.³⁴¹

2.2.2.9.15.16 Hâce Alâüddîn Attâr

Bahâüddin Nakşibend'in ilk halîfesidir. Seyyid Şerif Cürçânî Alâüddîn'e intisâb eden âlimlerdendir. Alâüddin Attâr'ın en önemli halifelerinden biri Mevlânâ Abdurrahman Câmî ve Saadettin Kaşgârî'nin şeyhi Mevlânâ Nizâmettin Hâmûş'tur.³⁴²

2.2.2.9.15.17 Hâce Muhammed Parsâ

Bahâeddin Nakşibendî'nin ikinci halîfesidir. Kibâr-ı Nakşibendiyye'dendir. Muhammed Parsâ pek çok halîfe yetiştirmiştir.³⁴³

2.2.2.9.15.18 Yakûb-ı Çerhî

Bahâüddîn'in halîfelerindendir. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetkin olup sûre-i Tebâreke de denilen Mülk sûresinden itibâren Kur'ân'ın sonuna kadar olan sûreleri ihtivâ eden Farsça bir tefsîr kitabı vardır.³⁴⁴

2.2.2.9.15.19 Hâce Ubeydullah Ahrâr

Ya'kûb-ı Çerhî'nin halîfesidir. Hâcegânın rabîta-i intizâmı Ubeydullah Ahrâr'a müteselsildir. Ubeydullah Ahrâr'ın iki oğlu vardır. Birisi Hâce Muhammed Yahya diğeri Hâce Muhammed Emîn'dir. Her biri seccâde-nişîn-i tarîkat olmuşlardır. Pek çok halîfe yetiştirmiştir. Şeyh İyân-ı Kâzûnî, Mevlânâ Seyyid Hüseyin, Mevlânâ Kâsım, Mîr Abdü'l-evvel, Mevlânâ Câ'fer, Mevlânâ Burhâneddîn, Mevlânâ Lutfullah, Şeyh Rahmetullah ve Mevlânâ Sultan Ali, Mevlânâ Ebû Saîd Evbehî, Hâce Ali Taşkendî, Mevlânâ Mûsâ, Mevlânâ Nûreddîn Taşkendî, Mevlânâzâde-i Etrâtî, Nasreddîn Etrâtî, Hind ü Hâce Türkistânî, Şeyh Habîb Taşkendî, Mevlânâ Necmeddîn ve Abdü'l-vehhâb Semerkandî, 'Abdullah Serenlî, Hâce Muhammed

³⁴¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 256a.

³⁴² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 255b.

³⁴³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 256a.

³⁴⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 256a.

Emîn Bulgârî, Mîr Kannâd Herevî, Hâce Mustafâ er-Rûmî, Mevlânâ İsmâil Firketî, İsmâil Kamerî, İsmâil Şemsî, İsmâil Şîrvânî ve Fahreddîn Ali el-Vâiz bunlardandır.³⁴⁵

2.2.2.9.15.20 Abdullah-ı İlâhî

Ubeydullah Ahrâr'ın halifesidir. Doğum yeri Simav kasabasıdır.³⁴⁶

2.2.2.9.15.21 Emîr Ahmed Buhârî

Abdullah-ı İlâhî'nin halîfelerindendir. Diyâr-ı Acem'den Rûm'a Abdullah İlâhî ile gelip Ubeydullah Ahrâr'ın sohbetlerine katılmıştır. Sâdât-ı Hüseyinî'dendir. Hicrî dokuz yüz yirmi iki tarihinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Muhammed Fâtih Câmî şerîfinin batı tarafında medfûndur.³⁴⁷

2.2.2.9.15.22 Şeyh Mahmûd Paşa

Emîr Buhârî'nin yerine seccâde-nişîn olmuştur.³⁴⁸

2.2.2.9.15.23 Şâbân Efendi

Mahmud Paşa yerine geçmiştir.³⁴⁹

2.2.2.9.15.24 Fazlullah Efendi

Şâban Efendi'nin yerine geçmiştir.³⁵⁰

³⁴⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 256a-256b.

³⁴⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 257a.

³⁴⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 257a.

³⁴⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 257a.

³⁴⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 257a.

³⁵⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 257a.

2.2.2.9.16 HALVETİYYE SİLSİLESİ

Sarı Abdullah Efendi Halvetî tarîkâtının silsilesini “Der zikr-i silsile-i tarîkâ-i Halvetiyye kuddise ervâh-ı ashâbihâ” başlığı altında ele almıştır.³⁵¹

2.2.2.9.16.1 Hz. Ali

Sarı Abdullah Efendi Halvetî tarîkâtının temelinde olan cehrî zikri Hz. Peygamber’in Hz. Ali’ye huzurlarında diz çöktürüp, gözlerini yumdurmuş vaziyette iken üç kere telkin ettiğini söyler. Ümmü Seleme’den gelen bir rivâyete göre Rasûlullah’ın “Münâfık olan kimse Ali’yi sevemez. Mü’min olan kimse ona buğz edemez.” dediği rivâyet edilmiştir. Yine Rasûlullah’ın “Kim Allah’ın Adn cennetinde yetiştirdiği kırmızı bir sarmaşığa ulaşmak istiyorsa Ali bin Ebi Tâlib’in sevgisine tutunsun” dediği rivâyet edildiyse de Ahmed bin Hanbel bu hadisi kitabından çıkarmıştır.³⁵²

2.2.2.9.16.2 Hasan-ı Basrî

Hakikat-i Muhammediyye esrârının nûru, Ali bin Ebî Tâlib’den Hasan-ı Basrî’nin vechine intikâl ederek etrafına aydınlık saçarak parladı. Hasan-ı Basrî’nin menâkıb-ı cemîle ve fezâil-i celîlesinin sonu yoktur. Hasan-ı Basrî’nin annesi zevcât-ı tâhirât-ı nebeviyyeden Ümmü Seleme’nin azatlı kölesi idi. Rivâyet edildiğine göre Hasan-ı Basrî’yi doğar doğmaz Ümmü Seleme’ye getirmişler. O da yaratılışındaki güzellikleri hemen fark etmiş, yüzünün güzelliğine nazar ederek “Bu seçilmiş çocuğun ismi adı gibi Hasan olsun” demiştir. Ümmü Seleme Hasan-ı Basrî’nin yetiştirilmesi ve terbiyesini üzerine alıp dâimâ Cenâb-ı Hakk’ın dergâhına tazarruda bulunarak “İlâhî, bu çocuğu ümmetin imâmı kıl ve onu millete hayırlı müctehid eyle” diye duâ ederdi. Ümmü Seleme’nin Hasan-ı Basrî’yi ağladığı bir sırada emzirdiği ve onun hikmet ve bereketiyle kendisine ilim ve takva bahşedildiği söylenir.³⁵³

Hasan-ı Basrî yetmiş Bedir Savaşı’na katılmış üç yüze yakın sahâbe ile hem-sohbet olmuş idi. Velâyet nûrunu Hz. Ali’den alarak hicrî yüz dokuz tarihinde

³⁵¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 257a.

³⁵¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 259b.

³⁵² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 260a.

³⁵³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 261a.

vefât etmiştir. Mâlik bin Dinar ve Râbiatü'l-Adaviyye Hasan-ı Basrî'nin etkilediği kişiler arasındadır.³⁵⁴

2.2.2.9.16.3 Habîb-i Acemî

Hasan-ı Basrî'de olan nûr-ı velâyet-i aliyye Habîb-i Acemî'de nümâyân olmuştur. Habîb-i Acemî hicri yüz elli tarihinde vefât etmiştir. İmam Ebû Hanife ile görüşmüştür.³⁵⁵

2.2.2.9.16.4 Dâvûd-ı Tâî

Habîb-i Acemî'den sonra can göğünün nûru Dâvûd-ı Tâî'de parlamıştır. Hicrî yüz seksen dört târihinde vefât etmiştir.³⁵⁶ Mutasavvıfların önde gelenlerinden Fudayl bin Iyaz Dâvûd-ı Tâî'ye intisâb etmiştir. Vefâtı Dâvûd-ı Tâî'nin vefâtından dört yıl önce İmam Mûsâ Kâzım'ın vefât ettiği hicrî yüz seksen târihinde vâkî olmuştur.³⁵⁷

2.2.2.9.16.5 Ma'rûf-ı Kerhî

Dâvûd-ı Tâî'den sonra velâyet göğünün nûru Ma'rûf-ı Kerhî'de parladı. Ma'rûf-ı Kerhî'ye intisâb edenlerin arasında meşhûr mutasavvıf Zünnûn-ı Mısırî de vardır. Asıl adı Sevban bin İbrahim künyesi "Ebu'l-feyz" olan Zünnûn-ı Mısırî, İmâm Mâlik'ten **Muvatta'** isimli eseri okumuş, tavr-ı tarîkâtî Şeyh İsmâil'den tekmîl etmiş, Dâvûd-ı Tâî ve Ma'rûf-ı Kerhî'ye intisâb etmiştir.³⁵⁸

2.2.2.9.16.6 Seriyy bin el-Müflis es-Sakatî

Ma'rûf-ı Kerhî'den sonra Halvetî silsilesi Seriyy-i Sakatî ile devâm etmiştir. Seriyy-i Sakatî'den feyz alanlar arasında Hallâc-ı Mansur, Semmum el-Muhîb, Ahmed Mesrûk, Ahmed bin Âsım, Muhammed bin Ebî er-Râzî, Ahmed el-Cevâzî ve Ebu'l-abbas Mesrûk gibi isimler vardır. Ebû Saîd el-Harrâz, Zünnûn-ı Mısırî ve Ebû Ubeyd-i Busrî ile hem sohbet olup Ebû'l-abbas Mesrûk'tan hırka-pûş-ı tarîkât

³⁵⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 261b.

³⁵⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 261b.

³⁵⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 261b.

³⁵⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 262b.

³⁵⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 261b-262a.

olup Seriyî-i Sakatî'ye müntesiptir. Hâce Hayrî'n-nessâc Ebû Hamza-i Bağdâdî ve Ahmed el-Cevâzî vasıtasıyla şeref-yâb-ı nisbet-i Sakatî'dirler.³⁵⁹

2.2.2.9.16.7 Cüneyd-i Bağdâdî

Nûr-ı sırr-ı Muhammedî, Seriyî-i Sakatî'den sonra Cüneyd-i Bağdâdî'de doğdu. Cüneyd'in mânevî sahadaki kabiliyetleri oldukça fazla olup kemâlâtta gün be gün ilerleyerek cihân şeyhlerinin şeyhi, irfan feleklerinin kutbu, Halvetî ve Nakşibendî yolunun ileri gelenlerinden oldu. Zîrâ, silsile-i Nakşibendiyye Ebû Ali Farmedî'den sonra Ebu'l-kasım Gurgânî, Ebû Osman Mağribî, Ebû Ali Kâtip, Ebû Ali Rudbârî ile halkı Cüneyd-i Bağdâdî'nin irşâd kapısına ulaştırmışlardır. Ebu'l-Hasan Harakânî ruhânî terbiyesini Bâyezîd-i Bestâmî'den almış, o da ruhâniyyet-i İmam Câfer Sâdık'tan, Câfer-i Sâdık kendi pederi Muhammed Bâkır'dan sırr-ı imâmet olduysa terbiye-i ruhâniyyet ile Hz. Ali'ye müntesib ve muttasıl olmuş ve bu yolun cümlesi temeyyüz ile taayyünleri bahr-ı muhit-i nûr-ı Muhammedî'de mahv ve muzmahil olur.³⁶⁰

Sarı Abdullah Efendi Muhyiddîn-i Arabî'nin onuncu biatte Cüneyd'e muttasıl olduğunu söylemiştir. Muhyiddîn-i Arabî dışında Şazelî, Rufâî tarikatleri de Cüneyd-i Bağdâdî'ye muttasıldır. Ayrıca Allah yolunda katledilen Hallac-ı Mansûr'un şehâdeti Cüneyd-i Bağdâdî zamanında gerçekleşmiştir. Her ne kadar bazıları Mansûr'un katline fermânı Cüneyd-i Bağdâdî'nin verdiğini söyleseler de bu söz doğru olmayıp Mevlânâ Celâleddîn Rûmî **Mesnevî-i Şerîf**'te fetvâyı başkalarının verdiğine işâret etmiş ve Mansûr'un mağdûriyetine şehâdet etmiştir.³⁶¹

Cüneyd-i Bağdâdî şeriât, tarikat, ma'rifet ve hakîkatte sonsuz inâyet derecelerine erişmiş, tarikat erbâbı tarafından kabul görmüş ve herkesin rağbet ettiği bir kişidir. Hicrî iki yüz doksan yedi tarihinde ya da bu târihten iki yıl önce fânî dünyadan rıhlet etmiştir.³⁶²

³⁵⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 263a.

³⁶⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 263b.

³⁶¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 264a-266a.

³⁶² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 266a.

2.2.2.9.16.8 Mımşâd Dîyneverî

Cüneyd-i Bağdâdî'den sonra sırr-ı hakîkât-ı Ahmediyye Mımşâd Dîneverî'ye intikâl etmiştir. Kendisine bu görev verildikten dört beş sene sonra vefât etmiştir.³⁶³

2.2.2.9.16.9 Ahmed Dîyneverî

Mımşâd Dîyneverî'nin vefâtından sonra yerine geçmiştir.³⁶⁴

2.2.2.9.16.10 Muhammed el-Bekrî

Ahmed Dîyneverî'nin vefâtından sonra yerine geçmiştir.³⁶⁵

2.2.2.9.16.11 Ebu'n-necîb Sühreverdi

Ebu'n-necîb Sühreverdi Cenâb-ı Hakk'ın tecellî nûrlarının cilveger olduğu bir zât olup silsilesi Ahmed Gazâlî'den sonra on iki vâsıta ile Siddîk-ı Ekber'e ulaşır. Önce birâder-zâdesi olan Şihâbüddîn Sühreverdi'nin posta oturmuş sonra sırayla Ali bin el-Büzgâş, Abdü's-samed Natanzî, Bedreddîn Mahmûd el-İsfahânî, Hasan Şimşîrî, Yusûf Gürânî, Abdullah Mısrî, Zeyneddin Ebû Bekir el-Hafî, Abdu'r-rahîm er-Rûmî, Kutbuddîn el-İznîkî, Sadreddîn el-Gavvâsî, Abdü'l-latîf Kuddûsî (ki Vefâ meydânında medfûn bulunan Ebu'l-vefâ Muslihuddîn el-Konevî bunların halîfesidir) gelmiştir. İsmi zikredilen bu zâtların tümü "Zeyniyye" tarîkatından olup bu silsile üzere Şihâbüddîn Ebu'n-necîb'e müntesib olurlar.³⁶⁶

Lemaât isimli eserin sahibi olan Fahreddîn Irâkî, Şihâbüddîn'in elinden aşk şarabını içmiştir. Ebu'n-necîb'den seccâde-nişîn-i irşâd olanlardan biri de Ammar bin Yâsir'dir. Nûrbahşîyye tarîkatının başı olan Necmeddîn-i Kübrâ eş-Şehîd, Ammar Yâsir'den tarîkât usûlünü öğrenmiştir. Asıl adı Ahmed bin Ömer el-Hayûfî'dir. Ebu'n-necîb'in ashâbından biri de **Tefsîr-i Arâyis** isimli eseri olan Şeyh Ruzbihân-ı Baklî'dir. Ruzbihân-ı Baklî İskenederiye'de Ebu'n-necîb'den **Sahîh-i Buhârî** okumuş ve Şeyh Sirâceddîn Mahmûd'dan hırka-pûş-ı tarîkât olmuştur.³⁶⁷

³⁶³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 266a.

³⁶⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 266b.

³⁶⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 266b.

³⁶⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 266b.

³⁶⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 266b-267a.

Saadeddin Hameviye, Mecdüddin Bağdâdî eş-Şehîd ve Seyfüddin Bâherzî, Aynu'z-zaman Cemîleddîn Gîlî, Baba Kemal Cendî, tefsîr sâhibi Necmeddin Dâye, Mevlânâ Celâleddîn'in babası "Sultanu'l-ulemâ" lakablı Bahâ-i Veled, Feridüddin Attar üçüncü silsilede Ebû'n-necîb'e müntesiblerdir. Ebu'n-necîb Sühreverdi'nin halîfelerinden olan Necmeddîn-i Kübrâ'dan devam eden başka bir kol da Seyyid Muhammed Nurbahş tarafından sistemleştirilmiş ve adlarına "Nurbahşîyye" denilmiştir.³⁶⁸

2.2.2.9.16.12 Kutbuddîn Ebherî

Ebu'n-necîb Sühreverdi'den sonra yerine geçmiştir.³⁶⁹

2.2.2.9.16.13 Rûkniddün Mahmûd Sücâsî

Şems-i Tebrîzî Rûkniddün Mahmûd Sücâsî'nin işâreti ile Konya'ya gitmiş. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'ye rahmânî cezbini şarabını sunmuştur. Kendisi de şehâdet kadehini içmiştir. Mevlevî tarîkatında olan sema ve safâ sahibi Sultan Veled, Hüsâmeddîn Çelebi, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Şems-i Tebrîzî silsilesi ile Rûkniddün Sücâsî'ye müntesiplerdir. Evhâdüddîn-i Kirmânî ve Vahyüddîn-i Isfahânî de Rûkniddün'in halîfelerindendir.³⁷⁰

2.2.2.9.16.14 Şehâbüddîn Tebrîzî

Rûkniddün Mahmûd Sücâsî'den sonra yerine geçmiştir.³⁷¹

2.2.2.9.16.15 Cemâleddîn Tebrîzî

Şehâbüddîn Tebrîzî'den sonra yerine geçmiştir.³⁷²

2.2.2.9.16.16 İbrâhim Zâhid-i Geylânî

Bayrâmiyye-i Celvetiyye ve Halvetiyye-i Riyâziyye'nin silsile-i tarîkatleri İbrâhim Zâhid-i Geylânî'ye dayanmaktadır. İbrâhim Zâhid terbiyesiyle tekmîl-i

³⁶⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 267b.

³⁶⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 267b.

³⁷⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 268a.

³⁷¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 268a.

³⁷² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 268a.

tarîkat edenlerin arasında Ahî Yusuf Şîrvânî vardır. Ondan Pîr Hilme-i Şîrvânî ondan ise Ahî Osman Şîrvânî yetişmiştir. İbrâhim Zâhid'den ilm-i tarîkat öğrenenlerden biri de Ahî Muhammed Halvetîdir. Ondan Pîr Muhammed Halvetî ondan Ahî Mirem Halvetî, ondan İzzüddîn-i Halvetî, ondan Sadrüddîn-i Hıyyâvî ondan da Seyyid Yahya Şîrvânî yetişmiştir. Seyyid Yahya, Halvetî tâifesinin önde gelenlerinden olup kemâl ve fazîlet ehli, güzel yaratılışlı, üstün kerâmet ve müşâhedât sahibi idi. Kendisinden sonra birçok halife yetiştirmiş ve halifeleri de birçok ülkeye dağılmışlardır.³⁷³

2.2.2.9.16.17 Safüyüddîn Erdebilî

İbrâhim Zâhid'de olan nûr-ı velâyet-i Ali, Safiyyüddîn Erdebilî'ye geçmiştir.³⁷⁴

2.2.2. 9.16.18 Sadreddîn Erdebilî

Safiyyüddîn Erdebilî'den sonra yerine geçmiştir.³⁷⁵

2.2.2.9.16.19 Hâce Alâüddîn Erdebilî

Sadreddîn Erdebilî'den sonra yerine geçmiştir.³⁷⁶

2.2.2.9.16.20 Hamîdüddîn Aksarayî

Ebû Hamîd hazretleri Kayseri'de doğmuştur. Kabr-i müteberrikleri ise Aksaray'dadır. Rivâyet edildiğine göre Ebû Hamîd Aksarâyî ilim ve mârifet tahsîl etmek niyeti ile Kayseri'den Şam-ı Şerif'e giderek hankâh-ı Bâyezidiyyede bir müddet riyâzâtta bulundu. "İlim Çin'de de olsa gidiniz" hadîs-i şerifi fehvâsınca hareket edip vilâyet-i Arap ve Acem'den nihâyet Çin'e varıncaya kadar hangi memlekette bir mürşid-i kâmil vardır ki şeref-yâb-ı sohbet olsam diye gezip dolaşırken Tebrîz tarafında Hoy isimli kasabada Hâce Alâüddîn'in hakîkât nûrunu işitti. Hâce Ali'nin sohbetlerine katılarak dizi dibinde oturdu ve ona intisâb etti.

³⁷³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 269a.

³⁷⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 269a.

³⁷⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 269a.

³⁷⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 269a.

Hâce Ali hazretleri Ebû Hamîd'de mânevî emâneti taşıyacak kemâl-i kâbiliyyeti müşâhede etti ve ona bulunduğu yerde bu emânet-i uzmâyı taşıyacak bir merd-i kâmil kalmadığını, burc-ı Acem'den irtihâl ile burc-ı Rûm'a intikâl etmesi gerektiğini söyledi. Ebû Hamîd'de şeyhinden aldığı ruhsat ile cânib-i Rûm'a teveccüh ve azîmet ederek Bursa'ya geldi. Bursa'da Emîr Sultan ismiyle meşhûr olan Şemsüddîn Muhammed el-Buhârî'ye Ebû Hâmîd'deki velâyet nûru âgâh olup onun dışındakilere nihân idi. Yıldırım Bâyezîd Han'ın Bursa'da inşâ ettirdiği camî-i şerif o sırada tamamlanmıştı. Pâdişah Emîr Sultan'dan camînin açılışında imâmet ve cumâ namazı için toplanan cemâate vaaz ve nasîhat etmesini istedi. Emîr Sultan ise "Zamanın kutbu şehrimizde iken imâmet ve hitâbet ile vaaz ü nasîhatte bulunmak uygun değildir" diyerek Ebû Hâmîd'e işâret etti. Ebû Hamîd de camînin açılışında kürsiye çıkarak Fatîha sûresinin tefsîrini butûn-ı seb'a üzerine yaptı. Bu olaydan sonra Ebû Hâmîd'in rütbe-i aliyyesi şöhrat buldu. Bu şöhratten rahatsız olan Hamîdüddîn tebdîl-i mekân için önce cânib-i Şam'a revân edip ondan sonra geri gelip âhir ömürlerinde Aksaray'da mihmân olmuştur.³⁷⁷

2.2.2.9.16.21 Hacı Bâyrâm-ı Ankaravî (Bayrâmiyye)

Hacı Bayrâm-ı Velî Bursa'da müderris iken Ebû Hamîd'in tasarruf dâiresine girmiştir. Ebû Hâmîd Bursa'dan ayrıldığında Hacı Bayrâm-ı Ankaravî refik-i şefîk ve yâr-ı siddîk olarak her nereye giderse gitsin ona eşlik etmiştir. Aksaray'a geldiğinde hizmetinde bulunmuş ve Ebû Hamîd'in vefâtından sonra vediât kılınan nûr-ı hakîkât-ı Muhammedî Hacı Bayrâm-ı Velî'ye intikâl etmiştir. Pek çok kerâmetleri bulunan Hacı Bayrâm-ı Velî "Sultânü'l-ârifîn" ismiyle anılmıştır.³⁷⁸

Sarı Abdullah Efendi, Hacı Bayrâm-ı Velî hakkında "Silsile-i mu'an'aneleri bir tarîkle dahi Ebû Yezid ve İmam Ca'fer-i Sâdık'a muttasıl olduğu bu vechile zabt olunmuştur" diyerek Hacı Bayrâm-ı Velî'den Câfer-i Sâdık'a gelinceye kadar silsileyi sıralamıştır. Buna göre sıra: Hacı Bayrâm-ı Velî, Hâmîdüddîn Aksarâyî, Şeyh Şâdî er-Rûmî, İbrâhim-i Basrî, Süleyman İskenderânî, Hasen-i Esrâbâdî, Mahmûd-ı Basrî, Osmân-ı Rûmî, Mahmûd-ı Kerhî, Sa'deddîn-ı Bağdâdî, İshak-ı Harezmî, Süleymân-ı Buhârî, Süleymân-ı Isfahânî, Ahmed-i Horasânî, Ebu'l-hasen

³⁷⁷ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 269-272b.

³⁷⁸ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, vr. 272b-273a.

Cürcânî, Şeyh Mûsâ el-Bestâmî, İbrâhim-i Hindistânî, Ebû Yezîd-i Bestâmî ve İmam Câfer-i Sâdık şeklindedir.

Sarı Abdullah Efendi, Bayrâmiyye tarîkâtının kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Bâyezîd-i Bestâmî ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin ruhâniyyetleri ile terbiye olduğunu söyler. Ona göre Bayrâmiyye; Nakşibendiyye, Halvetiyye ve Celvetiyye'yi birleştiren bir tarîkâttir.³⁷⁹

Sarı Abdullah Efendi Halvetî silsilesini Hacı Bayrâm-ı Velî'ye kadar getirip Bayrâmiyye ile birleştirdikten sonra tekrar Halvetî silsilesine geri dönerek Seyyid Yahya Şîrvânî ve halifeleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur.³⁸⁰

Sarı Abdullah'ın naklettiği hâdiselerden biri de Seyyid Nesîmî ile Hacı Bayrâm-ı Velî'nin Ankara'daki görüşmeleridir. Buna göre Nesîmî Halep'ten Ankara'ya geldiğinde Hacı Bayrâm-ı Velî nûr-ı kerâmet ile bu durumdan haberdâr olur. Dervişlerinden birinin, bir eline kisve-i tarîkat olarak kabul edilen bir tâc; diğer eline ise şehâdeti sembolize eden bir bıçağı vererek bunları Seyyid Nesîmî'ye vermesini ister. Nesîmî tâc ile bıçağın kendisine gönderilmekle ya tarîkât ahkâmını kabûl etmesi gerektiğini yahut şehit edilmesinin söz konusu olacağını ve bununla ilgili olarak Hacı Bayrâm-ı Velî'nin kendisini uyardığını anlar. Derviş'e kisveyi vererek kendisinin bıçağı yani şehâdeti seçtiğini söyler. Nesîmî Halep'e döndükten sonra Hallâc-ı Mansûr ile aynı kaderi paylaşarak şehâdet şerbetini içer.³⁸¹

Sarı Abdullah Efendi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin hayatta iken kimseye hilâfet vermediğini ancak vefât ettikten sonra altı kişinin “müstefîz-i esrâr-ı kemâlât ve müfeyyiz-i envâr-ı şeş cihât” olarak öne çıktığını söyler. Bu kişilerin ilki; Göynük kasabasından olan Salahaddîn-i Tavîl'dir. İkincisi; İnce Bedrüddîn'dir. Üçüncüsü; Kızılca Bedrüddîn'dir ki Hamîdüddîn ile Acem'den gelip Hacı Bayrâm-ı Velî'den tekmîl-i tarîka etmişlerdir. Bunlardan feyiz alan halifeler Ankara ve Larende civârında yayılmıştır. Dördüncüsü Akbıyık el-Meczûb'dur. Akbıyık'tan sonra Hızır Dede ondan da sonra Üftâde Efendi ondan sonra da Şehy Mahmûd-ı Üsküdârî, daha yaygın ismi ile Aziz Mahmûd Hüdâî gelmiştir. Sarı Abdullah Efendi “veliyyü'n-

³⁷⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 273a-273b.

³⁸⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 273b-276b.

³⁸¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 276b-277a.

niâm"ı olarak tanıttığı Halîl Paşa vasıtasıyla Celvetiyye tarîkatının kurucusu olan Aziz Mahmûd Hüdâî'ye beyât ettiğini ifâde etmiştir.³⁸²

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin beşinci halifesi Fatih Sultan Mehmet Han ile feth-i Konstantiniyye'ye gelen Akşemsüddîn'dir. Akşemsüddîn'in halifelerinden biri **Gülzâr-ı Mânevî** isimli eserin müellifi es-Seyyîd İbrâhim el-Tennûrî el-Kayserî'dir. Diğer bir halîfesi Şeyh Muhammed eş-Şâmî'dir. Bunların ekser hulefâsı Kayseri, Adana ve Bolu yakınlarındadır. İbrâhim-i Kayserî'ye intisâb edenlere "Tennûrî", Muhammed Şâmî'ye müntesib olanlara "Şâmîler" denilmiştir.³⁸³ Akşemsüddîn Bayrâmiyye tarîkatının Şemsiyye-i Bayrâmiyye kolunun kurucusudur.

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin altıncı halîfesi Sarı Abdullah Efendi'nin de mensûbu bulunduğu Bayrâmiyye tarîkatının Bayrâmiyye-i Melâmiyye kolunun kurucusu olan Emir Sikkînî'dir.

2.2.2.9.16.22 Emîr Sikkînî (Melâmiyye-i Bayrâmiyye)

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifelerinden olan Emîr Sikkînî'nin asıl adı Seyyid Ömer'dir. Bursalıdır.³⁸⁴ Bayrâmiyye-i Melâmiyye'nin kuruluşu aşk ve cezbisi gâlip Ömer Dede Sikkînî ile ilim, zühd ve takvâ sahibi Akşemsüddîn arasında vâkî olan ihtilâfa dayandırılmaktadır.³⁸⁵

Sarı Abdullah Efendi'nin naklettiğine göre Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefâtından önceki hastalığı sırasında fakirler toplanmıştı. Akşemsüddîn şeyhin yanında oturuyordu. Emîr Sikkînî ise ayakkabıların bulunduğu safta iki dizinin üzerinde ağlayan gözlerle, hüznü bir vaziyette oturmakta idi. Orada bulunanlar "Acaba şeyhimiz kendi makâmına kimi tayin edecek?" diye merak etmekteydiler. Bu esnâda Hacı Bayrâm-ı Velî Emîr Sikkînî'ye yönelerek "Emir su getir" dedi. Akşemsüddîn, Pîr'in yanında olması hasebiyle hemen şeyhe su takdîm etti. Şeyhin yanında bir tabak kiraz vardı ve suyu kiraza döktü. Tekrar "Emîr su getir" dedi. Akşemsüddîn önceki gibi su getirdi. Şeyh suyu yeniden kiraza döktü. Üçüncü defa "Emir su getir" buyurdu. Bu defa Akşemsüddîn edebe riâyet ederek yerinde kaldı.

³⁸² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr 277b.

³⁸³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 278a.

³⁸⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 278a.

³⁸⁵ DİA Yayın Kurulu, "Melâmiyye", **DİA**, c.XXIX, İstanbul 2004, s.29.

Emîr Sikkînî su getirdi Hacı Bayrâm-ı Velî suyun bir miktarını kendisi içti, kalanını Emir Sikkînî'nin içmesini istedi.

Sarı Abdullah Efendi Akşemsüddîn ile Emîr Sikkînî arasında ihtilâfa neden olan olayı şöyle nakleder: Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefâtından sonra Akşemsüddîn şeyhin makâmına geçmiştir. Emîr Sikkînî ise Göynük kasabasına yerleşmiştir. Bir zaman sonra Akşemsüddîn doğum yeri olan Beypazarı'na gelip oranın halkına tasavvuf yolunu göstermiş daha sonra o da Göynük'e yerleşmiştir. Akşemsüddîn, şu anda medfûn bulunduğu camide, sabah ve akşam gelip zikir meclisi kurar, zikirden sonra sevenleri şeyhin elini öperek tarîkât âdâbını yerine getiriler idi. Emîr Sikkînî de bu câmiye gelir, zikir halkasının dışında bir köşede oturarak musâhafa etmezdi. Akşemsüddîn, Emîr'in bu kayıtsız haline kederlenerek “Emîr ya dâhil-i sohbet ol, yâhut tâc ve kisveden ferâgat et. Bir daha böyle hareket edersen, kisve-i tarîkimizden ârî, sûfilikten berî edilip, sâir nâsdan biri olursun” dedi. Emîr Sikkînî de “Ey akdem-i tarîkât, bu teklîfinize itaat edip, tâc ve kisveyi teslîm edelim. Ancak sizden temennîmiz budur ki cuma namazı sonrası davetimize icâbet ederek bizim eve teşrîf buyurun” dedi. Akşemsüddîn de davete icâbet ederek Emîr'in evine gidince avlunun ortasında yakılmış bir ateş gördü. Emîr Sikkînî Akşemsüddîn'e “Ey şeyh-i güzîn, nizâ ve husumet tâc ve hırkada ise ona ne minnet” diyerek ateşin içine girmiş, üzerine örttüğü şaldan başka ateşe birlikte girdiği seccâde, âsâ, tâc ve hırka yanmış ancak Emîr'in vücûduna bir şey olmamış idi. Bu olaydan sonra Akşemsüddîn ile aralarındaki ihtilâf kalkmış ve âhir ömürlerine dek hüsn-i vifâk-ı ihtilâf üzere olmuşlardır. Emîr Sikkînî daha sonra tâc ve hırka giymemiştir.³⁸⁶ Bayrâmî tarîkatında tarîkât nişânesi olan tâc ve hırka giymemenin aslı bu olaya dayandırılmış ve tâc ile hırka giymeyen ilk kişi Dede Ömer Sikkînî olarak kabûl edilmiştir.

2.2.2.9.16.23 Bünyamin Ayâşî

Bayrâmî-Melâmîliği Emîr Sikkînî'den sonra Bünyamin Ayâşî ile devâm eder. Sarı Abdullah Efendi Bünyamin Ayâşî hakkında fazla mâûmat vermeyip onu “kaba-pûş-ı hidâyet ve sahba-nûş-ı velâyet” olarak tanımlamakla yetinmiştir.³⁸⁷

³⁸⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 278b-280b.

³⁸⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 280b.

2.2.2.9.16.24 Pir Ali Aksarâyî

Bünyamin Ayâşî'den sonra Bayrâmî-Melâmîlerin irşâd makamına Pîr Ali Aksarâyî geçmiştir. Sarı Abdullah Efendi Pîr Ali Aksarâyî hakkında herhangi bir bilgi vermeksizin ondan feyz alan kişilerden bahseder. Onlardan birinin Helvâyî Baba ismiyle şöhret bulan Yakub Dede isimli bir zât olduğunu ve mezarının da İstanbul'da Kalenderhâne kurbündeki kemer altında olduğunu aktarır.³⁸⁸

Sarı Abdullah, Pîr Ali'ye intisâb eden diğer önemli bir isim olan Pîr Ahmed'den bahseder. Türbesinin Eyüp'teki Zâl Paşa Camii'nin denize bakan tarafında olduğunu ve kendisinin de gençlik yıllarında bu zâtı görerek hayır duâlarını aldığını söyler.³⁸⁹ Ancak Sarı Abdullah Efendi Bayrâmî-Melâmîleri için önemli bir isim olan Pîr Ali Aksarâyî'nin oğlu İsmâil Mâşûkî'den bahsetmez. Pîr Ali, İsmâil Mâşûkî'yi İstanbul'a ilim tahsili maksaydıyla göndermiş ve kesinlikle şeyhlik yapmaya kalkışmaması hususunda uyarmıştı. Ancak o İstanbul'da şeyhlik yapmaya başlayınca bazı şâhiyeleri sebebiyle fitne çıkmış ve sonunda idâm edilmiştir.³⁹⁰

2.2.2.9.16.25 Şeyh Ahmed Sarban

Sarı Abdullah Efendi Pîr Ali Aksarâyî'nin vârisi olarak Şeyh Ahmed Sarban'ı göstermiştir. Ahmed Sarban'ın halifeleri arasında Vizeli Alaâddin Efendi'den bahsetmiş, onun halifesi olarak Şeyh Gazanfer'i, Şeyh Gazanfer'in halifesi olarak da Vizeli Bâlî Efendi'yi ve Osman Hamdi Efendi'yi göstermiştir.³⁹¹

2.2.2.9.16.26 Hüsameddîn Ankaravî

Ahmed Sarban'dan sonra yerine halifelerinden Hüsameddîn Ankaravî geçmiştir. Sarı Abdullah Efendi Hüsâmeddîn Ankaravî hakkında herhangi bir bilgi kaydetmemiştir.³⁹²

³⁸⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 281a.

³⁸⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 281a.

³⁹⁰ "Melâmiyye", **DİA**, c.XXIX, s.30.

³⁹¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 281b.

³⁹² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 281b.

2.2.2.9.16.27 Şeyh Hasan Kabâdûz

Kaynaklar Bayrâmî-Melâmî tarikatında, Hüsâmeddîn Ankaravî'den sonra kutbiyyet makâmına Hamzâ Bâlî'nin geçtiğini kaydetse de Sarı Abdullah Efendi **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de Hamza Bâlî'den hiç bahsetmemiş, Hüsâmeddîn Ankaravî' den hemen sonra, halifelerinden Şeyh Hasan Kabâdûz'u zikretmiştir. Şeyh Hasan Kabâdûz'un terbiyesi altında yetişenler arasında Şeyh Hüseyin el-Kazzaz ve **Füsûs** şârihi Abdullah Bosnevî'ye yer vermiştir. Şeyh Abdullah'ın Muhyiddîn-i Arabî'den rûhânî terbiye aldığına ve Şeyh Abdülmecîd Sivâsî ile aralarında üns ve muhabbet olduğuna değinmiştir.³⁹³

2.2.2.9.16.28 İdris-i Muhtefî

Sarı Abdullah Efendi İdrîs-i Muhtefî'yi Hüsâmeddîn Ankaravî'ye intisâb edenler arasında Hasan Kabâdûz'dan sonra gelen ikinci isim olarak kaydetmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin de şeyhi olan İdris-i Muhtefî, Hâce Ali er-Rûmî ismiyle de bilinmektedir. Müntesipleri arasında İznikli Fâzıl Efendi ve Müftü Mustafa Efendi de vardır. Sarı Abdullah Efendi bazı tarîkât meşâyihinin, ulemâ ve müderrislerden birçok fazîlet ehli kişinin onun sohbetlerine katıldığını; zâhir ve bâtınının boş alâkalardan müberrâ ve hidâyet nûru ile parlak, ahlâk-ı hamîde ile süslü olduğunu müşâhede ettiğini söyleyerek İdris-i Muhtefî'nin Hüsâmüddîn Ankaravî'den sonra elli yıl bu makamda kaldığını kaydetmiştir.³⁹⁴

Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvûfî şahsiyetini aktardığımız birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin İdris-i Muhtefî ile tanışmasını ve Bayrâmî-Melâmîliğe intisâbını aktarmıştık. (bkz. Bölüm 1.3.2) Bu sebeple burada bu konu ile ilgili değerlendirmeleri eserde geçtiği şekliyle aktarmayı uygun gördük.

2.2.2.9.16.29 Hacı Kabâyî Efendi

İdris-i Muhtefî'den sonra Melâmîlerin kutbiyyet makâmına Kapalıçarşı'da Sandal Bedesteni'nde elbisecilik yaptığı için “Kabâyî” diye anılan Hacı Kabâyî Efendi geçmiştir.³⁹⁵

³⁹³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 282a.

³⁹⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 282a.

³⁹⁵ DİA Yayın Kurulu, “Melâmîyye”, **DİA**, c.XXIX, İstanbul 2004, s.32.

Sarı Abdullah Efendi İdris-i Muhtefî'nin vefâtından sonra Hacı Kabâyî'ye intisâb etmiştir.³⁹⁶ **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de Hacı Kabâyî'nin ömrünün çok büyük bir kısmını uzlette geçirdiğini, melâmetîliğe uygun olarak sînesinde zuhûr eden hakîkât sırlarının definesini ve muhabbet nûrlarının hazinesini gizlemeyi tercih ettiğini ifâde etmiştir. Ancak riyâset sevdalısı kişilerin taarruzları sebebiyle ahir ömrüne dek selâmet bulamadığını ve seksen üç yıl ömür sürdüğünü nakletmiştir. Ölüm tarihini ise hicri 1024 olarak vermiştir.³⁹⁷

Hacı Kabâyî ile Abdullah Efendi arasında geçen herhangi bir hâdisе veya ilişki hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hacı Kabâyî vefât ettiği sırada Sarı Abdullah Efendi Sardâzam Halil Paşa ile birlikte seferde idi. Bu seferde Paşa ile beraber padişâhın gazabına uğramışlardı. Seferden İstanbul'a dönerlerken Hacı Kabâyî'nin vefât haberini almış ve Beşir Ağa'ya bîât etmiştir. Bu hâdiseyi Müstakimzâde La'li Şeyh Mehmed Efendi'nin hattından naklen Sarı Abdullah Efendi'nin ağzından olayı **Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye**'de nakletmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvufî şahsiyetini aktardığımız bölümde bu nakle yer verdiğimiz için burada tekrara lüzum görmedik. (bkz. Bölüm 1.3.2)

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'de silsile Hacı Kabâyî ile son bulmuştur. Sarı Abdullah Efendi silsileler ile ilgili son söz olarak “Tahrîr olunan ârifân-ı billah eger Nakşibendiyye ve eger Halvetiyye ve Bayrâmiyye ve eger Mevleviyye ve Zeyniyye ve Kadiriyye ve Kübreviyye ve sâyirün silsileleri bu asra dek ‘add olunsa Hazret-i Fahr-i Âlem sallallahu ‘aleyhi veselleme yigirmi tokuzuncu ve otuzuncu bey‘atte muttasıl olup cümlesi ol âfitâb-ı hakîkatü zerreleri ve ol deryâyı vahdetün katreleridür” diyerek saydığı tarikât silsilelerinin tümünün Hz. Peygamber'de birleştiğine vurgu yapmıştır.

2.2.2.9.17 İLİM, İLM-İ ZÂHİR VE İLM-İ BÂTIN

Sarı Abdullah Efendi eserini “ism-i müsemâmâsına muvâfık ve müntehâsı ibtidâsına mutâbık ve dürr-i güş-vâr demeye lâayk” olmasını arzu ettiği için “ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın” ın tarifi ile itmâma erdirmiştir.³⁹⁸

³⁹⁶ Gölpınarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, s.137.

³⁹⁷ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 283a.

³⁹⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 288b.

Buna göre Cenâb-ı Hak “Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin”³⁹⁹ âyeti fehvâsınca ümmet-i Muhammed’in ulemâlarına fazl ve inâyeti ile sonsuz dereceler bahşetmiştir. Eğer ilim olmazsa imân ve takvâ kâmil olmaz. Zirâ kişi neye azîmet ne nefsin ne şeyden sıyânet edeceğini bilemez. Hak celle ve âlâ “Allah’a karşı ancak kullar içinde âlim olanlar derin saygı duyarlar”⁴⁰⁰ buyurmuştur. Muttâkî olan kimse hem âlim hem de âmil olup âmil-i gayr-ı âlimden ve âmil-i gayr-ı âmilden efdâl ve ekmel olur.⁴⁰¹

Hiz. Peygamber bir hadîs-i şerîfnde “İlim öğrenmek kadın erkek bütün Müslümanlara farzdır” buyurmuştur. İlim talep etmek farz olmakla birlikte farz-ı ayn olan ilmin ne olduğı konusunda ihtilâf edilmiştir. Kelâm âlimler farz olan ilmin kelâm ilmi olduğunu çünkü tevhd-i bârînin ve Cenâb-ı Hak zât ve sıfatlarının onunla mâlum olacağını söylerler. Dinin fakihleri ise farz olan ilmin fıkıh ilmi olduğunu çünkü ibâdet, taât, helâl, haram ve insanlar arasındaki mâlûmatın ancak fıkıhla kavranacağını savunurlar. Müfessir ve muhaddisler de farz olan ilmin, ilm-i kitâb ve sünnet olduğunu bütün ilimlerin kaynağının kitap ve sünnete dayandığını söylerler. Bazı mutasavvıflar da “İlim Çin’de de olsa gidiniz.” Hadîs-i şerîfi ile işâret edilen bizim ilmimizdir, derler. Cenâb-ı Hakk’ın kelâmına nihâyet olmadığı gibi ilmine de nihâyet yoktur. Kulun Rabbinden isteklerinin sonu olmadığı gibi ilim de tüm tariflerin toplamından ibârettir. Kulun her bir hâlinde, ahvâline ve Allah indindeki makâmına göre farz olan ilmi değışebilir.⁴⁰²

İlim, zâhir ve bâtın olmak üzere ikiye ayrılır. İlm-i zâhir de kendi içinde ikiye ayrılır. Birinci kısım kitâb ve sünnetin zâhirinden istifâde edilen hudud-ı şer’iyye ve akâid-i İslâmiyyeyi içine alandır ki câna ten gibidir. İkinci kısım zâhiri ilim ise insanın beş duyu organı vasıtasıyla elde ettiğı ilimdir. “Varlığımızın delillerini, (kâinâtta ki uçsuz bucaksız) ufuklarda göstereceğiz”⁴⁰³ âyetinde işâret edilen âfâk-ı âlemde mesbûta olan âyât-ı Rabbâniyyeye ve ulûm-ı subhâniyyeye beş duyu organı vasıtasıyla ulaşmaktır.⁴⁰⁴

³⁹⁹ el-Mücâdele 58/11

⁴⁰⁰ el-Fâtır 25/28

⁴⁰¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 289a.

⁴⁰² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 290a-291a.

⁴⁰³ el-Fussilet 41/53

⁴⁰⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 292a-292b.

İlm-i bâtın da iki kısma ayrılır. Birinci kısım butûn-ı Kur'âniyyeden istifâde edilerek elde edilen ilimdir. Esrâr-ı ilâhiye ve hakâik-i gaybiyyeyi içine alır. İkinci kısım ise duyular ile kuvâ-yı ruhâniyye olan rûh-ı hayvânî, rûh-ı hayâlî, rûh-ı aklî, rûh-ı fikrî ve rûh-ı kudsî ile Rabbânî tecellîler ile süslenen kalb-i sâf ile husûle gelen ilimdir. İlm-i zâhir ilm-i bâtınsız, ilm-i bâtın da ilm-i zâhirsiz kâim olmaz.⁴⁰⁵

Sarı Abdullah Efendi burada okuyucusunu uyarmakta ve ilm-i zâhir ve ilm-i bâtının arasını cem ile muttasıf olmasını gerektiğini; bazı zâhirîler gibi mücerred zâhire ve bazı bâtınîler gibi mücerred bâtına hasr etmemek gerektiğini söylemektedir. Çünkü ilm-i zâhire hasr edenlerin ilm-i bâtın ile mâlûm olan şeylerden mahcûb olduklarını ve mâlûmı bâtına hasr edenlerin ise zâhir ile müdrik ve mâlûm olan şeyden muhtecîb olduklarını söyler.⁴⁰⁶

2.3 ESERDE KULLANILAN DİL VE ÜSLÛB

15. yüzyıldan itibaren inşâ tarzının gelişmesi dikkâte alınarak Tanzimât'a kadar Osmanlı dönemi nesri üç kategoride incelenmiştir. Birincisi; üslûb-ı sâde yani sâde nesirdir. Hedef kitlesi geniş halk yığınları olan, Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların az olduğu sanat kaygısı güdülmeden yazılan eserler bu guruba girer. İkincisi; üslûb-ı mutavassıt yani orta nesirdir. Arapça-Farsça kelime ve tamlamaların Türkçe kelimelere baskın olduğu, yer yer seci'lerle süslenmiş, öğreticiliğinin yanı sıra sanat endişesi de gözetilen nesirdir. Üçüncüsü; üslûb-ı müzeyyen yani süslü nesirdir. Sanat yapma kaygısının önce olduğu, Arapça-Farsça kelime ve tamlamalara çokça rastlanan hemen her cümlesinde seci' bulunan nesirdir. Bu üçlü tasnife "üslûb-ı âlî" de denilen ağdalı nesri de ekleyen araştırmacılar da vardır.⁴⁰⁷ Buna göre ağdalı nesir Arapça-Farsça kelimelerin yoğun olduğu yer yer yaşayan dilde konuşulmayan uzun tamlamalarla dolu, seci'li, esas gayesi sanat ortaya koyma amaçlı yazılan nesirdir.⁴⁰⁸ Tezimize konu olan **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** isimli

⁴⁰⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 292b.

⁴⁰⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 292b-293a.

⁴⁰⁷ Fatih Köksal v.d, **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2009, s. 14.

⁴⁰⁸ Mustafa Uzun, "Nesir", **DİA**, c.XXXIII, İstanbul 2007, s.9-10; Fatih Köksal v.d, **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, s. 15-16.

mensur eserde ağırlıklı olarak süslü nesir kullanılmakla birlikte birçok yerde ağıdalı nesir sayabileceğimiz ifâdeler vardır.

Aşağıda **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'den aldığımız Hz. Peygamber ve ashâbını öven bölüm ağıdalı nesre örnek olabilecek niteliktedir.

“*Ol kenz-i rumûz-ı haķâyık-ı hüviyet-i ğaybiyye u ‘illet-i ğâiyye-i esrâr-ı dekâyık-ı lâ-hüvvîyye kerem-rev-i subhânellezî esrâ⁴⁰⁹ yeke-süvâr-ı lâ-mekân-ı peymâ müd‘avv-i dârü’z-żiyâfet-i melekût murabba‘-nişîn-i şadr-ı ceberût a‘nî dürr-i deryâ-yı ıstîfâ cevher-i kân-ı şafâ Hazret-i Muhammedü'l-Muştafâ rûh-ı muṭahhar ve âl ü aşhâb-ı nübüvvet-perver sa‘d-aḥterleri üzerine ihdâ olunsun ki ol muḥâṭab-ı ḥiṭâb-ı levlâk olan zât-ı pākūñ haķîkatî aṣl-ı cemî‘-i haķâyık ve rûtbe-i ‘illiyyesi müstecmî‘-i mecmu‘-i kemâlât-ı ḥalâyık olup aşhâb-ı şafâ-iktisābuñ daḥî her biri âfitâb-ı âsumân-ı risâletüñ mişkât-ı aḳvâl u ef‘âlinden iktibās-ı envâr-ı ‘irfân u dirâyet idüp nücûm-ı zâhire-i felek-i tedvîr-i hidâyet olmuşlardır ve Habîb-i Hudâ daḥî anuñçün aşhâbî ke’n-nücûm bi eyyihim iktedeytüm ihdeteytüm⁴¹⁰ buyurmuşlardır.”⁴¹¹*

Bağdat’ın fethini anlatmadan önce Sultan IV. Murad’ın vasıflarını anlattığı methiye niteliğindeki ifâdeler de eserdeki ağıdalı nesir türüne örnektir:

“*Mazharü’s-sultân zıllullâh fi’l-arz muḥâṭab-ı ḥiṭâb-ı müsteṭâb-ı innâ ce‘alnâke ḥalîfeten fil-arz⁴¹² sultânü’l-berreyn u ḥâķânü’l-baḥreyn ḥâdimü’l-ḥaremeynü’l- muḥteremeyn es-sultân bin es-sultân ve’l-ḥâķân ibnü’l-ḥâķân Ebü’n-naşr ve’l-feth Ğâzî Sultân Murâd Hân [10a] ibn es-Sultân Aḥmed Hân lâ zâlet şumûşe devletihî ‘alâ cibâhi’-l-enâmî ṭâliaten ve mâ berîḥat envârî ‘âdlihî ve şevketihî ila-inķirâzi’l eyyâmî saṭiaten⁴¹³ ḥazretlerinin vücdı bebhüd-ı ḥurşîd-nümüdları feyz-i cüd-ı Rabb-ı Vedūd ile serîr-ārâ-yı mülk-i ‘Osmânî ve zîynet-efzâ-yı taḥt-ı Süleymânî olup ebvâb-ı fevz-i felâḥ cebhe-i sa‘âdetlerine küşâde ve dürr-i şeh-vâr-ı baḥt u necâh şadef-i ḥilâfetlerine nihâde olalıdan beri heykel-i şemşîr-i cihân-gîr-i şalâbetleri subḥ-ı hüceste-i ṭulû‘-ı maşrıķ-ı iclâl ve sipihr-i mücevher-i zafer-peyker-i meḥâbetleri mihr-i âlem-tâb-ı sipihr-i iķbâl u gülâle-i tuğ-ı pür-fürûğ-ı şâhâneleri*

⁴⁰⁹ el-İsrâ 7/1: Gece yürüten Allah’ı tenzih ederim.

⁴¹⁰ **Hadis-i Şerîf**: “Benim ashâb-ı kirâmım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz.”

⁴¹¹ Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**, vr. 4b.

⁴¹² es-Sâd 38/26: Biz seni yeryüzünün halifesi kıldık.

⁴¹³ Onun devletinin güneşi halkın alnı üzerine doğmaktan geri durmasın. Adaletinin ve şevketinin nurları son güne değin parlamaktan geri durmasın.

şâne-zede-i meşşâta-i kâmkârî ve nihâl-i rāyet-i nuşret-āyet-i pâdişāhāneleri āb-ı hūrde-i selsebîl-i bahtiyārî olup yemîn-i şecâ‘at ve kabza-i celâletlerinde olan şamsâm-ı ‘adû-i intikām ile feth ve teshîr-i emşâr u bilâda iqdām ve kahr-ı küffâr [10b] ve tedmîr-i fuccāra ihtimām ve kef-i deryā-kef-i cūd u keremlerinden temevvüc iden genc-i bî-pāyân fazl-i ilāhî ile te‘lîf kılup ‘ibād-ı mü‘minîn ve tefrîh-i fuād-ı muvaḥḥidîn için ḥavvāşş u ‘avāma ihsân u in‘ām şîme-i kerîme-i luṭf-ı ‘āmları olmağıla zamân-ı devletlerinde aşḥāb-ı fazl u ‘irfân ‘ala ḳadri’l-merātib mümtāz-ı cihân ve erbāb-ı tiğ ü sinân bi ḥasebi’t-tedārib ser-efrāz-ı zamân olmuşlardır.”⁴¹⁴

Hz. Havva ile Hz. Âdem’in cennetteki durumları ve izdivâçlarından önce cennetin süslenmesi emrinin verilmesini anlatan bölüm yine ağdalı nesir ile kaleme alınmıştır:

*“... eṣer-i aḥîr rivāyeti üzre güftār-ı dürr-i şehvār-ı aḥyār bu vechile dībāce-i şîrāze-i bend-i cerîde-i aḥbār olmuşlar ki Âdem ‘aleyhisselām mescūd-ı melāike-i kirām olduğdan soñra çerḥa-i taḳdîrde ‘aşābe-i ḳudret ile beste olan penbe-i ‘ināyetüñ rişte-i tedbîrini muḥadderāt-i ḥücerāt-ı ‘ismet dest-i ‘iffetleriyle tâfte ve nisā-i cān-ı kārḥāne-i fazl u hidāyet tār u pūd nezāhetini destgāh-ı kerāmetde bâfte ve ḳaşşārān-ı rahmet āb-ı tuḥur-ı maḡfîret ile perdaḥte ve şabbāḡān-ı meşîyyet şibāḡā-ı **ve men aḥsenü minallahi şıbgaten**⁴¹⁵ ile ḥum-ı şıbgatullahda reng-saḥte ḥayyātān-ı ḥikmet sūzen-i ḳuds u ṭahāret ile [118a] düḥte kıldığı ḥulel-i ḥurşîd-i behcetî ḳāmet cāme-i zîb-i Âdeme teşrîf-baḥş-ı kerāmet ve fark-ı velāyetine tāt-ı mükellel-i nübüvvet ‘ināyet buyrulup terşî‘-bend-i dürrer ü yevāḳıt-i cennet ile ārāste ve naḳş-ı kelimāt-ı lā ilāhe illallah Muḥammedün Rasululah ile pîrāste kemer-i risālet miyān-ı ḥilāfetlerine peyveste hemçünîn Ḥavvā-i vefā-iḥtivā daḥi eşnāf-ı ḥuliy u ḥulel cennāt ile muḥallā kılınup münādiyān-ı melekût şerefāt-ı ceberütdan nidā itdiler ki “Ey veşāif-i ḥacle-nişînān-ı ‘ismet, ‘afāif-i perde-güzînān-ı ‘iffet iş bu vaḳt-i vuşlat-ı fercām ol hengām-ı ‘izz u ikrāmdur ki Âdem ile Ḥavvānuñ silsile-i izdivāçları istiḥkām bulup mu‘āşeretleri için ḥalvet-ḥāne-i cennetüñ tezyîni bâbında ihtimām oluna.”⁴¹⁶*

Cenâb-ı Hakk’ın bilinmeyi murâd etmesi, ilk olarak Hz. Peygamber’in nûrunun yaratılması, Hz. Âdem’in nûr-ı Muhammedî’den icâd edilmesi ve Hz.

⁴¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, 9b-10b.

⁴¹⁵ el-Bakara 2/138: Allah’ın boyasından daha güzel olan kim vardır?

⁴¹⁶ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, 117b-118a.

Peygamberin beşerin içindeki en şerefli kişi olması ile ilgili bölümler yine ağıdalı nesire örnek niteliğindedir:

“... *Haḡ subḡānehū ve te‘āla zuhūr-ı āṡār-ı esmā-i ilāhiyye ve esmā-i mezbūreye min ḡayṡü tecelliyātü’l-ulūhiyye bilinmek irāde buyurmağıla nesāḡ-ı esbaḡ üzre evvelen bi’z-zāt nūr-ı Mūḡammedī ‘aleyhisselāmı şūret-i cem‘iyye-i ilāhiyye ile ibrāz idüp ba‘d ezān a‘yān-i ‘ulviyye-i rūḡiyye-i ‘aḡliyye ve ekvān-ı süfliyye-i ḡaḡḡiyye-i ‘unşuriyyeyi ḡātem-i şūret-i nev‘iyye-i kevniiyye olan Ādem ‘aleyhisselāma gelince ve Ādemden kıyām-ı sā‘ate varınca ol nūr-ı Aḡmediden icād buyurmuşdur. Kemā ruviye ‘an İbni ‘Abbas raḡıyallahu ‘anhu ‘ani’n-Nebī şallallahu ‘aleyhi vesellem **ennehū ḡāl küntü nūran beyne yedeyillahi te‘ālā ḡable en yaḡluḡallahu Ādeme bi elfey ‘amīn fe tüsebbiḡu’l-melāikete bi tesbīḡihi.**⁴¹⁷ Zirā ol muḡaddime-i mertebe-i ḡabaḡāt-ı nūḡ eflāk ve netice-i behice-i levlāk, lemā ḡalaḡtü’l-eflāk, nūr-ı behār-ı millet, nūr-ı nehār-ı vaḡdet, ḡazret-i ḡātem-i risālet, ‘aleyhi efzālū’t-taḡiyyatuñ nūr u ḡaḡiḡati [145b] şūret ü eḡadiyyet-i eḡadiyye ve aṡl u menşe‘-i mebd e vü me‘ād cemī‘-i ḡalāyık-ı kevniiyye ve cāmī‘-i ‘umūm-ı kemālāt-ı ilāhiyye vü keyāniyye ve vāzī‘-ı mecmū‘-ı merātib-i i‘tidālāt-ı melekiyye ve ḡayvāniyye ve insāniyye olmağıla sāyirān-ı ḡariḡ-i Haḡ ve müsāfirān-ı vüçüd-ı muḡlaḡuñ nihāyet seyr ü merām ve ḡāyet-i maḡarr u maḡāmları anuñla mütesāviyetü’l-aḡdām olmayup belki ‘ālem u ‘ālemiyān ol şems-i felek-i risālet serv-i çemen-i celālet, dürr-i ḡoḡḡa-i ḡaḡiḡat, müşk-nāfe-i ḡariḡa, nūr-ı bedr-i celīl, ḡur-bin ḡur-bin ḡur aṡīlūñ tekmīli içün müsāḡḡarāt olmağıla ve **ene seyyidü vüldi Ādeme ve Ādemü yevme’l-kıyāme ve men dūnehu taḡte livā’**⁴¹⁸ ḡadıṡ-i şerīfi bu ma‘nāya işāretdür ve cümle enbiyā ve rūsül ol Hādī-i sübülūñ ḡulefā ve nevvābı olup ḡatta nevbet-i taḡmīr-i tıynet-i Seyyidü’l-beşer irişdükte a‘lā-yı derecāt-ı i‘tidālde bir mizāc-ı kāmīl ḡāşıl oldı ki ḡaḡāyık-ı mezbūre meżāḡir-i müste‘āreden [146a] ḡüzerān ve kemā ḡiye bu şūret-i muḡtārdan mānend-i ḡurşīd-i enver leme‘ān idüp **vesi‘ani ḡalbe ‘abdiye’l-mü‘mini’t-taḡiyyi**⁴¹⁹ sırrı mümāyān oldı.”*

Eserin büyük bir kısmının süslü nesirle kaleme alındığını daha önce ifāde etmiştik. Özellikle vahdet-i vüçüd, hazerāt-ı hamse, a‘yān-ı sâbite ve cenâb-ı

⁴¹⁷ **Hadis-i Şerif:** Ādem aleyhisselam yaratılmadan önce ben Allah’ın elleri arasında bir nūr idim ve melekler beni tesbih ediyorlardı.

⁴¹⁸ **Hadis-i Şerif:** Ben kıyamet gününde Ādem aleyhisselamın evlatlarının en şerefli siyim. Ādem ve onun dışındakiler benim sancağımin altındadır.

⁴¹⁹ **Hadis-i Kutsî:** Beni, takva sahibi mü’min kalbi içine alır.

Hakkın isim ve sıfatları v.b konular ilgili görüş ve açıklamalarını Sarı Abdullah Efendi çoğu defa süslü nesri kullanarak yapmıştır. Buna örnek olarak hazerât-ı hamseden biri olan hazret-i gayb-ı mutlak ile ilgili açıklamalarını örnek gösterebiliriz:

“....erbâb-ı dāniş ve aşhab-ı bîniş katında muḥakkakdur ki şol şey ki ḥayta-i vücûdda mûnderic ve ḥıṭta-i feyz ü vücûdda mündemic ola. Lâ-cerem ḥazerât-ı ḥamse maḥşûrdur ki birisi ḥazret-i ḡayb-ı mutlakdur. Ya‘ni a‘yân-ı şâbite ve ḥakayıḳ-ı ‘ilmiyye ḥazretidür ve ḡayb-ı mutlak muḳâbili ḥazret-i ḥiss u şahâdet ile mu‘abber olan ‘âlem-i melek ve ‘âlem-i kevn ü fesâddur ve ḡayb ile şehâdet beyninde ḥazret-i mişâl-i mutlak ve mişâl-i mutlak ile ḡayb-ı mutlak beyninde ḥazret-i ervâḥ-ı ceberütiyye. Ya‘ni ‘uḳûl u nufûs-ı mücerrededür ve mişâl-i mutlak ile şehâdet [74b] meyânında ḥazret-i mişâl-i muḳayyeddür. Ya‘ni ‘âlem-i menâmdur ki min ḥayşü’t-tertîb ḡayb-ı mutlak u ceberût ve mişâl-i mutlak ve mişâl-i muḳayyed ve ‘âlem-i şehâdetdür ve ḥazerât-ı ḥamsüñ mecmû‘ını ḥazret-i insāniye-i kemāliyye-i cem‘iyye cem‘ idüp ber zıkr-i sâbık netice-i cemī‘ ḥazerât olmağıla insān-ı kâmil ḥazret-i sâdis ile mu‘abber olmuşdur.”⁴²⁰

Hız. Peygamber’in doğumunun vâlidesi Âmine Hâtun’un dilinden aktarıldığı bölüm yine süslü nesir ile kaleme alınmıştır:

“Ḥîn-i vaż‘-ı ḥamelde bir âvâz-ı mehîb istimâ‘ idüp ḡāyet-i ḥavfla cānib-i âvâze nazar itdüğimde bir murğ-ı sefid cenāḥiyle batnıma mess idüp ḥavfım zâil oldu ve ol şeb-çerâğ-ı cihân-efrûz-ı nübüvvet meşîme-i melekûtdan nişîmen-i şehâdete ḳadem-i meymenet ile pertev-endâz-ı nûr-ı risâlet olduḳda benden bir nûr-ı sâtı‘u’z-zuhûr leme‘ân itdi ki zemîn ve âsumānda ḥissime nurdan ḡayrı bir şey nümāyân olmadı ve ‘aṭeşin müştedd olmağıla ‘asel-i muşaffâdan aḥlâ ve leben-i şehbâdan ebyaz şarâb-ı tuhûr ile memlû bir cām-ı lâmiu‘u’n-nûr şundular, nûş itdüm ve eṭrâfıma nazar itdükde [163a] benât-ı ‘Abdi Menâfa müteşabih müteṭâbık ḳadd ü ḳâmetde mânend-i naḥl-ı bâsık ve ṭal‘at ve melâḥatda mişl-i âfitâb lâmi‘ ve şârık bir cemâ‘at-i nisvân-ı ḥacele-enisân-ı ‘işmet mürâfaḳatüme ‘azîmet ve ḥizmet-i muvânesetüme muḳâvemet itmekle her biri ḥîn-i ṭalaḳda müttekâ-yı mu‘âvenetüm

⁴²⁰ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, 117b-118a.

olup velâkin kimler idüğün ‘adem-i ma‘rifetümden ğarķ-ı deryâ-yı hayret olmuş idüm ve bu hâlde gördüm ki âsumân-ı berînden bir dîbâc-ı sefîd-i nûr-ı ibtihâc pertev-endâz-ı zemîn olup sem‘üme bir nidâ-i şafâ-ķarîn irişdi ki vücûd-ı pāk-ı Ḥabîb-i Rabbü’l-‘âlemîni çeşm-i ḥalâyık-ı zemînden maḥfûz ve emîn kılasuz ve hemçünân minķarları zümürriidîn ve cenâḥları yâķut-ı rengîn hezâr-ṭuyûr-ı ‘illiyyîn ve ber-fevc-i deryâ-mevc ricâl-i güzîn-i âfitâb-cebîn gördüm ki cevvi-i âsumânda şufûf-ârâste cevelân idüp dest-i yemînlerinde nurdan perdâḥte ebâriķ-i sîmînden tutarlar ve bu hînde [163b] ser-â-perde-i ḥicâb dîde-i nûr-bînimde ref‘-i niķâb itmikle temâşâ kıldum ki vech-i arzda üç ‘aded a‘lâm-ı sidre- fersâ cilve-nümâ olup birisi kulle-i bâlâ-yı maşrıķa ve birisi burc-ı a‘lâ-yı mağribe birisi daḥi bām-ı esnâ-yı Ka‘beye naşb olındı ve hemân ol ânda âfitâb-ı âsumân-ı risâlet maḥtûnen ve mesrûren gün gibi ṭulû‘ eyledi ve derḥal secdegâh-ı ķurbete cebîn-sây-ı ‘ibâdet olup ümmetini şefâ‘at içün dest-i münâcâtını dergâh-ı ķâzıyu’l-ḥâcâta efrâşte kıldı ve muḥaddeb-i felekü’l-eflâkden nokṭa-gâh-ı merkez-i ḥâke gelince ve saṭḥ-ı ‘arş-ı mu‘allâdan şahın-ı fers-i ğabrâya varınca ‘alem ve ‘âlemiyân nûr-ı hidâyetiyle ârâste oldı”⁴²¹

Sarı Abdullah Efendi zaman zaman orta nesir sayabileceğimiz bir uslûb da kullanmıştır. Okuyucuya bilgi vermeyi amaçladığı bölümlerde bunu sıkça görmekteyiz. Ricâlü’l-gayb, erkân-ı erbaâ ve seyr ü sülûk v.b gibi tasavvûfî konularda orta nesri kullanmıştır. Aşağıda ricâlü’l-gayb’dan olan nukâbâ zümresi ile ilgili açıklamalar yer almaktadır:

“...ve nuķabâ: On iki ‘aded ricâl-ı etķiyâdur ki anlara müşrifü’z-żamâir daḥi dirler ve ba‘ż mûķâşifîyn nuķabâ üç yüz ‘aded olan ricâle daḥil olup mezâḥir-i ism-i bâṭındur ve ḥükm-i ism-i bâṭın ile müteḥaķķıķ olmağıla bevâṭın-ı nâsa müşrifler setâ’ir-i serâyir bunlara münkeşife olduğı içün ḥafâyâ-i żamâiri müstaḥriclerdür.”⁴²²

Seher vakitlerinde uyanık kalmanın önemine dâir söylediklerini orta nesir sayabiliriz:

⁴²¹ Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, 162b-163b.

⁴²² Sarı Abdullah Efendi, a.g.e, 204b.

“...ve seher: Netice-i cū‘dur. Zîrâ mi‘de ta‘amdan tahliye olunsa nevm zâil olur. [209b] Seher daği iki nev‘dür. Biri seher-i ‘ayn ve biri seher-i kalbdür ve seher-i kalb taleben li‘l-müşâhedât kalbün gafletden intibâhıdur ve seher-i ‘ayn taleben li‘l- musâhereti fi‘l-kalb ‘aynuñ maqâm-ı himmete ragbetidür. Zîrâ ‘ayn nâim olsa kalb nâim daği degilse nevm-i ‘ayn ile ‘ameli bâıl olur ve seher-i ‘aynuñ gâyeti seher-i mütekkaddimün müşâhedesinden gayrı degüldür. Fe emmâ müsâhere fi‘l-kalbden gayrın mülâhaza eylese seher-i ‘aynuñ gâyeti seher-i kalbün müşâhedesı olmaz.”⁴²³

Dört büyük halîfe, on iki imam, Nakşibendî ve Halvetî büyüklerini tanıttığı bölümlerde övgü ifâdelerini süslü nesirle, hal tercemelerini orta ve zaman zaman da sade nesirle yazdığını söyleyebiliriz.

Sarı Abdullah Efendi’nin **Cevheretü’l-Bidâye ve Dürretü’n-Nihâye**’yi kaleme alırken hitap ettiği okur kitlesini döneminin aydın zümresi olduğu olarak belirlediği aşikârdır. Eseri okuyup anlayacak kişinin medrese eğitimden geçmiş, Arapça ve Farsçayı bilen, tekke ve tasavvuf kültürüne âşinâ olması gerekmektedir. Nesirde cümlelerin bir bütün teşkil eden yapısı bozulmadan unsurların istenildiği kadar genişletilmesi mümkündür. Bu serbestlik metinde çoğu zaman anlamı karmaşık hale getirmiştir. Özellikle zarf-fiil ve edat grupları başta olmak üzere cümle öğelerinin çerçevesi ve sayısının gelişigüzel genişletildiği gözlemlenmiştir. Bu sebeple uzun cümleler içinde cümle öğeleri aralarında bazen yanlış bağlar kurulmuştur. Bunda Arapça ve Farsça kelime ve tamlamaların yoğun biçimde kullanılmasının büyük rolü vardır. Böylece Arapça, Farsça ve Türkçeden meydana gelmiş karışık bir dil ortaya çıkmıştır. Yine Arapça ve Farsça terkiplerin yoğunluğu nedeniyle Türkçe geri planda kalmıştır.

Sarı Abdullah Efendi nesir olarak kaleme aldığı eserinde aralara serpiştirdiği şiirlerle esere farklı bir ahenk ve canlılık kazandırmıştır. Eserde “nazm” başlığı altında uzun şiirlerin yanı sıra rubâiler, beyitler, mısralar da çoğunluktadır. Arapça, Farsça ve Türkçe olan bu şiirlerin büyük bir kısmı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî,

⁴²³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, 209a-209b.

Şebûsterî, Mağrîbî, İbn-i Arabî, Senâî gibi mutasavvıf şairlere ait iken bir kısmı da Sarı Abdullah Efendi'ye aittir. Yazdığı şiirlerin büyük bir kısmı Farsçadır. Eserde Türk dilinde sadece iki şiiri vardır. Bunlardan ilki tasavvûfî neşve ile kaleme alınmıştır:

Elā ey taleb-i cūyā-yı esrār

Me‘āni kulzumi deryā-yı envār

Maḥabbet ḥaldür ḳāl ile olmaz

Mücerred hırḳa vü şāl ile olmaz

Bulanlar ḥālî ḳale ḳalmadılar

Bu ḳıyl u ḳāle hem aldanmadılar

Ma‘ārif Gülşenînüñ gülleri ḳāl

Velāyet feyz-ı ma‘nā cezbe vü ḥāl

Gerek ṭāliblere feyz ü ‘ināyet

Maḥabbet vecd ü ḥāletle hidāyet

Ṭulu‘ ide gönül yüzünde ol nūr

Ola ‘arş-ı ilāhî beyt-i ma‘mūr

İrādet gösterenler ola meczūb

Şu cezbe kim odur ‘uṣṣāḳa maṭlūb

Gehî ḥayrān gehî sermest ü pür-şevḳ

Gehi ‘irfān gehi vicdān gehi zevk

*Şafā bulur dil ü cān ol nazardan
Keremler hāşıl eyler gercek erden*

*“Seḳāhum Rabbuhum”⁴²⁴ hamrin içüp cān
Olur her an anuñ keyfiyle sekrān*

*Ol içmekde ne leb vardur ne ḥod-kām
Ne şākī var ne mey var ne ḥod-cām*

*Eger bulduñsa muḥkem tut elini
Varup seyr eyle ol baġuñ gülünü*

*Taşarrufda olan ferdāya şalmaz
Şeb ü rüz ile olan aya şalmaz*

*Nişānı budurur kuṭb-ı zamanuñ
Maḥabbet eyleseñ mest ola canuñ*

*Bu sözler sıırdur feyz-i ḳadimüñ
Bu dürler ḳaṭresi bahr-i ‘azīmüñ*

*Dil-i ‘ārif ne dür-i deryā-yı mevvāc
Kenārı nuṭṭ u ḥarfıdür emvāc*

⁴²⁴ el-İnsan 76/21: Rabbi onlara içecekler sundu.

O mevcüñ lehçesinden bunca esrār

O dürrüñ behcesinden niçe envār

Dizildi rişte-i vezne berāber

Yazıldı şafha-i neşre ser-ā-ser

Burada kılsun iş bu nazm-ı güftār

Beyān olsun tarīk-i aşhābı kim var⁴²⁵

Türkçe olarak yazdığı ikinci şiir ise daha çok okuyucuya nasihat etme amaçlı yazılmıştır:

Kılmadın tevbe yıkılırsa hışār

Kalduñ ol gördüklerüñle ḥār u zār

Yok hışāruñ kim kaçuben giresin

Başuñ aqluñı bir dem deresin

Tevbe kıl eyyāma çün yokdur sebāt

Ger iki ālemde isterseñ necāt

Bu haberler kim işitdün āşikār

Hoş naşihatdur unutma zinhār⁴²⁶

⁴²⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 280b-281a.

Bu iki şiirde görüldüğü üzere Sarı Abdullah Efendi'nin Türkçe yazdığı şiirlerde nesrine göre sâde ve anlaşılır bir üslûbu tercih etmiştir.

Sarı Abdullah Efendi zaman zaman okuyucusuna, zaman zaman kendi nefesine çeşitli hitâb sözleri ile seslenerek okuyucunun alâkâsını diri tutmaya çalışmıştır. Böylece okuyucu ile sohbet ediyormuş izlenimi elde etmiştir. Bu hitâp ifâdeleri: “âh ey müstemî‘ -i âgâh,⁴²⁷ âh ey bârgâh-ı kibriyâ-i celâlden dūr ve dergâh-ı kurb-ı vaḥdet u cemâlden mehcūr olan maḡdūr-ı nefis-i memkūr⁴²⁸, âh ey sâlik-i rāh,⁴²⁹ ey birâder-i emced⁴³⁰ âh ey ṭâlib-i cenâh-ı necâh ve rāḡıb-ı evc-ı fevz u felâh,⁴³¹ âh ey ġarḡ-ı deryâ-yı ġaybū‘l-ġayb,⁴³² âh ey yâr-ı vefâdâr,⁴³³ âh ey âşık-ı şâdık,⁴³⁴ âh ey dil-i âgâh⁴³⁵ âh ey birâder-i uḡrevî,⁴³⁶ âh ey ḡalb-i şâdık⁴³⁷ “ şeklinde dir.

Sarı Abdullah Efendi satır aralarında okuyucusuna çeşitli nasihatlerde bulunmayı ihmâl etmemiştir. Seyr ü sülûk yolunda ilerleyen sâlike alçak gördüğü dünyaya ehemmiyet vermemesi gerektiğini, içinde âhiret endişesi taşıyarak bugünü fırsat bilmesini ve sırât-ı müstakîm üzre yaşamasını ve Hz. Peygambere tâbî olması gerektiğini şöyle öğütlemiştir.

*“....Âh [41a] ey sâlik-ı rāh u ṭâlib-i derd-i ilāh zimām-ı ihtiyār-ı dest-i irâdetüñde iken bu rûz-ı firûz-ı furşatda derkâr olmaz iseñ ferdâ ki dest-i celâletde **vel emru yevmeizin lillâh**⁴³⁸ bend-i niḡâb-ı ihtiyârı vech-i kârdan ref^ˆ idüp münâdi-i ‘izzet-i bi ṭannân-ı kibriyâdan **li meni’l-mülkü’l-yevm lillâhil vâhidi’l-Ḳahhâr**⁴³⁹*

⁴²⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 142b.

⁴²⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 34a,80b,140a,142a

⁴²⁸ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 40b.

⁴²⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 62b.

⁴³⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 63a.

⁴³¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 81a.

⁴³² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 89b.

⁴³³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 142b.

⁴³⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 196a.

⁴³⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 293b, 299a.

⁴³⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 294b.

⁴³⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 297b.

⁴³⁸ el-İnfitâr 82/19: O gün emir sadece Allah’ındır.

⁴³⁹ el-Mü’min 40/16: Bugün mülk kimindir? Tek olan ve her şeyi hâkimiyeti altında tutan Allah’ındır.

nidâsın idüp *yâ hasretâ ‘alâ mâ ferraṭtu fî cenbillâhu*⁴⁴⁰ nedâmeti zuhûra geldükde saña kim fâyide virür. İmdi zinhâr evveli türâb u ahîri harâb, helâli hesâb ve harâmı ‘azâb olan dünyâ-yı deniyyeye gönül virme. Bu fırsat bir daği ele girer şanma bil ki:

Beyt:

*Fevt-i fırsat me kon ki vaqt ki şafâset
Ki besi hest der cihân âfat*⁴⁴¹

mefhûmunı iz‘ân idüp ḥ‘âb u rāḥatı çeşm u cismüñe harâm kııl ve tarîk-i müstaķimde şābit kadem olup *taḥalluķu biaḥlakillāh*⁴⁴² ile zātuñı muttaşır kııl. Huşûşā *efemen şerehāllahu şadrehū li’l-İslām fehûve alā nūrın min Rabbihi*⁴⁴³ terbiyesiyle ḳalbini [41b] maḥall-i nūr-ı imān idüp ber feḥvâ-yı *va‘teşimū bi ḥablillāhi cemi‘a*⁴⁴⁴ hāviye-i ‘amiķa-i dünyādan sürādiķāt-i enīķa-i melekûta ḥabl-i ilāhiden ğayriyle irişilmek muḥal ve ber müceb-i *leķad kâne leküm fî resûlillāhi usvetün ḥasetün*⁴⁴⁵ sünen-i Resûle mütāba‘atdan ğayriyle zulumāt hevācisden taḥalluş müyesser olmaduğun muḥakķak bilüp *yâ eyyühellezîne āmenütteķullāhe vebteğū ileyhil vesīlete*⁴⁴⁶ kerīmesinde olan emre imtişāl ve cihân-ı fāniden ḥalāşa iştiğāl ve ‘ālem-ı vahdete ittişāl için bir velī-i kāmīl ve mürşid-i mükemmeli vesīyle kııl ki ol kāmīl ü mükemmel ve mecmā‘il-fezāil verāsete velāyet-i muṭlaķa-i Muḥammediyye mazhariyyeti ile bâḥir ve şüret-i kemāliyye-i insāniyye ile zāḥir olup mertebe-i ev-ednādan maķam-ı ḳābe kavseyne meb‘ûş ola. Tā ki anuñ pertev-i eşi‘aa-i envār-ı terbiyesinden mücellā-ı tecelliyāt-ı Rabbāniyye olmağa lāyık bir ḳalb-i raķīķ huşûle gele. Yoḥsa ğayrı tarīķla olmaz..”⁴⁴⁷

⁴⁴⁰ ez-Zümer 39/56: Allah katında yaptıklarından dolayı yazıklar olsun.

⁴⁴¹ Fırsatı kaçırma ki âfetler dünyasında safâ vakti yeterince vardır.

⁴⁴² **Hadis-i Şerif:** Allah’ın ahlâkı ile ahlâkının.

⁴⁴³ **Hadis-i Şerif:** Allah kimin sadrını İslâm’a açarsa; o Rabbinden bir nur üzeredir.

⁴⁴⁴ el-Âli İmrân 3/103: Allah’ın ipine sınırsız sarılın.

⁴⁴⁵ el-Ahzâb 33/21: Andolsun ki, Allah’ın peygamberinde sizin için güzel bir örnek vardır.

⁴⁴⁶ el-Mâide 5/35: Ey iman edenler, Allah’a karşı takvâ sahibi olun ve O’na yaklaştırmaya vesile arayın.

⁴⁴⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 40b-41b.

Bir mürşid-i kâmile bağlandıktan sonra onun iksirli nazarından rahmânî cezbelere eriştikten sonra bu mânevî yolda dikkat etmesi gereken hususları şöyle dile getirmiştir:

“...ey birâder-i emced bir mürşid-i ekmelüñ nazar-ı iksir-i eşerinden behre-yâb-ı cezbe-i rahmaniyye olduğdan sonra maḥẓ-ı ‘ināyet-i Rabbāniyyeden saña i‘tâ olunan kuvvet ve kudret ve her şifâtı mânend-i ḥâtem-i Süleymânî dest-i kabiliyyetüñde olan ḥubb-i ilâhî ile ne vech ile isti‘mâl idecegüñ fehm eylesesin Ya‘ni kuvve-i ḥayvāniyye ki vücūduñ hiss u ḥaraketi anuñladur. Ol hiss u ḥareketi tâ‘ât-i kâlebiyye vü kalbiyyeye şarf eylesesin ve cigerde vedi‘a olan kuvve-i nāmiye ile ḥalka fevāyid-i bisyār nişār idüp mânend-i ḥas u ḥār derende ve ezā vü cefā resānende olmayasın ve kuvve-i muğayyire ki seni nuṭfe-i insāniyyeden şüret-i Ādemîye [63b] tufûletden şebāba ve belki sinn-i kühûlet ve şeyḥûḥete getirüp bu kadar tağayyürât ki vâkı‘ olmuşdur. Sen daḥi **men istevā yevmāhu fe hüve maḡbūn**⁴⁴⁸ zümresinden olmayup nefsüñ cevher gibi zü-ḥaşıyyât olup seng-dil ve ‘aṭıl olmayasın ve kuvve-i cemādî-yi ḥākî ki sebep-i kıyām-ı vücūduñ olmuşdur. Sen daḥi manend-i ḥāk-i zemîn emîn olup saña her ne ki vāşıl ola. Ḥāk gibi pāk idüp ḥabîsî tayyib kılasın. Yoḥsa zemîn-i şüre gibi bî-ḥāşıl olmağıla redd-i ḥalk ve Ḥudā olmayasın ve şol kuvve-i māiyye ki cüz u vāḥidüñdür. Sen daḥi ‘aynū’l-ḥayāt gibi ‘ibādullaha ifāze-i rāḥat idüp āb-ı telḥ ü şüre gibi esfel zemînde kalmayasın ve kuvve-i cüz’iyye-i hevāiyye ile ervāḥ-ı insiyyeyi enfās-ı tayyibeden iḥyā idüp mânend-i bād-ı semūm sebep-i helākî-yi ‘umūm olmayasın ve ḥarāret-i āteş-i ‘aşḳ ile ḥamları puḥte kılasın ve lezzāt-ı ‘aşḳı her bir ser-i müyuña izāḳā idüp nār-ı pür-ḡaḏab-ı muḥrîka olmayasın ki [64a] nār-ı sa‘ir-i ḥırmāne girmeyesin. El-ḥāşıl māḥ gibi āfitāb-ı vaḥdet talebine pūyān olup terk-i hestî kıl. Tā ki āfitāb-ı vuşlat ve ḥürşid-i maḥabbet kalbūñde tülū‘ idüp ‘ālemiyāna perveriş vire ve mânend-i ‘Uṭārîd karîn-i Şems-i ḥaḳîḳat olup velāyet-i mürşidān-ı ṭarîk-i maḥabbete revān ḥod-nümāyiden remān ol ve menşe-i inşā’-i irādetullāh olup ḥüsn teveccühüñle ‘ālemiyānı belā-yı nefsdan ḥalāş it ve mânend-i Zühre kulüb-ı nāsa meserret-resān ve şaḥîb-i sa‘ādet-i dü cihān ol ve mânend-i āfitāb cümle cihāniyāna beşāsetle tābān ve tenvîr-i aḳmār-i kulub için feyz-resān ol ki ṭaliblere sebep-i ḥayāt-ı cāvidānî olasın ve rāḥ-ı Ḥudā ve şer‘-i

⁴⁴⁸ **Hadis-i Şerif:** İki günü eşit olan ziyandadır.

Muṣṭafāya muḥālefet idenlerüñ eger âfâķī eger enfūsī Mirriḥ-vār ḳam‘ u izāle ve ḳal‘ ü iḳālesine bezl-i himmet ḳıl ki Pādiṣāh-ı Muṭlaḳ seni mülk ve melekūta mālīk eyleye ve mānend-i Müṣṭeri âfâķ ve enfüse [64b] devlet-i dāreyn-i irāde ḳıl ki senüñ sa‘âdetüñ ‘âlemiyāndan ṣedāyid-i zāhire vü bâṭınayı def‘ idüp Sa‘d-ı Ekber olasın ve mānend-i Zuḥal riyāzet ve mücāhede ile dünyā ve ehlinden ‘uzlet idüp mānend-i enbiyā ṣābit ḳadem ve ‘alā himem ol ki memālīk-i mülk ü melekūt senüñ idāre-i irāde-i felek-i ḳalbüñ üzre ḳarar eyleye ve felek-i kürsī gibi zü-vaḳār ve cümle kārlarda ṣābit ve ber-ḳarar ve ‘imāret-i ḳuluba derkār olup nīk ü bed endiṣesini ḳılma ve ṭarīķ-i Hāḳdan ‘udül itme ki silsile-i mütāba‘atuna peyveste olan ḳulüb-i sālīkīn āṣār-ı berekātuñla cihānda pāyidār ve ḥavāṣṣ-ı nā-ma‘dūduñ ‘âlemiyāna āṣīkār ola ve mānend-i ‘arṣ-ı a‘lā ‘umūmen elvān-ı ğayriyyetden pāk ve mülāzım-ı zuḥūr üstüvā-i füyüzāt-ı ḥālīḳ eflāk u emlāk ol ki cemī‘ eşyāyı ihāṭa ḳılup ta‘ayyün-ı mevḥūmdan ḥalāṣ olasın [65a] ve tecerrüd-i küllī ile cemī‘ şuverde bi’l-ḳuvve mevcūd olup mazhar-ı küll ve evṣāf-ı şıfāt-ı seb‘-i zātīyye ile mevṣūf ve ḥalīfetullah fi’l-arz olup ḳiṣver-i dünyā vü şüret ve memālīk-i uḫrā vü sīretde ḥukūmet ve ḥilāfet eylesin.”⁴⁴⁹

Yine okuyucusundan evliyāya ikrār etmesini isteyip tasavvuf ilmini reddetmemesini ister. İlm-i bâṭın konusunda şüpheye düşmemesi hususunda birçok söz söyledikten sonra son olarak:

*“Ey birāder-i sa‘adet-ḳarīn, selef-i ṣālīḥīn ve fuḳahā-yı dīn ve eimme-i müctehidīn ba‘zı bī-yaḳīnler gibi ‘ilm-i bâṭından bī-behre gümān itmeyesin.”*⁴⁵⁰ der.

Sonuç olarak, örnek metinlerde görüldüğü gibi Sarı Abdullah Efendi, **Cevheretü’l-Bidāye ve Dürretü’n-Nihāye**’de halkın konuşma dilinden oldukça uzak bir dil kullanmış ve eserini büyük oranda sanat kaygısı güderek kaleme almıştır.

⁴⁴⁹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 63a-65a.

⁴⁵⁰ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 286b.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE'NİN KLASİK TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINA KATKISI

Kültür tarihi bir bütündür. Daha kolay idrâk edilebilmesi için sonradan farklı sahalara ayrılmıştır. Her bir saha da kendi içinde farklı bölümlere ayrılmıştır. Her bir bölümün de farklı uzmanları ortaya çıkmıştır. Bu sebeple; herhangi bir sahadaki bir eserin başka bir saha ile ilgisi olmayacağını peşinen kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir. Nihâyetinde, asırlardan beri var olan birikimin birer meyvesi olan bütün eserler edebiyatın konusunu teşkil etmektedir. Bu eserler nazım veya nesir fark etmeksizin bir araya getirildiğinde bir milletin edebî hafızasını ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada incelenen **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** adlı eser de konularını başta Kur'ân olmak üzere hadis, siyer, tasavvuf, kelâm, peygamberler tarihi gibi ilâhiyat temelli ilimlerden almaktadır.

Edebiyat tarihimizin yazımına katkıda bulunacak, klasik Türk edebiyatının temel konularını işleyen, bu milletin hafızasının arka planını oluşturan pek çok konunun izahını yapan böyle bir eseri tez konusu olarak seçmekle edebiyat tarihimiz içindeki yüzlerce şair ve yazarın beslendiği bir kaynağa işâret etmiş bulunuyoruz. İlâhiyat konularının ağırlıklı olduğu böyle bir eserin klasik Türk edebiyatı araştırmalarına hem fikrî hem de estetik açıdan kaynaklık ettiği kanaatindeyiz.

3.1 CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE'NİN KLASİK TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINA FİKRİ AÇIDAN KAYNAKLİK ETMESİ

Sanatçılar sanat eserlerini vücûda getirirlerken içinde bulundukları zaman, mekân ve toplumdan bağımsız değildirler. Sosyal bir varlık olan insanın ortaya koyduğu her eserde içinde bulunduğu devre, topluma ve kendi şahsiyetine yönelik izler ve yansımalar bulmak mümkündür. Klasik Türk edebiyatı sanatkârlarının eserlerinde de bu izlere ve yansımalara rastlanması tabîidir. Büyük çoğunluğunu

Müslümanların oluşturduğu Osmanlı toplumunda edebî türlerin ortaya çıkmasında dinin belirleyici rolü vardır. Tevhîd, münâcât, na't, mevlid, mirâciyye, hilye, hadîs-i erbaîn, maktel-i Hüseyin vb. edebî türlerin çıkış noktası dindir. Ancak bilinmelidir ki; klasik Türk edebiyâtı sahasında ürünü veren sanatçılarımızın çoğu dini edebiyat yapmazlar. Belki çoğu dindar da değildir. Buna rağmen, hepsi öyle bir kültür ve medeniyet havzasında yetişmişlerdir ki **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** gibi temel eserleri bildikleri, bu ve bunun gibi eserlerin konularını özümstedikleri âşikârdır.

Şârih-i Mesnevî Sarı Abdullah Efendi **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de fikrî bakımdan Kurân-ı Kerîm'i esas almıştır. Hemen hemen her konuda önce âyet-i kerîmeleri iktibâs etmiş; ardından görüşlerini ayetler ışığında okuyucusuna aktarmıştır. Çoğu kere okuyucusunun Arapça bildiğini varsayarak âyet meâlî verme lüzûmu hissetmemiştir. Zaman zaman âyetleri tefsir etmiş; zaman zaman da önemli tefsir kitaplarına atıflarda bulunmuştur. Ayrıca; eserin son kısmı olan “duâ” bölümünde kısaca Fatihâ Sûresi'ni tefsir etmiştir.¹

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'nin fikrî bakımdan kaynak niteliği taşımasını sağlayan bir başka unsur da eserde, özellikle mutasavvıf dîvân şâirleri arasında kabûl gören ve sıkça kullanılan kutsî hadislerin şerhinin yapılmış olmasıdır. Bu hadis-i kutsilerden bazıları şunlardır: “Ben Âdem'in toprağını ellerimle yoğurdum”², “Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi murâd ettim”³, “Takvâ sahibi kulumun kalbi beni içine aldı”⁴

Yine hadis-i şerifler de **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de çoğu yerde geçmektedir. Bazen konu ile alakalı olarak zikredilen hadis-i şerifler bazen de uzun uzadıya şerh edilmiştir. Bu bakımdan eseri klasik Türk edebiyatında birçok ürün verilmiş olan “manzum kırk hadis” türüne kaynak olarak gösterebiliriz.

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'de uzunca anlatılan konulardan biri de Hz. Âdem kıssasıdır. Hz. Âdem'in yaratılması, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmekle emr olunması, Hz. Âdem'e esmânın öğretilmesi, Hz. Havva'nın yaratılması, Hz. Havva ile Hz.Âdem'in evlenmesi, yine Hz. Âdem ile Havva'nın cennetten

¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 300b-302a.

² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 49a.

³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 19a.

⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 47a.

çıkartılması eserde anlatılan konulardır. Bu konular çoğu defa divân şâirlerimiz tarafından da kasîdelerde, gazellerde işlenip yorumlanmıştır.

Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye'de uzun uzun işlenen konulardan biri olan Hz. Muhammed'in doğumu; klasik Türk edebiyatında "mevlid" isimli bir türe konu olmuştur. Süleymân Çelebi, Emîrî, Hamdullah Hamdi, Visâlî mevlid yazan şâirlerimizdendir.

Yine **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de yer alan Hz. Peygamber'in mucizelerinden biri olan mîrâc, klasik Türk edebiyatı şâirlerimizce "mirâciyye"lerle anlatılmıştır. Divânlarda mîrâciyyeler kaside ve mesnevî nazım şekilleri ile yazılmıştır. Ancak bağımsız mirâciyye yazan şâirlerimiz de vardır. Simkeşzâde Feyzî, Muslihuddin Vahyi-i Şâbânî bağımsız mîrâciye yazan şâirlerimizdendir. Eserimizde anlatına başka bir mucize de "şakk-ı sadır" hadisesidir ki yine klasik şiirimizde bu olaya telmihte bulunulan pek çok beyit mevcuttur.

Eserimizde biyografileri verilen dört büyük halife ile ilgili olarak klasik Türk edebiyatında bağımsız eserler yazılmasa da divânlarda, mesnevîlerde "der medh-i çihâr-yâr-ı güzîn" başlığıyla methiyeler yazılmış, gazellerde dört büyük halîfenin karakter ve ahlaklarına ilişkin benzetme ve telmihlere yer verilmiştir. Yine eserde bahsi geçen Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şehâdeti hakkında divân şâirlerince sayısız mersiye yazılmıştır.⁵ Ayrıca Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehîd edilişini anlatan bir mersiye çeşidi olarak "maktel-i Hüseyin" ismiyle bir tür ortaya çıkmıştır. Maktel-i Hüseyin yazarlar arasında Kastamonulu Şâdî, Yahya bin Bahşî, Hacı Nureddin Efendi⁶ gibi isimler vardır.

Eserde biyografileri verilen dört büyük mezhep imamı, on iki imam ve Hasan-ı Basrî, Ma'rûf-ı Kerhî, Cüneyd-i Bağdâdî gibi mutasavvıflarla ilgili olarak divân şâirleri müstakil eserler yazmasalar da divânlarda, mesnevîlerde bu seçkin kişileri methetmişlerdir.

Bayrâmî-Melâmî olan Sarı Abdullah Efendi **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de ricâlü'l-gayb, etvâr-ı seb'a, seyr ü sülûk, hazerât-ı hamse gibi tasavvûfî mevzûlar hakkında görüş ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Özellikle İbn Arabî

⁵ (Bkz: **Kerbelâ Mersiyeleri**, haz. Mehmet Aslan, Mehtap Erdoğan, Ankara, Grafiker Yayınları, 2009)

⁶ Metin Akkuş, **Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası (Edebi Türler ve Tarzlar)**, Erzurum, Fenomen Yayınları 2007, 2.bs, s. 137.

ekolünün bakış açısına olan yatkınlığı eserde gözlenmektedir. Klasik Türk edebiyatı şâir ve yazarlarının hemen hemen hepsi tasavvufa ve tasavvûfî kültüre âşinâdır. Bir şeyhin rahle-i tadrîsinden geçen şâir ve yazarlar olduğu gibi herhangi bir tarîkatle ilgisi bulunmayanlar da vardır. Ancak tekke ve dergâhlar günlük yaşamın ayrılmaz birer parçası olarak görüldüğünden; tasavvuf kültürüne dâir kavram ve ıstılahlar eser verilen bütün edebî türlerde görülür. Tasavvufu kimi amaç olarak kullanırken kimi de sanatını icrâda araç olarak görüp kullanmıştır. Bunda tasavvufun devlet otoritesi ve halk tarafından kabûl görmesinin ve taltîf edilmesinin payı büyüktür. Osmanlı padişâhlarının tasavvuf büyüklerine saygı gösterdiği ve bazılarının da bir tarîkâte intisâb ettiği bilinen bir gerçektir. Bu durumda tasavvuf konularının ağırlıklı olarak işlendiği **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** ve bunun gibi eserler klasik Türk şiirinde kullanılan tasavvufî ıstılahların anlaşılabilmesi için bir rehber niteliği taşımaktadır. Halvetî, Bayrâmî ve Nakşibedî tarikatındaki zikir telkini ve bu tarikatlerde kullanılan seyr ü sülûk usûlü hakkında **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de oldukça geniş tafsilat mevcuttur. Bu bilgilerden yola çıkarak Halvetî, Bayrâmî ve Nakşibendî tarikatlarına intisab etmiş şâir ve yazarların edebî ve tasavvufî şahsiyetleri hakkında fikir sahibi olunabilir. Bu tarikatlerden aldıkları kültürü şiir ve yazılarına ne şekilde aktardıkları incelenebilir. Zirâ bilinen bir gerçektir ki edebiyat araştırmalarında, bir sanatçının hayat görüşü, şahsiyeti ve fikir dünyası ne denli bilinirse ortaya koyduğu eser o denli anlaşılabilir. Çünkü sanatçının ortaya koyduğu eser bu saydıklarımızın birer mahsûlüdür.

Eserde daha önce de belirtildiği gibi Nakşibendî, Halvetî ve Bayrâmî Melâmî büyüklerinin biyografilerine yer verilmiştir. Melâmî büyükleri hakkında – Melâmîliğin de bir gereği olarak- literatürde oldukça sınırlı bilgi mevcuttur. Kendisi de Bayrâmî Melâmî olan Sarı Abdullah Efendi gibi birinin bu şahıslar hakkında birinci ağızdan mâlûmat vermesi verilen bilgilerin doğruluğu konusunda araştırmacılar için birinci dereceden bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Melâmîlik ve o döneminin devlet Melâmî ilişkilerini araştıran araştırmacılar için **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır diyebiliriz.

3.2 CEVHERETÜ’L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ’N-NİHÂYE’NİN KLASİK TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINA ESTETİK AÇIDAN KAYNAKLIK ETMESİ

Klasik edebiyat sahasında verilen eserlere baktığımızda nesir olarak yazılan eserler nazım ile yazılanlara göre oldukça azdır. Nesirle yazılan tarihler, pend-nâmeler, tasavvûfî eserler, sözlükler ve şâir tezkireleri vb. eserlerin nazım ile yazıldığı da olmuştur. Nazımdaki ezber kolaylığı, sanatçının edebî yetkinliğini okuyucuya şiirle ispat etme çabası ve muhatap olan okuyucunun da sanat kabiliyetini değerlendirmede kıstas olarak nazmı esas alması gibi sebeplerden dolayı müellifler nazma rağbet etmişlerdir. Bu durum daha çok o devirdeki insanların hayata bakışı, zevkleri, anlayış ve algı farklılığından kaynaklanmaktadır. Her eseri yazıldığı dönem ve o dönemin şartları içinde değerlendirmek gerekir.

Nesri güzelleştirmek, anlamını güçlendirip etkileyici kılmak amacıyla nesre şiir katmak nesrin özelliklerinden biri olmuş; mensur metin içinde beyit, dize, dörtlük vb. manzum parçalar, Eski Türk nesrinin ilk örneklerinden başlayarak pek çok metinde yer almıştır. Öte yandan, nesri şiire yaklaştırmak, nesirde de hüner gösterme isteğinin, dolayısıyla süslü anlatımın başka bir deyişle “inşâ”nın doğmasına neden olmuş ve nesir dilindeki söz konusu sanatlı anlatım gücü yüzyıllar ilerledikçe artmıştır.

Tarihi akışı içinde nesir, (1) Divan nesri, ve (2) Halk nesri olarak gelişim gösterir. Divan nesri konularına göre şu türlerde eser vermiştir: 1. Dini tasavvûfî türler (Akâid, tefsir, hadis, tasavvuf vb. konulu eserler), 2.İslam tarihleri (Siyerler, kısas-ı enbiyâlar, tezkiretü’l-evliyâlar, makteller), 3.Dinî destânî türler (Menâkıbnâmeler, velayetnâmeler, danışmendnâmeler, Hamzanâmeler, Battalnâmeler vb.), 4.Hikâyeler (Dede Korkut, Kelile ve Dinme, Kırk Vezir, Muheyyelat-ı Aziz Efendi vb.), 5. Tarihler (Destanî tarihler, vakanüvis tarihleri, özel tarihler), 6.Şuâra tezkireleri ve başka biyografik eserler, 7.Seyehatnâmeler, 8.Sefaretnâmeler, 9.Münşeatlar, 10.Şerhler, sözlükler vb. edebî eserler.⁷

⁷ Mine Mengi, “Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c.V, No. 10, 2007, s.44.

Tezimize konu olan **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** divan nesri ile yazılmış olup, birinci sırada zikredilen dinî tasavvûfî eser türüne örnek gösterebilir.

Bu değerlendirmelerden sonra diyebiliriz ki döneminde reisü'l-küttablık gibi üst düzey yönetim kadrosuna kadar yükselmiş, Cevrî ve Neşâtî gibi klasik şiirimizin usta kalemelerinin fikir dünyalarına etki etmiş, Arapça ve Farsça'yı iyi bilen Abdullah Efendi, döneminin edebî muhitlerinden uzak değildir. Şâirlik yönünün de varlığını hatırlatmakla birlikte **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'nin edebî sanat kaygısı güdülerek kaleme alındığını rahatlıkla söyleyebiliriz. 18. yüzyıl sanatlı Türk nesrine örnek gösterebileceğimiz **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** belâgat araştırmalarına kaynak olabilecek niteliktedir.

Sarı Abdullah Efendi'nin kullandığı dil ve üslûb ile ilgili değerlendirmelerden bir önceki bölümde bahsetmiştik. Sade, orta, süslü ve ağıdalı nesir türlerinin hemen hemen hepsine eserde rastlandığına değinmiş ve bunlara örnekler vermiştik. Bu sebeple; burada eserde kullanılan nesir ile ilgili olarak tekrar bir değerlendirmeye gerek görülmemiştir. Ancak burada kısaca “nesirdeki kafiye” diye tanımlayacağımız seci'nin eserde kullanımından bahsedilecektir.

3.2.1 CEVHERETÜ'L-BİDÂYE VE DÜRRETÜ'N-NİHÂYE'DE SECİ' KULLANIMI

Manzum olan eserler transkribe edilirken vezin, kâfiye ve redif gibi unsurlar metni doğru okuma ve yorumlamada araştırmacıya ipuçları verir. Mensur eserlerde aruz vezni gibi bir terazi söz konusu değildir. Ancak klasik dönem şâir ve yazarlarının ahenge olan düşkünlüğü mensur metinleri de şiirleştirmiştir. Bu şiirsellik, seci'li söyleyişlerle sağlanmıştır.

Arapça س ج ع kökünden türetilmiş bir kelime olan seci' lügâtte “kumru, güvercin gibi kuşların belli fâsılalarla ötüşü”⁸ mânâsına gelir. Terim anlamı ise “nesir içinde, cümle, cümlecik veya tamlamaların sonlarında bulunan kelimeler arasında bir tür iç kâfiye oluşturma sanatı”dır.⁹ Seci'li ifâdelere “müseccâ” denilir. Seci' kısaca “nesirdeki kâfiye” olarak tarif edilebilir. Noktalama işâretinin bulunmadığı eski nesrimizde seci çoğunlukla vürgül, bazen noktalı virgül, bazen de nokta görevini

⁸ Ayverdi, **Kubbealtı Lûgati**, s.2739.

⁹ Ahmet Mermer, Neslihân Koç Keskin, **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Akçağ Yayınları, 2005 , s. 90.

üstlenmiştir. Ama ne hâl olursa olsun seci'nin söz öbekleri (tamlamalar, cümlecik veya cümleler) arasında simetrik bir denge oluşturduğu kesindir.¹⁰

Mensur bir eser olan **Cevheretü'l-Bâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de vezin olmamasına rağmen büsbütün ölçünün olmadığını da söylemek yanlış olur. Zirâ cümleleri birbirine bağlayan mısra vezni olmasa da kelimeler arasında paralellikler ve yapısal vezin uyumu seci'lerle sağlanmıştır. **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de hemen hemen her cümlede seci'ye yer verilmiştir desek abartılı bir ifade kullanmış olmayız.

Seci' yapısına göre, kullanıldığı yere göre ve redif alıp almama durumuna göre çeşitli türlere ayrılmaktadır. Klasik anlayışta seci'i oluşturan kelimeler arasındaki ses benzerliği yönlerinin azlığı veya çokluğu esasına dayalı olmak üzere üç çeşit seci' vardır:

1. Seci'-i Mutarraf: Seci'i oluşturan kelimelerin revî bakımından bir, veznen muhtelif olduğu seci' türüdür. Bu seci' türüne örnek olarak **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'den aşağıdaki ifâdeleri gösterebiliriz.

“*cesed-i pâk-i nûr-ı tıynetleri gencîne-i râz gibi şanduka-i hâkde **pinhân** ve âfitâb-ı cemâlleri çeşm-i cihâniyândan **nihân** olduğdan şoñrâ*”¹¹ ifâdesindeki **pinhân** ve **nihân** kelimeleri sec'-i mutarraftır.

“*cinân-ı cenân-ı ‘ârifân bu maqamdan terennüm ider ki hazret-i Mülk ü Mennân Âdem ile Havvâyı cennetde **iskân** ve ekl-i şemerât-ı firâvân ihsân itmişken ‘ayş-ı cinânda keder-i imtihânı ekl-i şemere-i şecerde nehy-i re’fetiyle **pinhân** kıldı.*”¹² İfâdesine ârifân, Mennân, iskân, pinhân kelimelerinin vezinleri farklı olsa da revileri ortak olduğundan sec'-i mutarraftır. Burada görüldüğü üzere, seci'lerde fâsılalar ikiden fazla kelimeden oluşabilir ve bu sayının belli bir sınırı yoktur.

“*Âh ey yâr-ı vefâdâr eger hâb-ı gâfletden **bîdâr** ve dîde-i i’tibâr ile nazar kılsañ*”¹³ ifâdesindeki **vefâdâr**, **bîdâr**, **i’tibâr** kelimeleri sec'-i mutarraftır. Bilindiği gibi Türkçe ve Farsça kelimelerde vezin söz konusu değilse de bu durum Türkçe ve Farsça kelimelerle seci' yapılmasına engel değildir.

¹⁰ Köksal, **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, s.19.

¹¹ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 182a.

¹² Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 125a.

¹³ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e**, vr. 142b.

2. **Seci’-i Mütevâzî**: Seci’i oluşturan kelimelerin hem revî harfî hem de vezince bir olduğu seci’ türüne denir. Metinde geçen:

“şecere-i ‘aşkı zevk idüp küll ile külden **ferîd** ve ma‘rifet-i sırr-ı vahdet ile **vahîd olup**”¹⁴ ifâdesindeki *ferîd* ve *vahîd* kelimeleri sec’-i mütevâzîdir.

“bi hasebi’l-kuvvte tecessüdi vahdet ve ihlâşla **muḳarrer** ve felek-i a‘lâ-yı ‘illiyinde **muṣavver olur**”¹⁵ ifâdesindeki *mukarrer* ve *musavver* kelimeleri sec’-i mütevâzîdir.

“neş’eyi dünyeviyyede şuver ü emzîce ile **mütecesside** ve aḳvâl u a‘mâl ile **müteṣahhiṣe** olduğu gibi”¹⁶ ifâdesinde *mütecesside* ve *müteṣahhiṣe* kelimeleri sec’-i mütevâzîdir.

3. **Sec’-i Murassa’**: Söz öbekleri arasında seci’i oluşturan kelimelerin hem revî, hem vezin hem de adet bakımından bir olduğu seci’ türüdür. Metinde geçen:

“Ey veṣâif-i ḥacle-nişînân-ı ‘ismet, ‘afâif-i perde-güzînân-ı ‘iffet iş bu vaḳt-i vuṣlat-ı fercâm ol hengâm-ı ‘izz u ikrâmdur.”¹⁷ ifâdesindeki *vesâif* ile ‘*afâif*, *hacle-nişînân* ile *perde-güzînân*, *ismet* ile *iffet* kelimeleri aynı vezin ve kâfiyede olduklarından sec’-i murassa’dır.

¹⁴ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 128a.

¹⁵ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 42b-43a..

¹⁶ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 42b-43a.

¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, **a.g.e.**, vr. 118a.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4 METİN

[3b] Bismillairrahmānirrahīm

Rabbenā lā tūziġ kulūbenā ba‘ de iz hedeytenā vehēb lenā min ledünke raḥmeh¹ cevāhir-i ḥamd ü sipās-ı lā-yu‘add ve zevāhir-i şükr-i bī-kıyās u bī-ḥadd Ḥazret-i Vācibü’l-Vücūd u Müfizü’l-cūdun dergāh-ı eḥadiyyet u bār-gāh-ı şamediyetine nişār olsun ki ġayb-ı hüvviyet u lā-ta‘ayyūni i‘tibāriyle ḥaşr u ıtlak ve taqyidden müberrā ve evsa‘ u evvel-i ta‘ayyünāt olan eḥadiyyeti i‘tibāriyle vaḥdet ü keşret ve esmā’ ü şifāt meyānında imtiyāzdan muḥaddes u mu‘arrā olup fermān-ı ġayret-i vaḥdet ve ḳahramān-ı salṭanat-ı eḥadiyyet ḥalvet-ḥāne-i şuhūd-ı eḥadiyyetü’l-cem‘ de ref‘-i nām ü nişān-ı ġayriyyet u men‘-i vesm ü resm-i işneyniyyet itmişdür ve muḥted-i cemī‘ nisb ü izāfāt olan vāḥidiyyeti i‘tibāriyle mebde’iyyet ile muttaşif olup ḥazret-i ‘ilm ü taḳdīrinde mündemic olan ‘ālem-i tedvīn ü taştīr ve ma‘nā-yı feyz ü tedbīrinde mūnderic [4a] olan şūret-i tafşīl ü taşvīri iḳtizā-i meşiyet-i zātiyye ve irādet-i ‘ināyet-i ezeliyyesi ḳavāfil-i esmā-i ilāhiyye ve revāḥil-i şifāt-ı Rabbāniyye ile deryā-yı tecellī-i emvāc-ı şu‘ūnātdan sefā’in-i ta‘ayyünāt-i mümkineye taḥmīl idüp cevāhir-i fevāḥir-i laṭīfe-i Rabbāniyyeyi şaḥrā-yı sevāḥil-i nāsūta sefer ve ḥareket-i müstedīre ile girü serhadd-i eḥadiyyet ve mertebe-i vāḥidiyyete min hayşü’r-rücū‘ güzer itdürüp bidāyeti ‘ayn-ı nihāyet ve nihāyeti ‘ayn-ı bidāyet olmaġıla ‘uḳūl-ı fuḥūl-ı dāniş-i pīşe-i aḫyār ve ebşār-ı nüzzār-ı biniş-i endīşe-i ūlī’l-i‘tibār ol her zerreyi mihr-i münīr iden ḥurşīd-i ḥüsn-i ‘ālem-girūn künh-i şamedāniyyet ve idrāk-i vāḥdaniyyetinde vālih ü ḥayrānlardur:

Maġribī:

Ey tū maḥfī şode zi peydāyi

Ve’y nihān geşte hüveydāyi²

Ġayr-i tū nīst kes terācūyā

Be-ḥakikāt terā tū cūyāyi³

¹ Âl-i İmrân 3/8: Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet.

² Ey sen, görünürlükten gizlenmiş olan ve ey apaçık iken gizlenmiş olan.

³ Senden başka seni arayan kimse yok; senin hakikâtini yine sen arıyorsun.

Men ne dānem turā u ger dānem
Be-ḥod ez men tūyi ki dānāyī⁴

Ġayr tū nīst hīç kes mevcūd
Zi-ān sebeb bī-şerīk ü hemtāyī⁵

[4b] ve sumūṭ-ı ğavāli-i leāli-i taḥiyyāt u şalavāt-ı nā-maḥşūr. Ol kenz-i rumūz-ı ḥaḳāyık-ı hüviyet-i ğaybiyye u ‘illet-i ğāiyye-i esrār-ı deḳāyık-ı lā-hüvvīyye kerem-rev-i subḥānellezī esrā⁶ yeke-süvār-ı lā-mekān-ı peymā müd‘ avv-i dārü’z-żīyāfet-i melekūt murabba‘ -nişin-i şadr-ı ceberūt a‘ nī dürr-i deryā-yı ıştıfā cevher-i kân-ı şafā Ḥazret-i Muḥammedü’l-Muṣtafā rūḥ-ı muṭahhar ve āl ü aşḥāb-ı nübüvvet-perver sa‘ d-aḥterleri üzerine ihdā olunsun ki ol muḥāṭab-ı ḥiṭāb-ı levlāk olan zāt-ı pākūñ ḥaḳīḳati aşl-ı cemī‘ -i ḥaḳāyık ve rütbe-i ‘illiyyesi müstecmi‘ -i mecmu‘ -i kemālāt-ı ḥalāyık olup aşḥāb-ı şafā-iktisābuñ daḥi her biri āfitāb-ı āsumān-ı risāletüñ mişkāt-ı aḳvāl u ef‘ ālinden iktibās-ı envār-ı ‘irfān u dirāyet idüp nücüm-ı zāhire-i felek-i tedvīr-i hidāyet olmuşlardır ve Ḥabīb-i Ḥudā daḥi anuñçün aşḥābī ke’n-nücüm bi eyyihim iḳtedeytüm ihdeteytüm⁷ buyurmuşlardır.

Mağribī:

Ey merkez-i medār-ı vücūd u muḥīt-i cūd
Ve ‘y hem çü kuṭb-ı sâbit ü çün çarh-ı bī-şebât⁸

Ger sū-yı tū selām firistem tū-yı selām
[5a] *Ve ‘r ber tū men şalāt firsitem tū-yı şalāt⁹*

⁴ Ben seni bilmiyorum ve eğer biliyorsam; bizzat benden çok bilen yine sensin.

⁵ Senden başka mevcut olan yok; bu sebepten sen ortaksız ve benzersizsin.

⁶ el-İsrâ17/1: Gece yürüten Allah’ı tenzih ederim.

⁷ Hadis-i Şerif: Benim ashâb-ı kirâmım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz.

⁸ Ey varlık dâiresinin merkezi, cömertlik muhiti ve ey sabit kutup gibi olan. Sen aynı zamanda felek gibi hareketli olansın.

⁹ Eğer sana selâm gönderdiysem, selâm sensin; eğer sana salât gönderdiysem, salât sensin.

Ammā ba‘d enbiyā-ı ‘izām siyyemā Ḥazret-i Seyyidü’l-enām ‘aleyhimü’s-şalāt ü ve’s-selām. Ḥazret-i ğayb u ıtlākdan ‘ālem-i fark u tākyīd olan bu şuver-i hissiye ve terākīb-i ‘unşüriyyeye nüzül ile cānib-i İlāhiden meb‘ûş u resül oldukları buḳ‘a-i imkānda maḥzûne olan ḳulüb-ı müsta‘iddini dıḳ-i ḳavālib-i beşeriyyeden fezā-yı inşirāḥ ü infisāḥa taḥrīc ve kemāl-i cilā vü isticlā ile merāyā-yı tecelliyāt-ı envār-ı sübhāniyye vü mecālī-i müşahedāt-ı esrār-ı Rabbāniyye olan sīne-i bī-kīnelerini rütbe-i külliye-i kemāliyye-i insāniyyelerine ta‘rīc için olup bā-ḥusûş henüz varrāḳ-ı ibdā‘-ı ezel-i evrāk-ı emele ḳalem-i evvel **evvelü mâ ḥalaḳallāhu’l-ḳalem**¹⁰ ve midād-ı envār-ı zulm ile ḥavāşī-i vücūd u ‘ademe ḥarf-i icād u fevt ve naḳş-ı ḥayāt u mevti keşide ḳılmamışken naḳşbend-i ḳudret şadr-ı levh-i ḥikmet üzre ol şari‘-i şehir-i şeri‘at [5b] ve şāriḥ-i satr-ı ḥaḳīḳātüñ menşūr-ı nūrına ber mişdāḳ-ı **evvelü mâ ḥalaḳallāhu nūr**¹¹ ḳalem-i evveliyeti nigāşte buyurup ve bād-peymā-yı vādī-i maḥabbet olan saḳḳā-yı beydā-yı ‘atīfet maṭhare-i muṭahhare-i cūduñ dehān-ı vücūdın henüz küşāde ve sākī-i bākī ḳadeh-i feraḥ-ı eletse ta‘bīye olunan şarāb-ı mişāḳı bezm-i rezm-i ḥarīfān-ı sermest ve ‘āşıkān-ı fenā peyvestlerüñ kef ü destlerine peymüde ḳılmamışken teşne-lebān-ı beyābān-ı hicrān u sūḥtegān-ı nīrān-ı ḥırmāna ber-feḥvā-yı **bil mü’mīnīne Raūfun Rahīm**¹² ol şāḥib-i mesned-i **küntü nebīyyen ve Ādemü beyne’l mâ’ ve’t-tīn**¹³ ve nazenīn-i çār-bālīş-i **ve mâ erselnāke illā raḥmeten li’l-‘ālemīn**¹⁴ sâ‘id-i şefâ‘atinden şarāb-ı ğufrān raḥmet ve zülāl-i efzāl ü re’feti ışkā ve idāre idüġin istimā‘ iden evliyā-i kirām daḡı :

Zihī şarāb u zihī sūziş u zihī mestī

*Zihī ‘aṭā ve zihī minnet u zihī iḥsān*¹⁵

[6a] Beyti ile nağme-serāyān-ı meclis-i verāşet olup tayyār-ı biḥār-i aḥvāl-i Muḥammediyyeden iġtirāḳ miyāḥ-ı vicdān itdiler ve vuşul-ı müşāhede için āteş-i mücāhedede nefislerin güdāḡte ve mışḳala-ı nūr-ı cezebāt ile ḳalplerin zeng-i ḥubb-ı

¹⁰ Hadis-i Şerif: Allah evvelâ kalemi yarattı.

¹¹ Hadis-i Şerif: Allah evvelâ nûru yarattı.

¹² et-Tevbe 9/128: O, mü’mīnlere karşı çok şefkâtli ve merhametlidir.

¹³ Hadis-i Şerif : Âdem daha su ile balçık arasında iken, ben nebî idim.

¹⁴ el-Enbiyâ 21/107: Ey Muhammed! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

¹⁵ Yaşasın şarap, yaşasın inleyiş, yaşasın sarhoşluk; yaşasın bağış, yaşasın minnet ve yaşasın ihsân.

māsivādan şıķāle u perdāhte ve zevķ-i vişāli çeşide ve şarāb-ı tecelliyāt-i cemāl ü celālî keşide kılup me‘āric-i ķābe ķavseyne irtikā’-i rūhānî ve medāric-i **şümme denā fetedellā**¹⁶ ya i‘tilā-i vicdānî ile peyrev-i isr-i Muḥammedî olup inkişāf u rüy-ı subḥāt ve tecelli-i vech-i eḥaddi’z-zāt estār-ı keşrāt ve āşār-ı ta‘ayyünātı ḥarķ idüp nām ü nişān-ı ğayriyet deryā-yı lā-yetenāha-yı vahdete ğarķ olduķtan soñra teşrif-i ḥil‘at-ı ḥilāfetle mükerrerem olduķları cihetden şālikān-ı tarīķa ve tālībān-ı ḥaķīkati ḥazīz-i derekāt-ı nāsūtdan evc-i derecāt-ı melekūta terfi‘ için tamtām-ı deryā-yı mevvāc-ı [6b] ḥubb-ı zātīnūñ telāṭum-ı envār-ı şıfātı aşdāf-ı müşāhedelerine derc itdügi dürer-i bevāhir-i esrārı sāḥa-i sevāḥil-i güftāra terşih ve tarīk-i na‘īm-i ğayb-ı hüviyeti tavzih kıldılar. Tā ki müsteftihān-ı ebvāb-ı ma‘rifet daḥî be ķadr-i ķabilliyāt sem‘-i isti‘dādile müstemi‘ ü mühtedî olup māni‘-i ķurbāt ve bā‘iş-i ķurbāt olan ķüdürātı ķam‘ u izāle için ḥazret-i nev-tesḥīr-i mülk ü melekūt erīke-nişīn-i ‘ālem-i ceberūt sultān-ı iķlim-perver-i ‘Arab u ‘Acem ve şehinşāh-i hejdeh hezār-ı ‘ālem şallallahu ‘aleyhi ve ālihî veselleme cān u dilden itā‘at ve sūnnet-i seniyyesine kemāl-i mutāba‘āt kılup kevākib-i āsmān-i hidāyet a‘nī **aşḥāb-ı şafā u şafvet ve mezāhir u eşvaķuhū ilālīķā-i ihvān**¹⁷ olan ‘anādil-i hezār-destān-ı bağ-ı lāhūt a‘nī evliyā-yı agāh u ‘ārifān-ı billāhın üns ü maḥabbetleriyle şīr-i ḥürd-gān-ı pistān-ı ihvāniyyet olup ṭaḥāret-i tecrit ile [7a] ḥalvet-nişīn-i zāviye-i tefrīd olalar ve ķible-i tebettüle istikbāl ve kemer-bend-i tevekkül ile ķāmet-i tevessülü dāl ve iķamet-i şalāt-ı tevḥide iştiğāl idüp ḥattā devlet-i **innallāhe me‘allezīne’t-teķav ve’llezīnehüm muḥsinūn**¹⁸ ve sa‘ādet-i **kānū ḳalīlen mine’l-leyli mā yehce‘ūn**¹⁹ ve zevķ-i ve bi’l-eshārihum yestağfirūne²⁰ ve ‘irfān-ı **innā lillāhi ve innā ileyhi rāci‘ūn**²¹ iķān-ı subḥānehu ve te‘ālā **ammā yuşrikūn**²² evc-i ‘alāsına i‘tilā kılup meygede-i ķābe ķavseynde ve şadr-nişīn-i **velā tettehizū ilāheynişeyn**²³ sākīsinden cām-ı tecelliyāt-ı cemāl-nümā-yı **innī enallah**²⁴ **lā ilāhe illā ene fa‘budūn**²⁵ şarāb-ı ṭuhūrun nūş idüp **ve yüşķavne min raḥīķun**

¹⁶ en-Necm 53 /8: Sonra yaklaştı da sarktı.

¹⁷ Yani demek istediğim safā ve şafvet aşḥābı, kardeşlerimle karşılaşmaya istekli olanlar durumunda olan.

¹⁸ en-Nahl 16/128: Şüphesiz Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir.

¹⁹ ez-Zariyāt 51/17: Onlar gecenin (ancak) az bir kısmında uyurlardı.

²⁰ ez-Zariyāt 51/18: Onlar seher vakitlerinde mağfired dilerler.

²¹ el-Bakara 2/156: Biz muhakkak ki Allah içiniz ve muhakkak O’na döneceğiz.

²² en-Nahl 16/1: O’nu tenzih edin ve O, şirk koşulan şeylerden yücedir.

²³ en-Nahl 16/51: İki İlāh edinmeyin.

²⁴ el-Kasās 28/30: Ben Allah’ım.

mahtûm²⁶ cür‘asından medhûş ve cezbe-i hüve’l-hayyul kayyûm²⁷ ile bî-hûş olduktan sonra üläike humul müflihûn²⁸ harem-serây-ı emânında hacle nişinân-ı ‘iffet olan fihâ mālâ ‘ayn râet velâ üznî semi‘at²⁹ ‘arâyesini [7b] der-âgûş ile fî mek‘adi şıdkın ‘inde melikin muktedirin³⁰ bālinine ser-nihāde-i vuşlat olup vesnān-ı fenāfillah ve yakāzān-ı bekābillah olalar.

[8a] Der-beyān-ı lüzûm-ı vücûd-ı hālîfe-i Rabbü’l-erbāb u medh-i Şehinşāh-ı Āsmān-ı Cenāb ve sebeb-i te’lif-i kitāb

Zamāyir-i erbāb-ı zevk u vicdāna nihān olmaya ki vemā halaktu’l-cinne ve’l-inse illā liya‘budûn³¹ kavı-i kerîmini aşhâb-ı şuhûd u ikān liya‘rifûne³² ile tefsîr u beyān idüp taḥşîl-i ‘ilm ü ‘irfān ise huzûr-ı kalbe ve huzûr-ı kalb, bir pâdişāh-ı ‘ālem-pehāhuñ zamān-ı raḥat-resān ve ‘adālet-nişānlarına mevķûf idüğü cāy-ı reyb ü gümān degüldür. Zîrā intizām-ı meşāliḥ-i insiyye bir medîne-i tāmmentüñ vücûdına muhtācdur ki hattā efrād-ı insāniyyeden her bir şahıṣ bir mühimme iştigāl ile a‘māl-i cem‘den meşāliḥ-i cemî‘üñ itmām u ikmālî müyesser ola. Mecma‘-i ictima‘ cem‘-i keşirde ise beyne’n-nās münāza‘āt u muḥāşamātuñ vuķu‘u emr-i muḥarrer olmağın kaṭ‘-ı nizā‘ u huşûmet ve işlāḥ-ı nüfûs-ı ra‘iyyet için [8b] lâ-cerem bir insān-ı kâdir ve sultān-ı kâhirüñ vücûdı lâzım olduğı cihetden ḥazret-i vācibü’z-zāt, mûcidü’z-zevāt, vāhibü’l-māhiyyāt, mübdi‘ü’l-insiyyāt ve medāric-i vücûd ve meā‘ric-i feyz u cûdı tertîb-i lâyıḳ ve nemāt-ı fāiḳ üzre ibdā‘ u takrîr ve nüṣṣa-i cāmia‘-i insānı ber-fehvā-yı leḳad ḥalaḳnel insāne fî aḥseni takvīm³³ ihtirā‘ u taṣvîr ve ḳabiliyyet-i şānlarına ve leḳad kerremnā Benî Ādem³⁴ menşûr-i celîlü’l-ḳadrini inşād u taḥrîrden sonra nizām-ı ‘āleme bādî ve intizām-ı aḥvāl-i Benî Ādeme sebeb-i ‘adi ḥusûşā ḥışn-ı ḥaşin-i şer‘-i mübîn ve bünyān-ı raşin-i sünen-i Seyyidü’l-mürselin ilā inķirāzü’s-

²⁵ el-Enbiyâ 21/25: Şüphesiz, benden başka hiçbir ilâh yoktur. Öyleyse bana ibadet edin.

²⁶ el-Mutaffafîn 83/25: Sonunda misk kokusu bırakan mühürlenmiş saf bir içecekten içerler.

²⁷ el-Bakara 2/255: O dâima diridir (Hayy), bütün varlığın idaresini yürüten (Kayyûm)dir.

²⁸ Lokmân 31/5: İşte onlar felaha erenlerdir.

²⁹ Hadis-i Kutsî: Orada hiçbir gözün görmediğı, kulağın işitmediğı.

³⁰ el-Kamer 54/55: Güçlü ve muktedir bir Melik’in yanında doğruluk ikametgâhında.

³¹ ez-Zâriyât 51/56: Ben cinleri ve insānları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.

³² Bilsinler.

³³ et-Tîn 95/4: Andolsun ki biz insānı en güzel biçimde yarattık.

³⁴ el-İsrâ 17/70: Andolsun ki biz Âdemoğullarını şerefli kıldık.

semāvāt ve'l-‘arzeyn ebed qarīn olmağıçün her qarın-ı sa‘d-iķtirānda bir şāhib-kırān-ı zamānı evreng-nişin-i fermānrānı idüp sāye-i devlet pīrāyesi māye-i emn ü emān ve mehd-i ‘ahd-i ‘adālet-i tāmmesi ārāmgeh-ı cihāniyān olmağ muķtezā-yı hikmet-i bālīgā-i Rabbāniyye [9a] olmağıla bu sūnnet-i seniyyenüñ icrāsı içün murabba‘-nişin-i taht-ı sultānī olan havākīn-i āl-i ‘Oşmānuñ her biri ‘ahidlerinde ref‘-i livā-yı zafer-iltivā-yı cihād ve te’sīs-i binā-yı ğazāya ictihād ile feth-i huşūn u bilād ve kuşarā-yı re’y-i enveriyle itfā‘-i nīrān-ı nasārā-yı saķar-i mihād u süyūf-ı berk-i iltimā‘ları ile izāle-i vücūd-ı ehl-i bağy u fesād ve eķālīm-i cihāna neşr-i menāşir-i ‘adl ü dād idüp ħimāyet-i ħaremeyn-i muķteremeyn ve temşiyet-i mühimmāt-ı ravza-i muṭahhara-i Ḥazret-i Rasūlü’ş-şakāleyn ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selām ħıdmeti sa‘ādeti efser-i ser-i ibtihācları ve erkān-ı ħamse-i İslām ve şalāt-i cum‘a vü ‘iyyeyn iķāmeti ħılye-i ‘imāme vü tācları ve ħüsrevān-ı cihān ‘atabe-i ‘aliyye-i felek-bünyānlarınıñ gedā u muḥtācları olup ḥasenāt-ı bāhiretü’l-āşārları mā dāre’l-felekü’d-devvār aķlām-ı elsīne-i şenā-ğüftār ile [9b] şāḫāyif-i rūzgārda mestūr ve şafāyih-ı zer-nigār-ı leyl ü nehārda mezkūrdur. ‘Ale’l-ḫuşuş nūr-ı ḥadeķa-i ḫilāfet nevr-i ḥadikā-i salṭanat şemere-i bāküre-i devḫa-i ḫandān-i ‘Oşmānī, nüķāve-i sülāle-i dūdman-ı Süleymānī, şehir-i yār-ı ‘Arab u Rūm u ‘Acem, şehsuvār-ı şāhib-kırān-ı ‘ālem, vāsītā-ı ‘ıķd-ı nāmdārī, fātihā-i ‘uķad-ı kāmķārī, temīme-i vişāḫ-ı cihāndārī, yetīme-i ķilāde-i bahtiyārī, Ḥudāvend-i zemīn ü zamān, şāhinşāḫ-ı cihān penāh-ı şehinşāḫān

Nazm:

Dāğ nih nāsiye-i ser-keşān

*Tiğ zen tārik-i leşker-keşān*³⁵

Ma‘deleteş ķāḫir-i ḫūn-h‘āregān

*Merḫameteş merhem-i bī-ķāregān*³⁶

Māye-i ümmīd-i ser-efkendegān

*Sāye-i Yezdān be ser-bendegān*³⁷

³⁵ Asi ve başıboşların alnını yarala, işaretle; komutanları terk edenlere kılıç vur.

³⁶ Onun adaleti kan içicileri kahreder; onun merhameti çaresizlerin merhemidir.

A‘nī mazharü’s-sultân zıllullâh fî’l-arz muhâtab-ı hitâb-ı müste‘âb-ı innâ ce‘alnâke halîfeten fil-arz³⁸ sultânü’l-berreyn u hâkânü’l-bahreyn hâdimü’l-haremeynü’l- muhteremeyn es-sultân bin es-sultân ve’l-hâkân ibnü’l-hâkân Ebü’n-naşr ve’l-feth Ġâzî Sultân Murâd Hân [10a] ibn es-Sultân Aḥmed Hân lâ zâlet şumûşe devletihî ‘alâ cibâhi’-l-enâmî tâliaten ve mâ berihat envârî ‘âdlihî ve şevketihî ila-inkirâzi’l eyyâmı satîaten³⁹ ḥazretlerinüñ vücûdı behbûd-ı ḥurşîd-nümûdları feyz-i cûd-ı Rabb-ı Vedûd ile serîr-ârâ-yı mülk-i ‘Osmânî ve zîynet-efzâ-yı taht-ı Süleymânî olup ebvâb-ı fevz-i felaḥ cebhe-i sa‘âdetlerine küşâde ve dürr-i şeh-vâr-ı baht u necâh şadef-i ḥilâfetlerine nihâde olalıdan beri heykel-i şemşîr-i cihân-gîr-i şalâbetleri subḥ-ı hüceste-i tûlû‘-ı maşrîk-ı iclâl ve sipihr-i mücevher-i zafer-peyker-i mehâbetleri mihr-i âlem-tâb-ı sipihr-i ikbâl u gülâle-i tuğ-ı pür-fürûğ-ı şâhâneleri şâne-zede-i meşşâta-i kâmkârî ve nihâl-i râyet-i nuşret-âyet-i pâdişâhânelerî âb-ı ḥürde-i selsebîl-i baḥtiyârî olup yemîn-i şecâ‘at ve kabza-i celâletlerinde olan şamşâm-ı ‘adû-i intikâm ile feth ve teşhîr-i emşâr u bilâda ikdâm ve kahr-ı küffâr [10b] ve tedmîr-i füccâra ihtimâm ve kef-i deryâ-kef-i cûd u keremlerinden temevvüc iden genc-i bî-pâyân fazl-i ilâhî ile te‘lîf kılup ‘ibâd-ı mü‘minîn ve tefrîḥ-i fuâd-ı muvahḥidîn için ḥavvâşş u ‘avâma iḥsân u in‘âm şîme-i kerîme-i luṭf-ı ‘âmları olmağıla zamân-ı devletlerinde aşḥâb-ı fazl u ‘irfân ‘ala kadri’l-merâtib mümtâz-ı cihân ve erbâb-ı tîğ ü sinân bi ḥasebî’t-tedârib ser-efrâz-ı zamân olmuşlardır:

Nazm:

*Şâh-ı vâlâ güher-i deryâ kef
Ki felek-i güher ürâ est şadef⁴⁰*

*Hâmî-i bîze-i kîti zîfiten
Bür ser-i fitne-gerân-ı bîze-şiken⁴¹*

³⁷Mazlumlara, düşmüşlerin ümidinin sermayesi; kulların başına Allah’ın gölgesidir.

³⁸ es-Sâd 38/26: Biz seni yeryüzünün halifesi kıldık.

³⁹ Onun devletinin güneşi halkın alını üzerine doğmaktan geri durmasın. Adaletin ve şevketinin nurları son güne değin parlamaktan geri durmasın.

⁴⁰ Köpüklü denizin cevheri olan şâh ki; gevher feleği, sedef onun içindedir.

⁴¹ Varlık yumurtası fitnelerden koruyucudur. Yumurta kırıcı fitnecilerin başını götürür.

Rā'y-ı u rāyet-i Cemşid efraht
Çetr-i ū sāye be hürşid endāht⁴²

Kef eş ebri est ki güherr bārīd
Belki hürşid-şifāt zer-bārīd⁴³

Ger çimen zi ebr-i kef eş pür gerded
Hergul ezvī u tabkī dūr gerded⁴⁴

Bi'l-cümle ol şehir-i yār-i 'ālī ve tēcü'l-meālī la'l-i kân-i mürüvvet nigîn-i
hâtem-i fütüvvet bir şehinşâh-ı deryâ-nevâl-i 'adîmü'l-mişâldür ki

[11a] Beyt:

Cihân âferîn tâ cihân âferīd
Çü o pâdişâhî neyâmed bedīd⁴⁵

Veķfince luţf-ı celīl ü vaşf-ı cemīlleri beyānında kilik-i zebān 'āciz u ķāşırdur. Velākin **mā lā yūdrek külluhū lā yūdrek külluhū⁴⁶** tıbķınca cümle cemīlelerinden biri fetḥ-i Bağdād-ı behişt-ābāddur ki muntazam-ı silk-i memālik-i 'Oşmāniyyeden iken evbaş-ı kızılbaş-ı dālālet-nihād intihāz-ı fırsat ile 'ala **hīn-i ğafletein min ehliḥā⁴⁷** ķayd-ı kemend-i ḥud'a vü kıyād itmekle maķarr-ı ervāḥ-ı muķaddese-i evliyā-i kirām olan ol ḥıttā-ı ķudsiyān-ı maķām birkaç eyyām mesken-i Rāfıza-i bed-fercām olmuş idi. Ḥamd-ı firāvān ve şükr-i bī-pāyān Ḥazret-i Rabbü'l-müste'āna ki ol

⁴² Onun gölgesi güneşe gölge düşürdü. Onun görüşü Cemşid bayrağını yükseltti.

⁴³ Onun eli bulut gibidir ki güher saçar. Aksine güneş nitelikli altın yağdırır.

⁴⁴ Öyle ki çimen onun elinin bulutu ile doldu. Her gül ondan tıpkı bir inciye dönüştü.

⁴⁵ Cihan yaratıcısı öyle bir cihân yarattı. O padişah gibisi var olmadı.

⁴⁶ Bir şeyin hepsi ele geçmezse tamamı da terk edilmez.

⁴⁷ Ehliinden gaflet içinde bulunduğu bir anda.

şehen-şāh-ı cihān ve şāhib-kırān-ı zamān ve **cāhidū bi emvālikūm ve enfūsikūm**⁴⁸ emrini icrāyā mübāşeret buyurduklarında ‘**asā Rabbükūm ey yūhlike ‘adüvvekūm ve yestahlifekūm fi’l-arzı**⁴⁹ kerimesinin çihre-i zafer-peykeri dīde-i zāmīr-i mihr-i tenvīrlerinde tābān ve **evraşekūm erzahūm [11b] ve diyārahūm**⁵⁰ tebşīrinūñ vech-i münīri mir‘at-ı mücellā-yı hātır-ı enverlerinde nümāyān olmağıla cenāb-ı müfettiḥu’l-ebvāb u müsebibü’l-esbābuñ ‘avn ü ‘ināyet-i bī-gāyātına tevekkül ü i‘timād ve Muḥammedü’l-Muşṭafā ‘aleyhi mine’ş-şalavāti’l-evfānuñ mu‘cizāt-ı keşīretü’l-berekātına tevessül ü istinād ve çihār-yār-ı bā-şafā ‘aleyhim rıdvānullāh-i Te‘āla nın ervāḥ-ı kudsiyyelerinden istimdād idüp kemāl-i yümn ü iḳbāl u necāh ve ref‘-i rāyāt-ı nuşret-cenāh ile maḳarr-ı saltanat-ı ebed-peyvendleri olan dārü’s-saltanatü’s-seniyye-i maḥmiyye-i Kōstantīniyyeden nehzat ve sene seb‘a vü erba‘in ü elf zilḥiccesinūñ yigirmi üçüncü günü yevmü’s-sebtde Üskūdārdan ḥareket ve refākat-i **innā fetahñā leke fetḥan mübinā**⁵¹ ve hidāyet-i **ve yenşurekallāhu naşran ‘azizā**⁵² ile ‘azīmet ve cüyüş-ı cevşen-püş-ı deryā-cüş-ı Süreyyā-nizām ve cunūd-ı sürüş-ı ra‘d-urüş ḳazā siḥām ile şarīmet idüp **ḳulñā fe le ne’tiyennehūm bi cunūdin lā ḳıbele lehūm bihā ve le nuḥricennehūm minhā ezilleten ve hum şāğirūn**⁵³ [12a] vefk-i kerīmi üzre ṭayy-i mefāviz ve berārī ve ḳat‘-ı feyāfī vü şāḥārī iderek sene şemān u erba‘in u elf recebū’l-ferdīnin sekizinci günü yevmü’l-işneynde Bağdād-ı aḥsenü’l-bilād ḳudūm-ı meymenet lüzūm-ı şeref-dādlarıyla behişt-ābād olup nasb-ı otāğ-ı zerīn-tınāb-ı gerdūn ḳıbāb ve ḥıyām-ı ketāyib kevākib ḥisāb ile pehnā-yı zemīn manend-i āsumān-ı dıraḥşān ve ḥıyām-ı encūm-mişāl meyānında cereyān iden nehr-i Şaṭ numūne-i kehkeşān ve hizberān-ı demār-āveranuñ rimāḥ-ı nuşret-cenāhlarının esinne-i zafer-miftaḥlarıyla deşt u hāmūn bīşe-zar-ı şīrān-ı hemheme-i zaman ve şimşīr-i berk-i iltimā‘-ı şāhib-kırān ile ref‘-i zulm u şekāvet-i mülḥidān içün leyle-i şülāşā-ı nūr-ı iḥtitām-ı feth-i irtisāmda ‘asker-i zafer-encām nehr-i Dicle vü Fırat-ı firāvān gibi ḥişār-ı ḳal‘aya revān olup

Nazm:

⁴⁸ et-Tevbe 9 /41: Mallarınız ve canlarınızla cihad edin.

⁴⁹ el-A‘rāf 7/ 129: Umulur ki; Rabbiniz sizin düşmanınızı helak eder ve yeryüzünde sizi halife yapar.

⁵⁰ el-Ahzab 33/27: Allah sizi onların topraklarına ve yurtlarına varis kıldı.

⁵¹ el-Fetih 48/1: Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.

⁵² el-Fetih 48/3: Allah sana aziz bir seferle yardım etsin.

⁵³ en-Neml 27/37: Karşı koyamayacakları ordularla gelir, onları muhakkak surette hor ve hakir halde oradan çıkarırız.

*Olunca leşker-i deryā-ḥurūş-ı mevc-engîz
‘Adūya sāḥil-i ḥayretde bîm-i cān geldi*

*Ḳuşatdı ‘askeri eṭrāf-ı ḳal‘ayı gūyā
İḥāṭa eyledi bir baḥr-ı bî-kerān geldi*

Neşr: Ebyâtınuñ şüret-i ma‘nâsı nümâyân ve cevānib-i erba‘adan ejderhâ-peyker toplar iltikâm-ı vücūd-ı a‘dāya [12b] bâz-ı dehân oldı. Muḳaddemâ şāh-ı ‘Acem daḥi leşker-i ḍalālet-penāhınuñ güzide vü mümtāzların ve ‘umūmen Māzenderān-ı tūfeng endāzların ḥānān-ı nikbet-enbāzlariyle pençe-i muḥkem-gîr-i şāḥib-ḳırāniden taḥlîse çāre-sāz olmaḳ zu‘muyla ḳal‘ayı iḥrāze ta‘yîn itmekle ol mürde-i tuḡyān-pîşe ve ‘inde-i ‘isyān-endîşe daḥi ve **ḡannū ennehüm mānia‘tuhum ḥuşunuhum**⁵⁴ mażmūnınca metānet-i ḳal‘aya i‘timād ve ‘asker-i deryā mişāl-i nuşret-i iştimāle muḳāvemmet i‘tikādiyla rūbehāne ḥareket ve şîrān u dilîrān ile cenk ü cidāle izḥār u celādet itdiklerinde

Beyt:

*Ez şaf leşker-i fikende cünbîş-ender deşt u kūh
Ve ‘z tef ḥançer fikende cūşeş ender baḥr u ber*⁵⁵

veḳfince hizberān-ı bîşe-zār-ı dilāveri pelengān-ı kūhsār-ı demār-āveri daḥi deryā-veş cūşa ve ‘urūḳ-ı şecā‘atleri cünbüşe gelüp ve **inne cündenā lehümül ḡālîbîün**⁵⁶ kerîmesinüñ ḥurşîd-i ‘avn u ‘ināyeti cibāh-ı şalābetlerine pertev-endāz-ı [13a] envār-ı mehābet olmaḡıla cenge mübāşeret olunduḡda

⁵⁴ el-Haşr 59/2: Onlar da kalelerinin kendilerini koruyacağını sanmışlardı.

⁵⁵ Askerin saf olmasından dolayı çölde ve daḡda cünbüş vardı. Deniz ve karaya hançer gibi teften kara ve deniz coşmuştur.

⁵⁶ es-Saffat 37/173: Şüphesiz ordularımız galip gelecek.

Beyt:

Hevâ şod ber ez çarh -ı gerdan zigerd
Zemîn-i deşt-i mahşer zi-ğavgâ-yı merd⁵⁷

maẓmûnu üzre velvele-i demdeme-i heycâ ve zelzele-i debdebe-i veğâdan künbed-i gerdûn pür-ğurûş ve edhine-i müteşâ‘ide-i ٲop u tûfengden  ubbe-i  adrâ kebûd-pûş olup otuz  okuz g n kâmil âteş-i  arb-i  ıtâl müştâ‘il oldu ve şademât-ı  obhâ-yı şâ‘i a girdâr ile darü’l-bevâr-ı a‘dâ ve der ü dîvâr-ı  işâr-ı Zevrâ’ ke beyti’l-‘ankebût târ u mâr ve dest-i ğâret-ger-i şimşir-i h n-h  âr ile na d-ı  ayât-ı müste‘âr-ı melâ ide v  f ccâr vâdî-yi be vâdî-i ‘ademde nâ-bedîdâr ve c mle  anlar ve sult nlar ba iyyet ’s-s y f olan m nhezim n ile sel sil   a l le girift r ve b rg h-ı gerd n va  r-ı şehir-i y riye i   r olunup sene-i mezb re-i şa‘b n ’l-mu‘azzaman n on sekizinci g n  yevm ’l-cum‘a ki eyy m-ı mu   şaran n  ır ıncı g ni idi. M lk-i Ba d d cem ‘-i lev     [13b] u mur    -i şay    ve fey  f    nev   isi ile d   il-i  ab  a-i nev tesh r-i p di    -ı kit st n ve kem k n muntazam-ı silk-i mem lik-i  l-i ‘O m n oldu.

N kte:

   ret-i p di    -ı S ley m n-c   n  uvve-i    hire-i    ram n  ve himmet-i b   ire-i ş   ib- ır  n leri mu   vemetine  al ay  Ba d du n     ti yo  iken ş   r -ı ‘atebe-i cih n-pen   iden Cevr -i şen -p r  in   itd  i t ri -i feth n  silk-i eby tında muntazam olan

Beyt:

 rdi   n kim erba‘ n-i k mile eyy m-ı  arb
Feth-i b b itdi Cen b-ı    ret-i Rabb ’l-‘ b d⁵⁸

⁵⁷ D nen felek d nmekten hev  aldı. Mah  erin   l  ve zemini, yi idin kavgasında hev  bulsun.

⁵⁸ H seyin Ayan, *Cevr  Div n *, s.288. (Tarih-i Feth-i Ba d d b.7. 1)

beytinüñ mefhūmunca fetḥi kırk günde vuḳū‘ a geldüğine Allahu a‘ lem ḥikmet bu ola ki ve vā‘adnā Mūsā şelaşine leyleten ve etmemnāhā bi aşrin⁵⁹ ḳavl-i kerīmi ve ḥammertü ṭiynete Ādeme biyedī erba‘ine şabāḥen⁶⁰ ḥadiş-i şerīf veḳfince kemāl-i tām-ı ‘aded-i erba‘inin ikmāl ü itmāmında olduḡına delālet ve nice esrār u nikāta işāret olup bā-ḥuşūs Ḥazret-i Faḥr-ı ‘Ālem şallallahu ‘aleyhi vesellem **küntü nebīyyen ve Ādeme beyne’l-māi ve’t-ṭīn**⁶¹ buyurup meşīme-i melekūtdan nişīmen-i şehādete nūr-ı iclāl-i ḳudūmun izḥār itdükde envār-ı nübüvvet cebīn-i sa‘ādetlerinde hüveydā iken eyyām-ı a‘mār-i şerīfeleri çil sāl kāmili tekmīl itdükde teşrīf-i [14a] ḥil‘at-i bi‘set ile şeref-yāb oldılar. Pes bu fetḥ-i mübīn tekmīl-i ‘aded-i erba‘inde olduḡı ya‘lemullah bu beşārete daḡı işāretdür ki ol zıllullah pādişāh-ı ‘ālem-penāhuñ ‘ömr-i şerīfleri me‘āric-i sinīninden ḳadem-i erba‘ine i‘tilā iderse mişli sebk itmemiş nice fütūḥāt-ı cemīle ve füyūzāt-ı celīle müyesser ola ki ābā-ı kirām ve ecdād-ı ‘izāmılarına muḳadder olmayup memālik-i meşārīḳ u meḡārib, ṭülen ve ‘arzan dāḡil-i ḳabza-i salṭanatları ola

Nazm:

*Çün ber āmed be adl u cudeş nām
Çeşm-dārem ki der hemīn eyyām*⁶²

*Gired-i ez yümn-i ṭālī‘-i mes‘ūd
Heme ‘ālem çü Mehdī-i mev‘ūd*⁶³

*Nūr-ı adleş zi maṭla‘-i iḥsān
Heme āfāḳ rā koned yeksān*⁶⁴

*Ṭay şeved zī in bisāt-ı buḳalemūn
Şüret-i iḥtilāf gūn-ā-gūn*⁶⁵

⁵⁹ el-Arāf 7/142: Musā’ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık.

⁶⁰ Hadis-i Şerif: Kırk sabah Hz. Ādem’in çamuru ile pişirilmiş.

⁶¹ Hadis-i Şerif: Ādem daha su ile balçık arasında iken, ben nebî idim.

⁶² Beklerim ki aynı günlerde; onun adalet ve cömertliği şöret olur.

⁶³ Bütün âlem beklenen Mehdî gibi; mutluluğun uğrunu adaletinin nurundan aldı.

⁶⁴ Onun adaleti ihsanın doğduğu yerdir. O bütün ufukları yerle bir etti.

*Ser nehem ber zemîn-i ‘acz u niyâz
Ke‘y Hudâ kâr-ı u be lutf be sâz⁶⁶*

*‘Adl râ der dileş çünân ca kün
Ki nerâvend bîrûn ‘adl-i sühân⁶⁷*

*Şer‘ ra pişvâ-yı hükmeş-dâr
Hükm-i û râ zi şer‘ sâz-medâr⁶⁸*

*Tâ büved der-cihân beķā imkân
Bâķieş dâr-i şâh u şâh-nişân⁶⁹*

*[14b] Der penâheş penâh-ı ‘âlem-bâd
Bî-nebîyyi ve âlihi‘l-emcâd⁷⁰*

Neşr: ve bi‘l-cümle hâzret-i şâhib-kırân-ı kâhramân-ı saıvet ve dâver-i kişver-sitân-ı Skender-i şevket kal‘a-i Bağdâduñ esâs-ı mehdumını ve burc u bâ-rû-yı ma‘dümını kemâl-i metânet üzre ta‘mîr ibdâ‘ ve ahsen-i kılâ‘-ı bâhîretü‘l-irtifâ‘ idüp bâ-ıuşuş aıdem-ı muıtedâ-yı ümmet reh-nümâ-yı şâh-râh-ı şeri‘at Ebû Hanîfe raııyallahu ‘anhuñ merıad-ı münevverlerin ziyâret ve bâb u şibâkını sîm-i hâlişden iıtırâ‘ ile şerâiı-i ikrâm u iıtırâmlaruñ riâyet buyurmağıla târiı iıün

Mışra‘ :

Hem bâb u hem şibâkını sîm eyledi Sulţân Murad

⁶⁵ Bu dünya sergisi katlandı. Çeşitli ihtilafların görüntüleri katlandı.

⁶⁶ Acz ve dileme toprağına baş koyuyorum. Ey Allah onun işini lutfunla yap.

⁶⁷ Adaleti onun gölgesine öylesine yerleştirdi ki; ondan adalet dışında söz çıkmasın.

⁶⁸ Onu hükmünün rehebri kıl. Onun hükmünü şeriâttan uygun kıl.

⁶⁹ Tâ ki cihânda bâki kalmaya imkân bulsun. Şâhın evi ve şâh-nişâh ona baki olsun.

⁷⁰ O nebî ve O’nun yükseklik ve şeref şahini ailesi. O’nun sığınağında âlem sığınsın.

mısrā‘ı mecrā-yi lisān şeyhü’l-islāmdan ceryān idüp şalāt-ı hamse vü cum‘a ikāmet ve huṭbe-i şerīfe nām-ı hümāyunlarına kırā‘at ve edā-i merāsım-i huḫūk-ı şükr-i nı‘met için tanzīm-ı umūr-ı memleket ve tensik-i şu‘ūn-ı ra‘ıyyet olunduktan soñra

Beyt:

Fütūḫ sū-yı yemīn ü su‘ūd sū-yı yesār
*Sipihr pīş-i rikāb u zamāne zīr-i ‘inān*⁷¹

tıbķınca devlet ü ikbāl u sa‘ādet u iclāl ile ric‘at u dārü’s-salṭanatü’l-‘aliyyelerine teveccüh ve ‘azīmet buyurup sene tis‘a ve erba‘ın ve elf şaferü’l-muzaḫḫerīnün onuncı günü yevmü’l-eḫadde taḫt-ı sa‘ādet-baḫtları taḫbīl-i ḫadem-i nuşret-rikāblarıyla şeref-yāb [15a] ve ḫidmet-i du‘ā-i devām-ı devlet ve ḫuşul-i merām-ı fetḫ u nuşretleriçün ‘atabe-i ‘aliyyelerinde zānū-nişin-i münācāt olan ‘ulemā ve şuleḫā ‘amme-i fuḫarā vü zua‘fānuñ dīde-i iştiyāķları envār-ı cemāl-ı āfītāb ṭal‘atları ile rūşenā ve behre-yāb āb-ı ḫayāt re’fet u şefķatleriyle riyāz-ı ḫulub-ı berāyā şād-āb olmağın tehniye-i fetḫ-i Bağdād ile ol pādişāh-ı kiti-penāḫ [u] ḫāķān-sipāḫ medḫ ü şenā için erbāb-ı ḫayşıyyet ve aşḫāb-ı dāniş ü ma‘rifetün kimisi tevārīḫ u ḫaşāid inşā, kimisi maḫāle vü resāil imlā idüp ‘atabe-i ‘aliyye-i ‘arş asalarına iḫdā kıldılar. Pes A‘rābī-yi bādiye-nişinin ḫalīfe-i Bağdāda hediye zu‘m ittügi āb-ı bārān ile pür-sebūsı gibi bu nā-peydā-yı beyda-yı vücūd daḫi du‘ā-ı isti‘dād-ı fūrümāye ve inā‘-ı bizā‘a-i kem dirāyede olan āb-ı ma‘rifet-i cüz‘ıyyeyi izḫār u ibdā lāyık-ı iḫdā-yı pīşgāḫ-ı felek i‘tilālari olmaduğın bilüp [15b] lākin eben-‘an-cedd āsitāne-i sa‘ādetlerinün perverde-i nı‘met ve āsūde-i zıll-i ḫalīl-‘ināyetleri olmağıla lā-cerem du‘ā-i devām-ı ‘ömr ü devlet u şenā-i ḫıyām-i ‘ızz u şevketlerine müdāvemet lāzime-i de‘b-i‘ubūdiyyet ve vazīfe-i edā-i huḫūk-ı şükr-i nı‘metden olmağın

Meşnevī:

Lāyık an dīdem ki men āyīnei

⁷¹ Fetihler sağ tarafta, mutluluklar sol tarafta; felek üzengisinin önünde, zaman da dizginin altında.

Pîş to ârem çü nûr-i sîneî⁷²

Mâ be bîni rû-yı hûb hûrd-derân

Ey to çün hurşîd-i şem'-i âsmân⁷³

maẓmûnınca zât-ı sûtûde şıfâtlarınıñ vaşf-ı cemilleri mir'at-ı cemâl-nümâ-yı âfîtab
mişalleri olmağıçün bi-ṭarîki'l-icmâl feth-i Bağdâdı imlâ ve dergâh-ı mu'allâlarına
du'â vü şenâ ile ecille-i muḥaḳîḳînüñ 'ayn-ı yakîn müşâhedelerinden feyeẓân ve
mecârî-i mükâşefe ve mu'ayenelerinden tereşşuḥ u cereyân iden kelimât-ı ḳudsiyye
ve 'ibârât-ı ünsiyyenin ittiḥâd-ı âzâl ü âbâd irtibât-ı mebde ü me'âdda olan ḥaḳâyıḳ-i
me'ânîsinden dest-avîz-i naẓar u isti'dâd olan dürer-i ferâ'id u keşîretü'l-fevâ'id
intiḥâb olunup 'atabe-i 'âliyye-i sermed-i üstüvâr-ı şehriyâriye nişâr ve esmâ'-ı
eşvâḳ-ı [16a] ḥullân-ı ebrâra âvîze-i dürr-i şehvâr olmaḳ içün zebân-ı Türkî ile
beyâna tercümân olup serâ-perde-i ızmârda sitâre-güzîn-i efkâr olan setîre-i
maẓâmînüñ çehre-i zîbâ-yı ḥaḳâyıḳ-şî'ârından ḳınâ'-girân-ı bahâ-yı nikât u esrârı
ref' ile 'uyûn-ı iştîyâḳ-ı 'üşşâḳâ izḥâr *Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye* ile
tesmiye ihtiyâr olundu. Tâ ki şevḳ-i rûyet-i didâr ile nişâr-ı naḳd-ı efkâr ve naẓar be
tekrâr idüp esrâr u mebde u me'adde vaşıl ve fenâ-i aşlîlerine nâil olduḳça ol
memdûḥ-ı cihân ve şehenşâh-ı zamânın du'â u ḥayrlarına müştâgil olalar

Nazm:

Künûn bişnev ki Cebbâr-ı cihan-dâr

Ḳadîm ü Ḳâdir u Ḳayyûm u Dâdâr⁷⁴

Çi devlethâ be müştihâ ḥâkiyân dâd

Kî dil-i şân râ yakîn-i bî-gümân dâd⁷⁵

⁷² Ben kendimi senin önündeki ayna olmaya layık gördüm tâ ki; gönlümüzdeki nuru göresin.

⁷³ Ey sen gök mumu olan güneş gibi olan; onda (aynada) kendi güzel yüzünü göresin.

⁷⁴ Şimdi dinle ki; cihân sahibi Cebbâr, Kâdim, Kayyum ve Dâdâr.

Zi hālāt-ı dil-i erbāb-ı ma‘nā
*Begüyem nükte-i ezbāb-ı ma‘nā*⁷⁶

Velī hā‘hem ki an Vehhāb u Gaffār
*Küned yek zerre ez tevfiḳ-i der-kār*⁷⁷

Ki tā muḥarrem şevi esrār-ı işān
*Bedānī cümle kār u bār işān*⁷⁸

Künün maẓmūn-ı cümle bāz güyem
*Terā ez sırr-ı Hı aḳḳ bes rāz güyem*⁷⁹

[16b] Cevhere: zāmāir-i erbāb-ı başāyire mestūr olmaya ki ḥaḳīḳat-i zātda min ḥayşü’z- zāt eger zihnen eger ḥaricen eger ‘aḳlen eger vehmen eger ḥaḳīḳaten ve eger mecāzen vechen min el-vücūh keşret olmayup bu vaşf u na‘tden ve ism u resm ile ta‘rif u ta‘yīn ve ıtlāḳ u taḳyīd ve teşbīr u ta‘ṭil ve bi’l-cümle i‘tibāratdan her ne var ise cümleden muḳaddes olup künh-i zāt-ı Ḥaḳ ve ḡayb-ı hüviyet-i muṭlaḳ bi i‘tibār vaḥdetü’l-ḥaḳīḳate ber vefk-ı **ve lā yuḥitūne**⁸⁰ bihī ‘ulemā-yı āferīdeden ḥiç ferdūñ müdrik ü meşhūd olmaḳdan münezzehtür. Aña bināen ki ‘inde aşḥabü’z-zevk vücūd u Ḥaḳ ‘ayn-ı zāt-ı Ḥaḳdur ve Ḥaḳdan ḡayrı mevcūd-ı ḥaḳīḳī olmayup ve vaḥdet-i zātī cümle şeyden ḡaniy-yi muṭlaḳ olup min ḥayşü’l-ıtlāḳü’z-zātī tecellī-i zātī zātından ḡayrının meşhūdı olmaz. Fe emmā ḳurb-ı nevāfil ki küntü sem‘uhū ve başaruhū ve ḳurb-ı ferāiż ki nevāfil **semi‘allahu limen hamideh**⁸¹ mefhūmu ve yaḥud cāmi‘-i ferāiż u nevāfil olan **ve mā rameyte iz rameyte velākinnallāhe remā**⁸² cilvesidür. Bu mertebelerde [17a] zevḳ-i şaḥīḥ ile olan şuhūd-ı şarīḥuñ mütea‘lلیḳı zāt-ı Ḥaḳda vaḥidiyyet i‘tibāriyle kendü zātına kendü ‘ilmi ḥayşiyyetinden ḡayr ile

⁷⁵ Nice devlet topraklarını avucuna verdi. Onların gönüllerine şüphesiz bir yakīn verdi.

⁷⁶ Mânâ ehli olanların gönül hallerinden anlam konusu ile ilgili bir nükte söyleyeyim.

⁷⁷ Şunu istiyorum ki Vehhāb ve Gaffār; yardımdan bir zerreyi bize kılsın.

⁷⁸ Onların sırları saygı değeri olsun. Onların bütün iş ve güçlerini bilesin.

⁷⁹ Şimdi sana cümlelerin sırrını söyleyelim. Yeterli miktarı sır söyleyeyim.

⁸⁰ el-Bakara 1/255: Kavrayamaz.

⁸¹ Allah kendisine hamd edenin hamdini kabul buyurur.

⁸² el-Enfal 8/17: Attığında sen atmadın, atan Allah’tı.

olmaduđı cihetden idrāk-ı mezbūr muṭlaḳā memnū‘ olmayup belki **velā yuḥītūne bi şey‘in min ‘ilmihī illā bimā ṣāe**⁸³ feḥvā-yı kerīmesince meṣiyyet-i Ḥaḳḳa ta‘alluḳ ider. Zirā cemī‘ eṣyā ṣuūnāt-ı zātiye olup muṭlaḳuñ muḳayyede ve mümkinüñ vācibe olan izāfetleri gibi vüçüd-ı ğayr dađı mecāzī olup i‘tibār ve izāfet ḥasebiyle mevcüdlar ve bi i‘tibārī’l-ḥaḳīḳat ma‘dūm ve nābüdlar olup mevcüd-ı ḥaḳīḳī zāt-ı Ḥaḳ olan vechidür. Kemā ḳāle Te‘ālā **küllī şey‘in ḥālikun illā veche**.⁸⁴ Ya‘nī ifnā-i zevāt ve isḳāt-ı izāfātından soñra ber feḥvā-yı **leḥul ḥukmü ve ileyhi turce‘ün**⁸⁵ cemī‘ eṣyā Ḥaḳḳa rācī‘ olurlar. Pes vüçüd-ı muṭlaḳ vüçüddan ḳayd-ı selb içündür. Yoḥsa vüçüda nisbet ile ne ıṭlaḳ ve ne taḳyīd vardur.

Rubāi‘:

Hestī to be zāt to mā be to hest nümā
Allah çı tefāvut zi kocā tā be kocā
Hestī to ğanī-yi muṭlaḳ ve ḥaḳḳ-ı gedā
*Dārend zi to vüçüd ve ez ḥiṣ-i fenā*⁸⁶

El-ḥāşıl cemī‘ ta‘ayyünāt-ı vehmiyye [17b] ve tamām taḳayyüdāt-ı ‘ademiyye hatta ṣu‘ūr ve lā-ṣu‘ūrdan fānī ve mütelāşī cılā’-i aşlı ile kendünün fenā’-ı zātī-i evveliyyesine rācī‘ olan meczüb-i Ḥaḳ zātı isḳāt-ı cemī‘-i esmā’ ü şıfāt ve ref‘-i tamām-ı meā‘nī vü mefhūmāt ile i‘tibār idüp ḥatta mefhūm-ı isḳāt velā isḳāt dağı i‘tibār olunmasa aña mertebe-i vaḥdet u muṭlaḳ-ı vüçüd ve zāt-ı baḥt ve ‘amā kenz-i ḥafī ve lā-ta‘ayyün ve ğaybü’l-ğayb ve ğayb-ı hüviyet ve zāt-ı eḥadiyyet dirler ve bu mertebeye fenāfillāh ta‘bir iderler ki fenā-i fenā didikleri fenā-i muṭlaḳ murāddur.

Nazm:

⁸³ el-Bakara 2/255: O’nun ilminden, kendisi dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar.

⁸⁴ el-Kasas 28/88: Allah’ın zatından başka her şey yok olacaktır.

⁸⁵ el-Kasas 28/88: Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.

⁸⁶ Senin varlığın zatınla ve biz de senin varlığınla görünüyoruz. Allah ne kadar farklıdır ki nereden nereye kadar. Senin varlığın mutlak senindir. İnsanlığın yaradılışı sende vücut buluyor ve kendisinden vücut buluyor.

Ẓannetu ẓunuben bi enneke ente
Ve mā ente kūnu velaḳaṭ kunte
Fei kunte ente feinneke Rabbūn
Ve ṣānī işneyn de‘ ma ẓannet⁸⁷

Pes zıkr olunan medāric-i a‘lā-yı fenāya irtikā iden merd-i hür ve āzād ẓa‘r-i baḥr-ı fenādan beḳā-yı zātī ile ḥurūc ve na‘t-ı vaḥdet-ı Ḥaḳ ve ma‘nā-yı Vücūd-ı Muṭlaḳ ile ittisāfa ‘urūc idüp kendüyi kendünüñ mir‘at-ı Ḥaḳ olan āyine-yi zātında müşāhede ve hıçkes kendüden vücūd tutmaduğın mu‘āyene kılduğda [18a] **lī me‘allahi vaḳtūn lā yese‘ūnī fihi melekun muḳarrabūn velā nebīyyūn mürselūn⁸⁸** ḥadiş-i şerīfinüñ ‘arāis-i me‘ānisine maḥrem olup

Mıṣrā‘ :

Leyse fi‘d-dār gayruḥu‘d-deyyār⁸⁹

virdini tekrār ider. Zirā bidāyet-i tafşil-i merātib-i ta‘ayyünāt-ı vücūdiyye nihāyet tekmi‘l-i meārib-i mesālik-i teraḳḳiyāt-ı şuhūdiyye ile cem‘ olup

Gülşen :

Şud bā vechi bāḳī cümle hālik

Yekī gereded süluk u seyr ü sālīk⁹⁰

Neşr: Vefḳince vaḥdet keşrete ve keşret vaḥdete müzāhim olmaz. Fe emmā bu cilde daḥi iki şu‘urı mutaẓammın olur ki birisi kemāl-i zātīdür ki zıkr olundu ve birisi kemāl-i esmāīdür. Pes eḥadiyyet-i zāt bi ḥasebi‘t-tenezzül ṣāniye i‘tibār ile mertebe-i vaḥidiyyet ve ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye ve ta‘ayyün-i evvel ve tecellī-i evvel ve kalem-i a‘lā ve dūrretü‘l-beyzā ve rūḥ-ı a‘zam u mebdēü‘l-mebādī ve ḥaḳīḳatü‘l-

⁸⁷ Bir zanla sandım ki; gerçekten sen sensin. Sen olmadın ve sen hiç olmadın. Eğer sen olduysan bu durumda sen Rab’sın. İkinci sandığın şeyi bırak.

⁸⁸ Hadis-i Şerif: Benim Allah ile beraber olduğum öyle bir vaktim var ki, ne bir melek-i mukarreb ne de bir nebīyy-i mürsel ona âgâh olur.

⁸⁹ Evde Allah’tan başka kimse yok.

⁹⁰ Bâkî olan yüz ile herkes helâk buldu. Birisi hem süluk, hem seyr, hem de sâlikdir.

ḥaḳāyık ve rabbü'l-erbāb ve 'ālem-i ceberūt ve ḥazret-i 'ilmiyye ve berzaḥu'l-berāziḥ ve eḥadiyyetü'l-cem' ve maḳām-ı kabe ḳavseyn ve şıbgatullah isimleriyle tesmiye olunur ve bu mertebede zāt bi-i' tibārī'ş-şu'ūr kemāl-i esmāyī [18b] ve şıfāt-ı seb'-i zātiye ile müte'ayyen olup bu mertebede zāt ism-i vāḥid ve Ḥaḳ ve ilāḥ ile tesmiye olunur ve şıfāt-ı zātiyyedür ki Ḥayat ve 'İlm ü Ḳudret ve İrādāt ve Semī' ve Başar ve Kelāmdur. İzāfiyye olup zātda zātuñ zātından ḥāşıludur ve her biri mebd-i zuḥūr-ı izāfāt-ı ḡayr-ı mütenāhiyyedür. Meşelā 'ilm, vücūh-ı keşire-i ḡayr-ı mütenāhiye ile mebd-i zuḥūr-ı zāt olup vücūh-ı mezbūreden daḥi her bir vech-i minvāl-i meşrūḥ üzre a'yān-ı şābiteden bir 'aynuñ zuḥurına ve şuver-i 'ilmiyyeden bir şuretūñ ḥuzūrına bāiş olup vücūh-ı mezbūre a'yān-ı şābite ve şuver-i 'ilmiyye ve mahiyyat-ı basıṭa ve a'dam-ı mümkin ve ḥaḳāyık-ı ilāhiyye ve şuyūn-ı zātiyye ve ḥurūf-ı basıṭa-ı 'aliyye ta'bir olunur. Bu mertebeye 'ālem-i 'ilm ve 'ālem-ı 'uḳūl-i mücerrede ve 'ālem-i imkān ve ḥazret-i irtisām tesmiye olunur ve mertebe-i eḥadiyyet ile bu mertebede olan teḡayür i' tibārīdür ḥaḳīḳat degüldür ve kaçan a'yān-ı şābite zāt ile i' tibār olunsa a'yanuñ her birinden zātda bir ism iḳtizā idüp bir ta'ayyün-i āḡer zuḥūr ider ve cümlesinin [19a] vechi cenāb-ı zāta olur. Zāt ise ber zıkr-i sābık ḳayyūm-ı cemī'-i kâināt olduḡı cihetden cümlesi vāḥid olup vaḥdaniyyet-i zāt zāhir olur.

Meşnevi:

Ma 'ademhāyīm u hestihā-yı mā

Tū vücūd-ı mutlak fānī nümā⁹¹

ve kaçan a'yān-ı şābite şübūt-ı levāzım u aḡvāl ile i' tibār olunsa ol mertebeye ḳaḫa u şaḡāif-ı ecrām-i semāviyye üzerine mecmū'-ı levāzım ile nüzül idüp şuver-i neseb u evzā'-ı felekiyye ve hey'āt-ı ḳırānāt-ı ittişalāt-ı kevkebiyye ile zāhir olsa ḳader ta'bir olunur. Kemā ḳāle Te'āla **ve in min şey'in illā 'indenā ḥazāinuhu ve mā nunezziluhu illā bi ḳaderin ma'lūm⁹²** ve bi'l-cümle ol Ḥayy-ı bī-zevāl u Ḳayyūm-ı lā-yezāl ber

⁹¹ Biz yokluklarız ve bizim varlıklarımız; sen mutlak vücudun fānī görüntüsüsün.

⁹² el-Hicr 15/21: Hiçbir şey yoktur ki; hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu ancak belirli bir ölçüyle indiririz.

fehṡā-yı **küntü kenzen maḥfiyyen ve fe aḥbebtü en u‘refe**⁹³ ḥuṡul-i ma‘rifet için ta‘ayyünāt-ı ḥāzerāt-i esmā’ ü şıfāt iktizā ittiyise feyz-i vücūd maṡla‘-ı ğayb-ı hüviyetten ṡulū‘ itdükde evvel ta‘ayyünāt Ḥaḡ cellle u‘alānuñ kendü zātına olan ‘ilmidür. Pes şıfat-ı ‘ālemiyyet nu‘ūtdan mücerred olan ḥāzret-i eḥādiyye-i zātıyyeden ḥāzret-i [19b] ḥāzerāt-ı esmā’ ü şıfat olan mertebe vaḥidiyyete tenezzül idüp eḥādiyyet-i zātıyye ile şıfātı beyninde olan nisbet-i mezbûre ile mertebe-i eḥādiyyete ezeliyyetü’l-āzāl ta‘biri şabit olur. Zîrā emr-i nisbet lâ-cerem işneyniyyet i‘tibārından şoñra ta‘aḡḡul olunur ve nisbet-i mezbûreye sermed tesmiye olunup ezeliyyetü’l-āzāl daḡi nisbet-i mezbûre ile muteḡaḡḡık olur. Ya‘nî na‘t-i ezeliyetten mücerred olan mertebe-i eḥādiyyet ezeliyyet ile men‘ûta olan mertebe-i vaḥidiyyetüñ evveli olur ki mefhûm-ı mezbûr ezeliyyetü’l-āzāl ile ta‘bîr olunur ve nisbet-i mezkûre sene-i sermediyyenüñ ibtidāsı olur. Zîrā sermed şol vaḡt-i müstemirrüñ ismidür ki ezel ile ebedi cem‘ eyleye. Pes nisbet-i sâbıka-i mezbûre daḡi ezel ile āzālî cem‘ idüp ezel mebdē’-i ebed olduḡı cihetden i‘tibār-ı mezbûr lâ-cerem ibtidā-i sene-i sermediyye vaḡt‘ olur ve şıfat-ı ‘ālemiyyet-i zātuñ ḡayāt ile muttaşıf olmasın ḡükm ider. Zîrā ḡayāt-ı muṡaḡḡih-i ‘ilm olup ‘ilmüñ ḡayāt-ı şurūṡ u isti‘dādı meşābesinde olur. Pes bi ḡāziḡi’n-nisbet ḡāzret-i ilāhiyye [20a] ḡaḡāyık-ı a‘yānı iktizā’ idüp a‘yānuñ daḡi ḡudūṡı sebebi ile beyne’l-ḡaḡīkatü’l-ülā ve tilke’l-a‘yān ol ḡāzret ba‘z neseb daḡi iktizā’ eyledi. Ya‘nî icād-ı a‘dām-ı mümkinē için ḡādiriyyet u meşıyyeti ve ḡitāb-ı “kûn” ile tekellümi ve ‘ināyet-i ülā ile müsemmā olan meşıyyet-i icād-ı a‘yānı ta‘yīn itdüḡi vech üzre müte‘ayyen olmaḡıçün “kûn” ḡitābını ismā‘ ve istimā‘a bi ev‘āihā ve bi-şıfātiḡa el-mütebāyine a‘yān-ı şuhūd ile başıreti nisbetleri iktizā idüp ol feyz ü cūd maşrıḡ-ı ğayb-ı hüviyetden maḡrib-i ‘ālem-i cismāniyye müntehî oluncaya deḡin merātib-i melekūtiyye ve ceberūtiyyeden sekiz mertebeden güzer ider ki mertebe-i evvel Ḥayyudur. Zîrā ‘ilm-i zāta ḡayāt ḡükm itmiş idi. Pes bu mertebede feyz-i nāzil ḡayāt ile münşabiḡ olup aña māhiyyet-i vücūdî ve sırr-ı ruḡānî ta‘bîr olunur. Andan mertebe-i ‘ilme nüzül idüp şıfat-ı ‘ālimiyet ile muttaşıf olur ve aña mertebe-i ma‘lûm dinilür ve andan mertebe-i ḡudrete nüzül idüp bu mertebe āşār-ı ḡurdetden bir eşer kesb ider ve aña maḡdûr dinilür ve andan mertebe-i irādet [20b] nüzül idüp reng-i müridî ile zāḡir olunur ve ‘inde’l-ba‘z irādet ḡudretten müteḡaddimidür. Ḥayāt ile ‘ilm gibi lâkin teḡaddüm ve te‘eḡḡûr rütbede ve

⁹³ Hadis-i Kutsî: Ben gizli bir hazine idim. Bilinmekliḡi murād ettim.

i'tibârdadır. Yohsa zamanda degüldür. Meşelâ hareket-i yed yedde olan hareket hâtemi rütbede tekdaddüm itdügi gibi. Pes andan mertebe-i semî'îye nüzûl idüp añunla bir haqîkat hem-râh olur ki aña mesmû' dinilür. Kemâ kale şallallahu 'aleyhi vesellem **inne li külli şey'in haqîkaten femâ haqîkatü imânike**⁹⁴ ve andan mertebe-i başîriye nüzûl idüp bu mertebenün 'arşasında bînâluğ anuñ vaşfi olup melhûz ta'bir olunur ve andan mertebe-i kelâmîye nüzûl idüp bu hâzretün taşarrufâtında müsta'id-i kelâm-ı rûhânî olup kelim dinilür. Pes efrâd-ı ruhiyyeden her bir ferd kelimât-ı ilâhiyyeden bir kelimenün vücûdî olur. Nitekim Hâk subhanehü ve te'âlâ 'İsâ 'aleyhisselâm haqqında **ve kelimetuhu ellâhâ ilâ Meryem**⁹⁵ buyurup. Şeyh-i Ekber radıyallâhu 'anh dağı *Fuşûşu'l-Hikem*de bu ma'nâyı taḥkîk için her bir nebîye kelim ta'bir buyurmuşlardır. Kaddesallâhu sırrahü. Pes bu zıkr olunan yedi mertebeye esmâ-i seb'a-i zâtiyye hâzretleri mertebe-i ceberütiyyedür. [21a] Ba'dehü mertebe-i şâmine ki 'âlem-i ervâhdur. Aña nüzûl idüp mertebe-i mezbûre 'âlem-i melekût ü ğayb ile mezkûre oldu ve istikmâl-i şîfât-ı seb' bu 'âlemde müheyâ olup ba'dehü tedbîr-i beden-i mec'ûl için mertebe-i mülk ü şehâdete gelüp şahş-ı vücûd-ı hârici bedîdâr oldu ve nısf-ı dâire-i vücûd ki aña nûr u cemâl ta'bir olunur. Tamâm olup ğumûr ve celâl ile mu'abber nısf-ı dâire-i me'âda muttaşıl oldu. Fe izâ kâne kezâlik 'âlem-i ervâḥ 'âlem-i melekût ve âzâl-ı efrâd-ı vücûd ve a'yân-ı 'âlem-i şahâdet olup efrâd-ı 'âlem-i ḥisden her bir ferd için 'âlem-i ervâḥda bir haqîkat vardır ki haqîkat-ı mezbûre ol mevcûduñ ezelidür. Ezel-i mezbûr dağı imtidâd-ı beḳâ-i hüviyyetden 'ibâret olan ezel-i âzâluñ pertevi olup feyz-i vücûd hüviyyet-i ğaybiyyeden mürûr ve merâtib-i ceberütiyyeden 'ubûr idüp min ḥayşü'l-'ukûs mertebe-i melekütiyyeye nüzûl idüp mertebe-i mezbûre ezel-i a'yân-ı muḳayyede olmuşdur. Maḳşad-ı haqîkî ise verâ-yı ezelde olan [21b] ezel-i âzâl ve ezel ile ebed cem' olan ân-ı hâzır ya'ni hüviyet-i ğaybiyyedür ki nısf-ı dâire-i me'âd dağı devrini tamâm idüp nihâyet nokṭa-i bidâyete vâşıl ve eşer-i ta'ayyüni zâil ola. İmdi esmâ'-i seb'a ki ḥayât ve 'ilm ve kudret ve irâdet ve sem' ve başar ve kelâmdur. Şîfât-ı zâtiyyedür ve esmâ'-i sâyireden müteḳaddime olmağıla seb'a-i mezbûre eimmetü'l-esmâ olup 'inde'l-ba'zü'l-muḥaḳḳikîn 'ilm imâmü'l-eimme i'tibâr olunmuşdur. Zîrâ 'ilm ḥayâtndan mâ'adâ olan esmâyı tekdaddüm itmişdür. Egerçi kim şîfat-ı ḥayât min ḥayşü'r-rütbe

⁹⁴ Hadis-i Şerif: Her şeyin bir hakîkâtî vardır. Senin imânının özü nedir?

⁹⁵ en-Nisâ 4/171: Allah'ın Meryem'e onun kelimesini ilk etti, gönderdi.

şıfat-ı ‘ālemiyyeti daḥi teḳaddüm itmiş ise ‘ilmüñ şerefde teḳaddümi i‘tibāriyle imām-ı eimmetü’l-esmā şıfat-ı ‘ālemiyyet olmuşdur. Ammā Muḥyiddin-i ‘Arabī raḍıyallahu anh: “İmām-ı eimme-i esmā Ḥayy ismidür. Zirā teḳaddüm Ḥayy isminüñdür.” buyurmuşlardır ve zıkr olunan şıfat-ı zātiyye cemī‘ mükevvenâtı rubûbiyyet ile terbiye kılan Rabb-i Muṭlaḳuñ rubûbiyyetini muḳteziyye umûr-ı i‘tibāriyye olup ezeliyyât-ı esmā daḥi bu i‘tibār ile muṭlaḳa ezeliyet-i rubûbiyyete teḳaddüm itmişdür ve ḥazret-i ilāhiyye ḥazret-i zātdan rütbeten müteahḥire olduğu gibi ḥazret-i rubûbiyyet daḥi ḥazret-i ilāhiyetten [22a] müteahḥire i‘tibār olunmuşdur. Pes ezeliyyetü’l-āzāl şol vaḳt-ı muṭlaḳa olur ki anda ta‘addüd olmaya ezeliye-i ilāhiyye ise ta‘addüd-i esmā’ ile müte‘adidedür. Ma‘hezā esmā’-i ilāhiyye min ḥayşü’l-keşret ḥaşr-pezir olmayup **me‘a lā tenāhihā**⁹⁶ cemī‘ esmā’ zıkr olunan eimme-i seb‘anuñ ihātasından ḥārice olmayup seb‘adan olan her bir ismüñ şufuf-i iḳtidāsında cemā‘at-i esmā’-i ḡayr-ı mütenāhiye saf-ārāste olup her birinüñ ḥazretinde cem‘ olan ḥazerāt-ı esmā’ anlardan münşa‘ibe cüz’iyyāt u fer‘iyyātı meşābelerindedür ve zāt ile merbubâtı beyninde olan rubûbiyetde ol esmā’-ı ḡayr-ı mütenāhiye ef‘āl ile tavassuṭ ve cümlesi ḥazret-i rubûbiyeti teḳaddüm itmişlerdür. Ḥazret-i rubûbiyyet ise **küllü yevmin hüve fi şe’n**⁹⁷ kerimesiyle vaşf olunan ḥazrettür ve imtidād-ı evvel ya‘ni imtidād-ı beḳā-ı eḥādiyyetde min ezeli’l-āzāl ilā ebedi’l-ābād nisbet u kısmet yokdur. Velākin ‘inde i‘tibāri’t-ta‘ayyünātı’l-vaşfiyye imtidādāt-ı esmā’iyyeye münḳasime olup esmā’ daḥi imtidād-ı rubûbiyyete [22b] münḳasim olur ve aña dehr tesmiye olunur ve imḳısamāt-ı mezbûreye nazır devr-i felekîdür ki meşelā kaçan felegün hareket-i ülāsını mülāḥaza kılsañ. Ya‘ni hareket-i ülānuñ mâ tahtına olan hareketinden ḳat‘-ı nazar hareketüñ şol miḳdārını i‘tibār itseñ ki kısmet ḳabûl itmeye. Ol zaman-ı muṭlaḳdur ki aña ibtidā vü intihā taşavvurı mümkün olmaz. Fe emmā kaçan muḥāzāt-ı şemsden bir noḳtaya afitābuñ hareketin taşavvur itseñ niḳātdan ḳanḳı noḳta olursa olsun bir ibtidā ile ki her bir devrede noḳta-i mezbûreden şemsüñ vuşûli yine ol noḳtaya ola. Şol hareket ile ki felek burûcuñ eczāsını şems ol hareketle ḳaṭ‘ ider. Meşelā hareket ile noḳta-i burc-ı ḥamelden āḥer devre ki re’s-i senedür. Gerü āfitāb ol noḳtaya vaşıl olduğda ḥarekāt-ı mezbûre seneye sene daḥi şemsüñ hareket ile ḳaṭ‘-ı burc itdügi i‘tibār ile şühûra şühûr daḥi şemsüñ hareket-i yevmiyye ile noḳta-i ülāya vuşûli i‘tibāriyle eyyāma

⁹⁶ Onun sonu yokdur.

⁹⁷ er-Rahman 55/ 29: Allah, her an yeni bir ilāhi tasarruftadır.

yevm daḥi sâ'ate sâ'at derecâta derece deḡâyıḡa daḡıḡa şevāniyye [23a] şāniye şevālise ḡatta 'āşireye varınca münḡasim olup aña ān tesmiye olunur. Ān ise zamānda ḡaṡṡa i'tibār olunan nokṡa-i hendesiyye-i ḡayr-ı münḡasime menzilesindedür ki ān-ı mezbūr zamān-ı ḡāzır ile müfesser ve zamāndan cüz'-i aḡsardur. Aḡsar-ı cüz ise şol şeydür ki ḡāyet-i şıḡardan ḡısmet ḡabul itmeye meḡer kim vehmde. Eczādan ise her biri zamandan bir zamandan cüz'-i maḡdūd olmaḡ i'tibāriyle bi ṡarīḡi'l-mecāz 'alā ḡiddetin yevm ıtlaḡ olunur ve maḡall-i şekk ü irtiyāb degüldür ki eḡall-i ekşeri 'add ider. Meşelā vāḡid-i a'dādı 'add itdüḡi ḡibi ān-ı ḡayr-ı münḡasim daḥi 'āşireden şevāni ü deḡâyıḡ u derecāt u sa'āti 'add ider ve mi'eye 'aşerāt ile müteḡaddire olduḡi ḡibi sâ'āt daḥi eyyām ile ve eyyām hefte ve hefte şühür ve şühür sünün ile müteḡaddire olup sünün ise muṡlaḡ zaman olur ve hem-ḡünān aḡsar-i imtidādāt-ı ezeliyye olan zaman daḥi dehr ile sermedi muḡaddir olur ve cāmi'-i ezel u ebed olan ān nokṡa-i ḡāl ile daḥi ta'bīr olunur. Nokṡa-i ḡāl ise maḡzar-ı ān-ı dāim olmaḡıla cemi' i'tibārāt [23b] ve ḡuyūd-ı zamaniyye ve ḡudūd u cihāt-ı aḡḡām-ı meḡāniyye ve aḡvāl ü eṡvār-ı imḡāniyye ol ān-ı dāim ve nokṡa-i ḡālde mündemic olup mertebe-i mezbūrede 'ale'z-zikri's-sābıḡ zā- be-zāt vüḡh-ı keşire-i ḡayr-ı munḡaşıra ile sābit ü dāyim olur ve mertebe-i mezbūreye neseb-i 'ilmiyye ve izāfāt-ı 'ayniyye ta'bīr olunur. Ḥarekāt-ı eflāk ise maḡzar-ı zuḡūr-ı istimrār-ı izāfāt-ı evveliyye ve meclā-yı deymūmiyyet-i taṡavvurāt-ı zatiyye ve medār-ı taḡallübāt-ı şu'ünāt-ı ilāhiyye olmaḡıla aḡvāl-i mezkūre ḡarekāt-ı mezbūre ile ḡuşūle ḡelüp imtidād-ı ḡarekāt-ı eflākden bir emr-i mūmtedd zāḡir olur ki fehmi' 'aḡl ol emrūñ vüḡūdına ḡükm idüp zamān ile ta'bīr ider ve emr-i mezbūr min ḡayşü'n-nisbiü'l-mezkūre bizim naḡarımızda māzi ve ḡāl ve müstaḡbel ile bedīdār olup rüz ve māḡ ve sālē münḡasim olur ve ezel ve ebed i'tibāri zaman i'tibārından lāzım ḡelüp maḡall-i i'tibār-ı zamān olur. İmdi esmā-i fā' ile ki Ḥālıḡ u Muşavvir u Bārī ve buñun emşālidür. Eḡer ānda madde ve müddet ile mesbūk i'tibār olunmazsa ān-ı mezbūre ezel [24a] ve bi i'tibāri'l-mesbūk ebed ta'bīr olunup ezeliyyet na't-ı esmā'-i fā' ile ve ebediyyet-i şıfāt-ı ḡābile olur ve 'inde't-taḡḡıḡ cümlesi ān-ı 'ārız ve imtidād-ı nefsi-ı raḡmānī ile seyr-i devām iderler ve eḡer ān-ı dāim içün bu vechile i'tibār olunsa ki tamām-ı niseb-i zamāniyye ve 'umūm-ı rüteb-i meḡāniyye anuñ üzerine mütevārid ola nokṡa-i ḡāl aña ta'bīr iderler ve anuñ maḡall-i inṡibāḡına cevher-i cüz'-i lā-yetecezzā dirler. Ol cüz'-i lā-yetecezzā daḥi kendü ḡadd-i nefsinde tamām-ı niseb-i mezbūre ve rüteb-

i mezkûreden müberrâ olup **leyse ‘inde Rabbike şabâhün velâ mesâ**⁹⁸ hadîş-i şerîfi ile bu ma‘ nâya işâret ve îmâ olunur ve ân mecma‘-i cem‘ ve ‘ayn-ı hâkîkat ve cümleyi tâvi ve hâvi olduğu cihetden ezel ‘ayn-ı ebed ve ebed ‘ayn-ı ezel olup hülûl ve ittihâd ve ittishâl taşavvur olunmaksız cümle ile ma‘iyyet ider ve birbirinün ‘aynı olur ve mâzî ve hâl ve istikbâl beyninde olan temeyyüzün huşûli müteḳayyidân-ı kuyûd-ı zamânî ve müteḥaddidân-ı ḥudûd-ı mekâniye nisbet iledür. Yoḥsa bi’n-naẓar ile’z-zât ân-ı dâyim ḥâlet-i vâhîde [24b] üzre olup cemī‘-i havâdiş-i zamâniyye mecma‘-ı ictimaa‘-ı niseb ve izâfâta nazar ile hâl ve cüz-i zamân ve vâkt-ı ḥâzır ân-ı dâyimde cem‘ olur ve bunun nazîri meşelâ nisbet-i evzâ‘-ı kevâkibden nuḳûş u şuver-i eflâkiyye birbiriyle huşûle gelüp basîṭ-i zemîne nisbet ile mütebeddil olurlar ve ṭulū‘ u ğurûb ve leyl ü nehâr anların tebeddülünden vücûd-pezîr olup ol nuḳûş u şuverden ‘ayn-ı nâzırda her laḫẓada biri maḥfî ve biri zâhir olur velâkin ‘ayn-ı nâzırda olan ḥafâ u zuḥûr ile ol nuḳûş u şuverün ḥadd-i zâtında eflâkden intifâ ve iftikâdı lâzım gelmeyüp belki cümlesi ‘alâ hey’âtiḥâ feleklerinde şâbitler olup eger ṭulū‘ u ğurûb eger ḥafâ u zuḥûr felege nazar ile birbirinin ‘aynı olur ve bi’l-cümle çünki ol eḥadiyyü’z-zât ve sermediyyü’s-şifât cemī‘ esmâsıyla rubûbiyyetin iḳtiżâ ittiyese esmânun daḥi devâm-ı te’sîri olduğu cihetden rubûbiyyetde vesâit iḳtiżâ eyledi ki vesâit-i mezbûre eṣeriyyâtdur ve eimme-i esmâ daḥi kevâkib-i seb‘a-i seyyârenün ma‘a eflâkihâ [25a] vücûdun iḳtiżâ idüp tedbîr-i umûr-i dünyada cevâri-i seb‘ı ma‘a eflâkihâ ru‘esâ kıldı ve ber-feḫvâ-yı kerîme-i **ve sehḫâre lekümü’l-leyle ven nehâre veş-şemse vel-ḳamer ven nücûmu müsteḫḫerâtin bi emrihi**⁹⁹ cümlesi emre musahḫar oldılar. Pes eyyâm-ı dehr intihâ-i ezeliyye-i ḥâzret-i ilâhiyyeden ezeliyyet-i rubûbiyyete mümtedde eyyâm-ı rubûbiyyet olup rubûbiyyet daḥi taḡayyürât-ı zamaniyyenün intihâsına dek mümtedde olduysa eyyâm-ı dehr şol zamaniyâtdan aṭvel vâḳi‘ oldu ki zamâniyyât-ı mezbûre imtidâd-ı miḳdâr-ı ḥareket-i ûlada ya‘ni zamanda munḥaşıra olan imtidâdatdur ki maḳâyis-i zamâniyye ile taḳdîr olunur. Ammâ taḳdîr bi’l-maḳâyis daḥi biñ ‘aded olan ‘aded-i tām ile ola. Pes bu taḳdîrce eyyâm-ı dehrden her bir gün biñ senedür ki ber feḫvâ-yı kerîme-i **ve inne yevmen ‘inde Rabbike ke elfi senetim mimmâ te‘uddü**¹⁰⁰ eyyâm-ı dehre eyyâm-ı rubûbiyyet

⁹⁸ Hadis-i Şerif: Senin Rabbinin yanında sabah ve akşam yoktur.

⁹⁹ en-Nahl 16/12: O, geceyi gündüzü; güneşi, ayı emrinize musahhar kıldı. Bütün yıldızlar da O’nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir.

¹⁰⁰ el-Hacc 22/47: Şüphesiz Rabbinin nezdinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir.

ve eyyām-ı tedbîr ta‘bîr olunur ve yevm-i mezbûr şol yevm-i Rabb-i müdebbirdür ki ‘azāb ve incāz-ı va‘d yevm-i mezbûr ile muvaḳḳat olmuştur. Kemā ḳāle Te‘āla ve yesta‘cîlūneke bil ‘azābî ve len yuḥlifallāhu va‘deh [25b] ve inne yevmen ‘inde Rabbike ke elfi senetin mimmā te‘uddūn¹⁰¹ ve tedbîr-i emr daḡi yevm-i mezbûr ile vāḳî‘ olmuştur. Kemā ḳāle Te‘āla yudebbiru’l-emre mines semāi ile’l- arzı sümme yu‘rucu ileyhi fi yevmin kāne miḳdāruhū ḡamsîne elfe senetin¹⁰² ve ḡunki tedbîr-i emrūñ ibtidāsı semādan olup semāvāt daḡi ber-muḳteżā-yı esmā-i seb‘a-i mezkûre seb‘ olduysa miḳdār-ı dünya daḡi her bir günü biñ yıla mu‘adil olan eyyām-ı rubūbiyyetūñ üsbū‘-ı vāḡidi oldu ve eyyām-ı üsbū‘dan her bir yevm muḡtevî olduḡı ānāt u sâ‘āt ve ḡālāt u taḡallubātuñ reisi olup her bir re‘is içün edvār-ı zamāniyyeden bir devr iḡtizā eyledi. Pes eyyām-ı üsbū‘dan her bir gün içün eyyām-ı rubūbiyyetden bir gün ḡuşûle geldiyse eyyām-ı dünyādan her bir gün içün biñ sene ḡuşûle gelür ve ber müceb-i iḡterebetis sâatü ven şaḳḳa’l-Ḳamer¹⁰³ sırr-ı inşikāk-ı kamer ve sırr-ı ḡatmü’n-nübüvve bundan münkeşif olur. Zîrā ḡazret-i ḡātem-i risālet ‘aleyhi ekmel-i taḡiyyetūñ zuḡurı üsbū‘-ı rubūbiyyetden şol yevm-i [26a] aḡîrde idi ki ol yevm-i aḡîr üsbū‘-ı mezbûrdan olan yevm-i cum‘adur. Kemā rūviye ed-dünyā cumu‘atūñ min cumai’l-aḡîre¹⁰⁴ ve ‘an İbni ‘Abbas raḡıyallahu anh inne dünyākūñ ḡazîhi üsbū‘min esābî’l-aḡîret ve innekūñ fi āḡiri yevmin minhūñ¹⁰⁵ ve sırr-ı ḡıyām-ı sâ‘at daḡi yevm-i cum‘anuñ inḡızāsıyla münkeşif olur ki ḡālen bi’z-zıkr olunan yevm-i sâbî‘uñ inḡızāsına ḡarîb zamandayuz ve şeri‘at-ı muḡahherede sırr-ı ta‘zîm yevm-i cum‘a daḡi münkeşif olur. Ya‘ni yevm-i cum‘aya ta‘zîm olunup cādde-i istikāmetden ḡurūc olunmaya ve lihāzā ḳāle ‘aleyhisselām in istikāmet ümmetî felehā yevm u in lem testekūñ felehā nişf ü yevmin.¹⁰⁶ Elḡamdülillāḡ ki bu ḡadıḡ-i şeri‘ ümmet-i Muḡammedūñ kemāl-i istikāmetlerine delālet idüp yevm-i tāmın ḡuşûli müyesser oldu. Zîrā nişf-ı yevm ki beş yüz senedür ḡüzer idüp biñ seneden daḡi min vechin tecāvüz olındı. İmdi eyyām-ı āḡîret ibtidā‘-i ezeliyyetü’l-āzāldan intihā-i rubūbiyāt-ı

¹⁰¹ el-Hacc 22/47: Bir de senden acele azap istiyorlar. Hâlbuki Allah asla vâdinden caymaz. Şüphesiz Rabbinin nezlinde bir gün, sizin saydığınız bir gün gibidir.

¹⁰² el-Secde 32/5: Gökten yere kadar bütün işleri Allah yürütür. Sonra bu işler, süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir gündedir.

¹⁰³ el-Kamer 54/1: Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı.

¹⁰⁴ Hadis-i Şerif: Dünya âhiret cumalarından bir cumadır.

¹⁰⁵ Hadis-i Şerif: Sizin bu dünyanız âhiret haftalarından bir haftadır ve siz onun son günlerinden birindesiniz.

¹⁰⁶ Hadis-i Şerif: Eğer ümmetim istikâmet üzere olursa bir gün yaşar. İstikâmet üzere gitmezse yarım gün yaşar.

esmāiyyeye varınca mümtedde olan eyyām-ı ulūhiyyet olduysa eyyām [26b] daḡi eyyām-ı rubūbiyyetden eṭvāl olup ṭūl-ı eyyām-ı āḡiret daḡi eyyām-ı rubūbiyyetūñ meḡāyisi ile mūḡaddere olur ve rubūbiyyet-i esmā'-i ilāhiyyeden her ḡankı isim ile olursa olsun ḡuṣūle gelür ammā ulūhiyyet lā-cerem eimmetü'l-esmā olan şıfat-ı seb' uñ ictimā' iyle olur. Pes min ḡayṣü hāzā'l-i' tibār eyyām-ı rubūbiyyet ḡaḡīḡatde sub'-ı eyyāmü'l-ulūhiyyet olup eyyām-ı dünyā daḡi sub'-ı eyyām-ı āḡiret olur ve i' tibārāt-ı mezbūre eyyām-ı dünyāyı a' dād-ı eimme-i seb' aya ḡarbdan ḡuṣūle gelür. Ya'ni yedi kere yedi biñ ḡırḡ ṭoḡuz biñ sene olup tāmām-ı sene-i mezbūrede emr zi'l-me' āricü'l-esmāiyye olan Ḥudā 'azze u celleye mūntehī olur ve sene-i mezbūre eyyām-ı rubūbiyyetde olan müddetūñ yevm-i tālisinde mūñḡazī olduḡda mūntehā-yı emr olan meā' ric daḡi külliyyet ile fenā fi'z-zāta mūntehī ve ḡamsūne elf tamām olup **ta'rucul melāiketuhū ver rūhu ileyhi fi yevmin kāne miḡdāruhū ḡamsīne elfe senetin**¹⁰⁷ kerīmesinūñ ma' nāsı mūteḡaḡḡıḡ olur. Zirā ḡırḡ ṭoḡuz 'adedūñ inḡızāsı lā-cerem ḡamsīn ile olur ve müddet-i mezbūre [27a] ḡıyāmet-i kübrādur. **Faṣbir ṣabren cemīlā.**¹⁰⁸ İmdi itlāḡ-ı yevm ancak yevm-i dünyāda i' tibār olunan yigirmi dōrt sā' atı muḡtevī olan yevm olmayup belki ber mūceb-i **külle yevmin ḡüve fi ṣe'nin**¹⁰⁹ eyyāmuñ ba'zı bu dünyā yıllarından elli biñ yıla mu' ādil ve ba'zı biñ yıla baḡı yüz yıla mu' ādil daḡi ziyāde ve noḡşan nice sinīne mu' ādil olup yevm-i ṭavīl ki yevm-i rūḡānīdür. Şol gündür ki 'uḡūl-ı me' ārifī ve beṣāir-i mūşāhedātı yevm-i mezbūrdan aḡz ider ve yevm-i ḡaṣīr ki inḡılāb-ı ḡalbden 'ibāretdür. Ya'ni ḡalbūñ bir ḡālden bir ḡāle teḡallübüdür. Ol yevm-i inḡılābuñ bir gün bir gicesinde insāna enfāsı 'adedince yüz yigirmi dōrt biñ tecelliyāt-ı ilāhiyye vāşıl olur ve bir tecelli-i zātīye maḡzar olur ki nefes-i vāhidde cemī'-i a' dād u evḡātı taḡt-ı aḡdām-ı himmetine alup vaḡt-i vāhid ve her rütbeden şā' id olur. Ba'zı muḡaḡḡıḡiñ tāriḡ-i 'ālemi bi ṭarīḡi'l-icmāl kelime-i celāleden istiḡrāc itmişlerdür ve ṭarīḡ-i istiḡrācı budur ki ism-i Allah ki dōrt ḡarfdür. Ya'ni elif [27b] be ḡisāb-ı raḡam bir 'aded ve iki ḡarf-i lām altmış 'aded ve ḡarf-i hā beş 'adeddür ki mecmū' ı be ḡisāb-i cūmel altmış altı 'aded olur. Pes eḡāddan olan altı 'aded 'aṣerātdan olan altmış 'adede ḡarb olunsa üç yüz altmış 'aded ḡuṣūle gelür ki eyyām-ı senedür ve üç yüz altmış daḡi kendü nefsine ya'ni üç yüz altmışa ḡarb olunsa sinīn-i zī'l-me' āricden yüz yigirmi ṭoḡuz biñ altı yüz sene ḡuṣūle gelür ki

¹⁰⁷ el-Me' āric 70/4: Melekler ve Ruh ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir.

¹⁰⁸ el-Me' āric 70/5: (Ey Muhammed!) Sen güzel bir şekilde sabret.

¹⁰⁹ er-Rahmān 55/29: O, her an yeni bir tasarruftadır.

sinin-i mezbürenüñ her bir günü eyyām-ı kameriyyeden elli biñ yıla mu‘ādildür ve eyyām-ı kameriyyenüñ her bir günü yigirmi dört sa‘āti muhtevî olan eyyām-ı dünyādan yigirmi sekiz güne mu‘ādildür ve kezālik eyyām-ı şuver-i kevākibüñ eyyām-ı ma‘rūfeden olan miqdārını bu vechile istihrāc itmişler ki felek-i kürsî ki felekü’l-burūcdur ve ānuñ devre-i vāhidesi anuñ bir gündür ki otuz altı biñ sene-i dünyeviyyede huşûle gelüp her bir yevm-i felek-i kürsî otuz altı biñ yıla mu‘ādil olur. Pes felek-i kürsîde müşbite olan biñ yigirmi bir ‘aded kevākib-i merşüdeyi kürsî güninden olan otuz altı biñ sene [28a] a‘dādına darb olunduğda üç yüz altmış yedi kerre elli altı biñ sene ‘adedi huşûle gelüp eyyām-ı şuver-i kevākibüñ haşrı ol miqdār olur ve buña darb-ı şağîr dirler ammā darb-ı kebîr ki hîç vechile haşr-pezîr degüldür. Anuñ daği tarîk-i istihrācı budur ki eyyām-ı cevārî-i seb‘a ki mecmū‘u takriben kırk sekiz biñ dört sene ve kırk gündür. Kevākib-i merşüdeyi otuz altı biñ seneye darbdan hâşıl olan mecmū‘a’l-ilhalk ve hâşıl olan cümle zabt olunduğdan sonra kelime-i celālede vücūda gelen üç yüz altmış üç yüz altmışa darbdan hâşıl olan yüz yigirmi toktuz biñ altı yüz sene-i zi’l-me‘ārîc ki her bir günü elli biñ sene-i kameriyye mu‘ādildür. Kevākib-i merşüde darbindan huşûle gelen ‘aded ile cümle ola ve cümle-i mezbûreye eyyām-ı cevārî ile cümle olan a‘dād darb olunup kaç ‘aded zuhûra gelürse zālîke’l-mecmū‘ ibtidā-i halkdan inkızāsına varınca dünyada olan ‘aded-i kevāindür ve muhtedā-yı erbāb-ı taḥaḫkuḫ Şeyḫ Muḥyiddin-i ‘Arābî raḍıyallahu ‘anh *Fütūḥāt-ı Mekkîyyenüñ* yüz toktusan sekizinci bābında yigirminci faşında Felekü’l-Menāzil mebhāsında bu ma‘nāya işāret buyurup [28b] yine *Fütūḥāt-ı Mekkîyyede* meḳādîr-i zamāniyyeden olan esrār-ı ḥafıyyetü’l-a‘yāndan ba‘zı nikāt-ı ġarîbe-i ‘acîbetü’l-beyān buyururlar ki ḥikmetden ḥālî olmamağla bu maḥalde başt olunan rişte-i dürer-i ḥaḳāyıkun silk-i deḳāyıkında intizām virilüp be ‘ibārātihi derc olundu. Kāle raḍıyallahu ‘anh inne ‘ömrü’l-‘ālemi’d-dünyevîyyi eḥādün ve seb‘üne elfe senetin mim sinnî-yi dünya. Felā teẓunne enne zālîke ‘alel-‘ıtlak. Bel ‘ömrü’l-‘ālem min vaḳtın maḥşüşin ilā vaḳtın maḥşüşin ve illā fe ‘ömrü hāze’l-‘ālemi eṭvāl min ey yuḥşare ev yuḥşā bi ālāfü’l-ülûfi mines-sinîne ve kāle raḍıyallahu ‘anhu felekü’l-kevākibü’s-şābitete ve innemā sūmyetiş-şābitete lienne a‘māre benî Ādeme lā tüdrikü ḥarekātihā li ḳaşrı’l a‘māri li enne külle kevkebin minhā yeḳdeu‘ dereceten min feleki’l-aḳşā fi mieti senetin ila en yentehiyye ileyhā mimma icteme‘a mines-sinîne fe hüve zālîke’l-kevākib feyuḥsebu şelāşî mietin ve sittin

derecete külli derecetin mietü senetü yakṭau‘ devretheu sittete ve şelāsine elfün senetin ve ḳad zekernā tārīḥe‘l-muḳaddime enne‘t-tārīḥe [29a] el ahrāmu bünyet ve nesru‘ṭ-ṭāiru fisseretānī ve hüve‘l-yevmü ‘indenā fī cedyī fe a‘mel ḥisābe zālīke taḳarreb min ‘ilm-i tārīḥi‘l-ehṛāme. Felem yüdre banīhā ve lem yüdre emruhā ‘ala enne bāniyehā mine‘n-nās bil ḳaṭı‘ ve ḳad zekere şeyḥ mayezullu ‘ala zālīke muşarriḥan fī‘l-*Fütūḥāt* ḥıne zekere inne fī‘l-ehṛāmi mevcüdeti bi arzı Mışre kitābetuhū bi ḳalemin ġarībin yakṭrauhā men ya‘rifuhā ve mefhūmun tilke‘l-kitābeti enne bāniye tilke‘l-ahrāmi ve‘n-nesre eṭ-ṭāiru fī‘s-seretānī fī‘l-esed ve inne nesre‘ṭ-ṭāire lā yentaḳıllū min burcin ilā burcin illā ba‘de muza elfe senetin ve hüve‘l-yevmü fī cedyi fe ḳaṭ‘a tis‘ate evrācin velāyeti zālīke illā ba‘de mietey elfin ve seb‘ine elfe senetin.¹¹⁰ Pes ‘ömr-i ehṛām bu miḳdār olıcaḳ ‘ömr-i dünyā-i fāniyye ṭül-i ‘ömrde ne miḳdār olmaḳ gerek. Ma‘hezā dünyā zevāl için maḥlūḳadur. İmdi beḳā için ḥalḳ olunan cennet ve nāruñ müddet-i beḳāsını buña göre mülaḥaza ḳıl ki ber feḥvā-yı ve‘s-semāvātī matviyyātın bi yemīnihi¹¹¹ eyyām-ı dünyā müntehī ve ber müceb-i külli şey‘in hālīkun illā vecheh¹¹² dünya ve mā fiyhānuñ āḥiri fenā ve helāke [29b] münḳazī ve eflāk ve emlāk-ı ġaybü‘l-ġuyūbda muḥtefi olup vech-i Ḥaḳdan ġayrı bāḳi ḳalmadıktan soñra ber feḥvā-yı şümme nüfiḥa fiyhi uḥṛā feizā hüm ḳıyāmın yenzirūn¹¹³ tāmme-i kübrāda cümlesi ia‘de ve iḥyā ve meydān-ı ‘araşata ihzār olundıḳda ol ḳıyāmet-i kübrānuñ ṭul-i yevmi elli biñ yıla mu‘ādil olur ve ḳıyāmet-i suġrā ḳıyāmet-i kübrānuñ evvel mavṭını olur. Kemā ḳāle ‘aleyhisselām men mäte

¹¹⁰ Allah kendisinden razı olsun şöyle dedi: “Dünyevî âlemin ömrü dünya yıllarından yetmiş bir bin yıldır bunun bir genelleme olduğunu sanma, bilakis âlemin ömrü belli bir zamana kadardır. Aksi halde bu durumda bu âlemin ömrü, milyarlarca sene ile sayılıp tanımlanmaktan daha uzundur. Sâbit olan gezegenlerin feleği ile ilgili şöyle dedi: “Bu sabite olarak isimlendirildi çünkü Âdemoğullarının ömürlerinin kısa olmasından dolayı bunların hareketlerine yetmiyor. Çünkü bunlardan her bir gezegen en uzun felekten (feleki’l-aksâdan) yüz yılda bir derece yol alıyor. Oraya ulaşana kadar bir araya gelen yıllardan (daha fazla yol alıyor). Bu gezegenler 360 derece olarak hesaplanır. Her bir derece 100 yıldır. Devrini 36000 yılda tamamlar. Geçmiş olan tarihi zikretmiştik buna göre tarih binâ edildi. Uçan kartal yengeçteydi. Bize göre uçan kartal (nesrū’t-tâir) oğlak dönencesindedir. Sen bunun hesabını yap. Ehram tarih ilmiyle karşılaştı. Bunların nasıl yapıldığı, bunları bina eden bilinmiyor. Şu var ki binâ edenlerin insanlardan bir kısım olduğu kesindir. Şeyh *Fütūḥāt*’ta bundan bahsettiğinde açık olarak delalet eden şeyleri zikretti. Mısır’da mevcut olan ehramlarda garip olan bir şekilde yazılmış yazılar vardır. Gerçekten bu ehṛāmın bânisi, uçan kartal bir burçtan bir burca 30000 yılda geçiyor bugün oğlak dönencesindedir. Dokuz burç kat etti. Bu da 270.000 yıla tekâbül eder, bu durumda ehramın ömrü bu kadar olacaktır.”

¹¹¹ ez-Zumer 39/67: Gökler O’nun kudret eliyle dürülmüştür.

¹¹² el-Kasas 28/88: O’nun zatından başka her şey yok olacaktır.

¹¹³ ez-Zumer 39/68: Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar.

feḳad ḳāmet ḳıyāmetuhū¹¹⁴ ve evveli'l-ḳabri evvelū'l-menzili min menāzilū'l-āḫireh¹¹⁵ ve ḳıyāmet-i vusṭā daḫi mevāṭin-ı ḳıyāmet-i kübrānuñ evsaṭ-ı mevāṭını vāḳi' olur ve ḳıyāmet-i vusṭāda mevāṭin-ı muḫtelife ve ehline aḫvāl-i mütebāyine vardır. Ya' ni mavṭın-ı cem' ü mavṭın-ı faṣl ve bir mavṭın vardır ki **lā yūs'elū 'an zenbihi insün velā cān¹¹⁶** kerimesiyle vaṣf olunmuşdur ve bir mevḳıfa daḫi **vaḳıfuhum innehüm mes'ulūn¹¹⁷** buyrulmuşdur ve bir mavṭında daḫi **te'ti külli nefsin tücādilū 'an nefsihā¹¹⁸** ve bir mavṭında **fe hüm lā yentḳūn¹¹⁹** buyrulmuşdur. İmdi ezel-i āzāldan ebed-i ābāda varınca ḫāzret-i eḫādiyyetde i'tibār olunan imtidāt-ı beḳā-i zātda [30a] nisbet ve ḳısmet olmaz velākin evvel-i ta' ayyünāt ibtidā' eylese her bir günü elli biñ yıl olan sene ibtidā idüp sene-i mezbūreden her bir üsbū' üç yüz elli biñ yıl ve her bir şehir biñ kerre biñ beş yüz biñ yıl ve her bir sene on sekiz biñ kerre biñ sene olur ki a' vām-ı mezbūre **lābiṣine fihā aḫḳāben¹²⁰** ḳavl-i keriminde mezkūre ola aḫḳābdur. Pes her ḳangı sālīk-ı Ḥaḳ ki Burāḳ-ı berḳ-peymā-yı ḫubb-ı zātiyye şüvār olup rütbe-i 'aliyye-i vahidiyyete teraḳḳi eylese eyyām-ı rubūbiyyetden sene-i sermediyyede olan eyyām-ı ilāhiyyeye ḫurūc ider. Ḥuşuşā me'āric-i tecelliyāt-ı eḫadiyyete 'urūc eylese evḳāt-ı 'adediyye ḫuṭuvāt-ı Refref cezebātında ṭayy olup vaḳti vāhid ve her rütbeden şā'id olur. **Kemā ḳāle eş-Şeyḫuş-Şamedānī Ebū'l-ḫasani'l-Ḥarāḳānī ḳaddesallahu sırrahu. İnnī ṣa' idtü zahireten li eṭüfe bi'l-'arş. Fe raeyte cemā'aten yeṭūfune bi'l-'arşi ṭavāfen. Li a' cabenī burūdetihüm ve sükūnetihüm. Fe tuftū bi'l-'arş elfü ṭavfetin ve mā etemmu ṭavfeten [30b] vāḫidetin fe seeltihüm men entüm ve mā hāzihi burūdetün fi ṭavāfiküm. Ḳālū: "Naḫnü'l-melāiketün ve haza ṭabu'na lā yümkinü en netecāveze mimma cebelena'llah 'aleyhi." Fe seelüni: "Men ente ve mā hāzihi's-sür'atü." Ḳültü: "Ene İbni Ādem ve hāzihi's-sür'atü neticetü ṭab'ı'n-nari'l-leti rukizet finā."¹²¹** Pes ḳutb-ı rabbānī Ebū'l-ḫasen el-Ḥarāḳānī ve ol ḳademde olan 'ārifān-ı rabbāniyyenüñ

¹¹⁴ Hadis-i Şerif: Kim öldüyse onun kıyāmeti kopmştur.

¹¹⁵ Hadis-i Şerif: Kabir āhiret menzillerinden birinci menzildir.

¹¹⁶ er-Rahmān 55/39: Ne insana ne cine günahı sorulmaz.

¹¹⁷ es-Sāffāt 37/24: Onları durdurun. Muhakkak ki onlara sorulacaktır.

¹¹⁸ en-Nahl 16/111: O gün, bütün nefisler gelir. Herkes kendi nefsi ile mücadele eder.

¹¹⁹ en-Neml 27/84: Artık onlar, konuşamazlar.

¹²⁰ en-Nebe 78/23: (Onlar) orada bütün zamalar boyunca kalacaklardır.

¹²¹ Şeyh Ebū'l-ḫasan Harakānī (k.s) buyurdu ki: "Bir öğlen vakti çıktım, yükseldim. Arşı tavaf etmek istedim. Arşı tavaf eden bir topluluk gördüm. Öyle bir tavaf ki onların donukluk ve sakinlikleri beni hayrete düşürdü. Ben arşı bin kez tavaf ettim fakat onlar bir kez olsun tavafta bulunmadılar. Onlara sordum: "Siz kimsiniz? Sizin tavaftınızdaki donukluk nedir?" Onlar da: "Biz melekleriz, bu bizim yapımızdır. Allah bizi böyle yaratmış." Bana sordular: "Sen kimsin ve bu hız niye?" Ben de: "Ben Âdemoğluyum, bu hız bize yerleştirilmiş olan ateşin yapısının sonucudur" dedim.

sür'at-i şayerânı bu vech ile olmağıla Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî kıddise sırruhu dağı *Meşnevî-i Şerîf*de bu maķâm-ı esnâya terğîb için

Meşnevî:

Bâş tâ rûzî ki maķmûlân-ı Hâķ
Esb-i tâzân be gûzerend ez neh řabâķ¹²²

Ta'ricu'r-rûķ ileyhi ve'l-melek
Min 'urûcu'r-rûķi yehtezzü'l-felek¹²³

diyü rûķ-ı a'zâm olan Hâzret-i Seyyidü'l-enbiyâ u vâriş-i ekmelleri olan evliyâ-i kirâmuñ laķza-i vâhidede řayy-i merâtib idüp evc-i ķurb-i lâhûta cevânların beyân ider. Pes melâike-i berîn ve rûķu'l-emîn ta'ricül melâiketu ver rûķu ileyhi fî yevmin kâne miķdâruhu ķamsîne elfe senetin¹²⁴ vefķince maķat-ı emrden maş'ad-ı ma'lûmlarına 'urûc itdiklerinde elli biñ yıllık [31a] mesâfeyi bir günde ķat' iderler. Hâķ için ĥod meķân ve mûntehâ olmayup 'urûc-ı melâike ĥalkdan olan 'arşadur. Belki ol eĥadiyyü'z-zât ve sermediyyü's-sıfâtüñ 'izz ü celâli her zerrede 'ıyân olup min ĥaysü'l-mesâfe olan ķurb ve bu'd mürtefi' olduķda efhâm ve evhâm bi külliyyetihâ müdrice olup Hâķ ile rûķ beyninde ķurb ve bu'd vehmi ķalmayup vuşûl-i Hâķdan olmağıla ehl-i Hâķķuñ Hâķķa vuşûli şarfetü'l-'aynda müyesser olur. Fe emmâ leťâif-i ķudsiyye ve ervaķ-ı ünsiyyeden her bir laťifenüñ ĥaťâir-i ķudsa 'urûcları bi-ķadri'l-isti'dâd olup ba'zı laťifenüñ 'urûcı yedi yüz biñ senede ba'zı laťifenüñ dağı üç yüz altmış altı biñ senede ve ba'zınuñ yetmiş biñ ba'zınuñ elli biñ senede ba'zınuñ yedi biñ senede ve ba'zınuñ biñ senede olup laťife-i mir'âtiyye-i ķâmilenuñ 'urûcı 'ale'z-zikri's-sâbıķ **ekalli min lemĥatin**¹²⁵ olur ve müddet-i muķaddere-i me'âric ĥadd-i kır'ân ve esrâr-i [31b] mektûmeden olmağıla kemâ hiye ifşâ'-i sır mertebe-i cevâzda olmadığıyçün esrâr-ı mezbûreden ba'zı fehme ķarîb

¹²² Öyle bir gün gelecek ki Hakkı yüklenmiş olanlar hızlı atlar gibi dokuz katı geçerler.

¹²³ O'na Ruh ve melekler yükselir. Rûhun yükselişinden felek titreşir.

¹²⁴ el-Meâric 70/4: Melekler ve Rûh ona süresi elli bin yıl olan bir günde yükselir.

¹²⁵ Bir andan daha az.

olmak ümniyyesiyle bu miqdār ile iktifā olundu. İmdi benüm rūḥum sen daḥi ittiḥād-ı āzāl u ābād sırrına rāḡıb ve aşḥāb-ı keşf ü ‘ıyān ve erbāb-ı zevk [u] vicdān zümresinden olmağa ṭālīb iseñ ecniḥā-ı ‘aşk u cezbe ile ḥaziz-i nāsūtdan ṭayerān ve evc-i melekūta cavelān idüp kendü felek-i ḥaḳīkat ve āsmān-ı vaḥdetüñe ‘ūruca taḥrīk-i bāl-i himmet kıl ki imān-ı şuhūdī ile cümlesi dide-i sırruñā āşikār ve ān-ı dā’im bedidār olup niseb ü kuyūd-ı zamāniyye ve ḥudūd-ı mekāniyye ve aḥkām-ı cihāt-ı imkāniyyeden mücerred olasın ve tecelliyāt-ı ilāhiyyenüñ gaybdan inbisātı ve şūret-i ḥikemiyye-i kemāliye-i insāniyyeden zuhūr iden irtibātı ile ḥaḳīkatünde merkūze olan maḥabbet-i zātiyye ve ‘ubūdiyyet-i maḥza kemālin bulup cenāb-ı ulūhiyyet ve cemāl-i rubūbiyyete teveccüh-i cem’i ile müteveccih [31/2a] olasın ki merātib-i vücūd ve bevāṭın-ı feyz u cūdda olan ‘avālim-i ‘unşūriyye-i süfliyye ve rūḥiyye-i ‘ulviyye ve mezāhir-i nūriyye-i ṭabi’iyye ve ḥazerāt-ı esmā’iyye aḥkāmından yektā ve rubūbiyyet-i muṭlaḳanuñ taḥt-ı tecelliyātında maḥv ü fenā olasın. Hatta bu ‘arāyis-i me’ānī cılve-nümā-yı cemāl olup nuḳāt-ı niseb ü hıssa izāfātından olan her bir noḳtadan felek-i cüz’i vü hestī ve mınṭaḳa-i bālā vü pestī imtidād-ı nefis-i raḥmānī ile ta’yīn-i şekl-i ihtisāş bula ve merātib-i isti’dād u istikmālde edvār-ı mütetābi’a-i mütetāliyye ekvār-ı mütenāsibe-i mütevāliyyede olan ta’ayyünātdan her bir ta’yīn iksir-i ervāḥ u nūfūs-ı kāināt ve ḥacer-i mükerrerem-i eşbāḥ u escād-ı mükevvenāt olan neş’e-i kāmile-i insān-ı ekmele irişe

Gülşen:

Cihān-ı emr ü ḥalk ez yek nefis şod

*Ki hem ān dem ki āmed bāz pes şod*¹²⁶

Velī ān cāy ki āmed şoden nist

*Şoden çün be nigeri cüz āmeden nist*¹²⁷

Be aşı-ı ḥiyye rāci’ geşt eşyā

[31/2b] *Heme yek nice çiyz şod pinhān u peydā*¹²⁸

¹²⁶ İş ve yaratılışın cihānı bir nefesten oluştu ki an geldi sonra geri gitti.

¹²⁷ O geldiği yer ki gitmek yoktur. Gör ki gitmek gelmekten başka bir şey değildir.

¹²⁸ Eşya kendi aslına döndü. Gizli ve açık hepsi bir şey oldu.

Cihân-ı halk u emr-i incâ yeki şod
*Yekî bisyâr u bisyâr endeki şod*¹²⁹

Heme ez vehm-i test in şûret-i gayr
*Ki nokta-i dâirest ez sür'at-i seyr*¹³⁰

Yeki haţţest ez evvel tâ be âhir
*Berü halk-ı cihân geşte misâfir*¹³¹

Cevhere: ‘ilm-i şerîf müstekşifân-ı esrâr-ı bedâyî’-i fıtrata hafî olmaya ki ibdâ‘ ile idâ‘ da ‘inde’l-muḥaḳikîn iki vech i‘tibâr olunup birine nûr u cemâl ve birine ğumûr u celâl dirler. Ya‘ni Ḥazret-i Mübdi‘ ve Mûte‘âl vech-i nûr-ı cemâl ile ibdâ‘ u icâd idüp niseb ü izâfât-ı zâhire ve dünyâ vü mâ fihâ şarîḥa vü bâhire ve ‘uḳbâ-i mütezammına olup ve vech-i ğumûr u celâl ile i‘dâm u ihfâ ve imâte u ifnâ idüp ‘uḳbâ âşikâr u dünyâ nâ-bedîdâr olur. Pes cemâl u celâl ve sûret-i cem‘iyye ve külliye-i ihâtıyye-i nûriyye ve zılliye-i efrâdiyye ve cem‘iyyet-i aşliyye ve bunlara müte‘allağa olan ahvâl-i tedriciyye ve def‘iyyeden her birinüñ birer iktizâ u müddet-i mu‘ayyene ve terbiye-i mübeyyinleri olup bunlardan [32a] her birinüñ iktizâsı merâtib-i erba‘-i külliye ve ferdiyye ve cem‘iyye ve cem‘iyyetü’l-cem‘iyyede tamâm olur ve şuûnât-ı zâtiyye ve ef‘âl-i Rabbâniyyeden zuhûra gelen âsâr-ı kevniyye-i mu‘an‘ane ve mażbûta ve ba‘zı ba‘zına merbûta olup zabt ise ef‘alde bidâyet ve nihâyet i‘tibârından ḥuşûle gelmekle muḳtezâ-yı esmâ’-i ilâhiyye-i devriyye ve müsted‘â-yı şifât-ı Rabbâniyye kevriyye i‘tibâr olunup nihâyet muttaşıl bidâyet olduğı cihetden esmâ’-i seb‘a-i zâtiyyeden her birinüñ şaff-ı iktidâlarında olan esmâ’ ile birer iktizâları olup bu ‘âlem-i ḥiss ü şehâdet ta‘ayyüninde olan şuver-i eşḥâş-ı insâniyyeden her bir şûret bir ism-i vücûdınüñ mededine muḥtâc olup ḥaḳîkat-i insâniyyenüñ her bir mededini bir ism-i küllî veyâḥud ism-i cüz’i terbiye kılup insân-ı merbûb ol isme maḥşûş ve ‘âkıbetü’l-‘âkıbe rucû‘u ol isme müte‘allık olur ve esmâ’-i ilâhiyye ḥaytâ ve kemâlde [32b] ve külliyyet ü cüz’iyetde

¹²⁹ Halk cihânı ve oradaki emir birleşti. Bir olan çoğaldı ve çok olan da azaldı.

¹³⁰ Seyrin hızından dolayı dâire bir noktadır. Hepsi senin vehminden ibarettir.

¹³¹ Evvelden âhire kadar bir çizgidir. Onun üzerinde cihân halkı misâfir olmuştur.

mütefāvitü't-derecāt olup her bir ism için her bir felekde min ḥayṣü'l-kevākib ve'l-menāzil ü ḡayrihā bir şüret ve bir maẓhar-ı şābit olmağıla esmā'-i mezbûre bu 'ālem-i kevn ü fesādda ol maẓāhir ile zāhir olup lā-cerem her bir ismüñ ḥazretinden bir meded ve bir şüret-i beşerī ve mizāc-i insānī ta'ayyüni için min ḥayṣ maẓāhire müte'ayyen olur. Pes ol ism-i vücūdī küllī olursa mutlağa bir kāmilüñ mizācī ta'yinine teveccüh idüp ol meded-i eḥaduyü's-seyr bilā tevaḳḳuf u ta'vīḳ 'anāşır müvelledātdan güzer ve şüret-i ḡizāiyye ile şulb-ı pederden raḥm-ı mādere sefer idüp ol kāmilüñ mizācī müte'ayyen olur. Ya'ni rusûl u enbiyā ve kümmel-i evliyā vücûda gelüp şuver-i 'unşuriyyeleri murād-ı li 'aynihi olur ve eger ol ism vücūdī cüz'ī olursa ta'yin-i mizāc-ı ḡayr-ı kāmil itmekle ol ta'ayyünāt ve teşekkülāt vāsıta-i ta'vīḳāt ile meẓāhir-i felek-i kamer olan [33a] müvelledāt-ı müte'avvıkaya ta'alluḳ ider ve şuver-i 'unşuriyye-i mezbûre murād-ı liḡayrihī olup ba'zısı bir kāmilüñ mizāc ve şüretleri ta'ayyüni için şurûṭ ve esbāb meşābesinde olur. Ābā ve ümmehāt gibi ba'zısı evliyā ve mü'mininüñ keyfiyyet-i merātib ve maḳamātı 'imārātına ālāt ve mu'āvenāt meşābesinde olup ba'zısı daḡi bu 'ālem-i şehādetüñ tertib ve ta'mirine musaḡḡar olur, 'avāmü'n-nās gibi. Nitekim *Gülşen-i Rāz*da bu ma'nāya işāret vardur.

Nazm:

Zi Ḥaḳ tā her yeki ḡatti ve kısmiyest
*Me'ad ü mebbe herkesi ismiyest*¹³²

Ez ān ismend mevcūdāt kāim
*Bedān ismend der tesbiḥ-i dāim*¹³³

Be mebbe her yeki zi an maşdari şod
*Be vaḳt-i bāzgeşten çün deri şod*¹³⁴

Ez ān der ki āmed evvel u be der şod
*Eger çi der me'aş u der beder şod*¹³⁵

¹³² Her biriyle her kişide hatta bir parça vardır. Herkesin başlangıç ve sonda bir ismi vardır.

¹³³ Mevcudâtın ayakta duruşları, o isimdendir. Tesbihinin de devamlı olması o isimdendir.

¹³⁴ Dönüş vaktinde kapı gibi oldu. Her birinin başlangıcı o kaynaktan çıktı.

Pes ism-i cüz'î vücûdî kendü mazharı hayşiyetinden vaż'î-i feleki ve ittişālî-i kevkebî ile bir mizācuñ ta'yînin iktizā itmişken ism-i cüz'î aḥer ki anuñ ḥükmi bu ism-i mümeddūñ muẓāddı ola ol vücûduñ helākine teveccüh idüp ol müte'ayyin-i fesād-encām olur [33b] ve kezālik bir teşekkül-i āḥer ve ittişāl-i diger daḥi ol mededi ta'yîn idüp girü te'sîrde bu ismüñ muẓādı olan ism-i āḥer bir vaż' ve ittişāl ile anuñ men'ini iktizā ider. Ḥattā ol vaḳte deḡin ki ittifāḳa ol ism kendü mazharı hayşiyetinden bî-mu'ārız u muḥālîf ol mizācî ta'ayyün idecek bir vaż' ve ittişāl ile raḥm-i māderde istiḳrār bulup sālîmen şüret-i insāniyyede zāḥir olur. Nitekim Maḥmūd-ı Şebusterî ḳuddise sırruhu bu ma'nâyı nazm idüp buyurur:

Gülşen:

Bedān evvel tā ki çün geşt mevcūd

*Ki tā insān-ı kāmîl geşt mevlūd*¹³⁶

Der eḳvār-ı cemādî geşt peydā

*Pes ez rūḥ-i izāfî geşt ü ānā*¹³⁷

Pes ān ki cünbiş-i gerd-āver ḳudret

*Pes ezvî şod zi Ḥaḳ saḥîb-i irādāt*¹³⁸

ve ta'vîḳātdan her bir nev'î ol sırr-ı vücûdiyeyi bir ḳayd-ı müstelzim ve müsted'î-i hicāb-ı muẓlimdur. Ammā 'ıyāzen billahi te'āla bundan murād küfre müeddî olan mezḡeb-i tenāsüh degüldür. Zîrā merātîb-i tenezzülāt insānda aḥir olup tekrār bu 'āleme 'avd itmez [34a] ve lâkin ber vefḳ-i **temütüne kemā ta' işün ve tuḥşerüne kemā temütün**¹³⁹ eḳvāl u ef'ālden eger ḥasene ve eger seyyie her ne iktisāb olunursa ba'de'l-mevt şüret-bend olup berzahda ve uḡrada añunla ḥaşr olur Ḥaḳ subḥānehü ve

¹³⁵ Bundan dolayı kim ilk gelirse o dışarı çıkar. Her ne kadar bu dünyada derbeder olmuşsa da.

¹³⁶ Ondan önce var olana deḡin bir süreç geçti. Bunun sonunda kāmîl insān doğdu.

¹³⁷ Donuk hallerde meydana geldi. İzāfî rūhtan sonra bilge oldu.

¹³⁸ O cünbüştten sonra kudretli oldu. Ondan sonra Haktan irāde sahibi oldu.

¹³⁹ Hadis-i Şerîf: Yaşadığınız gibi ölürsünüz, öldüğünüz gibi ḥaşr olursunuz.

te‘āla maḥẓ-ı luṭfundan rızā-yı şerīfine muvāfık a‘māl-i ḥālīşe ve şālīḥaya muvaffak eyleye, āmīn bi cāh-ı Seyyidi’l-mürselīn, āh ey müstemī‘-i āgāh

Nazm:

Meyl-i ḥalk cümle ‘ālem tā ebed

Ger şinasend to ve ger ney rûy-ı test¹⁴⁰

veḳfince sākinān-ı ğurbet-ābād ve ḳatīnān-ı‘ālem-i kevn ü fesāduñ kendülerde şu‘ūru daḥi yoğ ise yine ḥaḳīḳat-i sırrīyeleri merci‘ ü me‘āda meyl idüp ḥaṭṭ-ı nihāyeti nokṭa-i bidāyete iṣāl-i ṭaleb iderler velākin muḳarreb-i bārgāh-ı kibriyā ve pīşvā-yı rāh-ı Hüdā nev‘i insānī olmağıla ma‘rifet-i sübhānī bu zümreye erzānī olup ḳabūl-i emānet-i kemāl ma‘rifete insāndan ğayrıda ḳabiliyet [34b] olmaduğın i‘lān için **innā arāzna’l-emānete ‘ale’s-semāvāti vel arzı vel cibālī fe ebeyne en yaḥmilnehā eşfaḳne minhā ḥamelehā’l-insān¹⁴¹** kerīmesiyle kemāl-i isti‘dād-ı insānı tibyān buyurur. **Fe emma nasu ‘alā şelāseti aḳsamün ḳısmün yeşbehüne elbehāyime ve ḳısmün yeşbehüne el-melāiketü ve ḳısmün yeşbehüne el-enbiyā¹⁴²** ḥadiş-i şerīfī mağzasınca nev‘i Benī Ādem üç ḳısma münḳasim olup fırḳa-i nāciye ber mışdaḳ-ı **ke ennehüm būnyanün merşüş¹⁴³** şaff-ı evvelde şābit ḳadem olan enbiyā ve mürselīn ve vārişü’l-ekmelleri olan ‘ārīfīn-i vāşilīndür ki ticāret-i rābiḥa-i uḥreviyye için mürsel oldukları dünyā-i fāniyye ve meẓrā‘-ı bāḳiyyede muḳteziyāt-ı beşeriyyeden olan müşteheyāt-i nefsanīyye müstelezzāt-ı cismāniyye iştiğālīyle mebdē’-i ḥaḳīkīlerin nāsi olmayup ḳalbleri merāyā-yı envār-ı bāriḳāt-ı Rabbāniyye ve mecālī-i āşār-ı tecelliyāt-i vāridādı [35a] ğayr-ı mütēnāhiyye olup ber feḥvā-yı **ricālün lā tülhīhim ticārātün ve lā bey’un ‘an zikrillāhi¹⁴⁴** ru’yet-i şuver-i keşerāt-ı dünyeviyye vü uḥreviyye ile müşāhede-i cemāl-i vaḥdetden ṭarfetü’l-‘aynīn muḥtecib olmayup bi-ḥūkm-i **ḥubbü’l-vaṭan mine’l-īmān¹⁴⁵** evc-i lāmekāna cevelān idüp ṭalibān-ı müste‘iddānı

¹⁴⁰ Yaratılmışların ebediyete kadar bütün eğilimi senin yüzündendir.

¹⁴¹ el-Ahzab 33/72: Şüphesiz biz emāneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insān yükledi.

¹⁴² Hadis-i Şerif: İnsanlar üç kısımdır. Birinci kısım hayvanlara benzer. İkinci kısım meleklerle benzer. Üçüncü kısım, peygamberlere benzer.

¹⁴³ es-Saffāt 61/4: Onlar sanki birleştirilmiş binâlar gibidirler.

¹⁴⁴ en-Nûr 24/37: Ticaret ve alışveriş onları Allah’ın zikrinden alıkoymaz.

¹⁴⁵ Hadis-i Şerif: Vatan sevgisi imândandır.

dağı verziş-i cezbe ile vahdet-i Hakkı delâlet ve kalblerini ‘âlâyık-ı kevniyyeden tahtıyye ve hidâyet iderler ve kısım-ı şânî şol aşhâb-ı yemîn ve zümre-i mü’minîndür ki bu ribât-ı fâniyye ve müzahrefât-ı diniyye maḥabbet rucû‘ ile’l-bidâyeden ḡaflet itmekle ber feḥvâ-yı kerîme-i **inne fî zâlike ke zikrâ li men kâne lehu ḡalbün ev elḡa’s-sem‘a ve hüve şehîdün**¹⁴⁶ tenbîh zikr-i vaṭan-ı baḡî için bir müzekkire muḥtâc olurlar tâ ki mâḡâl ehl-i kemâlî sem‘i ḡabûl ile işḡâ idüp dâmen-i bevâ‘ işe i‘tinâ ve işr-i enbiyâ ve evliyâyâ iḡtidâ itmekle nâr-ı iştiyâḡ-ı vişâl [35b] tennûr-ı sînelerine işti‘âl idüp maḡrem-i ḡarem-serâ-yı cemâl-i lâ-yezâl olalar ve ber feḥvâ-yı **Allāhu veliyyüllezîne âmenû yuḡricuhum mine’z-zulumāti ile’n-nûr**¹⁴⁷ imân-ı ‘aynî ile zulmât-ı esfel-i taḡlîdden ḡurûc ve nûr-ı ḡurbât-ı a‘lâ-yı taḡḡîḡe ‘urûc ideler ve kısım-ı şâliş aşhâb-ı şimâl ve erbâb-ı belâhet ü ḡalâldür ki ber-mışdaḡ-ı **züyyine lin nâsi ḡubbu’s-şehvâti**¹⁴⁸ bu mesken-i bî-şebâtı ma‘mûre-i vaṭan-ı bâḡıyyetü’l-ḡayâtdan aḡsen görüp meyl-i ṭabî‘î ve âmâl ü emânı ve müştēhâ-yı cismânî ve mütâba‘at-i tesvîl-i şeyṭânî vü nefsanî ve taşarruf-ı emlâk-ı nâ-pâyidâr ve envâ‘-ı taḡayyülât-ı nâ-hemvâr ile bu zıll-i zâyile firîfte ve ḡubb-ı vaṭan külliyyet ile ḡâtırlarından refte vü refte olmaḡa ber feḥvâ-yı **nessullahe fenesihum**¹⁴⁹ siccîn-i ṭabî‘ata redd olunurlar. Felihâzâ bu zümre-i süfliyye şinevendegân kelimât-ı aşhâb-ı ḡaḡîḡat ve revendegân-ı [36a] râh-ı hidâyet olmayup **ülâike kel en‘âmî bel hüm ezall**¹⁵⁰ anlaruñ şânını ḡikâyet olmaḡıla tezkîr-i me‘âd için

Nazm:

Ez kocâ âmedî meydânî

*Ez ḡarîmî ḡarem subḡhânî*¹⁵¹

Yâd kon ḡiç beyâdet âyed

*An maḡâmât ḡüş u ruḡhânî*¹⁵²

¹⁴⁶ el-Kâf 50/ 37: Şüphesiz bunda, akıllı olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.

¹⁴⁷ el-Bakara 2/257: Allah imân edenlerin dostudur. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.

¹⁴⁸ Âl-i İmrân 3/14: İnsanlara şehvet ve nefsin düşkünlükleri süslü gösterildi.

¹⁴⁹ et-Tevbe 9/76: Onlar Allah’ı unuttu.

¹⁵⁰ el-A‘râf 7/179: İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha aşağıdadırlar.

¹⁵¹ Bu meydana nereden geldin. Sübhânın haremimin hariminden geldin.

¹⁵² Hatırla, hiç hatırına geldi mi o güzel ve ruhanî olan makamlar?

dinilse ğāyet bu‘d ve istikbārlarından **ce‘alū eşābi‘ahüm fī āzānihim vestağsev şiyābehüm ve eşarru vestekberū istikbārā**¹⁵³ kerīmesi vaşf-ı hālleri olmağıla bu ‘ālemden ğayrı bir ‘ālem dağı olduğın endişe itmezler. Fe emmā ber fehvā-yı **kellā se ya‘lemūn**¹⁵⁴ **şümme kellā se ya‘lemūn**¹⁵⁵ tāmme-i kübrāda dīde-i başiretüñ rû-püşı olan ğubār-ı ten mürtefi‘ olduğda

Nazm:

Sevfe turā izā incelā el-ğubār
*İfres tahteke Ümmü Hamāir*¹⁵⁶

mazmūnınca haqīkat-i hāl cümleñ ma‘lūmu olup **fe keşefnā ‘anke ğitāeke fe beşaruke’l-yevme hadīdūn**¹⁵⁷ ma‘nāsı mütehaqqıķ olur. İmdi da‘vet-i enbiyā ve delālet-i evliyāyı qabūl iden [36b] kısm-ı şāniden olan erbāb-ı yemīndür ve illā erbāb-ı şimāl muḥāṭab-ı maḳāl-ı ehl-i kemāl degüldür. Zirā ‘anādil-i hezār-destān-ı gülistān-ı melekūt a‘nī ‘ārifān-ı mesned nişinān-ı erīke-i ceberütüñ nağme-serāyān-ı esrār-ı lāhūt oldukların zāğān-ı bed-zebān-ı çengsitān-ı nāsūt olan bī-īkānlar iz‘ān itmedikleri için **lā tū‘tu’l-hikmete ilā ğayrı ehlihā fe tazlemūhā**¹⁵⁸ münādisi ol tūtīyān-ı quds-i ünsi ifşā’-i sırr-ı vahdetden men‘ itmekle **innallāhe ye‘murukum en tueddū’l-emānāti ilā ehlihā**¹⁵⁹ emrine fermān-ber olup nā-ehilden kitmān-ı sırr itmişlerdür. Aña bināen ki verziş-i tābiş-i ‘aşkā müsta‘id olmayan bed kişiler ber fehvā-yı **fī kulūbihim marāzun fezādehumullahu marāzan**¹⁶⁰ emrāz-ı inkār u ‘adāvet ile mübtelā-yı derd-i lā ‘ilācdur. Egerçi ṭabībān-ı ‘İsī-dem ve mürşidān-ı ṭarīķ-i ümem [37a] dağı her bir derd ü eleme merhemdür velākin ‘ārizası iḥtilāl ‘aql ve ‘illet-i müzmine olsa ṭabībe elzem olan qābil-i ‘ilāc olmadığın i‘lāmdur. Felihāzā erbāb-ı irşād u tecrübe emrāz-ı qalbiyyeden üç illet ‘ilāc-pezir degüldür dirler. Birisi

¹⁵³ Nūh 71/7: Parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, inanmamakta direndiler ve büyük bir kibir gösterdiler.

¹⁵⁴ en-Nebe 78/4: Hayır, yakında bilecekler.

¹⁵⁵ en- Nebe 78/5: Yine hayır, ilerde bilecekler.

¹⁵⁶ Toz parladığında görülecektir. Altına Ümmü Hamair’i yay.

¹⁵⁷ el-Kāf 50/22: Şimdi gaflet perdeni açtık; artık bugün gözün keskindir.

¹⁵⁸ Hādīs-i Şerif: Hikmeti ehli olmayana vermeyiniz, aksi takdirde hikmete zulmetmiş olursunuz.

¹⁵⁹ en-Nisa 4/58: Şüphesiz Allah size emanetleri ehline vermenizi emrediyor.

¹⁶⁰ el-Bakara 2/10: Onların kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını arttırmıştır.

budur ki ehl-i Hakk'a vâkı' olan dahl ve ta'arruzları hasedden neş'et eyleye. Hased ise maraz-ı müzmin gibi mümkünü'l-ı' ilâc olmayup her bir i'tirâza hücec-i kıtâ'a ve delâil-i sâti'a ile cevâbât-ı müskite ibrâz olursa müfide olmayup belki buğz u 'adâvet ve kibr u ru'ûneti şu'bân-ı heft-ser-i hâviye gibi ser-efrâhte ve hıkd u hasedi nâr-ı 'uqûbet-i şerer-i hâmiye gibi efrûhte olur. Felihâzâ

Beyt:

*Küllî'l-adâvet kad turca selâmetuhâ
İllâ a'dâvetü men 'âzâke 'an hasedin¹⁶¹*

buyurmuşlardır. Pes o maqûlenün tedbiri ber-müceb-i fe'agrîz 'an men tevellâ¹⁶² erbâb-ı hasedden i'râz ile hâlleri üzre terk olunmaqdır. Tâ ki el-hasedü ye'kûlu el-hâsenât-i kemâ te'kûlû'n-nâru el-haṭabe¹⁶³ mışdağınca nâr-ı hased hâşâk-i vücûdların ihrâk [37b] ve nâr-ı cāhîme ilhâk eyleye. Birisi daḥi maraz-ı hamâkatdûr ki 'İsâ 'aleyhisselâmuñ nefes-i hayât-baḥşından mürdeler zinde olurken 'ilâc-ı humkâda 'âciz olup ebre'tü ekmene ve'l-ebrâşe ve a'yâniye el-aḥmak¹⁶⁴ buyurmuşlar. 'Urfi 'aceb dimiş

Beyt:

*Çün eşer der tu koned 'aşk ki i'câz-ı mesîh
Mürderâ cân dehed Âdem ne koned hayvanrâ¹⁶⁵*

birisi daḥi maraz-ı kuşûr-ı idrâkdur. Ya'ni egerçi müsterşid olup fehm itmedügi me'ânîye 'illet-i i'tirâzdan sâlim ve belki tâlîb-i tefehhümdür. Lâkin idrâkde kuşûru olmağıla 'ulûm u esrâr-ı haḳâyıḳ-nikât fehminden mahrûmdur. Ṭabîbân-ı ilâhî bu zümreye daḥi mültefit olmazlar ve iktizâ eylese vus'ı havşalaları miḳdârı tekellüm

¹⁶¹ Her düşmanlığın selâmeti umulur. Ancak hasetten dolayı düşmanlık yapanın düşmanlığından selâmet umulmaz.

¹⁶² en-Necm 53/29: Öyleyse bizim zikrimizden yüzçevirenden yüz çevir.

¹⁶³ Hadis-i Şerif: Ateş nasıl odunu yerse; haset de iyilikleri yer.

¹⁶⁴ Kör ve sağrıları iyileştirdim, ahmak beni aciz bıraktı.

¹⁶⁵ Aşk, Mesîh'in mucizesi gibi sana tesir eder. Mesîh'in mucizesi ölüyü diriltiyordu fakat hayvanı insâna dönüştürmüyordu.

iderler. Kemā kıale şallallahu ‘aleyhi vesellem **naḥnū me‘aşirü’l-enbiyā ümirmā enne tekellümü en-nāse ‘alā kıaderi ‘uḳūlihim.**¹⁶⁶ Pes ekşer-i nās hidāyet-i enbiyā ve evliyādan şifāyāb-ı şadr olmadıklarına sebeb emrāz-ı mühlıke-i ḥıkd u ḥased u ḥamaḳāt ile merāyā-yı ḳalbleri mükedder olduğıdur. Ammā kısm-ı rabı‘uñ egerçi ‘avārız-ı beşeriyye ve emrāz-ı nefşāniyyeden [38a] kemāl-i selāmetleri yokdur velākin müsterşid-i müsta‘id ve zeyrek ve tız-fehm olup dünyānuñ fenāsın mülāḥaza itmekle çendān şifte-i muzahrefāt olmayup ḥarş u şuhūt ve meyl-i cāh u ḥaşmet ve ḥubb-i riyāset ve şervet ile mağlūb-ı aḥkām-ı nefş ü ṭabı‘at olmadığü içün ṭabībān-ı ilāhi bunların ‘ilācı emrinde sihr-i ḥelāl gösterüp eşribe-i maḥabbet ve ma‘ācın-i ma‘rifet ile emrāz-ı beşeriyyeden berı ve ‘ārı ve āyine-i ḳalblerin şayḳal-i tevḥid ile cām-ı cemāl-nümā-yı kirdigārı iderler:

Nazm:

*Elā ey nūr-ı kıudsı rüy-be nümāyı
Zeng-i āyine-i dil-i pak be zed ey*¹⁶⁷

*Tū-yı ‘aynü’l-‘ıyān-ı cevher-i zāt
Nümüdetest bi şek cümle zerrāt*¹⁶⁸

*Reḥ-ı cānān derin āyine-i peydāst
Naḳar kon ger turā dü çeşm-i bināest*¹⁶⁹

*Eger in cām-ı ma‘nā-yı nüş ḥaḥı*¹⁷⁰
Niger ta cān dihi der dıd-i şāḥı

*Zihı esrār-ı cān esrār-ı der gū
Yeki şaḥib dili bıninde cān gū*¹⁷¹

¹⁶⁶ Hadış-i Şerif: Biz peygamberler, insānlara akıllarına göre konuşmakla emr olunduk.

¹⁶⁷ Ey kutsal nūr yüzünü göster. Temiz gönül aynasının pasından aydınlat.

¹⁶⁸ Zātın cevherinin bizzat görüneni sensin. Şüphesiz bütün zerreler senin görüntündür.

¹⁶⁹ Sevgilinin yanağı bu aynada görünür. Kendine bak, iki gören gözsün.

¹⁷⁰ Eğer bu anlam kasesini içmek istiyorsan, şāḥın gözlerinde can verene kadar bak.

¹⁷¹ Yaşasın, bilge cānın sırlarını bilendir de; gönül sahibi olan cānı görendir de.

Hezārān cān-ı pāk rā zi dānān

*Fedā-yı an ki yā bed sırr-ı cānān*¹⁷²

Dürre: Ey müsteftih-i ebvāb-ı feyz-i şamedānī rūḥ-i insānī olan laṭīfe-i Rabbānī muḵarreb-i bārgāh-ı sübhānī iken vaṭan-ı aṣliden dūr [38b] ve mesken-i ḥaḳīkatden mehcūr olup

Meşnevî:

Zi an ki şirini u lezzāt-ı mu‘attar est

*Ber endāze-i renc-i sefer*¹⁷³

mazmūnınca bu kafeş-i müseddes ve tengnā-yı maḥbese ta‘alluḵ itmek için ba‘zı esbāb tehiyye kılınup melekūt ve mülkde olan ‘avālim-i muḥtelifeyi seyr itdürdiler ve dīde-i müşahedātına ḥazāin-i kevāyini küşāde ve cevāhir-i defāyinden niçe perde-i ḥicābı pīş-nihāde kılup lākin ḥülāşa ve zübdeyi anuñla hem-rāḥ itdiler. Tā ki gördükleriyle nev‘i ülfet ve zıkr-i ḳurb-i cemāl-i vaḥdetden teheyüç iden nāire-i iştiyākına fi‘l-cümle sükūnet ḥāşıl ve üns-i aḡyār ile vaḥşeti zāil ola. Pes ba‘zı ervāḥ vaḥdet-i istināsa ḥil‘at-i sebeḳat-ı raḥmeti ilbās olunmaḡile mest-i raḥīḳ-i cām-ı elestden giribān-ı hestilerin çāk ser-i ḡayretlerinden dīde-i ḡayr-bīni derḡāk idüp sevḳ-i sābıḳa-i raḥmet ile **innellezine sebeḳat lehüm minne‘l-ḡüsne**¹⁷⁴ zümre-i celīlesine daḡil olup ber vefḳ-i **ülāike ‘anhā mub‘adūn**¹⁷⁵ düzaḡ-ı ta‘alluḳāt-ı ṭabī‘iyyeden ḡalāş oldılar ve aḡyārdan dūr olduklarıyçün [39a] **vesīkallezine‘t-teḳav rebbehüm ilā cenneti zumerā**¹⁷⁶ feḡvā-yı kerīmesince ṭarīk-i cennāta muvaffaḳ olup **innellillāhi cenneten leyse fiyhā ḡurun velā ḳuşurun velā leben velā ‘asen yetecellā fiyhā Rabbünā zaḡhiken**¹⁷⁷ ḡadiş-i şerīfi ile tavşīf olunan dārü‘l-ḡuld-ı dīdāra irtīḳā itdiler. Ḥabbezā ve merḡabā zıkr olunan tecelli şol behişt-i cāvidān-ı suḡtegān-ı ‘aşḳ-ı cemāl-i sübhānīdür ki anuñ ta‘rifinde **fiyhā mālā ‘aynun ra‘et velā üznün semī‘at**

¹⁷² Âlimlerde oluşan, binlerce temiz cāna ve sevgilinin sırrını bulan kimseye fedā olsun.

¹⁷³ Yolculuk zahmeti ölçüsünde lezzet ve tatlar vardır.

¹⁷⁴ el-Enbiyâ 21/101: Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar.

¹⁷⁵ el-Enbiyâ 21/101: İşte onlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.

¹⁷⁶ ez-Zümer 39/73: Rablerine karşı gelmekten sakınanlar, bölük bölük cennete götürülürler.

¹⁷⁷ Hadis-i Şerif: Şüphesiz Allah’ın içinde hürîlerin, kasırların olmadığı; bal ve sütün olmadığı cenneti vardır. Rabbimiz orada gülümseyerek tecelli eder.

velâ hâşara ‘alâ kalbi be şerrin¹⁷⁸ buyrulmuşdur ve ba‘zı ervâh-ı ünsiyye daği şuver-i keşerât ile ülfet ve garâib-i melekütiyye ve melekîyye ile muvâneset idüp lakin gâh-be-gâh inne li Rabbiküm fi eyyâmi dehrüküm nefehâtü elâ fe te‘arrezu nešemâti ‘anberi fevhâtî¹⁷⁹ meşâm-ı cinânlarına vezân oldukça istişmâm-ı revâyih-ı gülzâr-i kıudsden dimâğ-ı cânları mu‘aţtar olup derhâl kafes-i mażik-ı kâlibden hüruc ve murğ-ı zümürriğin cenâh-ı necâh himmetlerin küşâde kılup ‘âlem-i vasi‘u melekût ve cây-ı menî‘-ı ceberûta ‘uruc iderler. Gâhi daği inne lillahi seb‘ıyne elfein hicâbin min nûrin ve zulmetin¹⁸⁰ sürâdıkâtında heftâd hezâr hucüb-i zulem u envârı [39b] pîş nihâde-i enzâr bulurlar ve gâh gâh daği dest-i ‘inâyet-i ezeliyye silsile-cünbân-ı şevk ü mağabbet-i celiyye olmağıla Musâ-vâr zebân-ı ihtiyârların bî-ihtiyâr in hiye illâ fitnetük¹⁸¹ güftârına şevk iderler ve gâh u gâh çâre-sâzî-i yâr ve dil-nüvâzî-i dildârdan illâ tâle şevku’l ebrâri ile’l-liķâi ve inni le şeddü şevķan ilel liķâihim¹⁸² zümresi sem‘-i sırlarına keşf-râz idüp bu maķamdan nağme-perdâz olur ki ey sergeşteğân-ı bevâdi hicr ü firâk u suhteğân-ı vâdî-i belâ-yı derd-i iştiyâķ taķrîk-i selâsil-i irâdet-i hüd bizim dest-i meşiyyetimizden vuķu‘a geldi ve ber vefķ-i fe ehbebtü en u‘arrife¹⁸³ âfitâb-ı mağabbet bizim matla‘-i hidâyetimizden leme‘ân itti ve nesîm-i ‘anber şemîm-i şevķ-i mağabbet ibtidâ bizim cânib-i ravzâ-i rızâmızdan vezân olup âvâze-i yuħıbbühüm ve yuħıbbühenehu¹⁸⁴ cihânîyâna bizden irişdi. Ey derdmend-i bî-çâre sen hüd senüñ vücûduñdan evvel bizim maţlûbumuñuzsun. Biz daği senden evvel senüñ maţlûbuñuz bir ‘aşık-ı bî-vücûduñ bu rubâ‘isi mesmû‘uñ olmadı mı [40a] ne hûb söylemiş

Rubâ‘î:

Ân dem ki zi her dü kevn âşâr nebûd

Ber levh-i vücûd naķş-ı âğyâr nebûd

Ma‘şuķa vü mâ her dü behem mesudim

¹⁷⁸ Hadis-i Şerif: Onda gözlerin görmediği ve kulakların işitmediği ve insânın kalbine gelmeyecek şeyler vardır.

¹⁷⁹ Sizin zamanınızda Rabbinizin günler vardır. Ara ara Rabbinizden sizin devrinizdeki günlerde güzel kokularını almıyor musunuz?

¹⁸⁰ Hadis-i Şerif: Şüphesiz Allah için nûrdan ve zulmetten yetmiş bin perde vardır.

¹⁸¹ el- A‘râf 7/155: O ancak senin bir imtihanındır.

¹⁸² Hadis-i Şerif: İyilerin beni görme arzusu arttıkça ben de, ebrârı görmek için bir istek kuşanacağım.

¹⁸³ Hadis-i Kutsi: Ben bilinmek istedim.

¹⁸⁴ O onları, onlarda onu seviyor.

Ey sine-i şad-pâre bir kaç gün sen âvâreyi hicâb-ı nûrânî ve zûlmânide pesmânde ve cemâl-i bî-mişâlimize ridâ-i kibriyâyı nihâde kıldıguysa râbıta-i vuşlat küsiste ve silsile-i maḥabbet şikeste ve mir'at-ı cemâl-nümâ-yı vaḥdet zengâr-beste olur şanma velâkin meşşâta-i zûlf-i cemâl-i bî-hemtâmız nesemât-ı âh u enîn suḥtegân-ı nâr-ı firâk u âb-ı çârüb-ı 'atabe-i kibriyâmuz sirişk-i müje-i ḥ'ünîn-i miḥnet-endühtegân-ı derd-i iştîyâkdur. Qarîbdür ki dest-i cezebât-i 'inâyetimiz dide-i ḥ'odbinden râfi-i ḡışâve-i keşerât ve keşf-i subḥât-ı vech-i eḥadiyyü'z-zâtımız derende-i ḥucüb-i müdânât olup firqat vuşlata mütebeddel ve nihâyet bidâyete muttâşıl ola. Lâkin bir kaç gün tenevvür-i firqatde ḡaleyân ve püte-i miḥnetde feverân idüp tezekkür-i mebd-i aşliden [40b] ḡaflet itme. Zirâ derd ü ḡam-ı firâk qadr-i maṭlûbu bilenlerüñ kârı u henn ü elem-i iştîyâk-ı vuşlat-ı maḥbûba raḡbet idenlerüñ yâridür. Âh ey bârgâh-ı kibriyâ-i celâlden dūr ve dergâh-ı qurb-ı vaḥdet u cemâlden mehcür olan maḡdûr-ı nefsi-i memkür, 'acebdür ki dâ'î-i maḡz-ı kerem dem-be-dem seni ḥ'ân-ı ni' am-ı vuşlata da'vet ider. Sen ise taşâmum idersin ve cemâl-i ezel nefes-be-nefes saña ḡüsn-i bî-mişâlin 'arza kıılır. Sen ise teâ' mi idersin. Dirîḡâ ol bî-sa' âdet u bed-sitâreye ki şuret-i kemâliyye-i insâniyyenüñ qadr ü kıymetin bilmeyüp ol pâdişâh-ı ezel ve şehen-şâh-ı ebedüñ lâyıq-ı ḡazretî ve şâyeste-i emr-i ḡilâfetî iken külḡan-ı ṭabî' atde merdûd ve ḡâr-bün-i shevât ile muḡriḡ u maṭrûd ola. Ḥaḡḡa 'aceb ḡabn ve ḡacâlet degil midür ki bir kaç ḡünlük 'ubûdiyyet ile ḡuşûle gelen devlet-i sermediyyeyi şemen-i nefsi-i emmâreye şatup fezâ-yı vesî' -i nûrî dâr-ı maḡiḡ-ı ḡurûra tebdil eyleye. Ḥaḡḡa ki 'aceb ḡüsrândur. Âh [41a] ey sâlik-ı râh u ṭalib-i derd-i ilâh zimâm-ı iḡtiyâr-ı dest-i irâdetünde iken bu rûz-ı firûz-ı furşatda derkâr olmaz iseñ ferdâ ki dest-i celâletde **vel emru yevmeizin lillâh**¹⁸⁶ bend-i niḡâb-ı iḡtiyârı vech-i kârdan ref' idüp münâdi-i 'izzet-i bi ṭannân-ı kibriyâdan **li meni'l-mülkü'l-yevm lillâhil vâḡidi'l-Qahhâr**¹⁸⁷ nidâsın idüp **yâ ḡasretâ 'alâ mâ ferrattü fî cenbillâhu**¹⁸⁸ nedâmeti zuhûra geldükde saña kim fâyide virür. İmdi zinhâr evveli türâb u aḡiri

¹⁸⁵ O vakit ki dünyadan varlıktan eser yoktu. Vücut, varlık levhâsında ondan başkası yoktu. Sevgili ve biz halvet köşesinde birlikte mes'ûduz. Bizden başka kimse yoktu.

¹⁸⁶ el-İnfîtâr 82/19: O gün emir sadece Allah'ındır.

¹⁸⁷ el-Mü'min 40/16: Bugün mülk kimindir? Tek olan ve her şeyi hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.

¹⁸⁸ ez-Zümer 39/56: Allah katında yaptıklarından dolayı yazıklar olsun.

ḥarāb, ḥelāli ḥesāb ve ḥarāmı ‘azāb olan dünyā-yı deniyyeye gönül virme. Bu fırsat bir daḥi ele girer şanma bil ki:

Beyt:

*Fevt-i fırsat me kon ki vakt ki şafâset
Ki besi hest der cihân âfat¹⁸⁹*

mefhûmunı iz‘ân idüp ḥ‘āb u rāḥatı çeşm u cismüñe ḥarām kıl ve tarîḳ-i müstaḳîmde şābit ḳadem olup **taḥalluḳu biahlakillāḥ¹⁹⁰** ile zātuñı muttaşîf kıl. Ḥuşuşā **efemen şereḥāllahu şadrehū li’l-İslām fehûve alā nûrin min Rabbiḥi¹⁹¹** terbiyesiyle ḳalbini [41b] maḥall-i nûr-ı îmān idüp ber feḥvā-yı **va‘teşimū bi ḥablillahi cemî‘a¹⁹²** hāviye-i ‘amîḳa-i dünyādan sürādikāt-i enîḳa-i melekûta ḥabl-i ilāḥiden ḡayriyle irişilmek muḥal ve ber müceb-i **leḳad kâne lekûm fî resûlillāhi usvetün ḥasenetün¹⁹³** sünen-i Resûle mütāba‘atdan ḡayriyle zulumāt hevâcisden taḥalluş müyesser olmaduḡun muḥaḳḳaḳ bilüp **yā eyyühellezîne âmenüttekullāhe vebteḡū ileyhil vesîlete¹⁹⁴** kerîmesinde olan emre imtişāl ve cihân-ı fāniden ḥalāşa iştiḡāl ve ‘ālem-ı vaḥdete ittişāl içün bir velî-i kāmîl ve mürşid-i mükemmeli vesîyle kıl ki ol kāmîl ü mükemmel ve mecmā‘il-fezāil verāsete velāyet-i muṭlaḳa-i Muḥammediyye mazhariyyeti ile bâḥir ve şûret-i kemāliyye-i insāniyye ile zāḥir olup mertebe-i ev-ednādan maḳam-ı ḳābe ḳavseyne meb‘ûş ola. Tā ki anuñ pertev-i eşi‘aa-i envār-ı terbiyesinden mücellā-ı tecelliyāt-ı Rabbāniyye olmaḡa lâıḳ bir ḳalb-i raḳîḳ ḥuşûle gele. Yoḡsa ḡayrı tarîḳla olmaz. Zirā meded-i vücûd-ı cihân [42a] u beḳā u şebāt-ı cemî‘-i ekvān ve deverān-ı eflāk u kevākib u ḡayriḥā ḥazret-i cem‘iyyet-i ḥaḳîḳate müte‘allaḳa olup şûret-ı ‘unşûriyye-i insān-ı kāmîl ol ḥaḳîḳatüñ şûretidür. Kemā ḳāle şallallahu ‘aleyhi vesellem **innāllahe ḥaleḳa ‘Ādem ‘alā şûreti¹⁹⁵** Pes ḳutb-i dāyire-i eflāk belki merkez-i cemî‘-i mevcûdāt şûret-i insān-ı ekmeldür ve beḳā-i şûret-i

¹⁸⁹ Fırsatı kaçırma ki âfetler dünyasında safâ vakti yeterince vardır.

¹⁹⁰ Hadis-i Şerif: Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanın.

¹⁹¹ Hadis-i Şerif: Allah kimin sadrını İslâm’a açarsa; o Rabbinden bir nûr üzeredir.

¹⁹² el-Âli İmrân 3/103: Allah’ın ipine sınıksız sarılın.

¹⁹³ el-Ahzâb 33/21: Andolsun ki, Allah’ın peygamberinde sizin için güzel bir örnek vardır.

¹⁹⁴ el-Mâide 5/35: Ey iman edenler, Allah’a karşı takvâ sahibi olun ve O’na yaklaştırmaya vesile arayın.

¹⁹⁵ Hâdis-i Şerif: Şüphesiz Allah Âdem’i suret (esmâ ve sıfat) üzere yarattı.

‘ālem bu şüret-i insāniyyenin beķāsına menūtdur. Kemā ķāle ‘aleyhisselām lāyekūmū es-sa‘a ve ‘ale’l-arzı vāhidun yekūlu Allah Allah.¹⁹⁶ Zirā ber mūceb-i fe ehbebtū en u‘ arrife¹⁹⁷ icād-ı ‘ālemden maķşūd kemāl-i zuhūr idi ve kemāl-i zuhūr-ı cem‘iyyete haķīkat-i zāt icmālen ve tafşilen bu zuhūruñ zuhūruna mevķūf olup cem‘iyyet-i haķīkat-i mezbūrenüñ kemā hiye zuhūrı şüret-i kemāliyye-i insāniyyeden ğayrı degüldür. Zirā eflāk u ‘anāşır u müvellidāt u ma fevķihā ve mā tahtehā insāndan mā‘ada her ne ķadar mezāhir varsa her birisi [42b] hāzret-i cem‘iyyetden bir haķīkat ve bir şıfat ve bir ismden ziyādenüñ mazharı degüldür. Felihāzā bu kemāl-i cem‘iyyetden ğayrısı haml-i emānetden ebā idüp insānuñ kemāl-i ķabiliyeti olduğı için bu şüret-i cem‘iyyet-i ‘unşuriyyeyi ķabül eyledi velākin bir hikmet-i ‘azīme ve maşlahat-i külliyye için Hāķ celle ve ‘alā icād-ı ‘ālemi şüreten bu şüret-i insāniyye taķdīm idüp teveccüh-i icādiye şüret-i insāniyyeyi kıble kıldı. Ba‘dehu maķşūd-ı aşlı olan şüret-i kemāliyye-i insāniyye hisde dağı müte‘ayyen olup müded-i beķā u şebāt-ı ‘ālemüñ hıfzına şüret-i ‘unşuriyye-i insāniyye mutaşaddı oldu ve maķam-ı ķutbiyyet ve mustakarr-ı merkezietde istikrār buldu. Kemā ķāle ‘Ömer İbni el-Fāriz ķuddise sırruhū **fe bi dāreti’l-eflāk fe a‘cebe el ķutbihā el-muħiṭi bihā vel ķuṭbu merkezu noķtatihi**¹⁹⁸ ve teşekkülāt-ı ittişālāt-ı eflāk ü kevākibüñ şuver-i netāiyçi neş‘eyi dünyeviyyede şuver ü emzice ile mütecesside ve aķvāl [43a] u a‘māl ile müteşahhişe olduğı gibi mücmel-i cemī‘-i ‘avālim ve mezāhir haķāyık u esmā olan kuvā u a‘zā-i insāniyye ve mezāhir-i teveccühāt u ictimā‘at-i haķāyık-ı esmā-i ilāhiyye olan a‘māl u aķvāl-i insāniyyenüñ teşekkülāt u ittişālātınüñ şuver u netāyic-i ‘arziyyesi eflāk ü eṭbākda cevāhir-i mütecesside olup cemī‘-i şuver-i berzāhiyye vü haşriyye vü cināniyye vü ğayrihā ol hey‘at-i mütecessidenüñ ‘aynı olur ve nüfūs-ı insāniyye berzahda şuver-i mezbūreye müte‘alliķa olup berzahda vā‘ķi olan eger ni‘met ve eger niķmet anlara ol şuverüñ tenāsübi haşşiyetinden işābet ider. Fe emmā niyet-i hālise ve ‘azimet-i şahihaya muķārin olan a‘māl-i şālihā ve ef‘āl-i ṭayyibe ve aķvāl-i şādıķanuñ bi hasebi’l-ķuvve tecessüdi vahdet ve ihlāşla muķarrer ve felek-i a‘lā-yı ‘illiyinde muşavver olur. Hatta vahdet ü ihlāş aķvāl ve a‘māla kemāl-i mertebe ğālib ola [43b] **ileyhi yes‘ adū’l-ķelimū’ṭ-ṭayyibū ve’l-‘amelū’ş-şālihā**

¹⁹⁶ Hadis-i Şerif: Yeryüzünde Allah Allah diye bir kimse var oldukça kıyāmet kopmaz.

¹⁹⁷ Hadis-i Kutsi: Ben bilinmek istedim.

¹⁹⁸ Felekler bana yurt oldu. Felekler kutbuna hayret etti. Felekler onu kuşatıyor. Kutup onun noktası merkezidir.

yerfe‘u¹⁹⁹ kerimesi vefkince bi-külliyetihā ‘ālem-i vaḥdete mürtefi‘ olup bu eflākde şüret bağlamaz. Kemā işārun ileyhi ‘aleyhisselām **lā ilāhe illallahu leyse lehā dūne Allahi ḥicābın ḥatta yufzā ileyhi**²⁰⁰ ve ḳāle şallallahu ‘aleyhi vesellem **mā ḳāle ‘abdun lā ilāhe illallahu muḥlişen min ḳalbihi illā fütihat lehü ebvābü’s-semāvāt ḥattā yufzā ile’l-‘arş**²⁰¹ ve şol aḳvāl ve ef‘āl ki niyet-i ḥālişe ve ḳaşd-ı şaḥîḥden ḥāliye olsa şevābı hebā-i menşūr olur ve ‘ālem-i ḥāk u āb u hevā vü nārdan tecāvüz itmez ve a‘māl-i ğayr-ı şāliḥa neşe’-i uḥreviyyede ve şuver-i mütenāsibeye munzamma ve cismāniyyet ile muşavvere olup mücib-i ‘azāb şedīd olmağı içün cesāmet-i ‘azīme ḥāşıla olur. Kemā ḳāle ‘aleyhisselām **inne ḡalaḫa cildin kafir işnāni ve erbeüne zirā‘an ve inne zırsehū mişle Uḥudin ve inne meclisehu fi cehenneme ma beyni Mekketi ve’l-Mediyne**²⁰² ve naşşı kelām-ı Rabbü’l-‘ālemīn ve delāleti eḥādiş-i Seyyidü’l-mürselīn ile mübeyyendür ki cennetün şakfı ‘arş-ı menī‘ ve ferşi kürsī-i vesī‘ olup [44a] si‘ati kürsī ne şeyle vaşf olunmuş ise ‘arż-ı cennet daḥi ol şeyle vaşf buyrulmuşdur. Kemā ḳāle te‘ālā **vesi‘a kürsiyyuhu’s-semāvāti ve mā’ fi’l-arż**²⁰³ ve ḳāle te‘ālā ve **sāri‘ū ilā maḡfiretin min Rabbiküm ve cennetin arzuhā’s-semāvāti ve’l-arzu**²⁰⁴ ve ḳāle ‘aleyhisselām **inne fi’l-cenneti miete dereceten mā beyne külli dereceteyni kemā beyne’s-semāvāti ve’l-arż ve’l-Firdevsü a‘lahā dereceten ve minhā tefcürü el-enhārü’l-erba‘atü ve min fevḳihā yekünü’l-‘arş**²⁰⁵ Pes a‘māl u ef‘āldan maḳāşıd-ı şaḥîḥa ve niyyāt-ı ḥālişeyi her ḳanḳısı ziyāde müeyyed olursa cennet-i Firdevsde şuver-i ḥadāyık u eşcār ve eşmār u enhār u ḥūr u ḳuşūr ile mütecesside olur. Kemā ḳāle te‘ālā **ve en leyse lil insāni illā mā se‘a ve enne sa‘yehu sevfe yurā şümme yüczāhü’l-cezāe’l-evfā**²⁰⁶ ve ḳāle sallallahu ‘aleyhi vesellem **fi ḥadişü’l-ḳudsiyyi ḥākiyen ‘an-illahi te‘ālā fe ḳāle te‘ālā ya Muḥammed iḳrā’ ümmeteke minnī esselāmü vaḥbirhüm ennel cennete ṭayyibete’t-terbeti ve ‘azbete’l-māi ve ennehā ḳıy’anun** [44b] ve enne

¹⁹⁹ el-Fâtır 35/10: Güzel kelimeler O’na ulaşır ve sâlih ameli de güzel sözler yükseltir.

²⁰⁰ Allah’tan başka ilah yoktur. O’na başka bir engel de yoktur. Ta ki O’na ulaştırılır.

²⁰¹ Hadis-i Şerif: Bir kul ihlâsla “La ilahe illallah” derse ona ona göğün kapıları açılır. Bu söz arşa ulaşınca kadar açık kalır.

²⁰² Hâdis-i Şerif: Kâfirin cildinin kalınlığı kırk iki ziradır. Onun dışı ise Uhut Dağı kadardır. Onun cehennemdeki genişliği Mekke ile Medine kadardır.

²⁰³ el-Bakara 2/255: O’nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır.

²⁰⁴ Al-i İmrân 3/133: Rabinizden olan maḡfirete ve genişliği yerler ve gökler kadar olan cennete koşun.

²⁰⁵ Hadis-i Şerif: Cennette yüz derece vardır. Her bir derce ile öteki derce arası, yerle gökyüzü arasındaki mesâfe kadardır. Firdevs, cennetin en yüksek derecesidir. Orada dört nehir akar. Onun da üstünde arş bulunur.

²⁰⁶ en-Necm 53/39-40-41: İnsan için çalışmasından başka bir şey yoktur, onun yaptığı çalışma yakında görülecektir. Sonra onun karşılığı eksiksiz olarak ödenecektir.

ğırāsühā sūbhanallahu velḥamdülillahi ve lâ ilāhe illallahu vallāhu ekber.²⁰⁷ Pes ber müceb-i āyāt-i kerīme ve ber fehvā-yı eḥādīs-i şerīfe tecessüd-i ḥaḳīkat-i kümmel a‘māl-i ḥasene ve aḳvāl-i ṭayyibe vasıtasıyla münbaşıt olup binā-i kemālī inbisāt-ı mezbūr ile müstaḥkem olur. Egerçi zıkr olunan evcāt-ı ‘āliyatūñ esbab-ı vuşūli keşiredür. Velākin uşul-i külliyyatı maḳāmāt-ı şelāseye menūṭadur ki evvelā İslām şāniyen imān şālisen iḥsāndur. Aña bināen ki çünki sırr-ı vücūdu merātib-i istidā‘-ı ‘eflāk ve ‘ānāsır u müvellidāt ve raḥm-ı māderde olan mertebe-i istiḳrardan tecāvüz idüp bu şüret-i nefis ve mizāc-i insānī ile zāhir olduysa aḥkām-ı keşretūñ ‘ānāsır ve müvellidāta olan mülābeseti sebebi ile hükm-i vaḥdet ve cihāt u bisāṭat-ı sırr-ı vücūdi zıkr olunan āsār-ı keşretūñ ḥarekāt ve sekināt-ı ṭabī‘iyyesiyle aḥkām-ı inḥirāfātta maḡlūbe ve maḥbūse ve kendünün mebde-i vaḥdeti velābüddi olan [45a] ‘udu u rucū‘undan ṭuruk-ı zāhiriyye ve bāṭınıyye-i me‘addan kemāl-ı ḥicābla maḥcūbe oldı. Pes şunlaruñ ki tevfiḳ-ı ‘ināyet-i ezeliyye-i Rabbaniyye[ye] ḳarīn ḥalleri olup māder ve pederlerine olan taḳlīdūñ visāṭatı ve yāḥud enbiyā ve rüsülün da‘veti ve yaḥud ḥalīfe-i resūl olan mürşid-i ekmelün irşād u delāletiyile mebde u me‘addan ḥabīr olursa evvelen ve bi’z-zāt eşer-i agāhı zāhir-i nefisde bāḥir olup tedbīr-i izale-i aḥkām-ı inḥirāfāt için eşer-i agāhı nefsün mizāc ve ḳuvvā ve cevāriḥ ve a‘zāsına sirāyet itmekle ḳavlen ve fi‘len ḥarekāt ve sekenāt-ı nā-mazbūṭa ve şuver-i inḥirāfāt-ı nā-merbūṭa ile zuhūrdan i‘rāz idüp aḥkām-ı şer‘iyyede müderrece olan vaḥdet-i ‘adālete inḳıyād-ı külli ile müteveccih olduğda itā‘at-i evāmir ü zevācir şeri‘at-ı Muştafavıyyeden ‘ibāret olan maḳām-ı İslāma duḥulleri dürüst olur ve ḥālet-i mezbūrede daḫil-i dāire-i İslām olan şaḥş-ı insāniyenün [45b] Ḥāzret-i Ḥaḳḳa ve esmā’ ü şifāt muḳaddese-i Rabbāniyyeye irtibāṭı min ḥayşū’t-ta‘alluḳ olur. Zirā merbūbuñ ism-i Rabb ü şifāt-ı rubūbiyyete ve maḥlūkuñ ism-i Ḥālīḳ ve şifāt-ı ḥalīḳıyyete ve mehdinün ism-i Hādī ve şifāt-ı hidāyete ve maḡfūruñ ism-i Ġaffār ve şifāt-ı maḡfirete ve hellümme cerren ta‘alluḳları zarūrīdür. Kezālik maḳām-ı İslām daḫi esbāb u ‘ilel-i ta‘alluḳı ile ‘ālem-i ḥikmete taḳayyüd olup her şey’ün bir sebeb ve ‘illet-i zāhireye izāfeti ve esbāb u ‘ilele muzāf olan eşyanuñ ru‘yeti esmā-i ilāhiyyenün mezāhir u āsāridur. Pes mādām ki bir kimesne daḫil-i dāire-i İslām olmaya anuñ ta‘alluḳı esmā-i külliyyeye olmayup dūnū’l-ba‘z esmā ve şifātdan

²⁰⁷ Hadis-i Kutsi: Ey Muhammed, ümmetine benden selām söyle ve onlara şunu haber ver. Cennette tertemiz toprak, hoş ve tatlı sular vardır. Onda ovalar vardır. Onun ekini “Subhanallah, elḥamdülillah, lâ ilāhe illallāh, Allahu ekber”dir.

ba‘zına müte‘allik olur ammā maḳām-ı İslāmuñ ḥaḳāyıkı ile müteḥaḳḳık olan merd-i müslimūñ ta‘alluḳu esmā’ ü şıfāt-ı külliyye olup bu mertebeden şoñra mebdē’ u me‘ad u ṭarīḳ-i rucū’ uñ eşer-i āgāhisi ḳuvā-yı baṭına ve ḥavvās-ı nefse [46a] sirāyet idüp tekellüf ve telatṭufa cehd ider ve nefsinı **şummun bukmun ‘umyun fe hum lā yerci’ün**²⁰⁸ dār-ı mażıḳından ḥalāş idüp ve fużül u malāya‘nī ile zıkr ü fikr-i āşār u ‘iberden maḥcūb olan sem‘ u başar u fikrūñ ḥicābını nesemāt-ı maḥabbet-i ilāhiyye ile keşf idüp tevfiḳ u hidāyet-i sübhānī ile cümlesini **mā ḥulāḳa lehū**²⁰⁹ suna şarf ider ve zātını ism-i semī‘ u başır u ‘alim u mütekellim ile müteḥallıḳ idüp ḳuvā-yı bātınasını ḥaẓıẓ-i naḳa’i-ş-i cehl ve inḥirāfāt-ı buḫl ve ṭayş-ı zūlm u ḳasvet-ı ḳalb ve cümle şıfāt-ı rediyyeden taḥliş ile evc-i kemālāt-ı ‘aḳl u kerem ve şuver-i i‘tidālāt-ı re’fet u ḫilme i‘tilā idüp bu mertebeye ḳadem-nihāde olduḳda maḳām-ı İslāmdan rütbe-i ‘āliyye-i imāna irtikā ider ve eşnā-i seyrde külliyyāt-ı maḳāmāt-ı imāndan olan tevbe ve zühd ve verā‘ ve tevekkül ve rızā merātibini müşahede ḳılup ve her maḳamuñ [46b] cüz’iyyātında Kerīm ü Ḥalīm u Raūf ve bunuñ emşālī esmā-i ilāhiyye ile ber vefḳ-i ve **taḥalluḳu bi aḥlāḳullah**²¹⁰ kendüyi muttaşif ider. Felihāzā ecille-i muḥaḳḳıkın maḳām-ı imāna mertebe-i taḥalluḳ ta‘bir iderler ve çünki vech-i meşrūḥ üzre zāhir ve bātından aḥkām-ı inḥirāfāt müntefī ola. Meşīme-i nefste kāmın olan şüret-i vaḥdet ü ‘adālet nişīmen-i vücūda gelüp ism-i ḳalb ile müsemmə olur ve bi ḥükm-i **vesi‘ani ḳalbe ‘abdiye’l-mü’minü’t-taḳiyyü**²¹¹ ol dil-i āgāh tevābi‘-i ism-i zāhirden bir ism-i celīlūñ maḥall-i tecellisi olur ki ism-i mezbūr mücellāsı olan şahs-ı mezkūruñ menşe’-i ta‘ayyün-i nefis ü mizācı ve suḳūṭ-ı nuṭfede ve nefḥ-i rūḫuñ vaḳtinde ve ḥin-i vilādetde şahs-ı mezbūr daḫi ol ismūñ maḥkūm-ı eşeri ve terbiyesinūñ merbūbı olmuş idi. Pes vāsi‘-i Ḥaḳ olan ḳalb-i mü’mīn bu mertebeye nāil olduḳda ol ism ile [47a] müteḥaḳḳık olur. Ya‘ni sālīk-i mezbūruñ ḳalbinde ol isim tecelli itdükde ism u resmi bi külliyyetihi mürtefi‘ ve mefkūd olup sālīkde ism-i mütecelliden ḡayrı şey bāḳī ḳalmaz ve bu mertebede maḳām-ı imāndan evc-i derecāt-ı iḥsāna irtikā ider ve ol isim ki mir‘at-ı ḳalb-i sālīkde cilveger olmuş ve şol eşer ki esmā-i zātīyye āşārından culūs itmiş idi. Sālīk-i fānīnūñ sem‘ ve başar ve yed ve ricil ve tekellümi olup bu maḳām-ı taḥaḳḳuḳun ḥaḳīḳatinde vārid olan **küntü sem‘uhu ve**

²⁰⁸ el-Bakara 2/18: Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Artık onlar dönemezler.

²⁰⁹ Hadis-i Şerif: Her şey niçin yaratılmışsa onun içindir.

²¹⁰ Hadis-i Şerif: Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanın.

²¹¹ Hadis-i Kutsî: Takvâ sahibi kulunun kalbi beni içine aldı.

başaruhu²¹² hadisinün ve buña müte‘allik olan aḥbār u āṣāruñ leṭāyifini zevk-i selīm ile fehm ider. Ba‘dehu merātib ü eflāk esmā’ vü şıfātda seyrān ile her bir ismün taḥaḥḳḳu ol sālīk-i müteḥaḳḳıki bir ism-i āḥerün taḥaḥḳḳuña müsta‘id idüp ism-i zāhir cāmī‘ olduğu cemī‘ esmā mütteḥid olur ve ol eṣnāda bāṭın-ı rūḥuñ [47b] seyrine ‘azimet kılup cemī‘ esmā-i bāṭın-ı tenzihi ile taḥaḥḳḳ müyesser olur ve tecelli-yi cem‘i-i kemāliye irişüp seyr-i kemālın bulur. Ya‘ni ümmet-i Muḥammedden efrād-ı kümmelün seyr u sülûkları bu mertebede müstaḳırr olur. Ammā seyr-i Muṣṭafāvî netice-i seyr-i kümmel olan ḥazret-i cem‘den **kābe kavseyn**²¹³ ve andan maḳām-ı eḥadiyyetü’l-cem‘ **ev ednā**²¹⁴dur andan a‘lā ve ekmel mertebe olmayup Ḥazret-i Seyyidü’l mürselîne maḥşüşdur. Pes ḥaşāyiş u vereşe-i kümmel oldur ki sırrı ile ḡaliben müşāhid-i ḥazret-i ḡayb olur ve maḳām-ı iḥsānda ‘ulûm-ı ḡaybiyye ve ledünniyyeyi ruh u nefis ile muṭalā‘a kılur ve maḳām-ı imānda ḥavvās-ı zāhire vü bāṭınasıyla āṣār ve ‘ibārāta meşḡûl olur ve maḳām-ı İslāmda mizāc ve kuvāsiyla ‘ibādāt-ı bedeniyyeye müdāvemet ve aḥkām-ı şer‘iyyeye mülāzemet idüp cemī‘ ānāt u evḳātı ziynet-i [48a] şer‘ ile muḥallā ve zāhir u bāṭını envār-ı etṭvār-ı ṭarīḳat ile mücellā olur. Ammā ol kāmīl ve mükemmellerün ervāḥ-ı laṭife ve esrār-ı şerīfelerinün mertebe-i ḡayb u maḳām-ı iḥsānda muḳayyede olduklarınıñ fāidesi tecelliyāt-ı zātiyye ve ‘ulûm-ı ḥaḳīḳiyye ve mükāşefāt-ı şaḥīḥā ile muttasıf olduklarıdır ve ḥavvās u kuvā-yı zāhire vü bāṭınaları maḳām-ı imānda muḳayyed olduğunun fevāyidi neş‘e-i dünyeviyyede fikr ü zıkr ve simā‘ u ‘iberāt ile ve neş‘e-i uhreviyyede ru‘yet-i dāim bi’l-başar ve simā‘-ı kelām-ı bī-vāşıṭa ve bunun emşālī nice teşrīfāt ile mütelezziz olduklarıdır ve mizacları maḳām-ı İslāmda muḳayyed olduğının fāidesi neş‘e-i dünyeviyyede ibtilāāt-ı aḥkām-ı şer‘iyye ile taḥaḥḳḳ ve icrā-yı evāmīr-i şer‘ ile telezzüz ve aḥkām-ı şer‘atdan her bir ḥükmün deḳāyık-ı ḥikemī ve şavm u şalāt ve hacc u zekāt vesāir [48b] ‘ibādātın ta‘yīn ü taḥdīd-i i‘dād ve ḥaşr u taḳyīd-i evḳāt ve maḳādirinün ‘ilel u esrārını keşf ü şuhūd ile mu‘ayene kıldığıdır ve kümmel-i mezbūrenün meşāt-ı dünyeviyye ve berzahıyye ve ḥaşriyye ve cināniyyede ḥaḳīḳatlerinün kemāl-i inbisātı taḳayyüd-ı mizāc ile maḳām-ı İslāmda muḳayyed olduklarıdır ve ‘ibādāt u ḥasenāt-ı şer‘iyyenün berzahda ve ḥaşrde ḥāşıla olan şuver-i netāyicinden behreyāb olmaḳ maḳām-ı İslāma

²¹² Hadis-i Şerif: Ben onun gözü ve kulağıyım.

²¹³ en-Necm 53/9: İki yay arası.

²¹⁴ en-Necm 53/9: Daha da yakın.

müte‘allikdür ve cennât u hür u kuşûr şuver-i mezbûrenüñ ‘aynıdur. İmdi ey nevr-i hadîka-i ‘âlem ve nûr-ı hadeka-ı Âdem merâtib-i mezbûreyi temâşâ kılup haķikat-i zâtiyyesinden âgâh olan ‘ârifân-ı billahuñ seyrleri ‘anâşır-ı tabâyi‘de olan aḥkâm-ı eflāk ü kevâkibden ḥurûc ve âsumân-ı vahdet-i zâta [49a] ‘urûc idügi mesmû‘uñ oldıysa sen daḥi işr-i enbiyâ vü evliyâya iktifâ ile dâhiye-i tabi‘atdan ḥülâşa sa‘y u himmet kıl ve pûte-i ‘aşka girüp ateş-i cezbe ile yan yakıl

Mağribî:

*To-yı ḥülâşa-i erkân u encüm u eflāk
Velî çî şûd ki ḥodrâ nemi kuni idrāk²¹⁵*

*To mihr-i maşrıḳ-i cānî be garb-i cism nihānî
To dürr u gevher-i cānî fütâde der dil-i ḥāk²¹⁶*

*To-yi ki âyine-i zât-ı pāk-ı ilâhî
Velî çu sûd ki hergiz ne kerdî âyine-i pāk²¹⁷*

*Ġaraż to-yı zi vücûd-ı cihân-ı heme ver neyi
Felâ yekûnu fil ekvâni ke in levlâke²¹⁸*

*Heme cihân be to şadend u ḥurrem u ḥandân
Tu ez berâyi çî dâim nişeste gam-nāk²¹⁹*

*Heme cihân be to meşḡûl u toz i ḥod gâfil
Heme zi ḡaflet-i to ḥâif u to-yi bî bâk²²⁰*

²¹⁵ Rükünlerin, feleklerin ve yıldızların özü sensin; ne yazık ki kendini idrak edemiyorsun.

²¹⁶ Sen can doğuşunun güneşisin, cismin batısında gizlisin. Sen toprağın gönlüne düşmüş olan can cevherinin incisisin.

²¹⁷ Temiz olan ilâhî zâtın aynası sensin. Sen ilâhî zâtın aynasındayken asla aynayı temizlemiyorsun.

²¹⁸ Cihânın varlığından maksat sensin. Eğer sen olmasaydın, cihânlar da olmazdı.

²¹⁹ Bütün dünya seninle mutlu, güleç ve huzurlu; sen neden dolayı kederli oturuyorsun?

²²⁰ Bütün dünya seninle meşgul, sen kendinden gâfilsin. Hepsî senin gafletinden korkar, korkusuz olansa sensin.

*Necât-ı to be tevāsut u helāk to ez to
Velī to bazendāni-i necātrā zi helāk²²¹*

*To ‘ayn-ı nūr-ı basīti u mevc-ı baḥr-ı muḥīṭ
Çünān mekun ki şev-i zulmet-i ḥas u ḥaşāk²²²*

*Eger çü Mağribī āy zi kâināt-ı âzād
Be yek ḳadem be tuvānī şod ez semk be simāk²²³*

Cevhere: Ey sâlik-i rāh-ı ḥaḳīḳat laṭīfe-i insāniyye ve şūret-i Ādemiyye mecmū‘a-ı kevneyn bir nüshā-i cāmī‘a-i ilāhiyyedür ki ḥammertü tıynete Ādeme bi yediyye [49b] erba‘iyye şabāḥen²²⁴ şān-ı ḥilḳat-i insāniyyede buyrulup ve nefaḥtū fihi min rūhi²²⁵ ve inni cā‘ilün fi’l-arzı ḥalīfeh²²⁶ vaşf-ı Ādemī olmuşdur. Ya‘ni çünki ol Ḳadir-i bī-çün ber feḥvā-yı izā erādellahu şey‘en en yeḳule lehū kūn feyekūn²²⁷ vücūd-ı insānīnün icāduñ irāde buyurdu. Ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyyenün zuhūriyçün cemī‘ āferidenün ketm-i ‘ademden deşt-i vücūda zuhurın irāde buyurup tamam-ı enbiyā vü evliyā ve ulemā vü aşfiyā ol ‘illet-i gāiyye-i mükevvenātuñ istikmāl-i vücūdı için ālāt ve mu‘avenāt meşābesinde zuhura getürölüp evvelā ḡaybü’l-ḡuyüb-ı vaḥdet rūḥu’l ervāḥ olan rūḥ-ı aḳdes-i Muḥammediyye tecellī idüp sebep-i hestī-i ‘ālem ü ‘ālemiyān oldu. Şāniyen tecellī-i ‘ilmī sebep-i zuhūr-ı kevneyn olup şālīşen heyūlā-ı küll bedīdār oldu ve heyūlā şulb-i pederde olan nuṭfe-i insāniyyeyi izḥār ve raḥm-ı māderde ḥadd-i şūrete ve cevfi felekde olan [50a] dār-ı dünyada şūret-i insāniyye ile istikrār virdügi gibi heyūlā-yı küll daḡı zuhūr-ı ‘ālem için cāzib-i her ḳuvve oldu. Rābī‘ān sebep-i ictimā‘ zāhir ü bāṭın-ı cism ü cān olan ṭabī‘at-ı küll zuhūra gelüp ezdād-ı muḥtelifeden müctemī‘ olan cism cān ile ülfet itmege sebep ṭabī‘at-ı küll oldu ve ḥāmisen şūret-i küll zuhūra gelüp meşelā insānuñ cild u laḥm ve a‘şāb u

²²¹ Senin kurtuluşun, senin kendinden kurtulman ve helâkinle mümkündür. Ancak yaşamakla zindanlık olmakla helâktan kurtuluşu buluyorsun.

²²² Sen kuşatıcı denizin dalgasıdır. Sen yaygın olan nurun gözüdür. Böyle yapma, yaparsan çer çöp karanlığı olursun.

²²³ Sen Mağribî gibi gelirsen kâinâtın âzâd olursun. Bir adım atmakla sen yükseklikten daha yükseğe çıkarsın.

²²⁴ Hadis-i Kutsî: Âdem’in toprağını ellerimle yoğurdum.

²²⁵ es-Sâd 38/72: Onun içine rûhumdan üflediğim zaman.

²²⁶ el-Bakara 2/30: Muhakkak ki ben yeryüzünde bir halife kılacağım.

²²⁷ el-Yâsin 36/82: Allah bir şeyi dilediği zaman O’nun emri, sadece ona: “Ol!” demektir. O, hemen olur.

‘izām ve kuvvā-yı ṭabī‘iyye ve melekiiyesinin her birini kendü ḥaddinde ḥıfz iden şūret-i zāhire-i insāniyye olduğu gibi şūver-i cemī‘-i ‘āvālim daḥi şūret-i küll ile müsteḥar olup şūret-i insāniyye bu mecmu‘dan bedīdār oldu ve sādisen muḥīṭ-i ‘ālem olan vücūd-i ‘arş-i a‘lā bedīdār ve sebeb-i zuḥūr eflāk u nücūm bī-şumār olup ḳalb-i insānī kuvvet-i ‘arşdan olduğu için **ḳalbü’l-mü’mine ‘arşullah**²²⁸ buyruldu ve sābi‘an kürsiyyi vesi‘ zuḥūra gelüp sebeb-i hestī-i kayīnāt oldu kuvvā-yı müte‘addide anuñla ta‘bīye buyrulup **[50b]** kevākib-i şābite vü merşūdenüñ mecmu‘ı kürsīde müsteḥar oldu ve bunuñ cümlesi eger zāhirde ve eger bāṭında olan ‘alemiyānuñ sebeb-i kuvvetleri olup cümlesi felekü’l-burūc ile kevākib-i şevābite-i müte‘allaḳa oldu ve Ḥaḳ sübhānehū ve te‘ālā on iki burūcuñ her birinde bir ḥaşşa ve ḥavvāş-ı mezbūreyi esbāb-ı kıyām-ı keyfiyet-i vücūd ve burūc-ı mezbūreden her birini vücūd-ı insānīde olan bir ‘uzva müte‘allik ve müteşebbih eyledi. Evvelā **Ḥamel** vücūd-ı insānīde re’sse müşābih ve daḥil-i re’sse olan her şeye müte‘allik oldu ve **Şevr** gerdene ve **Cevzā** yedeyne ve ḥıfz-ı ma‘lūmāt itmekde sīne **Seretāna** mehbiṭ-i şems-i ḥaḳīḳat olan ḳalb **Esede** ve ḳassām-ı aḥlaṭ olan ciger **Sünbüle** ve mi‘de ve emi‘ā **Mizāna** sebeb-i nesl olan ālet-i tenāsül **‘Akrebe** ve sebeb-i kıyām u ku‘ud olan faḥḫezyn **Ḳavse** ve sebeb-i ḥareket olan rükbeteyn **Cedye** ve sāḳayn **Delve** u sebeb-i āmed u şod olan ka‘beyn u keff-i pā **Ḥuta** müteşābih **[51a]** ve her bir burc a‘zā-i mezbūreden birine müte‘allik oldu. Kezālik semāvāt-ı seb‘üñ zuḥūrundan daḥi vücūd-ı insānīnün kıyām ve şebāṭı zāhir oldu. Ya‘ni Ḥaḳ celle ve ‘alā ḳudret-i kāmilesiyle ḥaşşa-i felek-i sābi‘den maḡz-ı ‘izāmı vücūda getürüp ol maḡz-ı üstüḥḫānları ḥıfz itti ve felek-i sādisen üstüḥḫānları vücūda getürüp kıyām-ı vücūd üstüḥḫānlarıyla müyesser oldu ve felek-i ḥamisden a‘şāb vücūda gelüp ‘izām üzerine keşīde oldu ve ḳuyūd-ı a‘şāb ile selāsil-i ‘izām birbirine peyveste olup müteferriḳ olmadı ve felek-i rābi‘den laḥm-ı insānī vücūda gelüp a‘şābı itlāfdan ḥıfz itdi ve ḥḫūn vücūd-ı insānīde müste‘idd-i ceryān olup ilā maşāallah lūḫūmı ter ü tāze tutmaḳ için felek-i şālişden ‘urūḳ u zāvārib vücūda geldi ve tamām-ı vücūdı ḥıfz u ḥirāset için felek-i şānīden cild-i insānī vücūda gelüp felek-i Ḳamerden daḥi beden-i insānīde mūlar vücūda gelüp ḥatta bedende münbite olan **[51b]** her bir mūnuñ menāfiḫinden derūn-ı vücūda rāḥat-ı nāfiḫ olmaḡıla tende olan ‘ufūnāt menāfeḫ-i mezbūreden ḥurūc ile def‘-i mażārrāt idüp laḥm-ı vücūd ṭarī ü tāze ṭurdu ve kezālik Ḥaḫret-i Ḳādir-i Muṭlaḳ cevāri-i seb‘uñ her

²²⁸ Hadis-i Şerif: Mü’minin kalbi Allah’ın arşıdır.

birinde nice havāş ta'biye buyurup ve her bir kevkebūñ hāşşası vücūd-ı insānīde bir kuvvete mütē'allik oldu. Meşelā

Zuhāl İnsanda olan 'ulūm u ma'ārif ve keşf ü me'ānī ve kuvve-i māsikeyi zāhiren ve bāṭinen hıfz idüp nuṭfeyi daḥi rahmda ve gızā-yı bedende hıfz itmekle her biri kendü ḥaddine ba'de'l-vuṣūl baḳıyye-i fuṣalātı kuvve-i da'fia ile iḥrāc ider ve **Müşterī**den kuvve-i irādı ve derk-i ma'ānī zuhūra gelür ve **Mirriḥ**den hareket-i irādī ve kudret ve şecā'at vücūda gelür ve **Şems**den ḥayāt-ı hissiye ve taḥakküm ve şevket ve **Zühred**en kuvve-i zāika ve lezzāt şehvāniyye ve 'Üṭaridden 'ilm-i şanāyi' ve zuhūrāt-ı idrāk ve **Kamer**den tekellüm ve hareketde [52a] sür'at ü cism ü cismāniyāt zuhūra gelüp ve bu cümleye ḳabiliyyāt 'ukūs-ı envār-ı ma'rifetullahdan tebādür ider. Pes Ḥaḳ celle ve 'alā ṭabā'yī-i erba'ayı daḥi ecrām-ı eflākden icād buyurup sebeb-i vücūd-ı ṭabī'i-i 'ālemiyān kıldı. Ya'nī ḥarāret-i nār sebeb-i kıyām ḥayāt-ı rūḥ-ı ḥayvānī ve burūdet-i hevā sebeb-i i'tidāl-i ḥarāret-i beden olup farṭ-ı ḥararetten kıyām-ı bedeni telef olmaḳdan hıfz eyledi ve ruṭūbet-i mā gızāyı vücūdda ḥāl idüp bedende bedel-i mā yeteḥallil oldu. Peyvest-i ḥāk daḥi aḥlāṭ-ı erba'aya i'tidāl virüp dem ve şafrā ve balḡam ve sevdā dilde cigerde ve dimāḡ ve zehrede ḳabil-i istiḳrār oldu ve hemḥünān mevālīd-i şülüşe ta'bīr olunan ma'den ve nebāt ve ḥayvānı ṭabāyi'-i eribā'adan icād idüp anlaruñ kuvvāsı ile itmām-ı vücūd buyurdu. Meşelā vücūd-ı insānīde olan taḡayyur ve teraḳḳi ve şubūt-ı 'ızām kuvvet-i muḡayyire-i [52b] cemādīdür ve cezb-i gızā ve tevellüd ve şıḥḥat-ı beden kuvvet-i nāmiyye-i nebātīdür ve ḥiss ü hareket-i kuvve-i ḥāssa-i ḥayvanīdür ve ḥayvanātdan ba'zı gızā-yı insānī ve ba'z-ı merküb-i Ādemī olup eczā-yı vücūd-ı ḥayvāniyyeden olan her bir cüz' eczā'-ı vücūd insāniyyeden ol cüz'e münāsib olan bir cüz'üñ muḳavvisidür. İmdi taḥmīr-i ṭıynet-i insāniyyede olan merātib-i erba'inüñ min vechin bir taḥḳikī budur ki merātib-i mezbūreye merātib-i erba'in-i şabāḥ ta'bīr olunmuşdur. Ya'nī ḡaybū'l-ḡayb ve mertebe-i 'ilmī ve heyūlā-yı küll ve ṭabī'at-i küll ve şüret-i küll ve 'arş-ı a'lā vü kürsī ve burc-ı işnā 'aşer ve semāvāt-i seb' ve kevākib-i seb' ve ṭabāyi'-i erbā' ve mevālīd-i şülüşe ki mecmu'ı kırk mertebe olup **ḥammertü ṭıynete Ādeme biyedeyy-i erba'ine şabahān**²²⁹ ḳavl-i şerīfī ile merātib-i mezbūreye işāret buyurulup ṭıynet-i insāniyye merātib-i mezkūrede yedeyn-i cemāl ü celāl ile [53a] taḥmīr olunmaḡla ḥil'at-i insāniyyeyi berdüş ve mazhariyyet-i külliye devletine düş

²²⁹ Hadis-i Kutsī: Ben Ādem'in ṭıynetini kırk sabah kendi ellerimle yoḡurdum.

olmuştur. Pes hammertü bu maḥalde ḥalaḳtu ma‘nāsınadır. Haleḳa daḡi taḳdīr ma‘nāsına olduḡda ‘ālem-i bātından olur ve ‘ālem-i bātınun bātını evvel-i merātib-i erbā‘ine olan ḡaybü’l-ḡaybdur ve mertebe-i şehādete geldükde **ḥalaḳa eḡhere ve evcede**²³⁰ ma‘nasını mutaḡammın olup ḡaybden şehādete gelür. Tıynet ise ḥaḳīḳat-i insāniyye olan cibilliyetdür ve ḥaḳīḳat-i mezbüre ruḡu’l-ervāḡ ta‘bīr olunan ḥaḳīḳat-i Muḡammediyyedür **ve nefaḡtü fihī min rūḡi**²³¹ kerīmesinde olan rūḡ-ı menfūḡa ḥaḳīḳat-i rūḡiyye-i Muḡtafavīyyedür ve insān ḥaḳīḳat-i mezbüre ile insān olmuştur. Zirā ḥaḳīḳat-i mezbüre olmasa cemādī ve nebātī ve yaḡud ḡayvānī mertebesinde ḳalup şüret-i insāniye ile zāḡir olmazdı ve yedeyn ise şıfāt-ı cemāliyye ve celāliyyeden ‘ibāretdür ki şıfāt-ı mezbüre ḳudret-i kāmīle-i feyz-i aḳdes-i Rabbānīdür ve bī-‘illetdür. [53b] Celāl ise ‘aḡamet ü celālet ve cemāl-i raḡmet ü ‘ināyetden ‘ibāret olup yed-i ilāhiyye sālīkān-i ṡarīḳ-i aḡḳam ḳatında celāl ve cemāl şıfatı ile olan ḳudret-i kāmīle-i Rabbāniyyedür ve er bā‘in şabāḡen aḡa işāretdür ki Ḥaḡret-i Ḥaḡ ve Feyyāz-ı Muṡlaḡ merātib-i erba‘iyyeden her birinde bir ḳuvve ve fi‘l ve şıfat u ḡaḡḡa vedi‘at buyurmuştur ki ḥaḳīḳat-i insāniyye merātib-i mezbüreden her bir mertebeye vāşıl olduḡda ol mertebenün şıfatından bir ḡaḡḡa kesb idüp mülūka a‘vānı hem-rāḡ olduḡı gibi şıfāt-ı mezbüre ḥaḳīḳat-i insāniyyeye refīḳ olur. Ya‘nī şıfāt-ı mezbüre ḳuvā-yı ‘ulviyye vü süfliyyedür ki ruḡu’l-ervāḡun askeri gibi olup ve ḳuvā-yı ḥaḳīḳat-i Muḡammediyyenün şüretleri melāike-i ‘ulviyye vü süfliyye olur. Pes ḥaḳīḳat-i mezbüre merātib-i erbā‘inün her birinde **mertebeten ba‘de mertebetin**²³² zūḡūr idüp şānına lāyık olanı refāḳatına ḳabul itdükden soḡra [54a] bir mertebeye daḡi nüzül idüp bu üslūb üzre merātib-i erbā‘iyyeyi kemāle iriştürdi ve kemāl-i ḳuvvet-i şıfat-ı celāliyye vü cemāliyye ile her bir mertebeye ki nüzül buyurdu. Ol mertebenün ḳuvā-yı melekiyyesi anun ḡidmetine müsāra‘at ve rikābınca muvāḡaḳat itmekle her bir mertebede ol mertebenün şıfat ve ḡaḡḡasıyla bürüz itdi ve zūḡūrāt-ı erbā‘iyyeden bir mertebeden bir mertebeye naḳl olunduḡça her birinde bir nev‘-i ṡulū‘ ve bir nev‘-i ḡurūb vaḳī‘ olmaḡıla zıḳr olunan zūḡūr u ḡafā ol cihānun şabāḡından bir şabāḡ olup taṡavvūrāt-ı mezbüreye erba‘ine şabāḡen ḳavliyle işāret buyuruldu. Bu ḡod ma‘lūmdur ki mir‘ātı ne maḡūle elvāna muḡābil ṡutsalar mir‘āt-ı billūr elvāndan mücerred iken mea‘tecrīdihā elvān-ı müteḡābilenün ‘ukūsı mir‘āt-ı

²³⁰ Yarattı, ortaya çıktı, vücut buldu.

²³¹ el-Hicr 15/29:Ona rūhumdan üfledim.

²³² Bir mertebeden başka bir mertebeye.

mezbûrede cilveger olur. Kezâlik rûh-ı aqdes daği merâtibden her kıngısında bürüz itdiyse ol mertebe rûhdan vücûd-pezir olup [54b] mertebe-i mezbûrenüñ daği şıfat ve hâşşası mir'at-ı rûhdâ pertev itmişdür. Pes hâkikat-ı mezbûre mir'at-ı şûret-i insâniyyede zâhire olup kemâl-i câmi'iyet ile esmâ' ü ef'âl u şıfât-ı zâtiyye ol âfitâb-ı hâkikat-i Muhammediyyenüñ şıfât ve zâtı olduğı cihetden âfitâb-ı mezbûrünüñ tûlû'ı merâtibden her kıngısında olursa bir şabah-ı cedîd vâkî' olur ve şıfât-ı mezbûre hâkikat-i mezkûrede ictimâ' itdükde cümlesi hâkikat-ı vâhîde olup ve hammertu kıavliyle bu tahmîre işâret buyrulup cemî' şıfât-ı 'ulviyye nefh-i rûh-ı izâfiyye ve dest-i cemâl u celâl ile sirişte ve cümlesi mağall-i vâhîdde müctemî' ve cevhere-i aşliyye-i evveliyyeye peyveste olur. Kemâ ruviye 'an Cābir radıyallahu 'anh seeltü Rasûlullahi 'aleyhi ve's-selām 'an evveli mâ hâlağallahu kâle huve nûri nebıyyike yâ Cābir. Hâlağahü şümme hâlağa minhü külle hînin ve hâlağa ba'dehu külle şey'in ve hıyne hâlağahu ekāmehu kıddemehü fi mağami'l-kurbi [55a] isnâ 'aşere elfe senetin şümme ce'alehu erbe'ate aqsāmin fe hâlağa'l-'arşe min kısmın ve hâlağa'l-kürsiyye min kısmın hamaelete'l-'arşı ve hâzenete'l-kürsiyyi min kısmın ve ekāme'l-kısmü'r-râbi'a fi mağami'l-hubbi isnâ 'aşere elfe senetin. Şümme ce'alehü erbe'ate aqsamin fe hâlağa'l-kalemün min kısmın vel-levha min kısmın ve'l-cennete ve'n-nāre min kısmın ve ekāme'r-râbi'a fi mağami'l-havfi isnâ 'aşere elfe senetin. Şümme ce'ale erbe'ate eczāin fe hâlağa'l-melâikete min cüz'in ve hâlağa şemse min cüz'in ve'l-kamera ve'l-kevākibe min cüz'in ve ekāme cüz er-râbi'i fi mağām-ı ricāi isnâ 'aşere elfe senetin. Şümme ce'alehu erbe'ate eczāin fe hâlağa'l-'ağle min cüz'in ve'l-'ilme ve'l-hılme min cüz'in ve'l-ismet ve't-tevfıke min cüz'in ve ekāme'r-râbi'a fi mağami'l-hayāi isnâ 'aşere elfe senetin. Şümme nazarallahu ileyhi fereşcha'n-nûre 'araken feğatret minhü ve teneffeşet mietu elfin ve işrüne elfen ve erbe'aten âläfi kığretin mine'n-nûri fe hâlağallahu külle kığratin rûha nebıyyin ev rasûlin. Şümme teneffeşet minhü'l-ervāhe fe hâlağallahu min enfāsihim nûre'l-evliyāi ve's-su'edā ve's-şühedāi ve'l-muñi'ine [55b] ilā mine'l-mü'minîne yevmi'l-kıyāmeti ve'l-'arşu ve'l-kürsiyyu min nûri ve'l-kerrübüne ve'r-rûhāniyyüne mine'l-melâiketi min nûri ve'l-cennetü ve mâ fiyhā mine'n-na'imi min nûri ve melâiketü's-semāvāti's-seb'i min nûri ve's-şemsü ve'l-kamer ve'l-kevākibü min nûri ve'l-'ağlu ve 'ilmü ve'l-'ışmetü ve't-tevfıku min nûri ve's-suedāu ve's-şühedāu ve's-şālihüne min nûri. Şümme hâlağa isnâ 'aşera hıçāben fe ekāmı nûri fehüve cüz'ü'r-râbi' fi külli hıçābin elfe senetin ve hiye

makāmātü'l-‘ubūdiyyeti ve hiye hicabü'l-kerāmeti ve's-sa'ādeti ve'l-heybeti ve'r-rahmeti ve'r-ref'eti ve'l-‘ilmi ve'l-‘hilmî ve'l-vaqāri ve's-sekīnete ve's-şabri ve's-şidkî ve'l-yakīni fe'abadallahu zālīke'n-nūru fi külli hicābin elfe senetin fe lemmā harace'n-nūr min hucebi rakkabehullau fi'l-arzî ve kâne yudiy' u minhā mābeyne eş-şarkî ve'l-ğarîbî külle's-sirāc fi leyli muzlemetün. Şümme ḥalaḳallahu Ādeme mine'l-arzî fe rakkabe fiyhi en-nūre fi cebīnihi. Şümme ilā tahririn ila en vaşelehu ilā şulbî 'Abdullah bin 'Abdü'l-muṭṭalib ve minhū ilā rahmü ümmî Āmine. Şümme ḥaracenî ile'd-dünyā fece' alenî seyyide'l-mürselîn [56a] ve ḥātemen nebīyyin ve rahmeten lil-‘ālemin ve kāyide gurrel muḥcerin kâne hāzā u ḥalkı nebīyyike yā Cābir şadeḳa Rasūlullāh şallallahi ‘aleyhi ve's-selām ve ‘alā ālihi ve aşḥabi ve vārişihî min mine'l-evliyā ve sūlehā.²³³ İmdi ey nüshā-i mecmu'a-i kevneyn vahdet ü keşret ve icmāl ü tafşîl ve bedv-i ḥalkı nūr-ı Seyyidü'l-mürselîn ve ḥaḳīḳat-i erba'inde olan iş bu vech-i taḥḳīkî istimā' ittūnse Ādem 'aleyhisselāmuñ tıynden ḥalk olunan kâlbüd-i maḥşuşlarından kaṭ'ı naẓar min ḥayşü'l-enfūs merātib-i erbā'inde olan taḥḳīḳ-i muḥaḳīḳinden bir vech daḡı budur ki merātib-i erba'iniyyenüñ evveli rûḥ-ı aḳdes-i Aḥmedî ve mir'at-ı ḥaḳīḳat-i Muḥammedîdür ki şıfāt-ı celāliyye vü cemāliyye

²³³ Cābir (r.a) rivayet edildiği gibi; Rasulullah'a Allah'ın ilk neyi yarattığını sordum. Dedi ki: "Ey Cābir, ilk yaratılan senin peygamberinin nûrudur. Allah onu yarattı. Sonra ondan zamanı ve ânı yarattı. Ondandır da her şeyi yarattı. Onu da yarattığında on iki bin yıllık bir yakınlık makamına koydu. Sonra onu dört kısma ayırdı. Arşı bir kısımdan, kürsiyi bir kısımdan, arşı taşıyıcı ve kürsi koruyucularını bir kısımdan yarattı. Dördüncü kısmı sevgi makamına yükseltti. On iki bin yıllık sevgi makamında ikame etti. Sonra bunu dört kısma ayırdı. Kalemî bir kısımdan, levhî bir kısımdan, cenneti ve cehennemi bir kısımdan yarattı. Dördüncüsünü on iki bin yıllık korku makamında ikâme etti. Sonra onu da dört kısma ayırdı. Melekleri bir cüzden yarattı. Güneşi ve gezegenleri bir cüzden yarattı. Dördüncü cüzü on iki bin yıllık recâ makamında ikâme etti. Onu dört parçaya ayırdı. Akıllı bir cüzden, hilmî ve ilmî bir cüzden, ismet ve tevfiği bir cüzden yarattı. Dördüncü cüzü on iki bin yıllık hayâ makamında ikâme etti. Sonra ona baktı ve nur, ter serpti. Ondandır damla hâline geldi. Bu da yüz yirmi dört bin parçaya bölündü. Allah her katreden de bir nebinin ruhunu yarattı. Sonra bundan ruhları dağıttı. Bunların nefeslerinden de kıyâmet gününe kadar gelecek veliler, saidler, şehitler ve mü'minlerden, taat edenlerin ruhunu yarattı. Arşı ve kürsüyü benim nurumdan meleklerin, kerrubin ve ruhânîlerini de benim nurumdan yarattı. Cenneti ve ondaki nimetleri de benim nurumdan yarattı. Yedi gök semânın meleklerini de benim nurumdan yarattı. Güneşi, ayı ve gezegenleri de benim nurumdan yarattı. Akıl, ilm, ismet ve tevfiği de benim nurumdan yarattı. Süedâları, şehitleri, salihleri de benim nurumdan yarattı. Sonra on iki perde yarattı ve nurumu ikâme etti. Bu da dördüncü cüz olup her perde de bin senedir ve bu ubudiyyet makamlarıdır. Bunlar: kerâmet, saâdet, heybet, rahmet, ref'et, ilim, hilm, vakâr, sekîne sabır, sıdk, yakîn perdeleridir. Bu nur Allah'a kulluk yaptı. Her perdede bin yıl kulluk etti. Nur perdeden çıkınca Allah onu yere yükledi.

Yerden doğu ile batı arasında her lamba ışıyor, aydınlatıyordu. Sonra Allah Âdem'i yerden yarattı. Nûru onun alınına yerleştirdi. Sonra temiz birine yükledi. Sonra Abdü'l-muṭṭalib oğlu Abdullah'ın sulbüne ulaşana kadar temiz olarak yükseldi. Oradan annem Amine'nin rahmine yerleştirdi. Sonra beni dünyaya çıkardı. Beni resullerin efendisi kıldı. Nebilerin sonuncusu ve âlemlere rahmet kıldı. Meşhurların önde gelen lideri yaptı. Ey Cābir, senin peygamberinin yaratılışı öyledir." Allah'ın rasulü doğru söyledi. O'na, âline, aşâbına, vârisleri olan veli ve sâlihlerle salât ve selâm olsun.

semerâtı olan şecâ'at ve şehâvet ve 'iffet ve re'fetle ol haqîkatde ve vücûd-ı vâriş-i ekmelde zühûr itmişdür. Mertebe-i şâniye zühûr-ı ervâh-ı hamsedür ki birisi kuvvet-i muğayyire-i ma'denîdür ve vücûdda bir hâlden bir hâle olan tebeddülât ve tağayyürât bi külliyyetihâ anuñ hâşşasıdır. Birisi daği [56b] cigerde mustakırr olan kuvve-i nâmiyye-i nebâtiyedür ki kıassam-ı ağziyye-i bedeniyye olup tevellüdât anuñ hâşşasıdır. Biri daği rûh-i hayvânîdür ki merkez-i mağarrı kalbdür ve biri rûh-ı nefsanîdür ki pîşânî-i dimâğda mustakırr olup ismi hiss-i müştarekdür ve 'ilm-i şanâyî' ve ta'lim ü ta'allüm ve tedbîrât-ı umûr-ı şuveriyye anuñ hâşşasıdır. Birisi daği rûh-ı melekîdür ki fevkanıyyü'l-mağarrıdır ve rûh-ı insânî ve 'aql-ı me'âd ismiyle mevsûm olup meyân-ı 'ulviyyât u süfliyyâtta vâsiâ ve mehbiû-i feyz-i ilâhî olmağıla 'ulviyyâta 'urûc aña maşşûşdur ve mertebe-i şâlişe nufûs-i erba'adur. Ya'ni birisi nefis-i gâzabîdür ki vücûd-ı kümmelde gayrete mütebeddil olur. Biri daği nefis-i şehvânîdür ki vücûd-ı kâmilde hubb-i ilâhiyye mütebeddil olur. Birisi daği nefis-i melekîdür ki hayr-ı hâh-ı kâinât olup aña nefis-i kudsî ta'bir olunur ve nefis-i kudsî bir haqîkat-i ünsîdür ki hazret-i aqdesden feyz-pezir olup feyz-i mezbûru 'âlemiyâna ifâza itmekle sebeb-i hayat-ı 'âlemiyân olur [57a] ve belki rûh-ı kudsî daği budur diyu cismün ferşıyyün ve rûhun 'arşıyyün ile tavşif buyurmuşlar ve râbi'an şıfât-ı seb'-i kalbiyyedür ki sâlikân-ı râh-ı haqîkat kendü ibtidâlarından intihâlarına anuñla vâsıl olurlar. Şıfât-ı mezbûre kalebî ve nefsî ve kalbî ve sırrî ve rûhî ve hafî gaybü'l-gaybdur ki inşâ'allah te'âla mağal iktizâ itdükde her birinüñ tavr u seyri ber müceb-i **fe emmâ bi ni'meti Rabbike fehaddis** ²³⁴ tahkîk oluna ve hâmisen havvâs-ı hamse-i tâhiredür ki her biri vücûduñ esbâb-ı nizâmıdır ve sâdisen havâss-ı hamse-i bâtınadur ki vücûd-ı insânîde sebeb-i insâniyet bunlardur ve sâbi'an kuvâ-yı erba'a-i tabî'ıyyedür ki kıyam-ı ten ve şıhhat ü marâz-ı beden kuvâ-yı mezbûrenüñ fesâd u şalâhına merbutdur ve şâminen şıfât-ı zâtiyyeyi yedi i'tibâr idenlerüñ i'tibârî üzre hayât ve 'ilm ve kudret ve irâdet ve sem' ve başar ve kelâmdur ki 'abd ile Mevlâ beyninde vâsiâ ve muqaddemen beyân olunduğı üzre zühûr-ı âferinîşe sebebdür ve 'aql-ı şânî ki 'aql-ı me'âş [57b] ve kemâli neyl-i mertebe-i 'aql-ı me'âddur ki mazhar-ı feyz-i celâl ü cemâl olduğı cihetden aña daği yedeyn ile işâret buyrulup **hammertu tıynet Âdeme bi yedeyye** ²³⁵ şıfât-ı seb'-ı mezbûredür ki vücûd-ı

²³⁴ ed-Duhâ 93/11: Rabbinin nimetlerine gelince; işte onu anlat.

²³⁵ Hadis-i Kutsi: Âdem'in tıynetini elim ile yoğurdum.

insānide zāhir olup tamām-ı hestî-i Âdemî şîfat-ı cāmî‘a-i mezbûre ile zuhûr idüp cümlesi birbiriyle sirîşte ve kudret-i kāmîle-i celāliyye vü cemāliyye ile vücûd-ı vāhidde sâbite ve nefh-i rūh-ı izāfî vesāted-i camî‘iyyet-i mezbûre ile zāhire ve müşbite olmağıla **innallāhe ḥalaka Âdeme ‘alā sûretihi**²³⁶ hadîşi **leḳad ḥalake’l-insāne fî aḥseni taḳvīm**²³⁷ kerîmesiyle şîfat-ı cāmî‘a-i mezbûreye işâret buyrulmuşdur ve insān feyz-i aḳdes ile zāhir olup mühr-i Süleymānî meşābesinde olan naḳş-ı nigîn-i cemî‘-i esmā’ u şîfat u ef’āl ü âşār ile memleket-i tende taht-nişîn-i hilāfet olduḳda şîfat-ı müteḳābile vü müte‘adide ve esmā-i mütekeşşire vü mütezāddenüñ âşārın kendü mir’at-ı zātında müşāhede kılup her şîfatıñ ḥaḳîḳatını mu‘āyene ile kendü zātını [58a] şîfat-ı mezbûreye muṭābık bulur ve şîfat-ı mezbûre vücûdunda kuvvetden fî‘le ve buṭından zuhûra ve ḡaybden şehādete gelmekle memālik-i ten ve eḳālîm-i bedenüñ Süleymānî olup kendü ḥaḳîḳatine yol bulur ve mebdede ve me‘ādını fehm idüp **lî me‘allāhi vaḳtün**.²³⁸ Bu ma‘nāya işâret idügün bilür ve nefsinin bu vechile ‘ārif olduḳda lâ-cerem ‘ārif-i Rabb olup **men ‘arefe nefsehü feḳad ‘arefe Rabbehü**²³⁹ ma‘nāsının ‘ārayis-i cemālî dîde-i ma‘rifetine cilveger olur. Pes insānuñ insāniyyeti merātib-i mezbûre ve şîfat-ı mezkûrenüñ ḥuşûl-i müşāhedatıyladır ki kırk üç mertebedür ve üç mertebeden biri nefh-i rūhullāh ikisi daḡi yed-i celāl ü cemāldür ve merātib-i erba‘inden (5) ervāḥ, (2) nüfûs, (7) şîfat-ı ḳalbiyye, (5) ḡavās-ı zāhire, (5) ḡavās-ı bâṭına, (7) esmā’-i zātîyye, (2) ṭabāyi‘ (3) mevālîd. Pes zıkr olunan merātib-i erba‘îniyye insān-ı kāmîlün vücûdunda ‘aḳl-i me‘aş ü me‘ad ile [58b] i‘tidāl bulur ve ḡayrılar zıkr olunan merātib-i erba‘îniyyede naḳıslar olmağıla şecer-i bî-şemer ve zevcesi var iken evlāddan maḥrûm olan recûl-i ‘aḳîm ve âlet-i tenāsülî var iken ‘innîn olan şahşā müşābih olur ve dünyāya gelmekden maḳşûd kemālât-ı mezbûrenüñ ḥuşûlüyle mebdeye vuşûl iken noḳşān ile rucû‘ itdükde mebdeye vuşûlden maḥrûm ve sermāye-i rūhı esfel-i sāfilîn-i ḡüsrānda mercûm olur. **Allahümme ihfeznā min cemî‘l-‘alāyık ve’l-avāyık**²⁴⁰ zirā fî’l-ḥaḳîḳa nār ve bâ’ iş-i ta‘zîb bi’n-nār insānuñ bu ‘ālem-i ṭabî‘atde zāhiren ve bâṭinen müzahrefât-ı dünyeviyye ve’l-lezzāt-ı nefsāniyye inhimākla olan ta‘alluḳlarından ‘ibāretdür. Aña bināen ki ta‘alluḳât-ı ṭabî‘iyyeden her bir ta‘alluḳ melekāt-ı rediyyeden bir melekeye

²³⁶ Hadis-i Şerif: Şüphesiz Allah Âdem’i kendi sureti üzere yarattı.

²³⁷ et-Tîn 95/4: Biz, gerçekten insānı en güzel biçimde yarattık.

²³⁸ Hadis-i Şerif: Benim Allah’la öyle bir vaktim var ki.

²³⁹ Hadis-i Şerif: Nefsini bilen Rabbini bilir.

²⁴⁰ Allah’ım bizi bütün hevâ ve hevesten, tökezleten şeylerden koru.

mensübedür ki insân-ı âni temellük idüp meleke-i mezbûre daği aña temlik olunmağla lisân-ı ‘örfde aña meleke ve lisân-ı şer‘de mülk ta‘bîr olunur [59a] ve kezâlik ‘inde’l-muḥaḳikîn aḥlâk-ı ḥamîde-i celîle şüretinde olan melekât-ı ḥasene-i fâzılâya daği melek ta‘bîr olunur. Fe emmâ beynlerinde tefâvüt budur ki eger melekât-ı mezbûre şüret-i rediyye ve aḥlâk-ı zemîmede olursa Zebâniye ve şüret-i ḥasene ve aḥlâk-ı cemîlede olursa rıdvân ile mu‘abber olur ve ‘âlem-i kebîrde olan emlâk kuvâ-yı rûḥâniyye vü cismâniyyeden ‘ibâret olup ‘âlem-i şağîr daği enmûzec-i ‘âlem-i kebîr olmağla Muḥyiddîn-i ‘Arabî radıyallâhu ‘anh faşş-ı evvelde bi ‘arîki’l-muṭâbaḳat bu ma‘nâya işâret idüp buyururlar ki **ve kâneti’l-melâiketü min ba‘zı kuvâ tilke’s-şüretü’lletî hiye şüretu’l-âlemi el-mu‘abberu ‘anha fi’l-istilâhi ḳavm bilel insâni’l-kebîri. Fe kânet ilâ melâiketühü ke’l-kuvâ er-rûḥâniyye ve’l-hissiyyelletî fi’n-neşeti’l-insâniyyeti ve kânet el-ḳuvvâ er-ruḥâniyyetü ve’n-nefsâniyyetü melâikete vücüdü’l-insâni li enne ḳuva’l-‘âlemi icteme‘at fiyhi biesriḥâ felâ insânü ‘âlemün şağîrün ve’l-‘âlemü insânün kebîrün vücüdü’l-insâni fiyhi.**²⁴¹ [59b] El-ḥâsıl melekât-ı ḥamîde-i marzıyye sebep-i duḥûl-i na‘îm-i şuveriyye ve ma‘neviyye ve melekât-ı rediyye-i ğayr-ı marzıyye daği sebep-i duḥûl-i ceḥîm-i şuveriyye vü ma‘neviyye olup enbiyâ-i ‘izâm ve evliyâ-i kirâm bu ma‘nâyı keşf-i şarîḥ ve şuhûd-ı şaḥîḥ ile tavzîḥ buyurmuşlardır. Pes her kimüñ ki ekşer ta‘alluḳı dünyaya olursa aḥlâkı eḥass ve ervâ ve her kimüñ ki ta‘alluḳı dünyaya eḳall olursa evşâfı ḥamîde ve a‘lâ ve aḥlâkı elṭaf ve eclâ olur ve egerçi ta‘alluḳât-ı keşîre ve melekât daği bi ḥasebi’t-ta‘alluḳât mütenevvia‘dür velâḳin min ḥayşü’l-icmâl ve’l-küllî ta‘alluḳât ve melekât on ṭokuz ‘adedde münḥaşıradır. Bu taḳdîrce eger esbâb-ı duḥûl-i cinân ve eger sâik-i duḥûl nâr-ı ḥırmân on ṭokuz ‘adeddür. Zîrâ cennet-i şuveriyye vü ma‘neviyye ve nâr-ı şuveriyye vü ma‘neviyye mine’l-‘arş ile’l-‘farş olan ‘avâlimden ḥârice degillerdür. Aña binâen ki cennetüñ saḳfı ‘arş ve ferşi kürsî olup cehennemüñ daği maḳarrı felek-i ḳamerüñ muḳa‘arında olan taḥte’s-şerâdadur. Pes ta‘alluḳât-ı [60a] insâniyye bi ecmaiḥâ Ḥaḳ Te‘âlânüñ ḳudret ü irâdet ve şun‘-ı ḥikmeti ile min ḥayşü’z-zâhir ve’l-bâtın seyyâre-i seb‘ ve burûc-ı işnâ ‘aşerden ḥâric degillerdür ve Ḳâdir-i Muṭlaḳ her

²⁴¹ Melekler bu sûretin bazı kuvvetlerindendir ki bu âlemin sûretidir. Bundan kastedilen de büyük insândır. Bu durumda melekler insânın varoluşunda bulunan duyusal ve rûhsal güçler gibidir. Bu durumda ruhsâl ve nefsanî güçler insân vücudunun melekleridir. Çünkü âlemin güçleri insânında toplandı. Onun izinde gitti. Bu durumda insân küçük bir âlemdir. Âlem insânın içinde var olduğu büyük bir insândır.

bir burc u cevārīye müvekkil birer melek halk idüp burūc-ı mezķūreden her bir burc irādet-i Hāk ile ta'alluķāt-ı insāniyyeden bir ta'alluķa maḥşūş ve aḥkām-ı burūc daḥi seyyāre-i seb'den burūcda olan bir kevkebe müte'alliķadur ve cümlesi taşrīf-i ķudret-i kirdigārı ile derķār ve ālāt u esbāb-ı āşār-ı fā'il-i muḥtār olup müeşşir-i ḥaķīķi Ḥāzret-i Perverdigārdur ve 'inde't-taḥķīķ bi'set-i Rusūl ve inzāl-i kütüb ve esās-ı teklif ve ḳavā'id-i evāmīr ü nevāhī insānı mūcibe-i helāk olan ta'alluķāt-ı rediyyeden taḥlīş içündür. Tā ki vaḥdāniyyet-i Hākķa ve resūllerine ve kütübü münzele ve aḥkāmına ve cennet ü nār ve şırāt u mīzān ve ba's u ḥaşr ve su'āl u ḥisāb [60b] ve şevāb u 'iķāba şıdķ ile imān getürüp ve melāike 'ibādullah olduğına ḥulūs-ı derūñ ile i'tikād-ı tāmī idüp evāmire imtişāl ve nevāhiden ictinābla cehennem zebānilerinden cism ü cānları ḥalās olup Hāk Te'ālānuñ maḥz u faẓl u raḥmeti ile sebeb-i duḥūl-i cinān olan aḥlāk-ı ḥamīdeye nā'il ve melāike-i rıdvāna vāşıl olalar. Kemā ḳāle şallallahu 'aleyhi vesellem **men erade en yünecciyehullahu yevme'l-ķıyāmeti mine'z-zebāniyyeti tis'ate 'aşera fe'aleyhi bi Ḳur'anin bismillāhirraḥmanirraḥīm. Fe inne külli ḥarfün minhā yekūne cünneten lehü min külli vāḥiden minhā.**²⁴² Zirā bismillāhda olan on ṭokuz ḥarfün her biri bir 'ālemün azāsında vāķi' olmağıla besmelede olan esmā-i ilāhiyye-i zātīyye ve şifātīyye ve fi'liyyeden her bir ismün berekātında ḥaķīķat üzre besmeleyi ķırāet iden 'abd-ı münāciyi ta'alluķāt-ı mezbūreden āzād ve zümre-i ehl-i necāta ilḥākla dilşād [61a] ider. Kemā ḳāle te'a **vezķür isme Rabbike ve tebettel ileyhi tebtīlā**²⁴³ ma'nā-yı tebettül ḥod māsivādan inķitā' ve külliyyet ile Hākķa teveccühdür. Zirā māsivādan munķatı' ve külliyyet ile müteveccih-i Hāk olanuñ dünyevī ve uhrevī bir şey'e ta'alluķı ḳalmaz. Kemā ḳāle Te'ālā **e leysallāhu bi kāfin 'abdehu**²⁴⁴ ve ḳāle Te'ālā **ve men yetevekkel 'alallāhi fe hüve ḥasbuh**²⁴⁵ ve ḳāle şallallahu 'aleyhi vesellem **ed-dünyā ḥaramün 'alā ehli'l-āḫireti ve'l-āḫiretü ḥarāmün 'alā ehli'd-dünyā ve hümā ḥaramāni 'alā ehlillāh**²⁴⁶ ve ḳāle 'aleyhisselām **mütü ḳable en temütü**²⁴⁷ mevt-i mezbūre daḥi mevt-i irādīdür. Mevt-i iḥtiyārī ise māsivāyı terk ve külliden inķitā' ve ḥurūc ve Hākķa rucū' ve

²⁴² Hadis-i Şerif: Bir kimse on dokuz cehennem zebānisinden korunmak istiyorsa, besmele okusun. Besmelenin harflerin on dokuz tanedir ve her harf o kişi için bir zebanilere karşı bir kalkandır.

²⁴³ el-Müzemmil 73/8: Rabbinin ismini zikret ve bütün benliğinle O'na yönel.

²⁴⁴ ez-Zümer 39/36: Allah kuluna kāfi değil mi?

²⁴⁵ et-Talāk 65/3: Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter.

²⁴⁶ Hadis-i Şerif: Dünya ahiret ehline haramdır, dünyaya meyletmez. Âhiret de dünya ehline haramdır, âhirette cennet nimetlerini göremez ve bu ikisi de ehlullāha haramdır.

²⁴⁷ Hadis-i Şerif: Ölmeden evvel ölünüz.

mebde-i aşliye ‘urücdur. Şifât-ı mezbûre ile ittîşâf ise mûcib-i beķā-i sermedî ve sebeb-i hayât-ı tayyibe-i ebedîdür. Kemā kıyle **mut bi’l-irâdet, taḥyî bi’t-tab’ıyatı**²⁴⁸ ve ķāle ‘Âli kerremâllahu veche **en nâsu niyâmün fe izā mātu intebehu.**²⁴⁹ [61b] Nevm daḥi bu maḥalde cehl u ğafletden ‘ibâret ve intibâh ‘ilm ü yaķazaya işâretdür. Kemā ķāle Te‘ālā eve **men kâne meyten fe aḥyeynāhu** ve ce‘alnā lehū **nûran yemşi bihi fi’n-nâsi ke men meşelühü fi’z-ẓulumāti** leyse bi ḥāricin minhā²⁵⁰ ya‘ni eve **men kâne meyyiten bi’l-irâdeti fe aḥyeynāhu bi’l-hayati’t-tayyibeti’l-ḥaķıķıyyeti fi’l-‘ilmi vel ma‘rifetü yemşi bi hāẓi’l-ma‘arif beyne’n-nâs ‘âlimen ‘ârifen müşâhidin ke men hüve meyyitün fiy ẓulumāti’l-cehli ğayre ḥāricin ‘anhā.**²⁵¹ Pes nûr ‘ilm ve hayat ve vücûd ma‘nâsına ẓulmet daḥi cehl ve ğaflet ve ‘adem ma‘nâsınadur. Kemā ķāle Te‘ālā **e femen şereḥallahu şadrehū lil İslâmi fe hüve ‘alā nûrin min Rabbihi**²⁵² ey ‘Ali ‘ilmin min Rabbihi ve bi’l-cümle ‘inde’l-muḥaķıķın ķāide-i küllîyedür ki mevt-i irâdî ile fânî olanlar hayât-ı ebediyye ile bâķî olurlar ve mevt-i mezbûre gerek uhrevî ve ma‘nevî ve gerek şûri ve dünyevî olsun. Kemā ķāle Te‘ālā **velā taḥsebennelleẓîne ķutîlu** [62a] **fi sebilillāhi emvātā bel aḥyāun ‘inde Rabbihim yürzeķün.**²⁵³ Feriḥîne **bimā atāhumullahi min faẓlihi.**²⁵⁴ İmdi bu dünyada sebeb-i duḥûl-i nâr olan ta‘alluķât-ı süfliyyeden ķalbini mücerred ve ḥāliş itmeyenler ba‘del-mevti’t-tabî‘i ta‘alluķât-ı reddiyyeden kendüye ḥāşıla olan melekât-ı deniyyenün sebebi ile ührâda cehennem zebânilerine giriftâr olur. Ba‘de izâleti’l-âlât ise izâle-i melekât-ı reddiyye ğâyetle düşvâr ve belki muḥâlâtdan olur. Pes her kimün sermāye-i ‘ömr-i girām-behâsı elde iken mevt-i tabî‘iden evvel mezra‘a-ı ahîret olan dünyâda melekât-ı reddiyyeyi izâle ve melekât-ı faẓılaya tebdîl iderse vuşûl-i cennet-i şûriyye vü ma‘neviyye ḥuşûle gelüp zebânîler andan el çekerek ve melâike-i rıdvân **selāmüm ‘aleyķüm tıbtüm**

²⁴⁸ İrâde ile öl, tabî olarak yaşa.

²⁴⁹ İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar.

²⁵⁰ el-En‘âm 6/122: Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insânlar arasında yürüyeceği bir nûr verdiğimiz kimsenin durumu, hiç karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimsenin durumu gibi olur mu?

²⁵¹ İrâdesiyle ölmüş olan kimseyi biz gerçek ve güzel bir hayatta ilim ve marifetle dirilttik. O bu marifetle insânlar arasında âlim, ârif ve müşâhid olarak yürür. Böyle bir kimseyle cehâlet karanlığından çıkmayacak olan kişi bir olur mu?

²⁵² ez-Zümer 39/22: Allah’ın göğsünü İslâm’a açtığı, böylece Rabbinden bir nûr üzere bulunan kimse, kalbi imana kapalı kimse gibi midir?

²⁵³ Âl-i İmrân 3/169: Allah yolunda öldürülenleri ölümler sanmayın, bilâkis onlar diridirler, Rableri katında rızıklandırılırlar.

²⁵⁴ Âl-i İmrân 3/170: Allah’ın kendilerine verdiği hediyelerle ferahlandırılırlar.

fedhulūhā hālidiyn ²⁵⁵ mübeşşirâtı ile tekrîm idüp ebedü'l-âbâd muķîm-i dâr-ı na'îm olur.

[62b] Kıt'a:

Âdemî zâde turfe-i ma'cûniyest

Gez firişte sirişte ver hayvân²⁵⁶

Ger bedin meyl mi koned bih ezîn

Ver bedan meyl mi koned bed ezân²⁵⁷

Âh ey sâlik-i rāh bu cümle zuhūrāt ve taṭavvurāt ma'rifetullah içündür. Ma'rifet-i tām̄m oldur ki ḳadr-i 'ömrü bilüp bir senede toḳuz erba'în çıkarmanuñ sırrını fehm eylesesin ki toḳuz erba'în üç yüz altmış gün olur ve kemāl kırḳ yaşda olduḡına ḥikmet budur ki kırḳ sene üç yüz altmış erba'în olur. Pes kemāl bu oldu ise menāzil ve merāhil-i a'mārdan olan ānāt ve sa'āt ve sinin erba'înātı ḡaflet ile geçmeyüp taẓyī'-ı evḳāt itmeyesin ve erba'înātda mücerred yübüset-i dimāḡa ḳanā'at itmeyüp maḥabbet-i zātiyye ve cezbe-i ilāhiyye ile bir demde kırḳ senede olacaḳ erba'înātı tekmil ile ṭayy idüp ezel ile ebed cem' olan noḳta-i ḥâlde maḥv olasın. Ya'ni kendü ḥaḳıḳatiñe rucū' ve mebd-i aṣliyye [63a] 'urūc için sefer idüp **sāfiru taṣiḥḥu taḡnemū.**²⁵⁸ Bu sefere işāret itdüḡinde şüphe ḳılmayasın ve Ḥabīb-i Ekrem ṣallallahu 'aleyhi vesellemden ümmetine mīraṣ ḳalan devlet-i 'uzmā-yı 'urūcdan lāyık degüldür ki maḥrūm ḳalasın. Pes ey birāder-i emced bir mürşid-i ekmelūñ naẓar-ı iksir-i eṣerinden behre-yāb-ı cezbe-i raḥmaniyye olduḡdan soñra maḥẓ-ı 'ināyet-i Rabbāniyyeden saña i'tā olunan ḳuvvet ve ḳudret ve her şıfâtı mānend-i ḥātem-i Süleymānī dest-i ḳabiliyyetüñde olan ḥubb-i ilāhī ile ne vech ile isti'māl idecegüñ fehm eylesesin. Ya'ni ḳuvve-i ḥayvāniyye ki vücūduñ ḥiss u ḥaraket-i anuñladur. Ol ḥiss u ḥareketi tā'āt-i ḳālebiyye vü ḳalbiyyeye şarf eylesesin ve cigerde vedi'a olan ḳuvve-i nāmiye ile ḥalḳa fevāyid-i bisyār nişār idüp mānend-i ḥas u ḥār derende ve ezā vü cefā resānende olmayasın ve ḳuvve-i muḡayyire ki seni

²⁵⁵ ez-Zumer 39/73: Size selām olsun. Tertermiz oldunuz. Öyleyse ebedi kalmak üzere cennete girin.

²⁵⁶ İnsanoḡlu bir karışık meyvedir. Melek ve canlılar bu mâcundan yaratılmışlardır.

²⁵⁷ Eğer meleḡe meyl edersen daha iyi, eḡer hayvana meyl edersen daha kötü olursun.

²⁵⁸ Hadis-i Şerif: Seyehat edin, sıhhat bulursunuz.

nuṭfe-i insāniyyeden şüret-i Âdemîye [63b] tufûletden şebāba ve belki sinn-i kühûlet ve şeyhûhete getürüp bu kadar tağayyürât ki vâkı‘ olmuştur. Sen daḥi **men istevā yevmāhu fe hüve maḡbūn**²⁵⁹ zümresinden olmayup nefsün cevher gibi zü-ḥaşıyyât olup seng-dil ve ‘atıl olmayasın ve kuvve-i cemādî-yi ḥākî ki sebep-i kıyām-ı vücūduñ olmuştur. Sen daḥi manend-i ḥāk-i zemīn emīn olup saña her ne ki vāşıl ola. Ḥāk gibi pāk idüp ḥabīşi tayyib kılasın. Yoḥsa zemīn-i şüre gibi bī-ḥāşıl olmağıla redd-i ḥalk ve Ḥudā olmayasın ve şol kuvve-i māiyye ki cüz u vāḥidüñdür. Sen daḥi ‘aynü’l-ḥayāt gibi ‘ibādullaha ifāze-i rāḥat idüp āb-ı telḥ ü şüre gibi esfel zemīnde kalmayasın ve kuvve-i cüz’iyye-i hevāiyye ile ervāḥ-ı insiyyeyi enfās-ı tayyibeden iḥyā idüp mānend-i bād-ı semūm sebep-i helākî-yi ‘umūm olmayasın ve ḥarāret-i āteş-i ‘aşk ile ḥamları puḥte kılasın ve lezzāt-ı ‘aşkı her bir ser-i müyuña izākā idüp nār-ı pür-ḡaḏab-ı muḥrıka olmayasın ki [64a] nār-ı sa‘ir-i ḥirmāne girmeyesin. El-ḥāşıl māh gibi āfitāb-ı vaḥdet talebine pūyān olup terk-i hestî kıl. Tā ki āfitāb-ı vuşlat ve ḥürşid-i maḥabbet ḳalbūñde ṭulū‘ idüp ‘ālemiyāna perveriş vire ve mānend-i ‘Uṭārid ḳarīn-i Şems-i ḥaḳīḳat olup velāyet-i mürşidān-ı ṭarīk-i maḥabbete revān ḥod-nümāyiden remān ol ve menşe-i inşā’-i irādetullāh olup ḥüsn teveccühūñle ‘ālemiyānı belā-yı nefsdan ḥalāş it ve mānend-i Zühre ḳulūb-ı nāsa meserret-resān ve şāḥib-i sa‘ādet-i dü cihān ol ve mānend-i āfitāb cümle cihāniyāna beşāsetle tābān ve tenvīr-i aḳmār-i ḳulub için feyz-resān ol ki ṭāliblere sebep-i ḥayāt-ı cāvidānī olasın ve rāh-ı Ḥudā ve şer‘-i Muşṭafāya muḥālefet idenlerūñ eger āfākî eger enfūsî Mirriḥ-vār ḳam‘ u izāle ve ḳal‘ ü iḳālesine bezl-i himmet kıl ki Pādişāh-ı Muṭlaḳ seni mülk ve melekūta mālīk eyleye ve mānend-i Müşteri āfāk ve enfüse [64b] devlet-i dāreyn-i irāde kıl ki senūñ sa‘ādetūñ ‘ālemiyāndan şedāyid-i zāhire vü bāṭınayı def‘ idüp Sa‘d-ı Ekber olasın ve mānend-i Zuḥal riyāzet ve mücāhede ile dünyā ve ehlinden ‘uzlet idüp mānend-i enbiyā şābit ḳadem ve ‘alā himem ol ki memālīk-i mülk ü melekūt senūñ idāre-i irāde-i felek-i ḳalbūñ üzre ḳarar eyleye ve felek-i kürsî gibi zü-vaḳār ve cümle kārlarda şābit ve ber-ḳarar ve ‘imāret-i ḳuluba derkār olup nīk ü bed endişesini kıılma ve ṭarīk-i Ḥaḳdan ‘udül itme ki silsile-i mütāba‘atuña peyveste olan ḳulūb-i sālīkīn āşār-ı berekātuñla cihānda pāyidār ve ḥavāşş-ı nā-ma‘dūduñ ‘ālemiyāna āşīkār ola ve mānend-i ‘arş-ı a‘lā ‘umūmen elvān-ı ḡayriyyetden pāk ve mülāzım-ı zuḥūr üstüvā-i füyüzāt-ı ḥālīḳ eflāk u emlāk ol ki

²⁵⁹ Hadis-i Şerif: İki günü eşit olan ziyadadır.

cemî' eşyâyı ihâta kılup ta' ayyün-ı mevhûmdan hâlâş olasın [65a] ve tecerrüd-i küllî ile cemî' şuverde bi'l-kuvve mevcûd olup mazhar-ı küll ve evşâf-ı şifât-ı seb'-i zâtiyye ile mevşûf ve hâlîfetullah fi'l-arz olup kişver-i dünyâ vü şûret ve memâlik-i uhûrâ vü sîretde hükûmet ve hilâfet eylesin.

Nâzm:

Çü cümle inçünün başend ey dost

Tâlep kon mağz tâ ki mâni der post²⁶⁰

Tû dâri cevher-i zât-ı şifâtes

Velî duri tû ez didâr-ı zâtes²⁶¹

Eger hurşîd guyem hest gerdân

Be mande der-i derûn-ı perde hayrân²⁶²

Eger mâ hesti dâim gark-ı râzest

Gahî be dürüst ve gâhi der güdâz est²⁶³

Kevâkib nîz gerdân-ı vişâlend

²⁶⁰ Ey dost herkes gibi özü talep eyle. Tâ ki postta kalabilesin.

²⁶¹ Sen o zâtın cevher ve sıfatına sahipsin. Ancak sen o zâtı görmekten acizsin.

²⁶² Eğer güneş olduğumuzu söylüyorsak onun dönüşü vardır. Perdenin içinde hayran olarak kal.

²⁶³ Eğer biz sürekli olarak onun sırlarına gark olmuş isek; bazen dosdoğru ve sağlam bazen de erimiş haldeyiz.

Gehî ender hubuṭ ve geh u bâlend²⁶⁴

Tūyi zerrât-ı ḥūrşîd müniri

Çerâ ender kef-i şûret esîri²⁶⁵

Tūyi ân nokṭa-i üftâde incâ

Ki hâ'hi mâned pes dil sâde incâ²⁶⁶

Dilâ yek dem rehâ kon âb u gül râ

Şilâyı zeved derd-i ehl-i dilrâ²⁶⁷

Kocâ ehl-i dili der kûşe-i ferd

Ki be nişined demî bâmen derin derd²⁶⁸

Raḥ-i cānân nazar kon der dil-i ḥod

Çerâ der mânde-i der müşkil ḥod²⁶⁹

Derûn-ı cān heme esrâr-ı ubîn

²⁶⁴ Gezegenler dahi vuslat için dönerler. Bazen de düşüşte bazen de yükseliştedirler.

²⁶⁵ Işıldayan güneşin zerrelere sensin. Neden bir şeklin avucunda tutsaksın.

²⁶⁶ Buraya düşmüş olan sensin. Ki sen saf gönülle burada kalmayı neden istiyorsun?

²⁶⁷ Ey gönül bir an suyu ve gülü serbest bırak. Sıla rüzgârı, gönül ehlinin köyünde esiyor.

²⁶⁸ Tek kendi köşesinde olan gönül ehli nerede? Ki (gelsin) benimle bir anlık bu dertle bir arada otursun.

²⁶⁹ Kendi gönlünde sevgilinin yanağını nazar et. Neden kendi sorununda takılıp kalmışsın?

Vucūd-ı nokṭa-i perkār-i ubin ²⁷⁰

[65b] *Ḥudā batest eger dāni bi endiş*

Ḥicāb-ı şurete berdār ez piş ²⁷¹

Bemîr u zinde şev tā dîd-i cānān

Betābed ezdilet peydā u pinhān ²⁷²

Dürre: Ey hemdem-i nesîm-i şubḥ-i cemāl ve maḥrem-ı ḥarîm-i ḳurb-i vişāl ol ḥazret-i eḥadiyyü'z-zāt-i zü'l-cemāl ve'l-celālün ebvāb-ı keşf-i ḳademi erbāb-ı ḥadeşāna mesdüde olup hiç eḥade 'ayn-ı zāt-ı ezel mekşûfe degil iken cemāl-i zü'l-celālîni 'ıyānen görmek ve kelām-ı lâ yezālîni şifāhen işitdürmek içün ebvāb-ı keşf-i ḳıdemi 'ayn-ı Aḥmede feth idüp ebvāb-ı ḥazāin 'ulûm-ı ledünniyyeyi meşrûḥa bulsun diyü ḳalb-i Aḥmedî ve rūḥ-i Muḥammediyyenün ebvābını meftûḥa ḳılup ta'rif zāt bî-çününü sırr-ı Muştāfavîyye ifāde buyurdu ve bir vechile keşf-i subûḥāt vech-i eḥadiyyi'z-zāt itdi ki mefātîḥ-i tevḥîd ve envār-ı tefrîd ile ḥabîbinün vücûdunda olan her bir ser-i müyün küşāde ḳılup vücûdınun mecmû'-ı 'uyûniyle cemāl-i lâ yezālî müşāhede eyledi ve envār-ı fütûḥāt-ı cemāliyye vücûd-ı şerîfinden [66a] bir vechile tele'lü eyledi ki ol âfitāb-ı felek-i esmâ' ü şıfâtı gören 'âşîḳ-ı şeydâlar beşeriyetle görmeyüp belki bilâ şekk ü reyḅ ḥurşîd-i beşerelerinden şa'â'şî-i nûr-ı rubûbiyyeti lâmia' müşāhede ḳılmağla her biri hesti-i mevhûmların ma'dûm ḳılup **elem tera ilâ Rabbike keyfe medde ezille** ²⁷³ kerîmesinün maḥrem-i serâ perde-i sırrî oldılar. Fe li hâzâ ol nûr-ı şa'â'şî-i şamedāni daḥi 'uyûn-ı canları küşāde olan

²⁷⁰ Canın içindeki onun bütün sırlarını gör. Onun noktasının ve pergelinin varlığını gör.

²⁷¹ Düşün eğer bilersen Allah seninledir. Senin sûretinin perdesi kapıda önde duruyor.

²⁷² Öl ve diril. Tâ ki sevgiliyi görebilesin. Senin gönlünde gizli ve açık olarak parlamaktadır.

²⁷³ Furkân 25/45: Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?

‘uṣṣāk-ı bî vücûda **men reāni fe kad reā el-Hak**²⁷⁴ każiyyesiyle nūr-ı cemāl-i haķikāt-i Muḥammediyeden keşf-i kına‘ buyurdu ve çeşm-i nā-maḥremden mestūr olduğıçün **mā hāzā illa beşerün mişlūna**²⁷⁵ denilerek hırmānlarını beyān içün **ve terāhüm yenzurūne ileyke ve hüm lā yübşirün**²⁷⁶ buyruldu. Pes maḥrem-i ḥarīm-i ins-i cemāl-i haķikāt-i Muḥammediyye olan ‘ārifān-ı ilāhī ol āfitāb-ı haķikātūn envār-ı bāriķāt-ı hidāyetinden iktibas itdikleri işrākāt-ı tecelliyāt-ı Rabbāniyye ile ğarķ-ı deryā-yı hüviyyet ve cām-ı cemāl-nümā-yı **[66b]** vaḥdet oldukları hālde inkişāf-ı subḥāt vech-i eḥadiyyet ref‘-i ḥicāb-ı ğayriyyet itmekle bi tarīķi’l-keşfi’ş-şahīḥ rūḥ-ı a‘zam haķikāt-i Muḥammediyye idüğünde şübhe itmeyüp ve rütbe-i Muḥammediyye kendü haķikāti olan rūḥı ‘ārif olmamaķdan ecell ve a‘lā idüğün şuhūd-ı şarīḥ ile mu‘ayene kıлмаğla rūḥ-ı a‘zam ve nefsi külliye-i insāniyye ve nefsi ile ruḥdan tevellüd iden āşāruḥ ma‘rifeti beyānında böylece taḥķik iderler ki müeşşir-i haķikāden şādır olan evvel-i eşer bir mevcūddur ki lā-cerem eşer-i müeşşire münāsib olmak lāzimedden olmağıla **Haķ** celle ve ‘alā ol mevcūdı zü esmā vü şifāt idüp vücūd ile ‘adem beyninde vāsıta ve ḥudūs ile kıdem meyānında rābıta kıldı ve şifāt u kemālāt-ı mezbūre ile muttaşif olan vücūd-ı ekreme rūḥ-ı a‘zam ve ḥalifetullah fi’l-‘ālem tesmiye olundu. Kemā kāle şallallahu ‘aleyhi vesellem **mā ḥalaķallhu ta‘alā a‘zame miner-rūḥ**²⁷⁷ rūḥ-ı a‘zamdān ise murād haķikāt-i Muḥammediyyedür ki cevher-i ferd-i nūrānīdür ve cevheriyyeti zuḥurda **[67a]** zāt-ı mütecelliyenūn mażhar-ı tāmını olduğı cihetdendir. Pes bā i‘tibār cevheriyyetihā rūḥa nefsi vāḥide ta‘bir olunmuştur. Kemā kāle Te‘āla **ḥalaķakūm min nefsin vāḥidetin**²⁷⁸ ve nūraniyyeti i‘tibāriyle ‘aql-ı evvel tesmiye olunmuştur. Kemā kāle şallallahu ‘aleyhi vesellem **evvelü mā ḥalaķallahu el-aķlu**²⁷⁹ Pes rūḥ zāt-ı ‘aql-ı küll olmağıla zāt-ı ‘aķla nazar idenler rūḥ ile ‘aķl beynini temyīz itmemişler ve zātı min ḥayşü hiye’z-zāt i‘tibār idenler fark-ı beyyin bulmuşlardır ve beyne’l-ḥudūs ve’l-kıdem olan tavassutu i‘tibāriyle rūḥ içün cenbeyn i‘tibār olunup cenb-i eyserinden nefsi külliye ḥaķ olunmağla cüz’ün külden infişālī gibi nefsi kül daḥi rūḥdan munfaşıl i‘tibār olunup cinseyn meyānında olan meyl-i muḥarrer üzre nefsi rūḥ meyānında meyl ve tecāzüb

²⁷⁴ Hadis-i Şerif: Kim beni görürse gerçekten Hakkı görmüştür.

²⁷⁵ el-Mü’mînün 23/33: Bu bizim gibi bir insândır.

²⁷⁶ el-A’raf 7/198: Sana baktıklarını görürsün, oysa onlar görmezler.

²⁷⁷ Hadis-i Şerif: Cenāb-ı Hāk ruhtan daha büyük bir şey yaratmamıştır.

²⁷⁸ en-Nisâ 4/1: Sizi bir nefisten yarattık.

²⁷⁹ Hadis-i Şerif: Önce akıl yaratıldı.

vāķi' olmuřdur ve izdivāc-ı Ādem ü Havvādan zuhūr-i nitāce қаза-i Rabbānī ceryān itdüđi gibi rūħda olan fi'l ve te'şir cihetinden dađi züküret ve nefsdan vāķi' olan te'eşşür ve infi'al cihetinden [67b] unüset olduđına bināen cemī' mükevvenāt neticeten ba'de neticetin rūħ ile nefsi-külliyeden 'ale't-tertib zıkr-i sâbık üzre vücüd-pezîr olup ĥatta emr-i ilāhî āĥir-i mevcüd ve nihāyet-i merâtib-i vücüd olan nev'i-insāniye müntehî olmuřdur ve nihāyet dāyire-i vücüd munṭabık-ı bidāyet olmađıla bidāyet-i vücüdda vāķi' olan rūħ ile nefsi vücüd-ı Ādemde zuhūr idüp ve rūħ ile nefsi-insānda zāhir olmađıla züküret ve unüset ve insāniyye dađi züküret ve unüset-i ĥayvāniyyeye muzāf olmuřdur ve 'aqluñ ĥāşşaten insāna vech-i ihtişāşı rūħ ile nefsuñ insānda olan zuhūrunuñ 'alāmetidür ve nev'den şüret-i rūħda zāhir olan evvel şahs-ı Ādem ve şüret-i nefside zuhūr iden şahs-ı evvel zıl'-ı eyser-i Ādemden vücüda gelen Havvādur ki mecmū'-ı kāyināt rūħ ile nefsi-külliyeden bedīdār olduđu gibi Ādem ile izdivāc-ı Havvādan dađi zürriyāt-ı insān mütevellide olmuřdur. [68a] Ba'de her bir şahs-ı insānide şüret-i rūħ ve nefsi-cüz'eteyn zāhire olmađıla ikisinden rūħ ile nefsuñ sırrı olan laṭife-i ḳalb tevellüd idüp ber feḥvā-yı **beynehümā berzaḥun lā yebġiyān**²⁸⁰ laṭife-i ḳalbiyye berzaḥ ve rūħla nefsi camī'a olmuřdur ve ḳalb ve nefsi ve rūħ müteḳaribetü'l-ma'nā olmađıla ba'zı ba'zına isti'are ḳılınup rūħ ile nefsi ve ḳalb ve nefsi ve ḳalb ta'biri ile rūħ irāde olunmuřdur ve nūrāniyyet-i rūħa 'aql-ı evvel tesmiye olunduđu gibi nefsuñ dađi nūrāniyyeti olmađıla 'aql-ı şānī tesmiye olunmuřdur. Fe emmā 'aql-ı evvel ḳalbi mebd-i ašlīsi olan evc-i kemālāt-ı rūħa da'vet ve delālet ider ve 'aql-ı şānī ḳalbi nefsi ve ṭabī'at cezb ile cānib-i rūħa irtikādan men' ider. Pes 'aql-ı evvel rūḥı ḳurb-ı Ḥaḳқа da'vet içün müvekkil-i melek-i muḳarredür ve aql-ı şānī ḳalbi nefsi ve ṭabī'ate ve ma'mūrī-i şürete da'vet içün müvekkil olmađıla insānı ekl-i şemere-i şecere-i ṭabī'ate delālet ile [68b] ḳurb-ı ilāhīden dūr ve cennāt-ı tecelliyāt-ı şifātiyyeden mehcūr itdüğüçün şeyṭān tesmiye olunup rüfeḳā-i nefsi olan ḳuvā-yı ṭabī'iyye i'āneti ile insānı mühlīke-i dünyāya tergībe diḳḳat ve ḳuvā-yı rūḥāniyye hezimetine bezl-i ḳudret gösterür. Ṭabī'at ise cism ile rūḥ meyānında berzaḥ ve beynehümāda olan ta'alluḳa rābiṭa olmađıla ṭabī'at içün biri şāf biri müḳedderdür. İki vech şābit olur. Ya'ni şāf olan vech-i ṭabī'at cānib-i nefse müteveccih olup vech-i mezbūr şāf olduğıçün şüret-i nefsi dađi esmā' ü şifāt ḥasebī ile vech-i şāf-ı ṭabī'atde mün'akis olur ve aña rūḥ-ı ĥayvānī ta'bır

²⁸⁰ er-Rahman 55/20: Aralarında bir engel vardır; birbirlerinin sınırını aşamazlar.

olunup ervāh-ı hayvānāt andan müstemidde olur. Rūh-ı ṭabī‘ī ervāh-ı nebātāt-ı müstemidde olduğu rūh-ı hayvānī beyninde rābiṭa olup nefis ise rūh-ı hayvāniye muttasıl ve şüret-i nefis rūh-ı hayvānide mün‘akis olduğu cihetden [69a] ba‘zı aẖyānda rūh-ı hayvāniye nefis ta‘bir olunur ve mütāba‘atinden nehy ile zemm olunup i‘dā ‘adüvveke nefsükeelleti beyne cenbeyke²⁸¹ hadiṣ-i şerīfī ile mekrinden taḥzīr olunan emmāre-i bi’s-sū’ bu nefsdür ki ḥā‘ce-i kāyināt ‘aleyhi nesāimi’t-taḥiyyāt **Allahümme lâtekilnī ilā nefsī tarfete ‘aynin**²⁸² buyurup cemī‘ enbiyā ve evliyā bu nefse muḥālefetde rāsiḥ-dem ve tarīk-i itā‘at-i Hāḳda sābit ḳadem olmaḡiḳün Hāḳdan meded ve ‘ināyet ve tevfiḳ ve hidāyet ricāsıyla aḡir ‘ömrlerine deḡin ‘atabe-i kibriyāya mülāzemet ve tazarru‘ ve münācāta müdāvemet ve zu‘afā-i ümmete çok naṣihatler itmişlerdür. Amma rūḥuñ evṣāfī i‘tibāriyle bir ismi daḡi ḳalemdür. Zīrā şuver-i kelimātı rūḥ ‘ayn-ı cem‘den iḥrāca vāsıta olmaḡda ḳalem ve ḡafī maḡall-i zuḡūr u tafṣīle devāt ve maḡall-i zuḡūr u tafṣil daḡi levḥ meṣābesinde olmuşlardır. Aña bināen ki nefis-i külliye şuver-i ma‘lūmāt-ı mufaṣṣılayı [69b] ḳabülde levḥ meṣābesinde cilveḡer olmuşdur ve ber fehvā-yı kerīme-i **ve nefaḡtü fiyhi min rūḡi**²⁸³ rūḡa nefis-i raḡmānī daḡi dirler. Zīrā nefḡ nefsdan zuḡūr idüp ve nefsdan olan rūḡ mazḡar-ı ḡayāt olduğu gibi rūḡ gibi rūḡ daḡi mazḡar-ı ḡayāt olmuşdur ve nefes mādde-i şuver kelimāt olduğu gibi rūḡ daḡi eşḡāṣ-ı beṣeriyye üzerine fā‘ize olan ervāh-ı kelimātuñ maddesi olup ve **kelimetuhū elkā-hā ilā Meryeme**²⁸⁴ kerīmesiyle tenāsüb-i mezbūre işāret buyrulmuşdur ve rūḡ şıfat-ı kelāma muḡtaṣṣ olduğuyḡün nuṭḡ daḡi rūḡa muḡtaṣṣ olmuşdur ve nefis min ḡaysü’t-tecevvüz cüz’-i rūḡ taḡdīr olmaḡıla nuṭḡ-ı nefis nuṭḡ-ı rūḡuñ fer‘i olmuşdur ve rūḡuñ kelāma sebeḡ-i iḡtiṣāṣı rūḡ emirden olduğıdır. Felihāzā ‘aḡl zuḡūr itmedükḡe ḡiṭāb-ı şer‘ daḡi teveccūḡ itmez. Zīrā rūḡ ile nefis-i insāniyye zuḡūruna delīl olan [70a] ‘aḡldur. **Zālike faḡlullahi yū’tiyhi men yeṣā’u vallahu zū’l-faḡlil ‘aḡīm**²⁸⁵ ve bi’l-cümle tecelliyāt-ı mezbūrenüñ cümlesi sırr-ı nāsūtīde hüveydā olup **el insānu sırrı ve ene sırrıhu**²⁸⁶ şüret-i kemāliyye-i ḡaḡīḡat-i cāmī‘a-i insāniyyeye işāret oldı. Pes sevād-ı a‘ḡam nefis-i velāyet olup zevāt-ı ma‘ānī vü şıfāt ve aḡlāḡ-ı esmā’ ü āyāt ve keyfiyyāt u kemmiyyāt ü hey’āt ve

²⁸¹ Hadis-i Şerif: İki koltuḡunun arasında bulunan ve sana düşman olan nefsine düşmanlık et.

²⁸² Hadis-i Şerif: Allah’ım beni göz açıp kapayıncaya kadar bile nefsiḡe baş başa bırakma.

²⁸³ el-Hicr 15/29: Ona ruhumdan üfledim.

²⁸⁴ en-Nisā 4/171: Meryem’e O’nun kelimesini gönderdi.

²⁸⁵ el-Cum‘a 62/8: İşte bu, Allah’ın lütfudur. Onu dilediḡine verir. Allah büyük lütf sahibidir.

²⁸⁶ Hadis-i Kutsi: İnsan benim sırrım; ben insānın sırrıyım.

maḥall-i tafṣīl-i külliyyāt ü cüz'ıyyāt ve 'ulviyyāt ü suflıyyāt ḥazret-i velāyete muḥtaṣṣ olmağıla **uṭlubu'l-'ılme velev bi's-Şin**²⁸⁷ ḥadıṣ-i şerifiyle velı-yi ekmelün nefsinı talebe işāret buyrulup beled-i emīn anuñ yemīninden 'ibāretdür ve ol ferd-i ekmel cām-ı cemāl-nümā-yı zāt ve maḥbūbu's-şıfāt olmağıla ekvānda olan a'yāuñ ḳalbi şüret-i vāḥidiyyeti ve rūḥı şüret-i istivā-i raḥmānıdır ve rūḥ fi'l-aşl vāḥid ve bi ḥasebi'l-merātib yedidür ve nefsi ekmel nehr-i ḥayāt ve 'aḳlı 'ayn-ı ḥayāt olup 'aḳl daḥi fi'l-aşl **[70b]** vāḥid ve bi ḥasebi'l-merātib 'aşeredür ve 'aḳl ruḥuñ tercümānı olduğıyçün lisān-ı insānı 'aḳldan olup beyānı müdebbir-i heyākıl ve şevākıl-i insāniyyedür ve 'aḳl emr ile meşhūd ve tecelli ile müte'essir-i mevcūd-ı evvel olmağıla cümle eşyāya ihātası mazḥar-ı füyūzāt-ı ilāhiyye olduğıyçündür ve maḥkeme-i 'ālemde ḥükm-i ḥelāl u ḥarām 'aḳl ile olup rūḥ şüret-i istivā ve 'aḳl şüret-i ihāta ve ḳalb şüret-i cem'iyye ve nefsi şüret-i fevḳıyyedür ve 'ulviyyāt u suflıyyātuñ ḥaḳıḳatleri olup ma'nā-yı fevḳıyet ḥaḳıḳat olmağıla nefsi fevḳ-i ma'ānı-i 'ulviyyāt u süfliyyāt olmuşdur ve ism-i zāhir u bāṭın ile her ne zāhir olursa nefsdan zāhir ve nefsdan bāṭın olur ve evvel ü āḥir ve zāhir u bāṭın meyānında vāḳı' olan mir'āt şüret-i nefsi küll olmağıla cümle eşkāl-i 'ulviyye vü süfliyye ile müteşekkile olup bāṭın daḥi nefsi külliyeñ şüret-i fevḳıyyeti vāḳı' olmuşdur. **[71a]** Ammā nefsi daḥi bi 'itibārı'l-merātib üçdür. Birisi zāhirdür ki aña nefsi vāḥide dirler ve biri bāṭındır ki aña nefsi vācide ta'bir iderler ve beynehümāda bir nefsi daḥi vardır ki aña nefsi āḥize ve ḥaḳıḳat-i nefsi tesmiye iderler. Pes şüret-i zāhire-i insān-ı kebır şüret-i 'ālem-i hiss ü şehādet ve ḥaḳıḳat bāṭına-i insān-ı kebır rūḥ-ı a'zam olmağıla tercümānı olan 'aḳl-ı küll ve ḥāzin ü ḳahramanı olan nefsi külliye ile mutaşarrıf-ı mülk ü melekūt olup 'arş ve ferş ve mürekkābātuñ mecmu'una anuñçün insān-ı kebır ta'bir itmişlerdür ve insān-ı şaḡır ile nev'-i beşer irāde olunup insān-ı kebırüñ nüṣḥa-i müntaḥaba vü müntecsidür ve min ḥayṣü's-şüre şaḡır ise min ḥayṣü'l-ma'nā 'ālem-i kebır insān-ı şaḡırdür ki şüret-i zāhiresi beşeriyeti ve ḥaḳıḳat-ı bāṭınası rūḥ-ı a'zamdan nefḥ olunan rūḥ-i insānı olup maḥv-i keşrāt ve ifnā-i ta'ayyünāt ile nihāyeti bidāyete **[71b]** irişdürüp ber mucib-i **inni cāilün fi'l-arzı ḫalīfe**²⁸⁸ Ḥaḳdan istifāza ve istimdād ve ḥaḳa ifāza ve imdād ile mesned-i ḫilāfetde şadr-nişin ve makālīd-i umūr-ı cumhūra ḥāfız ve emīn olmuşdur. İmdi benim ruḥum ber feḥvā-yı

²⁸⁷ Hadis-i Şerif: İlim Çin'de de olsa arayınız.

²⁸⁸ el-Bakara 2/30: Muhakkak ki ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.

ve mā ya‘kılıhā illel ‘ālimūn²⁸⁹ sen daği ‘ulemā-ı şān-ı rūh olan ‘urefā-i velāyet-penāhlardan olmak istid‘a iderseñ bir ḥalīfe-i zamān ve ekmel-i devrānuñ terbiye-i himmetiyle nefsdan ve şıfāt-ı nefsdan ḥurūc ve ḥarem-serāy-ı ḳalbe vuşūle ‘urūc eyle ki nūr-ı ḳalb ile ‘ārif-i nefis olasın ve ḳalbdan ve şıfāt-ı ḳalbdan ‘ubūr idüp maḳam-ı sırra dağıl ol ki ‘ilm-i sırr ile ‘ārif-i ḳalb olasın ve sırdan ‘ubūr idüp ‘ālem-i rūḥa vāşıl ol ki nūr-ı rūh ile ‘ārif-i sırr olasın ve rūḥdan ‘ubūr idüp menzil-i ḥafāya vāşıl ol ki şevāhid-i Ḥaḳ ile ‘ārif-i [72a] rūh olasın ve menzil-i ḥafādan ‘ubūr it ki vāşıl-ı sāḥil-i deryā-yı ḥaḳīḳat olup eşi‘a-i envār-ı cemāl ile ‘ārif-i Rabb olasın ve saṭevāt-i tecelliyāt-i celāl ile ene‘iyyet-i vücūddan daği ‘ubūr it ki Ḥaḳ ile Ḥaḳḳı ‘ārif olup muvaḥḥid-i ḥaḳīḳi olasın. Zirā mādām ki terk-i āb u gil itmedükçe pertev-i cānānı görimezsın ve rufekā-ı hevādan cūdā düşmedükçe devlet-i ḳurb-i Mevlāyı bulımazsın ve şahbāz-ı dideyi ğayr-bīniden bend itmedükçe cemāl-i vaḥdeti görimezsın ve āfitāb-veş ser-efkende olmadukça mānend-i ‘arş-ı ser-efrāz olımazsın ve hevā-yı ‘aşḳ-ı yār ile ḳalbūñi mehbiṭ-i envār-ı dīdār itmedükçe **inne Rūḥu’l-Ḳudus nefeşe fī rāvi**²⁹⁰ sırna ‘ārif olımazsın ve bī-zebanluk ile iḥlāş-pīşe olmadukça **men aḥlaşa lillāhi erbā‘ine şabaḥen zaharet yenābi‘al-ḥikmeti min ḳalbihi ilā lisānihi**²⁹¹ [72b] çeşme-sārından sāḳī-i esrār olımazsın

Meşnevî:

Ey zübde-i mücmel u mufaşşal

*Ey der to mufaşşalāt-ı mücmel*²⁹²

Bā mihr-i to kāyināt zerre

*Bā bahr-ı to mümkināt menhel*²⁹³

²⁸⁹ el-Ankebût 29/43: Onları ancak âlimler düşünüp anlarlar.

²⁹⁰ Cebrâil kalbime şu sözü nefhetti.

²⁹¹ Hâdis-i Şerf: Kim kırk gün ihlâs ile amel ederse hikmet menbaları lisânından zuhûr eder.

²⁹² Ey mücmel ve mufaşşalın özü olan; ey mücmelin açıklamaları sende olan kimse.

²⁹³ Senin güneşinle kâinat zerredir. Senin denizinle mümkün olan şeyler duraktır.

Der ‘ayn-ı to āḥiri u zāhir

Der ‘ilm-i to bāṭını u evvel²⁹⁴

Āyāt-ı cemāl dil rübāyi

Der ṣān-ı to geṣte est menzīl²⁹⁵

Der āyine-i cihān-nümāyi

Der est heme cihān mümeṣṣil²⁹⁶

Ber zāhir u bāṭın dü ‘ālem

Ez cānib-i Haḳ toyī müvekkel²⁹⁷

Ey ḥall-ı to müṣkilāt-ı ‘ālem

Ve‘y müṣkil-i cümlegān bered ḥall²⁹⁸

Genci ki tılsım u est Ādem

Zātı ki şıfāt u est ‘ālem (Adem)²⁹⁹

²⁹⁴ Son ve zāhir olan senin gözündedir. Gizli ve ilk olan da senin ilmindedir.

²⁹⁵ Güzellik ve gönül çeken âyetler, senin şânında yerleşmiştir.

²⁹⁶ Senin dünyayı gösteren aynanda her iki cihan temsil edilmiştir.

²⁹⁷ Zāhir ve bāṭın üzerindeki iki âleme Hak tarafından vekil tayin edilen sensin.

²⁹⁸ Senin çözümün âlemin müşkilatıdır. Ey âlemlerin problemlerine çözüm getiren. Ey herkesin müşkili olan çözüm sendendir.

²⁹⁹ Bir hazine ki tılsım odur: Âdem. Öyle bir zat ki sıfat da odur: Âdem.

Cevhere: Ey murğ-ı zümür-rüdîn-bâl-i melekût ve tuṭî-i şîrîn-mākāl-i ceberût serverân-ı ḥaḳîkatüñ mebâdi-yi delâyil ve ḥucec-i mesâili keşf-i şaḥîḥ ve şuhûd-ı şarîḥ olup nûr-ı şerî‘at ile dānende ve emr-i ṭarîkat ile ‘amel künende b‘ad ezân ḥaḳîkat-i ḥâle ḳadem resānende ma‘rifet-i naẓar-ı fiṭrî ile bînende [73a] olurlar. Fe lihāzâ erkân-i binâ-i dîn daḥî şerî‘at ve ṭarîka ve ḥaḳîkatdûr. Kemâ ḳâle şallallahu ‘aleyhi vesellem **eş-şerî‘atü aḳvâli ve’ṭ-ṭarîkaü ef âli ve’l-ḥaḳîkatü’l-aḥvâli.**³⁰⁰ Fe izâ kâne kezâlik erkân-ı şülûse-i mezbûrede merşûşu’l-bünyân olmayan vüçûd-ı şaḥs-ı nâḳış kemâl-i İslâm ile muttaşîf olımaz. Binâen ‘alâ zâlik şüret-i cem‘iyyet-i külliye kümmele muḥtaşşadur. Nitekim ‘İsâ rûḥullah ‘aleyhi şalavâtullah cevâb-ı Eflâṭunda buyurmuşlar ki: “**Yâ men şerrefeka’llahu bi isti‘dādâtî’l-‘aḳliyye ve’r-rumûzâtü’n-naḳliyye kün ṭâliben li tenvîri’n-nefsi bi’l-envârî’l-ilâhiyyeti’l-ḳudsiyyeti’l-câzibeti fi’d-dâri’d-deniyyeti’l-fâniyye ile’d-dâri’l-bâḳiyetilleti hiye maḥallel ervâḥu’ṭ-ṭâhireti ve’n-nüfûsu’z-zakiyyeti fe inne mücerrede’l-aḳli ḡayri kāfin ilâ şirâṭin müstaḳîm.**”³⁰¹ Pes evşâf-ı celiyye-i mezkûre ile muttaşîf olan aşfiyâ [73b] ṭavr-ı ‘aḳldan ḥurûc ve maḳâm-ı nûr-ı ‘aşḳa ‘urûc itmîşlerdür. Zirâ ‘uḳûl-i beşeriyye idrâk-ı sırr-ı rubûbiyyetde ḳâşır ve ḳuvâ-yı mürekkebe-i ‘unşuriyye fehmi-i leṭaif-i rumûzü’l-ilâhiyyede ‘âciz ve fâtırlardur ve eşer-i ḥükm-i ‘aḳl-i beşerî aḥkâm-ı ‘ubûdiyyetüñ ihâtasına maḳşûr olduğunu taḥḳîḳ için Ḥazret-i Ḥ‘âce-i ‘Âlem şallallahu ‘aleyhi vesellem **el aḳlu li iḳameti’l-‘ubudiyyeti lâ li idrâki’r-rubûbiyyeti**³⁰² buyurmuşlardur. Pes sâlikân-ı râḥ-ı Ḥaḳḳa lâzımdur ki efkâr-ı nazariyye ve edille-i ‘aḳliyyeden mücerred ḳalb-i selîm ile bir ṭabîb-i ‘İsî-deme teslîm olup Ḥazret-i Zâtiyye teveccühüne ‘azimet-i külliye göstere. Tâ ki envâr-ı subḥât ve lem‘ât-ı sürâdîḳât-ı zâtıda ifnâ’-i vüçûd müyesser olup Ebû Sa‘îd Ebû’l-ḥayruñ bu rubâ‘isi muvâfiḳ-ı ḥâlî ola

Rub‘âi:

Çeşmi dârem heme pür ez şüret-i dost

³⁰⁰ Hâdis-i Şerif: Şeriat benim sözlerimdir. Tarikat fiillerimdir. Hakikat hallerimdir.

³⁰¹ Ey Allah’ın aklı yeteneklerle ve naklî remizlerle şereflendirdiği kimse. Fânî, alçak dünyadan bâkî olan temiz rûhların arınmış nefislerin yeri olan bâkî yurda geçişte cezbe edici kutsal ilâhî nurların arayıcısı ol. Çünkü mücerret akıl doğru yola erdirmekte yetersizdir.

³⁰² Hâdis-i Şerif: Akıl kulluğu yerine getirmek içindir. Rubûbiyeti idrâk için değildir.

[74a] *Bā dīde merā hoşest tā dost dūrūst*³⁰³

Ez dīde u dost fark kerden ne nikuest

*Yā ust becā-yı dīde yā dīde ḥod ūst*³⁰⁴

Ey mahrem-i harem-serā-yı vahdet egerçi tecelliyāt-ı Rabbāniyyeye hadd u ḡāyet ve ḥazerāt-ı ilāhiyyeye ḥaṣr u nihāyet olmaz. Velākin erbāb-ı dāniṣ ve aṣḥab-ı bīniṣ katında muḥaḳḳaḳdur ki ṣol şey ki ḥayṭa-i vüçüdda mūnderic ve ḥıṭṭa-i feyṣ ü vüçüdda mūndemic ola. Lā-cerem ḥazerāt-ı ḥamse maḥşūrdur ki birisi ḥazret-i ḡayb-ı mutlaḳdur. Ya‘ni a‘yān-ı şābite ve ḥaḳayıḳ-ı ‘ilmiyye ḥazretidür ve ḡayb-ı mutlaḳ muḳābili ḥazret-i ḥiss u şahādet ile mu‘abber olan ‘ālem-i melek ve ‘ālem-i kevn ü fesāddur ve ḡayb ile şehādet beyninde ḥazret-i mişāl-i mutlaḳ ve mişāl-i mutlaḳ ile ḡayb-ı mutlaḳ beyninde ḥazret-i ervāḥ-ı ceberūtiyye. Ya‘ni ‘uḳūl u nufūs-ı mücerrededür ve mişāl-i mutlaḳ ile şehādet [74b] meyānında ḥazret-i mişāl-i muḳayyeddür.

Ya‘ni ‘ālem-i menāmdur ki min ḥayṣū’t-tertīb ḡayb-ı mutlaḳ u ceberūt ve mişāl-i mutlaḳ ve mişāl-i muḳayyed ve ‘ālem-i şehādetdür ve ḥazerāt-ı ḥamsūñ mecmū‘ını ḥazret-i insāniye-i kemāliyye-i cem‘iyye cem‘ idüp ber zıkr-i sābıḳ netice-i cemi‘ ḥazerāt olmaḡıla insān-ı kāmīl ḥazret-i sādīs ile mu‘abber olmuşdur ve merātīb-i mezbūrede vāḳi‘ olan taṭavvūrāt ve tenezzülāt ve zuḥūrāt ve tecelliyāt ibtidā-i kitābda taḥḳıḳ-i imtidādātda beyān olunmuşdur ve şuver-i ‘ilmiyye ve izāfātadan āyine-i şifātda cilveger olan ‘ālem-i melekūt u emr ve ‘ālemi ef‘ālūñ a‘yānı cevāhir-i ḳudsiyye ve kemālāt-ı rūḥiyye ve nefsiyye ve müvekkil-i eflāk olan emlāk olup mertebe-i vāḥidiyyetūñ mecālisi ve tefāşil-i icmālīdürler ve cümlesi melekūtı olmaḡıla bu ‘ālem-i mülkde kemā hiye melekūtdan beyān ḥadd-i imkānda degüldür. Zirā ‘ālem-i mülk maḥşūsāt ve ‘ālem-i melekūt [75a] ḡayrı maḥşūsadır. Pes ma‘ḳūli maḥşūsda izḥār düṣ-vārdur. Velāḳin ber vefḳ-i **mālā yūdreḳ kullehū lā yūtreḳ kullehū**³⁰⁵ muḳtedā-yı ehl-i taḥḳıḳ deryā-yı mevvāc-i ‘amīḳ Muḥyiddin-i

³⁰³ Bir gözüm var, hepsi dostun suretiyle doludur. Dostu doğru görünce gözüme hoş geliyor.

³⁰⁴ Dostu gözden ayırı tutmak iyi değildir. Ya gözün yerinde o vardır ya da göz bizzat odur.

³⁰⁵ Bir şeyin hepsi ele geçmezse, tamamı da terk edilmez.

‘Arabî rağıyallahu ‘anh ve ol işrde olan kümmel-i ‘arıfinüñ bi-‘tarîkı’l-icmāl tahkîkleri budur ki ‘âlem-i melekûta iki i‘tibâr vardır. Birisi tecerrüd ve birisi ta‘alluğdur. Pes bi-i‘tibâri’t-tecerrüd a‘yân u cevâhire ‘uğul-ı mücerrede ve envâr-ı kâhire ve kelimât-ı tāmme ve cevâhir-i mefârika ve melâike-i müheyyeme ta‘bîr olunur ve zıkr olunan a‘yân ve cevâhir bi-i‘tibâri’l-mezkûr ceberûtiyye olur ve Müheymin tesmiyesine bâ‘iş budur ki anlarıñ hiç vecihle ‘âlem-i ecsâmuñ tedbîr ve taşarruflarına ta‘alluğları olmayup ‘âlem u ‘âlemiyândan ka‘a şu‘ûrları yokdur ve Âdeme secde ile me’mûr olan zümre-i melâikeye bunlar dağil olmayup **ha mü fi celâlillah [75b] münzû halekahüm**³⁰⁶ ta‘rîf buyrulmuşdur.

Kemâ kâle eş-Şeyh rağıyallahu ‘anhu fi’l-*Fütûhâtü’l-Mekkiyyeti* fi’l-bâbi’l-hâdi ve’s-sittüne ve şelâse mie. İ‘lem eyyedekallahi bi rûhin minhü innallahe ‘azze ve celle yeğûlu li İblise mâ mene‘ake en tescüde limâ ħalağtû biyediyye ‘alâ ħücceti’t-teşrîfi ve’l-iğtişâş li Âdeme istekberte fi nazarike ve kezâlike kâne fe innehu aħbere ‘anhü ennehu istekbere ve kâle lenâ ‘azze ve celle fi kitâbihi enne İblise kâle: “Ene ħayrun minhu ħalağtenî min nârin ve ħalağtehü min tîn” ve kâle “lemmâ kıle lehu üscüd kâle e escüdü limen ħalağte tinen.” Fe hâza ma‘na ħavlünâ fi nazarike em künte minel ‘âlin fi nefsi’l-emr. Ey enneke fi nefsi’l-emri ħayrûn minhü. Fe bihâzâ zahare cehlü İblise ve ħad yürüdü bi’l-‘âline el-melâiketü’l-müheyyemetü fi celâlillahi ellezîne lem yedğulu tağte’l-emri bi’s-sücüdi ve ħüm ervâhun mâ ħüm melâiketü fe inne’l-melâikete hiye’r-rusuli min hâzihi’l-ervâhi ke Cibrîl ‘aleyhisselâm ve emşâlihi. [76a] Fe inne ulûkete hiye risâletühu fi lisâni’l-‘arab ve’l-melâiketü ħümü’r-rasûlu min hâzihi’l-ervâhi ħaşşaten femâ beğiye minhüm melekün illâ secedü li ennehüm ellezîne ħâlallahu lehüm üscudu li Âdeme ve lem tedğü’l-ervâhu’l-müheyyemetü fi men ħutibe bi’s-sücüdi fe innallâhe mâ zekre ennehu ħâtebe illel melâikete ve li hâzâ kâle fe secede’l-melâiketü külluhum ecma‘ün ve naşbu İblise ‘ale-istiğnâi’l-münkağ‘a lel muttaşıl ve hâzihi’l-ervâhu’l-müheyyemetü fi celâlillahi lâ ta‘lemüne innallâhe ħalağa Âdeme ve lâ şey‘en li şuğlihim billâhi intihâ ve kâle şallallahu ‘aleyhi vesellem: “İnne lillâhi arzan beyzae mesiretün fiyhâ şelâşüne yevmen hiye mişlü eyyâmü’d-dünya şelâşüne merreten meşğûnetün ħağkan lâ ya‘lemüne innallahe te‘âla

³⁰⁶ Onları yarattığından beri O’nun cemâline dalmışlardır.

yü‘şa fi’l-arz ve lâ ya‘lemüne innallahe ḥalaḳa Âdem ve İblis.”³⁰⁷ Fe emmâ melekût min ḥayşü’t-ta‘alluḳ i‘tibâr olunursa melekût-ı mezbûruñ a‘yân ve cevâhiri nüfûs-ı naḳıta ve melâike-i müdebbire ve ervâḥ-ı ḳudsiyye ve ḥamele-i ‘arş-i kerrûbiyyûn ile mu‘abber olur. Egerçi kerrübîler daḥi şuhûd-ı ḳayyûmiyyetde [76b] kemâl-i ḥayretlerinden ‘âlem-i ecsâma iltifâtları yokdur velâkin bu zümre vesâyit-i feyz-i rubûbiyyet ve ḥuccâb-ı bârgâḥ-ı ulûhiyyet oldukları cihetden mertebe-i müheyyime bulunmamışlardır ve zümre-i mezbûrenüñ re’îsi rûḥ-ı a‘zam ile müsemmâ olan şol rûḥ-ı ḳudsiyyedür ki mele-i a‘lâda andan a‘zam rûḥ yokdur. Pes bir i‘tibâr ile rûḥ-ı a‘zama ḳalem ve bir i‘tibâr ile ‘aḳl-ı evvel dirler ki şûret-i ‘aḳl-ı küll Cebrâildür. Kemâ ḳâle ‘aleyhi’s- sellâm evvelü mâ ḥalaḳallahu’l-‘aḳle ve ḳâle lehü iḳbel fe eḳbele şümme ḳâle lehü edbir fe edbir şümme ḳâle ve ‘izzeti ve celâli mâ ḥalaḳtü ḥalken ekreme ‘aleyye minke bike âḥizü ve bike üşiybü ve bike u‘âḳbu³⁰⁸ ve bi’l-cümle bu rûḥ-ı a‘zam şallallahu ‘aleyhi vesellem kerrûbiyyunuñ şaff-ı evvelinde olup ruḥu’l-ḳudus ki Cebreîl ‘aleyhisselâmdur. Kerrubîyyunuñ saff-ı âḥirindedür ve ber mışdaḳ-ı ve mâ minnâ illâ lehü maḳamun ma‘lûm³⁰⁹ her bir melek kendü isti‘dâdı olan maḳam-ı ma‘lûmda muḳîmdür. El-ḥâşıl cevâhir-i ḳudsiyye-i mezkûre kemâl-i teḳaddes ve te‘âlada [77a] ve ecsâm-ı mükeddire ḡâyet tedennûs ve tedennîde olup

³⁰⁷ Şeyh Muhyiddin-i Arabî (r.a) *Fütûḥât-ı Mekkiyye*’sinin 361. bölümünde şöyle demiştir: “Bil ki Allah seni kendinden bir rûhla desteklesin. Allah İblis’e şöyle der: “Benim kendi ellerimle yarattığım varlığa secde etmekten seni alıkoyan nedir?” Burada kast ettiği teşrif ve ihtisas kanıtına dayanarak Âdem (a.s)’dır. Sen kendi nazarında kibirlendin ve böyleydi ve o büyüklendi. Yüce Allah kitabında: (es-Sâd 38/76): “Gerçeten İblis dedi ki: Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten onu ise topraktan yarattın” ve secde emredildiğinde şöyle dedi. (el-İsrâ 17/61): “Senin topraktan yarattığına mı secde edeyim? “ İşte bu “istekberte fin nazarike” sözünün açıklamasıdır. (es-Sâd 38/75:) “Yoksa sen yüce olanlardan mısın?” Yani sen işin özünde ondan daha hayırlı mısın? İşte bununla İblis’in cehâletini açığa vurdu. Bazen yüce olanlar ifadesi ile kastedilen şu meleklerdir ki Allah’ın celâlinde kendinden geçmiş ve secde etme emrine muhatap olmayanlardır. İşte bunlar rûhlardır. Sadece melekler değildir, rûhlardır. Çünkü o melekler elçilerdir. Bu ruhlardan biri Cebraîl ve benzerleridir. Çünkü el-Uluke Arap lisanında risale yani mesaj, haber iletme anlamına geliyor. Melekler ise bu durumda özellikle bu rûhlardan olan elçilerdir. Bütün melekler secde etmişlerdir. Çünkü onlar Allah’ın kendilerine “Âdeme secde edin” denilenlerdir. Ama “müheyyeme” denilen ruhlar bu kapsama girmeyen ruhlardır. Allah’ın zikrettiğinden onun sadece meleklerle hitap ettiği ortaya çıkıyor. Böylelikle Cenab-ı Hak şöyle dedi: (es-Sâd 38/ 73) “Meleklerin hepsi toplu olarak secde etti.” İblis sözcüğünün mansup okunması (üstün harekeli) okunması muttasıl değil münkatı istisna kuralına dayanır. (İlla İblise diye üstün okunması;) Bu Allah’ın celâlinde kendinden geçmiş olan ruhlar Allah’ın Âdem’i yarattığını bilmiyorlar. Hz. Peygamber (a.s): “Allah’ın bir beyaz yeri vardır ki orada bir seyir vardır ki 30 günlüktür. Bu gün dünya günlerinin 30 katı kadardır. Bu yer yaratıklarla doludur. Yeryüzünde Allah’a isyan edildiğini bilmezler. Allah’ın Âdem ve İblis’i yarattığını da bilmezler.”

³⁰⁸ Hâdis-i Şerif: Allah ilk önce akli yarattı ve ona: “Beri gel!” demiş ve akıl gelmiş. Sonra “Geri git!” demiş, akıl geri gitmiş. Sonra: “İzzetim ve celâlim hakkı için senden daha sevimli bir şey yaratmış değilim. Seninle alırım, seninle isabet ederim ve seninle cezalandırırım.”

³⁰⁹ es-Saffat 37/164: (Melekler derler ki:)”Bizim her birimizin bilinen bir makamı vardır.”

beyne't-taḳaddūs ve't-tedennūs münāsebet olmağıla ḥikmet-i ilāhiyye şöyle iḳtiḳā itdi ki nufūs-ı nāṭıḳa ve ervāḥ-ı ḳudsiyye ecsāma ta'alluḳ itmezden evvel beyne'l-mertebe'teyn vāḳi' olan mertebe-i berzaḥda evvelā şuver-i laṭife hey'et-i nūriyye ile zāhire ola ki beyne'l-leṭāfet ve'l-keşāfet nev'-i münāsebet ḥuṣūle gele. Pes bu mertebeye 'ālem-i berzaḥ ve 'ālem-i mişāl u ḥayāl ve 'ālem-i eşbāḥ u şuver tesmiye olunup ve bu mertebeye müte'allāḳa olan cevḥāhire ervāḥ-ı 'āmile ve nüfūs-ı munṭabi'a ve müdebbire-i semāviyye ta'bir olundu ve bu mertebede heyākil-i nūriyye ve hey'āt-ı şebahiyye ile zuḥūr iden niseb-i 'aḳliyye ve şuver-i 'ilmiyyeye mişel-i nūriyye-i Eflāṭuniyye ve eşbāḥ-ı berzaḥiyye ve erbāb-ı nev'ıyye ve şuver-i mişāliyye vü ḥayaliyye tesmiye olundu. Fi'l-ḥaḳıḳa şuver-i mezbūre meẓāhir-i şuver-i 'aḳliyye ve mecāl-i ervāḥ-ı ḳudsiyye olup cevāhir-i mezbūre daḫi 'inde't-taḥḳıḳ [77b] meẓāhir ve tefāşil şuver-i 'ilmiyyedür. Anuñçün ba'z 'urefā

Beyt:

Eşbāḥ-ı üns şüret-i ervāḥ-ı ḳuds şod

Ervāḥ-ı ḳuds şüret-i a'yān mümkināt³¹⁰

dimişler. Pes bu mertebede olan ervāḥ-ı ḳudsiyye iki kısım olur. Bir kısmı bu 'ālem-i ecsāmuñ tedbīrine ta'alluḳ itmezler ve bir kısmı 'ālem-i ecsāmuñ tedbīr u taşarrufuna 'alaḳa idenlerdür ki bunlara rüḥāniyān dirler. Bunlar daḫi iki kısımdu. Bir kısmı semāviyyātda taşarruf iden ervāḥdur ki anlara **ehl-i melekūt-ı a'lā** dirler ve bir kısmı arzıyyātda taşarruf iden ervāḥdur ki anlara ehl-i **melekūt-ı esfel** dirler ve bunlardan hezār u hezārı nev'-i insān üzerine müvekkeller ve hezār-bār hezārı daḫi me'adin ve nebātāt ve ḥayvānāt ve belki cemī'-i mevcūdāt-ı arzıyye üzerine müvekkellerdür. Felihāzā selef-i enbiyā 'aleyhim nesāyimü't-taḥāyādan **inne li külli şey'in melekun**³¹¹ mefhūmı mervī olup Ḥazret-i Fahr-i Kāināt 'aleyhi efḍalü'ş-şalāvāt daḫi **yenzilü me'a külli ḳatretin melekun**³¹² buyurmuşlardur ve belki her dirāḥtuñ [78a] evrāḳ u eşmārı icādına mertebe-i kemāle gelince yedişer firişte müvekkil idügi erbāb-ı keşf u yakīnūñ meşḥūdı olduğunu taḥḳıḳ buyurmuşlardur ve ḥadis-i şerīfde

³¹⁰ İnsan şahısları kutsal rûhların sûretleridir. Kutsal rûhlar mümkün olanların ayınların (esasların) sûretidir.

³¹¹ Her şey için bir melek vardır.

³¹² Hadis-i Şerif: Her katre ile birlikte bir melek iner.

dağı melekü'l-cibāl ve melekü'r-rīh ve melekü'r-ra'd ve melekü'l-berk vārid olmuşdur

ve bi'l-cümle keşerāt-i melāikede İbni Merduveyh, Enes rağıyallahu 'anhdan rivāyet ider ki k̄āle şallallahu 'aleyhi vesellem eṭṭati's-semāü ve yehakku ilā en yetiyete vellezi nefsi Muḥammedin bi yedeyhi mā fiyhā mevzi' beşerin illā fiyhi cebhetü melekün sācidin yüsebbihü biḥamdihî³¹³ ve fī rāviyetin eṭṭati's-semāü ve yiḥukka lehā en tūeyyete mā fiyhā mevzi' a ḳademin illā ve fiyhi melekün sācidün ev raki'un³¹⁴ ve ruviye enne Benī Ādeme 'uşru'l-cinni ve'l-cinni 'uşru ḥayvānati'l-berri ve hā üläi küllühüm 'uşru ḥayvānatü'l-baḥri ve küllühüm 'uşru melāiketü'l-arzı'l-müvekkeline ve külli hā üläi 'uşru melāiketü's-semāü'd-dünyā ve külli hā üläi 'uşru melāiketü's-semāi's-şenāiyye ve 'alā hāze't-tertib ile'l-melāiketü's-semāi's-sābi'ati şümme'l-küllü fi melāiketü'l-kürsiyyi ḳadrün ḳalilün şümme külli hāülāi 'uşru melāiketü'l-vāhidi min serādikāti'l-'arşi elletī 'adeduha sitte mieti elfin ṭulu'l-küllü serādikın [78b] ve 'arzihi ve semkuhu izā kubilet bihi es-semāvātü ve'l-arzı ve mā fiy himā fe innehā küllehā yeküne şeyen yesīran ev ḳadren ḳalīyla ve mā mīkdāru'n-mevzi' ḳademin illā ve fiyhi melekün sācidün ve rāikün ev ḳāyimün lehüm zecilü't-tesbīḥ ve't-taḳdis şümme külli hāülāi fī muḳābeleti el-melāiketü ellezīne yaḥruşüne ḥavle'l-'arşi ke'l-ḳaṭreti fi'l-baḥrilā ya'rifu 'adedehüm illallah şümme me'a hāülāi melāiketü'r-rūḥullezīnehüm eşyā' u İsrāfil ('aleyhisselām) ve'l-melāiketü ellezīne hüm cünüdü Cebrāile ve hüm küllühüm tābi'üne muti'üne lā yestekbirüne 'an 'ibādetihi velā yüsāmüne.³¹⁵ Pes keşret-i melāikede olan aḥbār u āşār mesmū' uñ olduysa eşnāf-ı melāikeden dağı ber-

³¹³ Hadis-i Şerif: Gök yayılabildiği kadar yayılır. Muhammed'in nefsi yedinde olana yemin olsun ki; orada hiçbir beşerin yeri yok ki orada secde eden bir meleğin alını olmasın. Onlar O'nu hamd ile tesbih eder.

³¹⁴ Gök yayıldı ve bir ayak yeri kadar olsa yayılma ona hak kılındı. Şu var ki orada ayak yeri kadar olan yerde dahi secde ve ruku eden melek vardır.

³¹⁵ Ademoğlu cinlerin onda biridir. Cinler kara hayvanlarının onda biridir. Bütün bunlar deniz canlılarının onda biridir. Bütün bunlar müvekkel meleklerin onda biridir. Bütün bunlar ise dünya semasındaki meleklerin onda biridir. Bütün bunlar ise ikinci semadaki meleklerin onda biridir. İşte bu düzen üzere yedinci gökteki meleklerle kadar devam eder. Sonra hepsi kürsi meleklerinin onda biri kadardır. Sonra bütün kürsüdeki melekler az bir miktardır. Sonra bütün bunların sayısı altı yüz bin olan arş seradikinden birinde olan meleklerin onda biri kadardır. Her seradikin uzunluğu genişliği ve kalınlığı gök, yer ve aralarındakilerle karşılaştırıldığında bunlar çok az bir şeye karşılık gelir. Öyle ki bir adım mikdarı yer olmasın ki mutlaka orda rükû, secde ve ayakta duran melekler olmasın. Bunlar birlikte Allah'ı tesbih ve takdis ederler. Sonra bunların karşısında arşın etrafında ekim yapan melekler vardır. Bunların sayısı denizdeki damlalar gibidir. Sayılarını ancak Allah bilir. Şerh: Bu melekler dönerler. Sonra bunlarla birlikte İsrail (a.s) tarafından olan ruh melekleri vardır. Yine Cebrail (a.s)'ın ordusundan olan melekler vardır. Bütün bunlar itaât eden, ibâdet etmekten bıkmayan meleklerdir.

müceb-i kerîme-i yahmilu ‘arşe Rabbike fevkahüm yevmeizin semâniye³¹⁶ bir sınıfı hamele-i ‘arş ve bir sınıfı ekâbir-i melâikedür ki meşelâ şâhibü’l-vâhy olan Cibrîl ve şâhibü’r-rızk ve’l-ğazâ olan Mikâil ve şâhib-ı şûr olan İsrâfil ve melekü’l-mevt ‘Azrâil ‘aleyhimü’s-selâm gibi ve bir sınıfı melâike-i cennet ve bir sınıfı ebvâb-ı cennâtdan dahil [79a] olan melâikedür. Kemâ kâle te‘a yedhulüne ‘aleyhim min külli bâb³¹⁷ ve bir sınıfı muḳaddemâ zıkr olunan zebâniyyet tis‘a ‘aşera ve melâike-i nâr ve bir sınıfı yemîn ü şimâl-i Âdemîden müvekkel olan melâike ve nice eşnâfi ahvâl-i ‘âleme müvekkile olan melâikedür ve evşâflarında İmam ‘Ali radıyallahu ‘anh buyururlar ki “Minhüm secûdün velâ yerke‘ün ve rekû‘un la yenteşibüne ve şaffû‘ne lâ yetezâyelün ve müsebbihüne lâ yağşâhum nevmü’l-‘uyûni velâ sehvü’l-‘uḳûli velâ fetratü’l-ebdân velâ ḡafletü’n-nisyâni ve minhüm ümenâün ‘alâ vahyihi ve sünnetin ‘alâ rusûlihi ve muḥtelifüne bikażâihi ve emrihi ve minhümü’l-ḡafazatü li ‘ibâdihi ve’s-sedenetü li ebvâbi cehennem ve minhüm eş-şâbitetü fi’l-arziyne’s-süfli aḡdâmihi ve’l-mâriḡatü’l-mine’s-semâi’l-‘ulyâ a’ nâḡuhum ve ḡaricetü mine’l-aḡṡari erkânühüm ve’n-nâşiyetü li ḡavâyimi’l-‘arşi ektâfuhüm nâkisetün düne ebşârihim mülteffinu taḡtehu bi ecnihatihi meḡrubeten beynehüm ve beyne Rabbihi ḡucbe’l ‘izzeti ve estâre’l-ḡudreti lâ yetevhemüne [79b] Rabbehüm bi’t-taḡviri velâ yecurrune‘aleyhi şıfâte’l meşyugiyn velâ yehaddidünehu bil emakini velâ yüşirüne ileyhi bi’n-naḡâir³¹⁸

Elḡamdülillahi fâṡırı’s-semâvâti ve’l-arzı cā‘ilil melâiketi rusulen üli echinâtin meşnâ ve şülâşe ve rubâ‘a yezidü fi’l ḡalḡı mā yeşâu innallâhe ‘alâ külli şey’in ḡadîr.³¹⁹ Ya‘ni bi ṡariḡi’l-icmâl ma‘nâ-yı ayet-i kerîme Allahu ‘alem ve Resûluhi budur ki ḡamd ü şenâ şol Kırdigâr-ı yektâ ve medḡ-i girân-behâ ol ḡalîḡ u Fâṡır-ı bî-

³¹⁶ el-Hakka 69/17: O gün Rabbinin Arş’ını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı melek taşır.

³¹⁷ er-Ra’d 23/23: Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler.

³¹⁸ Onlardan bir kısmı secde ederler rûkû etmezler. Bir kısmı rûkûda kalıp doğrulmayanlardır ve bir kısmı sürekli saf bağlar vaziyettedirler. Bir kısmı da göze gelen uykunun kendileirni kaplamadığı tesbih edicilerdir. Akılları dalgınlığa götüren şeylerden uzaktırlar. Bedeni fetrete götüren şeylerden de uzaktırlar. Unutma gafletinden de uzaktırlar. Bunlardan bir kısmı O’nun vahyi üzerine emin olanlardır ve resulünün sünnetini eminlikte tutanlardır. Kaza ve emriyle çeşit çeşittirler. Bunlardan bir kısmı kulları koruyucudurlardır. Bunlardan bir kısmı da cehennem kapısının bekçileridir. Bunların bir kısmı da alt yerlerde ayakları sabit olanlardır. Bir kısmı da yüce göklerde boyunlarını çıkarmışlardır. Bölgelerden de rûkunlarını çıkarırlar. Arştaki kâimeler için omuzlarını yaymışlardır. Kanatlarıyla arşın altını kuşatırlar. Onlarla Rableri arasında izzet perdeleri vardır. Kudret astarları vardır. Rablerini tasvir ederek vehme düşmezler. Gerçekte olmayan şeyleri ona atfetmezmez. O’nu mekânlarla sınırlandırmazlar. Bakışlarla ona işaret etmezler.

³¹⁹ el-Fâṡır 35/1: Hamd gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.

hemtāya ki semevāt ve arzı ‘ademden ibdā’ u iḥrācla ke ennehū ‘ademi şakḳ u fatḳ itdi. Bir fā’il-i muḥtārdur ki ‘ibād ile kendü beyninde melāikeyi rüsül ve vesāyiḫ kıllup melāike daḫi vahy u ilhām ile enbiyā u evliyāya ve ruyā-yı şādıka ile eşḫāş-ı insāniyyeye ve tedbīr-i umūr ile sāyir eşyāya teblīg-i risālet ve iblāg-ı ulūket idüp me’mur oldukları şey’ün taşarrufuna bilā fütür müsāra’at içün bi ḥasebi merātibihim ve min ḥayşü isti’ dādatihim aşḫāb-ı ecniha-i müte’addide [80a] ve mütefāvite olup maḥall-i me’müre nuzül ve maḳām-ı ma’lūmlarına ‘urūc iderler **ve mā minnā illā lehū maḳāmü’l-ma’lūm ve innā le naḥnu’ş-şaffūn**³²⁰ **ve innā le naḥnu’l-müsebbihūn**³²¹ maḡza-yı kerīmesince ‘ubūdiyyetlerine i’tirāf ile her biri maḳām-ı mu’ayyenlerinde şābit kadem ve ‘ibādetde rāsīḥ-dem olup şufūf-ı merşūşālarını bi’t-taḥḳīḳ ve’t-te’kīd i’lām ve Ḥaḳ te’ālāyı şānına layıḳ olmayan şeyden tenzīh ve taḳdīs itdüklerini ifhām idüp ḳavl-i evvel ile ta’atde olan derecelerini iş’ār ve ḳavl-i şānī ile ma’ārifde olan maḳāmlarını iḥbār ile bilā fütür ‘ibādet-i Ḥaḳḳa bezl-i iḳtidā iderler. Āh ey müstemi’-i āḡāḥ melekūt-ı semāviyye vü arzıyyede kā’ine olan cihāt-i te’şirāta ecniha ile ta’bir buyuruldu. Zirā şol şey ki te’şirāt-ı melāike ol şeyle ḥuşūle gelür ve şol şey ki andan müte’eşşir olur. Cenāḥ olup her bir cihet-i te’şire cenāḥ dinilür. Meşelā ‘āḳileteyn-i ‘ameliyye ve nazariyye nefsi insāniyye içün [80b] cenāḥeyn meşābesinde olup müdrike ve muḥarrike-i bā’işe ve muḥarrike-i fā’ile nefsi ḥayvāniyye içün ecniha-i şülüşe ve ḡāziye ve müvellide ve muşavvire ve nāmiye nefsi nebātiyye içün ecniha-i erba’a menzilesinde olur. Ecniha-i melāike meşnā ve şülüşe ve rūba’a a’dādına munḥaşıra olmayup belki tenevvü’at-ı te’şirāt ḥasebiyle ecniha-i keşire olur. Zirā **yezidü fi’l-ḥalḳı mā yeşāu**³²² kerīmesiyle keşerāt-ı ecniḥaya işāret buyurulup muḳteżā-yı ḥikmetiyle ḥalḳ-ı ecniha ve ḡayriḥāyı diledügi gibi ziyāde kıllur ve cenāḥda aşl-ı cenāḥāndur. Zirā cenāḥeyn menzile-i yedeynde olup şālīş ve rābi’ ziyāde ‘ale’l-aşl olur ve ecniha ziyāde oldukça ‘urūc ve nuzüle a’van ve aḳva olur.

Kemā ḳāle ba’zū’l-muḥaḳīḳīn nāḳilen min ba’zū’l-kütübi inne şınıfen mine’l-melāiketi lehüm sittı ecniḥatin cināḥāni yüleffüne bihima ecsādiehüm ve cenāḥāni yetḫrüne fi emrin bihima fi emrin min umūrullahi te’ālā ve cenāḥāni merḥayāni ‘alā

³²⁰ es-Sāffāt 37/165: “Bizden her birinin belirli bir makamı vardır. Şüphesiz biz (orada) saf duralardanız.”

³²¹ es-Sāffāt 37/166: “Şüphesiz biz (Allah’ı) tesbih edip yüceltenlerdeniz.

³²² el-Fâtır 35/1: O yaratmada dilediğini artırır.

vücūhihim [81a] hayāen mināllahi te‘ālā ve ruviye ‘an Rasulallah şallallahu ‘aleyhi vesellem ennehü rea Cibrīle leylete’l-mi‘rāci ve lehü sitte mieti cenāh ve ruviye enne İsrāfile lehü işnā ‘aşera elfi cenāhin. Minhā bi’l-meşriḳ ve cenāhu’l-bi’l-mağrib ve inne’l-‘arşe ‘alā kāhilihi ve ennehu lā yetezāele fi’l-aḥānini li ‘azemetillahi ḥatta ye‘ude mişle’l-vaşa‘i innallahe ‘alā ḳüllü şey’in ḳadīr.³²³ Āh ey ṭālib-i cenāh-ı necāh ve rāğīb-ı evc-ı fevz u felāḥ ol ḥālīḳ u ma‘būd ve ḥāmid u maḥmūd mine’l-ezel ile’l-ebed ḥamd ü sipās ve medḥ-i bī-ḳıyāsa layıḳ u müsteḥaḳ olan zāt-ı bī-çün ve ḳıdem-i şānına kelām-ı ezelisi ile bi’z-zāt ḥamd ü şenā-i sermedī idüp bī-şuret ü mişāl seb‘-i semāvāt ve ‘arş u kürsī ve ferş ü zemini ‘ademden vücūda iḥrāc ve semāvāt-ı ervāḥ ve arz-ı nüfūsı ibda‘ ve melāike ve insānı icād u iḥtirā‘ itdüğünü iḥbār ile ḳıdem-i zātını vaşf ve zātı ile zātını ḥamd itdüğü ḥaḳīḳat olduğın [81b] maḥz-ı fazlından vahy ve ilham ile i‘lām buyurdu ki nüfūs-ı ḥāmidin saṭavāt-ı envār-ı bariḳāt-ı ḥamd-ı eḥadüyyü’z-zātdan maḥv-ı ta‘ayyünāt idüp fi’l-ḥaḳīḳa ḥāmid u maḥmūd-ı Ḥaḳ idüğünü ‘ārif olmağıla zemzeme-i perdāz-ı sübhānuñ **mā ḥamednāke Ḥaḳ ḥamdike**³²⁴ olalar ve beşeriyetten ḥalāş olup mertebe-i melekiyyete irtikā için mānend-i melāike ervāḥ-ı ünsiyelerine bi ḳadri’l-ḳābiliyyāt ecniḥā-ı nūriyye-i müte‘addide ‘ināyet buyurmağıla kimi cenāh-ı ma‘rifet ile āsumān-ı şıfāta i‘tilā ve kimi cenāh-ı tevḥīd ile felek-i vaḥdet-i zāta irtikā ve kimi cenāh-ı maḥabbetle üns-i müşāhedāta cevelān ve kimi cenāh-ı şevḳ ile ḳabe ḳavseyn-i ḳurubāta ṭayarān ideler ve hem çünān ḥāşşaten zümre-i muḳarrabīne ecniḥa-i ta‘zīm ve Rabbaniyyine ecniḥa-i tefrīd ve vālihīne ecniḥa-i ḥayāt ve ‘arifin-i vāşilīne ecniḥa-i ḥayā i‘tā itmek ile her biri ḳuvvet-i ecniḥaların küşāde ḳılup [82a] evc-i vaḥdete ‘urūc ideler.

Kemā ḳāle Ca‘fer eş-Şādīḳ **ecniḥat-ı mü‘minin erbe‘ate ecniḥatü’t-tevḥīd ve ecniḥatü’l-īmān ve ecniḥatü’l-ma‘rife ve ecniḥatü’l-İslām fe’l-muvaḥḥidü yetīru bi ecniḥatü’t-tevḥīd ile’l-ceberūt ve’l-mü‘minü yetīru bi ecniḥatü’l-īmāni ile’l-**

³²³ Bazı muhakkiklerin bazı kitaplardan aktararak söylediğine göre kimi meleklerin altı kanadı vardır. İki kanatlarıyla bedenlerini sararlar, iki kanatlarıyla Allah’ın emirlerinden bir emri yerine getirmek için uçarlar. Ve iki kanatları ile Allah’tan hayâ ettikleri için yüzlerini örterler. Rasulullah’tan rivâyet edildiğine göre Miraç’ta Cebrail (a.s) altıyüz kanatlı olarak görülmüştür. Yine rivâyet edildiğine göre İsrâfil’in on iki bin kanadı vardır. Birisi doğuda birisi batıdadır ve arş onun omuzları üzerindedir. Allah’ın azmetinden dolayı serçe gibi olana kadar inleyerek zayıflar. Şüphesiz Allah’ın her şeye gücü yeter. (el-Fâtır 35/1)

³²⁴ Biz sana hakkıyla hamd edemedik.

müşâhedeti ve'l-‘ârifu yetîru bi ecnihati'l-ma‘rifeti ilel melekût ve'l-müslim yetîru bi ecnihati'l-İslâmi ilel cennâti.³²⁵

Pes hamd ü bî-hadd ve şükr-i lâ yû‘ad ol ehad ü şamede ki hâlât-ı ‘ârifin ü ‘âşîkîn ve mu‘âmelât-ı muhibbîn ü şâdîkîni **yezîdü fi'l-halkı mâ yeşâ**³²⁶ kerîmesiyle ziyâde kılup kûlûb-ı ‘ârifinde nûr-ı ma‘rifet ve muhibbîninde maḥabbet ve muştakînde şevk ve ‘âşîkînde ‘aşk ve müridinde irâdet u şâdîkînde kuvvet-i ‘ibâdeti ziyâde kılmagla eflâk u emlâk ve cibâl u küre-i ḥak ḥamlinden ibâ itdügi ḥaḳîkat-i emânet olan feyz-i aḳdes-i la-yezâl ve ru‘yet-i cemâl-i bî-mişâlini insâna [82b] muhteşş idüp kabûl-i feyz için aḥsen-i taḳvîmde ḥalk itmekle **lillezîne aḥsenü'l-hüsna**³²⁷ ve ziyâde buyurdu. İmdi ey rûḥ-ı şafâ-yı intişâb, mādâm ki ‘arûs-ı **subḥanellezi biyedîhi melekûtü külli şey’in**³²⁸ cemâl-i ḥurşîd tâbından ref‘-i niḳâb itmeye ḥaḳîkat-ı kudret-i vehhâbı hîç kes idrâke ḳâdir olamaz. Ma‘ ḥezâ bi ḳadri'l-mükâşife müşâhede iden erbâb-ı şuhûd daḫi kudretullahda olan ḥayretlerinden

Ḳad taḥayyertü fike ḥuz biyedy

Yâ delîlen lîmen yeteḥayyere fikâ³²⁹

Münâcâtın iderler ve bi'l-cümle mezḳûr olan mertebe-i berzaḥiyye evsa‘-ı ḥaẓerât-i ilâhiyyedür. Zîrâ ‘âlem-i ‘ilm u ‘uḳûl ve ‘âlem-i ervâḥda olan cevâhir u levâzım ve aḥvâl-i cevâhirden her ne varsa bu ‘âlem-i berzaḥda cümlesinüñ şuver u emşâli olup enbiyâ-i ‘izâm ve evliyâ-i kirâm mu‘cizât u kerâmât ve ḥavârîḳ-i ‘âdâtıdan her ne izḥâr iderlerse ve aḥvâl-i âḫiret ve âlâm u lezzât ve ‘azâb-ı ḳabr ve mîzân u ḥisâb ve şîrât ve bunuñ [83a] emşâli ‘ibârâtıdan her ne taḥḳîḳ u iḥbâr iderlerse ber fervâ-yı **ve min verâihim berzaḥun ilâ yevmi yub‘aşûn**³³⁰ ‘âlem-i berzaḥuñ ‘acâyib-i lâ-yu‘ad ve ḡarâib-i bî-haddîdür. Hatta aḥvâl u maḳâmât ve mükâşefât u müşâhedât ve ta‘bîr-ı vâḳı‘ât ve te‘vîl-i menâmâtdan erbâb-ı mücâhedâta her ne münkeşif olursa bu ‘âlem-i berzaḥuñ vâḳıf-ı esrârı oldukları

³²⁵ Câfer-i Sâdîk şöyle dedi: “Müminin dört kanadı vardır: Tevhid kanadı, iman kanadı, marifet kanadı ve İslam kanadı. Muvâhid tevhid kanadıyla ceberûta uçar. Mü‘min imân kanadıyla müşâhedeye uçar. Arif mârifet kanadıyla melekûta uçar ve müslim islam kanadıyla cennete uçar.

³²⁶ el-Fâtır 35/1: O yaratmada dilediğini artırır.

³²⁷ Yunus 10/26: Onlar için Allah’ın zatına ulaşmak.

³²⁸ el-Yâsin 36/83: Her şeyin hükümrânlığı elinde olan Allah’ın şânı yücedir.

³²⁹ Sende hayrette kaldım elimden tut. Ey kendisinde hayrette kalanlara rehberlik eden kimse.

³³⁰ el-Mü‘minûn 23/100: Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar bir perde vardır.

miḳdārcadur ve ‘ālem-i mülk ü şehādetde olan eflāk ü ‘anāşır ve mevālid-i şülüşe ve levāzım-ı mezkūrātdan olan evzā‘ u ecnās u envā‘ ve ḥarekāt u kemmīyāt u keyfiyyāt ve sāir maḳūlāt u ‘ālem-i insāndan zuhūra gelen aḥvāl ü ef‘āl u aḳvāl muḳaddemā iş‘ār olunduğu üzre ‘ālem-i berzaḥuñ tefāşıl ü mezāhiridür ve cümleden merāci‘ -i rucū‘ ı şuver-i mütenāsibede müşāhede olunmaḳdadur.

Kemā ḳāle Te‘ālā **e fe ḥasibtüm [83b] ennemā ḥalaḳnāküm ‘abeşen ve enneküm ileynā lā türce‘ün** ³³¹ ve ḳāle ‘aleyhisselām **innemā hiye a‘mālūküm türeddedü ‘aleyküm** ³³² ve ‘ālem-i şehādet ‘arşdan ferşe gelince āşār-ı mir‘at-ı tecelliyātdan ‘ibāret olmağıla ḥavās-ı zāhire ḥükmünde olana ‘ālem-i ḥalḳ u şehādet ve dünyā ve ḥāric ve tecellī-i şālīş ta‘bīr iderler. Ammā ‘ālem-i nāsūt ki insānlıḳ ‘ālemidür. Cemī‘ merātib-i müteḥaḳḳıkanuñ hey‘et-i cem‘iyyesinden ‘ibāret olup ḥaḳıḳat-i Ādemiyye ki laṭife-i müdrike-i Rabbāniyyedür. ‘Alem-i rūḥānī u cismānīden mürekkebe ve sırr-ı melekūt ve ekmel-i mevcūdāt u ‘illet-i ḡāiyye-i maşnū‘at olmağıla beynehū ve beynallah vāsıta yokdur. Ya‘ni ekmel-i mevcūd didüğümüz şol ḥaḳıḳat-ı Muḥammediyyedür ki **levlāke lemmā ḥalaḳtü’l-kevn** ³³³ ile ta‘rīf olunup ve Dāvūd ‘aleyhi’s-şalavātullahü’l-vedūda daḡı vaḡy-i ilāhī vürūd idüp “**Yā Dāvūde ḥalaḳtü Muḥammeden li ecli ve ḥalaḳtü vulde Ādeme li eclin Muḥammedin ve ḥalaḳtü [84a] mā ḥalaḳtü li ecli velde Ādeme femen işteḡale bī suḳte mā ḥalaḳtü li ecli ileyhi ve men işteḡale bimā ḥalaḳtü li eclihi ḥacebtü ‘anni**” ³³⁴ buyurulmuşdur ve merātib-i mezbūre ceberūt ve melekūt ve mülke münḥaşıra olmuşdur. Pes nūr-ı şubḡ-ı vilāyet-i ufḳ-ı ezelden dıraḡşān oldūḡda eşi‘a-i leme‘āt ve şevārıḳ-ı bāriḳātı ile sırr-ı icād-ı kevn ve sırr-ı ḳader aşfıyāya nümāyan olur ve ḥālet-i mezbūrede **sebekat raḡmeti ‘alā ḡazabi** ³³⁵ ma‘nāsı āşıkār ve **innāllahe te‘ālā ḥalaḳa cehenneme min faẓli raḡmetihi sevṭen yesūḳu bihi ‘ibādehum ilel cenneti** ³³⁶ ḥadiş-i şerifinüñ nüktesi bedīdār olur velākin **el-ḳaderu sırrullāh felā tefşūhu** ³³⁷ men‘i ile

³³¹ el-Mü‘minün 23/115: “Sizi boşuna yarattığımızı ve bize tekrar döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?”

³³² Hadis-i Şerif: O sadece size geri çevrilen amellerinizdir.

³³³ Sen olmasaydın varlığı yaratmazdım.

³³⁴ Ey Dāvūd, Muhammed’i kendim için yarattım. Ādemoḡlunu Muhammed için yarattım. Yarattığım şeyleri ise Ādemoḡlu için yarattım. İşte kim benimle meşḡul olursa, kendim için yarattıklarımı ona sevk ederim. Kim de yarattıklarım ile meşḡul olursa benden perdelenir.

³³⁵ Hâdis-i Şerif: Rahmetim gazabımı aşmıştır.

³³⁶ Hadis-i Şerif: Allah cehennemi rahmetinin fazlından kullarını cennete sevk eden bir kırbaḳ olarak yarattı.

³³⁷ Kader Allah’ın sırrıdır. Onu açığa vurmayınız.

keşf-i esrāra ruḥṣat olmamağla müfzī-i ifşā'-i sırr-ı kader olmasun diyu hūş derdem
idüp ḥāmūş-ı binā-yı maḥrem olurlar

Kıt'a:

Suḥanem şod bülend ve müteyessirem

Ki merā çiz ez dehān be çehed

Reh-i nūr-ı beyān-ı 'acib şodest

*Tersem ez dest-i men 'inān be cehed*³³⁸

Ammā 'ālem-i lāhūt ki [84b] zāt-ı baḥtdur. Cevhere-i evvelde tafşil olunup
zāt-ı min ḥayşü hiye'z-zāt cemī' i' tibārātdan mücerred ve 'ārī farz olunmuş idi. Pes
lā-cerem ol ḥazretde cemī' ağıyār ve şuver-i āşār nābūd u nā-bedidār olup aḥkām-ı
'uḫūl ve şuver-i 'ilmiyye-yi bī-şumār daḥi cümle-i āşār u ağıyārdan olmağla zāt-ı
baḥt ve muṭlaḳ-ı vüçüd bi i' tibāri'l-mezkūr müdrik ve ma'ḳūl olmaz. Fe keyfe ki
maḥkūmu 'aleyh ola. Ma' ḥāzā mevcüddur, ma' ḳüldür, muṭlaḳ vüçüddur ve ḥāletān-ı
mezḳüretāna kıyāsen fenā ve beḳā ve ta'aḳḳul-ı muṭlaḳ-ı vüçüd nazār-ı mevcūd-ı
muṭlaḳ olmağla 'ārif-i vāḳıf fenādan beḳāya müşādif olduğda ḥaḳīḳatde mertebe-i
mezbüre mir'at-ı Ādemde zuhūr iden esmā' ü şıfatla şu'ūr-ı zāt bi-şu'ūr-ı zāt olur.
Zirā hey'et-i cem'iyet-i esmāiyye-i ḥaḳīḳat-i insāniyye muḥted-i ḡayb hüviyyetden
sefer ve mertebe-i vaḥdet-i mizāciyye-i kemāliyye-i nāsūtiyyeye güzer [85a] idinceye
dek taḥḳīḳ-i sābık üzre merātib-i erba'iniyyeden ya'ni şıfāt-ı seb'-i zātiyye ve
'uḫūl-i 'aşere ve eflāk-i tis'a ve kevākib-i seb'a ve 'anāşır-ı erba'a ve mevālid-i
şelāşeden 'ubūr ve ḥaḳīḳat-i mezbüre ḳavs-ı tenezzülde istikmāl ile zuhūr itdükde
nokṭa-i vaḥdet zātiyye-i mebdeiyeye muḳābil düşer. Zirā hareket-i vüçüd devri tavr-ı
seyri kürevī olduğ cihetden hareket u rucū' cānib-i mebde' olur. Felihāzā 'aded-i
tekmīl-i merātib-i insāniyye erba'ıyne mevḳūf olup **fe temme mīḳātü Rabbihī erbāine**

³³⁸ Sözüüm yükseldi ve bana söyleyeceğim şey kolaylaştırıldı. Nūr ve beyān yolu acayipleşti. Korkarım ki dizginleri elimden gider.

leyleten³³⁹ kerimesi bu ma‘nāya işāret ve men ihlāşallahu erbā‘ine şabāhen zuhurtü zaheret yenābi‘u’l-ḥikmeti min ḳalbihi ilā insāni³⁴⁰ bu erbā‘ine delāletdür. Ammā ḳalb-i insāni çünki şifāt-ı seb‘-ı zātıyyeden vücūd-pezīr olmuştur. Lā-cerem her bir şifāt ḳalbde bir ḥācet iktizā ider ki merāci‘-i rucū‘ ve meā‘ric-i ‘urūcdā ḳalbe yedi nev‘ ṭavr u ḥāl bedīdār olup zuhūrāt-ı mezbūreye eṭvār-ı seb‘a-i ḳalbiyye ta‘bīr olunur. [85b]

Evvelen: Ṭavr-ı ḳālībīdür ki ibtidāen seyr-i sālīk-i ḡayb-ı melekūtī-i arzī ve keyfiyet-i ḥudūs-i mīzācdā imtidād-i ‘arzī ve irtibāt-ı eczā’-i bedende olan ‘ālem-i ma‘denī u nebātīde vāḳi‘ olur. Bi’l-cümle ṭavr-ı ḳālībīnün sebeb-i zuhūr ve netāyic-i şifātı anuñladur ki her bir ḳavl ü fi‘l u her ḥātıra ki birer eşer-i tāmı vardur çünki anuñla ‘amel eyleye. Ol a‘māl u ef‘āl u ḥavāṭıruñ taḥtında vedī‘a ḳılınan āsār zuhūr ider. Pes bir kimesne taḳlīl-i ṭa‘am ve terk-i ḥ‘āb ile ḥāḳdan ‘uzlet ve mālāya‘nīdem cem‘i ḥavāṭır eylese lā-cerem inkişāf-i şūrī zāhir olup aḥvāl-i nāsa vāḳıf olmağıla ba‘zı kese ḡüftār u girdārından ḥaber virür ve şahş-ı mezbūruñ seyr u revīş u dāniş u bīnīşi küre-i ḥāḳ ü āb u bād u āteşde vāḳi‘ olup şu‘ur-ı bevāṭın bābında felek-i Ḳamere iriştir ve cinler ile ülfet idüp eflāke ‘urūcdan ḳalır ve bu ḥālde mevte müşādif olsa ḥaşrda ecinne ile mütesāvi olur [86a] ve şahş-ı mezbūrdan keşfe müte‘allīḳ ba‘z-ı ‘acībe zuhūr itmekle ‘avāmü’n-nās meftūnu olup raḡbet gösterür. Anuñ daḡı nefsi maḥzūz olup ḳaṭ‘-ı merātibe himmet itmez ve Ḥāḳdan maḥcūb ḳalır. Feli hāzā mürşidān-ı rāh-ı ṭarīḳat sālīkī bu mertebede meḳşden men‘ idüp mücerred ḥıfz-ı şerāiṭ-ı intī‘āş ve işlāḥ-ı umūr me‘āşuñ ādāb ve a‘mālne taḳayyūd ile müşāhede-i ervāḥ-ı ṭayyibeden muḥtecib ve tengnā-yı ṭabī‘atde muḥtebis olduğı için ehl-i Ḥāḳ zümresinden ma‘dūd itmezler ve bu mertebeye vuşul terbiye-i pīre ve imān ve İslāma mevḳūf olmayup ancak şemere-i ‘uzlet ve riyāzet olmağıla ba‘zı rāhibler daḡı bu mertebeye nāil olur ve ṭavr-ı mezbūre mertebe-i ḡayb-i cinn daḡı ta‘bīr olunur.

Şāniyen: Ṭavr-ı nefsidür ki anuñ ‘ilmi vāsıṭa-i ḳuvvet-i ‘ameliyye ile ḡayb-ı ḳuvvet-i nazariyyeden müstemidde olan aḥlāḳ ve fezāile müte‘allīḳ olmağıla bu mertebenün erbābı ‘alā nehci’s-şeri‘a tezkiye-i nefis için [86b] envā‘-i mücāhedāt-ı

³³⁹ el-A‘rāf 7/142: Böylece onun Rabbinin kararlaştırdığı zaman, kırk geceye tamamladın.

³⁴⁰ Hādis-i Şerif: Kim kırk sabah Allah’a ihlāsla olursa; kalbinden lisânına hikmet çeşmeleri akmaya başlar.

marziyye idüp taşfiye-i kalb huşûle geldikde füyûzât-ı melekûtiyye ile müstefiyz olup envâr-ı rûhaniyyeye müşâdife ider ve erbâb-ı miknetden olup ‘arşdan ferşe degin vâkı‘ olan ‘acâyib-i melekûtiyyenüñ inkişâfiyla envâ‘-ı kerâmâtı zühûr ider ve şalâtı hużû u huşû‘ ve havf u recâ meyânında râsih olur. Fe emmâ ba‘zı ahyânda televvünden halâş olmaz. Bu mertebe daği mürşide müraca‘atsız müyesserdür. Zîrâ bu mertebede mürebbî şeri‘at-ı muṭahharadur. Pes bu ṭâife-i mergûbe ḥizlân-ı nefis u ṭabi‘atden berekât-i muḥâlefet ile halâş ve zümre-i ahyârdan olmuşlardır.

Şâlişen: Ṭavr-ı kalbîdür ol bir ‘ilm-i yakînidür ki vâsiṭa-i ‘aql-i nazârî ve inkişâf-ı ḥaḳâyık-ı nûriyye ile sırr-ı gaybîden müstemmide olan şıfât-ı kemâliyye-i insâniyyeye müte‘allik olup şalâtları murâkabe vü hużûr ve fużûl u ḡafletden tenaḥḥî ile olur ve bu [87a] mertebeye vuşûl terbiye-i pîr-i ṭarîkat olmadukça müyesser degüldür. Zîrâ sâliküñ nefsi terbiye-i pîr ile muṭmainne ve kuvâ-yı ṭabi‘iyyesi kuvâ-yı kalbiyyesine muvâfıka olur ve aña ehl-i dil ıtlâkı şaḥîḥ olup ‘arşla münâsebet huşûle gelür ve ṭayerânî-i ‘âlî olup kalbine ilhâmât-ı gaybiyye vürüd ider ve mertebe-i tecelliyât-ı âşâriyyede maa’t-temkîn füyûzât-ı ‘ulviyyeden zevk idüp mükâşefât-ı gaybiyyeden olan şuhûdı ḡâlibâ râst olup zümre-i ebrârdan olur.

Râbi‘ân: Ṭavr-ı sırrîdür. Ol daği bir ‘ilm-i ḥaḳîkî ve şuhûd-ı zevkîdür ki müsâmerât-ı gaybiyye ve muḥâzarât-ı esrârî’l-lâ raybiye vasâṭatî ile gayb-ı rûhîden müstemidde olan tecelliyât-ı âşâriyye ve müşâhedât-ı ḥaḳâyık-ı envâriyyeye müte‘allik olup ṭavr-ı mezbûr intihâ-i mertebe-i ‘ilme’l-yakîn ve ibtidâ-i mertebe-i ‘ayne’l-yakîndür. Zîrâ sâlik-i mürîd mürşid-i ferîdüñ ta‘yîn itdüğü mücâhedât u riyażâtla zıkr-i kalbî vü cehriye [87b] müdâvemet itdükde kuvâ-yı kalbiyye taḥşîl-i leṭâfet idüp sırrî olur ve melekût-ı a‘lâ ile kemâl-i münâsebet itmekle melekûtîler ile mütteḥid olur ve kendüyi mücellâ-yı esmâ’ ü şıfât-ı ef‘âliyye müşâhede ve ḥâlet-ı gaybiyetde kendüyi nûrânî mu‘âyene itmekle âşâr-ı şuhûd vech-i bâkî ile ber vefk-i **el-muşalli yünâci Rabbehu**³⁴¹ münâcât u mükâleme ve dâimâ ‘uzlet ile şuver-i aḡyârdan i‘râz ider ve envâ‘-ı kerâmât şudür idüp zümre-i evtâddan olur velâkin bu mertebede ahyânen bir cezbe vâkı‘ olup da‘vâ-yı rubûbiyyete tecâvüz itmekle sedd-i râh-ı vaḥdet olduğı için bu mertebeden daği ‘ubûr itmedükçe sâlik-i ṭarîkat mertebe-i uḡrâya ḳadem nihâde olmaz.

³⁴¹ Namaz kılan Rabbine münâcat eder.

Hāmisen: Tavr-ı lāṭife-i rūhiyyedür. Ol daḥi bir ‘ilm-i zevkî-i ledünnîdür ki ḥāsenātü’l-ebrār seyyiātü’l-muḳarrabîn vefḳince erbāb-ı müdānāt tavr-ı ‘urūc-ı rūḥānide ḡayb-ı ḥāfiden müstemidde olan zuhūr-ı şıfāt-ı ḳalbiyye sebebiyle tuḡyāndan ictināb ve müşāhede-i tecelliyāt ve mu‘āyene-i [88a] esrār-ı esmā’ ü şıfāta müte‘allik olup bu mertebe şāḥibi teveccüh-i tām̄m ve peyreh-i teslīm-i tamām ile cezbe-i rahmāniyye ḳalbden nefy-i māsivā idüp rūḥı mücellā olur ve arzū-yı behişt ve ḥavf-ı düzeḡ ḳaydından muṭlaḡ olup ḥubb-ı zātiden ḡayrısı ḳalmaz ve rūḥ-ı tecelliyede bu mertebeye geldikde nihāyet-ı melekūt olan bidāyet ceberūta irtikā ider ve ḡāḥ cemāl-i vaḥdet ref’-i perde-i ḡayriyyet itmekle mest u medhūş olur ve ḡāḥ olur ki āvān-ı sekrde melā-i ‘alā u ervāḥ-ı enbiyā ve evliyā ile hem şoḥbet olup mertebe-i mezbūre mertebe-i sırriyeden a‘lā ve etemm olur ve bu mertebe şāḥibinūñ şalātı ber feḥvā-yı **es-şalātü mi‘rācū’l-mü’min**³⁴² maḳām-ı **ḳābe ḳavseyn**³⁴³ de ḥuzūr olur. Bu mertebede rūḥa cilveger olan tecelliyāt-ı şıfātiyye-i cemāliyye olmaḡıla ḡāṭır-ı sālīkden her ne ḡuzer iderse şūret baḡlayup kerāmāt olur ve her kimūñle şoḥbet itse anuñ kemālātından muşāḥibi olan müteessir olup ḥastaya varsa şıḥḥat bulur ve bu mertebeye merātib-i ḥızriyye ve aşḡābına efrād tesmiye olunur ve her kim bu tāifeye maḥabbet itse [88b] maḳbūl-ı ḥavvās olup bunlar sākīn olduḡı bilād ḥalelden āzād olur.

Sādisen: Tavr-ı laṭife-i ḡafiyyedür. Ol daḥi bir ‘ilm-i icmālîdür ki vesīle-i subḥāt-ı ḡavātıf-ı şıfāt-ı celāliyye ve zeri‘a-i cezbat-ı ‘avātıf-ı tecelliyāt-ı cemāliyye ile ḡaybü’l-ḡuyūbdan müstemidde olan esrār-ı maḥabbet vesāṭatı ile şuver-i fikriyye ve nuḡūş-ı ‘ilmiyye ve neseb-i ‘aḳliyyeden tefrīd-i bātına müte‘allik olup meşhed-i mezkūrda olan şalāt iḥtiḡā’-i ḥükm-i eneiyyet intifā-i ḳayd-i işneyniyyet ile münācāt-ı ḡafiyye-i ma‘neviyyedür ve mertebe-i mezbūre nihāyet-i mesālīk-i sāirān ve bidāyet-i merātib-i vāşılāndur. Egerçi merātib-i sālīfede daḥi nev’-i vuşūl ḡāşıldur velākin cümlesi tecelliyāt-ı şıfātiyye ve bidāyet-i vuşūl-i ḡazret-i zātiyyedür ve bu mertebe-i ḡafiyye-i tecelli-i zātıda ḳayd-ı re’yi ve mer’i ile ru’yet olmayup mertebe-i tecelli-i zātide olan fāniye belki **heme başed u ḥiç ne başed**³⁴⁴ dimişlerdür ve bu

³⁴² Hâdis-i Şerif: Namaz mü’minin mirâcıdır.

³⁴³ en-Necm 53/9: İki yay kadar.

³⁴⁴ Her şey olur ve hiçbir şey olmaz.

mertebe mertebeye-i ceberütdür. Zirā mertebeye-i vāhidiyyetdür [89a] işneyniyyet bulmaz ve bu mertebeye mertebeye-i fenāfillāh ve mertebeye-i aḳṭāb tesmiye olunur.

Sābi‘an: Ṭavr-i laṭīfe-i aḥfādur ve ol ḡaybü’l-ḡuyūbdur ki fenāfillāh ve beḳābillahdan ‘ibāretdür. Ya‘ni fenā-i ḥaḳīḳī ve ḥalā’-i zātī-i sālik-i meczūb bir ḥadde varur ki fenā ve ḥalā’dan daḥi ḥālī ve fānī olup kendünün ‘adem-i aṣliyesine rucū‘ itmekle fenā-yı maḥẓ ve maḥv-ı muṭlaḳ olup şu‘ūr ve lā şu‘ūr müntefī olur ve baḥr-ı fenādan şıfat-ı beḳābillah ile ser-ber-āverde olduğda ezelen ve ebeden ve sermeden zuhūr-i deymūmiyyet-ı ḥaẓret-i vāhidiyyet iḳtizā ider ve bu müşāhedenün şāḥibi cemī‘ kemālāt ile mevşūf ve şıfat-ı cāmi‘a-i ilāhiyye ile muttaşıf olur. Ya‘ni ‘adem-i aṣliye rucū‘ı ḥālinde maḥẓ-ı faẓl-ı nā-mütenāhiden ‘ināyet buyrulan ḥil‘at-i beḳābillahı berdüş ve şarāb-ı ṭaḥūr-ı maḥabbet-i zātiyye-i **fe aḥbebtü en u‘rāfe**³⁴⁵ nüş idüp sāḥil-i baḥr-ı eḥadiyyetde **fe ḥalaktü’l-ḥalḳe**³⁴⁶ sürūdına aheng tutar ve ḥumḥāne-i tecellī-i zātiden ḥāk-ı ḳābiliyyāt-ı [89b] kevniyyeye ve ḥaḳayıḳ-ı ilāhiyyeye sāḳī-i şarāb-ı ma‘rifet-i li u‘arrife olup ba‘d ezān ol şarāb-ı tecellinün cür‘a-i rūḥ-efzāsını zemīn-i isti‘dāt-ı a‘yān-ı merātib-i sāireye reşş idüp tā ki cür‘a-i āḥirin yine dest-i ḳābiliyyet-i Ādeme devr idüp ‘aceb dimişlerdür.

Şi‘r:

Şeribnā ve ehreḳna ‘ale’l-arzı müdāmeten

*Ve li’l-arzı min ke’si’l-kirāmi naşībün*³⁴⁷

Ah ey medḥuş-ı şarāb-ı ḥubb-i zātī ‘acebdür ki zıkr olunan cür‘alar yine cür‘a-i mezbūre-i ḥaḳīreyi ṭaleb ile ḥālet-i ūlāya rucū‘ idüp mecnūn olurlar ve ictinān-ı mezbūre işāret idüp:

Beyt:

Sāḳiyā ber ḥāk-ı mā çün cür‘ahā müyesseyr saḥti

*Ger ne mi cüsti cünün mā çirā müyesser saḥti*³⁴⁸

³⁴⁵ Hâdis-i Kutsî: Ben bilinmeyi istedim.

³⁴⁶ Ben halkı yarattım.

³⁴⁷ Biz sürekli içtik ve yere döktük. Yer içinde kerîm olan insanların kâsesinden bir nasîb vardır.

zemzemesiyle nağme-perdâz olurlar.

Âh ey ğark-ı deryâ-yı ğaybü'l-ğayb eger hâlet-i mezbûre ol fenâ'-i mutlak ve bâkî bi'l-hakda şâbit ü dâyim ve cemî'-i zerrât-ı kâinât ve tamâm-ı a'yân-ı mümkinâtta nisbeti 'ale's-seviyye vuķû'la kâim olur. Vücûb-ı imkânî-i zâtî ve fakr-ı haķîķî ile muttaşîf ve mütehaķķîk [90a] olursa ol zamanda anuñçün cihet-i ta'ayyün ğuşûşîyyete ihtiyâc kalmaz velâkin vücûd-ı min ğayşü hüve'l-vücûd bilâ ta'ayyün-i esmâ' ü şîfât olmaduğuna binâen ol mazhar-ı kâmil ve neş'e-i şâmil ma'nâda hem küll ü hem muĥîṭ-i küll olmağıla tekmîl-i neş'ât-ı sâireye min ğayşü'l-bürüz mümidd olması zaruret olur. Ey tâlib-i hüvviyet-i ğaybiyye kemâlât-ı mezbûre ile mevşûf olan ol kâmil ü mükemmel ve mümidd-i tekmîl-i mevcûdât olan mecma'ul-fezâil ve ğuṭbü'l-aķṭâb fi'l-aşl ol haķîķat-i Muĥammedî ve nûr-ı Aĥmedîdür ki eflâk-ı vücûd men evvelihi ilâ âĥirihi anuñ üzerine devr idüp kâne'l-vücûd ol ğabîb-i vedûd vâĥiddür ve enbiyâ-i selef anuñ nüvvâbı evliyâ-i ğalef vereşe vü ğulefâsı olup cümlesi andan meded-pezîrdür ve bi't-tebe' iyye vârişet-i ekmeliye-i mazhariyyetinde kâim olan daĥi ğuṭbu'l-aķṭâb ve imâm-ı zaman ve ğalîfetullah ve vâriş-i ekmel-i Muĥammedî ile mevsûm olup aña itâ'at vâcibâtdan olur.

[90b] Kemâ kâle Cîlî fi'l-*İnsâni'l-Kâmil* ve hüve vâĥidün münzû kâne'l-vücûd ilâ ebedi'l-ebedîne. Şümme lehü mezâhirun fi melâbise. Fe yüsem mā bi i' tibāri libāsin lā yüsem mā bi i' tibāri libāsin āĥar. Fe ismuhū aşliyyu ellezi lehu Muĥammedin ve künyetühü Ebū'l-kāsım ve vaşfuhu 'Abdullah ve laķābuhu Şemsüddin. Şümme lehü sirrun bi i' tibāri melābisi uĥrā esāmin ve lehü fi külli zamanin ismün bi libāsihi fi zālîke'z-zamane. Şümme iyyāke en tatavaşşame şey'en fi hāzā't-taĥķîk min mezheb-i tenāsuĥ ğāşālillah ve ğāşā li rasūlihi en yeküne zālîke. Bel enne rasūlullahi şallallahu 'aleyhi vesellem lehü mine't-temkîni fi't-taşavvuri bi külli şüretin. Ħatta yeteəcəllā fi şüretin ve ķad ceret sünnetu şallallahu 'aleyhi ve selem ennehu lā yezālu yuteşavvare fi külli zamanin bi şüreti kümmeliḥā li yü'liye şānehüm fehüm ğulefāuhu fi'z-zāhiri ve hüve haķîķatühüm fi'l-bāṭını intihā³⁴⁹ Maĝribî ne ğûb dimiş.

³⁴⁸ Ey sâķî bizim toprağımıza avuç avuç cür'alar müyesser oldu. Eĝer araştırmazsan bizim cinnetimiz, niçin bize nasip olduğunu anlayamazsın.

³⁴⁹ O birdir. O vücûdun var olduğundan beri birdir. Sonra onun giydiĝi giysilerin durumuna göre görünüşü vardır. Herhangi bir elbisenin olması durumuna göre isimlendirilir. Bir başka elbise itibariyle isimlendirilmez. Onun aslî ismi ki O Muhammed'dir. Ebu'l-kāsım da O'nun künyesidir. O'nun vasfı Abdullah'tır. Lakabı Şemsüddin'dir. Sonra O'nun diĝer isimler itibariyle isimleri vardır.

Şi'r:

An māh Müşteriest be bāzār āmede

Ĥod rā zi dest-i ĥiṣ ĥarīdār āmede³⁵⁰

An gül reĥest sū-yı gülistān şode revān

Ve ān bülbülest cānib-i gülzār āmede³⁵¹

Ez ĥadd ü kāmēt-i heme ĥübān-ı dil-rübā

An serv-ĥāmetest be reftār āmede³⁵²

[91a] *Yek bāde biş nīst der aĥdāḥ-ı kāināt*

Zi aĥdāḥ-i bāde muĥtelif āṣār āmede³⁵³

‘Ālem-i miṣāl ‘ilm ü celāl u şifāt ūest

Ādem zi cümleyest nemūdār āmede³⁵⁴

Her zamanda o zamanın libasına uygun bir ismi vardır. Sonra seni Tenasüh mezhebinin bu konuya ilişkin fikrinin doğru olduğuna ilişkin vehme kapılmaktan seni sakındırırım. Allah'ı ve Rasülünü böyle olmaktan tenzih ederim. Aksine Allah Rasulu sallallahu ‘alehi vesellem tasavvurda her sûretiyle bir temkine sahiptir. Böylece her surette tecelli eder. Allah Rasulünün sünnetinde böyle cereyan etmiştir. O her zamanda mükemmel sûretiyle tecelli etmekten uzak durmaz. Bu da şanlarını, makamlarını yüceltmek için olurdu. Onlar zâhirde O'nun halifeleridir. Bâtında ise O onların hakikatidir.

³⁵⁰ O ay Müşteri yıldızıdır ve pazara gelmiştir. Kendisi kendi elinden satın almaya gelmiştir.

³⁵¹ O gülistan tarafına yürüyen yanaktaki güldür. O gülzâr tarafına gelmiş bir bülbüldür.

³⁵² Gönül alan güzellerin boy ve pozundan o selvi boylu yürüyüşe çıkmış.

³⁵³ Kâinat bardaklarındaki bir şarap çok değildir. Bade kadehlerinden muhtelif eserler ortaya çıkmıştır.

³⁵⁴ Misâl âlemi O'nun ilim ve celâl sıfatlarıdır. Âdem hepsinden ortaya çıkmıştır.

Ān šāh-ı Yeşribest ki der Rum Kayser est

Ve ān māl-i Rumi est ‘Arab-vār āmede³⁵⁵

Yek zāt biş nist ki heştād u şifāteş hiş

Geh der zuhūr u gāh der izhār āmāde³⁵⁶

Ez zāt-ı u est in heme esmā ‘ıyān şode

Der nūr-i u est in heme envār āmede³⁵⁷

İncā cāy-ı çı resm-i halvelest u ittihād

Ki in yek haqıqatest bedidār āmede³⁵⁸

İn keşreتيest lik zi vahdet ‘ıyān şode

İn vahdetiest lik be tekrār āmede³⁵⁹

İn mevchā zi baḥr-ı muḥit-i haqıqatest

Ve in cūshā zi Kulzüm-ı zehhār āmede³⁶⁰

³⁵⁵ O Yesrib’in şâhı iken Rûm ‘da Kayser’dir. O Rûmî ay iken Arap olarak gelmiştir.

³⁵⁶ Bir kişide seksen sıfat olması çok değildir. O bu sıfatları bazen görülür. (Bazen de başkasında) görülerek ortaya çıkar.

³⁵⁷ Bütün bu isimler O’nun zatından ortaya çıkmış. Bütün nurlar O’nun nurundan gelmiştir.

³⁵⁸ Bu yer öyle halvetle birleşme yeridir ki bu bir tek hakikat olup ortaya çıkmaktadır.

³⁵⁹ Bu kesrettir ancak birlikten açığa çıkmaktadır. Bu birliktir ama tekarlanmaktadır.

³⁶⁰ Bu dalgalar kuşatıcı denizin hakikat dalgalarıdır. Bu zehhar Kulzüm’ün coşmalarıdır.

Ez mevc-i u şodest 'Irāki u Mağribi

Vez cūş-ı u Senāi u 'Aṭṭar āmāde³⁶¹

Cevhere: Zāmāir-i erbāb serāyire-i nühüfte olmaya ki Hāk celle ve 'alānuñ ğayb-ı hüviyyetine muzāf olan esmā'-i evveliyeye-i zātiyyesi ki mefātihü'l-ğayb i'tibār olunmuşdu. Ol mefātih-i ğaybuñ tecelliyātıyla şun'-ı kudret nefis-i külliyyeden 'ibāret olan levh-ı maḥfūzı icād ve ihtirā' itdükde anda iki kuvvet ibdā' ve idā' eyledi. Birisi kuvvet-i 'ilmiyyedür ki levh-i maḥfūz ile mu'abber olan nefis-i külliye [91b] ol kuvvet-i 'ilmiyye ile kalem-i a'lādan meded-pezirdür ve birisi kuvvet-i 'ilmiyyedür ki bi emrillāhi te'āla nefis-i külliye fi'l ve te'sīre ol kuvvet-i 'ameliyye ile mübāşeret idüp mecmū'ı ef'āl ve āşār ve mā fī taḥtiḥā levh-i maḥfūza muzāf ve kuvvet-i 'ameliyye ve 'ameliyyesinüñ cüz'ıyyatı olmuşlardur ve 'inde'l-muḥaḳikīn ḥaḳāyık-ı erba'a i'tibār olunan ḥayāt u 'ilm u irādet u kudretüñ mezāhir-i ma'neviyyeleri olan ḥaḳīḳat-i ṭabī'at ki ḥarāret u burūdet u ruṭūbet u yübūsetdür. Kuvvet-i 'ameliyye-i levh-i maḥfūzuñ ālātı ve belki 'aynı i'tibār olunmuşdur ve ṭabī'-i tecellī-i evvel olan mefātihü'l-ğayb min ḥayṣü't-teveccühātī'l-esmāiyyete ve'r-rūḥiyye levh-i maḥfūz ve ālātı olan ṭabī'at visāṭatıyla 'ālem-i ecsāmdan āferinīş-i Ādeme gelince tertīb-i icād-ı āşār ve kemāl-i zuhūr u izḥāre teveccüh itdükde esmā'-i fā'ileden olan Hālīk u Bārī u Muşavvir isimleri müşāreke ism-i kail ile mütebeyyin ve cevher-i hebāi devāt-ı ilāhiyye meşābesinde olan derūnunda mānend-i madde-i meḥūle madde-i 'ālem-i ecsām [92a] ve taḥt-ı ṭabī'atde müte'ayyin oldı ve bu cümlesinüñ visāṭatıyla be taḳdīr-i ḳādir cism-i küll-i ḥāşıl ve eb'ād-i şelāşe ile mu'abber olan tül u 'arż u 'umḳu şāmil oldı ve ḥükm-i vahdet u icmāl bi i'tibārī'l-vesāiṭi's-selāşe mukteżā-yı şekl-i kürī olmağıla ism-i Muşavvir cism-i küllde şüret-i şekl-i kürī vü müstedīr ta'yīn idüp şüret-i 'arş-i 'azīm ol cism-i küll-i müstedīrde şekl-i kürī üzre vücūd-pezīr oldı ve cāmī'-i ḥaḳāyık-ı erba'a olan ḥükm-i ṭabī'at tūñ sirāyetiyle bi i'tibārī'l-farż şüret-i 'arş-ı eb'ād-ı şelāşede on iki taḳdīr üzre müteḳaddir oldı ve tecellī-i vücūd-i cümelinüñ mazḥar-ı evveli ki rüḥānī ve mazḥar-ı şānisi ki ḥissidür. 'Arş-ı 'azīm daḥi min ḥayṣü't-tetabık tecellī-i vücūdınıñ şıfat-ı

³⁶¹ Onun dalgalarından Iraklı ve Mağribli oluşmuştur. Onun coşmasından Senāi ve Attar gelmiştir.

vaḥdet ve şüret-i icmāliyyesi gibi merātib-i külliyyenüñ cümlesini müştamil ve maḳarr-i istivā-i raḥmānī olup **er-Raḥmanu ‘ale’l-‘arşistivā**³⁶² buyruldu. Pes ‘ālem-i hiss vech-i meşrūḥ üzre bi’l-vücūdi’l-icmālī müte‘ayyin olduğdan soñra hareket-i ḥubbi meyl-i zātī [92b] tecellī-i vücūdunuñ ‘arş-i ‘azīm maẓhar-ı hissīsī olduğu ḥayşiyetden maḥall-i şuver-i cismānī olan ‘ayn-ı hebāda hareket-i devriye-i hissiyye ile bedidār olup hareket-i mezbūreden esmā-i mezkūrenüñ teveccühāt-ı cem‘iyye ve meẓāhir-i rūḥāniyyesi ile cevḥ-i dāire-i ‘arşdan felek-i kürsi-i kerīm āşikār oldu ve ḥükm-i vaḥdet ile bi’l-tibārī’l-farż ‘arşda olan on iki taḳdīr-i mefrūz-ı ğayr-ı maḥsūs kürsīde maḥsūsen muḥaḳḳıḳ olup burūc-ı isnā ‘aşera şuretinde ‘ayān ve ber vefḳ-i **ve’l-ḳamera ḳaddernā menāzil**³⁶³ yigirmi sekiz menāzil-i ḳamer nümāyān oldu ki esāmisi bunlardır: Şereṭān, Buṭayn, Süreyyā, Deberān, Heḳ‘a, Hen‘a, Zīrā‘, Neşre, Ṭarf, Cebhe, Zebre, Şarfe, ‘Avvā‘, Simāk, Ğafr, Zübānā, İklīl, Ḳalb, Şevle, Na‘āyīm, Belde, Şa‘dū‘z-zābiḥ, Sa‘dū Būla‘, Sa‘du’s-Su‘ūd, Sa‘dū’l- Aḥbiye, Ferġu’d-Delvū’l-Muḳaddem, Ferġu’d-Devū’l-Muaḥḥer, Rişā‘ ve menāzil-i mezbūreye şıfāt-ı ef‘aliyye ta‘bīr olunup şıfāt-ı mezkūreden her biri zatlarında mücerred ve ef‘āl ve ḥaşşalarında [93a] mücmeller olup Rabbū’l-erbābdan müstefizler u ‘ālemiyāne müfizler ve cismānīler fe emmā ğāyet nūrānīlerdür ve erbāb-ı keşf-i şaḥīḥ bunlara ḥurūf-ı ilāhiyye tesmiye itmişlerdür. Zīrā vasāit-i mezkūre dīde-i müşāhede-i mükāşifine şuver-i ḥurūf-ı tehecci emşālinde mütemeşşile olup levḥ-ı maḥfūzda raḳam-ı rūḥānī ile merḳumlardur ve her bir ḥarf-i nūrāniyyenüñ bir ḳuvvet-i zātīyye ve her bir fi‘lün ḥavāş-i müte‘addidesi vardır **zālīke taḳdīrū’l- ‘Azīzi’l-‘Alīm**.³⁶⁴ Pes felek-i kürsiy-yi vesi‘ mir‘at-ı levḥ-ı maḥfūz olup sultān-ı ‘arş, ism-i Raḥmān olduğu gibi sultān-ı kürsiy-yi Kerīm daḡi ism-i Raḥīmdür ve çünki vücūd-ı felek-i muḥīṭüñ istikmāl-i zuḥūrı imtidād-ı tūlī vü ‘arżi vü ‘umḳīde müteḥaḳıḳ olmuştur. İmtidād-ı tūlī vü ‘arżi daḡi ism-i Raḥmāna müntesib olup imtidād-ı ‘umḳı ki cānib-i bātına meylüdür. İsm-i Raḥīm ile Raḥmān meyanında ḳader-i müşterek vāḳı‘ olmuştur ve ism-i Raḥmān eşyaya ‘atā-baḥş-ı vücūd olup ibtidā-i ibdāsı ‘aḳl-ı küll ü ḳalem-i a‘lādan zāhir [93b] ve intihā-i izḥārı neş‘et-i cūziyye-i arzıyye-i ednāda āḡir olup ‘aḳl u nefs u ḳuvā u ta‘ayyün-i cism ü idrāḳ-ı basīṭ ‘atıyye-i ism-i Raḥmandur ve ism-i Raḥīm dāire-i vücūd-ı tabṭiyn ve tekmīl idüp her ḳangı mertebeye ki ta‘alluḳ

³⁶² Tâhâ 20/ 5: Rahman arşın üzerine istiva etmiştir.

³⁶³ Yâsin 36/39: Ayın dolaşımı için dolaşım yerleri belirledik.

³⁶⁴ Yâsin 36/38: Bu, mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah’ın takdiridir.

eyleye kendü aşlın cezb ider baḥşâyende-i ecsâm-i basîta eflāk ve istidārât olup evveli ahîre ircâ‘ ve ‘uḳûlda derk ve fehm ibdâ‘ idüp ecsâm-ı mürekkebede şehânet ve keşafet ve ğılzet ve metānet zuhûra getürür ve aḥkām-ı zuhûrî buṭûna taḳlîb ider. Amma neş’e-i uhreviyyede bi’l-‘aks muḳteżâ-yı ism-i Raḥmân buṭûn u ibtân ve müsted‘â-yı ism-i Raḥîm zuhûr u izhârı olduğı için besmele ile ḥamdele de Raḥman ve Raḥîm isimlerinüñ tekrârı dîde-i esrâra bu nükteyi iş‘âr ider ve bi’l-cümle ḳalem-i a‘lâda muḥtefî ve müte‘aḳḳıl olan niseb ü keşrât-ı vücûd levḥ-i maḥfûzda kitâbet-i ilâhiyye ve erḳâm-ı rûḥâniyye ile mütebeyyin ve mütefaşşıl olduğı gibi ‘arşda mücmel olan aḥkâm kürsîde mufaşşıl olmağıla ‘arş âyîne-i [94a] âşâr-ı vaḥdâniyyi’n-na‘t-ı ḳalem-i ‘alâ ve kürsi âyîne-i âşâr-ı münkeşîre-i levḥ-i maḥfûz olup kendü vaḥdet-i nisbîsine rucû‘ için kürsiyy-i vesî‘ ‘ayn-ı keşretde mücellâ-yı ḥükm-i vaḥdet olan emr ile maẓhar-ı ḥükm-i keşret olan nehy ile münḳasim ve bu i‘tibâr ile mevzi‘-i ḳademeyn oldı ve devre-i vâḥide-i ‘arşıyye ki yevm ve zaman andañ ‘ibâretdür. Kürsînüñ taḳdirât u taḳsimât-ı ḥissesi vâsıtasıyla hüveydâ olup sirâyet-i ḥareket-i ḥubbi ve meyl-i zâtî ile kürsiye iki nev‘ ḥareket-i müstedîre iḳtîzâ itdi. Birisi ḥareket-i ‘arş ile olan ḥareket-i ḳasrîyye-i ‘arziyyedür ki maşrıḳdan mağribedür ve birisi ḥareket-i ihtiyâriyye ve ihtîşâşîyyedür ki mağribden maşrıḳadur ve bi ittîfâḳı’l-mükâşifîn ‘arş u kürsî-yi ṭabî‘iler olup ‘unşurî degillerdür ve saṭḥ-ı kürsî zemîn-i behîşt ve ‘arş-i saḳf-i behîşt olmağıla beḳâ-i ebedî için ḥalḳ olunmuşlardur ve semevât-i sāire ‘unşurîler olup ḳâbil-i kevn ü fesâdlardur. El ḥâşıl ‘arş u kürsînüñ nesâḳ-ı mezbûr üzre [94b] ta‘ayyününden şoñra ol eşer ki bunlaruñ ḥareketinden ḥuşûle gelmiş idi ḥükm-i meyl-i zâtînüñ sirâyeti ve teveccühât-ı esmâiyye ve mezâhir-i rûḥâniyye ve mişâliyye ve ḥissiye ile ‘arş ve kürsîde her biri mezâhir-i ḥaḳâyıḳ-ı erba‘a olan ḥarâret ve burûdet ve ruṭûbet ve yübüseti ‘ayn-ı cevher-i hebâide min ḥayşü’l-mezc ve’t-tedâḥül beynlerinde temeyyüz olmaḳ üzre câmi‘ olmağıla zıkr olunan mecz ve tedâḥülden naşş-ı kerîm-i sübhânî ratḳ ile ‘ibâret idüp **eve lem yerallezîne keferu enne’s-semâvâti ve’l-arza ratḳan fefetaḳnâhümâ**³⁶⁵ kerîmesiyle işâret buyurdu ve ol mezc-i ḥaḳîḳî ile olan eczâ-i müctemi‘a ‘unşur-ı a‘zam ile müsemmâ oldı. Pes ḥareket-i ḥubbînüñ cânib-i kemâl-i zuhûr u izhâre olan meyl-i zâtîsi ‘unşur-ı a‘zamda vâḳî‘ olmağıla ‘unşurü’l-‘anâşır daḥî ḥarekete gelüp elṭaf ve a‘lâyı ‘anâşır buḥâr-ı laṭîf ve mişâl-i duḥânî-i vaḥdâniyyü’n-na‘t zerre-i

³⁶⁵ el-Enbiyâ 21/30: Kâfir olanlar görmezler mi ki gerçekten de göklerle yer birdi de biz onları ayırdık.

müteşâ' id olup ratk-ı semevât ol buhârûn 'aynı oldu. Ba' dehû baqiyye-i eltaf olan [95a] be hükmi-sirâyet-i haqâyık-ı erba'a terkibde dört kısım olup her bir kısmı müstemil-i bevâkî oldu ve haqâyık-ı erba'anun galebesi aksam-ı erbâ'adan her kangı kısımda olduysa ahkâm-ı bevâkî kısım-ı aalebde mağlûbe ve müstehleke oldu. Meşelâ kısım-ı evvel ki galebe-i burûdet u ruṭubetde vâkî' olmuş idi. Cevher-i âb andan huşûle geldi ve kısım-ı şânî ki âbdan keşif-terdür. Galebe-i burûdet yubûsetün olmağıla hâk andan tekevvün itdi ve kısım-ı şâliş ki cümleden eltafdur. Galebe harâret ve yubûsetde olmağıla nâr andan bedîdâr oldu ve cevher-i hâk ki ve kısım-ı râbî' ki hafif muẓâfdur. Galebe-i harâret ve ruṭubetde olmağıla andan bād-ı vezân oldu ve cevher-i hâk ki mertûk ve vaḥdāniyyi'n-na't idi. Hükmi-mezbûrûn sirâyeti ile münbasıt oldu ve fetk ki inbisât-ı mezbûrdan 'ibâretdür. **Halâka seb'a semâvâtın ve mine'l-arzı mişlehun**³⁶⁶ kerîmesinün vefkince zemîn-i münbasıt yedi kısma münkasım oldu. Ba' dehû meyl-i zâtî-i ahlî ol buhâr-ı mertûkda zâhir olup [95b] hatta hareket-i devriyesi vasaṭda vâkî' olmağıla vasaṭ-ı seb' -i semâvât olan felek-i râbî' müte'ayyin olup maẓhar-ı tammı ism-i nûr ve mücellâ-yı tamâm-ı şıfat-ı hayat-ı muṭlaḳ olan âfitâb mütekevvîn olup âsumân-ı çârümün rūḥ-ı müdebbiresi vâkî' oldu. Pes ol buhârûn 'aynında bir hareket daḥi vâkî' olmağıla bir âsumân daḥi bedîdâr olup aña daḥi bir nefis-i müdebbire âşikâr oldu. Hatta imtidâdât-i beka-i ulûhiyyetde zikri sebḳ itdügi üzre mertebe-i ulûhiyyetde müte'ayyin olan 'aded-i haqâyık-ı seb' muḳâbilinde semâvât-ı seb' zikr olunan buhârdan hüveydâ ve her bir âsumân için esmâ'-ı seb'adan bir ismün mücellâsı olan birer nefis-i müdebbire peydâ olup felek-i âfitâbun fevkinde felek-i Mirrîḥ anun fevkinde Müşteri anun fevkinde Zuḥal ve felek-i Âfitâbun tahtında felek-i Zühre anun tahtında felek-i 'Uṭarid anun tahtında felek-i Kâmer cilveger oldu ve harekât-ı mezbûreden ahl-ı cümle-i ecsâm-ı 'ulviyye vü süfliyye olan eczâ-i 'arş [96a] ve maḥall-i taḳdîrât u taḳsimât olan eczâ-i kürsî ve vasaṭ-ı kürsîde olan eczâ-i heft- âsumân meyânında envâ'-ı hey'ât u teşekkülât ve harekât u evzâ'-ı muḥtelife vü mütenevvi'a nümâyân ve her biri mezâhir-i haqâyık-ı ilâhiyye vü kevnîyye oldılar ve kelâm-ı Rabbânide nüfûs-ı müdebbire-i felekiyye **fe'l-müdebbirâti emren**³⁶⁷ kerîmesiyle işâret buyrulup ber müceb-i kerîme-i **ve küllin fi felekin yesbeḥün**³⁶⁸ her biri felek-i mu'ayyenlerinde ve şevâbit-i merşûda kürsîde

³⁶⁶ et-Talâk 65/12: Yedi kat gökleri ve yerden bir o kadarını yaratandır.

³⁶⁷ en-Nâziat 79/5: Nihâyet işi çekip çevirenlere.

³⁶⁸ Yâsin 36/40: Her biri bir yörüngede yüzmektedir.

birer nev' -i sibāhat ü seyeḥat iderler. Tā ki ol seyr-i kırānāt ve ittişālāt sebebiyle ber feḥvā-yı **ve evḥā fi külli semāin emrehā**³⁶⁹ emr-i ilāhī-i eḥadi-i cem' i müeşşir-i ḥaḳīkī ve her birinde şābit ve sārī olmak üzere mevāṭın-ı dünyada ve berzaḥ u uḥrāda envā' -ı āşār izḥār idüp külli olanlar iḥdāş-ı ecnās u envā' ve cüz' i olanlar iḥdāş-ı şuver-i eşḥāş-ı cüz' iyye iderler. Pes sirayet-i ḥükm-i berzaḥiyyet tamam-ı merātib ü ḥaḳāyıkda ve sırr-ı rubā' i ve 'anāşırda merātib-i erba' a-ı i' tidāliyye ile müte' ayyin olmağıla anların teveccühāt-ı esmāiyye ve rūḥāniyye ve mişāliyye ve ḥissiyesiyle ol evzā' ı ve teşekkülāt u ittişālāt ve kırānātdan vāsıta-i [96b] terkibāt ile 'anāşırda zuhūr iden aḥkām ve āşāra mevālidi-ı çārgāne ta' bir iderler ve i' tidālde merātib-i şelāşe ve her bir mertebenün bir 'arzı olup tekevvün-i envā' u eşḥāş-ı müvellidāt ol 'arzda vāḳī' olur. Pes 'anāşırda müte' ayyin olan i' tidālde ḥareket-i ḥubbiyye ve teveccühāt-ı esmāiyye ve mezāhiri olan teşekkülāt-ı nüfūs-ı felekiyye ile terkib ve mizācda olan evvel-i eşer şüret-i terkib-i ma' denidür ki āşār-ı nüfūs-ı felekiyyeden ol mizāca bir nazar-ı nefsanī ta' alluḳ itmekle şüret-i ma' deni fesāddan ḥıfz idüp ma' dene maḥşuş olan kemālün ḡāyetine teveccüh ider. Ḡāyetine teveccüh ider. Ḡāyet-i kemāl-i i' tidāl-i ma' deni ise zeheb olmaḳdur velākin 'arz-ı i' tidāl-i ma' denide mādün-i kemālde bir terkib vāḳī' olur ki 'ayn-ı kemālden münḥarif olup nuḳre u mess u ḥadīd ve bunun emşāli merātib-i edānide ḳalup derece-i zehebiyyete irtikā idemez. Zīrā mādde-i kāyināt olan buḥārdan buṭün-ı cibālde zibāḳ ve duḥāndan kibrīt tevellüd ider ve buḥār ile duḥān-ı imtizāc eylese üç ḥālden ḥālī olmaz. [97a] Ya buḥār duḥāna ḡālib ya duḥān buḥāra ḡālib olur ve yāḥud tarafeynde ḡalebe olmayup semt-i i' tidālde bulunur. Pes ḡalebe-i buḥārda ya' ni sīm-ābda olur ise ḳal' ı ve üsrüb ve eger ḡalabe duḥānda ya' ni 'Aḳrebde olursa cevher-i ferrāre iḥtirāḳ vāḳī' olur. Ḥadīd u mess tevellüd ider ve duḥān ile buḥār ya' ni sīm-āb ile 'Aḳreb birbirine ḡalebe itmeyüp şüret-i i' tidālde ictimā' itdiklerinde fā' illiyet-i buḥārda ise Ḳamer ve duḥānda ise tılā peydā olur. Feli hāzā vāḳıf-ı 'ilm-i kāf olanlar ba' zı edviye ile āteş-i mu' tedilde mizāc-ı ma' denide olan saḳāmeti müstaḳīm idüp ḡāyet-i kemālī olan mertebe-i Şemse işāl iderler. Amma derece-i sāniye-i i' tidāl **meretebe-i nebātī**dür. Pes 'anaşıra bu mertebede ḥuşūle gelen terkib ve mizāca bir nazar-i 'ulvī ta' alluḳ ider ve ol nazara nefsi-i nebātī ta' bir olunur ve tenmiye ve taḡziye ile **nefs-i nāmiye** ol mizāca kendü kemālüne irişmege münāsib ḥareket virür ve derece-i sālişe-i i' tidāl **meretebe-i**

³⁶⁹ el-Fussilet 41/12: Her gök katına kendi emrini vahyetti.

ḥayvānīdūr. Pes bu derecenüñ [97b] ‘arzında ḥuṣūle gelen terkīb u mizāca bir nazār-ı rūḥānī ta‘alluḫ idüp aña **nefs-i ḥayvānī** ta‘bīr olunur. Hatta ol mizāc ol nazāruñ kuvvetiyle kendü kemāline bālīg olur ve derecāt-ı i‘tidālden her bir derecenüñ āḫiri min ḥaysü’l-vasaṭ ve’l-eṭrāf derece-i uḥrānuñ evveline muttaşıldur ve derece-i evsāt u a‘lā ‘arz-ı i‘tidāl-i insānīdūr ve bi’l-cümle cemī eşyaya zuhūrda ṭulī ve ‘arżī ve ‘umķī üç mertebe iktizā idüp evvelde mücerredāt şānīde müdebbirāt şālīşde ecrām-ı ‘ulviyye ve ecsām-ı süfliyye zuhūr idüp her birinüñ zuhūrunda bir ġāyet ve nihāyet vāķī‘ olmağıla ġāyet-i zuhūr-ı ‘uḫul nefs-i raḥmānī ile imtidād-ı ṭulīde ve ġāyet-i zuhūr u nüfūs imtidād-ı ṭulī ve ‘arżīde ve nihāyet-i zuhūr-ı ecsām imtidād-ı ‘arżī vü ṭulīde olmuşdur. Feli hāzā ‘umūmen ecsām-ı basītanuñ dāḥil ve ḥārice nisbetleri ‘ale’s-seviye olup istidāre iktizā itmişdür. Fe izā kāne kezālik lisān-ı ḥikmetde olan ‘ibāret budur ki ecsām-ı mürekkebede [98a] olan ġāyet-i zuhūruñ imtidād-ı ṭulīsi ṭulīde vāķī‘ olursa zībaḫ u kibrīt ve bunuñ emşāli ma‘deniyyāt mütevellide olur ve imtidād-ı ṭulī ‘arżīde vāķī‘ olursa ṭul ile ‘arz ittiḥād idüp nuḥās u ḥadīd ve bunuñ emşāli me‘ādın tevellüd ider ve imtidād-i ṭulī ‘umķīde vāķī‘ olursa imtizāc-i mezbūrdan fızza vü zeheb ve la‘l u yakūt ve bunuñ emşāli cevāhir-i laṭīfe ser-ber āverde olur. Amma ġāyet-i zuhūr imtidād-ı ‘arżīye düşüp imtidād-ı ‘arżī ṭulīde vāķī‘ olursa serī‘ ü’z-zevāl ḥāşā ve kellā emşāli ba‘zı nebātāt-ı za‘ife zuhūr ider ve eger imtidād-ı ‘arz ‘arżīde vāķī‘ olursa ba‘zı ḥubūbāt-ı ġızāiyye bedīdār olur ve imtidād-ı ‘arżī ‘umķīde vāķī‘ olursa eşcār-ı ‘azīme ve menī‘a zuhūra gelür. Fe emmā ġāyet-i zuhūr-ı imtidād-ı ‘umķīye düşüp imtidād-ı ‘umķī ṭulīde vāķī‘ olursa kirm u ba‘ūza emşāli ba‘zı ḥaşerāt ve ḥayvānāt-ı za‘ife tevellüd ider ve imtidād-ı ‘umķī ‘arżīde olursa [98b] şīr ü neheng ve buķūr u cimāl ve ḥayl u biğāl ve bunuñ emşāli ḥayvānāt-ı ḫaviyye mütevellide olur ve eger imtidād-ı ‘umķī ‘umķīde vāķī‘ olursa vücūd-ı insānī mütevellid olur. Fe emmā ġāyet-i zuhūr imtidād-ı ṭulī ve ‘arżī ma‘an vāķī‘ olursa aḫvāl-ı şādīḫa ve şerāyi‘-i vāşīḫa bāhire olur ve imtidād-ı ṭulī vü ‘umķī ma‘an vāķī‘ olsa aḫvāl-i ḥasene ve ṭarīḫa-i seniyye zahire olur ve imtidād-ı ‘arżī vü ‘umķī ma‘an vāķī‘ olsa derecāt-ı ‘āliyye ve maḫāmāt-ı sāmīye hüveydā olur ve şöyle ki bi ittifāḫāt-ı ḥasene ġāyet-i zuhūr def‘aten vāḥideten eb‘ād-ı şelaşede ma‘an bulunsa cāmī‘-i kemālāt-ı şerī‘at ve ḥāmil-i emānet-i ma‘rifet ü ḥaḫīḫat olan insān-ı kāmīl ve mürşīd-i mükemmil vücūda gelüp umūr-ı mezbūreden her biri Raḥman ve Raḥīm isimlerine ne yüzden mensūb oldukların keşf u şuhūdla mu‘ayene kıılır ve cemī‘

eşyayı insāna işāl iden ism-i Raḥman ve mevşıl-ı Hāk olan ism-i Raḥīm olup [99a] fā' ile ve kâbileden olan cemī' esmā-i ilāhiyye mezāhir-i ism-i Raḥman u Raḥīm olduğın müşāhede ider. Pes derece-i a' lā-yı 'arz-ı i' tidāl-i insānī kıble-i cemī' -i i' tidālāt-ı mizāciyye ve şüret-i cāmī' a-i kemāliyye-i berzahıyye-i ilāhiyye olmağıla tecelliyāt-ı mefātīḥ-i ğaybuñ min ḥayşü'l-merātib ve'l-ḥakāyıkü'l-külliyey seyri ğāyet ve devri şüret-i insāniyye-i kemāliyyede nihāyet bulup nihāyet-i ' ayn-ı bidāyet oldu ve mazḥar-ı tecelliyāt-ı cemī' iyye olan ' arz-ı āḥirde mizāc u şüret-i insāniyye taḥmīri yedeynden ğayrıyla müyesser olmamağıla müstened-i cümle-i ḥakāyık-ı ilāhiyye-i esmāiyye vü rūhiyye olan yemīn-i ḥazret-i vücüb u tekyegāḥ-ı ḥakāyık-ı kevnıyye ve ṭabī' at-ı ' anāşır u müvellidāt ve kuvā-yı arzıyye olan şimāl-i ḥazret-i ma' lūmāt u imkān ile tesviye-i şüret-i insāniyyeye zaman-ı mübāşeretinde eczā vü kuvā-yı yedeyn meşābesinde olan melāikeyi ta' zīm ve Ādem ' aleyhisselāmı tekrīm ve tefḥīm ve her bir kāre ḳable'l-mübāşere müşāvere lāzım idüğün [99b] ' ibādına ta' līm içün lā-cerem melāikeye **innī cā' ilün fi'l-' arzı ḥalīfeh**³⁷⁰ kerīmesiyle ḥitāb idüp şun' u fi' linde müşāvereden bī-niyāz bir pādīşah-ı bī-enbāz iken melāikeye şüret-i müşāverede Ādemi vech-i arzda ḥalīfe kılsam gerek diyü tefḥīm buyurdu. Melāike daḥi neş' et-i Ādeme im' ān-ı naẓar itdiklerinde aḥkām-ı keşrāt-ı imkāniyyeyi mütezā' ife ve müceb-i ğazab u ḳahr ve müstelzim-i ma' şiyet ü şerr olan kuvvet-i ğazabiyye u şehevıyyeyi ğalibe gördiler ve fer' -i ḥazret-i vücüb ve menşe' -i ḳuds u ṭahāret olan neş' et-i melekıyyelerinde **lā ya' şunallahe mā emerehum ve yef' alüne mā yu' merüne**³⁷¹ vefḳ-i kerīmince kemāl-i inḳıyād u ṭā' at ve sārī fi'l-vücūd olan emr-i ilāhıy kendülerinüñ neş' eti ḥasebiyle aḥkām-ı tezādd u keşretten şıfat-ı vaḥdet ü nezāhet ile muttaşıf müşāhede itdiler ve lā-cerem bu ma' nā ile ile kendülerin ḥılye-i kemāl ve müşābehet ile ārāste [100a] mülāḥaza idüp kemāl-i muzāhat-ı rütbe-i ulūhiyyet ve mertebe-i ḥilāfete liyāḳat vaḥdet ile keşret ve vücüb ile imkān beynini cem' de idüğinden ğaflet ile manşıb-ı menī' ḥilāfete kendülerini Ādemden evlā ve aḥrā gümān itdiler. Kemāl-i esmā-i ḥod aña mevḳūf idi ki tecelliyāt-ı mefātīḥ-i ğayb min ḥayşü'l-vücüb ve'l-imkān cemī' merātibden mürür idüp her birinüñ havaşşı ile münşabiğ ola tā ki merātibüñ cümlesini cümlesinin rengiyle şibāğat idüp kendüyi daḥi cümlede kendüye ve cümleye ' arza kıla melāike ise maṭlūb-i ḥakīkī olan ğāyet-i

³⁷⁰ el- Bakara 2/30: Şüphesiz ki ben yeryüzünde bir halife kılacağım.

³⁷¹ et-Tahrīm 66/6: Allah'ın onlara emrettiği şeyde, Allah'a âsî olmazlar ve emr olundukları şeyi yaparlar.

kemāl tenzih ve taqdisdedür kıyâsıyla aḥkām-ı keşret u ihtilâf ile reng-pezir olan neş’et-i Âdemüñ istiḥlâfında olan ḥikmet-i ḥafıyyeyi bilmek ve ḥil’at-ı ḥalîfeye kemāl-i teveccüh ile mübâşeret itmek için kendü mertebelerinde olan meblâğ-ı ‘ilmden muṭâlebeye [100b] mübâderet ve istikşâf-ı ḥâle cür’et idüp **e tec’alü fiyhā men yüfsidü fiyhā ve yesfikü’d-dimā**³⁷² didiler. Ya’ ni İlâhî, vech-i arzda istiḥlâf ider misin? Şol kesi ki kuvvet-i şehevıyyesiyle ferş-i zemînde fesâd ve kuvvet-i gâzabıyyesiyle sefk-i dimâ idecekdür. Ḥâl-i ân ki bizim a’yânımızı nûr-ı vücûd u feyz-i cûduñla izhâr u tenvîr ve ḥükm-i vahdet u bisâṭatuñla aḥkām-ı keşret-i imkânıyyeden tanzîf ve taṭhîr idüp biz daḡı ol nûr u ṭahâret ile seni zıkr u taḥmîd ve aḥkām-ı keşret ile telebbûsden mücib-i tenzihüñ olan şeyle seni tesbîh ü tenzih ideriz ve aḥkām-ı tezâd u ihtilâf ve keşret u itilâfdan muḳaddes olan vücûd-ı vahidüñi lisan-ı ḳuds u ma’rifetimiz ile taqdis ideriz diyu velev ki endâz-ı **ve naḥnû nüsebbihü bi ḥamdike ve nûḳaddisü leke**³⁷³ oldılar. Pes zebân-ı cem’ıyyet-ı zât-ı eḫadiyyet min ḡayşü’l-‘ilm³⁷⁴ [101a] ve ḡazret-i ulühiyye melâikeye **innî a’lemü mâ lâ ta’lemün**³⁷⁵ kerimesiyle cevâb virüp taḡḳîḳân siz[in] bilmediklerini[zi] ben bilirüm. Zirâ ḡâyet-i kemāl cem’ıyyetdedür. Cem’ıyyet ise şüret-i ‘unşuriyye-i Âdemdedür. Siz ise **min ḡayşü neş’etiküm ve merâtibküm ḳaḏıyye**³⁷⁶ böyle olduḡın ey melâike bilmezsiz buyurdu. Ḥâşıl-ı maḳâl ol mübdi’-i lâ yezâl ve şâni’-i bî-miṣâlüñ meşıyyet-i ezeliyye ve ‘inâyet-i evveliyyesi levḡ-i ḳazâda maḡfûz olan ḥükm-i icmâlisini şüret-i tafşilde ibrâza ta’alluḳ itmekle ḡılâfet-i Âdemi melâikeye iḡbâr melâike daḡı ḥükm-i ḡafıyyeden istiḡbâr ile levḡ-i dil-i Âdemde meknûze olan ḡazâin u defâin-i ḡaḳâyıḳ-ı esmâ’ ü şıfatuñ esrâr u nûkâtını miftâḡ-ı rumûz-ı ḡikem olan lisân-ı Âdemden izhâr

³⁷² el-Bakara 2/30: Orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?

³⁷³ el-Bakara 3/30: Oysa biz seni överek yüceltiyor ve seni devamlı takdis ediyoruz.

³⁷⁴ Derkenar: **Ḳâle Mâlik bin Süleyman ḳâle Rasûlullah şalavatullahi ‘aleyhi vesellem. “Enallahe te’âlâ ḡalaḳa ḡalḡen mine’l-melâiketi fe ḳâle lehüm innî ḡalîḳu ḡalḡen min ṭîn. Fe izâ ḡalaḳtuhü fescüsü lehü ḳâlû lâ fe be’aşallahu nâren ve aḡraḳahüm şümme ḡalaḳa ḡalḡen âḡer. Fe ḳâle lehüm mişle zâlik. Fe feale mişle zâlik şümme ḡalaḳa şâlise ve ḳâle lehüm mişle zâlik. Ḥattâ ḡazâ’l-ḡalḡe’l-muṭî’a lillahi fe emerehüm bi’s-sucudi. Fe secedü illâ iblise ebâ vestekbere. Fe kâne mine’l-kâfirîn eymine’llezîne uḡriḳü bi’n-nâr.”**

Tercüme: Malik Bin Süleyman Rasûlullah (s.a.v)’in şöyle söylediğini nakletti: “Allah Teâla meleklerden bir halkı yarattı ve kendilerine “Ben topraktan bir halk yaratmaktayım, onu yarattığımda ona secde ediniz” buyurdu. Melekler “Hayır” dedi. Bunun üzerine Allah bir ateş gönderdi ve onları yaktı. Sonra başka bir halk yarattı ve kendilerine de bunun benzerini söyledi. Yine kendilerine öncekilere yaptığını yaptı. Sonra üçüncü bir halk yarattı. Kendilerine de bunun benzerini söyledi. Bu durum Allah’a itaat eden bir halk var edene kadar devam etti. Bunlara secde etmelerini emretti. Onlar da hemen secde ettiler sadece İblis bundan yüz çevirdi ve büyüklendi. O kâfirlerden idi. Yani daha önce ateşle yakılanlardan idi.

³⁷⁵ Yâsin 12/96: Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.

³⁷⁶ Sizin varlığınız ve mertebeleriniz cihetiyle.

bu ma'kûle su'âl ve cevâba menû' olup melâike da'hi [101b] cemi' zünûbdan ma'sûmiyn ve 'ibâd-ı mükremînden olmağıla şûret-i i'tirâzda olan su'âlleri izn-i ilâhiye karîn olduğunu tebyîn için bisât-ı lutf u re'fetini keşîde kılp rahmet-i nâ-mütenâhi ve 'inâyet-i ilâhî şöyle iktizâ eyledi ki bi hükmî'l-cem'iyye melâikede kâmine olan miqdâr-ı enâniyyet u inkâr fi'le gelüp âşikâr ola. Hatta Âdemi anlara ma'nâ-yı hilâfetde olan şûret-i cem'iyye ve şifât-ı kemâliyye-i külliye ile 'arza kılduğda melâikede olan miqdâr-ı pindâr-ı evvel bi külliyetihi nâ-be-dîdâr ola ve 'inde mukâbeletü'l-emri bi's-sücûd.³⁷⁷ Kemâl-i melâike aña mevķûf idi ki ol pindâr ve inkârûñ hükm ü eŗeri aŗlâ bedîdâr olmayup huķû' u huŗû'-ı melâike ki cüz'ûñ külle olan huķû'ıdır tav'-ı şâf ile mübâderet gösterüp kendü [102a] kemâlleri ile mütehaķķık olalar.

Nazm-ı 'Attar:

Zi Âdem dem zen ey Âdem beçe dem

*Tu eknûn cüz to incâ nîst Âdem*³⁷⁸

Çerâ gâfil şodi 'aķlet taleb kon

*Be ĥod bâzâyu u âheng-i edeb kon*³⁷⁹

Çü merdân seyr kon bâ cân-ı ĥod rev

*Zi Ĥaķ goftem şümâ ez Ĥaķ-ı to bişnev*³⁸⁰

To ĥodbe şinas ve hemķûn ĥod fenâ şev

³⁷⁷ Secde ile emr olunmakla karşılaŗıldığı esnada.

³⁷⁸ Âdem'den söz et. Ey Âdemoğlu! Şimdi senden başka burada kimse yok.

³⁷⁹ Neden gaflet içindesin? Aklını iste. Kendine koŗ, edebin ahnegine uy.

³⁸⁰ Yiğitler gibi seyr et. Kendi canıyla yürü. Size Haktan bahsettim. Sizin hakkınızda dinle.

Ve 'z ān did fena sırr-ı bekā şev³⁸¹

To-yı tahkik-i Ādem ān dem eztest

Dem ez cān-ı zen Haqikat ki Ādem estest³⁸²

Sücüd-ı hiştin kon tā bedānī

Ki to sırr-ı Hudāvend-i cihānī³⁸³

Her āyine-i cemāl-i yār der test (der to est)

Haqikat ey per-i ruhsār dertest³⁸⁴

Dürre: ‘ulemā-i tefsir böyle tahkik u ta‘bır ve tasfir u takrir itmişler ki iradet-i hazret-i ilāhiyye ve meşiiyyet-i cemāl-i ehadıyye mādde-i terkib-i Ādemi icāda ta‘alluḡ itdükde cānib-i ḥāk-i ḡam-nāḡe vaḡiy şādır oldu ki **inni ḡālīḡun minke ḡalken. Minhüm men yetiy‘unı ve minhüm min ya‘sinı fe men aṡā‘anı edḡaltühu’l-cennete ve men ‘aşānī edḡaltühu’l-nār.**³⁸⁵ Pes vaḡy-i Rabbü’l-‘ālemīn sem‘i isti‘dād-ı [102b] zemīne ḡarīn olduḡda zebān-ı tazarru‘ u niyāzın küşāde kılup eyitti: “Ey pereverdigār-i bī-naḡir ve kirdigār-i bī-zahir bu miskīn u faḡiri ‘işıyān ile dāḡil-i nīrān olmaḡdan şaḡla” diyu çeşme-sār-ı çeşmi eşk-riz-i lābe vü zārī oldu ve ḡālā ‘ālemde cārī olan ‘uyūn ve enhārı zemīnün āb-ı çeşme-sār-ı çeşmidür dirler. Pes zemīn bu nāle ve ḡaninde iken Cibril-i Emīne fermān-ı Rabbi’l-‘ālemīn şādır oldu ki eczā-yı zemīnün elṡaf ve a‘lāsından ḡişt-i ḡalīb-ı Ādemün taḡmīri içün bir ḡabza ḡāk intiḡāb kıla Cibril ‘aleyhisselām daḡi bā fermān-ı celil ḡıṡṡa-i zemīne nāzil olup bir ḡabza-i

³⁸¹ Sen kendini tanı ve aynı zamanda kendinde fānī ol. O’ndan fenāyı gör, bekānın sırrı ol.

³⁸² Ādem’in tahkiki sensin. O dem sendendir. Kadının canından bahsetmek yahut o anın canından bahsetmek hakikattir.

³⁸³ Kendine secde kıl; tā ki bilesin, sen evrenin yaradılışının sırrısın.

³⁸⁴ Sevgilin cemālının her aynası sendedir. Gerçek ey peri yanaklı sendedir.

³⁸⁵ Hadis-i Kutsi: Ben senden bir halk yaratacaḡım. Onlardan bir kısmı bana itaat edecek bir kısmı ise isyan edecek. Bana itaat edeni cennete yerleştirim, isyan edeni ise ateşe atarım.

hāk olmağa važ‘-ı enāmîl itdükde zemîn-i Cibrîle yemîn virüp ey zübde-i hâlvat-i güzînân-i şavâmi‘-i ‘illiyyîn lutf idüp “Beni hālîme terk eyle” diyü âh u enîn itmekle Cibrîl daği âsumana ‘urûc idüp vâkı‘-i hālî ‘âlemü’l-ğayb ve’ş-şehâdeye ‘arza kıldı. [103a] Hâzret-ı İyzid-i müte‘âl tekrâr Mikâ’il ba‘de İsrâfîli irsâl idüp zemîn-i envâ‘-i tazarru‘ ile her birine kâsem virmekle döndürdi. Bi’l-âhîre emr-i mezbûruñ icrâsına ‘Azrâil me’mûr olup zemîne hubût itdükde zemîn aña daği nâle vü hanîn şadedinde iken ‘Azrâil mültefit olmayup eyitti: “Ey zemîn benim katımda nevha vü nâlenüñ kâdr u i‘tibârı yokdur. Bendegâna hûd makâm-ı bendegide nâle gerekmez.” Zemîn eyitti: “Nice nâle vü hanîn itmeyeyim ki şatevât-ı kahr-ı ulûhiyyetden emîn olmak ümniyyesi ile nihâyet-i bu‘dî ihtiyâr kılop heybet-i celâl u şu‘le-i âfitâb-ı cemâle tākāt ve liyākātüm olmaduğun bilmiş idim. Hâlâ ahz ideceğin bir kabza türâb nişân-i sihâm-i teklîf u hitâb ve merci‘-i şevâb u iķâb ola.” ‘Azrâil eyitti: “Ey zemîn egerçi anlar ‘âşiler ise aşl-ı ‘işyân hûd evvelâ senden zuhûra geldi. Üç keredür ki fermâna itâ‘at itmedüñ eger evvel merrede fermân-ber [103b] olayduñ ferzendlerüñ daği külliyyet ile fermân-ber olurlar idi. Amma ey hāk ğam-nāk olma ki senden bir kabza hāk alursam yerine bir merd-i pāk getürürüm. Ya‘ni gül-i siyâh yirine bir yüzi mâh ve hāk-i basîf yirine baħr-i muħîf getürürüm. Hamâ‘-yı mesnûn iletirüm. Hâmil-i mefrûz u mesnûn getürürüm. Bir hāk-i mu‘atṭal alurum. Bir ‘ârif-i mükemmel getürürüm. Pes ey zemîn zebân-dirâzlıktan ihtirâz kıl ki ben emr-i Hāk ile geldim. Senden bir kabza hāk almayınca gitmezem” diyü kâsem idüp cebren ve kâhren eczâ-i zemînüñ elṭafından kırk arş miķdârı hāk kabz idüp Mekke ile Tâyif beynine getürdi ve emr-i Hudâyı yirine getiridi. Ba‘zı ‘urefâdan menķûldür ki ‘Azrâil kabz-ı hâke me’mûr olduķda ber fehvâ-yı **mâ fi’l-‘arzi nenķusuhâ min etṛâfiḥâ**³⁸⁶ Cenâb-ı Hākka bir kabza hâki teslîmden soñra kendü kendüden bir kabza hāk daği alup kendüde hıfz itdi ki hiç kesüñ aña ittîlâ‘ı olmaya. Pes nişânde-i ‘Azrâil olan [104a] kabza-i âhîrînüñ ehli cümleten haşviyyât ve kabza-i ilâhînüñ ehli cümleten hülâşa ve zübde oldılar ve kabz-ı ‘Azrâili olan tâifeye ber fehvâ-yı **ķul yeteveffāküm meleku’l-mevt**³⁸⁷ zaħmı dest-i ‘Azrâilden urdılar ve kabz-ı ilâhî olan tâyife-i hâlişeye şerbet-i hayat efzâ-yı mevti bilâ-vâsıta dest-i mümît u muhyiden şundılar. Nitekim aħbârda vârid olmuşdur ki âvân-ı kabz-ı ervâh-ı kâfirânda melekü’l-mevte hitâb vârid olur ki: “Ey melekü’l-mevt ervâh-ı küffârı sen kabz it ki anlar beni şinâsende vü kelâmımı

³⁸⁶ er-Ra‘d 13/41: Yeryüzüne gelip onu etrafından eksiltiyoruz.

³⁸⁷ es-Secde 32/11: De ki: “Size vekil kılınan ölüm meleği sizi öldürecek.”

dānende degillerdür” ve eḫaniyn-i ḳabz-ı ervāḫ-ı mü’minde ḫiṭāb vürüd ider ki: “Ey melekü’l-mevt bu ḫiynde sen dermiyān olma ki anlar seni bilmezler beni bilürler. Eger şad sāl anları da‘vet itseñ icābet itmezler. Fāriḡ ol ki mevt ve ḫayātda anlaruñ enīsi benüm” diyüp bi’z-zāt **yā eyyetühe’n-nefsü’l-muṭmainne irci’i ilā Rabbiki rāziyeten marziyyeh**³⁸⁸ ḫiṭābın itdükde cān-ı ‘āşīḳān bī-ḳarar olup vuşlat-ı cānāna şitāb iderler. **Tefsīr-i Ḳurtübide** ‘Abdullah Selāmdan mervīdür ki [104b] vech-i Ādem ḫāk-i Kā‘beden ve şadr u zahrı Beytü’l-Maḳdisden ve faḫzeyni arz-ı Yemenden ve saḳaynı ḫāk-i Mışrdan ḳademeyni zemīn-i Ḥicāzdan dest-i yemīni ḫāk-i maşrıḳdan dest-i şimāli zemīn-i maḡribden aḫz olunmuşdur ve **Tefsīr-i Münirde** İbn-i ‘Abbasdan mervīdür ki ser-i Ādem Beytü’l-Maḳdisden cild ve ser-i müyü ḫāk-i Behiştten ve müje vü ebrūsı türāb-ı aṭher-ı Ḥavz-ı Kevşerden ḫalk olunmuşdur ve **Cevāhirü’t-Tefsirde** tekemmüleden menḳuldür ki Ādemüñ kebedi ḫāk-ı Muşuldan tıḫālī ḫāk-i Ḥicāzdan cild-i bedeni zemīn-i Ṭayifden cebhesi ḫāk-i Ken‘andan ‘avreti zemīn-i Bābilden em‘ā ve aḫşāsı ḫāk-ı Cezāyirden ve üstüḫ‘ānları cibālden terkīb olunmuşdur ve sirişt-i ḫāk-i Ādem muḫtelif olduḡı içün evlādı daḡı birbirinden mütevāfite tıba‘ u aḫvāl ü elvān u eşkālde muḫtelife olmuşlardır. El-ḳışşa nuṭfe-i şulb-i ḳazā olan nokṭa-i dāire-i ḫilāfet baṭn-ı nu‘mānda ya‘ni arz-ı Ḥicāzda ḳurb-ı Ṭayifde mustaḳarr olduḡda emr-i ilāhī [105a] cümle-i melāikeyi bi ṭarīki’l-ḳahr ve’t-tesḫir Ādemüñ taḫmīr-i tıynet ve tesviye-i bünyesine meşḡul ḳılup bi ṭarīki’l-münāvebe yetmişer biñ melāike çeşme-i raḫīḳ u selsebīl ve menba‘-ı tesnīm u zencebīlden miyāh-ı raḫmet getürüp ve suḫb-i luṭf u kerem bārān-ı fażl u ‘ināyet yaḡdurup ḫāk-i Ādemi āb-ı maḫabet ile āḡaşte ḳıldılar ve şāni‘-i bī-mişāl ol fi’lūñ ḫaḳīḳatine kendü ‘ilm-i külli ve meşīyyet u ḳudret-i aşlīsī ile mübāşeret idüp kırḳ şabāḫ ki kırḳ biñ seneden ‘ibāretdür ber vefḳ-i **ḥammertu tıynete Ādem bi yedeyye erba‘iyye şabāḫen**³⁸⁹ dest-i cemāl u celāl ve yed-i vücüb u imkān ile tıynet-i Ādemi sirişte ve şunūf-ı fażl u kerem ve ‘ulūm u ḫikem ile āḡaşte ḳılup zemīn-i isti‘dādında ṭarḫ-i bezr-i maḫabbet u ma‘rifet eyledi ve bennā-yı şun‘-ı ḳudret-i Ādemüñ derūn u bīrūnunda şıfāt-ı ilāhiyyeye muvāfiḳ ve her biri bir ismüñ maḫhariyyetine lāyık merāyā-yı şāfiye ta‘biye idüp ol merāyā-yı cemāl-nümāda dīde-i cemāl-bīni meknūn u mūnderic ve ḫazāin-i ḡayb ü şehādetde [105b] meknūze olan cevāhir-i laṭifeyi

³⁸⁸ el-Fecr 89/27, 28: Ey mutmain olan nefis! Allah’tan razı olarak ve Allah’ın rızasını kazanmış olarak Rabbine dön.

³⁸⁹ Hadis-i Kutsî: Ben Âdem’in hamurunu kırk sabah elimle yoğurdum.

maḥzūn u mündemic kıldı ve çünki nevbet-i taḥmîr dile irişdi. Âb-ı ḥayât hidāyet-i sermediyye ve tāb-ı âfitāb ‘ināyet-i evveliyye ile perveriş bulup manzūr-ı nazar-ı rahmet-i Rabbaniyye oldı ve ḥāzinān-ı melekūt u ceberūtda mestūre olan maḥzunāt-ı ḡayb-ı melekūt ve medfūnāt-ı ḥafā-yı ceberūt ḥizāne-i ḳalb-i Âdemde emānet ve gevher-i girān-māye-i maḥabbet şadef-i şadr-ı Âdemde ḥıfz u ḥirāset olundu.

Kıt‘ a:

Çün ten-i Âdem zi gül ārāstend

*Ḳālîbi ez behr-i dil-i ārāstend*³⁹⁰

Hokḳa-i dil hem pey-i ān güherest

*Gez şadef-i kevn ü mekân ber terest*³⁹¹

Mervîdür ki kâlbud-i Âdem henüz itmâma ḳadem nihāde olmadın. İblîs ḥadem u ḥaşemi ile ḳāleb-ı Âdem seyrine sefer idüp müşāhede-i tıynetinden derūnuna kudūret ve nihādında daḡdaḡa-i ‘ucub u enāniyyet ser-ber-āverde olup cemā‘at-i melāikeden her kime mülākî olsa Âdemün ‘ayb u noḳşanın zıkr iderdi. Pes çünki tertîb-i kelbūd-i Âdem mertebe-i şalşāliyyete [106a] irişdi. İblîs-i ḡalāl iştimāl-i aḥvāl-i Âdeme kemā hiye iştigāl içün ḳāleb-ı şalşāliye engüşt-i zen-i imtiḥān olduḡda zaḥm-ı dest-i bîḡāne ile ḳāleb-ı Âdemden bir ḥanîn-i ‘acîb nümāyān oldı ki İblîs ol şadānuñ istimā‘ından ferḥān olup ḥalk-ı mücevvef ḥod ‘adem-i ḳuvvet-i māsike ile bir şeye mālîk olımaḡ zu‘mıyla rüfeḳāsından daḡi def‘-i aḥzān eyledi ve eṭrāf-i ḳālebi reşk u ‘adāvet ile tavāf iderek dervāze-i dehānı küşāde gördi ve müşkil-i ḥall olsun diyü derḥal derūn-i Âdeme pā nihāde olup diḳḳat ile nazar itdükde nāgehān bir ḥıṭte nümāyān oldı ki bilā noḳşān şehrisitān-ı ‘illiyine numūne ve nüzhetgāh-ı ḥuld u berine nişāne ve bir buḳ‘a-i ḡarîbe mu‘āyene kıldı ki ḡayb ü şehādet ve mülk ü melekūtta temāşā itdüḡi a‘cūbe bi külliyyetihā ol buḳ‘ada ictimā‘ itmişler. Pes cevāriḥ-i Âdemün gird-i muḥallatını pāy-i ḥayret ile devr ve a‘zāsınuñ eṭrāf-ı ḥücürātını dīde-i ‘ibret ile seyr iderek [106b] sāḥa-i fasīḥa-i şadra irişdikde bir meydān-ı vasi‘ün güşesinde bir ḳaşr-ı meni‘ ve manzar-ı refi‘ görüp dervāzesine

³⁹⁰ Âdem’in tenini gülle süslediklerinden onun kalıbını da gönülden pay vererek süslediler.

³⁹¹ Dil hokkası o cevherin izindedir. Ki o mekân ve varlık sedefi daha yüksesktir.

teveccüh itdükde Hâfız: “Müdde‘i hâst ki âyet be temaşâ ki râz dest-i gayb âmed ber sîn-i nâ mahrem zed”³⁹² vefkince dest-i gayb harem-serâ-yı vahdet sîne-i pür-kîne-i İblise bir darb-ı şedid-i gayret urup redd itmekle şadırdan ilerü bir qadem vazı‘na kâdir olmadı ve buña her ne âfet işâbet iderse bundan ider diyüp hayret ve hasarât ile gerü döndü ve dil-i Âdem İblisi redd itdüğü için rahmet-i Hâkdan metrûd oldu. Fe lihâzâ insân-ı kâmil qalbinden merdûd olan lâ-cerem cümle qalubdan merdûd olur dimişlerdür ve bir ‘ârif bu kıt‘a ile ne hûb beyân itmişdür.

Kıt‘a:

To cehd kon ki kuni cā-yı hış der dil-i Âdem

Ki dil-i nazar ki haķest tā der ān nazar uftī

Eger zi ‘arş der üftī br zīr-i ferş melāmet

*Hezārān bar ez bih ki ez dil-i beder üftī*³⁹³

El kışşa şûret-i berzahıyyet-i ulühiyet olan mertebe-i i‘tidāl [107a] insān-inüñ raķam-i tesviyesi itmāma irişdükde ol mizāc-ı müsevvā **fe izā sevvētühü ve nefahtü fihî min ruhi**³⁹⁴ fehvasınca bilā-vāsıta Hâzret-i Feyyāz-ı Muṭlaķ nefh-i rūh ile Âdemi cāmi‘-i haķâyık-ı ilāhiyye vü kevnıyye ve âyine-i hâzret-i ulühiyyet ve şûret-i cenāb-ı rubûbiyyet eyleyüp mesned-i hilāfete iclās buyurdu ve bu şûret-i ‘unşuriyyeyi aşl u madde-i şuver-i insāniyye kıldı. *Tefsīr-i Teysir*de mestûrdur ki beden-i Âdeme duhûl için kıbel-i Hâkdan rūha emr vârid olduğda rūh-ı ‘âlem nurdan nehzat ve külbe-i zulmāniye işâbet itdükde duhûlden vahşet gösterdi. Hatta üç kere emr-i ilāhî şudûr idüp merre-i rabi‘ada Hâķ celle ve ‘alādan emr vârid oldu ki: “Ey rūh çünki vaķt-i duhûlda bu qadar mübālağa iķtizā eyledi. Lâ cerem kerhen dāhıl olup hîn-i hürücdā daḫi envā‘-i muzāyeķa ve kerāhet ile mütezzi‘ olasın” kemā kıyle

Beyt:

³⁹² İddia sahibi sırrı seyre gelmek istedi. Gayb eli geldi ve nāmahrem sîneye dokundu.

³⁹³ Sen çalış ki yerini Âdem’in gönlünde yapabilesin. Gönül nazarı haktır. Tâ ki; ona nazar düşsün. Eğer arştan yere düşersen bu hoş değildir. Binlerce kez dışarı atılmaktan daha iyidir. (Gökten yere düşmek birinin gönlünden kovulmaktan iyidir.)

³⁹⁴ el-Hicr 15/29: Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman.

Bil kūrhi kād ve şalat ileyke ve innemā

*Kerihet firāḳuke ve hiye zātun tefecci‘u*³⁹⁵

[107b] erbāb-ı taḥkīk dirler ki kāşāne-i beden-i insānī zāhir ḥālden zulmānī olduğu için rūḥ-ı nūrānī duḥūlden müstevḥiş olduğda ferrāş-ı şun‘-ı Rabbānī şem‘-i nūr-ı Muḥammed ‘aleyhi’s-şalavātullahü’l-mennānı mişkāt-ı cebhe-i Ādemde cilveger ve zevāyā-yı mesken-i Ādemi ol nūruñ pertev-i şu‘lesiyle münevver itdükde derḥal rūḥ ol nūruñ şevḳiyle fūrūzān ve ser-i Ādeme revān ve taraf fevḳden derūn-ı bedene devān ve buṭūn-ı dimāğ te‘şīr-i rūḥdan zevḳ-çeşān oldu ve andan ‘ayn-ı Ādeme güzer ve merdümek-i dīdeye eşer itdükde çeşm-i Ādem mekşūf ve nazarı sāk-ı ‘arşa maşrūf olup “Lā ilāhe illallah Muḥammedün Rasūlullah” kelimātını ‘arşda meşṭūr gördi. Pes rūḥ-ı pūr-fütūḥ andan daḥi mürteḥil ve ser-menzil-i gūşa muttaşıl olduğda ziyā-yı kuvvet-i sāmia‘ müşte‘il oldu. [108a] Andan daḥi nehzat ve cānib-i enfe ‘azimet itdükde ‘ıtr-ı ṭariḳi iştīmām ve ḳadem-i ‘atse ile lisāna te‘şīre iḳdām itmekle bebgā-yı zebān-ı şeker-ḥā-yı nuṭḳ u kelām zemzeme perdāz-ı şükr-i Rabbü’l-enām olup “Elḥamdülillah Rabbi’l-‘ālemīn” virdini iltizām eyledi. Ḥāzret-i Ḥayy u Ḳayyūm daḥi **yerḥamūke Rabbūke ve li zālike ḥalaḳtūke**³⁹⁶ kelām-ı sa‘ādet-encāmıyla tebşīr-i tamām idüp: “Ey Ādem rahmetimiz ḡaḏabımızı sebḳ itmişdür ve bizim keremimiz senüñ keremiñdem kemter degüldür. Çünkü ni‘met tenāvülünden evvel elḥamdülillah diyüp ḥāzretime iḥdā-i şükr itdüñ. Biz daḥi senden günāḥ şudūr itmedük. **Yerḥamūke Rabbūke**³⁹⁷ cevābıyla si‘ati rahmeti cünbişe u deryā-yı maḡfīretimi cūşīşe getürdüm” buyurdu. Ḥāşıl-ı kelām rūḥ-ı şerīf-i Ādemüñ derūn u birūnıñ müzeyyen kılup ḥavvās-ı ḥams ve erkān-ı erba‘a ve cihāt-ı sitte [108b] mu‘ayyen oldu ve āfitāb-ı rūḥuñ ḥarāreti mefāşıl-ı heft-endām-ı Ādemi taḥrīkle ḳıyāma gelüp ḳu‘ūd itdi ve bi‘l-cümle ‘ālem-i fiṭratdan bir miḥmān-ı şerīf ve meşīme-i meşīyyetden bir tıfl-ı laṭīf vücūda geldi ki pīrān-i şavāmi‘-i ḳuds cümleten mürīdi ve müftiyān-ı medāris-i üns meclis-i tedrīsiniñ mu‘īdi olmağla ser-i sa‘adetine tāk-ı ḥilāfet ketf-i kerāmetine dībāc-ı hidāyet ḳonulup taḥt-nişīn-i manşīb-ı imāmet olmağıçün emr-i Ḥaḳla cennetden yetmiş biñ melek altundan yetmiş biñ ḳāimelü bir serīr getürüp Ādemi ihtirām-ı tamam ile iclās itdiler ve bir rivāyetde

³⁹⁵ Zorluklar sana ulaştı ve aynı zamanda senden ayrılmayı da hoş görmedi. O tefeccü, acı taşır.

³⁹⁶ Rabbin sana rahmet eder ve bundan dolayı ben seni yarattım.

³⁹⁷ Rabbin sana merhamet etsin.

serir-i mezbûruñ yedi yüz pāyesi vār idi ve bir pāyeden bir pāyenüñ mābeyni yedi yüz yıllık mesāfe idi dimişler. **Vallahu ‘alā külli şey’in qādir.**³⁹⁸ Ba‘ dehu maḥz-ı faẓl-i ilāhī ile ‘ayn-ı sābite-i Ādem ḥarem-serā-yı ulūhiyyet u şuhūd-ı leṭāif-i rubūbiyyete hidāyet olunup ber feḥvā-yı **ve ‘alleme Ādeme esmāe küllehā**³⁹⁹ Ḥazret-i Feyyāz-ı Muṭlaq kendü ‘indinde meknūze olan esmā’-i külliyesinin ḥaḳāyık ve ma‘ānisini Ādeme ta‘līm eyledi [109a] ve mücerred ta‘līm ile iḳtişār olunmayup her şeyüñ levn u şüret ve ta‘am u lezzet ve līnet ü ḥuşūnetini bildirip levḥ-i qazā vü qader ve levḥ-i maḥv u işbāt ve ervāḥ u eşbāḥda olan cemī‘ ḥaḳāyık u leṭāifi Ādem ‘aleyhisselam ta‘līm olunan esmā ile idrāk ve müşāhede idüp envār-ı ṭarāiḳ-i zāta irtikā ve medāric-i maḳāmāt-ı sıfāta i‘tilā itdükde ol esmāya kemāl-i muẓāfāt ve müşāhebeheden ve şüret-i muḥteşiresi cümle-i ḥaḳāyık-i ilāhiyye u kevniyyeyi müstemile olduğundan ḥaberdār oldu. Ba‘dehu ber feḥvā-yı **şümme ‘arāzahüm ‘ale’l-melāiket**⁴⁰⁰ esmā-i mezbûreyi ḥaşāyiş u meẓāhiriyle Ḥazret-i Ḥaḳ cümle melāikeye ‘arza kılop **fe qāle enbiün**⁴⁰¹ **bi esmā’i ḥāülāi in küntüm şādiḳin**⁴⁰¹ mağza-yı şerīfi üzre melāikeden min ḥaysü’t-tefāḥir şudür eden **ve naḥnū nüsebbihu biḥamdike**⁴⁰² mefhūmundan müstefād olan [109b] **naḥnū eḥaḳḳāu bi’l-ḥilāfeti**⁴⁰³ iddi‘asını işbāt için esmā-i mezbûreden iḥbārları muṭālebe olunduḳda **subḥāneke lā ‘ilme lenā illā mā ‘allemtenā inneke ente’l-‘alīmü’l-ḥakīm**⁴⁰⁴ diyü muṭālebe olunanuñ ṭarīḳ-i ‘ilminde ‘āciz oldukların izḥār ve Ādemün zāt u ḥaḳīḳati min ḥaysü zāhirü’l-vücūd ve bāṭnihi cāmī‘-i esmā’-i ilāhiyye ve şāmil-i ḥaḳāyık-ı subḥāniyye vü kevniyye olduğına i‘tirāf ve ikrār itdüklerinde Ḥaḳ subḥānehü ve teḳaddes **yā Ādemu enbi’üm bi esmāihim**⁴⁰⁵ fermānıyla Ādemi tekrīm idüp buyurdu ki: “Ey Ādem melāikeye esmā’-i ḥaḳāyık ve a‘yān-ı sābite-i mümkinē ve mükteziyāt-ı mütekevvinelerinden ḥaber vir. Ya‘ni şol esmā’-i bāṭından ḥaber vir ki esmā’-i mezbûre ḥaḳāyık-ı melāike ve ḥaḳāyık-ı mezbûre bezm-i şuyūnāt-ı zātiyyemizdür.” Pes Ādem ‘aleyhisselam bā fermān-ı Rabbü’l-enām ber feḥvā-yı **fe lemmā enbeehüm bi esmā’ihim**⁴⁰⁶ melāikenüñ her

³⁹⁸ el-Māide 5/40: Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.

³⁹⁹ el-Bakara 2/31: Allah Ādem’e bütün isimleri öğretti.

⁴⁰⁰ el-Bakara 2/31: Sonra onları meleklerle gösterdi.

⁴⁰¹ el-Bakara 2/31: “Eğer sâdıklardan iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi.

⁴⁰² el-Bakara 2/30: Biz seni hamdederek dâimâ tesbih ediyoruz.

⁴⁰³ Biz hilâfete daha Hak sahibiyiz.

⁴⁰⁴ el-Bakara 2/32: Yâ Rab! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz, senin bize öğrettiklerinden başka bizim bilgimiz yoktur. Şüphesiz âlim ve hâkim olan sensin.

⁴⁰⁵ el-Bakara 2/33: Ey Ādem, onlara bunların isimlerini söyle.

⁴⁰⁶ el-Bakara 2/33: Onların isimlerini bildirince.

birine kendülerün qadr-i qābilliyāt [110a] ve mertebe-i isti‘dādları olan esmādan haber verdikde melāikeye cānib-i ilāhiden **e lem eḳul lekūm innī a‘lemū gaybe’s-semāvātī ve’l arzī ve a‘lemu mā tūbdūne ve mā kūntūm tektūmūn**⁴⁰⁷ ḥiṭābı vārid olmağıla her biri ol ḥiṭābdan nūş itdigü şarāb-ı hacletden medhūş olup ser-be-zemīni ma‘zeret itdiler. Ya‘ni a‘lemū mā baṭāna mine’l-esmā’i el külliyyeti’s-sāriyyeti fī ḥaḳāyīḳī mā ‘alā mine’l-‘ālemi ve mā sefele minhū ve a‘lemū mā tūbdūne mine’l-esmā’i’l-vücūdiyyeti ez-zāhireti ḥūkmūhā ve eṣerūhā fī neş’etikūm ve mā tektūmūne min ḥayşū ḥaḳāyīḳūm ve a‘yānikūmū’s-şābiteti bāṭinen ve hiye sirāyetü şū’ūnīnā ve hiye muḳteziyātü ḥaḳāyīḳūm min ḥayşū imkāniha fe‘allemtūhā cem‘iāhā Ādeme ve evda‘tuhā fī bāṭinihi ve zāhirihi ve sırrihi ve sırr-i sırrihi li kemāli qābiliyyetihi ve cem‘iyyeti neş’ātihi fe ce‘altūhā bi hāzihi’l-qābiliyyeti’t-tāmmeti ḫalifeti fī kemāli ma‘rifeti iyyāye ve ru’yeti nefsi ve maḥabbeti zāti muṭlaḳan muḳayyiden ve zuhuri ‘alā nefsi [110b] bi’l-kemāli’z-zātiyyi ve’l-esmāiyyi fī mülki ve en ḳādū lehu li evāmirihi vaḥḳau lehu ḥuzū‘a’l-cüz‘i lil külli ve’l-fer‘i li aṣli⁴⁰⁸

Nükte:

Ey müstemi‘-i müsterşid melāikede ta‘līme isti‘dād olmaduğına bināen Ḥaḳ subhānehu ve te‘ālā Ādeme **en bi’hūm bi esmāihim**⁴⁰⁹ diyüp ‘allimūhūm⁴¹⁰ buyurmadı. Zīrā ta‘lim mūcib-i terāḳḳi fī’l-‘ilmdür. Kemā ḳāle Te‘ālā **velleżine ütül ‘ilme derecāt**.⁴¹¹ Pes ‘ilm ziyāde olduḳça derece daḫi ziyāde olur. Feli hāzā **ve ḳul Rabbī zidnī ‘ilmen**⁴¹² kerimesiyle Ḥazret-i Seyyid-i Veled-i Ādem şallallahu ‘aleyhi veselleme izdiyād-i ‘ilmūn talebi fermān olundı ve melāikede terāḳḳi-i derecāt

⁴⁰⁷ el-Bakara 2/33: Allah “Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim. Yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?” dedi.

⁴⁰⁸ Şöyle ki ben âlemden yüksek ve alçak olan her şeyin hakikatinde geçerli olan isimlerden gizli olanları bilirim ve yine ben sizin varlığınızda hükmü bulunan zāhir varlık isimlerinden açıkladıklarınızı bilirim. Aynı zamanda gizli olarak sizin içlerinizde sâbit olan hakikatiniz gereğince gizli olan hakikatleri de bilirim ve bunlar işlerinizin sirayetidir. Bunlar aynı zamanda imkān cihetiyle sizin gerçekliklerinizin gerekliliğidir. İşte böylece ben bütün bunları Ādem’e öğrettim ve ben onları onun gizli ve açık taraflarına, sırrına sırrının sırrına yerleştirdim. Böyle yapmam onun yeteneğinin mükemmelliğinden ve varlığının bütünlüğünden dolayıdır ve ben onu bu tam olan yeteneği ile kendime halife kıldım. Kendimi kendimle ilgili olan marifetimin kemālinden dolayı, kendimi görüşümden dolayı, zātıma olan muhabbetimden dolayı ki mutlak ve mukayyed olarak, üzerime görünmemden dolayı kendi mülkümde zuhūr etmemden dolayı. İşte bundan dolayı emirlerine boyun eğdiler. Ona parçanın bütüne boyun eğmesi gibi, dalların asla boyun eğmesi gibi boyun eğdiler.

⁴⁰⁹ el-Bakara 2/33: Allah’ın isimlerini onlara haber ver.

⁴¹⁰ Onlara öğret.

⁴¹¹ el-Mücādele 58/11: Kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.

⁴¹² Tâhâ 20/114: Rabbim ilmimi arttır.

olmaduđuna bināen **ve lehü maķāmün ma‘lūm lā yetecāvezūne anh**⁴¹³ kerīmesiyle haber virildi. Pes Ādem teraķķiye müsta‘id olmađıla **ve ‘alleme Ādeme’l-esmā’e küllehā**⁴¹⁴ ve melāikenüñ ‘adem-i isti‘dālarına bināen **en bi’hüm bi esmā’ihim**⁴¹⁵ buyrulup **bi’l-esmāi küllehā**⁴¹⁶ vārid olmadı. Zīrā esmā’ üç kısmıdır. Bir kısmı esmā’ rūḥāniyyāt [111a] ve melekūtiyyātdur ki maķāmāt-i melāike olmađıla esmā’-i mezbūreden ba‘zına ‘ilmleri ḥāşıl ve rūḥāniyyāt ve melekūtiyyātdan daḥil-i ‘irfānları olmayan eşyadan inhā olunmađa isti‘dādları şāmıldür. Zīrā insāna cismāniyyet şehādet olduđu gibi rūḥāniyyāt u melekūtiyyāt daḥi emlāke şehādetdür ve kısm-ı şāni esmā’-i cismāniyyetdür ki merātib-i melāikeden ednādur. Pes esmā’-i cismāniyyātdan daḥi melāikeye inbā kıbıldür. Zīrā ḥayvān mādūn-ı mertebe-i insān olduđu gibi cismāniyyat daḥi melāikeye nisbet meşābe-i ḥayvāndadır ve kısm-ı şāliş ilāhiyyātdur. Esmā’-i ilāhiyye ise merātib-i melekiiyyenüñ fevķinde bir mertebe-i ‘aliyyedür ki **yeḥāfūne Rabbehum min fevķihim**⁴¹⁷ bu ma‘nāya beyyine-i celiyyedür. Pes melāikeye Ādem **mā fevķe merātibihim**⁴¹⁸ olan esmā’dan beyān-ı ḥadd-i imkāndan ḥāric olmađıla kıngı esmānuñ inbāsı fermān olunduysa Ādem ‘aleyhisselām ol esmā’yı beyān eyledi. Zīrā melāike kendülerinden ğayb olan [111b] mertebeye irtikā itmezler. Ammā ber feḥvā-yı **ve mā netenezzelū illā bi emri Rabbik**⁴¹⁹ ‘ālem-i ecsāma tenezzül iderler. Ḥāşıl-ı kelām Ādem ‘aleyhisselām merātib-i melāikeden ednā olan esmā’-i ecsām ve merātib-i melāikeden olup henüz şumūlleri olmayan esmā’-i rūḥiyye ve melekūtiyyeden bir vechile taḥķiķ u beyān eyledi ki hücre-nişīn-i medāris-i üns ve ḥalvet-güzīn-i şavāmi‘-i kıuds olan a‘yān-ı melāike

Mısra‘ :

Ḳuds-i diger yaft ez taķdis⁴²⁰

⁴¹³ es-Saffāt 37/164: Onların belli makamları vardır. (Onlar onu geçmezler.)

⁴¹⁴ el-Bakara 2/31: Allah, Ādem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti.

⁴¹⁵ el-Bakara 2/33: Bütün isimlerini onlara haber ver.

⁴¹⁶ Bütün isimleriyle.

⁴¹⁷ en-Nahl 16/50: Üzerinde hâkim ve üstün olan Rab’lerinden korkarlar.

⁴¹⁸ Onların mertebelerinin üzerinde

⁴¹⁹ Meryem 19/64: Cebrâil: “Biz melekler ancak Rabbinin emriyle ineriz.”

⁴²⁰ Onun kutsamasından ayrı bir kudsîyyet gördü.

vefkince kendülerden nefy-i ‘ilm idüp meclis-i tadrîs u taqâdis-i Âdemden bir kıuds-i gayr-ı mükerrer buldılar ve **nûrun ‘alâ nûr**⁴²¹ mertebesine irdiler. Zîrâ her bir melegün ‘ilmî neş’eleri muktezâsınca kendü haqîkîleri mazhar olan ism-i vücûdi-i cüz’i ve yâhûd külliye müşâdif olup mazhar olmadıkları haqâyık-ı esmâ’ya ‘ârif ve esmâ’-i butûniyyeye vâkıf degillerdür. Âdem ise haqâyık-ı melâike olan şuûnât-i zâtiyye ve esmâ’-i butûniyyeden ihbâr ile kendülerin [112a] mertebe-i icmâliyyelerinden evcât-i tafsiyyiyyelerine ‘urûc itdiler. Pes Âdemün bâţını câmi‘-i havvâş esmâ’-i ilâhiyye ve zâhiri hâvî-yi havvâş-ı haqâyık-ı kevniyye olmağıla melekûtda dağî şüret-i melek ile muşavver olup kalbi mağall-i istivâ-i envâr-ı zât-ı celâl ve şüreti mağall-i istivâ-i envâr-ı şifât-ı cemâl ve heykeli mevzî‘-i istivâ’-i envâr-ı ef’âl ve rûhı mücellâ-yı envâr-ı mağabbet ve sırrı mağla‘-ı envâr-ı ma‘rifet olduğu için kıble-i tecelliyât-ı zât u şifât olan nûr-ı tecellî-i cemâl mir’ât-ı vech-i Âdemden leme‘ân itdükde saik-ı emr-i **üscüdu**⁴²² dest-i cezbe-i zû’l-celâl ile zühhâd-ı melâikeyi hâlât-ı aşk ve mağabbete idhâl idüp derhâl vech-i Âdemde işti‘âl iden nûr-ı âfitâb-ı cemâle secde idüp evvel Cebrâil andan Mikâil andan İsrâfil andan ‘Azrâil ve yâhûd evvel İsrâfil ba‘dehu cümle melâike-i külliyyet ile cebînsâ-yı zemîn-i imtişâl oldılar ve çünkü bu kibâr-ı melâike itmârda cümleye taqaddüm itdiler. Hazret-i perverdigâr dağî iblâğ-ı vahyi lisân-ı kıuds-i Cibrîyle ve miftâh-ı erzakı dest-i Mikâile emânet virdüp Qur’ân-ı Kerîmi cebhe-i İsrâfile nigâşte buyurdu [112b]⁴²³ ve ‘Azrâil-i emîn-i cân-ı aşîkân ve sebeb-i vuşûl-i cânân eyledi. Pes melâike bir rivâyetde yüz yıl ve bir rivâyetde beş yüz yıl secde-i itâ‘atdan ser-i ‘ibâdetlerin ref‘ itmeyüp müstağrak-ı şühûd-ı cemâl oldılar ve ba‘de’l-mahv şahve gelüp ref‘-i ruus-ı ta‘ayyünât itdiklerinde İblis-i delâlet-enîsi cemâ‘at-i sâcidine ‘adem-i iktidâ ile kıble-i vech-i Âdeme der-kağâ görüp imtinâ’dan ‘adem-i nedâmet ve ittibâ‘a-i ‘adem ‘azîmet ile redd-i bâb-ı rahmet olduğın bilüp tevfiğ ve ‘inâyet-i ilâhî kendülere refâkât itdüğünüñ edâ-i

⁴²¹ en-Nûr 24/35: Nûr üstüne nûr.

⁴²² el-Kehf 18/50: Secde edin.

⁴²³ **Derkenar:** *Vahtülîfe enne secdete kânet ba‘de ta‘limi’l-esmâi ev qablehu. Qâle ba‘zuhüm kânet qablehu bi karineti qablihi te‘ala: “Fe izâ seveytühü ve nefahtü fıyhi min rûhi. Fe ka‘û lehü sâcidin.” ve ‘l-fâu yedüllü ‘ale’t-ta‘kîb ve qâle el-ekşerüne ve ‘l-ba‘dehü vedelle ‘aleyhi nazm âyâtî’s-sûre ve yekûnu’t-ta‘kîlu me‘a’t-terâhi.*

Tercüme: Âdem’e secde isimlerin öğretilmesinden önce mi sonra mı olduğu konusunda ihtilaf edildi. Şu ayet-i kerimeyi kanıt göstererek önce olduğunu söyleyenler de vardır: (el-Hicr 15/29) “Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğimde ona secdeye kapanın.” Buradaki “fa” harfi takip anlamını ifade eder. Çoğu da “Hayır sonrasına delalet eder” demişlerdir. “Buna da suredeki ayetlerin düzeni delalet eder” demişlerdir. Takip terâhi (bir kavram geriye çekme, geriye alma) ile birlikte. Yani emirden sonradır.

şükriyçün bir secde ile daği merâsim-i âdâb-ı ‘ubûdiyyeti ri‘ âyet itdiler. Feli hâzâ Hâk celle ve ‘alâ habîbi Muhammedü’l-Muşţafâ ‘aleyhi min şalavatullahu’l-evfâya ser-güzeşt-i melâike vü şeytânı kelâm-i ezeli ile hikâyet idüp **ve iz kılñā lil melâiketiscüdū li âdeme illā iblis ebā vestekbere ve kâne mine’l-kāfirin**⁴²⁴ [113a]⁴²⁵ buyurdu. Pes Âdem aşl-ı şüret-i insân olduğı gibi şeytan daği nâr u hevâdan mürekkeb ve aşl u şüret-i cinn olup şüret-i Âdeme nazar itdükde neş’e-i ‘unşuriyyesinde âb u gili gâlib görmekle: “Eger ‘illet-i ictibâ cem‘iyyet ise bende daği muğarrer huşûşa benim neş’e ve terkibüm Âdemden eltaf u a‘lâ olup nice müddet lök döküp ve zîr ü pâyim olan hâk-i ednâya hużū‘ każiyye-i hikmete nâ-revadur” diyü Âdemün neş’ât-ı kemâliyyesine ve kemâl-i kabiliyyesine ve haqîkate mizâc u rûhî âhir-i merâtib i‘tidâlatuñ hâk-ı vasaatında olduğundan cehl ü ğafletle secdeden imtinâ‘ idüp **ve inne ‘aleyke la‘neti ilā yevmi’d-dîn**⁴²⁶ tardıyle redd-i bâb-ı hażret oldu. **Ne‘uzubillah mine’l-cehli’l-mübta‘idi ve’l-ħusbānū’l-müferriki**⁴²⁷ âri ‘unşur-ı aġleb-i Âdem egerçi hâk ise ne ğam ki verd ü reyâhîn-i reng-â-reng şîme-i hâkdan bedîdâr ve envâ‘ -ı ni‘am-ı teng-a-teng meşîme-i hâkdan nümüdâr olmuşdur. [113b] Bâ-huşuş piyâde-rev-i bisât-ı ħizmet olan ten-i sâlikân tarîk-i hidâyet sülâle-i hâk ve beydağ-ı meydân-ı maħabbet olan dil-i ‘arifân ma‘rifet-i ulûhiyyet hülâşa-i hâkdur. Nedîm-i ħarem-i ħurbet olan cân-ı ‘aşîkân hem-nişîn-i hâk ve sırr-ı vâşılân-ı muķîm-i maķâm-ı müşâhede-i eħadiyyet ħarîn-i hâkdur. Ĥabbezâ ve merħabâ cām-ı in‘am-ı ve esbeġa ‘aleyküm ni‘amehu zâhireten ve bâtîneten⁴²⁸ ħavâle-i hâk ve ħ‘ân-ı

⁴²⁴ el-Bakara 2/34: Ve o vakit melâikeye: “Âdem’e secde edin.” demiştik. İblis hariç hepsi secde etti. Yalnız İblis dayattı, kibrine yediremedi. Zaten kâfirleriden idi.

⁴²⁵ Derkenar: **Kāle Ebū Mûti‘** rahimeullah se elü meliken ismuhu Saħariya ‘an ħalkı’l-cinni. Keyfe kâne kâle: “Enallahe te‘ala ħalaķa cehenneme ve ħalaķa minhā ħalaķteyni fesemmā ħadehümā ħiblis ve’l-âħer niblis. Fe emmā ħiblis fe ħuliķe ‘alā şureti’l-esedi ve ħuliķe zekeren ve emmā niblis. Fe ħuliķa ‘ala şureti ziyb ve ħuliķa üñşā şümme emerallahu te‘ala en yetenakeĥā fi’n-nâr fetenakeĥā fe bilişi’s-zib veledet seb‘a beniyne ve seb‘a benâtin. Fe emere en tezevvece ba‘dehum min ba‘di kema emere Âdeme fe eġā‘a minhüm sittete fe tezevvecü ce ‘aşā es-sâbi‘u ve ħüve İblisün. Fela‘nehu ebūhu ve bizâlike kâne kâfire.”

Tercüme: Ebū Mûti (r.a) ismi Saħariya olan bir melike cinlerin yaratılışını sordu da cevaben şöyle dedi: “Allah Teâlâ cehennemini yarattı. Onda da iki varlık yarattı. Bunlardan birini “Hiblis” diğeri “Niblis” diye isimlendirdi. Hiblis’i aslan sûretinde ve erkek olarak yarattı Niblis’i dişi bir kurt sûretinde yarattı. Sonra bunlara ateşte evlenmelerini emretti. Onlar da evlendiler. Kurt olan Niblis yedi oğul yedi kız doğurdu. Bir kısmının diğeri ile çiftleşmelerini emretti. Âdem’e emrettiği gibi. Onlardan altısı itaat etti ve evlendiler yedincisi isyan etti. O da İblis’ti. Babası ona lanet etti. Böylece kâfir oldu.”

⁴²⁶ es-Sâd 38/78: Ve elbette ceza gününe kadar lânetim senin üzerindedir.

⁴²⁷ Uzaklaştıran cehaletten ve ayırdıştıran hesapçılardan Allah’a sığınırız.

⁴²⁸ Lokmân 31/20: Sizin üzerinizdeki görünen ve görünmeyen nimetlerini tamamladı.

ihsân-ı aḥsin kemā aḥsenallahu ileyke⁴²⁹ nevāle-i ḥāk ve genc-i nihān-ı küntü kenzen maḥfiyyen⁴³⁰ gencine-i künc-i ḥāk ve dürr-i yegāne-i ve ilāhiküm ilāhün vāhid⁴³¹ maḥzün-ı şādef-i sīne-i ḥākdür. Serāyir-i nā güfte-i fe evḥā ilā ‘abdiḥi mā evḥā⁴³² müşt-i ḥākda der-miyān ve cevāhir-i nā-süfte-i ve mā rameyte iz remeyte ve lākinnallāhe remā⁴³³ derün-ı ḥoḳka-ı ḥāḳde nihān olup behişt-i ‘anber-sirişt ve ḥür u kuşūr u rıdvān cüyendegān-ı ḥākdür.

Beyt:

Ḥāk şev ḥāk tā birevid kil

[114a] Be cüz ez-ḥāk nist mazhar-i küil⁴³⁴

Hāşıl-ı güftār İblis-i tarrārda cüz’-i a‘zam-ı nār ve iktizā-i nār tereffu‘-i istikbār olmağıla neş’e-i nāruñ ḥaşāisi İblisde āşikār olup Ādeme secde muḥāl oldu. Velākin emr-i secde ile zümre-i sācidine idḥāl olunduğu şekāvetinüñ nümāyān olmasın imtiḥān olmağıla cevher-i İblisüñ la‘nete istiḥkākı ‘ayān olmağıçün ber feḥvā-yı ḥiṭāb-ı mā mene‘ake ellā tescüde iz emartük⁴³⁵ Ḥaḳ Te‘āla İblise ‘itāb itdükde **kāle ene ḥayrun minhu ḥalaḳtenī min nārın ve ḥalaḳtehu min ṭin**⁴³⁶ mefhūmuyla cevāb virüp ḳahr-i ḳıdemden şādır olan cevher-i nāra nazar ile müntesib-i ḳahr-ı ḳıdem oldu ve luṭf u raḥmet-i ḳıdemden mütebādir olan ṭıyne çeşm-i ma‘rifetle im‘ān-ı nazar itmedi. Ma‘hāzā ol merdūd-i bī-hüş ḳıyās u istidlālinde daḥi ḥatā-i fāḥiş itdi. Zīrā egerçi nār ‘ulvī ve nūrānī ve ṭin süflī ve zūlmānī olmağıla nār ṭinden a‘lādur velākin ṭin min ḥayşü’l-ma‘nā nārdan efḍal ve ūlādur.[114b] Aña bināen ki ṭabi‘at-ı nār ḥıffet ü ḥıddet ve ṭabi‘at-ı ḥāk rezānet u sukūnet olup zemīne her ne vedi‘at olunsa iz‘āf-ı muzā‘afa-i edā-i vedāyi‘ider ve nāra her ne ta‘alluḳ olunsa iṭlāf idüp kendüye ircā‘ider. Pes ḥākda bi’l-ḥaşşa olan neşv ü inbāt u imsāk u lüzūcet sebebi ile cevher-i melāikeden olan rūḥ-i nūrānī-i insānī ḳābil-i teraḳḳi olmağıçün ḥāke ta‘alluḳ idüp

⁴²⁹ el-Kasas 28/77: Allah’ın sana ihsân ettiği gibi sen de ihsân et.

⁴³⁰ Hadis-i Kutsî: Ben gizli bir hazine idim.

⁴³¹ el-Bakara 2/63: Sizin ilāhınız tek bir ilāhtır.

⁴³² en-Necm 53/10: Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.

⁴³³ el-Enfāl 8/17: Attığında sen atmadın, Allah attı.

⁴³⁴ Toprağı yıka toprağı, ta k ki toz gitsin, topraktan başka cümlelerin mazharı yoktur. (Toprak herkesi çeker.)

⁴³⁵ el-A‘râf 7/12: Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoymdu?

⁴³⁶ el-A‘râf 7/12: Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın.

‘âlem-i ervâhda imsâkı yoğ iken sirâyet-i haşıyyet-i hâk ile feyz-i ilâhîyi imsâk idüp bu sırr ile melâike Âdeme secde-i tevâzu‘ kıldı ve kudret-i kâdir tîn-i âb ile hâkdan terkîb itmekle ber vefk-i **ve ce‘alnâ mine’l mâi külle şey’in hayy**⁴³⁷ âb-ı muṭıyye-i hayât hâk-ı muṭıyye-i nefis-i nâmiye olup ikisinüñ izdivâcından rûh-ı hayvânî mütevâlid ve muṭıyye-i rûh-ı insânî oldu. Pes maskaṭ-ı ervâh ve maḥall-i tevâzu‘ u ‘ubûdiyyet [115a] ve menbit-i ecsâm-ı enbiyâ u evliyâ olan tîn kande ve nâr kande. Fe emmâ Âdemüñ mescûdiyyet ile olan faẓl u şerefi mücerred havâşş-ı ṭabi‘at olmayup belki ber fehvâ-yı **mâ mene‘ake en tescüde limâ ḥalaḳtü bi yedeyye**⁴³⁸ Ḥazret-i İzid-i müte‘al bilâ-vâsıta dest-i celâl u cemâliyle taḥmîr itdügüdür ve melâike üzerine olan sebep-i faẓileti ber vefk-i **ve nefaḥtü fihî min rûhî**⁴³⁹ nefh-i rûh-ı Âdemi zâtına muzâf ve ‘inde’l-nefh tecelliyyât-ı zât u şıfatı Âdeme taḥşîş kıldığıdır. Feli hâzâ melâikeye emr bi’s-sücûd hîn-i tesviye-i tîynde olmayup belki ‘aḳib-i nefh-i rûhda oldu le ḳavlihi Te‘âla **innî ḥâlikun beşeren min tîn**.⁴⁴⁰ Fe **izâ sevveytü ve nefaḥtü fihî min rûhî fe ḳa‘u lehu sâcidîn**.⁴⁴¹ Zîrâ Âdem tecelliye nefh-i rûhdan soñra müsteḥaḳ olup imsâk-ı tîn ile mümsik-i füyûzât-ı ilâhiyye olduğu içün Ka‘be-i ḥaḳîḳat ve mescûd-ı melâike olmağa kemâl-i liyâḳat ḥuşûle geldi. Ḥaḳka ki nefh-i Rabbânî [115b] olan rûh-i izâfî-i insânî, pertev-i zât-ı ulûhiyyet ve fûrûğ-ı şıfat-ı rubûbiyyetdür ve ber mışdak-ı **el-ervâh fî yemîni’r-Raḥman**⁴⁴² ḳurb-ı ḳurbdan nihân ve dîde-i bî-dîdeye ‘ayân ve eşbâh-ı insânda pinhân olup dil-i ‘arşı, şûret-i meydânı, kevneyn-i taḥtî, ‘aḳl-ı vezîri fehm-i ḥâcibidür. Ḳâmet-i mevzûnuñ libâsı ḥikmet, şan‘atı ‘aşḳ u maḥabbet, meşhûdu cemâl-i vaḥdet, ḳuvvet u naşîbi likâ-i ebedî-i vuşlat, kâr u kirdârı iḥrâk-ı ḥucubât, sürûd u güftârı şaṭaḥâtdur. El-ḥâsıl ol mest-i şarâb-ı cemâl, murğ-ı âşiyân-ı vişâl, vücûd-ı enver-i bî-‘adem, gavvâş-ı biḥâr-ı ḳıdem, cevher-i ebher-i sebbûhî, ve ‘abher-i ezher-i ḳuddûsinüñ ḥaḳîḳat-i ma‘rifetinde ‘uḳûl-i ‘âḳilân ḥayrân ve ‘uyûn-ı ‘ârifân sekrândur. Âh kim egerçi rûh görölmez ammâ muḥaḳḳaḳdur ki her kim rûhı görse Ḥaḳḳı görür. Egerçi rûh Ḥaḳ degöldür ammâ Ḥaḳ rûhdan ayru degöldür. Belî ḥudûşde ḥaḳḳiyetden [116a] ma‘zûldür ammâ ‘aşḳ u cezbe de ḥaḳıyyet-i Ḥaḳ ile maḳbûldür. Zîrâ şıfatı ḳuds u

⁴³⁷ el-Enbiyâ 21/30: Her şeyi sudan yarattık.

⁴³⁸ es-Sâd 38/75: Kudret elimle yarattığıma, ne mâni oldu da secde etmedin?

⁴³⁹ el-Hicr 15/29: Ona ruhumdan üfledim.

⁴⁴⁰ es-Sâd 38/71: Muhakkak ben çamurdan bir insân yaratacağım.

⁴⁴¹ es-Sâd 38/72: Onu şekillendirip içine rûhumdan üfleyince ona saygıyla eğilin.

⁴⁴² Rûhlar Rahmanın sağındadır.

ṭahāret ve zātı mir'āt-ı zāt-ı eḥadiyyetdür. Pes rūḥu gören Ḥaḳḳı görür ve Ḥaḳḳı gören daḫı rūḥu görür ammā ne fāide

Meşnevî:

Ten zi cān u cān zi ten mestūr nist

*Lik kes rā dīd-i cān destūr nist*⁴⁴³

Vefḳince ṭutalım ki cān u cānān ilesin velākin göremiyorsun. Ḥaḳ ḳarībdür ammā sen ḡarībsün el-ḡarību kel ā' ma⁴⁴⁴

Nazm:

Çerā bāşı çunīn ez Ḥaḳ tu ḡāfil

*Nihāde nām-ı ḥod īn cāy-i 'āḳil*⁴⁴⁵

Ḥicāb ez pīş-i ten berdār u cān bīn

*Heme der 'iyn-i cān 'aynū'l-'iyan bīn*⁴⁴⁶

To-i nūr ḳuds dāri der derūnet

*Yekī nūri derūn u hem birūnet*⁴⁴⁷

Derūn-i ḥāne ma'şūkest deryāb

*Zemānī ḡuş cānet kon derīn yāb*⁴⁴⁸

⁴⁴³ Ten candan can da tenden örtülü değildir. Ancak kimseye canı görme izni yoktur.

⁴⁴⁴ Garip kör gibidir.

⁴⁴⁵ Neden böyle Hak'tan bu denli gafilisin? Kendi ismini koymuş bu akıllı olan yere.

⁴⁴⁶ Tenin önündeki perdeyi kaldır. Canı gör. Hepsi canla aynıdır. Özlerin özünü gör.

⁴⁴⁷ Sen içinde kutsal nûra sahipsin. İçindeki ve dışındaki tek bir nûrdur.

Cemāl-i Âdem ez a‘yân-ı zâtest

*Nemûdeş der fi‘âl der şifâtest*⁴⁴⁹

Çü Âdem bâş ‘ayn-ı lâ mekân-ı to

*Güzer kon ez zemîn u ez zaman-ı to*⁴⁵⁰

To-yı Âdem ez ân dem yâd âver

*Zamânî ez Hudâvendî to me güzer*⁴⁵¹

Zi Âdem ân demest u in dem incâ

*Vücûd-i nisti bîn Âdem incâ*⁴⁵²

[116b] *Çadem râ der nihâd can nihâdî*

*Der-i ma‘nâ beyek deh reh-i ber küşâdî*⁴⁵³

Çerâ bî-şod şodi ‘aklet koca şod

*Meger ‘aşk âmed u ‘aklet fenâ şod*⁴⁵⁴

⁴⁴⁸ Evin içi mâşuktur, anla, bul. Zamanı canının kulağı kıl, bunda bul.

⁴⁴⁹ Âdem’in güzelliği O’nun zatının ayinlerindendir. Görünümü O’nun fiil ve sıfatlarındadır.

⁴⁵⁰ Âdem gibi ol. Kendinin mekânsızlığının özü ol. Kendi zaman ve zemininden geç.

⁴⁵¹ Âdem sensin, o vakti hatırla. Sen Sahibe (Allah’a) aitsin ondan vazgeçme.

⁴⁵² Âdem’den bu yana o an bu andır. Ve bu an buradadır. Sen yokluğun varlığını gör Âdem buradadır.

⁴⁵³ Ayağı dışarı çıkardığında canı çıkarmış olursun. Mânâ kapısını bir yola açasın.

Me gū zīn pes beyān nār-ı ma'na

*Ki incā kes nedāred ez ma'nā*⁴⁵⁵

Dürre: ‘ilm-i şerīfe hafī olmaya ki mücid-ı ‘ālem Ādeme kendü cinsinden bir enīs u mahrem icādına maḥẓ-ı keremī ta‘alluḫ itmekle çeşm-i Ādeme ḥāb virüp zıl‘-i eyserinden bir duḡter-i melek-manẓar icād itdi ve cüz-i ḥayydan ḥalḫ itmekle Ḥavvā diyü tesmiye buyurdu ve Ādem ile Ḥavvānuñ cān u dillerin silsile-i mu‘āşākaya bend idüp vaḥşet-i Ādem zāil ve miyānlarında kemāl-i ülfet ḥāşıl oldu. **Kemā zekere es-Suddī** ‘an İbni ‘Abbas ve İbni Mes‘ūd ennāllahe te‘āla lemmā aḥrece İblīse mine’l-cenneti ve eskene Ādeme el cennete bel vaḥdehū ve mā kāne me‘ahū min yeste’nisū fe elḳā bihilallahu te‘āla ‘aleyhi en-nevme. Şümme eḡaze zal‘an min azlā‘hi mim şıḳḳı’l-eyeseri ve veze‘a mekānehu laḥmen ve ḥalaḳa minhū Ḥavvāe felemmā isteyḳaza vecede ‘inde re’sihi emre eten fe seelehā men entei [117a] ḳālet imre etü ve lem ḥulīḳti ḳālet li tezkune ileyye fe ḳālet lehū’l-melāiketü imtiḥānen li ‘ilmihī mā ismühā fe ḳāle Ḥavvā ḳālu velime ḳāle li enneḥā ḥulīḳat min şey’in ḥayyin ḳablü felemmā erāde Ādemü medde yedihi ileyhā mene‘athu el melāiketühū ve ḳālu eddi mehrehā ḳāle femā şadaḳahā ḳālu en tuşalliye ‘alā Muḥammedin ve ālihi ḳāle ve men Muḥammed ḳālu min evlādiḳe ḥātemi’n-nebiyyin ve levlāhū lemmā ḥulīḳte ve fi rivāyeten uḡrā ‘an İbni ‘Abbas enne cünden minel melāiketi ḥamelu Ādeme ve Ḥavvā’e aleyhūma es-selam ‘alā serīrin min zehebin kemā yuḥmelu’l-mülükü ve libāsihūma’n-nūru ‘alā külli vāḥidin minhümā iklīlün min zehebin mükellelül bi’l-yāḳūti ve lū’lūi ve ‘alā Ādeme mınṭḳatü’l-mükellelün bi’d-dürri ve’l-yāḳūti ḥatta edḥalā el-cennete.⁴⁵⁶ Pes ḥaber-i evvel üzre ḥilḳat-i Ḥavvā cennetde ve ḥaber-i şānī

⁴⁵⁴ Niçin kendinlesin aklın nereye gitti. Yoksa aşk geldi de aklın yok mu oldu.

⁴⁵⁵ Mânâ ateşinin beyânından sonra seçme. Hiç kimse mânâyâ sahip değildir.

⁴⁵⁶ Suddī’nin İbni Abbas ve İbni Mes‘ūd’dan rivāyet ettiğine göre Allah Teâlâ İblīs’i cennetten çıkarıp Ādem’i tek başına cennete yerleştirdiğinde kendisi ile beraber, onunla ünsiyet kuracağı kimse yoktu. Bunu üzerine Allah ona uyku hali verdi. Sonra sol yanında bulunan kaburga kemiklerinden birini aldı. Onun yerine bir et parçası koydu ve bu kaburga kemiğinden Havva’yı yarattı. Uyandığında başucunda bir kadın gördü. “Sen kimsin?” diye sordu. Kadın dedi ki: “Bir kadın” dedi. Ādem: “Niçin yaratıldın?” diye sorunca, dedi ki: “Benimle sükûn bulasın diye yaratıldım.” Melekler Ādem’in ilmini sınamak amacıyla Ādem’e: “Kadının ismi nedir?” diye sordular. Ādem: “Havva” dedi. Melekler:

üzre hâric-i cennetde olmağ iktizâ itmekle ‘ulemâ daği ihtilâf itmişler ve ba‘zılar rivāyeteyn beynini bu vechile tevfiğ itmişler ki **inne Havvâ huliķat fı’l-cenneti şümme ħaracā minhümā şümme ħameluhümā [117b] fe edĥāluhümā el cenente. Kemā enne’l-mülūke yaĥrucūne li’s-seyri ev li ziyāreti ‘azīzin ev kemā enne’l-‘abde yezzebūne ‘inde melikihim li talebi neylin ve şevābin teşrīfin ve ħuṭābin ķile ve ħāzā aĥsen in şebete sıĥḥate sırrı ħurūcihim mine’l-cenenti şümme ba‘de zālīke duĥūlihimā kerreten şāniyeten şümme ħurūcehümā ba‘de’z-zelleti şāniyeni.**⁴⁵⁷

El ḥāşıl eşer-i aĥīr rivāyeti üzre güftār-ı dürr-i şehvār-ı aĥyār bu vechile dībāce-i şīrāze-i bend-i cerīde-i aĥbār olmuşlar ki Ādem ‘aleyhisselām mescūd-ı melāike-i kirām olduĥdan şöıra çerĥa-i taķdīrde ‘aşābe-i ķudret ile beste olan penbe-i ‘ināyetūñ rişte-i tedbīrini muĥadderāt-i ĥücerāt-ı ‘ismet dest-i ‘ıffetleriyle tāfte ve nisā-i cān-ı kārĥāne-i fażl u hidāyet tār u pūd nezāhetini destgāh-ı kerāmetde bāfte ve kaşşārān-ı rahmet āb-ı tuĥur-ı mağfīret ile perdaĥte ve şabbāgān-ı meşīyyet şibāgā-ı **ve men aĥsenū minallahi şıbgaten**⁴⁵⁸ ile ĥum-ı şıbgatullahda reng-saĥte ĥayyātān-ı ĥikmet sūzen-i ķuds u taĥāret ile [118a] dūĥte ķıldıĥı ĥulel-i ĥurşīd-i behcetī ķāmet cāme-i zīb-i Ādeme teşrīf-baĥş-ı kerāmet ve fark-ı velāyetine tāc-ı mükellel-i nübüvvet ‘ināyet buyrulup terşī‘-bend-i dürer ü yevākıt-i cennet ile ārāste ve naķş-ı kelīmāt-ı lā ilāhe illallah Muĥammedün Rasululah ile pīrāste kemer-i risālet miyān-ı ĥilāfetlerine peyveste hemĥünin Havvā-i vefā-iĥtivā daği eşnāf-ı ĥuliy u ĥulel cennāt ile muĥallā ķılınup münādiyān-i melekūt şerefāt-ı ceberūtdan nidā itdiler ki “Ey veşāif-i ĥacle-nişinān-ı ‘ismet, ‘afāif-i perde-güzinān-ı ‘ıffet iş bu vaķt-i vuşlat-ı

“Neden Havva ismi verildi?” diye sorunca. Ādem: “Çünkü o, daha önce diri olan bir şeyden yaratıldı” dedi.

Ādem onu dilediğinde ona elini uzattı. Melekler ona engel oldular. Ona: “Onun mehrini öde.” dediler. Ādem aleyhisselām: “Onun mehri nedir?” diye sordu. Melekler ise: “Muhammed aleyhisselām salāt getirmendir.” dediler. Hz. Ādem: “Muhammed kimdir?” diye sordu. Melekler: “Senin evladlarından peygamberlerin sonuncusudur. Eğer o olmasaydı. Sen yaratılmazdın” dediler.

Bir başka rivāyetde ise, Ādem ve Havva aleyhisselāmı -altın bir tahtın üzerinde- meleklerden bir asker grubu taşıdılar. Melikleri taşırmış gibi. Ādem ile Havva’nın elbiseleri nurdandı. Üzerlerinde altından bir taç var. Bu taç yakut ve inci ile süslü idi. Ādem’in üzerinde inci ve yakut ile süslenmiş bir bölge vardı. Nihayetinde cennete girdiler.

⁴⁵⁷ Havva cennette yaratıldı sonra oradan çıkarıldı. Her ikisi de oradan çıkarıldılar. Sonra tekrar cennete girdiler. Nasıl ki hükümdarlar saygın bir kişiyi ziyaret amacıyla dışarı çıkar veya nasıl ki kul hükümdarlarının yanında sevap ve bir şey elde etmek düşüncesiyle yürür ve bir nimet elde etmeyi umarsa, teşrif ve hitapta bulunursa, melekler de öyle yürüdüler. Denildi ki eğer cennetten çıkışları ve ikinci kez cennete girişleri doğru ise bu en güzel yorum ve rivayettir ki zelleden sonra cennetten ikinci kez çıkışları bu şekilde yorumlanır.

⁴⁵⁸ el-Bakara 2/138: Allah’ın boyasından daha güzel olan kim vardır?

fercām ol hengām-ı ‘izz u ikrāmdur ki Âdem ile Havvānuñ silsile-i izdivācları istiḥkām bulup mu‘āşeretleri içün ḥalvet-ḥāne-i cennetüñ tezyîni bâbında ihtimām oluna.” Anlar daḥi dürer-i güftâr-ı melekûtiyânı âvîze-i gûş-i îtimâr idüp Âdem ile Havvānuñ rûkn-i devletleri içün dest-i münâcâtı dergâh-i refi‘u’d-derecâta efrâşte [118b] kıldılar ve yedi yüz biñ melek dest-i yemîn yedi yüz biñ melek daḥi dest-i şimâlleri üzerinde bir taḥt-ı mücevher-i kürsi-i vüs‘at getürüp ḥâlîfe-i Mevlâyı ḥâlîle-i celîlesi Havvâ ile çâr-bâliş-nişîn-i serîr-i sa‘adet itdiler ve yedi yüz biñ kerrübîyun daḥi dest-i kabiliyetlerinde nihâde tabaḥ tabaḥ envâr-ı şalavât ve taḥiyyâtı Âdem ile Havvānuñ ser-i sa‘adetlerine nişâre musara‘at itdiler ve dürer-i şevâbıkuñ her biri bir kâra mübâşeret idüp Zuḥal-i ‘âlî-maḥal tâc-ı mükellelin ser-nihâd ve temâşâ-yı beyti’l-‘arûs içün küngüre-i kaşr-ı heftümden ser-ber-âverde oldu ve ḳubbe-i şeşümdan necm-ı Müşteri libâs-ı Şufterî ile dibâc-ı ma‘deleti der-puşṭ ve ḥâtem-i ibtihâc-ı ḥikmeti der-engüşṭ idüp teferruce çıkdı ve Mirriḥ kaşr-ı pencümde tîğ-i tîz-i taḡallüb ü celâdet ve siper-i ḡayret ü celâleti miyân u düşûna bend idüp ḥirâset-i ḥarem-serâ-yı vuşlata [119a] diḳḳat gösterdi ve Ḥurşîd-i çârumîn-i tâḳ daḥi ol serâ-yı ‘arûsınınuñ çap u râstını âvîze-i selâsil-i zerrîn ve celâcil-i sîmîn ile tezyîni idüp Zühre daḥi kefi zen-i ṭarab-ı deff-i şeḡab olup duḡterân-ı kevâkibi surûd-i sürûr ile bām-ı âsumân-ı süvümden nezzâreye getürdi ve ‘Uṭârid çarḥ-ı düvümden ḳalem-i ḥikmeti be-dest girifte olup ḡâḥ deryâ-yı midâd-ı siyahdan nevk-ḥâme ile şaḥîfe-i şebe raḳamzen-i misk-ı ezfer oldu. Ḡâḥi daḥi ḳârûre-i kâfûr-ı zer timsâlûñ naḳş-i sefidini dîbâce-i rûzda cilveger idüp elvâḥ-ı zümmürdîn-i eflâkde nigâşte kılduḡı ḥuṭbe-i nikâḥ-ı Âdem ve ḳıbâle-i Havvâyı maḥfûz-ı ḥâṭır-ı enver itdi ve Ḳamer âsumân-ı evvelde rikâb-ı ḳadem-i pâk-i Âdem olmaḡıçün ḡâḥ şekl-i hilâlîde nümâyân ḡâḥi daḥi âyîne-i cemâl-i Havvâ olmaḡıçün bedr-i tamâm ile dıraḡşân oldu [119b] ve ba‘d ezan melâike-i rıdvân ebvâb-ı cennâtı küşâde ve ḳuşûr-ı Behişti zîb u ziver-i cevâḥir ile âmâde kılup cemâl-i ba-kemâl-i ḥurû’l-ıyne meşşâṭa-ı ḥüsn müfrîd ile zîynet ve cu‘d-ı müşḡîn-i ‘anberîn şemâmelerine şâne-i leṭâfet ile ṭarâvet virdi ve ḡilmân u vildân âb-ı aṭḥar-ı Havz-ı Kevşeri besâtîn-i cinâne cereyân itdürüp ṭarḥ-ı nev-endâz-ı ḥalâvet oldılar ve eşcâr u enhâr erḡanûn terennüm nesâyim-i faẓl u ‘inâyet ile naḡme serâyân-ı bezm-i üns ü maḥabbet olup ‘anâdil-i ḥoş-elḥân-i ḳuds-âşiyân daḥi aḡşân-ı dıraḡtân-i cinânda hezâr destân ve kenâr-ı selsebilde verd ü reyâḥîn-i ḡün-â-ḡün rûyân oldu ve melâike-i muḳaddes taḥt-ı muḳarnes-i Âdemî

menākib-i ihtirāmlarına alup cānib-i cennete covelān itdiler ve der-i Behište vardukda kelām-ı sübhānī hemdem-i Ādem ve selām-ı Rabbānī tehniye-sāz-ı hayr-maḳdem olup eyitti: [120a] “Ey Ādem evvelā senūñle bir ‘ahd ü peymān der-miyān idüp ba‘d ezīn duḡūl-i cenneti iḡsān idelüm.” Ādem eyitti: “İlāhi fermān senūñdür. Ol ‘ahdi beyān buyur.” Hıṭāb vārid oldu ki: “Ey Ādem cennetūñ cemī‘ ni‘ amını saña mübāḡ kıldım velākin ṣecere-i ḡulde tenavülünden seni nehy itdüm. Zinhar olmaya ki ilḡā-i şeyṭānī ile ṣecere-i ḡulde taḡarrüb eyleyesin.” Ādem daḡı: “Ey Rabb ü Müste‘an ḡizmet-i fermān-berīde dāmen-i itā‘at dermiyāndur.” diyu ‘ahd ü peymān itmekle Ḥaḡ celle ve ‘alā cümle melāikeyi iṣḡād idüp **ve ḡulnā yā Ādemüskün ente zevcūkel cennete ve külä minhā raḡaden ḡaysü ṣi‘ tümā ve lā taḡraba ḡāzihi’ṣ-ṣecerate**⁴⁵⁹ kerīmesinin vefḡince Ādem ile Ḥavvā dāḡil-i cennet ve nāyil-i envā‘-ı ni‘met u devlet oldılar ve Ḥavvā ile izdivācı daḡı muḡaḡḡaḡ olmaḡıla bā-fermān-ı cemīl Cibril ḡaṭīb [120b] melāike ṣuhūd ve Ḥaḡ subḡānehu ve te‘āla velī olup ṣalavāt-ı ṣerīfe ile ‘aḡd-i nikāḡ itdiler ve bir rivāyetde ḡuṭbe-i nikāḡı Ḥaḡ celle ve ‘alā lisān-ı ḡudretiyle ḡırāet idüp buyurdu ki: “ **Elḡamdü ṣenāyi ve Kibriyau ridāi ve’l-‘aḡameti izāri ve ḡaḡḡu külluhum ‘abīdi ve imāi ve Muḡammed ḡabībī ve nebīyyi ve rasūli inni zevvectü beyne ḡāzihi’l-eṣyāe yustedellu biḡā ‘ala rububiyei fe enallahu vaḡdī lā rādde li kaḡāi velā mu‘aḡḡibe liḡḡūkmī zevvectūke ümmeti yā bedī‘ a fiṭrī ‘alā ṣīdāḡi taḡmīdi ve taḡdīsi faḡḡiḡa vaṣiyyeti velā tenseyā ‘ahdi ve külä raḡaden ni‘meti ve‘dḡula cenneti ve’s-selām ü ‘aleyküma ve raḡmeti.**”⁴⁶⁰ Pes Ādem ve Ḥavvā ḡālīḡ-ı ins ü cān ve mevcūd-ı kevn ü mekāna ṣḡḡr-i firāvān ile cennette ‘ıyṣ ü ṣādmānī ve ‘iṣret u kāmrāniye iṣṡiḡāl itdiler. ‘An Vehb bin Münebbi raḡıyallahu ‘anh: “İnnallahe te‘āla ḡalaḡa Ḥavvāe ‘alā ṣūreti Ādem ve levnihi ve ṡūlihi ve ḡūsnihi ve cemālihi ve lehā ⁴⁶¹[121a] seb‘a mietin ḡaḡire bi envā‘i el-yevāḡıti ve ḡad ḡuṣyet bi’l-miski’l-ezferi

⁴⁵⁹ Bakara 2/35: Dedik ki: “Ey Ādem, sen ve eṣin, cennete yerleṣin. Orada dilediḡiniz gibi bol bol yiyin ama ṣu aḡaca yaklaṣmayın.

⁴⁶⁰ Hamd benim övgümdür. Büyüklük benim elbisemdir. Azâmet benim eteḡimdir. Bütün halklar benim kul ve cariyelerimdir. Muhammed benim sevgilim ve elḡimdir. Ben ve eṣyanın arasını birleṣtirdim. Bu birleṣtimemle benim rububiyetime kanıt olur. Benim kazamın sınırı yoktur. Hükmümün takib edicisi ve sonlandırıcısı da yoktur. Ey bedi (yaratma gücüm) (Ādem), kızımı (Havva’yı) seninle evlendirdim. Övgüm ve kutsamam mehir olmak üzere seninle evlendirdim ve beni vasiyetimi tutun. Benim sözümü unutmayın. Benim nimeti yiyyinzi. Cenentime giriniz. Selamım ve rahmetim sizin üzerinize olsun.

⁴⁶¹ [Der kenar:] ḡaḡire kisve-i zen, ey mü-yı tāḡte ḡaḡāyir cem‘, idıc ḡeṣm-i siyahi ṣaḡar dendān-ı pīṣ.

Tercüme: Kadın giysisi, ey örülmüş kıl kadın giysileri, siyah göz, öndeki dişler.

Ve hüve ayetü’l-kürsi ey et-taḡmīd ve’t-taḡdīs.

ve hiye mea' zālike 'alā şüreti Ādeme gayrı ennehā eraḳḳa minhü cilden ve eşfā minhü levnen ve aḥsenü minhü şavten ve minhüve ed'acü minhü 'aynen ve eḳnā minhü enfen ve eşğarü minhü sinnen ve emleḥu minhü şağren ve elyenü minhü keffen izā hiye mešet fi'l-cenneti ihtezzet lehe'l-cennetü vemā fiyhā"⁴⁶² ve 'Abdullah bin Selām rivāyeti üzre Ādem ile Ḥavvā 'aleyhisselām cennetde ibtidā tenāvül itdükleri engür ba' dezān incir ve ḥurmā olup fevākih-i sāyireyi bunlardan şoñra tenāvül itdiler ve 'alā eşheri'l-eḳāvil ekl-i gendümden nehy olundular. Ammā ġarīb ḥālet idi ki Ādem ile Ḥavvā ḥıttā-i cināndan her ne maḥalle nüzül itseler şecere-i ḥınṭayı der-nazar-yāfte ve ġuşūn u furū'ın efraḥte görürlerdi ve bi'l-cümle beş yüz sene-i kāmile-i dünyeviyye ki nişf-ı yevm-i dār-ı uhreviyyedür. Ādem ile Ḥavvā hezār zevḳ u şafā ile Cennetü'l-Me'vāda murabba'-nişin-i çār-bāliş-i nāz u istiğnā iken ol rüz-ı firüz-ı [121b] sa'ādet-bürüzüñ nişf-ı evveli güzerān ve āfitāb-ı devleti fi'-i zevāle meyelān idüp İblis-i mekkār Ādem ile Ḥavvāya ekl-i gendüm menhī olduğundan ḥaberdār olduğda ol mercüm-ı şaḳāvet-i mültezimüñ derūn-ı ḍalālet-i mürtesiminde 'adāvet-i bu'l-beşer müstaḥkem olmağıla meyan-ı iḳtirān-ı Ādem ile Ḥavvāya seng-endāz-ı tefriḳa olmaḳ dā'ıyesiyile cānib-i dārü's-selāma cerr-i ḳaṭār-ı irtihāl ve ṭavīle-i nüzūlin ribāṭ-ı izlāle i' tiḳāl idüp der-i behişte geldi ve üç yüz yıl müntehi-i furşāt oldu. 'Āḳıbet ṭāvus-ı ḥarem derūn-ı cennetden ḥurūc ile pīşgāh-ı İblise vāz'-ı ḳadem itdükde İblis şād u ḥürrem olup eyitti: "Merḥabā ḥayr-maḳdem. Ey ṭāvūs-ı mükerrerem ve ḥāzin-i ḥarem-i muḥterem. Ben bir melek-i muḳarrebüm ki bir sa'at 'ibādet-i perverdigārdan ġāfil degülüm. Ḥālā ḥātırıma ḥuṭūr itdi ki behişte varam ve Ḥaḳ celle ve 'alā 'ibād-ı aşfiyāsına ne mihman-ḥāne tertib [122a] itdügün mülāḥaza ḳılam ve ol şevḳle meydān-ı ṭā'āte feres-rān-ı mezid-i himmet olup kūy-ı sebḳatı erbāb-ı ṭā'atüñ dest-i iṭā'atlerinden rübūde ḳılam. Pes ey ṭāvus-ı āşiyān-ı ḳuds mümkin midür ki merāsım-i uḥuvveti ri'ayet ve cennete duḥūlümüze mu'āvenet buyurasın. Ḥatta ben daḥi muḳābeleda saña bir du'a ta'lim idem ki hergiz pīr ü bīmār olmayasın ve cennette hemişe pāyidār olasın. Ṭāvus firifte-i füsüs daḥi "Ey melek gerḳek misün?"

Tercüme: Hamd etme ve kutsama ifadesi

⁴⁶² 'An Vehb bin Münebbi radiyallah'dan yapılan rivāyete göre Havva'yı Ādem'in sûreti, rengi, boyu, güzelliği üzeri ve cemāli üzere yarattı. Havva'nın yakutlarla süslü yedi yüz saç örgüsü vardı. Sarı misk saçı üzerine serpiltilmesi ondan daha güzeldi. O bu haliyle Ādem'in suretinde idi. Şu var ki ondan daha nazik ciltli idi. Rengi ondan daha saf idi. Gözü ondan daha siyahtı. Burnu ondan daha hoştu. Yaşca ondan küçüktü. Dişleri onunkinden daha latifti. Avuçları ondan daha nazikti. Elleri ondan daha yumuşak ve ince idi. Havva cennete yürüdüğünde cennet ve cennette bulunanlar karşısında eğildiler.

didükde şeytân-ı racîm: “Kısmen billâhi’l-azîm” diyüp ol sâde-dili gerçekten inandurdu. Tâvûs eyitti: “Ey ferîşteh, egerçi ben seni derûn-ı behîşte işâle kudretim yokdur velâkin hayye nâm bir birâder-i lâzîmü’l-ihtirâm vardır. Senûñ aḥvâlûñi aña i’lâm ideyim” diyüp menzil-gâh-ı hayyyeye müsara’at ve İblîs ile meyânlarında beste olan tevâḥî ve te’âhüdü ḥikâyet eyledi. Hayye daḥî ṭama’-ı ḥuld ile şitâb ve İblîse rıfk ile ḥitâb itdi ki: “Ey ferîşteh-i kerrübî-menzilet ḥâzinân-ı cennetden izn [122b] ü icâzet olmadukça bu emre nice cür’et idem. Câyiz ki seni ben götürdüğüm göreler.” Şeytân eyitti: “Ey hayye-i mihrîbân eger iḥsanuñ olursa dehânuñdan derûnuñda pinhân ve dâḥîl-i cinân olalım” diyüp hezâr rûbe-firîblük gösterdi. Bi’l-aḥare hayye daḥî ṭama’-ı ḥuld ile rızâ gösterüp ḥokḥa-ı dehânın küşâde kıldı. İblîs-i mekkâr daḥî dehlîz-i dehân-ı mârdan dâḥîl-i cennet olup ḥazene-i behîşt ḥaber-dâr olmadılar. Pes İblîs-i ṭarrâr ravza-i cennâtı geşt ü güzâr iderken Âdem ile Ḥavvâyı görüp nevḥa vü zâriye başladı. Âdem eyitti: “Ey baḡrı başlu bu dâr-ı sürûrda niçün ağlarsın?” İblîs eyitti: “Ey mescûd-ı efvâc-ı melek ve ḥâk-pâyı kühlü’l-‘uyûn-ı felek sizûñ aḥvâlûñize ağlarım ki menzîlûñüz ‘aceb ḥûb menzîletûñüz beḡâyet mergûbdur velâkin bu mesken-i zîbâda fîkr-i ḥulûd ve endîşe-i devâm-ı şuhûd daḥî ehemmi meṭâlibdür. Zîrâ işâbet-i mevt ile bunuñ gibi nâz u na’îmden dûr olmaḡ münâsib degûldür.” Âdem kaḡiyye-i [123a] ḥulûdı istima’ itdükde dest-i ṭûl-i emel saḡt-gîr-i girîbân-i ‘amel olmaḡla ser-i tedebbirini bir zaman ceyb-i teemmül ü tefekküre çekdi ve derûn-ı Âdeme nâzil olan evvel belâ, ṭûl-i emel olup kendü kendüye eyitti: “Eyâ ne kâre mülâzemet olunsa ki bu rûz-ı firûz-ı devletûñ eyyâm u sa’âtî qarîn-i deḡâyîk-ı devâm u şebât olsa.” Pes şeytâna maḡall-i medḡal nümâyân olmaḡla **hel edulluke ‘alâ şecerati’l-ḥuldi ve mülkü lâ yeblâ**⁴⁶³ Âdemi şecere-i menhiyyenûñ taḡarrübüne ilkâ eyledi. Âdem tereddüd itmekle Ḥavvânuñ yanına gelüp nevḥa-i bisyâr ile **mâ nehâkümâ Rabbükümâ ‘an ḥazîhi’ş-şecerati illâ en tekünâ melekeyni ev tekünâ mine’l-ḥâlidîn**⁴⁶⁴ sürûd u naḡamâtuñ idüp dil-i Ḥavvâda rîkḡat-i külliye bedîdâr oldu. İblîs fırsatı ḡanîmet bilüp eyitti: “Ey Ḥavvâ benüm murâdım size naşîḡat-i müşfikânedür. Zîrâ bu mesken-i zîbâda şebât idi beḡâ, bilâ şekk ü imtirâ’ bu şecere-i ḥulduñ tenâvül-i şemerâtına mevḡûfdur. Ḥayf degil midür ki [123b] şadme-i mevt ile binâ’-i ḡayâtuñuz münhedim ve ḡusn ü leṭâfetûñuz mün’adim olup

⁴⁶³ et-Tâhâ 20/120: Sana sonsuzluk ağacını ve çökmesi olmayan bir saltanatı göstereyim mi?

⁴⁶⁴ el-A’râf 7/20: Rabbinizin sizi bu ağaçtan men etmesi melek olmanız veya burada temelli kalmanızı önlemek içindir.

bunun gibi ni‘am-i celileden mahrûm kalasız. Huşûşâ cümleden fazla bu şecerenün semeresinde olan bir haşşa daği budur ki her kim evvel tenāvül iderse hemdemi olan refîk u mahremine gâlib-i şarf olup hükümüne râm olur.“ Havvâ İblisün bu füsün u füsusun istimâ‘ itdükde ārāmı kûsiste olup şecere-i huldden yedi ‘aded hûşe-i gendüm ihtiyâr ve birini tenāvül ve birini iddihâr idüp beş hûşesini Âdeme getürdi. Âdem imtinâ‘ itdükde Havvâ ile nice güft u şenidden sonra Havvâya bir zarar işâbet itmedüğün görüp **velâ takrabâ hazîhi’s-şecerate**⁴⁶⁵ kerîmesinün nehyinde şecerede olan lām-ı işâret ile nev‘-i şecer murâd olunmayup belki ‘ayna işâretdür kıyâsıyla ber fehvâ-yı **fe nesiye velem necid lehü ğaraman**⁴⁶⁶ ‘ahdi ferâmüş idüp ber fehvâ-yı **fe ezellehümâ şeytânü ‘abha fe eħracehümâ mimmâ kânâ fiyhi**⁴⁶⁷ vesvese-i şeytâniyye ve ilhâhât-ı Havvâ ile [124a] bir kaç dâne tenāvül itdükde ber müceb-i kerîme-i **bedet le hümâ sev’atühumâ**⁴⁶⁸ mevzu‘-i ‘avretleri mekşûf olup hîn-i tenāvül-i Âdemde ikisine daği ‘ukûbet irişdi. Zîrâ Havvâ fûru‘ u cüz ve Âdem aşl u muķtedâ olmağıla mādām ki Âdem ekle mübâderet itmedükçe Havvâya daği kahr u ‘ukûbet işâbet itmedi. Pes fer‘ u ra‘iyyetden her ne fesâd tebâdür itse berekât-ı şalâh-ı muķtedâ ile ra‘iyyete eşer itmez. Kemâ kâle ‘aleyhisselâm **innallahe lâ yehliku er-ra‘yeti ve in kânet zâlimeten izâ kâneti’l-etimmetü hâdiyeten**⁴⁶⁹ ve bi’l-cümle kışşa-i Âdem ‘aleyhisselâm ma‘lûm-ı hâşş u ‘âmdur ki ber vefk-i kerîme-i **ķulnehbiķü ba’zukum li ba’ġzin ‘adüvvün ve leküm fi’l-arzı müsteķarrun ve metâ’un ilâ hîn**⁴⁷⁰ bi’l-aķâre tāvûs ve ħayye ve Âdem ve Havvâ şeâmet-i İblis ile cenentden ħurûc ve zemîne hubûķ itdi ve Âdem ile Havvânun nûr-ı nehâr-ı ķurb u menziletleri şeb-i zâlâm-ı bu‘d u fırķate vülûc idüp ol meķân-ı ins ve âşiyân-ı ķudsün derd-i ħicr u firâķından üç yüz yıl [124b] eşk-rîz-i nedâmet olup **Rabbenâ zâlemnâ enfüsenâ ve in lem taġfirlena ve teħamnâ lenekünenne mine’l-ħâsirîn**⁴⁷¹ vefk-i kerîmince nefsine zûlm itdüğüne i‘tirâf idüp rahmet-i sâbıķa-i Raħman u Raħîme istinâd itdükde **fetelekķa Âdemü min**

⁴⁶⁵ el-Bakara 2/35: Yalnız şu ağaca yaklaşmayın.

⁴⁶⁶ et-Tâhâ 20/115: Andolsun Âdem’e ahd verdik, fakat o unuttu.

⁴⁶⁷ el-Bakara 2/36: Şeytan ikisinin ayağını kaydırıp içinde bulundukları yerden onları çıkarttı.

⁴⁶⁸ et-Tâhâ 20/121: O ikisine mahrem yerleri göründü.

⁴⁶⁹ Hadis-i Şerif: Eğer önderler doğruya yöneltici olduğunda tâbî olanlar zulm edici de olsa Allah bu riayeti helâk etmez.

⁴⁷⁰ el-Bakara 2/36: Biz onlara dedik ki “Bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak ininiz, yeryüzünde bir müddet için geçinip yerleşeceksiniz.”

⁴⁷¹ el-A’râf 7/23: Rabbimiz, kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmez isen biz kaybedenlerden oluruz.

Rabbihi kelimâtin fetâbe ‘aleyhi innehu hüve’t-tevvâbü’r-raḥîm⁴⁷² kerîmesinin beşâretiyle mesrûr ve tevbeleri maḳbûle ve ḳalb-i meksûrları mecbûr oldu ve İblîs-i mekkâr Âdemi cenentden iḥrâcına iftiḥâr ile “Hele ḥaşmımı daḫi zelîl u ḥor itdüm” didükde ḥiṭâb vârid oldu ki: “Ey mel‘ûn u maḡbûn, bu zelle Âdeme zillet olmayup belki sebep-i iḳbâl u devlet olmuştur. Zîrâ:

Meşnevî:

Dâm-ı Âdem ḥûşe-i gendüm şode

*Tâ vücûdeş ḥûşe-i merdüm şode*⁴⁷³

vefḳince cenentden ancak Âdem ile Ḥavvâ ḥurûc itmişken benim faẓl u ‘inâyetim ile Âdem ile Ḥavvâdan şad hezâr u hezâr ferzend-i mü’min bedîdâr ve dâḫil-i cennet-i didârim olalar” buyurdu. Ammâ ey nûr-ı ḥadîḳa-i ‘âlem ve nûr-ı ḥadeḳa-i Âdem zebân-i naḡme-serâyân-ı hezâr destân [125a] cinân-ı cenân-ı ‘ârifân bu maḳamdan terennüm ider ki ḥazret-i Mülk ü Mennân Âdem ile Ḥavvâyı cennetde iskân ve ekl-i şemerât-ı firāvân iḥsân itmişken ‘ayş-ı cinânda keder-i imtiḥânı ekl-i şemere-i şecerede nehy-i re’fetiyle pinhân kıldı. Eger Âdem ile Ḥavvâ müşâhede-i cemâl-i lâ yezâl ve ḥüsn-i vişâl ile bâḳî kıldı. Ḳahr-i imtiḥân nümâyân olmaz idi. Zîrâ devâm-ı şuhûd-ı vech-i ḥazret-i eḥadiyyet muzâheme-i ḥadeşândan muḳaddes u mu‘arrâdur. Fe li hâzâ Âdem ile Ḥavvâya nehy-i imtiḥân ile işâret ve icrâr-ı fitneye delâlet ve esrâr-ı rubûbiyyetin şecerede vedi‘at idüp ḳalblerini tenâvül-i fevâkih-i ibtilâyâ taḫrîz u tehyîc ve meyl u maḥabbet itdürdi. Pes **inne’l-insâne ḥarîşun lima mûni‘a**.⁴⁷⁴ Lâ-cerem Ḥavvâ ile Âdem şecereye na‘t-ı ḥud‘a ile ḳarîb olup nehy-i imtiḥânı ferâmuş itdiler. Ammâ nice ḳarîb olmasunlar ki Ḥaḳ subḥânehû ve te‘âla ol şecere-i muḳaddese envâr-ı ḳudsiyyesini ilbâs eyledi ve ‘âşîḳ-ı cemâl olmaḡiçün sırr-ı esrâr ile leṭâif-i aḳdara imtizâc virüp Mûsâ ‘aleyhisselâma [125b] vâdi-i muḳaddesde vâḳi‘ olan mânend-i tecelli Âdem ve Ḥavvâ ‘aleyhüme’s-selâma daḫi şecere-i ḳudsiyyeden

⁴⁷² el-Bakara 2/ 37: Âdem Rabbinden emirler aldı; onları yerine getirdi. Rabbi de bunun üzerine tevbesini kabul etti. Şüphesiz o tevbeleri dâimâ kabul edendir, merhametli olandır.

⁴⁷³ Âdem’in tuzaḡı buḡday başaḡı oldu. Öyle ki sonunda onun vücudu insân başaḡı oldu.

⁴⁷⁴ Kelam-ı Kibar: İnsan yasaklanan şeye karşı arzuldur.

tecelli itdükde şehvet-i şevk-i haqîkat-i ‘aşka galebe idüp lezzât-ı semere-i maḥabbet ve merâret-i miḥnetden ihtirâz ittürmemek ile ekl-i semerât-ı şecereye cür’et itdiler. Âh kim maḥabbetüñ nâr ve nûru vardır. İmdi nâr-ı maḥabbetden ihtirâz iden nûr-ı maḥabbeti vâcid olmaz ve nûr-ı maḥabbeti murâd iden ‘aşıkuñ nâr-ı cezebâtdan resm-i ta‘ ayyünâtın iḥrâk itmekle **me‘a hüviyeti Rabbihi ve bilâ hüviyeti nefsihi**⁴⁷⁵ bâkî kalup kalb-i muşaffâsı nûr-ı maḥabbeti fâkıd olmaz. Âh kim ol dıraḥt-ı mevzûn-ı maḥabbeti irâdet-i ilâhiyye yed-i kudretiyle ravza-i qudsde Âdeme kuvvet olmağıçün ğars idüp tıynet-i Âdemi şecere-i mezbûre içün yed-i cemâl u celâliyle sirişte buyurdu ve Âdeme maḥşûsa olan ni‘met-i mezbûreden daḥi nehy-i re‘fet ile terk-i semere ve ğayre ‘adem-i iltifât cihetinden cevher-i Âdemi imtiḥân buyurdu. Pes Âdem ile Havvâ tenâvül-i şecereye ḥîn-i mübâşeretde sırr-ı esrâr ve leṭâif-i envâre ‘ârif olmağıla şıkal-ı envâr-ı esrâra **[126a]** ve rezânet-i kuvvet-i rubûbiyyet-i cebbâre cennet taḥammül ve tâkat getüremedi. Felihâzâ Haḳ celle ve ‘alâ daḥi Âdem ve Havvâya ḥavme-i rubûbiyyete duḥûl ve esrâr-ı ulûhiyyete vuşûl ile ḥadden tecâvüz idüp zâliminden olursuz diye kelâm-ı ezeli ile **fetekünâ mine’z-zâlimîn**⁴⁷⁶ buyurdu. Zîrâ Haḳ subḥânehu ve te‘âlâ inzâr-ı mezkûr ile Âdem ile Havvânuñ lisânlarını keşf-i esrârdan şıyânet itmese idi cemî‘-i aḳtâr ‘ilm-i aḳdârdan memlû olurdu. Binâen ‘alâ zâlik ba‘zı muḥaḳḳıḳîn şecere-i menhiyyeyi қаза ve қader ile tefsîr buyurmuşlardır. Pes bir ‘abd-ı vâşık şecer-i қаза vü қaderde mestûre olan ‘ulûmuñ ilmine ‘ârif-i fâik olsa vaşf-ı rubûbiyyet ve na‘t-ı ḥürriyet ile ‘izzet-i mülk ve devlet-i ḥulde vâsıl olur. Feli zâlik ekl-i şecereye delâlet iden İblîs idi diyu Haḳ subḥanehû ve Te‘âlâ **hel edulleke ‘ala şecereti’l-ḥuldi ve mülkin lâ yeblâ**⁴⁷⁷ kerîmesiyle ḥikâyet buyurdu. Zîrâ İblîs dıraḥt-ı mezbûrdan künûz-i ğayb, müşmire idüğün görüp kendüsi andan maḥrûm idüğün iz‘ân itmekle ber feḥvâ-yı kerîme-i **[126b] inni lekümâ le minen nâsihîn**⁴⁷⁸ ke enne anlara naşîhat eyledi velâkin ihlaşla olmayup naşîhate ḥased mezc itmekle ḥîn-i iḥbârda ikisine daḥi ḥadi‘at eyledi. Zîrâ İblîs şecere-i mezbûre maḥall-i ḥaṭar idüğün mülâḥaza kılup min ḥayşü’l-‘adâve izmâr-ı ḥıyânet ve izhâr-ı naşîhat ile “Bu şecerede semerât-ı esrâr-ı rubûbiyyet-i vedi‘at olınup tenâvülüne ḥîn-i mübâşeretde esrâr-ı kıdeme ıtlâ‘ ile ḥüzzân-ı ḥazâne-i

⁴⁷⁵ Rabbinin hüviyeti ile kendi nefsinin hürriyet olmaksızın.

⁴⁷⁶ el-Bakara 2/35: Zalimlerden olursunuz.

⁴⁷⁷ et-Tâhâ 20/120: Şeytan ona vesvese verip: “Ey Âdem, Sana ebediyet ağacını ve çökmesi olmayan bir saltanatı göstreyim mi?” dedi.

⁴⁷⁸ el-A‘râf 7/21: Ben ikinize de nasihat ediciyim.

ceberût ve aķreb-i muķarrabîn-i melekûtdan olursuz” diyu Ādem ile Havvāya ķasem eyledi. Felihāzā erbāb-ı taķķīķ buyurmuşlardır ki: “**La tuķbelū en-nāşīhatū illā mimmen tu’temet dinuhu ve emānetehu ve la yekune lehu ĥaţaun fī naşīhatihi iyyāke.**”⁴⁷⁹ Ammā ne çāre ‘aşıķ-ı bīçāre cemāl-i ma’şuķa ġāyet-i şevķinden ķurb-i ĥabībe ümmiye-i vuşul ile eger birr ve eger fācirūñ ġüftārını dür-i küşvār ider. Pes Ādem ‘aleyhisselām daĥi esrār-ı kıdeme vāşıl ve imtidād-ı beķāya nāil olmaķ ricāsıyla ķasem-ı İblīse i’timād idüp şecerden ekl-i şemer [127a] itdükde **fe lemmā zāķa’ş-şecerate bedet lehümā sev’atühümā**⁴⁸⁰ kerīmesi vefķince Ādem ile Havvā mübtelā-yı derd ü miĥnet ve rûĥ u ķalblerine vaż’-ı zimām-ı ġayret olunduķda nefislerini maķām-ı rubūbiyetten sāķıţ bulmaġıla’acַz ve ķuşûrlarına i’tirāf ve ‘ubūdiyyet ve zilletlerine iķrār idüp **Rabbenā zalemnā enfüsenā**⁴⁸¹ münācātıyla zümre-i ĥāsirīnden olmamak içün tāleb-i maġfīret oldılar. Fe emmā İblīs-i fāsīdūñ kıyās-ı kasdı bu idi ki Ādem ile Havvā ekl-i şemereye ĥīn-i mübāşeretde bir sırr-ı ġarībe ‘arīf olalar ki lā-cerem ol sırta vāķıf olan her kim ise vālih ü ĥayrān e medĥuş u sekerān olup ‘ubūdiyyetde olan aĥķām-ı şer’iati ‘adem-i ķabul ile ĥadd-i itā’atden ĥuruc eyleye. Ĥatta Ādem daĥi zuhūr-ı ‘ubūdiyyetde olan derece-i risālet ve mertebe-i velāyetden suķûţ ile ‘avrāt-ı esrār-ı mektûma ve ĥafıyyāt-ı estār-ı memnu’ayı hetk ve izĥār ile eyleye. Ammā ķudret-i kāmīle-i subĥāniyye ve ĥikmet-i şāmīle-i Rabbāniyye bunuñ üzerine cāriye oldu ki [127b] ‘ibād-ı aşfiyāsından her kime esrār-ı maĥfiyyesinden bir sırr-ı ġarīb izĥārını irāde buyursa İblīs maġrūr idüp vesvese-i İblīs ile ol sırr-ı ĥafī-i ‘abd-i mezbûra münkeşif olur. Pes İblīs Ādeme ĥased ve ‘adāvet ve derecesinden ışkātā ķaşd ve ‘azimet itdigü içün **men ĥafera bi’reñ li eĥihi fe ķad vaķa’a fiyhi**⁴⁸² ĥükmü muĥaķķaķ olup çāĥ-ı tārda İblīs-i merdūd ser-nigün oldu. Ādemüñ ise fażl-ı Ĥaķ ile şerefi ziyāde olup maķbûl-i ezeli ve mes’ûd-ı ebedi oldu ve bu maĥallde bir laţīfe-i ĥafıyye ve nûkte-i maĥfiyye cilveger olur ki sev’e-i Ādem ü Havvā ile esrār-ı kıdeme işāret buyrulup esrār-ı mezbûre zamīr-i teşniye ile Ādem ve Havvāya ‘ıyān ve kerrübī ve rûĥānīlerden nihān oldu. Ĥaķķā ki maĥall-i kerāmet u emānet ve maşdar-ı risālet u velāyet olduġı içün nazar-ı aġyārdan ĥıfz u ĥirāset buyuruldı ve Ādem ve Havvā ĥudûşdan tefrīd-ı kıdem ile

⁴⁷⁹ Dini ve emaneti ġüvenilir olan kişinin nasihatini kabul et. Dikkat et ki onun sana olan nasihatinde hata olmaz.

⁴⁸⁰ el-A’râf 7/22: Derken o ağacın meyvesinden tadınca avret yerleri kendilerine ġörüñdü.

⁴⁸¹ el-A’râf 7/23: Rabbimiz biz nefislerimize zulm ettik.

⁴⁸² Kim kardeşine bir kuyu kazarsa o kuyuya kendi düşer.

tecrîd-i tevḥîd itdikleri için [128a] cennât ve mâ fihâdan Hâk celle ve ‘alâ ihrâc eyledi ve ma‘rifetde ‘azm-i şânları olduğu için ḥuḏūḏ-ı beşeriyyeden taḳdîs ve ifrâd ile medâric-i nihâyete mi‘râc itdürdi. Zîrâ ‘inde’l-müşâhede ḥuḏūḏ-ı beşeriyye şîrk olmağıla şecere-i ‘aşkı zevk idüp küll ile külden ferîd ve ma‘rifet-i sırr-ı vahdet ile vahîd olup eşbâḥ ü ervâḥ Âdem ile Havvâdan şudûr ve ğarâib-i ‘ilm-i aḳdâr anlardan zuhûr itdi.

Nazm:

Zî sırr-ı gendüm agâhî nedârî

Kî bûd ferr-i ilâhî nedârî⁴⁸³

Yakîn-i gendüm şod incâ ‘ayn-i dîdâr

Nemûd-ı ‘aşk şod ezvi bedîdâr⁴⁸⁴

Yakîn dân gendüm incâ şûret-i ḥod

Kî peydâ şod ez u her nîk u her bed⁴⁸⁵

Çü Âdem der behîşt cân nazar kerd

Nemûd ḥiştîr zîr u ziber kerd⁴⁸⁶

Nemî gencîd ü der ‘ayn-ı cennât

⁴⁸³ Buğdayın sırrından bilgin yok. Bundan dolayı ilahi ışığa sahip değilsin.

⁴⁸⁴ Buğdaya yakın dercesinde yakın ol. Böylece aynen görmüş gibi olursun. Ondandır uyanıklıkla aşkı göster.

⁴⁸⁵ Buğdayı yakinen bil kendi suretin olarak bil. Çünkü her iyi ve kötü ondan meydana gelmiştir.

⁴⁸⁶ Ne zaman ki Âdem cennette cana nazar kıldı. Kendi görünüşünü alt üst etti.

*Ṭaleb mī kerd ancā dīden-i zāt*⁴⁸⁷

Nazar mi kerd ü cümle ḥiştēn dīd

*Eger çī ḥiştēyn bī-ḥūştēn dīd*⁴⁸⁸

Zī şevķeş der heme cennet ne gencīd

*Cihān pişeş bi güzere be sencīd*⁴⁸⁹

Temāmet-i enbiyā der ḥiştēn yāft

*Nemūd-ı evliyā hem ten be ten tāft*⁴⁹⁰

[128b] *Ḥoşa āndem ki īn dem der ne günced*

*Cihān-mūy derān laḥza senced*⁴⁹¹

Ḥūşā andem ki cüz yeki nebāşed

*Yakīn bī-gümān şekki nebāşed*⁴⁹²

Çü Ādem bāş der cennāt-i pürdaşt

⁴⁸⁷ O cennetlerin özüne bile sığmadı. Zâtı görmeyi talep etti.

⁴⁸⁸ Baktı ve cümle olarak kendisini gördü. Her ne kendinden ise onu aklı başında olmaksızın gördü.

⁴⁸⁹ Onu şevkinden hepsine cennete sığdı. Cihan önünden geçti ve tartıldı. (Dengeye, hizaya geldi.)

⁴⁹⁰ Bütün nebileri kendinde buldu. Velîlerin görünümünü ten ten, beden beden kendisi ördü.

⁴⁹¹ O dem ne güzeldi ki bu an ona sığmadı. Dünyanın tüyü o esnada tartıldı.

⁴⁹² O ne güzel bir vakit ki birden gayrı bir şey değildi. Yakın şüphesiz şüphe taşıyor.

Zi hâtır va güzâr in cümle zerrât⁴⁹³

To hesti nokta-i dîdâr-ı cebbâr

Heme der to nemûde reh be yekbâr⁴⁹⁴

To hod râ mî dâni hod ki bâşi sezed

Ger der cihân hergiz nebâşi⁴⁹⁵

Cevhere: ihvân u hullānuñ zamîr-i ħurşîd-i lem‘ânlarına nihân degüldür ki ħālîk-ı kevn ü mekân ve Râzîk-ı ins ü cân cemî‘ ekvânı kendüye ‘ibâdet için icâd itmekle lâ-cerem min ħayşü’l-aşâle her bir mevcûd ‘ibâdet-i Ĥālîk üzerine mecbûl ve meftûr olup bir şey yokdur ki ‘**inde’t-tahkîk bi ħālîhi ve bi mekālîhi ve fi‘ alihi bel bi zâtîhi ve şîfâtîhi**⁴⁹⁶ Ĥaĥĥa ‘ibâdet itmeye zîrâ ve **kâle lehâ ve lil arzî**’ âtiyâ tav‘an ev kerhen **ķâletâ eteynâ ħai‘în**⁴⁹⁷ feĥvâ-yı kerîmesi üzre ehl-i semâvât ve arâziyn ħuşûşa ve **mâ ħalaĥtu’l-cinne ve’l-inse illâ li ya‘budûn**⁴⁹⁸ vefĥ-i kerîmi üzre eger ins ve eger cin ‘ibâdet için ħalk olunup [129a] ber müceb-i **küllün müyessirün limâ ħuliķe lehû**⁴⁹⁹ her şey kendü **mâ ħalaķa lehûsı** için müyesser ve muvaffaķ ve ber-maġzâ-yı ġarrâ-yı **ķul küllün ya‘melü ‘alâ şâķiletîhi**⁵⁰⁰ bi ħasebi iĥtilâfât-ı esmâ-i muķâbilihi ve bi i‘tibâr-ı muķteziyât-ı şîfât-ı mütezâddîhi herkesün ‘ibâdâtı muĥtelifedür ve Mübdi‘-i lâ yezâl ism-i Hâdi ile tecelli itdüġi gibi ism-i Mużill ile daĥi tecelli idüp Mün‘im isminün zühûru ne vechile icâd itmiş ise Müntaķim isminün daĥi zühûrı icâd itmekle mezâĥir-i esmâ vü şîfâta daĥi bi ħasebi’l-iĥtilâf zühûr icâb itdüġü için cemî‘ nâs

⁴⁹³ Çok şeye sahip olan cennetlerdeki Âdem gibi ol. Bütün bu zerreleri aklından çıkar.

⁴⁹⁴ Sen Cebbâr olan Allah’ın görünen noktasının varlığını. Hepsı bir seferde senin yüzünde görünüyor.

⁴⁹⁵ Sen kendini bilersen ki kendin olabilirsin bu sana layıktır. Asla başka bir şey olmayasın.

⁴⁹⁶ İnceleme esnasında haliyle, sözleriyle ve fiilleriyle aksine bizzat nitelikleriyle Hakka ibadet etmek üzere yaratılmıştır.

⁴⁹⁷ el-Fussilet 41/11: Sonra da semaya ve arza: “İsteyerek veya istemeyerek gelin “ dedi. İkisi de: “İsteyerek geldik” dediler.

⁴⁹⁸ ez-Zâriyat 51/56: Ben, cinleri ve insânları bana kuluk etsinler diye yarattım.

⁴⁹⁹ Hadis-i Şerif: Herkes kendisi için yaratılmış olan şeye kolaylıkla ulaşır.

⁵⁰⁰ el-İsrâ 17/84: Herkes kendi fitratına göre hareket eder.

aḥvāl ü ef'āl ve a' māl u aḳvâlde birbirine ihtilâf itmişlerdür ve ber müceb-i ve **kānen nāsu illā ümmeten vāhideten**⁵⁰¹ cemī' nās Allahuñ 'ibādı ve min ḥayşü'l-fiṭratı'l-aşliyye tāt-at-ı Hāḳda ittiḥādları olduğı için Ḥazret-i Feyyāz-ı Muṭlaḳ maḥz-ı faẓl u iḥsānından irsāl-i rūsul ve inzāl-i kütüb ile 'ibādını fiṭrat-ı aşliyyelerine da' vet idüp min ḥayşü'l-ismiḥi'l-Hādī itbā'-ı resul eyleyenleri derecāt-ı na'im ile tebşir ve min ḥayşü ismi'l-Muzill muḥālefet idenleri derekāt-ı caḥim ile [129b] inzār itmekle kimisi maẓhar-i ism-i Hādī olup maẓhariyyet-i hidāyet ile Allaha tāt-at ve kimisi maẓhar-ı ism-i Muzill olup maẓhariyyet-i ḍalālet ile Hāḳka 'ibādet itmekle envā'-ı milel ve eṣnāf-ı niḥal cilveger olup her bir tāife 'inde'l-uḥrā ḥaṭā olan kendü milletlerini kendülerinüñ 'ilmi muḳtezāsınca şavāb bilmişlerdür. Hāḳ subḥānehü ve te'āla daḫi zālike'l-emrde müeşşire olan sünnet-i cāriyesi muḳtezāsınca her bir tāifeye kendü 'ilm u 'amellerin tezyin u taḥsîn eylemişdür ki

Mısrā' :

*Herkes ez pendār-ı ḥod mesrūr bih*⁵⁰²

Vefḳince herkes kendi zu'm u pindāriyle mesrūr olup dāmen-i bendegīye teşebbüşden kütāh-dest olmaya ve zu'mlarınca tarīḳ-i 'ibādetde bulunup ḥaḳīḳat-i insāniyyeden dūr ve kemāl-i ḳurbdan mehcūruz diyu ḳaṭ'-ı ümīd itmeye. Felihāzā ecille-i muḥaḳḳıḳīn **mā min dābbetin illā hüve āḫizun bi nāşiyetiḥā**⁵⁰³ kerīmesinde bu ma'nāya delālet bulmuşlardır. Kāşif-i esrār-ı kibriyā Celāleddīn-i Mevlāna ḳuddise sirruhu'l-isnā daḫi *Meşnevī-i Şerīf*de bu mefhūma işāret [130a] buyurmuşlardır. Ḳāle ḳuddise sirruhu

Meşnevī:

Gayb maṭlūb-ı Hāḳ āmed çendgāh

*İn dehr ziān berān ber bend-i rāh*⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Yûnûs 10/19: İnsanlar sadece tek bir millet idi.

⁵⁰² Herkes kendi görüş ve iddiasıyla mutlu olur.

⁵⁰³ el-Hûd 11/56: Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki; Allah onu perçeminden tutmuş olmasın.

⁵⁰⁴ Gayb birkaç sefer Hakk'ı talep etti. Bu dehr ondan dolayı yola koyuldu.

Yek merm ān derkeş-i ‘inān mestūr bih

Herkes ez pindār-ı hōd mesrūr bih⁵⁰⁵

Ḥaḥ hemi ḥāḥed ki nevmīdān-ı u

Zin ‘ibādet hem negerdānend rū⁵⁰⁶

Hem müşerref der ‘ibādeḥā-i ū

Müştağil geşte be ṭā‘athā-yı ū⁵⁰⁷

Hem be ümmīdi müşerref mi şevend

Çend rūzi der- rikābeş mī dudend⁵⁰⁸

Ḥaḥed ān rahmet betābed in heme

Ber bed ū nīk ez ‘umūm merhame⁵⁰⁹

Āh kim ol Celīl ü Cebbār fā‘il-i muḥtārdur ve ‘ibādından şudūr iden ef‘āl u āşār-ı muḥtelifetü’l-eṭvār, şifāt-ı mütekeşşiresinüñ iktizāsıdır. Pes muḳteziyāt-ı esmā ve şıfatı ne ise ‘ibādını anlarıñ aḥkāmı üzerine icrā idüp her biri kemāl-i Ḥaḥḳa lāyık olan tenevvü‘-i ‘ibādātdan neye müsteḥaḳ ise anuñla mutaşarrıf olur ve bu i‘tibār ile cemī-i eşyā Ḥaḥḳa ‘ibādet idüp ol zāt-ı muḳaddesüñ rubūbiyyetine hiç eḥaduñ ne

⁵⁰⁵ Onlardan bir adam gizlice yuları çekti. Daha iyi olur diye. Herkes kendi düşüncesiyle mutlu oldu.

⁵⁰⁶ Allah da bunu istiyor. Bundan dolayı ümitsizler de onun ibadetinden yüz çevirmiyorlar.

⁵⁰⁷ Üstelik ona ettikleri ibadetleriyle de şeref buldular. Ona itaat ile meşgul oldular.

⁵⁰⁸ Hem de ümitle şereflendiler. Kaç gün onun eşiğinde üzüldüler.

⁵⁰⁹ Hepsi o rahmetin parlamasını istediler. İyi ve kötünün üzerine merhametin doğmasını istediler.

ikrârı nef' virür ve ne inkârı zarar kılar. Kemâ kıle te'âlâ ve in min şey'in illâ yüsebbihû bi hamdihi ve lâkin lâ tefkâhüne tesbihahum.⁵¹⁰ [130b] Pes eger tâ'at ve eger ma'şiyet ile olan mecmû'-ı müsemmiyât tesbihât-ı eşyâdan olup lâkin her ehad tesbihât-i mezbûrenüñ cümlesinüñ fehmine 'âlim olmayup ba'zına 'âriflerdür. **Kemâ kıyle: en-nefyu innemâ vukı'a 'ale'l-cümleti feşahha en yefkahahu'l-ba'zu.**⁵¹¹ fe kavlehu ve lâkin lâ tefkâhüne tesbihahum.⁵¹² Ya'ni min hayşü'l-cümle fe yecuzu en yefkahahu ba'zuhum.⁵¹³ Pes bu i'tibâr ile cemî'-i 'ibâduñ 'ibadâtı ve mecmû'-ı eşyânüñ tesbihâtı Hakkâ râci' idügi muhakkağ olduysa 'ilm-i şerife hafî olmaya ki ol şâni'-i bî-mişâl ve mübdî'-i müte'âl vücûd-ı Âdemi ba'de'l-icâd cennetden ihrâc ve dünyâyâ inzâl itmezden muqaddem Âdemüñ emr-i nübüvveti kuvvetden fi'le gelmeyüp cennetde velî idi. Zîrâ nübüvvet teşrî' ve teklîfdür. Dâr-ı teklif ise dünyâdur. Cennet ise dârü'l-kerâme ve maḥall-i müşâhede olmağıla Âdem cennetde mesned-nişîn-i velâyet olup nâil-i mertebe-i nübüvvet olmamış idi ve dünyâyâ ba'de'l-ihbât Âdemüñ zürriyâtı vücûda gelinceye degin [131a] kendü nefesine nebî oldı ve ba'd-ı vücûdü'z-zürriyât Hakk sübhâne ve te'âlâ Âdeme inzâl-i şuhuf-i beyyinât idüp emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i 'ani'l-münker ile evlâdına irsâl itmekle Âdem daḥi zürriyâtına teblîğ-i risâlet ve vahdet-i Hakkâ da'vet ve tarîḫ-i hidâyetle delâlet eyledükde sem'-i kabûl ü tefekkür ve lisân-ı teemmül ve tedebbür ile şuhuf-ı Âdemi istimâ' ve kırâ'at idenler da'vete icâbet diyüp Âdeme tebe'ıyyet ile mazḥar-ı hidâyet oldılar ve bir fırkası müstehiyât-ı nefsanıyye ve müstellizât-ı cismâniyyeye iştiğâl ile tâbi'-i tabi'at oldukları için zulmet-i cehl ü gaflet anları dünyâ-yı bî-şebâta meyl ü maḥabbet itdürüp Hakkâ ve Âdeme ve kitâb ü sünnete 'adem-i mütâba'at belki inkâr u 'adâvet idüp nûr-ı imândan mahrum ve mazḥar-ı dalâlet oldılar ve 'Âdem 'aleyhisselâm dâr-ı fenâdan serây-ı bekâyâ hırâm kıldukdan soñra Âdeme mütâba'at idenler daḥi müfterik olup ba'zları [131b] hıfz-ı hürmet-i hizmet-i Âdem için şekl ü şüret-i Âdemi bir hacere nakş idüp kıyâm-ı nâmûş-ı maḥabbet için hacere i menḥûtda müşbete olan şüret-i Âdemüñ müşâhedesine mülâzemet itdiler. Zîrâ Âdeme ḥâl-i hayatında itdükleri hizmet ve maḥabbet anları muḥarreb ilallah olmağıla zann itdiler ki sûret-i menkûşe-i Âdeme olan maḥabbet daḥi Âdemüñ hayatında olan

⁵¹⁰ el-İsrâ 17/44: Her şey onu hamd ile tesbih eder. Ancak onların anlamazsınız.

⁵¹¹ Nasıl ki şöyle denildi: Olumsuzluk hepsi için kullanılmıştır ama bir kısmının anlaması doğrudur.

⁵¹² el-i İsrâ 17/44: Ama onların tesbihini anlamazlar.

⁵¹³ Bazılarının anlaması mümkündür.

hizmet gibi bā' iş-i zülfā vü kırbet ola ve şürete olan maḥabbet, maḥabbet-i Ḥaḫḫa mevşile ve vesile ola. Pes bu zu'm-ı bī-menfa'at ile evlād-ı Ādemden vāriş-i nübüvvet ü velāyeti olan mürşid-i Ḥayydan ve Ādemde vedi'at kılınan şırr-ı sārīden ğaflet idüp mertebe-i şüretde kaldılar ve kendü re'yları üzre 'ibādet-i zātīyye ideriz diyü rāh-ı çep-endāz-ı dālāle gidüp maḫhar-ı ism-i Muḫill oldılar ve bu yüzden Ḥaḫḫa 'ibādet itdiler ve bunlardan soñra bir ṭāife daḫi [132a] **innā vecednā ābāenā 'alā ümmetin**⁵¹⁴ diyüp hizmet-i mezbūrede ğulūvv ile bilā-fıkr u ru'yet şüret-i menḫūşenüñ nefesine 'ibādet idüp **'Abede-i Evşān** oldılar. Ba'dehū bir ṭāife daḫi kıyāsāt-ı 'aḫla ittibā' ile 'Abede-i Evşānı tezyīf için didiler ki: "Evşān, ḥod şan'at-ı veşen-perestāndur ve aşluñ fer'a 'ibādeti 'aḫla nā-çespāndur. Enseb budur ki biz 'ibādetimizi ṭabāyi'e ḥaşr iderüz." Zīrā cemī'-i ekvān ḥararet ve burūdet ve ruṭūbet ve yubūsetden mürekkebedür. Pes ṭabāyi'-i erba'a aşl-ı vüçūd olduğı cihetden biz aşla 'ibādet ideruz diyüp ṭāife-i mezbūre **ṭabī'ıyyūn** ismi ile mevsūm oldılar ve ṭabāyi'ıyye ke enne Ḥaḫḫa min ḥayşü şıfāta 'ibādet itdiler. Zīrā evşāf-ı ilāhiyyeden olan ḥayāt ve 'ilm ve ḫudret ve irādet aşl-ı binā-i vüçūd olup ṭabāyi'-i erba'a daḫi maḫāhir-i şıfāt-ı mezbūre olduğı [132b] cevhere-i tertīb-i icād-ı 'ālim-i ecsāmda zıkr olunmuş id ki ruṭūbet, maḫhar-ı şıfāt-ı ḥayāt ve burūdet, maḫhar-ı 'ilm ve ḥarāret, maḫhar-ı irādet ve yubūset, maḫhar-ı ḫudretdür. Meḫāhir-i mezbūrenüñ ise ḥaḫāyıkı zāt-ı Ḥaḫ anlar ile mevşūfe olan şıfāt-ı zātīyyedür. Pes meḫāhir-i mezkūre olan laṭīfe-i mezbūre-i ilāhiyye beşāir-i ervāḫ-i ṭabī'ıyyīne lāyih olmağıla vüçūdta evşāf-ı mezbūrenüñ āşārı olan ṭabāyi'-i erba'aya kimi 'ālim-i sābık ve kimi cāhil-i lāḫık oldukları ḥalde **'alā zu'mihim**⁵¹⁵ Ḥaḫḫa 'ibādet itdiler. Bunlardan soñra bir ṭāife daḫi kevākibe 'ibādet idüp **felāsife** nāmıyle zıkr olundılar. Felāsife daḫi bi ḥasebi'l-'aḫl böyle re'y itdiler ki ṭabāyi'-i erba'adan birisinde fi nefsihi ḥareket-i ihtiyāriyye yokdur. Pes ṭabāyi'a 'ibādetden ne ḥāşıl bundan ise cevārī-i seb' olan kevākibe 'ibādet ensebdür. Zīrā bunlar bi nefsihi müstaḫil [133a] ve kendü feleklerinde ihtiyārlarıyla müteḥarriḫ ve vüçūdta ḡāḥ cihet-i nef' ve ḡāḥ cihet-i ḫarr ile müeşşirdürler. Pes evlā budur ki taşarruf kimde ise 'ibādet daḫi aña ola didiler ve min ḥayşü esmāya sübhānehu ve te'ālā Ḥaḫḫa 'ibādet iderüz zu'm itdiler. Zīrā ism-i Allāhdan ḥaḫayık cemī'-i esmā-i müstemidde Allah daḫi ism-i zāt u müstecmī'-i şıfāt olduğı gibi **Şems** daḫi maḫhar-ı ism-i Allah ve mücellā-yı ism-i nūr olmağıla

⁵¹⁴ el-Zuhrūf 43/22: Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzere bulduk.

⁵¹⁵ Onların iddasına göre.

nûriyle cümle kevākibe mümmid kevākib daḥi nûr-ı âfitâbdan müstemidd olmuşlardır. **Ḳamer** daḥi mazḥar-ı ism-i Raḥmandur. Zîrâ esmâ-i ilâhiyyeden ism-i Raḥman mertebede cümle esmâdan a‘lâ olduğu gibi Ḳamer daḥi cümleden ziyâde nûr-ı Şemsi ḥâmil ve ekmel-i kevākibdür. **Müşteri** daḥi Rabb ismine mazḥardur. Zîrâ ism-i Rabb li-iktizâyihi’l-merbûb kemâl-i kibriyâya şumûli cihetinden merâtibden eḥaşş mertebede olduğu gibi Müşteri daḥi es‘ad-ı kevākib-i eflâkdür ve **Zuḥal** [133b] mazḥar-ı ism-i Vâḥiddür. Zîrâ esmâ ve şîfât ism-i vâḥidüñ taḥtında olduğu gibi cem‘ kevākib-i eflâkuñ daḥi dâḥil-i taḥt-ı ḥayṭa-ı Zuḥaldür. **Mirriḥ** daḥi mazḥar-ı ḳudretdür. Zîrâ Mirriḥ ḳahhâriyyete muḥtaşşdur. **Zühre** daḥi mazḥar-ı irâdet olup fî nefsihi serî‘u’t-taḳallübdür ve ‘**Uṭârid** mazḥar-ı ‘ilmdür. Zîrâ ‘Uṭârid semâda kâtibdür ve baḳıyye-i kevākib-i ma‘lûme dâḥil-i dâire-i iḥşâ olan mezâhir-i esmâü’l-ḥüsna olup kevākib-i ğayr-ı ma‘lûma daḥi lâ-yu‘add ve lâ-yuḥşâ olan esmâ-i ilâhiyye mezâhiridür. Pes tâife-i felâsifenüñ ervâḫı bi’l-fiṭratî’l-ilâhiyye kevākibde olan müeşşir-i ḥaḳîḳiden min ḥayşü’l-idrâkü’l-isti’dâdı bir şeyi zevḳ itmekle her bir kevkebe mevcûda olan laṭife-i ilâhiyye için min ḥayşü’l-esmâ kevākibe ‘ibâdet idüp mazḥar-ı ism-i Mużill oldılar ve Ḥazret-i Ḥaḳ min ḥayşü zuḥurî’l-esmâ’ ve’s-şîfât nûr-ı zât-ı kevākib olduğu cihetden [134a] ma‘bûd lizâtiḥi olmaḳ iktizâ eyledi ve zikr olunan sırr-ı ‘azîm için Benî Âdemden ve ğayrdan ve envâ‘-ı ḥayvânâtdan vücûdda bir şey yokdur. İllâ ki ol şey bir muḥdiş ve müzhire ve yâḥud ‘ale’l-ıtlâḳ mücid ve ḥallâḳ olan Ḥaḳḳa ‘ibâdet ider ve lâkin ‘ale’t-taḳyîd ‘ibâdet iden müşrik ve ‘ale’l-ıtlâḳ ‘ibâdet iden muvaḥḥid olup cümlesi Ḥaḳḳuñ ‘ibâdı ve Ḥaḳ Te‘âla cümleñ mücididür ve ḥaḳîḳatde min ḥayşü’l-ıtlâḳ Ḥaḳḳa ‘ibâdet idenler faḳaṭ ümmet-i Muḥammeddür. Zîrâ ümmet-i Muḥammed eczâ-i muḥdesâtta bilâ taḳyîd min ḥayşü’l-cem‘ Ḥaḳḳa ‘ibâdet iderler. Pes bir tâife daḥi felâsifeye ḥilâf idüp nücûma ‘ibâdetden ise muṭlaḳa nûr u zulmete ‘ibâdet evlâ ve tã‘ati envâra taḥşîş kevākibe taḥşîşden aḥrâdur diyüp kevākibe taḥşîş itmeksiz ḥayşü kâne nûr-ı muṭlaḳa ve her ḳande olursa olsun zulmet-i muṭlaḳa-i [134b] müteḥayyileye ‘ibâdet idüp nûra Yezdân ve zulmete Ehrimen didiler ve tâife-i mezbûre **Şeneviyye** nâmiyla şöhret buldılar ve sırr-ı ‘ibâdet-i şeneviyye budur ki ol zât-ı muḳaddes min ḥayşü’l-esmâ-i ve’s-şîfât cem‘-i ezdâd idüp bi nefsihi merâtib-i ḥaḳḳiyye ve ḥaḳḳiyyeyi muḥîṭ ve şâmil ve vaşfeynde ḥükmen ve dâreynde na‘teyn ile zâhir olup ḥaḳîḳat-i ilâhiyyeye mensûbe olan envârda zâhir ve ḥaḳîḳat-i ḥaḳḳiyyeye mensûbe olan zulmetde bâṭın

olmağıla ke ennehü seneviyye câmi‘u’l-vaşfeyn ve’z-zıddeyn ve’l-i‘tibāreyn ve’l-
 hükmeyn olan sırr-ı ilāhiyyi müşāhede kılpup min hāzihi’l-lāṭifeti’l-ilāhiyye Ḥaḫka
 ‘ibādet iderüz zu‘mıyla ‘abede-i nūr u zulmet oldılar ve bundan soñra bir ṭāife daḫi
 seneviyye ile iḥtilāf idüp ‘ibādet-i nāra zāhib oldılar. Bunlar fehmi-kāşır-ı üzere
 dirler ki mebnā-yı ḥayāt-ı ḥod ḥarāret-i ‘azīziyye-i ṭabi‘iyye üzerinedür. Ḥarāret-i
 ‘azīziyyenüñ ise ma‘nā ve şūret-i vücūduysa nārdur. Pes aṣl-ı vücūd yalnız nārdur
 diyüp ‘abede-i nār [135a] oldılar ve bu ṭāife **Mecūsī** ismiyle şöhet buldular ve
 mecūsilerün ‘ibādet-i nārda olan sırr ve nükteleri budur ki eḫadiyyet-i zātiyye esmā
 ve evşāfuñ merātib ve mezāhirini bi’ ecma‘ihim müfniye olduğı gibi nār daḫi eḫvā-
 yı istikşafāt ve erfā-i ‘anāşır olup bi sebebi’l-muḥāzā cemī‘-i ṭabāyi‘-i müfniyedür.
 Zīrā nāra ṭabāyi‘-i şelaşeden birisi taḫarrüb idemeyüp ve taḫarrüb itseler kuvvet-i
 nār gālibe olmağıla cümlesi bi ṭariḫi’l-istiḫāle nāre taḫavvül ider ve ḥāk ü āb ü hava
 ve burūdet u ruṭūbet u yubūsetden olan esmā ve şifātuñ hiç birini ḫabūl itmeyüp
 cümlesi zāt-ı nārda mündemic ve muḫmaḫil olurlar. Pes li hāzihi’l-lāṭife ṭāife-i
 mecūs nāra ‘ibādet itdiler. **Kemā ḫāle el-Cīlī va’lem inne’l heyūlā ḫable zuḫūrihā fi
 rüknin min erkāni’t-ṭabāyi‘ elleti hiye’n-nāru ve’l-māü ve’t-türābu ve’l hevāu lehā en
 telbese şūreten ey rüknen şāet ve emmā ba’de zuḫūrihā [135b] fi rüknin mine’l-erkān
 felā yümkinihā en taḫlea’ tilke’s-şurete ve telbese ḡayrehā fe kezālike’l-esmā ve’s-
 şifātü fi ‘aynü’l-vāḫidiyyeti külli vāḫidetin minhünne lehe’l-ma‘ne’s-şāni fe’l-
 mün‘imü hüve’l-müntaḫimü fe izā zeheret el-esmāu fi’l-mertebe’l-ilāhiyyeti lā
 yūfidü külle ismin illā ma iḫtaḫathu ḫaḫḫatühü fe’l-mün‘imü zıddü’l-müntaḫimü mā
 fennāru fi’t-ṭabāyi‘ mazharu’l-vāḫidiyyeti fi’l-esmāi felemmā inteşekāt meşām-i
 ervāhi’l mecūs bi ‘ıṭri hāze’l-miski zekmet ‘ammā sivāhu fe ‘abedü’n-nāre ve mā
 ‘abedü illāllahe’l-vāḫide’l-Ḳahhāre⁵¹⁶ ve bir ṭāife daḫi mecūsīyye ve felāsiyye ve
 seneviyyeye ve veşeniyyeye ḫilāf idüp ‘ibādetün aṣlā fāidesi yokdur zu‘mıyla lā-**

⁵¹⁶ Cīlī’nin dediğine göre; heyūlânın hava, ateş, toprak ve sudan ibaret olan tabiâtın rükünlerinden (hallerinden) bir rükünde meydana gelmeden önce, bu rükünlerden dileğini seçip giymesi lazımdır. (Heyūlânın bir rükünden meydana gelmesinden sonra) bu sûreti üzerinden çıkarıp başka bir rükünü giymesi mümkün olmaz. Bunun gibi isimler ve sıfatlar da birliğin aynında (özünde) onlardan her biri için ikinci bir mânâ vardır. O hem nimet veren hem de intikam alandır. Çünkü isimler ilahî mertebede zuḫūr ettiğinde her isim mutlaka hakikâtinin gerektirdiği şeyi ifâde eder. Bundan dolayı nimet veren (Mün‘im)i intikam alandan (Müntakim) zıddıdır. Ateş de dört rükün arasında isimlerde vahidiyetin mazharıdır.

Bu miskin kokusuyla mecūsilerin ruhlarının yayılan kokusu yarıldığında kendisi dışındaki şeylerden kendini alıkoyar. Bundan dolayı mecūsiler ateşe ettiler. Onlar aslında Vāhid ve Kahhar olan Allah’a ibadet ettiler.

cerem **dehr min hayşü'l-fiṭra** 'alā mā hüve'l-vākı'⁵¹⁷ muktezâsı olan şeyle mecbûdür. Pes muktezâ-yı dehr budur ki her bir şeyi def'-i erḥām ile zāhir ve bel'-i arz ile mektûm ve ma'dûm ola diyüp re'sen 'ibādâtı terk itdiler ve elsine-i nâsda ṭāife-i mezbûre **Dehriyye** ve **Melāhide** tesmiyesiyle meşhûr oldılar ve ke enne bunlar terk-i 'ibādeti min hayşü'l-hüvviye 'ibādetdür zu'm itdiler. Pes zıkr olunan [136a] ṭavāif-i sitt ehl-i kitābdan olmayup faḳat 'aḳl-ı nāḳış ve fehmi-ḳāşırına mütāba'at itdiler. Amma ehl-i kitāb daḡi nice fırḳa olup cümleden biri **Berāhime**dür ki kendüleri zürriyet-i İbrāhim ve dīn-i Ḥālilde olmak zu'mıyla bir nev'-i 'ibādet ihtiyār idüp lā min hayşü nebiyyin ve rasûlin muṭlaḳa Ḥaḳḳa 'ibādet ideriz ve vücûdda bir şey yokdur. İllā maḥlûḳ-ı Ḥudādur ve biz vücûdda vaḥdāniyyet-i Ḥaḳḳa muḳarrerüz ma' hezā enbiyā ve rüsülü muṭlaḳa inkār idüp böyle zu'm iderler ki İbrāhim 'aleyhisselām kendü 'indinde anlar için bir kitab yazup ol kitabda ba'zı ḥaḳāyık derc itmiş ola. Ya'ni kitab-ı mezbûre kelāmullahdur dimezler ve Ḥaḳḳuñ mütekellim ile olan vaşfını selb ü inkār iderler ve kitāb-ı mezkûr beş eczā olup dört eczāsınuñ ḳıra'âtini içlerinden her eḥad için mübāḥ idüp cüz-i ḥāmisini eḥādden ḡayruñ muṭlā'asına tecvīz itmezler. [136b] Zirā cüz'-i ḥāmisde kelimāt-ı ḡāmiḳe ve esrār-ı ḡafiyye olmaḡıla herkes fehmi idemez dirler ve beyinlerinde meşhûr ve mütevātirdür ki cüz'-i ḥāmis her kim muṭlā'a ḳılsa lā-cerem anuñ emri tilāvet eyleyen i İslām a meyl u maḡabbet ve dīn-i Muḡammediye raḡbet itdürür dirler ve ṭāife-i mezbûrenüñ ekşeri bilāde-i Hintdedürler ve Berāhime zeyyinde olup Berāhime ḡurūhundanuz diyü iddi'a iden ba'zı nāsı Berāhimiler kendülerinden 'add itmeyüp anlar için veşen- perestlerdür ve 'Abede-i Evşān bizden degüldür dirler. Pes zıkr-i sebḳ iden ecnāsınuñ cümlesi ta'abbüdāt-ı mezbûreyi kendü nefislerinden ibdā' idüp ṭarīk-i enbiyā ve rüsulden ḡāric olmaḡıla sebep-i şeḳāvet ve bâiş-i ḡalāletleri olmuşdur ve kitābilerin birisi daḡi ümmet-i Mūsādan olan **Yehūd** ṭāifesidür ki ḡālā Ḳur'ān ile mensūḡ olan dinleri üzere günde [137a] iki kere şalāt ile ve yevm-i kenūra ki 'āşürādur. Şavm ile ve yevmü's-sebtde i'tikāf ile 'ibādet iderler ve 'inde'l-Yehūd şart-ı i'tikāf budur ki yevm-i cum'anuñ ḡin-i ḡurūbundan evvelce me'kel u meşreb u levāzım-ı sāyireyi tedārik idüp ḡurūb-ı yevm-i sebtde deḡin ne ḡāricden bir şey dāḡil-i beyt ve ne beytlerinden iḡrāc ve ne bey' ü 'aḳd ve ne ḳurbān ve nikāḡ iderler. Kemā

⁵¹⁷ Fıtrat gereḡi vukû bulduḡu üzere.

nuķile ‘ani’t-*Torāh* ente ve ‘abdūke ve ümmetūke lillahi te‘ālā yevme’s-sebt.⁵¹⁸ Felihāzā tāife-i Yehūd yevmü’s-sebtde emr-i dünyālarına müte‘allik olan şeye iştigāl ve ol şeyle kıyl ü kālî kendülere ĥarām kıldılar ve bunda ĥikmet-i celīle budur ki **inne Rabbekūmullāhullezī ĥalaķa’s-semāvāti ve’l-arza fī sitteti eyyāmin şümmestevā ‘alel ‘arşı**⁵¹⁹ feĥvā-yı kerīmesince Ĥaķ subĥānehū ve te‘ālā ĥalk-ı semavāta yevm-i eĥadde ibtidā idüp ve yevm-i cum‘ada merātib-i vücūdı itmām buyurup yevmü’s-sebtde ki yevmü’l-ķať dur **şümmestevā ‘ale’l-‘arş**⁵²⁰ ile yevm-i mezbūre işāret buyurulup [137b] Yehūd daĥi ĥükm-i Tevrāt ile yevm-i sebtde ta‘zīm u ri‘āyet ve Ĥaķķa ‘ibādet iderler. Fe emmā esrār-ı ilāhiyyeden ve Yehūd ve sāir milel u niĥalūñ esrar-ı ta‘abbüdātlarından bir şey bākī ķalmadı ki Ĥazret-i Faĥr-i Ālem şallallahu ‘aleyhi veselleme Ĥaķ celle ve ‘alā anı vahiy ve ilhām ile ‘ıyān ve kitāb-ı kerīminde beyān itmemiş ola. Pes dīn-i Muĥammedī ekmel-i edyān ve ümmeti ĥayrū’l-ümmetdür. **Elĥamdülillāhillezī hedānā le hāzāve mā künnā linehtediye levlā en hedānallah.**⁵²¹

Pes kitābilerūñ bir nev‘i daĥi ümmet-i ‘İsādan olan **Nasārā**dur ki mezkūrlar ümem-i māziyyenūñ cümlesinden ümmet-i Muĥammede ķarībū’l-ahd ü ķable bi’seti’r-resūl dūne’l-Muĥammediyyin Ĥaķķa ķarīblerdür. Kemā ķāle Te‘ālā **le tecidenne eşedden nāsi ‘adāveten lillezīne āmenū’l-yehūde vellezīne eşrakū ve le tecidenne akrabehūm meveddeten lillezīne āmenüllezīne ķālū innā naşārā zālīke bi enne minhūm kıssisīne ve ruĥbānen ve ennehūm lā yestekbirūn**⁵²² ve sebeb-i ķurb budur ki Naşāra tālīb-i Ĥaķ olup [138a]⁵²³ Ĥaķķa ‘ibādeti ‘İsā ve Meryem ve Rūĥu’l-Ĥudūs mülāĥazasıyla itdiler. Ba‘dehu ‘adem-i tecziyede kıyl u ķāl idüp muĥdeş-i ‘İsāda kıdem-i vücūd-ı Ĥaķķa ķāl oldılar ve bunuñla tenzih fi’t-teşbih murād itdiler

⁵¹⁸ Sen, kölen ve ümmetin cumartesi günü Allah içinsiniz.

⁵¹⁹ Yûnûs 10/3: Muhakkak ki sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratandır. Sonra da arşı istivâ etti.

⁵²⁰ Yûnûs 10/3: Arşı istiva etti.

⁵²¹ el- A‘raf 7/43: Hamd, bizi buna eriştiren Allah’a mahsustur. Eğer Allah’ın bizi eriştirmesi olmasaydı, biz hidayete ermiş olamazdık.

⁵²² Mâide 5/82: (Ey Muhammed) İman edenlere düşmanlık etmede insânların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ve Allah’a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların imân edenlere sevgi bakımından en yakınının da “Biz Hristiyanlarız” diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar.

⁵²³ [Der-kenār: ve fī ķavli te‘ālā intehu ĥayren lekūm ey intehu ‘ani’t-teşliş ya‘ni uķnumu’l-eb ve uķnumu’l-ibn ve uķnumu’l-Rūĥu’l-Ĥudus ve el-murādu bi uķnumu’l-eb zāt ve bi uķnumi’l-ibn ilim ve bi uķnumu’l-Ĥudus hayat]

Tercüme: Allah sözünde: “Tesliden uzak durursanız bu sizin için daha hayırlıdır.” demiştir. Yani baba, oğul ve kutsal ruhtan. Babadan maksat zāttır. Oğuldan maksat ilimdir ve ruhtan maksat da hayatır.

velâkin mezkûrlar şelâse-i mezbûreye haşr itdükleri için derece-i muvaḥḥidiynden sâkıt oldılar ve ‘aḳâid-i Naşârâda haşr u takyîd taḥakküm olup bilâ-delîl işbât-ı ḥükm tecvîz olunmuşdur ve ṭâife-i Naşârâ kırk tokuz şabâḥ şavm ile ‘ibâdet idüp ibtidâ ve intihâsını yevmü’l-eḥadde iderler ve beynlerinde yevmü’l-eḥadde şâim olmağı mübâḥ kılup ve kırk tokuzdan sekiz günü iḥrâc idüp kırk bir gün müddet-i şavmları kalmışdur ve keyfiyet-i şavmları vaḳt-i ‘aşrdan ‘aşr-ı âḥire bir sa‘at kalınca ki yigirmi üç sa‘at olur. Maḳâm-ı kuvvete kâim olacak nesne tenâvül itmeyüp ḥamr u âb ü fevâkih kısmını ekl iderler ve a‘yâd-ı tis‘a ve yevmü’l-eḥadde i‘tikâf iderler. Bunlaruñ taḥtında daḥi ḳable’n-nesh ‘ulûm-ı cemme [138b] ve esrâr-ı ğummeye işâret vardur. Velâkin şadedimiz anı beyân olmayup belki şeref-i İslâmı tıbyân ve milel-i sāire ḥurûf-ı muḥtelife gibi bir yüzden mütteḥid ve niçe vücûh ile muḥtelif olduĝın nümâyân itmekdür. El-ḥâşıl **Müslimün, Naşârâ, Yehûd, Berâhime, Dehriyye, Mecûs, Şeneviyye, Felâsife, Ṭabî‘iyye, ‘Abede-i Evşân** min ḥayşü’l-küllî uşul-i ṭevâyif-i muḥtelife on millet olup her birinden lâ-yu‘add ve lâ-yuḥşâ milel-i keşîre terekkeb itmişdür ve ber feḥvâ-yı **küntüm ḥayra ümmetin uḥricet linnâsi**⁵²⁴ ümmet-i Muḥammed ḥayr-ı ümmet ve dîn-i Ḥaḳ dîn-i İslâmdur ve Qur‘ân-ı ‘azîm Ḥazret-i ḥâtem-i risâlet ‘aleyhi efḍali’t-taḥiyyete inzâl olunduĝdan soñra edyân-ı sāyirenüñ ḥükmi mensûḥ ve bâṭıl ve erbâbı mazḥar-ı ism-i Muḥzill ve semt-i mütaba‘ata ‘azimet itmeyenler ber feḥvâ-yı **ve lehüm ḥizyün fi’l-dünya ve lehüm fi’l-âḥirati**⁵²⁵ lâḥik-ı ‘âzâb-ı â‘cil u ecel olmuşlardur. Kemâ ḳâle Te‘âlâ **ve men yebtaĝi ğayre’l-İslâm e dînen fe len yukḫbelü minhü ve hüve fi’l-âḥireti mine’l-ḥâsirîn**⁵²⁶ eyyü ḥassâretin a‘ḳame min fevti’s-sa‘âdeti’l-münezzileti bi sahibihâ [139a] fi dereceti’l-ḳurbi’l-ilâḥiyyi.⁵²⁷ Ey birâder sa‘âdet-encâm bi ḥamdillâhi’l-meliki’l-mennân dîn-i İslâm bir ṭarîḳ-i hidâyet-fercâmdur ki berekât-ı mütaba‘at-ı şeri‘at-i Ḥazret-i Seyyidü’l-enâm ‘aleyhi efḍali’s-şalâti ve’s-selâm ile eger müslim-i muḳallid eger muvaḥḥid-i muḥaḳḳıḳ bi ḳadri merâtibihim ve ḳâbiliyyâtihim zümre-i su‘edâya lâḥik olup faẓl-ı Ḥaḳ ile neyl-i derecât-ı cinân anlara lâyıḳdur. Kemâ ḳâle ‘Abdü’l-kerim el-Cilî ḳaddesallahu rûḥahu **bi nûri’t-tecellî ve’l-müslimüne küllühum su‘edâu bi**

⁵²⁴ el-Âli İmrân 3/110: Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.

⁵²⁵ el-Mâide 5/33: Onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette ise onlara büyük bir azap vardır.

⁵²⁶ el-Âli İmrân 3/85: Kim İslâm’dan başka bir din ararsa, (bilsin ki) ondan kabul edilmeyecektir ve o âhirette hüsrana uğrayacaktır.

⁵²⁷ İlahi yakınlık derecesinden bakıldığında kişinin kendisine verilen mutluluĝu yitirmesinden daha büyük bir zarar olabilir mi?

mütābe‘atü’n-nebî şallallahu ‘aleyhi vesellem li kavlihi lemmā kâle el-‘arābiyyu erāeyte ey ecizni izā ahleltü’l-ḥalele ve ḥarremtü’l-ḥarāme ve edeytü’l-mefrūzate ve lem ezid ‘ala zālîk şey’en ve lem enķış minhü şeyen ev lemmā kâle hel edḥulu’l-cennete fe kâle şallallahu ‘aleyhi vesellem ne‘am ve lem yüveķķıfhu bi şartın bel atlaķ a bi taşrîḥi’l-duḥûlü’l-cenneti bi zālîke’l-‘amel fakat ve men ḥaşele fi’l-cenneti. Feķad fāzā bi evveli derecetin min derecāti’l-ķurbi. Kemā kâle Te‘āla *fe men zuḥẓiḥa ‘anî’n-nār ve edḥal el-cennete fe ķad* fāze fel müslimüne ‘ale’s-sırāṭi’l-müstakīm ve hüve’t-ṭarîķu’l-müşil ile’s-sa‘ādeti min ğayri meşekķatin ve’l-muvahḥidüne mine’l-müslimîne [139b] a’ni ehle ḥaķıķati’t-tevhîdi ‘alā sırāṭillahi ve hāza’s-sırāṭu eḥaşşu ve efḍalu mine’l-evveli fe ennehu ‘ibāretün ‘an tenevvü‘āti tecelliyāti’l-Ḥaķķi li nefsihi bi nefsehi ve’s-sırāṭü müstakīm ‘ibāretün ‘anî’t-ṭarîķi ilel keşfi ‘an zālîke fe’l-müslimüne ehl-i tevhîdin ve’l-‘ārifüne ehl-i ḥaķıķatin ve tevhîdin ve mā ‘adā hāülāi fe küllühum müşriküne sevāün fiyhi cemî‘u’s-şî‘ei ve’l-mileli felā muvahḥidune illel müslimün ve’l-muḥaķķukune ‘ibādullahi ve’l-‘ārifüne ‘ibādu’r-Raḥmani ve ‘ammetü’l-Müslimîne ‘ibādu’r-Rabbi fe maķāmü’l-muḥaķķiķin elḥamdülillāh ve maķām-ı ‘ārifin *er-Raḥmanü ‘alel ‘arşî istevā lehü mā fis semāvāti ve mā fi’l-arz ve mā beynehümā ve mā taḥte’s-serā* ve maķāmü ‘ammetü’l-müslimîn *Rabbenā innenā semi‘nā münādiyen yünādi lil imāni en āminü bi Rabbikum fe āmennā, Rabbenā fağfir lenā zünubenā ve kefir annā sey yiātınā ve teveffennā me‘al ebrār* ve a’nā bi ‘āmmeti’l-müslimîn cemî‘u men dünē’l-‘ārifine mine’s-şühedāi ve’s-sāliḥin ve’l-‘ulemāi ve’l-‘āmiline. Fe innehüm ‘avāmün [140a] bi nisbe ilā ehl-i ķurbi’l-ilahiyyi ve hüümü’l-muḥaķķiķune benallahü esāse hāze’l-vücüdi ‘aleyhim ve edāre eflāke’l-‘avālimi ‘alā enfāsihim fehüm maḥallü nazari’llahi mine’l-‘ālemi bel mecāliyallahi mine’l-vücüd fe ‘ibādullahi me‘allahi ‘ale’l-ḥaķıķa ve’l-ebrār me‘allah ‘ale’l-mecāz ve bāķune me‘allahi ‘ale’t-taba‘iyyeti ve’l-ḥükmi ‘ale’l-ḥaķıķati fel külli me‘allah fel külli ‘ibadullah vel külli ‘ibādu’r-raḥmān vel külli ‘ibādu’r-Rāb.⁵²⁸

⁵²⁸ Cîlî’nin söylediği gibi (Allah ruhunu tecellî nuruyla kutsasın.) Müslümanların hepsi Nebî sallallahu aleyhi veselleme tâbî olmaktan dolayı mutludurlar. Bir A’rabi, Peygamber sallallahu aleyhi veselleme gelip şöyle dedi: “Helali helal, haramı haram olarak kabul etmem, farzları yapmam ve bunun üzerine bir şey de artırıp eksiltmem bana yeterli midir?” veya “Ben cennete girer miyim?” diye sorduğunda, Peygamber sallallahu aleyhi vesellem: “Evet” dedi. Herhangi bir şart koşmadı. Cennete girişi mutlak bir açıklamayla açıkladı. Kim cenneti elde ederse gerçekten Allah’a yakınlık derecelerinden ilkin kazanmış olur. Allah şöyle buyurmuştur: (Al-i İmrân 3/185) “Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir.” Bu durumda Müslümanlar istikamet yolu üzerindedirler. Bu da meşakkatsiz saadete eriştiren yoldur. Müslümanlardan muvahhid olanlar yani tevhid hakikati ehli olınlar Allah’ın yolu üzeredirler. Bu yol öncekinden daha özel ve daha

Âh ey müstemi‘ -i āgāh şu‘ ā-ı şems‘ den feyezān iden şu‘ āāt-ı mütekeşşirenūñ āfitāba olan nisbeti ve tenevvü‘ āt-ı mezāhir ile tenevvü‘ ve ta‘ addüdden mücerred olan zāt-ı ħurşīdūñ zücācāt-ı muhtelif vü müte‘ addidede cilverger olan nūr-ı vaĥdāniyyū‘n-nā‘ ti gibi ervāĥ-ı müte‘ addide daĥi pertev-i eşi‘ a-i nūr-ı tecelliyāt-ı eĥadiyye olduklarına nisbet ile muttaĥide ve min ĥayşū‘l-mezāhir-i muhtelif ve müte‘ addide olmaĥıla ber feĥvā-yı **ve en leyse lil insāni illā mā sea**⁵²⁹ ve ber mışdāk-ı **el yevme tuczā küllü nefsin bimā kesebet lā zulme‘l-yevm**⁵³⁰ aĥvāl-i nās berzaĥda ve ĥaşrda daĥi min ĥayşū‘l-a‘ māl ve‘l-aĥvāl birbirine muhtelif olup Ĥaĥ subĥānehu ve te‘ āla [140b] ‘ibādınūñ ba‘ zına ĥikmeti ve ba‘ zına ĥudretiyle mu‘ āmele ider.

Pes ĥikmetiyle mu‘ āmele buyurduĥu ‘ibādınūñ dünyāda olan kesb ü ‘amelinūñ ĥaĥīĥati berzaĥda şuver-i mütenāsibeye münĥalib olup me‘ āni-i ĥasenāt ve seyyiātı müşāhede içün şuver-i muhtelif ĥaĥ ider ve ‘abd-ı kāsib kendü içün iĥzār olunan şurete müntaĥil olur. Meşelā şavm ü şalāt ve ĥacc u zekāt ve bunun emşālī ‘ibādāt ve ta‘ ātınūñ şuver-i mütenāsibesini müheyyā bulup bir ‘amel-i cemīlinūñ şüretinden bir ‘amel-i cemīl ve ĥasen şüretine intikālden ĥālī olmaz ve dünyada iken eyledüĥi a‘ māl birbirine mümeşşil ve yāĥud aĥlaş ve ecmel olduĥu gibi berzaĥda intikāl itdüĥi şuver-i a‘ māl daĥi ya bi ĥariĥi‘l-mişl ve yāĥud aĥsen ve ecmel olup ĥaĥāyık-ı umūr-ı müktesebe kendüye zuhūrdan ĥālī olmaz ve müşāhede kılduĥu şuver-i müktesebenūñ ĥüsn ü behcet ve ziyā vü nūrāniyyeti zālīke‘l-‘amelde olan ictimā‘-ı ĥavātır ve ĥüsn-i maĥşad [141a] ve ĥulūş-ı ĥaviyyet ve ĥadr-i tāt ĥasebince olur ve hemĥünān ĥubĥ-ı şüret daĥi a‘ māl-i seyyie ve aĥlāĥ-ı reddiyede

faziletlidir. Bu yol (sıratullah) Hakkın kendisi için yine kendisine çeşitli tecellilerinden ibaretdir. İstikâmet yolu bununla ilgili keşiflere giden yoldan ibaretdir. Müslümanlar tevhid ehlidir. Ârifler ise hem hakikât hem de tevhîd ehlidir. Bunların dışında kalanlar ise hepsi müşriktirler. Bunun dışında bütün milletler ve gruplar aynıdır. Muvahhidler sadece Müslümanlardır. Muhakkik olanlar Allah’ın kullarıdır. Ârif olanlar Rahman’ın kullarıdır. Bütün Müslümanlar Rabbin kullarıdır. Muhakkiklerin makamı “Elhamdülillah” tır. Âriflerin makamı: (Tâhâ 20/5,6) “Rahman arş’ı istiva etti. Göklerdeki, yerdeki ve bu ikisi arasındaki ve toprağın latındaki her şey, yalnızca O’nundur.” ve diğer Müslümanların makamı ise: (el-Âli İmrân 3/193) “Rabbimiz! Biz, “Rabbimize iman edin” diye imana çağırın bir davetçi işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle birlikte al.” Diğer Müslümanlardan kasıt âriflerden geri kalan şehitler, salihler, âlimler ve âmillerdir. (amel edenlerdir.) Bunlar ilâhî yakınlık ehli olanlara nisbetle avam sayılırlar. Allah bu varlığın temelini muhakkikler üzerine tesis etti. Âlemlerin feleklerini muhakkikler üzerinde döndürdü. Onlar âlemde Allah’ın nazargâhıdır. Belki varlıktan Allah’ın öne çıkan tarafıdır. Allah’ın muhakkik olan kulları hakikaten Allah’la birliktedirler. Ebrâr ise mecazen Allah’la birliktedirler. Diğerleri ise tabî olarak yani ona uyarak Allah ile birliktedirler. Hüküm hakikat üzeredir. Bu durumda hepsi Allah ile birlikte ve Allah’ın kullarıdır. Rabbin ve Rahman’ın ve Allah’ın kullarıdır.

⁵²⁹ en-Necm 53/39: İnsan için ancak çalıştığı vardır.

⁵³⁰ el-Mü’min 40/17: Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün asla zulüm yoktur.

olan tevağgöl ve inhimākına göre olur. Meşelâ zāni ve şāribü'l-ḥamr a' māl-i seyyiesinden şuver-i ḳabīḥa ḥalk olunup zāni için nārdan bir ferc-i metin mütebeyyin olur ve ālāt-ı zināsını ol ferc-i nāriye ilāc idüp ma' şiyet-i mezbūrede olan inhimākı ḥasebince ḥarāret-i nār ve netānet-i rāyihā ile mu' azzeb olur. Şāribü'l-ḥamr için daḥi nārdan ḳadeḥ ve nārdan ḥamr virilüp mu' āḳab olur ve tā' at ile ma' şiyet beyninde müzebzeb olan için daḥi gāḥ nūrānī ve gāḥ zulmānī şuver-i muḥtelife ' arz olunup şuver-i mezbūreye intikālden ḥālī olmaz ve bi tevātürī'l-infi'āl ḥaḳāyık-ı umūr şey'en fe şey'en zāhire ve ḳiyāmet-i kübrā eḥad-i ḥükmeyn üzerine bāhir olur. Fe emmā ol fā' il-i muḥtār ve Raḥīm u Settār u Celīl ü Cebbār ḳudretiyle mu' āmele iderse ' abd-i mezbūr me' ānī-i ' amelinde vāḳi' olmayup [141b] şūret-i ḳudretin me' ānisini müşāhede ider. Meşelâ ' abd-i ' āşiyenüñ ma' şiyetini mağfired itmekle şūret-i tā' āt-i şibhine intikāl idüp ilā yevmi's-su'āl bir şūret-i ḥasenden bir şūret-i ḥasene ve yāḥud aḥsene intikālden ḥālī olmaz. Eyvāḥ u dirīğ kim ' abd-ı muṭī' uñ daḥi ezel-i āzālde şaḥīfe-i ḥātimesine ḳalem-i ḳazā raḳamzen-i şaḳāvet olmuş ise a' mālīni ḥabṭ idüp nārdan olan derekātına göre şuver-i ḳabīḥa ile rūz-ı şümāra deḡin ' azāb-ı bisyār ider. Zīrā a' māl-i ḥulūş u i' tiḳād ve mağfired-i ḡaffāra istinād ile olmayup ' ucb u enāniyyet ve şūret-i tā' atde maḥz-ı ma' şiyet idi. **Yef'alullahe mā yeşāu bi ḳudretihi ve yaḥkumu mā yūriydü.**⁵³¹ İlāhī ḥabībün Muḥammedü'l-Muṣṭafā ' aleyhi min şalavātullahü'l-evfā ḥürmetine bu ' abd-i ' āşilerüñi maḥzar-ı ' ināyet-i ezeliyye olan zümre-i ' ibād-ı merḥūmeden kıl ve itmedüğimiz ḥayrī itmiş yirine ve ma' şiyetimizi āb-ı mağfiredüñle maḥv idüp tā' at yirine geçür. Āmin yā Rabbe'l-ālemīn. [142a]

Āḥ ey müstemi' -i āḡāḥ Ḥāzret-i Allah berzaḥda bir ḳavm daḥi icād buyurmuşdur ki berzaḥda sākin olurlar ve berzaḥda ' ömür geçürürler. Anlar ne dünyādandur ne ḥod ehl-i ḳiyāmetden. Velākin ḥalk olundukları aşl-ı muḥtedūñ ittiḥādı olduḡı için ehl-i aḥirete mülḥaḳlardur. Pes ḳable'l-mevt her kimün rūḥāniyyeti anlar ile mücāneset itdiyse ba' de'l-mevt daḥi müvāneset ider. Meşelâ vaṭanından güzer ve diyār-ı āḥere sefer iden şol kese beñzer ki varduḡı şehirde bir ḳavme vāşıl olur ki muḳaddemā āşinā olmaḡıla diyār-ı ḡurbetde daḥi kemāl-i ülfet ve birbiriyle soḥbet iderler. Hemḡünān mücāvīrān-ı belde-i berzaḥ daḥi ḳable'l-mevt

⁵³¹ Allah dilediğini kudretiyle yapar ve dilediğine hükmeder.

kendülere aşınā ve mücānis olan ervāḥ ile ba'de'l-mevt üns ü ülfet idüp eger feraḥ u eger teraḥda ma'ıyyet gösterirler. Fe emmā şol kimesnelerüñ ervāḥı ki anlar ile dünyāda iken münāsebet ve mücāneset itmeye ba'de'l-mevt daḡı müvāneset idemeyüp belki her birini kendüye kemāl-i ḡayz u ḡaḡab ile görüp müstevḥiş olur [142b] ve her biri sebep-i 'azāb ve bā'ış-i 'ikāb olacaḡ şuver-i ḡabīḡa vü ḡārībe ile mer'ı olmaḡıla kemāl-i mertebe nefret-i 'acībe ḡuşūle gelür. Ammā ne fāide. Ḥülāşa çāresi olmaz.

Nazm:

Kılmadıñ tevbe yıķılursa ḡişār

Ḳalduñ ol gördüklerüñle ḡ'ār u zār

Yok ḡişāruñ kim kaçuben giresin

Başuñ'a 'aḡluñı bir dem deresin

Tevbe kıl eyyāma çün yokdur şebāt

Ger iki 'ālemde isterseñ necāt

Bu ḡaberler kim işitdüñ āşikār

Ḥoş naşihatdur unutma zinhār

Āḡ ey yār-ı vefādār eger ḡ'āb-ı ḡafletden bīdār ve dīde-i i'tibār ile nazār kılsañ şarīḡ ve āşikār olur ki dünya ve āḡiret ve berzaḡ ve kıyāmet vücūd-ı vāḡiddür. Meşelā bi ḡasebi'l-farz bir dāire gibidür ki beyne'l-ḡavseyñ fāşıl i'tibār olunan ḡaḡı-ı mefrüz berzaḡ ve nışfı dünyā ve nışfı āḡiretdür ve senüñ 'aynuñ olan şol eneiyyetüñ

ki hālā dünyāda anuñla mevcūdsuñ. Berzaḥda ve uḥrāda daḥi eneiyyet-i mezbūre ile ḳāimsin velākin mābeynde tefāvūt [143a] budur ki umūr-ı dünyeviyye ihtiyāriyye ve umūr-ı berzaḥiyye zārūriyyedür. Zīrā umūr-ı berzaḥiyye dünyāya mebniyye olup kezālik umūr-ı uḥreviyye daḥi umūr-ı berzaḥiyyeye mebniyye ve zārūriyyedür. İmdi zıkr olunan esrār ve nikātı kemā hiye bilmek ve aḥvāl-i berzaḥ ve aḥireti dīde-i ḥaḳīkat ile görmek dilerseñ verāšet-i kemāliyye-i ḥaḳīka-i Muḥammediye ile şadr-nişin-i serir-i ḥilāfet ve min ḥayṣü'l-bāṭın mücellā-yı ḥazret-i eḥadiyyet ve min ḥayṣü'z-zāhir nüṣḥa-i cāmī'a-i dünyā ve aḥiret olan mürşid-i rāh-ı hidāyetüñ dest-i irādet ile dāmen-gīr-i maḥabbeti olup kemāl-i ḥulūş-ı taviiyyet ile merāsım-i ḥidmet-i ṭarīḳatin ri'āyet kıl ki vücūdda sāriye olan esrār-ı eḥadiyyet meşḥūduñ olup zücācāt-ı mütenevvī'a ya pertev-endāz-ı nūrāniyyet olan ziyā-i vaḥdāniyyü'n-na't-ı āfitāb ve eczā-i me'āni-i kitāb ü ḥitāb olan ḥurūf-ı müfredāt gibi ervāḥ-ı ünsiyye daḥi [143b] ne cihetden mütteḥid ne cihetten müte'addid idügin bilā irtiyāb görüp beyne'l-vücūb ve'l-imkān berzaḥ-ı fāşıl olan keşerāt-ı ta'ayyünātı izāle ve eczā-i muḥdeşātı ḳam' u iḳāle itdügüñ ḥālde min ḥayṣü'l-cem' Ḥaḳḳa 'ibādet ve nokṭa-i nihāyeti nokṭa-i bidāyete ittişāl eyle maḳbūl-i ḥazret ve mes'ūd-ı dünyā ve āḥiret olasın.

Münācāt:

Ḥudā yā raḥm kon ber cān-ı zārem

Ki cüz luṭf-i to ḡam-ḥ'āri nedārem⁵³²

Çü āverdi der in deyrem bā ikrāh

Her an çī āyed zimen ḥod 'özi mī ḥā'ḥ⁵³³

Be Ḥaḳḳ-ı zāt-ı pāket yā İlāhī

Ki to dānā-yı rāz u pādīşāhī⁵³⁴

⁵³² İnleyen canıma merhamet eyle ey Rabbim! Çünkü senin lütfundan başka bir şeye ihtiyacım yok.

⁵³³ Çünkü onu kiliseme istemeyerek getirdim. Benden her gelirse bizzat benden özür diliyor.

Künehkârem fakîrem min çi güyem

Fütâde-i mübtelâ u zerd-rüyem⁵³⁵

To dānā-yı u agāhî der esrār

Nemî yârem zeden düm-i men be güftâr⁵³⁶

Bedî-i men be baḥş u der güzârem

Ki hesti derd u ‘âlem Kirdigârem⁵³⁷

Be rāh-ı hizmetem taḳdîm fermāy

Zi ‘ilm-i min ledün ta‘lîm fermāy⁵³⁸

Merâ der pertev-i nūr-ı tecellî

Be ḳurb ḥıyṣteyn mâ tesellî⁵³⁹

Ki tâher yek zi zerrât-ı vücûdem

Şeved perverde der nūr-ı şuhûdem⁵⁴⁰

⁵³⁴ Ey İlâhî, o senin temiz zatının hakkı için özür diliyor. Çünkü sen, sırları bilen padişahsın.

⁵³⁵ Günahkârım, fakirim ben ne diyeyim? Sarı yüzlüyüm ve ibtilâlara düşmüşüm.

⁵³⁶ Sen sırlara vâkıf olup bilensin. Ben sözü takip etmeye layık değilim.

⁵³⁷ Benim kötülüğüm bağışla ben gideyim. İki âlemin varlığını yaratan.

⁵³⁸ Beniz hizmet yoluma taḳdîm buyur. Ledün ilminden tâlim buyur.

⁵³⁹ Bana tecelli mumunun ışığından, ledün ilminden tâlim buyur, öğret. Kendi yakınlığını teselli buyur.

Çünān cılve-nümāyed dīde der nūr

[144a] *Ki nāzır rā ne mi dāned zi-menẓūr⁵⁴¹*

Ḥudāyā īn ẓaleb maẓdūr-ı men nīst

Ve līkin ġayr ezīn menẓūr-ı men nīst⁵⁴²

Tu ‘alī himmetān rā dost dāri

Ümidem an ki kām men berārī⁵⁴³

Nemī gūyem merātenhā ‘aṭā kon

Ḥudāyā ḥācet cümle revā kon⁵⁴⁴

Biyāmerzī günāh-ı cümle rā pāk

Ki peydā kerde-i mārā to ber ḥak⁵⁴⁵

Be Ḥaḫ server-i evlād-ı Ādem

Be ān maẓşūd ez icād-ı dü ‘ālem⁵⁴⁶

⁵⁴⁰ Vücumun zerrrelerindenher biri şahitliğimin nûruyla beslensin.

⁵⁴¹ İşte böyle göz nûrda yer almaktadır. Ki bakanla bakılan ayırt edilmiyor.

⁵⁴² Allah’ım, bu talep bana yetmiyor lâkin; bundan başka beklentim de yok.

⁵⁴³ Sen yüksek himmet sahiplerini seversin. Ümidim şu ki benim muradımı yerine getiresin.

⁵⁴⁴ Allah’ım sadece bana bağışda bulun demiyorum. Herkesin ihtiyacını gider.

⁵⁴⁵ Herkesin günahını temizle ki sen bizi topraktan sen var ettin.

Be ān-ı Sulṭān taht-ı pādīshāhi

Be ān-ı āyīne-i zāt-ı İlāhī⁵⁴⁶

Be Haḳḳı sālīkān gū-yı isbāt

Be ğavvāsān-ı baḥr-ı vahdet-i zāt⁵⁴⁷

Be haḳḳ-ı ḥürmet esmā-i ḥüsñā

Ez ān cümle est ism-i a‘zam-ı esnā⁵⁴⁸

Be Haḳḳ-ı işān to ḥācātem ber āver

Terā mi ḡāhem ey sulṭān-ı Dāver⁵⁴⁹

Merā vāşıl kon u cānem rehā kon

Merā küll ibtidā u intihā kon⁵⁵⁰

Her an kes in bu ārā goyed amīn

Murādeş hem icābet kon be ta‘yīn⁵⁵¹

⁵⁴⁶ Âdem evladının başının hakkı için; iki âlemin yaradılış sebebi O’dur.

⁵⁴⁷ Padişahlık tahtı o sultan içindir. İlâhî zâtın aynası O’dur.

⁵⁴⁸ İspatı dile getiren sâliklerin hakkı için; zâtın vahdet denizinin dalgıçları hakkı için.

⁵⁴⁹ Esma-i Hüsnâ’nın hakkı ve hürmeti için; Esma-i Hüsnâdan olan İsm-i Azam’ın hakkı için.

⁵⁵⁰ Bunların hakkı için sen ihtiyacımı gider. Ey âdil olan sultan senden istiyorum.

⁵⁵¹ (Bağışlanmayı) bana ulaştır ve canımı kurtar. Bana hepsini başlangıcı ve sonu kıl.

Cevheretü'l-Cevāhir

Ārā-yı ‘ālem, ārā-yı erbāb-ı başāir ve zāmāir-i ‘uqde-küşā-yı aşhāb-ı serāire mişl-i āfitāb-ı lāyih ve mānend-i müşk-nāb-ı fāyih ola ki bi’d-defe‘āt tahrīr u takrīr olunduğu üzre mebde-i Feyyāz [144b] ve feyezān-ı fażfażdan vākī‘ olan esās-ı istifāza bir münāsebetüñ şübütına mebniyye ve beyne’l-müfīz ve’l-müstefīz bir vāsıta ve rābıtaya meşrūţadur ki ‘alāyık-ı bedeniyye ve kıyūd-ı beşeriyye ile merbūt olan müstefīz-i feyz-i aqdesden istifāzaya ol vāsıta ile müsta‘idd ola. Ya‘ni ol ıtlāk-ı külli ile bu taqyīd-i cüz’i zi-ciheteyn tecerrüd-i rühānī cihetinden mebde-i Feyyāzdan istifāza-i ta‘allüm ve ta‘alluk-ı cismānī cihetinden kendü benī nev‘ine ifāza-i ta‘lime kâdir ola.

Pes lâ-cerem enbiyā-i ‘izām ‘aleyhimüsselām ḥaṭṭ-ı vasaṭ ve ḥadd-i müşterekde müstaḳırr oldukları içün anlara ittibā‘ ile müṭāla‘-ı envār ḡaybü’l-ḡuyüb olan merāyā-yı kulūbu kudūrāt-ı ta‘allukātı beşeriyyeden şıḳāle idüp istifāza-i envār-ı kuds ve istifāde-i esrār-ı ünse iştiḡāl eyleyeler. Mütābi‘ān-ı dīn-i ḳadīm ve sālīkān-ı şırāt-ı müstaḳīm olan mü’mīnānı muvaḥḥidānı ḡulmāt-ı cehāletden ser-çeşme-i āb-ı ḡayāt-ı [145a] ma‘rifete işāl buyurular. Pes **lā yeşduru ‘anil vāḡidī ille’l-vāḡid**⁵⁵³ vefḳince Ḥaḳ subḡānehū ve te‘āla ḡuhūr-ı āşār-ı esmā-i ilāhiyye ve esmā-i mezbūreye min ḡayşü tecelliyātü’l-ulūhiyye bilinmek irāde buyurmaḡıla nesaḳ-ı esbaḳ üzre evvelen bi’z-zāt nūr-ı Mūḡammedī ‘aleyhisselāmı şüret-i cem‘iyye-i ilāhiyye ile ibrāz idüp ba‘d ezān a‘yān-ı ‘ulviyye-i rühıyye-i ‘aḳliyye ve ekvān-ı süfliyye-i ḡaḳıyye-i ‘unşuriyyeyi ḡātem-i şüret-i nev‘iyye-i kevniyye olan Ādem ‘aleyhisselāma gelince ve Ādemden ḳıyām-ı sâ‘ate varınca ol nūr-ı Aḡmediden icād buyurmuşdur. Kemā ruviye ‘an İbni ‘Abbas raḡıyallahu ‘anhu ‘ani’n-Nebī şallallahu ‘aleyhi vesellem **ennehū ḳāl küntü nūran beyne yedeyillahi te‘ālā ḳable en yaḡluḳallahu Ādeme bi elfey ‘amīn fe tüsebbiḡu’l-melāikete bi tesbīḡihi**.⁵⁵⁴ Zīrā ol muḳaddime-i mertebe-i ṭabāḳāt-ı nūh eflāk ve netice-i behice-i levlāk, lemā ḡalaḳtū’l-eḡlāk, nūr-ı behār-ı millet, nūr-ı nehār-ı vaḡdet, ḡazret-i ḡātem-i risālet,

⁵⁵² Her kim bu duaya “Āmin” derse onun da muradını da kabul eyle.

⁵⁵³ Birden sadece bir olur iki olmaz.

⁵⁵⁴ Hadis-i Şerif: Ādem aleyhisselam yaratılmadan önce ben Allah’ın elleri arasında bir nūr idim ve melekler beni tesbih ediyorlardı.

‘aleyhi efzālū’t-taḥiyyatūn nūr u ḥaḳīḳatı [145b] şüret ü eḥadiyyet-i eḥadiyye ve aṣl u menşe’-i mebd e vü me’ād cemī’-i ḥalāyık-ı kevnıyye ve cāmi’-i ‘umūm-ı kemālāt-ı ilāhiyye vü keyāniyye ve vāzı’-ı mecmū’-ı merātib-i i’tidālāt-ı melekiyye ve ḥayvāniyye ve insāniyye olmağıla sāyirān-ı ṭarīḳ-i Ḥaḳ ve müsāfirān-ı vüçüd-ı muṭlaḳūn nihāyet seyr ü merām ve ğāyet-i maḳarr u maḳāmları anuñla mütesāviyetü’l-aḳdām olmayup belki ‘ālem u ‘ālemiyān ol şems-i felek-i risālet serv-i çemen-i celālet, dürr-i ḥoḳḳa-i ḥaḳīḳat, müşk-nāfe-i ṭarīḳa, nūr-ı bedr-i celīl, ḥur-bin ḥur-bin ḥur aṣılūn tekmīli içün müsahḥarāt olmağıla ve **ene seyyidü vüldi Ādeme ve Ādemü yevme’l-kıyāme ve men dūnehu taḥte livāi**⁵⁵⁵ ḥadis-i şerīfi bu ma’ nāya işāretdür ve cümle enbiyā ve rüsül ol Hādī-i sübülün ḥulefā ve nevvābı olup ḥatta nevbet-i taḥmīr-i tıynet-i Seyyidü’l-beşer irişdükde a’lā-yı derecāt-ı i’tidālde bir mizāc-ı kāmīl ḥāşıl oldı ki ḥaḳāyık-ı mezbūre mezāhir-i müste‘āreden [146a] güzerān ve kemā hiye bu şüret-i muḥtārdan mānend-i ḥurşid-i enver leme‘ān idüp vesi‘ani ḳalbe ‘abdiye’l-mü‘mini’t-taḳıyyi⁵⁵⁶ sırtı mümāyān oldı. ‘An Ka‘b’ül-Aḥbār ḳāle lemmā erādallahu Te‘āla en yaḥluḳa Muḥammeden şallallahu ‘aleyhi vesellem emere Cebrāile fe etāhu bi ḳableti’l-beyzāi elletī hiye min mevzi‘ ḳabrü’n-nebī ‘alehisselām fe‘ücinet bi māi tesnimi şümme ğumiset fi enhāri’l-cenneti ve tıyfe bihā fi’s-semāvāti ve’l-arz fe‘arefeti melāiketü Muḥammeden ḳabe en ta’rife Ādeme. Şümme zāhara nūru Muḥammedi fi ğurretī cebheti Ādem ve kıyle: “Yā Ādeme hāzā seyyidü vüldike mine’l-mürselīn. Felemmā ḥamelet Ḥavvā Şişe intikāle zālike’n-nūr min Ādeme ilā Ḥavvā ve kānet teridü fi külli baṭn vелеdeyni illā Şişe. Fe innehā vелеdete vaḥdehu kerāmeten li Muḥammed şallallahu ‘aleyhi vesellem. Şümme lem yezel yentekul min ṭāhirin ilā ṭāhirin ilā en vülide⁵⁵⁷ *Mevlīd-i Kebīr-i* Kazrūnīde meşṭürdür ki nūr-ı āfitāb-ı ḥaḳīḳat-i ḥabībü’r-Raḥman cebhe-i mübāreke-i Ādemde leme‘ān itmekle evlād-ı Ādem ol nūruñ pertevine nazar-ı i’tibāriyle [146b] nezzāre-

⁵⁵⁵ Hadis-i Şerif: Ben kıyamet gününde Ādem aleyhisselamın evlatlarının en şereflişiyim. Ādem ve onun dışındakiler benim sancağımın altındadır.

⁵⁵⁶ Hadis-i Kutsi: Beni, takva sahibi mü’min kalbi içine alır.

⁵⁵⁷ Kā‘bu’l Aḥbār’dan rivayetle Allah Muhammed aleyhisselamı yaratmak istediğinde Cebrāil’e emretti. Nebi aleyhisselamın kabrinin olduğu yerden kabza-i beyzā ile toprak getirdi. Bunu tesnīm yani cennet suyu ile yoğurdu. Sonra cennet nehirlerine daldırdı. Sonra ona yerleri ve gökleri tavāf ettirdi. Melekler Ādem’den önce Muhammed aleyhisselamı tanıdılar. Sonra Ādem’in alnının perçemimde Muhammed aleyhisselamın nūru zuhur etti. Ādem’e şöyle denildi: “Bu senin soyundan gelen resullerin efendisidir.” Havva Şit’e hāmile kaldığında bu nūr Ādem’den Havva’ya geçti. O her doğumda ikiz doğuruyordu. Ancak Şit mütesna. Çünkü Havva onu tek olarak doğurdu. Bu da Muhammed aleyhisselamın bir kerāmetidir. Sonra (Muhammed aleyhisselam doğana) kadar birinden temiz biçimde intikāl ederek O’na kadar geldi.

künān ve leṭāfet-i şe‘aşe‘ aina āşufte-ser ve ḥayrān olurlardı. Hatta Ādem daḥi i‘cāb-ı evlādına ta‘accüb ile kendü daḥi ol nūruñ müşāhede-i cemālin temennā itdükde emr-i Ḥaḳ ile ol nūr-ı mutlak cebhe-i Ādemden ser-i sebbābesinde cilveger olduğda leme‘āt-ı bāriḳasından bī-tāb ve bī-hüş olup ta‘zīmen li nūri’n-nebī barmağın kaldurup eşhedü en lā ilāhe illallah ve enne Muḥammeden resulullah dimekle ḥin-i tekellüm-i kelime-i şehādetde barmaḳ kaldımaḳ Ādemden evlādına sünnet oldı ve İbni Ömerü’l-Enşārī pederinden ol daḥi Ka‘bū’l-Aḥbārdan rivāyet ider ki Ādem ‘aleyhisselām oğlu Şit ‘aleyhisselāma işāret-i Cibrīl ile ol nūr-ı Muḥammedinüñ kendüye intikālinden ḥaber virüp aḥz-i mişāk ile vaşıyyet eyledi ki, aḥar-ı nisādan ḡayrını tezevvüc itmeyüp ve Şit daḥi ol nūr-ı Aḥmedī evladından kime intikāl iderse aḥz-i mişāk ü vaşıyyet eyleye ki, ol nūr-ı şa‘şa‘ anıyi [147a] ḡusl u ṭahāret ile nisvān-ı muṭahherāta vedi‘at eyleye. Kemā ḳāle Ka‘bū’l-Aḥbār ḥatta belāḡa Şit ve rāḥaḳe ve edrak ve’n-nūru yūra fī vechi ke’l hilali lā yūfāriḳu vechehu ve ‘eyḳane Ādemü bi’l-mevti ve’l-mūfāriḳati ve ḳāle yā būneyye izā kāne ḡaden fāntaliḳ ma‘i fentalāḳa me‘ahu Şit ve nūru Rasulullah şallallahu ‘aleyhi vesellem lā yūfāriḳu vechehu fe ḳāme’l-Ādeme ‘ala’l-ḥavzi ve eḡaze bi ‘aḡūdey Şit ve nāda bi ‘alā şevtihi yā Rabbe inneke ḳad aḡherte hazā’n-nūr fī vechi İbni Şit ve ḳad emerteni ‘ala en eḡuze veledi ‘ahden ve mişāḳen fiyā Rabb ihbiṭ ‘aleyye min melāiketike li yekünü şühedae ‘ala ibnī Şit. Feḳad eḡaztū ‘aleyhi’l-‘ahd ve’l-mişāḳe en lā yeẓ‘ahu illā fī muṭahharatin mine’n-nisāi velā ye’ti’n-nisāe ba’de yevmihi hāzā illā ṭāhiren muṭahharen. Ḳāle felem yed‘u Ādemu illa ve Cebrīle fī seb‘ine elfi melekin bi yediy ḥarīratün beyzāi fe ḳalemun min yāḳūtün fenādāhu es-selāmu ‘aleyke yā Ādem innallahe Te‘āla [147b] yaḳrau ‘aleyke’s-selām ve yeḳūlu leke ān li ḥabībī Muḥammedin en yenḳule fi’l-işlābi ve hāzīhi ḥarīratün beyzāun ve ḳalem min aḳlami’l-cenneti yestemiddü leke min ḡayri medādin nūren. Üktüb ‘ala ibnike kitabe’l-‘ahdi ve’l-mişāḳi. Bi şehādeti hāülāi fehüm ümenu’s-semāvāti fe eḡaze ‘ahdehu ve mişāḳahu ve ketebe kitābuhu fī zālike’l-ḥarīrati ṭavaha ṭayyin şedīden ve ḥatemehā bi ḥātemi Cibrīle ve veze‘a fi’t-tābūti min dürretin beyzāe ve selleme ilā Şişen ve kesallahu ‘azze ve celle Şişen li mekāni’l-ḡurreti’l-beyzāe ḥulleteyn ḥazraveyn min nūru’l-şems ve zevvecallahu Şeyşen Meḡvāile’l-beyzāe ve kānet fī ṭūli Ḥavvae ve cemāliha ve beyāzihā ve zevāihā bi ḥıṭbeti Cibrīle ve şehādeti’l-melāiketi ve veliyyu Ādem ‘aleyhisselām ve żarabe Şiyşe ḳabbeten min yaḳūtün şafrāe fe vāḳa‘e Meḡvāile fiyhā fe ḥamilet bi anuş felemmā ḥamilethu

semi‘ati‘l-eşvāti min külli cānibin heniyen leke yā beyzā fe qad evda‘tū leke nur Muḥammedin ve zārabe lehā ḥicāben ‘an a‘yūnin nāsi ve kāne İblisü‘l-lā‘inü la yetevcecehü [148a] fi vechihi illā nazare el-ḥicābe meżruben ḥatta veza‘at Anūş ve nūru Rasulullah şallallahu ‘aleyhi ve ālihi. Yeltemeu‘ iltimāie‘l-berki.⁵⁵⁸

El-ḥaşıl Şit ‘aleyhisselāma Ādemden ne vechile vaşiiyet olunduysa ol daḥi Anūşdan aḥz-ı mîşāk ve nisvān-ı tāhirātdan ğayra vaż‘-ı emānet itmemek üzre vaşiiyet ve şandūk-ı ma‘hūdī aña vedi‘at itmekle **Anūş** merāsım-i vaşiiyeti ri‘āyet idüp oğlu **Ḳināne** ol daḥi oğlu **Mehvāile** ol daḥi ferzendi **Berdāya** vaşiiyet idüp **Aḥnūḥ** ya‘ni İdris ‘aleyhisselām şulb-i Berdādan raḥm-ı Büzüreye güzer ve andan nişimen-i dünyāya sefer idüp nūr-ı Muḥammedī cebhe-i İdrīs ‘aleyhisselāmda leme‘ān itdi ve İdrīs ‘aleyhisselāmuñ mîşāk-ı ma‘hūd üzre **Perūḥā** nām zevce-i tāhiresinden nūr-ı Muḥammedī ile **Müteveşliḥ** tevālüd idüp zıkr olunan ‘ahd ü peymānın ri‘āyeti ile Müteveşliḥden **Lemek** vücūda gelüp nūr-ı Muḥammedī cebhe-i Lemekde dıraşşān olmağıla ol daḥi **Ḳaynūs** nām bir ḥalile-i celīleye vaż‘-ı emānet [148b] eyleyüp **Nūḥ** ‘aleyhisselām andan vücūda geldi. Ol daḥi ol nūr-ı muntaḳılı bir mezra‘a-i pāke ilkā buyurup **Şāmā** ya‘ni Sām ol nūr ile ‘arż-ı cemāl eyledi. Andan **Erfahşede** intikāl idüp Sām kendü de emānet olan tābut ve mîşāk ve vaşiiyeti

⁵⁵⁸ Kābü‘l-Ahbār’dan rivayet edildiğine göre: Şit aleyhisselam buluğ çağına erip idraki yerine geldiğinde nūr yüzünde bir hilāl gibi görünüyordu. Bu esnada Ādem aleyhisselam ölüme yaklaştığını anladı. Şöyle dedi: “Ey oğlum, yarın benimle birlikte gel.” Şit aleyhisselam onunla gitti. Rasulullah nūru onun yüzünden ayrılmıyordu. Ādem aleyhisselam bir havuzun başında durdu. Şit aleyhisselamı iki pazusundan tuttu. Ona en yüksek sesi ile seslendi: “Ey Allah’ım sen bu nūru oğlum Şit’in yüzünde belirginleştirdin. Sen bana oğlumdaki söz ve misak almamı emretmiştin. Ey Allah’ım oğlum Şit’e şahit olmak üzere gökten melekler indir. Ben ondan şu şekilde ahit ve misak aldım. Ben ondan o temiz nūru temiz olan kadınlara bırakması hususunda söz ve ahd aldım. Bu günden sonra kadınlara sadece temiz ve temizlenmiş olarak gidecektir.” Ādem Cibril’i yetmiş bin meleklerle davet etti. Elinde beyaz renkte bir ipek vardı ve yâkuttan bir kalem vardı. Ona: “Selam üzerine olsun ey Ādem! Allah sana selam söylüyor ve sana şunu diyor; benim habibim Muhammed’in sulblerle pak olması gerekir bu da beyaz bir ipektir. Bu kalem de cennet kalemlerinden bir kalemdir. Seni mürekkepsiz bir nūrla destekleyecektir. Bunların tanıklığında oğluna bir ahd ve mîsāk yazısını yaz. Bu melekler göklerin eminleridir.” Bu ipeğe Şit aleyhisselamın yazısını yazdı ve onun ahd ve mîsākını aldı. Güçlü bir şekilde onu katladı. Onu Cebrail’in mührüyle mühürledi. Bembeyaz inciden bir sandığın içine koydu. Bunu Şit aleyhisselama teslim etti. Şit aleyhisselama Allah bembeyaz bir mekânda güneş nūrundan yemyeşil iki süslü elbise giydirdi. Allah Şit aleyhisselamı parlak yüzlü Mahvail ile evlendirdi. Havva’nın boyunda ve onun güzelliğinde ve onun beyazlığında idi. Cebrail kız isteyen tarafta oldu ve Mikâil şahitlik yaptı. Ādem aleyhisselam kız velisi idi. Şit’e sarı yâkuttan bir ev yaptı. Orada Şit ile Mihvail zifafa girdi. Anuş’a hâmile kaldı. Ona hâmile kaldığında her taraftan sesler duydu. “Ey beyaz kadın sana hayırlı olsun. Sana Muhammed’in nūrunu emanet bıraktım.” İnsanların hâmilelik süresince Mihvail’i görmemesi için bir perde indirdi. Lanetlenmiş olan İblis hangi yöne bakarsa baksın, o perdeyi görürdü. Ta ki Anuş doğuncaya kadar. Rasulullahın nūru Anuş’un alnında şimşegın çarpması gibi çarpıyordu.

ferzendi Erfahşede teslīm itmekle Merc

ütebâdir oldu ki **Hūd** ‘aleyhisselâmdur. Pes Hūddan daḥi destūr-ı ma‘hūd üzre **Fālīg** andan **Şāleḥ** andan **Üşrū** andan **Ergū** ve andan **Nāḥūr** andan daḥi **Tāreḥ** her biri ol nūr-ı Muḥammedī ile bürüz idüp **Tāreḥ** daḥi nisvân-ı t̤ahirâtdan Ednâ binti Nemr nām duḥteri tezevvüc idüp İbrāhim-i Ḥalīl ‘aleyhi şalavatullahu’l-cemīl andan vücuda geldi. **Ḳāle** Ka‘bū’l-Aḥbār felemmā vülide İbrāhim ‘aleyhisselām żuribe lehū ‘alemani mine’n-nūr ‘aleme fi’ş-şarḳ ve ‘aleme fi’l-ġarb fe şāreti’d-dünyā küllühā nūran [149a] ve żuribe lehū fi semāi’d-dünyā ‘umūdun mine’zümrüdi lehu t̤anıün tahtezzu el-melāiketü min ḥüsn-i zālīke’t̤-tanīn mektubin ‘aleyhi hāzā büşrā Muḥammed ‘aleyhisselām. Fe nazara’l-melāiketü ile’l-arzı fe ḳālet ilā hunā innā nera’l-arza küllehā nūran fenūdiyet en iskutü fe hāzā nūru Muḥammedin şāḥibū’l-vilāyeti ve’l-beşāretü’l-kübrā aḳsemtü en lā ücriye illā fi ḳanavāti’z-zahiretü t̤ahireti ḳāle (ravī) fe vaḳa’ a lā li İbrāhime fi behāiye ve cemāluhu kemā vaḳ’ ae li Ādeme min ḳablü fe ḳāle İbrāhim: “İlāhi innī lem ere leke şey’en aḥsene min hazihi’l-ḥalīḳati ve min hazihi’l-ümmetihi fe men hāzellezī hüve meb’üşun bi’s-seyfi’l-meslüllillezī lā yuġmet fe evḥāllahu ileyhi. Yā İbrāhime hāzā ḥabībi Muḥammedün ecreytü zikrehū ḳable en aḥluḳa’s-semāvāt ve’l-arza ve semmeytuhu nebīyyen mürselen ve ebūke Ādem beyne’t̤-tīyn ve’r-rūḥ ve ḳad elḳaytū ente me’ahu yā İbrāhime fi zirveti’l-a’lā ve innī mücrihi ilā ḳanāti şulbike şümme ücrihi min şulbi ibnike İsmā’ile ve ḳad emertüm el-ḥayra ve’l-kereme eyyecriye me’ahū bi ruṭūbeti ḳanātihi ḥattā lā yebḳiye şey’in mine’l-ḥayri ve’l-keremi illā cerā me’ahū eb’aşuhū bi’s-seyfi ve’z-zibḥi’l-ekber ve ce’altü lehüm li ümmetihi şülüşe’l-cenneti ve şülüşühā li sāyiri’n-nāsi.[149b] Fe ḳāle İbrāhimu ey Rabb fe men hāülāi ‘an yeminihi ve yeserihi ve evḥāllallhu ileyhi yā İbrāhime hüm eşḥābuhu ve enşārihi fazluhum ‘ala sāyiri’l-aşḥābi ve’l-enşār ke fazli hāza’n-nebīyyi ‘ala sāyiri’l-enbiyāi yaḥfazunehu ve yenşürunehū ve yehcerüne zerāriyehum ve emvālehum melet ḳulubuhum lehū ḥubben ve hum fi’l-‘arzi sürcühū ve a’lāmuhu t̤übā limen eḥabbehum ve’l veylü limen ebġazahüm yā İbrāhime efḍalel enbiyāi Muḥammedün efḍalel ümemi ümmetühü hāze’l-kehlillezī ‘an yeminihi ḳad iktenefehū semmeytühü şıddıyḳan li ennehū yuşaddıḳu nebīyyi velā yükezzibuhū fe’arifuhū ve ‘arrifehū ilā zürriyetike felem yeze’n-nūru beyne ‘ayneyyi İbrāhime ve İbrāhim fi zahrihi nūri İsmā’il ve nūr-ı İşḥaḳ ve ḳad ‘alā hāzihi’l-envāre küllehā nūru Muḥammedin ‘aleyhisselām ve kāne İbrāhime ḳad beşere sārete bi enallahe ‘azze ve

celle yerzükühâ veleden esvede re'si ve yaḥrucu enbiyâe min şulbihi ve tama'at fi nûri Rasulillahi şallallahu 'aleyhi ve selem ve kâne İbrâhimü kad aḥberekâ bi 'ıẓemi nûrihi ve behâihî ḥatta ḥamalet Hâcere bi İsmâ'îl ve kânet yevmeizîn ecmele câriyetin 'ala vechi'l-arzi ebşeret minhâ Sâretü emren 'azîmen mine'n-nûri ve'l-behâi ve'l-cemâli fe eḥazethâ mâ kaddeme ve mâ ḥadeşe ve kâlet yâ İbrâhime eyne mâ va'adtenî [150a] min Rabbi kâle lehâ İbrâhimü ibşiri yâ Sâre fe innallahe mûncizu va'dihi ve innehû lâ yuḥlifü'l-mî'âd. Felem tezel bakıyeten ḥazîneten ḥattâ ruzîkat İshâka. Felemmâ ḥazara İbrâhime'l-vefâtu da'a tâbuti Âdem fe vuzi'a beyne yedeyhi ve kâne min durretin beyzâe ve fiyhi bi 'adedi külli nebîyyin mürselin meb'ûşün beytün min zebercedin ḥazrâe âhiri ḥâzî'l-ebiyâti beytü Rasulillahi 'aleyhisselâm fiyhâ dîbâcetü ḥamrâu fiyhâ şûreti Muḥammedin 'an yemînihi kühlü'l-muṭî'u mektûbun 'ala cebînihi evvelü men yuşaddak bihi min ümmetihi ve 'an yesârihi'l-faruḥ mektûbun 'ala cebînihi ḳarnun ḥadîdun. Lâ te'ḥuzuhû fillâhi levme tu lâyimîn ve min verâihî zü'n-nûreyn mektûbun 'ala cebînihi şâlişü'l-ḥulefâi ve beyne yedeyhi 'Ali bin Ebî Tâlib şâhiri seyfihi 'ala atîkihi mektûbun 'ala cebînihi leyse kerrâr gayre ferrâr yuḥibbullahe ve Resûlehü ve yuḥibbuhu Allahu ve Rasûluhü ve ḥavlehü 'umûmetehü ve'l-ḥulefâu ve'n-nuḳabâu ve hüm enşarullahi ve enşâru Rasûlihî şallallahu 'aleyhi vesellem. Fe nazara İbrâhimü fe izâ fi't-tâbüti li külli nebîyyin 'aşen ve şûreten min ledün Âdeme ilâ zemeni İbrâhime . Fe kâle İbrâhimü li beyniyhi yâ büneyye ünẓürfu ilâ ḥâze't-tâbüti ve ḥâze'l-'aşâ ve şurûṭu'l-enbiyâi ve nazaru fe izâ hum bi'l-enbiyâi küllihim menḳülün fi şulbin İshâke [150b] nebîyyin ba'de nebîyyin. Şümme nazarı İbrâhimü fe izâ bi Resulillahi 'aleyhi şalavatullahi fi bahâihî ve cemâlihî menḳulun min şulbi İsmâ'île fe kâle yâ büneyye kad ümirtü en âḥuze 'aleyke min beyni veledeyyi 'ahden ve mişâken li ecli ḥâze'n-nûri en lâ taẓa' ahû illâ fi'l-muṭaḥharati. Fe innî müntalîkun bike ilâ ekreme buḳ'atın fi'l-'arzi fe in ṭalaḳa bihi fe eḳâmehü 'ala cebeli's-Şebîr ve rufi'a li İbrâhime seḥâbetün beyzâu yenteşiru 'aleyhi miske ezfer ve eḥaze 'aleyhi'l-'ahde ve'l-mişâk.⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ Ka'bü'l-Ahbar'dan rivayet edildiğine göre, İbrahim aleyhisselam doğduğunda onun için biri şarka diğeri garba olmak üzere nûrdan iki sancak dikildi. Bütün dünya nûrla doldu. Onun için dünya göğüne zümrütten bir direk dikildi. Onun bir tınısı yani sesi vardı ki melekler bu sesle titriyorlardı. Bu sütunun üzerinde "Bu Muhammed aleyhisselamın müjdesidir." yazıyordu. Melekler yere baktılar ve : "Ey Allah'ımız, biz yeryüzünü tamamen nurlanmış olarak görüyoruz" dediler ve seslenildi "Sessiz olunuz. Bu büyük velâyet ve müjde Muahmmmed aleyhisselamınıdır. Ben onu sadece temiz ve berrak olan kanallardan akıtmaya yemin ettim." Râvi şöyle diyor. Daha önce Âdem'de olduğu gibi İbrahim'in yüzünde de güzellik ve cemâl gerçekleşti. İbrahim: "Allah'ım senden bu yarattığın bu şeyden (Muahmmmed'in nurundan) ve bu ümmetten daha güzel bir şey görmedim. Bu kınından çekilmiş ve kınına girmeyen bir kılıçla birlikte gönderilmiş olan kimse kimdir?" diye sordu. Allah:

Pes İsmâ'îl-i Zebîhullah daği vâlid-i mâcîdi Hâilullahdan ahz itdügi 'ahd ü mîsâk vifâkınca 'amel idüp **Qayzer** nâm bir ferzend-i sa'd-ahteri vücûda geldükde nûr-ı garrâ-yı Muhammedî cebhe-i Qayzerde nümâyân olmağıla İsmâ'îl 'aleyhisselâm tâbûtı aña teslim ve tavşıye-i İbrâhim üzre din-i haqqı ta'lim ve ol nurı erhâm-ı muṭahharâta vedi'at kılmasını tefhîm buyurdu. Qayzer daği merâsim-i vaşıyyeti ri'âyet ile evlâd-ı Qahtândan **Gâzire** ismiyle müsemmâ bir mer'e-i ṭâhire-i

“Ey İbrahim, bu benim habibim Muhammed aleyhisselamdır ve ben O’nun zikrini yeri ve göğü yaratmadan önce icrâ ettim. Ben onu gönderilmiş bir peygamber olarak isimlendirdim. Bu halde iken senin baban Âdem su ve balçık (tin) arasında idi. Gerçekten sen ey İbrahim, onunla birlikte en yüksek zirveye ilkâ edildin, bırakıldın. Ben O’nu senin soyunun kanallarında akıtıdım. Sonra onu senin soyundan İsmail’in sulbünden akıttım. Ben hayra ve kereme onun kanalından akmasını emrettim. Öyle ki o kanalda sadece hayır ve kerem kalıcı olarak aksın. Muhammed ki O’nu kılıç ve büyük kurbanla gönderiyorum. Cennetin üçte ikisini O’na ve O’nun ümmetine ayırdım. Üçte birini ise diğer insanlara ayırdım. İbrahim şöyle dedi. “O’nun sağında ve solundakiler kimlerdir?” diye sordu. Allah İbrahim aleyhisselama şöyle vahyetti: “Onlar ashâbı ve ensâridir. Bunların diğer ashâb ve ensâra olan fazileti bu peygamberin diğer peygamber ve ashâba olan üstünlüğü gibidir. Onu koruyor ve ona yardım ediyorlar. Yurtlarını ve mallarını terk ediyorlar. Onların kalbleri onun sevgisiyle doldurulmuştur. Onların yeryüzünde kandilleri ve âlâmetleri vardır. Onları sevenlere müjdeler olsun. Onlara buğz edenlere yazıklar olsun. Ey İbrahim, nebilerin en faziletlisi Muhammed’dir. Ümmetlerin en faziletlisi Muhammed ümmetidir. Sağında bulunan yaşlı kimse Sıddık, O’na yardım etti ve onu sakladı. O’nu Sıddık olarak nitlendirdim. Çünkü peygamberimi tasdik etti ve ben onu tarif ediyorum ve senin soyuna onu tanıtıyorum.” Nur İbrahim’in iki gözü arasında idi. İbrahim aleyhisselamın sırtında İsmail aleyhisselam ve İshak aleyhisselamın nuru vardı. Bu nurların hepsinin üstünde İbrahim aleyhisselamın nûru vardı ve İbrahim Sâre’ye şu müjdeyi verdi ki; Allah onu siyah başlı bir oğulla müjdeledi. Nebileri onun sulbünde çıkarır. Sare Muhammed aleyhisselamın nûruna imrendi. İbrahim aleyhisselam O’nun nurunun büyüklüğünü ve güzelliğini haber verdi. Ne vakit ki Hacer İsmâil aleyhisselama hâmile kaldı; o yeryüzündeki en güzel kadındı. Sâre Hacer’de güzellik, cemel ve nûrdan büyük bir olay, gelişme gözlemledi. Onu daha önce İbrahim aleyhisselam ile arasında geçen şeyler meşgul etti ve İbrahim aleyhisselama: “Ey İbrahim daha önce Rabbimden yana bana söylediklerin nerede? Bahsettiğin müjde nerede?” diye sordu. “İbrahim aleyhisselam ona dedi ki. “Müjdlere olsun ey Sare sana ki Allah mutlaka ahidini yerine getirendir ve vaadine muhalefet etmez.” Sare İshak aleyhisselamla rızıklandırılınca kadar ağlamaya devam etti. İbrahim aleyhisselâma ölüm hali geldiğinde Âdem aleyhisselamın sandığını istedi. Onun önüne koydular. Sandık beyaz bir inciden idi. Onda gönderilmiş olan peygamberler sayısınca eşya vardı. Yeşil zebercetle yazılmış bir şiir vardı. Bu beyitlerin sonunda şu vardı. Rasullahın bir beyti vardı. Onda kırmızı bir dibâce önsöz vardı. Onda Muhammed aleyhisselamın sureti ve onun yanında yaşlıca itaatkâr bir adamın sureti vardı. O adamın alnında şu yazılı idi: “Ümmetinden onu ilk tasdik edecek olan kimse.” Solunda el-Faruk vardı. Alnında şöyle yazılı idi: “Sağlam bir dost. Hiçbir kınayıcının kınaması onu Allah yolundan alkoymaz.” Onun arkasında iki nurlu yani Hz. Osman yazılı idi. “Halifeleirn üçüncüsü.” Onu yanında Ali bin Ebi Talib sûreti vardı. Yalın kılıcını omzuna asmıştı. Alnında şöyle yazılı idi. “Elinden kaçan kurtulur. Allah ve Rasululünü sever Allah ve Rasulu de onu sever.” Çevresinde halife ve seçkinler vardı. Onlar Allah Rasululünün yardımcıları idi. İbrahim aleyhisselam sandığa baktı. Bir de ne görsün her bir peygamberin bir âsası sandıkta idi. İbrahim aleyhisselam zamanına kadar her birinin sûreti vardı. İbrahim aleyhisselam iki oğluna şöyle dedi. “Ey oğullarım bakınız. İşte bu âsâ peygamberliğin şartlarından biridir.” Onlar da baktılar. Bir de ne görsünler. Bir nebîden diğer nebîye hepsi İshak aleyhisselamın soyundan intikâl etmişti. Sonra İbrahim aleyhisselam Rasulullah’a baktı. O İsmail aleyhisselamın soyundan intikâl etmişti. İbrahim aleyhisselam İsmail aleyhisselama şöyle dedi. “Ey oğulcağım! Ben senden bu nurdan dolayı bir ahit ve mîsâk almakla emr olundum. Onu ancak temiz olan kadınlarla bırakacaksın ve ben seninle yeryüzünde mükerrerem olan bir yere gideceğim” dedi ve onunla yürüdü. Onu Sebir Dağı’nda ikamet ettirdi. İbrahim aleyhisselamın üzerinde sarı misk yayan bir bulut yükseltildi ve ondan ahid ve mîsâk alındı.

‘arabiyyeyi hibāle-i nikāhına kayd idüp **Ḥaml** nām bir veled-i muḥteremi vücūda geldi ve nūr-ı Muḥammedī cebhe-i Ḥamle intikāl itmekle veled-i **İshāk** nizā‘ idüp: “Ya Kayzer nübüvvet-i veled-i İshāka müntakıl ve sizūn neslūnizden münkatı‘ oldı” diyü tābūt-ı müdde‘āyı Kayzerden aldılar ve teslim-i tābūtda [151a]⁵⁶⁰ ba‘zı kıssa-i ğaribe vārdur ve lākin bu muhtaşara şebt münāsib olmamağıla terk olundu ve bi’l-cümle Ya‘küb ‘aleyhisselām Kayzere tesliyet buyurup anda olan nūr-ı Muḥammedī zevcesi olan Ġāzire-i ‘arabiyyeden cilve-nümā olacağıın tebşir ve şuhuf-ı İbrāhimde ‘ayniyle mestūr olduğın takrİR buyurdu. Pes Ġāzireden Ḥaml nūr-ı Muḥammedī ile zāhir olduğda Kayzer mesrūr olup sinn-i bulūğa qarīb olduğda Kayzer Ḥamle ol nūruñ aşlını ve kendüden aña intikāl itdüğini hikāyet idüp ahz-i mīşāk içün bir ‘ahd-nāme yazup yed-i emānet-i Ḥamle teslim eyledi ve Ḥamlūñ daḡi an‘ane ile evlādı meyānında ‘Abdullah gelince ol ‘ahd u mīşāk cārī olup merāsım-i vaşıyyet ri‘āyet olundu. Ya‘ni destūr-ı ma‘hūd üzre Ḥamliden **Nebet** andan **Hümeysā‘** andan **Üded** andan **Üdd** Üdden ‘**Adnān** andan **Ma‘ad** andan **Nizār** ve Nizārdan **Muḍarr** andan **İlyās** andan **Müdrıke** andan **Hüzeyme** andan **Kināne** andan daḡi Nezar vücūda gelüp Ḥak subḡānehu ve te‘āla aña kemāl-i başt [151b]⁵⁶¹ ve **Nezrat** ‘ināyet buyurmağıla Kureyş tesmiye olundu. Felihāzā nesl-i Nizardan olmayanlar Kureşī ıtlāk olunmadı ve nūr-ı Muḥammedī ile şulb-i Nizardan Mālik nām bir ferzend-i mālİKÜ’l-‘Arab vücūda gelüp Mālikden daḡi **Fıhr** ve andan **Ġālīb** andan **Lüey** andan **Ka‘b** andan **Mürreh** andan **Kilāb** andan **Kuşayy** andan daḡi nūr-ı Muḥammedī ile mükerrerem bir veled-i muḥterem vücūda gelüp eşrefü’l-kavm olmağıla ‘Abdi Menāf tesmiye olundu ve miftāḡ-ı Ka‘be ‘Abdi Menāfuñ elinde olmağıla eṭrāf u eknāfdan rükbān-ı ‘Arab

⁵⁶⁰ [Derkenar:] **Fe innemā sümiye Kayzer liennehū vülide ‘ale’l-kazületi vusta ya‘ni fi efḡalil eyyami yevme Arefet. Fetekazere ‘ale’n-nās.**

Çeviri: Kayzer diye isimlendirildi. Sebebi Arefe’nin en faziletli günlerinden birinde doğduğu ve insanlara liderlik ettiği için.

Mużar ḡüsñ ü melāḡat üzre ve dil-rubā olup olup herkes ki nażar itse muḡabbet itmekle ismi şānına muvāfiḡ olmuştur.

Ve innemā sümiye nizar li ennehu mu‘ıddü nażara ilen-nūr Muḡammed fı vecihı fe karrebe lehü kurbanen azımen. Fe käle lehü lekad isteḡleltü leke hāze’l-Kurbāne ve ennehü leyse bi nezrin ḡalilin fe min eclı zālike sümiye Nizar.

Çeviri: Nizar diye isimlendirildi. Çünkü o Muhammed’in nurunu görmeye yüzünde hazırdu. Bunun için büyük bir kurban adadı. Kendisine: “Sen az adadın” denildi. Ama o kurban az değildi. Bundan dolayı Nizar diye isimlendirildi.

Kināne Kün zammı Kāf ile örtmekle ve bir şeyi nüḡfte kılmakdur ve kesr-i Kāf ile şey-i ḡafıye dirler. Künane ekşeri azmandan ‘uzlet ve ve ihtifā üzere olmağıla ismi vasfına muvāfiḡ olmuştur.

⁵⁶¹ [Derkenar:] Kusat şāhib-i ḡüsñ ve ḡākim-Kureyts ve ḡavminūñ a‘lemi ve ḡaḡda cümleñüñ aḡvemi olup ḡakkı ḡābül ve bāḡılı iḡsā itmekle tesmiye olundu.

gelüp mănend-i mülûk aña ikrām ve ihtirām iderlerdi ve Hâk cello ve ‘alā ‘Abdi Menāfa beş zükûr ve yedi ināş evlād müyesser idüp evvel evlādı Hāşim idi ki ismi ‘Ömer olup nūr-ı Muḥammedī cebhe-i ‘Ömerde bedīdār ve ‘indallah nuşret-i Muḥammedī ile muḥtār ve beyne’l-ḳavm tertīb-i şerīd ibtidā andan nümūdār olmağıla Hāşim tesmiye olundu. Zīrā heşm tertīb itmeye dirler. Pes Hāşimden daḡı ol nūr-ı şa‘ şaānī raḡm-ı Selmāya [152a] irtiḡāl ve ferzend-i ercümendī olan cebhe-i ‘Abdü’l-muḡḡalibe intikāl idüp beyne’l-ḳavm aña Şeybetü’l-ḡarem dinildi ve ‘Abdü’l-muḡḡalib ibtidā Ḳayle binti ‘Āmir nām duḡteri ‘aḡd-i nikāḡına ‘aḡd idüp Hāriş andan tevālūd itdi ve Ḳayle[ye] intikāl itmekle Hind binti ‘Amr tezevvüc idüp Zübeyr ve Muḡavvim nām iki puser ve Beyzā ve Ervā nām iki duḡteri vücūda geldi ve ba‘de’l-Hind, Lübnā binti Hācer ile izdivāc idüp Ebū Leheb ki ismi ‘Abdü’l-‘uzzādur. Lübnādan tevellūd idüp ḡalem-i ḡazā ve taḡdīr cebhe-i isti‘dādına küfr ü ḡalālet taşīr itmekle şānına **tebbet yedā ebī lehebin**⁵⁶² buyuruldu. Andan şoñra ‘Abdü’l-muḡḡalib Su‘da binti Ḳabābe nikāḡ idüp ‘Abbas raḡıyallahu ‘anhu ve zīrār ve ‘Ātike andan vücūda geldi. Su‘da daḡı vefāt itmekle Hāle binti Vūheybe nikāḡ idüp seyyidü’ş-şūdehā Ḳamza ve Ḳacel ve Şafıyye andan tevālūd itdi ve ba‘d ezān Fāḡimā binti ‘Amr ve bin ‘āyin tezvic olunup Ebū Ṭālib Fāḡimādan [152b] vücūda geldi ki ismi ‘Abdi Menāfdur ve ināşdan Berre ve Āmine tevālūd idüp lākin henüz ol nūr-ı Muḥammedī cebhe-i ‘Abdü’l-muḡḡalibden güzerān itmemişdi. İttifāḡa bir gün ‘Abdü’l-muḡḡalib teşne ve gürisne şikārdan gelüp mā-i zemzemi nūş ve der-‘aḡab Fāḡimā Ḳātunu der-āḡuş itdükde ol nūr-ı müştā‘il raḡm-ı Fāḡimāya müntaḡil ve ‘Abdullahā ḡāmil oldu ve bir sāt-ı şāmilü’l-meymenetde mażīḡ-i raḡmden fezā-yı dünyāya ‘azīmet idüp kilḡ-i ḡudret ‘Abdullahuñ cebīn-i devletine ‘**Abdullah el-müstevdi‘ ḡaharahu nūr-ı Muḥammed bi emānillah ve emāni melāiketetihi bi’l-‘uhūd ve’l-mevāşīḡ**⁵⁶³ kelimātını nigāşte ḡılmağıla ‘Abdü’l-muḡḡalib daḡı ‘Abdullah ile tesmiye itmeḡe muvaffaḡ oldu ve nūr-ı Muḥammedī cebhesinde leme‘ān itmekle cümle evlādıdan ziyāde maḡabbet eyledi.

Ve ruvāt-şikāt-ı sūtūde-şifātıdan menḡıldür ki ol gice ki ‘Abdullah dünyāya vaż‘-ı ḡadem eyledi. Ḳudūd-ı Şāmda olan aḡbār-ı Yehūd anuñ vilādetinden birbirine

⁵⁶² et-Tebbet 111/1: Ebū Leheb’in elleri kurusun, kurudu da!

⁵⁶³ Abdullah, ahitlerle Allah ve meleklerin emānı ile Muhammed aleyhisselamın nūru beline emānet edilmiş ḡişi.

haber virdiler. [153a] Sebeb-ı ittılâ^c bu idi ki Hâzret-i Yahyâ bin Zekeriyyâ ‘aleyhimesselemün hûn-ı şehâdetleriyle âlûde olan cübbe-i şûf-i sefidî kibâr-ı aḥbâr-ı Yehûduñ hıfzında olup kütüb-i âsumâniden şöyle istihrâc itmişler idi ki cübbe-i Yahyâda huşk olan hûn-ı şehâdete her kaçan ki tarâvet kılup müteḳâtır ola peder-i pâkîze-i güher-i Seyyidü’l-beşerüñ vilâdeti muḳarrer ola.

Pes aḥbâr-ı Yehûd pîrâmen-i cübbeden çekân olan ḳaṭarât-ı hûnî re’yi’l-‘uyûn müşâhede itmekle taḳdîr-i ilâhî nuṭfe-i pâk-i risâlet-penâhî şulb-i pederden raḥm-ı mādere naḳl idecegin taḥḳîḳ idüp lâ-cerem tenevvüre-i küfr ü fesâd olan nihâd-ı bi’sel-mihâdlarından zebânekeş olan nâire-i hıḳd u ḥasedlerin kemer-i ‘adâvetlerine muḥkem bend idüp helâk-ı ‘Abdullah niyeti ile Ümmü’l-Ḳurâyâ geldiler ve ḥalḳa-i bend-i cemi‘iyyet olup nice mekr u ḥud‘a tertîbine diḳḳat itdiler velâkin berekât-ı nûr-ı Muḥammedî nâr-ı şerâre-feşân-ı cehûdânı itfâ idüp hiç şeye ḳâdir olmadılar. El-ḥâşıl ‘Abdullah⁵⁶⁴ [153b] şâvn-ı kirdikâr ile perverde olup ‘acâyib-i melekûtiyyeden nice ḡarâyib müşâhede ider oldı ve bir gün pederine eyitti: “Ey peder ‘aceb ḥâletdür ki her kaçan baḥḥâ-yı Mekke cebel-i Şübeyre revâne olsam. Lâ cerem zâhrımdan bir nûr-ı aḫẓar cilveger olup şaṭrayne münḳasim olur ve bir kısmı şark’a ve bir kısmı daḡı ḡarba münbasiṭ olup ba‘dehu ‘ale’s-şekli’l-kürî müctemi‘ olur ve bir ḳıṭ‘a şehâb-ı müdevver şibhinde farkıma sāye-bân olup derḥâl evvelki ḥâline müntaḳil ve derûn-ı zâhrıma dâḡil olur ve her-bâr ki bir dıraḡt-ı bî-berk ü şemerüñ zîr-nişini olsam fi’l-ḥâl sebz ü ser-efrâz ve üstüme sāye-endâz olur ve Ka‘be-i Mûkerremede olan eşnâma taḳarrüb murâd eylesem eşnâmdan sem‘ime feryâd irişür ki ey ‘Abdullah zinhâr bizden dūr ol ki cebînüñde nümâyân olan nûr-ı dıraḡşân nûr-ı Nebî-yi âḡîrü’z-

⁵⁶⁴ [Derkenar:] Mervîdir ki ‘Abdü’l-muṭṭalib ḥîn-i ḥafr-ı zemzemde nezr itmiş idi ki eger Hâzret-i Hâḳ luṭf u keremiyle tekeddüm ile muallem olan mâ-i zemzemi feyz-i ‘uyûn-ı inâyetinden zuhûra getürürse şükrâne içün evlâd-ı zükûri vâşıl-ı ‘aşere-i kâmile olursa birini manend-i İsmâ‘il Hâḳḳa ḳurban ve isr-ı Ḥalilurrahmana iḳtiżâ eyleye çünkü evlâd-ı zükûr-ı ‘aşre-i kâmile ile zuhûr itdi. İncâz va‘de ‘âzîm oldu. Lâkin sikkîn-i seb‘a naşib olacaḳ kim idüğü mu‘ayyen olmaḳ için ‘âdet-i me‘lûfe-i ‘Arab üzre ḳur‘aların naḳş-ı murâd tâlî-i ‘Abdullah vâḳî‘ olup ‘Abdü’l-muṭṭalib daḡı bilâ tereddüd zebḥ-i ‘Abdullah dâmen-i ceddi miyân-ı imtişâle bend itdi ve mâder-i ‘Abdullah’uñ aḳrabasından olan benî Maḫẓûm bu emr-i muḫîşî men‘i ta‘rîḳ ve ‘Abdullahı ḥancer-i zebḥden taḫlîş için çârecü olup emr-i mezbûrî Seccâc nâm kâhinenüñ ‘arza-dâşt-ı pişgâhı itdüklerinde Seccâc eyitti: “Beyne’l-‘Arab ve beyn-i merdûm ne şey ve ne miḳdârdur.” ‘Abdü’l-muṭṭalib: “On şütür” diyu cevâb virdi. Seccâc eyitti. “On şütür meyanesinde ḳur‘a-endâz ol. Eger ḳur‘a şütür düşerse fihâ ve illâ ḳur‘a şütür düşünce onar onar ziyâde ḳıl” didi. ‘Abdü’l-Muṭṭalib daḡı mücibiyle ‘amel idüp onar onar teraḳḳî iderek bilâhere yüz ‘aded şütüre muntehî olduḳda naḳş-ı ḳur‘a cem‘i şütüre ta‘alluḳ itmekle ‘Abdullah zıll-i zebḥden ḥalâş olup yüz ‘aded şütür zebḥ olundu ve Hâzret-i Hâce-i ‘Âlem şallallahu ‘aleyhi vesellem: “Ene İbni zebihîn” (Ben iki kurbanın oğluyum) ḳavl-i şerifleriyle bu ḳışşaya işâret buyurdu.

zamāndur.” ‘Abdü’l-muṭṭalib eyitti: “Ey nūr-ı dīdem ümīd vārum ki taḳrīr itdügün ḫālāt ve meṣḫūduñ olan ‘alāmāt ol zübde-i mükevvenāt [154a] senüñ şulbünden bedīdār olacağına işāretdür ve bi’l-cümle çünki vālid-i ḫātemü’l-enbiyā mertebe-i bülūğa irtikā eyledi. Ḥüsn-i şūret ve sāfā-i sīret ile şadr-niṣīn-i divān-ı belāğat olup sāyir ihvānından mümtāz belki mecmū’-ı fityān-ı Kureyş ve Benī ‘Adnāndan ser-eḫrāz ve ğurre-i ğarra-yı ḫüb- manzarından nur-ı sāṭı’u’z-zuhūr-ı Seyyidü’l-beşer pertev-endāz olmağıla eṭrāf u cevānib ve ekārib ü ecānib ḫuṣūṣā muḥteşemān-ı zamān ve pādīşāhān-ı cihān anı dāmād-ı zīşān itmege rāğīb ve derūn-ı dilden bu emrūñ ḫuṣūline ṭalīb olduḡça ‘Abdü’l-muṭṭalib her birine vech-i tesevvūf ile cevāb virürdi. Ḥattā niçe perī peyker duḡterler ‘Abdullahuñ ḫüsn-i cemāl ve kerāyim-i ḫiṣālne ‘āşık ve āşūfte ḫāl ümniye-i viṣāliyle güzergāhında pā-māl olup ‘arz-ı kālā-yı cemāl iderler idi velākin emr-i zü’l-celāl ile melekler cemāa’t-ı benāta şuver-i mehībe ile nümāyān olmağıla ḫavflarından ser-i cür’etlerin perde-i ferāğāte çeküp pinhān olurlardı. Ammā ‘Abdullah daḡi şavn ü ‘ināyet-i Ḥudā ile [154b] muḫālaṭa-i nisvāndan mücerred ve müberrā olup dāmen-i ‘iffeti levş-i töhmetden muḫteriz ve mu‘arrā idi. Pes bu ḫāl üzerine sinn-i ‘Abdullah medāric-i me‘āric-i sininden yigirmi beş ve ‘alā ḳavli’l-ba‘z otuzuncu mertebeye irtikā itdükde, ol kevkeb-i dūrri-yi āsmān-ı risālet maṭla‘-ı siyādetden ṭulū‘a ḳarīb olmağıla cehūdān-ı Şāmdan yetmiş ‘aded melā‘in-i ḫūn-āşām birbiriyle ‘ahd ü peymān tamām itdiler ki Mekkeye varalar ve bir vech ile cidd ü ihtimām ideler ki dām-ı ḫud‘a u keyd ile murğ-ı rūḡ-ı ‘Abdullahı şayd ve kemend-i ḡalām-ı mekr ile rüz-ı fīrüz ḫayātını şām-ı memāta ḳayd itmeyince ‘avdet ḳılmayalar. Pes ol merdūd u mercūmlar mānend-i būm bu ḳaşd-ı şūm ile Şāmdan nehzat idüp ḫāvf-ı iṣṭihār ile gice ḫareket ve nehārda maḡfī ve rāḫat olarak ḫavāli-i Mekkeye varup münṭehiz-i furşat oldılar. Ḥikmet-i bāri bir gün ‘Abdullah daḡi şikār içün esbe süvār olup ol vādilerde geşt ü güzār iderken kemīngāh-ı cehūdāne vardıkda melā‘in-i şeyāṭīn-şıfat [155a] furşat ḡanīmetdür diyü bilā tevaḳḳuf hey’et-i ictimāiyyeleriyle sell-i seyf idüp ḳatl-i ‘Abdullahı bezl-i himmet ḳıldılar. Meger Vehb bin ‘Abdi Menāf-ı Zehrā daḡi şayda çıḳmış idi. Nagehān ‘Abdullahı ḫücūm iden kelb-i ‘aḡurlar manzūrı olup ‘Abdullahı taḡlīş niyeti ile feres-rān-ı şecā‘at olduḡda ānı gördi kim cānib-i āsumāndan ablaḡ-süvār bir ṭāife-i şalābet-girdār bedīdār olup cehūd u ḫasūdaruñ ser-i şekāvetlerin ṭiğ-i ateş-bār-ı ‘uḡūbet ile ḡaltān ve ervāḡ-ı bī-sa‘ādetlerin dāḡil-i ‘azāb-ı nīran idüp Abdullahı

şebeke-i niyet-i cehūdān-ı bed-nihādlerden āzād itdiler. Çünkü İbni ‘Abdi Menāf zıkr olunan meşāfeyi re’yü’l-‘ayn müşāhede idüp bundan ma‘ada irhāşāt-ı nübüvvetden ‘Abdullahā emārāt-ı keşire nümāyān ve ‘uluvv-i şānı mānend-i ħurşīd-i çārüm-i āsumān ‘ıyān olduğı cihetden duğteri Āmine-i sa‘d-ı ağteri ħıbāle-i bend-i nikāh-ı ‘Abdullah-ı melek-manzar itmek niyeti ile menzilgāh-ı raḥatına ‘avdet idüp şüret-i vākı‘a [155b] ve zihninde muşammem olan ħātırāsını menkūhası Berre Ḥātun pīşgāhına ‘arza kılduğda ol dağı: “Ey Vehb ‘aceb devlet ve ġarīb ni‘metdür. Ḥudā müyesser kıla” diyü bu emrūñ suhūlet ile ħuşūli içün zenān-ı Kureyšden ba‘zı kārsaz ħavātin-i maşlahat-nevāzı kendüye inbāz idüp risālet-i Vehb ile dāğil-i beyt-i ‘Abdü’l-muṭṭalib oldılar ve zevci İbni Menāfuñ selamuñ iblağdan soñra eşnā-yı mükālemede Berre Ḥātun münāsebet bulup eyitti: “Ey Şeybetü’l-ḥarem bizim bir duğter-i pāk tıynetimiz vardır ki zānū-nişin-i nihān-i ḥāne-i ‘ismet ve sitāre-güzin-i mecelle-i ‘iffetdür” diyüp müdde‘asını ma‘rūz-ı re’y-i ‘Abdü’l-muṭṭalib itdi. ‘Abdü’l-muṭṭalibüñ dağı bu re’y-i mergūb begāyet maṭlūbī oldı ve bā‘iş-i rağbet bu idi ki ‘Abdü’l-muṭṭalibe bir zaman cānib-i Yemene sefer vākı‘ olmağıla aḥbār-ı Yehūddan Ḥibr-i Yemenī ‘Abdullahı gördükde eyitti: “Ey merd-i pāk-nihād kağı kabiledensin?” ‘Abdü’l-muṭṭalib: “Evlād-ı Hāşimdenüm” didi. [156a] Ḥibr-i Yemenī eyitti: “Ey ferzend-i ercümend senden recā iderem ki bir emr-i ḥafinūñ tefeḥḥuşu içün ba‘zı ‘użvuña nazar eyleyem.” ‘Abdü’l-muṭṭalib dağı cāizü’n-nazar olan maḥalle destūr didi. Ḥibr-i Yehūd dağı ‘Abdü’l-muṭṭalibüñ menḥereynine ve kefi destine nazar kıldıkda eyitti: “Ey ‘Abdü’l-muṭṭalib senüñ kefi destüñden birinde mülk ü salṭanat ve birinde nūr-ı nübüvvet vedi‘at olunmuşdur ve zıkr olunan devleteynüñ ictimā‘ı meyān-ı Menāfeynde zühür idecekdür ki biri ‘Abdi Menāf bin Kuşāy ve biri ‘Abdi Menāf bin Zehrādur. Pes ey merd-i pāk-güher saña vaşıyyet-i peder budur ki Mekkeye dağıl olduğda ‘ağd-i nikāḥuña Benī Zühreden bir duğter kayd idesin” diyü ḥatm-i kelām itmekle ‘Abdü’l-muṭṭalib Benī Zühreden seyyidü’ş-şühedā Ḥamzanuñ māderi Hāle binti Vehbi almış idi ki Āmine Ḥātunuñ ‘ammisi kıızı idi ve nūr-ı Muḥammedi ‘Abdullahā intikālden soñra Ḥibr-i Yemenī vaşıyyeti ħātır-güzārı olduğça ḥātunu Hāle eşnā-yı mükālemede ‘Abdü’l-muṭṭalibe Āmine Ḥātunuñ [156b] leāfet u nezāfet ve ḥüsn ü melāḥat ve ṭahāret ü nezāhetin ta‘rif iderdi. Pes Āmine binti Vehb dağı Benī Zühre olmağıla ‘Abdü’l-muṭṭalib aşla tereddüd ve tevakkuf itmeyüp Āmineyi dāğil-i tutuğ-ı dībāc-ı izdivāc-ı ‘Abdullah eyledi ve

‘Abdullah vâlid-ı mâcidi ‘Abbasdan naql ider ki rağıyallahu ‘anhümâ ‘Abdullah ile Āminenüñ leyle-i zifâfında Benî Maḥzûm ve ‘Abdi Şems ve ‘Abdi Menâfdan yigirmi ‘aded duḥterân-ı perde-nişînân ta‘dâd eyledüm ki Āmine-i emînenüñ ol gencîne-i murâda vuşlat ve ittiḥādın istimâ‘ itdiklerinde reşk ü teessüflerinden birer derde mübtelâ olup âḥir ‘ömre varınca zevc-i âḥerüñ ‘aḳd-ı ‘uḳd-ı nikâḥından nefslerini men‘ idüp

Şi‘r:

Hezâr teşne çü İskenderest der zûlmât

*Hemîn nikiyest Hızır ber-kenâr-ı âb-ı ḥayât*⁵⁶⁵

Beytinüñ mefhûmuyla nağme-günân ve nevḥa-zenân olarak naḳd-i girân-māye-i cānların ḥizâne dārân-ı ervāḥa teslîm itdiler ve Āmine Ḥātun Resûl ‘aleyhisselām ile min ciheti’l-âbâ [157a] Kilâbda cem‘ olup Resûl ‘aleyhisselāma müntehi olan cihet-i âbâda aşlâb-ı sit ve Āmine’ye vâsıl olan cihet-i âbâda buṭûn-ı erba‘a mürûr itmışdür ki Āmine-i emînenüñ cihet-i âbâda ensâbı bunlardur. Āmine binti Vehb bin ‘Abdi Menâf bin Zühre bin Kilâb bin Kuşây ve buṭûn-ı ümmihât-ı Āmine daḥi bu vechile mazbûṭadur ki Āmine binti Ümmü Ḥabîbe binti Berre binti Kılâbe binti Ümeyme binti Debb binti ‘Ātike binti Leylâ binti ‘Avf ve Ebû’l-beşer Ādemden Seyyidü’l-beşer ‘aleyhümâ şalavâtullahi mādāmeti’ş-şems ve’l-ḳamere gelince vâḳi‘ olan silsile-i nesebleri kırk sekiz baṭn olup ve lâkin yigirmi bir buṭûn ki ‘Adnâna müntehidür. Aşla şübhe ve ihtilâf vâḳi‘ olmayup Ḥazret-i Ḥâtemü’r-Risâle ‘aleyhi nesâyimü’t-taḥiyye daḥi ‘Adnana varınca ‘add buyurmuşdur ve ‘Adnandan Ādeme varınca olan ihtilâf taḳallül ve tekeşşür ve teḳaddüm ve teeḥḥürdedür. Fe emmâ Şit ve İdris ve Nûḥ ve Hüd ve İbrâhim ve İsmâ‘il [157b] ‘aleyhim şalavâtullah cedd-i risâlet-penâh olduğında ḳat‘a iştibâḥ yokdur. El-ḥâsıl ḥazret-i ḡayb-ı hüvviyete muzâf olan mefâtiḥu’l-ḡayb ya‘ni ibtidâ-i kitabda zikri sebḳ iden esmâ-i zâtiyye ve müsted‘a-yı tecelli-i evvel olan ta‘ayyünât ü i‘tibārât-ı evveliye ‘inde’l-muḥaḳḳıḳîn berzaḥiyyet-i kübrâ i‘tibâr olunan birer cennet-i ulûhiyye ḥayṣiyyetinden bi ṭariḳi’t-taḫṣîl kemâl-i esmâi ile bi’t-tamam müteḥaḳıḳ fi’l-kemâl olmaḡı içün seyr idüp ba‘d ezân maḳâm-ı ev ednâda esmâ-i külliye ve cüziyyenüñ cemî‘ aḥḳâm u kemâlât ve

⁵⁶⁵ Bin susamış karanlıklarda İskender gibidir. Aynı zamanda Hızır âb-ı hayat kenarındadır.

zuhûrât u hâşiyâtını iştimal için ol tecelli-i evvel bi külliyyetihi ve cümletihi ve eḥadiyyetihi [ve] cem' iyyetihi mefâtiḥ-i ḡayb ile min ḡayṣü'l-bâṭın teveccüh itmekle cümlesi maḳâm-ı ev ednâda mûnderic olup tecelli-i evvel ve hareket-i ḥubbî ve meyl-i aşlînüñ ḥükmüyle zıkr olunan esmâ-i külliye ve cüziyye ve mezâhir-i rûḥâniyye ve mişâliyye ve ḥissiye min ḡayṣü mefâtiḥi'l-ḡayb ve'l-bâṭın [158a] sâriye oldu ki ḥatta seyr-i evvelde olan kemâlât ḥuşûle gelüp aşlîna rücû' eyleye. Felihâzâ tecelli-i mezbûr evvelâ 'ala vechi'l-ekmel teveccühe ictimâ' atıyla şâniyâ teveccühât ictimâ'ât-ı mezâhir-i rûḥâniyye şâlişâ teveccühât-ı ictimâ'ât mezâhir-i mişâliyye râbi'a teveccühât-ı ictimâ'ât-ı mezâhir-i ḥissesiyle her bir felege münâsib olan evzâ' ve teşkilât ve ittişâlât-ı kevkebiyye ile min ḡayṣü şerefihâ ve sa' dihâ ve evcihâ a' lâ-yı derecât-i i'tidâlde ol zübde-i mükevvenâtuñ mizâc-ı kâmilini tecellî-i evvele kemâl-i kâbiliyyeti olmağıçün iktizâ itmekle tecellî-i mezkûr daḡi şûret-i meded ile evvelâ müteveccih-i merâtib-i cümle esmâ olup 'alâ aḡseni'l-vech ve ekmeli's-şûvere ictimâ' itdi. Kezâlik ol mizâc-ı şerîf daḡi her bir felek ve kevkeb ve ervâḡ ve mişâlden bilâ-tevaḳḳuf u ta' viḡ sa' âdete enseb olan bir hey'et-ı elṭaf ve şekl ü ittişâl-i eşref ile sefer ve envâ'-ı 'avâlim-i muḡtelifeden güzer idüp [158b] ba' dehû bir vaḡt-i mes'ûd ve zaman-ı maḡmûdda şûret-i ḡazâda nümâyân olduḡda vâlideyn-i ḡâtemü'n-nübüvve a' ni 'Abdullah ve Âmine ol ḡazâ-yı laṭîfi aḡsen-i vech ve eşref-i ḡâlet ile tenâvül idüp bir sa'ât meymenet-i iştimalde şûret-i nev' iyye-i nuṭfeye taḡavvül ve intikâl itmekle bi-ḡudret-i ḡâdir 'aşıyye-i 'arefede ki leyle-i mübâreke-i cum'a idi. Ol Bercîs-i burc-i sa' âdet ile Zühre-i evc-i ṭahâret meyânesinde istihḡâm-ı 'aḡd-ı münâkaḡa için ḡarem-serâ-yı 'arûside çâder-ı zer-beft-ı zifâf naşb olunup taḡdîr-i Rabbü'l-'âlemîn ile netîce-i izdivâc-ı mâ u tıyn olan nuṭfe-i Seyyidü'l-mürselîn şulb-i 'Abdullahdan raḡm-ı Âmineye müsâra'at eyledi. İbni 'Abbas raḡıyallahu 'anhümâdan mervîdür ki nuṭfe-i Muḡammediyenüñ raḡm-ı Âmineye intikâlinden tamâme-i kâhinân-ı 'Arab ḡaberdâr olup şûret-i vaḡı'ay-ı birbirine iḡbâr ve keyfiyyet-i aḡâḡiyi iş'âr [159a] itdiler ve rub' ı meskûnda olan şanemler menkûs ve cebâbire ve ekâsire esirre-i baḡtlarından ser-nigûn ve menḡûs olup nuṭḡ u lisanları dembeste ḡaldı ve rû-yı zemînde olan vuḡuş u tıyûr ve cânverân-ı buḡûr ḡüftâre gelüp: “Ḳarîbdür ki Nebîyy-i âḡirü'z-zamân nûr-ı ḡudûm-ı âfitâb-ı leme'ânlarıyla zulmet-i küfr ile mükedder olan rû-yı cihânı ḡarḡ-ı envâr-ı tevḡîd ve îmân eyleye” diyu birbirine müjde-resân oldılar ve Âmine Ḥâtûndan menḡûldür ki müddet-i ḡaml-i

nūr-ı nübüvvet şeş māha oluncaya degin hāşşa-i nisvān olan ‘alāmāt-i şıķlet-i hamliden kendümde inķitā‘-ı demden ğayrı şey hiss itmeyüp hāmil olduğım bilmedüm ve inķizā‘-i müddete ķarīb bir hū‘āb-ı ğarīb gördüm ki benden bir nūr-ı lāmiu’s-surūr zuhūr itdi ki şu‘aından cānib-i Şāmda olan belde-i Buşrā büyüť ve ķuşūriyla naķarımda ‘ayān oldu ve nāgehān bir pīr-i rūşen-zāmīr nümāyān olup eyitti: “Ey sitre-i nāmūs-ı ‘işmet [159b] saña beşāret olsun ki şanduķa-ı rahmūñde bir dürr-i yetīm-i cihān-efrūz vedi‘at olinup hāmil-i hātem-i risāletsin” didükde hamlümi muħaķķaķ bildüm ve zamān-ı vaż‘ ķarīb olduğda ol pīr-i rūşen-zāmīr yine ma‘rūz-ı vech-i münīr idüp ‘uīzuhu bi’ş-şamedi’l-vāhidi min şerri külli hāsidiñ⁵⁶⁶ hırzū’l-emānisini ol mevlūd-ı ‘aķibet-i Maħmūda ta‘vīz eylesesin ve ba‘de’l-vilāde ism-i şerīfin Muħammed tesmiye idesin” buyurđı ve mervīdür ki Hāzret-i Hā‘ce-i ‘Ālem şallallahu ‘aleyhi vesellemūñ in‘ilāķından muķaddem tāife-i Kureyş nice māh u sāl istilā-yı kaķt u ğalādan perişān hāl olup ebr-i āsumān bī-maķar ve eşcār-ı būstan bī-semer ve ķısm-ı ķār-pāyān za‘īf u lağar ķalup eger hayvan eger insān mużtarr iken ol nūr-ı hużūra mecrā-yı muķahhar-ı şulb-ı pederden Hāvz-ı Kevşer-i rahm-ı mādere cereyān vāķi‘ olduğda suħub-ı müterākimeden bārān-ı bereķāt teķātur idüp enhār-ı ‘uyūn [160a] nice zaman huşķ-leb ü ‘aţşān iken reyyān u revān oldu ve ‘ālem u ‘ālemyān müstağraķ-ı ni‘ām-ı firāvān olmağıla ol sāl-i ferħunde-fāle senetü’l-feth tesmiye olındı. Aşķāb-ı siyer rivāyet ider ki ol āfitāb-ı sīma-yı ğayrū’l-beşer rahm-ı māderde heft māhe iken ‘Abdü’l-muţţalib vālid-i mācid-i hāzret-i risālet-penāh ‘Abdullahı be resm-i ticāret Şama göndermekle hīn-i ‘avdetde Medīneye geldükde şikeste hāl ve sāğar-ı ‘ömri şarāb-ı ecel ile māl-ā-māl olmağıla cām-ı memātı nūş idüp Dārü’n-Nābiğada mütevāri-i hicāb-ı türāb oldu ve hāzīmü’l-lezzāt ‘Abdullahuñ ķavā‘id-i būnyād-ı vücūdın ğarāb itdüğin ‘Abdü’l-muţţalibe ekber evlādından olan Hāriş i‘lām ve bu ebyātuñ mefhūmiyla tesliyet-i ğātıra itmām eyledi:

Ez ecil nist hiķkes eymen ba heme ğalk merg-i in dāred

Ca‘d-ı müşķīn-ı māh-ı ruhsārān be laħdhā derūn-ı defīn dāred⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ Her hasetçinin şerrinden onu bir ve Samed olan Allah’a havale ediyorum, sğındırıyorum.

⁵⁶⁷ Ecelden hiķ kimse emin değildir. Bütün insānlar ecelin ekin tarlasıdır. Ay yanaklıların misk kokulu saçları da mezara girer.

ve zümre-i siyer-i zaman vefât-ı ‘Abdullahda [160b] ihtilâf idüp ba‘zılar âfitâb-ı âsumân-ı risâletüñ zemîn-i hidâyete işrâkından iki yıl sonra vefât eyledi dimişler ve hîn-i vefâtında ser-rişte-i ‘ömr-i ‘azîzi, endâze-i sâl ile yigirmi beş ve yâhud otuz kezde güsiste oldu dimişler ve nüvisendegân-ı târih vaqt-i zühûr-ı âfitâb-ı nübüvvetde şöyle taḥḳîk itmişler ki mîlâd-ı şerîf sultânü’l-enbiyâ hükümet-i Nüşirevândan iki yıl ve altı ay mürûrunda vâkı‘ olup Muḥammed bin İshâk ve İbni ‘Abbas rivâyeti üzre bi’şet-i ‘İsâ bin Meryemden vilâdet-i Ḥâzret-i Ḥâteme gelince altı yüz yıl ve vefât-ı İskenderden sekiz yüz altmış iki sene ve ‘ahd-i Dâvûddan biñ sekiz yüz sene ve zaman-ı Musâdan iki biñ üç yüz sene ve zaman-ı İbrâhimden üç biñ yedi yüz ve zaman-ı Nûḥdan dört biñ dört yüz toḳuz ve Ebû’l-beşer Âdem ‘ahdinden altı bin yedi yüz sinîn-ı kâmile mürûr idüp aşḥâb-ı fil vaḳ‘asından⁵⁶⁸ [161a] daḥi kırk gün ve yâhud elli gün ve ‘inde’l-ba‘z iki sene ve yâhud daḥi sonra vâkı‘ olup lakin eşaḥḥ ve rivâyât ‘âm-ı filden dü mâh ve şeş rûzdan sonra vâkı‘ olmuştur ve cumhûr-ı muḥaddişin ü aḥbaruñ ittifâkı anuñ üzerine karar itmiştir ki vilâdet-i risâlet-penâh ‘aleyhi şalavâtullah mâh-ı rebî‘ü’l-evvelüñ on ikinci gicesi şeb-i düşenbede vuḳu‘a gelmiştir ve şirzime-i ḳalîle mâh-ı ramâzanda vâkı‘ olduğın iḥbâr itmişler ve ḳavl-i şânî şol rivâyeti taḳviyet ider ki Ḥâzret-i Ḥâtemü’r-Risâletüñ âvân-ı in‘ilâkı leyletü’l-‘arefe ve yâhud eyyâm-ı Müzdelifededür dimişler. Zîrâ ittifâḳ-ı daḳîḳa-şinâsân-ı fenn-i siyer bu minvâl üzeredür ki müddet-i ḥaml-i Seyyidü’l-beşer bî-ziyâde vü noḳşan nûh maha güzerânendedür. Pes eger istiḥḳâm-ı ḳavâ‘id-ı hacc zi’l-ḥiccede olursa bî-şekk ü reybnûh maha daḥi ramâzanda olur. Bu taḳdîrce beyne’l-rivâyeteyn tevfiḳde böyle muvaffaḳ olmuşlar ki küffâr-ı Mekke zamân-ı ḳalâlde eyyâm-ı hacı te’ḥîr iderlerdi. [161b] **Ke ḳavlihi Te‘âla innemen nesîu ziyâdetun fi’l-küfri yuzîllu bihillezîne keferü yuḥîllubehü ‘âmen ve yuḥarrimûnehu amen.**⁵⁶⁹ Pes muḥtemel ki sene-i velâdet-i Ḥâtem-i Nübüvvetde hacc-ı Ḳureyş cemâziye’l-âḥirede vâkı‘

⁵⁶⁸ Derkenar: Faide: Ḥakâ Ebû Bekir el-Hayrî enne şeyḥen mine’s-şâliḥîn. Ḥakâ lehü ennehü raâ Resulallahî sallallahu ‘aleyhi ve sellem. Ḳale fe ḳultü lehu ya rasullahî beḳegani enneke ḳulte vülidtü fi zemeni’l-melikî’l ‘adil. Ve inni se eltü el Ḥakim Ebâ ‘Abdillah. El-Ḥafiz an haze’l-ḥadişî fe ḳale hâza kiḳbün lem ye kulhu rasulallah sallallahu ‘aleyhi vesellem fe ḳale ‘aleyhisselam şadaḳa ‘Abdullah.

Tercüme: Fayda: Ebû Bekir el Hayri Salih şeyhlerden birinden şöyle rivayet etti ki: “Anlatan kimse Rasulullahı (a.s)’ı rüyasında gördü. Şöyle dediğini söyledi: “Ya Rasullallah senin şöyle dediğin bana ulaştı: “Ben âdil olan bir melikin zamanında doğdum.” Ama ben hadisi hafız olan el-Hakim ‘Abdullah’a sordum. O şöyle dedi: “Bu yalandır. Rasullah bunu söylememiştir.” Bunu üzerine Allah Rasulu: “Abdullah doğru söyledi” buyurdu.

⁵⁶⁹ Et-Tevbe 9/37: Haram ayları ertelemek, sadece kâfirlikte ileri gitmektir. Çünkü onunda kâfir olanlar saptırılır. Allah’ın haram kıldığının sayısını bozmak ve O’nun haram kıldığını helal kılmak için (haram ayını) bir yıl helal sayarlar, bir yıl da haram sayarlar.

olmağıla nüh mähā mäh-ı rebî'ü'l-evvelde tamām ola. Zîrā be rivāyet-i cumhūr rebî'ül-evvelüñ on ikinci düşenbe gicesi 'ām-ı fîlde sāl-i kırān-ı 'ulviyyetden on yidinci günde nisanuñ yigirmisinde vuķu'a geldügi muḥaķķaķdur ve üstādān-ı fenn-i nücüm ol ḥazretüñ ṭali'-i mevlüd-i bihbūd 'ākıbet-i mes'ūdların şöyle istiḥrāc itmişler ki cedyüñ yigirminci derecesinde vāķi' olup Zuḥal ve Müşteri derece-i şālîşe-i 'Aķrebde ve Mirriḡ derece-i bistüm Sereṭānda ve Qamer burūc-ı mezkūrenüñ on sekizinci derecesinde ve āfītāb burc-ı Ḥamelde ve Zühre Sevrde ve 'Uṭārid daḡi Ḥamelde ve Re'si Cevzāda ve zeneb-i Qavsde şeref-yāfte olmuşlar idi ve bi'l-cümle nuṭfe-i mübāreke-i ḥabīb-i perverdigār raḡm-ı māderde ba'de'l-istikrār mizāc-ı şerīflerine ta'alluķ iden esmā-i külliye [162a]⁵⁷⁰ve cüz'iyye bi cemī' meẓahirihā ve kemālātihā terbiyesine şarf-ı iktidār idüp inkizā'-i çār māheden soñra zāhir-i icmālî-i kalem-i a'lā ve müdebbir-i suver-i 'ālem olan rūḡ a'zamuñ bi'n-nisbe zuhūru mizāc-ı müsevvā-yı sulṭānu'l-enbiyānuñ tedbirine müte'ayyen olup cümle-i müddetüñ tamamından soñra eyem-i ezmān ve es'ad-ı āvānda ḡurşid-i āsumān-ı risālet maṭlā'-ı vücūddan nūr-ı şuhūda bürüz ve nişimen-i meşīmeden şahrā-yı zuhūra naşb-i ḡayme-i vücūd-ı nūr-efrūz itmekle zemīn ü āsumān ve cihān u cihāniyān ḡudūm-ı meymenet-lüzūmlarıyla ferḡān olup zūlmāt-ı küfr ü ışyān envār-ı lamī'a-i imān ü iḡsāna mütebeddel ve leyālî-i cehl ü şekāvet nehār-ı pür-envār-ı sa'ādete mūntaķil oldu.

Nazm:

Tā şebi nîst şubḡ-ı hestî zād

Āfītābî çü u nedāned yād⁵⁷¹

Feyz fazl-i Ḥudā-yi dāye-i o

Ferr-i perr hūmā-yı sāye-i o⁵⁷²

⁵⁷⁰ [Derkenar:] Seyyidü'l-enamdan sonra ve lev lehü endāz-ı kāināt olan külliyyāt-ı vaķiātadan birisi budur ki.

⁵⁷¹ Varlığın sabahı var edeni doğdu. Güneş ki onu hatırlamıyordu.

⁵⁷² İlahi fazlın feyzi onun annesi idi. Onun uğurlu hūma kuşunun kanadının ısıltısı gölgesidir.

Hâşıl-ı kelam yevm-i velâdet-i sa‘âdet-encâm-ı Hâzret-i Seyyidü’l-enâmda ve lüle-endâz-ı kâinât olan külliyyât-ı vâkı‘âtdan birisi budur ki mağmûr-ı bihâr-ı ‘adem olan deryâçe-i Sâvede medâ’z-zaman âb-ı revân degül serâb daği nümâyân [162b] degil iken mânend-i çeşm-i ‘âşıķân nehirler cereyân itdi. Biri daği budur ki muķa‘ir-i felek-i ķamer ile hem-ser olan tāk-ı Kisrāya kesr-i ‘azîm işâbet idüp hezâr sâlden ziyâde şanâdîd-i Mecûs îķâd itdügi nâr-ı âteşgede-i Fâris daği ol şeb-i mîlâdda münţafî olmuşdur ve bânû-yı harem-serâ-yı ‘iffet vâlide-i mûkerreme-i Hâzret-i hâtem-i Risâletden rivâyet olunur ki hîn-i vaz‘-ı hâmelde bir âvâz-ı mehîb istimâ‘ idüp ğâyet-i havfla cānib-i âvâze nâzar itdügimde bir murğ-ı sefid cenâhile batnıma mess idüp havfım zâil oldu ve ol şeb-çerâğ-ı cihân-efrûz-ı nübüvvet meşîme-i melekûtndan nişîmen-i şehâdete ķadem-i meymenet ile pertev-endâz-ı nûr-ı risâlet olduķda benden bir nûr-ı sâtı‘u’z-zuhûr leme‘ân itdi ki zemîn ve âsumânda hissime nurdan ğayrı bir şey nümâyân olmadı ve ‘ateşin müştedd olmağıla ‘asel-i muşaffâdan ahlâ ve leben-i şehbâdan ebyaz şarâb-ı tûhûr ile memlû bir cām-ı lâmiu‘u’n-nûr şundular, nûş itdüm ve etrâfıma nâzar itdükde [163a] benât-ı ‘Abdi Menâfa müteşabih müteţâbık kıadd ü ķâmetde mânend-i naḥl-ı bâsık ve tâl‘at ve melâḥatda mişl-i âfitâb lâmi‘ ve şârık bir cemâ‘at-i nisvân-ı ḥacele-enîsân-ı ‘işmet mürâfaķatüme ‘azîmet ve ḥizmet-i muvânesetüme muķâvemet itmekle her biri hîn-i talaķda müttekâ-yı mu‘âvenetüm olup velâkin kimler idüğün ‘adem-i ma‘rifetümden ğark-ı deryâ-yı ḥayret olmuş idüm ve bu ḥâlde gördüm ki âsumân-ı berînden bir dîbâc-ı sefid-i nûr-ı ibtihâc pertev-endâz-ı zemîn olup sem‘üme bir nidâ-i şafâ-ķarîn irişdi ki vücûd-ı pāk-ı Hâbîb-i Rabbü’l-‘âlemîni çeşm-i ḥalâyık-ı zemînden maḥfûz ve emîn kılasuz ve hemçünân minķarları zümürriğin ve cenâḥları yâķut-ı rengîn hezâr-tuyûr-ı ‘illiyân ve ber-fevc-i deryâ-mevc ricâl-i güzîn-i âfitâb-cebîn gördüm ki cevî-i âsumânda şufûf-ârâste cevelân idüp dest-i yemînlerinde nurdan perdâhte ebâriķ-i sîmînden tutarlar ve bu ḥinde [163b]⁵⁷³ser-â-perde-i ḥicâb dîde-i nûr-bînimde ref‘-i niķâb itmikle temâşâ kıldum ki vech-i arzda üç ‘aded a‘lâm-ı sidre- fersâ cîlve-nümâ olup birisi ķulle-i bâlâ-yı maşrıķa ve birisi burc-ı a‘lâ-yı mağribe birisi daği bâm-ı esnâ-yı Ka‘beye naşb olındı ve hemân ol ânda âfitâb-ı âsumân-ı risâlet maḥtûnen ve mesrûren gün gibi tûlû‘ eyledi ve derḥal secdegâh-ı ķurbete cebîn-sây-ı ‘ibâdet olup ümmetini şefâ‘at içün dest-i münâcâtını dergâh-ı ķâżıyü’l-ḥâcâta efrâşte

⁵⁷³ [Der کنار:] Velâdet-i Hâzret-i hâtem-i risâlet.

kıldı ve muḥaddeb-i felekü'l-eflākden nokṭa-gāh-ı merkez-i ḥāke gelince ve saṭḥ-ı 'arş-ı mu'allādan ṣaḥn-ı ferş-i ḡabrāya varınca 'alem ve 'ālemyān nūr-ı hidāyetiyle ārāste oldu ve *Mevlīd-i Kebīr-i* Kāzerūnī ve kütüb-i siyer-i ṣaḥīḥatü'l-esānīdūn ekşerinde Āmine Ḥātundan menḳuldür ki ol ḡonca-gül-i gülzār-ı nübüvvet ekmām-ı estār-ı ḥafādan cilveger-i gülbīn-i 'ālem-i şehādet olduḡda [164a] üç nefer civān-ı ḡüb-manẓar nümāyān olup birinūn elinde bir ibriḳ-i nuḳre-küb-i 'anber-feveḥāt ve birinūn elinde çār-güşe bir taşt-i zümüriddin-i 'abher-nesemāt olup her güşesinde bir dürr-i şehvār üstüvār kılmış biri daḡi elinde bir kıt'a ḥarīr-i sefid-i ḡurşīd-leme' āt tutmuş. Pes dārende-i taşt-i zümüriddin olan ṣābb-ı meh-cebīn eyitdi: "Ey ḡātemü'n-nebīyyin iş bu taşt-ı çār-güşe cihāt-ı erba'a-i arāzıyndür. Her ne cānibi murād buyurulursa yed-i irādetleriyle işāret olunsun.

Pes Ḥazret-i ḡātemür-risāle daḡi dest-i hidāyet-i peyvestin vasaṭ-ı tašte nihāde kılduḡda ṣikāf-i sürādikāt-ı ḡümündan bir nidā-yı 'izzet-i meşḡūn mesmū'um oldu ki "Muḡammedūn iḡtiyarı Ka'bedür. İmdi Ka'be aña kıble olsun" buyrulup vücūd-ı nāzenīn-i Seyyidü'l-mürselīn ol taşt-ı zümüriddīne [164b] vaż' olundu ve zıkr olunan ibriḳ-i simīn ile beden-i nūr-ıṭyenetı yedi kerre ḡasl ve ṭathīrden soñra ol ḡarīr-pāre-i sefide piçide olunup ḡüyā ki misk-i ezferden bāfte bir kemer-bend ile her cānibin müstaḡkem itdiler ve ba'd ezān dārende-i ḡarīr-pāre olan civān-ı nīk-ḡaṣlet ol nāzenīn, mehd-i nübüvveti zīr-i cenāḡ-ı 'āṭifetine alup miḡdār-ı yek-sā'at-i nücūmı deḡānını deḡān-ı pāk-ı resūle peyveste kıldı ve vus'-ı ḡavşala-i idrakūm olmayan niçe kelimāt-i cevāhir-i nikātı mesāmi'-i 'aliyye-i ḡabilliyātına ilḡā itdükçe ol ḡonce-i gül-i nübüvvet engüş-i mübārekiyle ṭaleb-i ziyādāt iderdi. Ba'd ezān ol cüvān-ı āfitāb-ṭal'at eyitti. "Yā Muḡammed saña beşāret olsun ki mecmū'-ı aḡlāḡ-ı ḡasene-i aṣṡiyā ve ḡazāin-i 'ulūm-ı ledünniye-i enbiyā saña erzānī" buyurulup mefātīḡ-i feth ü nuṣret dest-i himmetüñe teslim olundu. [165a] Ḥuṣūṣā velvele-i heybetūn 'āleme zelzele virüp cemī' nāsik ḡulubuna ḡavf-i 'aẓīm müstevlī olmuşdur" didiler ve üçü daḡi ḡayb-ı melekūta cevelān ve serā-perde-i kumūnda nihān oldılar. Menḳuldür ki Seyyid-i 'Ālem ṣallallahu 'aleyhi vesellemūn ṣeb-i milādlarında 'Abdü'l-muṭṭalib Mescid-i Ḥarāmda dergāh-ı refī'u'd-derecāta tazarru' ve münācātıda iken erkān-ı Ka'be maḡām-ı İbrāhime secde idüp yine karargāḡlarına 'avdet itdiler ve 'Abdü'l-muṭṭalibūn bu emr-i ḡarīb meşḡūdı olduḡda raḡde-i veşen-perestīden yaḡazān olup nefsine ḡiṭāb itdi: "Ey nefs-i bī-iz'ān elḡamdülillah'il-'azīzü'l-mennān Ḥudā-yı

zemîn u âsumân maḥẓ-ı luṭf u iḥsânıyla ser-çeşme-i zihnüm çirk-âb-ı ‘ibâdet-i eşnâmdan taṭhîr u tecrîd ve kendü ‘ibâdetine taḥşîş ve tefrîd buyurdu ve bu eşnâda sem‘-i ‘Abdül-muṭṭalibe ḳubbe-i melekûtdan bir nidâ-yı hoş-edâ irişdi ki: “Müjde müjde Ey ‘Abdü’l-muṭṭalib ki ḥâlâ Âmineden [165b] bir tıfl-ı laṭîf-ı ferḥunde-güher ve mihmân-ı şerîf-i ḥurşîd-manẓar cilveger oldu ki deryâ-yı envâr-ı hidâyeti cihân u cihâniyana gevher-nişâr-ı raḥmetdür.” ‘Abdü’l-muṭṭalibün bu ḥaber-i beşâret mesmû‘ı olduḳda şabr u taḳatı ḳalmayup devlethâne-i Âmineye müsâra‘at eyledi. Ḳar‘-ı bâb eyledüḳde Âmine Ḥâtun âvâz-ı ḥazîn ile cevap virüp fetḥ-i bâb-ı nübüvvet-me‘abı vaḳt-i âḥire ḥavâle itmekle ‘Abdü’l-muṭṭalib ilḥâḥ u ibrâm ile ḳar‘-ı bâbı iltizâm idüp “Yâ Âmine fetḥ-i bâb itmezseñ ma‘raz-i helâḳde olmam muḳarrerdür“ diyü ihtimâm itmekle Âmine Ḥâtun daḥi nâçâr olup fetḥ-i bâba mübâderet eyledi. ‘Abdü’l-muṭṭalib daḥi ibtidâ tâḳ-ı cebîn-i Âmineye nâzar idüp gördi ki ol vedi‘at olunan nûr-ı şafâ-baḥş-ı nübüvvet cebhe-i Âmineden nehẓat eylemiş. Pes menzilgâh-ı nûrî istiḥbâr itdüḳde Âmine Ḥâtun vaẓ‘-ı ḥamlinden ve eşnâ-yı ṭalaḳda dîde-i müşâhedesine envâ‘-ı ‘acâyib-i melekûtiyye nümâyân olduğundan [166a] ḥaber virdi. ‘Abdü’l-muṭṭalib daḥi kendüye nümâyân olan veḳâyi‘i taḳrîrden soñra “Yâ Âmine Ḥâtun, getür ol ferzend-i ḥurşîd-cemâli göreyüm” didi. Âmine Ḥâtun daḥi nâzar der zemîn zebân der süḥan idüp ğarḳ-ı ‘araḳ-ı ḥicâb olarak cevap virdi ki zâmîr-i münîre setîr olmaya ki bir şaḥş-ı melek-manẓar ol ḥurşîd-i enveri bir ṭaşt-ı zümürriḳinde ğasl itdi. Ḳımât-ı ḥarîr-i sefîde bir piçide ḳılduḳdan soñra “Yâ Âmine bu ğonca-i gül-i nâz-perveri zaḥm-ı çeşm-i merdümünden ḥimâyet idüp bir ḳaç ğün kimesneye göstermeyesin diyü te’kîd-i belîğ ile vaşîyyet itdiler” dimeḳle ‘Abdül-muṭṭalib ḥiddet ile “Yâ Âmine beher-ḥâl ru’yet-i cemâl-i ḥâtem-i nübüvvet ğâyet-i âmâldür” diyü şüret-nümâ-yı celâl olıcaḳ Âmine Ḥâtun ‘Abdü’l-muṭṭalibi men‘-i muḥâl olduğın bilüp “İşte ol müstenid-i visâde-i cân fülân ḥânede sitâre-nişîn-i kenef-i Raḥmândur görmege ḳâdir iseniz varıñuz” didi. ‘Abdül-muṭṭalib daḥi müteveccihe-i câna olduḳda [166b] gördi ki merd-i merdân-ı meḥâbet-girdâr dervâze-i ḥâlvat-ḥâne-i Resûl-i kirdigârde bir tiğ-i âteşbâr ile ḥizmet-i ḥirâsete bezl-i iḳtidâr itmiş. ‘Abdül-muṭṭalib taḳarrüb itdüḳde ol recul-i dilir eyitti. “Ya ‘Abdü’l-muṭṭalib ba‘îd ol ki mādām ki melâike-i ‘illiyyîn ziyâret-i ḳudüm-i meymenet-lüzüm-ı Seyyidü’l-mürselîni tamâm itmeyince cins-i insden ziyârete cesâret idene mazarrat işâbet ider. Pes vücûd-ı ‘Abdü’l-muṭṭalib meḥâbet-i

mütekellimden mānend-i berg-i ḥazān lerzān olup ‘inān-ı ihtiyār dest-i iktidārından gitdi ve geldügi semte ‘avdet ve bu sırr-ı nühüfteyi tavāif-i Kureyşe ifşāya niyet ile ḥāne-i Āmineden ḥurūc itdükde, çeşme-i dehānının āb-ı revān tekellimi cereyāndan ḳalup bī-zebān oldu ve meşhūd olan ḥālātuñ kitmanı lāzım idügin bilüp taḳdīm-i lāzime-i ketm-i esrāra ‘azimet itdi ve zaman-ı mev‘ūddan şöñra varup ol mevlūd-i mes‘ūduñ vech-i şerīf-i āfitāb-manzarına nazār itdükde kemāl-i meserretinden ol sürūr-i [167a] nūr-i behceti ketf-i maḥabbetine alup Ka‘be-i Mükerrremeye getürdi ve selīḳa-i belāḡat-iḥtivāsı şükrāne-i mevhibe-i Rabb-i yektā içün bir ḳaşıde-i bedī‘a inşā’ eyledi ki bu ebyāt-i belīḡa andandur.

Nazm:

Elḥmadülüillahillezi a‘ṭānī

Hazā’l-gulāme’ṭ-tayyibü’l-erdānī⁵⁷⁴

Ḳad sāde fi’l-Mehdī ‘alel-gilmān

‘Uīduhu bi’l-beyti ve’l-erkān⁵⁷⁵

Ḥattā yekūne bi lūḡati’l-Ḳaysān

Ḥattā erāhu bālīḡa’l-beyān⁵⁷⁶

‘Uīdu min külli zī şeneān

Min ḥāsidiñ muḡdarribi’l- ‘inān⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ Bana bu güzel kokulu çocuḡu veren Allah’a hamd olsun.

⁵⁷⁵ Daha beşikte iken hizmetçilere, kullara efendilik yaptı. Ben onu beyte yani Kabe’ye sığındırıyorum.

⁵⁷⁶ Tâ ki ben onu beyânda en belīḡ kimse olarak göreyim.

⁵⁷⁷ Her türlü şer işleyenlerin şerinden ve işi gücü zarar verme olan hasedcilerin şerrinden O’nu sığındırıyorum.

Ve ba‘d ezān Hāzret-i Seyyidü’l-beşer ‘aleyhi şalavātullahi mādāretü’ş-şems ü ve’l-kāmeri pīşgāh-ı Āmineye getirüp bāb-ı hıfz u hīrāsetinde envā‘ -ı vaşıyyet eyledi.

Tuḥfe:

Āḫter-i burc-ı şeref-i kāināt

Gevher-i dürc-i şadef-i kāināt⁵⁷⁸

Cünbiş-i evvel zi muḫīṭ-i kıdem

Silsile-cünbān-ı vücd-ı ez ‘adem⁵⁷⁹

Şadr-nişīn-i üst derīn-i nişīngāh

Küntü nebīyyen bud ūrā güvāh⁵⁸⁰

Bud zi reh-i şem‘-i nübüvvet-firūz

Āb nedīde gül-i Ādem henüz⁵⁸¹

Rıf‘at-ı ez u minber-i eflāk rā

Revnaḳ ez u ḫuṭbe-i levlāk rā⁵⁸²

⁵⁷⁸ Kâinatın şeref burcunun yıldızı; kâinat sedefinin içindeki cevher.

⁵⁷⁹ Kıdem okyanusundan ilk hareketi, yokluktan varlığa hareket silsilesi.

⁵⁸⁰ Bu meclisin baş köşesinde oturana O’dur. “Ben nebî iken..” (sözü) buna şahit oldu.

⁵⁸¹ Nübüvvet mumunun yanağının saadeti, uğurudur. Âdem’in gülü henüz su görmemiş iken.

⁵⁸² Ondan gelen yükseklik feleklerin minberindendir. ” Levlake” hutbesinden ona revnak, (sütun) olmuştur.

[Derkenardaki beyt:]

Çarh-ı nezd-i hayme zerîn tınāb

Cüzi an şāh-ı risālet-me 'āb⁵⁸³

Ey serā-perde-i yesrib-behāb

Hıs ki şod maşriḳ u maḡrib ḫarāb⁵⁸⁴

Ey 'Arabī nisbet ve ümmi laḳab

Bende-i to hem 'Acem u hem 'Arab⁵⁸⁵

Şem'î ü nūr ez to mürşid cem' rā

Püştî vū rû nebūd şem' rā⁵⁸⁶

Bahr-ı Kerem mevc-zen ez müşt-i to

Maḳsem-i ān furce-i engüşt-i to⁵⁸⁷

Gurusne u teşne hezārān hezār

[167b] *Geşte ez ān cür'a keş loḳma-ḫār⁵⁸⁸*

⁵⁸³ O altından direklere sahip olan felek çadırı, O risālet şāhının ayak izinin cüzüdü, tozudur.

⁵⁸⁴ Ey Medine otağı uykudan uyua; çünkü doğu ve batı harap oldu.

⁵⁸⁵ Ey Arap nisbetli ve Ümmi lakablı kimse, Arap ve Acemler senin hizmetkârlarıdır.

⁵⁸⁶ Mum ve nūr sende birleşti. Mumun yüzü ve sırtı yoktu.

⁵⁸⁷ Cömertlik denizi senin yumruğunla dalgalansın. Kerem denizin dağıtım yeri senin parmaklarının aralığıdır.

La‘l-i lebet çün şeker-efşân koned

Kişver-i cān rā şeker-sitān koned⁵⁸⁹

Tūti-i ṭab‘am ki şenā-ḥ‘ān to est (test)

Der heves yek şeker-efşân ne to est (test)⁵⁹⁰

Buy ki konem tāze şenā ḥānī

Ey şeker-sitān-ı şeker-efşānī⁵⁹¹

Ed-Dürretü’l-Fāhire: Maḳāle-i tırāzān-ı şahāyif-āşār olan şikāt-ı ruvāt-ı aḥbāruñ dürc-i şıḥḥatde derc itdükleri güftār-ı dürr-i şehvār-ı siyer-i nebīyy-i muḥtār böyledür ki, ol resül-i āḥirü’z-zamān ‘aleyhi şalavātullahu’r-raḥman üç gün ve bir rivāyetde yedi gün pistān-ı şeker-rīz-i māderden maşş-ı elbān idüp ba‘d ezān Ebū Lehebūñ cāriyesi ve oğlu Mesrūḥūñ dāyesi ve Seyyidü’ş-şühedā Ḥamzanuñ ve Ebū Seleme İbni ‘Abdi’l-Esedü’l-Maḥzūmi ve ‘Abdullah bin Caḥş el-Esedīnūñ muzi‘ası olan Şüveybe Ḥātun muzi‘āt-ı cenāb-ı Seyyidü’l-beşer olan nisvān-ı muḥtereme zümresine mülḥaḳa ve miḳdār-ı se māha Ḥazret-i Risālet-penāha dāye-i müşfiḳa oldı ve mezkūru’l-esāmī olan merdān-ı [168a] şīr-nüşān pistān-ı Şüveybe olmaḳ vasıtasıyla Ḥazret-i Seyyidü’l-beşere rızā‘ān birāderler oldılar ve ba‘d ezān ḳabīle-i Benī Bekr bin Sa‘ddan Ḥalīme binti Ebū Züeyb irzā‘ idüp kendü ḳabilesine ilettiler. Zīrā ‘ahd-i mezbūrda āyīn-i şanādīd-i Ḳureyş bu idi ki tevellüd iden evlād u aḥfādların lā-cerem marzi‘at-ı ḳabāyile virüp kendüler evvācıyla raḥat olurlar idi ve belki irzā‘ bahānesiyle etḫāl-i ḥurde sāllerin āb u hevāsı ḥoş şaḥraya irsāl idüp

⁵⁸⁸ Binlerce milyonlarca kimse aç ve susuz oradan avuç avuç avuç su içip lokma yedi.

⁵⁸⁹ Senin dudağının kızılığı şeker dağıtıyor gibidir. (Senin dudağın) Can ülkesini şekerliğe dönüştürüyor.

⁵⁹⁰ Senin için şeker dağıtan biri olma arzusunda olan yaratılışımın papağını seni övmektedir.

⁵⁹¹ O koku ki onu daha yeni övgüsünü yapıyorum. Ey şeker dağıtan şekerlik.

ḥarāret-i hevā-yı Ümmü'l-Ḳurādan şıyānet iderler idi. Bināen 'aleyh zālīk ḥavāli-i Mekke'de olan nisvān ḳabāil-i eṭfāl-i eṣrāf-i Ḳureyşî irzā' için faşl-ı rebî'ada Ümmü'l-Ḳurāya gelüp ḥargāhlarına götürürler ve müddet-i rezā' ḥitām-ı fiṭāma yitdükde ābā ve ümmühātına götürürler ve muḳābelesinde mazḥar-ı iḥsānları olurlar idi. Pes destūr-ı ma'hūd üzre [168b] sāl-i meymenet-ḳarīn-i vilādet-i Seyyidü'l-mürselinde nisvān-ı mürzi'a-i Beni Sa'd ḥarem-i muḥtereme gelmekle sa'adet-i irzā'-i Ḥazret-i Ḥatm-i Risālet ile Ḥalīme-i Sa'diyye müstes'ad olup cānib-i ḥargāhlarına ric'at ve ve hezār şevḳ u maḥabbet ile ri'āyet-i levāzım-ı irzā'-ı Ḥazret-i nāz-perver-i ḳımāt-ı 'işmete bezl-i ḳudret eyledi ve āşār-ı maḳdem-i sa'adet-i mültezim Rasūl-i Ekrem şallallahu 'aleyhi vesellemden kulbe-i Ḥalīme ol ḳadr-i berekāt-i keşire ile mu'tenim oldu ki muḥāsibān-ı 'ālem hezār deh iken ta'dād itmekden 'āciz ḳalaydı ve ol ḳadar emārāt-ı nübüvvet müşāhede itdi ki taḥrīr olunsa şaḥāyif-i evrāḳ-ı dü reng-i rüz u şeb kifāyet itmeyeydi ve Mu'in Miskīni *Me'āricinde* İmām 'Abdü's-selām Mervezīnün **Mefāhīrinden** naḳl ider ki Ḥalīmeden mervīdür ki ol server-i pākīze-güher se māha iken ayaḡa başıp çār maha olduğda dīvāre istinād ile ḥareket buyurdu ve penç mahada meşye iktidār gelüp şeş māha olduğda [169a] 'adet-i me'lūfe üzre yüridi ve heft mähede mānend-ı āb-ı revān her ṭarafa revān oldu ve heşt mähede tekellüme mübāşeret ve nüh mähede 'andelīb-i gülistān seb'u'l-meşānī olan zebān-i mu'ciz-beyānı kelimāt-ı faşīḡa-i belīḡa-i bedi'atü'n-nikāt icrāsına mübāderet buyurup deh mähede daḡil-i ḡalḳa-i bend-i cem'iyyet-i eṭfal olup münāzalada müsābaḳat gösterdi ve bed'-i bedv-i tekellümleri bir rivayetde **"lā ilāhe illallah ḳuddūsen ḳuddūsen"**⁵⁹² nāmeti'l-'uyūn ve'r-Raḡman **lā te'ḡuḡuzuḡu sinetü velā nevm**⁵⁹³ kelimāt-ı müteberrikesi oldu ve bir rivāyetde mefātiḡü'l-ḡayb-ı sır-ı melekūt olan lisān-ı nāsūtīleri zīr-i meḳālīd-i ceberūtde meknūze olan cevāḡir-i fevāḡir-i kelimāt-ı tammāt-ı **lā ilāhe illallah vallahu ekber Allahu ekber ve elḡamdülillahi' Rabbi'l-'alemīn**⁵⁹⁴ fethine müsāra'at buyurdu ve 'ömr-i 'azīz-i Seyyidü'l-beşer serḡadd-i dü sāleden güzer itdükde Ḥalīme-i Sa'diyye Baḡḡāya sefer idüp ol verd-i ḡandān-ı gülistān-ı emānīyi ḡuḡūr-ı Āmineye getürdi velākin cemāl-i nūr-ı behcet-i ḡatem-i risāletün firḳatine 'adem-i ṭāḳatinden Ḥalīme Āmineye minnet idüp bir ḳaç gün daḡı [169b] ol vüçüd-ı nāzenīn-i gül-berg-i bāḡ-ı nübüvveti ḥarāret-i hevā-yı

⁵⁹² Allah'tan başka ilah yoktur. Allah temizdir. Allah temizdir.

⁵⁹³ el-Bakara 2/255: Gözler uyudu fakat Rahman uyumaz ve uyuklamaz.

⁵⁹⁴ Allah'tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür. Allah en büyüktür. Âlemlerin Rabbine hamd olsun.

Mekkedden şıyānet dā‘iyesiyle tekrar icāzet alup ğubār-ı kadem-i ‘anber-şemīm-i hidāyet-eşeriyle meşām-ı kabīle-i Sa‘dī mu‘aṭṭar eyledi ve şakḳ-ı şadr-ı server-i nāz-perver daḡi bu nevbette üç yaşında müyesser olmağıla keyfiyyet-i vukū‘-ı şakḳ-ı şadr-ı bedr-i kāinātda şikāt-ı ruvāt-ı Hālīmeden bu vechile dībāce-i bend-i cerīde-i maḳālāt olmuşlar ki bir gün rezā‘an birāder-i Seyyidü’l-beşer olan Hamza hengām-ı nışfū’n-nehārda mer‘ādan ric‘at ve eşk-riz-i fūrkat olarak feryād ile müsāra‘at idüp eyitti: “Ey vālide-i müşfıka aḡī e‘azzi Hāşimīye meded-res ol ki iki merd-i bālā-ḳad ve cāme sefid ol dürr-i ferīdūn şanduka-i sekine olan sīne-i pākini bir sikkīn-i elmas-rengin ile çāk itdiler” didükde derḡāl Hālīme Hātun zevci Hāriş ile cānib-i mer‘āya isti‘cāl ile varduklarında gördiler ki ol kevkeb-i dürri-yi me‘āric-i mesīre, mānend-i şem‘-i dil-efrūz bir gūşede ṭurmuş ve ser-fürü bürde-i girībān-ı ‘ibret olup cemal-i melāḡat [170a] iştimaline āfitāb-ı āsumān-ı eḡadiyyet pertev-endāz-ı envār-ı vaḡdet olmuş. Ḳarīn-i ḡāl ikisi daḡi bī-şabr u bī-mecāl olup ol muḡāṭāb-ı ḡiṭāb-ı levlākuñ kadem-i pāk-i şeref-baḡş-ı eflākine rū-māl olarak şūret-i vāḳı‘ay su‘āl itdüklerinde ol nev-şükūfte-i gül-i cān u dil tebessüm ile ḡāl-i müşkil itdi ki üç yaḡud iki merd-i sefid-pūş u meh-cebīn birinūn elinde ibriḳ-i sīmīn ve birinūn elinde bir ṭaşt-ı āfitāb-berīḳ-i zümürriḡin ile gelüp meyān-ı birāderānumdan beni, mānend-i gül-deste rubūde ve luṭf u sukūnet ile zirve-i ḳulle-i kūhda ḡāb-āyende ḳıldılar ve gül-berg-i sīne-i şāf ü tāb-nākūmi bir ḡançer-i şeffāf-ı mū-şikāf ile çāk ve ḡalvet-serā-yı ḡāṭır-ı derrākını ḡāşāk-ı sivādan mücerred ve pāk itdiler” buyurdu. Bināen ‘alā zālīk Hāriş ile Hālīme meşveret idüp “Yaḡtemildür ki bu şeb-çerāḡ-ı düd-mān Benī ‘Adnana nāḡehān bir şey işābet eyleye“ deyüp ol vedi‘a-i celīleyi dāru’l-emn-i Mekke māder-i mihribānı Āmine Hātuna sālīmen teslīm itdiler ve nüvisendegān-ı şaḡāyif-i aḡbārda emr-i muḡṭār budur ki ol [170b] manzūr-ı naḡar-ı ‘ināyet-i Perverdigār, merre-i şāniyede se sālē ve yek māha ḡızmet-i ḡizāne-i Hālīmede ḡarar idüp ol zaman ki Āmine-i emīne cemāl-i pākmāl-i sulṭānū’l-enbiyā ile dīde rūşenā olmuş idi. Sinn-i şerīfleri muşādīf-i penc sālē ve yek māhe idi dimişler ve ba‘zı ruvātdan vaḳı‘a-i şakḳ-ı şadr-ı ḡatm-i nübüvvet daḡi penc sālēde oldıḡı menḳüldür ve ruḡsāre-ṭırāzān-ı muḡaddere-i tedḳīḳ-i siyer şöyle taḡḳīḳ iderler ki ser-rişte-i ‘ömr-i girān-behā-i Hātem-i Enbiyā ‘uḳūd-ı sinīnden ‘alā ḡavli’l-ba‘z ‘ıḳd-i sādise peyveste olduḡda māder-i pāk-güher Hāzret-i Seyyidü’l-beşer aḡrabasından olan Benī ‘Adiyy Bin Neccārı ziyāret ve pürsiş-i aḡvāl-i ‘Abdullah bin ‘Abdü’l-muṭṭalib ile tecdīd-i

ni‘met niyetiyle ‘Abdullahuñ memlûkesi olan Ümmü Eymen ki bi hasebi’l-irş
 Hazret-i Fahr-i ‘Âlem şallallahu ve selleme intikâl itmiş idi. Kendü refâkatine alup
 ta‘ahhüd-i hizmet-i hizâne-i resûlü anuñ yed-i ‘âţufetine vedi‘at kıldı ve kâfile-i
 Yeşrib ile Mekkedden nehzat ve hatîre-i hadrâ-yı tayyibe-i tayyibeye ‘azîmet itdi ve
 Dâru’n-Nâbiğa ile mevşûf olan medfen-i ‘Abdullahı miqdâr-ı yek mâhe [171a]
 devlet-serâ-yı ikâmet itdükden sonra şavb-ı dârü’l-emân beyt-i Yezdâna ric‘at idüp
 esnâ-yı müsâferetde ol mahfe-pîrâ-yı kavâfil-i ‘işmet. A‘ni mâder-i mesned-nişin-i
 ‘iffet-i hazret-i müstenîd-i visâde-i nübüvvet, feth-i evvel ü medd-i âşer ile ma‘rûf
 olan merhale-i Ebû Ade yektâ süvâr-ı hevdec-i fenâ olup dârü’l-bekâya rihlet eyledi.

Beyt: *Şodâ ân dürri-i âsumân şeref*

Cüdâ hemçü dürr-i yetîm ez şadef⁵⁹⁵

Pes ol mâder-i mihribân maţmüre-i lahidde pinhân olduqdan sonra mütekeffil-i
 hizmet-i hizânet cevher-i hizâne-i risâlet ol dürr-i yetîm-i Hakkâ nübüvveti Harîm-i
 Haremullaha götürüp hizmet-i kefâlet-i ‘Abdü’l-muţtalibe vedi‘at eyledi.

İhrace Ebû Na‘îm min tarîku’z-zuhrî ‘an Ümmi Seme‘a binti, Ebû Züher
 ‘anümmihâ kâlet şehidtü Âminete ümmü Resûlillahi şallallahu ‘aleyhi vesellem fi
 ‘illetihâ elletî mâtet fiyhâ ve Muhammedün gulâmun yefi‘u lehü hamsîne sînine ‘inde
 re’sihâ fe nazarat ilâ vechihî şümme kâlet: ⁵⁹⁶

Şi‘r:

Bârek fiyke Allahu min gulâm

Ya İbnellezî min hurmeti’l-hamâmi⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ Göklerin şerefleştirdiği o inci ayrıldı. Sedeften yetim kalan inci gibi, bu incide ayrı düştü.

⁵⁹⁶ Ebû Naim Zühri yolu ile Sema‘a binti Ebû’z-Zuher’dan, o da annesinden ihraç ettiği bir rivayetde Sema‘a şöyle der: “Ben, Rasulullah (s.a.v)’ın annesi Âmine’nin vefât ettiği durumdaki hastalığını müşahade ettim. O esnada Muhammed (a.s) baş ucunda idi. Beş yaşında büyümekte olan bir çocuktü. Âmine onun yüzüne bakarak şöyle dedi.

⁵⁹⁷ Allah sana oğlunu bereketli kılsın. Allah’ın bereketi kendisiyle olan oğul.

Necā bi ‘avni’l-meleki’l-‘allamī

Fedā gadate’t-zarbi bi’s-sihāmī⁵⁹⁸

Bi mieti ibli sivāmin

İn şaḥḥa mā ebşertü fi’l-menāmī⁵⁹⁹

Fe ente meb‘üşün ile’l-enāmī

[171b] *Min ‘indi zi’l-celāli ve’l- ikrām⁶⁰⁰*

Tüb‘aş fi’l-hālli ve fi’l-ḥarāmī

Tüb‘aş fi’t-taḥkiki ve’l-İslāmī⁶⁰¹

Dīn-i Ebīke el-berr İbrahām

Fallahu enhāke ‘ani’l-eşnām⁶⁰²

En lā tuvā lihā me‘al-eḳvām⁶⁰³

⁵⁹⁸ Ve melik ve ‘allām olanın yardımıyla kurtulan oğul. Kur’a oklarıyla nişanlı yüz deve karşılığında fide ile kurtulan oğul.

⁵⁹⁹ Besili yüz deve ile rüyada gördüğüm; eğer doğru çıkarsa sen insanlara gönderilmiş bir kimsesin.

⁶⁰⁰ Eğer rüyada gördüğüm doğruysa halka gönderilmişsin. Celâl ve ikram sahibi tarafından gönderilmişsin.

⁶⁰¹ İkrâm ve celâl sahibinin katından helâl, haram ve İslâm ile taḥkik için gönderilmişsin.

⁶⁰² Baban iyi bir insan olan İbrahim üzere gönderildin. Allah seni putlardan nehyetti ki halklarla birlikte onlara uymayasınız.

⁶⁰³ Sen onları kavimlere dost kılmayasın diye.

Şümme kâlet külli hayyin meyyitün ve külli cedîdin bâlin ve külli kebîrin yefnî ve ene meyyitin ve zikri bâkin ve kad terektü hayren ve veledtü tühren. Şümme mâtet fe künnâ nevha'l-cinni 'aleyhâ fe hafıznâ min zâlike⁶⁰⁴

Şi'r:

Tebkî eltfetâtü el-berretü'l-Emîne

Zâte'l-cemâli'l-'iffetî'r-rezîne⁶⁰⁵

Zevceti 'Abdillahi ve'l-ķarîne

Ümmi nebîyyi'llahi zü's-sekîne⁶⁰⁶

Ve şāhibü'l-minberi bi'l-Medîne

Şāret lizî ħufretihā rehîne⁶⁰⁷

Ve aħrace eť-Tāberāni ve Ebū Nu'aym ve İbni 'Asākir ħurictü min niķāĥin ve lem aħruc min sıfāĥin min ledün Ādeme ilā en veledenî Ebî ve Ümmî lem yuşıbnî min sıfāĥi'l-cāhilliyyeti ve şeyün ve aħrace İbni Merdüveyh 'an İbni Enes. Kāle ķarae Rasulullahi şallallahu 'aleyhi vesellem: "Leķad cāekum resülün min enfesiküm" bi fetĥi'l fāi ve ķale ene enfeseküm neseben ve şihren ve ĥaseben. Leyse fî ābāi min ledün Ādem sıfāĥun küllünā nikāĥun ve ķale te'ālā fî kelāmihi'l-a'lā: "Ellezî yerāke ĥıyne teķümü ve teķallübeke fî's-sācidine." Kāle İbni 'Asākir ve 'İkrime fî tefsiri ĥāze'l-āye. Erāde bi ķavlihi "Yerāke ĥıyne teķümü" en-nübüvve [172a] ve bi ķavlihi ve taķallübüke fî's-sācidin fî aşlābü'l-muvaĥĥidin min nebıyyin ilā nebıyyin ĥatta

⁶⁰⁴ Sonra o şöyle dedi: "Her diri olan ölür ve her yeni eskir. Her büyük olan fenâ bulur. Ben ölüyüm ama benim zikrim kalıcıdır. Çünkü ben ardımdan bir hayır bıraktım. Temiz bir evlat doğurdum." Sonra vefat etti ve biz onun üzerinde cinlerin iniltisini işittik. Bundan onu muhafaza ettik.

⁶⁰⁵ İyi ve temiz genç kızlar Amine'ye ağlıyorlar. O vakarlı, iffetli, cemâl sahibi idi.

⁶⁰⁶ Abdullah'ın karısı ve sırdaşı, sekine sahibi Allah'ın nebisinin annesi.

⁶⁰⁷ Medine'de minber sahibi, mezar çukuruna rehin olarak kaldı.

aḥrucuke nebīyyen fi hāzihī'l-ümmeṭi⁶⁰⁸ bu taḳdīrce ābā u ecdād-ı risālet-penāhuñ cümlesi ‘ahd-i Ādeme dek gerek zaman-ı cāhiliyyet ü fetretde ve gerek da‘vet-i sālifede zümre-i muvaḥḥidinden mülāḥaza olunur. **Kemā ḳāle es-Suyūṭī ḳad ṣebete ‘an cemā‘atin kānū fi'l-cāhiliyyeti ennehüm tuḥannefü ve tedeyyenü bi dīn-i İbrāhim ve terakkü şirke. Feme'l-mānī‘u en yekūne Ebū'n-nebīyi ‘aleyhisselām silken meslekihum fi ḫālike. Kemā ḳāle el-Ḥāfiẓ Ebū'l-ferec bini'l-Cevzī fi't-Telḳih fi tesmiyeti men rafazā ‘ibādete'l-eşnāmi fi'l-cāhiliyyeti Ebū Bekir eş-Şiddīḳ, Zeyd bin ‘Amr bin Nufeyl, ‘Abdullah bin Caḥş, ‘Oşman bin el-Ḥuveyrīş, Varāḳa bin Nevfel, Zebāb bin Bezzār, Sa‘d Ebū Bekirī'l-Ḥımyerī, Ḳus bin Şā‘ide el-Eyādī, Ebū Ḳays bin Şarma ve aḥrace İbni Cerir fi tefsīrihi ‘an İbni ‘Abbas raḍıyallahu ‘anh fi ḳavlihi Te‘āla “Ve le sevfe yu‘ṭike Rabbuke fe terzā.” Ḳāle min rızā-i Muḥammed ‘aleyhisselām en lā yüdḥule eḫadin min ehli beytihi en-nāre ve hāzā te‘vīlün mā aḥrace Ebū Sa‘id [172b] fi şerefü'n-nübüvveti ‘anhü ‘aleyhisselām. “Seeltü Rabbī en lā yedḥule'n-nāra eḫadin min ehli beyti fe a‘ṭānī” ḫālike ve āvredehu'l-Ḥāfiẓ Muḥibbū'd-dīn eṭ-Ṭaberī fi kitābihi *Zehāirü'l-Uḳbā***⁶⁰⁹

Pes şinevendegān-ı agāhuñ zamāir-i pür-intibāhlarına nühüfte olmaya ki ḫılāl-i maḳāl mevlid-i Resūlullah ‘aleyhi şalavātullahda ḫıkr olunan āyāt-ı kerīme ve esānīd-i şāḫiḫa ile rivāyet olunan eḫādīs-i şerīfeyi derc ü irāddan murād-ı bende-i nā-

⁶⁰⁸ Taberānī Ebū Naym ve Asākir’de olan bir rivayetde Hz. Peygamber şöyle demiştir: “Ben Ādem’den annem babamın beni doğurduğu ana kadar hep nikāhlı bir soydan çıkarıldım. Benim soyumda zinakār biri olmadı. Cahiliyenin sefāhetinden herhangi bir şey bana bulaşmadı. İbni Merdivey İbni Enes’ten rivayet ettiğine göre Rasūlullah sallallahu ‘aleyhi vesellem şunu okudu: “(Tevbe 9/128:) Andolsun ki; size içinizden, bir peygamber gelmiştir. Ben neseb, akrabalık bağı (sihriyet) ve haseb olarak en temiz olanınızım. Ādem’den bu yana babalarım içerisinde zina işlemiş kimse yoktur. Hepimiz nikāhla evlenmişizdir.” Allah teāla buyuruştur ki: “(eş-Şuārā 26/218-219) Namaza kalktığında seni ve secde edenler arasında dolaşmanı görendir.” Bu ayetin tefsirinde Asākir ve İkrime şöyle dedi: “Cenāb-ı Hak sözüyle; nübüvve (eş-Şuārā 26/218) “Kalktığında seni görendir.” sözüyle de şu kast edilmektedir: Muvahhid olan bir nebiden diğerine intikal ederek bu ümmete nebi olarak çıkarıldı zamana kadar, muvahhid olan kimselerin soylarında seni görendir.

⁶⁰⁹ Suyūṭī’nin dediği gibi ilim ehli bir gruptan tespit edildiğine göre, Rasūlullah (a.s)’ın anne babası cahiliye döneminde Hanif idiler ve İbrahim (a.s)’ın dini ile dinlenip şirki terk etmişlerdi. Bu durumda Nebi (a.s)’ın anne babasının gittikleri yolun böyle olmasına engel nedir? Yine Hafız Ebū'l Ferec İbni Cevzī’nin *el-Telḳih* isimli kitabında cahiliye döneminde puta tapıcılığı reddedenlerin isimlendirilmesi babında söylediğine göre Ebū Bekir Sıdk, Zeyd bin ‘Amr bin Nufeyl, Abdullah bin Caḥş, Osman bin Huveyrīş, Varak bin Nevfel, Zebab bin Bezzar, Sa‘d Ebū Bekir El-Himeri, Kus bin Saide el-Eyadi, Ebū Kays bin Sarame puta tapıcılığı reddetmiş kimselerdir ve yine İbni Cerir’in tefsirinde İbni Abbas’dan rivayetle anlatıldığına göre Allah tealanın “(ed-Duha 93/5:) Şüphesiz Rabbin sana verecek sen de hoşnut olacaksın.” kelāmı ile ilgili İbni Abbas şöyle der: “Muhammed (a.s)’ın hoşnutluğundan maksat ehl-i beytinden kimsenin cehenneme sokulmamasıdır.” Bu Ebū Said’in aktardığı bir yorumdur. Hadis-i şerifte: “Ben Rabbinimden ehl-i beytimden kimseyi cehenneme koymasını diledim. Bunu bana verdi.” buyrulmuştur. Taberī *Zehāirü'l-Uḳbā* adlı eserinde bunu anlatmıştır.

murād budur ki İmam Müslim rah̄metullahi ‘aleyh, Enes raḍıyallahu ‘anhudan rivāyet itdügi **inne ebī ve ebāke fi’n-nār**⁶¹⁰ ve Ebū Hureyre raḍıyallahu ‘anhudan rivāyet itdügi **iste’zentü Rabbī en estah̄fire ümmī felem yū’zinbī ve’ste’zentü en ezüre kabrehā ve fe ezine lī**⁶¹¹ hadiṣ-i şerīflerine haşr-ı nazar olunmaya ve aḳdem-i eimme-i müctehidın sirācü’l-ümmet ve’d-dīn Ebū Ḥanife raḍıyallahu ‘anhuya ‘ala ḳavli’l-ba‘ż nisbet olunan *Fıḳh-ı Ekber*üñ aḳirinde **ve vālidā Resulullah mānā ‘ale’l-küfri**⁶¹² diyü muşarraḥdur ve İmam ‘Ali [173a] Pezdevi *Fıḳh-ı Ekber* Ebū Ḥanife raḍıyallahu ‘anhunı olmak üzere **mā tā ‘alel küfri**⁶¹³ mefhūmını taḥḳıḳ idüp huşūşā şadru’ş-şerī‘a ‘aleyhi’r-rahme evāyil-i tavzīḥda Ebū Ḥanife raḍıyallahu ‘anha *Fıḳh-ı Ekber*’de ta‘rīf-i fıḳıḥda **el fıḳhu ma‘rifetü’n-nefsi mālehā ve mā ‘aleyhā**⁶¹⁴ buyurmuşdur, didügi *Fıḳh-ı Ekber* İmām-ı A‘zam ḥazretlerinin olduḡın te’yid itmişdür. Bināen ‘alā zālİK biz daḡı ‘ıḳd-ı ‘aḳıdemizi anlaruñ silkine ‘aḳd ideriz ve lā cerem i‘tikādımız bunuñ üzerine mün‘aḳid olmak elzem idügin ḫilye-i şu‘ürdan ‘atıl olanlara tefhimi iltizām ideriz diyu naḡş u cidāle müteşaddi olan mu‘ānidlerden olmayup belki bu huşūşda cidāl ‘iyāzen billāhi’l-müte‘al ri‘āyet-i merāsım-i ta‘zīm ḥuḳūḳ-ı nebīde taḳşir ve ihtilāl idüginde şüphe ḳılmayasın. Huşūşā efḍalü’l-fuzāü’l-müteahḫırin Aḫmed bin Kemāleddin delāil-i ṭarafeyni irād u taḳrīrden soñra bu babda sükūt [173b] evlādur buyurmuşlar. Raḫmetullahi ‘aleyh ve İbni Ḥacerü’l-Mekkī *Şerḫ-i Hemziyyede*

Beyt:

Lem tezel fi zamāirü’l-kevn

*Taḫtaru leke’l-ümmehātu ve’l-ābā*⁶¹⁵

Beytinüñ şerḫinde bu bābda olan ḳāl ü ḳıylı ba‘de’t-tefşil bu vech ile ḫatm-i kelām itmiş ki ve ḳavl-i Ebī Ḥayyān **inne’r-Rafızate el-ḳāiliyne, bi enne ābāe’n-nebiyyi ‘aleyhisselām ḡayri mu‘azzibīne müstedillīne bi ḳavlihi te‘ala “ve taḳallebeke fi’s-**

⁶¹⁰ Benim babam ve senin baban ateştedir.

⁶¹¹ Ben Rabbimden annemi bağışlaması için izin istedim bana izin vermedi. Onun kabrini ziyaret etmek istedim ona izin verdi.

⁶¹² Rasullahın anne babası küfür üzere öldüler.

⁶¹³ İkisi küfür üzere öldü.

⁶¹⁴ Fıkıh kendi yararına ve zararına olan şeyleri bilmesidir.

⁶¹⁵ Varlığın derinliklerinde yok olmadı. Sen kendine anneler ve babalar seçtin.

sācidiyne.” Fe leke reddühü bi enne mişle Ebî Hıyyān. İnnemā yürce‘u ileyhi fi ‘ilmü’n-naḥv ve mā yete‘alleku bihi ve’l-mesāilü’l-uşūliyyeti fe hüve ‘anhā bi ma‘zelin keyfe ve’l-‘Eşāiretü ve min zekere me‘ahüm fi mā merre ānifen ‘alā ennehüm mü’mīnūne fe nisbetühü zālike li’l-Rāfizeti vaḥdehüm me‘a hāülā illezīne hüm eimmtü ehl-i sünneti ḳāyilüne bihi ḳuşūrün eyye ḳuşūr ve tesāhilün eyye tesāhülün⁶¹⁶ ‘Ale’l-ḥuşuş mezheb-i Mālikide olan müctehidīn ebeveyn ḥaḳḳında güftār-ı nā-hemvār iden bed-girdārlar rahmet-i Ḥaḳdan merdūd ve mercüm ve şefā‘at-i resūlden matrūd-ı maḥrūmlardur dimişler [174a] Kemā ḳāle es-Süheyli fi’r-Ravzi’l-Ünüf ba’d-ı irād-ı ḥadiş-i Müslimin ve leyse lenā naḥnū en neḳüle fi ebeveyhi ‘aleyhisselām lā tü’zü’l-aḥyāe bi sebbi’l-emvāti ve ḳalellahu te‘ālā “innellezīne yū’zūnāllahe ve resūlehū lehu el āye süile el ḳāzı Ebū Bekir el-‘Arabī eḥadü’l-eyimmeti’l-mālikiyeti ‘an racūlin ḳāle inne ebā nebīyyi ‘aleyhisselām fi’n-nār fe ecābe bi enne men ḳale zālike fe hüve mel’ünun li ḳavlihi te‘ālā innellezīne yū’zūnāllahe ve resūlehū le‘anehumullāhu fi’d-dünya ve’l-āḥireti⁶¹⁷ “ Ḳāle velā ezen a‘zam min en yeḳülü fi ebiyhi ennehū fi’n-nār ve ḳāle ba’zü’l-ḥanābileti muṭlaḳan enne men sebebe ümmen Nebīyye yuḳtelü müslimen kāne ev kāfiren.⁶¹⁸

ve ḳāle Ḳurtūbī: “Lā te‘āruze beyne ḥadişe’l-aḥyāi ve ḥadişe’n-nehyi ‘an istiḡfāri lehümā bi deliyli ḥadişin ‘Aişeten raḍıyallahu ‘anha enne zālike fi ḥacceti’l-vedā‘ ve li zālike ‘ayyene İbni Şāhin nāşiḡen ve ḳāle ‘allāme Naşıruddīn bin el-Münir el-Mālikī fi kitābihi *el-Müktefā fi Şerefi’l-Muştafā* ve ḳad vaḳa‘a li nebīyyinā [174b]

⁶¹⁶ Ebi Hayyan’ın sözü şöyledir: “Peygamber aleyhisselamın anne babasının azab görmeyeceğini söyleyen Rafiziler Allah’ın şu sözünü delil olarak gösterirler: “Secde edenlerle birlikte hareket etmen.” Sen bunu reddedebilirsin. Çünkü Ebi Hayyan’ın benzeri nahiv ilminde ve bununlarla ilgili olan ilimlerde ve usul ilminde ona rucū eder. Ebi Hayyan bu görüşten ayrılmıştır. Eşârlilerin durumu nasıldır? Onlardan kimi Eşârî ve Rafizîlilerle birlikte az önce zikredilen konuda onların mü’mīn olduklarını ileri sürerler. Bu durumun ehl-i sünnet imamlarının da kabul etmesine rağmen sadece Rafizîlere nisbet edilmesi kusurlardan bir kusurdur. Kolaya kaçışlardan bir kaçıştır.

⁶¹⁷ el-Ahzab 33/57: Şüphesiz Allah ve Resulünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lanet etmiştir.

⁶¹⁸ Süheyli’nin *Er-Ravzu’l-Ünüf* adlı eserinde Müslim’den gelen bu hadisi verdikten sonra söylediği gibi. Peygamber aleyhisselam’ın annesi ve babası hakkında konuşmak bize yakışmaz. O bir hadisinde: “Ölülere kötü söz söyleyerek dirileri incitmeyiniz.” buyurmuştur. Yüce Allah buyurdu ki : “Şüphesiz Allah ve Resulünü incitenler.” Mālikî imamlarından biri olan Kadı Ebū Bekir el-Arabî’ye: “Peygamberin ebeveyni ateştedir.” diyen bir adam hakkında ne buyurduğunu sordular. Buna cevap olarak Kadı Ebū Bekir şöyle dedi: “Bunun söyleyen kimse mel’undur. Çünkü yüce Allah: “Şüphesiz Allah ve Resulünü incitenlere, Allah dünya ve ahirette lânet etmiştir.” buyurmuştur. Ebū Bekir el-Arabî şöyle dedi: “Anne babasının cehennemde olduğunu söylenmesinde Hz. Peygambere daha büyük eziyet olamaz. Bazı Hanbelîler kesin olarak şöyle demişler: “Peygamberin annesine kötü söz söyleyen, ister Müslüman ister kâfir olsun, öldürülür.”

ihyâi'l-mevtâ neziyrü mâ vaqı'a 'İsâ 'aleyhisselâm ilâ en kâle ve câe fi hadîş-i âher enne'n-nebiyye 'aleyhisselâm lemmâ mü'nîa mine'l istiğfâri lil küffâri de' allâhe en yahyâ lehu ebeveyhi fe ahyâhümâ fe âmennâ bihî ve şaddekâ ve mâtâ mü'mineyni ve kâle'l Hâfız Fethü'd-dîn bin Seyyid fi *Sîrefi* ba'de zıkr-i kışşati'l-ihyâi ve'l-eḥādîş-i'l-vârideti fi't-ta'zîb ve mâ ruviye min enne 'Abdallah İbni 'Abdü'l-muṭṭalib ve Âmine ibnete Vehbin ebeveyn nebî 'aleyhisselâm eslemâ ve ennallahe ahyâhümâ lehu 'aleyhisselâm fe âmennâ bihi ve ruviye zâlike eyzen fi ḥaḥḥı ceddihi 'Abdü'l-muṭṭalib muḥâlifu lima aḥrace Aḥmed 'an Ebî Medenî el-'Uḳaylî kâle ḳultu yâ Ya Rasullallah eyne Ümmi kâle fi'n-nâr ḳultu "Fe eyne men mezâ min ehlike?" kâle "Esmâ terzâ en tekûne ümmuke me'a ümmi" kâle zekere ba'zu ehli'l 'ilmi fi'l-cem'i beyne hâzihi'r-rivâyâti mâ ḥâşılıhu enne nebîyy 'aleyhisselâm lem yezel râḳiyem fi maḳamati's-seniyyeti şâ'idan fi'd-derecâti'l-'aliyyeti ilâ en ḳabazallahu ruḥahu't-ṭahireti ileyhi ve ez lefehü bimâ ḥaşallahu bihi ledeyhi mine'l-keremâti ḥıyne'l-ḳudümi 'aleyhi. Fe mine'l-câizi [175a] en yekûne hâzihi dereceten ḥaselet lehu 'aleyhisselâm ba'de en lem ye kün ve en yekûne'l-ihyâ ve'l-îmâne müteahḥîren 'an tilke'l-eḥādîş-i ve lâ te'arrazu ve bi'l-cümle İbni Şahin ve Hafız Ebî Bekr el-Ḥaṭîbe'l-Bağdâdî ve Süheylî ve el-Muḥibb et-Ṭaberî ve Ḳurtûbî ve 'allâme-i Nâsuriddîn bin el-Münîr⁶¹⁹

ve bunlardan ma'ad nice 'ulemâ ve meşâyıḥ ümmü'l-mü'minîn 'Aişe raḳıyallahu 'anhadan mervî olan hadîş-i şerif mağzâsınca vâlide-i 'iffet-penâh-ı Ḥazret-i

⁶¹⁹ İmam Kurtubî şöyle demiştir: "Hz. Aişe'den gelen hadis delil olarak gösterilerek dirilerle ilgili hadis ve ikisine istiğfardan nehy eden hadis arasında çelişki olmadığını söyler. Hz. Aişe'nin rivâyet ettiği hadis Veda Haccı'nda söylenmiştir. Bundan dolayı İbni Şahin bu hadisi nasih olarak tespit etmiştir. Allâme Nasreddin İbnü'l Mürîd *el-Maliki el-Müktefâ fi Şerefi'l-Mustafa* adlı kitabında şöyle dedi: "İsâ aleyhisselâm gibi ölüleri diriltmiştir diyerek devamında: "Bir başka hadis de şöyle rivayet edildi. Nebî aleyhisselâm kâfirler için istiğfardan men edilince Allah'tan anne babasını kendisi için diritmesini diledi ve Allah onları diriltti. Her ikisi, ona iman etiler ve onu tasdik ettiler. Mü'minler olarak vefât ettiler. El-Hafız Fetiddin bin Seyyid *Sîrefi*inde diriltme kıssası ve azabla ilgili gelen hadisleri zikrettikten sonra: "Hz. Peygamberin babası olan Abdullah bin Abdü'l-muttalib ve annesi Âmine binti Vehb'in Müslüman oldukları yüce Allah'ın peygamber için onları dirittiğini ve kendisine iman ettiğini anlatan rivayet ile birlikte dedesi Abdü'l-muttalib ile ilgili gelen rivâyet Ahmed'in Ebi Medenî El-Uḳaylî'den ihrac ederek anlattıklarına muḥâlîftir. Ahmed dedi ki: "(sahabe) Ya Rasulallah annem nerededir?" dedi ki: "Cehennemdedir" dedim ki "Senin ailenden vefât edenler nerede peki?" Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Sen annenin benim annemle birlikte olmasına razı mısın?" Kitabın yazarı Fethüddin: "Bazı ilim adamları bu rivayetlerin ortasını buldular. Bundan sonuç olarak şunu söylemek mümkündür. Nebi (a.s) değerli makamlara çıkmaktan uzak kalmadı. Yüce derecelere ulaştı. Bu durum Allah'ın temiz ruhunu aldığı ana kadar devam etti. Allah peygamberine kendi yüce zâtı için mahsus kıldığı katındaki keremlerle peygamberi kendine özgü kılarak zatına yakınlaştırdı. Bunun yani Hz. Peygamberin ana babasının diriltilmesi ve iman etmesi hadisesi bu hadislerden sonra olmuş veya olmamış bir olay olmasının Nebi (a.s)'ın nin elde ettiği bir derece olması uygundur. Burada herhangisi bir çelişki yoktur. İbni Şahin ve Hafız Ebî Bekir el-Hatibe'l-Bağdadi, Süheylî ve el-Muhibb el-Taberî ve Kurtûbî ve allame Nasuriddin bin el-Münir bu cümledendir.

Muhammed rasulullah haccü'l-vedâ' da du'â-i müstecâb-ı Hâzret-i Nübüvvet-me'âb ile hayât-yâb ve devlet-i imânla sa'âdet-nişâb olduğın kütüb-i mu' tebelerinde irâd ile ref' -i perde-i irtiyâb irâde buyurmuşlardır.

Kemâ ruviye 'ân 'Aişe radıyallahu 'anhâ. **Qālet hacce binā Rasulullah şallallahu 'aleyhi vesellem hacce'l-vedâ' fe merre bî-'ala 'Akabeti'l-cahun ve hüve bâkin hazîn muğtemmüm fe be keytü li bekāyihî şümme ennehü nezele fe qāle yâ Hümeyrâ istemsiki ve fesnedtü ilā cenbi'l-ba'ir [175b] fe mekeşe meliyyen şümme 'āde fe mekeşe 'anni tavīlen şümme 'āde ileyye ve hüve ferehun mütebessim. Fe qāle zehebtü li kabri ümmi fe se eltullahe ey yühyiehā fe ahyāhā fe āmenet ve reddehallahu qāle el-Hāfiz Şemdüddin Nāsurriddin ed-Dimeşki fî kitābihi'l-müsemmä Mevridü's-Şādî fî Mevlidi'l-Hādî⁶²⁰**

Şi'r:

Habbellahu en-Nebîyye mezîdi fazlin

'Alâ fazlin ve kâne bihi raūfen⁶²¹

Fe ahyā ümmehü ve kezā ebāhü

Li imānin bihi fazlen laṭifen.⁶²²

Fesellim fe'l-ḳadīmü bihi bizā ḳadīrūn.

Ve in kâne'l-ḳadişi bihi za'ifā⁶²³

⁶²⁰ Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hz.Aişe : “Rasulullah bizimle birlikte haccetti. Akabe Tepesi'ne benimle birlikte geldi. İnsanlar haccediyorları. O kederli ve hüzünlü idi. Onun ağlamasından dolayı ben de ağladım. Sonra o Akabe'den indi ve şöyle dedi: “Ya Hümeyra beni tut.” Ben bir bineğin yanına dayandım. Durdu, bekledi. Sonra döndü. Sonra benden daha uzun süre durdu ve bana döndüğünde güleryüzlü ve sevinçli idi. Bana şöyle dedi: “Annemin kabrine gittim ve Allah'tan onu benim için diriltmesini istedim ve annemi bana diriltti. Bu esnada annem iman etti ve Allah onu eski haline dönüştürüp vefat ettirdi.” Hafız Şemseddin Ed-Dimeşki *Mevridü's-Sâdî fî Mevlidi'l-Hādî* kitabında şöyle der.

⁶²¹ Allah Nebisine olan fazlının üzerine yine fazlının bolluğundan bağışta bulundu. Çünkü o Rauf'tur.

⁶²² Kendisine hoş bir lütuf olarak anne ve babası imân etsinler diye diriltildi.

Ey birāder-i e‘azz ve müstemi‘-i bī-ğaraž egerçi bu ḥadiş-i şerīf ba‘zı esbābla lede’l-muḥaddiṣīn za‘īf ve ‘inde’l-ba‘ż mevzū‘dur. Velākin farż idelim ki za‘īf yaḥud mevzū‘ olmuş. Bu ḥadiş-i şerīfde olan sebep-i ihtilāf fi’l-aşl iḥyā-i Ümm-i Resūldeḍür. Yoḥsa zümre-i muvaḥḥidīnden olduklarına mücerred bu ḥadiş ile istidlāl olunmayup belki āyāt-ı kerīmede nice işāret ve eḥādiş-i şaḥīḥada envā‘-ı delālet bulunup ri‘āyet-i levāzım [176a] ta‘zīm-i şān-ı Nebīde ihtimām-ı ‘aẓīm itmişler ve ednās-ı aḡrāž u ta‘aşşubdan kıābil-i ṭahāret olan zamāir-i erbāb başireti bu maḳūle daḡdaḡadan taṭhīr ve tecrīde mecrā-yı lisān-ı ḥaḳīḳatlerinden feyezān iden āb-ı kelimāt-ı ḥayāt-baḡşlarıyla himmet ve ṭarīḳ-i müstaḳīm-i hidāyete delālet buyurmuşlardır. Ḥaḳḳā ki cümle-i kāyināt ol zübde-i mükevvenāt ve merdüm-i dīde-i mevcūdatuñ āb-rū-yı cihān-efrūz-ı vücūd-ı biḥūdlarıyçün vücūda getirölüp evvelīn ü āḥirīn yevm-i dīnde anuñ ḥirmen-i şefā‘atinuñ ḥūşe-çīn-i ‘ināyetleri iken iḥyā ve īmān ile mazḥar-ı hidāyet olmaḡıçün ebeveyni ḥaḳḳında dergāh-ı ḳāẓıyu’l-ḥācāta du‘ā ve şefā‘at idüp kıāböl ve icābet buyurulduḡunu istib‘ād ve tereddüd ‘aceb ḥamaḳat degil midür? Ma‘heza kendöluri lāyık-ı şefā‘at bilüp māder ü peder-i Seyyidü’l-beşeri lāyık-ı ḥirmān u şekāvet bilmek ḡāyet belāhetdür. İmdi yine kışşa-i ḥayāt efzā-yı Ḥātem-i Enbiyāya gelelim. Çünki ‘Abdü’l-muṭṭalib müteşaddi-i ḥizmet-i kefālet-i Resul ‘aleyhi’t-taḥıyye oldu. [176b] Evlād-i şulbīsinden e‘azz ve ekrem ṭutup ri‘āyet-i merāsım-i ḥāṭır-ı enver-i cenāb-ı nāzenīn ü nāz-perveri cümleden ehemmi bildi ve çünki ol nevr-ı nevbahār-ı millet ve nūr-ı mu‘addil-i nehār-ı vaḡdetuñ ḥurşīd-i cihān-efrūz-ı ‘ömr-i ‘azīzi heştüm-i burc-ı āsumān-i sinīne şu‘ūd ve bürüz itdükde ‘Abdü’l-muṭṭalib visāde-i fenāya ser-nihāde kılup ta‘ahḥūd-i ḥizmet-i ḥātime-i şerefnāme-i nübüvveti zimmet-i himmet-i raḳabe-i Ebī Ṭālibe emānet virdi. Ol daḡi inḳıẓā-i müddet-i ḥayātına dek merāsım-i levāzım-ı ḥidmeti kemā hiye ri‘āyet idüp şaḥīfe-i derūnunda herḡiz şekl-i taḳşīr u kesālet ‘arz-kerde-i şūret olmayup sa‘ādet-i ḥidmet-i ḥimāyet-i cevher-i zī-ḳıymet-i ḥizāne-i risāleti lāzime-i ‘uhde-i inḳıyād u iṭā‘ati bildi. Amma ol ḥulle-püş-ı dībāc-ı nūr-ı intihāc-ı nübüvvetuñ daḡi ‘ahd-i mehdden ḥālet-i ṭufūliyyet ve meblaḡ-ı bulūḡdan ḥudūd-ı rucūliyyete varınca cemī‘ aḳvāl ve ef‘ālī aḥvāline evfaḳ ve eṭvāl u aḥvālī maḳām-ı

⁶²³ Kadim olan burada daha kıymetli, değerlidir. Her ne kadar bununla ilgili hadis zayıf olsa da.

kemālâtına enseb u eṭbaḳ olup [177a] cümle harekât ve sekînâtı mükemmel, zât-ı mekremet-şifâtı olmağıla bu mâbeynde envâ‘-ı mu‘cizât u beşârât bedîdâr olup aḳṭâr-ı çâr-güşe-i zemîn nûr-ı vücûd-ı bihbûd-ı Seyyidü’l-mürselîn ile müstağraḳ-ı deryâ-yı envâr-ı şuhûd oldu ve evḳât-ı şerîfe-i a‘mâr-i münîfelerinden çil sâl-i kâmil mütekemmil olduğda harâret ü sûziş-i ḥubb-i maṭlûb ol maḥbûb-ı mergûbı Ğâr-ı Hirâya cezb idüp müverriḥân-i siyerden ‘alâ ḳavli’l-cem‘i’l-keşir ber-feḥvâ-yı ğarrâ-yı **şehri Ramaẓan ellezi ünzile fihi’l-Ḳur’ân**⁶²⁴ mâh-ı Ramaẓanü’l-mübâreküñ on yedisinde teşrîf-i ḥil‘at-ı nûr-behcet-i bi’şet ile nâil-i rûtbe-i seniyye-i risâlet oldu ve müstaḥziran-ı eḥâdişden bir fırḳa-i celîleden menḳûldür ki ‘ömr-i şerîf-i nübüvvet teşrîf-i me‘âric-i sininden ḳademe-i iḥdâ vü erba‘ine i‘tilâ itdükde mâh-ı rebî‘ül-evvelüñ üçüncü ve yâḥud altıncı gününde Ḥazret-i Mâlikü’l-Mülk ve’l-Melekût [177b] ḥizâne-i ceberûtunda meknûze olan cevâhir-i ḳadîme-i kelimât-ı lâhutîyyesini emîn-i vaḥy olan Cibrîl-i sidre-serâyuñ lisân-ı melekûtisi ile Resûl-i Ekremüñ sem‘-i ḥümâyûn-ı nâsûtîlerine iblâğ içün Cibrîl-i Emîn peygâm-ı Rabbü’l-‘âlemîn ile pîşgâh-ı Seyyidü’l-mürselîne hubûṭ idüp zemîn-i iḥtirâma cebînsâ-yı ikrâm olduğdan şoñra pertev-i mişkât-ı nûr-pâş-ı vaḥy ile ḥurşid-i ziyâ-baḥş-ı evc-i imtiyâz ve tâc-ı terşî‘-i bend-i risâlet ile ser-efrâz oldu. Ya‘ni deryâ-yı vaḥdet-ı mevc-engiz-i esmâ’ u şifâtdan sevâḥil-i şaḥrâ-yı şûret ü şehâdete nüzûl itdükde ğayâhib-i lezzât-ı ‘âlem-i ṭabî‘atde münğamis ve ğarâyib-i müstellezzât-ı ḳuyûd-i neş‘e-i beşerîyyede müntekis olup mu‘âhid-i ‘uhûd-ı evveli ve mu‘âḳıd-ı şuhûd-ı ezeliyi ferâmûş iden ervâḥ-ı insiyyeyi bi ḳaderi’l-ḳabiliyyât ḥazâiz-i derekât-ı keşerâtdan evcât-ı tecelliyât-ı cennât-ı vaḥdete delâlet ve hidâyet itmek içün [178a] câmi‘-i cemî‘ kemâlât olan ‘illlet-i ğâiyye-i kāyinât ‘aleyhi Ekmelü’t-taḥiyyâta esmâ-i müsemmiyâtı bi külliyyetiḥa vaḥy ü ilḥâm itmekle emârât-ı maḥbûbiyyeti seyr ü isrâda zuḥûr-pezir-i semere-i **sübḥânellezi esrâ**⁶²⁵ oldu.

Nazm:

Sezvâ-yı dîl ki mi‘râceş beḥâni

*Be elfaz-ı zebân dührâ çigânî*⁶²⁶

⁶²⁴ el-Bakara 2/185: Ramazan ayı ki onda Kur’an indirildi.

⁶²⁵ el-İsra 17/1: Geceleyin yürüten Allah ne yücedir.

⁶²⁶ Gönle yaraşan o ki; gönlün miracını isteyesin. Dilden çıkan sözlerle inciler damıtasın.

Zi ‘aşk-ı in cümlegi şerh-i beyanest

Velikin ‘aşk bî-şerh u beyānest⁶²⁷

Vücūd-ı Muştafā ez nūr-ı pākest

Zi lutf-ı hod Nebiyallah ne hakest⁶²⁸

Tū dīdesti şeb-i mīrāc-ı Hakk-ı to

Ez an bürdi becān incā sebķ-i to⁶²⁹

To hurşīdī ve cümle zerre-i test

Felek-i incāy ki kim kerde-i test⁶³⁰

Temāmet-i sālīkānet zi a‘lām end

Temāet-ı puḥtegān nezde to hāmend⁶³¹

Be ḥā‘h ez Hakk te‘ālā ümmet-i ḥiṣ

Bine şān-ı merhemi ender dil-i riş⁶³²

⁶²⁷ (Gönlün) Aşkıyla geriye kalan her şey şerh ve beyandır. Ancak aşk, açıklamasız ve beyansızdır.

⁶²⁸ Mustafa’nın varlığı pak nurdandır. Allah’ın nebisi onun lütfundandır. Topraktan değildir.

⁶²⁹ Mirac gecesinde sen gördün. Hak sensin. Oradan can getirdin, buradan geçtin.

⁶³⁰ Sen güneşsin, geri kalanlar ise senin zerrelerindir. Buranın feleği senin yaptığın şeydir.

⁶³¹ Senin bütün salıklarının hepsi birer öncü, bayraktır. Senin katındaki bütün pişmişler, hamdırlar.

⁶³² Allah’tan kendi ümmetini iste. Yaralı gönlün içine merhemnin etkisini göster.

Merāniz imṣebī mīdār ber yād

Ki cān-ı men fedā-yı rū-yı tobad⁶³³

Hāşıl-ı kelām ey birāder-i sa‘ādet-fercām ‘ilm-i şerīfe ḥafī olmaya ki ḳadren ekmel ve maḳāmen erfa‘ ve dereceten a‘lā olan ol yeke-süvār-ı ḳurb-i **ev ednā⁶³⁴** Sulṭanü’l-enbiyā ‘aleyhi nesāimü’t-teḥāyā maḳām-ı ‘ubūdiyyetde [178b] ḳuyūd-ı beşeriyyeden müberrā ve keşf-i subḥāt-i vech-i eḥadiyyi’z-zāt ile bend-i işneyniyyetden mu‘arrā olduğı içün şān-ı şerīfine ‘unvān-nāme-i me‘āric ve tuğrā-yı menşūr-ı medāric olan kerīme-i **subḥānellezī esrā bi‘abdihi⁶³⁵** vārid olup ol şeb-i ḥāriḳā-i isrāda Ḥaḳ celle ve ‘alā kendü ile ḥabībi beyninde cārī olan bir emr-i ‘azīmü’ş-şāna işāret buyurđ. Ya‘ni ol hümā-yı lā-mekān āşiyān, Burāḳ-ı berrāḳ-ı berḳ-‘inān ve hem-rikābı olan peyk-i Raḥmān ile ḥücre-i Ümmühāniden Mescid-i Akşāya revān olup ba‘d ezān tengnā-yı zeminden fezā-yı vesī‘-i ‘illiyyine ṭayerān ve ṭayy-ı meydān-i menī‘-i zümür-rūd-gün-ı heft-āsumān itdüklerinde ervāḥ-ı muḳaddese-i enbiyā vü rüsül cemāl-i bā-kemal Ḥabīb-i Yezdānı seyr içün ğuref-i rūḥāniyyelerinden nezzāre-günān iken nāgehān, ol şehbāz-ı hümāyun-bāl-i hevā-gir-i evc-i lā mekān nūr-ı āfitāb gibi leme‘ān ve berḳ-i lāmi‘den esrā‘-ı güzerān itmekle mecmū‘-ı rusül ü enbiyā ol tizrev-i merḥale-i **ev ednā⁶³⁶**nuñ sür‘at-i ṭayerānına ḥayrān [179a] ve engüşt-i taḥsīnlerin der dehān idüp hezār āferīn ile maḳāmāt-ı kemāliyyelerine ḥıramān oldılar ve ruḥāniyān-ı ‘illiyyīn melekūt-ı a‘lāyı revāyılıḥ-ı ünsiyye ile ta‘ṭir idüp ‘uḳūl u nüfūs-ı mücerrede daḥi revşenān-ı ceberütda şümū‘-ı cümū‘-ı sevātī‘ü’n-nūr tesbīḥ ve taḳdīsleriyle çerāġan ve melāike-i rıdvān **lem yetmişünne insün ḳablehüm velā cān⁶³⁷** kerīmesiyle vaşf olunan ‘arāyis-i ḥuri’l-‘iyni ḥil‘-i sündüs ü istebrāḳ ve ḥulel-i gün-ā-gün-ı afitāb-ı berḳ ile müzeyyen ḳılup ‘urza-dāşt-ı nazar-ı ḥabībi’r-raḥman eylediler ve envā‘-ı ni‘am-ı firāvān ve le‘ālī ve cevāhir ile tezyīn-i cinān idüp ve dest-i niyāzlarında cevāhir-i esrār ile mā-lā-māl nūrdan ṭabaḳlar ṭutup ve ser-i ḥoḳḳa-i zebān-ı isti‘dādların açup derūnlarında

⁶³³ Bana da bu geceyi anı olarak bırak ki benim canım senin yüzüne fedā olsun.

⁶³⁴ en-Necm 53/9: Daha yakın.

⁶³⁵ el-İsrā 17/1: Kulunu bir gece yürüten Allah ne yücedir.

⁶³⁶ en-Necm 53/9: Daha yakın.

⁶³⁷ er-Raḥmān 55/74: Onlara eşlerinden önce ne bir insan ne bir cin dokunmamıştır.

münderic olan dürer-i zevāhir-i medḥ ü şenāyı kıdem-i pākine nişār itdiler velākin ol şehsuvār-ı lā-mekān-peymān ber fehvā-yı **mā zāğa'l-başaru ve mā ṭağa**⁶³⁸ hiç birine mültefit olmayup evc-i Sidretü'l-Müntehāya uçdu. Ol āşiyānda daḥi mekān tutmayup Refref-i 'aşka süvār ve ecniha-i cāzibe-i [179b] **üdnî minnî**⁶³⁹ ile hevā-gīr-i evc-i a' lā dīdār olduḡda Cibrīl-i Emīn rikāb-ı Resūl-i Rabbü'l-'ālemīne vaż'-ı cebīn idüp sidreden öte ḥaṭve-i vāḥideye 'adem-i iktidārın ızḥār ve ber fehvā-yı **lev denevtü enmiletēn lā ḥatraḳtū**⁶⁴⁰ mertebe-i isti'dādın iş'ār için “Elvedā' ey yeke süvār-ı meydān-ı lāḥūt” diyüp sidrede ḳaldı ve çünki maḥrem-i ḥarīm-i ḥarem-serā-yı vaḥdet ḳurb-i bilā muḳayyedde aḡyār degül ḡarḳ-ı şuhūd-ı envār olanlaruñ daḥi güncāyişi muḥāl idügin bildi. Maḳām-ı rūḥdan daḥi güzer ve finā-i fenā-i vaḥdet-i zātīye sefer ve ḳāf-ı ḳurb-ı **ḳābe ḳavseyn**⁶⁴¹de olan āşiyān-ı lā-mekān-ı **ev ednā**⁶⁴²ya küşāde-per olduḡda bir nihān-ḥāne-i vaḥdet gördi ki kevn bilmedi ki ḳadem-i maḳdem-ḳıdem-i Resūl-i Ekrem ḳandedür ve ḳadem bilmedi ki nefis ḳandedür. Hemçünān nefis daḥi dili ve dil cānı ve cān sırrı ḳande idüklerin bilmeyüp bu ḥayret ile [180a] kevn ḳademi, ḳadem nefsi, nefis daḥi dili, dil canı, can sırrı ve sırr maḳām-ı vaşlı cust u cū iderek vücūd-ı Muḥammedī kisve-i kevnīyyeyi ḥal' idüp ḥalvet-serā-yı vaḥdetde münşabiḡ-i reng-i eḥadiyyet oldı ve nefis ü cān u dil hem-reng ü bī-rengi sırr olmaḡıla bu ebyāta ser-āḡāz eyledi.

Şi' r:

'Aḳl ez sefer-i Burak-ı 'aşket

*Tā çend konēd su 'āl ilā eyñ*⁶⁴³

Der dāire-i me'ād u mebbe'

*Mevhūm-ı ḥaṭṭi fütāde der beyñ*⁶⁴⁴

⁶³⁸ en-Necm 53/17: Göz gördüğünden şaşmadı ve kaymadı.

⁶³⁹ Bana yaklaş.

⁶⁴⁰ Bir parmak ucu daha öteye yaklaşmış olsaydım yanardım.

⁶⁴¹ en-Necm 53/9: İki yay mesafesi.

⁶⁴² en-Necm 53/9: Daha da yakın.

⁶⁴³ Akıl senin aşkının Burak'ının seferinden defalarca sordu.

⁶⁴⁴ Başlangıç ve son dairesinde vehm edilen bir çizgi araya düştü.

Zi āmed şoden-i “denā tedellā”

Ān dāire geşte “kābe kavseyn”⁶⁴⁵

Ān haṭṭı-ı tevehhümi ber endāht

Tā ‘aks cüdā nebāşed ez ‘ır⁶⁴⁶

Sereş zi ğubār-ı ğayr vārest

Mānende-i āfitāb ez ğayır⁶⁴⁷

El-ḥāşıl ey cān u dil dest-i hubüb-ı nefehāt-ı eḥadiyyü’-z-zāt ref’-i ḥücübāt-ı ta‘ ayyünāt itmekle ol mükerrem-i mihmān-serā-yı vaḥdet kemāl-i iḥlāş ile nefyī şifāt idüp şuhūd-ı vaḥdet-i muṭlaqa ile vücuddan munfaşıl oldu ve hüviyet-i Ḥaḳ ile fānī ve rubūbiyyet-i Cenāb-ı Muṭlaḳ ile bākī ḳaldı. [180b] Ya‘ nī cezebāt-ı hesti-süz zātını zāt-ı Ḥaḳda ve ef’āl u şifātını ef’āl ü şifāt-ı Ḥaḳda maḥv u ifnā itdükde zāt-ı Ḥaḳkı nūr-ı zātiyle müşāhede ḳılup rā’ı vü mer’ı-i Ḥaḳ oldu.

‘ Atṭar:

Nemī güncīd encāmim Aḥmed

Eḥad şod der zaman-ı nebud Muḥammed⁶⁴⁸

Muḥammed maḥv şod tā māned Allah

⁶⁴⁵ (en-Necm 53/8)“Yaklaştı da yaklaştı” makamına gidip gelmekten o daire (en-Necm 53/9) “Kābe kavseyn” e dönüştü.

⁶⁴⁶ O varsanılan çizgi kalktı. Öyle ki yansıma kendisinden ayrı düşmedi.

⁶⁴⁷ Onun başı tozdan dolayı gayrılaştı. Tıpkı güneş ki özden ayrılaştı.

⁶⁴⁸ Muhammed yok iken O birdi. Zaman içerisinde maḥv ve Muhammed bir oldu.

Koca māned kesī incā-yi āgāh⁶⁴⁹

Ba‘dehu hil‘at-i ‘izzet-baḥş-ı rahmet ile tekrīm ve iclāl ve ber müceb-i innā erselnāke **rahmeten li’l-‘ālemīn⁶⁵⁰** halka şüret-i rahmet ile irsāl olundu ve isrāda Muḥammed ‘avdde rahmet olmağıla müsta‘iddān-ı ümmete nefyī işneyniyyet ve işbāt-ı vaḥdet tarīkını delālet ve kemāl-i vuşlata hidāyet ve ‘ināyet bī-gāyet-i ilāhiyyeyi teblīğ ve beşāret için **men rāanī feḳad rae’l-Ḥaḳḳa⁶⁵¹** kelimāt-ı bedī‘atü’n-nikātiyla ‘aceb remz-i ḥafīye işāret buyurdu. Ya‘ni kemāl-ı keremlerinden buyururlar ki eger herkesüñ Burāk-ı himmeti südde-i beşeriyye-i cismāniyyeden Sidretü’l-Müntehā-i rūḥāniyyeye irtikā itmek müyesser degülse ol şehsuvār-ı lā mekân-peymānuñ ğarḳ-ı envār-ı şuhūd-ı vaḥdet olan cemāl-i nūr-ı behceti ile dīde-i başiretleri küşüde ve ‘atebe-i sidre-mişāllerine [181a] cebīn-i itā‘ati sūde kılsun ki ol maḥrem-i ḥarīm-i ḥarem-serā-yı vaḥdet ḥazret-i ḥatm-i şeref-nāme-i nübüvvet ‘aleyhi efḍalü’t-taḥiyyetten ref‘-i işneyniyyet olmağıla her kim ki anı bile ve bula Ḥaḳḳı bilür ve bulur ve anı gören bī-reyb ü gümān Ḥaḳḳı görür. Ke ḳavlihi Te‘āla **innellezīne yubāyūneke innemā yubāyūnallahe⁶⁵²** ve ke ḳavlihi Te‘āla **ḳul in küntüm tuḥibbūnallahe fettebī‘ünī yuḥbibkūmullāh⁶⁵³**

Nazm:

Muḥammed ber heme ‘ālem Resūlet

Resūl-i server-şāḥib ḳabūlest⁶⁵⁴

Nümūdār-ı nümūdgerd u kārest

Ki der esrār-ı küll u pāyidār est⁶⁵⁵

⁶⁴⁹ Muhammed mahv oldu nihayette sadece Allah kaldı. Nerede biri alırsa uyanıklık oradadır.

⁶⁵⁰ el-Enbiya 21/107: Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.

⁶⁵¹ Hadis-i Şerif: Kim beni görürse Hakkı görmüş olur.

⁶⁵² el-Fetih 48/10: Sana biât edenler şüphesiz Allah’a biât etmiş olurlar.

⁶⁵³ el-Al-i İmrân 3/31: De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana tâbî olun. Böylece Allah da sizi sevsin.”

⁶⁵⁴ Muhammed bütün âleme resuldür. Kabul görmüş lider bir resuldür.

⁶⁵⁵ Hem işi gören ve hem de o işi gösterendir. Öyle ki bütün sırlarda payidârdır.

Henüz Âdem-i miyân âb u kill bûd

Ki u şâh-ı cihân-ı cân u dil bud⁶⁵⁶

Çe güyem men senâ-yi o Hudâ goft

Ki nûr-ı û est ba nûr-ı Hudâ cüft⁶⁵⁷

Zihî şâhibkırân-ı hıttâ-i hâk

Be şûret refte ber bâlâ-yı eflâk⁶⁵⁸

Hakikat-ı Hak tû-yı incâ be dîde

Tû-yı ez enbiyâ incâ güzide⁶⁵⁹

To râ zi bid ki hatm-i enbiyâyı

Ki der her dü cihân to-yı pişvâyı⁶⁶⁰

To goft esti nemûd-ı men reânî

Hakikat-i vâsılân dânendegânî⁶⁶¹

⁶⁵⁶ Âdem henüz su ile toprak arasında iken o bütün sırlarda vardı ki o gönül ve can dünyasının şâhı idi.

⁶⁵⁷ Ben ne söyleyeyim? Onu Allah övmüştür. Onun nuru Allah'ın nuru ile birleşmiştir.

⁶⁵⁸ Yaşasın toprak ülkesinin sahipkıranı hükümdârı, suretiyle feleklerin üzerine çıkmış.

⁶⁵⁹ Hakk'ın hakikati orada açıkça sensin. Burada nebîler arasında seçilmiş olan sensin.

⁶⁶⁰ Sana enbiyâların sonuncusu olmak yakışmış. Her iki cihânda da sen öndersin.

⁶⁶¹ "Kim beni görürse Hakkı görmüş olur" örneğini sen söylemişsin. Sen bilenlerin ulaştığı hakikatsin.

Çonîn goft an rasûl-i ber güzîde

*Ki ey yârân-ı rāz-ı mā şinîde*⁶⁶²

Şebî dü şin merā bürd u zi budem

[181b] *Kelām-ı o be gūş cān şunūdem*⁶⁶³

Se bār ü sî hezārân-rā zi-āğāz

*Tamāmet goft bā men dūş sır bāz*⁶⁶⁴

Her ān-çi ān goftenî bāyed be-gūyem

*Rızā-yı dost incā bāz cūyem*⁶⁶⁵

Ebū Bekir taķî güftā ki Şiddik

*Dürüstest in beyān dust el-Hak*⁶⁶⁶

‘Ömer güftā ki dîdi hest in rāst

*Heme ez beher-i ma‘nā-yı to ārāst*⁶⁶⁷

⁶⁶² O resul seçilmiş olarak şöyle dedi: “Ey sırrımızı işiten dostlar,

⁶⁶³ Önceki gece o bizi var olmaktan götürdü. Onun sözünü can kulağı ile işittim.

⁶⁶⁴ Dün, üç kere otuz bin (doksan bin) sırrı, başlangıcından itibâren tamamını bana açıkladı.

⁶⁶⁵ Söylenesi şeyleri söylemeliyim. Dost’un rızasını burada tekrar aramalıyım.

⁶⁶⁶ Ey Hak dostu, Ebu Bekir kî, kendisine Sıddık’da derler. Bu söz doğrudur.

⁶⁶⁷ Ömer hakkında derler ki doğru olarak var olan odur. Hepsî mânânın payından süslenmiştir.

Pes an ki goft ‘Osmān šāhib-i rāz

*Turā baş ed müselleṃ cennet ü nāz*⁶⁶⁸

‘Ali güftā tū-yı envār-ı cümle

*Turā ümīdānem īn esrār-ı cümle*⁶⁶⁹

Çü yārān inçünin budend bā u

*‘Iyān-ı ‘ayne’l-yakīn budend bā u*⁶⁷⁰

Dilā mi‘rāc dārī hest mi‘rāc

*Çerā tirī ne yendāzī be āmac*⁶⁷¹

Ber efken şūret-i mi‘rāc yāret

*Zi dīd-i cān nazar kon āşikāret*⁶⁷²

Eger mi‘rāc incā reh nümāyed

*Terā ez būd şūret der rübāyed*⁶⁷³

⁶⁶⁸ Sonra sır sahibi Osman söyledi. Sana cennet ve naz teslim edilmiştir.

⁶⁶⁹ Ali sen hepsinin nûrusun derler. Bütün bu sırları senden bilirim.

⁶⁷⁰ Onunla birlikte olan dostları işte böyle idi. Onlar ‘ayne’l- yakinin görüntüsü idiler.

⁶⁷¹ Gönül mirâcı vardır. Neden amacına ok atmıyorsun?

⁶⁷² Fırlat, sûret ve mirac senin dostundur. Gönül gözüyle bak apaçıktır.

⁶⁷³ Eğer mirâc burada sana kendini gösterirse; sen varlık sûretinden onu çalıyorsun.

Ḥudā ba tost ve to der cust u cuyi

Derīn ma‘ nā tū-yı ḥāşıl çı gūy⁶⁷⁴

Zi Aḥmed u aslem cüz u be cuyim

Her ān çizi ki gūyem u est gūyem⁶⁷⁵

Zi Aḥmed goftem īn şerh-i beyanhā

Ki bi şek Aḥmed āmed cānı cānhā⁶⁷⁶

Dürre: ḥullān-ı şafānuñ zamīr-i āfitāb-leme‘ānlarına nümāyān ola ki ol ḥurşīd-i [182a] āsūmān-ı şuhūd u ‘ıyān ‘aleyhi şalavātullahı’r-raḥmanuñ şehbāz-ı rūḥ-ı muḳaddese-i lāmekān-pervāz vahdet āşıyānları ecniha-i envār-ı cezbe-i eḥadiyyet-i hestī-sūziyle tengnā-yı terākīb-i ‘unşūriyyeden şahrā-yı vesī‘-ı ğayb-ı hüviyyete cevelān idüp şadef-i dürr-i ferīd-i risālet olan cesed-i pāk-i nūr-tıynetleri gencīne-i rāz gibi şanduka-i ḥākde pinhān ve āfitāb-ı cemālleri çeşm-i cihāniyāndan nihān olduğdan şoñra ümmet-i icabeti aḥvāl u ef‘ālide cānib-i cem‘iyyete ‘azīmet idemeyüp ümem-i sālīfe gibi fıraḳ-ı keşīre olacaḳlarından kelām-ı mu‘ciz-nizāmlarıyla i‘lām idüp buyurlar ki ifterekāt el-Mecūsu ‘ala seb‘ine firḳatin ve ifterekāt el-Yehūdu ‘ala ihdā ve seb‘in firḳaten ve’n-Nāşarā ‘ala işneyn ve seb‘iyye firḳaten ve setüferriḳu ümmetī ‘ala şelāşin ve seb‘ine firḳaten. En-nāciyetetü minhā vāḥidetün. Ve’l-bāḳüne hülkā ve fī rivāyetin küllihün fī’n-nār illā vāḥideten. Kıyle: “Mā hiye ya Rasūlallah?” kale “Hiye mā ene ‘aleyhi ve aşḫābi.”⁶⁷⁷

⁶⁷⁴ Allah seninledir ama sen O’nu arayıp duruyorsun. Bu manadan meydana gelen sensin. Başka ne söylüyorsun?

⁶⁷⁵ Ahmed aleyhisselamdandan öte Allah’ı arayalım. Her ne söylüyorsak ondan bahsediyoruz.

⁶⁷⁶ Bu şerh ve açıklamalarla Ahmed’den bahsettin Şüpheşiz cana Ahmed geldi ey canlar.

⁶⁷⁷ Mecusiler yetmiş fırkaya ayrıldılar. Yahudiler yetmiş bir fırkaya ayrıldılar. Nasraniler de yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Ümmet-i Muhammed de yetmiş üç fırkaya ayrılacak. Onlardan bir tanesi fırka-i nāciyedir. Onlardan geriye kalanlar helāk olacaklar. Bir rivayete göre de birisi hariç hepsi ateşte olacaktır. “O hangisidir ya Rasulallah?” diye soruldu. Rasulallah: “Benim ve ashabımın üzerinde olduğu yoldur “ dedi.

Pes müceb-i hadîş-i şerîf [182b] milel-i ehl-i tevḥîd yetmiş üç fırka olup zamân-ı firâk mütemâdî olduḡça **ḡarnen ba‘de ḡarnin**⁶⁷⁸ şikâte müraca‘at mümkün olmayup tedvîn-i kütibe iştiḡâl olundu ve ihtilâfât-ı mütekeşşire olup mes‘ele çatallandı ve uşûl-i dînde niçe bid‘at ḡuşûle gelüp Mu‘id-i Cehnî ve ‘İlan-ı Dimaşḡî, Yunus Asvârî ḡazâ ve ḡaderde ihtilâf idüp ḡaşan-ı Başrî raḡıyallahuanhuñ tilâmizesinden olan Vâşıl bin ‘Aṡâ aşḡâb-ı kebâyir içün beyne‘l-küfr ve‘l-îmân bir mertebe ta‘yîn itmekle Hasan-ı Başrî i‘tezil-i vâşıl buyurup anuñ meslegine sülûk idenler mu‘tezile nâmıyla şöhret buldı. **Kemâ beyyene Muḡammed eş-Şehristânî fî el-Milel ve’n-Nihal ḡâle enne vâḡiden daḡile ‘ala ḡaseni‘l-Başrî fe ḡâle lehu yâ imameddîn leḡad ḡaharet fî zamâninâ cemâ‘atün yekfürüne aşḡâbü‘l-kebâiri ve‘l-kebîretü ‘indeḡüm küfrü yuḡrecu bihi ‘ani‘l-milleti ve ḡüm va‘ıyḡıyyetü ḡavârici ve cemâ‘atün tercüne aşḡabe‘l-kebâiri ve‘l-kebîratü‘l lâ taḡurru imâne bel el-‘ameli ‘an mezhebihim leyse rûknen mine‘l-îmân ve lâ yeḡurru me‘a eymâni ma‘şıyetün. Kemâ lâ yenfe‘u me‘a‘l-küfri ṡâ‘atün [183a] ve ḡüm Murciyetü ümmeti ve keyfe taḡkümü lenâ fî ḡâlike i‘tikâden nüfekkir fî ḡâlike ve ḡable en yücîbü‘l-ḡasen ḡâle Vâşıl bin ‘Aṡâ: “Ene lâ aḡûlu enne sâḡibe‘l-kebîretü mü‘minün muṡlaḡen velâ kāfir muṡlaḡen bel ḡüve fî menziletin beyne‘l-menzileteyni lâ mü‘minü ve lâ kāfirun.” Şümme ḡâme fa‘tezele ilâ ustuvâne min üstüvânâti‘l-mescidi yuḡarriru ma ecâbe bihi ‘ala cemâ‘atin min aşḡâbi‘l-ḡasan fe ḡâle ḡasan i‘tizele Vâşıl fe sümmiye ḡüve ve aşḡâbüḡü mu‘tezilete.⁶⁷⁹**

Pes mu‘tezîliler cihâna perâkende olup ḡaderiyye ḡalebe itmekle ḡasan-ı Başrî İmam ḡasan bin ‘Ali raḡıyallahu ‘anhümâdan istiftâ içün bu mektubu yazup cevap istedi.

⁶⁷⁸ Asırdan asıra.

⁶⁷⁹ Muhammed Şehristânî’nin *Milel ve Nihal* adlı kitabında açıkladıḡı gibi: Birisi Hasan-ı Basrî’nin yanına girdi. “Ey Hasan-ı Basrî zamanımızda bir grup ortaya çıktı ki, onlar büyük günah işleyenleri kāfir ilan ediyorlar. Büyük günahlar onların yanında küfür olarak kabul görüyor. Onunla dinden çıkılır. Bunlar haricîlerin uyarıcı grubundandır. Başka bir cemâat daha var ki bunlar büyük günahın imana zarar vermediḡini ileri sürüyorlar. Onların mezhebine göre amel imandan bir rûkn, bir cüz deḡildir. Nasıl ki küfürle birlikte ibadet bir fayda etmiyorsa, îman ile birlikte mâsiyet de bir zarar vermez, diyorlar. Bunlar da ümmetin Mürciye isimli grubudur.” Adam yine sordu: “Bize göre bu Basrî hakkında itikadi hüküm verir misiniz? Bu konu da fikir beyan eder misiniz?” dedi. Hasan-ı Basrî cevap vermeden önce Vâşıl bin Atâ dedi ki: “Büyük günah sahibini kesin olarak mümkün kabul etmiyorum. Yine kesin olarak kāfir olduḡunu da söylemiyorum. O kebair sahibi kişi iki menzil arasındadır. Vâşıl bin Ata sonra kalktı mescidin bir kenarına çekildi ve Hasan-ı Basrî’ye sorulan bu soru hakkında açıklamak için oturdu. Hasan-ı Basrî: “Vâşıl bizden ayrıldı, i‘tizal etti.” dedi. Bundan sonra Vâşıl ve arkadaşları mu‘tezile olarak anıldı.” dedi.

Bismillahirrahmanirrahim

Esselāmu ‘aleyke yā İbne Rasulillah ve kurrete ‘aynihi ve rahmetullah ve berekātihi. Emmā b‘ad fe inneküm Me‘āşir Benī Hāşim ke fülki‘l-cāriyeti fi‘l-luceci ve meşābihü‘d-dücā ve a‘lāmü‘l-hüdā ve‘l-eimmetü‘l-kādetü ellezine min men tābe‘ahüm necā. Ke sefineti Nūhin el-meşhūneti elleti yeridü ileyhe‘l-mü‘minüne ve yemcū fihā el mütemessiküne. Femā kavlüke yā İbne Rasulullahi ‘inde hayretinā fi‘l-kaderi ve ihtilāfina fi‘l-istiṭā‘ati li tua‘limunā bimā tū ekkidü ‘aleyhi re‘yüke [183b] fe inneküm zürriyetün ba‘zuha min ba‘zin bi‘ilmillahi ‘ullimtüm ve entüm şühedāullahi ‘ale‘n-nāsi.⁶⁸⁰ Pes Hasan Başrīnün mektūbı menzur-ı İmam Hasan olduğda bu vech ile cevāb yazdılar.

Bismillahirrahmānirrahim

Emmā ba‘d fekad intehā ileyye kitābüke ‘inde hayretike ve hayreti men zea‘mte min ümmetinā vellezī ‘aleyhi re‘yī inne men lem yū‘min bi‘l-kaderi hayrihi ve şerrihi minallhi fe kad kefare ve min hamele‘l-me‘āşī ‘alallahi fekad fecere innallahe lā yuṭā‘u bi ikrāhin velā yu‘şā bi galebetin ve lā bi ‘amile‘l-ibādi bi meleketin lākinnehum el mālīküne limā mellekehum ve‘l-Kādirüne ‘alā mā ‘aleyhi aḳderehim. Fe in eytemerü bi‘t-ṭa‘ati lem yekün lehüm şādden velā lehüm ‘anhā müsebbiten ve in etev bi‘l-ma‘şiyeti inşāe yemünne ‘aleyhim fe‘l-havlü beynehum ve beynehā fe ‘ale evlem yef‘al fe leyse hüve ḥamlehüm ‘aleyha icbāren velā elzemehüm iyyāhā bi ihticāci ‘aleyhim iz ‘arrefehüm ve mekkenehum ve ce‘ale lehüm sebīle ilā eḳzimā de‘ahüm ileyhi ve terki mā nehāhüm ‘anhu ve lillahi ḥucetü‘l-bāliḡa⁶⁸¹

⁶⁸⁰ Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla başlarım.

Ey Allah Resûlünün oğlu ve onun gözünün aydınlığı. Allah’ın rahmeti bereketi senin üzerine olsun. Siz Haşimoğulları topluluğu dalgalı bir denizde seyreden bir gemi gibi gibisiniz. Koyu karanlığı yaran bir lambalar gibisiniz. Doğru yola yönelten yoldaki işaret taşları gibisiniz. Kendilerine uyulan imamlarsınız. Tâbî olanların kurtuluşa ereceği imamlarsınız. Onlara müminlerin girdiği Nuh’un yüklü gemisi gibisiniz ki ona yapışanlar kurtulur. Ey Allah Rasûlünün oğlu, kader konusundaki hayretimiz ve irâde ile ilgili itilafımız konusunda senin görüşün nedir? Senin bildiğin konuda bizim de bilgimiz pekişsin diye soruyorum. Çünkü siz bir biri ardına gelen Allah’ın ilmi ile öğretilmiş bir soysunuz ve Allah sizin şahidinizdir. Siz insanlar üzerine Allah’ın şahitlerisiniz.

⁶⁸¹ Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla başlarım.

Senin hayretin ve ümmetizden olduğunu sandığın kişilerin hayreti bana ulaştı. Sen bunlarla ilgili benim görüşümü soruyorsun. Kim kadere, hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğine inanmazsa kâfir olur. Kim Allah’a karşı âsî olursa fücûr işlemiş olur. Allah’a zorla itaat edilmez ve ona üstünlük taslayını da âsî olunamaz. Kullar bu meleke ile amel etmezler. Sahip oldukları melekelerle (akıl, irâde vb.) ibadet ederler. Kaderleri neyin üzerine güç yetiyorsa ona muktedirlerdir. Eğer taate eğilim gösterilerse

İmdi İmam Hâsan rağıyallahu ‘anhuñ mektüb-ı şerifleri mûcibince kader, hayr ü şerr Hâkdan olduğına i‘tikâd itmeyen kâfir ve ma‘şiyeti Hâkka [184a] havâle iden fâcirdür. Ya‘ni inkâr-ı takdîr mezheb-i kader u Hâkka havâle-i ma‘asî mezheb-i Cebr olup Hâzret-i Fahr-i ‘Âlem şallallahu ‘aleyhi vesellem daği tarîk-i müstakîmden dâllîn olan fark-ı dâlle-i ümmeti fark-ı dâlle-i ümem-i sâlifeye tanzîr idüp buyururlar ki **el-Ğaderiyyetü Mecûsü hâzihi’l-ümmeti ve’l-Müşebbihetü Yehûdu hâzihi’l-ümmeti ve’-Râfizatü Naşârâ hazîhi’l-ümmeti**⁶⁸²

Pes bende-i ‘âciz Hâk subhânehû ve te‘âlâdan istiţâ‘ati miğdârı kendü kesbinde muhayyer olup dîn-i İslâm cebr ile kader beynindedür ve kebâyir-i İslâmiyye ‘inde ehli’s-sünnete ve’l-cemâ‘a izâle-i imân itmez ve lâkin ifrât u işrâr daği ifsâd-ı ‘akîde-i sebeb olup giderek ahîreti inkâr ile lâhâk-ı zümre-i küffâr olmak ihtimâlinde daği hâli olmaz. Ammâ tâife-i mu‘tezile **inne’l-‘amâl cüz’ün mine’l-imân**⁶⁸³ kavilleriyle ‘ameli beyne’l-küfri ve’l-imân vâsıta tutup **ve lâ yeznî ezzânî hiyne yeznî ve hüve mü’mînün ve lâ yesriku es-sâriku hiyne yesriku ve hüve mü’mînün**⁶⁸⁴ Hadis-i şerîfinüñ zâhirine istinâd ile irtikâb-ı kebâyir nef-yi imân ider. [184b] Zu‘m idüp **şefâ‘ati li ehli’l-kebâiri min ümmeti**⁶⁸⁵ hadis-i şerîfine i‘timâd itmezler. **Ve in men mâte müşirren ‘ala kebîretin yuħalledu fi’n-nâr velâ yecizü el-‘afû ‘anhu ve le’s-şefâ‘ati fiyhi**⁶⁸⁶ diyüp ebvâb-ı şefâ‘at ve deryâ-yı rahmeti mürtekeb-i kebâyir olan ümmet-i merhûmeden mesdûde kıyâs iderler ve rû‘yeti inkâr idüp fi’l-i ‘abdi icâd iden ‘abddur diyüp Şeneviyyeden oldukların mülâhaza kılmazlar ve kendüleri a‘del-i mezâhibde zann idüp mâ ‘âdâyı dâlâlete haml iderler. Ma‘ hezâ müfriğ olup i‘tidâlden dür oldukların bilmezler.

onlar için bir engel koyucu ve yolundan alıkoyan da yoktur. Eğer günahla gelirlerse Allah dilerse onlara minnette bulunur ve onları o masiyetten korur. İnsanlarla o mâsiyet arasına bir engel koyar, böylece onlar yapar veya yapmaz. Bu onları zorlamak anlamında değildir. Çünkü onlara günah ve sevabı tanıttı ve insanlara davet ettiği şeyleri alması ve yasakladığı şeylerden uzak durmaları için önlerine bir yol açar. Apaçık delil Allah’a aittir.

⁶⁸² Hadis-i Şerif: Kâderîyye mezhebi bu ümmetin Mecusileridir. Müşebbihe de bu ümmetin Yahudileridir. Rafizîler de bu ümmetin Hristiyanlarıdır.

⁶⁸³ Ameller, imandan bir cüz’dür.

⁶⁸⁴ Hadis-i Şerif: Zîna işleyen kimse zîna esnasında mü’mîn olarak zîna işlemez. Hırsız da hırsızlık yaptığı anda mü’mîn değildir.

⁶⁸⁵ Hadis-i Şerif: Benim şefâatim ümmetimden büyük günahı olanlar içindir.

⁶⁸⁶ Hadis-i Şerif: Kim bir büyük günah üzere ısrar ederek ölürse, cehennemde kalıcı olur. Onun affolunması uygun değildir. Ona şefâat da yoktur.

Kemā kâle eş-Şehristânî fi'l-*Milel ve'n-Nihal* fe'l-mu'teziletün gâlev fi't-tevhîdi bi za' muhim hatta veşelu ile't-ta'îlî bi nefyi şîfâtî ve'l-müşebbihetü kaşşerü hatta veşefü'l-halîke bi şîfâtü'l-ecsâm ve'revâfîze gâlev fi'n-nübüvveti ve'l-imâmeti hatta veşeli ile'l-hululî. Ve'l-havâricu kaşşeru hâysü nefü tahkime'l-ricâlî.⁶⁸⁷ Ve bi'l-cümle yetmiş üç fırkanuñ kibârı Nâciye ve Mu'tezile ve Şî'a ve Havâric ve Mürcie [185a] ve Necâriyye ve Müşebbihe ve Cebriyyedür ki sekizdür ve cümleñ esâmisi bunlardur. Nâciye, Mu'tezile, Müşebbihe, Kerrâmiyye, İmâmiyye, Vâsiliyye, Hüzeyliyye, Nizzâmiyye, Haiîyye, Beşeriyye, Mu'ammeriyye, Murdâriyye, Semâmiyye, Hişâmiyye, Câhiziyye, Hayyâtiyye, Cübbâiyye, Cühemiyye, Neccâriyye, zîrâriyye, Muḥkemmiyye, Uzârika, Behzât, Yehûşîyye, 'Ucâre, Şaltîyye, Meymûniyye, Hamziyye, Halfiyye, Etrâfiyye, Şâfâiyye, Şu'aybiyye, Hazimiyye, Se'alibiyye, Ahnesiyye, Ma'bediyye, Reşîdiyye, Sinâniyye, Mükerreymiye, Ma'lûmiyye, Abâziyye, Harişîyye, Hafşîyye, Yezîdiyye, Eşferiyye, Yunûsiyye, 'Ubudiyye, Ğassâniyye, Şevbâniyye, Yümniyye, Şâlihiyye, Keysâniyye, Zeydiyye, Nu'mâniyye, Ğâliyye, İsmâ'iliyye, Muḥtâriyye, Hâşimiyye, Razmiyye, Binâniyye, Cârudiyye, Süelymâniyye, Ḥasaniyye, Baḳîriyye, Nâvesiyye, Eftâhiyye, Şemayîyye, Keyyâliyye, Müsevîyye, Sebâiyye, Kâmiliyye, Ğulyâniyye, Mağribiyye. Pes ber fehvâ-yı ḥadiş-i şerif [185b] fırka-i mezbûreden birisi nâciye mâ' adası hâlikedür ve nâciyeden murâd ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atdür ki i'tikâdiyatda şeyḥleri Ebû Manşûr Maturîdî ve Ebû'l-ḥasan el-Eş'arîdür ve aḳdem-i eimme-i erba'a İmâm-ı A'zam Ebû Ḥanîfe Nu'mân Bin Şâbit raḳıyallahu 'anhudur ki hicret-i nebeviyye 'aleyhi ekmelü't-tahiyyenüñ sekseninci târiḥinde vücûda gelüp kaẓâ teklîf olunduḳda ḳabûl itmedi ve ḥulefâ-i 'Abbâsiyyeden ḥalîfe-i sâniye olan Manşur Devâniḳî ḥabsinde Bağdâdda hicretin yüz ellinci târiḥinde cihân-ı fâniden serâ-yı bâḳîye rıḥlet buyurmuşlardur ve 'Ali Bin Ebî Tâlib kerremallahu vechehu Ebû Ḥanîfe raḳıyallahu 'anhuñ vâlid-i mâcidi şâbite ve zürriyetine ḥayır du'â icâbet ḳarîn itmişlerdür ve 'allâme-i Zemahşerî *Keşşâf*da lâ yenalü 'ahdiye'z-zâlimîn⁶⁸⁸ âyet-i kerîmesinin tefsîrinde bi tarîḳi'l-münâsebe bu vech ile tahḳîḳ iderek **ḳâne Ebû Ḥanîfe yüftâ sırrân bu cüvibi**

⁶⁸⁷ Mûtezile tevhid konusunda çeşitli taşkınlık yaptılar. Allah'ın sıfatlarını yok sayıp, reddettiler. Müşebbihe ise kusurlu davrandılar. Öyle ki Allah'ı cisimlerin sıfatlarıyla nitelediler. Râfıziler liderlikte aşırıya gittiler. Nihayetinde "hulûl" düşüncesine vardılar. (Reerkarnasyon bir çeşidi. Allah'ın ruhunun on iki kişiye geçtiğine inanıyorlar.) Haricîler de kusur işlediler. Ricâlîn hakemlik yapmasını reddettiler.

⁶⁸⁸ el-Bakara 2/124: Zalimler benim ahdime erişmezler.

nuşreti Zeyd bin ‘Ali rağıyallahu ‘anh [186a] ve amile el-m le ileyhi vel-ur ce ‘ale’l-lişşı el-m teğallibi el-m tesemm  bi’l-im mi ve’l-alifeti. Ke ed-D v nik  eşb hihi ve  let imre et m leh  ve eşerte ‘al  ibni bi’l-ur ci me’a İbr him ve Muammed ibni ‘Abdullah bin el-asan. att  kutile fe  le y  leyten  k nt  mek ne ibnike ve k ne yek lu fi’l-Manş r ve eşy ’i lev er d  bin e mescidin ve er d n  ‘ala ‘addin  currihi lemm  fe’alt  ve ⁶⁸⁹

Ve sebep-i absi dağı Zeyd bin ‘Alin n nuşreti i  n fetv  vird gid r diyu men  ld r ve im m-ı ş n  M lik bin Enes bin M likd r rağıyallahu ‘anh m ams ve tis’  yn senesinde m tev lid olup tis’u ve seb’ n ve mie t rihinde Med ne-i M nevverede vef t itmiş d r. Rametullahi ‘aleyh ve İm m ş fi’ , İm m M lik til mizesinde olup im m-ı ş liş d r ve İm m ş fi’   zretlerin n neseb-i şerifleri b ylece mazb td r ki Muammed bin İdr s bin ‘Abbas bin ‘Oşman bin ş fi’  bin S ib bin ‘Abid n Yez d bin H şim bin ‘Abd ’l-mu talib ve S ib yevm-i  azve-i Bedrde şeref-i İsl m ile m şerref olup [186b] ş fi’  dağı t f liyyetde  zret-i Ras l-i Ekrem şallallahu ‘aleyhi veselleme g rm ş d r ve Muyidd n-i ‘Arab   ddesallahu sırrah  **F t h t-ı Mekkiyyen n**    y z otuz beşinci b bında İmam Muammed ş fi’  evt d-ı erba’adan itd gin ta ķ ķ buyurmuşlar. Sene erba’ ve mie’teyn tarihinde m h-ı recebde ma r se-i M şırda d r-ı be  ya r hlet buyurmuşlard r ve im m-ı r b ’ Ahmed bin Muammed bin  nbel rağıyallahu ‘anhd r. Sene erba’ ve sitt ne ve mie’ tarihinde şehr-i Ba d dda v c da gel p İm m ş fi’   zretlerinden telemm z itmiş ve sene ihd  ve erba’ n ve mieteyn t rihinde Ba d dda m teveff  olmuş d r ve S fy n-ı şevr   zretleri dağı ş hib-i mezheb olup C neyd-i Ba d d   ddesallahu r h hu mezheb-i şevr de idi ve D v d-ı İşf h n -i Z hir  dağı im m ’l-mezheb olup mez hib-i  ķ a alt  mezhebd r vel kin şevr  ile D v d-ı İşf h n n n aş b  ‘ ķ m olma ıla mez hib-i  ķ a mez hib-i erba’a-i mezk re [187a] olup ş h be-i g z n ve selef-i ş lih n ve eimme-i mu addiş n iş bu millet-i  nifiyye ve s nnet-i seniyye  zerine idiler rağıyallahu ‘anh m ecma’ n ve İbni Eş r **şer -i Kit b ’n-N b vv tde**

⁶⁸⁹ Eb  Hanife gizliden Zeyd bin Ali’ye yardım etmenin ve m l  destekte bulunmanın gereklili i hakkında fetv  verdi. Aynı zamanda galip gelmiş imam ve halife olarak isimlendirilmiş ve galip gelmiş olan h rs za karş  başkald r ya fetv  verdi. Devaniki ve benzerleri de bu şekilde fetv  vermişlerdir. Eb  Hanife’nin han mlarından biri: “Sen benim o luma İbr him ve Muhammed ile birlikte isyan etmesini iş ret ettin” dedi. Nih yetinde Eb  Hanife’nin o lu  ld r ld . Eb  Hanife karıs na: “Keşke, ben senin o lunun yerinde olsayd m” dedi. Halife Mansur ve taraftarlarıyla ilgili Eb  Hanife ş yle diyordu: “E er Halife Mansur ve taraftarları bir mescid inş  etmeyi isterlerse benden onun taşlarını hazırlamalarını isterlerse onu yapmazd m.”

*Cāmi' u'l-Uşūl*den nakl ider ki “Beyne'l-İslām aḳdār-ı arzda medār-ı müslimîn olan mezāhib-i meşhûre mezheb-i Ebû Ḥanife ve Mâlik ve Şâfi'î ve Ḥanbelî ve İmâmiyyedür ve müceddid-i mezheb-i imâmiyye re's-i mie-i şâniyede ‘Ali bin Mūsâ er-Rızâ idi diyu taayyün eylemiş velâkin beyne'l-cumhûr qarîn-i ḳabûl degüldür ve a‘deli’t-tavâif-i Şî‘a Zeyd bin ‘Ali bin Hüseyn raḳıyallahu ‘anhüm aşḫâbıdur ki anlarda sebb-i aşḫâb yokdur ve lâkin İmâm ‘Ali raḳıyallahu ‘anh efḳal-i şaḫâbedür ve Ebû Bekir eş-Şıddîḳ raḳıyallahu ‘anhuñ ḫilâfeti li maşlahatihim vâḳi‘ olmuşdı diyup uşûlde daḫi Vâsıl bin ‘Aṭâya tebe‘iyyet ile cādde-i ehl-i sünnet ve cemâ‘ atden ḫurûc itmişlerdür. Amma [187b] bunlardam ma‘adâsı ‘iyâzen billahi Te‘âla şân-ı şaḫâbe-i kirâm rıḳvânullahı ‘alehim de mālâya‘niye cür‘et itmekle Ḳāzı Ebû Bekir el-Bâḳıllânî ikfâr-ı revâfızda tereddüd itmeyüp buyururlar ki: **“Lâ ḫilâfe beyne'l-eimmeti fî tekfiri ğulâti er-Revâfız ve hüm ellezîne za‘müne enallahe ḫalle fî'l-enbiyâi şümme fî'l-eimmeti.”**⁶⁹⁰ ve imâmü'l-ḫarameyn ve Muḫammed Ġazâlî ve İmâm Beġāvî buyururlar ki: “Her kim Ebû Bekir eş-Şıddîḳ ve ‘Ömerü'l-Fâruḳ raḳıyallahu ‘anhümâ imâmetine münkir olsa ve yaḫud sebb-i şaḫâbe ve ḫâşâ ḳazf-ı ‘Âişe ile ḳatli vâcib ve muṭlaḳa kâfirdür. Lâkin sebb-i şaḫâbeden ḳalb ü lisânı pâk olup mücerred tafzîl-i ‘Ali ile şehâdeti mesmû‘a ve maḳbûle olmaḳdan men‘ olunmaz. Ḥaḳ subḫānehü ve te‘âlâ ümmet-i Muḫammedi şürûr-ı nefis ü şeyṭandan ḫıfz idüp hidâyet-i ṭarîḳ-i fevz ü felâḫ ve rızḳ-ı raḫîḳ-i necâh u şalaḫ müyesser eyleye. Âmin yâ Rabbe'l-‘âlemîn [188a] ve ‘aḳâyid-i ehli's-sünne bunuñ üzerinedür ki Ḥazret-i Ḥaḳ ve Feyyâz-ı Muṭlaḳ vâcibü'l-vücûd ve Ḳadîm ve Eḫad ve Vâḫid ve Ḥakîm ve Ḳâdir ve ‘Alîm ve Mâcid ve Raḫîm ve Mürîd ve Semi‘ ve Başîr ve Mütekellim ve Ḥayy ve Ḳayyûm ve Bâḳî ve Şamed ve Ezelî ve Ebedî ve Sermedîdür ve ‘ilmiyle ‘Âlim ḳudretiyle Ḳâdir irâdetiyle Müriddür ve sem‘ ile Semi‘ ve başar ile Başîr ve kelâm ile Mütekellim ve ḫayat ile Ḥayy ve beḳası ile Bâḳîdür ve **lehu yedânü hümâ şıfatâni yehluḳu bihimâ mâ yeşâu men yeşâu ‘ale't-taḫşîşi ve lehü vechü**⁶⁹¹ ve şıfât-ı zâtî zâtına muḫtaşşâdur. Zâtı gibi şıfâtı daḫi ḳadîmdür şıfâtı zâtının ne ‘aynıdur ne ğayrıdur. Belki şıfâtı ezeliyye ve nu‘ûtı sermediyyedür eḫadiyyü'z-zâtdur. Maşnû‘ atdan bir şeye beñzemez ve maḫluḳatdan bir şey aña mümâşil olmaz. Cism

⁶⁹⁰ İmamlar arasında Rafizilerin aşırı gidenlerinin tekfirinde ayrılık yoktur. Rafizilerin aşırı gidenleri Allah'ın nebilere ve imamlara hulul ettiğine inanırlar.

⁶⁹¹ Onun iki eli vardır. Bu iki sıfattır. Bu ikisi ile dileği şeyi ve dilediği kimseyi belli özellikle yaratır ve O'nun yüzü vardır.

degüldür. Cevher degüldür. Şıfat-ı a' rāz degüldür ve zātı maḥall-i ḥavādiş olmaz. Evhām u 'uḫūl ile zātı taşavvur olunmaz. Cihet ü mekāndan münezzehdür. Üzerine vakt ü zaman cārī olmaz. Vaşfinda ziyāde ve noḫşan cāiz olmaz. [188b] Hey'et ü ḳadde taḫşīş olunmaz ve ḥadd ü nihāyet olmaz. Fi'linüñ 'illeti yoḫdur. Maḳdūrdan birisi ḳudretinden ḥāric degüldür. Ḥükmünden bir meftūr münfekk degüldür. Üzerine bir şey vācib degüldür. Fazlıyle maḡfıret ve 'adliyle cezā ve 'uḫūbet ider ve 'azabı maḡz-ı irādetine müfevvızdür. Cemī' mükevvenāt mülkidür. Cümle eşyānuñ melik ü mālīkidür. Keyfe mā yeşā mülkünde mutaşarrıf ve ḥakīmdür. Aşla ḫulm ihtimālī yoḫdur ve 'azāb-ı ḳabr ve rāḫat-ı ḳabr Ḥaḳ ve kütüb-i erba'a ve şuḫuf-i semāviyye ve cümle enbiyā ve resūl ḥaḳdur ve melāike 'ibādullahdur ve yevm-i ḳıyāmet ve su'āl ü ḫisāb ve şırat ü mizān ve ḫaşr-i ecsād ve cennet ü cehennem ḥaḳdur ve bi'l-fi'l-mevcūdlar ve neş'e-i uhreviyyede ḫulūda müsta'idlerdür ve şefā'at-ı 'uşāt ḥaḳdur ve mi'rāc-ı Nebi' aleyhisselām cesedānidür ve ehl-i bey'at-ı Rıdvān ve aşḫab-ı ḡazve-i Bedr ehl-i cennetdür ve erbāb-ı teklife naşb-ı imām vācibdür ve şeri'at-ı pişin ve dīn-i ḫatemü'n-nebiyyin ile cinn daḫi me'mūrlar ve mü'minleri [189a] duḫūl-i cennete faẓl-i Ḥaḳ ile müsta'idlerdür ve ba'de Rasulullah 'aleyhi şalavātullah efḫal-i beşer Ebū Bekir eş-Şıddık ba'dehu 'Ömer ba'dehu 'Osman ve 'Alidür raḫıyallahu 'anhüm ve ḳader ḫayr ü şerr Ḥaḳdandır ve bu mezkūrāt külliyyātdur. Her birinüñ cüz'ıyyāt u fūrū'ı bu maḥalle irād mümkün degüldür. Tafşilin murād iden kütüb-i Kelāmiyye tettebbu' eylesün.

Fāide: Mes'ele-i uşūl-i dīn şatrıyne münḳasımdur. Bir kısmı oldır ki mes'ele-i mezburde nāşdan yaḫud icmā'dan delil-i ḳaṭ'i ola. Eger müctehid anuñ talebinde taḫşir ve tehāvün iderse āşim olur ve eger sa'y ü ihtimām idüp nāil olmazsa āşim olmaz. Lakin ḫaṭadan mücerred degüldür. Ḳısm-ı şānī oldur ki ol mes'elede delil ḳaṭ'i olmayup uşūle 'arz ile re'y ü ḳıyās oluna ve Eş'ārī ile Ebū 'Ali Cübbāi dirler ki müctehid ol mes'elede musibdür. Ya'ni bir mes'eledeki Ḥaḳ celle ve 'alānuñ mu'ayyeni olmaya ḫann-ı müctehid her nenüñ üzerine muntehi olursa ḫükm-i İlāhī daḫi anuñ üzerine cārīdür ve ba'zılar daḫi dirler ki beher-ḫāl [189b] ber feḫvā-yı **velā raḫbin velā yābisin illā fi kitābin mübīn**⁶⁹² her bir mes'elede Ḥaḳ subḫānehū ve Te'ālanuñ ḫükm-i mu'ayyeni vardır. Lākin müctehidīnün birisi muşib mā'adası

⁶⁹² el-Enām 6/59: Hiçbir yaş ve hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta olmasın.

muhtıdır ve Ebū İshāk İsfērārānī dir ki “Delīl zannīdūr.” Pes muhtı āşim olmaz. Amma Ebū Bekir Eşamm dir ki “Lā-cerem delīl-i kaç‘i ve muhtı āşimdūr.” İmdi zinhar ğaraż u ta‘aşşubdan perhīz-kār olup şān-ı ‘ulemāda bed-gümān u bed-güftār olmayasın. Zīrā li **hūmu’l-‘ulemāi mesmumetun**⁶⁹³ hadiş-i şerīfinūñ vefkince ğıybetü’l-‘ulemā liḥūmū’l-mesmū‘me ekl itmek gibidūr. Kemā kıale Te‘ālā **inne ba‘za’z-zanni işmūn velā tecessesū velā yağteb ba‘zukum ba’zen eyuḥibbu eḥadukum en yekūle laḥme eḥihi meytan**⁶⁹⁴ ve kıale şallallahu ‘aleyhi vesellem **ulemāi ümmeti ke enbiyai beni İsrāil**⁶⁹⁵

Pes mezemmet-i ‘ulemā menhi ve mezmūm oldıysa ciḥet-i şariḥa ile tekfır ehl-i kıble daḡi müstaḡbiḥdūr. Zīrā muḡarrerdūr ki hiçbir ‘ālim kendü irādetiyle tarīķ-i müstaḡimden lağzide olmaz ve ihtiyāriyle beste-i pāy kayd-ı ḡalālet olmaz elyaķ ü enseb budur ki **ud‘u ilā sebīli Rabbike bi’l-ḡikmeti ve’l-mev‘ızati’l-ḡaseneti [190a] ve cādilhūm bil aḡsene**⁶⁹⁶ vefķ-i kerīmi üzre cādde-i ḡaḡdan ḡata idenlerūñ bi tarīķi’r-rıfķ ve’l-luṭf elvāḡ-ı sīnelerinden izāle-i ḡarf-i şübheye bezl-i maḡderet idüp güm-geşteġān-ı bevādī-i ṭaleb olanlara maḡām-ı şefķat u merḡametde olasın. Pes yetmiş üç fırķadan şol zümre ki ehl-i sūnnet ve cemā‘at ile kıblede mütteḡid olup ġulāt-ı Revāfızdan olmaya ve erkān-ı dīniyyeden birini inkār ve yāḡud ḡāricden bir şeyi rükn-i dīn ittiḡāz itmeye ikfār olunmaz. Ḥatta ‘Alāü’d-devle es-Simnānī ḡaddesallahu sırrahu kitābü’l-‘Urvade buyururlar ki: Fırķa-i İslāmiyyenūñ cümlesi ehl-i necātdandur şu ma‘nāya ki **fennāciyetü minhā vāḡidetūn**⁶⁹⁷ hadiş-i şerīfinde vāķi‘ olan nāciyeden murād bilā su‘āl velā ḡisāb nāil-i cennet ve dāḡil-i dārü’ş-şevāb olanlardur ve mā ‘adā-yı nāciye ki imānında şübhe olmaya kimisi seyyiesine ğöre cezādān şoñra ve ba‘zı daḡi ḡable’l-cezā şefā‘at ile maḡfıret olınur buyurmuşlar. Ma‘ hezā ṭavāyif-i ümmetden her biri kendülerin nāciyeden ‘add idüp belki nāciye ancaķ bizüz iddi‘ā iderler [190b] ki ḡavlihi Te‘ala **kūlli ḡizbin bimā ledeyhim ferihūn**.⁶⁹⁸ Zīrā eġer taḡḡiķen eġer taḡliden eġer lisānen ve yāḡud bürḡānen ṭavāyif-i

⁶⁹³ Hadis-i Şerif: Âlimlerin eti zehirlidir.

⁶⁹⁴ el-Hucûrat 49/12: Zannın çoğundan kaçının. Zira zannın bir kısmı günahıdır. Birbirinizin suçunu araştırmayın; kimse kimseyi çekıştimesin. Hangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır?

⁶⁹⁵ Hadis-i Şerif: Ümmetimin âlimler beni İsrâil peygamberleri gibidir.

⁶⁹⁶ en-Nahl 16/125: Sen Rabbinin yoluna güzel hikmetle ve güzel nasihatlarla davet et. Onlarla en güzel yöntemle mücadele et.

⁶⁹⁷ Onlardan kurtuluşa eren bir tanesidir.

⁶⁹⁸ er-Rûm 30/32: Her topluluk kendinde olanlarla mutlu olur.

mezbürenüñ i'tikâdları tevhîde mebnîdür ve ẖâce-i 'âlem şallallahu 'aleyhi vesellem daħi ümmeti kavliyle nefsi şerîfine muzâf kılp fırağ-i İslâmiyyenüñ cümlesini ümmeti kaydıyla 'ibâret buyurdu. Ümmet ise lâ-cerem İslâm olan tevhidüñ üzerine mebnîdür. Kemâ kâle 'aleyhisselâm **ümirtü en uķātîle en nâse hatta yekûlu lâ ilâhe illallah**⁶⁹⁹ ve kâle te'âla **inne'd-dîne 'indallahe İslâm**.⁷⁰⁰

Pes bu taķdîrce fırağ-ı mezbüreden nâciye 'an i'tikâdin ve haķıķatin ehl-i tevhid olandan ğayrı degüldür. Aña binâen ki mādām ki tevhid min hayşü'l-i'tikâd ve'l-haķıķa olmaya. Egerçi dünyada nefsi ve malı şıyânet ile menfa'ati olursa uķrâda menfa'ati olmaz. Maķşüd-ı haķıķi ise devlet-i ebediyye-i uķreviyye olup necâtdan daħi murâd necât-ı uķreviyyeden ğayrı degüldür ve fi'l-haķıķa nâciyeden murad bilâ su'âl velâ hisâb [191a] dâhil-i dâr-ı şevâb olanlar ise anlar ne maķûle fırķa-i celîledür ve 'ulemâ-yı muvaħħidinden ķankı zümre-i 'illiyyedür. İmam Muħammed Ėazâlî tahķıķ idüp buyurur ki ve şerefü'l 'ilmi yekünü 'ala ķadri ma'lumihi ve rütbetü'l-'âlimi tekünü bi ĥasebi'l rütbeti'l-'ilmi vela şekke enne efďale'l-ma'lumati ve a'lâhâ ve eşrefehâ ve ecellehâ hüvallahü eş-şâni'ü'l-mübdi'u el-Haķķu el-vâhidü. Fe 'ilmuhü ve hüve 'ilmü't-tevhidi efďalü'l-'ulümi ve ecllühâ ve ekmelühâ ve hâze'l-'ilmü żarûriyyun vâcibün taħşilühu' alâ cemi'i'l-'uķalâi. Kemâ kâle şâhibü's-şer'i şallallahu 'aleyhi vesellem: "Talebü'l-'ilmi farîzatün 'ala külli müslimin" ve emere bi's-seferi fi talebi hâze'l-'ilmi. fe kâle "Uķlubü'l-'ilme velebi's-Şîn" ve 'alimu hâze'l-'ilmi efďalü'l-'ulemâi ve bi hâze'l-sebeb ĥaşşehumullahu ta'ala bi'z-zıķri fi ecellil merâtibi fe kâle 'azzemen ķâilun "Şehidâllahu ennehu lâ ilâhe illâ hu ve'l-melâiketü ve 'ülü'l-'ilmi ķâyimen bi'l-ķıstı." Fe 'ulemâü 'ilmü't-tevhidi bi'l-ıtlâķ hüümü'l-enbiyâi ve ba'dehümü'l-evliyâu şümme'l-'ulemâullezînehüm vereşetü'l-enbiyâ şümme men yeküne 'ala ķademihim.⁷⁰¹

⁶⁹⁹ Hadis-i Şerif: İnsanlar "La ilahe illallah" diyene kadar onlarla savaşmakla emrolundum.

⁷⁰⁰ Âl-i İmrân 3/19: Şüphesiz, Allah katında din İslamdır.

⁷⁰¹ İlmin şerefi kendisinden malûm olanın değeri kadardır ve ilminin rütbesi kadar olur. Şüphesiz bilgilerin en yücesi, en şerefli, en faziletli, en değerlisi yaratan yoktan var eden Hak ve bir olan Allah ile ilgili bilgilerdir. Allah ile ilgili olan ilim tevhid ilmidir ve ilimlerin en faziletli ve en değerlisi ve en kâmil olanıdır. Bu ilmi elde etmek bütün akıl sahipleri için vaciptir. Şeriat sahibi şallallahu aleyhi vesellem buyurduğu gibi "Her Müslüman üzerine ilim elde etmek farzdır." Bu ilmi elde etmek için yolculuk yapmayı emretti ve şöyle buyurdu: "İlim Çin'de de olsa elde ediniz." Tevhid ilmini bilen kimse âlimlerin en faziletisidir. Bu sebepten dolayı Yüce Allah onları en üstün mertebelerde zikrederek özel kıldı. Aziz olan Allah şöyle buyurdu: (Âl-i İmrân 3/18) "Allah, ilim sahipleri ve melekler O'ndan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ederler." Tevhid ilminin âlimleri

Pes İmam Muhammed Ġazālī ve ‘Alāü’d-devle-i Simnānī [191b] taḥkīkleri üzere ḥadiş-i şerifde olan nāciyeden murād ehl-i tevḥīd-i ḥaḳīkī olan evliyāullahdur ki fi’l-ḥaḳīka ehl-i sünnet ve cemā’at anlardır. Ammā fırak-i İslāmiyye yetmiş üç ‘adede ḥaşr olunduğuna ‘ulemā-i dīn niçe ḥikem ü nikāt yazup cümleden İmam Muḥamemmed Ġazālī ḳuddise sırruhu’l-‘ālī taḥkīk buyurduğı nükte taḥrīri ihtiyār olundu. Pes zamāir-i erbāb-ı beşāire ḥafī degüldür ki ṭabaḳāt-ı mecmū’-ı nās merātib-i şelāse üzerine mübteniyedür ki birisi mülük ve ḥulefā birisi ‘ulemā ve ‘urefā birisi daḥi ‘avāmdur ve bunlardan her birinün meyl-i cibillileri dört şeye müte‘allıkdür ki birisi riyāset birisi maḥmedet birisi lezzet birisi şöhret ve şervetdür.

Pes merātib-i şelāse müyül-ı cibilliyye-i erba‘aya ḍarb ile on iki ‘aded ḥuşūle gelür ve isnā ‘aşerden daḥi her birinün maṭlūba vuşūli üç şey ile ḥuşūl-pezirdür ki birisi resm ü sünnet ve birisi ḳahr u ğalabe ve birisi daḥi mekr ü ḥadi‘adur. Pes on iki ‘aded daḥi üçe ḍarb olunduğda otuz altı ‘aded ḥuşūle gelür [192a] ve bunlardan daḥi her biri ikiden ḥālī degüldür. Ya‘ni i‘tikād olunan şeyde mu‘tekid mücāhir ve yaḥud müdācīdür. Pes otuz altı daḥi ikiye ḍarb olunduğda yetmiş iki ‘aded ḥuşūle gelüp her birisi min ḥayşü’l-‘alāyık hālikīndür ve fırka-i nāciye vāḥide ḥavāş-ı ‘ibādullahdan olan ‘ulemā-i billah ve evliyā-i āğāhdur ki maḥlaşlar ve ‘alāyık-ı kevneynden ḥālīşlerdür. Ammā ḥātır-ı fātıra ḥuṭūr iden bu nükte daḥi muvāfiḳ-ı ḥikmetdür ki mecmū’-ı ‘avālim-i külliye ki ‘aḳl-ı evvel ve nefis-i külliye ve cevher-i hebāyī ki heyūlā-i küll daḥi dirler ve ṭabī‘at-ı külliye ve semāvāt-ı seb‘ ve ‘anāşır-ı erba‘a ve mevālid-i şelāse ki on sekiz ‘ālem olup **emren vü ḥulḳan**⁷⁰² on sekiz ‘avālim mülk ü şehādet ve on sekiz ‘avālim-ı melekūt ve ğaybdur ki āfāk u insān-ı kebīr i‘tibāriyle otuz altı ‘avālim olur ve ber fehvā-yı kerīme-i **senūrihim āyātina fi’l-āfāki ve fi enfūsihim**⁷⁰³ insān-ı şaġīre taṭbīk i‘tibāriyle otuz altı ‘aded daḥi ḥuşūl-pezir olup [192b] min ḥayşü’l-afāk ve’l-enfūs ve bi ḥaşebi’l-ġayb ve’ş-şehāde yetmiş iki ‘avālim-i külliye ḥāşıla olur ve şunlar ki min ḥayşü’ş-şüre ve’l-ma‘na ‘avālim-i mezbūreye ta‘alluḳ ve taḳayyüd eyleye bi ḳader-i ta‘alluḳuhim Ḥaḳdan maḥcūb olurlar. Zirā ‘ālem māsivā-yı Ḥaḳdur ve māsivāya ta‘alluḳ Ḥaḳdan taḥaccübdür. Her maḥcūb ise ‘inde’l-taḥkīk hālikīdür. **Kemā ḳıyle el-maḥcūbu’l-maḥcūbun sevāün kāne**

kesinlikle nebilerdir. Bunlardan sonra velilerdir. Sonra da nebilerin varisleri olan âlimlerdir. Sonra bunların izi üzere olanlardır.

⁷⁰² Yaradılış ve emir.

⁷⁰³ el-Fussilet 41/53: Varlığımızın delillerini ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz.

bi hicābin ev bi elfi hicābin⁷⁰⁴ ve inne lillahi sebi'ıyne elf hicābin min nūrin ve zūlmete⁷⁰⁵ hadis-i şerifi dahi bu nükteye işâretdür. Bu taqdırce nâciye şol tâife-i 'alliyedür ki ef'āl u ahvāl-i nebeviyyeye ve verāset-i kemāliyye mazhariyyetinde kâim olup cemi' mevcūdâtı vücūd-ı vâhidde müstehlik ve vücūdı vâhid müşâhede itmekle cezbe-i hestî-süz-ı eḥadiyyet ile 'avālim-i mütekeşşire ve hücüb-i mütenevvi' adan ḥalāş olup 'ibād-ı muḥleşıyn zümresinden ola ve aşlen ve fer'an ve şüreten ve ma'nen anları Hâkdan bir şey maḥcüb itmeye. El-ḥāşıl sebeb-i duḥūl-i cennet ü nār şūrî ve ma'nevîdür. [193a] Esbāb-ı zāhire ḥ'od ma'lūmedür. Zîrā tevḥîd üzerine mebnî olmayan dîn ve İslām olmaz. Aña bināen ki İslām zāhiri müteḥakkıḳ olmaz. İllā nefyî âlihe-i mevhūme-i keşire ve işbāt-ı ilāh-ı vâhid ile olur. Kelime-i lâ ilāhe illallah gibi ammā min ḥayşü'l-bāṭın ve'l-ma'nā tevḥîd-i ḥaḳîḳî nefy-i vücūdât-ı keşire ve işbāt-ı vücūd-ı vâhiddür. Ke kavlü'l-'ārifi'l-kāmil leyse fi'l-vücūdi sivāllahi ve esmāühü ve şifātühü ve ef'alühü feliküllî hüve ve bihi ve minhü ve ileyhi ve hüve kelimetühü't-tevḥîd el-vücūdiyyu ellezî 'aleyhi esasü'd-dîn el-illāhiyyi⁷⁰⁶

ve 'Aynü'l-kuṣat Hemedānî fermūde est ki "Meydān ki el-imānu neyyifun ve seb'üne bâben. Ednāhā ān bud ki turā ber ednā 'amel dāred ve çün hemegi to der taleb-ı ma'sūḳ ve bedū iştigāl ve ez aḡyār ı'rāz-ı külli gired veccehetü vechî güfte şodi ve be zāt ırq-ı tarikat reside ve ezheme libāsi ki [193b] 'alemiyān bedān telebbüs konend pāk şodi ve ber to cüz 'avret pūşi nemāned derin maḳām. Pes lâ ilāhe illallah der incā dürüst āyed ez to. Zîrā ki dilrā der yek ma'sūḳ āverdi ve ez vücūd-ı māsivā pāş şodi ve tā dil-i to miyān-ı maḥcūbāt-ı dünyeviyye muvezza' mî būd eger lâ ilāhe

⁷⁰⁴ Denildiği gibi perdeli olan perdelidir. İster bir perde ile ister bin perde ile olsun.

⁷⁰⁵ Hadis-i Şerif: Allah'ın nûrdan ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır.

⁷⁰⁶ Ârif ve kâmil olan kimsenin söylediği gibi varlıkta Allah'ın sıfatları isimleri ve fiillerinden başka bir şey yoktur. Hepsi O'dur, O'nunladır, O'ndandır ve O'nadır ve O, kelime-i tevhiiddir. O kelime tevhid ilâhî dinin esasının üzerine tesis edildiği varlığa aittir.

illallah gūyi kâzibi çün münâfıkân guyend.⁷⁰⁷ Neşhedü inneke le rasûlallahi vallāhu yeşhedü inne'l-münâfıkine le kâzibüne⁷⁰⁸

ve çün münâfık râ hiç sūdi nist ki Muhammed rasulullah fî zātîhi râstest tūrāniz ez in çî sūd ki lâ ilāhe illallah fî zātîhi rastest a' lā-yı derecât imān ānest ki hemegi hod-rā bedū dîhî ve rû-yı dil be hemegi bâz dâri. Pes zebân-ı to tercümân-ı şıfat-ı to başed. Cüz lâ ilāhe illallah hiç çiz ne bûved ve çün in şıfat der to hüveydâ şevded. Terâ mü'min ü muvahhid hâ'nend ve çün to şâyeste-i u bâşi a' māl-i to heme şâyeste an başed.⁷⁰⁹

İmdi müstekşifân-ı esrâr-ı tefrîd [194a] ve müsteftihân-ı envâr-ı tecrîd olan erbâb-ı tevhidüñ zamâyir-i tãhirelerine bâhir ola ki nefy-i hesti ile işbât-ı Vücūd-ı Muṭlaḳ idüp ğark-ı deryâ-yı ğayb-ı hüviyyet olan mazhar-ı tecelliyât-ı cezbe-i eḥadiyyet ve vahdeti şüret-i baḥr ile emvâcda müşâhede kılmışlardır. Zîrâ baḥr şüret-i emvâcda mütekeşşir ve ḥaḳîkatde vâhid olup emvâc daḥi şüret-i baḥirde mütteḥidd ve şüret-i ta' ayyünâtda mütekeşşiredür. Ya' ni fi'l-ḥaḳîka emvâc ğayr-ı mevcûde olup vücûdı min ḥayşü't-ta' ayyünât ve teşehḥuşât şüver-i mevciyye ile zâhire olur.

Fe emmâ vücūd-ı ḥaḳîkisi baḥrdür. Pes kaçan cevheriyet ictimâ' eylese baḥr ile ta' rif olınup ism-i baḥr ḥaḳîkiyye tesmiye olunur. **Fe emmâ 'inde'l-iftirāk nühür ve şuṭuṭ ve 'uyûn ve cedâvil**⁷¹⁰ ile müsemmâ olur. Pes kaçan 'ârif-i kâmil **leyse fi'l-**

⁷⁰⁷ Aynü'l-kuzât Hemedânî şöyle burmuştur ki: “Bil ki imân yetmiş küsür bölümdür. Sen onun en aşağısı üzerine amel etmekle yükümlüsün. (Aynı zamanda) En yükseği üzerine de amel etmekle yükümlüsün. Senin bütün varlığın mâşuku talep etmek onunla meşgul olmak onun dışındakilerden yüz çevirmek olduğundan sen: “Yüzümü sana yönelttim” dedin. Böylece tarikatın damarının aslına ulaştın ve bütün âlemdekilerin giydiği bütün elbiselerden temizlendin. Bu makamda senin üzerini örten avret elbisesi dışında bir şey kalmadı. Böylece senden gelen “Lâ ilahe illallah” doğru olarak çıkar. Zîrâ ki gönlünü bir mâşuka kaptırdın ve onun dışındaki her şeyin varlığından gönlünü arıttın. Öyle ki daha önce senin gönlün dünyevî olan sevgililer tarafından dağılmıştı. Eğer “Lâ ilahe illallah” dersin yalancısın çünkü münâfıklar da böyle söylemişlerdir.

⁷⁰⁸ el-Münâfıkûn 63/1: Biz şahâdet ederiz ki sen Allah'ın Rasûlüsün ve Allah şahitlik eder ki münâfıklar yalancıdır.

⁷⁰⁹ Çünkü Muhammed'in rasûl olmasının doğru olmasının münâfiğa hiçbir faydası yoktur. Sana dahi “Lâ ilahe illallah”ın doğru olmasının ne faydası var? İman derecelerinin en üstünü odur ki bütün varlığını ona veriyorsun ve gönül yüzünü her şeyden alıkoyuyorsun. Böylece senin dilin senin sıfatının tercümanı oluyor. “Lâ ilahe illallah”tan başka hiçbir şey mevcut değildir. Bu sıfat sende meydana geldiğinden dolayı sana mü'min ve muvahhid derler. Sen ona lâıyk olduğundan senin bütün amellerin de ona lâıyk hale geliyor.

⁷¹⁰ Ayrılık durumunda nehirler, sahiller ve gözeler cetveller ile.

vāḳi‘ illel baḥru ve’l-emvācū küllühā hālīketün⁷¹¹ dise bu ma‘nāyı murād ider. [194b] Zīrā emvāc fi’l-ḥaḳīḳa baḥrda müstehlekedür ve belki her sa‘at ve ān vücudāt-ı emvāc zāile olup mişli ve yaḥud şibhi icād olunur ve belki emvācda icād-ı mişl olmayup icād-ı şebhdür. Kezālik mevcūdāt daḥi müşāhedāt-i ‘arifinde manend-i emvācdur. Zīrā ber fehvā-yı **küllī şey’in hālīkin illā vechuhū**⁷¹² mecmu‘-ı ḥalk mevcūd-ı bi’l-Ḥaḳ olup zevāl ü helāk ve fenā ve ‘adem şadedindedür ve ḳavl-i kerīm **bel hüm fi lebsin min ḥalkın cedīd**⁷¹³ bu ma‘naya işāretdür. Aña bināen ki baḥr-ı şuver-i emvāc ile izḥār cedīddedür. Hemçünān Ḥazret-i Ḥālīḳu’l-ekvān daḥi ber müceb-i **küllī yevmin hüve fi şān**⁷¹⁴ her anda hezārān ḥalk-ı cedīd nümāyān itmekdedür. **Sübḥāne men lā yetecelli fi şuretin merrateyni ve lā yetecellā fi şuretin lil işneyni.**⁷¹⁵ Ḥaḳḳā ki ‘inde’l-muḥaḳīḳīn icād-ı Ḥalkda baḥruñ şuver-i emvāc izḥārından aḳreb mişāl olmaz. Zīrā dīde-i başıretleri küşāde [195a] olan aşḥāb-ı müşāhedāta **ve fi küllī şey’in lehū āyetün tedüllü ‘alā ennehū vāḥidün**⁷¹⁶ mantūḳı mübeyyendür.

Pes muvaḥḥid-i ḥaḳīḳi nesak-ı mezbūr üzre ‘ārif olursa şuver-i ‘ālemden her bir şūretde tecelliyāt Ḥaḳḳı müşāhde ider. Zīrā ḥalk ile mu‘abber olan şuverden her bir şūret baḥr ile emvāc gibi mezāhir-i tecelliyāt-ı esmā-i ilāhiyyedür ve baḥr ü mevc ve ḥudūş u kıdem ve vücūb u imkān ve keşret ü vaḥdet umūr-ı i‘tibāriyyedür. Kemā kıyle

Şi‘r:

El- baḥr ü baḥrūn ‘ala mā kāne fi’l-kıdem

*Enne’l-ḥavādişe emvācūn u enhārun*⁷¹⁷

La yaḥcūbenneke eşkālū tüşākiliühā

⁷¹¹ Gerçekte sadece deniz vardır. Dalgaların hepsi yok olucudur.

⁷¹² el-Kasas 28/88: Her şey yok olucudur. Onun vechi müstesna.

⁷¹³ el-Kâf 50/14: Doğrusu onlar, yeniden yaratılış konusunda bir şüphe içindedirler.

⁷¹⁴ er-Rahman 55/29: O her gün bir iştedir.

⁷¹⁵ Bir surette iki kez tecelli etmeyen Allah ne yücedir ve O bir surette ikilik için tecelli etmez.

⁷¹⁶ Her şeyde O’nun bir olduğuna delalet olan bir ayeti vardır.

⁷¹⁷ Deniz kıdemde olanlar üzerinde olan denizdir. Çünkü hâdiseler; dalgalar ve nehirler durumundadır.

‘Amman teşekkele fihā fe hiye estārun⁷¹⁸

Pes mevcūdātuñ külliyesi tenziye zāt-ı muḳaddes ve tevḥīd Vücūd-ı Muṭlaḳa āyāt-ı bāhirātdur. Zīrā erbāb-ı fıtnatdan her eḥade ma‘lūmdur ki meşelā a‘dādda vāḥid-i işneyn olmaz ve vücūd-ı işneyn yokdur illā vāḥidde merreteyndür ve şelāşe daḥi işneyn olmaz. Ammā vāḥid merātib-i şelāşede [195b] mevcūddur ve ‘adede nisbet ile cemī‘ a‘dād böyledür ve bi’n-nisbe ile’l-ḥurūf daḥi ism-i elif bi ḥasebi’l-lafz ve bi i‘tibāri’l-‘aql elifūñ ḡayrı ise min ḥayşü’l-ḥaḳīḳa elifūñ ḡayrı degüldür ve ḥarf-ı bā daḥi min ḥayşü’ş-şüre elifūñ ḡayrıdur **velākin ke’l-muṭlaḳ ve’l-muḳayyed ma‘a ta‘ayyünin zāyidin ‘aleyhi min ḥayşü’l-ḥaḳīḳat⁷¹⁹** ḡayrı degüldür ve cümle ḥurūf daḥi böyledür ve ism ü müsem māya nisbet ile bi ḥasebi’l-ḥaḳīḳa ism-i zāt için dūne’l-lafz ḥāricde vücūd yokdur velākin min ḥayşü’l-irādetü’l-ma‘nā ve’l-ḥaḳīḳa zātdan ḡayrı degüldür. Pes zāt-ı vāḥidi hezār ism ve hezār ‘ibārātla tesmiye cāizdür ve lākin fī tilke’z-zāt taşavvur-ı keşret muḥaldür. Zīrā keşret-i aḥbāb keşret-i maḥbūba delālet itmedügi gibi keşret-i esmā daḥi keşret-i müsem māya delālet itmez.

Şi‘r:

‘İbārātunā şettā ve ḥüsnüke vāḥidü

Ve küllül ilā zāke’l-cemāli yüşürü⁷²⁰

İmdi ‘inde ūl-ı ebşār tevehhüm tekrār olmaz. Zīrā ‘inde’l-‘ārifin keşret-i esmāda [196a] tekrār olmayup belki tezkārdur. Kemā kıyle:

Şi‘r:

‘Aid zikre Nu‘māne lenā inne zikrahu

Hüve’l-misku mā kerrartehu yetezavveu⁷²¹

⁷¹⁸ Onun şekillendirdiği şekiller seni perdelemesin. Seni onları şekillendirenle aranda perde olmasın. Çünkü bunlar da birer perdedir.

⁷¹⁹ Ancak mutlak ve mukayyed gibi üzerine artıtılmış bir taayyün ile ḡayrı değildir. (Bütün harfler elifden çıkmış; rakamların hepsi birden çıkmıştır.)

⁷²⁰ Bizim ibāre ve anlatımlarımız farklı ama senin güzelliğin aynıdır. Her şey senin güzelliğini gösteriyor.

⁷²¹ Bize Numan’dan bahset. Çünkü onun zikri bizzat miskdir. Senin tekrarladığın şey (yani onun kokusu) yayılır.

Âh ey âşık-ı şâdık esrâr-ı tevḥidde hezâr ve hezâr me‘ânî-yi bî-şumâr vardur velâkin izḥâre iktidâr yokdur. **Men lem yezuk lem ya‘rif.**⁷²² Pes bu muḳaddime bir külliyyâtur ki cüziyyât bundan müstenbîtdür. Kemâ ḳâle ‘Ali raḏıyallahu ‘anhu **te‘allemtü min Rasulullah ṣallallahu ‘aleyhi vesellem elfe bâbin fe fütihali bi külli bâbin elfü bâbin.**⁷²³

Pes İmâm-ı ‘Ali kerremallahu veche Ḥazret-i Mefḥar-ı Mevcûdât ‘aleyhi ekmelü’t-taḥiyyâtından aḥz-ı külliyyâtına işâret idüp cüz’iyyâtı kendü vicdânıyla istinbât eyledügi muḥaḳḳaḳ oldıysa sen daḥi bir vâriş-i ekmel-i ḥaḳîḳat-i Muḥammediyyeden iktibâs-ı envâr-ı tecelliyât-ı eḥadiyye idüp tarîḳ-i necâta ‘azîmet eylesin. **Allahümme ec‘alnâ mine’t-tâbi‘ine lehümâ ve aşḫâb-ı Rasulullah ṣallallahu ‘aleyhi ve âlihi ve aşḫâbihi ecmâ‘in ‘ala ḳademi’ş-şıdḳi [196b] ve’l-maḥabbeti fe innehü’l-müste‘ânü ve ‘aleyhi’l-tiklâni**⁷²⁴

Mağribî fermâyed:

Ez cünbiş-i baḥr-i- kıdem ber ḥâst mevc-i bî-‘aded

*Ve’z mevc-i deryâ-yı ezel pürre geşt şaḥrâ-yı ebed*⁷²⁵

Ez mevc-i baḥr-ı bî girân şaḥrâ vü deryâ şod yekî

*Şaḥrâ yakîn deryâ şeved çün yâbed ez deryâ meded*⁷²⁶

Ender serâ-yı lem yezel başed ebed ‘ayn-ı ezel

*Ser derhem âred ez piş-i diger be cüyed ü ‘aded*⁷²⁷

⁷²² Tatmayan bilmez.

⁷²³ Ben Rasulullah’tan bin kapı öğrendim her kapıdan bana bin kapı açıldı.

⁷²⁴ Allah’ım bizi Hz. Ali ve Peygambere tâbi olanlardan kıl ve Rasullahın âl ve ashâbından kıl. Doğruluk yolu ve muhabbet üzerine onlarla birlikte kıl ve Cenab-ı Hak kendisinden yardım dilenen ve kendisine dayanılındır.

⁷²⁵ Kıdem denizinin coşmasından sayısız dalgalar çıktı. Ezel denizinin dalgalarından ebed sahrası doldu.

⁷²⁶ Sonsuz denizin dalgalarından sahra ve derya birleşti. Yakın sahrası deryadan meded bulduğunda derya oldu.

Ender-cihān-ı bî-‘aded vāhid eḥad nabved velī

Der ḥıṭṭe-i mülk-i şamed vāhid buved ‘ayn-ı eḥad⁷²⁸

Ender yekī şad bîn nihān der şad yekī rā bîn ‘ıyān

Ez şad yekī gofitem bedān sed rāz yek yek rā ze set⁷²⁹

Gerçi cihān-ı cism ü cān peydā şod ez deryā ‘ıyān

Ber- rūyi baḥr-ı bî-girān başed çü ber deryā zened⁷³⁰

Men ber mişāl-i māhiyem üftāde ez deryā birün

Başed ki mevc-i der resed bāzen be deryā der keşed⁷³¹

Vaḳtest kân-ı ḥurşid-i mā u ān māh u ān nāhid-i mā

Ez burc-ı dil ṭālī‘ şeved ve zi enderün ser ber zened⁷³²

Ān āfitāb-ı maşriḳī ser ber zened ez Mağribī

⁷²⁷ Zâil olmayan sarayda ebbed ezelle aynı oldu. Diğerinin ardından birleştiler ve o sayıyı arıyor.

⁷²⁸ Sayısı olmayan cihânda bir, birinci yoktu. Samet mülkünün ülkesinde birinci olan birin kendisidir.

⁷²⁹ Birde gizli olan yüzü gör, yüzde de açık olan biri gör. Bil ki yüzden sadece birini söyledim.

Yüzden biri birden yüzü söyledim.

⁷³⁰ Gerçi cisimde can ve cisim dünyası deryadan açığa çıktı. Sonsuz denizin üzerinde, deryadaymış gibi olur.

⁷³¹ Ben denizden dışarı atılmış bir balık gibiyim. Bir dalga gelmeli ki beni tekrar denize çeksinsin.

⁷³² Bizim güneşimizin ve o ayın ve bizim nâhidin varlık anıdır. Gönül burcunda doğar ve onun içinden baş gösterir.

Ger mağribi rā āyine pinhān nebāsed der nūmud⁷³³

Dürre: Žamāir-i ‘uḳde-güşā-yı erbāb-ı bešāire nūmāyān ola ki fırça-i nāciye ‘inde’t-tahḳīḳ muvaḥḥid-i ḥaḳīḳī olan evliyaullah ve ‘ārifān-ı billāh idügi āşikār oldıysa evliyā daḥi ne maḳūle fırça-i ‘aliyye-i celiyye idügi ‘ilm-i şerīfe ḥafī olmasun ki erbāb-ı ḥaḳīḳat aṣḥāb-ı velāyeti böyle ta‘rif iderler ki **el veliyyü men tevellā el-ḥaḳḳu emruhu ve hafizehu mine’l-‘iṣyān ve lem yuhalliyhī ve nefsehu [197a] bi’l-ḥizlāni ḥatta yübelligahu fi’l-kemāli meblaḡa’r-ricālī.**⁷³⁴ Ya‘ni velī şol kimesnedür ki Ḥaḳ subḥānehū ve te‘ālā inneke emrine tevellā eyleye ve zāhiren ve bātinen anı ‘iṣyāndan ḥıfz eyleye ve aña ve nefesine ḥizlān ile ḥalel vormeye ḥatta anı kemālde olan meblaḡ-ı ricāle irişdire. Kemā ḳāle Te‘ālā **inne veliyyyullah ellezī nezzele’l-kitābe ve yetevelle’ş-şālihīne**⁷³⁵ ve ḳāle Te‘ālā ricālū’n lā tulḥiyhim ticāretin lā bey’in ‘an zikrillāh⁷³⁶ ve ḳāle Te‘ālā ricālūn ṣadeḳū mā ‘āhedulllahe ‘aleyhi⁷³⁷ bi’l-cümle itlaḳ-ı velī meczüb-ı sālīk ve sālīk-i meczūba şāmildür. Ya‘ni velī gāh ṭalīb ü muḥbib ve gāh maṭlūb u maḥbūb olur.

Pes kaçan velī maḳām-ı maḥbūbīde olsa anuñ velāyeti bir şeye mevḳūfe ve kesbiyye olmayup belki vehbiyye-i ilāhiyye ve ezeliyye-i zātıyyedür. Fe emmā kaçan velī maḳām-ı muḥibbīde olsa envā‘-ı riyāzāt u mücāhedāt lāzımdur ki şıfāt-ı Ḥaḳ ile muttasıf ve aḥlāḳ-ı ilāhiyye ile müteḥallīḳ ola ki ḥattā velī itlaḳı şaḥīḥ ola, erbāb-ı ḥaḳīḳat anuñçün buyurmuşlar ki **el velāyetü hiye kıyāmü’l-‘abd bi’l-ḥaḳḳı ‘inde’l-fenāi ‘an nefsihi ve zālike yetevellā el-Ḥaḳḳa eyyāhu ḥatta yübelliḡa maḳāmü’l-ḳurbi ve’t-temkīn**⁷³⁸ [197b] ve ta‘rif-i nebīde böyle ta‘rif itmişler ki **en-nebiyyü hüve’l-insānū’l-kāmil el-meb‘uṣ min ‘inde’llah ilā ḥalḳihī li d’ avtetihim ileyhi ve ḥalāşihim min cehli ve’z-zulmeti.**⁷³⁹ Ya‘ni nebī ḥalḳı Ḥaḳḳa da‘vet ve zulmet-i küfr ve kudüret-i cehlden tahliş içün min ‘indillāh meb‘uṣ olan insān-ı kāmile dirler. **Kemā ḳāle**

⁷³³ O maşrıḡ güneşi Mağribî’den doğar. Eger mağribi için ayna gizli olmazsa kendini gösterir.

⁷³⁴ Velī Hakkın işini üstlendiği kişidir ve onu isyandan muhafaza ettiği kişidir. Onu kendi başına bırakmaz onun nefsinin çöküşüne bırakmaz ta ki onu kemāl derecesine ulaştırana kadar.

⁷³⁵ el- A‘râf/196: Çünkü benim velim Kitab’ı indiren Allah’tır. o kitabı inderendir. O bütün Salihlere velilik yapar.

⁷³⁶ en-Nûr 24/37: Allahın öyle kulları var ki ne ticaret ne de alışveriş onları Allah’ı anmaktan alıkoymaz.

⁷³⁷ el-Ahzab 33/23: Öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdık kalırlar.

⁷³⁸ Velâyet kulu nefsinin fenâ ederek Hakla kâim olmasıdır. İşte bu durum bizzat Hakkı telviye eder. Yani Hakkın velayetini üzerine alır. Böylece kulu kurbîyet ve temkim makamına eriştirir.

⁷³⁹ Nebî, Allah tarafından halkı karanlık ve cehâletten kurtarmak için ve Hakka davet etmek üzere gönderilmiş olan kâmil insândır.

Te‘ālā leḳad menallahü ‘ale’l-mü’mînine iz be‘aşe fiyhim rasülen min enfüsihüm yetlü ‘aleyhim âyātihi ve yüzekkiyhim ve yu‘allimihumu’l-kitābe ve’l ḥikmete ve in kânü min ḳablü le fî ḳalālin mübîn.⁷⁴⁰ Ve ḳāle Te‘āla ve lev lâ fezlullahi ‘aleyküm ve raḥmetühü mâ zekā minküm min eḥadin ebeden velākinnallahe yüzekki men yeşāu, vallahu semi‘u ‘alîm⁷⁴¹ Ya‘ni eger bi‘şet-i rusûl ve inzāl-i kütüb ve ḳıyām bi’t-teklîf ile sizün üzerünize Ḥaḳ subḥānehü ve te‘ālānuñ faẓl u raḥmeti olmayaydı sizden biriñüz dünyevî vü uhrevî cehl ü ḳalāl ve şeqā vü vebâlden tâhir ü ḥaliş olmazdıñuz ve ta‘rif-i rasûl daḥi böyledür ki **er-rasûlü hüve’l-insân el-kâmilü’l-câmi‘ li ḥāzihi’l-merâtib küllehâ mine’n-nübüvve vel velâyeti vemâ yete‘alluḳu bihimâ mine’l-‘ilmi ve’l-ma‘rifeti.**⁷⁴² Ya‘ni resûl [198a] nübüvvet ve velâyetden olan merâtibün külliyesini ve ‘ilm ü ma‘rifetden nübüvvet ve velâyete müte‘allıḳ olanların cümlesini câmi‘ ve ḥāvî olan insân-ı kâmile dirler.

Ḥaşılı-ı kelām ey birāder-i sa‘ādet-encām ‘inde’l-muḳaḳıḳîn el-kirām nübüvvet zāten ve şıfaten ve ismen ve fi‘len ḥaḳāyık-ı ilāhiyye ve ma‘ārif-i Rabbāniyye-i ğayrı mütenāhiyye aḥbārından ‘ibāret olup iki kısma münḳasimdür ki birisi nübüvvet-i ta‘rif ve nübüvvet-i teşri‘dür. Pes nübüvvet-i ta‘rifi zāt ü şıfat ve esmā‘ vü ef‘āl-i Ḥazret-i Eḥadiyyü’z-zātdan inbādur ve nübüvvet-i teşri‘i me‘a tebliġi’l-aḥkām ve’t-te’tib bi’l-aḥlāk ve’t-ta‘lim bi’l-ḥikme ve’l-ḳıyām bi’s-siyāse nebide olan evşāfuñ mecmû‘iyle ittişāfdür ve mertebe-i mezbûre faḳaṭ resûle muḥtaşşadur ve velâyet nesâḳ-ı esbaḳ üzre ‘abdün Ḥaḳ ile ḳıyāmından ve aḥlāk u evşāf-ı Ḥaḳ ile taḥalluḳ ve ittişāfindan ‘ibāretdür. Ya‘ni sünen-i Resûle kemāl-i tebe‘iyyet ile bir vech ile tebdil-i şıfāt müyesser ola ki **küntü sem‘uhü ve başari ve riclühü ve yeduhu ve lisanühü**⁷⁴³ Vefḳince veliñün ‘ilmi ‘ilm-i Ḥaḳ [198b] ve ḳudreti pertev-i nûr-ı ḳudret-i Ḥaḳ ve fi‘l ü nuṭḳ-ı Ḥaḳ ola ve ḥālet-i mezbûre evliyāya nisbet iledür. Ammā enbiyāya nisbet **men yuṭı‘ır resûle feḳad aṭaallah**⁷⁴⁴ kerîmesinde olan lüzüm-ı tebe‘iyyetdür ve aşḥāb-ı keşf ü vicdāndan baẓ muḥaḳıḳîn daḥi dürer-i

⁷⁴⁰ el-Âl-i İmrân 3/164: Andolsun ki, Allah mü’mînler kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtır tertemiz yapan onlara kitap ve hikmeti öğeten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufda bulunmuştur.

⁷⁴¹ en-Nûr 24/21: Eğer Allah’ın size lutfu ve rahmeti olmasaydı; sizden hiç biriniz asla temize çıkamazdı. Ancak Allah dilediği kimseyi tertemiz kılar Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.

⁷⁴² Resûl’ün tarifi şudur: Nübüvvet velâyet ve bu ikisi ile ilgili olan ilm ve mârifetle ilgili olan bütün mertebeleri kendide toplayan insân-ı kâmindir.

⁷⁴³ Hadis-i Kutsî: Ben onun işiten kulağı gören gözü, ayağı eli ve diliyim.

⁷⁴⁴ en-Nisâ 4/80: Kim Peygambere itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur.

kelimât-ı hâkâyık-nikât-ı kudsiyyelerin silk-ı ibârete nazm idüp ta'rif-i nebî vü rasûl ü velîde buyurmuşlar ki

Nübüvvet: Nefs-i kudsiyyenün cevher-i 'aql-ı külden hâkâyık-ı ma'lûmât u ma'kûlatı kabûlünden 'ibâretdür ve

Risâlet: Zikr olunan ma'lûmât ü ma'kûlatı mü'minin ve mü'minâta bi kâderi'l-kâbiliyyât iblâğ ve ifâdedür ve ba'zı ezmânda nüfûs-ı kudsiyyeden birine kabûl vâkı' olup lâkin a'zârdan bir 'özl ve esbâbdan bir sebep ile ol nefs-i kudsiyye-i kâbileyye tebliğ-i risâlet i'tâ olunmamağla mücerred nübüvvet ile kâlmak enbiyâ-i Benî İsrâil ve enbiyâ-i mütekdîmede keşîru'l-vukû' idüğü muhakkıkdur. Felihâzâ 'aded-i enbiyâ keşîr ve 'aded-i rûsûl kâlîl ve 'aded-i ulu'l-'azm ekalldür.

Ammâ **Velâyet:** Halkda Hâk ile bir vech ile taşarrufdur ki düne'l-vahy min hayşü'l-ilhâm [199a] ve'l-bâtın ol şey ile me'mûrlardur ve halkda Hâk ile mutaşarrıf olup nefs ü vücûdlarından fâni ve min hayşü'l-hâkîkat ve'z-zât vücûd-ı Hâk ile bâkî olmuşlardur ve fenâ-i mezbûrdan murâd fenâ-fi'l-a'yân olmayup belki fenâ-fi'l-'irfândan 'ibâretdür. Zîrâ fenâ-fi'l-a'yân mümkün degüldür. Meşelâ enbiyâ ve evliyânün hâlerinden ma'lûmdur ki anların fânifillâh ve bâkibillâh oldukları teşahhuş-i şuveri ve ta'ayyün-i hissîleriyledür ve enbiyâ ve resûlde olan velâyet fi'l-hâkîka bâtın-ı nübüvvedür. Zîrâ nübüvvetün zâhiri halka icrâ-yı ahkâm-i şer'iyye ve tarîk-i tevhide irşâd için kelâm-ı Hâkî iblâğ ve inbâ olup keşfen ve şuhûden hâkâyık-ı ilâhiyye ve ma'ârif-i Rabbâniyye ile halkda taşarrufdur. Pes resûl ile nebî ve velî meyânında fark ve imtiyâz budur ki resûl ve nebî halkda bi hasebi'z-zâhir ve's-şerî'a mutaşarrıf olmuşlardur ve taşarruf-ı velî bi hasebi'l-zâhir olmayup min hayşü'l-bâtındur ve min hâzâ kâle el'l-muhakkık el-'Arabî rağıyallahu 'anhü el velâyetü a'zamü mine'n-nübüvveti ve in lem yekün el-velîyyü a'zame mine'n-nebîyyi [199b] li enne'l-velâyet hiye't-taşarrufi fi'l-bâtın ve'n-nübüvvet fi'z-zâhir ve in kâne'n-nebîyyü eyzân şâhibe'l-vilâyeti lâkinne lâ min hayşü'l-hükmi bi'l-fi'li bel min hayşü'l-ma'nâ el-hâşilü lehü bi'l-kuvveti kemâ kâle şallallahu 'aleyhi vesellem: "li me'allahi

vaḳtün lā yese‘ani fiyhi melekü’l-muḳarrebin velā nebīyyün mürselin li enne hāzā le kâne min maḳāmi’l-vilāyeti.⁷⁴⁵

Ammā zinhār keĵ-fehm olmayasın ki velāyet nübüvvetden ve nübüvvet risāletden a‘zamdur diyenlerün murādı muṭlaḳa velī nebīden ve nebī resūlden a‘zamdur demek degüldür. Belki murād-ı muḳaḳḳikīn velāyet ve nübüvvet ve risālet üçü daḫi ma‘an nefsi-ı ḳudsiyye-i vāḫidede ictimā‘ itmek i‘tibāriyledür. Ya‘ni velāyet ve nübüvvet ve risālet menāşibini cem‘iden vücūd-ı şerīfün kendü velāyeti nübüvvetinden ve nübüvveti risāletinden a‘zamdur dimekdür. Meşelā rūsul-i kirāmdan İbrāhim ve Mūsā ve Dāvūd ve ‘İsā ‘aleyhimüsselām ḫuşuşa sultān-ı enbiyā vü evliyā ḫabīb-i Ḥudā Muḫammedü’l-Muştafā ‘aleyhi min şalavātullahü’l-evfā kendü veāyetleri nübüvvetlerinden ve bu nübüvvetleri risāletlerinden [200a] eşrefdür dimekdür. Ya‘ni velī olmaduḳça nübüvvete ve nebī olmadıḳça risālete müsta‘id olmaz. Pes her bir nebī velī olur. Ammā her velī nebī olmaz ve her bir resūl nebī olur. Amma her nebī resūl olmaz. İmdi nübüvvetde olan velāyet nübüvvetden a‘zam olduḳına delālet nebīnün velāyeti nübüvvetine sebḳat ve belki nübüvvetine ‘illet olduḳudur. Kezālik resūlde olan nübüvvet daḫi risāletine ‘illet ve esbaḳ olduḳı i‘tibār ile risāletinden a‘zamdur.

Latīfe-i Uḫrā: Resūl ve risāletün cāmi‘iyyeti olduḳı cihetden resūl nebīden ve risālet nübüvvetden a‘zam olur ve nebī ve nübüvvetün daḫi cāmi‘iyyeti olduḳı cihetden nebī velīden ve nübüvvet velāyetden a‘zam olur. Meşelā şahş-ı vāḫidde ‘ilm-i tefsīr ve ‘ilm-i fıḫ ve ‘ilm-i ṭıbb cem‘ olsa egerçi kim şahibü’t-tefsīr cāmi‘ü’l-küll ise daḫi şahş-ı mezbûre dinilür ki ṭaraf-ı tefsīri fıḫından ve ṭaraf-ı fıḫı, ṭıbbından a‘zamdur. Ma‘heẓā ‘ulūm-ı şelāşenün cümlesi şahş-ı vāḫide rāci‘dür. Felihāzā velī tābi‘-i resūl ü nebīdür. [200b] Nebī daḫi dāimā tābi‘-i resūldür. Ḳalallahu Te‘āla ve tilke’l-emşālū nazribühā linnāsi vemā ya‘ḳıluhā ille’l-‘ālemün.⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ Muhyiddin-i Arabî bu çerçevede şöyle diyor: “Velī, nebīden daha üstün olmasa da velāyet nübüvvetden daha büyüktür. Çünkü velāyet iç dünya ile meşgul olmaktır. Nübüvvet ise dış dünya ile meşgul olmaktır. Nübüvvet zâhırde tasavvur etmektir. Her ne kadar nebī velāyet sahibi ise de ancak filiyatta öyle değildir. Bilakis kuvvede kendisi için hâsıl olan mânâ itibarı iledir. Rasullullah şöyle buyurmuştur: “Benim Allah ile bir vaktim vardır ki o vakitte ne bir melek, ne de bir nebī beni kuşatamaz.” Çünkü bu hâl velāyet makamındandır.

⁷⁴⁶ el-Ankebût 29/43: Bu misalleri insanlara veriyoruz. Onları ancak bilenler anlayabilir.

Pes her kim el-velāyetü'l-a'zam mine'n-nübüvveti ve'r-risāle mefhūmını muṭlaқа velī nebī ve resūlden a'zam olmak ma'nasına ḥaml iderse ḥaṭā-yı maḥẓ ve ḡalaṭ-i fāḥiṣ itmiş olup i'tikādından rucū' itmez ise küfrüne ḥükm olunır. **Elḥamdüllillāhilleẓi hedānā li hāẓā vemā künnā le nehtediye levlā en hedānallah.**⁷⁴⁷

Gülşen:

Nebī çün āfitāb āmed velī māh

*Muḳābil gerded ender li me'allah*⁷⁴⁸

Nübüvvet der kemāl-i ḥiṣ ṣafiyet

*Velāyet ender ü peydā ne maḥfiyest*⁷⁴⁹

Velāyet der velī pūside bāyed

*Velī ender nebī peydā nümāyed*⁷⁵⁰

Velī ez peyrev çün hemdem āyed

*Nebī rā der velāyet maḥrem āyed*⁷⁵¹

Zi in küntüm tuḥibbune yābed ūrāh

⁷⁴⁷ el-A'rāf 7/43: Hamd, bizi buna eriştiren Allah'a mahsustur. Eğer Allah'ın bizi eriştirmesi olmasaydı biz hidāyete ermiş olamazdık.

⁷⁴⁸ Nebî güneş gibi geldi ama aydır." Allah benimledir" sözünde karşılık buldu.

⁷⁴⁹ Peygamberlik kemālinde saf ve nettir. Velîlik ise onda açıktır, gizli değildir.

⁷⁵⁰ Velîlik velide gizli olmalıdır. Velî nebîde açığa çıkar,

⁷⁵¹ Nebîye velāyet gizli gelir. Bundan dolayı velî onun izinden gelir.

Be halvet-hāne-i yuḥbibukūmullah⁷⁵²

Ya‘ni nūr-ı āfitāb-ı velāyetüñ evvelen ve bi’z-zāt maṭla‘ı mişkāt-ı Muḥammediyyedür ve māḥ-ı velāyet-i velī nebīnūñ nūr-ı āfitāb-ı nübüvvetinden muktebesdür. Zīrā velāyet-i velīnūñ zuhūrına ‘illet nübüvvet-i nebīdür velākin ef‘āl u aḳvāl [201a] ve a‘māl u aḥvāl cihetinden beyne hümāda kemāl-i münāsebet ve muṭābaḳat ve tamām-ı müşākelet ve muvāfaḳat şart-ı iktibāsdandır. Münāsebet-i mezbūre ise ri‘āyet-i sinen-i sünen-i şeri‘at ve mütaba‘at-ı ādāb-ı tarīḳa ve ṭebi‘iyyet-i işr-i erbāb-ı ḥaḳīḳat ile ḥuşūle gelüp beyne hümāda kemāl-i münāsebet ve tamām-ı muvāfaḳat vücūd-pezīr olduğda mehtāb-ı dil-i velī āfitāb-ı ḥaḳīḳat-i nebīye bir vech ile muṭābık olur ki vechen mine’l-vücūh rāh-ı çeb-endāz-ı māsivāya meyl ü inḥirāf ḳalmaz ve hemgām-ı mezbūrda velāyet-i ‘āme ve külliyyet-i tāmme mir‘āt-ı ḳalb-i muşaffā-yı velīde cilveger ve zāhiren ve bāṭinen envār-ı velāyet ile münevver olup evc-i tecelliyāt-ı vaḥdet-i zāta irtikā ider ve zulmet-i cüziyyet ve kudūret-i ḡayriyyet ḡarḳ-ı deryā-yı envār-ı eḥadiyyet olmaḡıla serīr-i ḫilāfet-i li me‘allahi vaḳtün maḳarrında istiḥlāf olunur velākin ṭavr-ı nübüvvetde vācibü’l-iẓhār olan ḥavārīḳ-ı ‘ādāt u mu‘cizāt u kerāmāt devr-i velāyetde ḥafī ve lāzımü’l-iẓmār olur. [201b] Pes ṭavr-ı nübüvvet ve risālet ḫilāf-ı ṭavr-ı velāyet olup ḥükm-i nübüvvet ki da‘vet u hidāyetdür. Ḥaḳ ile eẓher ve eclā olmaḡıla velāyetden eşref ve a‘lā olduğında reyḅ ü imtirā ḳalmaz. Ammā aşḫāb-ı velāyetüñ daḡı bi ḥasebi’l-maḳāmāt ve min ḥayṣü’l-kemālāt erbābı olmaḡıla her bir maḳamuñ muḳimine bir isim ta‘yin olunup beyne’l-muḥaḳḳikīn anuñla ta‘rīf olunur. Cümleden biri

Abdāl: şuleḫā-yı ümmetden bir ḳavm-i melāik-ḥaşletdür ki dünyā anlardan bir ān ḫālī ve tenhā olmaz ve içlerinden birisi aḡirete intikāl itse mekân-i münteḳile birisi naşb olunup aña bedel olur ve erbāb-ı ḥaḳīḳat ta‘rīf-i būdelāda buyururlar ki **hüm seb‘atü’l-ricālīn min ricālillahillezīne teveccehet bevāṭınühüm ilallahi ve bi işlālāḫi’l-müslimīne bi’n-naşīḫati ve’l-mev‘izeṭi ve da‘vetühüm ilallahi ve ḳāle şallallahu ‘aleyhi vesellem “inne būdelāe ümmeti lem yedḡulu’l-cennete bi şevmin velā şalātīn [202a] ve lākinne bi selāmeti’ş-şadri ve seḡāi’n-nefsi ve naşīḫatü’l-müslimīne⁷⁵³** ve

⁷⁵² “Eğer onu severseniz “ sözünden o yol bulur. “Allah sizi sever “ halvethanesine yol bulur.

⁷⁵³ Onlar Allah adamlarından yedi adamdır. Bunların içleri Allah’a yönelmiştir. Nasihat ve mev’ize ile Müslümanları ıslah etmeye yönelmişlerdir. Bunların daveti Allah’adır. Sallallahu Aleyhi Vesellem

erbāb-ı zevk ü vıcdān hūm seb‘atū ricālın⁷⁵⁴ kavilleriyle būdelāyi ricāl-i seb‘a ile ta‘dād haşr ifādesiyçün degüldür. Zırā ḥadıṣ-i şerif mervīdür ki el būdelāi min ümmeti erba‘üne işnāni u ‘aşrüne bi’s-Şām ve şemāniyye ‘aşera bi’l-‘Irāk. Küllemā māte minhūm eḥadūn bedellallahu mekānehu āḥere. Fe izā cāe’l-emru ḳubizū küllühüm.⁷⁵⁵ Hemçünān muḥaddiṣinden bir ḥadıṣ-i şerif daḥi mervīdür ki būdelāi ümmeti erba‘üne şemāniyyete ‘aşera mine’n-nisāi ve işnān ve ‘aşrüne mine’r-ricālī⁷⁵⁶ ve bir ḥadıṣ-i şerif daḥi bu vech ile mervīdür ki ḥıyārı ümmeti fī külli ḳarnin ḥamsü mietin ve’l-abdāl erbe‘üne felā el-ḥamse mie yenḳuşüne ve lā el-erba‘üne küllemā māte minhūm recülün ebedallahu ‘azze ve celle mine’l-ḥamse mieti mekānehu ve edḥale mine’l-erba‘ine mekānehüm. Ya‘füne ‘ammen zālemehum ve yaḥsinüne ilā men esāe ileyhim ve yetevāsüne fī mā ātāhumullahu.⁷⁵⁷ Pes būdelādan birisi bir mevzi‘den sefer itse cesedini ol mevzi‘de [202b] kendü şüreti üzre bir ḥayşıyyet ile terk ider ki mevzi‘-ı mezbūrdan hiç eḥad fıkḍānını bilmez.

Pes bedelin ma‘nāsı budur dimişler ve revā İbni Mes‘ūd ḳāle şallallahu ‘aleyhi vesellem:

“İnne lillahi şelāşe miete nefsin ḳulūbuhum ‘ala ḳalbi Ādem ‘aleyhisselām ve lehü erba‘üne ḳulūbuhum ‘ala ḳalbi Musā ‘aleyhisselām ve lehü seb‘atū ḳulūbühüm ‘ala ḳalbi İbrāhim ‘aleyhisselām ve lehü ḥamseti ḳulūbuhum ‘ala ḳalbi Cebrāil ‘aleyhisselām ve lehü şelāşetü ḳulūbühüm ‘ala ḳalbi Mikāil ‘aleyhisselām ve lehü vāḥidün ḳalbhü ‘alā ḳalbi İsrāfil ‘aleyhisselām. Küllemā māte’l-vāḥidü abdellallahu mekānehü mine’s-şelāşeti ve küllemā māte mine’s-şlāşeti ābdellallahu mekānehu mine’l-ḥamseti ve küllemā māte vāḥidün mine’l-ḥmseti ebdallahu mekānehü mine’s-seb’ati ve küllemā māte vāḥidün mine’s-seb’ati ebdallahu mekānehü mine’l-erba’ine ve küllemā māte vāḥidün mine’l-erbā’ine ebdallallahu mekānehü min şelāşe mietin ve

şöyle buyurdu: “Ümmetimin abdalları namaz ve oruçları ile cennete girmezler. Onlar kalp selâmeti, nefis cömertliği ve Müslümanlara nasihat etmekten dolayı cennete girerler.”

⁷⁵⁴ Onlar yedi adamdır.

⁷⁵⁵ Hadis-i Şerif: Ümmetimin abdalları kırk kişidir. Bunlardan yirmi iki tanesi Şām’dadır. (Suriye’den Ürdün ve Filistin’i de kapsayan bölge) on sekizi de Irak’tadır. (Irak ikiye ayrılır. Irak-ı Acem şimdiki İran ve Azerbaycan’a kadar giden ve Ürdün’ün bir kısmını kapsayacak kadar geniş bir bölgedir.)

⁷⁵⁶ Hadis-i Şerif: “Ümmetimin abdalları kırk kişidir. Bunlarda on sekizi kadındır. Yirmi ikisi erkektir.”

⁷⁵⁷ Hadis-i Şerif: “Ümmetimin hayırlıları her asırda beş yüz kişidir. Bunlardan kırkı abdalıdır. Ne beş yüzden eksilme olur ne kırktan. Bu adamlardan her biri öldüğünde Azîz ve Celîl olan Allah beş yüzden onun yerine birini koyar ve kırktan birini onların yerine dâhil eder. Kendilerine zulmedenleri affederler. Kötülük yapanlara iyilik yaparlar. Allah’ın kendilerine verdiğinden tavsiyede bulunurlar.

küllemā mâte vāhidūn min selāse mietin ebdalallahu mekānehū mine'l-‘ammeti. Bihim yudfeu el-belāu en hāzi'l-ümme⁷⁵⁸ ve Muhyiddin-i ‘Arabī radıyallahu ‘anh böyle tahkik ider ki efrāddan bir cem‘ vāriddür ki aqtābdur ki ve ‘adedleri tākıdur ve kūtūb ki gavş ile daḡi mu‘abberdür ol vāhiddür ki [203a] cemī‘ zamanda Hāḡ subhānehu ve te‘ālānuñ maḡhar-ı nazarı olup İsrāfil ḡalbi üzerinedür. Ya‘ni İsrāfil cihāniyāna sebep-i ḡayat-i şuveriyye olduḡı gibi ol şāḡib-i zaman ve kūtūb-ı devrān daḡi sebep-i ḡayat-i ma‘neviyye-i ‘ālemiyāndur. Zīrā şūreten ve ma‘nen beḡā-i vücūd-ı ‘āleme müte‘allaḡa olan külliyyāt dördüdür ki birisi muḡlaḡ ‘ilmdür ve ‘ilm Cebrāil ‘aleyhisselāma muḡtaşşdur ve birisi ḡayāt-ı mutlaḡdur ki maḡhar-ı ḡaşşı İsrāfil ‘aleyhisselamdur ve birisi rızḡ-ı muḡlaḡdur ki müvekkili Mikāil ‘aleyhisselamdur. Biri daḡi mevt-i muḡlaḡdur ki ‘Azrāil ‘aleyhisselāma mufavvazdur ve ‘ilm ve ḡayāt ve rızḡ ve mevt için min ḡaysū'l-ma‘nā ve‘ş-şūrete iki i‘tibār vardur. Ya‘ni rızḡ-ı şūri me‘kul ve meşrūbdür. Ve rızḡ-ı ma‘nevi ‘ilm ve ‘irfāndur ve ‘ilm-i şūri ma‘ārif-i kesbiyye ve ‘ilm-i ma‘nevī ma‘rifet-i ilāhiyye-i vehbiyyedür. Kezālik ḡayāt-ı ma‘neviyye daḡi ‘ulūm-ı ledünniyye-i Rabbāniyye ve ḡayāt-ı şūriyye ḡayāt-ı ḡayvāniyyedür ve mevt-i şūri rūḡ-i ḡayvāniyyenūñ bedenden [203b] mufāraḡatı ve eczā-i unşuriyyenūñ birbirinden telāşisidür. Pes kūtūb-ı zaman daḡi ‘ālem ü ‘ālemiyān için sebep-i ḡayāt-ı ḡaḡikıyye olup mevcūdāt-ı ḡaybiyye vü şehādiyye müşāhedesiyḡūn maḡhar-ı esmā-i külliye ve cüz’iyye-i ilāhiyyedür ve mertebe-i ‘illiyehi mezbūre rütbe-i maḡşūşa-i kūtūbiyyet-i kübrādur ki kūtūb-ı aqtāb ile mu‘abberdür ve maḡām-ı kūtūbiyyet-i kübrā fi’l-aşl maḡām-ı Muḡammedū'l-Muḡtafā ‘aleyhi min şalavātullahi’l-evfādur. Kūtūb-ı ‘ālem daḡi maḡhar-ı ḡaḡikāt-i Muḡammediyye olmaḡıla mertebe-i mezbūre daḡi ‘ala vechi’l-ekmeliyye vāriş-i ḡaḡikāt-i Aḡmediyye olan vücūd-ı şerīf-i şāḡib zamāna maḡşūş oldu ve kūtūb-ı ekbere gavş ıḡkaḡı şol zamanda olur ki mültecā aña ilticā idüp mürtecāsı ḡuşūl-pezir ola.

⁷⁵⁸ Hadis-i Şerif: “Allah için olan üç yüz nefis (can) vardır. Onların kalbi Âdem (a.s)’ın kalbi üzeredir. Allah için yine kırk nefis vardır. Onların kalbi Mûsa (a.s)’ın kalbi üzeredir. Yine Allah için yedi nefis vardır. Onların kalbi İbrahim (a.s)’ın kalbi üzeredir. Allah için beş nefis vardır. Onların kalbi Cebrâil (a.s)’ın kalbi üzeredir. Yine Allah için üç nefis vardır. Onların kalbi Mikâil (a.s)’ın kalbi üzeredir. Yine Allah için bir nefis vardır. Onların kalbi İsrâfil (a.s)’ın kalbi üzerinedir. Her ne zaman ki onlardan her biri öldüğünde Allah o ölenin yerine üçten birini tebdil eder, yerleştirir. Her ne zaman onlardan üçünden biri öldüğünde (Mikail’in kalbi üzerine olan) Allah onun yerine beş kişiden biri ile doldurur. Her ne zaman ki o beşten biri ölürse Allah onun yerine yediden biri ile doldurur. Her ne zaman yediden biri ölürse Allah onun yerine kırktan birini onun yerine yerleştirir. Her ne zaman ki kırk kişiden biri ölürse Allah onun yerine üç yüzden birini onun yerine yerleştirir. Her ne zaman o üç yüzden biri ölürse Allah onun yerine halktan birini getirir. Belâ bu sayılan kişiler sayesinde ümmetten kovulur, uzaklaştırılır.

Ya'ni tesmiye-i ğavş zaman-ı mu'ayyen için mahşûşdur ve fülân fülânüñ kalbi ve kâdemi üzerinedür dimekten murâd Hâk celle ve 'alâ ikisine daħi cins-i vâhîdden tecelli itdügidir. Ammâ min ħayşü't-tekrâr degil. Zîrâ ittiḥâd-ı cinsden tekrar lazım gelmez.

İmāmân: İki [204a] şahş olup birisi ğavşuñ yemînindedür ve anuñ nazarı 'âlem-i melekûtadur ve yemîn-i ğavş daħi melekût-ı ğavşdan kinâyedür ve imâm-ı yemîn 'abdu'r-rab ile mu'abberdür ve imāmāmuñ birisi daħi ğavşın yesârındadır ki melekden kinâye olmağıla imâm-ı şimālînüñ nazarı mülke olup aña 'abdü'l-melek dirler ve bu 'abdü'r-rabdan efḍaldür ğavş bunı istiḥlâf ider ve baħr-ı zehḥâr-ı ḥaḳâyık maṭla'-ı envâr-ı esrâr-ı deḳâyık Muḫyiddin-i 'Arabî ḳadesallahu sırrahu'l-fâyiḳ **Tefsîr-i Ekberinde ḳul e'ûzu bi Rabbîn nâs. Melikin nâs. İlâhîn nâs**⁷⁵⁹ tefsîrinde bu ma' naya işâret buyurmuşlardır.

Ve evtâd: Ricâlden dört merd-i pâk-nihâd nîk-ḥışâldür ki menâzil-i ḫayat-ı erba'ada şâbitlerdür ve her biri çâr-güşe-i 'âlemde ḳâimler olup maşriḳiye 'abdü'l-ḫayy mağribiye 'abdü'l-'alîm şimâliye 'abdü'l-mürîd cenûbiye 'abdü'l-kâdir dirler.

Ve ebdâl: 'ale'z-zikri's-sâbık yedi 'aded merd-i fâiḳdür ve ḳuṭb ile imāmân daħil-i zümre-i evtâd mıdır degil midür ihtilâf vardır.

Ve nücebâ: Sekiz 'aded ricâl-ı aşfiyâdur [204b] ve 'inde ba'zu'l-mukâşifiyn kırk 'aded olup ḫaml-i eşḳâl-i nâs ve ıslâḥ-ı ḫalâyıḳa meşguller ve ḫuḳûḳ-ı ḫalkda mutaşarrıflardur ğayr ḫizmetleri yokdur.

Ve nuḳabâ: On iki 'aded ricâl-ı etḳiyâdur ki anlara müşrifü'z-zamâir daħi dirler ve ba'z mukâşifiyn nuḳabâ üç yüz 'aded olan ricâle daħil olup mezâḫir-i ism-i bâtındur ve ḫükm-i ism-i bâtın ile müteḫaḳḳık olmağıla bevâtın-ı nâsa müşrifler setâ'ir-i serâyir bunlara münkeşife olduğı için ḫafâyâ-i zamâiri müstahriclerdür.

Zehâyirullah: bir ṭâyife-i celîle-i 'illiyedür ki Hâk subḫānehū ve Te'āla anlar ile 'ibâdı üzerinden def'-i beliyye ider.

⁷⁵⁹ en-Nâs 114/1-2-3: De ki, sığınırım ben insanların Rabbine, insanların Melikine (mutlak sahip ve hakimine), insanların İlâhına.

Zanā'yinullah: havāşş-ı evliyā-i kirāmdan bir t̄ayife-i zevi'l-ihtirāmdur ki zāhir ve bātinları kemāl-i nūrāniyyet ve Hakkā 'ubūdiyyetde gāyet huşūşiyetleri olduğı için anlara zanā'yinullah dirler. Zīrā zanā'yin haşā'ış ma'nāsınadır. Kemā k̄āle şallallahu 'aleyhi vesellem **fi hakkihim inne lillāhi zanā'inün fi halkı el beschüm en-nūru's-sāti'a ve yuhyiyhim fi'l-'āfiye ve yümitüm fi'l-'āfiye** ⁷⁶⁰[205a]

Ve Recebiyyün: kırk nefer bir cem'-i nūr-ı manzardur evvel-i şehir-i Recebde bunlara bir şakl-ı a'ceb müstevlî olur ki aşlā harekete iktidārları olmaz ve āhir Recebe dek şiklet-i mezbūre tedric ile zevāl-pezir olup gurre-i Şa' banda şikletden nişān kalmaz.

Ve Ümenāullah: Melāmiyye ile ma'rūf olan bir zümre-i 'alliye-i muḳarrebān dergāhdur ki zāhiren ve bātinen halk-ı cihān ḥallerinden āgāh olduğın istemezler ve zīr-i kubbāb-ı keşretde ḥalvet-nişin-i zāviye-i vaḥdet olup şüretlerine nazar idenler niçe inkār ve 'adāvet ile gıybet idüp envā'-ı eziyet iderler. Ma' hezā aşḥab-ı velāyetün efdali bunlardur ve şeyḥ 'Alāü'd-devle 'Urvede taḥkik ider Hāzret-i Faḥr-ı 'Alem şallallahu 'aleyhi vesellem zamān-ı meymenet kademlerinde Bilāl-i Hābeşi raḍiyallahu 'anhū budelā-i seb'adan idi. Amma budelā-i mezbūreyi her zamanda bir kimesneden gayrısı bilmez ve ol bilen şahş-ı fevt olsa vāhid-i āḥir ile muşāḥib olurlar ve Hūzeyfetü'l-Yemānī raḍiyallahu 'anhū budelā-i seb'a ile Ha'ce-i 'Ālem şallallahu 'aleyhi vesellem meyānında vāsita olup [205b] tarafeynden iblāğ-ı selām ḥizmetine ihtimām iderdi. Budelā daḥi 'ilm-i kitāb ve sünneti Hūzeyfeden ta'allüm idüp ve ikāmet-i şalātda Hūzeyfetü'l-Yemānīye iktidā iderlerdi ve Hūzeyfeden gayrısı anlaruñ budelādan olduğın bilmez idi. Amma nesak-ı esbak üzre min ḥayşü'l-ma'nā merdān-ı Hudānuñ cümlesine 'ale'l-ıtlak abdāl demek şahīḥdür. Zīrā her kaḅı sālīk-i mecżüb ki aḥlāk-ı reddiye ve evşāf-ı beşeriyyesin nār-ı maḥabbet ile iḥrāk ve ifnā idüp seyyiātı ḥasenāta mütebeddil ola. Anlara daḥi budelā dirler. Felihāzā Hāzret-i Celāleddin-i Mevlānā ḳuddise sırruhü'l-isnā daḥi **Meşnevī-i Şerif**de bu ma'nāya işāret buyurmuşlar.

Meşnevī:

Kist abdāl an ki u mübeddel şodest

⁷⁶⁰ Hadis-i Şerif: Allah için halkın içerisinde özel kimseler (dānāin) vardır. Onlara keskin nūrdan elbise giydirmiştir. Onları afiyet içinde öldürür ve diriltir.

*Hamreş ez tebdîl-i Yezdân-ı hel şodest*⁷⁶¹

În dem abdal başed zi an behâr

*Der dil ü cân rûyed ezvî sebze-zâr*⁷⁶²

Sâye-i Yezdân bûved bende-i Hudâ

*Mürde-i in ‘âlem u zinde-i Hudâ*⁷⁶³

Keyfe medde zıllu Nakş-ı evliyâest

*Kû delîl-i nûr-ı hurşîd Hudâest*⁷⁶⁴

Hest bisyâr ehl-i hâl ez şûfiyân

*Nâdirest ehl-i makâm ender meyân*⁷⁶⁵

Çün kabûl-ı Hak bûved an merd-i râst

[206a] *Dest-i u der karhâ dest-i Hüdâest*⁷⁶⁶

⁷⁶¹ Abdal kimdir? Abdal o kimsedir ki değişim geçire. İçkisi Yezdan tarafından sirkeye dönüştürülendir.

⁷⁶² Bu vakitte o bahardan dolayı abdal olur. Onun gönlünde ve canında çimenlik baş gösterir, yeşillenir.

⁷⁶³ Allah’ın sayesinde, Allah’ın kulu olur, bendesi olur. Bu âlemde ölü ama Allah’ın yaşayanı olur.

⁷⁶⁴ “Nasıl gölge uzadı?” ifadesi evliyânın görüntüsüdür. Ki o Allah’ın güneşinin nûrunun kanıtıdır.

⁷⁶⁵ Sûfilerden hâl ehli çoktur. Ama makam sahibi olanlar çok azdır.

⁷⁶⁶ O doğru dürüst olan Hakk’ın makbûlü olur. Onun işlerde olan eli Tanrı’nın elidir.

Evliyārā himmet kudret ez İlāh

Tîr-i coste bâz rānende zi rāh⁷⁶⁷

Şaḥib-i dih pādīşah-ı cismhā est

Şaḥib dil şāh-ı dilhā-yı şumā est⁷⁶⁸

Ger to seng ü saḥre u mermer şevî

Çün be şaḥib dil resi gevher şevî⁷⁶⁹

Ney dil ender şad hezārān-ı ḥāş u ‘ām

Der yeki başed kūdā mest ān kūdām⁷⁷⁰

Dil ne başed ḡayr-ı ān deryā-yı nūr

Dil naẓar-ḡāh-ı Ḥudā vü angāh-ı kūr⁷⁷¹

Hemçü İsmā‘il pişes ser bine

Şād u ḡandān pîş-i ḡükmeş cān bide⁷⁷²

⁷⁶⁷ Evliyâ yoldur, kudret Allah'tandır. Arayış oku yola koyulmuştur, yol almıştır.

⁷⁶⁸ Cisimler padişahın köyünün sahibidir. Sizin gönüllerinizin gönül şahının sahibidir.

⁷⁶⁹ Eğer sen taş, kaya ve mermer olsan; gönül sahibine eriştiğinde cevhere dönüşürsün.

⁷⁷⁰ Gönül yüz binler has ve avam arasında olmaz. Birinde olur o ise nerededir nerede?

⁷⁷¹ Allah'ın nazarında o gönül nur deryasından başka bir şey değildir. O ise derin bir yeredir.

⁷⁷² İsmail gibi onun huzurunda onun huzura baş koy. Gülp eğlenerek koy. Onun hükmünün önünde can ver.

Dāmen-i u gir zi vitr-i bî gümān

*Tā rehi der dāmen-i āhir zaman*⁷⁷³

Dürre: muḳtedā-yı aşḥāb-ı taḥḳīḳ Şeyḥ Muḥyiddin-i ‘Arabī raḍıyallahu ‘anh *Ḥilyetü’l-Abdāl* nām risāle-i celīlesinde buyururlar ki: “Bilād-ı Endülüsde Merşānetü’z-Zeytūn⁷⁷⁴ ne nām mevzī‘de mu‘allim ve ḥāfızu’l-Ḳur‘ān ve faḳīh ve mücīd ve şāḥib-i faẓīlet ve ehl-i verā‘ ‘Abdullah bin Seleme nām bir ḳarīn-i lāzımı’l-iḥtirāmum var idi. Baña ḥikāyet eyledi ki “Bir gece ḥücre-i ‘uzletimde muşallā üzerinde ‘ibādet-i Rabbü’l-enām idüp virdimi ba‘dü’l-itmām ser-fürü-bürde-i rekbeteyn-i fikret ve zıkrullaha müdāvemet ḥālinde gördüm ki bir şahş daḥil-i derūn-ı beyt olup [206b] seccādemo altumdan çekdi ve anuñ yirine lif-i ḥurmadan bāfte bir ḥaşır-pāre koyup “Namazı bunuñ üzerinde kııl” didi. Ma‘hezā ḥücremüñ ḳapısı beste olmağıla bu ḥālden baña bir cezā‘ müdāḥele itdi. Pes ol şahş didi ki: “Ḥaḳ ile me’nūs olan kimesne cüz‘ itmez.” Ba‘dehū baña ḥiṭāb idüp “‘Ala külli ḥāl Ḥaḳdan ittikā kııl” didi. Ba‘d ezān baña daḥi ilhām olup: “Ya seyyidī abdāl ne maḳūle ‘amel ile abdāldan olur?” diyu su’āl eyledim. Cevāb virdi ki: “Ebū Ṭālib Mekkī *Ḳūtu’l-Ḳulūb*da beyān itdügi dört şey ile abdāldan olur ki şamt ve ‘uzlet ve cu‘ ve seherdür.” Bunı didikden soñra benden munşarif olup gitti. Amma beytimden ne vech ile dāḥil ve ne vech ile ḥāric olduḡın bilmedüm. Ḥāl-i an ki altıma döşedügi ḥaşır mevcūd ve beytimüñ bābı muḡlaḳ-ı mesdūd idi ve recül-i mezbūr abdāldan olup ismi Mu‘āz bin Eşres idi. İmdi zıkr olunan evşāf-ı erba‘a ṭarīḳ-i Ḥaḳḳuñ imād ve ḳavāyimidür. [207a] Pes her kim ki zıkr olunan erkān-ı erba‘ada rāsiḥ-ḳadem olmaya dāḥil-i zümre-i abdāl olımaz. Evvelā

Şamt ki şatreyne münḳasim olur. Bir kısmı şamt-ı lisāndur. Ya‘ni ma‘a ḡayrillah ḡayr-ı Ḥaḳḳa taḥaddüşden şāmitü’l-lisān olmaḳdur. Bir kısmı daḥi şamt-ı ḳalbdür ki ekvāndan bir kevnde ve nefilde ve ḥavātırdan bir ḥātıra ki aña ḥuṭūr eyleye andan ḳalbi şāmit olmaḳdur. Pes lisān-ı şāmit olup ḳalbi şāmit olmayan ḥafifü’l-vizr olur. Ammā hem lisānı ve hem ḳalbi şāmit olan sālīkūñ sırrı zāhir olup Rabbisi aña tecelli

⁷⁷³ Âhir zamanın eteğinde, eşiğinde kurtuluşa erebilmen için şeksiz şüpheisz tek olanın eteğinden tutun.

⁷⁷⁴ Endülüsde Zeytin beldesindeki Merşan şehri.

kılur ve albi řāmit olup lisānı nāṭı olsa nuṭı ḥıket olur. Fe emmā eger alb ve eger lisānı řāmit olmayan řaḥṣuñ memleket-i vücdı řeyṭānuñ mülki ve kendüsi suḥre-i İblis olur.

Pes řamt-ı lisān ‘āme-i sālīkīnūñ menāzilindendür ve řamt-ı alb ařḥāb-ı müřāhedāt u muarrabīnūñ řıfātındandur ve řamt-ı sālīkīnūñ ḥālī āfātıdan selāmet ve řamt-ı [207b] muarrabīnūñ ḥālī muḥāṭabāt-ı ünsiyyedür. İmdi bir kimesne ki külliyyet ile bi cemī‘i’l-aḥvāl mülāzım-ı řamt olsa anuñçün Rabbisinden ğayrıyla bir ḥadıř bāķī almaz. Zīrā insāna fī nefsihi řamt muḥaldür. Bu tadırce açan sālīk ḥadıř-i me‘al-aġyārdan ḥadıř-i me‘a’r-Rabbe intīāl eylese nuṭında neciy ve muarreb ve tekellümünde müeyyed olup her bār ki nuṭ itse Ḥadan nuṭ ider. Zīrā nuṭı Ḥadandur. Kemā āle Te‘āla fī Ḥa beyninde ‘aleyhisselam **ve mā yenṭıu ‘ani’l-hevā in hüve illā vaḥyun yūḥā**⁷⁷⁵ Zīrā nuṭ bi uřul-i ḥaṭādan řāmit olmaġuñ neticesidür. Kelām-ı ma‘ ğayrillah ise beherḥāl ḥaṭādur ve bi ğayrillah olan kelām daḥi min külli’l-vücūh řerrdür. Nitekim Ḥa subḥānehū ve te‘ālā kelāmı kemāl řurūṭıyla beyān idüp kitāb-ı kerīminde buyurur ki āle Te‘ala **lā ḥayra fī keřirin min necvāḥüm illā men emera bi řadaatın ev ma‘rūfin**⁷⁷⁶ ve āle te‘ala **ve mā umirū illā li ya‘budūllahe muḥliřine lehu’d-dīn**⁷⁷⁷ ve maām-ı vaḥy Ḥa‘ce-i ‘Ālem řallallahu ‘aleyhi vesellem řamt ḥālinde [208a] olurdu ve řamt-ı řāmite ma‘ rifetullah īrās ider .

Ve ‘uzlet: řamt-ı lisāna bā‘iřdür. Zīrā bir kimesne nāsdan ‘uzlet eylese mükālemeye kimse bulmayup lā cerem ‘uzlet řamt-ı lisāna müeddī olur. Amma ‘uzlet daḥi iki ısımdur. Birisi ‘uzlet-i mürīdīndür ki muḥālaṭa-i aġyārdan ‘uzlet bi’l-ecsāmdur. Birisi daḥi ‘uzlet-i muḥaıķīndür ki ekvāndan ulūb ile ‘uzlet itmekdür. Zīrā ulūb-ı muḥaıķıķın ‘ilmullahdan ğayrı ḥiç řeyüñ maḥalli degüldür. Ancılayın ‘ilm ki müřāhededen ḥuřūle gelen bir řuhūd ile ulūb-ı ‘ārifinde řāhid-i Ḥa olur. Fe emmā erbāb-ı ‘uzletūñ daḥi niyyetleri üç mertebe üzerinedür. Ya‘ni bir niyyet řer-i nāsdan ittīādur ve bir niyyet senūñ řerrūñ ğayra tecāvüzden ittīādur ve niyyet-i řānī rütbe cihetinden niyyet-i ūlādan erfa‘dur. Zīrā evvelki niyyet ğayruñ nefesine sū‘-i řandur ve niyyet-i řāniye [208b] kendü nefsüñe sū‘-i řanndur. Kendü nefesine sū‘-i řan

⁷⁷⁵ en-Necm 53/3-4:O nefis arzusu ile konuşmaz. Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.

⁷⁷⁶ en-Nisā 4/ 114: Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı emreden hariç onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur.

⁷⁷⁷ el-Beyyine 98/5: Halbuki onlara dini ancak Allah’a has kılarak, Hakk’a yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri emrolundu.

itmek ise ğayruñ nefesine bed gümān olmağdan evlādur. Zīrā herkes kendü nefesine ğayruñ nefsinde a‘ refdür ve bir niyyet daği cānib-i mele-i a‘ lādan şöhet-i mevlāya īşār u ihtiyārdur.

Pes a‘ lā-yı nās şol kimesnedür ki kendü nefsinde ‘uzlet idüp şöhet-i Rabbi ihtiyār kıla Hāğğa ki muğālağa üzerine ‘uzleti ihtiyār iden kimesne Rabbini ğayruñ üzerine ihtiyār itmiş olur ve Rabbini ihtiyār iden ‘abde ise Hāğ subhānehu ve te‘ālā ol kadar ihsān u ‘atā ider ki kadrini Hāğdan ğayrısı bilmez. Amma ‘uzlet daği qalbde ebeden vāqı‘ olmayup belki bir vahşetden vāqı‘ olur ki vahşet-i mezbūre mu‘tezilu ‘anhudan tārī olup mu‘tezil mu‘tezilün ileyhe enīs olur ve üns-i mezbūr bir hāletdür ki şāhib-i ‘uzleti ‘uzlete sevğ idüp ‘uzlet ma‘nen şamtuñ şartından olur. Zīrā şamta ‘uzlet ve ‘uzlete şamt lazımdur ve lāzım-ı ‘uzlet olan şamt şamt-ı lisānīdür. Ammā şamt-ı qalbī ‘uzlet i‘tā eylemez. Zīrā gāh olur ki şahş-ı vāhid [208/2a] kendü nefsinde ğayr-ı Hāğğa ma‘a ğayrillah müteħaddiş olur. Felihāzā tarīğ-i Hāğda kām bi nefsihi olan sālīke şamt erkāndan bir rükn kılındı. Pes ‘uzlete mülāzemet eyleyen lā-cerem vāqıf -ı sırr-ı vahdāniyet-i ilāhiyye olur ve ehl-i ‘uzlet gerek sālīk ve gerek muħaqqıq olsun ‘uzletüñ hālī muğtezili evşāf-ı beşeriyeden tenziye ve taḥhīrdür ve erfa‘ -ı ahvāl-i ‘uzlet ḥalvetdür. Zīrā ḥalvet; ‘uzlet fi’l-‘uzletdür ve netice-i ḥalvet netice-i ‘uzlet-i ‘ammeden aqvādur. Pes ‘uzlet eyleyen, Hāğ ile şāhib-i yakīn olmağ gerekdür ki ḥattā anuñ ḥātırı ḥāric-i ‘uzlet-ḥāneye ta‘alluğ itmeye ve yakīnden mahrūm olursa zamān-ı ‘uzletinüñ fevti içün ‘uzletin i‘āde itsün ki ḥīn-i ‘uzletinde Hāğdan aña vāqı‘ olan tecellī ile yakīnī kavī ola. Fe izā kāne kezālīk lā cerem sālīke yakīn gerekdür. Yakīn ise şurūḥ-ı ‘uzletden bir şart-ı muḥkemdür ve ‘uzlet ma‘rifet-i dünyayı īrāş ider.

Ve cū‘ : erkān-ı tarīkatden rükn-i sālīkdür ve ‘uzlet şamtu müteżammın olduğı gibi cū‘ daği rükn-i rabī‘den olan seheri müteżammındur ve cū‘ iki kısımdur. [208/2b] Bir kısmı cū‘ -i ihtiyārīdür ki ehl-i sülūkuñ cū‘ ıdır ve bir kısmı cū‘ -ı muħaqqıqındur ki ıztırārīdür. Zīrā muħaqqıq nefsinde ihtiyārīyle cāyī‘ kılmaz. Fe emmā maḳām-ı ünsde olduğda me‘kūlī taqlīl ider ve maḳām-ı heybetde bulunsa ekli keşir olur. Pes muħaqqıqınüñ keşret-i ekli ‘azametullāhı müşāhede itdükleri ḥāde qalbleri mazḥar-ı tecelliyāt-ı envār-ı ḥaqqat olduğnuñ şıḥḥatine delālet ider ve kıllat-i ekileri meşḥūdlarıyla hālet-i müvānesede sıḥḥat-i mücāzebelerine işāret olur. Ammā keşret-i

ekl-i sâlikîn Hâkdan bu'clarına ve bâb-ı ilâhîden tardedlarına ve nefisleri ruhlarına galebe ile lezzât-ı cismâniyye ve şehvât-ı behimîyye qalblerine müstevli olduğına delîldür ve sâlikînün kılllet-i ekilleri qalblerine nefehât-ı cûd-ı maḥabbet-i ilâhiyye i' tâ olunduğuna işâretdür. Zîrâ muḳtezâ-yı nefehât-ı cûd-ı ilâhî sâlikîni tedbîr-i nüfûs ve aḥkâm-ı cismâniyyelerinden meşğûl itmekdür ve bi'l-cümle cû' 'ala külli ḥâl aḥsen ve evceh ve min cemi' i'l-vücûh sâlikîni aḥvâl-i a' zîmeye ve muḥaḳḳîkîni esrâr-ı ilâhiyyeye mâil olmağa bâîşdür. Ammâ şol şart ile ki [209a] ifrât itmeye ve câyi' mutaḫaccır olmaya. Zîrâ câyi' cû' ında ifrât eylese yubûste ve zihâb-ı ' aḳla ve fesâd-ı mizâca müeddî olur. Pes mādām ki şeyḫden emr olmaduḳça mürîd neyl-i maṭlûb ḳaşdıyla cû' a taḳayyüd câiz degüldür ve cû' için ḥâl u maḳâm vardır. Cû' uñ ḥâlî ḥużû' ve ḥuṣû' ve meskenet ve zillet ve iftiḳâr ve 'adem-i fużûl ve sükûn-ı cevâriḥ ve 'adem-i ḥavâtîr-ı rediyyedür ve aḥvâl-i mezbûre sâliklerde olan cû' uñ ḥâlidür. Ammâ cû' -ı muḥaḳḳîkînün ḥâlî vaḳt u şafâ ve müvâneset ve zihâb-ı kevn ve 'izzet-i ilâhî ve sulṭân-ı Rabbânî ile evşâf-ı beşeriyyeden tenezzühdür ve cû' uñ maḳâmı maḳâm-ı şamedânîdür ve ol bir maḳâm-ı ' âlidür ki şâḥibine envâ' -ı esrâr-ı tecelliyât ifâza olunur ve cû' uñ bu vech ile olan fâidesi erbâb-ı himmetüñdür. Cû' -ı 'amme degüldür. Zîrâ cû' -ı 'amme ıslâḥ-ı mizâc ve ten'îm-i bedenden ḡayrı için degüldür ve cû' ḥiyel-i şeyṭâniyyeyi 'ayân ider.

Ve seher: Netîce-i cû' dur. Zîrâ mi' de ta' amdan taḥliye olunsa nevm zâil olur. [209b] Seher daḫi iki nev' dür. Biri seher-i 'ayn ve biri seher-i qalbdür ve seher-i qalb taleben li'l-müşâhedât qalbün ḡafletden intibâhıdur ve seher-i 'ayn taleben li'l-musâhereti fi'l-qalb 'aynuñ maḳâm-ı himmete raḡbetidür. Zîrâ 'ayn nâim olsa qalb nâim daḫi degilse nevm-i 'ayn ile 'amelî bâṭıl olur ve seher-i 'aynuñ ḡâyeti seher-i müteḳaddimün müşâhedesinden ḡayrı degüldür. Fe emmâ müsâhere fi'l-qalbden ḡayrın mülâḥaza eylese seher-i 'aynuñ ḡâyeti seher-i qalbün müşâhedesı olmaz. Pes fâide-i seher istimrâr-ı 'amel-i qalb ve 'ındallah meknûze ve maḥzûne olan menâzil-i 'illiyeye irtikâdur ve seherün ḥâlî sâlik ve muḥaḳḳîk için 'imâret-i vaḳtdür lâḳin bu ḳadar var ki muḥaḳḳîkün seheri ḥâlinde me' a' z-ziyâde taḥalluḳ-ı Rabbânî vardır. Anı sâlik bilmez. Zîrâ makâm-ı muḥaḳḳîk maḳâm-ı ḳayyûmiyyetdür ve seher ma' rifet-i nefsi îrâş ider. Pes erkân-ı ma' rifet zıkr olunan evşâfuñ ittişâfıyla tamâm olur. Zîrâ ma' rifet erba' a-i mezkûrenün taḥşîline mevḳûfedür ve me' ârif dörttür ki [210a] ma' rifet-i Hâḳ ve ma' rifet-i nefis ve ma' rifet-i dünyâ ve ma' rifet-i şeyṭandır.

Pes kaçan insān-ı müsta‘idd halkdan ve nefsdan ‘uzlet itse ve Rabbi anı zıkr itmekle zıkrinden şāmit olsa ve ağzyye-i cismāniyyeden i‘rāz idüp zümre-i nāimān tenevvümde iken ol tesehhür ile bīdār olsa ve bi’l-cümle hışal-i erba‘a-i mezkūrenūn mecmū‘ı hālet-i vāhidede sālīkde ictimā‘ idüp şaded-i zevālde olmasa beşeriyeti melekîyyete ve ‘ubūdiyyeti siyādete ve gāfleti hisse ve gaybiyyeti şehādete ve bātını zāhire mütebeddil olur. Pes bu taqdirce racūl-i mezbūr zümre-i abdāldan olup mevzi‘inden rihlet eylese haqīqaten ve ruḥāniyyeten mevzu‘unda bedelini vaz‘ idüp mevṭn-ı mezbūrda terk olunan bedelde mevṭn-ı mezbūr aşḥabınūn rūḥāniyyetleri ictimā‘ ider. Pes eger ol mevṭndan rihlet iden şahṣa ḥālā mevṭn-ı metrūke-i me’nūs olan bedelūn şevk-i şedīd ve iştīyāk-ı ‘azīmi olursa bedeline terk olunan haqīqat-i rūḥāniyye mütecessid olup bi’l-fi’l şāhib-i mevṭn olan bedel ol haqīqate [210b] tekellüm ve haqīqat daḥi āna tekellüm idüp şāhib-i mevṭn taḥayyül ider ki ol anūn maṭlūbı ola. Ḥāl-i ān ki ol āndan gāibdür velākin haqīqat-i mürteḥile müteşevviḳūn ḥācetini ḥuṣūle getürür ve hemḥünān eger rūḥāniyyet şāhibi mevṭn-ı metrūkine şevk ve ta‘alluḳı olursa kezālik rūḥāniyyeti mütecessid olup bedeliyle mükāleme ider. Ammā gāh olur ki hālet-i mezbūre min gayri’l-bedel olur ve bunların beyninde fark budur ki abdāldan olan rihlet itdükde maḳāmına bedel terk eyledüğün bilür. Fe emmā bedelūn gayrısı rihlet itse egerḥi maḳām-ı teḥī ḳalmaz velākin mevṭnında bedel terk idüğün bilmez ve ‘adem-i şu‘ūruna bā‘iş zıkr olunan erkān-ı erba‘ada min ḥayṣū’l-ictimā‘ ḥükm itmedigüdür.

Şi‘r-i Şeyḥ raḍıyallahu ‘anh:

Yā men erāde menāzile’l-abdali

Min gayrı ḳaşdin minhü lil a‘mālī⁷⁷⁸

Lā taṭmainne biḥā feleste min ehliḥā

İn lem tüzāhiḥüm ‘ale’l-aḥvālī⁷⁷⁹

⁷⁷⁸ Kendisinden bir amel beklemeksizin abdallar için durak isteyen kişi.

Ve eşmit bi kalbike va‘tezel ‘an külli men

Yediynüke min gayri habibi‘l-vālī⁷⁸⁰

Ve izā seherte ve cu‘te nilte maḳāmeḥüm

Ve şahibtehüm fi‘l-ḥalli ve tirḥālī⁷⁸¹

Beytü‘l-vilāyeti güssimet erkānühü

Sadātutuna fiyhi mine‘l-ebdālī⁷⁸²

[211a] *Mā beyne şemtın ve i‘tizālın dāyimin*

Ve‘l-cū‘ ve’s-seher en nezih el-‘ālī⁷⁸³

Lāyiḥa : Ey rāğıb-ı şamt u ‘uzlet ve ṭālib-i cū‘ u seher-i erbāb-ı ḥaḳīḳat rūḥāniyyet-i бүdelā ve muḳtedā-yı ‘urefā a‘ni Şeyḥ Muḥyiddīn-i ‘Arabī raḍıyallahu ‘anhuñ sırr-ı isnālarından ḥāṭır-ı şeydāya bu ma‘nā daḥi rū-nümā oldı ki ‘inde’t-taḥḳīḳ şamt-ı ḥaḳīḳī maḳam-ı cezbededür. Zırā cezbe-i eḥadiyyü’z-zāt dil-i ‘aşıkda pertev-endāz-ı tecelliyāt olduḳda ref‘-i ta‘ayyünāt idüp ğarḳ-ı deryā-yı ğayb-ı hüviyet olmağıla nuṭḳa tāḳāti ḳalmaz ve ḥālet-i ğaybetde nuṭḳ daḥi şudür itse ol

⁷⁷⁹ Eğer sen o hallere itina göstermezsen bu amellerle tatmin olamazsın çünkü sen bu amellerin ehli değilsin.

⁷⁸⁰ Sen kalbini sustur, sana sevgili ve dost olandan başka herkesten ayrıl.

⁷⁸¹ Aç kaldığında ve geceleri ibadetle geçirdiğinde onların makamına erişirsin. Hazarda ve seferde onlar senin arkadaşın olurlar.

⁷⁸² Velâyet evinin rükunları taksim olunmuştur. Bizim sadatımız burada bulunan abdallardandır.

⁷⁸³ Onlar daima şamt (sükût) ve itizâl (uzlet) üzeredirlerdir. Yine açlık ve yüce nezih bir gece uyanıklığı üzeredirler.

nuṭḡa nefsinüñ şu'urı olmaz ve cezbe-i Hâk zümre-i 'uṣṣākuñ cümle ahvāline viḡāye olup ṭarīḡ-i müstaḡim vaḡdeti hidāyet itmekle 'inde'l-muḡaḡḡikīñ cezbe mevḡi'-i ṣeri'atde vāḡi' olur. Zīrā ṣeri'atun ma'nā-yı ıṣṭilāḡisi iltizām-ı 'ubūdiyyet ile iṭtimār ve ṭarīḡ-i dīn-i İslāmı iḡtiyārdur. Din ise bir vaḡ'-ı Rabbānīdür. Erbāb-ı 'uḡūlu 'inde'r-rasūl olan şeyün ḡabūlüne da'vet ider.

Pes min ḡayṣü'l-ḡaḡiḡa ve'l-bāṭın [211b] 'inder'r-rasūl olan şey nūr-ı tecelliyāt-ı sübhāniyye ve cezebāt-ı raḡmāniyye olup ṣeri'at-ı Muṣṭafāviyye anuñ āṣār-ı celiyyesidür. Pes mecmu'-ı rusūl u enbiyā ve vāriṣ-i ekmel-i ḡaḡiḡatleri olan cemī' evliyā sālikān-ı rāḡ-ı ṭarīḡati vaḡdet-i Hâḡa cezbe-i Hâḡ ile delālet iderler. Ṭālib-i ḡaḡiḡat daḡi verziṣ-i cezebāta müste'add ise cezbe-i raḡmāniyye cilveḡer olup ṭarīḡ-i vaḡdet rūṣenā olduḡda ḡāliṣen ve muḡliṣen maḡām-ı 'ubūdiyyetde ṣābit-ḡadem ve dīn-i Hâḡda rāsiḡ-dem olur ve cemāl-i ba kemāl-i dīn-i İslām, rū-nümā olmaḡıla 'ındallah ṣeref-i İslām ne mertebe 'izzet u sa'ādet olduḡın bilür. Zīrā ṣer'ün ma'nası ma'nā-yı luḡāvisi zāḡir u āṣikar olmaḡdur ve ṣeri'at ṭarīḡ-i müstaḡimden 'ibāretdür. Nitekim **ṣer'allahi li'ibādihī'l-İslāme**⁷⁸⁴ mefhūmı Hâḡ sübhānehū ve teḡaddes ṭarīḡ-i müstaḡim-i İslāmı 'ibādına hüveydā buyurdı dimekdür. İslām ise Hâḡa boyun virmek ve kendü kārını Hâḡa teslīm itmek ve ḡāliṣ olmaḡ ma'nāsınadur. Bu taḡdırce cezbe-i Raḡmāniyye bir pertev-i nūr-ı tecelliyāt-ı zātiyyedür ki miṣḡāt-ı Hâḡiḡat-i Muḡammediyye olan naḡar-ı mürṣid-i ekmelden mir'āt-ı ḡalb-i ṭālibe [212a] ifāza olunduḡda rāḡ-ı rāst hüveydā olur ve lā-cerem 'abd-i münceḡib silsile-i cezbe ve 'aṣḡı gerden-bend-i irādet idüp emr-i Hâḡa teslīm olur ve vecd-i Hâḡ ref'-i hestī-yi mevḡūm itmekle ednās-ı beṣeriyye ve kudūret-i nefṣāniyyeden pāk ve mücerred olur ve dūnyā ve mā fiyhānuñ helāk ve fenāsı fī külli ḡinin ve ānin 'ıyān olmaḡıla ḡalkdan ve nefsdan ve a'yan u ekvāndan 'uzlet ve ḡubb-i zātī ile müvāneset ve baḡṣ u cidālden külliyet ile müfāraḡat idüp maḡṣūd bi'z-zāt meṣḡūd olmaḡıla 'uzlet ve ṣamt-ı zārūrī ḡuṣūle gelür. Eḡerḡi 'uzlet ṣamtı min vechin taḡaddüm itmekle ṣamta 'illet olmuṣdur. Zīrā ṭālib evvelen ve bi'z-zāt ḡalbinin muzaḡrefāt-ı dūnyeviyye ve māsivā-yı Hâḡdan taḡliye itmedükçe verziṣ-i cezbe-i raḡmāniyyeye müsta'idd olmaz velākin cezbeden evvel olan 'uzlet iḡtiyārī ve cezbe ḡālinde olan 'uzlet ve ṣamt ızṭırārīdür. Zīrā ḡable'l-cezbe dūnyānuñ fenā ve zevālī 'ilm-i yaḡın ile

⁷⁸⁴ Allah kullarına İslāmı yol kıldı.

bilinür ve cezbeden şöñra ‘ayn-ı yakīn ile görölür ve cezbe maķām-ı kurb-ı civār-ı vaḥdet olmağıla sālik-i meczūba [212b] ma‘nevī bir cū‘ u ‘aṭaş peydā olur ki maķāmātdan hiçbir maķamda sırr-ı meczūba şibā‘ ḵanā‘at gelmeyüp zebān-ı isti‘dādı **Rabbī zidnī ‘ilmen**⁷⁸⁵ niyāzına iştigāl ider. Zīrā esrār-ı ‘uṣṣāķı şuhūd-ı vech-i eḥadiyyü’z-zātından ğayrısı aġnā itmez. Şuhūd-ı vech-i eḥadiyyet ise vücūddan eşer ḵomaz ve ‘uṣṣāķa kurb ḥāşıl olduķça izdiyād-ı kurbet temenni ider. Pes sālikde vech-i meşrūḥ üzre olan cū‘ ve āteş mevcūd olduķça

Mısra‘:

*Ey birāder bī-nihāyet der kihi est*⁷⁸⁶

Vefķince merātibe nihāyet olmaduġun bilüp ġafletden bīdār olmağıla ‘aynen ve ḵalben seher-i dāimīde şıfat-ı ḵayyūmiyyet ile muttasıf olup abdāl tesmiyesi lāyıķ-ı şānı olur ve firaķ-ı hālikeden ḵurtulup zümre-i nāciyeye mülḵaķ olur.

Maġribī:

Ko cezbe ki bāz sitāned merā zi men

*Ko cūr‘a ki tā konedem fāriġ ez-zaman*⁷⁸⁷

Ko bāde ki tā be ḥorem bī ḥaber şevem

*Ez ḥişten ki saḥt malūlem zi ḥişten*⁷⁸⁸

Ko ān ‘azīz-i Mısr melāḥat ki tād dehed

*Yek dem ḥalāş Yūsuf-ı cān rā zi habs-i ten*⁷⁸⁹

⁷⁸⁵ Allah’ım ilmimi arttır.

⁷⁸⁶ Ey kardeş sonsuzluk kimdedir?

⁷⁸⁷ Nerede o cezbe ki, beni benden ala. Nerde o yudum ki beni benden fāriġ ede.

⁷⁸⁸ O şarap nerede ki içeyim, kendimden geçeyim, bî-haber olayım. Kendimden bıkmışım.

⁷⁸⁹ Mısır’ın azizi nerede? Canım Yusuf gibi hapistedir. Bir an ruhuma kurtuluş ver.

Ko sākī muabbed-i bākī ki der ezel

*Būdi mūdām nuql u meyem ez leb u dehen*⁷⁹⁰

Der hālet ki çenīn ki menem derdmend-ı ‘aşk

[213a] *Dermān-ı derd men ne būved gayr-ı derdmen*⁷⁹¹

Ey sākī ki mesti-i erbāb-ı dil zi toest

*Ez rū-yı merḥamet nazarı ber dilem fe ken*⁷⁹²

Çeşme be yek kirişme tevāned ḥalāş dād

*Çün men hezār ḥaste derūn rā ez in fiten*⁷⁹³

Meşkin dil-i şikeste-i mārā ki pīş ezīn

*O ḥod şikeste est ezān zūlf-i pūr şiken*⁷⁹⁴

Der ḥalk-ı cān-ı Mağribī endāz zūlfrā

*Ū rā be dest-i ḥiş berār ez çeh-i beden*⁷⁹⁵

⁷⁹⁰ O ebedî ve ölmeyen sākî nerede? O ki ezelde dâimâ tatlı şekeri dudağıma muhabbet verir.

⁷⁹¹ Bu hâlette ki ben böyle aşkın derdmendiyim. Benim derdimin dermânı derdimden başkası değildir.

⁷⁹² Ey sākî gönül sahibi adamların sarhoşluğu senin yüzündendir. Merhametli olan yüzünden benim yüreğime bir nazar et.

⁷⁹³ Senin gözün bir bakışta binlerce benim gibi içi hasta insanları bu fitneden kurtarabilir.

⁷⁹⁴ Bizim bu sınık gönlümüzü kırma. Bundan önce o Allah kıvrım saçlar ile yüreğimizi önceden kırmıştır.

Cevhere: Erbāb-ı hidāye naqş-nigīn-i süveydā ola ki ittifāk-ārā-yı aşhāb-ı hubb u velā budur ki mādām ki sālīk-i tarīkat sâ'id-i himmet-i bezm-i üns-i vaḥdetden şarāb-ı ṭahūr-ı maḥabbeti nūş ve keyfiyyet rahīk-i cezebāt-ı Ḥaḳ cān u dili mest-i medhūş ve ḥarāret-i nār-ı 'aşq-ı hestī-sūz vūcūd-ı mevhūmı bī-hūş ve deryā-veş cūş u ḥurūş itmedükçe dāḥil-i ḥarem-serā-yı vuşlat ve nihāyeti vāşıl-ı nokṭa-i dāire-i bidāyet olımaz. Ya'ni intihā ki ḥazīz-i nāsūt u beşeriyyetdür. İbtidāsı olan mertebe-i ceberūt ve vaḥdete irtikā idemez. [213b] Zīrā nūr-ı insānī muḥted-i a'yān-ı şābite olan mertebe-i vaḥdet ki mebde'dür. Andan nāzil ve 'ālem-i şehādet vāşıl olduğda āḥir-i merātib-i vūcūd olan insāna geldüğü nihāyet-i tenezzül olup keşret ile muḳayyed olduğı ḥāle daḥi mebde' ve keşretten vaḥdete sefer itmege me'ād i'tibār olunmağla bi't-tard ve'l-aks mebde'-i me'ād ve me'ād-ı mebde' olur.

Pes mevcūdatdan her mevcūd terbiye-i vūcūd içün vaż' olunan silsile-i tarīkatden envā'-ı 'avālim-i muḥtelife 'ubūr idüp bu 'ālem-i şehādet ve mertebe-i beşeriyyete geldikleri dest-i ṭaleb dāmen-i cāna teşebbūs idüp teşne-leb-i āb-ı zülāl-i vişāl olan cān-ı ġarīb müteveccih-i ḳurb-ı ḥabīb-i bī-miṣāl ve mir'at-ı mücellā-yı cemāl-i lā-yezāl olmağıçündür. Ey ṭalib-i derd-i velā egerçi kim a'yān-ı kevniyyeye kişver-i vūcūd ve 'ālem-i ma'nādan sirāce-i 'ālem-i imkān [214a] ü şūret u ḥücre-i tengnā-yı dūnyā-yı pür meşakkate geldikleri içün misāfir dinilür. Fe emmā erbāb-ı keşf ü şuhūd ḳatında misāfir aña dirler ki edhem-i tāzī-seyr ve maṭiyye-i bād-peymā-yı sülūka süvār olup ḥazīz-i derekāt-ı 'ālem-i imkān ü ṭabī'atden evc ü zirve-i 'ālem-i vūcūb u vaḥdete irtikā eyleye. Ammā istiş'ād daḥi erbāb-ı istidlāl i'tibār itdükleri iḳdām nazar u ḥuṭuvāt-ı fīkr ile olmayup belki seyr-i keşf ve ṭayr-ı şuhūdī ṭarīḳi üzre ola. Fe emmā seyr daḥi mertebe-i beşeriyyete ba'de'n-nüzül seyr ilallah ve seyr billāh ve [seyr] me'allah ve seyr fillāha münḳasim olup seyr-i mezbūr seyr-i evvelūñ 'aksi olur. Ya'ni mevcudāt-ı cihān seyr 'anillah itdüklerinde nihāyet-i mevāṭın-ı nüzül ve bidāyet-i seyr ilallah olan mertebe-i insāniyyeyi āşiyān itdükleri eelden seyr-i mezbūr 'umūm-ı ḥālḳa vāḳi' olmuşdur. [214b] Pes bunuñ bidāyeti anuñ nihāyeti ve bunuñ bidāyeti olur. Fe izā kāne kezālīk sālīk-i meczūb ve meczūb-ı sālīk rütbe-i ḳuşvāya ba'de'l-irtikā ve muttaşīf bi'l-beḳā olup merātib-i tenezzül ile Ḥaḳḳı cemī' merātibde müşāhede eyledükde cemī' merātibi Ḥaḳ ile seyr idüp seyr me'allah ne ma'nādur

⁷⁹⁵ Saçını Mağribî'nin boğazına geçir. Onun rûhu bedenın kuyusundan çek, çıkar.

bilür ve Hakkı halk ile ve halkı Hak ile ve vahdeti keşret ve keşreti vahdet ile müşâhede kılup keşreti ‘ayn-ı vahdet ve vahdeti ‘ayn-ı keşret olup ne keşret-i sâtir-i vahdet ve ne vahdet-i kâdi‘-i keşret olur ve buña seyr-i fillâh ta‘bir olunur ve seyr-i fillahda gâyet ve nihâyet olmaz. Aña binâen ki tenevvü‘ât-ı tecelliyât-ı ilâhiyye ve ta‘avvurât-ı Rabbâniyyeye hadd u gâyet yoktur.

Pes seyr-i evvel şecere ve seyr-i şânî şemere ve neticesi kelime-i celîle-i lâ ilâhe illallah olur. İmdi [215a] ‘arşa-i hâzret-i ehadîyyeden sâha-i neş‘e-i ‘unşuriyyeye dâir u kâşid ve sâir u ‘âmid olan tâlîb o müstersîd kat‘-ı merâhil-i tenezzülât ve tayy-i menâzil-i terakkiyât ile makâm-ı evvel ve mebd‘-i aşliye ‘avdet ve teşrîfât-ı ehadîyyeti‘l-cem‘ ile neş‘e-i ulâ-i insâniyyeye ric‘at itmedükçe istikmâl-i medâric-i kemâlât müyesser olmaz. Hûşul-i fenâ ve tahakkuk-ı beķâyâ ise şart evvelâ keşreti kendü nefsinden ba‘de mümkünât-ı sâireden nefîdür. Hâlet-i mezbûreye vuşul ise lâ-cerem nefy ü işbâtı cem‘ iden kelime-i camî‘a ile hûşul-pezir olur. Cem‘iyyet-i mezbûre ise lâ ilâhe illallah kelimesinde olmağıla hâzret-i mazhar-ı küll ve Hâtemü’r-Rüsul Muhammed Muştafa‘ aleyhi şalavatullahu‘l-evfâ gâr-ı Hîrâda Ebû Bekir Şiddîka ihfâ ve beyt-i mesdûdu‘l-bâbda ‘Aliyyü‘l-Murtażâyâ cehr ile telkîn buyurup ilâ hâze‘l-hıyn ‘an‘ane ile meşâyıh-ı Nakşibendiyye ve Halvetiyyeye tarîka ve âyîn olmuştur ve rûviye ‘an şikâtü’n-Nakşibendiyye ve’n-Nûrbaşşîyye : “**Enne hâze‘l-kelime ‘alleme Cebrâilü Âdeme [215b] ‘aleyhüme’s-selâm bi tarîki habsi’n-nefs ve‘l-hafâi fi‘l-halveti ‘ani‘l-keşreti‘l-hissiyyeti ve yediyru tenzilühâ ‘ale‘l-kalbi li yenfütiha‘aynuhü ve uznuhü ‘inde‘t-tahalluşı ‘ani‘l-müveddü‘l-fâsidedi ve‘l-hey‘âti‘l-kâsibeti ve yettşilü ‘aynuhü bi‘ayni‘l-Hakkı ve yeşiru ‘aynuhü ve kâle te‘âlâ**⁷⁹⁶ “**vezkurü Rabbeke fi nefsike tezarru‘an ve hayfeten ve dünel cerhî minel kavli**”⁷⁹⁷ fi hadîsi‘l-ķudsiyyi “**lâ yezâlü‘l-‘abdü yetekarrübü ileyye bi‘n-nevâfilî hatta uhibbehu fe izâ aħbebtühu küntü sem‘ahu ve başarahu.**”⁷⁹⁸

Pes sâlik râh-i hâķîkat tarîka-i Nakşibendiyye ve Nûrbaşşîyye ve yahud câmi‘-i Halvetiyye vü Nakşibendiyye olan tarîka-i Celvetiyye-i Bayrâmiyyeden

⁷⁹⁶ Cebrâil bu kelimeyi Âdem’e şöyle öğretti: Hissi olarak kesretten halvete çekilmekle hafâ halinde olmak ve nefsinî hapsedmekle, gözü ve kulağı açmak için kalbin üzerine inişiyile, fâsit olan maddelerden ve faydasız heyetlerden kurtulmak esnasında daire tamamlanır. Böylece onun gözü Hakk’ın gözüne bağlanır, ittisal eder, ulaşır. Hak onun gözü olur.

⁷⁹⁷ el-A‘raf 7/205: Rabbini içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan bir sesle zikret.

⁷⁹⁸ Kul bana nâfilelerle o kadar yaklaşıp ki ben onu severim. Onu sevdiğimde de onun işiten kulağı ve gören gözü olurum.

olursa kâ'ide-i şîkale-i kalb budur ki çeşm püşide ve nefes ü dem girifte ve dehân u zebân beste bi-ṭarîķi'l-iḥfâ zıkr me'at-tefekür iştigâl ider ve kelime-i tevḥidüñ ma'na-yı mecîdinde iki kavısı müstemil bir dâire mûlaḥaza ider ki bidâyet ve nihâyetine merkez kalb ola ve kavı-ı terakķi-i kalbî kavı-i tenezzül-i âfâķiye muntabık mûlaḥaza oluna. Zîrâ kavı-i tenezzül-i âfâķinüñ bidâyeti [216a] nokta-i vaḥdet ve eḥadiyyetü'l-cem'dür ve nihâyeti süveydâ-yı dildür. Pes kavı-i terakķi-i dil kavı-i âḥir-i âfâķiye muntabık olıcaķ nihâyet terakķi gîrû nokta-i vaḥdet-i zâtiyye ve eḥadiyyeti'l-cem'de mütteḥid olur. Pes mûlaḥaza-i mezkûre ile dâire-i zıkr sür'at-i idâre ile tekrâr olundukda nihâyet-i 'ubbâd ve şüret-i ma'rifet-i fıtrî ve idrâķ-i ezeli olan nûr-ı yakîn-i kâmil hey'et-i cem'iyye ve na't-i ilâhiyye vü kevnîyye olan dil-i sâlikde şâbit olur ve nûr-ı yakîn kalbde dıraḥşân ve pertev-i eşi'aa-i envâr-ı tecelli-i zât leme'ân itdükde müşâhede-i cilve-i cemâl-i bâ-kemâle dil-i ṭalibde recâ-i mefrit hüveydâ olup ol hinde şevķ-i kâmil ve zevķ-i şâmil ol nûr-ı yakîne qarîn olur ve şevķ u maḥabbet ki fi'l-ḥaķîķa şüret-i ma'rifet-i fıtrîdür. Dem-be-dem mütezâif olup ḥatta mertebe-i ṭavl-i sırriden feth-i bâb-ı tecellî-ı zât müyesser olmağıla [216b] derece-i şadrî ve ṭavr-ı kalbîde 'ilm-i yakîn ile bilüp pereştîş itdügi Ḥaķ ma'bûduñ tecelliyâtını mertebe-i sırride 'ayn-ı yakîn ile müşâhede ve İmâm-ı 'Ali keremallahu vechenüñ **raeytühü fe'areftühü şümme 'abedtühü lem a'büdü Rabben lem erehu**⁷⁹⁹ buyurduğı ne ma'nâ idüğün mu'ayene idüp zıkr olunan derecât-ı mu'âyene ve mertebe-i fethi'l-bâb lâ-cerem verziş-i cezbe ve teveccüh-i kalbiden müste'âr olan zıkr-i ḥafîye maḥşûş idügin ve ḳavl-i kerîm **ricâlün lâ tulḥîhim ticâratun ve lâ bey'un 'an zıkrillahi**⁸⁰⁰ bu ṭâife-i 'aliyyenüñ mâ-şadaķ şanları olduğın taḥķîķ idüp şüphesi kalmaz ve ṭarîķa-i Bayrâmiyyede olan ba'zı kümmel sâlikî ibtidâ-i terbiyede lisân-ı Türkî ile kalbden mâsivâyı çıkar ve diz çöküp ellerüñ namazda ṭurur gibi bağlayup ve gözün yumup kalbüne teveccüh kıl didikleri bu ma'nadır.

Şi'r:

'İbārātünâ şettâ ve ḥüsnüke vâḥidün

⁷⁹⁹ Onu gördüm ve tanıdım sonra O'na ibadet ettim. Ben görmediğim Rabbe ibadet etmem.

⁸⁰⁰ en-Nûr 24/37: Onları ne ticâret ne de alışveriş Allah'ı anmaktan alıkoymaz.

Ve küllün ilā zāke cemālün yüşürü⁸⁰¹

[217a] ve rüvendegān rāh-ı Hudā tarīka-i Halvetiyyeden ise uslūb-ı şıkāle budur ki zānū-nişin-i kūşe-i ‘uzlet ve halvet-güzin-i zāviye-i vahdet olduğu hâlde ma‘nā-yı kelime-i tevḥīdi mülāhaza ve tahkik ve zikr-i lisānī vü qalbīyi birbirine tevfiḳ ve taṭbīḳ iderek tekrār zikrullah ile kelime-i lā ilāhe illallah dil-i zākirde şābit ve mutaasşıl ve gusūn-ı şecere-i lā ilāhe illallah āsumān-ı tevḥīd ve felek-i vahdete vāşıl olur ve sālīk-i zākir māsivā-yı Hakkı nefy ile kelimāt-ı nefsāniyyeyi qalbdan izale itdükte dil-i zākir fikr-i mezkūr ile bir vech ile müstağrak-ı deryā-yı zikr olur ki lisānı zikrden qalsa qalbi zikrden bir nefes ayrılmaz.

Pes ol hâlde **ve meşelün kelimeten tayyibeten ke şeceretin tayyibetin aşluhā şābitun ve fer‘uhā fi’s-semāi tu’ti ukulehā külle ḥinin bi izni Rabbiḥā⁸⁰²** āyet-i kerimesinün ‘arāyis-i cemālī cilveger olur. [217b] Zīrā kelime-i tevḥīd zebānda nābite ve dilde şābite olduğda zikrden qalbde bir cevher-i ma‘nevī peydā ve şa‘asından bir nūr-ı yakīn hüveydā olur ki şüret-i kelime lisandan zāil olsa nūrı qalbdan hergiz ufūl olmayup **va‘bud Rabbeke ḥatta ye’tiyeke’l-yakīn⁸⁰³** ma‘nāsında buña daḥi işāret görür. Ya‘ni zākirün nūr-ı yakīn-i zikri ṭavr-ı nefside olan mertebe-i ‘ilme’l-yakīnde ṭavr-ı qalbīde olan mertebe-i ‘ayne’l-yakīne ve ṭavr-ı qalbīden ṭavr-ı sırrī andan ṭavr-ı rūḥī andan ṭavr-ı ḥafī ve andan ṭavr-ı ihfāya terakḳi idüp nūr-ı Hakkı’l-yakīn bedīdār olduğda ḥaḳīḳat-i zikr ru‘yet-i ‘azimet-i mezkūr ile mütteḥid ve zikr zikr-i zāt olup zikrün bu mertebesine mu‘āyene ve müşāhede ta‘bir olunur.

El-ḥāşıl eger cehr ve eger ihfā ile qalb-i sālīkde kaçan şafā-i tām ve ziyā-i ‘ām [218a] ḥāşıl olsa “lā ilāhe” kelimesinde zākir içün nefy-i kāmīl ve fenā-i şāmīl ḥāşıl ve istikmāl-i kavş-ı terakḳi ile sırr-ı maḳām-ı kabe kavseyne vāşıl ve ber mışdaḳ-ı **şümme denā fetedellā⁸⁰⁴** kavş-ı tenezzüle tedennī ve tedellī şerefine nāil olup cemi‘ meratibün ezāsında esrār-ı ilāhiyyeyi mu‘ayene ve mertebe-i ūlāya varınca merātīb-i

⁸⁰¹ Bizim ibarelerimiz muhtelifdir. Fakat senin güzelliğin tektir. Bütün bu muhtelif ibâreler senin cemâlini işaret ediyor.

⁸⁰² İbrahim 14/ 24-25: Güzel bir söz, kökü sağlam dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir.

⁸⁰³ el-Hicr 15/99: Ölüm gelinceye kadar Rabbine kulluk et.

⁸⁰⁴ en-Necm 53/8: Sonra yaklaştı ve böylece indi.

a‘yanda na‘t-ı vahdet-i zātiyyeyi müşāhede kılup kalb-i müzekkiye işāret ile “ilallah” diyüp istikmāl-i dāire-i kemāl müyesser olur ve üslūb-ı mezbūr üzre iştiğāl iden zākire envār-ı şelāse muḳārenet idüp seyri envār-ı mezbūre refāḳatiyle olur. **Evvelā** nūr-ı hidāyet ile minallahi ilallah billah seyr idüp **sāniyen** refāḳat-i nūr-ı kifāyet ile şuhūd-ı ğayrdan şıyānet olunur **sālişen** i‘ānet-i nur-ı ‘ināyet ile ḥaṭarāt-ı fāsīde ve şuver-i ḥayālāt-ı müfsideden ḥıfz u hırāset kılınur [218b] ve sālīke ḥālī mülk olup ol şenāda anuñ zıkrı nefy ü işbātıdan ḳat‘-ı nazar Allah Allah ve Hū Hū olup her bir zıkrde bir fenā vü beḳā ve vahdet ü külliyyet-i uḥrā cılve-nümā olur ki evvelūñ ‘aynı olmaz. Fe sūbhāne men hüve’l-müstaḥricü ve’l-müberrizü **ḏıḳe’l-ezeliyyeti ilā feẓai vūs‘ati’l-ebediyyeti** ve minhü ilā sa‘ati es-saḥrā-i sermediyyeti **iz lā Ḥaḳḳ sivāh velā Ḥayyun mā ‘adahu velā Ḳayyūmun illā hū ve hüve’l-ḳahhār velā beḳāe velā ḳıyāme li ğayrihi. El ḥayyü’l-ḳayyūm ellezī ḳāmet bihi’l-aḥyāu ve yuḥyī bi ḳayyūmiyyeti’l-**emvāte min maẓīḳi’l-ḳuyūri ve şaḳīḳi’l-ḳulūb ve sefīḳi’l-ġurūr ve’l-ḥayyü’llezī elbese ḥıl‘ate ḥayviyyetihi’s-sermediyyeti ‘inde ḥal‘-i libāsi’l-beşeriyyeti fī ferāġi vahdetihi’z-zātiyyeti serāyire’l-muvahḥidīne fe tevahḥedu bihi ve’l-ḳayyūm ellezī lem yezel velā yezāl kāne mevşūfen bi’l-ḳayyūmiyyeti ezelen eḳāme bihā bi nefse mütēḳavvimen bihi’l-ezeliyyete ve’l-ebediyyete ve bi ḥayviyyetihi [219a] efnā nüfūse’l-muḥibbīne bi seyfi lā ilāhe ve bi ḳayyūmiyyetihi illāllahu eḳāmehum bi beḳāihi’l-lḥaḳīḳiyyi fe yeşīru ḥayyen lā yemūt ve bāḳiyyen lā yefūt ve e‘āde hüviyāte’l-müşṭāḳine ilā ḥalāihim el-āşlī ve rābbā ḥaḳāyīḳaum el-illāhiyye ve debber māḥıyātehü el-kevniyye bi’t-tecelliyyi el-zāti el şifātī. Fe lā yūrā cemālehü ve celālehü illallahe bi ‘aynihi es-seyri ilāllah bi ḥayatihi ve seyr minallah bi ḳayyūmiyyetihi ve ta‘ayyunü’l-ervāḥ bi ḥayatihi ve tebeyyene’l-eşbāḥu bi ḳayyūmiyyeti ve işte‘ale fī mişḳāti’l-nāsūti mişbāḥu’l-şabāḥ.⁸⁰⁵

⁸⁰⁵ Ezeli darlığı açığa vuran, ebdebî genişliğin boşluğuna çıkaran Allah ne yücedir. Ededi alandan sermedi alanın sahrasına çıkardı. Çünkü O’ndan başkasının bunu yapmaya hakkı yoktur. O’ndan gayri diri kimse yoktur. O’ndan başka Kayyūm olan yoktur. O Kahhār’dır. O’ndan başkası için Bekā ve Kıyam yoktur. O Hay ve Kayyūm’dur. O’nunla diriler ayakta durur. O’nun Kayyūmiyyeti ile ölümler kabirlerin darlığından dirilirler. Kalplerin sıcaklığından, kibrin kişiyi aldatmasından, beşeriyet elbisesinin çıkarığında sermedi olan canlılığının hil‘atını giyen Allah’tır. Zâtının birliğinin ferağ halinde giyen Allah’tır. Muvahhidlerin tahtlarına ve O Allah sermedi canlılığın hilatını beşeri libası çıkararak zat-ı vahdeti ferağında muhavvidlerin öncülerine giydirdi. O zail olmayan ve zail edilmeyen Kayyūm’dur. O ezeli olarak kayyumiyyetle nitelenmiştir. Kayyumiyyeti kendi nefsinde ikāme etti. O bununla ebedi ve ezeli olarak kaimdir. O canlılığı ile Kayyumdur. Sevenlerin nefislerini “Lâ ilāhe” kılıcı ile yok etti. “İllallah”ı ise kayyumiyyeti ile Allah dışındaki Tanrı sayılanları yok etti. Sevenleri hakiki olan bekâsı ile var etti. Böylece O, ölümsüz olan Hayy ve yok olmayan Bâki’dir. Aşıkların hüviyetlerini aslî boşluklarına iade etti. İlâhi hakikatlerini terbiye etti. Kevnde olan mahiyetleri ile

İmdi ey sâlik-i rāh ve tâlib-i maḥabbetullah sen daḡi cem‘iyyet-i ḡatır ile dergāh-ı eḡadiyyet ve bârgāh-ı şameddiyyete cebīn-sāy-ı faḡr u ‘ubūdiyyet olup laḡm-ı şanavberī-i ḡulmāniyi pertev-i eşi‘aa-ı envār-ı cezbāt raḡmānī ile mir‘at-ı mücellā-yı cemāl-nümā-yı Rabbānī itmege istid‘ā-yı ‘ināyet-i Yezdānī eyleyesin ki Kitāb-ı Kerīm-i sübhānide [219b] **yevme lā yenfeu mālun velā benun illā men etallahe bi ḡalb-i selīm**⁸⁰⁶ buyrulmuştur. Huşul-ı selāmet-i ḡalb ḡod āteş-i ‘aşḡa duḡul ile maḡv-ı keşerāt itmekdür. Āteş-i ‘aşḡ ise āteş-zene-i zebāndan tebādür iden şerāre zikrullah ile ḡuhūr ider. Kemā ḡāle şallallahu ‘aleyhi vesellem **inne li külli şey’in şaḡaletün ve şaḡaletü’l-ḡālb zikrullah**.⁸⁰⁷ Amma senüñ daḡi zikrūñ zikri sebaḡ iden muḡlişin gibi ḡaflet ü nisyāndan taḡalluş ola. **Kemā ḡıyle ez-zikru hüve’l-muḡallişu mine’l-ḡafleti ve’n-nisyān**.⁸⁰⁸ Yoksa mücerred si şad ü pān-şad subḡā-i süm‘a ve riya ile ta‘dād-ı esmā zikr olmaz. Zīrā zikr nisyān muḡābilidür. Kemā ḡāle Te‘ālā **vezkur Rabbeke izā nesite**⁸⁰⁹ ve ḡāle ba‘ż ehli’l-taḡḡik: “**Ez-zikrū’l-ḡaḡḡıyyu hüve şuhūdū’l-ḡaḡḡı iyyāke ve taḡallusu min şuhūdi zikrike ve ma‘rifetü iḡtirāni’z-zākiri me’a zikrihi**.”⁸¹⁰ Pes zikr-i ḡaḡḡikī ittiḡād-ı ma‘nevī-i zākir ü mezkūr u zikrdür ki zikr-i mezkūr ile mir‘at-ı dil-i zākir işneyniyetinden beri [220a] ve şu‘ūr-ı eneıyyetden ‘ārī olup

Mısra‘ :

*Leyse fi’d-dār ḡayruhu deyyārur*⁸¹¹

cilvesi aşikār ola.

Nazm:

Zūd ḡū “lā ilāhe illallah”

ilgili zâti ve sıfâtı tecellî ile tedbîr aldı. Cemāl ve celâlini kimse göremez ancak Allah O’nun gözüyle gösterir. Allah’a seyi Hayat iledir. Allah’tan yolculuk ise Kayyumiyeti iledir. Ruhlar O’nun Hayat sıfâtı ile ortaya çıkar. Birbirine benzeyen şeyler O’unun Kayyûmiyeti ile belirginleşir. Sabah lambaları nâsüt fanusunda parladı.

⁸⁰⁶ eş-Şuâra 26/88-89: O gün mal da fayda vermez oğullar da. Ancak Allah’a kalb-i selim ile gelenler müstesna.

⁸⁰⁷ Hadis-i Şerif: Her şeyin bir cilâsı vardır. Kalbin cilâsı ise zikrullahtır.

⁸⁰⁸ Zikir ḡaflet ve unutkanlıktan kurtarıcıdır.

⁸⁰⁹ el-Kehf 18/24: Unuttuḡun zaman Rabbini an.

⁸¹⁰ Bazı tahkik ehli buyurmuşlardır ki: “O, senin Hakk’ı bizzat müşahede etmendir ve kendisini zikretmenden kurtulmandır. Onun marifeti zikredenle zikri birbirine yaklaştırmayı bilmektir.”

⁸¹¹ Evi yurt edinen O’ndan başkadı değildir.

Tāz-ı vahdet şevî tamam agāh⁸¹²

Çünkü ez lā kuni tevellā-yı to

Şevî āgāh zi sırr-ı illā to⁸¹³

Zi ān ki lā perde est ve Haḡ illā

Perde berdār tā şevî a‘ lā⁸¹⁴

Dāmen-i şeyḡ rā mehil ez dest

Tā şevî ‘ālî u nemānî pest⁸¹⁵

Dürretü’l-Ferāid Yetimetü’l-Fevāid

Żamîr-i ḡurşîd-i envāra bedîdār ola ki aḡyār reh-revān-ı tarîḡat-ı aḡmār-ı āsumān-ı velāyet olan mürşidān-ı sālîkân-ı ḡaḡîḡat min ḡayşü’l-verāşet āfîṡab-ı ḡaḡîḡat-i Muḡammediyyeden iḡtibās itdükleri envār-ı cezebāt-ı maḡabbet ile müstekşîfān-ı envār-ı subḡ-ı vahdet ve müsteftihān-ı ebvāb-ı esrār-ı vuşlat olan gümgeşteḡān bâdiye-i fırḡatüñ leyālî-i beşeriyyelerine ifāza-ı envār-ı hidāyet ve tarîḡ-i müstaḡîm-i ma‘rifet ü ḡaḡîḡati delālet ve şāḡa-i fasîḡa-i ḡalblerini ḡarḡ-ı biḡār-ı envār-ı tecelliyāt-ı eḡadiyyet bir le‘ālî-i ḡavālî-i maḡabbet itdüklerinde aşḡab-ı velāyet [220b] ol nūr-ı hidāyeti ‘an‘ane ile ḡātem-i yemîn-i risālet ve ḡurşîd-i felek-i nübüvvetden iḡtibas idüp Ḥazret-i Fahr-i ‘Alem şallallahu ‘alyhi vesellem daḡi bilā-vāşıṡa Ḥazret-i Ḥaḡdan istifaza itdüien merāya-yı meclüvve-i müsterşidinde

⁸¹²“Lâ ilâhe illâllah”ı hızlı söyle. Tâ ki vahdetden yana uyanık olasın.

⁸¹³Çünkü böylece “lâ”dan yüz çeviresin. Sen “illâ”nın ancak o sırrından uyanık olasın.

⁸¹⁴Çünkü “lâ” perdedir. Ve Hak “illâ” dır. Perdeyi kaldır böylece sen yükselebilesin.

⁸¹⁵Şeyhin eteğinden el çekme ki yücelesin altta kalmayasın.

nümāyān olan nūr-ı yakīn ile tahkīk u tebyīn itdiler. Anlar daḡi **el-‘ulemāi vereşetü’l-enbiyā**⁸¹⁶ ḡadış-i şerifinüñ ‘arāyis-i cemālini dīde-i yakīn ile görüp imān-ı ḡaybīden mertebe-i imān-ı ‘ayniyye irtika ile **men erāde en yeclise me‘ aallhi felyeclisü me‘ a ehli taşavvuf**⁸¹⁷ ma‘nasında olan nikātı ḡaḡḡe’l-yakīn bildiler ve şoḡbetlerine mülāzemeti sermāye-i sa‘ādet-i ebediyye kılup ol maḡremān-ı ḡarem-serā-yı vaḡdetüñ ba‘zı kelimāt-ı ünsiyye-i celīlelerin lisān-ı ḡuds ile naḡl u rivāyet ve evşāf-ı ḡudsiyye-i cemilelerin zebān-ı üns ile zıkr ü ḡikāyet itdiler ki sem‘-i şıḡḡ ile şinevā olanlaruñ ‘ināyet-i Rabbānī ḡarīn-i ḡālleri olup silsile-i ḡarīḡatden [221a] bir mürşid-i kāmilüñ dāmen-i hidāyetine teşebbüs ve irādet ile devlet-i sermediyye ḡuşūline raḡbet ideler.

Pes bu ḡāk-fersā-yı rāh-ı maḡabbet daḡi ber mışḡāḡ-ı ‘**inde zıkre’ş-şaliḡīn tenezzelül rahme**⁸¹⁸ ḡaḡ celle ve ‘alānuñ maḡzar-ı raḡmet ve ‘ināyeti olmaḡ ricāsiyla defāin-i künüz-ı envār-ı ilāhiyye ḡazāin-i rumüz-ı esrār-ı nā-mütenāhiyye olan ‘ulemā-i billah ve ‘arīfān-ı āḡāhdan evvelā min ḡayşü’t-teberrük ḡihār-yār-i ḡüzīn rıḡvānullahi ‘aleyhim ema‘inüñ bi ḡarīḡi’l-īcāz evşāf-ı ḡasenelerin ve eimme-i işnā ‘aşer ve eimme-i erba‘anuñ aḡlaḡ-ı müstaḡsenelerin beyān rāst ḡüftāru **ve ma yentiku ‘ani’l-hevā. İn hüve illā vaḡyün yūḡā**⁸¹⁹ ve **müte‘allimü mu‘allimi medresei**⁸²⁰ ‘**allemehu şedīdü’l-ḡuvā**⁸²¹ ḡazret-i Seyyid-i Enbiyā ve Sened-i Evliyā ‘aleyhi mine’ş-şalavāti’l-ezkā Ebū Bekir Siddīḡ ve İmām-ı ‘Alī raḡıyallahu ‘anhümāya zıkr-i ḡafī ve celī ne vech ile telḡīn buyurduḡların ve ile’l-ān her birinden telḡīn-i zıkr ne ḡarīḡ üzere müteselsil olduḡın inşallahu te‘ālā tavzīḡ u ‘ayān itmek içün [221b] semend-i tibyāna taḡrīk-i ‘inān olundu.

Nazm:

İlāḡi to me rā tevfiḡ baḡşāyi

⁸¹⁶ Hadis-i Şerif: Ulemālar enbiyāların vārisleridir.

⁸¹⁷ Hadis-i Şerif: Kim Allah’la oturmak istiyorsa tasavvuf ehli ile otursun.

⁸¹⁸ Salihlerin anıldığı yere rahmet iner.

⁸¹⁹ en-Necm 53/3-4: O kendi arzu ve hevāsiyla konuşmaz. Konuştukları sadece kendisine vahy olunan şeylerdir.

⁸²⁰ Medresesinin öğreneni ve öğreteni.

⁸²¹ en-Necm 53/5: Ona çok güçlü olan kimse öğretti.

Ki kār-ı inçünün rā kerdem iḳdām⁸²²

Be ḥaḳḳı muḳbilānī ki ender incā

Zi mücmel yā mufaṣṣal hest-i ṣān nām⁸²³

Ki ez ān mey cūr‘ai bā mā nazar kon

Ki iṣan rā ez ān pür saḥti cām⁸²⁴

Feride: Ma‘lûm ola ki Şadîḳ-i Şiddîḳ-ı Resûl-i Muhtâr refîḳ-i şefîḳ ṣāniyeşneyini iz hümā fi‘l-ġār⁸²⁵ muhâcir ve ensâruñ efḍal u evlâsı ve Ḥabîb-i Hudānuñ ḥalîfe-i ūlâsı Ebû Bekr-i Şiddîḳuñ ism-i şerifleri ‘Abdullah İbni Ebî Kuḥâfedür ve Ebû Kuḥâfenüñ ismi ‘Osman bin ‘Âmir bin Ka‘b bin Sa‘d bin Temîm bin Mürre bin Ka‘b bin Lüeydür. Neseb-i tahirleri neseb-i aḥar-ı Seyyidü‘l-beşer ile Mürre bin Ka‘bda muttaşıl ve âfitâb-ı şeref-i qarâbetleri altıncı qarndan şeref-i âfitâb-ı felek-i nübüvvete lâḥiḳ ve vâsıl olur. Kâle ‘aleyhisselâm “**Men erâde en yenzûre ilâ ‘atîk mine’n-nâr fel yenzûr ilâbî Bekir**”⁸²⁶ ve kâle ‘aleyhisselâm “**Yâ Ebâ Bekir ibşir ennallahe tecellâ bi‘l-ḥalḳ ‘ammete ve leke tecellâ ḥaṣṣaten.**”⁸²⁷

Pes ricâlden ibtidâ İslâma gelen Ebû Bekr-i Şiddîḳdur. Mi‘râc-i Resûlü taşḍîḳ idenüñ evveli ve nefsinı Resûle fedâ [222a] kılanuñ evveli ve aşḥâbdan dâḥil-i cennet olanuñ evveli ve mesned-i ḥilâfetde cülûs idenüñ evveli olup ḥazret-i mefḥar-ı mevcûdât ‘aleyhi ekmelü’t-taḥıyyât Ebû Bekr-i Şiddîḳı şıfat-ı rahmet ve re’fetde Mikâil ve İbrâhim-i Ḥalîl ‘aleyhümesselâma teşbîḥ buyurmuşlardır.

⁸²² Allah’ım ben böyle bir amel sundum sana ki sen bize tevfikini ver.

⁸²³ Allah’ım mücmel ve mufaṣṣal kayıtlarda ismi geçen bahtı açık olanların (sâlih kulların) ḥaḳkı için.

⁸²⁴ O aşḳ şarâbının tortusundan bir nebze bize nazar kıl ki sen onların kadehini o şaraptan doldurdun.

⁸²⁵ et-Tevbe 9/40: Onlar mağarada iken ikinin ikincisi.

⁸²⁶ Hadis-i Şerif: Kim cehennemden azad edilmiş birine bakmak isterse Ebû Bekir’e baksın.

⁸²⁷ Rasûlullah şöyle buyurdu: “Ey Ebû Bekir, müjde! Allah bütün insanlara birlikte tecelli etti. Ama sana özel olarak tecellide bulundu.”

El-ḥaşıl Şiddîkda yetmiş iki fazîlet ictimâ‘ itmişdür ki aşḥâb raḍıyallahu ‘anhümden birinde müctemi‘ olmamışdur. Huşûsâ Şiddîk ile tavşîf cümle fazâiline kâfidür. Zîrâ şıdk tülûvv-i derece-i nübüvvet olup kitâb-ı sübhânîde ve **fe ülâikellezîne en‘amehumullâhu ‘aleyhim mine’n-nebiyyîne ve’s-şiddîkiyne**⁸²⁸ buyrulup bu kavlı kerîm efdaliyyet-i Sıddîka vâfidür ve siyyemâ mu‘âmelât ve ḥaḳâikda şâhib-i âyât-ı zâhire ve zû kerâmât-ı bâhire olup aḥbâr-ı şaḥîhada meşṭûr ve beyne’l-‘ulemâ meşḥûrdur ki Ebû Bekr-i Şiddîk şalatda âvâz-ı ḥazîn ile kırâat ve ‘Ömerü’l-Fâruḳ raḍıyallahu ‘anh şavt-ı bülend ile tilâvet iderlerdi. Ḥazret-i Ḥâtem-i Risâlet ‘aleyhi nesâimü’t-taḥiyye her birinden istifsâr-ı niyyet [222b] itdiklerinde Ebû Bekr-i Şiddîk **yesme‘u men yünâci**⁸²⁹ diyup ‘Ömerü’l-Fâruḳ daḥi **evkızı’l-vesnân ve eṭridü’s-şeyṭân**⁸³⁰ diyüp cevâb virüp birisi mücâhededesini beyân ve biri müşâhededesin ‘ayân eyledi. Pes maḳâm-ı mücâhede cenb-i mertebe-i müşâhede baḥrden ḳatre ve mihirden zerredür. Zührî rivâyet ider ki cumhûr-ı şaḥâbe Ebû Bekr-i Şiddîkdan bi‘at itdiklerinde minbere şu‘ûd ve eşnâ-yı ḥuṭbede bu kelimât-ı bedi‘a vürûd idüp buyurdılar ki **vallahi mâ küntü ḥarisen ‘ale’l-imâreti yevmen ve leyleten ḳaṭṭu ve lâ küntü fiyhâ râğiben velâse eltühâllâhe ḳaṭṭu fi sırrın velâ ‘alâniyyetin ve mâ liye fi imâreti min râḥatin.**⁸³¹ Ya‘ni “Ey aşḥab-ı risâlet-me‘âb Ḥazret-i Rabb-ı Vehhâba ḳasem iderüm ki ki hergiz imârete ḥariş olmadum ve ânât u sa‘at ve leyâlî ve eyyâmda ḳalbime ḥuṭûr itmedi. Ve derûnumda râğbet kopmadı ve sırren ve ‘alâniyyeten Ḥaḳdan istid‘a-yı imâret itmedüm. Ḥâl-i ân ki imâretden baña rahat yokdur” buyurdi.

Hişşe: Pes [223a] Ḥaḳ subḥānehû ve te‘ālâ bir ‘abd-ı muḳbili kemâl-i şıdkâ nâil ve maḥall-i temkîne vâşıl eylese emr-i Ḥaḳḳa muntazır olup her ne şadır olursa rām ve rızâ kendüye maḳâm olup fermân olursa faḳîr ve emr olursa emîr olur. Ḥod-rây olmaz faḳr kendüde ihtiyâr ḳomaz. Belki tecrîd u tefrîd ve temkîn ü faḳrda ve şıdk u ḥulûş ile ittişâfda peyrev-i Şiddîk ve lü’lü-yı lücce-i taḥḳîḳ olur.

Nazm:

⁸²⁸ en-Nîsâ 4/69: İşte onlar Allah kendilerine nimet ihsân ettiği nebîler ve sıddıklardır.

⁸²⁹ Münâcatta bulunulan zat bizi işitiyor.

⁸³⁰ Puta tapanları uyarıyorum ve şeytanı kovuyorum.

⁸³¹ Allah’a yemin ederim ki kesinlikle gece ve gündüz olsun yöneticiliğe hırslı olmadım. Ona istekli de değildim. Gizli veya açık Allah’tan da istemedim ve emirlikte bana rahat da yoktur.

Dāmen himmet-i şadikān gîr

*Derre hizmet-i şiddikān mîr*⁸³²

Bu ki ber cān-ı tū-yı hālî zi kuşûr

*Ez şafâ-yı dil-i şān rîzet nûr*⁸³³

Missi kalb-i to ez an zer gerded

*Seng-i bî-ğadr-i to gevher gerded*⁸³⁴

Feride: Ahyâr-ı siyer ü aḥbârdan gûş-vâr olan eşher-i güftâr-ı dürr-i şehvâr budur ki a‘del-i ecille-i aşḥâb ekmel-i edille-i şāhrâh-ı ecr ü şevâb ziynet-efzâ-yı minber ü miḥrâb reh-nümâ-yı tarîk-i şıdk u şevâb **Emirü’l-Mü’minîn ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭâb** raḍıyallahu ‘anhuñ ḡadr-i ‘ālîleri şundan ma‘lum ola ki ḡavme-i İslâma dâḥil olacaḡlarını Cibrîl-i Emîn gelüp Ḥaḡret-i Resûl-i [223b] Rabbü’l-‘âlemine muḡaddemce tebşîr idüp **ḡad isteḡsere ehlü semai el-yevmi bi İslâmi ‘Ömer**⁸³⁵ diyü ḡaber virdi. Ya‘ni Ḥaḡret-i Faḡr-i ‘Âlem şallallahu ‘aleyhi vesellem **Allahümme e‘izze’l-İslâm bi Ebî Cehl bin Hişâm ev ‘Ömer bin el-Ḥaṭṭâb**⁸³⁶ diyu dergâh-ı perverdîğâr-ı ‘âleme cebîn-sây-ı münâcât olup ilâhî mü’minîn-i muvaḡḡidîni dest-i eziyyet-i müşrikînden şıyânet içün cem‘-ârâ-yı Ḳureyşden bir şîr-dilir şalâbet ‘inâyet ḡıl ki nûr-ı imân cebîn-i hidâyetinde leme‘ân idüp dîn-i mübîne cān u dil ile yâr u mu‘în ola. Yâ mucibü’s-sâilîn diyüp mü’minler daḡi âmîn bi hürmeti Seyyidü’l-mürselîn didikleri ḡâlde peyk-i Rabbü’l-âlemîn per-güşâ-yı ḡalvet-gâh-ı ḡâtem‘in-nebiyyin olup eyitti: “Ey ḡurşîd-i âsumân-ı risâlet ‘Ömer ḡaḡında olan neşşâbe-i du‘â nişâne-i ḡabûle işâbet idüp ḡâlen ‘Ömer bi taḡbîl-i ḡadem-i hidâyetünize ‘azîmet itmişdür. Ey zübde-i ekvân, melâike-i ṡabaḡat-ı heft-âsumân, ‘Ömer bin el-

⁸³² Doğru arkadaşların himmet eteğine tutun. Sıddık olanların hizmet yolunda yürü.

⁸³³ Onun gönüllerinin safâsından nûr dökülür. Bununla senin canın kusurda ârî olur.

⁸³⁴ Bundan sonra senin kalbin altına dönüşür. Senin kıymetsiz taşın cevhere dönüşür.

⁸³⁵ Hadis-i Şerif: Gök ehli Ömer’in Müslüman oluşunu bugün müjde verdi.

⁸³⁶ Hadis-i Şerif: Allah’ım iki Ömer’den biriyle bu dini kuvvetlendir.

Hattābuñ şerefyāb-ı imān olmasu için nāle-resān dergāh-ı Mennān oldılar.” diyü hatm-i kelām-ı beşāret-‘ unvān itdükde qarīn-i hāl ‘Ömer daħi meşhūrdur ki cem‘-i şem‘-i Muḥammedī olan mü‘minine terfika-i cem‘iyyet olmak niyeti ile [224a] miyānebend-i şemşir-i ḥiddet ve tehevvr ile sür‘at idüp halka-cünbān-ı bāb-ı nübüvvet olduḡda

Beyt:

Şemşir-i ‘Ömer der keḡber ḡaşd-ı Resūl āyed

Der dām-ı Ḥudā üfted u ez baḡt Zafer yābed⁸³⁷

Vefḡince ol ṡabīb-i derdmendān Rasūl-i āḡirü’z-zamān sa‘ādet ü iḡbāl ile istikbāl idüp ‘Ömeri şemşir-beste gördükde

Beyt:

Ḥande-i zed deheḡeş-i teng şeker peydā kerd

Nükte-i goḡt u lebeş lü’lü-i ter peydā gerd⁸³⁸

Maẓmūnı üzre tebessüm iderek “**Merḡaben bike yā ‘Ömer**”⁸³⁹ diyü bāzū-yı hidāyet kuvvetiyle miyān-ı ‘Ömeri deraḡuş ve ḡil‘at-ı nūr-ı Behcet-i tevḡid ü imānı berdüş itmekle ‘Ömer hidāyet-encām bī-şabr u ārām fersūde-i ḡāk-i ḡadem-i ‘arş sāy-ı Seyyidü’l-enām olup şıdk-ı tamām ile “**Eşhedü en lā ilāhe illallah ve eşhedü enne Muḥammeden Rasūlullah**”⁸⁴⁰ didi. Pes nūr-ı zulmet-süz kelime-i tevḡid ser-i şem‘-i fetile-i ‘Ömerde firūzān olduḡı aşḡāb-ı dūrri leme‘āna nümāyān olduḡda ḡulḡule-i tekbir ile zemzeme-perdāz-ı tebşir olarak her biri ferden ferdā gelüp sā‘id-i ḡubb u ülfet ile mu‘anaḡa ve muşāfaḡa idüp ‘Ömer raḡıyallahu ‘anh ile felek-i tevḡidde seyr iden ‘aded-i kevākib-i dūrriye-i [224b] şaḡābe-i ḡüzīn vāşıl-ı nişāb-ı erba‘in oldı ve ḡāmet-i mevzūn-ı hidāyet-nümūn-ı ‘Ömer ḡil‘at-pūşī-i taḡvīyet-i dīn-i mübīn ile muṡarraz ve behrever ve ḡavā‘id-i bünyān-ı İslām ve dīn metīn u muḡkemter olup yā

⁸³⁷ Ömer elinde kılıcıyla peygamberi öldürmeye kasederek yola düşer ama Allah’ın tuzaḡına düşerek bahtın eseri olarak zafere erer.

⁸³⁸ O bir kez ḡülümsedi ve aḡzından şeker saçtı. Onun aḡzı nükte söyledi ve dudaḡı taze inciler peydā etti.

⁸³⁹ Merhaba sana ey Ömer!

⁸⁴⁰ Şahadet ederim ki Allah’tan başḡa ilāḡ yoktur. Muhammed O’nun kulu ve elḡisidir.

eyyühennebiyyu hasbukallahu ve menittebe'ake mine'l-mü'minîn⁸⁴¹ âyet-i kerîmesiyle dîne metânet geldüğü tebyîn buyuruldu.

El-hâşıl Hâzret-i risâlet-me'âb levkâne ba'di nebîyyun ve kâne 'Ömer İbni el-Hattab⁸⁴² buyurup kerâmât-ı bâhiresi hadd ü hisâbdan efzündür ve tarîkatde işârât-i 'âliyyelerine nihâyet olmayup cümleden el 'uzletu rahâhatin min hâlâtâi sūi⁸⁴³ kelâm-ı sa'âdet-nikâtı anlaruñdur.

Hışsa: Hakkâ ki 'uzlet rahât ve kurenâ-i sū ile şöhet derd ü meşakkât'dür. Bâ huşûş güftâr-ı bî-hikmet 'ayn-ı âfet ve sükût-i bî-fikret şehvet ve gâflet'dür. Pes selâmet 'uzletde ve âzâdluğ iţfâ'-i nâr şehvetdedür. İmdi inkıţâ' 'ani'l-ins ünsden gayrıyla olmaz li enne'l-vahdete şıfatü 'abdin şâffin sem'ia kavlehu aleysallahu bi kâfin.⁸⁴⁴ Pes ey merd-i nik-baht [225a] sen daği 'uzlet ve kanâ'at ve dinde metânet ve şalâbet ve memleket-i tende olan ra'ıyyet-i cevârihe 'adâlet ve sünnet-i seniyyeye ri'âyet ve 'ıffet ve rezânetde 'Ömerü'l-Fârûka iktifâ ve mütaba'at ve iktidâ ve muvâfaqat ile sa'âdet-i ebediyye tahşiline bezl-i himmet itmege 'azimet eylesesin

Nazm:

'Ömer çeşm-i çerâğ-i mäsť ey dil

Gez u esrâr-ı Hakk peydäst ey dil⁸⁴⁵

Çi guyem çün 'Ömer esrâr dānest

Hakikat şāhib ayne'l-'ıyan est⁸⁴⁶

⁸⁴¹ el-Enfâl 8/64: Ey peygamber, Allah ve müminlerden sana tâbi olanlar sana yeter.

⁸⁴² Hadis-i şerif: Eğer benden sonra peygamber gelseydi Hattab oğlu Ömer olurdu.

⁸⁴³ Uzlet, kötülöklere karışmaktan daha rahattır.

⁸⁴⁴ Çünkü vahdet saf olan kulların sıfatıdır. Bu kullar Allah'ın "Kuluna Allah kâfi değil mi? sözünü işitmiş kimselerdir.

⁸⁴⁵ Ey gönöl Ömer bizim gönöl çerâğımızın gözüdür, çünkü ondan Hakkın sırları açığa çıktı.

⁸⁴⁶ Ömer bütün sırları biliyor ben daha ne diyeyim? O hakikatte 'ayne'l-'ıyanın (mutlak gerçeği gören gözün) sahibidir.

Şalābet-dār-i şer‘ ü kân-ı takvā

*Ve zev-nāzān şode-i i pākān takvā*⁸⁴⁷

Cüdā kerde be ‘adli u nik ez bed

*Emīr-i rāsti ber cāy-ı Aḥmed*⁸⁴⁸

Feride: Kütib-i siyerde mezkûr ve muḥarrerdür ki nûr-ı ḥurşid-i imān mir’ât-ı sîne-i Şiddîkda dıraḥşān olduğdan soñra erîke-nişin-i teslîm ü rızā ‘ābid-terîn-i erbāb-ı şafā şālîş-i şeyḥeyn akdem-i ḥataneyn genc-i ḥayā vü imān mürettib-sāz-ı āyāt-ı Qur’ān Emirü’l-mü’mînîn ‘Osmān bin ‘Affān raḍıyallahu ‘anh kılāde-i tevḥîd ile ziynet-baḥş-kerden-i cān ve iḥvān-ı mü’mînîn ile ravza-i imanda ḥırāmān olup fazāil-i celîle ve menākıb-ı cemîlelerine gāyet yokdur. ‘An Şümāme ‘an ‘Oşman bin ‘Affan raḍıyallahu ‘anh enne’n-Nebîyyi ve şallallahu ‘aleyhi vesellem kâne ‘alā Şebîr-i Mekke me‘ahū Ebū Bekir ve ‘Ömer ve ene feteḥarreke el-cebelü ḥatta tesāḳate ḥicāretühü bi’l-ḥazîzi ve ferekezahu bi riclihi ḳāle “Üskün Şebîr fe innemā ‘aleyke nebîyyün ve şiddîkun ve şehîdān” ‘an ‘Āişe raḍıyallahu ‘anhā ḳale en-Nebîyyi ‘aleyhisselām: “Yā ‘Osmān ennehu le‘ allellahu yuḳammisuke ḳamışen fe ein erāduke ‘ala ḥil‘atin felā tuḥli‘ lehum” ve ‘an Ebî Sehle ḳāle “Li ‘Oşman yevme’d-dār enne Rasûlullah şallallahu ‘aleyhi vesellem ḳad ‘ahede ileyye ‘ahden ve ene şabirin ‘aleyhi”⁸⁴⁹[225b] ‘Abdullah bin Ribāh ile Ebū Ḳatāde raḍıyallahu ‘anhümādan mervîdür ki yevm-i ḥarbü’d-dārda sa‘ādet-ḥāne-i ‘Oşmanda ḥāzır idük. Evān-ı iştiğāl-i nāire-i gāvğāda ol teslîm-fermān-ı rızānuñ salāḥ ile ārāste dört yüz ‘aded ‘abd-i müşterāsı var idi ki dāmen-i hidāyet-fersā-yı emirü’l-mü’mînüni dest-i ta‘arrûz-ı ezdāddan ḥırāset ve şıyānet içün ḥālḳa-bend-i cem‘iyyet olmuşlar idi.

⁸⁴⁷ O takvânın kaynağı ve şeriatın koruyucusudur. Temiz ve takva sahiplerinin nazlılarındandır.

⁸⁴⁸ Adaletiyle o, iyi ve kötüden ayırmıştır. Ahmed’in makamındaki doğrulukla hükmeden emirdir.

⁸⁴⁹ Sümāme(r.a)’nin Osman bin Affan’dan rivāyet ettiğine göre Hz. Osman şöyle buyurmuştur “Nebî (a.s)’ın yanında Ebū Bekir, Ömer ve ben olduğum halde Mekke’deki Sebir dağının üzerinde idik. Bu esnada dağ hareketlendi ve taşları yuvarlanarak düştü. Bunun üzerine Peygamber ayağı ile Sebir dağına vurdu ve şöyle dedi: “Sakinleş ey Sebir, zirâ üzerinde bir nebi bir siddîk ve iki de şehit var.” Ayşe (r.a)’tan rivāyetle gelen bir hadis-i şerif şöyledir: “Ey Osman, Allah’ın sana bir gömlek giydireceğini umuyorum. Eğer bazı kimseler bunu çıkarmayı isterlerse, onlar istedi diye onu çıkarma” yine Ebū Sehle’den gelen bir rivāyetle de Ebū Sehle şöyle diyor: “Osman (r.a) evde mahsur kaldığı gün bana şunu söyledi “Allah Rasûlü benden bir ahit aldı ve ben o ahdim üzerine sabrediyorum.”

Ḥazret-i ‘Oṣmān bin ‘Affan tebessüm-künan eyitti: “Ey zümre-i vefā i‘tiyād pençe-i kazādan beni ḥimāyete sizde ne ṭāḳat olsa gerekdür? Bu ḥod ma‘lûm erbāb-ı ‘aḳl u kiyāsetdür ki irādet-i Ḥaḳ olmaduḳça kimsede hiç şey’e ḳudret olmaz. İmdi her kim salāhından ‘arī ve dā‘iye-i ceng ü cidālden berī olursa dünyada ölümden āzād ve ‘uḳbāda duḫūl-i cennet ile dil-şād olsun” didükde anlar daḫi cümle umūru tefvīz-i dergāh-ı şamediyyet idüp gitdiler. Ba‘d ezān [226a] İmam Ḥasan bin Murtażā raḳıyallahu te‘ālā‘anhümā ḥuzūr-ı emirü’l-mü’mînine varup vālid-i mācidi İmam ‘Aliden iblāḡ selām u taḫiyyat ve ta‘ziyet-i beliyyet ile ruḫṣat-cüy-ı ḥizmet-i ḥimāyet olduḳda: “**Yā ibne Aḫī irci‘ ve iclis fī beytike. Ḥatta ye’tiyallahu bi emrihi felā ḥācete lenā fī ihrāḳü’-d-dimā**”⁸⁵⁰ buyurdular. Ya‘ni “Ey nūr-ı dīde-i cān ve ciger-kūşe-i binti Nebīyy-i āḫirü’z-zamān ihrāḳü’-d-dimā-i müslimīne ne ḥācet beni ḥālimle Cenāb-ı Ḥaḳka vedi‘at idüp ferāḡat-nişin-i ḥāne-i sa‘adet olası ki bu şeb müjde-resān-ı vuşlatda nūr-ı çeşm-i ḥ‘āb-ālūd āfitāb-ı cemāl-i ḥātem-i risālet ile mes‘ūd olup fāyiz-i şehādet olacaḡımızı beşāret buyurdılar” düyu vedā‘ itdiler. Ḥaḳḳā ki nezd-i vürūd-ı beliyyede olan kemāl-i teslimleri emāret derece-i ḥillet idüḡi cāy-ı şübhe degüldür. Zīrā İbrāhim-i Ḥalīl ‘aleyhi şalavātullahi’l-celīl rızā-nişin-i keffe-i mancınık olduḳda Cibrīl-i sidre-mekānet per-güşā-yı imdād ve i‘ānet olup **helleke min ḥācetin**⁸⁵¹ didikde **amma ileyke felā**⁸⁵² deyü cevap viridi. [226b] Kezālik ‘Oṣman bin ‘Affan daḫi manend-i Ḥalīlü’r-raḥman mancınık-ı belā ile ḥurḳat-ı nār-ı ḡavḡāya rızā virüp hemçü nāmūs-ı ekber, İmam Ḥasan-ı melek-manḡaruñ imdādından isti‘fā kıldı velākin İbrāhim nebīye āteş-i Nemrūddan necāt müyesser ve ‘Oṣman-ı taḫiyye belā-yı mevrūdda memāt muḳadder olup necāt-ı beḳāya ve helāk u memāt-ı fenāya işāret oldu.

Ḥişşe: Pes sālīk-i rāh-ı fenā ve mübtelā-yı derd-i velā olan ḥillan-ı vefāya enseb ü evlā budur ki ḥayā vü teslīm u rızāda ve bezl u cūd u şehāda eşer-i şerīf-i ‘Oṣmana iḳtizā ile nāil-i derece-i sermedī beḳā ola:

Nazm:

Dilā mānend-i ‘Oṣman-i cān ḥod-bāz

⁸⁵⁰ Ey kardeşimin oḡlu Allah’ın evine dön ve otur. Kan akıtmada bize ihtiyaç yoktur.

⁸⁵¹ Bir şeye ihtiyacın var mı?

⁸⁵² Sadece sana ihtiyacım var.

Dil ü cân der reh-1 cân cud-1 nâz⁸⁵³

Murad ra sırr-1 Kur'an münkeşif bûd

Dil ü cânêş be ma' nâ muttaşif bûd⁸⁵⁴

Zi takvâ yâfte sırr-1 hakikat

Zi ma' nâ yâfet esrâr-1 şeri' at⁸⁵⁵

Çü ba Hak bûd bâ Kur'an bi şadr raz

Ser hod-râ fedâ kerd ân ser-efrâz⁸⁵⁶

Feride: fihrist-i mecmû'a-i sibâk-ı îmân-ı aşhâb rağıyallahu 'anhümde tertib olunan eşher rivâyet budur ki [227a] evvel-i halîle-i celîle-i seyyidü'l-verâ dürretü't-tâcü'n-nisâ Hadîcetü'l-Kübrâ rağıyallahu 'anhâ hilye-i nûr-ı îmân ile cilve-nümâ olduğdan soñra pişvâ-yı aşfiyâ muhtedâ-yı evliyâ râfi'-i 'alem-i Resûl-i Müctebâ mevşûf **ene medînetü'l-ilmi ve 'Aliyyün bâbihâ⁸⁵⁷** zevc-i betül, ibni 'ammi Rasûl hüner-ber ü gâlib fi'l-muhârib

Emirü'l-mü'minîn 'Ali bin Ebî Tâlib: rağıyallahu 'anhü sekiz yaşında iken nûr-ı hurşid-i îmân cebîn-i velâyet nişânında leme'ân idüp râh-ı tarîkat ü hakikatde anlar vâşıl olduğu rütbe-i meni'a ve derece-i refi'aya kimse nâil olmayup uşûl-ı ma'ârif ve haşâyıkda olan 'ibârât-ı kudsiyyeleri gibi hiç ahd-ı tekellüm itmemişdür. Hatta

⁸⁵³ Ey gönül can olan Osman gibi ol. Gönül ve can sevgilinin yanağında naz ırmağı olur.

⁸⁵⁴ Murâda Kur'an'ın sırrı açığa çıktı. Onun gönül ve canı anlamla nitelendi.

⁸⁵⁵ Takva ile hakikat sırrını buldu. Şeriâtın sırlarını anlamda buldu.

⁸⁵⁶ Hakla iken Kur'an ile yüzlerce sır kendini feda etti. O baş dik oldu.

⁸⁵⁷ Hadis-i Şerif: Ben ilmin şehriyim; Ali ise kapısıdır.

mecmū‘-ı evliyā “innā şeyḥunā fi‘l-uşūli ve‘l-belā ‘Aliyyū‘l-Murtażā”⁸⁵⁸ diyu taḥkīk itdiler ve fi‘l-İsti‘āb ‘an ‘İkrime ‘an İbni ‘Abbas kâle li ‘Aliyyün raḍıyallahu ‘anh “Erba‘ a ḥişālin leyse lieḥadin ġāyruḥū. Hüve evvelü ‘arabiyyun ve ‘ucmiyyun me‘a Rasulullah şallallahu ‘aleyhi vesellim ve hüve‘llezī kâne levāuḥu me‘ahu fi külli zaḥfin ve hüve‘llezī [227b] şire me‘ahu yevme ferre ‘anhu ġayruḥu ve hüve‘llezī ġasele ve edḥale ḳabrehu.” Ve ‘an İbni ‘Abbas enne Rasûlullah şallallahu ‘aleyhi vesellem kâle: “Li ‘Aliyyin ente veliyyün külli mü‘minin ba‘dehū” ve rûviye enne Rasûlullah şallallahu ‘aleyhi vesellem kâle: “Li ‘Aliyyin lâ yuḥibbuke illā mü‘min ve lâ yebġuzuke illā münāfiḳun” ve kâle ‘aleyhisselām: “Li ‘Aliyyün tüferriḳu fiyke ümmetī kemā ifterekat Benū İsrâil fi ‘İsā ‘aleyhisselām.”⁸⁵⁹

Ey muḥibb-i ḥanedân-ı nübüvvet ol şāh-ı velāyet ve ser-efrāz-ı dünyā ve āḫiretün miḳdār-ı zerre-i dünyā ile ülfeti ve mülk ü imārete raġbeti olmayup lâkin niş u şefkat ile fuḳarāya ne vech ile şıyānet gerek itdügün ḥulefā-i ātiyeye ta‘lim ve ḫilāfet-ı bâtınaların ḫilāfet-i zāhireleriyle ḥalka tefhīm içün ‘Oşman bin ‘Affandan soñra min ḥayşü‘z-zāhir şüret-i talebde oldı ki Ḥaḳ mübeyyen olup

Meşnevî:

Tā emirī rā dehed cān-ı diger

*Tā dehed naḥl-i ḫilāfet rā şemer*⁸⁶⁰

Mazmūnı üzre naḥl-ı ḫilāfet-i bâtınalarını ḫilāfet-i zāhire ile ziynet-efzā-yı eşmār-ı ‘adālet idüp şecere-i ḫilāfet anlaruñ şemere-i velāyetleri ola ve bi‘l-cümle esedallahü‘l-ġālib ‘Ali bin Ebū Tālib keremallahu vechenüñ menḳıbe-i ‘aliyyesi ḥadden efzūn ve kerāmet-i seniyyesi ‘adedden bîründür. Ammā zinhār ve zinhār

⁸⁵⁸ Şüphesiz usûlde ve belâlara katlanmada Ali bizim şeyhimizdir.

⁸⁵⁹ *İstiab* adlı kitapta İkrime‘(r.a)’tan, o da İbn Abbas’tan rivāyet ettiğine göre Ali (r.a) için şöyle denmiştir: “Dört haslet ondan başkasında bulunmaz: O Arap ve Acemin arasında Allah Rasûlü ile birlikte namaz kılanların ilkidir. Yine o her türlü sıkıntılı anda O’nunla birlikte olandır ve yine o herkesin O’ndan kaçtığı gün O’nunla birlikte olandır ve yine O’nu yıkayan ve O’nunla birlikte kabre inendir.” İbni Abbas’tan gelen rivayete göre Rasûlullah Hz. Ali ile ilgili şöyle buyurmuştur: “Benden sonra her mü‘minin velîsisin. Yine rivāyet edildiğine göre Allah Rasûlu Hz. Ali için “Seni ancak mümin olan kişi sever ve senden anacak münafık olan kişi nefret eder” buyurmuştur. Allah Rasûlu Hz. Ali için: “İsa (a.s) hususunda İsrailoğulları ayrılığa düştükleri gibi senin hakkında ümmetim ayrılığa düşecektir.”

⁸⁶⁰ Ta ki emire yeni bir can verir. Hilâfet ağacına yeni bir meyve verir.

‘Aliye da‘vā-yı maḥabbet ile ṭaraf-ı āḥire ru‘ūnet ve Rāfizi cibilliyet olmayasın ve yaḥud Yezīdī-şıfat olup ‘Aliye buğz u ‘adāvet itmeyesün ve mezḥeb-i ehl-i sünnet ve cemā‘atdan olup raḥnegir-i tertīb ḥulefā-i rāşidīn olmağıla ehl-i bid‘atden olmayasın. Aşḥāb-ı güzīnūñ her biri muḥarreb-i bārgāh-ı rubūbiyyet olduğına i‘tikād-ı tām eylesin.

Hışşe: İmdi [228a] Allah ve Resūlune maḥabbet aḥkām-ı şerī‘ate iṭā‘at ve sünnet-i nebevviyyeye ri‘āyetdür ve şıdk u ‘adālet ile ittişāf ve edeb ü ḥayā ile i‘tilāf Ebū Bekir Şıddīk ve ‘Ömerü’l-Fāruḥ ve ‘Oşman bin ‘Affan ‘aleyhim rıdvānullahu’l-mennāna muvāfaḳatdur ve nūr-ı cezebāt-ı raḥmāniyye ile tenvīr-i ḳalb ‘Ali İbni Ebī Ṭālibe mutāba‘at ve mubāya‘atdır yoḥsa mücerred da‘vā-yı maḥabbet lāf u cüzāf-ı bī-menfa‘attur. Meşelā ‘Aliye maḥabbet ve ḥulefāya ‘adāvet aña beñzer ki Nebī-yi āḥirü’z-zamana ikrār ve enbiyā-i pişini inkār eyleye ve ḥulefā-i pişine maḥabbet ve ṭaraf-ı ‘Aliye buğz u ‘adāvet daḥi aña beñzer ki enbiyā-i pişine da‘vā-yı imān ve ḥāşā ḥātemü’n-nebiyyine şübhe ve gümānda ola. Bunlaruñ ḥod birisi mūnci ‘ani’n-nīrān olmayup mūcib-i duḥūl-i cinān cümleye imāndur. Pes aşḥāba ‘adem-i maḥabbet rafz u bid‘at ve ‘Aliye buğz u ‘adāvet münāfaḳat idügi aḳlen daḥi müşbet oldu. **Allahümme vefḥknā li ṭarīḳi ehli sünnet vecnībñā ṭarīḳi’l-bid‘a ve heb lenā ferḳan** [228b] **müferrik bihi beyne’l-ḥaḳḳu ve’l-bāṭıl ve erine’l-ḥaḳḳa ḥaḳḳen fe nettebiahu ve’l-bāṭıle bāṭinen fe nectenibehu ve ‘allemñā ‘ılme’l-yakīnu veşhidñā bi ‘ayni’l-yakīn.**⁸⁶¹ **Rabbenā ve erinā menāsikenā ve tūb ‘aleynā inneke ente’t-tevvābü’r-raḥīm**⁸⁶² ve bi’l-cümle çihār yār-ı güzīn raḍıyallahu ‘anhümūñ bir tertīb-i ḥilāfet şeref ü efḍaliyyet ve ‘Alinūñ ḳadr ü mekānet ve sırr-ı velāyetine ḥuşūl-i ‘ilm ü ma‘rifet verāşet-i ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye ile zāhir bir ‘alī-himmet pīr-i ṭarīḳatden istifāza-i envār-ı hidāyet ve verziş-i cezbe ve maḥabbete mevḳūfdur ki ma‘rifetūñ ‘ayne’l-yakīn ve maḥabbetūñ ḥaḳḳe’l-yakīn olup şıdk-ı Şıddīk ve ‘adl-i Fāruḥ ve ḥayā-i ‘Oşman ve nūr-ı velāyet-i ‘Ali ile behre-yāb olduğda cümlesi leāli-i nūriyye-i deryā-yı ḥaḳīḳat-i Muḥammediyye ve kevākib-i dūrriye-i āsuman-risālet-i Aḥmediyye oldukların müşāhede kılasın.

⁸⁶¹ Ey Allah’ın bizi ehl-i sünnet yoluna muvaffak kıl ve bizi bid‘at yolundan sakındır. Bize hakla bātılı ayırt etmemizi sağlayacak fark edicilik yeteneği ver ve bize hakkı hak olarak göster ki kendisine uyalım. Bātılı bātıl olarak göster ki ondan kaçınalım. Bizi yakīn ilmi ver, bizi yakīn gözüyle müşahade etmeyi nasib et.

⁸⁶² el-Bakara 2/126: Ey Rabbimiz! Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tevbemizi kabul et. Çünkü sen tevbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın.

Nazm:

Emîr-i dîn ü dünyâ murtaẓâ dan

Se çârum zi ba‘d-ı Muştafâ dâñ⁸⁶³

Muhammed u est u nefîs-i Muhammed

Be nutk-ı hûd çünin fermûd Ahmed⁸⁶⁴

Ali cûy ez ‘Ali der âb esrâr

Zı lâ a‘budu bed ân esrâr ân yâr⁸⁶⁵

[229a] Hezârân cân fedâ-yı Muştafâ bād

Eyâ yârân u cân âşinâ bād⁸⁶⁶

Ferîde: Ma‘lûm ola ki âfitâb-ı ümmet şem‘-i dîn-i millet.

Üveys el-**Ḳaranî** radıyallahu ‘anh Ḥazret-i Faḥr-i Kâinât ‘aleyhi etyabü’t-taḥıyyât ile hem ‘ahd olup lâkin âfitâb-ı cemâl-i Seyyidü’l-beşer çeşm-i zâhir-i Üveyse cilveger olmamış idi ve mülâkât-ı şürinüñ ‘adem-i vuqu‘una sebep-i zâhirî ḥaḳḳ-ı mâder ve yâḥud ğalebe-i vecd ü ḥâl ile şu‘ûrdan bî-ḥaber oldukları idi dimişler. Ammâ Ḥazret-i Peyğamber ‘aleyhi’ş-şelât mādâreti’ş-şemsu ve’l-ḳamer anlaruñ ‘uluvv-i şânlarından ḥaber virüp: “Üveys-i Ḳaranî nâm bir merd-i efḍal ve ferd-i ekmel vardur ki ümmetden ḳabile-i Rabi‘a ve Muḍar ‘adedince şefâ‘atine

⁸⁶³ Dinin ve dünyanın emiri olarak Murtaza’yı bil. Dördüncünün üçüncüsü Mustafa’dan sonra bil.

⁸⁶⁴ Muhammed O’dur. O Muhammed’in nefsidir. Kendi sözüyle Ahmed şöyle buyurmuştur.

⁸⁶⁵ Ali’yi Ali’de ara, sırları bul. O sevgilinin sırlarının “lâ a’bûdu”da bul.

⁸⁶⁶ Binlerce can Mustafa’ya feda olsun. Ey dostlar, o canı tanıyın.

maẓhar olacaḡdur” buyurmuşlar ve ‘Ömerü’l-Fāruḡ ile İmām-ı ‘Ali Üveysi göreceklerine Ḥazret-i Risālet penāh işāret ve “Benden selām eylesiz” [229b] diyu emānet idüp “Ümmetüm için şefā‘at isteyesiz” buyurdu. Kütüb-i mu‘tebereden ba‘zında meşṭürdur ki Ḥazret-i Nebī-yi Āḥirü’z-Zamān ravza-i cināna ḥirāmān olduḡdan şoñra İmām-ı ‘Ali bir ḡavilde ‘Ömerü’l-Fāruḡ ve yāḡud ikisi me‘an Mekke-i Mükerreremeye varup “Ḳarandan gelmiş kimse var mıdur?” diyu ehl-i Necidden istifsāl itdiklerinde “Belī, Üveys nām bir kimesne vardur, velāḡin dīvānedür. Ābādāna gelmez ve kimesne ile şöḡbet itmez ve ḡam u şādī ne itdügün bilmez. Ḥalḡ-ı ‘ālem ḡandān olsa ol nālān ve anlar giryān olsa ol ḡandān olur” didiler.

Pes ‘Ömerü’l-Fāruḡ ile İmām-ı ‘Ali nişān-ı Veysi bilüp cānib-i şaḡrāya revān oldılar. Üveyse ḡarīb olduḡlarında şalātda ḡāim buldular. Şalatdan firāḡına dek tevaḡḡuf idüp ba‘d ezān “Es-selāmu ‘aleyke yā Üveys” diyup Ḥazret-i Faḡr-ı ‘Ālem şallallahu ‘aleyi vesellemūñ selāmını [230a] iblāḡ ile teslīm-i emānet ve ümmeti için du‘ā vedi‘at buyurduḡun rivāyet idüp şeref-yāb-ı şöḡbet-i nūr-behçetleri olduḡdan şoñra Üveys-i Ḳaranī ric‘atlerine ruḡṡat virüp buyurdılar ki “Cüllī himmetimiz ḡalā tehiyye-i zād-ı rāḡ-ı ḡıyāmetdür. Şimden şoñra şöḡbeti āḡiretde idelüm“ diyu vedā‘ itdi. Ba‘d ezān Üveys raḡıyallahu ‘anh Ḳarana varup ḡalḡdan kendüye ziyāde tevḡir ve ḡürmet müşāhede itmekle Ḳarandan nehẓat ve Kūfeye ‘azīmet ve sāḡil-i Fıratda seyr ü seyāḡat iderken aḡyār-ı tābi‘inden olan Hirem bin Ḥibbān, Üveys-i Ḳaranīye leb-i Fıratda müşādife idüp nūr-ı cemāl-ḡurşid-i ziyāsıyla çeşm-i cānı rüşenā ve deryā-yı maḡabbetinde āşinā oldu. Şoḡbet-i İbni Ḥibbāndan şoñra Veys el-Ḳaranī ‘uyūn-ı cihāniyāndan nihān olup yevm-i ḡarbü’ş-Şıffında ‘Aliye muvāḡaḡat için gelüp nāil-i şehādet oldu. Hirem bin Ḥibbān rivāyet ider ki: “Üveyse selām virdiḡümde ‘aleyküm selam yā Hirem bin Ḥibbān” dedi. “Beni neden bildüñiz” didüm. ““Arefe rūḡı rūḡāke diyüp [230b] ‘aleyke bi ḡıfzı ḡālbike yā Hirem”⁸⁶⁷ diyu māḡāl-i naşīḡat-me’āl ile ḡatm-i kelām-ı mu‘ciz-nizām eyledi. Pes erbāb-ı dirāyet bu rivāyetde iki ma‘naya işāret bulup birisi mücāhede ile Ḥaḡḡa mutaba‘at-ı ḡalb ve birisi müşāhede ile ḡalbe muvāḡaḡat-ı nefsdür didiler. El-ḡaḡ ḡalbi mütābi‘-i ḡaḡ itmeye ikisi daḡı rükn-i ḡavīdür. Zirā kār-ı merd ol zaman tamām olur ki mükāyid-i

⁸⁶⁷ “Ruhum ruhunu tanıdı. Ey Hizam, kalbine sahip çık” dedi.

şehvet ve muvāfaqat-ı ṭabī‘at ve efkār-ı māsivā ve taṭarruḡ-ı keşretten kūsiste ve hıfz-ı umūrda tedbīr-i şihḥatde nazarı āyāt-ı Ḥaḡḡa beste ola.

Yetīme: Der Zikr-i Evlād-ı ‘Ali ve Eimme-i İṣnā ‘Aşer:

Cilve-nümā-yı mir‘at-ı zamīr mücellā ola ki İmām-ı ‘Aliyyü’l-Murtażā keremallahu vechenüñ şulb-ı pāk nihādlarından otuz altı evlād vücūda gelüp on sekiz puser ve on sekiz duḡter vāḡi‘ olmuş ve İmām-ı ‘Aliden şoñra İmam Ḥasan ve İmam Ḥüseyn ve Muḡammed Ḥanefī ve Ebū Bekir ve ‘Ömer ve ‘Oşman ve ‘Avn [231a] Ca‘fer ve ‘Abdullah ve ‘Abbas a‘ḡāb-ı bāḡiyeden olup bunlardan daḡi Ebū Bekir ki ismi Muḡammed-i Aşḡardur ve ‘Oşman ve ‘Avn ve ‘Abdullah ve ‘Abbas ve bir ḡavilde ‘Amr bin ‘Ali daḡi Kerbelāda İmam Ḥüseyn raḡıyallahu ‘anh ile fāiz-i şeref-i şehādet olmuşlardır. Rıḡvānullahi ‘aleyhim ecma‘īn. Nūr-ı dīde-i Muştafa reyḡāndil-i Murtażā ciger-bend-i Fāṭimatü’z-Zehrā

Ebū Muḡammed İmam Ḥasan bin ‘Ali raḡıyallahu ‘anhümā: Ekber-i evlād-ı ‘Ali ve imām-ı şānīdür. Lāḡab-ı şerīfleri Müctebādur. Vilādetleri hicret-i nebeviyyenüñ sene-i salisinde ve neyl-i şeref-i şahādetleri hicretin sene-i ḡamsīn Saferinüñ yigirmi ṭoḡuzunda yevmü’s-sebtüñ gicesinde vuḡū‘a gelülp müddet-i eyyām-ı ‘ömr-i şehādet encāmları kırḡ altı yıl ve beş buḡuḡ ay olmuşdur ve Zeyd ve Ḥasan-ı Müşennā ve Ṭalḡa ve İsmā‘il ve ‘Abdullah ve Ḥamza ve Ya‘ḡūb ve ‘Abdu’r-raḡman ve ‘Ömer ve Ḳāsım İmām Ḥasanuñ evlād-ı kirāmlarıdır ve ‘Abdullah ile Ḳāsım ‘amm-ı mükerremeleri [231b] İmām Ḥüseyn-i şehīd ile Kerbelāda müstes‘ad-i ‘izz-i şehādet olup sādāt-ı ḡüsnā Zeyd ve Ḥasan-ı Müşennā raḡıyallahu ‘anhümānuñ şecere-i mübāreke-i vücūdlarından müşmire olmuşlardır. **‘Aleyküm bi hıfzı’s-serāyir fe innallāhe ḡabīr ‘ale’z-zamāir.**⁸⁶⁸ İmām-ı Ḥasan raḡıyallahu ‘anhuñ kelimāt-ı belīḡatü’l-‘ibārātındandır. Ḥaḡḡa ki aḡyāre iltifātdan hıfz-ı esrār ve evāmīr-i Ḥaḡ ile eytmār şīve-i aḡyār ve şīme-i ebrārdur.

Mervīdür ki a‘rābī-i bādiyeden biri gelüp İmam-ı Ḥasana ve pederine sebb ü düşnām eyledi. İmām-ı Ḥasan raḡıyallahu ‘anha: “Yā a‘rābī beñzer ki gurisne ve yāḡud teşne

⁸⁶⁸ Hz. Hasan: “Sırları korumak sizin görevinizdir. Zirā Allah kalplerde gizli olanlardan haberdārdır.”

olasın” diyüp bir bedre-i dirhem ‘aþiyye idüp” Eger bundan ğayrı Őeyimiz olaydı dirĒ ğegildi.” BuyurduĒlarında a‘rābī zemzeme-sāz-ı eŐhedū enneke ibne **Rasulullah**⁸⁶⁹ ile cebīn-sāy-ı zemīn-i żarā‘at olup “Ey seyyid-i zamān ve merhem-i cerāhat-ı cān ben senūñ hemān ĥulķ u Őīm [232a] ve ĥilm ü keremūñ imtiĥān eyledüm” diyüp dīde-i maĥabbeti eŐk-rīz-i ma‘zeret oldu.

Nazm:

İmāmi ku imāmetra Ĥasen būd

*Ĥasen āmed ki cümle ĥüsn-i ųan būd*⁸⁷⁰

Heme ĥalk ü heme ĥüsn ü heme ĥilm

*Heme luťf u heme cūd u heme ‘ilm*⁸⁷¹

Lebeş kām-i maķām-ı Ĥavz-ı Kevşer

*Ki budi ĥeŐme-i nūŐini peyamber*⁸⁷²

Ĥünān nūŐi be zehr-i ālūde kerdend

*DileŐ ĥūn u ciger pālūde kerdend*⁸⁷³

KemāleŐ gerĥi nezd-i māest ųāĥir

*Zebān-ı māz medĥ-i u est kāŐır*⁸⁷⁴

⁸⁶⁹ Ben senin Allah Rasūlünün oĒlu olduĒuna Őehādet ederim.

⁸⁷⁰ İmam odur, imāmet Hasan’ındır. Hasan geldi herkes ĥüsnūzan sahibi oldu.

⁸⁷¹ Bütün halk, bütün Ēüzellik, bütün ĥilm, bütün ilim onunladır.

⁸⁷² Onun dudaĒı Kevser Havuz’u sayılır.O, Peygamberin iĥilen ĥeŐmesi idi.

⁸⁷³ Öyle ki bir iĥeĥeĒe zehir karıŐtırdılar. Onun Ēönlünü kana buladılar. CiĒerini de parĥaladılar.

Dü kitirā vücūdeş zîb u zînet-i bâhir

Nazîr-iu eger cû-yı Hüseynest⁸⁷⁵

Nesr: şemere-i şecere-i hânedân-ı nübüvvet, nüķāve-i sülāle-i dūdmān-ı risālet, nūr-ı hādeķa-i aşfiyā, nūr-ı hādika-i evliyā, kıble-i ehl-i hubb u velā, ķatıl-i deşt-i Kerbelā

İmām Hüseyn bin ‘Ali rađıyallahu ‘anhümā: Künyeleri Ebū’l-ķasan ve laķablari seyyidü’ş-şühedādur. İmām-ı şālîş ve ebū’l-eimmedür. İmām Ħasanuñ velādetinden elli gün güzer itdükde şulb-i pederden sefer ve raķm-ı māderi maķarr idüp sāl-i ķārum-ı hicretde [232b] ķalvet-serāy-ı kümūndan nūzhat-cāy-ı zuhūra āfītāb-ı cemālleri pertev-endāz-ı envār-i iclāl oldı ve İmām Hüseyn-i şehidūñ dört puser ve iki duķter evlādı vücūda gelüp evlād-ı zukūrinūñ birisi ‘Ali Ekber ve birisi ‘Ali Evsaķ ki Zeyne’l-‘ābidīndür ve birisi daķı ‘Ali Aşfar ve biri ‘Abdullahdur ve bir rivāyetde altı ‘aded evlād-ı zukūrı olup birisi Muķammed ve biri Ca’ ferdür. Ba’ zılar Muķammed yirine ‘Ömeri zıkr itmişler ve seyyidü’ş-şühedā İmām Hüseyn bin Murtażādan şoñra İmām Zeyne’l-‘ābidīn ķil‘at-pūş-ı beķā olup Zeyne’l-‘ābidīne daķı ba’ zılar ‘Ali Aşfar tesmiye itmişdür.

Ravza:

Puser-i murtażā İmām Hüseyn

Ki ķu uy ne būd der kevneyn⁸⁷⁶

Muştafā mer ūrā girifte bedūş

Murtażā perverīde der-āgūş⁸⁷⁷

⁸⁷⁴ Onun kemāli bizim nezdimizde zāhirdir. Diller onu övmekte yetersiz kalırlar.

⁸⁷⁵ İki dünyaya onun varlığı ve vücudu apaķık bir ūzellik ve süstür. Onun benzerini eķer arasan o Hüseyn’dir.

⁸⁷⁶ İmām Hüseyn Murtaza’nın oğludur. Ki onun gibisi iki dünyada yoktur.

⁸⁷⁷ Mustafa bir seferinde onu kucaķına almıştı. Ali Murtaza onu kucaķında yetiştirmişti.

‘Akd der bend-i ‘ahd ü peymāneş

Būd Cibrīl mehd cenbāneş⁸⁷⁸

Neşr: Mervīdür ki bir gün ol şehīd-i Kerbelā ‘unfuvān-ı şabāda düş-nişīn-i Resūl-i Müctebā olup yekriştenūñ [233a] bir ucu Ḥabīb-i Ḥudānuñ dehen-i pākine ve bir ucu seyyid-i sü‘edānuñ dest-i mübārekine peyveste iken ḥāstār-ı temşiyet-i Ḥazret-i Ḥātem-i Risālet olmağıla anlar daḥi İmām Ḥüseyinūñ ḥātır-ı enverlerin ri‘āyet için tebe‘iyyet ve zānularu üzre meşy ü hareket ile muvāfaqat iderlerdi. Ḥużzār-ı meclis-i muḳaddes-i nebevīden bir ‘ārif-i āgāh **ni‘mel cemelike yā ebā ‘Abdullah⁸⁷⁹** didükde cenāb-ı nübüvvet penāh **ni‘me’r-rākibi huve⁸⁸⁰** buyurdılar velākin *Ravzatü’ş-Şühedāda* bu ḥikāyet İmām Ḥasana nisbet olunduğu *Sünen-i Tirmizīde* merfū‘an İbni ‘Abbasdan rivāyet olunmuşdur. *Keşfü’l-Maḥcūbda* İmām Ḥüseyine nisbet olunmuşdur. Her kangısı ise maḳşūd ol bedreyn-i ḳamereynūñ ‘ulüvv-i mekānetlerin ḥikāyetdür. Āh kim ol rūşen çeşm-i aşfiyānuñ Kerbelāda Yezīdilerden çekdügi cefā ve ezā kütüb-i tevārīḥ ü siyerde raḳam-zede-i ḥāne-i ciger-süz-ı ḥayret-fezādur.

Beyt:

Sehl kāri nīst ḥ’ān āl-i Aḥmed rıyḥten

Ḥāk-ı gam ber farḳ ferzend-i Muḥammed rıyḥten⁸⁸¹

Eşfaḳu’l-iḥvān-ı dīnūñ [233b] ḳavli ol sulṭān-ı şühedānuñ nuṭḳ-ı rūḥ-efzālarındandır. Ḥaḳḳa ki necāt dīne mütāba‘at ve helāk muḥālefetindedür. Pes merd-i ḥired-mend oldur ki rüfeḳā’-i müşfikānuñ ḳadrini idrāk ile naşīḥatin ḳabūl idüp muvāfaqatından nukūl itmeye aḥ-i eşfaḳ daḥi oldur ki naşīḥat-gūy olup mücerred-i şefḳat-bend

⁸⁷⁸ Onun ahd ve sözüne söz bağlamıştı. Bu Cibril’in kanatları ona sergi olmuştu.

⁸⁷⁹ Deven ne güzel bir devedir, ey Abdullah’ın babası.

⁸⁸⁰ O ne iyi binicidir.

⁸⁸¹ Aḥmed’in ailesinin kanını dökmek kolay bir iş değildir. Toprak Muhammed’in oğlunun kendisi üzerine dökülmesinden dolayı gamlıdır.

olmaya ve haķıķat ve Őefķat oldur ki birāder-i ercūmendūñ evzā[ ] -i nā-revāsına rızā göstermey p ihtimām eyleye

Na m:

Hest ber ehl-i ma rifet r   en

 ıfāt-ı H  zet-i H  seyin   H  san⁸⁸²

An yeki a terisest t  bende

Ve an ydiger gevheriest rah  ende⁸⁸³

An yeki n  r-ı d  de-i nebev  

Ve in yeki Őem   -i c  n-ı Mu tafav  ⁸⁸⁴

An yeki m  h-ı  sum  n-ı kem  l

Ve in diger serv-i bost  n-ı cem  l⁸⁸⁵

Ne r: v  ri -ı haķıķat-i A med    er   -ı  e m-i  mmet-i Mu ammed   cem   -i Őem   u l-   ib  d Őem   -i cem   u l-evt  d

Eb   Mu ammed   Ali bin El-H  seyin bin   Ali bin Eb   T  lib rad  yallahu   anh  m:
[234a]  m  m-ı r  bi  d  r. K  nyeleri Eb   Mu ammed ve laķab-ı Őer  fleri Zeyne  l-   bid  nd  r vel  detleri hicret    otuz altısında vef  tları yetmi   be   tarihinde v  ki  

⁸⁸²H  . H  seyin ve Hasan  n sıfatları marifet ehline a ıktır.

⁸⁸³ Onlardan biri ı ıldayan yıldızdır. Di eri ise parlayan cevherdir.

⁸⁸⁴ Onlardan biri Peygamberin g  z  d  r ve di eri Mustafa  n canının ı ı ıdır.

⁸⁸⁵ Onlardan biri olgunluk g    n  n ayıdır. Di eri ise g  zellik (cemal) bostanının selvisidir.

olmuştur. Tokuz ferzend u tokuz duhterleri vücūda gelüp ferzendlerinden altısı kendülerden şöñra bâķī qalmışdır ki esāmī-i şerīfeleri İmām Muḥammed Bākır ve ‘Abdullah ve Zeyd-i Şehīd ve ‘Ömer-i Eşref ve Hüseyn Aşğar ve ‘Ali Aşğardur. Mervīdür ki İmām Hüseyn-i şehīd ile refīķ-i Kerbelā olan aşhāb-ı Resūlullah ve evlād-ı ḥabibullahuñ cümlesi meykede-i Kerbelāda medhuşān-ı ser-girān-ı şahbā-yı şehādet olup İmām Zeyne’l-‘ābidīn ile ehl-i beytten bir kaç ümmehāt-i mü’mininden gayrı şahv-ı hayatda kimse qalmamış idi. Zeyne’l-‘ābidīn daḡi ğam-beste ve dil-ḡaste ve za‘īf ü şikeste ehl-i beyt-i Resul ise ‘uryān ü giryān vaşfımümkin olmayan ḡaķāret ve ihānetler ile Yezīd-i zalālet-mezīd-i bī-hidāyetūñ nażar-ı bī-merḡametine getirüldükde etbā’-i Yezīdden [234b] birisi **keyfe aşbaḡtüm yā ‘Ali yā ehl’el-beyt**⁸⁸⁶ diyu su’āl eyledi. Zeyne’l-‘Ābidīn daḡi **aşbaḡnā min kavminā bi menzileti kavm-i Mūsā min āl-i Fir‘avn. Yezbehūne ebnāehüm ve yestahyūne nisā ehüm**⁸⁸⁷ diyu cevāb virdiler.

Beyt:

Her sāl tāze mişeved in derd-i sīne-sūz

*Sūzi ki kem ne gereded u derdi ki bī-devāst*⁸⁸⁸

İmām Zeyne’l-‘Ābidīnden sa‘īd-terīn-i dünyā vü āḡiret kimdür? diyu su’āl olunduķda **men izā rażīye lem yaḡmilhu rızāhu ‘ale’l-bāḡılı ve izā şahate lem yaḡruchu seḡaḡuhu ‘ani’l-Ḥaḡķī**⁸⁸⁹ Pes evşāf-ı kemāl-i rāstān bāḡıla ‘adem-i rızā ve emr-i Ḥaḡdan ḡāric olan şeyde nār-ı ğāzabın itfā’dur ki ḡışmına ğālib olup ḡīn-i ğāzabda Ḥaḡdan ‘udül itmeye. Maḡlūb-ı ğāzab olmak ḡod bāḡıldur. Mü’min ise mübḡil olmaz. İmdi zıķr olunan şıfat-ı reddiye şıfāt-ı sü‘edādan degüldür. **Allahümme üḡşürnā me‘al ebrār**⁸⁹⁰ nūr-i ḡadıķa-i [235a] Resul nur-i ḡadeķa-i Zehrā-i Betül bedr-i dücā nūr-ı hüdā

⁸⁸⁶ Ya Ali ve ehl-i beyt nasıl sabahladınız?

⁸⁸⁷ Biz kavmimizle Mūsā (a.s)’ın kavminin Firavun ailesi karşısındaki durumuna benzer bir şekilde sabahladık. Firavun’un taraftarları İsrailoğullarının çocuklarını öldürüp, kadınlarını kendileri için alıkoyuyorlardı.

⁸⁸⁸ Bu gönül yakıcı dert her yıl tazeleniyor. Öyle bir yangın ki eksilmiyor, öyle bir dert devası yok.

⁸⁸⁹ Kendisinden razı olunan kimse bu razı olunmayı bātıla çekmezse ve yine o kişi kızdıḡında bu kızgınlıḡı onu Hak’tan saptırmazsa (o kişi mutlu kimsedir) buyurdular.

⁸⁹⁰ Allah’ım bizi iyilerle ḡaşret.

Ebū Ca‘fer İmām Muḥammedü’l-Bākıř bin ‘Alı bin el-Ḥüseyın bin Murtaẓā raḍıyallahu ‘anhüm

Muḥammed Bākıř imām-ı ḥāmisdür. Künyeleri Ebū Ca‘fer laḳabları Bākıřdur. Velādetleri Medīne-i Münevverede hicret-i nebeviyyenüñ elli yedinci tarihi şaferinüñ üçüncü günü yevmü’l-cum‘ada vuḳu‘a gelüp vefātları daḫi hicretüñ yüz on dört senesinde vāḳı‘ olup şādef-i le‘ālî-i ‘ilm ü ‘irfān olan cesed-i dūrri-yi leme‘ānları meşhede ḳarīb Baḳı‘de defn olunmuştur. Vālideleri Ümmü ‘Abdullah Fāṭımā bintü’l-Ḥasan bin ‘Alı olmağıla sādāt-ı Ḥüseyniden velādet-i Ḥasan ve Ḥüseyın cem‘olanuñ evvelkisi Muḥammed Bākıřdur. Ca‘fer-i Şādıḳ ve ‘Abdullah ve İbrāhim ve ‘Alı nām dört ferzend-i ercümendi vücūda gelüp a‘ḳāb-ı Bākıř İmām Ca‘fer-i Şādıḳdan münteşir oldu ve sebeb-i laḳab-ı Bākıř ‘ulūm-ı külliyyede kemāl-i vüs‘at ile zāhir olduğıdur dimişler ve ba‘zılar laḳab-ı Bākıřı anlara Resūl-i Ekrem şallallahu ‘aleyhi vesellem [235b] ta‘yīn buyurmuştur dirler.

Mervīdür ki aşḫāb-ı Resūlullahdan Cābir bin ‘Abdullah raḍıyallahu ‘anhuñ evāḫir-i eyyām-ı ‘ömr-i sālḥürdelerinde eşbāḫ ve şuver dīde-i rüşen zāmırlerinden mestūr olmuş idi. Bir gün ol şemere-i bāküre-i şecere-i mübāreke-i Resūl ḳurre-i ‘ayn-ı Betül Muḥammed Bākıř mebdā’-i şebābda Cābire varup selam virdi. Cābir daḫi **ve izā ḥuyıytüm bi taḫıyyetin fe ḥayyu ni aḥsne minhā**⁸⁹¹ şerāyiṭini taḳdīmden soñra “Siz kimsiz?” diyu ta‘rīf ve tefḥīmın istid‘ā itmekle “Ene Muḥammed bin ‘Alı bin el-Ḥüseyın bin ‘Alı bin Ebi Ṭālib” diyu cevāb virdi. Cābirüñ çeşm-i dili rüşen ve ravẓa-i cānı gülşen ve ‘andelīb-i zebānı zemzeme-zen-i “**Merḥaben yā müctebā yā murtaẓā**”⁸⁹² olup eyitti: “Ey veled-i seyyid-i Benī Ādem ricā iderem ki dest-i sa‘ādet-peyvesteñi bu pīr-i ḡam-güsāruña viresin.” Ol sened-i enām ve seyyid-i hümām daḫi ‘araḳrīz-i ḥicāb-tamām olarak dest-i siyādetin kümm-i sa‘ādetinden ibrāz idüp Cābire feraḫ-sāz oldu. Cābir daḫi

Meşnevī:

Dest be küşād ü kenār-ı anüş-girift

⁸⁹¹ Hadis-i Şerif: Selām aldığınızda ona en güzeliyle karşılık veriniz.

⁸⁹² Ey memnun kalınmış ve seçilmiş olan.

Hemçü ‘aşk ender dil ü cânêş girift⁸⁹³

Tıbkınca [236a] dest-i iştiyâkın dirâz idüp hezâr şevk u niyâz ile ol yed-i beyzâyı takbîl u iltişâm ve bû-yı ‘anber-i şemîmlerin meşâm-ı cân ile iştîmâm idüp

Meşnevî:

În nefis cân dâmenem ber baftest

Bû-yı pirâhen-i Yûsuf yaftest⁸⁹⁴

Mefhûmı ile nâle-serâ olarak cebîn-sây-ı kâdem-i pâk-ı velâyet-peymâ olmağı daği temenni itdükde imâm-ı hudâ imtinâ‘ ve ibâ eyledi. Pes çeşm-i Câbirden mâned-i şehâb maţar-ı eşk-i maḥabbet müteḳâtır olup: “**Yâ İbni Resulillah ve yâ kurreti ‘ayn-ı ḥabibullah inne Muhammeden rasûlallahi yukruke’s-selâm**”⁸⁹⁵ didükde ve İmam daği ve ‘ala Rasûlullahi ve rahmetullah ve berekâtühü⁸⁹⁶ diyup “Ey Câbir bu ḥaber-i beşâret-nişânı şerḥ ü beyân kıl “ buyurdu.

Câbir daği:

Goft ey nûr-ı Ḥaḳ u def‘-i ḥarac

Ma ‘nâ-yı “Eş-şabru miftâḥu’l-ferec”

Men çî gūyem yek raḳam huşyâr nîst

Şerḥ-i ân yârî ki ūrâ yârîst⁸⁹⁷

Mefhûmunu gūyâ ve zîkr-i soḥbet-i sâbıka-i meclis-i ḥabîb-i Hudâ şu‘ûr ve lâ-şu‘ûrını ġârḳ-ı deryâ-yı maḥv ü fenâ idüp bir zamandan soñra şaḥv u bekâyâ geldükde

Meşnevî:

⁸⁹³ Kollarını açtı ve onu yanına aldı. Tıpkı aşkın gönlü ve canı sarması gibi.

⁸⁹⁴ Bu nefis can eteğini ördü. Yusuf’un gömleğinin kokusuna kavuştu.

⁸⁹⁵ Ey Rasulullahın oğlu ve göz aydınlığı kesinlikle Allah rasulu Muhammed sana selam söylüyor.

⁸⁹⁶ Allah’ın rahmet ve bereketi Allah rasûlünün üzerine olsun.

⁸⁹⁷ Ey Hak nûru ve sıkıntıları savan kişi söyle; “Sabır sıkıntılardan kurtulmanın anahtarıdır.” kelimesinin anlamı: Uyanık olan birine ben ne söyleyeyim. O sevgilinin şerhi ki onun sevgilisidir, onunla dosttur.

Çün be ẖĩş āmed zi ğark-ı āb-ı fenā

*Hoş zebān be küşād der medh ü senā*⁸⁹⁸

Mazmūnı üzre nağme-perdāzī-i perde-ber-endāzī-i rāza ser-āğāz idüp eyitti: “Ey seyyid-i hümām bir gün ol Seyyidü’l-enām ‘aleyhi’ş-şalātü ve’s-selāmuñ huzūr-ı qudsī maqamlarında idüm. Bu ‘abd-ı müstemendlerin kelām-ı mu‘ciz-nizāmları ile behremend idüp buyurdılar ki: “Ey Cābir şāyed ki sen evlād-ı emcādumdan Muḥammed bin ‘Ali bin Hüseyn nām [236b] bir ferzend-i kerāmet-fercāmuñ mülākātıyla şeref-yāb olasın. Hāḡ subḡānehū ve te‘ālā ol ferzend-i mükerrremi kemāl-i fīṭnat ve nūr-ı ḡikmet ile behreyāb itmışdür. Benden aña tebliğ-i selām eylesin” buyurduğun İmāma i‘lām itmekle iblāğ-ı selām-ı risālet-penāhuñ fevāyih-ı qudsiyye ve revāyih-ı ünsiyyesiyle ḡalb-i firūzları micmere-efrūz-ı kerāmet ve ‘ıtr-sūz-ı velāyet oldı. Raḡıyallahu ‘anh ve ‘an ıtreṭi rasūlullah ecma‘īn sulṭān-ı millet-i Muṣṭafavī bürhān ü ḡucet-i sūnnet-i nebevī ciger küşe-i Muṣṭafā ḡurre-i ‘ayn-ı murtaẓā maṭla‘-ı envār-ı ḡaḡāyık menba‘-ı esrār-ı deḡāyık

Ebū ‘Abdullah İmām Ca‘ferü’ş-Şādık İbni Muḥammedü’l-Bākır bin ‘Ali bin Hüseyn raḡıyallahu ‘anhüm

Anlar İmām-ı sādisdür. ‘Ulūm u işārātda refi‘u’d-derecāt olup meşāyih-ı tarīḡat [237a] anlaruñ peyrevi ve aşḡāb-ı vecd-i ḡāletüñ pīşrevi olup zümre-i ‘uşṣāḡuñ pīşvāsı ‘ibād ü zühḡāduñ muḡtedāsıdur. Künyeleri Ebū ‘Abdullah ve Ebū Muḥammed ve eşheri elḡābı Şādıḡdur. Velādetleri hicretüñ sekseninci senesinde rabi‘ül-evvelüñ on yedinci günü yevmü’l-işneynde Medīne-i Münevverede vuḡū‘a gelüp vefātları daḡı ‘alā eşheri’l-aḡvāl Medīne-i Münevverede yüz kırḡ sekizinci Recebüñ on beşinci günü yevmü’l-işneyne ve ‘inde’l-ba‘ẓ sene-i mezkūre şevvālīnüñ on beşinde düşünbe gününde vāḡi‘ olmuşdur. İmām-ı Ca‘ferü’ş-Şādıḡuñ sulb-i pākinden İmām-ı Mūsā Kāẓım ve İsmā‘il ve ‘Abdullah ve İṣḡāḡ Mü’mīn ve Muḥammed Me’mūn ve ‘Abbas ve ‘Ali ‘Arīẓ nām yedi ‘aded ferzend-i ercūmend [237b] vücūda gelüp a‘ḡāb-ı Ca‘fer Mūsā ve İsmā‘il ve ‘Aliden ve Muḥammed ve İṣḡāḡdan münteşir olmuşdur ve İmām-ı Ca‘fer ile Ebū ḡanīfe raḡıyallahu ‘anhümānūñ velādeti bir senede vāḡi‘ olup İmām-ı A‘ẓam ḡāzretlerinüñ vefātı

⁸⁹⁸ Fenānın ğark edici suyunda kendine geldiğinde; medh ve senā etmede tatlı dili açıldı.

İmām-ı Ca‘ferden iki yıl sonra vāki‘ olmuşdur. Menkûldür ki bir gün Ca‘fer-i Şâdık Ebû Hanife radıyallahu ‘anha tevcih-i hitâb idüp “Yâ Ebâ Hanife ‘âkil kimdür?” didiler. Ebû Hanife daği “‘Âkil oldur ki hayr ile şerr beynini fark eyleye” didiler. Ca‘fer-i Şâdık: “Yâ Ebâ Hanife ‘inde’t-tahkîk ‘âkil oldur ki hayrînüñ hayrını, şerrînüñ şerrini temyîz idüp hayruñ hayrını ihtiyâr ve şerrînüñ şerrinden firâr ide” buyurdular. İmām Ca‘fer-i Şâdıkun kelimât-ı hikmet-nikâtındandır ki buyurmuşlar: “Bilâ tevbe olan ‘ibâdet dürüst olmaz. Zîrâ **et-tâibüne’l-‘âbidune**⁸⁹⁹ kavî-i keriminde tevbe ‘ibâdetden mukaddemdür” ve buyurmuşlar ki: “Beş kimesneden ihtirâz gerekdür. **Evvelâ** kezzabdan ki hemîşe ekâzibine mağrûr olursun **sâniyen** ahmağdan ki [238a] saña fâide zu‘m itdügi ziyân olur. Zîrâ temyizi yokdur. **Şâlişen** bahılden vaqt-i zarûretde senden yüz döndürür. **Râbi‘an** bed-hulğdan ki mağall-i hâcetde seni zâ‘i kılar. **Hâmisen** fâşıkdan ki seni bir loğmadan kemtere şatar.” “Yâ İmām bir loğmadan kemter ne ola?” didiler. “Ol loğmaya şama‘dur” buyurdu ve buyurmuşlardur ki: “Dünyada daği düzeğ ve cennet vardır. Ya‘ni ‘âfiyet cennet ve ‘adem-i âfiyet düzeğdür. Cennet-i ‘âfiyet oldur ki kâruñı Hâkka sıfâriş kılasın ve düzeğ-i ‘adem-i ‘âfiyet oldur ki Hâk murâdın koyup nefis murâdınca gidesin ve Hâkkı zikr hâlinde tevbe zikri Hâkdan gafletdür” buyurmuşlar. Fi’l-hâkîka zikr-i Hâk oldur ki galebe-i mağabbet-i Hâk ile her şey ferâmûş ola. Zîrâ mağabbet-i Hâk cümle şeyden ‘ivağdur.

Pes zikr-i Hâk mağabbet-i Hâkka istiğrâk ile şifât-ı beşeriyyeden iftirâkdur. Ol hâlde ise tevbe nefse şu‘ûr ve zellât nefse ‘özdür. Tecellî-i cemâl hod ‘özre mecâl kımaz. [238b] Allahümme heb lenâ’l-halvete me‘ake ve’l-‘uzlete ‘ammâ sivâke vemlâ esmâ‘inâ bi lezîz-i hitâbike ve şammit elsinetinâ ‘amma sivâ zikrike ve guṭṭ ebşârinâ ‘an müşâhedeti gayrike. Vesķinâ min şarâbi mağabbetike vemḥi sıfâtinâ bi envâri şifâtike ve istehlik cihâti fiaâķinâ bi luṭfi cûdike fi cûdi ihâṭati cûdike. âmin bi ḥurmeti ḥabîbike Seyyidü’l-mürselîn⁹⁰⁰ şem‘-i dâniş ve bîniş rûşen çerâğ-ı âferîneş gül-i bostân-ı risâlet dürr-i deryâ-yı velâyet

⁸⁹⁹ Tевbe edenler ve ibadet edenler.

⁹⁰⁰ Ey Allah’ım! Bize kendinle halvette kalmayı ver ve senden gayrisıyla uzlette kalmamayı ver. Kulaklarımızı hitabının lezzeti ile doldur. Zikrinin dışındaki her şeyden dillerimizi sustur. Gözlerimizi senden başkasını müşahade etmekten ört. Bize aşkının şarâbını içir. Sıfatlarımızı kendi sıfatlarının nuruyla yok et. Bizim ayrılıklarımızın yönlerini senin cömertliğinin lutfuyla yok et. Âmin. Gönderilmiş rasullerin efendisi olan Habibinin hürmetine.

Ebū İbrāhim İmām Mūsā Kāzım İbnü Ca‘fer es-Şādik bin Muḥammed el-Bākir raḍıyallahu ‘anhüm

Anlar İmām-ı sābi‘dür. Künyeleri Ebū İbrāhim laḳabları Kāzımdur. Kāzımü’l-ğayṣ ve ḫalīmü’n-nefs olduğu için mülakḳab bi’l-kāzım olmuşlardır. Velādetleri Mekke ile Medīne meyānında Ebvā nām menzilde yüz yigirmi sekiz tarihi şaferinüñ yedinci günü yevmü’l-eḫadde vuḳu‘a gelüp hicretüñ yüz seksen altı recebüñ beşinci günü yevmü’l-cum‘ada Hārūn er-Reşīdūñ ḫabsinde mesmūmen nāil-i şeref-i şehādet olmuşlardır. [239a] Ḳabr-i müteberrikleri Bağdāddadır. Anlaruñ şulb-i pākinden altmış dört zükūr ve otuz altı inās vücūda gelüp yigirmi üçünden ‘aḳibi olmayup ba‘zınuñ a‘ḳābında daḫi ihtilāf vardır ve a‘ḳāb-ı Mūsā Kāzım beş evlādınuñ aṣlāb-ı pākinden hüveydā ve sırr-ı imāmet veled-i mükerrerleri ‘Ali Rızāda cılve-nümā olmuşdur. Kerāmāt-ı seniyyeleri bī-ğāyet ve menāḳıb-ı ‘aliyyeleri kütüb-i mu‘teberede bī-nihāyetdür. Raḫmetullāhi ‘aleyh ve raḍıyallahu ‘anh hemdem-i nesīm-i visāl maḫrem-i ḫarīm-i celāl ḡuṣn-ı şecere-i Muṣṭafavī ḫüsn-i semere-i Murtaḫavī

Ebū’l-ḫasan İmām ‘Ali er-Rızā İbni İmām Mūsā bin Ca‘fer es-Şādik raḍıyallahu ‘anhüm

İmām-ı şāmındır. Künyeleri Ebū’l-ḫasandur. Lāḳabları Rızādur. Velādetleri Medīne-i Münevverede hicretüñ yüz elli üç tārīḫi rebī‘ül evvelüñ on yedinci gününde yevmü’l-ḫamīse ve şeref-i şehādetleri belde-i Ṭusda ve şeref-i şehādetleri iki yüz on sekiz ramāzanunuñ evvelki günü yevmü’l-cum‘ada vāḳi‘ olup yirine ferzend-i ercümendi Muḥammed en-Naḳī seccāde-nişīn-i miḫrāb-ı imāmet olmuşdur. [239b] Menāḳıb-ı cemīle ve feżāil-i celīleleri ḫadd u kıyāsdan efzūndur. Raḫmetullāhi ‘aleyh ve raḍıyallahu ‘anh velīy-yi ḳubbe-i ḡayret şafīy-yi perde-i vaḫdet ‘āmil-i ṭarīḳat ‘ālim-i ḫaḳīḳat verd-i ra‘nā-yı bāḡ-ı vücūd-ı nübüvvet, serv-i bālā-yı ravḫa-i şuhūd-ı velāyet

Ebū Ca‘fer İmām Muḥammed en-Naḳī bin ‘Ali bin Mūsā el-Kāzım raḍıyallahu ‘anhüm

Anlar imâd-ı tâsi‘dür. Künyeleri Ebû Ca‘fer ve elķābı Naķı u Cevād u Kāni‘dür. Velâdetleri hicretüñ yüz toksan beş senesinde vefâtları iki yüz yigirmi zilhiccesinüñ altıncı günü yevmü’l-süleşādā Mu‘taşım Billāhuñ ‘ahd-i hilâfetinde vuķu‘a gelüp ve fî ba‘zu’r-rivāye mesmūmen fāiz-i ‘izz-i şehâdet olmuşdur ve Me’mūn Hālîfe cenāb-ı imāma hadāset-i sinde Ümmü’l-Faẓl nām bir duķterin tezvîc idüp ol eşnāda Yahyā-yı Ekşem ile mübāheşse-i ‘ilm itdükde feẓāil-i celîlesi zāhir olduķı ba‘zı kütüb-i mu‘teberede [240a] müşbet huşûşa İmām-ı ‘Ali Şabbāguñ **Fuşûlü’l-Mühimme fî Ma‘rifeti’l-Eimme** nām kitabında tafşil üzre hikāyet olunmuşdur. Anlaruñ a‘ķābı veledeyn-i muķteremeyni İmām ‘Ali el-Hādî ve Seyyid Mūsā-yı Muberķa‘dan münteşir olmuşdur. Seyyid Mūsā, Kūm nām maķalde vefât idüp anuñ evlādına Rızavî ta‘bir iderler. Sālik-i hāzret-i melekût, şāhid-i ğayret-i ceberût, ğonca-i ğülzār-ı nübüvvet, nev-nūr-ı şukūfe-rāz-ı risālet

Ebû’l-Ħasan İmam ‘Ali el-Hādî İbni Muĥammed en-Naķî İbni ‘Ali er-Rızā rağıyallahu ‘anhüm

Anlar imām-ı ‘āşirdür. Künyetleri Ebû’l-ĥasendur ve anlara Ebû’l-ĥasen-i Rābi‘dirler. Zirā Ebû’l-ĥasen-i evvel ‘Aliyyü’l-Murtaẓā, şānî Ħüseyin-i şehîd-i Kerbelā, şālîş ‘Ali bin Mūsā er-Rızādur ve laķabları Hādî ve Taķîdür velâdetleri Medîne-i Münevverede hicretüñ iki yüz on târiķi recebinüñ on üçüncü ğününde vefâtları daķı Muntaşır Hālîfe ‘ahdinde Sürre Men Rāy (**Samarra**) nām şehirde hicretüñ iki yüz elli üç târiķi cemāziye’l-āķiresinüñ āķiri olan yevmü’l-işneynde [240b] vaķi‘ olup Ħasan ve Ħüseyin ve Ca‘fer nām üç ferzend-i melāyik-manẓarları vücūda gelüp a‘ķāb-ı peri peykerleri Ħasan ‘Askeri ile Seyyid Ebû ‘Abdillāh Ca‘ferden zuhūra gelmişdür. Raĥmetullahi ‘aleyh ve rağıyallahu ‘anh serv-āzād-ı cinān-ı Aĥmedî ve nūr-ābād-ı cenān-ı Muĥammedî

İmam Ebû Muĥammed Ħasan ez-Zeki bin ‘Ali el-Hādî

Anlar imām-ı hādî ‘aşerdür. Künyetleri Ebû Muĥammed ve lāşabları Zekî ve Hālîş ve Sirāc ve ‘Askerîdür. Velâdetleri Medîne-i Münevverede hicretüñ iki yüz otuz bir târiķinde vefâtları daķı târiķ-i hicretüñ iki yüz altmış bir senesinde vāķi‘ olup ķabr-i şerifleri Sürre Men Rāyda vālid-i mācidlerinüñ cenbindedür ve İmām Ħasen Zekînüñ şulb-i dūrri leme‘ânlarından faķaţ şāķib-i yakîn-i bî-ğümān ĥalvet-nişin-i bî-nişān

İmām Muḥammed Mehdī

Nümāyān olup imām-ı şānī ‘aşerdür. Künyetleri Ebū’l-kāsım ve laḡabları beyne’l-imāmiyye Huccet ve Kāim ve Mehdī ve Muntazar ve Şahibü’l-Zamandır. Velādeti Sürre Men Rayda hicretüñ [241a] iki yüz elli sekizinci târihi ramazanuñ yigirmi içüncü gününde vāқи‘ olmuşdur ve iki yüz altmış bir tarihinde üç yaşında iken târik-i bīgāne vü āşinā ve sālīk-i rāh-ı fenā olup lākin ne keyfiyyet ile medhūş-ı rahīk-i meykede-i ḡafā ve āfitāb-cemālleri ne ḡayṣiyyet ile rū-pūş-ı şehāb-ı ihtifā olduğı ma‘lūm-ı verā olmamağıla ḡaḡīkat-i mācerāları ḡayret-fezā-yı nihāyet-ārādur. El-ḡaşıl eimme-i işnā ‘aşerüñ her biri rūşen-çerāğ-ı dīn-i mübīn ve envār-ı ‘uyūn-ı mü’mīnīn olup kerāmāt-ı ‘allīye ve menākīb-ı seniyyeleri taḡrīrine bu cerīde-i muḡtaşarada vūs‘ at olmayup

Mısrā‘ :

Cism-i şān ma‘dūd lākin cān-ı yekī⁹⁰¹

Mażmūnı üzre cümlesi münşabığ-ı reng-i bī-rengī-i nūr-ı vahdet ve reh-nümāyān-ı rāh-ı ḡaḡīkatdürler. Aḡdem-ı sālīkān-ı tarīk-i ümem İbrāhim Edhem İmam Muḥammed Bāḡıruñ cüllī himmetiyle şāh-ı iḡlīm-i Ādem ve güzīde-i meşāyīğ-ı ‘ālem olup sirāc-ı ümmet ve aḡdem-ı muḡtedā-yı ehl-i sünnet Ebū Ḥanīfe raḡıyallahu ‘anh daḡı İmām Ca‘fer ile şoḡbet ve İmām-ı ‘Arab ü ‘Acem Muḥammed bin İdrīs eş-Şāfi‘ī [241b] Mūsā Kāzımdan iḡtibās-ı envār-ı velāyet idüp ehl-i beyt-i Resūle bir mertebe izḡār-ı maḡabbet iderler imiş ki ḡaşa ol zāt-ı pāk-tıyneti ba‘ż mufterīler rafza nisbet ve nice cefā ve eziyyet itmekle

Beyt:

İn Kāne rafzī ḡubb-i āl-i Muḥammed

Fel yeşhed eş-şakālān ennī Rāfızun⁹⁰²

Beyti ile zamāneden şikāyet itmişler diyü menḡuldür. Ḥaḡ subḡāne ve te‘ālā ‘ibād-ı mü’mīnīni tarīk-i ḡalāletden ve ehl-i Ḥaḡḡa inkār ve ‘adāvetden ḡıfz idüp şırāt-ı

⁹⁰¹ Onların cisimleri sayılıdır ancak canları birdir.

⁹⁰² Eğer Muhammed’in âlini sevmek Rafizilik ise cinler ve insanlar şahid olsun ki ben Rafiziyim.

müstaķim-i hidāyet ve rāh-ı kavīm-i maħabbetde dāim ve sābit eyleye. Āmīn. Bi cāh-ı Seyyidü'l-mürselīn şallallahu ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve aşhābihi ecma‘īn ve ‘alā men tābe‘ ahüm ilā yevmi’d-dīn.⁹⁰³

Der zıkr-i eimme-i erba‘a

Ka‘be-i dāniş ü ‘ilm hülāşa-i vera‘ ü hilm iftiḥār-ı fuķahā muḥtār-ı ‘ulemā

Ebū Ḥanife Nu‘man bin Şābit

Raḍıyallahu ‘anhuñ ve eimme-i erba‘ anuñ tarih-i velādet ve vefātı Hāzret-i Faḥr-i Kāināt ‘aleyhi ekmelü’t-taḥıyyātuñ velādet ve mi‘rācları mezkūr olan dūrreden şoñra fırķa-i hālīke ve fırķa-i nāciye [242a] beyānı ḥılālinde derc olmağıla bu maħalde tekrara ḥācet ḳalmamışdır. Menākıb-ı seniyyelerinde mezkūrdur ki ol vāriş-i ‘aql u şer‘ ḥāriş-i aşl u fer‘ Ebū Ḥanife raḍıyallahu ‘anhuñ mücāhede ve ‘ibādetde ve uşul-i ṭarīkatde ḳadem-i dūrüst ve şān-ı ‘azīmi olup bidāyet-i ḥālde ‘uzlete ‘azīmet ve ḥalkdan inḳıṭa‘a şarīmet idüp dil-i tāb-nāki fıkr-i cāh u riyāsetden berī ve dāmen-i pāki dest-i ta‘arruż-ı şöhretten ‘arī idi. Menḳüldür ki bir şeb-i sa‘ādet-ḳarīnde dīde-i Ḥaḳ-bīnleri āfītāb-ı cemāl-i Hāzret-i Seyyidü'l-mürselīn ile şerefyāb-ı nūr-ı yakīn olup “Yā Ebā Ḥanife seni sebep-i zindegānī-i sūnnet itmişlerdür. İḥtiyār-ı ‘uzletten ferāğat ḳıl “ buyurmağıla der sa‘āt-i fermān Resūle itā‘at ḳılup ḥıfz-i şer‘ u sūnnete bezl-i meḥūd ve istiṭā‘at idüp muḳtedā-yı ümmet ve pişvā-yı ehl-i sūnnet ve cemā‘at oldılar ve İbrāhim Edhem ve Dāvud-ı Ṭāi ve Bişr-i Ḥāfi ve Ebū Yūsuf [242b] ve İmam Muḥammed ve bunlar emşāli niçe meşāyih-ı kirām ve fuķahā-i ‘izāmuñ üstādı olup ‘ilm ü ‘amelde sirācü'l-ümme ve tāc-ı ibtihāc-ı eimme olmuşlardır ve Mansūr-ı Devāniķiñüñ ‘ahd-ı ḥilāfetinde ḳazā teklīf olunduḳda ḳabūlden imtinā‘ idüp cāh-ı dünyadan i‘rāzları kemāl-i nezāfetlerine delil-i ḳāṭı‘ ve ḡāyet-i nezāhetlerine bürhān-ı sātı‘dur. Menḳüldür ki merd-i Ḥudāyi Dāvud-ı Ṭāi yigirmi yıl ‘ale’t-tevālī Ebū Ḥanife raḍıyallahu ‘anhdan taḥşil-i ‘ilm-i dīn ile şadr-ı fuķahā-i güzīn olduḳda bir gün cebīn-sāy-ı ‘atebe-i vaḥdet-serā-yı imāmü'l-Ḥudā olup eyitti: “Ey üstādü'l-ulemā ve imādü'l-fuķahā, bundan şoñra ne käre ibtidā idelüm?” İmam Ebū Ḥanīfe raḍıyallahu ‘anh daḫi: “Yā

⁹⁰³ Kıyāmet gününe kadar ona tâbî olanların üzerine olsun.

büneyye ‘aleyke bi’l-‘amel fe inne’l-‘ilme bilā ‘amel ke’l-cesedi bilā rūḥin’’⁹⁰⁴
buyurdılar. Haḳḳa ki ‘ilm ‘amele maḳrūn olmasa şāf olmaz [243a] ve ‘ilm-i
mücerrede ḳanā‘at iden ‘ālim olmaz. ‘Ālim ḥod ‘ilme ḳanā‘at eylemez. Zīrā ‘ayn-ı
hidāyet muḳteżā-yı mücāhede olduğı gibi ‘ayn-ı ‘ilm dağı ‘ameli muḳteżidur ve bilā
mücāhede müşāhede olmaduğı gibi ‘amel dağı bilā ‘ilm olmamağıla lā-cerem ‘ilm
müriş-i ‘amel ve ‘amel dağı min ḥayşü’l-‘ilm olandur.

Pes mazhar-ı luṭf-ı Ḥudāyī Dāvud-ı Tāī güftār-ı hidāyet āşār-ı üstād-ı hādiden

Ḥā’niş berā-yı dāniş u dāniş berā dīd

*Çün dīde nist ḥā’niş u dāniş berāy-ı çist*⁹⁰⁵

Beytinüñ ma‘nāsına mühtedī olmağın

*Maḥv mi bāyed ne naḥv-ı incā bedān*⁹⁰⁶

Mefhūmın mülāḥaza ile mücāhede-i nefse ‘azīmet ve ol şeb-i ḳadr-ḳıymetde maṭla‘-ı
fecn-i sa‘ādete dek cebhe-i zīrā‘ati ḥāḳ-fersā-yı ‘atebe-i ‘ibādet ve tarḥ-ı māsivā ile
ḥāne-i ḳalbini ḥalvet-serā-yı nūr-ı maḥabbet idüp hengām-ı seḥerde ‘alā vefḳi’l-‘āde
berā-yı istifāde derse āmāde olduḳda

*Nişān-ı ‘āşık-ı şādık reh-i zerd est u sūz-ı dil*⁹⁰⁷

Mażmūnı üzre Ḥazret-i İmām derūn-ı Dāvudı [243b] şu‘le-firūz-ı ḥubb-ı vedūd ve
lehce-i nūr-behcesini ḡayret-nümūd müşāhede itmekle

*İn çī ḥālest in çī der-dest in çī sūz*⁹⁰⁸

diyu tefāḳḳut-ı ḥāl-i ciger-sūz itdükde Dāvud-ı Tāī:

Şi‘r:

Leḳad şeribtü şerāben ḥayviyeten ebediyyi

⁹⁰⁴ Ey oğulcağım, amelde bulun. Zīrā amelsiz ilim, ruhsuz ceset gibidir.

⁹⁰⁵ Okumak bilmek, bilmek de görmek içindir. Eğer görmek yoksa okumak ve bilmek ne içindir?

⁹⁰⁶ Bu tarafa feğil ama mahv olmak lazım.

⁹⁰⁷ Âşık-ı sâdıkların nişânesi sarı yüzlü ve yanık gönüllü olmalarıdır.

⁹⁰⁸ Bu ne haldir, bu ne derttir, bu ne yangındır?

Feşāre muttāhiden zālīke 'ş-şarābu bi mā hiye⁹⁰⁹

diyüp: “Ey hümām-ı enām kalbime dünyadan ferāğ-ı tamām geldi ve derūnumda bir sūziş-i bī-ārām zāhir oldu ki, ol derdūn devāsına zafer bulmadım” diyüp

Beyt:

Pes merā ey nūr-ı 'irfān pend dı

Yā merā bā ehl-i dil peyvend dı⁹¹⁰

beytiyle hālını imama i' lām eyledi. Ebū Ḥanife raḍıyallahu 'anh daḥi

Beyt:

To ber hīz in zaman der rā taleb kon

Pes an ki der vilāyethā taleb kon⁹¹¹

vefkince “Ey veled-i baḥtiyār bir zaman 'uzlet iḥtiyār kıl” buyurdılar. Dāvud-ı Ṭāī kelām-ı imāmı ıṣḡā kılduḡda

Barekallah ki in çünün bāyed çünün⁹¹²

diyu varup mu'tekif-i hücre-i 'uzlet oldu. Bir müddetten soñra muḡtedā-yı ümmet Dāvudı ziyāret idüp “Ey veled-i sa'ādet-baḡt [244a] mücerred-i ḡalvet-güzīn-i ferāğat olmaḡ maḡbūl-i aṣḡāb-ı dirāyet degūldür. Enseb budur ki bir kaç gün bize muvāfaḡat idüp derse ḡāzır olasın velākin sākit ü şābir olup **fe inne kıyle yūmkünü en yuḡāl⁹¹³** dimeyesin ki

Nazm:

Eger ḡāmūş nişini hemçü merdān

⁹⁰⁹ Ben ebedī hayat şarābını içtim, bu şarap kendisiyle bir oldu.

⁹¹⁰ Ey irfan nūru bana nasihat ver veya beni gönül ehline ulaştır.

⁹¹¹ Sen şimdi ayaḡa kalk ve uzleti iste. Sonra vilayetlerde eğlen, zaman geçir.

⁹¹² Allah mübarek etsin ki, işte böyle olması gerekir.

⁹¹³ Şöyle de denebileceḡi denilmiştir.

Nebāşed ḥod ter ez esrār nokşān⁹¹⁴

diyu naşihat buyurdu. Dāvud-ı Tāīye bu nükteden işāret ne ise ma‘lūm olmağıla su’āl ve cevābdan ferāgat ile sene-i kāmile meclīs-i derse mülāzemet idüp “Bir yılda olan şabrum otuz seneye mu‘ādil oldu” buyurdılar ve bi’l-cümle Ebū Ḥanife raḍıyallahu ‘anhu Dāvud-ı Tāīde keşretten vahşet ve ḥalvete ülfet ve şoḥbet-i ehl-i vaḥdete kemāl-i rağbet görmekle: “Yā Dāvud şimden soñra saña lāzım olan bir mürşid-i rāh-ı ḥaḳīkatüñ dāmen-i irşādına teşebbüs itmekdür” diyu Ḥabīb-i ‘Acemī terbiyesine delālet idüp

Nazm:

‘İlm esrār-i ledünni pîş u est

Sālikān-ı rah-ı Ḥaḳ dervîş-i u est⁹¹⁵

[244b] *Rev to bā u yār şev ez ğayr bür*

Zi an ki dāri to be u ḥodkār-ı pür⁹¹⁶

Zi an resî her ançı maḳşüdet bûd

Zi an be bîni ançı maṭlûbet bûd⁹¹⁷

Mefhûmıyla beşāret buyurmağıla Dāvud daḥi

Mısra‘ :

Her çi fermāyî be cān fermān bürem⁹¹⁸

⁹¹⁴ Eğer adam gibi sessiz oturmazsan sırlardan kendin noksan kalırsın.

⁹¹⁵ Ledün ilminin sırları onun önündedir. Hak yolunun yolcuları onun dervîşdir.

⁹¹⁶ Sen o sevgili ile başkasından gayrıdan uzak ol. Senin onunla iken yapacağın şey çoktur.

⁹¹⁷ Sen maksadın neyse ondan ulaşabilirsin. Matlûbun neyse ondan görebiliyorsun.

⁹¹⁸ Her ne buyurursan başım üstüne.

diyu musara‘at ve ‘atabe-i Ḥabībe mülāzemet ve tekml-i ṭarīkat idüp berekāt-ı du‘ā-i İmām-ı A‘zam ile a‘zam-ı pīšvā-yı erbāb-ı ḥaḳīkat oldılar. Rahmetullahi ‘aleyhim ve raḍıyallahu ‘anhum. Pes muḳtedā-yı ümmet pīšvā-yı millet

İmām-ı Mālīk bin Enes bin Mālīk raḍıyallahu ‘anhümā

Daḫi ḥıṣāl-i ḥamīde ve ef‘āl-i cemīle ile muḥallā ve envār-ı şerī‘at ve sünnet ile mücellā olmuşlar idi. Huccetü’l-İslām İmām Muḥammed Ġazālī *İḥyā-i ‘Ūlūmī’d-Dīn*de buyururlar ki: **“Süile Mālīk fe kıyle yā Mālīk mā teḳülü fi talebi’l-‘ilm” fe ḳāle “Ḥasanün, cemilün velākin ünzurullezī yelzemüke min ḥıynin tüşbihi ilā ḥıynin tümsi fe elzimuhü.”**⁹¹⁹ Ya‘ni taleb-i ‘ilm ḥaḳḳında ne dirsüz diyu İmām-ı Mālīkden istifsār olunduḳda **“İlmi taleb ḥübdur velākin naḫar ḳıl şol ḫāle ki şabaḫladuḡuñ ḥinden [245a] giceledüḡin ḥıne varınca saña lāzım ola. Pes aña mülāzemet begāyet merḡübdur”** buyurdı. Ḥaḳḳa ki ‘atabe-i ‘ibādet mülāzemet ve ḳalbi māsivādan taḫliye babında müdāvement kemāl-i maṭlūbdur ve ḳāle el-Mālīk el-‘ilmü **nūrun yec‘alelallahu ḫayşü yeşāu ve leyse bi keşreti’l-rivāye.**⁹²⁰ Ya‘ni ‘ilm bir nūrdur ki Cenāb-ı Ḥaḳ diledüḡine ‘ināyet ider yoḫsa keşret-i rivāyet degül buyurmuşlar. İmām Mālīkūñ ta‘zīm-i ‘ilm-i dinde ihtimāmları bir mertebe idi ki bir ḫadiş-i şerif rivāyetine ḥın-i mübāşeretde tecrīd-i vuzū ve teşrīḫ-i liḫye ve isti‘māl-i revāyih-ı ṭayyibe idüp vaḫar ve şalabet ile zānū-nişin-i şadr-ı rivāyet olurlardı. Ḥaḳḳa ki bu vech ile ādābı ri‘āyet ve ‘ilme bu mertebe ‘izzet ve ḫürmet ma‘rifet-i Ḥaḳda kemāl-i ḳuvvetine bā ḫuşuş **el cidāl fi’d-dīn leyse bi şeyin**⁹²¹ buyurduḡu ‘ilm ile murādları **ḫālīşen li vechillah**⁹²² idüḡine delālet ider. Mervīdür ki Emirü’l-Mü‘minin Meḫdī, Yā Mālīk: **“Mülk evinüz var mıdur?”** diyu [245b] su‘āl itdükde: **“Yoḳdur velākin uḫaddişüke semi‘tu rābi‘a bin ‘Abdurrahman yeḳül nisebi’l-merü dāruhu**⁹²³” buyurdılar.

Pes bu daḫi Mālīkūñ kemāl-i zühdüne delālet ider. İmām Mālīk ‘ilm ü fażlı velvele-endāz-ı cihān ve aşḫāb ve aḫbābı firāvān olmaḡıla eṭrāf u eknāfdan emvāl-i keşire

⁹¹⁹ Mālīke soruldu. “Ey Mālīk, ilim talebi ile ilgili ne buyurursun?” dedi ki: “Güzeldir, iyidir; ancak sana lazım olana bak. Sabahlayıp akşamladığında (bir günlük) sana lazım olan şeyi talep et, ona yapış.

⁹²⁰ Mālīk şöyle dedi: “İlim bir nūrdur. Allah onu dilediğinde var eder. Rivayet çokluḡu ile değildir.”

⁹²¹ Dinde mücādele, cidāl etmek bir şey değildir.

⁹²² Samimi olarak Allah rızası için.

⁹²³ Rebi bin Abdullah’dan bir hadis duyduğum ki “Kişinin nesebi evidir.”

ihdā olunup bir ḥabbesini iddiḥār ve ibkā itmeyüp cümlesini taleben li'r-rızā infāk-ı rāh-ı Ḥudā iderlerdi. Bu cūd u 'aṭāları daḥi dünyaya 'adem-i rağbetlerine ve Mevlāya kemāl-i maḥabbetlerine 'alāmetdür. “**Ḳāle Muḥammedü'l-Ġazālī ve leyse'z-zühdü. Faḳdül-mālī ve innemā ez-zühd ferāġu'l-ḳalbi 'anhu ve leḳad kāne Süleymān 'aleyhisselām fī mülkihi mine'z-zühhād.**”⁹²⁴ Ḥaḳḳa ki Süleymān 'aleyhisselām bu ḳadar şevket ve salṭanat ile zühḥāddan olduysa zühd faḳd-ı māl ile faḳīrū'l-ḥāl olmaḳ degül belki maldan firāġ-ı bāl itmiş. Felihāzā Celāl-i Rūmī daḥi *Meşnevīde*:

Çist dünya ez Ḥudā gāfil būden

*Ney kumaş u noḳre ve ferzend u zen*⁹²⁵

[246a] buyurmuşlar ve İmām Mālīkūn dünyayı istiḥḳār ve 'adem-i i' tibārına bu zıkr olunacak ḥikāyet bürhan-ı vāzıḥdur ki bir gün Hārūn er-Reşīd İmām Mālīki ḥuzūrunda da'vet idüp Mālīk daḥi icābet ile sünneti ri'āyet idüp varduḳda: “Yā İmām şbyānımız sizden kitab-ı *Muvattāy*ı istimā'a tāliblerdür. Gelüp ifādeye cüllü himmet itseñüz” didi. İmām Mālīk: “**Azzekallahu yā emirü'l-mü'minīn**⁹²⁶ 'ilmi ne mertebe i'zāz iderseñüz siz daḥi 'azīz olursuz **el 'ilmü yu'tā velā ye'ti**⁹²⁷” diyu ḥatm-i kelām itdiler. Raḥmetullahu 'aleyh ve raḳıyallahu 'anh İmām Muṭṭalibi ibni 'ammi beni

Ebū 'Abdullah Muḥammed bin İdris eş-Şāfi'ī raḳıyallahu 'anh

Zamanesinüñ kibārından olup 'ulūm u fūnūn-ı şettā ve zühd ü vera' u taḳvāda imām ve pīşvā-yı enām idiler. Medīne-i Münevverede İmām-ı Mālīkden telemmüz idüp 'Irāḳa geldükde İmām Muḥammed ile ba'zı mesāilde ihtilāf itdiler. [246b] İmām Şāfi'ī ḳuddise sırruhunuñ menākıbı bī-nihāye ve fażāili bilā-ġāyedür. Tab'ı şāflarında 'uzlet ġālib ve şeri'atūñ esrār u ḥaḳıḳatine tālib ve 'ilm-i ledünniye rāġıb olup kibār-ı meşāyıḥuñ ekşeri anlara iḳtidā ve Aḥmed bin Ḥanbel anlara iḳtifā idüp ba' dehū ictihād ile emr-i imāmete iştiġāl itmişlerdür. İmām Muḥammed bin İdris eş-Şāfi'ī raḳıyallahu 'anh ibtidā-i ḥālde tāife-i şūfiyyeye ṭab'ında ḥuşūnet olup Şeybān-ı Rāi' den iḳtibās-ı envār-ı maḥabbet itdükde seyyāh-ı deryā-yı ḥaḳıḳat ve miftāh-ı

⁹²⁴ Muhammed Gazali şöyle der: “Zühd malı yitirmek değildir. Zühd kalbin maldan fariğ yani boş olmasıdır. Süleyman aleyhisselam mülkünde zahid olan kimselerdendir.

⁹²⁵ Dünya nedir? Allah'tan gāfil olmaktan ibarettir. Kumaş, para, oğul ve kız değildir.

⁹²⁶ Allah seni aziz kılsın ey müminlerin emiri

⁹²⁷ İlme gidilir, o gelmez.

künūz-ı esrār-ı ma‘rifet olup: “Men ‘iddea ennehu cem‘a beyn ḥubbū’d-dünyā ve ḥubbu ḥālīkihā feḳad kezībe”⁹²⁸ diyu tarḥ-ı ḥubb-ı māsivā ile ğarḳ-ı envār-ı ḥubb-ı mevlā olduklarına işāret buyurdılar ve ḳāle eş-Şāfi‘i **izā raeyte ‘ālimen yeşteğul bir-ruḥasi. Fe leyse yeciu minhū şey’in**⁹²⁹ Ya‘ni kaçan bir ‘ālimi cānib-i ruḥṣata meşğul göresen andan bir şey vücuda gelmez bilesin buyurmuşlar. [247a] Zīrā ‘azīmetden ḥurūca ṭaleb-i ruḥṣat dūn-ı himmet olan ‘avām derecesidür ve şecere-i sırdan zevḳ-i müşāhede-i şemerāt için mücāhedeye ‘azimet ḥavāş mertebesidür. İmām-ı Şāfi‘iden “Riyā nedür?” diyu sū‘āl olunduḳda buyurdular ki “**Er-riyāu fitnetü ‘aḳadeha’l-havau bi hibālī ebşārī ḳulūbi’l-‘ulemā. Fe nazaru ileyā bi sūi iḥtiyārū’n-nüfūsi fahbetat a’malūhum**⁹³⁰” Ya‘ni riyā bir fitnedür ki hevā ol fitneyi ḥibāl-i ibşār ḳılıp ‘ulemā ile bend ve sū-yı iḥtiyār-ı nüfūs ile ol fitneye nazarların ḳayd idüp ‘amellerin ḥabṭ iderler buyurdi. “Yā İmām ‘amelde olan ‘ucbı izāleye ne çāre?” didiler, buyurdular ki **izā ente ḥıfte ‘ala ‘amelike’l-‘ucbe feḳur rızāe men taṭbūk ve fī eyyi na‘imin terğab ve min eyyi ‘iḳābin terheb ve eyyi ‘āfiyetin teşḳūr ve eyyi belāi tezḳur fe inneke izā fekerte fī vāḥidetin min hāzihī el-ḥāşıl şağr fī ‘aynike ‘ameleke**⁹³¹ ya‘ni ‘amelūne vuḳū‘-ı ‘ucubdan ḥavf itseñ [247b] kimūñ rızāsın dilersin ve ḳanğı na‘ime rağbet idersin ve ḳanğı ‘iḳābdan ḳorḳarsın ve ḳanğı ‘āfiyete şākir ve ḳanğı belāyı zākirsın fikr eyleyesün çünki ḥişāl-i mezbūreden birisini zıkr eyleyesin ‘amelūñ dīde-i zamīrūñde şağır ü ḥaḳīr olur. Ḥaḳḳa ki ḥaḳīḳat-i riyā ve mu‘ālece-i ‘ucbı bundan ziyāde taḳrīr olmaz. **Allahümme ḥallişnā mine’l-‘ucb ve’r-riyā**⁹³² şuleḫā-i ricālden biri İmām Şāfi‘iye şabr ve maḥabbet ve temkīnden ḳanğısı efḫaldur diyu sū‘āl eyledi, buyurdular ki “Temkīn rütbe-i ‘illiye-i enbiyā vü mürselīndür. Zīrā imtiḥān olunsa şabr ider ve şabr eylese temkīn bulur. Kitāb-ı Rabbānī ḥod mübeyyindür ki Ḥaḳ subḥānehū ve te‘ālā İbrāhim ve Mūsā ve Eyyüb ‘alehimüsselāma ba‘de’l-imtiḥān temkīn-i iḥşān idüp Süleymāna daḥi ba‘d ez imtiḥān mülk-i erzānī” buyurdi ve **ḳale Te‘āla fī kitābihi’l-a‘lā ve kezālik mekkenā li**

⁹²⁸ Kim dünya sevgisi ile dünayı yaratanın sevgisini birleştirdiğini iddia ederse yalan söylemiş olur.

⁹²⁹ Sen bir âlimin ruhsatlarla meşgul olduğunu görürsen. Ondan bir şey çıkmaz.

⁹³⁰ Riyā fitnedir. Hevâ, onu ulemânın kalplerinin basiret ipi ile düğümlemiştir. Ona nefislerin kötü tercihi olarak bakarlar. Onların amelleri boşa çıkmıştır.

⁹³¹ Eğer sen amelinde ucub olduğundan korkarsan, talep edenin hoşnutluğunu hatırla ve ne tür bir nimeti talep ettiğini düşün yine ne tür bir cezadan korkup kaçtığını düşün. Yine hangi afiyet, sağlık için şükrettiğini düşün yine hangi belâdan endişe ettini düşün. Gerçekten sen bu hasletlerden herhangi birini hatırladığında senin amelin senin gözünde küçülür.

⁹³² Allahım bizi ucub ve riyâdan kurtar.

Yūsufe.⁹³³ Pes temkîn efḍal-i derecâtdur. [248a] İmdi ey müstemi‘-i muntaşih İmamuñ bu kelâm-ı mu‘ciz-nizâmı daḥi esrâr-ı Qur’aniyyede tebahḥürüne ve maḳâmât-ı enbiyâ ve evliyâyâ ittılâ‘ına delîl-i vâzıhdur. Raḥmetullahu ‘aleyhi ve raḍıyallahu ‘anh. Pes Şeyḥü’s-sünne kâhiru’l-bid‘a imâmü’l-ümme

Ebū Muḥammed İmām Aḥmed bin Muḥammed bin Ḥanbel raḍıyallahu ‘anh

Hâmil-i eḥâdiş-i nebeviye ve ‘âlim-i ‘âmil-i şeri‘at-ı Muştafiyye olup Ḥanefiyye ve Şâfi‘iyye anları mübârek tutmuşlardır. Meşâyıḥ-ı tarîkat ile ülfet ve Bîşr-i Ḥafî ve Seriyy-i Saḳâṭî ile şoḥbet idüp şaḥîḥü’l-firâse ve şaḥîbü’l-kirâme olup uşûl-i dînde olan i‘tikâd-ı pâkleri daḥi pesendide-i ‘ulemâ-i dîn olmuştur. Rivâyet olunur ki galebe-i mu‘tezilede ḥâşâ Qur’âna maḥlûḳ dimede kendülere teb‘eiyyet için İmâm Aḥmed bin Muḥammed bin Ḥanbele hücum idüp [248b] dest-i şeri‘at-peyveste ve sünnet-i giriftelerin der-ḳafâ beste kıldılar ve biñ ‘aded ta‘ziyâne urub cism-i laṭîfîni şerḥa şerḥa itdiler. Hengâm-ı ḍarbde bend-i izârı küşâde olmaḡıla eydiy-i mübârekesi muḳayyed iken ḳudret-i Ḥaḳ ile iki dest-i mükteseb-i kerâmet ḥaseb-i zâhir olup bend-i ‘izârın üstüvâr itdüğü ‘uyûn-ı mübtedi‘inde âşikâr olmaḡıla ḍarb-ı velşden ferâḡat itdiler velâkin ol ḍarbuñ eşer-i cerâḥati bi emrillah-i te‘âlâ imâmuñ sebep-i mevti olup rûḥ-i ḳudsîleri melekût-ı a‘lâya ḥurâmân ve ḥaṭîre-i ḳudsi âşiyân kıldı ‘aleyhi’r-raḥme ve’r-rıdvân ve mervîdür ki bir cemâ‘at-ı pâk-ṭıynet âḥir ‘ömrlerinde imâm-ı ehl-i sünnetüñ ḥuzûr-ı sa‘âdetlerine varup şerâyiṭ-i ta‘ziyeti ri‘âyetden soñra “Ey muḳtedâ-yı ümmet sizi ḍarb iden [249a] bî-merḥametler ḥaḳḳında ne buyurursuz?” didiler “Ne disem gerekdür. Kendüleri ḥaḳ ve bizi bâṭıl zannıyla Ḥaḳ üzre urduḳ zu‘m itdiler. Mücerred baña olan eziyyet için rûz-ı ḳıyâmetde anlara ḥuşûmet itmeyeyim” buyurdılar. Zihî aḥlâḳ u şiyem zihî ḥilm ü kerem.

Mervîdür ki İmam Aḥmed Ḥanbelden bir mes‘ele su‘âl olunsa mes‘ûlun ‘anhâ mu‘âmelâtdan ise cevâb virüp eger ḥaḳîḳatden ise Bîşr-i Ḥafîye delâlet iderlerdi. Bir gün ihlâşdan su‘âl itdüklerinde **el-ihlâşü hüve’l-ḥalâşu min âfâti’l-‘amel**⁹³⁴ diyu cevab buyurdılar. Tevekkûlden su‘âl olunduḳda **eş-şıḳatü billâhi**⁹³⁵ diyüp rızâdan su‘âl

⁹³³ Allahu Teâlâ yüce kitabında: (Yûsuf 12/21) “Böylece biz Yusuf’u yerleştirdik.”

⁹³⁴ İhlas âmelin afetlerinden kurtuluştur.

⁹³⁵ Allah’a güvenmektir.

olundukda **teslīmü'l-umūr ilallahi**⁹³⁶ didiler. Maḥabbetden su'āl itdüklerinde “Anı Bişr-i Ḥafiden su'āl idüñüz ki maḥabbetden kelām ol mürşid-i hümāmuñ lāyık-ı şānidur”, buyurdılar. [249b] Ḥaḳḳa ki maḥabebtden kelām maḳām-ı evliyā-i kirāmdur.

Nazm:

Rehrevān dānend rāh-ı ‘aşḳ ra

*Mihremān binend māh-ı ‘aşḳ ra*⁹³⁷

Rāh-ı in est ve diger ḥodrāh nist

*Hiç dil zin rāh-ı mā agāh nist*⁹³⁸

Rāh-ı ‘aşkest in u rāh-ı kūy-ı dost

*Rāh rev tā der revī der kūy-ı dost*⁹³⁹

Ka‘be-ı ‘uṣṣāḳ rā deryāb zūd

*Cümle-i zerrāteşān in rāh būd*⁹⁴⁰

Sālikān-ı puḥte ve merdān-ı dīn

*‘Aşıkān-ı bürdbār ve rāh-bīn*⁹⁴¹

⁹³⁶ İşleri Allah’a teslim etmektir.

⁹³⁷ Aşk yolunu o yola çıkan bilir. Aşkın ay gibi olan yüzünü ona mahrem olan, onu görenler bilir.

⁹³⁸ Yol budur, başka yol yok. Hiçbir gönül bizim yolumuzdan âgâh değil.

⁹³⁹ Bu yol aşk yoludur. Bu yol dostun köyünün yoludur. Yola çık! Ta ki yolun dostun yoluna çıksın.

⁹⁴⁰ Âşıkların Ka’besini bul. Onların vücudları zerre zerre o yoldur.

⁹⁴¹ Pişmiş sâlikler ve dinin erkekleri, o ağırbaşlı, sabırlı âşıklar ve yolu görenler

En der ın reh rāzhā ber gofteend

Bāz mandi der ıodı çün refteend⁹⁴²

ın be ‘eyne cān u dil bāyed şunud

Ni be naķşe āb u gil bāyed şunud⁹⁴³

Rāh kon der goft u gūyi ten meman

Sırr-ı esrār-ı ıarem rā bāz dān⁹⁴⁴

Ķāfile refteend u mā der goft u gūy

Çāre-yi der refteeni ın reh be cūy⁹⁴⁵

Çeşm-i dil buķşāy nūr-ı cān bebın

Āyine kon cān-ı ruh cānān bebın⁹⁴⁶

Tā terā rāhı nümāyed zū’l-celāl

Şūret u ma‘nıt gerded bī-zevāl⁹⁴⁷

⁹⁴² (O adamlar) bu yolda sırlar söylüyorlarlar, sen kendinde kalmışsın onlar gitmişler.

⁹⁴³ Bu sözü ruh ve yüreğinle dinlemen gerekir; toprak ve su kulağınla değil.

⁹⁴⁴ Yola çık! Teninin sözünü dinleme, ona esir olma. Haremin sırrını öğrenmeye çalış.

⁹⁴⁵ Kafele gitti, biz hâlâ konuşuyoruz. Bir çare bul, biz de o yolu bulalım.

⁹⁴⁶ Yüreğinin gözünü aç, ruhun nurunu gör. Ruhunu ayna et, tâ ki cânânı göresin.

⁹⁴⁷ O celâl sahibi olan Allah sana yol gösterdiğinde zâhir ve bâtın sana âşık olur.

Der zıkr-i silsile-i ʔarika-i Nakşibendiyye ʔuddise sırrahu ervāh-ı aşhābihā

‘İlm-i şerīfe nihān olmaya ki Hāzret-i Fahr-ı Cihān ‘aleyhi şalavatullahu’r-rahman [250a] refākat-ı Şiddik ile Medīne-i Münevvereye hicret buyurduʔda ʔalvet-serā-yı ʔātem-i risālet olan kehf-i behreyāb-ı bahdde zānū-nişin ve ğāmız-ı ‘ayn-ı vaḥdet bīn oldukları ḥālede zıkr-i ḥafī-i ʔalbiyi ‘alā vechi’t-teşlīs Şiddik Ekbere telkīn buyurdular. Kemā ruviye ennehu lekḫanehu Rasūlullah şallallahu ‘aleyhi vesellem ez-zıkre’l-ḥafīyye fi’l-ġāri’l-ma’rūfi cālisen ‘alā faḫzeyhi’l-mübāreketeyni ve ğāmizān ‘ayneyhi mübāreketeyni ve kāne zālīke’t-telkīnū‘ala vechi’t-teşlīs.⁹⁴⁸ Eşer-i mezbūr Muḥammed Parsā te’lif itdüĝi kitāb-ı *Faşlū’l-Ḥiṭāb*da vech-i mezkūr üzre mestūr olup Nakşibendiyyenūn ser-i silsile-i ʔarīķleri Ebū Bekir Şiddik raḍıyallahu ‘anh

Nazm:

Ne ḥostīn ʔudve-i dārū’l-ḫilāfe

*Cihān-ı şıdk pūr-i bū ʔahāfe*⁹⁴⁹

Esās-ı dīn-i Hāķ bünyād tahkīķ

*Niyābet-dār-ı şāh şer‘-i Şiddik*⁹⁵⁰

Sipihr şıdk rā ḫurşīd enver

*Çirāĝ-ı evliyā Şiddik-ı Ekber*⁹⁵¹

Ne ḥostīn cām-ı ḫikmet nūş u kerd

⁹⁴⁸ Rivāyet edildiĝinde göre Rasulullah ona bilinen maĝarda kalbi zıkr-i hafiyi mübarek iki dizi üzerine oturur vaziyette ve mübarek gözünü kapatmış olduĝu halde üç kez telkinde bulundu.

⁹⁴⁹ Ebū Bekir doĝruluĝun dünyası idi. Ebū Kuhāfe’nin oĝludur.

⁹⁵⁰ Hak dininin esāsı tahkikin sūtūnu şeriatın Şiddik’ı ve halifeliliĝin sahibi.

⁹⁵¹ Sadakat göĝüne nūrānî güneş, evliyāların yolgöstereni, Sıdk-ı Ekber.

*Zi dest-i Muştafâ ser hoş u gerd*⁹⁵²

Zi evvel rûz tâ rûzi kıyâmet

*[250b] Nebî der Hâk u kerde kerâmet*⁹⁵³

Der-i evvel hemdem-i o der herendû

*Çe der şehîr u çe der gâr u çe der kûh*⁹⁵⁴

El-hâşıl Ebû Bekir Şiddîkdan ibtidâ **Selmân-ı Fârisî** telkîn-i zîkr-i hafîye nâil ve esrâr-ı hâkîkate vâşıl olup Selmân radıyallahu ‘anh diyâr-ı İsfahanda İrem-i Hürmüz nâm kıyâmetdür. Hâk subhânehû ve te‘âlâ Selmâna ‘ömr-i firâvân ihsân idüp vefâtı ‘ala aşahhi’l-aqvâl ‘ahd-i hilâfet-i ‘Oşman bin ‘Affanda olup kitâb-ı **Fuşûlü’l-Mühimme fi Ma‘rifeti’l-Eimmede** evvel-i hilâfet-i ‘Alide vâkı‘ olduğu mezkûrdur radıyallahu ‘anhüm ve Selmandan **Qâsım bin Muhammed** bin Ebî Bekr es-Şiddîk mülekkân olmuştur ki ekâbir-i tâbî‘inden ve fuḡahâ-i seb‘adandır. Qâsım bin Muhammedden İmam **Ca‘ferü es-Şâdık** ahz-i telkîn-i zîkr-i hafî itmişdür. Qâsım bin Muhammed bin Şiddîk, Ca‘fer-i Şâdıkun cedd-i mâderi olup anlardan tekmîl-i etvâr-ı [251a] tarîkat idüp vâlid-i mâcid-i kerâmet-me‘âşirleri İmam Muhammed Bâkırdan vâriş-i ekmel-i kenz-i esrâr-ı imâmet oldılar ve Ca‘fer-i Şâdıkun rûhâniyyetlerinden sultânü’l-‘ârifin **Ebû Yezîd Bestâmî** quddise sırrıhu es-Sâmî terbiye bulmuştur. Künyetleri Ebû Yezid ve laḡabları Sultânü’l-‘Ârifin ism-i şerîfleri Tayfur bin ‘İsâ bin Sürüşân olup kendüleri Bîştamdandır. Bîştam vilâyet-i Ḥorasanun ‘Irâḡ cānibinde olup ḡabr-i müteberrikleri Bîştamdadır ve İmam Ca‘ferün intikallerinden şoñra vücûda gelmişdür. Ba‘zılar Ebû Yezid için şuḡrâ hâlinde Ca‘fere irişmişdür dirler. Amma ba‘iddür. Zîrâ Bâyezîd-i Bîştâmünün târîḡ ü vefâtlarında ihtilâf olunup ba‘zılar iki yüz otuz dört tarihinde ve ba‘zılar iki yüz altmış bir târîḡinde vefât itdi dimişler. İmam Ca‘fer ise yüz kırk sekiz târîḡinde vefât

⁹⁵² Hikmet kadehini ilk önce o içti. Peygamberin elinden ilk sarhoş olan o idi.

⁹⁵³ İslâmın ilk gününden kıyâmete kadar peygamber onun hakkında lütûf ve iltifât gösterdi.

⁹⁵⁴ Birinci arkadaşı, her üzüntüsünde onu arkadaşı, ya şehirde, ya mağarada, ya dağda olsun kalır.

idüp bu taqdirce vefât-ı Bâyezîdde [251b] olan qavl-i evvel üzre vefâtları târîhinüñ beyninde seksen altı sene mürûr idüp Ca'fer-i Şâdîqa irişmek câiz olur. Amma qavl-i şânî üzre yüz on üç sene mürûr itmekle mülâkât istib'âd olunup perverde-i rûhâniyetleri olsa olur ve Ebû Yezid Bisâmîden Şeyh **Ebû'l-Hasen Haraqânî**dür. İsm-i şerîfleri 'Ali bin Ca'ferdür. Târîh ü vefât-ı Haraqânî dört yüz yigirmi beş 'âşûrasınıñ üçüncü gününde zabt olunup Bayezîd ile Hasen-i Haraqânî'nüñ vefâtları meyânında qavl-i şânî üzre yüz toqsan bir sene mürûr idüp anlar daği rûhâniyyet-i Bâyezîdden terbiye-pezir olmuştur. Ya'ni esrâr-ı ruhâniyyet-i Bâyezîd derûn-i Ebû'l-Hasen Haraqânîde pertev-endâz-ı envâr-ı velâyet olup verziş-i kemâlât ile nâil-i a'lâ-yı derecât olmuştur.

Fâide: teşne-lebân-ı rahîk-i raqrâk-ı şuhûd ve 'iyân olan hullân-ı şafâ-viddânüñ [252a] nûr-efrûz-ı esrâr-ı aşhâb-ı 'irfân olan merâyâ-yı zamâir-i dürrî-lem'ânlarında nümâyân ola ki ehl-i keşf ü şuhûd meyânında terbiye-i ruhâniyye emr-i muqârrer olup bu ma'naya berezât-ı rûhâniyye ta'bir iderler ve berezât nüfûs-ı kâmileye mahşûştur dirler velâkin eţvâr-ı berezâtta tefâvüt-ı keşîre olup cümleden biri gâh olur ki nüfûs-ı kâmileden cemm-i ğafir ve ervâh-ı fâzıladan cem'-i keşîrûñ rûhâniyyetleri şahş-ı vahidüñ min hayşü'l-burûz terbiyesine ta'alluk itmekle cemî' berezât nefsi-i vâhîde meşâbesinde olup cesed-i vâhîdde olan nefsi-i müttehadün bihi taşarruf itdügi gibi şahş-ı vâhîdi terbiye iderler. Pes berezât-ı mezbûre daği yâ bûdur ki burûzları şahş-ı vâhîdde def'aten vahideten vâkı' ola. Yağud a'vâm-ı 'ömründen âhîrine varınca ve yâğud bir vaqt-i mu'ayyene dek bi tarîki't-tedric ve't-te'aqub birüz eyleye [252b] ve yağud rûh-ı ekmel-i vâhîd terbiye-i eşhâş-ı keşîreye ta'alluk itmekle eşhâş-ı merbûbe ol rûh-ı ekmel-i murebbâ ve yağud şahş-ı vâhîd ol ervâh-ı fazılanuñ terbiyesiyle envâ'-ı kemâlât ve eşnâf-ı hâlât u maqâmâtı istikmâl idüp aqsâm-ı 'ulûm u müşâhedât ve ma'ârif-i külliye vü idrakât ile mütefaẓẓıl ve mütecemmil ve ekmel-i kümmel olur ve hemçünân ol nüfûs-ı fazıla ve ervâh-ı kâmilenuñ ruhâniyyetleri daği bu şahş-ı mütefaẓẓıldan müstekmil olup meşelâ bir birine muqâbil olan merâyâ-yı mütekeşşîrede olan şüver u eşkâl ilâ gayrû'n-nihâye birbirine mün'akis olduğı gibi kemâlât-ı mezbûre daği ol ferd-i ekmelüñ mirât-ı qalbinden ervâh-ı mebrûre-i mebrûzenüñ merâyâ-yı nüfûsında 'aks-endâz olup bundan anlara ve anlardan bunlara bî-hadd ü lâ yu'add envâr-ı tecelliyât-ı ilâhiyye leme'ân ider. Zîrâ tecelliyât-ı subhâniyyeye [253a] ğâyet ve esrâr-ı Rabbâniyyeye

nihāyet olmamağıla ebedü'l-âbād ervāh-ı tayyibe-i kāmile nesağ-ı mezbūr üzre tecelliyāt-ı sermediyye müşāhedātından münfek olmazlar ve şahş-ı merbüb ha'ba varsa şöhet ve ülfeti kendüyi terbiye iden ervāh-ı bārize ile olup müşkilin anlar hāl ider ve cümlede bürüz iden haqīkat-i Muḥammēdiyye ve cem' iyyetü'l-cem' iyye rūh-ı Muṣṭafaviyye 'aleyhi ekmelü't-taḥiyyedür. Egerçi ekser-i sālīkân-ı nā-puḥte sırr-ı bürüzātdan ğafletdedürler velākin 'inde'l-kümmel emr muḥakkağ olup baḥr-ı zehḥār-ı ḥakāyık Şeyḥ Muḥyiddin-i 'Arābī *Fuṣūṣu'l-Hikem*de faṣṣ-ı İlyāsiyyede taḥkīk idüp Nakşibendiyye ve Ḥalvetiyyeden kibār-ı meşāyih bu bābda nice tedkīk ve tevfiḳler buyurmuşlardır. **Fe hāze'l-keşfü min ḥazāyizi'l-vaktillezi taḥaṣṣaṣat bihi iyyāhü bi't-ta'limillāhi'l-'azīzi'l-ḥakīm**⁹⁵⁵

Beyt:

Ne resī ender in be kıyl ü be kāl

*Sırr-ı in bāz-cūy ez reh-i ḥāl*⁹⁵⁶

Ve bi'l-cümle Bāyezīd-i Bisṭāmī ile Ebū'l-ḥasen [253b] Ḥaraḳānī ḳuddise sırruhümā kerāmāt-ı behiyye ve menākīb-ı seniyyeleri lā-yu'add velā yuḥṣā olup Mevlānā Celāleddin-i Rūmī kāşif-i esrār-i ḳayyūmī daḡi *Meşnevī-i Şerīf* üñ cild-i rabī'inde Sultān-ı 'Arīfān Bāyezīd-i Bisṭāmī, Ebū Ḥasen Ḥaraḳānīnün niçe sāl güzerān itdüğünden soñra cemāl-i ḥurşid-lem'ānları teşrīf-baḡş-ı cihān olacağın tibyān buyurdukların raḳam-zede-i kilik-i mu'ciz-i beyān idüp buyurmuşlardır ki

Meşnevī:

Rūzī ān sultān-ı takvā mi gozeşt

*Bā mürīdān cānib-i şahrā-yı deşt*⁹⁵⁷

Bū-yı ḡoş āmed mer u rā nāgehān

⁹⁵⁵ Bu keşif, kişiye aziz ve hâkim olan Allah'ın öğretmesiyle tahsis edilmiş olan vaktin hususiyetlerindendir.

⁹⁵⁶ Sözle buna erişemezsin. Bunun sırrını hal yolu ile araştır.

⁹⁵⁷ Bir gün o takva sultanın müridânı ile sahra ve çölü geçtikler.

Der sevādi Rey zi sū-yi Ḥaraḳān⁹⁵⁸

Goft zi in sefer bū-yı yār-i mi resed

Ki en derīn dih-i Şehriyārī mi resed⁹⁵⁹

Ba‘d çendīn sāl mi zāyed şehī

Mi zened ber āsumānhā ḥirgehr⁹⁶⁰

Rūyeş ez gülzār-ı Ḥaḳ gülgün būd

Ez men u ender maḳām-ı efzend būd⁹⁶¹

Çist nāmeş goft nābeş Bu Ḥasen

Ḥilyeeş veā goft zi ābrū u diḳḳa⁹⁶²

Ḥilyehā-yı rūḥ-ı urā hem nūmūd

Ez şıfāt-ı o ez ṭarīḳa u cā u būd⁹⁶³

Hemçünān āmed ki u fermūde būd

⁹⁵⁸ O Rey şehrinde iken, Harakan tarafından ona hoş bir koku geldi.

⁹⁵⁹ Bu seferde sevgilinin kokusu geldi dedi; yani bu köyde şehriyari yetiştii.

⁹⁶⁰ Birkaç yıl sonra bir şah doğuyor, göklerde tevazu içinde yaşıyor.

⁹⁶¹ Onun yüzün Allah'ın gülbahçesinde gül renkli idi. Makam konusunda o benden daha yüksektedir.

⁹⁶² Onun adını Ebu'l-Hasan olarak söyledi. Onun hilyesini ezbere ve dikkatlice söyledi.

⁹⁶³ Onun ruhunun hilyelerini gösterdi. Onun tarikatından, sıfatlarından, yer ve varlığından bahsetti.

Bu Ḥasen ez merdümān-ı ānra şunūd⁹⁶⁴

[254a] *Ki Ḥasan başed mürīd ü ümmetem*

Ders gired her şabāḥ ez türbetem⁹⁶⁵

Goft men hem nīz ḥʿabeş dīdeem

Vez revān-ı şeyḥ īn be şinīdeem⁹⁶⁶

Her şabāḥī rū nihādī sū-yi gor

İstadī tā duḥā ender ḥuzūr⁹⁶⁷

Yā mişāl-i şeyḥ be pīşeş āmedī

Yā ki be goftī şikāyeş ḥāl şodī⁹⁶⁸

Allahümme ya mucibe's-sāilin

“Teveffenī müslimen ve elḥıknī bi's-şāliḥin”⁹⁶⁹

Pes Ebū'l-ḥasen Ḥaraḳāniden Şeyḥ Ebū 'Ali Fārmedī mühtedī olup anlaruñ ṭarīḳatde intisabı iki ṭarafadur ki birisi Ebū'l-ḥasan Ḥaraḳānī ve birisi Ebū'l-ḳasım Gürgānī

⁹⁶⁴Şöyle buyurduğı rivayet olunur ki Ebu Hasan orada bulunanlardan işitti.

⁹⁶⁵Hasan benim müridim ve ümmetim olur. Her sabah benim türbemden ders alır.

⁹⁶⁶Ben de onun rüyasını görmüşüm. Şeyhin arkadaşlarından şunu işittim.

⁹⁶⁷Her sabah kalktığında kabir tarafına yüz süresin. Duha vaktine kadar huzurla orada kalasın.

⁹⁶⁸Ya şeyhin misâli onun önüne geliyordu ya da sıkıntısını söylediğinde halloluyordu.

⁹⁶⁹Ey duâlara icabet eden Rabbim. (Yusuf 12/101:) Benim canımı Müslüman olarak al ve beni iyiler arasına kat.

silsilesinden Cüneyd-i Bağdâdiye müntemîdür. İnşallah ‘an qarîb maḥalli geldükde beyân oluna ḳaddesallahu esrârahüm Ebû ‘Ali Fârmediden **Hâ’ce Yûsuf Hemedânî**dür. Hâ’ce Ḥasen Endākî ve Hâ’ce Abdullah Berkî, Hâ’ce Aḥmed Yesevî, Yûsuf Hemedânî ḥulefâsı olup Aḥmed Yesevî, Yûsuf Hemedânîniñ üçüncü ḥalîfesidür ki Mañşûr Atâ ve ‘Abdü’l-melik Ata ve Selman Ata ve Tâc Hâ’ce ve Sa’îd Ata ve Ḥakîm Ata, Hâ’ce Aḥmed [254b] Yeseviden olup Zengî Ata ve sair atalar ‘an‘ane ile Aḥmed Yesevîye müntesiblerdür ve **Hâ’ce ‘Abdü’l-ḥālîḳ Gücdüvânî**, Hâ’ce Yûsuf-ı Hemedânîniñ dördüncü ḥalîfesi olup server-i ṭabaḳa-i ḥâ’cegândur ve ṭarîḳa-i Nakşibendiyyede bunları Hızır ‘aleyhisselama müntesib ḳılımlardur. Hâ’ce Süleymân Germinî ve Hâ’ce Aḥmed Şiddîḳ ve Hâ’ce Evliyâ Kebîr ve Hâ’ce Ḥabbâz bunlar ‘Abdü’l-ḥālîḳ-ı Gücdüvânî ḥulefâsı olup her birinden niçe ḥulefâ münteşir olmuştur. ‘Abdü’l-ḥālîḳ-ı Gücdüvânîden **Hâ’ce ‘Ârif Rivgerî** daḫi teşrîf-baḫş-ı seccâde-i ḥilâfet olup anlaruñ ḥalîfesi **Hâ’ce Maḥmud İncir Faḡnevîdür** ve Hâ’ce Maḥmud zıkr-i cehr ile idüp Nakşibendiyyede zıkr-i cehrî idenlerüñ evvelidür ve Emir Külâl ve Aḥmed Ḥurd Vabkînevî Hâ’ce Maḥmûduñ ḥalîfesi olup her birinden niçe ḥulefe münşe‘ib olmuştur ve Hâ’ce Maḥmûduñ [255a] şeyḫi olan Hâ’ce ‘Ârifden bir ḥalife daḫi **Hâ’ce ‘Ali Râmitenî**dür ki bunlara müntesib olan Hâ’cegân-ı ‘azîzân diyu mulâḳḳab olmuştardur. Hâ’ce Ḥurd ve Hâ’ce İbrâhim ve Hâ’ce Muḥammed Külâh ve Hâ’ce Muḥammed Bâverdî ve Hâ’ce Mûhammed Ḥallâc bunlaruñ ḥulefâsı olup bir ḥalîfesi daḫi **Hâ’ce Muḥammed Baba Semmâsidür** ki ‘azîzân ile şöhreyâb olanlaruñ cümlesi Hâ’ce Muḥammed Babayı ihtiyâr idüp Hâ’ce Muḥammed Semmâsî ve Hâ’ce Şûfî-yi Suḥârî ve Mevlânâ Dânişmend, Hâ’ce Muḥammed Babanuñ ḥulefâsı olup bir ḥalîfesi daḫi **Seyyid Emîr Külâldür** ki Emîr Ḥamza ve Emîr Şah ve Emîr ‘Ömer ve Emîr Bürhan ve Mevlânâ ‘Ârif Dikgirânî ve Şeyḫ Yâdigâr ve Şeyḫ Cemâleddin Dihistânî ve Emîr **Gilânvâşî** ve Şeyḫ Şemseddin Külâl ve Mevlânâ ‘Alâaddîn **Günservenî** ve Şeyḫ Muḥammed Ḥalîfe ve Şeyḫ Emîn Germinî ve Hâ’ce Muḥammed Abgînî, Hâ’ce Dirazûnî ve Mevlâna **Bahaddin Ṭavâyisî** ve Baba Mübârek Germinî ve Mevlânâ Celâl Keşî [255b] ve Şeyḫ Bedreddin Meydânî ve Hâ’ce Süleymân Germinî cümlesi Seyyid Emîr Külâl ḳuddise sırruhu ḥulefâsı olup her birinden nice ḥulefâ münteşir olmuştur ve **Hâ’ce Bahaü’l-ḥaḳ ve’d-dîn Muḥammed Nakşibend** ḳuddise sırrühunuñ pîr-i ṭarîḳati Seyyid Emîr Külâl olup eyyâm-ı tufûletde Hâ’ce Muḥammed Babanuñ

manzûrları ve haqîkatde üveysî olup ‘Abdü’l-hālîk Gücdüvânî ruḥāniyyetinden terbiye bulmuşlardır ve meşayih-ı Türkden daḥi nicesiyle şoḥbet idüp Hā’ce-i Büzürg ve Hā’ce-i Naḫşibendiyye ile mulakḫab olmuşlardır ve bu beyt anlarıñ medḥinde dinmişdür.

Beyt:

Sikke ki der Yesrib-i Batḥa zedend

Nevbet āḥir be Buḥārā zedend⁹⁷⁰

Hā’ce ‘Alāüddîn ‘Aṭṭar, Bahāüddînün evvelki ḥalîfesi olup Seyyid Şerîf Cürcânî ‘Alāiddîne irâdet getürmüşdür. Mevlânâ ‘Abdu’r-raḥman Câmî daḥi ḥulefâ-i ‘Alâ’addinden Mevlânâ Sa’adeddîn Kaşġârî ve Nizāmüddîn Ḥāmûşdan Hā’ce ‘Alāiddîne müntesib olmuştur ve Hā’ce Bahāüddînün [256a] ḥalîfe-i şāniyesi **Hā’ce Muḥammed Parsā** ḫuddise sırruhudur. Kibâr-ı Naḫşibendiyyendür. Muḥammed Parsâdan daḥi ḥulefâ-i keşîre zāhire olup her biri zāviye-nişîn-i irşād olmuştur ve Hā’ce ‘Alāüddîn Gücdüvânî ve Hā’ce Efḍal Ḥalidî ve Hā’ce Misâfir Ho’rezmî ve Şeyḫ Ḥüsrev ve Mevlânâ Muḥammed Fiġānzî ve Mevlânâ Seyfeddîn Menārî ve Mevlânâ Seyfüddîn Buḥārî ve Şeyḫ Sirāceddîn Külâl Yermestî ve Şeyḫ Şādî ve Derviş Nîkrüz ve Şeyḫ ‘Abdullah Ḥocendî ve Mevlânâ ‘Abdü’l-‘azîz ve Hā’ce ‘Ali Dāmad ve Mevlânâ ‘Azîz Buḥārî ve Şeyḫ Derzî Tavāsî ve Ebû Bekir Efsaḥî ve Hā’ce Muḥammed Kaşr-ı Muġānî ve Şeyḫ Kuṭbüddîn ve Mevlânâ Luṭfullah bunlarıñ cümlesi aşḥâb-ı Hā’ce Bahāüddînden olup her birinden niçe âşâr-ı laṭîfe zāhire olmuştur ve Bahāüddîn Naḫşibendün bir ḥalifesi daḥi **Ya’ḫûb Çerḫîdür** ki ‘ulûm-ı zāhire ve bâtında yed-i tûlāsı olup sûre-i Tebarekeden aḥir-i kelâm-ı ‘izzete deġin lisân-ı Farsîde bir tefsîr yazmışlardır. **Hā’ce Naşreddîn ‘Ubeydullah Aḥrâr** [256b] Ya’ḫûb Çerḫînün ḥalîfesi olup ḥācegānuñ rabıta-i intizāmı ‘Ubeydullah Aḥrāra müteselsildür ve miyân-ı ḥā’cegānda bunlar Hā’ce-i Aḥrâr ile mulakḫab olup bu beyt anlarıñ vaşfindadır

Beyt:

Her tālîbi ki raḥt-ı taleb sū-yı u keşîd

⁹⁷⁰ Parayı Yesrib ve Buhara’da bastılar. Nihayet Buhara’da çıktı.

Evvel kadem begāyet maḳṣūd-ı ḥod resīd⁹⁷¹

ḥā'cegā[n]-ı 'Ubeydullah Aḥrārūn ferzend-i evveli ve Ḥā'ce Muḥammed Yaḥyā ferzend-i ṣānisi ve Ḥā'ce Muḥammed Emīn daḥi ferzendi olup her biri seccāde-niṣīn-i ṭarīkat olmuşlardır ve Şeyḥ-i 'Iyān-ı Kāzrūnī ve Mevlānā Seyyid Ḥüseyn ve Mevlānā Kāsım ve Mīr 'Abdü'l-evvel ve Mevlānā Ca'fer ve Mevlānā Burhāneddīn ve Mevlānā Luṭfullah ve Şeyḥ Raḥmetullah ve Mevlānā Sulṭān 'Ali ve Mevlānā Ebū Sa'īd Evbehī Ve Ḥā'ce 'Ali Taşkendī ve Mevlānā Mūsā ve Mevlānā Nūreddīn Taşkendī ve Mevlānāzāde-i Etrārī ve Naşireddīn Etrārī ve Hind ü Ḥā'ce Türkistānī ve Şeyḥ Ḥabīb Taşkendī ve Mevlānā Necmeddīn ve 'Abdü'l-vehhāb Semerkandī ve 'Abdullah Serenlī [257a] ve Ḥā'ce Muḥammed Emīn Bulḡārī ve Mīr Qānnād Herevī ve Ḥā'ce Muṣṭafā er-Rūmī ve Mevlānā İsmā'īl Firketī ve İsmā'īl Kāmerī ve İsmā'īl Şemsī ve İsmā'īl Şirvānī ve Faḥreddīn 'Ali el-Vā'iz bunların cümlesi Ḥā'ce 'Ubeydullah Aḥrār aşhabından olup her birinden envā'-ı āṣār-ı celīle bedīdār olmuşdur ve **Şeyḥ 'Abdullah-ı İlāhī** daḥi ḥulefā-i 'Ubeydullah Aḥrārdan olup mevlid-i menşe'leri kaşaba-i Simavdur ve **Emīr Aḥmed Buḡārī** 'Abdullah-ı İlāhī ḥulefāsından olup diyār-ı 'Acemden Rūma Şeyḫ İlāhī ile bile gelüp 'Ubeydullah Aḥrār ile daḥi hem şoḡbet olmuşdur. Sādāt-ı Ḥüseynīdendür. Toḡuz yüz yigirmi iki tarihinde İstanbulda vefāt idüp Sulṭān Muḥammed Fātiḫ Cāmi' şerīfinün cānib-i ḡarbisinde medfūndur ve Emīr Buḡārīden soñrā Şeyḫ Maḥmud Paşa anuñ yirine **Şa'ban Efendi** ve anuñ yirine merḥūm **Faḫrullah Efendi** seccāde-niṣīn-i irşād u ṭarīkat olup bunlardan mā'adā ḥulefā-i Nakşibendiyye ḥod lā-yuḥsādur. Velākin bu cerīde-i muḥtaşarada ḡaṭır-niṣān olanlar şebt olındı. Ṭayyeballah enfāsihūm ve ḳaddesallahu ervāḫihūm

Nazm:

Nakşibendiyye 'aceb ṭaife-i muḥtārend

Gez sa'ādāt-i velāyet heme ber ḥordārend⁹⁷²

⁹⁷¹ Hangi öğrenci istemek arzusuyla yöneldi daha ilk adımda amacına ulaştı.

⁹⁷² Nakşibendi taifesi acaib bir taifedir. Onlardan velāyet sahibi olanlarının hepsi mutludurlar.

[257b]

Naķşbendend bedel zi ān ŧeh bī naķş-1 mūdām

Naķş-1 ħayrī çü be bīdend ez ān be gūzārend⁹⁷³

Naķşullah belūħ dil ħod naķş konend

Naķşī çizi ki ne ānest ez ān bīzārend⁹⁷⁴

Ger ŧeved kevn ü mekān cümle ħicāb-1 rehşān

Be teveccüh heme der piş naẓar berdārend⁹⁷⁵

Çün nişinen murākıb be neşinen be dost

Çü maķāmiyest ki ber ter heme ez eṭvārend⁹⁷⁶

Heme ŧeb maħrem ħalvet ki yārend-i velī

Çün ŧeved rūz to goyī ki heme aġyārend⁹⁷⁷

Heme cā bā heme kes der heme ħāl u heme kār

Ẓāhir u bāṭın eger feh̄m koni bā yārend⁹⁷⁸

⁹⁷³ Onlar gönle nakış ile baġlıdırlar, o nakıştan başka ŧey görseler, gönüllerine girmesine izin vermezler.

⁹⁷⁴ Onlar gönüllerine naķşullahı naķsetmişler ve ondan başka her ŧeyden bıkkınlık ve usanç getirmişlerdir.

⁹⁷⁵ Eġer varlık ve makamın hepsi parlak bir perde olsa; teveccühle hepsi önlerine bakar, başını öne eġer.

⁹⁷⁶ Beraber oturduklarında dost olarak otururlar; öyle bir makamdır ki her türlü halin üstündedir.

⁹⁷⁷ Her gece mahrem halvettedirler ancak dostturlar. Gündüz olduġunda hiç biri birbirini tanımıyor dersin.

Pā-yı der keşti-yi vahdet çü nihādend hemî

Destgîrend velî nefî kon deyyārend⁹⁷⁹

Münkir-i ahvāl eger şān ne pesend ez inkār

Lîk îşān zi şafā bā heme bî inkārend⁹⁸⁰

Fāide: Ey birāder-i zü-fıtnat zıkr olunan ebyāt-ı pür-nükāt ile mürşidān-ı tarîk-i mahābbet sālîkân-ı rāh-ı tarîkate tenbîh ve vaşîyyet iderler ki mücerred ben Nakşibendiyyedenüm dimekle kanā‘at itmeyüp belki nûn-ı Nakşibendde nefy-i māsivāya ve harf-i kâfda kâdem-i rāsîh fi’l-fenāya ve harf-i şinde şu‘ā-ı nûr-ı cemāl ve nûn-ı şānide nûr-ı tecellî-i zāta ve harf-i bāda beķābillaha ve dālda devām-ı ba‘de’l-fenāya [258a] işāret görüp Halvetiyye daği hā-i halvetden hulûvv-i kalbe, harf-i lāmda lezzet-i zikre, harf-i vāvda vefā bi’l-‘ahde ve harf-i tāda temkîn-i ba‘de’t-telvîne delālet bulmağıla şıfāt-ı mezbûre ile ittîşāfa bezl-i himmet eyleyüp seyr ü sülûkda nâil-i derecāt-ı mezbûre olanlara eger Nakşibendiyye ve eger Halvetiyye diseler lâyıkdur. Yoğsa mücerred ben silsile-i Nakşibendiyye ve yağud tarîka-i Halvetiyyedenüm demek ne fāide virür ki māder ü pederüñ evlādına tesmiye itdükleri velî ve şālîh ve ‘ābid esmāsından şahş-ı müsemmāda anlara muvāfîķ ‘amel olmasa mücerred tesmiyeden var mıdur bilā nef‘ idügi ħod zāhirdür. Anuñçün dimişlerdür:

Beyt:

Çün nei hemkār be inegān zi hemtāy çe sūd

⁹⁷⁸ Her yerde, herkesle, her halde ve her işte; zahir ve batını anlarsan onlar yar ile birliktedirler.

⁹⁷⁹ Aynı zamanda adımlarını vahdet gemisine atmışlardır. El almışlardır ancak nefy ederler

⁹⁸⁰ Eğer durum inkāra el vermese bile onlar hallerini inkar ederler. Ancak onlar safada herkesle inkārsızdırlar.

Yek Mesîh îbrâ ’-ı ekmeğ gerd ve diğer âverest⁹⁸¹

Ḥā’ce Bahāüddîn Nakşibendden “Silsile-i tarîkañuz ne cânibe müntesibdür?” [258b] diyu su ’âl olunduğda: “Ez silsile-i kesi becāyi nemi resid⁹⁸²” demişlerdür. Fi’l-ḥaḳîka neyl ile’l-maṭlûb silsile ile degül belki zincir-i ‘ aşkı gerd-bend-i irâdet itmekledür.

Nazm:

Ger ne-dârî kimyâ-yı ‘aşk nâmî hem hoşest

V’ertu-râ ḥod ‘aşk ḥâşıl geşt ‘omr bî-merest

‘Aşıkî renc-est ve merdân-râ be nisye rahatest

Silsile-bendest şîrân-râ be gerd ziverest⁹⁸³

İmdi silsile-i bend-i tarîka olmağdan murâd oldur ki cümle dānişi ferāmuş ile kıyl ü kâldan ḥāmūş olup Ḥağdan ne zuhûr iderse sürûr-ı cânla ḳabûl idüp maḳām-ı teslîmde muḳîm olasın ve sedd-i rāh-ı fenâ olan pindâr-ı nefsi-hevâyı ref’ idesin ve aḥlâğ-ı rediyyeden taḥalluş ile ber müceb-i mütû ḳable ente mütû⁹⁸⁴ şerefyâb-ı mevt-i irādî olasın ve ḥuceb-i ḥubb-i zâtî olan ḥużûz-ı uḥreviyyeden daḥi tefrîd-i fîkr ve tecrîd-i sır ile müsta’id-i verziş-i cezbe-i Ḥağ olmağičün mir’ât-ı ḳalbî envâr-ı bâriḳât-ı pîr-i tarîkate tevcîh idüp kendün aradan çıkasın tâ ki nûr-ı feyz-i maḥabbet [259a] pertev-endâz-ı ināyet ola. Pes mürîd oldur ki mürîd-i murâd-ı pîr olup kendü murâdı ber-bâd ola ve cemâl-ı murâdı mir’ât-ı pîrde müşâhede kıla ve rû-yı dili hevâsı ḳiblesinden döndürüp Ka’be-i cemâl-i pîri ḳible kıla ve vech-i pîrden ğayra tefriḳa-ı şu’ûrdan fâriğ ola. Zîrâ reh-revân-ı ḥaḳîḳatün verziş-i cezbede ve serverân-ı Nakşibendiyyenün perveriş-i nisbet-i bâṭnîde revişleri budur ki iştiğâle ḥîn-i mübâşeretde evvelâ müntesib oldukları pîr-i tarîkatün şüret-i şahsiyyesini rişte-bend-i ḥayâl iderler. Pes pîrde olan te’şîr-i cezbe vü ḥarâret ve ma’ḥûd-ı ehl-i zevḳ u şuhûd olan eşer-i keyfiyyet ḳalb-i müteveccihede zuhûr itmekle hergiz ol bend olduğ

⁹⁸¹ Şunlar birbiri ile aynı iş sahibi olmadıklarından dolayı hemta olmalarının ne faydası var. Mesîh’in biri amayı iyileştirir. Diğer ise kendisi şaşdır.

⁹⁸² Silsile ile kimse bir yere varamaz.

⁹⁸³ Aşk kimyasına sahip olmasan da adı dahi hoştur, güzeldir. Ve eğer aşk eline geçerse sonsuz ömür sahibi olursun. Âşıklık meşakkâtîr; aslanların boynundaki zincirlerin süs olması gibi yol erleri için veresiye rahatlıktır.

⁹⁸⁴ Hadis-i Şerif: Ölmeden önce ölünüz.

ḥayāl-i nūr-ı cemāl derūnundan ufūl olmayup çeşm ve gūş ve hūş ile anuñ nigāh-dāşti olup mūlaḥazada ḥālī olmaz. Ammā ḥāle-i keyfiyyet-i bī-ḥūdı müstemirr olduḡda ḥayale bend olan şüret daḡı müntefī olur [259b] ve bi'l-cümle tecelli-i zāt ḥuluvv-i ḳalbe ve neyl-i ma'ārif-ı ḥaḳayıḳ-ı esmā' ü şıfāt ḳabūl-ı 'ukūs-ı envār-ı cezebāt-i tecell-i zāta mevḳūf ve medāric-i 'aliyye-i mezkūreye daḡı irtikā cenāḡ-ı necāḡ-ı himmet-i pīre teşebbüse mevḳūfdur

Nazm:

Ey birāder ḡayr-ı in reh nist rāh

Ver revī cūzin neyābi to penāh⁹⁸⁵

Cümle dervişān-ı Ḥak in rehrevend

Baṣrī u Beṣtāmī hem derreh şevend⁹⁸⁶

Silsile der silsile reftend şān

To çerā in reh nebāşi pey-resān⁹⁸⁷

Der zıkr-i silsile-i ṭarīḳa-i Ḥalvetiyye ḳuddise ervāh-ı aşḡābihā

Żamīr-i mirāt-nümāya rūşenā ola ki Ḥazret-i Fahr-i 'Ālem şallallahu 'aleyhi vesellem **İmam** 'Ali keremāllahu vecheye zıkr-i celī-yi cehrīyi bir ḡücre-i derbestede murabba'-nişin ve 'ayneyn-i mübāreketeyni ḡāmiz olduḡı ḡālde 'alā vechi't-teşlīş telḳin idüp cemī' ṭarīḳūñ silsile-i ṭalebleri anlaruñ dest-i irşādlarına peyveste olmuştur. **Kemā** ruviye ennehu 'aleyhisselam lekḡkaneḡū ez-zıkre el- cehriye el-lisāniyye fi'l-beyti'l-muḡlaḡ bābuhu [260a] cālisen 'ala vechi't-terbi' ḡāmizan 'ayneyhi'l-mübareketeyn 'ala vechi't-teşlīş 'an Zeyd bin Erḳam ḳale resūlullah

⁹⁸⁵ Ey kardeşim bu yoldan gayrısı yol değildir. Eğer sen bundan başkasında yürürsen sahip bulamazsın.

⁹⁸⁶ Bütün dervişler bu yolda yürüdüler (Hasan) Baṣrī ve (Beyazıd-ı) Beṣtāmī de bu yolda idiler.

⁹⁸⁷ Onlar silsile içinde silsile olarak yürüdüler. Sen neden bu yolda onların peşi sıra yürümüyorsun?

şallallahu ‘aleyhi vesellem: “Men eḥabbe en yestemsike bi’l-każīb el-aḥmer ellezi ġaresahullahu fī cenetti ‘Adnin fel yestemsik bi ḥubbi ‘Ali İbni Ebī Ṭalīb āḥrecephū Aḥmed fi’l-*Menākīb* ve ‘an Ümmü Seleme rażıyallahu ‘anha kıālet: “Kāne Rasulullahi şallallahu ‘aleyhi vesellem yekūlu lā yuḥıbbū ‘Aleyyen münāfıķun velā yebġazu mü’mınün aḥracehu’t-Tirmezi ve kıale ḥasanün ġarībün⁹⁸⁸

Nazm:

Zi maşrıķ tā be maġrib ġū imamest

Emırü’l-mü’mının Ḥaydar tamāme⁹⁸⁹

Peyamber goft çün nūr u dü dıde

Zi yek nūriyem her dü āferıde⁹⁹⁰

Zihı çeşm ü zihı ‘ilm ü zihı kār

Zihı ḥurşıd-i ‘ilm baḥr-ı zaḥḥār⁹⁹¹

Eger ‘ılmeş şodi baḥr-ı muşavver

Ve’z u yek kıatre būdi baḥr-ı aḥzar⁹⁹²

⁹⁸⁸ Rivayet edildiğine göre Rasulullah aleyhiisalam Ali (r.a)’a cehri zikri, kapısı kapalı bir evde, diz üstü oturmuş vaziyette iki mübarek gözü kapalı, üç kere telkin etmiştir. Zeyd bin Erkam’dan gelen bir rivâyette Rasulullah aleyhisselamın şöyle dediğini söyler: “Kim Allah’ın Adn cennetinde yetiştirdiği kırmızı sarmaşığa tutunmak istiyorsa Ali bin Ebi Talib’in sevgisine tutunsun. Bunu Ahmed (bin Hanbel) Menakıb’ta çıkarttı. Ümmü Seleme (r.a)’den gelen rivayette şöyledir: “Rasulullah şöyle diyordu. Münafık olan kimse Ali’yi sevmez. Mü’min olan kimse ona buğz etmez.” Bunu Tirimizi hasen ve garib bir hadis olarak rivayet etti.

⁹⁸⁹ O, doğudan batıya kadar herkesin imamıdır. Mü’minlerin emiri Haydar’dır.

⁹⁹⁰ Peygamber onlar için iki gözümün nuru dedi. Benim bir nurumdan her ikisi yaratıldı.

⁹⁹¹ Yaşasın göz, yaşasın ilim yaşasın iş. O ilim güneşi ve hazinelerle dolu deniz yaşasın.

⁹⁹² Onun ilmi tasvir olunan deniz olsaydı ve o zamanda yeşil deniz ondan bir damla olurdu.

Zi ‘ilm-i Haydārī ger to bedānī

Terā be nümāyed esrār-ı ma‘ānī⁹⁹³

İmāmešt o u esrār-ı ḥakīkat

Ez u yā bend reh cūyān-ı tārīkat⁹⁹⁴

Dil ü cān kon nişār-ı rû-yı cānān

Ki ḥākī bāş ender kû-yı yārān⁹⁹⁵

Pes Esedullahu'l-Ġālib [260b] ‘Ali İbni Ebî Tālibden aḥz-ı telkīn ile reh-nümā-yı ṭalibīn olanuñ birisi Kümeyl bin Ziyād raḍıyallahu ‘anhudur ki anlardan ‘Abdü'l-vāhid bin Zeyd andan Ya‘qub Sūsī andan Ya‘qub Nehrecūri andan ‘Abdullah bin ‘Oşman el-Mekkī andan Ebü'l-kāsım bin Ramażan andan Ebü'l-kubās bin İdris andan ḥādımü'l-fuḳarā Dāver andan Muḥammed Dāvud bin Muḥammed andan Muḥammed Mālekil andan İsmā‘il Qaşrīdür ki bu vechile Kümeylden müteselsil olmuştur ve İsmā‘il Qaşrī Ebü'n-necīb Sühreverdiden daḡi iktibās-ı nūr-ı velāyet idüp lebs-i ḡırkadan silsile-i mezbûre vefḡince Kümeyl bin Ziyāde müntesib olup Aḡi Lala ve Şerefüddin bin Celālüddin ve Necmüddin Muḥammedü'l-Esferāinī ḡulefā-i İsmā‘il Qaşrīdendür. Pes İmam ‘Ali bin Ebî Tālibden nūr-ı esrār-ı ḡakīkat-i Muḥammediyye ‘ala vechi'l-ekmeliyye **Ḥasen-ı Başrī** raḍıyallahu ‘anhuñ vech-i ḡurşid-lem‘anında dıraḡşān olup menāḡıb-ı [261a] cemīle ve feżāil-i celilesine ḡāyet yokdur. Māder-i Ḥasen-ı Başrī zevcāt-ı tāhirāt-ı nebeviyyeden Ümmü Seleme raḍıyallahu ‘anhānuñ mu‘teḡasıdur. Mervīdür ki Ḥasan-ı Başrī baṭn-ı māderden ḡüzer ve mevṭn-ı dünyaya sefer itdükde ḡuzūr-ı nūr-ı mevṭūr-ı zevc-i nebīyy-i āḡirü'z-zuhūra ‘arza kıldılar. Manzūr-ı nażar-ı hidāyet-eşerleri olduḡda Ḥasenü'l-veḡ ü kerīmü'l-manżar olduḡıḡün bu tıfl-ı müstaḡsenüñ ismi zātı gibi Ḥasen olsun

⁹⁹³ Eḡer Haydar’a ait olan ilmi bilirsən sana manā sırlarını ḡösterir.

⁹⁹⁴ O imamdır ḡakikat sırlarını arayanlar ve tarikat yolunu arayanlar onda bulurlar.

⁹⁹⁵ ḡönlünü ve canını sevgilinin yüzü için baḡışla. Öyle ki dostların köyünde toprak ol.

buyurdılar. Ümmü Seleme daği perveriş-i Ḥaseni der-‘uhde kılup hergāh dergāh-ı
Ḳāḍiyü’l Ḥacāta dest-güşā-yı tazarru‘ u menā‘at olup: “İlāhī bu ferzend-i sa‘ādet-
emārātı imāmü’l-ümme ve muḳtedā-yı aḥirü’l-mille kıl” diyu münācāt iderdi. Bir
gün māder-i Ḥasen bir kāre meşgüle iken Ḥasen Başrī girye-zen olmağıla

Mısrā‘ :

*Ta ne giirīd tıfl key cu şevd leben*⁹⁹⁶

Mażmūnı üzre teksīn-i girye ve enīn içün Ümmü Seleme raḍıyallahu ‘anha
bistān-ı mübārekin dehen-i pāk-ı Ḥasene vaż‘ itdükde zebān-ı isti‘dād-ı Ḥasen

Mısrā‘ :

*Men be giryem tā resed dāye-i şefik*⁹⁹⁷

Zemzemesiyle mekīde olduğı ḥālde bir kaṭre leben çekīde olup Ḥaḳ celle ve ‘alā
[261b] anuñ berekātıyla Ḥasene ‘ilm ve taḳvā ‘atā buyurdu ve Ḥasen-ı Başrī yetmiş
Bedrī ve üç yüze qarīb şahābe ile hem-şoḥbet ve ‘Ali bin Ebī Ṭālibden muḳtebis-i
envār-ı velāyet ve müstefiz-i esrār-ı ḥaḳīḳat mie ve tis‘e tarihinde ḳāfile-sālār-ı rāh-ı
āḥiret oldılar raḍıyallahu ‘anhümā ecma‘in. Mālik bin Dinar ve Rābi‘atü’l-
‘Adeviyye Ḥasen-i Başrīden behreyāb-ı esrār-ı ṭarīḳa olmuşlardır. Pes Ḥasen-ı
Başrīde olan nūr-ı velāyet-i ‘aliyye ‘ala vechi’l-ekmeliyye cebīn-i semiyy-i **Ḥabīb-i**
‘Acemīde nümāyān anlar daği yüz elli tarihinde ‘āzim-i seyr-i cinān ve İmam Ebū
Ḥanife ile hem-‘inān oldılar. Pes andan daği ol nūr-ı āsumān-ı cān derūn-ı **Dāvud-ı**
Ṭāide dıraḥşān ve bir kaç zaman münevvir-i ḳulüb-ı ṭālibān olup anlar daği yüz
seksen dört tarihinde raḥmet-ābād-ı cināna ḥırāmān itdükde ol nūr-ı sırr-ı Yezdān
cebhe-i mübāreke-i dürr-i leme‘ān-ı **Ma‘rūf-ı Kerḥīde** tābān oldu ve āsumān-ı
velāyetüñ kevkeb-i envār-i dürri-ezheri olan [262a] Zünnūn-ı Mısrī ki ism-i şerifi
Şevban bin İbrāhim künyesi Ebū’l-feyzdür. İmam Mālikden istimā‘-ı *Muvattā* idüp
ṭavr-ı ṭarīḳati Şeyḫ İsrāfildan tekmil ile Dāvud-ı Ṭāi ve Ma‘rūf-i Kerḥīye müntesib
ve İmam Ca‘fer ve İmam Mūsā zamanlarına müşādifdür ve İbrāhim Edhem, İmam
Muḥammed Bākırdan muḳtebes-i nūr-ı velāyet ve Ca‘fer-i Şādık ile hem-şoḥbet olup

⁹⁹⁶ Bebek ağlamadıkça süt nasıl, nehir gibi aksın.

⁹⁹⁷ Ben ağlayayım ki şefkatli annem imdadıma yetişsin.

Habîb-i ‘Acemî ve Dâvud-ı Tâî ve Ma‘rûf-ı Kerhî ‘aşırına müşâdifdûr ve Ebû
 ‘Ali Şefîk bin İbrâhim el-Belhî İbrâhim Edhemden aḥz-ı tarîka idüp Hâtem-i Eşamm
 ve Aḥmed Ḥaḍraveh ve Aḥmedden Ebû Bekir Verraḳ ve Muḥammedü’l-Faẓl er-
 Remedî, Muḥammed bin Muḥammed ‘Ali el-Ḥakîm er-Remedî reh-nümâ-yı sâlikân-
 ı tarîkat olup Hâ‘ce ‘Ali Cürcânî ve ‘Abdullah el-Mübârek ve Ebû Sehl Şa‘lûḳ ve
 Ebû Zur‘a Erdebîlî ve Muḥammed Züccâcî ve Ebû’n-naşr Ḳabbânî ve Ebû’l-ḳâsım
 Naşrâbâdî ve İsmâ‘il Naşrâbâdî ve ‘Abdurrahman es-Sülemî ve Ḥüseyn es-Selefi
 Ḥakîm Tirmizîden [262b] tekmi-l-i tarîka idüp tarîḳ-i Edhemi bu üslûb üzre teselsül
 bulup Ebû Sehl Şa‘lûḳ Ebû Bekir Şiblî ile daḡi şoḡbet idüp silsileleri Cüneyde
 müntesib olmuştur ve yüz yetmiş dört târiḡinde velâyet-i ‘Ḥillânda fâyiz-i ‘izz-i
 şehâdet olmuştur ve Fuḍayl ‘İyâz daḡi Dâvud-ı Tâîye müntesib olup vefâtları vefât-ı
 Dâvuddan dört yıl muḳaddem Mûsâ Kâzım vefât itdüḡi yüz seksen târiḡinde vâḳi‘
 olmuştur ve İmam Aḥmed bin Muḥammed bin Ḥanbel, Bişr-i Ḥafî delâleti ile
 tarîkatde Ma‘rûf-ı Kerḡiye müntesib olup Seriyy-i Saḳaṭîden daḡi şerefyâb-ı şoḡbet
 olmuştur ve Sehl bin ‘Abdullah Tusterî tilâmize-i Zinnûn-ı Mışrîden olup Ma‘rûf-ı
 Kerḡiye irâdet ve Seriyy-i Saḳaṭîden tekmi-l-i tarîka idüp iki yüz seksen üç târiḡinde
 müteveccih-i râh-ı aḡiret oldılar. Muḥammedü’l-Ḥayrî ve Aḥmed Ḥarîrî ve Ebû
 ‘Abdullah bin Sâlim ve Ebû Bekir el-Ahvâzî ve Hâ‘ce Muḥammed eş-Şenbenkî,
 Sehl bin ‘Abdullah Tusterîden aḥz-ı tarîkat idüp Seyyid Ebû’l-vefâ ḳuddise sırruhu
 Muḥammed Şenbekîden rûşen-dil [ü] çeşm ve Sehl-i Tusterî silsilesinden Ma‘rûf-ı
 Kerḡiye muttaşillardur. [263a] Pes Ma‘rûf-ı Kerḡi daḡi ‘alâ eşheri’l-aḳvâl iki yüz
 dört târiḡinde serâ-yı beḳâyâ intikâl idüp sırr-ı velâyet-i ‘Ali bi’l-keşfi’l-celî mir’ât-ı
 mücellâ-yı **Seriyy bin el-Müflis es-Saḳaṭî** ḳuddise sırruhuda mütecellâ olup Ḥüseyn
 bin Manşûr el-Ḥallâc, Seriyy-i Saḳaṭîden inâre-i cezbe-i hestî-süz ile bî-ḳarâr ve
 kemend-i ‘aşḳ ile ber-dâr-ı ser-i zülf-i yâr olmuştur ve Semmûn el-Muḡibb ve
 Aḥmed Mesrûḳ ve Aḥmed bin ‘Âşım ve Muḥammed bin Ebî er-Râzî ve Aḥmed el-
 Cevâzî ve Ebû’l-‘abbas Mesrûḳ Seriyy-i Saḳaṭîden fâyizân-ı mertebe-i velâyet olup
 Ebû Sa‘îd el-Ḥarrâz, Zünnûn-ı Mışrî ve Ebû ‘Ubeyd-i Busrîyle hem-şoḡbet ve Ebû’l-
 ‘abbas Mesrûḳdan ḡırḳa-puş-ı tarîkat olup Seriyy-i Saḳaṭîye müntesibdür ve Hâ‘ce
 Ḥayrû’n-nessâc daḡi Ebû Ḥamza-i Bağdâdî ve Aḥmed el-Cevâzî vesâtatleriyle şeref-
 yâb-ı nisbet-i Saḳaṭîdür ve Ebû Zekerıyyâ Yahyâ-yi Mu‘az daḡi Seriyy-i Saḳaṭînün
 nâil-i şeref-i ḡubb u ülfetleri olup [263b] Seriyy ‘aleyhi rahmetullahi’l-bârîden üç yıl

muḳaddem iki yüz elli tarihinde Nişāburda maḥfe-süvār-ı tābut-ı fenā olmuşdur. Pes Seriyi-yi Saḳaṭiden şoñra Seyyid-i Tāife-i Nūr-abādī Ebū'l-ḳāsim Cüneyd-i Bağdādī maṭla' -ı nūr-ı sırr-ı Muḥammedī olup

Meşnevî:

Çün Cüneyd ez çend o dîden amed

Pes maḳāmāeş füzûn şod ez 'aded'⁹⁹⁸

Vefḳince Cüneyd isti' dād-i zātîlerinde ḥadden efzûn kemālât-ı gün-â-gün rû-nümûn olup şeyḥ-i şuyûḥ-ı cihân ve ḳuṭb-ı feleki'l-'irfan ve mecma' -ı şümû' -ı cumû' -ı Naḳşibendiyan vü Ḥalvetiyan olmuşlardır. Zîrâ silsile-i Naḳşibendiyyede taḥrîr olunduğu üzre Şeyḥ Ebû 'Ali Fârmediden yeden-be-yed mu'an'an olan silsile-i Naḳşibendiyye Ebû'l-ḳāsim Gürgānî ve Ebû 'Osmān Mağribî ve Ebû 'Ali Kātib ve Ebû 'Ali Rûdbārî ile ḥalḳa peyveste-i bâb-ı irşād-ı Cüneyd-i Bağdādî olup Ebû'l-Ḥasen el-Ḥaraḳānî daḥi terbiye-i rûḥāniyye ile [264a] Ebû Yezîd Bestāmî ol daḥi rûḥāniyyet-i İmam Ca'fer-i Şādıḳdan Ca'fer-i Şādıḳ ḥod pederi Muḥammed Bākırdan sırr-ı imāmet ile nūr-ı bârık oldıysa terbiyye-i rûḥāniyyet ile nuḥistin-i ḥalîfe-i ḥātem risālete müntesib olduklarından ḳaṭ' -ı naẓar āḥirîn-i ḥalîfe-i ḥazret-i Muştafâ İmam 'Aliyyü'l-Murtaẓāya daḥi müntesib olup 'uyûn u cedāvil ol ṭuruḳuñ cümlesi deryā-yı envār-ı velāyet-i 'Aliye muttaşıl ve temeyyüz ve ta' ayyünleri baḥr-ı muḥîṭ-i nūr-ı Muḥammedide maḥv ve muẓmaḥil olur.

Meşnevî:

Çün naẓar der ḳurs dāri ḥod-şikest

Ve an ki şod maḥcûb ebdân der şikest'⁹⁹⁹

Ve bi'l-cümle şecere-i enîḳa-i ṭarîḳa-i Cüneydden ğuşn-ı vücûd-ı Ebû Bekir eş-Şiblî er-Reşîḳ nümûdâr olup andan daḥi iki şaḥ-ı fâik zuhûra gelmişdür ki birisi Ebû'l-ḳāsim en-Naşr-âbādîdür ve andan Ebû 'Ali Deḳḳaḳ andan Ebû'l-ḳāsim el-

⁹⁹⁸ Cüneyt birkaç kez onu görmekten döndüğünde, onun ardından makamı sayıya gelmeyecek şekilde arttı.

⁹⁹⁹ Güneşe çıplak gözle bakarsan kendin kırılırsın; ama güneş perdelendiğinde bedenler kırılır.

Kuşeyrî andan ‘Abdurrahim el-Kuşeyrî andan ‘Abdurrahman Elikâf ol şâhuñ
 semere-i tayyibeleri olup Şâh-ı Şiblîñ birisi daği [264b] Ebû’l-fazl ‘Abdü’l-vâcid
 et-Temîmîdür ki anlaruñ şemerât-ı mu‘an‘anası Ebû’l-ferraḥ el-Ṭarsūsî andan Ebû’l-
 ḥasen ‘Ali bin Muḥammed el-Ḳureşî andan Ebû Sa‘îd el-Mübârek el-Maḥzûmî
 andan ‘Abdü’l-ḳâdir Geylânî andan Yûnus el-Fazl el-Mekkî andan Ebû Medyen
 Mağribî andan daği Şeyḥ-i Ekber ve kibrit-i aḥmer Muḥyiddin-i ‘Arabîdür ki nesaḳ-ı
 mezbûr üzre onuncı bi‘atde Cüneyde muttaşıl olurlar. ‘Abdü’l-ḳâdiruñ kerâmât-ı
 bisyârı dâhil-i dâire-i ḥadd ü inihşâr olmayup Şeyḥ-i Ekberuñ daği keşf-i ḥaḳâyıḳ-ı
 esrârı şaḫâyif-i kütüb-i celîletü’l-âşârlarında raḳam-zede-i kilḳ-i bedî‘u’l-aḫbâr olup
 ‘Abdü’l-ḳâdir Şeyḫü’l-maşrıḳ ve Ebû Medyen Şeyḫü’l-mağrib ve Muḥyiddin el-
 ‘Arabî eş-Şeyḫü’l-ekber ile ve lûle-endâz iştihâr olmuştur ve Şadreddin-i Konevî
 perveriş-yafte-i Muḥyiddin el-‘Arabî olup Müeyyeddin el-Cendî ve Şerefüddin el-
 Muşulî ve ‘Abdü’s-selâm bin Maḥmud el-Cevâlîḳî ve Şemseddin Eykî ve şâriḥ-i
 ḳaşıde-i [265a] ‘Ömer bin el-Fâriḫ, Sa‘îdüddin el-Fergânî, Şadreddin Konevîñ
 ḫicr-i terbiyelerinde olup cümlesi Cüneyde müntesiblerdür ve Muḥammed Şîrîn
 Mağribî ibtidâ-i sülûkda İsmâ‘il Sûsiden seyr-i eṭvâr-ı ṭarîḳat idüp soñra mensûbât-ı
 ‘Arabîden biriyle temâşâ-yı gülzâr-ı vahdet itdükde

Mısrâ‘ :

Ez cümle şıfât ez pey-i yek zât güzeşti¹⁰⁰⁰

diyu ğarḳ-ı deryâ-yı tecelliyât-ı envâr-ı eḫadiyyet olup Mağribî taḫalluş itmişdür.
 Şeyḫ Ebû’l-ḥasen El-Mağribî eş-Şâzelî silsilesi Cüneyde muttaşıl olup kibâr-ı
 evliyâdandır. Altı yüz elli dört tarihinde ḥacc-ı şerîfe müteveccih iken vefât idüp
 medfenleri olan maḫalde bir âb-ı şûre var idi. Anlaruñ berekâtında ol âb-ı şûre şîrîn
 olduğı *Nefehât*da mezkûrdur ve Şeyḫ Ebû’l-‘abbas Mürsî perveriş-yafte-i Ebû’l-
 ḥasen Şâzelî olup bu ṭarîḳ âşḫâbına Şâzelî tesmiye olunmuştur ve Seyyid Aḫmed el-
 Ḥasen er-Rufâ‘î ḳuddise şırruhu evlâd-ı Mûsâ Kâzımdan olup beş vâsıta ile silsile-i
 Şiblîden Cüneyde muttaşıl olur ve pür-küşâ-yı âsumân-ı ṭarîḳat ve seyr-i Ebû Sa‘îd
 Fazlullah bin Ebu’l-ḫayr daği Ebû’l-fazl bin Ḥasen es-Saraḫsî ve ol daği Ebû’n-naşr
 es-Serrâc ol daği Ebû Muḥammed el-Murta‘ işden Cüneyde müteselsil ve Ebû ‘Ali

¹⁰⁰⁰ Bir zatın peşine takılarak bütün sıfatlardan geçtim.

Zerger daḥi Ebū'l-‘abbas el-Ḳaṣṣab el-Amelī ve ‘Abdullah Ṭaberī ve Ebū Muḥammed el- Ḥayrī visātetleriyle Cüneyde muttaşıl olur [265b] eḥaveyn-i muḥteremeyn İmāmeyn-i hümāmeyn Muḥammed el-Ġazālī, Ebū ‘Ali Farmediden Ebū'l-ḳasım Gürgānīye ve Aḥmed Ġazālī Ebū Bekir en-Nessāc ve Ebū'l-ḳasım Gürgāniden beşinci silsilede Cüneyde müntesib olup Ebū'l-‘uḳayl Bağdādī ve Ḥā‘ce Ebū'l-berekāt aṣḥāb-ı Aḥmed Ġazālīdendür ve ‘Abdullah Yafī‘, Şālīḥ Berberiden ol daḥi Necmüddin Kūfiden ol daḥi Ebū'l-feth es-Sa‘diden ol daḥi Ebū ‘Ubeyd Endülisiden, Ḥā‘ce-i Ebū'l-berekāta müteselsil olurlar ve ‘Aynü'l-ḳuzāt Hemedānī meygede-i Aḥmed Ġazālīde medhūş-ı şahbā-yı ser-girānī-yi ‘aşḳ-ı subḥānī ve mesned-i şehādetde müttekī-i visāde-i ḥayāt-ı cāvidānī olmuştur ve Ebū'l-işḥaḳ İbrāhim bin Şehriyār-ı Kazrūnī, Ebū ‘Ali Hüseyn bin Muḥammed el-Feyrūz-abādī el-Eḳḳārdan ḥırḳa-pūş-ı terbiyet ve nice meşayīḥ-ı tarīḳat ile şoḥbet idüp Ebū'l-ḥasen Bāzyār ve ‘Abdullah Ḥafīf Şirāzī ve Ebū Muḥammed Rūveym vesātatleriyle şerefyāb-ı nisbet-i Cüneyd olmuştur ve Ebū Bekir Ḥaṭīb ve Ebū'l-ḳasım el-Ḥaṭīb Ebū İşḥaḳ Kazrūniden aḥz-ı tarīḳat itmişlerdür ve ḳatīlī fī sebilillah ‘aşıḳı billah ġarḳ-ı deryā-yı [266a] nūr-ı mevvāc Hüseyn bin Manşūr el-Ḥallac zamān-ı Cüneydde efser-i şehādeti ser-nihāde-i ibtihāc itmişdür.

Fāide: ba‘zılar ḳatl-i Manşūrda iftā-i Cüneydi naḳl iderler velākin ḳavl-i mezbūr mu‘temedün biḥ olmayup Mevlānā Celāleddin-i Muḥammed *Meşnevī-i Şerīf*de fetvā ġayruñ olduğına işāret ve mağdürriyyet-i Manşūra şehādet idüp buyurmuşlar ki

Meşnevī:

Çün ḳalem der-dest-i gaddāri bud

*Bī-gümān Manşūr berdāri būd*¹⁰⁰¹

Çün sefiḥān rāest in kār u keyā

*Lāzım āmed yektulune'l-enbiyā*¹⁰⁰²

¹⁰⁰¹ Hüküm kalemi bir gaddarın elinde olduğundan şüphesiz Mansur kendini darağacında buldu.

El hâşıl Cüneyd-i Bağdâdî şeri‘at ve tarîkat ve ma‘rifet ve hakîkatde maşhûb-ı derece-i inâyet-i bî-ğâyet ve matlûb-ı erbâb-ı tarîkat ve mergûb-ı kulûb-ı her millet olup ‘âkıbetü’l-‘akıbe anlar daği iki yüz toksan yedi ve yahud iki yıl muqaddem bu dünyâ-i fâniden rihlet ve cennât-ı bağıyyeye harîmet itdükden sonra sırr-i hakîkat-i Ahmediyye ‘ala vechi’l-verâseteti’l-kemâliyye **Mimşâd-ı Diyneveriye** intikâl ol daği dört beş sene sonra [266b]¹⁰⁰³ irtihâl itmeklemol sırr-ı zü’l-celâl Ahmed-i Diyneveriye teşrîf-bağış-ı ‘izz ü iclâl olup andan daği çeşm-i sırr-ı **Muhammed Bekrîde** cilveger-i hüsn ü cemâl oldu. Anların irtihâlinden sonra **Ebû’n-necîb es-Suhreverdinüñ** halvet-serâ-yı şafâ girdârisinde cilve-endâz-ı envâr-ı tecellî bî-tekrâr olup Ahmed Gâzâliden daği on iki vasıta ile Şiddîk-ı Ekbere lâhik olmuştur ve ibtidâ birâder-zâdeleri olan Şihâbüddin Suhreverdiye ifâza-i envâr-ı tarîka idüp andan ‘Ali bin el-Büzgâş eş-Şirâzî andan ‘Abdu’s-samed Naţanzî andan Bedreddin Mahmud el-Işfahânî andan Hasan Şimşîrî andan Yûsuf Gürânî andan ‘Abdullah Mısrî andan Zeyneddin Ebû Bekir el-Hâfî andan ‘Abdurrahîm er-Rûmî andan Kutbüddîn el-‘İznîkî, Şadreddin el-Ğavvâşî ve ‘Abdü’l-laţîf el-Ğuddusîdür ki Vefâ meydânında medfûn olan Ebû’l-vefâ Müşlihüddîn el-Konevî bunların halîfesi olup ve mezbûr Ebû’l-vefânın cenâzesi namâzına Sulţan Bayezîd-i Velî hâzır olmuşlardır diyu ve bu e‘azze-i kirâmın cümlesi reh-nümâyân-ı revendegân-ı tarîkat olup tarîk-i **Zeyniyyeye** bu silsile üzre Şihâbüddinden Ebû’n-necîbe müntesib olurlar ve şâhibü’l-leme‘ât Fahreddîn el-‘Irakî daği dest-i Şihâbüddinden bâde-nûş-ı ‘aşk-ı Rabbânî ve mest-i medhûş-ı cezbe-i rahmânî olmuşlar ve bir daği Ebû’n-necîbden seccâde-nişîn-i irşâd olan ‘Ammar bin Yâsir [267a]¹⁰⁰⁴ Bidlisîdür ki efser-i hakîkat ile behre-ver olup serçeşme-i Nûrbahşiyye olan Necmüddin-i Kübrâ eş-Şehîd ki ismi Ahmed bin ‘Ömer el-Hayûfidür. ‘Ammar Yâsirden hırka-berdüş-ı tarîkat olmuştur ve Baba Ferec Tebrîzî ve Şeyh İsmâ‘il Hûşrî ile ve aşhâb-ı Ebû’n-necîbden Ruzbihân-ı Kebîr-i Mısrî ile şöhet idüp Şeyh Ruzbihân-ı Baklî ki şâhib-i **Tefsîr-i ‘Arâyis** ve künyesi Ebû Muhammeddür. Anlar İskenderiye-i Mışırda Ebû’n-necîb ile **Şahîh-i Buḥârî** istima‘ından şerîk olup Şeyh Siracüddin Mahmuddan hırka-puş-ı tarîkat olmuşlardır

¹⁰⁰² Bu tür işler sefihlerin işi oldupundan dolayı “Onlar nebileri öldürüler.” kelamı lazım gelir.

¹⁰⁰³ **Derkenâr: ve fî Tariḥi-i Zehebî tūfiye Mümşâd-ı fî seneti selâsi mi‘e**

Çeviri: Zehebî tarihinde üç yüz senesinde vefât ettiği yazılıdır.

Vecihüddîn el-Ḳârî andan daği ol sırr-ı sermedi.

¹⁰⁰⁴ **Derkenâr : Üstüşide sene semâni ‘aşere ve sitte mie ravaḥallahu ruhâhu.**

Çeviri: Altı yüz on sekiz senesinde şehid edildi. Allah ruhunu ferahletsin.

ve Sa'adeddin Hameviye ve Mecdüddin Bağdādî eş-Şehîd ve Seyfüddin Bâherzî ve 'Aynu'z-zaman Cemâleddin Gîlî ve Baba Kemal Cendî ve şâhibü't-tefsîr Necmeddin Dâye ve peder-i Mevlânâ Celâleddin, Bahâ-i Veled el-mulakḳab Sultānu'l-'Ulemâ ve bülbül-i hezâr-destan gülzâr-ı esrâr Hâ'ce Feridüddin 'Aṭṭar Necmeddin eş-Şehîd terbiyesiyle şadr-nişin-i serâ-yı tefrîd ve ğarke-mekîn-i [267b] deryâ-yı tevḥîd olup üçüncü silsilede Ebû'n-necîbe müntesiblerdür ve Necmüddin Kübrānuñ bir ḥalîfesi daḥi 'Ali bin Sa'îd Laladur ki andan Şemsüddin Cürḳānî andan 'Abdurrahman el-Esferāyinî andan 'Alâü'd-devle es-Simnānî, 'Alaeü'd-düvleden Aḥî 'Ali Mıṣrî ve Muḥammed Türkistānî ve 'Abdullah Ğürgānî ve Emîr 'Ali Düstî ve 'Aḥî Muḥammed Balbal ve İsmâ'il el-Bustî ve Şerefüddin Maḥmud el-Mezdeḳānî ve Maḥmuddan Seyyid 'Ali Hemedānî andan Hâ'ce İshâḳ Ḥullānî andan daḥi Seyyid Muḥammed Nûrbaḥşdur ki Muḥammed Nurbahşsa müntesib olanlar Nurbahşsiyye ile mulakḳab olmuşlardır. Ebû'n-nebîb Sühreverdînuñ bunlardan ma'ada niçe ḥulefâsı daḥi olup ilâ yevminâ hâzâ her birinden ḳulüb-ı tâlibîne reşş-i envâr-ı hüda olmaḳdadur. Pes Ebû'n-necîb Sühreverdîden verâset-i kemâliyye 'ala vechi'l-ekmeliyye **Ḳuṭbüddin el-Ebheriyye** müyesser olup anlardan daḥi ol sırr-ı ekber cebhe-i enver [268a] **Rüknüddin Maḥmud Sücâsîde** mübehher olup **Şemsüddin-i Tebrîzî** işâret-i Rüknüddin ile maḥrûse-i Ḳonyaya 'azîmet ve Mevlânâ Celâleddine işḳâ-yı şarâb-ı cezbe-i rahmaniyyet ile mest-i ḥarâb-ı meykede-i vecd ü ḥâlet idüp kendüsi daḥi medhûş-ı şâḥbâ-yı şehâdet olmuşdur. Pes tarîḳat-i Mevleviyyede olan erbâb-ı semâ' u şafâ Sultān Veled ve Ḥüsämüddin ve Mevlânâ-yı Rûmî ve Şems-i Tebrîzî silsilesiyle Rüknüddin Sücâsiye müntesiblerdür. Evḫadüddîn-i Kirmānî ve Vaḥyüddin-i İshâḳānî daḥi ḥulefâ-i Ruknüddindendürler. Amma verâset-i kemâliyye Rüknüddin-i Sücâsîden Şehâbüddin-i Tebrîzîye müntaḳîl ve andan derûn-ı şafâ meşḥûn-ı **Cemâleddin-i Tebrîzîde** müsta'il oldı andan daḥi ol sırr-ı sübhānî pîşānî-i **İbrâhim Zâhid-i Geylânîde** 'aks-endâz-ı nûr-ı şa'sa'anî olup eger Bayrâmiyye-i Celvetiyye ve eger Ḥalvetiyye-i Riyâziyyenüñ silsile-i tarîḳatleri [268b] **İbrâhim Zâhid-i Geylânîye** müntemîdür. Pes İbrâhim Zâhid terbiyesiyle mâhir-i 'ilm-i tarîḳat olanlardan biri Aḥî Yûsuf Şîrvānîdür ki Pîr Ḥilme-i Şîrvānî andan terbiye-pezir ve Aḥî 'Osman Şîrvānî Pîr-i Ḥilmeden ḥalvet-güzîr olmuşdur ve İbrâhim Zahidden tekmi'l-i tarîḳat idenlerüñ biri daḥi **Aḥî Muḥammed Ḥalvetîdür** ki andan **Pîr Muḥammed Ḥalvetî** andan **Āḥî Mirem Ḥalvetî** andan 'İzzüddin-i Ḥalvetî andan

Sadrüddin Hıyyāvî andan daği **Seyyid Yahyâ Şîrvânî**dür ki mevlid-i menşe'leri vilâyet-i Şîrvânda şehir-i Şemâkî olup Şeyh Sadrüddin Hıyyāvî vâsıl-ı rahmet-i ilâhî olduğdan sonra zevce-i Seyyidüñ pederî ve 'İzzüddin Hâlvetîñ puseri olan Pîrzâdenüñ Sadrüddin ile şöhetde kıdemi olduğuna binâen meyânlarında seccâde-i irşâd için ihtilâf vâkî' olmağıla Seyyid Yahyâ Şemâkîden belde-i Baküye intikâl ve sekiz yüz altmış sekiz tarihinde Baküden ahîrete irtihâl idüp [269a] Seyyid Yahyâ kuddise sırruhu kıdve-i taife-i Hâlvetiyye üsve-i şuyüh-ı kisvetiyye ve şâhibü'l-fâzîl ve'l-kemâl şabîhü'l-vech hüsnü'l-hişâl kerâmât-ı 'aliyye ve müşâhedât-ı behiyyede 'adîmü'l-emşâl idiler ve etrâf-ı bilâda 'aşâ ve seccâde ile hulefâ firistâde kılmağ bunlardan qalmışdur. **Kemâ zükire fi'l-Ketâyibi'l-Kefeviyye inteşere hulefâuhu ilâ etrâfi'l-memâlik kıle hüve evvelü men senne zâlike ve kâne yekûlu yecûzu iksâri hulefâi li ta'limi âdâbi't-ţarîkati li'n-nâsi ve emme'l-mürşidillezî yekûmü maqâme'l-irşâdi ba'de şeyhihi felâ yekûnu illâ vâhiden.**¹⁰⁰⁵ Pes 'Ali hâzihi'l-vetîre diyâr-ı Rûma bunlardan qavl-i hulefâ-i keşîre münteşîre olup reh-revân-ı tarîkati tavr-ı esmâ ve ta'bir-i ru'yâ ile tesliye ve çille-i merdân ile terbiye iderler. Pes İbrâhim Zâhidde olan nûr-ı velâyet-i 'Ali 'alâ vechi'l-ekmeli **Şaffiyüddin Erdebilî** andan **Şadrüddin Erdebilî** andan **Hâ'ce 'Alâüddin Erdebilî**de mütecelli olup her biri zamanlarında mürşidü'l-'ârifîn delîlü's-sâlikîn [269b] müfîzü'n-nûr şifâü's-şüdûr münkâd-ı şer'-i tâhir, üstâd-ı şuyüh-ı ekâbir, zü eşrefü'l-bâhir kâbiren 'an kâbir olup Seyyid Kâsım-ı Envâr-ı Tebrîzî, Şadrüddin Erdebilîñ mürîd-i fehm-tîz pey-rev-i kejhîzlerindendir. Pes Hâ'ce 'Alâüddin Erdebilîden sonra ol nûr-ı sırr-ı subhânîde 'âlim-i 'âmil-i 'ilm-i Rabbânî mürşid-i kâmil-i tarîk-i şamedânî merd-i merdân-ı Hudâi **Şeyh Hâmidüddin el-Kayşerî el-Aksarayî**de cilve-nümâ oldı. Ebû Hâmid Hâzretlerinüñ maskât-ı re'sleri Kayşeriyye olup kabir-i müteberrikleri Aksaraydadur kaddesallahu sırrahu. Rivâyet iderler ki Ebû Hâmid Aksarayî tahşîl-i 'ilm ü ma'rifet niyeti ile Kayseriyeden nehzet ve Şâm-ı Şerife 'azimet idüp hânkâh-ı Bâyezidiyyede nice müddet riyâzat-keş-i tarîkat olup lâkin irtizâ-i hubb-ı aşlî ve iktizâ-i isti'dâd-i küllîsi bir hâl ile müteselli olmamağıla **utlubü'l-'ilm velev bi's-Şîn**¹⁰⁰⁶ [270a] hadîş-i şerîfi beher-hâl lüzûm-ı sefere işaret ve menâkıb-ı zemînde seyâhata delâlet itdügün

¹⁰⁰⁵ Ketayibi'l-Kefeviyye'de zikredildiği gibi onun halifeleri ülkelerin çeşitli yerlerine dağıldı. Anlatıldığına göre o, bunu sünnet edinen ilk kimse olduğu söylenir. İnsanlara tarikat adabını öğretmek için çok halife yetiştirmenin câiz olduğunu söylüyordu. Ancak şeyhinden sonra irşâd makamına geçecek olan kişi bir kişidir.

¹⁰⁰⁶ Hadis-i Şerif: İlim Çin'de de olsa arayınız.

bilüp vilâyet-i ‘Arab u ‘Acemden nihâyet Çine varınca âyende ve revendeden kangı memleketde bir mürşid-ı rāh-ı haqīkat vardır ki şeref-yāb-ı şöhet-i iksirü’s-sa‘âdetleri olsam diyu cüst u cūda iken nevāhi-i Tebrîzden kaşaba-i Hoya Hā‘ce ‘Alāüddinüñ mişkāt-ı mişbāh-ı envār-ı haqīkat idügi beşâret olunduğda istima‘ından derûnunda bir ‘aceb şevk u maḥabbet cilveger oldu ki qarara taḳati ḳalmayup dest-i ğalebe-i iştiyāk-ı şöhet silsile-cünbān-ı ru‘yet-i cemāl-i nūr-ı ṭal‘at olmağıla der sa‘ât-i ‘āzim-i rāh-ı ziyâret olup “Ḳandesin ey Hoya hoş-bū-yı behişt” diyu rehneverd-i kūh-ı deşt oldu ve bir sa‘ât-i sa‘âdet-i müştemilde kaşaba-i Hoya daḥil [270b] ve şöhet-i pîr-i firişteh-i Hoya vāşıl taḳbîl-i yed-i beyza temāşülleri şerefine nâil ve nūr-ı cemāl-i aḥsenü’s-şemâilleriyle rûşen-çeşm-i dil olup ‘andelîb-i bâğ-ı hezār-destân-i bâlî

Beyt:

Misinni bi-ḳıymet mā rā be iksir-ı nazar zer kon

*Vücūd-ı ḥāki mā rā şafā-yı bahşı güher kon*¹⁰⁰⁷

Mazmûnıyla niyāz-perdāz-ı şûride-hāl olarak dide-i nūr didesi seyl-āb-ı şüste ve dest-i ṭalebi irâdet-beste dil-i tâbnākı hidâyet-peyveste ser-fürü-bürde ve zânû-nişeste olduğda

Mısrā‘ :

*Ġarḳa-geşte der cemāl-i zü’l-celāl*¹⁰⁰⁸

mefhûmı derûn-ı Ebū Ḥāmidde teşrîf-baḥş-ı vecd ü hāl olup niçe zaman baḥr-ı fenâda bî-nişân oldu ve maḥvdan şaḥve geldükde Hā‘ce ‘Ali Erdebilî Ebū Ḥāmidüñ ḥulûş ile gelişin ve nūr-ı maḥabbeti derḥal alışın görmekle

Mırsā‘ :

*Şeyḥ kâmil bud ve ṭalîb müştehi*¹⁰⁰⁹

¹⁰⁰⁷ Bizim kıymetsiz ibriğimizi nazarınla altın kıl. Bizim toprak olan vücûdümuza safa verip cevhere dönüştürdü.

¹⁰⁰⁸ Celâl sahibinin cemalinde boğuldu.

¹⁰⁰⁹ Şeyh kâmil ve mürid de istekli idi.

diyu kemāl-i teveccüh ve iqbāl ile Ebū Hāmidden

Mısrā‘ :

*Vez maḳam u rāh porsīden girift*¹⁰¹⁰

Mazmūnınca istifsār-ı hāl itdi. Ebū Hāmīd daḥi [271a]

Mısrā‘ :

*Men çī gūyem çün to mi dānī nihān*¹⁰¹¹

Ey ḳutb-ı zamān ve maṭlab-ı ‘āşıkān Rūmdan gelürem.

Meşnevī:

Ey liḳā-yı to cevāb-ı her su ‘āl

*Müşkil ez to ḥal şod bī ḳıl u ḳal*¹⁰¹²

Tercümānī her çī māra der dilest

*Dest giri her ki pāyeş der kilest.*¹⁰¹³

diyu bu vechile hezār nālîşler idüp gāh ḡarḳ-āb-ı fenā ve gāh şād-āb-ı beḳā ve gāh temāşā-yı hoş-liḳā ile bir kaç gün can şöḫbetin itdiler. Mervīdür ki Hā‘ce ‘Ali ḳuddise sırrihunuñ evāḫir-i eyyām-ı a‘ mār-ı şerīfeleri olup **innāllahe ye’murukum en tueddū’l-emānātiilā ehlihā**¹⁰¹⁴ feḥvā-yı kerīmesi üzre teslīm-i emānete müteraḳḳibler imiş. Pes Ebū Hāmīdde ḥaml-i emānete kemāl-i ḳabiliyyet müşāhede itmekle levḥ-i maḥfūz sırrında olan mecmū‘-ı ‘ulūm u esrār ve kürsiyyi vesi‘a şadrında olan kevākib-i dürrīye-i ḥaḳāyık-envār, sine-i pehnā-yı şıḳale-efzā-yı Ebū Hāmīdde min ḥayşū’l-‘ukūs bedīdār ve mefhūm-ı

¹⁰¹⁰ Yol ve makam hakkında sorular sordu.

¹⁰¹¹ Sen sırları bilensin ben sana ne diyeyim?

¹⁰¹² Ey sana kvuşmanın her soruya cevap olduğu kimse! Sorun sende ileri geri konuşulmaksızın halloldu.

¹⁰¹³ Gönlümüzde her ne varsa sen onun tercümanısın. Ayağı çamurda olan herkesin elinden tutansın.

¹⁰¹⁴ en-Nisâ 4/58: Hiç şüphesiz, Allah emanetleri ehline vermenizi emreder.

Mısrā‘ :

Her çi anca dīd inca be nemūd¹⁰¹⁵

āşikār olmağıla Ebū Hāmid Aḳsarāyī kaṭre iken deryā ve zerre iken āfitāb-ı ‘ālem-ārā [271b] oldu. Hā‘ce ‘Ali eyitti: “Ey veled-i kerāmet-baḥt zamīr-i mir‘at-ı nazīrde cilveger ola ki āfitāb-ı velāyet irādet-i Hūdā-yi mütē‘al ile burc-ı ‘Acemden irtihāl ve burc-ı Rūma intikāl idüp diyarımızda bu emānet-i ‘uzmāyı hāmil bir merd-i ḳābil şāf-dil ḳalmadı.” Pes ey ḥurşid-i āsumān-ı velāyet şimden soñra nehzat ve sa‘ādet ve iḳbāl ile diyār-ı Rūma pertev-efken-i nūr-ı ḥaḳīḳat olasız diyu mu‘ānaḳa idüp

Beyt:

Rev to emr-i Haḳ be cān ta‘zīm kon

Haḳ rā ez şefḳat ta‘lim kon¹⁰¹⁶

tavşiyesiyle ric‘atlerine ruḥşat virdi. Hāmīdüddin daḥi

Mısrā‘ :

Hoş be bahş ve hoş nümāyan ey nūr-ı ‘ayn-ı aşfiyā¹⁰¹⁷

diyu vedā‘ idüp kaṭ‘-i menāzil ve ṭayy-i merāḥil iderek cānib-i Rūma teveccüh ve ‘azīmet ve maḥrūse-i Burūsaya sāye-endāz-ı hidāyet oldılar ve ‘unvān-ı şaḥīfe-i ‘irfān bürhān-ı ehl-i zevḳ ü vicdān **Şemsüddin Muḥammed el-Buḥarī** eş-şehīr bi Emīr Sulṭan ḳudūm-i meymenet-lüzūm-ı Ebū Hāmidden nūr-ı velāyet ile āgāh olup anlardan ḡāyra nihān idi. [272a] Pes cennet mekan Yıldırım Bāyezid Hān Burūsada binā itdigü cāmi‘-i şerīf ol eşnāda tamam-pezir olmağıla teberrüken “İbtidā siz imāmet ve cemā‘at-i cum‘aya va‘z u naşihat eyleyesiz” diyu cānib-i pādīşāhiden işāret olunduḳda ekrem-i ricāl-i zaman Emir Sulṭan daḥi ḳuṭb-ı āsumān-ı velāyet şehrengizde itdügünden ḡaflet ile ḥitābet ü imāmet ve mev‘iza ve naşihata bizi taḳdīm-enseb degüldür diyu Ebū Hāmide delālet itmekle rütbe-i ‘alliyesi şöhret bulup cānib-i şehri yārīden anlara işāret olunmağıla Emir Sulṭan vaḳte itā‘at ve

¹⁰¹⁵ Orada ne gördüysen burada göster.

¹⁰¹⁶ Sen yürü, Hakkın emrine canla saygı göster. Halka ise şefkatle öğret.

¹⁰¹⁷ Hoş ol ve hoş görün ey, asfiyanın gözünün nuru.

ba‘d-i edā-i şalātü’l-cum‘a naşihata mübāşeret itdükde miftāh-ı lisanları kufl-ı künüz-ı Fātihāyı feth idüp Monla Fenārī merhūmuñ **Tefsīr-i Fātihā**da müşkilātın eşnā-yı mev‘ızada hāl itmekle Molla Fenārī Ebū Hāmide cān u dilden maḥabbet ve kılāde-i bend-i irādetleri olup anlaruñ izniyle buṭūn-ı seb‘a üzerine taḥrīr-i tefsīr-i Fātihāya cüllü himmet itmişlerdür. Pes şān-ı Hāmīdüddin ‘uyūn-ı i‘tibārda ‘ıyān olmağıla [272b] iqbāl-i nāsdan maḥzūz olmayup tebdil-i mekān içün cānib-i Şāma revān andan daḥi gelüp aḥir ‘ömrlerine dek Aḳsarayda mihmān oldılar. ‘Aleyhi raḥmetullahi’l-melikü’l-menān. Pes ‘ālem-terīn-i ṭarīkat, reh gūzīn-i ḥaḳīkat ḥamil-i emānet-i sırr-ı Muştafāvī **el-Hāc Bayrām-ı Anḳaravī** ḳuddise sırruhu Burūsada zümre-i müderrisinden iken ol zamānda zümrede Ebū Hāmīdūñ daḥil-i ḥavme-i irādetleri olmuş idi. Ebū Hāmīd Burūsadan naḳl itdiklerinde Hacı Bayrām-ı Anḳaravī daḥi bī-şabr u ārām cebīn-say-ı aḳdām-ı zevi’l-iḥtirām-ı Ebū Hāmīd ‘illiyīn-i maḳam olup

Rubā‘ī:

Başed mevsim ki ḥāk-i pā-yı to şevem

Meczūb dü çeşm-i dilrübā-yı to şevem

Ān dem ki zind āteş-i ru ‘yet şu‘le

Ḥā‘hem ki be cān u dil fedā-yı to şevem ¹⁰¹⁸

Mefhūmıyla niyāz idüp her ḳande giderse refīḳ-i şefīḳ ve yār-ı şiddīḳ olmağı istid‘a itmekle muraḥḥaş olup Şām-ı Şerīf ve Beytullahu’l-Harama bile varup ḥīn-i intiḳallerine degin [273a] Aḳsarayda kemerbeste-i ḥizmet-i ‘aliyyeleri oldılar ve Ebū Hāmīdden şoñra anlarda vedi‘at ḳılınan nūr-ı ḥaḳīkat-i Muḥammediyye Hacı Bayrām-ı Velīye müntaḳil ve cebīn-i kerāmetlerinde müştā‘il olup Sulṭanü’l-‘Arifīn ve ḳutb-ı āsumān-ı ḳulübü’l-‘aşıḳīn olmuşlardır. Anlaruñ kerāmāt-ı seniyye ve menāḳīb-ı behiyyeleri beyānına bu mecmu‘a-i muḥtaşarada vūs‘at belki ḳalem-şikeste zebānda ṭāḳat yokdur ve silsile-i mu‘an‘aneleri bir ṭarīḳle daḥi Ebū Yezid ve İmam Ca‘fer Şādīḳa muttaşıl olduğı bu vechile zabṭ olunmuşdur. Hacı Bayrām-ı

¹⁰¹⁸ Senin ayağının toprağı olacağım vakit geldi. Senin gönül çelen iki gözünün meczubu olayım. O zaman ki şule gibi görünen canlı ateş olduğunda, can u gönülden sana fedâ olmak istiyorum.

Velî, Hâmîdüddin-i Aksarayî, Şeyh Şādî er-Rûmî, İbrâhim Başrî, Süleymân-ı İskenderânî, Hasen-i Esrâbâdî, Maḥmud-ı Başrî, ‘Oşmân-ı Rûmî, Maḥmud-ı Kerhî, Sa‘adeddin-i Bağdâdî, İshâk-ı Ha‘rezmî, Süleymân-ı Buḥarî, Süleymân-ı İşfahânî, Aḥmed-i Ḥorasânî, Ebû’l-ḥasen-i Cürcânî, Şeyh Mūsā el-Bestāmî, İbrâhim-i Hindistanî, Ebû Yezid-i Bestāmî, İmam Ca‘fer eş-Şâdık ḳuddisallahu ervâḥahum ve Ḥacı Bayrâm-ı Velînüñ terbiyelerine min ḥayşü’l-büruzu’l-cem‘iyye Bâyezid ve Cüneyd rûḥâniyyetleri ile cüll-i himmet buyurmağıla isti‘dâd-ı zâtîlerinde envâ‘-ı kemâlât-ı bâhire [273b] zâhire olup cāmî‘-i Nakşibendiyye ve Ḥalvetiyye olmuşlardır ve ṭarîka-i hüda-peyvestelerine irâdet-beste olan zümre-i maḥabbet-rüstelerüñ nümâyişleri Ḥalvetiyye verziş ü perverişleri Nakşibendiyye olmağıla bu revişden şüret-pezîr olan mahiyye Celvetiyye ta‘bir idüp

Nazm:

Geldi Hâmid çevirdi Rûma ziyâ

Eyledi mürde dilleri iḥyâ

Ḥacı Bayrâma andan oldı nazar

Her kim irişdi aña gördi vefâ

Sâ‘id-i nûr-i cezbesiyle şunub

Câm-ı aşkı içürdi virdi şafâ

didiler. Pes beḳâ-yı zebân-ı şeker-ḥâ-yı kelâm silsile-i ṭarîka-i Ḥalvetiyyeyi itmâm idüp ba‘d ezân ḥâme-i mu‘ciz-nizâm muntezîm-i silk-i ṭarîka-i Bayrâmiyye olan pîran-ı ṭarîka-ı maḥabbet-mebâdî-i vaḥdet-fercâmları raḳam-keş-i miskîyü’l-ḥitâm kılasun ki meşâm-ı esmâ‘-ı ḥullân revâyiḥ-ı zikr-i ‘anber-fevâyiḥlerinden bû-yı âşâm ola. Muḥât-ı ‘ilm-i şerîf ola ki ḥulefâ-i Seyyid Yahyâdan birisi Şeyh Molla ‘Ali Toḳâtîdür ki Şeyh Dîvâne Şücâ‘ ve Şeyh Sinan bundan tekmîl-i ṭarîka ve taḥşîl-i

‘irfān itmişlerdür. Seyyid Yahyānuñ [274a] bir ḫalifesi daḫi Molla Ḥabīb Karamānīdür ki andan Konyalı Ezelizāde andan Vişne Muḫammed Efendi andan daḫi Egride nāil-i ‘izz-i şehādet olan Yayabaşızāde Hızır Efendi andan münselik-i silk-i tarīkat ve şafā-baḫş-ı mev‘ ıza ve naşihat olmuşdur. Seyyid Yahyādan bir ḫalife daḫi Mevlānā ‘Ömer Rūşenīdür ki andan İbrāhim-i Gülşenī tekml-i tarīkat ve sâ‘id-i ruḫāniyyet-i Celāleddin-i Rūmīden nūş-ı cām-ı maḥabbet idüp peyrev-i **Meşnevī** olmağıçün niçe ḫaḳāyık ve esrārı muḫtevī **Ma‘nevī** nām bir kitab nazm idüp maḫrūse-i Mısrda kendü ḫaḳāhlarında ğunūdedürlerdür. Raḫmetullahi ‘aleyh. Bu tarīkte olan nemed ber-düş ve fenā ser-püşlara Gülşeniler dirler ve Rūşenīnün Şeyḫ Temurtaş ve Şeyḫ Kerīmüddin nām iki ḫalifesi daḫi olup bunlara Rūşenī dirler ve Şeyḫ Temurtaş ḫulefāsından Erzurumda Hacı Şeyḫ nam bir pīr-i sefid-rış-i nūr-iḥtişām var idi ki biñ on bir tarihinde yüz on sekiz yaşında vefāt idüp bu mevḫümü’l-vucūd-ı bī-vucūd tarih-i mezbūrda bir kaç ğün şöḫbet-i şerīfleriyle mes‘ūd [274b]¹⁰¹⁹ve ḫalka-i zikirlerinde mevcūd-ı nā ma‘dūdların olup Şeyḫ Kerimüddin ḫulefasından daḫi Diyarbekirde ve eṭrāfında kāmil-i ‘ilm-i tarīka ba‘zı ‘aizzenün şerefyāb-ı şöḫbetleri olmuş idim ve Seyyid Yahyādan bir ḫalife daḫi Pīr Muḫammed Erzincānī ḫuddise sırruhdur ki anlardan ḫulefā-i mütekeşşire mübteşire olup birisi İbrāhim Kāmīl Kayşerīdür ki Kabaḳlı ‘Alaaddin dimekle ma‘rūf olan Şeyḫ ‘Ali ‘Uşşākī anuñ ḫalifesi olup andan Şeyḫ Ahmed Şaruḫānī ki Yigitbaş dimekle ma‘rūf anuñ ḫalifesi Şeyḫ ‘Abdü’l-vehhābdur ve bir ḫalifesi el-Hāc Karamanī Şaruḫānīdür ve bundan Kāsım Efendi andan kaşaba-i Kāsımpaşada medfūn İbrāhim Efendi el-Mu‘abbir bir ḫalifesi daḫi Şeyḫ Ümmi Sināndur. Anuñ daḫi bir ḫalifesi Seyfullah bin es-Seyyid Nizām ve bir ḫalifesi Hüsameddin ‘Uşşākīdür ki kaşaba-i Kāsımpaşada medfūndur. Andan daḫi Muşlihiddin Karamānī ki maḫmiye-i Edirne de seccade-nişin-i irşād ü tarīkat olup bunlar ‘Uşşākī dimekle ma‘rufdur ve bunların tarīkatde uşūlüne şıyām-ı dehr daḫi munzamm olup ‘ibādet-i bedeniyye ve ḫalvet ve ‘uzlet

¹⁰¹⁹ Derkenār: Hazret-i Hüsameddin ‘Uşşākī ḫuddise sırrahū Kāsımpaşada āsitānelerin binā eyledükde Ümmī Sinān hazretleri ‘alā tarīki’t-teberrük tevḫīd-i şerīfe ... buyurmuşlar. Aña bināen bu maḫalde anlar daḫi ‘azīz-i merḫūmun Şeyḫī olmuşlar. Müşārün ileyh hazretlerinün es-Seyyid Ahmed es-Semerḳandī hazretleri olup anlardan istiḫlāf ve kendüleri ...olmağıla vilādetler anda vāki‘ olup Erzincana Seyyid Ahmed Semerḳandī ḫizmetine gelmişlerdür.Şeyḫ Ahmed Semerḳandī Hazretleri Pīr Muḫammed Erzincānī Hazretlerinin ḫalifesidür. ‘Azīz-i merkūm ‘Uşşāk kasabasında sākin ve mutavattin olmağıla tarīk-i ‘aliyye-i ‘Uşşākīyyeyi kesret-i riyāzāt ve mücāhedāt ile müctehid-i tarīk olup bādehu İstanbul’a teşrif ve Kāsımpaşa’yı makām itmişler. Memi Ḥan Şaruḫānī andan halife Memi Ḥan Hazretlerinden Geliboli Şeyḫ Ömer ,efendi ahd isüp anlardan daḫi Boğaz Hisarına Cāhid ḫalife olmuşdur. Raḫmetullahi

[275a] ve mücâhede ve riyâzet ile serhadd-i tâkat-i beşeriyyeden güzer ve şahrâ-yı melekûta sefer idüp nûr-ı melekiyyet ile behrever olmuşlardır. Pes Hacı Karamânî halifesi Kâsım Efendinûn bir halifesi daği Muhyiddin-i Karaşîşârîdür ki anuñ halifesi maḥmiye-i İstanbulda ḥanḳāh-ı bazargānda zāviye-nişin olan Şeyḥ Ramaḥan Efendidür ki ta‘bir-i ru‘yada İbni Sirin-i Şānî olup bir ḥ‘āb-ı rubûde-i ḡaflet hemcivār-ı beytleri olmaḡıla bir zaman bîdār-ı çeşm-i şöḡbetleri olmuş idim. Bunlaruñ cümlesi Pîr Muḥammed Erzincānînûn silsile-bend-i nisbetleridürler. Pes Pîr Erzincānînûn bir halifesi daği Çelebi Ḥalife dimekle ma‘rûf olan Şeyḥ Muḥammed Bekrîdür ki anlardan niçe ḥulefâ şahbā-nûş-ı vecd ü şafâ olup bir halifesi Kâsım Efendi ve anuñ daği bir halifesi Ramaḥan Efendi ve bir halifesi Şofyalı Bālî Efendi ve bunuñ halifesi Kurd Muḥammed Efendi ve Şeyḥ Nûreddindür ve Ramaḥan Efendiden Sarḡoş Bālî Efendidür. Kimi maḥfil-ārâ-yı va‘z u naşîhat [275b] ve kimi maḥmil-pirâ-yı müteveccihân-ı Kā‘be-i vuşlat olmuşlardır ve Çelebi Şeyḥûn bir halifesi daği cennet mekan Sulṭan Bayezid Ḥan-ı Velînûn vezîr ve vekili Muştafa Paşa-yı ‘Atîkûn, Çelebi Ḥalife muḥābbetine eşer-i cemili olan ḥanḳāh-ı celilde medfûn Sünbül Sinān Efendidür ki anlardan niçe ḥalife tekml-i uşûl-i esmâ idüp cümleden etemm ve ekmeli Yeñikapu ḥaricinde kendü zaviyesinde medfûn olan Şeyḥ Merkezüddin Germiyānîdür ve buñdan soñra Sünbül Sinan Efendiden tekml-i ṭarîkat ile Merkez Efendiden şeref-yāb-ı ḥilāfet olan Şeyḥ Ya‘kub Efendidür ki bunlar cemb-i Sünbül Sinānda medfûndur ve bunlardan veled-i mükerrerleri Şeyḥ Sinan bir iki yıl kürsi-nişin-i mev‘iz olduḡdan soñra Şeyḥu‘l-Ḥaram olup rāh-ı Hicāza ‘azimet itmekle anlaruñ yirine ziyet-efzâ-yı seccade-i ṭarîkat ve müşkil-küşâ-yı esrār-ı ḥaḳîkat ‘ālim-i ‘āmil-i sünnet ü şeri‘at kamil-i mükemmel-i etvār-ı ṭarîkat Şeyḥ Ḥasen Necmüddin Rûmîdür ki ‘ibādāt u mücāhedâtta ferîd-i zaman ve riyāzāt ü müşāhedâtta vaḥîd-i cihān olup evāḡir-i eyyām-ı ‘ömrlerinde terk-i ḥuzûr [276a] ve rāḡat idüp nafiletten ṭavāf-ı Beytullahu‘l-Ḥaram ve ziyaret-i Ravza-i Ḥazret-i Seyyidü‘l-enām ‘aleyhi’s-şalatu ve’s-selama ‘azimet ve ikmāl-i menasik-i ḥacc ü ziyāretten soñra velāyet-i Yemeni seyr ü seyāḡat iderken Yerim nam maḡalde rahle-bend-i sefer-i āḡiret ve behremend-i ḡufrān u raḡmet oldılar. Bu müstemend-i müstezill-i sāye-i re‘fetlerine eyyām-ı şabādan encām-ı şebaba gelince ifāza-i envār-ı ‘ayn-ı ‘ināyet buyurup dürer-i ferāyid-i keşîretü‘l-fevāyid va‘z u naşîhatleri āvîze-i sem‘-i ḳabûl u itā‘at olmuş idi ve anlardan soñra nāḳîd-ı envār-ı maḡabbet ‘Adlî

Efendi merhûm teşrîf-bağış-ı seccade-i hilâfet ve biñ yigirmi altı tarihinde râkib-i rahş-ı âhiret olup Ya‘kub Efendi civarında defn olunmuşdur ve bu hâk fersâ-yı ‘atabe-i maḥabbetlerine maḥz-ı mevhibe vü ‘inâyetleri ile tavr-ı râbi‘ himmet buyurmuşlardır. Tayyiballahı ervaḥahum ve Kaşamonulu Şa‘ban Efendi kıddise sırruhu Koñurpalı Şeyḥ Ḥayreddin Efendiden Çelebi Ḥalifeye müntesiblerdür. [276b]

Nazm:

Derîn rāh-ı evliyā bâzār-ı peş ü pîş

Nişanî dāde ez menzil-i ḥiş¹⁰²⁰

Be ḥadd-i ḥiş çün geştend vakıf

Sahn goftend ez ma‘rûf-ı ‘arîf¹⁰²¹

Ḥabbezā şol ḥullan-ı vefāya ki derûnı jengār-ı merādan mu‘arrā ve şayḳal-ı ḥubb-ı aşfiyā ile mücellā ve muşaffā ola. Pes cilve-nümā-yı zamāir-i erbāb-ı şafā ola ki Ḥacı Bayrām-ı Velî kıddise sırrahu’l-celînüñ envār-ı hidāyeti etrāf-ı velāyeti pür-ziyā itmekle ‘aşḳ-bāz-ı ğarîb ve tarḥ-endāz-ı naḳş-ı ‘acîb olan Seyyid İmādüddin Nesimî Ḥacı Bayrām-ı Velînüñ müstenşik-i nesāyim-i ḥâḳıḳat-i ‘anber-şemîmi olmağıla maḥrem-i ḥarîmi olmaḳ emniyyesiyle Ḥalebden Anḳaraya ‘azimet idüp geldüğün Ḥacı Bayrām-ı Velî nûr-ı kerāmāt ile görüp rıbḳakeş aḥkām-ı tarîḳat olmağa taḳāti olmaduğın bilmek ile fuḳarasından birinüñ eline bir kisve-i tarîḳat ve bir sikkîn-i şehādet virüp filān maḥalleye bizi ziyaret ve muḳârin-i şoḥbetimiz olmaḳ içün bir nemed-püş-ı melāmet gelmiş. Varup bizden teblîğ-i selām u maḥabbet ve bu elünde olan [277a] sikkîn ile kisveyi teslime musara‘at eylesin buyurmağıla ber müceb-i fermûde Seyyid Nesimîye varup teslim u vedi‘at itdükde Nesimî tâc ile sikkîn irsālinden ya ḳabûl-i aḥkām-ı tarîḳat ve yaḥud teslim-i sikkîn-i şehādet olmağa işaret idüğün fehm itmekle dervişe eyitti: “Ey birāder-i hoş-ḥaber, pîr-i tarîḳat-i rehberüñ işāretleri dîde-i firâsetde cilveger oldı. Pes kisveyi Pîrüñ ḥuzûr-ı sa‘adetine götüresin

¹⁰²⁰ Velilerin bu yolunda önce be sonrakilerin pazarı vardır. Kendi menziline nişan (işaret) vermiştir.

¹⁰²¹ Onlar kendi hadlerini bildiklerini bildiklerinden bilen ve bilinenden söz söylediler.

ve bizden hāk-pā-yı iksīr-i eṣerlerine fersūde-rūy u ser olup sikkīn-i belāyı ihtiyār ve terk-i sere karar virdi diyesin.”

Mıṣra‘ :

El-veda‘ ey kū-yı dildār el-veda‘

diyu der sa‘ āt Ankaradan rihlet ve zemzemekeṣ

Mıṣra‘ :

*Rev to çün Manşūr berdār-ı fenā*¹⁰²²

Neṣr: olarak cānib-i Halebe ‘azimet ve cā-yı māktūliye musara‘at eyledi. Maḥkīdūr ki Nesīmī sezā-vār-ı gūṣ-ı aḡyār olmayan nice esrārı keṣf ve izhār itmek ile ifṣā-i sırru’-r-rububiyete küfr maḡmunıyla muāheze olunıp muḡaddemu’l-ceyṣ küṣtegān-ı [277b] ‘aşk-ı ilāhī olan Manşūruñ pey-rev-i rāhı eyitdiler. Muḡammediyye ṣahibi Yazıcızade Meḡmed Çelebiyi Hacı Bayrām-ı Velī Geliboludan Edirneye giderken mazhar-ı naḡar-ı ‘ināyeti kılup ālāyiṣ-i ḡamr ile ālūfte iken tābiṣ-i ‘aşk-ı Hāk ile aṣūfte kıldular. Pes el-Hac Bayrām ‘aleyhi raḡmetullahi’l-melikū’l-‘allām zamān-ı sa‘ adetlerinde eṭrāf u eknāfa ḡulefā irsāli de‘b-i kerīmū’l-ḡiṣālleri olmamaḡıla dār-ı fenādan serā-yı beḡāya intikallerinden ṣoñra altı kimesne müstefiz-i esrār-ı kemālāt ve müfeyyiz-i envār-ı ṣeṣ cihāt olup birisi Ṣalaḡaddīn-i Ṭavīldūr ki ḡaṣaba-i Göynükdendūr ve birisi ve İnce Bedrüddīn ve birisi Kızılca Bedrüddīndūr ki Ḥamidüddīn ile ‘Acemden bile gelüp Hacı Bayrāmdan tekml-i ṭarīḡa itmişlerdür ve bunlardan müstefiz-i envār-ı ṭarīḡat olan ḡulefā Ankarada ve Lārende cāniblerine pertev-endāz-ı envār-ı ṣafā olmuşlardır. Birisi daḡı Aḡbıyık el-Meczūbdur ki andan Hızır Dede andan Üftāde Efendi andan daḡı ‘āmil-i kārgāh-ı sūnnet ü ṣerī‘at kāmil-i bargāh-ı ṭarīḡat ü ḡaḡīḡat ber-güzīde-i ebrār pesendīde-i aḡyār aḡlāḡ-ı Muḡammed-i girdārī Şeyḡ Maḡmud-ı Üsküdarīdür ‘aleyhi raḡmetullahi’l-bārī merḡūm veliyyü’n-ni‘am Ḥalīl Paṣa Ġāzi sāye-endāzī-yi himmet olmaḡıla bu bende-i müstemendlerine delīl olup bey‘at-ı teberrükīleriyle mu’tenim-i luṭf-ı cemilleri olmuş idim. Elḡamdülillahü’l-‘aliyyü’l-celīl. [278a] Biri daḡı Firdevs-āṣiyān Fatīḡ Sulṭan Meḡmed Ḥan ile ‘aleyhi’r-raḡme ve’l-ḡufrān ile fetḡ-i Ḳoṣṭantīniyyeye gelen

¹⁰²² Sen Mansur gibi fena yurduna yürü.

Akşemsüddindür ki bir halifesi şahib-i **Gülzâr-ı Ma'nevî** es-Seyyid İbrâhim el-Tennûrî el-Kayşerî ve bir halifesi Şeyh Muhammed eş-Şâmîdür ki bunların ekşer hulefâsı Kayşeriyye ve Adana ve Bolu câniblerinde olup İbrâhim-i Kayşeriye intisâb idenlere Tennûrî ve Muhammed Şâmîye müntesib olanlara Şâmîler dirler. Pes Hacı Bayrâm-ı Veliden fâyiz-i rütbe-i 'ılliyye-i ekmeliyyet olan ziynet-efzâ-yı cemâl-i kerâmet pîşvâ-yı ehl-i melâmet bürhân-ı rütbe-i tecrîd ü tefrîd şehsuvâr-ı meydân-ı tevhîd kaba-püş-ı fenâ-pezir-i miskîn Cenâb-ı Emîr Sikkînî ism-i şerifleri Seyyid 'Ömer ve Bursevîdür bu tarîkde olan erbâb-ı tahkîkden tezâkir ile mu'an'an ve tevâtür ile müberhendür ki Seyyid Yahyâ ile pîr-zâde meyânında vâkî' olan 'adem-i itilâf gibi Akşemsüddin ile Emîr Sikkînî beyninde daği ihtilâf vâkî' olup mervîdür ki Hacı Bayrâm-ı Velî'nün ihtizârı hâlinde [278b] fuqarâ cem' olup Akşemsüddin yemîn-i şeyhde mekîn ve Emîr Sikkînî şaff-ı ni'alde sirişk-i hûn-rengîn ve enîn-i hâzîn ile zânû-nişîn ve ser-fürû-gerde be zemîn olup aşhab-ı Bayrâmî "Eyâ reh-nümâ-yı 'arifîn kendü makamına kimi ta'yîn eyleye?" diyu fikret güzîn idiler. Qarîn-i hâl Hacı Bayrâm-ı Velî dîde-i haqîqat didesin küşâde ve qarîn-i şöhetleri olan ahlâbâba nazar nihâde olup Emîr Sikkînîyi bir 'aceb hâlde müşâhede itmekle "Emîr şu getür" buyurdu. Akşemsüddin kurb-ı pîrde olmağıla derhal musara'at idüp şeyhe bir maşraba şundu. Şeyhün yanında bir tabağ kıras tûrurdu. Suyu kırasa dökdi tekrar "Emîr şu getür" didükde Akşemsüddin daği vaż'-ı evveli tekrar şeyh daği yine tabağ-ı kirâse idrâr idüp kere-i şâlişede "Emîr şu getür" dimekle Akşemsüddin vaż'-ı sâbıqdan ferağat ile edeb riâyet eyledi ve Emîr Sikkînî ber mûcib-i fermûde âb-âver olduqda cenâb-ı velâyet-me'âb ol âbdan bir miqdârın [279a] içüp bağıyye-i sü'r-i şerîfin Emîre i'ta buyurdu. Pes erbâb-ı şafâya 'azîzün işâreti ma'lûm olup cesed-i pāk-ı Hacı Bayrâmı hâke defn itdükden sonra herkes 'azâyâ meşgûl oldu ve Akşemsüddin makam-ı şeyhde seccâde-nişîn olup Emîr Sikkînî kaşaba-ı Göynükde temekkûn itdi. Ba'de zamânin Akşemsüddin maskaat-ı re'si olan Begpazarı kaşabasına gelüp ahalisinde tarîk-i tasavvufa 'adem-i rağbet müşâhede itmekle ol daği gelüp Göynükde tavaştun itdi. Nakl olunur ki Akşemsüddin hâlâ medfûn olduğı maḥalde olan cami'e şabaḥ ve mesâda gelüp eḥibbâ ḥalka-i zikr ü tevḥîde cem' olup ba'de'z-zikr taḳbîl-i yed-i şeyh ile ri'âyet-i âdâb-ı tarîkat iderlerdi. Emîr Sikkînî daği gelüp ḥâric-i ḥalka bir köşede oturup muşâfahaya ve taḳbîl-i yede taḳayyüd itmezdi. Akşemsüddin Emîrünün bî-kayd gelüp gitdügünden müşemîz-i ḥatîr ve mütekedder

olmağla eyitti: “Emîr ya dağil-i şoğbet ol [279b] ya tâc ü kisveden ferağat kıl. Bir daği böyle vaż‘ u hareket iderseñ seni kisve-i tarîkamızdan ‘arî u zî-yi şüfiyyeden berî idüp, sâir-i nâsdan sen daği biri olursun” didi. Emir Sikkînî daği

Beyt:

Merd-i ‘ākıl rā işāret bes būd

‘Aşıkānrā ħod beşāret bes būd¹⁰²³

diyup eyitti: “Ey aqdem-i tarîkat bu babda olan teklife itā‘at ve teslim-i tâc u kisvet idelüm. Amma ‘azîz-i merhumdan ba‘z işāret olmuş idi. Sizden temennâımız budur ki ba‘d-ı şalât-ı cum‘a da‘vetimizi icābet ve mağlaş-ğāneyi teşrîfe mekremet buyurup tâc u ħırkadan ‘arî ve bigāne ve âşinādan berî olalum” didi. Akşemsüddin daği da‘vete icābet idüp beyt-i Emîre vardukda meger Emîr şağn-ı ħavli-i dārda iğād-ı nār-ı ‘azîm itmiş idi. Akşemsüddini istikbalden soñra: “Ey şeyğ-i güzîn nizā‘ u ħuşûmet tâc u ‘ibāda ise aña ne minnet” diyup [280a] der zaman-ı pervānesân derün-ı âteşe püyân ve serv-i gülistân gibi ħırāmân olup bülbul-i şürîde-zebânı zemzeme-sāz

Mışra‘:

Ender esrār İbrāhim be bîn¹⁰²⁴

olarak bir ‘acîb cezbe vü ħārâret ve bir ġarîb vecd ü ħālet ile pây-kübân be setr-i zānû ve sürre iden şal-i peşmineden ġayrı seccāde ve ‘aşā ve t̃ac ve ‘abâyı leheb-i nārda hebāya virince Mevlevîler gibi deverân idüp ser-i mûyına ziyân irmedi ve çehre-i ‘arâğrîz-i nūr-ı behresi mānend-i verd-i ağmer jāle-dār-ı dürer-manğar olarak taşra çıkup germ-ābe eşer bir mağbûb-ı perî-peykere döndi. Pes Akşemsüddin bu kurbet ü kerāmeti meşhûd-ı dîde-i ‘ibret itdükde bir zaman ser-endāz-ı murāğabe-i ħayret olup terk-i ħilāf ile sîne-şāf ve ağir ‘ömrlerine dek ħüsn-i vifāk-ı ihtilāf üzre oldılar ve Emîr Sikkînî ba‘d ezîn tâc ü kisve ħabûl itmeyüp şûret-i ‘āmı ve semt-i melāmide sitāre-güzîn olmağıla bunlardan perveriş-yāfte olan zümre-i ‘aşikîn daği

¹⁰²³ Akılı olana işāret yeter, âşıklara ise müjde yeter.

¹⁰²⁴ İçeri gel İbrahim’in sırlarını gör.

her ne libasda bulundular ise [280b] tağyir-i hey'et ile tebdil-i şekl ü şüret itmediler ve zîr-i kabâ'da halvet-güzîr-i vahdet ve murabba'-nişin-i serîr-i 'aşk u maḥabbet olup zevk u hâletleri bu vech ile hikâyet itdiler.

Nazm:

Elā ey ṭaleb-i cūyā-yı esrār

Me'āni kulzumi deryā-yı envār

Maḥabbet ḥaldür kāl ile olmaz

Mücerred hırka vü şāl ile olmaz

Bulanlar ḥālî kale kalmadılar

Bu kıyl u kâle hem aldanmadılar

Ma'ārif Gülşenînüñ gülleri kāl

Velāyet feyz-ı ma'nā cezbe vü ḥāl

Gerek ṭāliblere feyz ü 'ināyet

Maḥabbet vecd ü ḥāletle hidāyet

Ṭulu' ide gönül yüzünde ol nūr

Ola 'arş-ı ilāhî beyt-i ma'mūr

İrâdet gösterenler ola meczûb

Şu cezbe kim odur ‘uşşâka maflûb

Gehî hayrân gehî sermest ü pür-sevķ

Gehî ‘irfân gehî vicdân gehî zevķ

Şafâ bulur dil ü cân ol nazardan

Keremler hâşıl eyler gerķek erden

“Seķāhum Rabbuhum”¹⁰²⁵ hamrin içüp cân

Olur her an anuñ keyfiyle sekrân

Ol içmekde ne leb vardur ne ħod-kām

Ne şākî var ne mey var ne ħod-cām

Eger bulduñsa muĥkem tut elini

Varup seyr eyle ol baĥuñ gülünü

[281a] Taşarrufda olan ferdāya şalmaz

¹⁰²⁵ el-İnsan 76/21: Rabbi onlara içecekler sundu.

Şeb ü rûz ile olan aya şalmaz

Nişānı budurur kuṭb-ı zamanuñ

Maḥabbet eyleseñ mest ola canuñ

Bu sözler sırıdur feyz-i ḳadimüñ

Bu dürlər ḳaṭresi bahr-i ‘azimüñ

Dil-i ‘ārif ne dūr-i deryā-yı mevvāc

Kenārı nuṭḳ u ḥarfıdūr emvāc

O mevcüñ lehçesinden bunca esrār

O dürrüñ behcesinden niçe envār

Dizildi rişte-i vezne berāber

Yazıldı şafḥa-i neşre ser-ā-ser

Burada ḳalsun iş bu nazm-ı güftār

Beyān olsun ṭarīḳ-i aşḥābı kim var

Pes Emīr Sikkīnī ḳuddise sırruhūdan şoñra maṭla‘-ı envār menba‘-ı esrār
ziyā-baḥş ve nūr-pāş Bünyamin Ayāşī ḳuddise sırruh ḳaba-püş-ı hidāyet ve şahbā-

nüş-ı velâyet olup andan soñra edeb-yâfte-i ‘atabe-i ‘ubûdiyyet ciger-sûhte-i cezbe-i bahşende-i hubb-ı Hudâyî Pîr ‘Ali Akşarayî niçe zaman sâki-i şarâb-ı tahûr-ı ‘aşk-ı ilâhî oldılar. Bunlardan behreyâb-ı nûr-ı maḥabbet olanların biri Helvâyî Baba demekle şöhrever olan Ya‘kub Dededür ki İstanbulda Kalendarhane kurbünde kemer altında medfündür ve biri Pîr Aḥmed nâm bir pîr-i hidâyet-güsterdür ki Ebu Eyyüb Enşârîde Zal Paşa Cami‘inün deryâ cānibinde bir türbede medfündür. Bu fakîr-i bi-çâre ḥadâset-i sînde iken daḥi görüp ḥayr du‘aların almış idim ve Pîr ‘Alinün ḥalife-i eceli ve vâriş-i ekmeli ki sefine-i baḥr-i tarîkat defîne-i nûr-ı ḥaḳîkat pertev-i ḥurşid-i ikân Şeyḥ Aḥmed Sarban [281b] bedreka-i tarîka-i ‘aşîkân olup anlardan daḥi iğtirâk-ı miyâh-ı esrâr-ı ḥaḳîkat idenlerin birisi reh-nümâ-yı sâlikîn Vizeli ‘Alaaddin Efendi ve andan rehber-i sâlikân-i ma‘rifet-perver Şeyḥ Ğazanfer andan daḥi nâil-i derece-i kerâmet olan Vizeli Bâli Efendi ve fâyiz-i rütbe-i ‘alliyeye-i velâyet olan Ḥamdi Efendi şeyḥi Kâsımpaşada medfün Emîr Efendidür ki ism-i şerîfleri ‘Oşman olup her birinden ḥulefâ tekmîl-i tarîkat idüp vâsıl-ı esrâr-ı ma‘rifet olmuşlardır. Ḥâlet-i şabâda bunların daḥi ru‘yet-i vech-i münevverleriyle çeşm-küşâde olmuş idim. Vasaṭü’l-kâme şabîḥü’l-vech ve melîḥu’l-kıyâfe bir ‘azîz-i zi’l-kerâme ve Bâli Efendi bâlâ-ḳadd u gendüm-güne bir pîr-i reh-nümün idiler ve Aḥmed Sarbandan verâset-i kemâliyye ile seyyah-ı beydâ-yı tarîkat, sebbâḥ-ı deryâ-yı ḥaḳîkat, merd-i meydân-ı ma‘nâ, ferd-i eyvân-ı takvâ Hüsâmüddin Ankaravî ‘aşîkân-ı sermest ü fenâ-peyvestelere idâre-i cām-ı cezbe vü maḥabbet idüp anlardan daḥi nûr-ı firûz-ı maḥabbet-efrûz olanlardan birisi Şeyḥ Ḥasan Kabaduzdur ki [282a] Şeyḥ Hüseyn el-Kazzâz ve şâriḥ-i *Fuṣûṣ* Şeyḥ ‘Abdullah Bosnevî, Ḥasan Kabaduzdan perveriş-yâfte-i terbiyet olmuşlardır ve Şeyḥ ‘Abdullah, Muḥyiddîn-i ‘Arabî ḳuddise sırrıḥunuñ terbiye-i rûḥāniyyetleri ile daḥi irtikâ‘-i medâric-i kemâlât idüp muḳtedâ-yı erbâb-ı riyâzet pîşvâ-yı mücâhedân-ı tarîkat merḥûm Şeyḥ ‘Abdü’l-mecid es-Sivâsî ile daḥi üns ü maḥabbet idüp pistân-ı ma‘rifetden şîr-ḥurde-i elbân-ı ihvāniyyet olmuşlar idi. Birisi daḥi ḥucce-i velâyet **lâ yehâfûne levmete lâimin**¹⁰²⁶ rûşen-çeşm-i hidâyet-i **ḳalbühü leyse zâimin**¹⁰²⁷ ġarḳa-i deryâ-yı tecellî-yi deyyûmı ve Ḥâ‘ce ‘Ali er-Rûmîdür ki İznîkî Fâzıl ‘Ali Efendi ve Müftü Muştafa Efendi rahmetullahi ‘aleyhümâ kemer-beste-i irâdetleri olup iştibâhda olan ba‘z meşayih-i tarîkat ve

¹⁰²⁶ el-Mâide 5/54: Kınayanın kınamasından korkmazlar.

¹⁰²⁷ Kalbi uyşuk değildir.

‘ulemā ve müderrisinden niçe ehl-i fazîlet muḳārin-i şoḥbetleri olduḳda zāhir u bāṭınların ğıll u ğıyşdan müberrā ve nūr-ı hidāyet ile mücellā ve aḥlāḳ-ı ḥamīde ile muḥallā müşāhede itmekle silsile-bend-i maḥabbetleri olmuşlar idi. Hüsāmüddin Anḳaravīden şoñra elli seneden mütecaviz saḳi-yi şarāb-ı ṭahūr cezbe-i ḳayyūmı olmuşlardır.

Nazm:

Çü men dīdem merān ḥurşīd-i enver

*Heme kār-ı men ezvī şod müyesser*¹⁰²⁸

Ze rüyeş ḥalvet-i cān geşt rüşen

*Bedū dīdem meger ḥod nistem men*¹⁰²⁹

Çü ker dem ber der ruḥ-ı ḥubeş nigāhī

*Ber āmed ez miyān-ı cānem āhī*¹⁰³⁰

Künūn goft ez mey-i bī-reng u bī-būy

*Nuḳūş-ı taḥte-i hestī furūşuy*¹⁰³¹

[282b] *Yekī peymāne por kerd u be mendād*

*Ki ez āb ve’y āteş ber men üftād*¹⁰³²

¹⁰²⁸ O parlak güneşi gördüm, o da benim işlerimi, onun sayesinde mümkün kıldı.

¹⁰²⁹ Onun yüzünden benim ruhumun halveti ışılandı. Ben ne gördüysem onun sayesinde gördüm.

¹⁰³⁰ Her zaman güzel yüzüne baktığımda, ruhumdan bir āh çıktı.

¹⁰³¹ Şimdi dedi ki, tatsız ve renksiz şaraptan evrenin tahtasının nakşını yıka.

¹⁰³² Bir kadeh doldurdu bana verdi. O kadehin suyundan bana bir ateş düştü.

Çü âşâmidem ân peymâne râ pâk

Der üftâdem zi mestî ber ser-i hâk¹⁰³³

Künûn ne nîstem der hûd ne hestem

Ne hoşyârem ne maḥmûrem ne mestem¹⁰³⁴

Hâşıl-ı kelâm ol hümâm-ı nîk-fercâm-ı hidâyet şîve-i tarîkâlarından olan Kababerdüşî-i rû-püşî ile gûşe-i ferâgatde ‘uzlet-güzîn-i vahdet iken nâm-ı sa‘âdetleri ilm-i kâf ve simurg-ı kâf gibi meşhûr ve zât-ı sûtûde ‘iffetleri ruḥ-ı mücerred gibi mestûr olduğu cihetden elsine-i gaybetde ol pâk cibilliyetüñ şânından dūr olan nice evzâ‘-ı nâ-mebrûr ile mezkûr olmağla hazîne-i envâr-ı maḥabbet ve define-i esrâr-ı ḥaḳîkat olan sîne-i âyîne-i cilve-nümâ-yı velâyetleri ahîr ‘ömrlerine dek [283a] nişâne-i neşşâbe-i ifk ü melâmet olduğça şayḳal-ı

Ma necallahu ve’r-rasûl me‘an

Min lisâni verâ fe keyf ene¹⁰³⁵

Beytiyle ḥâtır-ı enverlerine düde-sây-ı tesliyet olurlar idi ve bi’l-cümle ahîr ‘ömrlerine dek dâmen-i ‘işmetleri dest-i ta‘arruz-ı aḥbâb-ı ri-yâsetden selâmet bulmayup seksen üç yaşı tekmi l itdükte sene erba‘a ve ‘aşrîn ve elf tarihinde serâ-yı ebedî-yi beḳâyâ rıḥlet kı lup

Meşnevî:

Hâk kıyâmetrâ leḳab zi ân u rûz gerd

Rûz be nümâyed cemâl sūrḥ u zerd¹⁰³⁶

¹⁰³³ O pâk kadehi içtiğimde; sarhoşluktan toprağa düştüm.

¹⁰³⁴ Ne varım ne yokum; ne aklım var ne mahmûrum, ne de mestim.

¹⁰³⁵ Allah ve Resulü birlikte öteler lisanî ile kurtarmadılar. Ben nasıl kurtarayım?

¹⁰³⁶ Hak kıyameti o güne lakab kıldı. Gün cemalini kırmızı ve sarı olarak gösterir.

diyüp pister-i hakister-i lahdde kafa-nih-i visâde-i istirahat oldılar. Raḥmetullahi ‘aleyh raḥmeten vasi‘an. Ey nūr-ı hadîka-i ekvân ve nūr-ı hadeķa-i insân bu faķîr-i nâtüvânuñ ḥıfz-ı cenânında olan serverân-ı tārîkat ve reh-nümâyân-ı ḥaķîkat bunlardur ki muntaẓam-ı silk-i beyân ve raķam-zede-i kilik-i tibyân olundı ve illâ evliyâ-i taht-ı Kabâyî **lâ ya‘rifuhüm ġāyın**¹⁰³⁷ ile taḥşîş buyrulup kıbâb-ı ġayretde pinhân olan [283b] ‘arūsân-ı sitâre-güzînânı bilmek ḥadd-ı imkânda olmaduġı cā-yı şübhe vü gümân degüldür ve taḥrîr olunan ‘arifân-ı billah eger Nakşibendiyye ve eger Ḥalvetiyye ve Bayrâmiyye ve eger Mevleviyye ve Zeyniyye ve Kâdiriyye ve Kûbreviyye ve sâyirüñ silsileleri bu ‘aşra dek ‘add olunsa Ḥazret-i Faḥr-i ‘Alem şallallahu ‘aleyhi veselleme yigirmi toķuzuncu ve otuzuncu bey‘atte muttaşıl olup cümlesi ol âfitâb-ı ḥaķîkatüñ zerreleri ve ol deryâ-yı vaḥdetüñ kâṭreleridür. Kaddesallahu ervâḥihim ve raḍıyallahu te‘âlâ ‘anhüm

Nazm :

Ki sâķı est ki mest müdâm üst cihân

*Çe bade est ne dānem ki cam u est cihân*¹⁰³⁸

Çe mâhî est ki der şest-i kāyinât üftād

*Çe dāne est ve çe murġî ki dām-ı üst cihân*¹⁰³⁹

Naẓar zi sâye be dūz u be rū to hoş be niger

*Be nur-ı o ki ẓalal u ẓalām ust cihân*¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁷ Onlar benden başkasını tanımazlar.

¹⁰³⁸ Sâķî kimdir? Daima mesttir, cihânın kendisidir. Bade nedir? Bilmiyorum, can da odur, cihan da.

¹⁰³⁹ Hangi balıktır ki kâinat oltasına takılmış? Tane nedir? Kuş nedir? Tuzak odur: cihan.

¹⁰⁴⁰ Ey cihan nazarını gölgeden yap sen ona hoşca bak. Onun nuruna da hoş bak ki, gölgeler ve karanlıklar da odur.

[284a] Biyā be dīde-i taḥkīk der niger be şinās

*Ki kīst an ki ber ḥalk nām-ı ūst cihān*¹⁰⁴¹

Cihān ḡulām-ı kesī şod ki o ḡulām u viest

*Ez ān sebeb ki ḡulām ḡulām-ı ūst cihān*¹⁰⁴²

Fevāid-i cemīle: Zeng-i mirā vü inkārdan pāk olan merāyā-yı zamāyir-ı aşḥāb-ı fehmi derrākda cilve-nāk ola ki ‘ahd-i qadimden bu āna gelince dāmen-i ‘iffetleri levş-i ma‘şiyetden ‘arī olan evliyā-i kibāruñ ekşeri dest-i ta‘arruż-ı tōhmetden berī olmayup ḥarf-i ḡayrden pāk olan şafḥa-i seniyye-i tāb-nākleri gümān u bed-gümāniden atılan siḥām-ı ta‘ne-yı bed-zamāndan çāk çāk olmuştur. Zīrā belā-i maḥabbet-i bā-miḥnet kāmēt-i hidāyet ehl-i maḥabbete dest-i ḥikmetle biçilmiş ḥil‘at-ı ḥulletdür. Kemā kāle şallallahu ‘aleyhi vesellem **inne’l-belāe müvekkilün ‘ale’l-enbiyāi ve’l-evliyāi şümme’l-emşülü fe’l-emşülü felālihāzā kümmeli aşfiyā**¹⁰⁴³ mevşıl-i Ḥaḳ olan tūruk-i ilāhiyyede miḥmet ile olan tārīk minḥat ile [284b] olan tārīkden evşal ü akrebdür diyu taḥkīk itmişler. Zīrā nār-ı belā-i maḥabbet ibrīz-i filliz-i velāyeti denis-i ḡışş-ı ma‘den-i insānī ve levş-i ḥisset-i teşevvüş-i nefsanī-i ḥayvāniden taşfiye itdügüyçün **el belāu li hāülāi ke’l-lehebi li’z-zehebi**¹⁰⁴⁴ demişlerdür ve ol rāh-ı maḥabbetde belā-yı miḥnet ile meczüb ve mübtelāya maṭlūb ve maḥrem-i ḥarem-serā-yı maḥbūb olmuşlar ve bārik-keş-i cefā vü ezā olmaḳda peyrev-i işr-i enbiyā olup

Meşnevī:

Zehrhā her çend zehri mī konend

¹⁰⁴¹Ey cihan, gel araştırma gözüyle gözüyle bak ve tanı. Ki kimdir o, halka isim odur.

¹⁰⁴²Cihan öyle birinin hizmetindedir ki, o onun uşağıdır. O sebeptendir ki uşak onun uşağıdır ey cihan.

¹⁰⁴³Hadis-i Şerif: Belā nebilere, velilere ve sırasıyla bunları takip eden kullara vekāleten gelir.

¹⁰⁴⁴Belā şunlara altın (elde etmek) için olan alev gibidir.

*Zü tiryākānşān bür mi konend*¹⁰⁴⁵

Tıbbınca semūm-ı güftār-ı inkārı tiryāk-i ḥubb-i bāriḳü'l-envār-ı kirdigār ile def' idüp merāyā-yı dilleri zeng-i elemnden pāk ve ser-i mübāreklerini her bī-ser ü pāyuñ ḳademe hāk eylemişlerdür.

Meşnevî:

An ki cān der rûy-ı o ḥanded çü ḳand

*Ez tirseş rû-yı ḥalkeş çe gezend*¹⁰⁴⁶

Bā ezel-i ḥoş bā ecel-i ḥoş şādgām

*Fāriğ ez şeni^c ü goft ḥāş u 'ām*¹⁰⁴⁷

Kār ki ḥod mi güzārend her kesî

*Āb ne güzāred şafā beher ḥasi*¹⁰⁴⁸

Ḥaḳḳa ki Ḥüseyn Nûri ve Zünnûn-ı Mısrî ve Ebû Yezîd [285a] Bisṭāmî ve Ebû'l-ḥasen Ḥaraḳānî zamanesi münkirlerinden neler işitmişler ve Muḥammed Ğazālî ve Muḥyiddîn-i 'Arabî ve 'Afifüddin Tilmisānî ve bunuñ emşālî kibāre zamān-ı ḥayatlarından ğayrı vefātlarından soñra daḥi ile'l-ān neler söylenmiş. Manşûr ve Mecdüddîn ve 'Aynu'l-ḳuzāt Hemedānî gibi ḳaṇṭara-i şimşirden ne serverler geçürülmüşdür ki ḥaḳḳatlerin Allah bilür. Ey rûḥ-ı muşavver-i cilve-nümā-yı zāmîr-i ziyā-güster ola ki ber feḥvā-yı ğarrā-yı **ve kâne zalike fi'l-kitābi meştûr**¹⁰⁴⁹ enbiyā ve evliyā eger iḳrār ve eger inkār şüretleriyle bedîdār olanlaruñ inkār u iḳrārları 'ilm-i ilāhîde muḳadder ve muḳarrer olup her bir rûḥ-ı mücerred bu ḳafes-i müseddese

¹⁰⁴⁵ Zehirler her ne kadar zehirliyorsa da, hızlı şifa veren tiryaklarla onu iyileştiriyordu.

¹⁰⁴⁶ O ki cân şeker gibi onun yüzüne güldü. Onun korkusundan halkın yüzünde ne izler var.

¹⁰⁴⁷ Güzel ezel ve güzel ecel ile mutludur. Havas ve avâmın kınamasından ve sözlerinden fariğ olur.

¹⁰⁴⁸ Bir iş ki herkes onu bırakıyor. Su da her çöpe safâ, mutluluk vermez.

¹⁰⁴⁹ el-Ahzab 33/6: Bunlar kitapta yazılıdır.

muḳayyed olduḳda sireti aḥvāl-ı muḳaddere ile muttaşf ve şıfatı ol şüret ile münkeşif olur. Ya‘ni ‘ālem-i ervāḥda isti‘dād-ı zātīyesine ‘ināyet-i ezeliyye enbiyā ve evliyā ile raḳam-keş-i ḥubb u ülfet olmuş ise bu ‘ālem-i ḥiss ü şehādetde daḥi [285b] enbiyā vü evliyāya meyl ü maḥabbet ve sünen-i seniyyelerine mutaba‘ate bezl-i himmet ider ve eger ‘ālem-i ervāḥda tenākür ü ihtilāf muḳārrer ise ‘ālem-i eşbāḥda daḥi merdān-ı Ḥudāya inkār ve ‘adāvet ider. Kemā ḳāle şallallahu ‘aleyhi vesellem **el-ervāḥü cünūdün mücennedetüm. Femā ta‘ārefe minhā ‘uḥtilef ve mā tenākere minhā uḥtilef.**¹⁰⁵⁰ İmdi evliyāya ikrār ‘atıyye-i perverdīgārī olduḡın bilüp şükr-i bī-şumār eylesin derūnuḡda eşer-i inkār var ise **yemḥullahu mā yeşāu ve yuşbit**¹⁰⁵¹ ‘atabesinde cebhe-süz u güdāzı hāk-ı pā-yı secde-i niyāz idüp nāle perdāz

Mışra‘ :

Yā ilāhe’l-‘ālemīn çäre besāz olasın

Ümıddür ki **ve terāhum yenzurūne** ileyke ve **hüm lā yubşırūn**¹⁰⁵² zümresinden olmayup **evliyaullah ‘arāyisullah velā yerā ‘arāise ille’l-muḥrremun**¹⁰⁵³ mefhūmını sem‘-i cān ile şinevā ve maḥrem-i ḥarem-serā-yı ‘urefā olasın ve ol fārisān-ı meydān-ı melekūt ki ervāḥ-ı ins-i ceberūtdur [286a] semend-i cezbe-i berḳ-peymālarınuḡ süm-i gerd-engīz nāsūtīlerinden efrāşte olan ḡabrā-i beşeriyyelerin ḥāḳıḳat-i insāniyye vehm itmeyüp şüret-i cismiyye ile rû-puş olan envār-ı cemāl-i rūḥiyyelerin dīde-i cān ile bīnā olasın ki

Meşnevî:

Ten zi cān u cān zi ten mestūr nist

Lik kes rā dīd-i cān-ı destūr nist¹⁰⁵⁴

¹⁰⁵⁰ Hadis-i Şerif: Ruhlar askerlerdir. Onlardan kimi tanışırılarlar ülfet ederler, kimisi de inkār ederler ve ihtilāfa düşerler.

¹⁰⁵¹ er-Ra‘d 13/ 39: Allah dilediğini yok eder, dilediğini de bırakır.

¹⁰⁵² el-A‘râf 7/198: Sen onların sana baktıklarını görürsün, hâlbuki onlar görmezler.

¹⁰⁵³ Allah’ın velileri, Allah’ın gelinleridir. Haremi olanlar dışında kimse göremez.

¹⁰⁵⁴ Kimsenin canı görme desturu yoktur. Can tende, ten de canda gizli değildir.

Ne ma‘nādur bilesin ve cāmi‘-i ‘ulūm zāhire ve bāṭına olup Ebū Hureyre raḍiyallahu ‘anhūn ḥummiltu ‘ani’n-nebīyyi vi‘āeyn mine’l-‘ilm emme’l-vāḥidū ve beṣeṣtū fikūm¹⁰⁵⁵

Nazm:

Yā rubbe cevhere ‘ilmin lev ebūhe bihi

Le kıyle li ente mimmen ya‘ıydü el-vesnâe¹⁰⁵⁶

Ve le isteḥalli ricālün müslimüne demî

Yerevne akbeḥe mā ye’tüne ḥasenâ¹⁰⁵⁷

didikleri ne ma‘nādur fehm idüp tarîḳ-i taṣavvufda feyz-i ilāhî ile ma‘rifet-i eşyā kemā hiye olduğın taḥkîḳ itdükde

Kıt‘a:

‘İlmi taṣavvufi ‘ilmi leys ya‘rifuhu

İllā eḥū fiṭnetin bi’l-ḥaḳḳı ma‘rūfun¹⁰⁵⁸

Ve leyse ya‘rifuhum men leyse yeṣhedeḥüm

[286b] Ve leyse yeṣhedu zav’e’ş-Şemsü mekfūr¹⁰⁵⁹

diyüp ğarîḳ-i deryā-yı ‘amîḳ-i yakîn olasin. Ey birāder-i sa‘adet-ḳarîn selef-i şālîḥîn ve fuḳahā-yı dîn ve eimme-i müctehidîn ba‘zı bî-yakînler gibi ‘ilm-i bāṭından bî-behre gümān itmeyesin. Belki eimme-i müctehidîn ve çār-erkân-ı dîn zāhir ile bāṭını

¹⁰⁵⁵ Hadis-i Şerif: İlimden iki kap yüklendim. Birincisini aranızda yaydım diğerini ise yayarsam bu ilimler benden ayrılır.

¹⁰⁵⁶ Öyle ilimler vardır ki onları fâş etseydim, bana sen putları ziyaret ediyorsun (puta tapıyorsun) derlerdi.

¹⁰⁵⁷ Müslümanlardan bazı adamlar kanımı kesinlikle helâl görüp, kendilerine güzel gelen her şeyi de çirkin görürlerdi.

¹⁰⁵⁸ Tasavvuf öyle bir ilimdir ki onu bilmez. Ancak Hakkı bilen bir zeki kadeş bilebilir.

¹⁰⁵⁹ Onu müşahade etmeyen onu bilemez. Örtülerine bürünmüş ola kimse de güneşin ışığını müşahade edemez.

cem‘ den sonra ‘ibād-ı mü‘minîne şefekaten intizām-ı dünyā ve dīn için uşûlden niçe furū‘ istihrāc idüp rükn-i İslām-ı güzīn olmuştur. Emmā mücerred zāhire kanā‘at ve nefslerine buhl ile dūn-ı himmet olanlar rāh-ı dil ve ‘ilm-i bātında ‘avām sīret olup ancak nizām-ı dünyaya müte‘allik olan ‘ilme bezl-i mukderet itmişlerdür. Fi’l-ḥaḳīka ‘ulūm-ı mezbūreyi hıfz rābıta-ı nizām-ı dünyādur. Ammā nizām-ı dünyā daḥi hıfz-ı dīn için dīn daḥi ‘ibād-ı mü‘minīni şifāt-ı nefsāniyyeden taḥrīc ve evcāt-ı rūḥāniyyeye ta‘rīc içündür ki zāhir ile bātınuñ ictima‘ından [287a] vüçüd-pezīrdür. Huşūşā eimme-i müctehidīnden hiç biri ‘ilm-i zāhire ḥaşr ile ‘ilm-i bātından zecr itmemiş iken zāhire-i kanā‘at ile maḳşad-ı aṣlī olan bātına inkār ve ‘adāvet alāyık mıdır? Me‘a hāzā mesāil-i fıkhiyyenüñ ba‘zında ḥalkuñ ba‘zı müstaḡnīdür. Ammā mesāil-i taḥsīn-i aḥlākdan hiç ferd-i müstaḡnī degüldür. Meşelā **ve’l-muṭallakātü yeterabbesne**¹⁰⁶⁰ āyet-i kerimesinde fuḳahā-i güzīn niçe tefāri‘ ü mesāil tebyīn idüp egerçi mütezevvicīn mesāil-i mezbūre ‘ilmine muḥtāclardur velākin tecerrüd-güzīn olanlar kendü ḥaḳlarında mesāil-i ṭalaḳdan müstaḡnīlerdür. **Fe emmā ve men yūḳa ṣuḥḥā nefsihī fe ülāike hümu’l-müfliḥün.**¹⁰⁶¹ Ḳavl-i keriminde olan ḥükme ṭalib-i felāḥ olan cemī‘-i nüfūs daḥıldür. Mü‘min ḥod lā-cerem muḥtāc-ı felāḥdur. Felāḥ ise izāle-i buhl ve ṣuḥḥā mevḳūf olıcaḳ ber feḥvā-yı **velā tülkü bi eydiküm ile’t-tehlüke.**¹⁰⁶² Her bir nefse kendüyi tehlike-i ṣuḥḥā ilḳādan ictināb lāzımdur. [287b] Āfāt-i ṣuḥdan ise nefsi şıyānet anuñla olur ki ṣuḥḥuñ ḥiddeti ve ḥaḳīḳati ve ‘alāmet-i vüçüdü ve emārāt-i zevālī ve izālesinin esbāb u keyfiyyatı bilinüp ve ba‘de’l-izāle ol şifāt-ı reddiyyeye tekrār zuḥūr mümkün midür? Ve zuḥūr itdüḡi şüretde sebeb-i zuḥūrı ne şeydür ve nefsi ol sebebden viḳāye ve hıfz ne cihetden muvaffaḳ olacaḡın ma‘lūm idine. Pes bu maḳūle ‘ālim-i ‘āmil ve fāzıl-ı kāmilden ṭalib-i ḳābil sū‘āl itse niçe mesāil ta‘limi ḳābildür. Ammā meşelā bir edīb-i erīb lafz-ı ṭalaḳı bilüp lākin fuḳahā gibi aḥkām-ı ṭalaḳı bilmekde rācil olduḡı gibi mücerred zāhire kanā‘at iden müstaḥric-i mesāil daḥi ism-i ṣuḥḥı bilürse aḥkāmından ḡāfildür ve aṣḥab-ı keşf ü yakīn gibi ve **men yūḳa ṣuḥḥā nefsihī**¹⁰⁶³ kerimesinde iḥrāc-i mesāilden ‘āciz ü ‘āzildür. Fe emmā [288a] kemālāt-ı mezbūreye daḥi nāyil olsa zāhir ile bātın cem‘ine

¹⁰⁶⁰ el-Bakara 2/228:Boşanmış kadınlar beklerler.

¹⁰⁶¹ et-Tegābun 64/16:Kim nefsinin cimriliḡinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

¹⁰⁶² el-Bakara 2/195: Kendi kendinizi tehlikeye atmayın.

¹⁰⁶³ et-Tegābun 64/16: Kim nefsinin cimriliḡinden korunursa.

vâsıl olan merd-i kâmillerden olup mühlik ve münici ne idüğüne ‘ilmi şâmil olduğda
baḥş u cedelden ferâğ-ı bâl ḥâsıl olmağla

Rubā‘iyyât:

Ey dil ṭarīḳ-i ehl-i şūret be gozer

Āyīne-i şov ü zeher kudūret be gozer

Ger nūr-ı şafā-yı ‘āşīḳān mi ha ‘hī

*Ez herci torānīst żarūret be gozer*¹⁰⁶⁴

Rubā‘isini ḳāyil olarak ‘Ömer İbni Fāriż ḳuddise sırrūhunuñ *Tā‘iyyesinde* olan

Nazm:

Fe şümme verāe ‘n-naḳl ‘ilmün yedukḳu ‘an

*Medāriki ḡayāti’l- ‘uḳūlu’s-selīme*¹⁰⁶⁵

Telḳıyyete minni ve ‘anni aḡeztehū

*Ve nefsi kānet min ‘atāyi mümeddi*¹⁰⁶⁶

Ebyātını ve Ebū Yezid Bisṭāmī ṭayyeballahe enfāsehūnuñ: “Eḡaztüm ‘ilmeküm
meyyiten ‘an meyyitin ve eḡaznā ‘ilmenā ‘ani’l-Ḥāyyi ellezī lā yemūt”¹⁰⁶⁷ kelimātını
mülāḡaḡa ve teemmül ile lā-cerem bir mürşid-i kāmile vâsıl olur [288b] ve rāh-ı ‘aḳl
u ḳālden güzer idüp ṭarīḳ-i ‘aşḳ u ḡāle sefer ider.

Nazm:

¹⁰⁶⁴ Ey gönül zâhiri gören insânların yolundan geç. Ayna gibi ol. Kinden uzak dur. Eğer âşıkların sefâsının nûrunu istersen, her şey sana vâcib değildir ondan geç.

¹⁰⁶⁵ Bu nakilden başka bir ilim var ki, sâlim akılların son idraklerinden tetkik edilmiştir.

¹⁰⁶⁶ Bunu sen benden aldın. Nefsim ise benim erişilmiş olan bağışlarımdandır.

¹⁰⁶⁷ Allah nefislerini temiz kılsın: “Siz ilminizi ölümlü olan birinden aldınız. O da başka ölümlü olan birinden aldı. Ama biz ilmimizi Hayy ve ölümsüz olandan aldık.”

‘*Akl dāim taleb-i defter şode*

‘*Aşk âteş der heme defter zede*¹⁰⁶⁸

‘*Akl başed ‘ākılān rāh-nümā*

‘*Aşk başed ‘ārifānrā pişvā*¹⁰⁶⁹

‘*Akl ender cost u cūy-i kāl u kıyl*

‘*Aşk ender şeşt u şo der āb-ı Nîl*¹⁰⁷⁰

‘*Akl ez teklif-i Haḡ kāmîl şode*

‘*Aşk ez teşrîf-i Haḡ vâsıl şode*¹⁰⁷¹

Ey dil āḡir yek zaman bîdār şod

*Yek zaman cūyāyi vâsl-ı yār şod*¹⁰⁷²

Ey dil āḡer ḡişten rā kon fenā

*Tā biyābî der fenā ‘aynî beḡā*¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁸ Akıl dāimâ deftere tâlip olmuştur. Aşk ise daima defteti ateşe atmıştır.

¹⁰⁶⁹ Allah akıllılara yol gösterir. Aşk âriflere önderdir.

¹⁰⁷⁰ Akıl konuşmanın peşindedir ama aşk Nîl nehrinde yıkanmayı ister.

¹⁰⁷¹ Akıl Allah’ın teklifiyle gelmiş. Aşk Allah’ın teşrif etmesiyle yetişti.

¹⁰⁷² Ey gönül âḡir bir zamanda uyan. Bir zaman yâre yetişmeye çalış.

¹⁰⁷³ Ey gönül sonuçta kendini fedâ et. Tâ ki fenâda bekâ bulasın.

Ẓahir u bâṭın verā midān ve mūdām

Evvel ü āḥir verādān ve's-selām¹⁰⁷⁴

Dürretü'n-nihāye: Ey hemdem-i nesīm-i cemāl ve maḥrem-i ḥarīm-i viṣāl çünkü evvel-i ta'ayyünāt 'ilm-i lā yetenāhī-i zū'l-celāl oldıysa mebdē'-i zuḥūr-ı kelimāt cevhere-i bidāyetden dāire-i 'ibārātı devr iderek sebeb-i vuṣūl-i mümkināt ile'l-ğāyāt olan 'ilm-i bâṭında nihāyet bulmağla bidāyet muttaşıl nokṭa-i dūrre-i nihāyet olmağı için ta'rīf-i 'ilm-i zāhir ü bâṭın ile itmāma 'azīmet [289a] olındı. Tā ki bu risāle-i dūrriye-i 'anber-rīz ve maḳale-i nūriyye-i 'abher-bīz ḥatm-pezīr-i ḥāme-i miskiyyü'l-ḥitām olup ismi müsemmasına muvāfık ve müntehāsı ibtidāsına muṭābık ve dürr-i gūş-vār dimege lāyık ola. Pes 'ilm-i şerīfe hüveydā ola ki yerfe'ullah ellezīne āmenū minkūm vellezīne ütü'l-'ilm derecātın¹⁰⁷⁵ feḥvā-yı kerīmesi üzre 'ulemā-i ümmete faẓl u 'ināyet-i ilāhī 'aṭā-baḥş derecāt-ı nā-mütenāhī olup **ve men yu'ti'l-ḥikmete feḳad ütiye ḥayren keşirā¹⁰⁷⁶** buyurdı. Mādām ki 'ilm olmaya imān ve taḳvā kāmil olmaz. Zīrā ne şeye 'azīmet ve nefsinı ne şeyden şıyānet idecegin bilmez. Felihāzā Ḥaḳ celle ve 'alā **innemā yaḥşāllahe min 'ibādihi'l-'ulemāu¹⁰⁷⁷** buyurdı. Pes muttākī oldır ki hem 'ālim ve hem 'āmil olup 'āmil-i ḡayr-ı 'ālimden ve 'ālim-i ḡayr 'āmilden efḍal ve ekmel ola. Nitekim Ḥaḳīm Senāyī ḳuddise sırruh buyurur.

Ḥadiḳa:

Nist ez behr-i āsumān-ı ezel

Nerdbān-ı pāye biḥ zi 'ilm u 'amel¹⁰⁷⁸

'İlm bā kār sūdmend būd

'İlm bī kār pāybend būd¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁴ O'nun zāhir ve bâṭını bil. Yine O'nun evvel ve son olanı bil vesselam.

¹⁰⁷⁵ el-Mücādele 58/11: Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.

¹⁰⁷⁶ Her kime hikmet verildiyse ona bol bol hayır verildi.

¹⁰⁷⁷ el-Fâtır 25/28: Allah'a karşı ancak kullar içinde âlim olanlar derin saygı duyarlar.

¹⁰⁷⁸ Ezel semasının payından ilim ve amleden daha iyi merdiven olmaz.

Tā tu der ‘ilm bā ‘amel ne resi

*‘Alemi fāzılı velī ne kesi*¹⁰⁸⁰

Fe emmā ta‘rif-i ‘ilmde kemāl-i şu‘übet olmağla ihtilāf vaқи‘ olup haқиkat-i ‘ilm ne maқūledendür maқūle-i keyfden ve yā maқūle-i infi‘ālden midür? [289b] Yağud izāfetden midür? Ve ‘ilmüñ taşavvurı, bedihī yāğud kesbī midür? Ve kesbī olduğu taқdırce tağdīdi mümkün midür, degül midür? Niçe bağş ü cedel ile ihtilāf olup ba‘zıları ‘ilme bedihī ve vicdānī dimişler ve bazıları kesbī ve zarūrīdür. Ya‘ni ‘ilmüñ bir kısmı huşulīdür ki nezd-i ‘ālimde huşul-i şüret ile ma‘lūm ve bir kısmı huşulīdür ki nezd-i ‘ālimde huşur ile ma‘lūm ola. Meşelā herkesüñ nefesine ve nefsiyle kāime olan sıfātına ‘ilmi gibi.

Pes şıfāt-ı ilāhiyye ‘ayn-ı zāt olıcağ ‘ilmi dağı huşurı olur dimişler ve Ebū ‘Ali Sīnā bu mes‘elede kavme muğālefet idüp Hāğ Te‘ālanuñ zātına olan ‘ilmi huşurī ve sāir eşyaya olan ‘ilmi huşulīdür dimekle redd olunup **in sūhan menāfi kā‘idei ğayr muğarrere est ki fā‘i-il ān şey kābil-i ān şey ne mi tuvān būd**¹⁰⁸¹ diyu cevāb virmişler ve ehl-i uşul ü kelām el-‘ilm mā yetemeyyezü bihi el-ma‘lūm temeyyüze’l-tāmme lā yehtemilü’l nağze¹⁰⁸² diyu ta‘rif itmişler. Hāğıl-ı kelām ‘ilm-i muṭlağ ve [290a] ‘ilm-i muğayyed vardır. Pes eger kesbī eger zarūrī ve eger bedihī ve vicdānī ‘ilm-i muṭlağüñ ta‘rifi olmaz. Aña bināen ki ‘ilm-i muṭlağ ‘ilm-i vācib ve ‘ilm-i mümkün şāmil olup ‘ilm-i vācibüñ ta‘rifi ‘ilm-i mümkünüñ ta‘rifinüñ ğayrı olduğu cihetden muṭlağ ‘ilm ta‘rif pezir degüldür. Zīrā ‘ilm-i vācib fi‘l-i zāt-i haқиkī-i ezeli ve ‘ilm-i mümkün infi‘āl-i ‘āriżi-i mecāzi-i kesbīdür. ‘İlm-i muğayyedüñ dağı bir kısmı kesbī bir kısmı şol şeyden ‘ibāretdür ki Hāğ celle ve ‘alā anı ‘ibād-ı ğavaşşına keşf ü ilhām ile i‘tā eyleye. Keşf dağı **bi eyyi vechin kāne**¹⁰⁸³ ma‘lūm-ı maṭlūbuñ vechinden ref‘-i ğicāb olmağdan ‘ibāretdür ki kesbiyyāt ve resmiyyātdan olmayup vicdāniyyāt ve zevkiyyātdür ve bi’l-cümle **bi eyyi tarıqın kāne**¹⁰⁸⁴ Hāğret-i [290b] Fağr-ı Cihān

¹⁰⁷⁹ Faydasız ilim ayak bağı olur. Amelle birlikte olan ilim faydalıdır.

¹⁰⁸⁰ Sen ilimle amel etmedikçe amel ve fāzıl biri olsan da senden bir şey olmaz.

¹⁰⁸¹ Bu söz kararlaştırılmamış olan kāideye zıttır. O şeyin fāili o şeyi yapabilen olmayabilir.

¹⁰⁸² İlim malum olan şeyin kendisiyle redd ve iptal olmayacak şekilde ayırt edilen şeydir.

¹⁰⁸³ Her ne şekilde olursa olsun.

¹⁰⁸⁴ Hangi yolda olursa olsun.

‘aleyhi şalātullahu’r-raḥman **ṭalebü’l-‘ilmi farīzatün ‘alā külli müslimün ve müslimetin**¹⁰⁸⁵ buyurup ṭaleb-i ‘ilm farz olmağla farz-ı ‘ayn olan ‘ilmde daḥi ihtilāf olunup mütekellimîn dirler ki farz olan ‘ilm ‘ilm-i kelāmdur ki tevḥīd-i bārī ve zāt u şifāt-i kirdigārī anuñla ma‘lūm olur ve fuḳahā-i dīn dirler ki farz olan ‘ilm ‘ilm-i fıkıhdur ki ‘ibādāt u ṭa‘āt ve ḥelāl ü ḥarām ve ma‘lūmāt-i enām anuñla mefhūm olur ve müfessirîn ve muḥaddişîn dirler ki farz olan ‘ilm ‘ilm-i kitāb ve sünnetdür ki cümle ‘ulūma vuşul kitāb ve sünnetle ḥuşūle gelür. Ba‘z mutaşavvife daḥi **uṭlubu’l-‘ilm ve lev bi’ş-Şīn**¹⁰⁸⁶ ile irāde olunan bizim ‘ilmimizdür diyüp her biri kendü ‘ilmlerine taḥşīş ile lafz-ı ‘umūmundan şarf olunur. Haḳ budur ki **ḳul lev kân’el-baḥru midāden li kelimāti Rabbī le nefide’l-baḥru ḳable en tenfede kelimātu Rabbī**¹⁰⁸⁷ feḥvā-yı kerīmesi üzre kelām-ı [291a] Haḳḳa nihāyet olmaduğu gibi ‘ilme daḥi nihāyet ve ‘abdūñ Rabbinden ḥacātına gāyet olmadıysa ‘ilm daḥi cümlesine şāmil olup her bir ‘abd her bir ḥālde aḥvāline ve ‘ındallah olan maḳāmına ‘ilmi ‘aynına farzdur. Felihāzā Şadreddīn el-Ḳonevī ḳuddise sırruh **Miftāḥu’l-Ġayb**da ḥazret-i ‘ilmi min ḥaysü’l-küllī bir kaç mertebeye taḳsīm idüp buyururlar ki: **i’lemü enne ve hiye ḥaḍrete’l-‘ilmiyyete müştemiletün ‘ala merātibin keşiretin külliyetin ve hiye ḥaḍratü’l-ilmi ve ḥaḍretü’l-ma‘rifeti ve ḥaḍretü’l-ḥikmeti ve ḥaḍretü’t-taḳḍiri ve’l-ḳadr**.¹⁰⁸⁸

Fe’l-‘ilm: hüve’l-keşfü’l-iḥāṭiyyü et-temyīzi li ma‘lūmāt ‘alā mā hiye ‘aleyhi min ḳüllī vāḥidin bi levazimihā ve levāzimi levāzimihā¹⁰⁸⁹

Ve’l-ma‘rifetü: hiye ‘ilm bi ḥaḳayıḳi’l-ma‘lūmāt min ḥaysü ḥaḳḳatihā mücerredeten min levāzmihā ve levāzimi levāzmihā ve tertibihā fī merātibihā lā ḡayr¹⁰⁹⁰

¹⁰⁸⁵ Hadis-i Şerif: İlim öğrenmek kadın erkek herkese farzdır.

¹⁰⁸⁶ Hadis-i Şerif: İlim Çin’de de olsa arayınız.

¹⁰⁸⁷ el-Kehf 18/109: De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkebe olsa ve bir o kadar da ilāve etsek; Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi.

¹⁰⁸⁸ Bil ki “ḥazreti ilmiye” bir külli birçok mertebeyi kapsar. Bunlardan biri ḥazretü’l-ilmi, bir tanesi ḥazretü’l-marife ve bir tanesi ḥazretü’l-hikme ve bir tanesi de ḥazret-i kader ve ḥazret-i takdirdir.

¹⁰⁸⁹ İlim; bilgilerden her birinin lehinde olanın gereklilikleri ile ve gerekli olanları ayırt edici ve kuşatıcı bir şekilde keşfetmektir.

¹⁰⁹⁰ Marifet ise soyut olarak gereklilikleri için gerekli olanlarla birlikte mertebelerinde tertipleri ile birlikte hakikati yönünden malumatın hakikatini bilmektir.

Ve'l-ḥikmetü: 'ibâretün 'ani'l-'ilmi bi'l-merâtibi ve'l-ḥaḳāyîḳi'l-müterettebeti ve't-terettübi'l-vâḳi' beyne ḥaḳāyîḳi'l-ma'lümâti ve'l-levâzımı ve'l-'avârîzi ve bi'l-mevâtını [291b] ve'l-aḥvâli¹⁰⁹¹

Ve Ḥazretü'l-taḳdîr: Teliye ḥazrete'l-'ilmi ve hiye 'ibâratün 'an ta'ayyüni ḥaḳāyîḳi'l-aḳdâri ve ḥuṣûşiyâtiḥâ fi'l-'ilmi bi ḥasebihâ 'ala ḳadriḥâ et-taḳdîrû mine'l-miḳdâri el-ḳâdrü bi ḥasbi ḳaderi el-muḳaddiri el-'azîz¹⁰⁹²

Ve ḳaderruhu: fi'l-'ilm. Ve men keveşşefe lehü bi hâze'l-ḥazret-i külleḥâ ve eḥâṭ bi ḥaḳāyîḳihâ bimâ bi'l-imtiyâz ve bimâ bi's-iştîyâḳ Kâne ekşefe'l-muḳâşifin intihâ kelâmun.

Ce' alnâllahu ve iyyâküm minhüm. Men minnehü ve fażluḥü fe inne 'alâ mâşâe ḳadîr¹⁰⁹³

Pes 'ilim-i ma'rifetden e'amm ve ma'rifet eḥaşş olup ikisine daḥi 'ilm ıtlâḳ olındı ve keşf-i ihâṭâ-i temyîzi-i infî'âlî ḥavvâş-ı ehlullaha i'tâ buyurılan 'ulüm-ı vehbiyyedür ki âḥerden dünü'l-kesb ve'l-istifâde irsiyye-i zevḳıyye-i keşfiyye-i ilhâmiyye ve vâridât-ı ḡaybiyye-i Rabbâniyye ve füyûzât-ı tecelliyât-ı subḥâniyyedür. Kemâ ḳale te'âla ve 'allemnâḥü min ledünnâ 'ilmen¹⁰⁹⁴ ve 'an Ebi Hureyre raḳıyallahu 'anh ḳâle Rasûlullah şallallahu 'aleyhi vesellem. “İnne mine'l-'ilmi keheyeti'l-meknûmi [292a] lâ ya'lemuhü illâ ehlü'l-ma'rifeti billahi. Fe izâ entegü bihi illâ ehlü'l-ḡurreti billâhi.”¹⁰⁹⁵

Pes ey ṭab'-ı müstakîm hüve'l-Evvelü ve'l-Âḥiru ve'z-Zâhiru ve'l-Bâtını ve hüve bi külli şeyin 'alîm¹⁰⁹⁶ ol Raḥman u Raḥîmüñ vaşf-ı kerîmi oldıysa zâhir ile

¹⁰⁹¹ Hikmet ise mertebeleri ile tertib edilişlerinin hakikatlarıyla ve malumların, lazımların, arızların, gizlilerin ve hallerin hakikatleri arasında baki olan, tereddübü bilmekten ibarettir.

¹⁰⁹² Takdîr ise, ilimden sonra gelir. Kader hakikatlerinin taayyününden ibârettir. İlimdeki özellikleri ise miktâra göredir. Miktârının takdiri Mukadder Aziz olan Allah'ın takdiri nispetindedir.

¹⁰⁹³ Kader: Allah onu ilminde takdir etmiştir. Bu mertebelerin hepsi kimde meziyeti ve iştiraki ölçüsünde açıldı ise o keşfedenlerin en iyisi oldu. Söz burada sona erdi. Allah bizleri ve sizleri bunların iyilik ve faziletinden nasıbdâr eylesin. Zirâ o dilediği her şeye kâdirdir.

¹⁰⁹⁴ el-Kehf 19/65: Kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.

¹⁰⁹⁵ Ebû Hureyre'den rivâyetle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Öyle ilim vardır ki gizli hazine (gizlenmiş mücevherât) gibidir. Onu ancak ârif-i billâh (mârifet sahibi) kişiler bilir.” Onlar bu ilimden bahsettiklerinde Allah'tan gâfil olandan başkası onu inkâr etmez.

¹⁰⁹⁶ el-Hadîd 57/3: O Evvel'dir ve Âhir'dir, Zâhir'dir, Bâtın'dır. O her şeyi en iyi bilendir.

zâhir ve bâtın ile bâtın bilmek için ‘ilm daği zâhir ve bâtın ile mürtesim olup ‘ilm-i zâhir daği şatreyn münkasım olur. Pes şatr-ı evvel kitâb ve sünnetüñ zahirinden müstefâd olan hudûd-ı şer‘iyye ve ‘aķâyid-i İslâmiyyeyi mütezammın olandur ki câna ten gibidür. Şatr-ı şânî havâs-ı zâhire-i insâniyyeden kuvvet-i sâmi‘a ve bâşıra ve lâmise ve zâika ve şamme ve cevârih-i sâyire ile huşûle gelen ‘ilmdür ki kuvâ-yı mezkûreden her biriyle nişâh-ı insâniyye için bir ‘ilm hâşıldur ve bu mezkûrât ‘ummâl-ı zâhire-i neş’e-yi insâniyyedür ki **se nurîhim âyâtinâ fi’l-âfâk**¹⁰⁹⁷ vefk-i şerîfince âfâk-ı ‘âlemde mesbûta olan âyât-ı Rabbâniyye ve ‘ulûm-ı subhâniyyeyi havâs-ı zâhire âhîzehû [292b] ve bâtınahû mevşile olurlar. ‘İlm-i bâtın daği nev‘ine münkasım olup bir nev‘i butûn-ı Qur’âniyyeden müstefâd olan ‘ilmdür ki esrâr-ı ilâhiyye ve hâķâyık-ı ğaybiyyeyi mutażammındur. Bir nev‘i daği havâsın bâtına ve kuvâ-yı rûhâniyye ile ya‘ni rûh-i hâyvânî ve rûh-i hayâlî ve rûh-i ‘aķlî ve rûh-i fikrî ve rûh-i qudsî ile ve tecelliyât-ı Rabbâniyye ile mücellâ olan kalb-i şâf ile huşûle gelüp bunlar daği ‘ummâl-i bâtına-i neş’e-yi insâniyyedür ki **ve fî enfûsihüm hatta yetebeyyene lehüm ennehüm Hakkı**¹⁰⁹⁸ fehvâ-yı kerîmesi üzre neş’e-i ğaybiyye-i insâniyye Hakkdan istifâza ve neş’e-i zâhire-i ‘unşuriyyeye ifâza ider ve zâhire nisbet ile ‘ilm-i mezbûr bedene cân gibi olup rûh bilâ beden ve benden ilâ ruħ kâim olmaduğı gibi ‘ilm-i zâhir daği bilâ ‘ilm-i bâtın ve ‘ilm-i bâtın bilâ ‘ilm-i zâhir kâyim olmaz. Pes **enallahe ğaleķa Âdeme ‘alâ şûreti er-Rahman**¹⁰⁹⁹ hadîş-i şerîfî ile beyân buyurulan neş’e-i insâniyyeye ‘ilmeynin ictimâ‘ı lâzımdur ki zâhiri zâhir ve bâtını bâtınla müşâhede kılup zâhir ile bâtın beynini [293a] cem‘ ile muttaşîf ola. Ba‘zı zâhirîler gibi mücerred zâhire ve bâtınalardan ba‘z gibi mücerred bâtına haşr itmeye. Zîrâ ‘ilmi zâhire haşr idenler ‘ilmi bâtın ile ma‘lûm olan şeyden muhcûblar ve ma‘lûmı bâtına haşr idenler daği zâhir ile müdrîk ve ma‘lûm olan şeyden muhteciblerdür. Pes verâşet-i kemâliyye-i Muhammediyye miyân-ı zâhir ve bâtını cem‘ ile mertebe-i kâbe kavseyne irtikâ iden insân-ı kâmile müyesserdür. Zîrâ rûtbe-i ‘aliyye-i mezbûre kavs-i zâhir u bâtın ve kavs-ı vücûb u imkân ve kavs-ı Hakk ve kavs-ı hâķda cem‘ olan maķâm-ı hilâfetdür ve insân-ı kâmil beyne’l-kavseyn hâķķ-ı vasaţda kıyâm ile ‘ale’s-seviyye tarafeyne nazâr itmek ve emr-i zuhûr ve izhâra ğalel

¹⁰⁹⁷ el-Fussilet 41/53: Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda onlara göstereceğiz.

¹⁰⁹⁸ el-Fussilet 41/53: Kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur’an’ın gerçek olduğı onlara iyice belli olsun.

¹⁰⁹⁹ Hadis-i Şerif: Allah Âdem’i Rahman’ın sûreti üzerine yarattı.

gelmemek ve imkân ile vücûb baḥreyninden birisi âḥer üzerine baḡy itmemek için baḥreyn-i mezkûreyn meyânında berzahdur. Kema kâle Te‘âlâ **mereca’l-baḥreyn yeltekiyân. Beynehümâ berzehun lâ yebgiyân**¹¹⁰⁰ ey müstem‘i kâbil [293b] insân-ı kâmil maḳâm-ı ekmeliyyete nâyil olmaḡiçün cemî‘ şuver-i hisseye nuḳûş-ı ‘aḳliyye ve ḡaybiyye ve daḳâyık-ı esmâiyye-i vücûbiyye ve ḥaḳâyık-ı maẓhar-ı imkāniyyeden ve bi’l-cümle cemî‘ eşyadan ḳalbini taḥliye ve tezkiye ve ‘azimet-i külliye ile Ḥaḳḳa teveccüh itmekle tecelli-i eḥadiyyü’z-zâta mir‘ât-ı tamâm ve vâriş-i ekmel-i Ḥazret-i Seyyüdü’l-Enâm olup **şümme evraşna’l-kitâbellezînaştafaynâ ‘ibâdinâ**.¹¹⁰¹ Feḥvâ-yı kerimesi üzre Ḥaḳ subḥâne ve te‘âlâ ol kâmile Ḳur‘ân-ı ‘azîmi bilâ vâsiṭa

Mısrâ‘ :

Bî-şahiḥeyn u eḥâdiş ü ruvât¹¹⁰²

Belki ender-meşreb-i âb-ı ḥayât

tıbbınca bi’z-zât ta‘lîm itdüğü cihetden ol kitâbı irâşâ **er-Raḥman ‘alleme’l-Ḳur‘ân**¹¹⁰³ ḳavl-i kerîmi beşâret buyurdu. Âḥ ey dil-i âḡâḥ ta‘lîm-i Ḳur‘ân ḥod ḳable ḥalkı’l-insân oldu. Zîrâ ‘alleme’l-Ḳur‘ân ḥalaḳa’l-insân tertîbi ile ḳabiliyyet-i ta‘lîm-i Ḳur‘ân ve ba‘de’l-ḥalk ta‘lîm-i beyâna işâret ile **ḥalaḳa’l-insân ‘allemehu’l-beyân**¹¹⁰⁴ buyurdu ve bu vech ile olan irş ümmet-i Muḥammede maḥşûş olduğına [294a] Ḥazret-i Faḥr-i ‘Âlem şallallahu ‘aleyhi vesellem üç kerre **ümmeṭi ve Rabbü’l-Ka‘beti**¹¹⁰⁵ ḳavl-i şerîfleriyle müjde buyurdılar. Fe emmâ mîraşa daḡi şihḥat-i neseb yaḡud şihḥat-i sebeb lâzımdur ve sebeb ve nesebden ‘arî olan ecnebîye mîraşdan naşib olmaduğuna herkes şübheden berîdür. Pes sebeb-i verâşet-i kitâb ‘abduñ Ḥaḳḳa itâ‘atı neseb daḡi ol Kerîm u Raḥîmüñ faẓl u ‘inâyetidür ki nâyil-i verâşet-i kemâliyye olan aşfiyâ maẓhar-ı ‘inâyet-i ezeliyye olmaḡıla maḳâm-ı islamda mizâc u ḳuvâlarıyla ‘ibâdât-ı bedeniyyeye müdâvemet ve aḥkâm-ı şer‘iyyeye muvâfaḳat idüp maḳâm-ı imanda ḥavâs-ı zâhire ve bâtınalarıyla âşâr-ı ‘ibarâtı müşâhede ve maḳâm-ı iḥsânda ‘ulûm-ı ḡaybiyye-i ledünniyyeyi mu‘ayene ḳıldıklarıyçün **ve’l-lezîne hüm**

¹¹⁰⁰ er-Raḥman 55/19, 20: İki deniz akar birbiri ile ḳarşılaşırlar. Aralarında bir engel vardır.

¹¹⁰¹ el-Fâtır 35/32: Sonra biz, o kitâbı kullarımız içinden seçtiklerimiz kimselere miras olarak bıraktık.

¹¹⁰² Hadisler ve râviler olmaksızın.

¹¹⁰³ er-Raḥman 55/1, 2: Raḥman (çok merhametli olan Allah) Kur‘ân’ı öğretti.

¹¹⁰⁴ er-Raḥman 55/3, 4: Allah insanı yarattı ve ona beyanı öğretti.

¹¹⁰⁵ Ümmetim ve Ka‘be’nin Rabbi.

‘alā fī ṣalātihim dāimūn¹¹⁰⁶ ūlāikehümü’l-vārişūn ellezîne yerişüne’l-Firdevs¹¹⁰⁷ kavl-i kerîmi min ḥayşü’s-sebeb ve’n-neseb verāşetlerine şehâdet idüp ol ‘ibād-ı aşfiyāya taḥaḥḥuk-ı maḳām-ı iḥsānda ism-i zāhir camî‘ olduğu cümle esmā mütteḥid ve bâtın-ı ruḥlarınuñ seyrinde cemî‘ esmā-i bâtın ile müteḥaḥḥık ve tecelli-i [294b] cem‘i ile seyr u sulûkları kemâlin bulmağa muvaffıḳ olduklarıyçün **vellezîne ittebe‘ahüm bi iḥsānin raḍıyallahu ‘anhüm veraḍū ‘anhu ve e‘adde lehum cennātin tecrî taḥteha’l-enhār¹¹⁰⁸** medlûl-i kerîmi üzre envā‘-ı cennāt-ı ‘āliye ve enhār-ı cāriye iḥzār olduğın iḥbār buyurdu. Āh ey birāder-i uḥrevî eger şūrî ve eger ma‘nevî eger āfākî eger enfüsî keşrāt-ı cennāt ve enhār-ı cārîyāt bi ḥasebi merātib-i mü‘minîn ve mü‘minātdur ve îmanda min ḥayşü’l-küllî

Mışra‘ :

Nūr-ı rā der mertebe tertîbhāest¹¹⁰⁹

Mazmûnı üzre birisi resmî ve birisi yakînî ve birisi ‘aynî biri daḥi Ḥaḳḳî dört mertebe olup

Meşnevî:

Ez-pes-i her perde ḳavmî-rā meḳām

Şaf şafend in perdeḥāşân-ı tā imām¹¹¹⁰

Vefḳince her bir mertebenüñ aşḥabı vardır. Pes aşḥâb-ı îmân-ı resmî muḳallidîn ve erbâb-ı îmân-ı yakînî ḥavâş-ı mü‘minîn ve ehl-i îmân-ı ‘aynî ḥaşû’l-ḥaş ve ehl-i îmân-ı Ḥaḳḳî eḥaşşu’l-ḥavâşdur ve cennet daḥi iki nev‘a münḳasim olup bir kısmı behişt-i āfākî ve ācil ve bir kısmı behişt-i enfüsî ü ‘ācildür. Pes cennet-i āfākıyye-i ācile ḳıyāmet-i kübrā ve ṭamme-i ‘uzmāda olur ki ol yevm-i mev‘ūd erkân-ı çārgāne-i [295a] kāyināt olan ‘Alîm ü Ḥayy u Ḳadîr u Mürîd isimlerinüñ edvār-ı erba‘a-i zātıyyeden devre-i vāhidenüñ intihā-i şarāḥat-ı ḥükm-i ferdârisinden ‘ibāret olup

¹¹⁰⁶ el-Meâric 70/23:Onlar namazlarına devam eden kimselerdir.

¹¹⁰⁷ el-Mü‘minün 23/10,11: İşte onlar vâris olanlardır. Onlar Firdevs cennetine vâris olacaklardır.

¹¹⁰⁸ et-Tevbe 9/100: Tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. Allah onlara içinde ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır.

¹¹⁰⁹ Nûrun dereceleri içinde aşamaları vardır.

¹¹¹⁰ Bir insan kesiminin yeri vardır her perdenin ardında. İnsanların perdeleri imama dek sıra sıra.

esmā-i mezkûrenüñ iktizā-i terbiyesinüñ dünyada olan inkızāsına nefh-i evvel i‘tibār olunur ve devre-i mezbûreye müntesibe olan ecrām-ı semāvāt ve ecsām-ı ‘āliyyāt ve edvār-ı mezbûre eflakınüñ ratk-ı fatk-ı nefh-i evvele müterettib olduğına bināen devre-i mezbûre a‘yānı tamamen müntefi olup devre-i şarihiyyeden devre-i hafiiyye-i zımniyye hükmüne intikāl iderler ve a‘yān-ı müntakılün minhānuñ cümlesi fāniye olduğda **limeni’l-mülkü’l-yevme**¹¹¹¹ hıtabına **lillāhi vāhidi’l-Ḳahhār**¹¹¹² cevābı gelüp cemī‘ aḥvāl-ı zāhire ve bātinadan muhtefiye olan tamām-ı a‘yān devre-i mezkûre devre-i hafiiyye-i zımniyye ki nefh-i şānī andan ‘ibāretdür. Ba‘de’l-intikāl devre-i uḥrāda zuḥūr idüp her biri kemāllerine layık derecāta nāyil ve taḥşil-i kemālāt itmeyenler nekebāt-ı hırmān ve derekāt-ı nīrāna dāhil olup ḥālet-i mezbûreye rûz-ı kıyāmet ta‘bīr olunur. Bu kıyāmetüñ zuḥûr-ı āfākī-i tadrīcī vü küllī olur. [295b] Ammā kıyāmet-i cüz’iyye-i def’iyye-i āfākıyye oldur ki ber muḳtezā-yı na‘t-ı imkānī ‘alemüñ a‘yānı ve bu devrenüñ ekvānı beher nefes tecelliyāt-ı nūriyye-i cemāliyye ile mevcūd iken tecelliyāt-ı zılliyye-i celāliyye ile ma‘dūme ve mefkūde olup bu nev‘-i kıyāmetüñ zuḥûr-ı ratk-ı fatk-ı semāvata ve tetabī‘-ı eşrāt u emārāta muhtāc olmaz. Pes kıyāmet-i āfākī cemī‘ a‘yān devrenüñ mevt-i ṭabī‘ilerine mebnī olduğu gibi kıyāmet-i enfūsi daḥi tamām-ı ḥavās u kuvā ve mebādī-i idrākāt-ı cevāriḥ u a‘zā ve nefis ü hevānuñ mevt-i irādīsine mebnīdür ve cennet-i ācile-i āfākıyye şüret-i cem‘iyye-i kemālāt-ı zātiyye vü şifātiyye vü esmāiyyeden ‘ibāret olup her bir devrenüñ a‘yānı bi’n-nev‘ mütteḥid ve bi’ş-şahş mütegāyir ve müte‘addid olduğu gibi cennet-i ‘ācile-i enfūsiye daḥi bi’n-nev‘ vāhid ve a‘yān ve eşḡāş i‘tibāriyle müte‘addiddür. Pes mevt-i irādī ile duḥūl-i müyesser olan cennet, cennet-i enfūsīdür ve ber tıbbk-ı kıyāmet-i āfākī kıyāmet-i enfūsī daḥi hem küllī-i tadrīcī ve hem cüzvī-i def’i olur ve ‘inde’t-ṭahḳik cennet-i enfūsī daḥi tecelliyāt-ı [296a] esmā-i erba‘anüñ āşāridur ki iktizā-i nūr u cemāl ve irtizā-i zıll-i celāl ḥasebiyle min ḥayşü’z-zāhir ve’l-bātin nev‘ine münḳasim olup biri şuverī ve biri ma‘nevī olur. Kemā ḳale Te‘ālā **ve li men ḥāfe maḳāme Rabbihi cennetān**¹¹¹³ ve bu tecelliyāt-ı çārgāneden ikisi a‘lādur ki zātiyye ve şifātiyyedür ve ikisi ednādur ki ef‘āliyye ü āşāriyyedür ve bu sa‘ādet-i ebedī ve devlet-i sermedinüñ şerīṭa-i vuşūlü zeri‘a-i ḥuşūlü zāhiren ve bātinen ve şüreten ve ma‘nen ḥalk ve keşretden ḥalvet ve lezzāt-ı cismāniyyeden

¹¹¹¹ el-Mü’mîn 40 /10: “Bugün mülk kimindir? “

¹¹¹² İbrahim 14/48: “Gücü her şeye yeten tek Allah’ındır.”

¹¹¹³ er-Rahmān 55/46: Rabbine karşı durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır.

ferāġat ve shevāt-ı nefsāniyyeden i' rāz-ı külli ile kemāl-i şafvet huşûle getürmekdür. Pes bir merd-i pāk nihād bi ḥasebi nūri'l-isti' dād mü'min-i billah olup bi ḳadri'n-naẓar ve 'alā muḳteze'l-īmān 'amele himmet kıla **ve men yū'min billāhi ve ya'mel ṣāliḥan yükeffir 'anhü seyyiātehü ve yüdḥilhü cennātin tecrī min taḥtihe'l-enhāru**¹¹¹⁴ va' d-i kerīmi üzre ne şeyden ittikā ve ne niyyet üzre 'amel iderse aña göre seyyiātı maġfūr ve raḥmet-i Rabb-i ġafūr ile daḥil-i dār-ı ebediyyü's-server olur. Zīrā ma'āşiden ictināb [296b] ve a'māl-ı ṣāliḥa iktisāb itdügiyçün daḥil-i cennet-i ef'āl olup lezzāt-ı cismāniyyeden şabr itdügüyçün envār-ı esmā ile na'im-i lezzātta ḥarīr melābis-i laṭife-i esmā-i ef'āliyye ile mükerrerem ve erike-nişin-i ni'am olup enhār-ı cennet-i 'ubūdiyyetden ceryān iden şarāb-ı ḥikmeti nūş-ı cān ile mir'āt-ı ef'ālde meşhūdī olan tecelliyāt-ı esmā-i Rabbaniye ile sekrān olur ve taḳlidden soñra imān-ı yaḳinī ile mü'min ve ṭarīḳ-i Ḥaḳḳa sülūk ile şıfāt-ı nefsāniyyeden ictināb ve şıfāt-ı Rabbāniyye ile şafā-yāb olup neyl-i ecr ü şevāb içün degil belki rızā-i Rabbü'l-erbāb içün 'amel eylese seyyiāt-ı nefsi maġfūr ve duḥūl-i cennet-i ḳalb ile sermedī-i mesrūr olur. Lezzāt-ı nefsāniyye ve ḥucb-i ef'āliyyeden ḥurūc ile āsumān-şıfāt Ḥaḳḳa 'urūc itdügiyçün cennet-i ma'rifetde ḥulel-i nūriyye-i şıfāt-ı Rabbāniyye ile mu'azzez ve mübeccel olup visāde-i şıfāta tevessüdi ḥālinde enhār-ı cennet-i maḥabbetden şarāb-ı ḥulūş u şafvet nūş idüp mir'āt-ı ālāda müşāhedāt-ı tecelliyāt-ı şıfāt-ı Rabbaniyye [297a] ve idrākāt-ı nevādir-i subḥāniden medhūş olur ve imān-ı yaḳiniden imān-ı 'ayniye irtikā ve hestī-i mevhūmdan ittikā ile 'ala vechi'l-müşāhede 'amel eylese Ḥaḳ celle ve'alā seyyiāt-ı vüçüd ve keşrāt-ı şıfatını maġfıret ve duḥūl-i cennet-i ruḥa sevk ile 'ināyet ider ve ḥucb-i ta'ayyünāt ve televvünāt-ı şıfātıdan derece-i 'aliyye-i tecelli-i zāta irtikāya himmet ve lezzāt-ı şıfātiyyeye 'adem-i ḳanā'at ile ṭaleb-i ziyādata 'azimet itdügiyçün ravza-i üns ü müşāhedāt cennet-i ḳurb-ı müdānātda ḥil'at-pūş-ı envār-ı rızā ve erike-i denevve-i ittikā ile enhār-ı cennet-i vuşlatdan şahbā-yı ḥamrā-yı müşāhedāt nūş idüp dehşet-i cemāl ve tecelliyāt-ı vişāl ile bī-hūş olur ve imān-ı 'ayniden Ḥaḳḳ'el-yaḳine nāil ve şu'ūr-ı hestī ve ru'yet-i nistiden daḥi maḥv-ı kāmil olsa ḥazret-i eḥadiyyü'z-zāt zuhūr-ı vaḥdāniyyet ile baḳiyye-i televvünātı maġfıret ve cennet-i zātı müstaġraḳ ve nūr-ı tecelli-i vaḥdet ider ve keşerāt-ı esmā vü şıfāt [297b] vaḥdet-i zāta müzāhemesiz evc-i medāric-i zāta i'tilā itmekle cennet-i vuşlat ve behişt-i ḥaḳīḳatde bilā-ma'ıyyet ve

¹¹¹⁴ et-Tegābun 64/9: Ancak kim Allah'a inanır ve yararlı işler yaparsa, Allah onun kötülüklerini örter. Onu (ve benzerlerini), altından ırmaklar akan cennetlere sokar.

işneyniyyet tecellî-i vahdet-i muṭlaḳa ile ḥulî'-i libās-ı insānî idüp mütevessid-i visāde-i beḳā olduḡı ḥâlde enhār-ı cezbe-i eḥadiyyet ve 'ayn-ı ḥayāt-ı şafā-i vahdetden rahîḳ-i rakrāk-ı sekînet nüş idüp ol ḥamr-ı aṭhar-ı ferdiyyet ile ma'rifet-i me'a's-şahv ile men'ût olan müşāhede-i şarfadan şahv-ı bilā-sekr olamaḡla ḥazret-i eḥadiyyü'z-zāt me'a'l-esmāi ve's-şifāt tecellî-i bî-keşrāt idüp ru'yet-i ġaraib ile müşāhede-i vahdetden bir vech ile muḥteci olamaz. Āh ey ḳalb-i şādîḳ 'āşîḳūñ ḥod ḥālî her ḥâlde ḥaremserā-yı 'aşḳdan dūr ve niyyet-i bālî müşāhede-i cemāl-i vahdetden mehcūr olmaḡdur. Ḥaḳḳa ki bu niyyet-i şādîḳ 'āşîḳı nāyil-i ḳurbāt-ı bî-ġāyet ider. Zîrā a'māl-i cevāriḥ maḥdūd olduḡı gibi şevābı daḡı ma'dūddur. Ammā niyyete ḥadd ü ġāyet olmaduḡuyçün **niyyetü'l-mü'min ḥayrun min 'ameli**¹¹¹⁵ buyurulup ve bu hükmü te'yîd içün **innallāhe lā yenzuru ilā şuveriküm velā ilā a'māliküm bel yenzur ilā ḳulubiküm ve niyātikum**¹¹¹⁶ [298a] vārid olmuşdur. 'Amel ḥod ber mışdāḳ-ı **inneme'l-a'mālū bi'n-niyāt**¹¹¹⁷ şıdk-ı niyet ile maḳbūldür. Fe liḥazā **yuhşeru'n-nāsi 'alā niyyātihim**¹¹¹⁸ buyrulmuşdur. Pes ey hem-dem-i nesīm-i şubḥ-i cemāl-i vahdet eger niyyetde maḥabbet-i zāt-ı eḥadiyyet ġalebe ise lā-cerem **yurîdūne vechehu**¹¹¹⁹ mazharı olan 'ālî himmetlü ile ḥaşr olur ki **yetecellā fiyhā Rabbünā zāhiken**¹¹²⁰ anlaruñ ḳurb-ı bilā ma'iyetlerin rivāyetdür ve eger niyyetde cennet ḥür u ḳuşūr ġalebe ise ber feḥvā-yı ve minküm **men yurîdū ḥarṣe'l-āḥireh**¹¹²¹ zümre-i ebrār ve şuleḥā ile maḥşūr olup **inne'lleżine āmenū ve 'amilü's-şālihāti kānet lehüm cennātü'l-Firdevsi nüzülā**¹¹²² vefḳ-i kerîmi üzre mūrād nefis-i muṭmainne olan meşubāt-ı celîle ile mütena'im-i nia'mā olup **cennātin mā teştehih el-enfusü**¹¹²³ ḳanā'at ile ṭaleb-i ziyādāt itmezse ber feḥvā-yı **ḥālidine fiyhā lā yebġüne 'anhā ḥivelā**¹¹²⁴ cennet-i na'imde sermedî şāfā olur ve şöyle ki ḥümā-yı niyyet ve bebġā-yı himmeti hevāġir-i evc-i 'illiyîni vuşlat olup ḥarem-serā-yı vahdete per-ġüşā-yı 'aşḳ u maḥabbet olursa [298b] behiş-i şıfātadan daḡı nehzet idüp ve **emme'lleżine su'idū**

¹¹¹⁵ Hadis-i Şerfi: Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.

¹¹¹⁶ Hadis-i Şerif: Şüphesiz Allah sizin görünüşünüze bakmaz. Amellerinize bakmaz. Aksine kalplerinize ve niyetlerinize bakar.

¹¹¹⁷ Hadis-i Şerif: Ameller niyetlere göredir.

¹¹¹⁸ Hadis-i Şerif: İnsanlar niyetleri üzre ḥaşrolur.

¹¹¹⁹ el-En'am 6/52: O'nun zatını dilerler.

¹¹²⁰ Hadis-i Şerif: Cennette Rabbimiz gülümseyerek (rahmetiyle) tecellî eder.

¹¹²¹ eş-Şurâ 42/20: Kim âhiret kazancını isterse.

¹¹²² el-Kehf 18/107: Şüphesiz, inanıp yararlı işler yapanlara gelice, onlar için içlerinde kalacakları Firdevs cennetleri birer konaktır.

¹¹²³ Nefislerin arzulayacağı cennetler.

¹¹²⁴ el-Kehf 18/108: Orada kalıcıdır ve orada ayrılmayı istemezler.

fe fi'l-cenneti ḥalidîne fiyhâ mâ dâmeti's-semāvāt ve'l-arzı illâ mâ şâe Rabbuke 'aṭāen
ḡayre meczūz¹¹²⁵ kerîmesiyle işâret buyrulan ḥubb-ı zāta irtikâ için cezbe-süvâr-ı lâ
mekân peymâ olup bî men u mâ maḥrem-i ḥalvet-serâ-yı bî-intihâ olur.

Nazm-ı Münâcât:

Ey zuḥûr-ı to bâ buṭûn demsâz

Ve'y birûz-ı to bâ kümûn hemrâz¹¹²⁶

Evvelî ü terâ bidāyet-i ney

Âḥirî u terâ nihāyet-i ney¹¹²⁷

Mübtedî derre-yi to müye konân

Na're-i ihdina's-şırâṭ-ı zenân¹¹²⁸

Müntehî der sucûd bîn-i yedeyk

Goft keyfe't-tarîk Rabbü'l-ileyk¹¹²⁹

Kaṭ'ı in rāh be rāh-ı peymāyî

Key tevân ger to rāh nemāyî¹¹³⁰

¹¹²⁵ el-Hûd 11/108: Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Bu ardı arkası kesilmez lütûf olan olarak verilmiştir.

¹¹²⁶ Senin zâhirin batının ile birdir. Şenin âşîkar olman, gizlenmenle birdir.

¹¹²⁷ Sen “Evvel”sin; sana başlangıç yoktur. Sen “Âhir”sin sana nihâyet yoktur.

¹¹²⁸ Senin yoluna yeni giren ağlar. Bu sanki kadınların doğru yolda ağlayışıdır.

¹¹²⁹ Secdenin sonu senin iki elinin arasındadır. Eğer sen yol göstermezsen bu yoldan nasıl gidilir?

¹¹³⁰ Bu yoldan ayrılmayı düşünmem; çünkü sen her zaman yol gösterensin.

Be nemā reh ki t̄āleb-i ra h̄im

*Reh be sū-yi to ez to mi ḥ'āh̄im*¹¹³¹

Her ç̄i ez ḡāyr-ı to nefūrem kon

*Pā-yı t̄ā f̄arḳ-ı ḡarḳ nūrem kon*¹¹³²

Yā Nebīyallah es-selāmü 'aleyk

*İnneme'l-fevz ve'l-felāḥ ledeyk*¹¹³³

Bi selām āmedem cevābī dih

*Merhemī ber dil-i ḥarabem nih*¹¹³⁴

[299a] Zārī-yi men şinev tekellüm kon

*Girye-i men niger tebessüm kon*¹¹³⁵

Leb-i cünbān pes-i şefā'at-i men

*Me niger der günāḥ u t̄ā'at-ı men*¹¹³⁶

¹¹³¹ Bize yol göster, biz yolun talipleriyiz. Senin yolunu senden istiyoruz.

¹¹³² Senden başka her şeyin nefretini yüreğime koy. Baştan ayağa kadar beni nûra gark et.

¹¹³³ Ey Allah'ın Nebisi, sana selâm olsun. Bu kazanç ve kurtuluş senin elindedir.

¹¹³⁴ Selâm vermeye geldim, bana selâm ver. Yaralı yüreğime bir merhem koy.

¹¹³⁵ Benim ağlayışımı dinle, benimle konuş. Benim ağlamamı gör, bana tebessüm et.

¹¹³⁶ Dudağımı kıpırdat sonra bana şefaât et. Günahıma ve ibadetlerime bakma.

Raḥm kon ber men ve faḳīrī-yi men

Dest-i diḥ beḥr dest-gīrī-i men¹¹³⁷

Ḥod be dest to key resed destem

İn ḳader pes ki der rehet pestem¹¹³⁸

Pest būden be rāḥ-ı to ḥoşter

Kez bülendī bi ‘arş suden-i ser¹¹³⁹

Ġāib ez men merā ḥuzūr baḥş

Be cevāret resān u nūrī baḥş¹¹⁴⁰

Ḥātime: Ey sezā-vār-ı şenā-yı ḥiş ey şükr-güzār-ı ‘aṭāyı ḥiş ol derdüñ giriftāryum ki dermānı sensin ve ol şenānuñ hezāryum ki cinānı sensin. İlāhī ben senü niçe bilürem. Yine sen seni bilürsin.

Beyt:

To rā ki dāned ki to rā dānī to

To rā nedāned kes to rā to dānī bes¹¹⁴¹

¹¹³⁷ Bana ve benim fakirliğime rahmet et. Benim yardımım için bana el ver.

¹¹³⁸ Ne zaman elim senin eline ulaşacak? Bu kadar yeter, ben senin yolunda küçüğüm.

¹¹³⁹ Senin yolunda küçük düşmek daha iyidir. Böylece başım arşa değer.

¹¹⁴⁰ Senin yanında olmadığımda bana huzur bağışla. Beni kendi civârına getir ve bana nur bağışla.

¹¹⁴¹ Seni kim bilir seni sadece sen bilirsin. Seni kimse bilmez seni sadece kendin bilirsin.

Ey perverdigār-ı ‘ālemiyān ve rūzīgümār-ı cihāniyān kimine perveriş-i ten müyesser ve kimine perveriş-i dil muḳadder itmekle ba‘zıları ni‘met ile ten-perver ve ba‘zıları esrār-ı veliyy-i ni‘met ile dil-perver olmuşdur. Āh ey dil-i āgāh [299b] ni‘metden ḥazẓı olan anlardur ki ‘ibādet ile dār-ı na‘īm dileyeler ve esrār-ı veliyy-i ni‘met ol kimselere erzānīdūr ki müştāk-ı veliyy-i ni‘met olalar. İlāhī bir **Rabbi’l-‘ālemīn**¹¹⁴²sin ki nūfūs-ı ‘ābidini te’yīd ile ḳulūb-ı ṭālibini tesdīd ile aḥvāl-ı ‘ārifini tevḥīd ile terbiye ḳııarsun. Pes bir ‘ārifūn terbiyesi ki ṭarīḳ-i tevḥīdden ola. ‘Ālem anuñ ne kārına yarar. ‘Acebdūr ki ḥāḳ-ı ‘ālem cennete ‘āşık cennet ise ‘āriflere āşıḳdur. Kemā ḳāle ‘aleyhisselām **inne cennete le teştāḳu ilā Selmān**¹¹⁴³ **er-Raḥmanirraḥīm**.¹¹⁴⁴ İlāhī bir Raḥmansun ki ḳāsīdīne tevḥīḳ-i mūcāhedāt virdūn ve bir Raḥīmsūn ki vācidīne taḥḳīḳ-i müşāhedāt virdūn. Pes mūcāhedāt mūrīdūn şānıdur ki çerāğ-ı tevḥīd ile gidüp müşāhedeye irişür ve müşāhedāt muradıñ ‘unvānıdur ki şem‘-i taḥḳīḳ ile gidüp mu‘āyeneye irişür. Zīrā müşāhede bende ile Ḥudā meyānında olan ‘avā’iḳuñ ref‘i ve mu‘ayene-i vaḥdet-i şarf ile olan ru’yetdür. İlāhī ne ḳāşıdlardan dūr [300a] ve ne ṭāliblerden ġāibsun ḥāzır ve nāzırsun yā **mālīki yevmī’d-dīn**¹¹⁴⁵ sen bir dāver-i dāverān-ı lā-yezālsūn ki cemī‘ mülūḳuñ milk ü memālikine zevāl gelür. Ammā senūñ melekūt-ı eḥadiyyetūñ ebedī ve ceberūt-ı uluḥiyyetūñ sermedī olup mülk ü mālīkiyyetūñ hergiz ḥalel-peẓīr ve zevāl-güzīr olmaz ve dünyada ve uḥrāda senūñ mülk ü ḥūkmūñden ḥurūca ḳudreti olmaz. Mülk ve milk-i kevneyn senūñ i‘ṭa ve icāduñ olup bugün Rabbū’l-‘ālemīn yarın mülk-i yevmü’d-dīn bu pādīşāh-ı bī-enbāz ve şehensāh-ı bī-niyāzsun. Ey ḥakīm-i çāresāz mülk ü ḥūkūm senūñ olduḳdan şoñra iḥtiyār-ı memlūk neden olur? Ḥūkmi olmayanda ḥod iḥtiyār olur mı? **Ve rabbūke yaḥlūḳu mā yeşāu ve yaḥtaru, mā kāne lehumu’l-ḥıyarātu**.¹¹⁴⁶ Āmennā ve şaddaḳnā ey yevm-i dīnūñ mālīki ve semāvāt ve arāziynūñ ḥālīḳ u mālīki egerçi ma‘nā-yı dīn Fātiḥa-i kitāb-ı mübīnde ḥūkm ü fermān ve ḥisāb ü şumār-ı dīvāndur. [300b] Fe emmā şıfat-ı raḥmaniyyet ve raḥīmiyyetūñ ḥūkm-i şumāra taḳaddūm itmekle va‘d-i kerīm **sebekat raḥmeti**¹¹⁴⁷ cāna emāndur. İlāhī ḥisāb-ı ‘ibādı kendü zātuña ve şıfat-ı raḥmet ve ‘ināyetūñe taḥşīşden dīde-i ümīde bu işāret cilve-nümā-yı cemāl beşāret

¹¹⁴² el-Fatihâ 1/2: Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah’adır.

¹¹⁴³ Hadis-i Şerif: Cennet Selmân’ı iştıyakla özler.

¹¹⁴⁴ el-Fatihâ 1/3: Rahmândır. Raḥīmdır.

¹¹⁴⁵ el-Fatihâ 1/4: Din gününün mālīkidir.

¹¹⁴⁶ el-Kasas 28/68: Rabbin dilediğini yaratır ve kendilerine ihtiyar verdiklerinden de dilediğini tercih eder.

¹¹⁴⁷ Hadis-i Kutsi “Rahmetim gazabımı geçmiştir.”

olur ki bu ‘abd-ı za‘iflerün ‘uyübı sen settārü’l-‘uyübdan ğayrıya âşikâr olmayup tâ ki ‘ibâduñ bir birinden şermsâr olmayalar.

Mısrâ :

*Raḥmeti kun ber dil-i mâ vu berün ây ez-ḥicâb*¹¹⁴⁸

Neşr: Raḥimâ gerçi kullarını ḥesaba çekmek kahr u elemdür. Ammâ dide-i aġyârdan mestür kılduġun ‘ayn-ı keremdür. Ey Raḥim ü Kerim

Mısrâ :

Luṭf u iḥsânına ġâyet mi olur

Neşr: Her kanda ki niş-i kahr u elem vâkı‘ ola derḥal üzerine merhem-baḥş-ı luṭf u kerem olursun. **Eyâ Rabbe’l-‘âlemîn yâ er-Raḥmanirraḥîm yâ mâlikî yevmi’d-dîn**¹¹⁴⁹ ‘aceb faẓl u ‘inâyet ve luṭf-ı bî-ġâyetdür ki vücûd-ı ‘ibâddan perde-i pindâr-ı eneiyyet ve jengâr-ı ḥicâb-ı işneyniyyeti ref‘ idüp ġaybetden ḥiṭâba iltifat ile **ıyyâke na‘budu [301a] ve ıyyake nesta‘în**¹¹⁵⁰ kavlı-i kerîmi telkîn buyurmaġla ‘ibâdâta sezâvâr senden özge perverdigâr olmaduġun Ḥaḳḳe’l-yaḳîn bildiler ve ‘ubbâd-ı zu‘afâ fi‘linde senün mu‘âvenetün olmaduġça müstaḳil olmaduġların nûr-ı hidâyet ile derk idüp ‘ibâdât-ı ḥâlişâ içün nefslerini riyâdan taḥliye ile ṭâ‘ate senden meded ü i‘ânet dilediler ve ḥavl u kuvveti taḳatlerine nisbet itmeyüp ġayra ‘adem-i iltifât ile ḳalblerini ‘âhât şirk ü işneyniyyetden taşfiye ve maşḳala-i ‘inâyetünle tecliye idüp faḳr-ı zâtî ile dergâh-ı eḥadiyyetüne cebîn-sây-ı ‘ubûdiyyet olup lisân-ı cem‘iyyet ile **ıyyâke na‘budu ve ıyyake nesta‘în**¹¹⁵¹ didiler. İlâhî saña ‘ibâdet ḳâşîdinün bostanı müridinün cinânı muḥibbinün üns ü ülfeti ‘ârifinün ravza-i behceti ve gözlerinin nûr-ı ḳalblerinin sürûru bedenlerinin râḥat ve ḥuzûru olmaġla niyâz-ı üns ile

[301b]Cüz ḥizmet-i rûyi to nedârem hevesi

*Men bî to neḥâḥem ki ber ârem nefesi*¹¹⁵²

¹¹⁴⁸ Gönümûze rahmet kıl, merhamet et ve örtüden çık.

¹¹⁴⁹ Ey âlemlerin Rabbi, ey Rahmân ve Rahîm ve ey din gününün sahibi.

¹¹⁵⁰ el-Fâtiha 1/5: (Allah’ım) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.

¹¹⁵¹ el-Fâtiha 1/5: (Allah’ım) Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz.

¹¹⁵² Benim senin yüzünün hizmetinden başka hevesim yok. Ben sensiz nefes almayı istemiyorum.

diyu her biri zemzeme-perdâz-ı maḳâm-ı ḳudsî oldılar. Subḥâne Rabbîye'l-a' lâ bu ğarîḳ-i baḥr-ı velâ daḥi ol 'ibâd-ı aşfiyâya iḳtidâ ile saña senüñ mu'avenetüñle 'ibâdet ve hestî-i mevhûma ḥavl u ḳuvvet isnâdundan nefsi şıyânet içün senden istid'â-yı kılâet ideriz ve 'amele nazâr itmeyüp senüñ mazḥar-ı faẓl u 'inâyetüñ olmaḳ ricâsıyla tamâm-ı 'ubûdiyyetüñe senden tevfiḳ ü hidâyet dileriz. Sübhâne Rabbîye'l-a' azîm bi ḥurmetihi **ihdinâ's-sıraṭa'l-müstakîm**¹¹⁵³ evliyâ-i aşfiyânüñ saña vâşıl olan ṭarîḳ-i ḳavîm-i vaḥdet ve sırât-ı mustakîm-i ma'rifeti bize irşâd ve hidâyet ḳıl ki ḥattâ senüñle senüñ 'ibâdetüñe çâlâk olalum ve râh-ı şükri delâlet ḳıl ki ni'am-ı üns ü maḥabbetüñle ṭarab-nâk olalum ve ifnâ'-i evşâfımız ile evşâfuña varan yolu göster ki lâ-yezâl ve lem yezel olan şıfatuñla muttasıf olalum ve ba'de'l-beyân Hudâ-yı 'ıyânı 'inâyet ḳıl ki iradetüñ ḥâsebiyle istiḳâmet idelüm [302a] ve ṭarîḳ-i cezbe vü 'aşḳda olan ehl-i zevḳe refiḳ eyle ki vecd ü ḥâl ile saña münceziḳ olalum. El ḥâşıl nehc-i aḳvem üzre şâbit ḳadem olmaḳ müyesser ḳıl ki yoldan şaşmayalum. Ricâ ve temennâmız şol râh-ı en'am u 'aṭâdur ki Fatihâtü'l-kitabda **şırâṭallezîne en'amte 'aleyhim ğâyri'l mağḍûbi 'aleyhim ve la'd-dâllîn**¹¹⁵⁴ diyu beyân ve bu vech ile niyâz-mendân olasıḳ diyu luṭf u iḥsân buyurmuşsın. İlâhî 'aṭâ vü iḥsânüña niçün ümid-vâr olmayalım ki **ed'ünî estecibleküm**¹¹⁵⁵ ile ferḥân ḳılmışsın. Pes du'â vü münâcâtımız budur ki bize şol ṭarîḳ-i müstakîmi müyesser ḳıl ki ol râh-ı na'imüñ revendegânı olan enbiyâ ve evliyâ ve etkıyâ ve afşiyâya ma'rifet u maḥabbet ve ḥüsn-i âdâb-ı ṭarîḳat ve yakîn-i tām ve şıḳ-ı 'ale'd-devâm ile iḥsân ve in'am idüp senüñ tevfiḳ ü hidâyetüñle mekâyid-i nefis ü şeyṭâna muṭṭali' olup ğarâib-i şıfât ve envâr-ı zât ve cemî' ḥarekât [302b] ü sekinât ve aḥvâl u maḳâmâtıda istiḳâmet itdiler ve 'inâyet-i ezeliyye ile nâyil-i sa'âdet-i ebediyye oldılar. İlâhî bu ciger-suḥte-i derd ü miḥnet ve âteş-efrûḥte-i 'aşḳ u maḥâbbeti anlar ile maḥşûr ve hem-soḥbet idüp bâb-ı 'ubûdiyyetden maṭrûd olan mağḍûb ve merdûdlardan ḳılma ve nefâis-i ma'rifetden maḥrûm olan ehl-i ḳalâlete ḳarîn itmeyüp mekr ü istidrâc ile maḥẓ u lîn u minhâc-ı envârdan ḳâllîn olanlara ḳarışdurma ve hem çünân infişâl ile maḳḥûr ve vişâlden mehcûr olanlardan dūr idüp ittibâ' hevâ u râh-ı yârdan maḥfûẓ u maşûn ḳıl

Nazm:

¹¹⁵³ el-Fâtiha 1/6: Bizi doğru yola ilet.

¹¹⁵⁴ el-Fâtiha 1/7: Nimete erdirdiğin kimselerin yoluna, gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil.

¹¹⁵⁵ el-Mü'min 40/60: Dûâ edin, icâbet edeyim.

Ey zi ezel bûde u nâ bûde mâ

Ve'y to ebed zinde ü fersûde mâ¹¹⁵⁶

Ḥalka zen-i ḥâne fûrûş-i toyîm

Çün der-i to ḥalka be gûş toyîm¹¹⁵⁷

Bî ṭarabim ez heme sâzendeî

Cüz to nedârim nevâzendeî¹¹⁵⁸

Çâre-yi mâ sâz ke bî yâverîm

Ger to berânî be ke rû âverîm¹¹⁵⁹

Yâr şo ey mu'nis-i gam-ḥ'orgân

[303a] Çâre kon ey çâre-i bî-çâregan¹¹⁶⁰

Der ki penâhem ki to-yî destgîr

Der ki gorîzem ke to-yî bî-naẓîr¹¹⁶¹

¹¹⁵⁶ Sen ezelden varsın, biz ezelde yokuz. Sen ebede kadar dirisin biz ise o zaman çürümüşüz.

¹¹⁵⁷ Biz senin evinin kapısının halkasını döveniz. Senin kapıda köleyiz. Kulağımızda senin halkan var.

¹¹⁵⁸ Herkes ne çalrsa çalsın biz onunla oynamayız. Bizin çalgıcımız sensin.

¹¹⁵⁹ Bizim çaremize bak, biz yardımsızız, yardımsız kaldık. Eğer bizi kovsan da kime yüzümüzü düöndürürüz?

¹¹⁶⁰ Bana yâr ol ey gam yiyenlerin sevgilisi. Ey çaresizlerin çaresi, bana çare ol!

¹¹⁶¹ Kime sığınayım ki, benim elimden tutan sadece sensiz. Kime koşayım ki, sen benzersizsin.

Cüz der-i to kıble neḥāhīm sāḫt

Ker nenevāzī to ke ḥāḥed nevāḫt¹¹⁶²

Der güzer ez cürm ki ḥāḥendeīm

Çāre-i mā kon ki penāhendeīm¹¹⁶³

Ey mevcūd-ı bî-‘ illet ve mücid-ı bî-‘alet ne senüñ luṭf u ‘ināyetüñe nihāyet ve ne bizim faqr u ihtiyācımıza ḡāyet vardır. Ey Kerīm-i dil-nüvāz-ı muḥtācān ve Raḥīm-i kārşaz-ı bî-‘āregan ve’y pādişāh-ı ins ü cān ve ḥālīk-ı kevn ü mekān dü cihān ḥod miḥmān-ḥāne-i iḥsān u raḥmetüñ ve hejdeḥ hezār ‘ālem şadaḡa-ḥūrān-ı en‘ām u ‘ināyetündür. Pes ol şadr-ı şoffa-i şafā mīzbān-ı miḥmān-ḥāne-i vefā çerāḡ-ı belāḡ-ı enbiyā şem‘-i cem‘-i aşfiyā şefi’ul-müznibīn Seyyidü’l-mürselīn Ḥazret-i Muḥammed Muştafā ‘aleyhi şalavātullahi’l-evfā ḥürmetine fersüde-ḥāk-i luṭf u ‘ināyetüñ olup dileriz kim güzīde-i āl-i ‘Oşman şehensāh-ı cihāniyān fātiḥ-i Bağdād Sulṭan Murad Ḥan Ġāzīnüñ [303b] vücūd-ı biḥbūd-ı pāk-nihādların cemī‘-i ‘ilel-i mükeddereden āsüde ve zamān-ı mehd-i emānlarında ḥalk-ı cihānı ḡunüde kılp şark u ḡarb-ı ‘āleme fermān-rān ve mūrādlarından ziyāde ‘ömr-i firāvān iḥsān idüp hemişe ḥurşid cemālleri ufḡ-ı sa‘ādetden tālī‘ ve baḫt-ı salṭanat-iştimālleri burc-ı devletden sāṭī‘ ve lāmi‘ ola ve şecere-i mübāreke-i zāt-ı sūtüde-nihādlerinden envār u eşmār-ı evlād-ı emcād zuhūriyla dilşād olup a‘dā-i dīn ü devlet olanlar maḫḥūr u müdemmer ve berde vü baḫrde olan ‘asker-i fevz-eşerleri dāimā menşūr u muẓaffer ola ve bi’l-cümle ol pādişāh-ı İslāma bu risāle-i cevherī maḡālede meştūr [304a] olan şahbā-nüşān-ı ‘aşḡ u maḡabbet ve ḡaba-püşān-ı nūr-ı velāyetüñ meyl ü maḡabbetleriyle pertev-i tecelli-i zātiden bir nūr-ı ḥuzūrī ifāza buyur ki sine-i bî-kīneleri mir’at-ı mücelevve-i ma‘rifet-i ilāhiyye olup ebvāb-ı müşāhedāt çeşm-i fu‘adlarına meftūḡa ve keşf-i ḡaḡāyık-ı esmā’ vü şıfāt dīde-i nihādlarına mekşūfe olmaḡla vücūd-ı pākleri rāḡat-resān-ı cemī‘-i ḡalāyık olduḡunu esmā’ vü şıfāt dīde-i

¹¹⁶² Senin kapından başka kıblemiz olmayacak. Sen bizim nazımızı çekmezsen, bu nazı kim çekecek?

¹¹⁶³ Bizim günahımızdan geçmeni istiyoruz. Bize çāre ver. Biz sana sığınmışız.

nihâdlarına mekşûfe olmağla vücûd-ı pākleri rāhat-resān-ı cemī‘ ħalāyık olduğı gibi dil-i tābnākleri daħi ħurşid-i āsumān-ı ħaķāyık olup ol şehenşāh-ı zamān ü zemīn ve zıllullah-ı fi’l-arażıyn ħalife-i ekmel-i Seyyidü’l-mürselīn ve sulţān-ı dünyā ve dīn ola. Āmīn, āmīn. Yā mūcibe’s-sāilīn ve yā erħame’r-rāħimīn bi ħürmeti muħātab-ı ħiţāb-ı innā erselnāke rahmeten lil ‘ālemīn. Şallallahu ‘aleyhi ve ‘alā ālihi ve aşħābihi’t-tayyībīn eţ-ţāhirīn ve selāmūn ‘ala cemī‘ü’l-enbiyāi ve’l-mürselīn ve’l-evliyāi ve’l-‘ārifīn ve’l-eţķıyāi ve’ş-şāliħīn ve ‘āmmetü’l-mü’mīnīne ve’l-mü’mīnāt ve ‘alā melāiketike’l-muķarrabīn ve ‘ala ehl-i t̄ā’atike fī berrike ve baħrike ecma‘ın.¹¹⁶⁴ [304b]

Tarih-i te’lif : ve ķad ittfaķa’l-firāgu min tenmīķihi bi ‘avnillah ve tevfiķihi fī rābi‘ yevmi şüleṣāi min şehri recebū’l-mürecceb li sene tis‘a ve erba‘īne ve elf mine’l-hicreti’n-nebevviyyeti ‘ala şāħibihā ekmelü’t-taħıyye ve ene’l-fakīr ‘Abdullah bin eş-Şerīf Muħammed bin ‘Abdullah el-Ķostantiniyyi mevliden ve mevtenen el-Bayrāmī tarīķāi ġaferallah lehū velivālideyye veli üstāzehu ġufrānen ‘azīmen ve fethi ‘aleyhi ebvābü’l-ma‘ārif ve’l-ħaķāyık fethān mübīnā.¹¹⁶⁵

İş bu nüsha-i şerīfeyi min evveli ilā āhirihi müţāla‘a ve kıraat eyledik yevm-i ħamsin fī muntaṣafī şehri ramażani’l mübarek li-sene ħams ve sittīn ve mie ve elf min hicretin nebī aleyhisselam.

¹¹⁶⁴ “Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (el-Enbiyâ 106/107) Salât O’nun (Hz. Muhammed’in), ailesinin temiz ve tayyib ashabının, bütün nebilerin, velilerin, âriflerin sâlihlerin, bütün mü’min ve mü’minelerin, mukarrebün meleklerinin, karada ve denizde taât üzere olanların üzerine olsun.

¹¹⁶⁵ Allah’ın yardımını ve tevfiķiyle Recebū’l-mücerrebīn dördüncü Salı günü Hicri 1049 tarihinde eserin yazımını tamamladı. En mükemmel selamlamalar onun sahibine olsun. Ben fakīr Abdullah b. eş-Şerīf Muhammed b. Abdullah mevliden ve mevtenen Kostantiniyyeli ve Bayrāmī tarīķâtının müntesibi. Allah onu , anne babasını ve hocalarını bağışlasın. Ona mârifet ve hakıkât kapılarını açsın.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5 SÖZLÜK

A

abdāl: 1. Arapça bedel, bidl ve bedii kelimelerinin çoğulu olup, bûdelâ da bu meyanda zikredilir. 2.(Tas.)Veliler arasında insanların işlerinde tasarruf için mânevi müşâde verilmiş kimse.

‘**abede:** İbadet edenler, abidler, tapanlar.

‘**abher:** Nergis çiçeği.

‘**acîb:** Hayret veren, şaşılacak şey.

a‘**dād:** Adetler, sayılar.

a‘**dām:** Yokluklar.

‘**adāvet:** Husumet, düşmanlık.

a‘**del:** Adaletli, çok doğru, adaleti çok olan kimse. 2.Eşit denk.

‘**afāif:** İffet sahibi kadınlar.

āfākî: 1. Öteden beri temelsiz. 2. Nesnel, objektif. 3. Mekke’ye gidip de orada kalmayan veya Mekke’li olmayan kimse.

āgaşte: Bulaşmış, bulaşık.

ağleb: En üstün kuvvetli, dah gâlib.

ağrāz: Amaçlar, niyetler.

ağsān: Ağacın dalları.

ağziyye: Yenilip içilecek şeyler.

aḥîr: En sonraki en son.

aḥkāb: Uzun zamanlar.

aḥlā: Şirin tatlı.

aḥlaş: en hâlis, en temiz.

Aḥnūḥ: Hz. İdris.

aḥrā: Daha layık, daha münasib.

aḥrā: Daha uygun, daha münasip.

aḥşā: İç organlar, bağırsaklar.

aḥyān: 1.Ara sıra. 2. Zamanlar.

aḥyār: Hayırlılar, dostlar.

aḥz: Alma, tutma.

aḥzān: Hüzünler.

aḥz-i mişāk : Sözleşme, yemin etme.

a‘**kāb:** Bir şeyin hemen sonrası.

‘**aḳd:** 1. Anlaşma, sözleşme. 2. Dügümlleme, bağ, bağlama.

aḳdar: Değerler, kudretler.

aḳdem: Evvel, kıymetli.

aḳdes: Pek kutsal.

‘**aḳîb:** Önce.

‘**aḳîm:** 1. Çocuğu olmayan, kısır. 2. Beyhude.

aḳlām: 1.Kalemler, oklar. 2.Yayla atılan eski zaman silahlardan biri.

‘akl-ı me‘ād: (Tas.) Ahireti düşünen akıl.
 ‘akl-ı me‘āş: (Tas.) Sadece dünyayı düşünen akıl.
 akṡmār: 1. Aylar, mehtaplar. 2.Uydular, gezegenler.
 akṡsar: En kısa.
 akṡtāb: Sahibler, efendiler, ulular.
 ‘akūr: 1.Yaralayan, ısırın azgın hayvan, köpek. 2.Çok şer kötü kimse.
 akvā: Daha kuvvetli. En kuvvetli.
 akvāl: Sözler.
 akvem: Daha doğru, en doğru.
 a‘lām: Bayraklar.
 ‘ālāyık: Münasebetler, alākalar.
 ‘ālem-gīr: 1.Dünyayı ele geçiren, fātih. 2.Âleme yayılan.
 ‘ālemiyān: Âleme mensub olanlar, insanlar.
 ālūde: Bulaşmış.
 ‘ām: Sene, yıl
 a‘mār: Ömürler.
 ‘amīk: Derin, inceden inceye.
 ‘ammāl: 1.Yapıcılar. 2. Devleti idare eden adamlar.
 ‘anādīl: Bülbüller.
 an‘ane:1. Adet, örf. 2. Ağızdan nakledilen söz, haber. 3. Silsile.
 ānī: Olgunlaşmış, kemlae ermiş.
 a‘nī: Yani ben demek istiyorum manasındaki kelime.
 a‘rābī: Çölde yaşayan Arap.
 ‘arākırız: Terleyen, ter döken.
 ārām: 1. Durma, dinlenme, eğlenme. 2. Karar kılma, yerleşme. 3.Rahat, huzur.
 a‘ref: 1.Çok bilinen veya tanınan. 2.Pek bilgili, zeki.
 āri: 1.Evet. 2.Hit- Avrupa dil ailesinden olan ırk.
 ‘ārīz: Sonradan olan şey.
 ‘arīz: Geniş, eni olan, enli.
 ‘arūsān: Gelinler.
 ‘arz: Sunma, takdim etme.
 arziyyāt: Yer bilimi, jeoloji.
 ‘aşabe: Kuvvet, şiddet 2. Sınır.
 aşdāf: Sedefler.
 aşfar: 1.Sarı, sarı renk. 2.Uçuk soluk benizli.
 āşim: Günahkar, günah işleyen.
 ašlāb: Sulbler, beller.
 āşām: Yiyecek ve içecek. 2.İçen içici manasınairleşk kelime yapar.
 āşire: Onuncu. Tâsia’nın altmışda biri.
 ‘aşıyy(e): akşam vakti, akşam.
 ‘atabe: Eşik, basamak.
 āteş-zen: Çakmak.
 aṡhar: En temiz.
 ‘atīk: 1.Eski kadim. 2. Azatlı, özgür. 3.Soylu. 4.Güzel ve genç kız.
 ‘atse: Aksırık.
 ‘atşan: Susamış, teşne.
 ‘avālim: Âlemler, cihanlar.

‘avā’ik: Zorluklar, engeller.
a‘vām: Yıllar seneler.
a‘vān: Yardakçılar, şakşakçılar.
āvān: Anlar vakitler.
‘avāṭif: Hediyeler, ihsanlar.
‘avd: Avdet etmek geri dönmek.
āverde: Naklolunmuş, getirilmiş.

‘avrāt (‘averāt): Kadınlar. 2. Gizli yerler. 3. Mahrem zamanlar.
‘avvā: Bir yıldız kümesi.
a‘yān: 1. Gözler 2. Bir yerin ileri gelenleri. 3. Muayyen ve muşahhas olan şeyler.
‘aynı: 1. Göze mensup, müteallik.
āzāl: Ezeller. Başlangıcı olmayan zamanlar.
‘azamet: Büyüklül, ululuk.
‘azīmet: Yola çıkmak.

B

bādiye: Çöller, sahralar.
bād-peymā: Boş dolaşan, gezen.
bağy: Zulüm.
bāhir: Aşıkâr, açık. 2. Güzel.
baḥş: İddialaşmak.
baḥşayende: Bağışlayıcı, affedici.
baḥt: Halis, öz.
baḳī‘: Medine’de bir makbere yeri.
baḳiyye: Geri kalan, artan.
bākūre: 1. Turfanda yemiş. 2. Evvel yetişen.
bām: Dam, çatı.
ba‘d ezān: Bundan sonra, artık.
bā‘iş: Gönderen, sebep olan.
ba‘ūza: Böcek ve sinek.
bār-gāh: 1. Özel izinle gidilen yer. 2. Allah katı. 3. Saray, otağ.
bāriḳa: Parıltı, parıldayan.
bā-rū: Kale duvarı.
bašāir: Basiretler. İbretli görüşler.
bašīṭ: 1. Geniş, yaygın olan. 2. Neş’eli, güler yüzlü.
baṭḥā: 1. Dağ arasındaki dere. 2. Mekke-i Mükerrreme’nin eski bir ismi.
bebḡā: Papağan.
bedāyī‘: Yeni ihdas olunmuş görülmemiş şeyler.
bed-fercā: Sonu kötü.
bedīdār: Görünür.
bedīhī: 1. Aşıkâr, belli. 2. Ansızın zuhur eden.
bedraḳa: 1. Delik, kılavuz, mürşid. 2. Allah yolu.
bedre: 1. On bin dirhem. 2. İçi altınla dolu olan kese.

bedrî: Bedre ait olan onunla alakalı. 2. Bedir savaşına katılmış olan.
bedv: 1.Zihinde bir şeyin peyda olması. 2. Başlama. 3. Sahraya çıkma.
beğâyet: Son derece. Pek ziyade.
behâr: Aydınlık, parlak nesne.
behbûd: İyilik, sağlık, sıhhat.
behcet: Sevinç, güler yüzlülük.
beher: Her, her bir.
beher-hâl: Mutlaka, her halde.
behimî: Hayvanca, hayvana ait.
behiyye: Güzel.
behremend: 1.Nasibi olanlar. 2.Bilen anlayan.
behrever: Nasibini almış, kısmetli.
behre-yâb: Nasibi olan, hissesi olan.
belâhet: Ahmaklık, düşüncesizlik.
belî: Evet.
beliyye: Bela, müşkilat, afet, keder, tasa.
ben: Dikenli ot.
bendegî: 1. Kölelik, hizmetçilik. 2. Ubudiyet, kulluk.
bennâ: Mimar, usta, kalfa.
berâhime: Berehmeler. Bâtıl ve sapkın Hind ve Mecusi dinindekilerin reisleri.
berâri: Arzlar, topraklar.
ber-âverde: Seçilmiş, ayrılmış şey.
berâyâ: Bütün halk mahlukat.
Bercîs: Müşteri denilen gezegen.
berez: Sahraya çıkmak, zâhir olmak.
ber-güzîde: Seçkin, seçilmiş.
berîk: Işık, parıltı.
berîn: Yüce.
besâtîn: Bostanlar.
beşâset: Güleryüzlülük.
bevâdî: Çöller.
bevâkî: Bâkiler, kalanlar, dâim olanlar.
bevâkî: Bakiler, kalanlar.
bevâ'îş:
bevâ'îş: Sebepler.
bevâtîn: Gizli kapalı şeyler. Aşık olmanın şeyler.
beydâ: Çöl, Mekke ile Medine arasında düz bir yer.
beydağ: Satraçda piyon. (piyade)
bey': Satmak.
bezl: Esirgemeksizin, bol bol verme.
bezr: Ziraat, ekim.
bî-çâregan: Zavallılar, biçareler.
bî-çün: 1.Örneksiz, benzeri olmayan. 2.Vaqrılığından sual olunmayan Allah.
bîdâr: Uyanık, uykusuz.
biğâl: Katırlar.
bihâr: Denizler.
bihbûd: İyilik, sağlık.
bilâd: Beldeler, dualar.

bîniş: 1. Basiret, görme, görüş. 2. Mülakat.
bî'at: Başkasının egemenliğini tanıma.
bî'set: 1. Gönderme, havâle etme. 2. Hz. Muhammed'in peygamberliği.
birüz: Değersiz, zümrüte benzer yeşil bir taş.
bisât: Döşek, kilim, minder.
bistüm: Yirminci.
bisyâr: Ziyade, çok, fazla.
bizâ'a: Sermaye.
buhl: Cimrilik kendi malı üzerine yapılan hasislik.
buḳ'a: Yer, ülke, boş ve ıssız yer.
buḳûr: Sığırlar, öküzler.
bûm: 1. Yer, toprak, zemin. 2. Huy haslet.
bu'd: Uzaklık. Baîd olma.
buṭûn: Karınlar, kucaklar.
büdelâ: 1. Bedeller. 2. Tas. Veliler arasında insanların işlerinde tasarruf için mânevi müsâde verilmiş kimseler.
bürdbâr: Ağırbaşlı ve sabırlı kimse.
bürüz: Ortaya çıkma.
bürüz: Zahir olma, belirme.

C

cāḥîm: Cehennem'in bir tabakası.
câme: Üste giyilen gömlek ve benzeri gıysi.
cānuvâr: Canavar.
cārî: 1. Akan, akıcı. 2. Geçmekte olan. 3. İnsanlar arasında mer'i ve mu' teber olan.
cāyi': Aç, acıkmış olan.
cebâbire: Cebr ediciler. Zalimler.
ceberût: (Tas.) Mülk ve melekût, diğer bir deyimle şahadet ve gayb, yani maddi ve manevî âlemlerin arasında bulunan orta âlem. Ceberût âlemi, cismânî âlemin de ruhânî âlemin de bazı
cebhe: gökteki ayın menzillerinden birisinin ismi olup arslan suretinin cebhesidir. Dört yıldız arslan alnına benzetilmiştir.
cebîn-sā(y): Alın sürücü, alın süren.
cehūd: 1. Bildiği halde inad edip o işin tersini yapan. 2. Çıfıt, Yahudi.
cehūd: Yahudi, çıfıt.
celâ': Vatanından ayrılma.
celâcil: Küçük çanlar.
celâdet: Yiğitlik, ululuk.
celâlet: Büyüklük, yücelik.
cemâd: Cansız olanlar.
cemm: Çokluk.
cenân: 1. Gönül, ruh, kalb.
cenân: Yürek, kalp
cenbeyn: İki yön.

cerr: 1. Çekme sürüklenme. 2. Kendine doğru çekme, cezb, sulb. 3. Medrese öğrencilerinin üç aylarda imamlık, müezzinlik yapmak üzere belde belde dolaşmaya çıkmak.
cevāri: 1. Akıcı ve cari olanlar. 2. Cariyeler.
cevāriḥ: El, ayak gibi vücut azaları.
cevf: 1. Boşluk, oyuk, çukur. 2. Orta yarı. 3. Kof.
cevv: 1. Yer ile gök arası, fezâ. 2. Ev veya odanın içi.
ceyb: 1. Derin, engin. 2. Cep, paket. 3. Gömleğin ön kısmı, açık kısmı.
cezā': Hüzünle ağlayıp sızlanmak. Sabırsızlık yüzünden telaş ve teessür göstermek.
cezebāt: Cezbeler.
cibāh: Cebheler, alınlar.
cibāh: cebheler.
cidd: 1. Irmak kıyısı. 2. Çalışıp çabalamak. 3. Bir nesneyi gerçekten işlemek ve tahkik eylemek.
cimāl: Erkek develer.
cinān: Cenent
cumū': Toplamlar.
cū': Açlık çekme, aç olma.
cuyūş: Askerler, ordular.
cüll: 1. Çul. 2. Bir nesnenin tamamı.
cüllī: Bütün.
cünbān: Kımıldayan oynayan, hareket eden.
cünūd: Oğlu.
cüzāf: Götürü pazar.

Ç

çāh: Kuyu, çukur.
çalak: Yerinde duramayan, çabuk olan. 2. akli ve feraseti açık.
çap: Sol taraf.
çar-bāliş: Evvelce padişahların ve makamca büyük olanların oturduğu dört katlı şilte.
2. Dört unsur.
çārmīn: Kırmızı.
çarūb: Süpürge.
çarūm: Dördüncü.
çeb-endāz: Düzenbaz, hilekâr.
çekān: Damlamış, damlayan.
çendān: Gerçi, her ne kadar. Pek o kadar.
-çeş: Sınayan, deneyen, tadına bakan anlamında ek yapar.
çeşīde: Tadılmış.
çeşme-sār: Çeşmesi bol olan yer.
çille: 1. sk ve sefadan el çekerek, bir yerde kırk günlük ibadet. 2. Eziyet, sıkıntı. 3. Yay kırı. 4.
çirk-āb: Pis su.
çünân: Böyle bu şekilde.

D

- Dādār:** 1. Allah. 2. Adaletle hükmeden hükümdâr.
daḳāyık: 1.Dakikalar. 2.Anlaşılması güç, dikkat isteyen konular.
dāmen-gîr: Eteğe yapışan, etek tutan. 2. Davacı, hasım, şikâyetçi.
danā'in: Allah'a yakın dost.
dānende: Bilgili, bilen.
dā' iye: 1.Arzu, hırs. 2.Dava. 3.Bahâne.
dāver: Âdil pâdişâh
de'b: 1.Şan, kâr. 2.Bir işe devam ederek çalışmak.
defāin: Defineler.
dehriyye: Evrenin sonsuzluğuna inananlar. Materyalist.
delāil: Deliller.
demār-āver: İntikam alan.
dem-beste: Sesi soluğu kesilmiş, susmuş.
denis: Kirli, paslı.
der-āğūş: Kucaklama.
derāz: Uzun, taval.
derc: İçine almak, katmak.
derekāt: Aşağılık dereceleri, en aşağı mertebeler.
derende: Yırtıcı, yırtan.
der-miyān: Ortada olan şey.
derrāk: Çok dikkatli olan, çabuk anlayan.
dervāze: Kapı, şehir, şehir kapısı.
deryāçe: Göl küçük deniz.
devān: Hızlı yürüyen, koşan.
deymūmet: Ebedilik, zevâlsizlik.
deyyār: "1.Bir kimse. 2. Yurt sahibi birisi. 3. Papaz.
dībāc: Atlas dedikleri kıymetli ip, bez.
dīdār: 1.Yüz, çehre. 2. Yüzyüze gelme, mülakat. 3. Görüş kuvveti. 4. İlahi güzellik.
dīk: Dar olmak, sıkıntı, gam.
dīlir: Cesur.
dīl-nüvāz: Gönül okşayan.
dimā: Kanlar, dem kelimesinin çoğulu.
dūd-mān: Soy, kabile.
duḡān: Duman.
dūḡte: Dikilmiş.
dücā: Karanlık.
dürer: Büyük inciler.
dürriye: 1.İnci ile ilgili. 2.İnci gibi parlayan.
düşnām: Sövme, sövüp sayma, kötü söz söyleme.
düvam: Sabit ve sakin olmak.

E

ebā: Kaçınmak.
ebārik: İbrikler.
ebdāl: Evliyâdan ziyade nûrâniyyet kazanmış olan. Evliyâ cümlesinden bir cemaat.
eben-‘an-cedd: Babadan dededen.
ebher: En parlak.
eb‘ād: Boyutlar.
ebrār: 1.İyiler, özü sözü doğru olanlar. 2. (Tas.) Allah’ın sevgili, iyi kulları için kullanılan bir tâbirdir. Ahyâr kelimesi ile aynı mânâyâ gelir. Mukarrabûn derecesinin altındadır. Bu gruba mensub olanlar ikiye ayrılır. Allah bir kısmını kullarına iade etmiştir, onlar arasında yaşar, onları irşâd eder. İkinci grubu ise, Allah kullarına iade etmemiş, kendisiyle meşgûl etmiştir.
ebşār: Gözler, dikkat sahipleri, görücüler.
ecānib: Ecnebler.
ecel: Ziyade celil ve büyük olan.
ecille: Fazilet, ilim ve rütbe itibariyle daha yüksek olan büyükler.
ecille: Fazilet, ilim ve rütbe itibariyle daha yüksek olan büyükler.
ecl: İllet, sebep, cihet, dolayı.
eclā: En parlak.
ecnās: Çeşitler, neviler, türler.
ecnihā: Kanatlar, taraflar, cenahlar.
ecnihā: Kanatlar.
ecrām: cansız şeyler.
ecsād: Cesetler.
edhine: Dumanlar, sisler.
edille: Deliller, işaretler, rehberler.
ednās: Aşağılar, adi ve bayağı kişiler.
edviye: Devalar, ilaçlar, çareler.
edyān: Dinler.
efhām: Anlayışlar, zihinler anlamalar.
efl: Gurub etmek, batmak.
efrāhte: Yukarı kaldırılmış.
efrāšte: Yükseltilmiş, yukarı kaldırılmış.
efrüz: Şûle, parıltı.
efvāc: Bölükler, cemaatler, takımlar, kısımlar.
eḥādīs: Hadisler.
eḥaşş: En has, en başlı.
eḥibbā: Habibler, sevgililer, dostlar.
ehram: Piramitler.
eḳall: Daha az, en az, en küçük.
eḳārib: Akrabalar.
ekāsire: Kısralar, şahlar. Eski Acem padişahları.
eḳāvil: Sözler, kaviller.
ekāzib: Yalanlar, aslı olmayan haberler.
eknāf: Bucaklar, canibler, nahiyeler.
ekvān: Dünyalar, âlemler.
el-cüz’-i lā yetecezzā: Atom .
el-Muzill: Allah’ın esmasından; zelil eden, zillete düşüren.

el-Mün'im: Allah'ın isimlerinden nimet veren nimetlendiren.
el-Müntakim: Allah'ın isimlerinden: İntikam alan.
elsine: Lisanlar.
elṭaf: En latif.
elvāḥ: Levhalar, tablolar.
elvān: Renkler, muhtelif görünüşler.
emāret: Emirlik.
emcād: Şeref, onur ve haysiyet sahipleri.
emced: Pek büyük, daha büyük, şerefi yüce olan.
emlāk: 1. Mülkler. 2. Melekler.
em'ā: Bağırsaklar.
emrāz: Hastalıklar.
emzice: Mizaclar, tabiatlar, huylar.
enām: Halk, bütün mahlukat.
enāmil: Parmak uçları.
enār: Nar ağacı ve meyvesi.
enbā: 1.Haberler, mesajlar. 2.Peygamberler.
enbāz: Ortak, şerik, eş.
encām: 1.Son nihâyet. 2. Yıldızlar.
endāze: 1.Ölçü. 2. Derece, mertebe.
enf: 1. Burun. 2.mec. Gurur, kibir.
enfūsī: 1. Nefisle ilgili, nefse özgü. 2. Öznel, sübjektif.
enīka: Latif, hoş şeyler.
enmūzec: Numûne, misal, örnek.
enniyyet: Benlik.
ensāb: Soylar, nesebler.
enseb: En layık, en münâsib.
enzār: Bakışlar, nazarlar.
e'amm: Daha umumi ve geniş.
e'azz: 1. Galip. 2. Daha aziz en aziz.
e'azze: Allah aziz etsin.
ercümend: Muhterem, şerefli, muazzez.
erfā': Daha yüksek, en ulu.
erḥām: En merhametli. En çok şefkatli.
erībe: Akıllı, zeki, zeybek.
erzānī: 1.Ucuzluk. 2. Liyâkat, muvâfakat, uygunluk.
erzānī: Layıklık, liyakat.
esāmī: İsimler.
esānīd: İsnadlar, senetler.
esbak: Kendinden önce, bir önceki.
eşdāf: Sedefler, inci kabukları.
esfel: En aşağı, en sefil.
esinne: Kılıçlar, seyfler.
esirre: Tahtlar, oturulacak yerler.
esma': İşitmek.
eşnāf: Sınıflar, sıralar, türler.
eşnām: Putlar tapınılan heykeller.
esrā': Süratli, pek hızlı.

estār: Örtüler, perdeler.
eşbāḥ: Şahıslr, isimler, vücutlar.
eşfak: Daha fazla şefkatli. Çok şefkatli.
eşher: Çok meşhur, çok fazla tanınmış, en şöhretli olan.
eşî‘a: Şualar, aydınlıklar.
eşrāt: Nişanlar, alâmetler.
eşribe: İçilecek şeyler. Şaraplar.
eşvāk: Şevkler.
etemm: Ziyade tamam ve bi-kusur olan.
etkīyā: Çok takva sahibi olanlar.
etbāk: Tabakalar, dereceler.
evāḥir: Ahirler, ayın son günleri, sonlar.
evāil: Başlangıçlar, önler, evveller.
evāmīr: Emirler, vazifeler.
evān: Anlar, zamlar.
evbaş: Muhtelif yerlerden gelmiş, toplanmış bir cemaat, bir bölük.
evceh: En vecihli, çok uygun, en münasebetli.
evfā: En çok, pek tamam.
evfā: En çok.
evhām: Olmayacak şeyleri olur zannı ile meraklanma.
evkāt: Vakitler.
evreng: Taht.
evşāf: Vasıflar, sıfatlar.
evşān: Putlar, sanemler.
evsa‘: Daha geniş. Çok vasi.
evsaṭ: En geniş, aşırı ve pek bol.
evvelen: Evvelâ, birinci, ilk olarak.
evzā‘: Haller, durumlar.
eyser: Sol taraf, soldaki.
eytmār: Danışmak.
ezfer: Güzel kokulu şey.
ežher: 1. Saf ve parlak olan. 2. Ay, kamer.
ezman: Zamanlar, vakitler, müddetler.

F

fahz: Uyluk, kalça ile baldır arasındaki kısım.
fākīd: Kaybeden.
fāl: Uğur, baht.
fā’iz: Taşan, taşkın.
fāsīd: Bozguncu, bozuk, müfsid.
fass: 1. Yüzüğün taşının oturduğu yer. 2. İki kemiğin birleştiği yer.
faşş: Kitabın bend veya mehbası.
fātīr: Durgun, gevşek.
fatḳ: 1. Yarma, yarıma. 2. Sızlanma, üzülme, acınma.
fāyih: Kendiliğinden dağılan güzel koku.

fażfaż: Geniş ve bol nesne.
felāsife: Filozoflar.
ferā'id: 1. Feridler, birbirine benzer olmayanlar.
ferā'id: İnciler.
ferāmuş: Unutma, akıldan çıkarma.
ferāmūş: Unutma, hatırdan çıkarma.
fercām: Son, uç.
feres: At, kısırak.
ferhān: Ferahlı, sevinçli.
ferhunde: Mes'un, saadetli.
feride: 1. Benzeri pek nadir bulunan, yekta. 2. Dizilmiş inci. 3. Bir tane nefis ve müntehab olan cevher.
fermānrānī: Ferman süren.
fermānrānī: Ferman süren.
fer' i: 1. Esasa ait olmayan, kollara ve şubelere ait olan.
ferrār: 1. Kaçan firar eden. 2. Uçan. 3. Civa.
fersūde: Eskimiş, yıpranmış.
ferzend: Yavru, çocuk, velet.
fetile: 1. Lamba fitili. 2. Örgü.
fetk: Şak etme, ayırma, yarma.
fevā'id: Faydalar.
fevā'id: Faydalar.
fevāih: Meyve ve çiçek kokuları.
fevākih: Meyveler.
fevk: Üst, taraf. Yüksek derce.
fevz: Kurtuluş, zafer, necat.
feyāfi: Büyük sahra, düz yer.
feyezān: Bolluk.
feyyāz: 1. Feyiz, bereket. 2. Ruhen temiz kimse 3. Allah'ın sıfatlarından.
Feyyāz-ı Mutlak: Allah.
feyz-i akdes: (Tas.) En kutsal feyz. Önce ilim sonra ayn mertebesinde şeylerin ve istidâtların var olmasını icâb ettiren zâti- hubbî tecelli.
feyz-i muḳaddes: (Tas.) Kutsal feyz. Şeylere ait istidâtların haricte zuhur etmesini icâb ettiren isim tecellileri.
fıkdān: Yokluk, darkıl, bulunmazlık.
fiṭrī: 1. Tabi yaradılıştaki 2. Doğuştancılık.
fıẓza: Gümüş.
finā: Evin önü, civar, avlu.
fıraḳ: Fırkalar.
firāvān: Bol, ziyade.
firīb: Aldatıcı, aldatan.
firīfte: Kandırılma, aldatılmış.
firistāde: Peygamber, elçi.
firūz: Parlatan, nurlandıran.
fityān: Delikanlılar, yiğitler.
fiṭām: Çocuğu süten kesmek.
fuḫūl: Büyük alimlerin ileri gelenleri.
fürū-māye: Sütü bozuk, mayası bozuk.

fürü-māye: Sütü bozuk, mayası bozuk.
fürü': Dallar, şubeler.
fürüzân: Parlak, parlayıcı, parlayan.
füyüzât: Feyizler, mânevî tecellîler.

G

ġabin: Aldatıcı, hilekâr.
ġabn: Aldatma, hud'a.
ġabrâ: 1.Yeryüzü, toprak, arz. 2. Donuk renkli.
ġafir: Kalabalık.
ġafr: Menazil-i kamerden üç küçük yıldız.
ġâiyye: 1. Sonuç ile ilgili. 2.(Fel.) Ereğçilik.
ġalâ: 1. Yüksek kıymet pahalılık. 2. Bir şeyin haddini aşması. 3.Kıtlık.
ġāmız: Anlaşılması güç olan.
ġāmîze: Akıl zayıflığı, ahmaklık.
ġamm: Keder, tasa, dert.
ġāret: 1.Yağmacılık, düşmanın malını yağma etmek. 2. Göbek.
ġaret-ger: Yağmacı.
ġarka: Gark sözünün müennesi.
ġarrâ: 1. Parlak, güzel. 2. Medine'nin isimlerinden biri.
ġars: 1. Ağaç fidanı dikmek. 2. Dikilmiş fidan.
ġavālî: Güzel kokular.
ġayāhib: Gece karanlıkları.
ġāyât: 1.Sonlar 2.Maksatlar, amaçlar.
ġaybet: Başka yerde bulunmak.
ġayet: Son.
ġayriyyet: Ayrılık, gayrılık.
ġayz: Hiddet, kin, öfke.
gendüm: Buğday.
gendüm-gun: Buğday renkli.
gerde: İsimlere getirilerek yapılmış etmiş gibi ism-i mefuller yapan ek.
germabe: Sıcak su hamamı, kaplıca, ılıca.
geşte: 1. Geçen kendini feda eden. 2. Yaşlanmış, çok geçkin.
ġılzet: Kabalık, sertlik.
ġışş: 1.Hainlik yapmak. 2. Yaramaz olmak. 3. Saf olmayıp karışık olmak.
gil: Su ile ıslanmış toprak, balçık.
girân: Pahalı, ağır, dolu.
girdâr: 1. Meşgale, meşgûliyet. 2.Tarz, âdet, yürüyüş.
girifte: Yakalanmış, tutulmuş.
ġulât: Taassub edenler, galeyana gelenler.
ġulgule: 1. Bağrışıp tartışma. Şamata, gürültü. 2. Ağız tarafı dar olan kabdan akan suyun çıkardığı ses.
ġumme: 1.Tasa, keder. 2.Belirsiz mühim nesne.
ġunûde: Uyumuş, uyuklamış.
ġuref: Odalar, çardaklar, köşkler.

gurisne: Aç, fukara, fakir.
gurre: 1.Parlaklık, her şeyin başlangıcı. 2. Kameran ayın ilk günleri.
ğuşn: Ağaç dalı, budak.
ğuşn: Ağaç dalı, budak.
ğuşun: Filizler, yaprak dalları.
güşvâr: Küpe.
güdâhte: Erimiş.
güdâz: Mahveden, yakan, eriten manalarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır.
güftâr: Sözler, lakırdılar.
gülâle: Kıvrırcık saç.
güm-geşte: Kaybolmuş, yolunu şaşırmış.
gün-â-gün: Renk renk, türlü türlü, alaca.
güncâyış: sığışma, sığma.
güsiste: 1.Kopmuş, kırılmış. 2. Sökülmüş, gevşemiş.
-güster: Eklendiği söze “yayan, döşeyen” anlamı kazandırarak birleşik kelimeler yapar.
gûzarân: Yarım, ilaç.
gûzer: Geçiş, geçme.
gûzerân: Geçen, geçici.
gûzerânende: Geçip gidici.
güzîr: Çare, derman.

H

habbezâ: Ne güzel, ne sevimli, ne hoş.
habîş: 1. Kötü çirkin, çirkef. 2. Kötülük eden, zarar veren.
habt: Bir kimsenin amelinin batıl olması.
habt: 1. Şiddetli vurmak. 2. Hata etmek.
hâcib: 1. Perde. 2. Perdecî.
hacle: Gelin odası.
hadâşet: Gençlik, yenilik, tazelik.
hadeka: Gözbebeği.
hadeş: 1. Yeni oluşan ortaya çıkan şey 2. İnsan tersi veya pislîği.
hadîka: Bahçe.
hadî‘a: Ustaca yapılan hile.
hâdiş: 1.Ortaya çıkan, meydana gelen. 2.Yeni, yeni oluşan. 3. Yeni tâze. 4.Haber, kıssa, söz, söylenti.
hakâyık: Hakikatler, gerçekler
hakd: Kin tutmak.
hâkiyân : İnsanlar.
hakkiyet: Haklılık.
halâ‘: 1. Boş, tehi. 2. Ayakyolu, abdesthane.
hâlât: Haller. Suretler. Keyifler.
halâvet: Şirinlik, tatlılık.
hâlî: 1.Açık yer, boş, tehi, içinde bir şey olmayan. 2. Sahipsiz, ıssız. 3.Müstesnâ, berî.
hâlik: Helak olan ve yokluk içinde olan.

ḥāmiye: Kızgın, kızmış.
hamūn: Bozkır, sahra.
ḥanīn: Şevk ve arzu.
ḥarāset: Tarla, çift sürme, çiftçilik.
ḥār-būn: Dikenlik.
ḥarem-serāy: Sarayların kadınlara mahsus olan kısmı. 2. Cami içi.
ḥarīf: 1. Bayağı, soysuz kimse. 2. Teklifsiz dost arkadaş. 3. Eş, koca.
ḥark: 1. Yakma, tutuşturma. 2. yarıp yırtılma. 2. Su akacak yarık.
ḥaşāiş: Keyfiyetler, nitelikler.
ḥaşāiş: Kötü huylar, fenâ tabiatlar.
ḥasede: Kıskananlar, hased edenler.
ḥaşīn: Sağlam.
ḥāsīr: Zarara uğrayan.
ḥaşr: 1. İçine alma, kaplama, kapsama. 2. Etrafını çevirme muhasara etme. 3. Özgü kılma ayırma, tahsis etme.
ḥāstār: İsteyen.
ḥāşāk: Süprüntü, çöp.
ḥaşem: Taraftarlar, hizmetçiler.
ḥataneyn: İki damat.
ḥaṭar: Tehlike, uçurum.
ḥaṭīre: Ülke, memleket.
ḥaṭve: Adım.
ḥavāle: 1. Birinin emrine bakma. 2. Saldırma, vurma.
ḥavāli: Çevre, civar, etraf, yöre.
ḥavārīk: Harikalar, mucizeler.
ḥavās: Duyular hassalar.
ḥavāşī: Bir yazının kenarına eklenen not ve açıklamalar. Derkenarlar.
ḥavātin: Şerefli kadınlar.
ḥavātīf: Göz kamaştırıcı şeyler.
ḥāvī: İçine alan, ihtivâ eden, kapsayan.
ḥavil (ḥavli): Güç kuvvet, takat. 2. Yıl sene.
ḥāviye: Cehennem yedinci tabakası.
ḥavl: Gü. Kuvvet. 2.
ḥavme: Tasarruf dairesi.
ḥayl: At, at sürüsü.
ḥayta: Çadır ipi.
ḥayta: 1. Çadır ipi ve kazığı. 2. Osmanlı Beyliği döneminde uç boylarında görecle askerî sınıf. 3. Başiboş, avare adam.
ḥayyāt: Terzi, dikişçi.
ḥayye: Yılan.
ḥazāin: Hazineler.
ḥazerāt-ı ḥamse: Beş kudret ve onun temsilcileri anlamında olan bu terimlerden şunlar anlaşılmaktadır. 1. Âlem-i mülk. 2. Âlem-i melekût. 3. Âlem-i ceberut. 4. Âyân-ı sâbite 5. Esmâ-i İlâhiyye.
ḥāzin: Hazine bekçisi.
ḥazīz: Ova, düzgün yer.
heftâd: Yetmiş.
heftüm: Yedinci.

hejdeh: On sekiz.
hek‘a: Menâzil-i Kamer‘den bir menzil.
hellümme cerren: Ötekileri de buna kıyas et, var kıyas eyle, çek beri getir.
hemcivār: Bir civarda, bir civarlı, komşu.
hemçünîn: Böylece, bu şekilde.
hemm: Gam, keder, üzüntü.
hen‘a: Menâzil-i Kamer‘den bir menzil.
her-bār: Her defa, her kere.
hergāh: Her vakit, her zaman.
hestī: Varlık.
hetk: Yırtma, yarma, perdeyi yırtmak.
hevācis: Vesveseler, kuruntular.
hevdec: Kadınların binmesi için devenin sırtına konulan ufak mahfel.
heyākil: Heykeller.
heycā: Cenk, cidal, uyuşma.
hıbāl: İpler, halatlar.
hıffet: 1.Basitlik, davranışta haifilik. 2.Vekarsızlık, temkinsizlik.
hıkd: Kin, buğuz.
hılāl: Ara, aralık, zaman aralığı.
hınṭa: Buğday.
hıred-mend: Akıllı, anlayışlı.
hırmān: Bir şeyden yoksun olma, umutsuzluk, mahrumluk.
hışāl: Hasletler, huylar, tabiâtlar. Ahlāk.
hışaş: Hisseler, paylar.
hışn: Kale.
hıssset: Cimrilik. Tamahkârlık.
hıṭṭa: Memeleket, diyâr.
hıṭṭa: Memleket.
hibāle: 1.Maddi ve manevi şeylerde görülen tuzak, ağ. 2. Kement, bağ, ip.
hicabāt: Perdeler.
hillet: Dostluk, arkadaşlık.
hın: An, zaman, vakit.
hırāset: Koruma, gözetme, kollama.
hişt: Kerpiç.
hitāb: “Elestü bi-Rabbiküm” Allah‘ın ezelde kullarına: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye seslenmesi. Bezm-i Elest. “kün” (ol) hitabına da “Hutbe-i kün” (kün hutbesi) denir.
hiyel: Hileler.
hizberān: Aslanlar.
hızlān: Yalnız başına kalıp zelil olmak.
hod-nümā: Gösterişe meraklı olan.
hud‘a: Aldatma, hile, oyun.
Hudā: 1.Doğru yola gitmek. 2. Doğruluk hidayet.
hudûs: Peyda olma. Yeniden meydana gelme.
hudûş: Yeniden meydana gelme.
huld: 1.Ebedilik, sonu olmayan. 2.Süreklilik, tükenmeyiş. 3.Sekiz cennetten biri.
hulel: Elbiseler.
huliy: Zinet eşyaları.

ḥullān:Eş dost.
ḥullet: Samimi dostluk, arkadaşlık.
ḥulūd: Ebedilik, bakilik.
ḥulūl: 1. Girme dâhil olma. 2. Vuku bulmak.
ḥulūş: Halislik, saflık.
ḥulūvv: Boş olma.
ḥūrd(e): Yemiş.
ḥurḳat: Yangın, yanma, yanıklık.
ḥūşe: Başak, salkım, yığın.
ḥuşk: Kuru.
ḥuşk-leb: Susamış.
ḥuşūnet: Kabalık, sertlik.
ḥūt: İri ve büyük balık. 2. Balık burcu.
ḥuṭūr: Akla gelmek, hatırlamak.
ḥuṭuvāt: Adımlar, izler, yollar.
ḥuzū‘: Tevazu ve mahviyet hali. Alçakgönüllü.
ḥuṣūz: Memnuniyetler, hazlar.
ḥuẕẕār: Hazır olanlar, hazır bulunanlar.
ḥuccāb: Kapıcılar.
ḥücec: Deliller, senedler, vesikalar.
ḥücübāt: Perdeler.
ḥümām: Himmetli, azimli, bir işe sımsıkı sarılıp o işi başaran.
ḥüsnā: Daha güzel, pek güzel.

I

‘ıkd: Gerdan ipi.
ıṣfā: Saflaştırma, ayıklama, temizleme.
ıṣkā: Su vermek, sulamak.
ıṣṭıfā: Seçmek, ayıklamak.
ıret: 1. Züriyet, nesil. 2. Gerdanlık. 3.Güzel kokulu şey.
ıtlak: Bırakma.
ıtlāl: 1. Havâle olma, bir şey üzerine yükselme. 2.Boşu boşuna zaman geçirme.
ızmār: 1.Gönül gizemi. 2.Saklama, gizleme.

İ

ibā: Uzak durma.
‘ibād: Kullar.
‘ibārāt: İbareler. Bir cümleyi meydana getiren kelime ve cümleler.
‘iber: İbreler, iğneler.
ibdā‘: Numunesiz bir şeyi vücuda getirmek, icâd.
iblāğ: 1. Arttırma, yükseltme. 2.Ulaştırma, iletme, kavuşturma. 3. Değerini yükseltme.

ibşār: Dikkatle bakmak ve basirete gelmek.
ibtihāc: 1. Sevinç, sevinme. 2. Bolluk bereket.
i' cāb: Şaşkınlık vermek.
iclā: 1. Sürme, sürgün etme. 2. Cilâlama, parlatma.
iclāl: Ağırlama, ikram.
iclās: Oturtmak, tahta çıkarmak.
icmāl: Kısaltmak, bir araya toplamak. 2. Kısa anlatmak.
icrār: Borçluya süre tanıma.
ictināb: Çekinmek. Sakınmak.
ictinān: Gizlenmek.
idā' : Emanet bırakmak.
i' dā' : 1. Düşman etmek. 2. Sıçratmak.
iddihār: 1. Biriktirmek, toplamak. 2. Kıtlik zamanında yüksek fiata satmak için zahire toplayıp saklama.
idhāl: Dâhil etmek, içine almak.
ifāza: 1. Bolca verme. 2. Bereketlendirme.
ifāze: Maksada erdirmek, merama kavuşmak.
ifk: Bühtan, iftira.
ifnā: Bitirme, yok etme.
iftikād: 1. Arayıp sormak. 2. Kaybolmak.
iftikār: 1. Tevazu alçak gönüllülük. 2. Yoksulluğunu açığa vurmak.
igtirāk: Boğulma, ğark olma.
ihbāt: mahvetmek.
ihdā: Hediye.
ihdās: Yeniden bir şey yapma ortaya koyma.
ihrāk: Ateşe atmak, yakmak.
iḥşā: Saymak, saydırmak.
iḥşār: Kısalma.
iḥtifā: Gizlenme. Saklanma.
iḥtirāz: Sakınmak, çekinmek.
iḥtizār: Can çekişmek, hastanın ölüme hazır olması.
iḥzār: 1. Hazır etmek, hazırlamak. 2. Huzura getirmek.
ikāb: Şiddetli azab, eziyet.
ikāle: 1. Karşılıklı olarak tarafların isteğiyle sözleşmenin feshi. 2. Söylenmemiş bir sözün söylenmiş gibi savunulması.
ikān: Sağlam bilgi, yakîn olma.
ikdār: Kudret verme.
ikfār: Birisine kafir demek, kafir denilmek.
İklil: Hz. Peygamber'in Zebur'da geçen ismidir.
iktifā: Yeterli bulma, kâfi görme.
iktirān: Ulaşmak, yetişmek.
iktisāb: Kazanmak, tahsil etmek. Elde etmek.
iktisār: Kısaltmak.
iktizā': 1. Lâzım gelme gerekme. 2. Lâzım getirme. 3. İhtiyaç 4. İşe yarama.
ilāc: Girme, dahil olma, içeri sokma.
i'lām: Bildirmek, belli etmek.
ilhāhāt: 1. Israrlı ricâlar. 2. Direnmeler, zorlamalar.
ilkā: Kovma, def etme, bırakmak.

‘illiyye: En şerefli, yüksek.
‘ilhyî: Cennetin ve gökyüzünün en kutsal, en kutsal tabakası.
iltikâm: Yutmak, yutulmak.
iltima’: Lem’alanma, parıldama.
iltisâm: Öpmek, takbil etmek. 2. Örtünmek.
iltivâ: Sarılıp dolaşma büküm büküm olma. Dalgalanma.
imâd: Sütun, direk, amud.
‘imâme: Sarık.
imâret: 1.Bayındır, mâmûr. 2. Saray ve benzeri yapı.
im‘ân: Dikkatli.
imtidâd: 1. Uzama, uzanma; uzun sürme.
imtinâ’: Geri durma, çekinme, istememe.
imtirâ’: 1.Kuşkulanma, kuşkuya düşme. 2. Kararsız kalma, çelişkiye düşme, tereddüt.
inâ’: Kap, kacak, zarf.
‘inân: Dizgin.
inâre: Aydınlatma.
inâş: Kızlar.
inbâ: Haber verme, ihbar.
inbat: Tohumu yere dikip yeşillendirme.
inbisât: 1. Genişleme yayılma. 2.Gönül açıklığı, kalp ferahlığı.
infi‘âl: Hareketlenme, te’sir.
infisâh: Genişleme, yayılma.
inhâ: 1. Yetiştirme, eriştirme. 2. Resmî bir göreve atama yazısı. 3. Tebliğ.
inhimâ: Mahv olma.
inhimâk: Bir şeye fazla düşkün olma.
İnhirâfât: 1.İnhiraflar, dönmeler. 2. Doğru yoldan sapmalar.
inkıţâ’: 1.Kesilme, kesinti, ara verme. 2.Tükenme, sona erme.
inkıżâ’: Sonu gelip bitme. Tamam olma.
‘innîn: İktidarsız, güçsüz, aciz, kısır.
inşâd: Şiir okuma.
intibâh: Uyanıklık, göz açıklığı.
intihâz: 1.Fırsat bilip kaçırmamak, fırsat gözlemek. 2.Ayaklanma.
inti‘âş: Canlılık. Hastalıktan sonra iyileşme.
inzâr: Neticenin kötü olacağını bildirerek fenalıklardan sakındırmak.
i‘râz: Yüz çevirmek. Başka tarafa dönmek.
‘itâb: Paylama, azarlama.
i‘tidâl: 1.İki yönlü eşli olma. 2. Aşırı olmama durumu, ılımlılık. 3. Soğukkanlılık.
i‘tâ: Verme, ödeme, bahşetme..
irâdet: 1. İrâde, dileme. 2. Gönül isteği.
İrâş: Vermek veirmek husule getirmek
irhâşât: 1. Hayırlı işlerle uğraşmak. 2. Sağlam olan şey. 3. Hz. Peygamberin nübüvvetinden evvel zuhur eden harikulade haller. Bunlar peygamberliğine delil teşkil eden hadiselerdir.
irtikâ’: Güvenme, dayanma.
irtiyâb: Terdeddüt, şüphelenme, tereddüt.
irzâ’: Süt emdirme, süt verme.
işgâ: Söz dinlemek, dikkat edip kulak vermek.

iskāt: Düşme, iptal etme.
ismā': İşitme.
isnā: 1. Medh ve senâ etmek, sitayişte bulunmak. 2. Şükretmek.
isneyniyyet: İkilik, ikiden ibaret olma.
isr: Alâmet, nişâne, ayak izi.
isrā': Hızlandırmak. Sür' atlendirmek.
istebrak: İpekten mamül kumaş.
istib'ād: Uzaklaşma, uzak görme, ihtimal vermeyiş.
istidāre: Degirmi olmak. Degirmilenmek.
istidlāl: Bir konuda kayırlara dayanarak delil çıkarma.
istid'a: Rica ile isteme. Davet etme. 2. Dilekçe.
istidrāc: Derece derece ilerleme. 2. Değeri ve hakkı olmadığı halde talihi yaver gitme.
istifāza: Feyz bulma, feyzilenme.
istifsār: İfade etme, isteme.
istiḥkām: Sağlamlık. Metin olmak.
istiḥlāf: Halef bırakmak. Birisini kendi yerine geçirmek.
istiḥrāc: Bir şeyin içinden bir şey çıkarmak.
İstikbār: 1. Önemseme, ehemmiyet verme. 2. Kibir.
istikmāl: Tam olma, bitirme. Kamil olma, eksiksiz olma.
istikṣafāt: Yiyip, tüketen.
istimā': Duyma ve kabul etme.
istimdād: Medet, yardım isteme.
istimrār: Sürüp gitme, süreklilik.
istinās: Alışma, ısınma.
istinās: Ülfet etmek.
isti'cāl: Acele etmek, acele olmasını istemek.
isti'māl: Kullanma, faydalanma.
istiṭā'at: Takat getirmek. Kudret ve gücü yetmek.
iṣhād: Delil getirme. 2. Şehid olma.
iṣkār: Avlanma, ay.
iṣrāk: Aydınlatma, ziyalandırma. 2. Doğma, iki mızrak boyu yükselme.
iṣtibāh: Şüphelenmek, şüphe etmek. 2. Kolay fark olunmaz derecede benzemek.
iṣtimāl: İçine almak. Kaplamak.
iṣtimām: Koklamak, koku duymak.
iṣti'āl: Tutuşma, alevlenme.
i'tibārī: Farazî, gerçekten öyle olmadığı halde öyle sanılan.
i'tilā: Yukarı çıkma.
itmār: Müşavere ve mutabaat.
ittiṣāf: Vasıflanmak, sıfat sahibi olmak.
ittiṣāl: Ulaşmak, bitişmek, yakınlık.
itfā': Söndürme. 2. Bir borcu ödeyerek bitirme.
ittılā': Haberli olmak. Öğrenmek.
ittılā': Haberli olmak. Öğrenmek. Haberi malumatı bulunma.
'iyāzen: Sığınarak.
iytimār: Bağlanma.
iz'āf: 1. Zayıflatma, gücünü yitirme. 2. Bir şeyin üsütne bir katını ekleme.
'izām: Kemikler.
i'zāz: Hürmet etmek, ağırlamak, ikram etmek.

iztirārī: Çaresizlik içinde oluş, mecburiyet.

‘izz: Kıymet, değer.

J

jengār: Kir, küf, pas. 2. Bakır pası.

K

ḵabā’: 1. Zırh içine giyilen içi ipek kıyığı ile dolu ipek hırka. 2. Üstlük, kaftan, libas, cübbe.

ḵabīḥ: Çirkin, kötü, ayıp.

ḵabl: Önce evvel ilerde.

ḵable: Önünde, önce.

ḵabza: 1. Pençe, avuç. 2. Bir şeyin tutulacak yeri. 3. Bir avuç dolusu, bir tutam.

ḵafaş: Kafes.

ḵāfūr: Sert, güzel kokulu yağlı bir madde.

ḵaḥtān: Arapların geldiğine inanılan bir kavim.

ḵaḥt: Kıtlık. Kuraklık.

kālbud: 1. Kalıp şekil. 2. Gövde, beden, insan ve hayvan cesedi.

ḵāleb: Kalıp.

ḵālīb: 1. Şekil ve görünüş örneği. 2. Ruha nisbetle insan veya hayvan bedeni.

ḵālīl: Az, pek fazla olmayan, kesir zıddı.

ḵal’: Sökme, bir şeyi yerinden koparıp çıkarma.

kāmin(e): Gizli, belirsiz.

kāmkar: Bahtiyar, mutlu, emeline ulaşmış.

ḵam’: Ezme, çullanma, zapt etme.

kam’: Kahretme, zelil etmek.

kaṭṭara: Köprü.

kā’in: Olan, yaradılan, var olan, bulunan, mevcut.

ḵarābet: Soyca yakınlık, hısımlık, akrabalık.

karābet: Soyca yakınlık, hısımlık.

ḵar’: 1. Vurmak, çakmak, kapı çalmak. 2. Avaz, ses.

kārsaz: Becerikli, elinden iş gelen.

kārsaz: Becerikli, elinden iş gelen.

ḵārūre: 1. Göz bebeği. 2. Sırça kap.

kārūre: Göz bebeği gözün siyah kısmı. 2. Şişe.

kaṣr: Köşk.

kāṣāne: 1. Büyük, süslü, görkemli konak, yuva, köşk, âşiyân. 2. Ev, oturulan yer, mesken. 3. Kış evi.

ḵatīl: Öldürülmüş, maktul.

ḵaṭār: 1. Hayvan sürüsü, kabile. 2. Bir lokomotifin çektiği vagonlar takımı.

ḳātın: Belli bir yerde ikâmet eden, yerli.
ḳatı‘a: Kesen, keisci.
ḳavāfil: 1.Kafileler, zümreler, fırkalar. 2. Takım takım ve sıra sıra gönderilen şeyler.
ḳavāim: Fermanlar, buyruklar
ḳavālib: Kaplıklar.
Ḳayzar: Hz. İsmail’in oğullarından biri.
ḳazf: 1. Atma, yükleme, isnat etme. 2. Namuslu bir kadını zina ile suçlama.
kāzım: Öfkesini yenen, hırsını dindiren kimse.
kebed: Ciğer.
keffe: Terazî kefesi. 2. El
kej: Eğri, çarpık, rast karşıtı.
kemākān: Olduğu gibi, bütünüyle.
kemberbeste: Kuşak bağlamış, hazır olmuş.
kemīngāh: Pusu yeri, tuzak kurulan yer.
kenef: Yön taraf 2. Sığınılacak yer. Korunulacak mekan.
kerāmāt: Kerametler.
kerī: 1. Kazma. 2. Örümcek ağı. Sağırlık.
kerrubī: Büyük melek.
kes: Kişi, insan.
keşide: Çekilen, çekilmiş. Çekmek.
ketāyib: Askerler.
ketf: Omuz, kürek kemiği.
kevn: Olma, oluş, varolma.
kevr: 1. Sarık dolama veya sarma. 2. Çokluk, kesret.
keyāniyye: Padişah ile ilgili.
keyd: 1. tuzak, kötülük, hile. 2. Men etmek.
kez: Arşın, endâze, ölçü birimi.
ḳibāb: Kubbeler.
ḳibāle: Ebelik bilgisi ve işi.
ḳibel: Yan, taraf, yön, cihet.
ḳıdve: Öncü.
ḳilā‘: Kaleler.
ḳilāet: Hıfz u hirâset eylemek. Vurmak, darb etmek ve edâ-yı din eylemek.
ḳimāt: Örtü, sargı
ḳinā‘: Başörtüsü.
ḳırānāt: Yakınlıklar, yaklaşımlar.
ḳilāde: Gerdanlık. 2.Akarsu.
kinān: Örtü, perde.
kirdikār: Sâni, yapan, Allah.
kirm: Böcek kurdu.
kitī: Dünya, yer, cihân, âlem.
kitmān: Sır saklama.
kiyâset: Zeki, zekâ, feraset.
kübān: 1.Kırıcılar, vurucular. 2.Vurarak.
ḳubḥ: Kabahat, suç.
ḳuds: Puaklık, temizlik.
ḳudūm: 1.Ayak basmak. 2. İleri geçmek.
ḳulle: Zirve.

ku'ūd: 1.Oturmak. 2. Namazın oturarak kılınan kısmı.
kurbāt: Yakınlıklar.
kurenā: Bir padişahın yakınında bulunan ve onun sohbetine iştirak eden. Yakınlar, arkadaşlar.
kūrī: Körlük.
kuşarā: İsteğin son derecesi.
kuşvā: Son nihāyet.
kuṭṭān: Yerliler.
kūhl: Sürme.
kühūlet: Orta yaşlılık, olgunluk çağı.
kümmel: Kamiller, olgun kişiler.
kümūn: Gizlenme.
kümūn: Puslanıp, gizlenmek.
-kūnān: “Ederek, yaparak, eden yapan” anlamlarına gelerek kelimelere eklenir.
künende: “edici, yapıcı” anlamına gelen ek.
küngüre: Kubbenin en yüksek tepesi.
kūnh: Bir nesnenin özü, aslı, hakikisi, temeli. 2. Kök, dip, esas. 3. Öz, ruh, iç.
kūnūz: Hazine, defineler.
kūsiste: 1.Gevşek, uyuşuk. 2. Kırık, kırılmış, kopmuş.
kūşāde: Açık, açılmış.
kūştegān: Öldürülmüşler.
kūşūde: Açık, açılmış olan.

L

lābe: 1.Yaltaklanma, yalvarma, acz gösterme. 2.Bu yolda söylenen söz.
lā-cerem: Şüphesiz, elbette.
lağar: Cılız ve zayıf hayvan.
lağzīde: Kaymış, sürçmüş.
lāhik: 1.Yetişen, ulaşan. 2.Eklenen ek olan. 3.Sonradan belirlenen yenisi. 4.Bir memurun yerine tayin edilen.
lā-yetenāhī: Sonsuz, sonu olmayan.
lā-yezāl: Zeval bulmaz, yok olmaz.
lāyih: Parlak, parıldayan.
lā-yuḥṣā: Hesaba gelmez, hesapsız.
lā-yu'add: Sayısı belli olmayan. Sayısız. Pek çok.
leāli: İnciler.
lebān: Göğüs, sine.
leben: Süt.
leheb: Ateşin alevlenmesi. Ateş alevi.
levāhik: İlâveler, ekler.
lihye: Sakal.
linet: Mülâyimlik, yumuşaklık.
luğāvi: Lügatle ilgili.
lūḥud: Çukurlar, kabirler, mezar.
lūḥūm: Etler.

lüzüçet: Yapışkanlık, yapışan şey.

M

- ma'dum:** Mevcut olmayan, yok olan.
mācid: 1.Şerif, yüce, kerim. 2. Hoş, nazik.
mā-dām: Sürdükçe, suresince.
mā-dūn: Aşağı, alt derece.
mağdūb: Hiddete ve gazaba uğramış.
mağlak: Kilitli yer.
mağz: Beyin, dimağ.
maḥbūb: Sevgili, mâşuk.
maḥkī: Hikaye olumuş, anlatılmış.
maḥlaş: Kurtulacak yer.
maḥmedet: Medhetme, övme.
maḥmel: Üzerine yük konulan şey.
maḥmiye: 1.Bir şeyi koruma, muhafaza etme. 2. Muhafazalı büyük şehir.
maḥmūl: 1.Yüklenilmiş, haml ve isnat olunmuş. 2. Bir şeyin üzerine kurulmuş. 3. Arap gramerinde yüklem, haber.
maḥşūr: Toplanmış.
maḥtūn: Sünnet olunmuş. Hitan edilmiş.
maḥz: 1.Katışıksız, hâlis süt. 2. Katıksız, sade.
maḥzūn: Hazineye saklanan şey.
makādīr: Kuvvetler, kudretler.
mākāl: Söz, lakırdı.
makālīd: 1.Hazineler. 2. Kilitler, anahtarlar.
makarr: Karar yeri. Merkez.
makdem: Dönüp gelme, gelme.
makderet: Güç, kuvvet, zor, kudret
makdūr: 1. Kudret, irade 2. Allah'ın takdiri, kader. 3. Olabilen güç yetebilen.
makḥūr: Kahredilmiş, mahvedilmiş.
makrūn: Yakınlaştırılmış, uzak değil. 2.Erişmiş kavuşmuş.
makūle: 1.Tür çeşit, soy. 2.Bilimsel tasnifi yapılmış.
māl-ā-māl: Çok dolu, ağzına kadar dolu.
manzūr: Bakılmış, nazar edilmiş.
ma'ācīn: Macunlar, hamur kıvamında yoğrulmuş şeyler.
ma'ānī: 1.Manalar. 2.Belagat ilminin üç asli konusundan birisi.
ma'aşī: Günahlar, isyanlar.
ma' delet: Adalet etmek.
ma' dūd: 1. Sayılı, tek tek sayılmış. 2. Belirlenmiş.
ma' hūd: 1.Ahdolunmuş, bilinen, sözleşilen. 2. Sözü geçen.
ma' iyyet: 1. Beraberlik, arkadaşlık. 2.Büyük bir memurun emrinde bulunanlar.
ma' kūlat: Akla yakın olan, akıl ile kavranılan şeyler.
ma' raz: Bir şeyin arz olunduğu makam.
ma' şīyyet: İtaatsizlik, günah.
ma' şūmiyn: Masumlar.

ma' zül: Azl edilmiş, ayrı tutulmuş.
mā-şadak: Tasdik edilen, onaylanan, uygun bulunan.
Maşhüb: Berâber alınıp götürülmüş.
māsik: 1. Yapışkan. 2. Zapteden, istilâ eden.
maşkalat: Kimi cisimlerin yüzlerini parlatmak için kullanılan ucu yuvarlakça kalem şeklindeki alet, miskale, zermühre.
maskat: Düşecek yer.
maşnu' at: Sanatkarane yapılan şeyler.
maş' ad: Yuları çıkacak yer.
maşrûf: Sarf olunmuş, harcanmış.
maşş: Emme, soğurma.
maţar: Yağmur.
maţhare: Su kabı, matara.
maţiyye: Binek hayvanı, binek.
maţlab: 1. İstek istenen şey. 2. Halledilecek mesele.
maţrûd: Kovulmuş, tard edilmiş.
mavţın: Vatan tutulan yerleşilen yer.
mazāhir: 1. Bir şeyin ilk çıktığı yerler, kaynaklar. 2. Elde etmeler, şereflenmeler.
mazāmîn: Manalar.
mazarrat: Zıyanlar, zararlar.
maziķ: Dar yer.
meārib: Bir şeyin gerektidiği hususlar.
mebādi: İlkler, başlangıçlar.
mebde': Baş taraf, başlangıç. 2. Kaynak, kök.
mebde 'iyyet: İlklik.
meblāğ: 1. Para, mevcut para mikdarı. 2. Yetiştirmek.
mebnî: Yapılmış, kurukmuş.
mebrûr: Hayırlı, makbul. Beğnilmiş.
mec'ûl: Meydana çıkarılmış yapılmış olan.
mecārî: Su yolu.
mecbûl: Yaratılmış.
mecbûr: 1. Zor görmüş. Zorla bir işe girmiş, icbar görmüş. 2. Hatırı alınmış. 3. Kırıldıktan sonra bütünlenmiş.
mechûd: 1. Çalışılmış, uğraşılmış, gayret gösterilmiş. 2. Kudret, kudret, dirayet.
meclâ: 1. Ayna, mir'at. 2. Çıkma ve görünme yeri.
meclüvve: Cilalı, parlak.
medāric: Meslekler, yollar.
medāris: Medreseler.
medāz: Mesafe, nihayet, son.
medhûş: Dehşete uğramış, şaşırmış.
medlûl: Delalet olunan, gösterilen. 2. Mânâ, meâl, mefhum.
medrece: Süluk u mürur edecek yer, yol. 2. Tarikat.
mefāşıl: Mafsallar. Vücuttaki oynak yerler.
mefāviz: Geçit, çöl, beyaban.
mefhar: İftihara övünmeye sebep olan.
mefkûd: 1. Ortadan kaybolan, yok, olmayan.
mefrûz: Farz olunmuş.
mefţûr: 1. Yaratılmış, icad edilmiş. 2. Yaradılışla ilgili.

mehbiṭ: İnilecek yer.
mehcūr: Hicr olunmuş. Terk olunmuş.
mehdum: Yıkılmış, yıkık.
mehīb: 1. Heybetli, azametli. 2. Arslan, gazanfer.
mehleke: Tehlikeli yer.
mekāid: Hileler, aldatmalar.
mekānet: 1. Ağırbaşlılık. 2. Kuvvet, güç.
mekīde: Oyun, dalavere.
mekīn: Yerleşmiş, oturmuş, sâkin.
mekk: Helâk etmek 2. Eksiltmek.
mekremet: Merhamet, lütuf, ihsan.
mekş: Durma, eğlenme, bekleme.
mekşūfe: 1. Keşf olunmuş, bukunup çıkarılmış. 2. Netleştirilmiş.
mektūm: Gizli, saklı.
melabis: Elbiseler, giyecek şeyler.
melābis: Elbiseler, giyecek şeyler.
melāḥide: Dinsizler.
melā' in: Mel' unlar. Herkesin lanet ve nefretini kazanmışlar.
melek: Mesaj getiren. Mesaj yüklenen.
melhūz: İyi düşünülmüş, hatıra gelmiş olan, muhtemel.
memkūr: Kızıla boyanmış.
memlū: Doldurulmuş, dolu.
men'ut: Medhedilmiş, iyiliğ güzelliği söylenmiş olan.
menāfiz: 1. Delikler, menfezler. 2. Nüfus edecek yerler.
menākib: Omuz ile kol kemiğinin birleştiği yerler.
menākib: Omuz kemiği ile kol kemiğinin birleştiği yer.
menām: Uyku.
menā'at: çetinlik sarplık
menāşir: 1. Padişah tarafından verilen vezirlik fermanları. 2. Menşurlar, prizmalar.
menbit: Otlı yer, çayır.
menfūḥ: Üfürülmüş, nefes verilmiş.
menhel: Menzil, durak. Konaklanacak yer.
menḥereyn: İki burun deliği.
menhī: Şer' an yapılması yasak olan. Haram olan şey.
menḥūt: Yontulmuş.
meni': 1. Yanaşılmaz, yanına varılmaz. 2. İyi korunmuş ve muhafaza edilmiş yer. 3. Sağlam, dayanıklı.
meni'a: Ulaşılmaz, erişilmez.
menkūḥa: Nikahlanmış olan kadın.
menkūs: Baş aşağı çevrilmiş.
menkūşe: Nakşolunmuş, işlenmiş.
menūt: 1. Talik olunmuş, rapt edilmiş. Bağlı, asılı. 2. Sonradan bir kavim ve kabileye dahil olan.
menzile: Derece, rütbe, mertebe, paye.
me'ādin: Madenler.
me'āric: Miraclar, merdivenler.
me'kel: 1. Yemek yenecek yer. Geçim yeri. 2. Yemek.
me'nūs: Beğenilmiş, mergub. 2. Alışılmış, ünsiyet edilmiş.

merāhil: Menziller, merhaleler.
merāret: Acılık, tatsızlık.
merāyā: Aynalar.
merbūb: Köle.
merbūb: Kul, köle.
mercī': Kaynak, merkez. Müracaat edilecek yer.
mercūm: Recm edilmiş, taşlanmış.
mercūm: Taşlamak, taşa tutmak.
merdūd: Reddolunmuş, kabul edilmemiş.
merdūd: Reddolunmuş.
merdümek: İnsan, adam göz bebeği.
mergūb: Rağbet edilmiş, beğenilmiş.
mergūbe: Rağbet edilmiş. Beğenilmiş.
merķum: Yazılmış, adı geçmiş. Rakamla söylenmiş, sayılmış.
merkūz: Sabit kılınmış, saplanmış.
mer' ā: Aynalar.
merre: Kere, defā.
merşūd: Rasad olunmuş, ölçülüp biçilmiş.
merşūş: 1. Sağlam duruma getirme. 2. Sağlam, kavi.
mesāil: Meseleler.
mesālik: Süluk edilen yollar.
mesbūk: geçmiş arkada bırakılmış.
mesdūd: Kapanmış.
mesdūd: Kapatılmış, hudutlanmış.
mesmū': İşitilen.
mesmūmen: Zehirli olarak, zehirlenmiş olarak.
mesmū' a: Duyulmuş.
meşnā: 1.İkişer ikişer. 2.Çalgının ikinci teli.
mesnūn: 1.Bilenmiş bıçak. 2.Adet olmuş, mergub. 3. Sünnet kılınmış.
mess: 1.Yapışmak, değmek, dokunmak. 2. Meydana gelmek.
meşūbāt: İyilge karşı Allah tarafından verilen mükafatlar.
meşūn: Sıyanet olunmuş, mahfuz.
meşām: Burun.
meşhed: Şehit olunan yer.
meşhūd: 1.Görülen, şehâdet edilen. 2.Hz. Peygamberin bir ismi. 3.Suç üstü yakalanan. 4.Göz ile görülmüş. 5.Cuma günü. 6.Kıyâmet günü.
meşhūn: Dolu, doldurulmuş.
meşīme: Ana rahmi.
meşīyyet: 1.İrade, bellek gücü. 2. Temenni, dilek, arzu. 3. Yürüme adımlama.
meşīyyet: 1. İrâde, bellek gücü. 2. Temenni, dilek. 3. Yürüme adımlama.
meşreb: 1. Huy, yaratılış. 2. Gidiş. 3. İçmek, içilecek yer. 4. Fethetmek. 5. Mânevî haz ve feyz alınan yol.
meşrūh: Şerh edilmiş.
meşrūt: Şart koşulmuş, şarta bağlı.
meşşāta: 1.Tarakçı. 2. Süsleyen, tarayan.
meşy: Yürüme.
meţālib: Arzulananlar, istenenler.
nevātın: Vatanlaştırılmış, işlenmiş topraklar.

mevhibe: İhsan, sevgi, hediye.
mevķūf: 1.Vakıf olarak verilmiş, bağışlanmış. 2.Engellenmiş, durdurulmuş.
3.Tutuklanmış, hapsedilmiş. 4.Bağlı ilişkin.
mev'ıza: Öğüt, nasihat.
mev'ūd: Söz verilmiş, vaat edilmiş.
mevşil: 1.Ulaşılabacak yer, kavuşulacak yer. 2.En, genişlik yeri.
mevşul: 1.Erişen, vasıl olan. 2.Birleşmiş.
mevşüle: Bitiştirilmiş.
mevsūm: İşaretlenmiş.
mevţin: Yerleşir oturulan, yurt edinilen yer.
mevelān: Bir tarafa eğilmiş olan.
meymenet: Kut, mutluluk, bolluk.
mezāhim: Zahmetler.
mezāhir: Mazharlar.
mezbûre: Adı yukarıda geçen.
mezemmet: 1.Ayıplama, kınama, yerme. 2.Kınanacak, yerilecek iş.
mezmūn: Makbul olmayarak ayıplanmış.
mezra'a: Tarla, ekim yapılan yer.
mişdaķ: Bir şeyin doğru olduğunu ispata yarayan şey. 2. Alamet, tavır.
mişkal: 1.Parlatıcı araç. 2. Zarif konuşan kimse.
micmer: Buhurdan, tütsü kabı, mumluk.
midād: Mürekkebi.
mihād: Beşikler.
miknet: Güç, kuvvet, kudret.
minhāc: 1.Meslek, yol. 2.Büyük ve işlek cadde.
minḥat: Dülger rendesi. Taş ve tahta yontmada kullanan alet.
minķar: 1.Yırtıcı kuş gagası. 2.Taş yontmaya mahsus kalem.
mirā: Riyā, iki yüzölçüm.
miskiy: Miske özü.
mişkāt: Evlerde kandil konmak için duvarlara açılan oyuk, güzel koku.
miyāh: Sular.
mizbān: Ev sahibi, misafir kabul eden kimse.
mua'lece: Bir hususa çalışmak, hastalığa deva vermek.
muavenet: Yardımcılık, yardım.
mūceb: 1.Gerekli görülmüş, uygun bulunmuş. 2.Sonuç, netice. 3.Paraf, onay.
mūcib: İcabet eden, uyan.
muġtezi: Gıdalanan.
muḥaddeb: Kamburlu, tümsekli, üstü yumru duran.
muḥaķiķ: Tahkik eden.
muḥal: Olanaksız, imkansız. 2.Olmaz, olamaz.
muḥālāt: Mümkün olmayanlar.
muḥālata: Karışma, anlaşma.
muḥallā: Süslü, süslenmiş.
muḥalla: Süslü.
muḥarrerāt: Yazılı şeyler.
muḥāşamāt: Düşmanlık.
muḥat: İhata edilmiş etrafı çevrilmiş.
muḥāzarāt: Akılda tutulan faydalı bilgiler.

muḥazāt: Karşılayıp mukabil olma.
muḥdeş: Sonradan vücuda gelmiş. 2.Yeni, eski olmayan
muḥdiş: Yeniden yaratan, ortaya koyan. Hâdiseye sebep olan.
muḥftaşş: Bir şeye özgü.
muḥhib: 1.Dost, sevgi besleyen. 2.Erkek adı.
muḥibbî:Dosta özgü, sevgi ile ilgili.
muḥrıka: Yakan, yakıcı.
muḥtācān: İhtiyaca sahip olanlar.
muḥtecib: Perdelenmiş, örtülü, örtülmüş.
muḥted: Kesin, kesinleşmiş.
muḥtefi: Gizlenen, saklı.
muḥteriz: Sakınan, çekinen.
muḥtî: 1.Hataya sevk eden, yanılgıya düşüren. 2.Yanılgıya düşen, yanılan.
muḥaddim: İleriye geçen öne koyan, takdim eden sunan.
muḥallidîn: 1.Taklitçiler. Örnek ve misal alanlar. 2.Takınanlar.
muḥa'ar: Çukur, oyuk, çökük.
muḥārin: Yakın olan bitişen.
muḥārin: Yakın olan, ulaşan.
muḥarnes: 1.Merdivenli kubbe. 2.Başörtüsü. 3.İşlenmiş nakış nakış örülmüş.
muḥarriz: Medheden, öven.
muḥayyide: Kaydolunmuş.
muḥrî: Okuyan.
muḥtebis: İktibas eden, faydalanmak için aktaran.
muḥtedā: Kendisine uyulan.
munaẓẓım: Sıralayıp, dizen. 2. Nazm yazan, vezinli kafiye yazan.
munkatî': Kesilen, kopan.
muntaşih: Nasihat dinleyen.
muntabî': 1.Yaradılıştan gelen, fitri. 2. Göze hoş gelen.
munẓamm: 1. Zam edilen, ilâve edilen. 2. Ek, üste konan, katılan.
mu'abbir: Rüya tabircisi.
mu'addil: Düzeltten, denkleştiren.
mu'āhid: Anlaşma yapanlardan her biri.
mu'ākab: muakaba iden, birinin akabince ökcesine basarak gitmek. Birini azaba düşürmek.
mu'ākib: Cezalandıran.
mu'ālece: Hastayı timar etmek, müdavât, ilaç.
mu'anaka: Boynuna sarılma.
mu'ānaka: Kucaklaşmış, sarmaş dolaş olmuş.
mu'arrā: Temiz, çıplak.
mu'āşaka: Birbirine âşık olma.
mu'āşeke: Birbirine âşık olma, karşılıklı aşk.
mu'attar: 1.İtrılı, kokulu. 2.Güzel kokulu bir lale çiçeğinin adı.
mu'id: 1.Okullarda güvenliği sağlamada görevli olan mubassır yardımcısı.
2.Medrese silsilesinde bir unvan.
mu'taşım: Günahtan çekinen.
mu'teka: Azad edilmiş dış köle.
mu'tekid: 1. İtikad eden, göbül bağlayan. 2. Maneviyata iman eden, dindar.

mu'tekif: Kendi kendine bir yerde nefsi haps edip, duaya ve zikr-i ilahiye ve takvaya muvazenet eden.
mu'temed: Güvenilir, itimad edilir kimse.
mu'tezil: Bir kenara çekilen, kendi dünyasına kapanan.
murabba'-nişin: Bağdaş kurup oturan.
murāfık: Refākat eden, beraber bulunan.
murahhaş: 1.İzinli icazetli. 2.Her türlü yetkiye sahip delege.
mūriş: Zahmet veren, böyle bir şeye sebep olan. 2. Miras bırakan.
muşaffā: Temizlenmiş, süslenmiş.
muşahhih: Düzelten, tashih eden.
musahhih: Yanlışları düzelten.
musara'at: 1.Teşebbüs, girişme. 2.Sür'at ve acele etme.
muşavver: Zihnen düşünülen.
musib: İsabet etmiş, isabetli.
muşib: İsabetli, yanılmayan, doğru.
muştaf: Dizilmiş.
mū-şikāf: İnceden inceye araştıran.
mutaşaddi: Bir işe girişen.
mutazaccir: Ruh sıkılan.
mutazam: İçine alan.
mutazammın: İçine alan, üstüne alan.
mutehakik: Hakkı ortaya çıkaran.
mutahhar: Temiz, pak, mübarek.
mutālebe: Hakkını isteme, talepte bulunma.
mutarraz: Zinetlendirilmiş, süslendirilmiş. Dikiş ve nakışla kıymetlendirilmiş.
muṭī' : İtaatli, terbiyeli.
muṭṭali' : Haberli, bilgisi olan.
muvāfaqat: Uygunluk, imtisal. 2. Razı olma.
muvaḫḫik: Muvaffak eden, başarıya ulaştıran.
muvāneset: İnsana alışma, ünsiyet peyda etme.
muẓād: Karşıt, zıt.
muẓāhāt: Bir şeye benzeme.
muẓāḥrefāt: Süprüntüler, pislikler.
muẓmaḥil: Yok olmuş, çökmüş, perişan olmuş.
muẓtarr: Zorda kalmış.
mübādere(t): Bir işe hemen girişme, başlama.
mübāderet: Bir işe başlama.
mübādi: Ortaya koyan, meydana çıkan.
mübāşeret: 1.Bir işe girişmek. 2.Başlamak devam etmek.
mübāşeret: Bir işe veya konuya girişme, bahse tutuşma, başlama.
mübdi' : İbda edici numunesiz bir şeyi vücuda getirici.
mübdi' : Numune ve benzeri yokken bir şeyi yeni olarak keşfeden.
müberhen: Delilli ve bürhanlı.
mübtedi' : Bid'at çıkaran, bid'at çıkaran.
mübteni: 1.Bina edilmiş kurulmuş. 2. Dayanan istinad eden.
mübtil: 1.İptal eden. 2.Hakkı bātıl gören.
mücāhir: İzhar ve aşikâr eden.
mücāneset: Bir cinsten olma, benzeme.

mücānis: Aynı cinsten olan.
mücāzebe: Karşılıklı birbirini çekme.
mücevvef: Kovuk, içi boş şey.
mücmel: Kısa, öz, muhtasar.
müctemī': Biriken toplanan.
müdācī: İşi idare eden.
müdānāt: Yakınlık.
müdebbir: Evvelden düşünüp işleri ona göre ayarlayan.
müdebbire: Cariye.
müdemmir: Temdir eden, yok eden, helak eden.
müd'avv: Çağrılmış, davet edilmiş.
müdrık: Akılı eren, anlayan, kavrayan.
müdrıke: İdrak kuvveti. Akıl.
müeddi: 1.EDA eden. Te'diye eden. Ödeyen. 2. Sebep olan. Meydana gelmesine vesile olan.
müfāraḳat: Ayrılık. Bir yere bırakıp gitmek.
müfevveẓ: Sipariş ve ihāle olunmuş.
müfevvız: İhale eden, ısmarlayan.
müfīz: 1.Feyiz veren, bereket ve bolluk veren. 2. Allah'ın adlarından biri.
müfīz: Feyizlendire, feyiz veren. Allah'ın isimlerinden.
müfzī: Feyz veren, feyizlendiren.
müheyyā: Hazırlanmış.
müheyyi: Hazır.
mühlik: Ürkütücü, tehlikeli, öldürücü.
mükāleme: Karşılıklı konuşma.
mükāşif: Keşfeden, bulan, ortaya çıkaran.
mükāyid: Hile.
mükeddire: 1.Bulandıran, kirleten. 2. Hüzünlendiren, gam ve keder veren.
mükellel: 1.Başında taç bulunan 2. Parlak, müzeyyen, süslü.
mükevvenāt: Husûle gelmiş, vücut bulmuş şeyler, mevcûdât.
mülākī: Buluşan, yüz yüze gelen.
mülākḳab: Lakablanmış, lakaplı.
mülāzım: Bir yere veya bir kimseye bağlanıp ayrılmayan, bağlanma.
müleḳḳan: Telkin verme.
mülḥaḳ: Sonradan katılmış, ilave edilmiş.
mültefit: İltifat edici, teveccüh gösteren.
mültezim: Bir şeyi kendine lazım eden.
mülük: Melikler, hükümdarlar.
mümmed: İmdad eden, yardım eden.
mümsik: 1.Eli sıkı, cimri. 2.Bir şeye sağlam yapışan.
münāza'āt: Ağız kavgası, çekişme.
münbaṣiṭ: Yayılan, genişleyen.
mün-ci: Kurtaran, necât veren.
münfekḳ: Sökülen, ayrılan.
münḡamis: Suyu batmış.
münhā: Bildirilmiş, tebliğ edilmiş.
münhedim: Yıkılmış, harab olmuş.
münhezimān: Bozguna uğramış.

münîfe: Yüce, ulu.
münkasım: ayrılmış, bölünmüş.
münkir: İnkâr edeni kabul etmeyen.
mün'adim: Yok olan.
münşabîğ: Boyanan.
münselik: Bir yola girip oradan giden. Bir tarikata girmiş. Bir meslek tutmuş.
münşa'ib: Dal, budak salan, ayrı şubelere ayrılan.
münşe'ib: Kollara ayrılmış, dallanmış.
müntaḥab: Seçilmiş.
müntaḥib: Seçen, seçmen.
müntefî: Sönen, yok olan.
müntefî': Fayda gören, menfaatlenen.
müntehâ: 1. Son. 2. en son derece en son yer.
müntehi: Sona eren, son.
müntehiz: Vakit ve fırsatı kaçırmayan.
müntemî: İlgisi ilişkisi olan, yakınlık peydâ eden.
müntezî': Yerinden çekip koparan, bir şeyi söken.
müntakîl: İntikal eden, geçen.
mürâfîk: Arkadaşlar.
mürâfîk: Refakat eden, yoldaş.
mürîd: İrade eden, isteyen. 2. Allah'ın irade sıfatı.
mürtecâ: Ümit ve ricâ olunan şey.
mürtefî': İrtifa eden, yükselen, yükselmiş, yüce.
mürteḥîl: Göç eden
mürteḳîb: İrtikab eden, kötü iş yapan.
mürtesim: İrtisam eden, resmi çıkan. Görünür hale gelen.
mürûr: Geçmek, gitmek. 2. Sona erme, nihayet bulma.
mürzî' a: Süt anne.
müşâdif: Rastlayan, tesadüf eden.
müşâhere: Geceleyin uyanık olma.
müşâra'at: Teşebbüs, girişme.
müşbet: İsbat olunan, delil. Açık ve sabit olan.
müşbite: İspat eden.
müseddes: Altı kısımdan meydana gelmiş, altıgen.
müseddes: Altı kısımdan meydana gelmiş. Alatlolu, altıgen.
müsemmâ: İsimlendirilen.
müskit: Susturan söyleyecek söz bırakmayan.
müşmir(e): 1. Semeresini vermiş, meyvesi alınmış. 2. Sonuç veren. 3. Yaralı, verimli.
müsta'id: Kabiliyetli, yetenekli. 2. Anlayışlı.
müsta'id: Kabiliyetli.
müstaḥric: İstihrac eden, çıkaran. İbareden mana çıkaran anlamında.
müstaḥsen: Beğenilen, güzel. Herkesin beğendiği.
müstaḥzîr: Dayanan, arka veren.
müstaḳbîḥ: Tiksinen, beğenmeyen.
müstaḳırr: Yerleşmiş.
müsta'id: 1. Kabiliyetli, yetenekli. 2. Anlayışlı, kavrayışlı kimse.
müsta'iddân: İstidatlı kimseler.
müsta'iddân: Yetenekli kimseler.

müstecmî : Toplayan, cem eden.
müstedir: Dâire şeklinde olan.
müsted' a: İstenen, arzu edilen.
müsted' i: Yardım isteyen, dilekçe veren.
müstefād: Kazanılmış, istifade edilmiş.
müstefiz: Feyz alan, kazanç sahibi olan.
müsteftih: Açan, başlayan.
müsteftihān: 1.Açanlar, başlayanlar. 2. İyilik satanlar.
müstekşifān: Araştıranlar, keşfedenler.
müstelezzāt: Lezzet alınan şeyler.
müstelzim: Lüzumlu, gerektiren.
müstemend: 1.Gamlı, kederli mahzun. 2. Şikâyet eden.
müstemidd: Aman dileyen, yardım talebinde bulunan.
müstemidd: Yardım isteyen.
müstemi' : Dinleyen, işiten.
müstemir: 1.Sürekli, devamlı, muttasıl, dâim. 2.Sağlam, kavî.
müstened: Bir şeye istinâd edilmiş veya o şey sened kabul edilmiş.
müstenid: Bir şeye dayanan, bir şeyin üzerine konulmuş.
müstenşik: Burnuna nesne çeken veya su çeken (temizlik için).
müste'an: Kendisinden yardım beklenen.
müste'âr: Ödünç,igreti, kendisine ait olmayan.
müste'idd: Yetenekli, kabiliyetli.
müstersid: Doğru yolun gösterilmesini isteyen ve irşad edilmesini isteyen.
müstersidîn: Doğru ve Hak yolunun gösterilmesini, irşad edilmesini isteyenler.
müstes'ad: Uğurlu sayılan ve uğurlu sayılmış.
müstevdi': Emanet bırakan.
müstevhîş: Vahşet yapan.
müstevli: İstila eden.
müstezill: Birini hor ve hakir gören.
müşābehet: Benzeme, benzeyiş.
müşemîz: Bir şeyi kerih gören nefret eden.
müşk-nāb: Hâlis misk, berrak misk kokulu.
müşrif: 1.Etradı gören, etrafa bakan. 2.Yüce yer, yüksek yer. 3. Yükselen çıkan.
müşt: yumruk.
müştağil: Bir işle meşgul olan.
müşta' il: Yanan, tutuşan, alevlenen.
müşteheyât: İstekliler.
müşteheyât:Lezzetli, şeyler. Nefsin hoşuna giden şeyler.
müştemil: İçine alan, kapsayan.
müşterā: Para ile satın alınmış olan.
mütāba'at: Birine uyum sağlama, tabi olma.
mütābi': Tâbi olan, uyan.
mütebâdir: Birden bile akla gelen.
mütebâyine: Birbirine uymayan zıt sıfatlar.
mütebeddil: 1.Değişen, bozulan. 2. Karasız
mütebellid: Tenbel, ağır davranan.
müteberrike: Mübarek sayılan, teberrük eden.
mütebeyyin: Meydana çıkan, anlaşılan.

mütecessid: Cesed şekline giren, vücut bulan.
mütefāvit: Birbirinden farklı, çeşitli.
müteḥakkık: Tahakkuk eden, doğruluğu meydana çıkan.
mütekaddim: 1. Başa geçen, ön sırada bulunan. 2. Geçmişte kalan eski. 3. Arz edilen sunulan.
müteḳarrir: Kararlaştan, yerleşip kuvvet bulan.
müteḳātır: Damlayan, katre katre dökülen.
mütekeddir: 1. Kederli, hüzünlü. 2. Bulanık.
mütelāṣī: Yok olan.
müte' avvık: Sürüncemede olan.
müterākime: Biriken, birikmiş.
müterakḳıb: Ümit eden, uman.
müteṣaddi: Başlayan, teşebbüs eden.
müteṣā' id: Yükselen, yuları çıkan.
mütesāwī: Birbirine müsavi, eş olan.
müteṣevvık: Şevkli, istekli olan.
mütetābi': Birbiri ardınca gelen.
mütetāli: Birbiri ardınca olup giden.
mütetḥid: Beraberce, birlikte, birleşmiş.
mütevārid: Gelen, tevarüd eden.
mütevātir: Çok kimsenin naklettikleri haber.
müteveccih: 1. Yönelmiş, dönmüş. 2. Birisine karşı iyi düşünce ve sevgisi olmak. 3. Pir-i fani olmak.
mütevessid: Yastığa dayanan.
müteẓādd: Birbirine zıt.
müteẓāif: Kat kat artan.
mütezevvicīn: Evliler, evlenmiş olanlar.
mütteḥid: Beraberce, birlikte, birleşmiş.
mütteḳā: Dayanmağa, yaslanmağa yarayan şey.
müvānese: Üns dostluk kurmak.
müvāneset: Ünsiyet peyda etme.
müveddi: Ödeyen, tevdi eden.
müvekkil: İşini başkasına tevkil edip o işte o kimseyi kendi yerine ikāme eyleyen. Vekil tāyin eden.
müvelledāt: Doğmakla meydana gelen canlılar.
müverrahān: Tarih atılarak.
müzāhim: Zahmet ve sıkıntı veren. Zıt gelen.
müzaḥrefāt: Pislikler.
müzebzeb: 1. Karmakarışık. 2. Elinden bir şey gelmez. 3. Mütereddid.
müznibīn: Suçlular, günah işleyenler.

N

na't: Övme.
nabit: Biten, yerden çıkıp yetişen.
nā-ḫespan: Uygun olmamak.

nā-çespān: Uygun ve yakışık olmayan.
nāfiz: 1.Nüfuz eden, dleip geçen. 2. Tesir eden, nüfuzlu tesirli.
nağam: Nağmeler, âhenkler, türküler.
nağme-perdāz: Türkü, şarkı söyleyen.
nağme-serāyān: Şarkı, türkü söyleyenler.
nāire: 1.Ateş. 2. Sıcaklık, ısı.
naķāve: Temzilik.
naķmet: İntikam alma.
nā-maḥşūr: Sonu olmayan, sonsuz.
nāmiye: 1. Büyüyen artan, üreme kuvveti olan. Nebat ve hayvandaki büyüyüp gelişme kyvveti. 2.Farsçada namlı, şöhretli, ünlü.
na‘ mā: Rahatlık, nimet, ihsan.
na‘ re: Nara, haykırış.
naşb: 1.Dikme, Bir rütbe alma. 2. Bir göreve yeni atama.
nāsi: Unutan, nisyen eden.
nāsūt: İnsanlık, insanlar.
nā-sūfte: Delinmemiş, deliksiz.
naẓar-yāfte: Nazarda ulunmuş.
necāh: Zafer bulmak, murada ermek.
neciy: Sırdaş, sıkıfıkı dost.
nefehāt: Esintiler.
nefh: Ağızla bir şeye üfleme.
nef‘ : Fayda, yararlılık.
nehc: 1. Yol usul. 2. Doğru yol.
nehem: Açgözlü, hâris.
neheng: Timsah.
nehzat: Hareket, davranma, kalkışma, yola çıkma.
nekebāt: Darbe.
nemaṭ: Yol.
nemed: Keçe.
nemed-pūş: Keçe giyen, derviş.
ne‘ āyim: Menâzil-i Kamerden dört nurlu yıldızın adı.
nesak: Tarz, usul, yol.
neseb: 1. Sülale, hısımlık. 2. Soy.
nesemāt: Soluk alıp verme.
neşre: Ayın menzillerinden iki yıldız.
neşşābe: Ok yapıcılık, ok yapma sanatı.
netānet: Kötü kokmak, kokuşmak.
nevāfil: Nâfile ibâdetler.
nevāhî: 1.Yasak edilmiş şeyler, engeller. 2. Taraflar, yanlar, nahiyeler.
nevaḥîs: Kasaba.
nev-endāz: Yeni tarz.
nevḥa: 1.Ölüye ağıt yakmak. 2.Nağme ile güvercin ötmesi.
nevk: Sivri uç.
nev‘ : 1.Çeşit, sınıf, cins. 2.Taleb etmek, meyl etmek.
nevr: 1.Parlaklık. 2.Ağaç çiçeği, tomurcuk.
nevvāb: Naiblik eden, Birinin yerine vekil olarak iş gören.
neyl: 1.Merama erme. 2.Ulaşılan şey.

nezāhet: 1. Temizlik, paklık. 2. İncelik, çekicilik.
nezd: 1. Yan, yakın, kat, huzur. 2. Göre nazarında, fikrinde.
nezzāre: Seyirci, seyreden.
nezzāre-künān: Bakan.
nısf: Yarı
niğāste: Resm olunmuş, musavver.
niğin: Yüzük, mühür, hatem.
niḥ: Koymak mastarından emir.
niḥal: Milletler, dinler.
nikāt: Nükteler.
niḳmet: Ağır ceza.
ni‘al: Ayakkabılar, pabuçlar.
nīrān: Nurlar, ziyalar, ateşler.
niṣār: Saçmak.
nisvān: Kadınlar.
niṣeste: Oturmuş, oturan.
-niṣīn: Oturan, oturmuş.
niṣimen: 1. Oturacak yer, iskemle. 2. Vatan, ülke.
nitace: Yavrulama, doğurma.
niza‘: Kavgı.
nuḥās: 1. Bakır. 2. Kızgın maden. 3. Tütün.
nuḥistin: İlk evvel.
nuḳabā: Nakipler, vekiller.
nuḳre: Külçe halinde gümüş.
nuḳūl: Kaçınma, geri dönme.
nuḳūṣ: Nakışlar, resimler.
nuḳūṣ: Nakışlar, süslemeler, işlemeler.
nu‘mān: Dört ayaklı hayvanlar. 2. Kan.
nu‘ūt: Övülerek anlatılan şeyler, vasıflandırma. 2. Hz. Muhammed’i övmek için yazılan şiirler.
nūhūr: Akarsular, nehirler, ırmaklar.
nūhūfte: Saklı, giz.
nūḳāve: Seçme, mümtaz adam. Seçilmiş şey.
nūkre: Zorluk.
nūvāz: Okşayıcı, taltif edici.
nūvisende: Katip yazıcı.
nūvvāb: Naibler, kadı vekilleri.

P

pān-ṣad: Beş yüz.
pāṣ: Saçan, serpen, dağıtan manasında birleşik kelime yapar.
pehnā: Geniş, yassı.
perdāhte: Cilalanmış, parlatılmış.
pereṣtiṣ: Pek çok sevmek. Bendelik etmek. İbadet etmek.
per-gūṣā: 1. Kanat açıcı, uçucu. 2. Keskin uçucu.
pertev-endāz: Işıklandıran, ziya veren.
perveriṣ: 1. Yetiştirme, büyütme. 2. Eğitme, terbiye etme.
pesendide: Beğenilmiş, seçilmiş.

pesmānde: 1. Geri kalmış, geride bulunan. 2. Artmış, artık.
peşmin: Yünden yapılmış. 2. Sade ve süssüz elbise.
peyk: 1. Bir şeyin etrafında, ona tabi olarak dönen. Seyyare. 2. Haber ve mektup getirip götüreren.
peymūde: Ölçülmüş.
peyrev: Ardı sıra giden, tâbi olan, izinden giden.
pey-rev: İzleyen, takip eden, arkasından giden.
pimdār: 1. Zan, suizan, sanma, zannetme. 2. Böbürlenme.
pīrā: Süsleyici, düzenleyici, donatıcı.
pirāmen: Çevre, etraf, yan.
pīrān: Yaşlılar, ihtiyarlar.
pirāste: Düzen, intizam.
pīşrev: Önde gelen, öncü rehber.
pistān: Meme.
pister: Yatak, döşek.
piş-gāh: Ön kısım.
pişin: 1. peşin, önde önce. 2. Evvelki, eski.
pürsiş: Sorma, soruşturma.

R

ra'yyet: Hükümdarın idaresinde olanlar.
Rabbānī: 1. Rabba mensup, Allah adamı anlamına gelen Arapça bir kelime. 2. (Tas.) Velîlere, Rabbânî de denir. Allah dostu, Alla'ı bilen, tanıyan, yakın olan kimse. İlim ve dine derinleşmiş kimselere de, Rabbânî denir.
rābiḥa: Karlı, kazançlı, faydalı.
rācil: Yaya olarak, yürüyerek.
rāfiḥa: Şii fırkalarından bir taife. Hak mezhepten ayrılmış kimse.
rahīk: Safi şarap, cenenr şarabı.
rahne: 1. Gedik. 2. Bozuk, zarar. 3. Yara.
rāik: Katışıksız, saf
raḳabe: 1. Ense kökü boyun. 2. Kul, köle, cariye.
raḳam: 1. Yazan, çizen, eli kalem. 2. coğ. Kot, yerin denizden olan yüksekliği. 3. a. Erkek adı.
raḳamzen: Yazan, yazıcı.
raḳde: Uyku, berzah.
rakib: Daima görüp kontrol eden, gözetten.
raḳrāk: Şuleli ve ziyalı, parlak, nurlu.
rāsiḥ-dem: Sağlam nefesli, sözünde duran.
rast: 1. Doğru. 2. Sağ.
rāstān: Doğrular. Haklı kimseler.
ratḳ: 1. Bir şeyin yarığını bitştirmek. 2. Ulaşmak, yetişmek.
rāyāt: Bayraklar,
re'fet: 1. Acıma. 2. Yüce.
recā: Kenar, yan taraf.

recebiyyūn: Mutasavvıflara göre, Allah'ın izniyle gaybı bilen, pek çok kerametler göstererek recep ayında kensilerinde olağanüstü bir durum sezen ve her yüz yılda bir sayıları kırk olan evliyaullah, bir tür manevi kuvvet ve kudret sahipleri.

redīyye: Kötü, fena.

refākat: Arkadaşlık, refiklik.

rehnūmun: Rehberler, yol göstericiler.

reh-revān: Yolcular.

re'y: Görüş, hüküm.

resānende: Ulaştırıcı, getirici.

reşş: 1. Serpmek, püskürtmek. 2. Serpinti.

revāfız: Şia mezhebinde aşırılığa kaçan bir kola bağlı kimseler.

revāhil: Yük hayvanları

revāyih: Rayihalar, güzel kokular.

revendegān: Yürüyenler, gidenler.

rezānet: Ağırbaşlılık, vakarlılık.

rezā': Süt emme, emzirme.

ribka: İlmekli ipliğin her bir ilmiği.

ribkakeş: İlmik çeken.

rıfk: Yumuşaklık.

ribātāt: Ribatlar. Bağlar.

ricil: Topuktan aşağı ayağa denir.

rīh: 1. Rüzgar, yel. 2. Sızı, romatizma. 3. Devlet hoş ve iyi şeyler.

rikāb: 1. Üzengi. 2. Boyunduruk altında olanlar.

rimāh: Mızraklar, kargılar.

riş: 1. Yara, cerahat. 2. Yaralı. 3. Sakal.

riyāhīn: Reyhanlar.

riyāz: Bahçeler.

rīz: Döken, saçan, dağıtan.

rūbehāne: Tilki gibi.

rub'-ı meskūn: Dünyanın kara olan dörtte bir kısmı.

rubūde: Kapılmış, kapılan.

rū-nūmūn: Yüzünü gösteren, ortaya çıkan.

ru'ūnet: Bönlük, ahmaklık.

rū-pūş: Yüz örtüsü, peçe.

ruus: Re'sin cem'i.

ruvāt: Hikaye edenler.

rūbūde: Kapılmış, kapılan.

rūesā: Resiler, başkanlar.

rūfekā: Arkadaşlar, yoldaşlar.

rūfkā: Yoldaş olan.

rūkbān: Biniciler, binenler.

rūkbe: Diz, dizkapağı.

-rūste: "çıkılmış, bitmiş, yetişmiş" anlamlarına gelip birleşik kelime yapar.

sā'ir(e): Dolaşan gezinen, hareket eden. 2. Başka, özge, diğer.
sâbık(a): Geçmiş, önceki.
şabîh: Güzel hoş.
sādāt: Seyyidler.
şadme: 1. Vuruş, çarma. 2. Biedenbire patlama. 3. Ansızın başa gelen musibet.
şadr-nişîn: Bir toplantıda baş sedirde oturan.
şafiyy: 1. Temiz, halis, saf. 2. Seçkin samimi dost.
şahve: Ayıklık uyanıklık.
sāk: 1. Baldır. 2. Köksap. 3. Kenar.
saķāmet: Zıyan, noksan. 2. Keyifsizlik. 3. Dert.
sākayn: 1. İki baldır. 2. İkizkenar.
sakf: Çatı, tavan.
sākinān: Oynamayanlar, belli bir vaziyette duran. 2. Oturan, ikamet eden.
sākit: Sükut eden.
sakķa: Çok su dağıtan, çok sulayan.
şalābet: Peklik, dayanma, sağlamlık.
sālār: Kafiye veya kabile reisi. Baş, başkan, reis.
sālḥūrde: Çok yaşlı, pek ihtiyar.
sālife: Evvelce geçen, geçmiş.
şalşāl: Çamur, balçık.
sāmine: Sekizinci.
şāmit: 1. Sükut eden, susan.
şamşam: Yüzü dönmez keskin kılıç.
şamt: Sükut, susma. 2. tas. Dilin belasından korunmak için sessiz kalmak.
şan' : Sağlam ve muhmay yer.
Sa' d-ı Ekber: (Astr.) Jüpiter, Müşteri gezegeni.
sa' dihā: Bulutun kat kat olması.
şā' id: Yukarı çıkan yükselen. Saadetli.
şarāḥat: Sarih olma, zahir olmak. Açıklık.
şarfe: Nurlu bir yıldız ismi.
sārī: Aktarılan, geçen.
şarīḥ: Açık belli, aşikar.
şarīmet: 1. Ekini biçilmiş yer. 2. Kast, azimet, niyet.
sāriye: 1. Direk. 2. Gece yağmur yağdıran bulut.
sāriye: Geçen bulaşan.
satvet: Ezici kuvvet.
saṭevāt: Birinin üzerine şiddetle sıçramalar.
sāṭi' : Ruşen, parlak.
şavāb: 1. Doğruluk, dürüstlük. 2. Doğru, sağlıklı.
şavāmi' : Hücre. 2. İbadet yeri.
şavb: 1. Taraf, yön, cihet.
şavn: Koruma, muhafaza, sıyanet.
şayāşī: Muhkem yüksek yerler. 2. Dağın uçları. 3. Herhangi bir şeyin asılları.
sāye-bān: Gölgelek.
sebāb: Gençlik, yiğit civan.
sebak: 1. Ders. 2. Ödül, yarıştan evvel ortaya konan şey. 3. Geçmiş mazi.
sebb: Küfran, küfür, sövüp saymak.
sebbābe: Şehadet parmağı.

sebbah: suda yüzen yüzücü.
sebk: İlerleme, atlama.
sebû: testi.
sefâin: 1. Gemiler. 2. (mec.) Türlü konuları içine alan kitaplar.
sefid: Beyaz, ak.
sefk: Dökme, akıtma.
şehānet: Sıcaklık.
sekrān: Sarhoş, mest.
selāsıl: 1. Silsileler. 2. Zincirler.
selb: 1. Kapma, zorla alma. 2. Kaldırma, giderme. 3. Menfileştirme. 4. İnkâr etme.
selikā: Güzel söz söyleme ve yazma istidadı.
sell: 1. Yavaşça çekip çıkarma, sıyırma. 2. Çıkarma, çıkırılma.
sem: Zehir.
şemen: Bir şeyin bahası, değeri.
semiyy: Adaş, aynı adı taşıyan kimse. 2. Büyük, yüksek, ali.
semûm: 1. Sam yeli. 2. Öldürücü sıcak rüzgar.
şeneviyye: İki Tanrıya inanma, ikiciler.
serā: Sırlar.
serādikāt: Sadece padişahlara mahsus perde.
serāir: Gizli şeyler, sırlar.
sereyān: 1. Yayılma, dağılma. 2. Geçme, sirâyet.
ser-fürü-bürde: 1. Baş eğmiş, itaat etmiş kimse. 2. Düşünceye dalmış.
serîr: Taht.
sermed: Dâimâ, sürekli.
ser-nigûn: Baş aşağı dönmüş. Bahtsız.
serpûş: Başa giyilen başı örten külah, takke. sevād: 1. Kararlı 2. İnsanlar. 3. Şehir kasaba, köy.
setā'ir: Örtülünecek veya perdelenecek şeyler.
sevāhil: Sahiller, yalılar. Deniz veya ırmak kenarları.
şevākib: Sâkıblar, pek parlak yıldızlar.
sev'e: Avret yeri.
seyr 'anillāh: Allah'tan seyir: Tarikat yolunda vahdette kesreti, kesrette vahdeti görme derecesi olan dördüncü mertebe.
seyyiāt: Kötülük, günahlar, suçlar.
sezāvār: Münasib, uygun.
sıgar: Küçük.
şıkāl: Parlatma.
şıyānet: Koruma ve korunma.
sibāhat: Suda yüzmek.
sifāriş: 1. Görevlendirme. 2. Tavsiyede bulunma.
şikal: Ağırılık.
şikāt: İnanılır kimseler.
sikkîn: Bıçak.
silk: 1. Dizi sıra. 2. Yol tarik. 3. İplik hayt.
simāk: Bir yıldız kümesi.
simā': Çalgılı tören eğlence.
şimîn: Gümüşten gümüşe benzer.
sinn: Yaşanmış olan zaman.

sipās: Şükretme, dua etme.
sipahr: yer küre.
sirişt: Tıynet, yaradılış, yoğrulmuş.
sirişte: Yoğrulmuş.
sitt: Altı.
sivā’: Gayrı, başka.
siyādet: Seyitlik.
siyyemā: Özellikle, hele, her şeyden önce anlamına gelen söz.
subbūh: Tesbih tenziye ile olunan Hak subhanehu.
sub’: Yedide bir.
sūde: Sürmüş, sürülmüş.
şūf: Yün dokuma, yünden yapılmış.
şufūf: Saflar, sıralar.
suḥb: Bulut.
suḥre: Maskara, gülünç, eğlenceli.
sūḥtegān: Softalar, medrese öğrencileri.
suḥub: Bulutlar.
şulb: 1.Kaburga kemiği. 2. Zürriyet, sülâle.
şulbî: Birinin sulbünden gelme. Kendi evladı, kendi oğlu.
şuleḥā: Salihler, günah işlemeyen iyi insanlar.
sumūt: 1. Susma, sükut. 2. Somurtma.
şunūf: Sınıflar, dereceler.
şu’bān: Ejderha, büyük yılan.
şu’ūbet: Zorluk, güçlük.
şu’ūd: 1.Yükselmek, çıkmak. 2.
şūrî: Surete ait, görünüşe ait. Hakiki ve samimi olmayan.
suver: Suretler.
sūbut: Sâbit.
sūbül: Yollar, caddeler.
sūdde: Kapı, eşik.
sūfte: Delinmiş, delikli.
şulāṣā: Salı.
sūm’a: İhlassızlıktan çıkan, işitilsin ve bilinsin diye yapılan iş.
sündüs: Altın veya gümüş tellerle işlemeli ve nakışlı ipekli kumaş.
sünen: Sünnetler.
sünün: Seneler, yıllar.
sū’edā: 1.Kutlu uğurlu kimseler. 2.Kadın adı.
sū’r: Artık, yiyecek içecekten arta kalan şey.
sūrādikāt: Saray perdeleri.
sūrādikāt: 1.Saray perdeleri, harem dairelerinin önüne çekilen beyaz perdeler. 2. Otağlar, padişah çadırları. 3. mec. Âlem, dünya.
sürūd: Terennüm, şarkı.
sürüş: 1.Melek. 2. Cebrâil
sütire: Perde, örtü, perdelenecek şey.
sütüde: Övülmüş, medhedilmiş.
şüvār: Ata binmiş, binici.
süvüm: Üçüncü.
süyuf: Kılıçlar.

Ş

- şād-āb**: Suyu kanmış sulu, taze.
şağab: Fitne çıkarmak. 2. Gürültü çıkarmak.
şāhrāh: Büyük ve işlek yol, cadde. Şaşırlması mümkün olmayan doğru yol.
şa'şa'a: 1. Ziyâ, parlaklık, şimşek çakar gibi parlamak. 2. Gösteriş, zâhiri süs.
şārib: İçen.
şatahāt: Manevi sarhoşluk. 2. İstiğrak halinde söylenen muvazenesiz sözler.
şatır: 1. Yarı, yarım. 2. Kısım, bölüm, parça.
şēamet: Kötülük, uğursuzluk, bedbahtlık.
şebāb: 1. Gençlik. 2. Yiğit. 3. Gençler.
şebēh: Cesed, cüsse, cisim, şahıs.
şebeke: Avcı, balık ağı. 2. Kafes şeklinde olan.
şebh: Çekmek.
şehīr: Şeref fve şan sahibi olan.
şehriyār: Hükümdar.
şekā: Bedbahtlık, bahtı karalık. 2. Rezillik, alçaklık.
şemīm: Hoş koku, koku.
şemim: Koku. Hoş koku.
şerīt: 1. Şerit. 2. Uzun yol. 3. Dar ve uzun dokuma parçası.
şermsār: Utangaç, mahcub.
şer': Allah'ın emri doğrultusunda dini inançlara göre belirlenmiş kurallar.
şettā: Değişik, farklı şeyler.
şevāhid: Şahitler, şehadet edenler.
şevākīl: Tarikler, yollar.
şevārīk: Nurlar, aydınlıklar.
şeyb: 1. İhtiyarlık, yaşlılık. 2. Saç, sakal ağarması.
şeyhūhet: İhtiyarlık, yaşlılık.
şeyhūhet: Yaşlılık, yaşlılık.
şibā': Doygunluk, karnı tok olan kimseler.
şibh: Benzer, benzeyen.
şifte: Kaçiki düşkün, tutkun.
şīme: Huy, tabiat.
şimşir: Kılıç.
şinev: İşiten, inleyen.
şīr-dilir: Aslan yürekli, cesur.
şirzime: Küçük ehemmiyetsiz cemaat. Bir miktar insan grubu.
şitāb: Koşmak, acele etmek.
şuhha: Mücadele etmek, kıskançlık, cimrilik.
şūm: Uğursuz kişi.
şu 'unāt: Hâdisler, olaylar.
şūre: 1. Çorak, verimsiz. 2. Tuzlu, kekremsi. 3. Güherçile.
şurūt: Şartlar.
Şuşter: İran'ın güneyinde Huzestan eyaletinin kuzey kısmında yer alan bir şehir.
şuṭūṭ: Büyük nehirler.

şühûr: Aylar
şümâr: Hesap, sayı.
şümü‘: Mumlar, balmumları.
şümü‘: Mumlar.
şürûr: Şerler, kötülükler.
şüste: Yıkanmış.
şüûnât: Hâdiseler, olaylar.
şüyûh: 1.Şeyhler. 2. Yaşlılar, ihtiyarlar.

T

ta‘addüd: Birden fazla, birkaç olma, çoğalama.
ta‘ayyun: Meydana çıkarma.
taakkul: 1. Akıl erdirmе, anlama. 2. Hatırlama.
tâbiş: Parlama, parıldayış.
tâb-nâk: Aydınlatan, ıfık veren.
tabtıyn: Gizlemek, sırdaş olmak.
tağallüb: 1.Zorbalık. 2. Üstün gelmek.
tağyîr: Değıştirme, bozma, başkalaştırma.
tağziye: Gaza etme, din uğruna savaşıma.
taħaddüş: 1.Sonradan ortaya çıkma, yok iken var olma. 2.Sezgi, sezme gücü.
taħalluk: Yeni bir huy edinme,
taħalluş:Kurtulma, halas edinme.
taħavvül: Birinden diğereine geçmek. Tebdil etmek. Değışmek.
taħdîd: Hudutlandırmak, sınırlandırmak.
taħdîd: Sınırlamak.
taħlîse:Kurtarmak.
taħliye: 1.Boşaltma, boş duruma getirme. 2. Özgür bırakma, salıverme.
taħmîr: Mayalandırma, yoğurma.
taħric: Çıkartma, meydana koyma.
taħrîz: Kışkırtma, kışkırtılma.
taħzîr: Korkutmak, çekindirmek, sakındırma.
taħallüb: 1. Dönme bir yandan bir yana çevirme. 2. Değışme, başka kalıba girme.
taħarrüb: Yakınlaşmak. 2.Zamanı gelmek. Vakti yakın olmak.
taħayyüd: 1.Kayıt altına girme, bağlanma. 2.Uğraşıma, üstüne düşme, özen gösterme, dikkatleri üzerine toplama.
takbil: Saygı ile öpme, bus etme.
taklîb: Döndürme, çevirme.
taklîl: Azaltma.
takyîd: Bağlama.
talâvet: Güzel, şirinlik.
tanẓîf: Temizlemek.
ta‘abbüd: İbadet etme.
ta‘dâd: Sayı saymak, birer birer söylemek. Sıralamak.
ta‘rîc: 1.Meyletmek, eğilmek. 2. Bir nesnenin üzerinde durmak.
ta‘vîk: İlerlemesine mani olmak. Geciktirmek.

ta'vik: 1. İlerlemesine mani olma, oyalama. 2. Geciktirmek.
ta'vîz: Nazardan korunmak için okunan dua. 2. Bedel karşılık.
târ u pûd: Yatay ve dikey olarak atılan kumaş telleri.
taşâmum: İşitmez ve duymaz görünme.
taşâmum: İşitmez veya duymaz görünme.
taştîr: 1. Yazma, kaleme alma, telif etme. 2. Çizgilerle veya hatlarla çizme.
taţarruk: Yola girme, yol bulma.
taţhîr: Temizleme, temiz kılma.
tavassuţ: Aracılık etme.
tavaţţun: Bir yeri vatan edinmek. Bir yerde yerleşmek.
tavşîf: Bir şeyin vasıflarını söylemek.
tavzîh: Açıklamak, beyanda bulunmak.
taẕayyu: Zıyan etme.
tazyîf: Küçültmek, tahkir etme.
taẕyî': 1. Kaybetme. 2. Telef ve zıyan etme.
te'ehhûr : Gecikme.
tebâdûr: Ani olarak zihne gelmek.
tebahhûr: 1. Deniz veya derya konumunu alma. 2. Derine inme özünü kavrama.
3. Bilimde derinleşme.
tebeddül: Başkalaşmak, değişmek. 2. Şahsı tanıma. 3. Tanıma.
tebşîr: Karşılama.
tecevvüz: 1. Caiz görme, uygun bulma. 2. Mecaz kullanma.
tecliye: Cilalama, cila verme.
tedâhûl: 1. İç içe olmak birbiri içine geçmek. 2. Yığılıp kalmak. Birikmek. Karışmak.
tedârib: Uygulamalı.
tedelli: Tevazu gösterme.
tedennî: Aşağı düşme. Aşağı inme. 2. Manevi ve maddi gerileme.
tedennüs: Pisenme, kirlenme.
tedvîn: Bir araya toplayarak tertipleme.
teemmül: İyice etraflıca düşünmek.
tefâdi': Feda etmek, feda olmak.
tefakkkut: Sorma, soruşturma.
tefâvût: Farklılık. Uygunsuzluk.
tefekkkud: Arayıp sormak, kaybolmak.
teferruc: Ferahlanmak. 2. Gezintiye çıkmak.
tefhîm: 1. Büyük görme. 2. Bir harfi ince ve uzun okuma özelliği.
tefrîd: Dünya alaka ve meşguliyetlerinden ayrılıp, ibadet ve taatle meşgul olma.
tegayür: zıt olma, başka türlü olma, uymama.
tehâvün: Mühimsememek, önemsememek, aldırış etmemek. 2. İstihkar, horlama, hakir görme.
tehecci: Hecelelemek.
tehevvr: Korkusuzlukla düşünmeden hareket etmek.
teheyyc: Heyecanlanma.
tehiyye: Selam vermek, hayır dua etmek. 2. Hazır ve amade kılmak.
tehniye: Kutlama, tebrik etme.
tehyîc: Heyecanlandırma, coşturma.
tekaddüm: Geçmiş olma.
tekaţur: Damlama.

tekellüf: 1. Kendi isteği ile külfete girme. 2. gösterişe kapılma, özenme.
tekrîm: Hürmet ve tazim göstermek.
tekyegâh: Sığınak.
telâmiz: Talebeler, çıraklar.
telâṭum: Birbiri ile çarpışmak, vuruşmak.
telâṭum: Birbiri ile çarpışmak.
telebbüs: Giyinme.
telemmüz: Talebelik etmek.
tele'lü: Işık verme, aydınlatma.
televvün: Renkten, renge girme.
telsiye: Birinin acılarını azaltmaya çalışma.
temekkün: Yerleşmek, yer tutmak. 2.Vakar ve temkin sahibi olmak. 3.Sultan yanında rütbe sahibi olmak.
temevvüc: Dalgalanma.
temîme: Heykel.
temşît: Tarama veya taranma.
temşiyet: Yürütme, ilerletme.
temyîz: Ayırma, seçme, tefrik. 2.Ayırma becerisi.
tenākür: Bilmezlikten gelme. Tecahül etmek. 2. Birbirine adavet etmek.
tenāsüh: Ruhun bir cisimden diğerine geçmesi.
tenāvül: 1.Bir şeyi alma. 2. Yemek yeme. 3. Bahşış ve ihsanda bulunma.
tenbîh: Tenbihler.
tenevvü' : Çeşitlenmek.
tenevvü' ât: Çeşitlenmeler.
tenezzüh: Uzaklaşmak.
teng: Sıkı yapışık, bağ, kayış, ince, zarif, bol.
teng-â-teng: Çok nadir.
tengnâ: Dar yer, geçit. 2. Mezar.
tenmiye: Artırmak, bereketlendirmek.
ten'im: Nimetlendirmek.
tensîk: Düzene koyma.
te'akub: Birbiri ardınca gelme.
te'amî: Görememezlik, görmez gibi görünme.
terah: Gam, keder, acı.
terākîb: Terkibler, tamlamalar.
tereffu' : Yükseğe çıkma, yukarı kalkma.
terekküb: Birleşmek, karışmak, meydana gelmek.
tergîb: Şevklendirme, ümitlendirme. Rağbet verdirme. İsteklendirme.
terşî' : 1.Mücevherle süslemek. 2.Kakmacılık.
terşîh: Süzme, sızdırma. 2. Besleyip, terbiye etme.
tesdîd: 1.Hayırlı işlere doğru yöneltme. 2. Doğrultma, doğrultulama.
tesehhür: Gece uykusuzluk çekme.
tesevvüf: Ertelemek.
teshîr: 1.İtaata getirmek elde etmek. Zapt etmek.
tesliyet: Avutma, teselli.
tesmiye: 1.İsimlendirme, ad verme. 2.Besmele çekme.
teşrîh: 1.Halas etme, kurtarma. 2.Kıl tarama.
tesvîl: 1.Tezyin etme, süsleme. 2. Kötü bir şeyi güzel göstererek aldatma.

tesviye: Seviyelendirme, iki şeyi musavi etme.
teşahhuş: 1.Şahıslştırma, kişileştirme.
teşevvüş: 1.Karma karışık olma. 2.Bulanıklık.
teşri': Yolu açık ve vâzih kılma.
tetābu': Birbiri ardına gelmek.
tetebbu': Araştırıp tetkik etme, derinliğine inceleme.
tevābi': Tâbiler, boyun eğenler. 2. Hademeler, hizmetçiler. 3.Aynı görüş ve düşüncede olanlar.
tevağgöl: 1. İlerleme. 2.Bir ilmin ilerisine varma, uğraşma, çok çalışma, pek meşgul olma.
tevaḳḳuf: 1.Durma eğlenip kalma. 2. Bağlı olma, taalluk etme.
tevālī: Uzayıp gitmek, devam etmek. Sürmek.
tevātür: Kuvvetli haber. 2. Müteaddid şeyler.
tevcihāt: Verilmiş rütbeler.
teveccüh:Yönelmek.
tevellüdāt: Belirli bir zaman içinde doğum, umumî doğumlar.
tevessüd: Dayanma, istinad.
tevfir: Çoğalma, artma.
teybīn: Belirtme, açıkça anlatma.
tezevvüc: Evlenme.
tezyīf: 1. Sahte veya taklit olarak gösterme, çürütme. 2. Eğlence alaya alma.
tibyān: Beyân, açık ifade.
tıyn: Çamur, balçık.
tıynet: Hilkat, yaratılış.
tibyān: Açık bir ifade ile beyan etme.
tiz: Keskin, çabuk, tez.
tiz-rev: Çabuk yürüyüşlü, acele ile giden.
tuğyan:1.Taşma, coşma, su baskını. 2.Haddini aşma, azgınlık.
tutuk: Perde.
tūṭiyān: Papağanlar, tutiler.
tülûv: 1. Tilavet. 2. Bir kimseye uyup ardınca gitmek.
ṭabak: Tepe.
ṭabā': 1.Bulaşmak. 2.Kir. 3. Demirin paslanması.
ṭabāyi': Mizaçlar, tabiatlar.
ṭab': Tabiat, huy.
ṭahūr: Çok temiz.
ṭama': Aç gözlülük, hırsla istemek.
ṭamṭām: Denizin ortası.
ṭannān:1. Tını, ses aksi. 2.Böcek vızıltısı.
ṭa' am: 1.Yemek yeme. 2.Tat, lezzet, çeşni. 3.Yiyecek, rızık.
ṭarab: Şenlik. Sevinçlik.
ṭarāvet: Tazelik, körpelik.
ṭarḥ: Uzaklaştırmak.
ṭarī: Taze taravetli.
ṭārḳ: Vurmak, dövmek.
ṭarrār: Yankesici.
ṭavāif: Gruplar, bölükler.
ṭaviyyet: İnsanın gönlünde gizli olan istek.

ṭayrān: Uçmak.
ṭayş: Hafif ve bî-temkîn ve sebük meşrep olmak ve bir kimsenin akli gitmek.
ṭeşt: Leğen.
tenahhî: Son bulma.
ṭibā': Tabiat, yaratılış.
ṭibkınca: Onun gibi.
ṭihāl: Dalak.
ṭilā: 1. Sürülecek şey, yağ katran. 2. İlaç merhem. 3. Şarap. 4. Akıcı durumda olan altın.
ṭināb: Kazığa bağlanan çadır ipi.
ṭufūlet: Çocukluk.
ṭūl: Uzunluk, boy. 2. Ast. Boylam.
ṭurfe: Garib, nadide.
ṭuyūr: Kuşlar.

U

‘ubbād: 1.Kullar. 2. (Tas.) Kendilerinde zühd ve Hakk’a bütünüyle bir yöneliş bulunan, dış görünüşlerinde güzel ve övülmüş huylar gâlip olan ricâlullahıdır. Bunlar Cenâb-ı Hakka değil kendi salih âmellerine güvenirler.
‘ubūr: Geçmek atlama.
‘udūl: 1.Adaletli olanlar, doğruluktan ayrılmayanlar. 2.Sapma yoldan çıkma. 3.Geri dönme vazgeçme.
ufūl: Kaybolma, yok olma.
uḥrā: Sair,diğer başka, son.
‘uhūd: Ahidler, yeminler.
‘ukūbet: İşkence, azab. 2. İşkence.
‘ukūs: Akisler.
ūlā: Birinci hakikat.
‘ulūc: Girme.
‘ulūket:
‘umḵ: Derinlik.
‘umḵī: Derinlikle ilgili, dibe özgü.
‘ummāl: Amilin cem’i. amirler, iş görenler.
umur: Emirler, hususlar.
unf: Kabalık, sert.
‘unfūvān: 1.Gençliğin ve güzelliğin başlangıcı. 2.Bir şeyin tazelik zamanı, tazelik parlaklık.
‘urūc: Yukarı çıkmak, yükselmek.
‘urūḵ: 1.Irklar. 2. Kökler, damarlar.
‘urus (‘urs): Dügün yemeği.
‘urve: Kulp yapışacak sap. Tutacak yer.
‘urza: Hedef.
‘uşāt: Asiler, zorbalar, itaat etmeyenler. 2. Günahkarlar.
‘uyūb: Ayıplar, kusurlar.
‘uyūn: 1.Gözler. 2.Kaynaklar, pınarlar.

‘**üzemā**: Mevki ve şeref bakımından büyükler.

Ü

ümem: Ümmetler.

ümmehāt: 1.Analar, anneler. 2.Esaslar, asıllar. 3.Değerli bilimsel kitaplar.

ümmehāt: Anneler.

ümmiyye: 1. Umut, ümit. 2. Niyet, kuruntu.

üsbū: Hafta

üsrüb: Kurşun.

üstüvār: Kuvvetli.

V

vācid: Vücuda getiren. Mevcud olan.

vāfi: uygun, gerekli niteliklere sahip.

vaḥīd: Yalnız, tek.

vāḥidiyyet: Birlik, teklik, bir olma, tek olma. 2.tas. Allah’ın zatı.

vaḥşet: 1.Issızlık, تنها. 2.Aç kimse. 3.Yabanilik.

vālid: Baba.

vālih: 1. Şaşakalmış, şaşırılmış, hayran. 2. (Tas.) İlahi aşkıta delilik derecesine ulaşan kişi.

vāşık: İnanan, itimat eden.

vāşika: Güvenilir.

vāzih: Açık, aşikar.

vaż: Koyma, yerleştirme.

vedā: Emaneti bırakma.

vedāyi: Vedialar, emânetler.

vedi: Emanet.

velā: 1.Yakınlık sahiplik. 2.Sevme, muhabbet.

verā: 1. Arka, arka taraf, geri. 2. Kıç. 3. Başka, gayrı.

verāşet: Bir ölünün malına varis olma, mirasçılık.

vereşe: Mirasçılar, miras alanlar.

verziş: İşletme, চালিমা.

veşāif: Hizmetçiler, uşaklar.

vesā: Vasıtalar.

vesaţet: Araya girme, vâsita olma.

veşen: Put.

vesm: Kızgın demirle vurulan damga, işaret, emare.

vesnān: Uyuyakalmışlar.

vetire: Yol, üslub.

vezān: Esen.

vifāk: Uygunluk.

vikāye: Koruma, arka çıkma.

visāde: Dayanıp rahat edilecek yastık, şilte.
vişāh: Ziynetli. Süslü muska, hamail.
vizr: Günah, ağırlık.
vuḥūṣ: Vahşiler, yabaniler.
vuẕi‘a: Va‘z olundu anlamında bir söz.
vücūb: 1. Vacip ve lâzım olan. 2. Sabit olan. 3. Sükût ve uyku.
vülūc: Birbiri içine girme, dahil olma.
vürūd: 1. Geliş, gelme. 2. Suyu gitme. 3. Toplar damarlar.
vūs‘at: Genişlik, bolluk.

Y

yaḥtemil: Olasılık, ihtimal, olabilir.
yaḥza: Uyanıklık, tetikte olma.
yedān: Eller.
yedeyn: İki el.
yeke-süvār: Tek başına atlı.
yekrište: 1. Uyfun, muvafık, yaraşır. 2. Şefkatli.
Yerim: Yemen’de bir kasaba.
yesār: Sol.
yez: Bağ, bahçe, tarla.
yübüset: kuruluk.

Z

za‘m: Söz.
ẕafire: Saç örgüsü.
zāgān: Kargalar.
ẕāhib: 1. Giden, gidici. 2. Bir fikre kapılıp, bir fikre uyan.
ẕahīr: Arka çıkan, destek olan, hami.
ẕahr: 1. Binek devesi. 2. Kara yolu. 3. Sırt, arka. 4. Yüksek yer. 5. Haber.
zāil: Geçen, geçici, daim olmayan.
ẕalīl: Gölge.
ẕal‘: Eğilmek, meyl etmek.
ẕamāir: Zamirler, bir şeyin iç yüzleri.
ẕa‘if: Zayıf, kuvvetsiz, güçsüz mecalsiz.
za‘m: Söz, kelâm.
ẕarā‘at: Alçaltma, kendini küçültme.
ẕarr: Zararlı.
ẕavārib: Nabız damarları.
zebānekeş: Alevlenen, alevli.
zebīḥ: 1. Kesme, boğazlama. 2. Hz. İsmail’in lakabı.
zacr: Men etme, engelleme.

zehāb: 1. Yönelme, gitme, azimet. 2. Düşünce, sanı. 3. Bir yola girme, bir düşünceyi benimseme. 4. tas. Allah'a karşı beslenen temiz, saf, katışıksız tutku.

zeḥḥār: Dolu, taşkın, coşkun.

zehre: Cigere bitişik olan öd, safra.

zellāt: Zelleler, sürçmeler, hatalar.

zemīme: Beğenilmeyen, kötü hâl ve hareket.

zemzeme: Nağme, hoş ses.

zenb: Günah, suç, kabahat.

zencebīl: Hoş kokulu bir baharat.

zeneb: peltek kuyruk

zeng: Pas, kir.

zenūb: Sakaların su dağıttıkları bir kapdır.

zeri' a: Neden sebep, vesile, bahane.

zer-nigār: Altın ile işlenmiş, yaldızlı.

zevācir: Yasak edenler, men edenler.

zevāhir: 1. Parkal yıldızlar.

zevāl: 1.Yerinden ayrılıp

zevāt: Zatlar, kişiler.

zevāyā: Zaviyeler, açılar, köşeler.

Zevrā': 1. Dicle nehri. 2. Bağdat şehri. 3. Derin kuyu. 4. Uzak yer.

zılı : Yan veya kaburga kemiği.

zī: Görünüş, kılık, kıyafet.

zīb: Süs, ziynet.

zībak: Civa.

zihāb: Yürüyüp gitmek ve göçüp gitmek, mürûr etmek.

zimām: Yular.

zīr: Alt aşağı.

zīrā' : Gökde ayın menzillerinden birisi.

zu'afā: Zayıflar, zayıf olanlar.

zulem: Karanlıklar.

zu' m: Kötü düşünce.

zücāc: Sırça, cam.

zūkūret: Erkeklik.

zülāl: Soğuk, tatlı su.

zūlfā: Yakınlık, yaklaşma.

zümürūd: 1. Zümrüt. 2. Çok yeşil olan renk.

zünūb: Günahlar, kabahatler, suçlar.

züyūr: ziver, süs, ziynet.

ALTINCI BÖLÜM

6 DİZİN

A

Abaza Mehmed Paşa, 5
Abdullah, iii, iv, v, vi, viii, xiii, xvi, 1, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 81, 82, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 188, 187, 188, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 254, 287, 352, 359, 372, 373, 376, 449, 463, 475, 535, 614, 615, 616, 624, 625, 626, 627, 630, 633, 634
Adana, 171, 501
Âdem, 179, 180, 197, 204, 228, 234, 237, 248, 254, 266, 270, 274, 288, 296, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 306, 308, 311, 313, 314, 315, 321, 324, 325, 329, 342, 344, 348, 359, 365, 372, 385, 411, 452, 458
Aḥî Muḥammed Ḥalvetî, 490
Aḥî ‘Ali Mısrî, 490
Aḥmed bin Kemāleddin, 374
Aḥmed bin Muḥammed bin Ḥanbel, 393, 466, 485
Aḥmed bin ‘Âşım, 485
Aḥmed bin ‘Ömer el-Ḥayūfî, 489
Aḥmed el-Cevāzî, 485
Aḥmed Gāzālî, 488, 489

Aḥmed Ḥaḍraveh, 485
Aḥmed Ḥarîrî, 485
Aḥmed Mesrûk, 485
Aḥmed Sarban, 506
Aḥmed Sarban, 506
Aḥmed Şiddîk, 475
Aḥmed Yesevî, 475
Aḥmed-i Dîyneverî, 489
Aḳbıyık el-Meczûb, 500
Âmine, 254, 352, 355, 356, 362, 363, 369, 376
Anûş, 347

B

Baba Ferec Tebrîzî, 489
Baba Kemal Cendî, 490
Baba Mübârek Germinî, 475
Bağdād, 207, 210, 213, 534
Bahā-i Veled, 490
Bedreddin Maḥmud el-İşfahānî, 489
Bedreddin Meydānî, 475
Begpazarı, 501
Berre Ḥātun, 355
Bilāl-i Ḥabeşî, 414
Bistam, 470
Bişr-i Ḥafî, 466, 485
Bolu, 171, 501
Burak, 142, 382
Bursa, 21, 33, 34, 169, 632
Buşrā, 358
Bünyamin Ayāşî, 505

C

Cābir, 253, 452, 453, 454
Cābir bin ‘Abdullah, 452
Cemāleddin Gîlî, 490
Cemāleddin Dihistānî, 475
Cevrî, 77, 210
Cüneyd-i Bağdādî, 393, 475, 486, 489
Çelebi, 497

D

Dāvūd, 281, 393, 408
Derviş Nikrüz, 476

Derzî Tavâsî, 476
Dicle, 90, 208, 584
Diyarbakir, 26

E

Ebî Hayyân, 374
Ebî Medenî el-‘Ukaylî, 376
Ebû Bekir el-Ahvâzî, 485
Ebû Bekir el-Bâkıllânî, 394
Ebû Bekir el-‘Arabî, 375
Ebû Bekir en-Nessâc, 488
Ebû Bekir Haţîb, 488
Ebû Bekir Şiblî, 485
Ebû Bekir Verraq, 485
Ebû Hureyre, 374, 513
Ebû Katâde, 439
Ebû Kays bin Şarma, 373
Ebû Leheb, 352, 367
Ebû Medyen Mağribî, 487
Ebû Muhammed el- Hayrî, 488
Ebû Muhammed Rüveym, 488
Ebû Na‘îm, 370
Ebû ‘Abdullah bin Sâlim, 485
Ebû ‘Ali Dekkaq, 486
Ebû ‘Ali Fârmedî, 474, 486
Ebû ‘Ali Kâtib, 486
Ebû ‘Ali Sînâ, 518
Ebû ‘Ali Zerger, 488
Ebû ‘Osmân Mağribî, 486
Ebû ‘Ubeyd Endülisî, 488
Ebû ‘Ubeyd-i Busrî, 485
Ebû Sa‘îd el-Harrâz, 485
Ebû Sa‘îd el-Mübârek el-Mağzûmî, 487
Ebû Sa‘îd Evbehî, 477
Ebû Sa‘îd Fazlullah bin Ebu’l-ğayr, 487
Ebû Sehl Şa‘lûq, 485
Ebû Seleme İbni ‘Abdi’l-Esedü’l-Mağzûmî, 367
Ebû Tâlib, 352, 417, 442
Ebû Tâlib Mekkî, 417
Ebû’l-berekât, 488
Ebû’l-ferrah el-‘Tarsûsî, 487
Ebû’l-feth es-Sa‘dî, 488
Ebû’l-ishâq İbrâhim bin Şehriyâr-ı Kazrûnî, 488
Ebû’l-kâsım bin Ramazan, 483

Ebû’l-kâsım el-Haţîb, 488
Ebû’l-kâsım el-‘Kuşeyrî, 487
Ebû’l-kâsım Gürgânî, 474, 486, 488
Ebû’l-ğubâs bin İdris, 483
Ebû’l-‘abbas Mesrûk, 485
Ebû’l-‘abbas Mürsî, 487
Ebû’l-‘ukayl Bağdâdî, 488
Ebû’l-vefâ, 485, 489
Ebû’l-vefâ Müşlihuddîn el-‘Konevî, 489
Ebvâ, 456
Edirne, 2, 13, 16, 40, 41, 42, 68, 624
Ednâ binti Nemr, 348
el-Müktefâ fi Şerefi’l-Muştafâ, 375
Emîr Sultân, 494
Emîr Aḥmed Buḥârî, 477
Emîr Bürhan, 475
Emîr Ḥamza, 475
Emir Külâl, 475
Emîr ‘Ömer, 475
Emîr Sikkînî, 501, 505
Emîr Şah, 475
Endülüs, 116
Enes bin Mâlik, 393, 463
Ergü, 348
Erzurum, 3, 5, 26, 36, 37, 64, 193, 628, 629

F

Faḥreddîn el-‘Irakî, 489
Faḥreddîn ‘Ali el-Vâ‘iz, 477
Fâlig, 348
Fatih Sultân Mehmed Han, 500
Feridüddin ‘Attar, 490
Firdevs, 36, 244, 500, 523, 526
Fir‘avn, 451
Fuḍayl ‘İyâz, 485

G

Ğâlib, 351, 483
Ğâr-ı Hirâ, 379
Ğâzire, 350
Gelibolu, 30, 40
Göynük, 170, 172
Gülşen-i Râz, 64, 232
Gülzâr-ı Ma‘nevî, 501

H

Ḥā'ce 'Ali er-Rūmī, 506
Ḥabīb Taşkendī, 477
Ḥabīb-i 'Acemī, 462, 484
Hācer, 352
Ḥāfız, 303, 373, 376, 377
Ḥakīm Tirmizī, 485
Hāle binti Vehb, 355
Hāle binti Vüheyb, 352
Ḥalīl Paşa, 500
Ḥaml, 351
Ḥamza, 352, 369, 485
Ḥasan bin 'Ali, 389, 446, 452
Ḥasan Kabaduz, 506
Ḥasan Şimşirī, 489
Ḥātem-i Eşamm, 485
Ḥavz-ı Kevşer, 301, 316, 447
Ḥızır Dede, 500
Hind binti 'Amr, 352
Hirem bin Hibbān, 445
Ḥoy, 492
Hūd, 348, 356
Hümeysā', 351
Ḥüsameddin 'Uşşākī, 497
Ḥüseyin bin 'Ali, 448, 450
Ḥüseyin el-Kazzāz, 506
Ḥüseyin es-Selefī, 485
Ḥüseyin Nūri, 511
Ḥüzeyme, 351

İ

İbn Abbas, 128, 131, 135, 148, 442
İbni Hibbān, 445
İbni 'Asākır, 372
İbni Sirin-i Şānī, 498
İbni Şāhin, 375
İbrāhim, 333, 348, 350, 356, 373, 393,
408, 411, 434, 440, 452, 456, 458,
459, 465, 475, 484, 488, 490, 496,
497, 501, 502
İbrāhim Başrī, 496
İbrāhim Edhem, 458, 459, 484
İbrāhim Kāmil Kayserī, 497
İbrāhim Zāhid-i Geylānī, 490
İbrāhim-i Gülşenī, 497
İhyā-i 'Ulūmī'd-Dīn, 463
İlyās, 351
İmam Müslim, 374
İrem-i Hürmüz, 157, 470

İşhak, 348, 351, 359, 454, 488, 490,
496
İşhak Ḥullānī, 490
İskender, 43, 140, 356
İsmā'il Şemsī, 477
İsma' il, 348, 350, 477
İsma' il el-Bustī, 490
İsma' il Kāmerī, 477
İsma' il Kaşrī, 483
İsma' il Sūsī, 487
İsma' il Şirvānī, 477
İstanbul, xx, xxi, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10,
12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,
21, 22, 23, 24, 25, 28, 31, 32, 33,
34, 35, 36, 39, 40, 41, 44, 46, 47,
50, 52, 54, 55, 57, 61, 64, 66, 69,
70, 72, 75, 76, 79, 81, 90, 91, 92,
95, 99, 100, 103, 104, 105, 106,
109, 118, 121, 126, 140, 142, 143,
162, 171, 173, 174, 175, 177, 196,
497, 624, 625, 626, 627, 628, 629,
630, 631, 632, 636

K

Kalenderhane, 506
Kā'be, 498
Kāsım bin Muḥammed, 470
Kayle binti 'Āmir, 352
Kaynūs, 347
Kayzer, 350
Kazrūnī, 488
Kemankeş Ali Paşa, 5
Kerbelā, 448, 449, 451, 457
Kilāb, 351, 356
Kīnāne, 347
Konyalı Ezelizāde, 497
Kösem Sultan, 5, 6
Kulzüm, 289
Kum, 457
Kur'ān-ı Kerīm, 308
Kuṭbüddin el-'İzniķī, 489
Kümeyl bin Ziyād, 483

L

Lārende, 500
Lemek, 137, 347
Lübnā binti Hācer, 352

M

Mağribî, 200, 201, 248, 424
Maḥmud İncir Fağnevî, 475
Mālik, 297, 351, 393, 463, 464, 484
Mālik bin Dinar, 484
Ma'ad, 351
Ma' rûf-ı Kerhî, 484
Māzenderān, 209
Mecdüddin Bağdādî, 490
Medîne, 372, 393, 452, 454, 456, 457, 464, 469
Mehdî, 211, 364, 458, 463
Mekke, 31, 33, 34, 127, 138, 147, 149, 153, 244, 300, 353, 359, 439, 445, 456, 536, 539
Merkez Efendiden, 498
Meryem, 27, 220, 267, 307, 334
Mescid-i Akşā, 381
Mescid-i Harām, 362
Mevlānā Burhāneddīn, 477
Mevlānā Ca'fer, 477
Mevlānā Celāleddin-i Rūmî, 472
Mevlānā Kāsım, 477
Mevlānā Luṭfullah, 476, 477
Mevlānā Muḥammed Fiğānzî, 476
Mevlānā Mūsā, 477
Mevlānā 'Abdü'l-'azîz, 476
Mevlānā 'Ārif Dikgiranî, 475
Mevlānā Seyyid Hüseyn, 477
Mevlānāzāde-i Etrārî, 477
Mevlîd-i Kebîr, 345, 362
Mîr Kānnād Herevî, 477
Mîr 'Abdü'l-evvel, 477
Molla Hābîb Karamānî, 497
Molla 'Ali Toḳātî, 496
Monla Fenārî, 495
Muḥammed Baba Semmāsi, 475
Muḥammed Bākır, 451, 452, 458, 470, 484, 486
Muḥammed Bāverdi, 475
Muḥammed bin Ebî er-Rāzî, 485
Muḥammed bin İshāk, 359
Muḥammed Emîn, 477
Muḥammed Emîn Bulğārî, 477
Muḥammed eş-Şāmî, 501
Muḥammed eş-Şehristānî, 389
Muḥammed eş-Şenbenkî, 485

Muḥammed Ġazālî, 394, 397, 398, 463, 511
Muḥammed Ḥalîfe, 475
Muḥammed Kaşr-ı Muğānî, 476
Muḥammed Mehdî, 458
Muḥammed Parsā, 469, 476
Muḥammed Türkistānî, 490
Muḥammed Yaḥyā, 477
Muḥammed Züccācî, 485
Mūsā, 211, 321, 394, 408, 451, 454, 456, 457, 458, 465, 477, 484, 487, 496
Mūsā el-Bestāmî, 496
Mūsā Kāzım, 454, 456, 458, 485, 487
Muşlihiddin Karamānî, 497
Muştafa er-Rūmî, 477
Muvattā, 484
Müdrîke, 137, 351
Müeyyeddin el-Cendî, 487
Müftü Muştafa Efendi, 506
Müteveşliḥ, 347

N

Nāḥūr, 348
Naşireddin Etrārî, 477
Naşirüddin bin el-Münîr el-Mālikî, 375
Nebet, 137, 351
Necid, 149
Necmeddin Dāye, 490
Necmüddin Kūfî, 488
Nezrat, 351
Nüreddin Taşkendî, 477

O,Ö

'Abdi Menāf, 181, 351, 354, 356, 361
'Abdullah, 48, 74, 76, 77, 161, 254, 287, 301, 318, 352, 353, 357, 359, 367, 373, 393, 417, 434, 439, 446, 449, 451, 452, 454, 464, 476, 477, 483, 485, 488, 489, 506, 535
'Abdullah bin Caḥş, 367, 373
'Abdullah bin 'Osman el-Mekkî, 483
'Abdullah bin Ribāh, 439
'Abdullah bin Seleme, 417
'Abdullah Bosnevî, 506
'Abdullah el-Mübārek, 485
'Abdullah Gürgānî, 490

ʿAbdullah Ḥafīf Şirāzī, 488
 ʿAbdullah Ḥocendī, 476
 ʿAbdullah Mısrī, 489
 ʿAbdullah Selām, 301
 ʿAbdullah Ṭaberī, 488
 ʿAbdurrahīm el-Ḳuşeyrī, 487
 ʿAbdurrahīm er-Rūmī, 489
 ʿAbdurrahman es-Sülemī, 485
 ʿAdlī Efendi, 499
 ʿAfīfüddin Tilmisānī, 511
 ʿAḫī Muḥammed Balbal, 490
 ʿAli bin el-Büzgaş eş-Şirāzī, 489
 ʿAli bin Mūsā er-Rızā, 394, 457
 ʿAli bin Saʿid Lala, 490
 ʿAli Cürċānī, 485
 ʿAli Dāmad, 476
 ʿAli Erdebilī, 492
 ʿAli Hemedānī, 490
 ʿAli Rāmitenī, 475
 ʿAli Taşkendi, 477
 ʿAmmar bin Yāsir, 489
 ʿArab, 89, 203, 205, 289, 351, 353, 357, 366, 458, 492
 ʿĀrif Rivġerī, 475
 ʿAzīz Buḫārī, 476
 ʿIrāk, 411
 ʿOşman bin el-Ḥuveyrīs, 373
 ʿOşmān bin ʿAffān, 439
 ʿOşman Şirvānī, 490
 ʿÖmer bin el-Fāriż, 487
 ʿÖmer Rüşenī, 497
 ʿUbeydullah Aḫrār, 476, 477
 ʿUrfī, 237

P

Perūḫā, 347
 Pīr Aḫmed, 506
 Pīr Muḥammed Erzincānī, 497
 Pīr Muḥammed Ḥalvetī, 490
 Pīr ʿAlī Aḫsarayī, 506

R

Refref, 143, 228, 382
 Rūm, 89, 205
 Ruzbiḫān-ı Baġlī, 489
 Ruzbiḫān-ı Kebīr-i Mısrī, 489

S

Şadreddin el-Ġavvāşī, 489
 Şadreddin-i Konevī, 487
 Sadrüddin Ḥıyyāvī, 491
 Şafiyüddin Erdebilī, 491
 Şahariya, 309
 Şaḫiḫ-i Buḫārī, 489
 Şāliḫ Berberī, 488
 Saʿadeddīn Kaşġārī, 476
 Saʿd Ebū Bekirī'l-Ḥımyerī, 373
 Saʿidüddin el-Fergānī, 487
 Sāre, 349
 Sarı Abdullah Efendi, iii, iv, v, vi, viii, 1, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 81, 82, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 186, 187, 186, 187, 188, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 614, 615, 616, 624, 625, 626, 627, 633, 634
 Sehl bin ʿAbdullah Tusterī, 485
 Selmān-ı Fārisī, 470
 Semmūn el-Muḫib, 485
 Senāī, 290
 Seyfeddīn Menārī, 476
 Seyyid Aḫmed es-Semerġandī, 497
 Seyyid İmādüddin Nesimī, 499
 Seyyid Nizām, 497
 Simav, 162
 Sirāceddīn Külāl Yermestī, 476
 Şofyalı Bālī, 498
 Şūfī-yi Suḫārī, 475
 Sultān Bayezīd-i Velī, 489
 Sultān Murad Ḥan Ġāzī, 534

Sultān ʿAli, 477
Sultān Veled, 490
Suyūtī, 373
Süleyman, xxi, 8, 12, 13, 14, 15, 22,
26, 57, 91, 100, 109, 118, 121, 126,
169, 297, 464, 614, 624, 625, 629,
631, 632, 634
Süleymān Germinī, 475
Sünbül Sinān, 498
Sünen-i Tirmizī, 449
Süveybe Hātun, 367

Ş

Şādī er-Rūmī, 496
Şāleḥ, 348
Şām, 411, 491, 495
Şāmā, 347
Şemākī, 491
Şemseddin Külāl, 475
Şems-i Tebrīzī, 490
Şerefüddīn el-Muşūlī, 487
Şerḥ-i Kitābü'n-Nübüvvet, 393
Şerīf Cürcānī, 476
Şeybān-ı Rāī, 464
Şeyḥ Ġāzanfer, 506
Şeyḥ Hüsrev, 476
Şeyḥ Kuṭbüddīn, 476
Şeyḥ Raḥmetullah, 477
Şeyḥ Ramaḫan Efendi, 498
Şeyḥ Şādī, 476, 496
Şeyḥ Yādigār, 475
Şihābüddīn Sühreverdī, 489

T

Tāberānī, 372
Tāc Ḥāʿce, 475
Tāreḥ, 348
Tefsīr-i Ekber, 413
Tefsīr-i Münīr, 301
Ṭayīf, 300

Ü

Üdd, 137, 351

Üded, 137, 351
Üftāde Efendi, 500
Ümmī Sinān, 497
Ümmü Eymen, 370
Ümmü Seleme, 163, 482, 483, 484
Üşrūʿ, 348

V

Varāka bin Nevfel, 373
Vāşıl bin ʿAṭā, 389, 394
Vefā, 489
Vişne Muḥammed Efendi, 497
Vizeli Bālī Efendi, 506
Vizeli ʿAlaaddin, 506

Y

Yaḥyā, 353, 457, 477, 485, 491, 501
Yaḥyā Şīrvānī, 491
Yaʿkūb Çerḥī, 476
Yaʿkūb Nehrecūri, 483
Yaʿkūb Sūsī, 483
Yayabaşızāde Hızır Efendi, 497
Yemenī, 355
Yeñikapu, 498
Yerim, 498, 583
Yeşrib, 370
Yıldırım Bāyezid Hān, 494
Yunus Asvārī, 389
Yūnus el-Faẓl el-Mekkī, 487
Yūsuf Gürānī, 489
Yūsuf Şīrvānī, 490

Z

Zal Paşa Camiʿi, 506
Zebāb bin Bezzār, 373
Zevrāʾ, 210, 584
Zeyd bin Erḫam, 481
Zeyd bin ʿAli, 393
Zeyd bin ʿAmr bin Nufeyl, 373
Zeyneddin Ebū Bekir el-Ḥāʿfī, 489
Zühri, 435
Zünnūn-ı Mışrī, 484, 511

SONUÇ

XVII. yüzyıl Klasik Türk edebiyâtının en verimli dönemlerinden biridir. Şiirde aruza tam bir hâkimiyet kazanılmış aruz rahatlıkla kullanılır hale gelmiştir. Bununla birlikte bu rahatlığı bulmada belirli bir payı olan Arapça ve Farsça kelimelerin de o nisbette arttığı görülür. Aynı durum şiirde olduğu kadar nesir türünde de kendini göstermiştir. Tezimize konu olan **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** yazıldığı dönem içinde dini tasavvufî konulara ışık tutan ve Türk nesrinin geldiği yeri gösteren müstesnâ bir eserdir. Böyle bir eser seçilmekle hem Osmanlı aydın ve santkarının fikri mânâda beslendiği kaynak bir eserin, hem de sanatlı Türk nesrinin seçkin bir örneğinin gün yüzüne çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışmamızın giriş bölümünde Sarı Abdullah döneminde Osmanlı Devleti'nin siyâsî, sosyal ve ekonomik durumu genel hatlarıyla özetlendi. Ardından mensubu bulunduğu Melâmîlik tarîkâtı ve Bayrâmî Melâmî kolu hakkında bilgilere yer verildi. Böylece müellifin hangi siyâsî ve sosyal ortamda eserini yazdığı ortaya koymak amaçlandı. Birinci bölümde Sarı Abdullah Efendi'nin hayatı ele alındı. Hayatı hakkındaki bilgiler öncelikli olarak, çoğu Melâmî-meşrep olan şâir ve yazarların Melâmî büyüklerini anlattığı tezkire türünde yazılmış risâlelerden alındı. Bunlar arasında; torunu La'lîzâde Abdülbâkî Efendi'nin **Sergüzeşt**'i, Melâmî olan Müstkimzâde Süleyman Saadeddin'in **Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye**'si, Sâdık Vicdânî'nin **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**'si sayılabilir. İkincil kaynak olarak yaşadığı dönemde yazılmış diğer tezkirelerden, daha sonra hakkında yazılmış tezler, ansiklopedi maddeleri ve makalelerden istifâde edildi. Doğum tarihi, doğum yeri, ailesi, eğitimi, resmî vazifeleri vefâtı hakkında bilgiler verildikten sonra Sarı Abdullah Efendi'den feyz almış yaşadığı sürede etrafında bulunmuş ve onun fikir ve gönül dünyasından istifâde etmiş önemli şahsiyetler tanıtıldı. Bu sayede; Sarı Abdullah Efendi'nin yaşadığı dönemde devlet bürokrasisinde en üst basamaklarda bulunması, **Semerâtü'l-Fuâd**, **Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevi**, **Cevhereü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye** gibi tasavvûfî manada derinlikli ve ilmî birikim mahsulü eserler vermesi ve mensubu bulunduğu Bayrâmî Melâmî tarâkâtında kutup olmasa da yaşayış ve ahlakıyla etrafında birçok muhibbânı olduğu ortaya koyuldu. Ayrıca o dönemde devletle arası iyi olmayan ve baskı gören Bayrâmî Melâmîliğin Sarı

Abdullah Efendi ve onun gibi şahsiyetler sayesinde devlet içinde üst kadrolarca temsil edildiği vurgulandı.

Yine aynı bölümde eserleri ve ona isnat edilen eserler hakkında bilgiler verildi. Sarı Abdullah Efendi'nin Mevlânâ'nın **Mesnevi**'sini şerh etmesi ve tezimize konu olan bu eserde ve diğer eserlerinde Farsça beyitlere ve ünlü İran şâirlerinin şiirlerine yer vermesi iyi derecede Farsça bildiğini ortaya çıkardı. Sarı Abdullah Efendi'nin **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'yi kaleme almadan önce Arapça tefsir, siyer, tasavvuf ve İbn Arabî felsefesi ile ilgili kitapları okuması ve bunları kaynak olarak eserini yazması Arapçayı da çok iyi derecede bildiğini gösteriyordu.

Daha sonra Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvufi şahsiyeti Bayrâmî Melâmîliği, Celvetîliği ve Mevlânâ'ya olan Rûhânî Bağlılığı olmak üzere üç ayrı başlık altında ele alındı. Kendisini “aslen Bayrâmî ve tarîkaten Celvetî ve terbiyetenve bürûziyyeten fî-rûhâniyyet-i Mevlevî” olarak tanıtmalarının sebepleri açıklandı.

İkinci Bölüm **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'ye ve çalışmanın yazımında takip edilen yöntemle ayrıldı. Yazılış sebebi, yazılış tarihi ve eserin nüshaları hakkında bilgiler verildi. Eserin müellif nüshasına ulaşıldığı ve farklı dönemlerde istinsah edilen Türkiye'nin ve dünyanın çeşitli kütüphanlerine yayılmış 36 tane nüshanın tespit edildiği söylendi. Müellif nüshası ve okumada istifade edilen nüshalar tanıtıldı. Diğer nüshaların katalog bilgilerine yer verildi. Yine bu bölümde muhteva açısından inceleme yapıldı. Öncelikle eserin tertibi ve fihristi verildi. Sonra eserde işlenen belli başlı konular, konu bütünlüğü olacak şekilde tasnif edilerek günümüz Türkçesiyle ifâde edildi. Eserde kullanılan dil ve üslup özellikleri hakkında tespitlerde bulunuldu.

Üçüncü Bölümde **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'nin okunup incelenmesinin klasik Türk edebiyatı araştırmalarına ne gibi bir katkısı olur? Sorusuna cevap arandı. Bu sorunun cevabı iki başlık altında verildi. İlkinde eserin klasik Türk edebiyatı araştırmalarına fikri açıdan kaynak olabilecek nitelikte olduğu örneklerle izâh edildi. Kültür tarihinin bir bütün olduğu, klasik Türk edebiyatının araştırma sahasının sadece divan, mesnevi v.b formdaki manzum eserleri incelemekten ibaret olmadığı üzerinde duruldu. Bu tarz temel eserlerin nazım ve

nesir alanında ürün veren sanatçılarımız için birer referans eser hüviyeti taşıdığına dikkat çekildi. Zirâ eserde işlenen hemen hemen bütün bahisler klasik Türk edebiyatı şâir ve yazarlarının bir şekilde eserlerinde malzeme olarak kullandığı bilgilerdir.

İkinci başlıkta eserin klasik Türk edebiyatı araştırmalarına estetik açıdan kaynak olabilecek nitelikte olduğuna dikkat çekildi. Zirâ edebî sanat kaygısı güdülerek kaleme alındığı gayet açık olan böyle bir eser; XVII. yüzyıl sanatlı Türk nesrine örnek gösterilebileceği gibi dönemin belâgat araştırmalarına kaynak olabilecek niteliğinde olduğu tespit edildi. Bu tespitten hareketle **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'de seci' kullanımının her çeşidinin var olduğu metinden ilgili bölümler örnek gösterilerek ispat edildi.

Dördüncü bölüm **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'nin metnine ayrıldı. Bu bölümde toplam 304 varak olan eserin tümü müellif nüshası esas olmak üzere, diğer nüshaların yardımıyla Latin harflerine aktarıldı. Arapça ve Farsça yazılan şiirler koyu ve italik yazı ile Latin alfasine aktarıldı ve her beytin çevirisi dipnot olarak gösterildi. Nesir olarak yazılmış Arapça ve Farsça kısımlar ise yine Latin alfabesine aktarıldı ve cümle bitiminde verilen dipnotta Türkçe karşılığı verildi. Böylece eksiksiz bir metin oluşturulmaya çalışıldı.

Beşinci bölümde metinde geçen ve günümüzde çokça kullanılmayan kelimelerden oluşan seçme bir sözlük eklendi.

Altınca bölümde özel isimler, yer isimleri ve eser isimleri olmak üzere üç kısımdan oluşan bir dizine yer verildi.

Sonuç olarak; tezimizde daha çok **Mesnevî** şerhi ile tanınan Sarı Abdullah Efendi'nin tasavvûfî ve islâmî ilimlerdeki yetkinliğini ispat ettiği, bir nevî “kırk ambar” olarak tanımlayabileceğimiz, **Cevheretü'l-Bidâye ve Dürretü'n-Nihâye**'sini Latin harflerine aktarmaya ve incelemeye gayret ettiğimizi; ilim dünyasının ve okuyucuların istifâdesine sunarak, konu ile ilgili çalışmalara fayda sağlamasını ümit ettiğimizi söylemeliyiz.

KAYNAKLAR

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

- Ahatlı, Erdinç: “Şakk-ı Sadr”, **DİA**, c.XXXVIII, İstanbul, 2010, s.309–310.
- Akün, Ömer Fâruk: “Sarı Abdullah”, **MEBİA**, c.X, İstanbul, 1998, s.216.
- Ateş Süleyman: “Hazarât-ı Hams”, **DİA**, c.XVII, İstanbul, 2009, s.115–116.
- Ayan, Hüseyin: “Cevrî İbrâhim Çelebi”, **DİA**, c.VII, İstanbul, 1993, s.460–461.
- Azamat, Nihât: “Sarı Abdullah Efendi”, **DİA**, c.XXXVI, İstanbul, 2009, s. 145–147.
- Azamat, Nihât: “La’lîzâde Abdü’lbâkî”, **DİA**, c.XXXVII, İstanbul, 2009, s.90.
- Azamat, Nihât: “Melâmet”, **DİA**, c. XXIX, İstanbul, 2004, s.24–25.
- Banarlı, Nihât Sâmî: “Edirne Şeyhi Neşâtî”, **RTET**, c.II, İstanbul, 2004, s.666.
- Çiçek, Kemal: “III. Mehmed”, **Osmanlı**, ed. Güler Eren, c.XII, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 132–136.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet: “Abdî (Sarı Abdullah)”, **Türk Şâirleri**, c.I, İstanbul 1946, s. 194–203.

- Işın, Ekrem: “Abdullah (Sarı)”, **DBİA**, c. I. İstanbul, 1993, s. 13–14.
- Işın, Ekrem: “Abdülbâki (La’lizâde)”, **DBİA**, c.I, İstanbul, 1993, s.28.
- Işın, Ekrem: “Melâmilik”, **DBİA**, c.V, İstanbul, 1994. s.380–386.
- Karahan, Abdülkâdir: “Sarı Abdullah”, **TA**, c.XXVIII, İstanbul, 1980, s.156.
- Karavelioğlu, Murat A. : “Abdullah Efendi (Sarı), c.I, **YYOA**, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 15.
- Kaya, Bayram Ali: “Neşâtî”, **DİA**, c.XXXIII, İstanbul, 2007, s.18.
- Koçu, Reşad Ekrem: “Abdullah Efendi (Sarı), **İA**, c.I, İstanbul, 1953, s.44.
- Tosun, Necdet: “Sır”, **DİA**, c.XXXVII, İstanbul, 2009, s.115.
- Yılmaz, Hasan Kâmil: “Sarı Abdullah Efendi”, **SGAD**, c.VIII, İstanbul, 1995, s.255.
- Komisyon: “Sarı Abdullah Efendi, **İEA**, c.II, İstanbul, 2003, s.240.
- Türer, Osman: “Letâif-i Hamse”, **DİA**, c. XVII, İstanbul, 2009, s.143.
- Uludağ, Süleyman: “Abdal”, **DİA**, c.I, İstanbul, 1988, s.59–61.
- : “Sülûk”, **DİA**, c.XXXVIII, İstanbul, 2010, s.127–128.

TEZLER

- Akaya, Zeynep: “La’lîzâde’nin Hedîyyetü’l-Müştâk İsimli Eseri”, **Yüksek Lisans Tezi**, MÜSBE, İstanbul, 2009.
- Ayçiçeği, Bünyamin: “Sarı Abdullah’ın Hayatı, Eserleri ve Gülşen-i Râz Adlı Mesnevîsinin Transkripsiyonlu Metni”, **Yüksek Lisans Tezi**, MÜTAE, İstanbul, 2001.
- Aydın, Haluk: “Cevrî Divânı Tahlili”, **Doktora Tezi**, BÜSBE, Balıkesir, 2010.
- Aytekin, Ülker: “Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevî-i Şerif Şerhi”, **Doktora Tezi**, MÜSBE, İstanbul, 2002.
- Çakmaktaş, Büşrâ: “La’lîzâde Abdü’lbâkî’nin Mebde’ ve Meâd Adlı Eseri (İnceleme-Metin)”, **Yüksek Lisans Tezi**, MÜSBE, İstanbul, 2010.
- Durgun, Selâhattin: “Sarı Abdullah Efendi ve Şerh-i Mesnevî”, **Yüksek Lisans Tezi**, SÜSBE, Konya, 1993.
- Erdem, Sâdık: “İbrâhim Çelebi’nin Hayatı, Eserleri, Hilye-i Çihâr-ı Yâr-ı Güzîn’i (Edisyon Kritik)”, **Bitirme Tezi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1980.
- Hidâyetoğlu, Selehattin: “Aynü’l-Füyûz Cezîre-i Mesnevî’nin Manzum Şerhi, Cevrî İbrâhim Çelebi”, **Yüksek Lisans Tezi**, SÜSBE, Konya, 1986.

- İnce, Ömer: "Cevrî Divânı'ndaki Târihî ve Efsânevî Unsurların Tespiti ve İşlenişi", **Yüksek Lisans Tezi**, DEÜSBE, İzmir, 1991.
- Kaplan, Mahmut: "Neşâtî Divânı" **Yüksek Lisans Tezi**, AÜSBE, Ankara, 1981.
- Nazmî, Mehmed: "Hediyyetü'l-İhvân (İnceleme ve Edisyon Kritik)", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, AÜSBE, yay. haz. Osman Türer, Ankara, 1982.
- Ölmez, Tomris: "Mesnevî Şârihi Sarı Abdullah Efendi Hayatı ve Eserleri", **Yayınlanmamış Bitirme Tezi**, Türkiyat Enstitüsü, no.111, İstanbul, 1940.
- Savran, Ömer: "Neşâtî Divânı'nın Tahlili", **Doktora Tezi**, PÜSBE, Pamukkale, 2003.
- Yılmaz, Necdet: "XVII. Asırda Anadolu'da Tasavvuf", **Doktora Tezi**, MÜSBE, İstanbul, 2000.
- Yücel, Ayşe: "La'lizâde Abdü'l bâkî Efendi'nin Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyyesi", **Yüksek Lisans Tezi**, GÜSBE, Ankara, 1998.

KİTAPLAR

- Ayverdi, İlhan: **Kubbealtı Lûgatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, c. I-II, İstanbul, Kubbealtı İktisâdi İşletmesi, 2008.
- Banarlı, Nihad Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c.I-II, İstanbul, MEB Yayınları, 2004.

- Bursalı Mehmed Tâhir: **Osmanlı Müellifleri**, c.I-III, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1333.
- Cebelibioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul, Anka Yayınları, 2004.
- Cevrî: **Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni**, yay. haz. Hüseyin Ayan, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1981.
- Ceylan, Ömür: **Tasavvûfî Şiir Şerhleri**, 3.bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2007.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, İstanbul, Akın Yayınevi, 2007.
- Eraydın, Selçuk: **Tasavvuf Ve Tarikatlar**, 5.bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Esrar Dede: **Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye**, yay. haz. İlhan Genç, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- Gölpınarlı, Abdülbâki: **Melâmilik ve Melâmiler**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1931.
- Gölpınarlı, Abdülbâki: **Mesnevî Tercemesi ve Şerhi**, I-IV, İstanbul, MEB Yayınları, 1990.
- Gündüz, İrfan: **Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı**, İstanbul, Sehâ Neşriyât, 1984.

- Hüseyin Ayvansarayî : **Mecmuâ-i Tevârih**, yay. haz. Fahri Ç. Derin, Vâhid Çabuk, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Karabey, Turgut: **Gülşen-i Râz**, Erzurum, Fenomen Yayınları, 2007.
- Kırboğa, Mehmet Ali: **Kâmûsü'l-Kütüb ve Mevzûâtı'l-Müellifât**, Konya, Yeni Kitap Basımevi, 1974.
- Kumanlıoğlu, Hasan Fehmi: **Hız. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el Arabî Hayatı Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri**, 2.bs., İzmir, Tibyan Yayıncılık, 2001.
- Abdülkerim Kuşeyrî: **Kuşeyrî Risâlesi**, Haz. Süleyman Uludağ, 3.bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999.
- La'lizâde Abdü'l bâkî: **Sergüzeşt, Aşka ve Âşıklara Dâir**, yay. haz. Tâhir Hâfızoğlu, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001.
- Levend, Agâh Sırrı : **Divân Edebiyatı**, İstanbul, Enderun Kitâbevi, 1984.
- Mehmed Nazmî Efendi: **Hediyyetü'l-İhvân (Osmanlılarda Tasavvûfî Hayat-Halvetîlik Örneği)**, yay. haz. Osman Türer, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004.
- Mehmed Sirâceddin: **Mecma'-ı Şuarâ Tezkire-i Üdebâ**, haz. Mehmed Aslan, Sivas, Dilek Matbaası, 1994.
- Mehmed Süreyyâ: **Sicill-i Osmânî**, c.I-IV, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1311.

- Mermer, Ahmet
Koç Keskin, Neslihan: **Eski Türk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Akçağ Yayınları, 2005.
- Muallim Nâcî: **Lügât-ı Nâcî**, , 5. bs, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2006.
- Muslu, Ramazan: **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (XVIII. yy)**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2004.
- Osmanzâde Hüseyin
Vassâf : **Sefîne-i Evliyâ**, c. I-V, yay. haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006.
- Parlatır, İsmail: **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, Yargı Yayınları, 2006.
- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, 2.bs, c.I-III, İstanbul, MEB Yayınları, 1971.
- Sahih Ahmed Dede: **Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevleviyye (Mevlevîlerin Tarihi)**, yay. haz. Cem Zorlu, İstanbul, İnsan Yayınları, 2003.
- Sarı Abdullah
Efendi: **Semerâtü'l-Fuâd fî Mebde' ve'l-Meâd**, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1288.
- : **Şerh-i Mesnevî (Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevî)**, c. I-V, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1288.
- Seyyid Mustafa Resmi: **Tasavvuf Sözlüğü- Istılâhât-ı İnsân-ı Kâmil**, yay. haz. İhsan Kara, İstanbul, İnsan Yayınları, 2008.
- Resmî Ahmed

- Efendi : **Halîfetü'r-Rüesâ**, yay. haz. Müctebâ İlgürel, Recep Ahıskalı, İstanbul, Takvimhane-i Amire Matbaası, 1992.
- Sâdık Vîcdânî: **Tomar-ı Turuk-ı Aliye (Tarikatler ve Silsileleri)**, yay. haz. İrfan Gündüz, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1995.
- Steingass, F.: **A Comprehensive Persian-English Dictionary**, Beirut, Librairie du Liban Publishers, 1998.
- Redhouse, James W.: **A Turkish an English Lexion**, 2. bs., İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992.
- Müstâkimzâde Süleyman Sâdeddin: **Tuhfe-i Hattatîn**, Ankara, Türk Tarih Encümeni, 1928.
- Ögke, Ahmet: **Kur'an'da Nefs Kavramı**, İstanbul, İnsan Yayınları, 1997.
- Seccâdî, Seyyîd Cafer: **Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü**, çev. Hakkı Uğur, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007.
- Şemsettin Sâmî: **Kâmûsü'l-A'lâm**, c.I-VI, İstanbul, Mihran Matbaası, 1311
- : **Kâmûs-i Türkî**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2000.
- Şeyhî Mehmed Efendi: **Vekâyü'l-Fudalâ**, haz. Abdülkâdir Özcan, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1989.

- Şihâbüddin Sühreverdî: **Avârifü'l-Maarif (Tasavvufun Esasları)**, Çev. H. Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul, Vefâ Yayıncılık, 1990.
- Tahralı, Mustafa: **“Vücûd Mertebeleri (Merâtib-i Vücûd)”**, Ahmed Avni Konuk Fusûsu’l Hikem Tercüme ve Şerhi, yay.haz. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, c.I, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı,1999.
- Tek, Abdürrezzak: **Bayrâmî Melâmîliğe Dâir Melâmet Risâleleri**, Bursa, Emin Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1991.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı: **Osmanlı Tarihi**, c. I-V. , Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- : **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1984.
- Öztuna, Yılmaz: **Osmanlı Devleti Tarihi**, c. I-II, , Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- Yetik, Erhan: **İsmâil Ankaravî Hayatı Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1992.

SÜRELİ YAYINLAR

- Bursalı MehmedTâhir: “Terâcim-i Ahvâl: Sarı Abdullah Efendi”, **Sırât-ı Müstakîm**, c. VI, No: 154, s. 375–376.
- Şahin, Haşim: “Mutasavvıf Bir Osmanlı Bürokratı: La’lizâde Abdü’lbâkî Efendi”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, No:18, Güz 2005, s.109.
- Bayburtlugil, Nurettin: “İstılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No:3, 1985, s.348.
- Bayram, Kodaman: “Osmanlı Devleti’nin Çöküş ve Yükseliş Sebeplerine Genel Bakış”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi**, No:16, Aralık 2007, s. 1–24.
- Mengi, Mine : “Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, c.V, No: 10, 2007, s.43–76.
- Ögke, Ahmet: “Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlü’l-Gayb -İbn Arabî’nin Görüşleri-, **Tasavvuf (İlim ve Akademik Araştırma Dergisi)**, No: 5, 2001, s.161-201.
- Türer, Osman: “Melâmiliğe Dâir”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, No: 39, Aralık 1985, s. 25–51.

YAZMALAR

Osmanzâde Hüseyin

Vassâf:

Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr fî Şerh-i Esmâr-ı Esrâr, I-V,
Süleymâniye Ktp. (Yazma Bağışlar), No: 2305-2309.

Müstakîmzâde

Süleyman Sadedin:

Risâle-i Melâmiyye-i Şuttâriyye, İ.Ü Ktp. TY,
No.3357.

Sahih Ahmet Dede:

Mecmuatü't-Tevârih-i Mevlevîyye, Konya Mevlânâ
Müzesi Ktp., No. 5446.

La'lizâde Abdü'l bâkî:

Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye (Sergüzeşt),
Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. (Emânet Hazînesi), No.
1274.

La'lizâde Abdü'l bâkî:

Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye (Sergüzeşt),
Süleymâniye Ktp, (Hacı Mahmud Efendi), No.2482.

La'lizâde Abdü'l bâkî:

Şerh-i Kasîde-i Meslekü'l-'Uşşak, Süleymâniye Ktp.
(Pertev Paşa), No. 636.

La'lizâde Abdü'l bâkî:

Mebde' ve Meâd, Süleymâniye Ktp. (Pertev Paşa), No.
636.

Mustafa Safâyî:

Tezkiretü's-Şuarâ, Süleymâniye Ktp. (Esad Efendi),
No. 2549.

Sarı Abdullah Efendi:

Gülşen-i Râz, Süleymâniye Ktp. (Mihirşah Sultan), No.
199.

- : **Gülşen-i Râz**, Atatürk Kitaplığı (Osman Ergin), No. 1100.
- : **Nasihatü'l-Mülûk**, Süleymâniye Kütüphânesi (Hâlet Efendi), No. 1910.
- : **Semerâtü'l-Fuâd fî'l-Mebde ve'l-Meâd**, Süleymâniye Kütüphânesi (Mihrişâh Sultan), No. 180.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında Kadınhanı'nda doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Konya'da tamamladıktan sonra, 2002 yılında Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nde lisans eğitime başladı. 2006 yılında Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu. Aynı sene Selçuk Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Programı'na girmeye hak kazandı. 2008 yılında **“Sevdâyî Divânı'nın Çeviri Yazılı Metni ve Günümüz Türkçesiyle Nesre Aktarımı”** başlıklı teziyle Yüksek Lisans Eğitimini tamamlayarak İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda Doktora eğitime başladı. 2006 yılının Eylül ayından beri, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı devlet okullarında Türkçe Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk annesidir.